

170
1960

საისტორიო ეთაჲჲე

ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

11-12

საისტორიო მოამბე

ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

11-12

თბილისი

1960

საკრედიტო კოლეგია:

ა. ანთელავა, ა. ილიძე, ს. მაღლაკელიძე, ნ. მახარაძე, შ. ჩხეია,
შ. ცაგარეიშვილი (პ/მგ. რედაქტორი), ვ. ჯიქია.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

	გვ.
11. შ. მელიქაძე, ვ. ცომაია, ნ. რუსიშვილი — სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის ისტორიისათვის საქართველოში (1921—1928 წწ.)	1
2. გრ. გუმბარიძე — დაფნის კულტურა საქართველოში და მისი ეკონომიური მნიშვნელობა	149
3. დოც. შ. ცაგარეიშვილი, ს. მალლაკელიძე — საქართველოს მუშათა კლასი 1905—1907 წლების რევოლუციის პერიოდში	221
4. ბ. პირადოვი — დოკუმენტები ა. მ. გორკისა და მისი საზოგადოებრივი გარემოცვის შესახებ	461
5. ქ. ჭიჭინაძე, ნ. თედორაძე — ივანე კერესელიძე (დოკუმენტური მასალები)	519
6. ა. იოვიძე — სერგეი მესხი და მეფის ცენზურა	595
7. ალ. რამიშვილი — ზაქარია ჭიჭინაძე (დოკუმენტური მასალები)	657

С О Д Е Р Ж А Н И Е

	стр.
1. М. Меликадзе, В. Цомае, Н. Русишвили — К истории коллективизации сельского хозяйства в Грузии (1921—1928 гг.)	1
2. Гр. Гумбаридзе — Культура лавры в Грузии и ее экономическое значение	149
3. Доц. Ш. Цагарейшвили, С. Маглакелидзе — Рабочий класс Грузии в период Революции 1905—1907 гг.	221
4. Б. Пирадов — Документы о А. М. Горьком и его окружении	461
5. К. Чичинадзе, Н. Тедорадзе — Иван Кереселидзе (документальные материалы)	519
6. А. Иовидзе — Сергей Месхи и царская Цензура	595
7. Ал. Рамишвили — Захарий Чичинадзе (документальные материалы)	657

გ. მელიქაძე, ვ. ცომაია, ნ. რუსთველი

სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის ისტორიისათვის საპარტეზლოში

(1921-1928 წწ.)

ქვემოთ გამოქვეყნებული საბუთები წარმოადგენენ საინტერესო მასალას, როგორც სპეციალისტ-მკვლევართათვის, ისე საბჭოთა მკითხველების ფართო წრეებისათვის. ისინი საკმაოდ აშუქებენ საქართველოს სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის ისტორიის ერთ-ერთ საყურადღებო პერიოდს.

რუსეთში დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებამ და შემდეგ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამ უადრესად მყარი საფუძვლები შექმნეს სოფლად კერძო-მემამულური და კულაკური მიწათმოქმედების ძირფესვიანად აღმოფხვრისათვის.

საქართველოს რევოლუციურმა მთავრობამ ძალაუფლების ხელში აღებისთანავე, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველსავე თვეებში გამოქვეყნებული დეკრეტით (№ 17) გამოაცხადა მთელი მიწების ნაციონალიზაცია და მათი სახალხო საკუთრებად გადაქცევა. ამ დეკრეტის ძალით ერთის დეკრეტით ისპობოდა საქართველოში საუკუნეების მანძილზე არსებული კერძო მიწათმფლობელობის ბორკილები, რომლებიც მძიმედ ბოჭავდნენ გლეხებს და მათ თავის მცირე მიწის ნაკვეთზე მიჯაჭვულ მონად აქცევდნენ. დეკრეტის ძალით საძირკველი ეცლებოდა სოფლად გლეხთა დიდფერენცირებას შეძლებულ, ე. წ. კულაკურ, საშუალო და ღარიბ გლეხებად.

საქართველოს კომუნისტურმა პარტიამ და საბჭოთა მთავრობამ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი დღეებიდანვე უდიდესი ყურადღება მიაქციეს სოფლის მეურნეობის აღდგენას, რაც ასე აუცილებელი იყო ქართველი მენშევიკების მოღალატური პოლიტიკის შედეგად გაღატაკებული ქვეყნისათვის.

საქართველოს კომუნისტები, მტკიცედ ეყრდნობოდნენ რა ლენინის გენიალურ მითითებებს სოფლის მეურნეობის კოოპერირების შესახებ, საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარებისთანავე შეუდგნენ სოფლად გლეხობაში ახსნა-განმარტებით მუშაობის ჩატარებას. ამის მიზანი უმთავრესად იმაში მდგომარეობდა, რომ პრაქტიკულად დაემტკიცებინათ გლეხობისათვის სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნის უდიდესი რევოლუციური მნიშვნელობა, რათა გლეხებს შეეგნოთ, რომ მხოლოდ ასეთ გზას შეეძლო

გააერთიანებინა ინდივიდუალური წვრილი გლეხური მეურნეობები მსხვილ კოლექტიურ მეურნეობებში, სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღების უკვე გამოყენებისათვის და შრომის სოციალისტური ორგანიზაციის დანერგვისათვის.

საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა კოლექტიური მეურნეობის განყოფილება, რომელიც უშუალო ხელმძღვანელობას ახორციელებდა რესპუბლიკაში ახლად წარმოქმნილ კოლექტიურ მეურნეობათა მიმართ. კოლექტიური მეურნეობის განყოფილება ამტკიცებდა კოლექტივების მიერ წარმოდგენილ წესდებებს და ანიჭებდა მათ იურიდიული პირის უფლებებს. სახელმწიფოს მხრივ კოლექტიური მეურნეობები ღებულობდნენ ფულად დახმარებას (კრედიტს), როგორც გრძელ, ისე მოკლევადიანს. ზემოაღნიშნული კოლექტიური მეურნეობები: კომუნები, ამხანაგობები და არტელები ღებულობდნენ აგრეთვე მიწებს სახელმწიფო ფონდიდან¹.

1921 წლის ივლისისათვის საქართველოში ჩამოყალიბებული იყო 81 კოლექტიური მეურნეობა კომუნების, არტელების და ამხანაგობების სახით.

საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის კოლექტიური მეურნეობის განყოფილების მიერ კოლექტიურ მეურნეობათა რაოდენობრივი ზრდით გატაცებამ და მთავარი გარემოების, კერძოდ, ამ მეურნეობათა თვისობრივი მხარის უგულვებელყოფამ ის ნაყოფი გამოიღო, რომ კომუნებს ზშირად ეტმასნებოდნენ კულაკური ელემენტები, რომლებიც ძირს უთხრიდნენ კოლმეურნეობების არსებობას, სწორედ ეს იყო მთავარი მიზეზი, რომ 1922 წელს კოლექტიური მეურნეობის განყოფილების ლიკვიდაციასთან ერთად ბევრი კოლექტიური მეურნეობა დაიშალა².

ის კოლექტიური მეურნეობები, რომელთა შემადგენლობა უმთავრესად საშუალო გლეხობით განისაზღვრებოდა, პირიქით, უფრო განმტკიცდნენ და გაიზარდნენ.

1921—1922 წწ. ჩამოყალიბებული კოლექტიური მეურნეობებიდან განსაკუთრებული კოლექტიურობის ნიშნით ხასიათდებიან კომუნები: სამთავისის, მეჯვრისხევის—გორის მაზრაში, „შრომის სამეფო“—სიღნაღის მაზრაში, „ოქტომბრის რევოლუცია“, „შრომა“—თბილისის მაზრაში და სხვები. სულ ერთი წლის განმავლობაში აღნიშნულმა კომუნებმა არა მარტო განამტკიცეს, არამედ მნიშვნელოვნად გააფართოვეს თავიანთი მეურნეობა³.

1922 წელს კოლექტიური მეურნეობის განყოფილების ლიკვიდაციის შემდეგ ხელმძღვანელობა კოლმეურნეობათა ორგანიზაციის საქმეში დაეკისრა სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიულ ცენტრს—„წარმოკავშირს“. ეს ახალი ხელმძღვანელი ორგანო მთელ თავის ყურადღებას გამსაღებელ და გადამმუშავებელ კოოპერატიულ ორგანიზაციათა შექმნას უთმობდა და ნაკლებად ზრუნავდა კოლექტიურ მეურნეობათა გაძლიერებაზე.

¹ საბ. № 4.

² საბ. № 14.

³ საბ. №№ 2, 14, 15.

აქვე უნდა მიუთითოთ საქართველოში ორგვარი კოოპერაციის მოქმედებაზე და მათ განმასხვავებელ ნიშნებზე. ესენი არიან: სამომხმარებლო და სასოფლო-სამეურნეო. სამომხმარებლო კოოპერაცია ვერ შესძლებდა განეზოცილებინა კოლექტივიზაციის ძირითადი პრინციპები, რადგანაც მისი მიზანი იყო ერთდროულად მომსახურებოდა, როგორც სოფლის მეურნეს—მწარმოებელს, ისე მომხმარებელს. მას არ აინტერესებდა პროდუქტის ღირსება და ამდენად ის ვერ უღვიძებდა გლეხს სურვილს და მისწრაფებას მისი ნაწარმის გაუმჯობესებისადმი.

რაც შეეხება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციას, ეს იყო სწორედ ის ქვაკუთხედი, რომელზედაც მიუთითებდა ლენინი და სთვლიდა, რომ მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია შესძლებდა ჩაება გლეხობა სოციალისტურ მშენებლობაში კოლმეურნეობის თანდათანობით დანერგვის გზით.

სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია დაინტერესებული იყო სოფლის მეურნეობის წარმატებით, მწარმოებლის ნივთიერი მდგომარეობის გაუმჯობესებით და მიზნად ისახავდა მიეცა სოფლის მეშის ნაშრომისათვის თავისი ნაშვლი ღირებულება. ეს კი თავის მხრივ სტიმულს აძლევდა გლეხს და უღვიძებდა მას გაორკეცებული და კულტურული მუშაობის ინტერესს.

1924 წლის აგვისტოში საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატთან, კოლექტიურ მეურნეობათა მუშაობისათვის ხელმძღვანელობის გასაწევად, ჩამოყალიბდა კოოპერატიული ბიურო, რომელიც თავის ამოცანად ისახავდა სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის იდეის პროპაგანდას სოფლის მოსახლეობაში პერიოდული გამოცემებისა და ბროშურების გავრცელების გზით, სოფლის მეურნეობის საკითხებზე სხვადასხვა ინსტრუქციების და მეთოდურ მითითებათა დაშვებით, გეგმებისა და წესდებების შედგენით, პარტიულ და კომკავშირულ აქტივებთან მჭიდრო ურთიერთობის დამყარებით და მათი საშუალებით კოლმეურნეობებში პოლიტიკური და კულტურული მუშაობის ჩატარებით, აგრეთვე კულტურული მუშაობის გაუმჯობესებით.

„წარმოკავშირის“ მოღვაწეობის პერიოდში ჩამოყალიბდნენ საკრედიტო და სამანქანო ამხანაგობები, რომლებიც როგორც ფინანსებით, ისე სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარით ამარაგებდნენ სოფლის ღარიბ და საშუალო ფენებს, ყოველმხრივ ეხმარებოდნენ მათ კოლექტიურ მეურნეობათა ორგანიზაციის საქმეში.

მიუხედავად ამისა „წარმოკავშირის“ ხელმძღვანელობა მაინც არ იყო დამაკმაყოფილებელი. მისმა ცალმხრივმა მოქმედებამ, რის შესახებაც ზემოთ იყო ნათქვამი, ვერ უზრუნველყო კოლმეურნეობათა განვითარება, რამაც აუცილებელი გახადა 1926 წელს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ახალი ცენტრის—„სოფლისკავშირის“ შექმნა, რომელსაც კოოპერატიული ბიუროსთან ერთად დაეკისრა სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციისადმი ხელმძღვანელობა.

კულაკების წინააღმდეგ საბრძოლველად ღარიბ და საშუალო გლეხთა დაკავშირების საქმეში არანაკლები როლი შეასრულეს 1923 წლიდან საქარ-

თველოში არსებულმა გლეხთა კომიტეტებმა და მათ ურთიერთდამხმარე საზოგადოებებმა. ეს უკანასკნელნი წარმოადგენდნენ თავისუფალ ნებაყოფლობით ორგანიზაციებს და მათი წევრობაც ნებაყოფლობით პრინციპებს ემყარებოდა.

გლეხთა კომიტეტები აერთიანებდნენ ღარიბ და საშუალო გლეხებს ურთიერთდამხმარე საზოგადოებებში და ხელს უწყობდნენ მათ განვითარებას. ეს კომიტეტები სარგებლობდნენ გლეხების ნდობით, რასაც მოწმობს მათი რაოდენობრივი ზრდა 1924-1928 წწ. განმავლობაში¹.

ხშირი იყო შემთხვევა, როდესაც გლეხკომებს და საკრედიტო ამხანაგობებს შეჰქონდათ ღარიბ გლეხთა საპაიო გადასახადი გრძელი ვადით, რათა ღარიბებს შესძლებოდათ შესვლა კოლექტიურ მეურნეობაში.

საბჭოთა მთავრობა ატარებდა რა კულაკების როგორც კლასის შეზღუდვის პოლიტიკას, იმავე დროს მეტად ფრთხილ პოლიტიკას აწარმოებდა საშუალო გლეხობის მიმართ, რამაც საბოლოოდ შექმნა შესაძლებლობა, ღარიბ და საშუალო გლეხთა ფართო მასებზე დაყრდნობით, მთელი ძალით განეხორციელებინათ დარტყმა კულაკურ საბოტაჟზე.

პარტია და ხელისუფლება, როგორც საკოლმეურნეო მოძრაობის წარმართველი ძალა, კანონმდებლობის ფარგლებში კოლმეურნეობათა მიმართ ატარებდა მთელ რიგ შედეგათებს: სასოფლო-სამეურნეო გადასახადის შემცირებით, მათთვის ფულადი სახსრების გამოყოფით, სათესლე მასალების მიწოდებით.

პარტიისა და მთავრობის მიერ ორგანიზაციულ და პოლიტიკურ ღონისძიებათა ჩატარების შედეგად, ქართველი გლეხობის შეგნებული ნაწილი საკუთარი გამოცდილებათ რწმუნდებოდა კოლმეურნეობების უპირატესობაში დაქუცმაცებულ, ინდივიდუალურ მეურნეობებთან შედარებით.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XV ყრილობაზე ი. ბ. სტალინი თავის საანგარიშო მოხსენებაში მიუთითებდა რა სოფლად არსებულ დაქსაქსულ წვრილ გლეხურ მეურნეობებზე, რომლებიც კულაკურ ექსპლოატაციას განიცდიდნენ, აღნიშნავდა: „გამოსავალია წვრილ და დაქსაქსულ გლეხურ მეურნეობათა გარდაქმნა მსხვილ და გაერთიანებულ მეურნეობებად მიწის საზოგადოებრივი დამუშავების საფუძველზე, გადასვლა მიწის კოლექტიურ დამუშავებაზე ახალი, უმაღლესი ტექნიკის ბაზაზე“².

პარტიის XV ყრალობამ პარტიისა და მუშათა კლასის წინაშე დააყენა ამოცანა—სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია. პარტიის მიერ მიღებულ ღონისძიებებმა: საკოლმეურნეო მშენებლობაში ყოველგვარ წამოწყებათა ხელისშეწყობა, ყველა სახის კოოპერატიულ მეურნეობათა განმტკიცება, კოლმეურნეობების კრედიტით და სრულყოფილი წარმოების საშუალებებით მომარაგების გაძლიერება, მათთვის მატერიალური შედეგათების მიცემა, სოფლის კულაკურ ელემენტებზე შეტევის გაძლიერება, კულაკური საბოტაჟის მოსპობა და სხვა., განსაზღვრეს საკოლმეურნეო მოძრაობის ზრდის მაღალი

¹ საბ. № 31.

² ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 10, გვ. 327.

ტემბი ჯერ კიდევ 1928 წელს. აღნიშნული წლის 1 იანვრისათვის საქართველოში უკვე არსებობს 212 კომუნა, არტელი და ამხანაგობა, რომლებიც 3537 გლეხს აერთიანებენ. ხოლო ამავე წლის 2 ოქტომბრისათვის კოლმეურნეობათა რიცხვი მკვეთრად მატულობს და აღწევს 425-ს¹.

ამ დროისათვის ძირითად რგოლს კოლექტიურ მეურნეობებისა წარმოადგენდა სასოფლო-სამეურნეო არტელი. კოლმეურნეობებისადმი ორგანიზაციულ, საწარმოო და აგროტექნიკური ხელმძღვანელობის გაწევის მიზნით, საქართველოს რესპუბლიკის მასშტაბით 1928 წელს ჩამოყალიბებული იქნა „საქკოლმეურნეცენტრი“.

1928—1929 წლებისათვის ღარიბ და საშუალო გლეხთა კოლექტივიზაციამწილ მეურნეობათა რიცხვი მკვეთრად იზრდება. თუ 1928 წელს და 1929 წლის დასაწყისში კოლმეურნეობათა ზრდა უმთავრესად ღარიბ გლეხთა მეურნეობების გაერთიანების ხარჯზე მიმდინარეობდა, 1929 წლის მეორე ნახევრიდან კოლმეურნეობებში იწყეს დენა საშუალო გლეხობის ფართო მასებში, რამაც გადაწყვეტი რილი შეასრულა საკოლმეურნეო მოძრაობის განვითარებაში. 1929 წელი იყო დიდი გარდატეხის წელი საკოლმეურნეო მოძრაობის ისტორიაში. ეს იყო წელი ღარიბ და საშუალო გლეხთა მრავალრიცხოვანი მასების შემობრუნებისა კოლმეურნეობებისაკენ — სოფლის მეურნეობის სოციალისტური განვითარების გზისაკენ.

ქვემოთ მოტანილი საბუთები ინახება საქართველოს სსრ ოქტომბრის რევოლუციის და სოციალისტური მშენებლობის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში და დაცულია საქართველოს და ამიერკავკასიის სახალხო კომისართა საბჭოს, ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის, მიწათმოქმედებისა და ფინანსთა სახალხო კომისარიატების ფონდებში.

დოკუმენტალური მასალები შევსებულია აგრეთვე გაზეთ „კომუნისტი-სა“ და „Заря Востока“-ს სტატიებით. ძირითადად დოკუმენტალური მასალები პირველად ქვეყნდება. ზოგიერთი საბუთი მოცემულია ნაწილობრივ, ტექსტებში გამოტოვებულია თემისათვის არაარსებითი მნიშვნელობის მქონე ადგილები, რომლებიც ჩვენს მიერ აღნიშნულია მრავალწერტილით.

1. 1921 წლის აპრილის 6.— საქართველოს სსრ რევოლუციური კომიტეტის დეკრეტი მიწის ნაციონალიზაციის შესახებ, № 17.

საქართველოს საბჭოთა მთავრობა მთელი ხალხის წინაშე აცხადებს, რომ მიწის საკითხის გადაჭრა უნდა მოხდეს მხოლოდ მშრომელთა სასარგებლოდ შემდეგ საფუძველზე:

1. ყველა მიწები მთელი მშრომელი ხალხის საერთო კუთვნილებას შეადგენს. მიწის ყიდვა-გაყიდვა, მისი იჯარით ან რაიმე სხვა სახით ვისმეზე გადაცემა ისპობა.

2. ის მიწები და მსხვილი მამულები, რომლებიც ყოფილი მთავრობის დროს ჩამოურთმეველი შერჩათ კერძო მემამულებს, ეკლესიებს, მონასტრებს და სხვა მსხვილ მფლობელთ, შენობებით, ყოველივე ინვენტარით, სამეურნეო იარაღებით ერთმევათ დღევანდელ მფლობელთ სრულიად უსასყიდლოდ და წინათ ჩამორთმეულ მიწებთან ერთად ჩაირიცხებიან მიწის სახელმწიფო ფონდში და გადადიან მშრომელთა სასარგებლოდ.

შენიშვნა: ეს მუხლი არ ეხება წვრილ და საშუალო მფლობელთ, ამ კატეგორიის მფლობელები პირიქით მიიღებენ დასამუშავებლად მიწის საკმაო რაოდენობას თავისი ოჯახის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

3. სამოსახლო ადგილები (ეზოები) პატარა ზომისა სოფლად და ქალაქად პატარა ბალებით და ბოსტნებით დღევანდელ მფლობელთა სარგებლობაში დარჩება, ხოლო მიწის ამ ნაკვეთების სიდიდე განსაზღვრული იქნება ცალკე დამატებითი კანონით თანახმად ამა დეკრეტის მეექვსე მუხლისა.

4. ყველა, როგორც წინათ, ისე ამ დეკრეტის ძალით ჩამორთმეული მიწები მთელი შენობებით, ყოველგვარი მოწყობილობით, სამეურნეო ინვენტარით გადაირიცხება მიწის სახელმწიფო ფონდში და გადადის ადგილობრივ (სათემო, სამაზრო ან საგუბერნიო) გლეხთა დეპუტატების საბჭოების პირდაპირ განკარგულებაში; სანამ კი ასეთები არ შემდგარან, ეს მიწები გადავა სათანადო რევოლუციურ კომიტეტების განკარგულებაში. ყველა ეს ორგანოები მიწის საკითხის მოწესრიგების საქმეში სახელმძღვანელო დირექტივებს დებულობენ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატისაგან.

5. ჩამორთმეული ან ჩამოსართმევი მამულის რაიმე დაზიანება ან გაფუჭება, რომელიც ამიერიდან შეადგენს სახალხო კუთვნილებას, გამოცხადებულია სასტიკ დანაშაულად, რაც დასჯილი უნდა იქნეს რევოლუციური კანონით.

გლეხთა დეპუტატობის სათემო და სამაზრო საბჭოები, ან რევოლუციური კომიტეტები დებულობენ ყოველივე საჭირო ზომებს მიწების ჩამორთმევის დროს სასტიკი წესრიგის დასაცავად.

6. ყველა სოფლის საზოგადოებაში ან თემში დაუყოვნებლივ უნდა შედგეს უმიწაწყლო, წვრილი და საშუალო მიწის მშრომელთაგან, ე. ი. ღარიბი გლეხკაცობისაგან, მიწის კომიტეტები, რომლებიც მიწათმოქმედების სახალხო

კომისარიატის და სამაზრო კომიტეტის წარმომადგენლებთან ერთად ახდენენ მიწის ჩამორთმევას (კონფისკაციას) და ადგილობრივი პირობების მიხედვით განსაზღვრავენ, როგორც მიწის იმ ნორმას, რომელიც უნდა ჩამორთმეულ იქნეს, აგრეთვე მიწის ნორმას, ანუ ზაოდენობას, რომელიც უნდა გადაეცეს გლეხეობას ცალკე ოჯახების სასარგებლოდ მიწის არსებული ფონდიდან, გარდა იმ მამულებისა, რომელთა მოვლა-პატრონობა და დამუშავება, თანახმად ამ დეკრეტისა, დაკისრებული აქვს თვით სახელმწიფოს ან თემს (მუხ. 7).

7. ნახვილი მამულები, სადაც გაშენებულია სასოფლო-სამეურნეო მნიშვნელობის და მაღალი კულტურის პლანტაციები, სანერგეები, ბაღები, ორანჟერეები და სხვ. არ იქნებიან დანაწილებულნი, არამედ გადაიქცევიან კულტურულ-საჩვენებელ სახალხო მამულებად და გადაეცევიან თავისი სიდიდის და მნიშვნელობის მიხედვით სახელმწიფოს, ან ადგილობრივი საბჭოების განკარგულებაში.

შენიშვნა: აგრეთვე ჯიშიანი ოთხფეხის, ან ფრინველის მომშენებელი ყოველი კერძო წარმოება უნდა გამოცხადდეს სახალხო ქონებად და უნდა გადაეცეს თავისი სიდიდის და მნიშვნელობის მიხედვით სახელმწიფოს, ან თემს.

8. საბჭოთა მთავრობა, როგორც სასოფლო მეურნეობის წარსამატებლად და განსავითარებლად, ისე მშრომელი მასის საკეთილდღეოდ, განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაქცევს სათემო ანუ კოლექტიური მეურნეობის სხვადასხვა ფორმების (კომუნების, არტელების და სხვ.) შემოღებას და ზრდა-განვითარებას. კოლექტიურ მეურნეობაში მიწვეულ უნდა იქნენ სოფლის პროლეტარები და ნახევარ-პროლეტარები, ანუ ის გლეხები, რომელთაც ან სრულებით არ აქვთ საკუთარი მეურნეობა, ან თუ აქვთ მეტად უმნიშვნელო, ე. ი. არ მოეპოვებათ არც სამყოფი მიწა და არც სამყოფი სამეურნეო იარაღი მის დასამუშავებლად. ასეთ კომუნებს თუ არტელებს განსაზღვრულ პირობებში გადაეცემათ თავისუფალი მიწის ნაკრები, გარდა ამისა სახელმწიფო აღმოუჩენს მათ, როგორც აგრარულ მომსახურებას, ისე ნივთიერ სახსარსაც, მიწის დამუშავების საუკეთესოდ მოსაწყობად.

9. მიწის წიაღი: მდინეულობა, ნავთი, ქვანახშირი, შავი ქვა, მარილი და სხვ., აგრეთვე ტყეები, მდინარეები და ტბები, რომელთაც აქვთ სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა, გადადიან სახელმწიფოს განსაკუთრებულ სარგებლობაში. ყველა პატარა მდინარეები, ტბები და ტყეები (ბუჩქნარები) გადადიან სათემო სარგებლობაში, რომელთაც განაგებენ ადგილობრივი თვითმმართველი ორგანოები (გლეხთა დეპუტატების საბჭოები).

10. მიწით სარგებლობის უფლება ეძლევა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ყველა მოქალაქეს განუზღვრელად სქესისა, ვინც კი მოინდომებს მიწის დამუშავებას საკუთარი შრომით თავისი ოჯახის დახმარებით ან ამხანაგობით და მხოლოდ იმ დრომდე, სანამ შეეძლება მიწის დამუშავება.

მიწის მშრომელნი, რომელთაც მოხუცებულობის ან დასნეულების გამო

სამუდამოდ მოესპობათ მეშაობის უნარი, კარგავენ უფლებას მიწით სარგებლობისას, ხოლო სამაგიეროდ სახელმწიფოსაგან იღებენ დახმარებას პენსიის სახით.

ამ გზით ჩამორთმეული მიწის ნაჭრები გადადიან სახელმწიფოს საადგილ-მამულო ფონდში. უპირატესობა ამ ნაწილების მიღებისა ეძლევა ახლობელ ნათესაებს იმ პირისა და მისივე ჩვენებით, რომელსაც ჩამოერთვა მიწა.

11. ყველა მიწის მეშაქი უმიწაწყოლო თუ მცირე მიწის მქონეებელი გლეხი სახალხო საფონდო მიწიდან მიიღებს სამყოფ მიწას, რაც უზრუნველყოფს მის და მისი ოჯახის არსებობას.

12. თუ ვინიცაა რომელიმე ადგილას მიწის სიფიწროვეა და არსებული ფონდი სამყოფი არ იქნება ყველა ადგილობრივ მცხოვრებთა დასაკმაყოფი-ლებლად, შესაძლებელია მოხდეს გადასახლება ერთი ადგილიდან მეორე ად-გილას. ამ შემთხვევაში გადასახლების მოწყობას და ავრეთვე ამის გამო გამო-წვეულ ხარჯებს და გადასახლებულებისათვის საჭირო სამეურნეო იარაღების მიწოდებას კისრულობს თვით სახელმწიფო. თვით გადასახლება უნდა მოხდეს ნებაყოფლობით და არავითარ იძულებით მოქმედებას ადგილი არ უნდა ჰქონდეს.

13. ვინც ამ ქონებრივი გადატრიალების დროს დაზარალებდა, მას აქვს უფლება მხოლოდ საზოგადოებრივ დახმარებაზე იმ დრომდე, სანამ ის ახალ პირობებს შეეწყობა.

14. ჩამორთმეული მიწების მთელი სამეურნეო ინვენტარი, ანუ სამეურ-ნეო იარაღები, მაშინები, პირუტყვი და სხვა უსასყიდლოდ გადადის თავისი სიდიდის და მნიშვნელობის მიხედვით სახელმწიფოს ან თემის სარგებლობაში.

15. ამ დეკრეტის ძალით ყოველგვარი გადასახადი მიწაზე საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის ტერიტორიაზე სამუდამოდ ისპობა.

16. ამ დეკრეტის გამოქვეყნების დღიდან გაუქმებულია ყველა მიწის კა-ნონები, რომლებიც იქნენ გამოცემული სხვადასხვა მთავრობისაგან 1921 წ. 25 თებერვლამდე, როგორც მაგალითად 1917 წ. 15 დეკემბრის, 1918 წ. მარტის 7-ს, 1919 წ. 28 იანვრის და 1920 წ. 10 თებერვლის.

17. იმ უმიწაწყოლო ან მცირე მიწიან გლეხებს, რომლებმაც ყოფილი მთავრობის დროს მიწა შეიძინეს მიწის ფონდიდან ფულზე, ნაყიდი მიწა რჩე-ბათ სარგებლობაში ამ დეკრეტის საფუძველზე, ხოლო გაღებული ფული უნდა დაუბრუნდეს ხაზინიდან.

18. საბოლოო დაწვრილებითი კანონი მიწის საკითხის მოსაგვარებლად და ცხოვრებაში გასატარებლად ამ დეკრეტის საფუძველზე გამომუშავებული და გამოქვეყნებული იქნება სულ ახლო მომავალში.

საქ. სსრ. რევოლუციური კომიტეტის თავმჯდომარე და მიწათმოქმედების სახალხო კომისარი ფ. მახარაძე.

ორცსა, ფონ. 281, ანაწ. 1, საქ. 18, ფურ. 18. დედანი, სტამბური წესით დაბეჭდილი.

2. 1921 წლის მაისის 10.— გაზეთ „კომუნისტის“ სტატია „სასოფლო სამეურნეო კომუნები“.

ხენა-თესვის კამპანია საქმით ხანია რაც გაჩაღებულია და საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ იგი წარმატებით ჩატარდება, მიუხედავად ათასნაირი პრაგოკაციული ხმებისა, ახალი ხელისუფლების მიერ გლეხებისაგან ნამუშევარის ვიფიქრომ განზრახული ჩამორთმევის შესახებ, რომელ ხმებსაც დაჟინებით ავრცელებდნენ რევოლუციის მტრები. სათესი რაიონის გადიდება და მუშაობის ნაყოფიერებას, ექვს გარეშეა, დიდად უწყობს ხელს რევოლუციური კომიტეტის ცნობილი დეკრეტი მიწის შესახებ. თუ უწინ ღარიბ გლეხს უხდებოდა საიჯარო მამულების დამუშავება, რომლის ნაყოფის საგრძნობ ნაწილს სხვა ითვისებდა, ახლა მის სარგებლობაში იქნება, ობიექტური შესაძლებლობის ფარგლებში, მიწის საქმით რაოდენობა, რომელსაც იგი გამოიყენებს და ამით გააუმჯობესებს თავის ნივთიერ მდგომარეობას. მაგრამ სასოფლო მეურნეობა რომ აყვავდეს და აქედან სახელმწიფოშიც მეტი სარგებლობა ნახოს, საჭიროა სხვა, ძირითადი ხასიათის ზომების განხორციელება მიწის დამუშავების და სარგებლობის დარგში. დღევანდლამდე სასოფლო, გლეხური მეურნეობა უაღრესად ინდივიდუალისტური იყო, ვიწრო კარჩაკეტილობით ხასიათდებოდა. გლეხი თავის ნაჭერი მიწის იქით ვერ იხედებოდა, მოკლებული სათანადო აგრონომიულ ცოდნას და საჭირო ინვენტარს, იგი მას პრიმიტიული წესით ამუშავებდა. რასაკვირველია, ამ გზით ღარიბი გლეხი თავის კეთილდღეობას ვერ შექმნიდა, თანდათან უფრო გაღატაკების გზას ადგა, და მევახშის მონა ხდებოდა. ამ მდგომარეობიდან ღარიბ გლეხთა მასებს მხოლოდ ერთადერთი გამოსავალი დარჩენიათ: უარყოფა დამღუპველი კარჩაკეტილობისა და მიწილო შეკავშირება, მეურნეობის კოლექტიურ საფუძველზე მოწყობა. საერთო ძალიანობით მიწის დამუშავება და მისი ნაყოფის გამოყენება, — მხოლოდ ამას შეუძლია შექმნას გლეხობის ნივთიერი კეთილდღეობა. მეურნეობის რაციონალურად დასაყენებლად, შეკავშირებული მიწის მუშებისათვის ადვილი იქნება სათანადო იარაღების და ცოცხალი ინვენტარის შეძენა, აგრეთვე სპეციალისტ ინსტრუქტორების შოვნაც. ასეთი კავშირისათვის იოლი იქნება აგრეთვე სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოების გასაღება და სამაგიეროდ გლეხობისათვის საჭირო საგნების შეძენა. გასაღების ორგანიზაციულად მოწყობით სოფლის საქონელი ასცდება სპეკულაციას, და ეს ერთგვარ წესროვს და შეღავათს შეიტანს აფორიაქებულ დღევანდელ ეკონომიურ ცხოვრებაში. მხოლოდ ყველა ამისათვის აუცილებლად საჭიროა, რომ მიწის მუშათა კავშირმა, დეკარქვით მას სასოფლო-სამეურნეო კომუნა, მჭიდრო კავშირი და კონტაქტი იქონიოს სახელმწიფოსთან. მხოლოდ სახელმწიფოს შეუძლია აღმოუჩინოს სოფლის კომუნას ყოველგვარი დახმარება, როგორც ტექნიკური ძალებითა და საშუალებებით და გლეხობისათვის საჭირო ნივთების მიწოდებით, ისე სოფლის ნაწარმოების გასაღების საქმეშიც. ასეთი მეურნეობის აყვავების და მისი მიზანშეწონილი გამოყენების მიზნით, სახელმწიფოებრივი ხე-

ლისუფლება შეიმუშავებს სათანადო ფორმებს და მეთოდებს, რომელთა მიხედვითაც უნდა მოეწყოს და განხორციელდეს ამა თუ იმ კომუნის სამეურნეო დაწესებულება¹. ამა თუ იმ კუთხეს და მეურნეობის დარგს შესაფერი ალაგი და როლი ექნება მიკუთვნებული სახელმწიფო მეურნეობის საერთო სისტემაში. ამნაირად, მეურნეობა უნდა დაუქვემდებარდეს საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივ მიზნებს.

ჩვენ ცნობები მოგვეპოვება, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში [სასოფლო-სამეურნეო კომუნის და მისი სახელმწიფოებრივ ნიადაგზე დაყენების იდეა პოპულარული ხდება. ამ მხრივ ყველაზე უფრო საინტერესო ცნობა გვაქვს სოფელ მეჯვრისხევიდან. იქ, ღარიბ გლეხებს მოუწყვიათ მშრომელ მეურნეთა კომუნა. კომუნაში შესულ ყველა ამხანაგს აქვს და აწევს თანაბარი უფლება და ვალდებულება. კომუნის წევრებს საერთო სარგებლობაში შეაქვთ საკუთარი სამეურნეო იარაღი, მუშა საქონელი, ნამუშევარი და დასამუშავებელი მასალა. ამორჩეულია გამგეობა, რომელიც ხელმძღვანელობს და თვალყურს ადევნებს მუშაობის წარმოებას. მოუწვევიათ მცოდნე ინსტრუქტორები და მუშაობა გაუჩაღებიათ. ჯერჯერობით საყანე მიწას ამუშავებენ და მევენახეობას მისდევენ. შესდგომიან მეფუტკრეობას, მეაბრეშუმეობას და სხვა. ყველა ამ საქმეს კომუნისტური პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაცია ხელმძღვანელობს. ჩვენ ეჭვი არ გვებარება, რომ იგი დაწყებულ უჩვეულო საქმეს ღირსეულად ჩაატარებს. საჭიროა რომ ჩვენმა ორგანიზაციებმა და ხელისუფლებამ, სხვაგანაც, კომუნალურ აღმშენებლობას მხურვალედ მოჰყიდონ ხელი, როგორც პროპაგანდით, ისე პირადი მონაწილეობით. გლეხი მაშინ თავისი თვლით დაინახავს კოლექტიური მეურნეობის უპირატესობას, კერძოდ, მისი ბედშავი ცხოვრების გასაუმჯობესებლად და იძულებული გახდება თავისი ინდივიდუალური ნაქუჩიდან გამოვიდეს და საერთო მუშაობაში ჩაებას.

გაზ. „კომუნისტი“, 1921 წ., № 55.

3. 1921 წლის ივნისის 4.— სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებელი კომუნის ნორმალური წესდება, დამტკიცებული საქ. სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის მიერ.

1. საერთო დებულებანი

1. სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებელი კომუნის მიზანია: თავის წევრთა შერეობილი შრომით და სახსრით ხელი შეუწყოს სასოფლო მეურნეობის გაუმჯობესებას, შრომის განთავისუფლებას კერძო კაპიტალის ბატონობისაგან, გვემით წარმოების მოწყობას და მთლიან საზოგადო მეურნეობის შექმნას, იშობისა, თანასწორობისა და სამართლიანობის საფუძველზე.

¹ ასეა საბუთში.

2. კომუნის წევრები აძლევენ კომუნას მთელ თავის ქონებას და მთელ თავის სამუშაო ძალას.

3. კომუნა მუშაობს სოფლის მეურნეობის ერთ ან რამდენიმე დარგში, მაგალითად, მისდევს უმათიერესად ხვნა-თესვას, ან ხვნა-თესვას და მევენახეობას, ან მებაღეობას, მერძევეობას, მეფუტკრეობას, ფრინველთა და ცხოველთა მოშენებას, მეთევზეობას და სხვას. გარდა ამისა კომუნა ცდილობს მოაწყოს ნედლი მასალის გადამუშავება, აგრეთვე მიწოდება და გადაცემა ნაწარმოებისა.

4. შრომის ნაყოფიერების ასაწევად, კომუნა ცდილობს შემოიღოს მეურნეობაში გაუმჯობესებული წესები და იარაღები.

5. კომუნა ზრუნავს თავის წევრთა გონებრივ და ზნეობრივ წარმატებაზე და ცდილობს დააკმაყოფილოს მათი კულტურული მოთხოვნილებანი.

6. კომუნა შეძლებისამებრ შველის თავის წევრებს ყოველ მათ გაპირვებაში.

7. კომუნა ცდილობს მოაწყოს საერთო შრომა და საერთო ცხოვრება თავის წევრთათვის: მაგალითად, გამართავს საერთო ბინებს, საერთო სასადილოებს და სხვა.

8. კომუნა, ვითარცა სრული და მთლიანი საზოგადო-სამეურნეო ერთეული და ჩანასახი გაერთიანებული სახალხო მეურნეობისა, ეხმარება არა მარტო წევრთა, არამედ საერთო კეთილდღეობასაც. ასე მაგალითად: თავის ნაწარმოებს კომუნა აწვდის მთავრობას და ხალხს დაკლებულ ფასებში, ზოგჯერ უფასოდაც, და ამით ხელს უწყობს ცხოვრების გაადვილებას და საზოგადო ერთობის განმტკიცებას.

9. მთელი სამეურნეო შრომა კომუნისა ეთანხმება რესპუბლიკის საერთო საწარმოო გეგმას.

10. კომუნა შედის სასოფლო-სამეურნეო კოლექტივების კავშირში.

11. კომუნა მოქმედებს მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის კონტროლის ქვეშ.

12. კომუნა სარგებლობს იურიდიული პირის ყველა უფლებით.

13. კომუნას აქვს საკუთარი ბეჭედი სახელწოდების წარწერით.

14. კომუნა ვალდებულია დაიცვას და განამტკიცოს სოციალური რევოლუციის საქმე ყოველი საშუალებით: მართალი სიტყვით, ღირსეული მაგალითის ჩვენებით და, თუ საჭირო გახდა შეიარაღებული ბრძოლა რეაქციასთან, კომუნა მზად უნდა იყოს ხალხური მთავრობის მოწოდებაზე, გამოვიდეს და თავი შესწიროს ბრძოლას სოციალური რევოლუციის გამარჯვებისათვის.

II. კომუნის სახსარი

15. კომუნის სახსარს შეადგენს შეწირულება წევრთაგან, მთავრობისაგან და გარეშე პირთაგან, აგრეთვე პირობით მიღებული, სახმარად, მთავრობისაგან თუ გარეშე პირთაგან, მიწა, სამუშაო საქონელი, იარაღი, მასალა და სხვა კო-

ნება და თანხები; შემდეგ, კომუნის სახსარს შეადგენს მისივე შრომით შექმნილი და მის განუყოფელ განკარგულებაში დარჩენილი ქონება.

შენიშვნა: სივრცე კომუნის მიწისა არ უნდა აღემატოს ადგილობრივ დაწესებულ ნორმას.

16. კომუნისათვის სახმარად მიცემული მთავრობისაგან თუ გარეშე პირთაგან ქონება თუ თანხა ჩაირიცხება კომუნის ვალად, რომელიც უნდა გასტუმრებულ იქნეს თანახმად პირობის ან საერთო წესისა და ჩვეულებრივი სამართლიანობის თანახმად, თუ პირობა გამოურკვეველია.

17. კომუნა ყველა თავის ვალდებულებაზე აგებს პასუხს მთელი თავისი ქონებით.

18. კომუნის წმინდა შემოსავალი ნაწილდება ასე: ქველმოქმედებისათვის და კულტურულ-განმანათლებელ საქმეებისათვის 5%, სახელმწიფოსათვის დასახმარებლად 10%, კომუნის სახსართა გასაძლიერებლად 10%, ხოლო დანარჩენი განაწილება წევრთა შორის მათი საჭიროების მიხედვით ან საერთოდ, მოიხმარება მთელი კომუნის მიერ.

III. კომუნის შემადგენლობა, წევრთა უფლება და მოვალეობა

19. კომუნაში წევრად შესვლა შეუძლია ყველა სრულწლოვან პირს, განურჩევლად სქესისა, ეროვნებისა, სარწმუნოებისა და ხელობისა.

20. მიღება და გამორიცხვა წევრებისა ხდება საერთო კრების დადგენილებით.

21. კომუნის ყველა წევრი შრომობს პირადად, კომუნის ყველა წევრს უნდა დაევალოს შეძლებისამებრ ის შრომა, რომლისთვისაც მას უფრო შესწევს უნარი.

22. კომუნას აქვს ნება მოიწვიოს რამდენიმე სპეციალისტი.

23. დაქირავებული შრომა კომუნაში, საერთოდ, დაუშვებელია. საჩქარო მუშაობისათვის, როცა კომუნა ვერ აუვა საქმეს, შესაძლოა მუშების მოწვევა ჭასახმარებლად სამაგიეროს გადახდით ისევ სამუშაო ძალით. შესაძლოა აგრეთვე მიწვევა კომუნაში დროებით მონაწილეებისა, მაგრამ ის დროებით მონაწილენი უნდა ჩაეყენებულ იყვნენ უკეთეს პირობებში, ან თანასწორ პირობებში მაინც წევრებთან.

შენიშვნა: სპეციალისტების და დროებით მონაწილეების შრომის პირობებს განსაზღვრავს სამაზრო საადგილმამულო განყოფილება, შრომის კანონების თანახმად.

24. კომუნის წევრს აქვს უფლება კომუნიდან თავისი ნებით გასვლისა.

25. გასულ ან გამორიცხულ წევრს კომუნა აკმაყოფილებს ნივთიერად, როგორც საერთო კრება სცნობს საჭიროდ და შესაძლოდ.

26. წევრი არ გამოირიცხება კომუნიდან, თუ იგი დააკლდება კომუნაში მუშაობას, რაიმე საპატიო მიზეზით, მაგალითად, ჯარში გაწვევის, ან სხვა რომელიმე საზოგადო მოვალეობის ასრულების გამო და სხვა.

IV. წვერთა საერთო კრება

27. კომუნას განაგებს წვერთა საერთო კრება და გამგეობა.

28. საერთო კრების სსდომაზე ღდება ოქმი, რომელსაც ზეღს აწერს თავ-
მჯდომარე, მდივანი და რამდენიმე წევრი.

V. გამგეობა

29. კომუნის გამგეობა შედგება 3 ან 5 პირისაგან, რომელსაც ირჩევს საერთო კრება; თუ კომუნა მცირერიცხოვანია იგი ირჩევს ერთ მეთაურს.

30. გამგეობას აღრიცხული უნდა ჰქონდეს ყოველი ქონება, რომლითაც სარგებლობს კომუნა, კომუნის შრომა და მისი ნაყოფი, საოჯახო სია კომუნის წევრებისა. გამგეობა ადგენს კომუნის მეურნეობის გეგმას და ზარჯთაღრიცხვას, ანაწილებს საქმეებს წვერთა შორის და, საერთოდ, განაგებს კომუნის ყველა საქმეს, როგორც აღმასრულებელი ორგანო წვერთა საერთო კრებისა.

VI. ლიკვიდაცია

31. კომუნის გაუქმება და მისი საქმეების სათანადო ლიკვიდაცია შესაძ-
ლებელია მოხდეს საერთო კრების დადგენილებით, ან მიწათმოქმედების კო-
მისარიატის განკარგულებით, თუ მოქმედება კომუნისა ეწინააღმდეგება წეს-
დებს, ან ისეთი უზომო დავალიანების გამო, როდესაც გადახდა ვალისა შე-
უძლებელია.

32. ლიკვიდაციის მოსახდენად საერთო კრება ირჩევს სალიკვიდაციო კო-
მისიას.

33. ლიკვიდაციის დროს გასტუმრებულ უნდა იქნეს ჯერ მთავრობისა და
გარეშე პირთა ვალეები და, მხოლოდ მათი კანონიერი ინტერესების დაკმაყო-
ფილების შემდეგ, დარჩენილ ქონებას მიეცემა საზოგადო დანიშნულება კო-
მუნის საერთო კრების დადგენილებით და მიწათმოქმედების კომისარიატის
დასტურით. კომუნის წევრებს რჩებათ კომუნის ქონებიდან მხოლოდ უსაჭი-
როესი საგნები პირადი ხმარებისა უმცირესი რაოდენობით.

ორცა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 3, ფურ. 32. პირი, საწერ მანქანაზე და-
ბეჭდილი.

4. 1921 წლის ივნისის 4.— სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობის და კო-
მუნის დაარსების წესები, დამტკიცებული საქართველოს რევკომის მიერ.

1) კომუნა თუ ამხანაგობა არსდება თანახმად ნორმალური წესდებისა,
რომელიც მიღებული და დამტკიცებულია მიწათმოქმედების სახალხო კომისარ-
იატის მიერ.

შენიშვნა: კომუნას თუ ამხანაგობას შეუძლია ნორმალური წეს-
დება შეცვალოს სხვადასხვა პირობების მიხედვით, მხოლოდ ისე, რომ

ნორმალური წესდების დედაზრი და მთავარი დებულებანი არ გაბათილდნენ.

2) კომუნა თუ ამხანაგობისათვის სავალდებულოა რეგისტრაცია.

3) საერთო რეგისტრაციას რესპუბლიკაში აწარმოებს კოლექტიური მეურნეობის ნაწილი¹, მაზრებში, ადგილობრივი რეგისტრაცია მინდობილი აქვს საადგილმამულო განყოფილებას.

4) კომუნის თუ ამხანაგობის რეგისტრაცია სწარმოებს იმის შემდეგ, როცა კოლექტიური მეურნეობის ნაწილი ან სამაზრო საადგილმამულო განყოფილება განიხილავს და მოიწონებს წარმოდგენილ წესდებას და სხვა სათანადო დოკუმენტებს.

შენიშვნა: სამაზრო საადგილმამულო განყოფილება წარმოდგენილ წესდებას უგზავნის კოლექტიური მეურნეობის ნაწილს წესდების საბოლოო განსახილველად და საერთო რეესტრში შესატანად.

5. კომუნამ თუ ამხანაგობამ უნდა წარადგინოს კოლექტიური მეურნეობის ნაწილში ან სამაზრო საადგილმამულო განყოფილებაში:

1. წესდება,
2. ცნობები წევრთა და მათი ოჯახის შემადგენლობის შესახებ,
3. კომუნის და ამხანაგობის უძრავ-ძირავე ქონების სია და
4. სამეურნეო გეგმა.

წარმოდგენილ ცნობებს ამოწმებს ადგილობრივ განხილვის შემდეგ სამაზრო საადგილმამულო განყოფილება და კოლექტიური მეურნეობის ნაწილი ინსტრუქტორების საშუალებით.

6. წარმოდგენილ წესდებას საადგილმამულო განყოფილება განიხილავს ორი კვირის განმავლობაში და, თუ რაიმე დაბრკოლება არ აღმოჩნდება, შეიტანს ადგილობრივ რეესტრში ან უარს ეუბნება დამუფძნებელი მიზეზის აღნიშვნით.

7. ცენტრალური კოლექტიური მეურნეობის ნაწილი ერთი თვის განმავლობაში არ შეიტანს წარმოდგენილ წესდებას საერთო რეესტრში, ან დასაბუთებულ უარს ეტყვის.

8. იურიდიული პირის უფლებას კოლექტივები ღებულობენ იმის შემდეგ, როდესაც შეტანილ იქნებიან რესპუბლიკის საერთო რეესტრში.

9. იმ შემთხვევაში, თუ კი მაზრის საადგილმამულო განყოფილებამ უარი უთხრა სამეურნეო კოლექტივის რეესტრში გატარებაზე, ამ უკანასკნელთ ეძლევათ უფლება საადგილმამულო განყოფილების მოქმედება გაასაჩივრონ კოლექტიურა მეურნეობის ნაწილში.

10. კომუნის თუ ამხანაგობის წევრებს უფლება აქვთ მოითხოვონ მიწები ერთ ფარგალში, რაც კმაყოფილდება შეძლებისდაგვარად.

11. მთავრობა უხსნის საჭირო კრედიტს მიწათმოქმედების სახალხო კო-

¹ იგულისხმება საქ. სსრ მიწსაზომთან არსებული კოლექტიური მეურნეობის ნაწილი.

მისარიატს სამეურნეო კოლექტივების დასახმარებლად წარმოდგენილ ხარჯთა-
ღრიცხვით; აგრეთვე აძლევს სამეურნეო იარაღებს, მასალას და სხვა.

შენიშვნა: სესხის მიცემის დროს უპირატესობა ეძლევა კომუნას.

12. სესხი მიეცემა იმ კომუნას თუ ამხანაგობას, რომელიც წარმოადგენს
თავისი მეურნეობის გეგმას და შემოსავალ-გასავლის ხარჯთაღრიცხვას.

13. სესხი შეიძლება იყოს მოკლევადიანი (ერთი წლის ვადით) და გრძელ-
ვადიანი (ხუთი წლის ვადით) ყოველწლიური ვადის გადახდით.

14. სესხს აბრუნებს სამეურნეო ამხანაგობა ნატურით.

15. დახმარების აღმოჩენის რაოდენობას განსაზღვრავს, ყოველ კერძო
შემთხვევაში, კოლექტიური მეურნეობის ნაწილი.

16. ამხანაგობის თუ კომუნის წევრების არანაკლებ ნახევრისა უნდა შე-
დგებოდეს უმწიფყოთაგან, ან მცირე მიწის მფლობელთაგან.

17. კომუნას თუ ამხანაგობას ეძლევა მიწა თავისუფალი ადგილიდან.

ორცსა, ფონ. 281, ანაწ. 1, საქ. 204, ფურ. 8. პირი, საწერ მანქანაზე და-
ბეჭდილი.

5. 1923 წლის იანვარი. — საქართველოში 1921 - 1922 წწ. და 1923 წ. იანვარში ჩამოყალიბებულ სასოფლო-სამეურნეო კომუნებისა და ამხანაგობების სია.

№ რიგითი	კოლექტივების სახელწოდება	ადგილი მოქმედებისა	მეურნეობის დარგი	დაარსების დრო	მიწის რაოდენობა	წევრობის რიცხვი	სფლო-ბარიერის რაოდენობა	საქართველოს სსრ-ის სახელმწიფო
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	მოხისის № 1	გორის მაზრა, სოფ. მოხისი	ზენა-თესვა, მებაღეობა და სხვ.	1921 წ. ივნისი 25	14 ¹ / ₂ დეკტინა	11	32	
2	„ბუნდუგობა“ [ამხანაგობა]	თბილისის მაზრა, სოფ. თაბაღაძის	ზენა-თესვა, მებაღეობა მე-ბოსტნეობა და სხვ.	1921 წ. ივნისი 4	145 დეკტინა	44	—	
3	„იშვითი“ [ამხანაგობა]	ორთაქალა	მეღერაბეობა, მებაღეობა და მებაოსტნეობა	1921 წ. ივლისი 15	3 დეკტინა და 625 ოთხკუთხედი საფენი	11	17	
4	კიკელის ამხანაგობა	თბილისის მაზრა, სოფ. კიკელი	ზენა-თესვა, მებაღეობა, მე-ბოსტნეობა და სხვ.	1921 წ. აგვისტოს 5	35 დეკტინა	12	27	საქართველოს რევკომის დადგენილება 24 აგვისტოს 1921 წ. რომელითაც მიეცა მამული ამ ამხანაგობას, გაუქმებულია 6 მარტა 1922 წ. იმავე რევკომის დადგენილებით. მამული გადაეცემა მხოლოდ მემკვიდრის კომისიის ჩიუბის განკარგულებაში.
5	„ფეტარი“ [კომუნა]	ტ. თბილისი, ორთაქალა	მებაღეობა და მებაოსტნეობა	1921 წ. აგვისტოს 9	10 დეკტინა	8	15	
6	„წავეისი“ [ამხანაგობა]	თბილისის მაზრა, სოფ. წავეისი	მებაღეობა ზენა თესვა, მებაოსტნეობა	1921 წ. აგვისტოს 23	11 დეკტინა	8	30	

¹ ანუ საბჭოში, უნდა იყოს „ფეტარტული“.

7	„იჭერეთი“ [ამიანა-გობა]	თბილისის შახრა-სოღანდულის რაიონი, აფხალონური ნავთობქალა	ხენა - თესვა	1921 წ. აგვისტოს 28	15 დეკტორი	15	36
8	„მეურნე“ [ამიანა-გობა]	ქ. თბილისში, შიფანო კოჭანისი	მებაღეობა-მებაოსტნეობა	1921 წ. 31 აგვისტო	7 დეკტორი (ამათგან 6 დეკტორი ქ. თბილისის გარეთ) 3 (საში) დეკტორი	6	8
9	„მშრომელი“ [ამიანა-გობა]	ქ. თბილისი, შიხეილის ¹ პრისპექტი № 158	მებაღეობა-მებაოსტნეობა	1921 წ. 31 აგვისტო	20	51	
10	„პარტიზანი“ [ამიანა-გობა]	ნავთობქალა [სოღანდულის რაიონი]	ხენა-თესვა პერობა და მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	22 დეკტორი	6	29
11	„სიმაღლე“ [ამიანა-გობა]	ქუჩის კრწანისი	მებაღეობა და მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	2 [დეკტორი]	7	15
12	„შრომა“ [ამიანა-გობა]	ორთაქალა	მებაღეობა და მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	19 დეკტორი და 1470 კვ. სავ.	185	397
13	„აღორძინება“ № 1 [ამიანა-გობა]	ვერა [ქ. თბილისი]	მებაღეობა და მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	51 დეკტორი და 700 კვ. სავ.	69	204
14	„აღორძინება“ № 2 [ამიანა-გობა]	კრწანისი	მებაღეობა და მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	37 დეკტორი და 1950 კვ. სავ.	85	198
15	„მეშენის კოშკი“ [ამიანა-გობა]	ნავთობი	მებაღეობა და მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	29 დეკტორი და 400 კვ. სავ.	62	145
16	„მეშენ-დღეობი“ [ამიანა-გობა]	დიდუბე	მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	2 [დეკტორი]	8	13
17	„ძმობა“ [ამიანა-გობა]	ხენა-თესვა	მებაღეობა და მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	1 დეკტორი და 900 კვ. სავ.	4	9
18	„ცვრება“ [ამიანა-გობა]	თბილისი	მებაოსტნეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	4	4	11

¹ ამჟამად პლენარეის.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა
თბილისი

№	კოდექტივების სახელწოდება	ავტორი მოტივებისა	მეორეხარისხის დასახელება	დაარსების წელი	მიწის ჩაიფუძრება	ფერ- თა რიცხ- ვი	სულ- ბარის რიცხ- ვი	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
19	„ბ.დი და ბოსტანი“ [ამხანაგობა]	ვაჟ [წ. პილიპის]	მებაღეობა და მეზოგო- ბეობა	9 სექტემბერი 1921 წ.	ერთი დესე- ტინა და 1752 კვ. საფ.	4	12	
20	„თანამშრომლობა“ [ამხანაგობა]	დიდუბე	მებაღეობა და მეზოგო- ბეობა	22 სექტემბერი 1921 წ.	27 დესეტინა და 1857 კვ. საფ.	68	138	
21	„სახარდო“ [ამხანა- გობა]	თბილისის მასრა, ნავთილელოს ახლოს ადგილობრივი „გა- რკა“ ორხედი	ხემა-თესვა, მებაღეობა, მეზოგობეობა, მებაღეობა, ფორმირება და ცნობილ- თა მომუშაობა და სხვ.	3 ოქტომბერი 1921 წ.	4000 [კვ. საფ.]	38	42	
22	„განკიადი“ [ამხანა- გობა]	ნავთილედი	მებაღეობა	3 ოქტომბერი 1921 წ.	—	13	59	
23	„რანკონი“ [ამხანა- გობა]	ბორჩალოს მასრა, სოფ. იუბილასკა	ხემა-თესვა და მებაღეობა	3 ოქტომბერი 1921 წ.	170 დესეტინა	400	1518	
24	„ხეტიორკი“ [ამხანა- გობა]	დიდუბე	მებაღეობა	13 სექტემბერი 1921 წ.	—	6	20	
25	„ზოგო“ [ამხანა- გობა]	შოკაძის მასრა, დაბა ნარავთილედი	ხემა-თესვა, მებაღეობა და სხვა	10 ოქტომბერი 1921 წ.	565 დესეტინა	152	716	
26	„ერთობა“ — Одр- единение [კომუნა]	ახალქალაქის მას- რა, სოფ. გორგ- ლოვკა	ხემა-თესვა, მებაღეობა და სხვა	10 ოქტომბერი 1921 წ.	200 დესეტინა	25	48	
27	„საბგო“ [ამხანა- გობა]	ქუთაისის მასრა, უბანის ჩაბინი	ხემა-თესვა, მებაღეობა, მეზოგობეობა და სხვა	10 ოქტომბერი 1921 წ.	11	40	—	
28	„წილავის კოდე- ქტივი“ [ამხანაგობა]	ქუთაისის მასრა სოფ. იუბილასკა	ხემა-თესვა	10 ოქტომბერი 1921 წ.	14,4	19	—	

29	„წილფელა-ნაგუ-თხევის ამხანაგობა“	ქუთაისის მაზრა, ზარაფაულის თემი	ბენა-თესვა	11 ოქტომბერი 1921 წ.	11.2	13	—
30	ოფიციის ამხანაგობა „ფრედი“	ქუთაისის მაზრა, სოფ. ოფიციის	მეფრედიკობა	11 ოქტომბერი 1921 წ.	—	16	35
31	„შრომა“ [ამხანაგობა]	ფრედიის მაზრა, სოფ. მტკვარი	ბენა-თესვა, მუბოსტნეობა და მებაღეობა	11 ოქტომბერი 1921 წ.	9	4	19
32	„ამირანი“ [ამხანაგობა]	ფრედიის მაზრა, სოფ. საფრანგო	ბენა-თესვა და მებაღეობა	11 ოქტომბერი 1921 წ.	7 დესტინა	6	19
33	„რატვენი“ [ამხანაგობა]	ბორჩალოს მაზრა, სოფ. რატვენი	ბენა-თესვა და მებაღეობა	6 ოქტომბერი 1921 წ.	7 დესტინა	5	21
34	თელავის „მეფის მშრომელთა ამხანაგობა“	თელავის მაზრა	ბენა-თესვა	10 ოქტომბერი 1921 წ.	20 დესტინა	10	43
35	„მეფის“ [ამხანაგობა]	გორის მაზრა, სოფ. მეფისმთხედო	ბენა-თესვა და მებაღეობა	18 ოქტომბერი 1921 წ.	5/4 დესტინა	7	33
36	„დინარტო“ [კომუნა]	ახალქალაქის მაზრა, სოფ. ქუჩი	ბენა-თესვა, მეფრედიკობა და საქონლის მოწევა	27 ოქტომბერი 1921 წ.	—	17	47
37	„კოლოს“ [ამხანაგობა]	თბილისის მაზრა, სოფ. წყნისი	ბენა-თესვა, მებაღეობა და სხვა	27 ოქტომბერი 1921 წ.	—	7	27
38	„ინტერნაციონალი“ [ამხანაგობა]	ბორჩალოს მაზრა, ახალქალაქის კომუნა	ბენა-თესვა და მებაღეობა	2 ნოემბერი 1921 წ.	100 დესტინა	26	103
39	„მელონიანი ბაღი“ [ამხანაგობა]	ტ. თბილისი, ბლუზინის პარკი, № 155	მებაღეობა და მებაღეობა	14 ნოემბერი 1921 წ.	885 კვ. სფ.	7	14
40	პირველი არტელი მანქანის რაიონი	მანგლისის რაიონი	ბენა-თესვა, მებაღეობა, მებაღეობა და სხვა	14 ნოემბერი 1921 წ.	—	12	48

ამხანაგობა გაუქმდა 24 აპრილს, 1922 წ. დადგენილება № 35, მუხ. 4.

1 იხ. საჭ. სარ. რეკლამის დადგენილება.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

№ რიგზე	კოლექტივების სამგელწოდება	ავტორი მოკმეფებისა	გეოგრაფიის დაზღო	დაარსების დრო	მიწის რადიუსი	წვერ- თა რადიუსი	სულო- ბრადიუსი	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
41	„სოფელი“ [მზა- ნაგობა]	გორის მზრა, სოფ. ბოლოტა	მეწაღობა და მებოსტ- ნობა, ატრეფელ ზენა-თესვა	14 ნოემბერი 1921 წ.	51/2ფესტინა	4	9	
42	მეორე არტელი მანგლისის რაიონისა	მანგლისის რაი- ონი	ზენა თესვა, მებოსტნობა, მებოსტნობა და სხვა	14 ნოემბერი 1921 წ.	—	9	25	
43	„ხრამი“ [ამზა- ნაგობა]	ბორჩალოს მზრა	მეფეზეობა	14 ნოემბერი 1921 წ.	—	4	11	
44	„რაცელთა ზრო- მა“ [ამზა-ნაგობა]	სიღნაღის მზრა	მეფეზეობა, მებოსტნობა და მებოსტნობა	18 ნოემბერი 1921 წ.	—	15	77	
45	„მეორევილი“ [ამ- ზა-ნაგობა]	კოჯრის რაიონი, ადგ. საღორისი	ზენა-თესვა, მებოსტნობა, მეფეზეობა, ჟორიკელთ მოზეობა და მებოსტნობა	18 ნოემბერი 1921 წ.	26 ფესტინა	10	19	
46	„შირაქი“ [ამზა- ნაგობა]	სიღნაღის მზრა, სოფ. ზემო-მარაზანი	ზენა თესვა და ბამბის მოყვანა	18 ნოემბერი 1921 წ.	30 ფესტინა	13	40	
47	„მანგლდანი“ [ამზა-ნაგობა]	სიღნაღის მზრა სოფ. კოტაი	ზენა-თესვა	18 ნოემბერი 1921 წ.	30 ფესტინა	7	56	
48	„შირაქის კომუნა- ში“ [ამზა-ნაგობა]	სიღნაღის მზრა	ზენა თესვა, ცხოველთ- მოზეობა და სხვა	18 ნოემბერი 1921 წ.	—	26	79	
49	„იშვდი“ [ამზა- ნაგობა]	სიღნაღის მზრა, სოფ. გურჯაანი	ცხოველთმოზეობა და მებოსტნობა	18 ნოემბერი 1921 წ.	—	9	26	
50	ნდერკიანი [ამზა- ნაგობა]	სიღნაღის მზრა სოფ. ნდერკიანი	ზენა-თესვა	18 ნოემბერი 1921 წ.	15 ფესტინა	5	19	

51	სტუდენტთა კავშირი [ამხანაგობა]	—	ბენა-თესვა	2 დეკემბერი 1921 წ.	—	6	11
52	„კავშირი“ [ამხანაგობა]	ორთავალი	მებაღეობა და მეზოხტეობა	2 დეკემბერი 1921 წ.	2/3 დესტინა	5	7
53	„მოსავალი“ რკინიგზის მთავარ სახელმწიფოს მფლობელის ამხანაგობა	ყარაიზის გული სოფ. ბეფე-კიასოვი	ბენა-თესვა და მეზოხტეობა	14 იანვარი 1922 წ.	—	57	292
54	„წიფობა“ [ამხანაგობა]	ორთავალი	მებაღეობა და მეზოხტეობა	23 იანვარი 1922 წ.	2/3 დესტინა	6	18
55	„მარტვი“ [ამხანაგობა]	სოფ. თაფისტუ-ღობა, ყარაიზის რაიონი	ბენა-თესვა	23 იანვარი 1922 წ.	25	5	17
56	„ალთრძინება“ [ამხანაგობა]	იქვე	ბენა-თესვა, თიფის და-მუშაობა, მერყეობა და სხვა	23 იანვარი 1922 წ.	40	8	32
57	„თამაზელის“ [ამხანაგობა]	სიღნაღის მაზრა, სოფ. კარდაშაი	მეფეაზობა	23 იანვარი 1922 წ.	7 1/2 დესტინა	6	23
58	„გლეში“ [ამხანაგობა]	სიღნაღის მაზრა, სოფ. მაღარო	ბენა-თესვა, მეზოხტეობა, მებაღეობა და წიფ-ვილის აშენება	25 იანვარი 1922 წ.	65 დესტინა	28	98
59	ბირეული ამხანაგობა მეომეფობისა	გორის მაზრა, გლეჯარის რაი-ონი	მერყეობა	13 თებერვალი 1922 წ.	35 დესტინა	3	45
60	„მეცობარი“ [ამხანაგობა]	ფრეფის მაზრა, სოფ. იფრანაი	ბენა-თესვა, მებაღეობა, მეფეობა და მერყეობა	13 თებერვალი 1922 წ.	—	6	25
61	„ფიფობა“ [ამხანაგობა]	თბილისის მაზრა, სოფ. ფიფობა	ბენა-თესვა, მეფეობა, საქონლის მიწება, რძის მაწარმოების კვათა, მებაღეობა და მეზოხტეობა	24 თებერვალი 1922 წ.	30	12	58

ეროვნული
ბიბლიოთეკა
გეორგიანული

№ რიგზე	კოლექტივების სახელწოდება	ადგილი მოქმედებისა	მეორეუბნის დასახელება	დაარსების დრო	მიწის რაოდენობა	წიერ- თა რიცხ- ვი	სულ- ბოივი რიცხ- ვი	შენიშვნა
1	2	3	4	5	6	7	8	9
62	„წრომა“ [ამბანა- გობა]	გორის მაზრა, სოფ. ჩანგილაი	ზენა-თესვა, მებოსტნე- ობა, მეფ ნაბეობა, მებაღეო- ბა, მეფეუბნობა, მეფეუ- ბნობა, მებაღეუბნობა, ფრინველთა და უზოველ- თა მოსახლეობა	24 თებერვალი 1922 წ.	40	7	22	
63	„ერთნისი“ [კო- ნეწა]	დუშეთის მაზრა, ავაოკი მუხრანის, ც-ბისძირი	ზენა-თესვა, მებაღეობა, მეფეუბნობა, მებაღეობა და სხვა	1 მარტი 1922 წ.	—	25	79	
64	„წრომა“ [ამბა- ნაგობა]	ქ. თბილისის მი- დმო (ჩუღურეთის აგარაკი)	ზენა-თესვა, მებაღეობა	7 მარტი 1922 წ.	5 დესეტინა	15	52	
65	„ამაშველი“ [იკოლე „კაქლიანი“ ამბანაგობა]		ზენა-თესვა, მებოსტნე- ობა, მებაღეობა	7 მარტი 1922 წ.		12	60	
66	„ხალი წრომა“ [ამბანაგობა]	ქ. თბილისი, პლუბნოვის პროსპ. № 59	მებოსტნეობა, მეფეუ- ბნობა და მეფეუბნობა	14 მარტი 1922 წ.	800 კვ. ს.მ.	5	8	
67	„ცხოველების წეა- რო“ [ამბანაგობა]	ყარაიხის მაშე- ლი	ზენა-თესვა, მებოსტნე- ობა, მებაღეობა	27 მარტი 1922 წ.	5 დესეტინა	6	15	
68	„პატარა ყრაო- ბა“ [ამბანაგობა]	ყარაიხის მაშე- ლი	ზენა-თესვა, მებოსტნე- ობა	27 მარტი 1922 წ.	5 დესეტინა	6	23	
69	„ზემო-ხალი“ [ამ- ბანაგობა]	თბილისი	მებაღეობა	27 მარტი 1922 წ.		5	18	
70	„ყარაის წრომა“ [ამბანაგობა]	ყარაიხის მაშე- ლი	ზენა-თესვა, მებოსტნე- ობა, თივის დამზადება	28 მარტი 1922 წ.	85 [დეს.]	12	37	

၁၇၂၆၅၅၃၅
၂၀၂၆၀၀၀၀၀၀၀

[illegible]

10

71	„ფეხი ზარბა“ [ამბანავობა]	სიღწელის მარბა, სოფელი ბოფბე	მგნა-თესვა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა	8 აბრილი 1922 წ.	4 1/2 დესტინა	60	60
72	„მგწნა ზარბა“ [ამბანავობა]	ქ. თბილისი და სოფ. წყნეთი	მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა	8 აბრილი 1922 წ.	1 დესტინა და 400კვ. სიღ.	7	20
73	ზეზო ბარბა სმ- ბანავობა მგწნა- ბეობა	გომბორი	მგწნა-ბეობა	20 აბრილი 1922 წ.	—	14	—
74	ქ. ზეზოს ამბანა- გობა „კაბა“	გომბორი	მგწნა-ბეობა	20 აბრილი 1922 წ.	—	7	10
75	„ფეხისი“ [ამბა- ნავობა]	თბილისის მარბა, სოფ. ფეხისი	მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა	20 აბრილი 1922 წ.	5 დესტინა	8	16
76	„ფეხისი ზარბა“ [ამბანავობა]	თბილისის მარბა, სოფ. ფეხისი-ფეხისი	მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა	21 აბრილი 1922 წ.	25 დესტინა	5	15
77	„საფეხელი“ [ამ- ბანავობა]	გომბორი მარბა, კაბი და ქ. რელი	მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა	21 აბრილი 1922 წ.	—	4	13
78	„ზარბა“ [ამბა- ნავობა]	გომბორი მარბა, სოფ. კაბი	მგწნა-ბეობა	19 მაისი 1922 წ.	5 1/2 დესტინა	5	13
79	თბილისელ მგწნა- ბეობა მამული ამბანავობა	ქ. თბილისი	მგწნა-ბეობა	22 დესტი 1922 წ.	—	5	17
80	„ბარბაზო“ [ამ- ბანავობა]	ბარბაზოს მარბა სოფ. ლეზბა- დონი	მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა	1 აგვისტო 1922 წ.	90 დესტინა საოჯახო მიწა	7	24
81	„მგწნა“ [ამბა- ნავობა]	ქ. თბილისი	მგწნა-ბეობა	12 აგვისტო 1922 წ.	—	7	15
82	„სიღწე“ [ამბანა- გობა]	ორთაქალაქ-გომბორი	მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა, მგწნა-ბეობა	10 ნოემბერი 1922 წ.	2 დესტინა	7	7

6. 1928 წლის აგვისტოს 5.—საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის სპეციალური თათბირის ოქმიდან სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის მდგომარეობისა და მისი განვითარების შესახებ.

მოიხსენიეს:

დაადგინეს:

1. მოხსენება შესახებ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ეხლანდელი მდგომარეობისა და მისი მომავალი მშენებლობისა. მომხსენებელი აღნიშნავს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის მნიშვნელობას სოფლის მეურნეობის აღდგენისათვის, აღნიშნავს მის ეხლანდელ მდგომარეობას, როდესაც მას საშუალება არა აქვს ნორმალური განვითარებისა. დამატკიცებულ მიზეზებში უმთავრესი არის სამომხმარებლო კოოპერაციის მიერ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ფუნქციების მითვისება და ბოლოს მის საორგანიზაციო მუშაობაში ჩარევა, რასაც შედეგად მოსდევს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის დაუსუსტება და მესამე პირის, ჩარჩ-ვატრების გამარჯვება მწარმოებელთა საზარალოდ.

მომხსენებელს, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განსავითარებლად, საჭიროდ მიიჩნია: 1) სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის თავისუფალი და დამოუკიდებელი არსებობა და მშენებლობა; 2) სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების მოქმედების შეერთება დარგების მიხედვით და შემდეგ, მათი შეკავშირება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ერთ დამოუკიდებელ ცენტრში; 3) სამომხმარებლო კოოპერაციის მიერ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ფუნქციების წარმოებაზე და მის საორგანიზაციო მუშაობაში ჩარევაზე ზეღის აღება; 4) ორთავე ცენტრის, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციისა და სამომხმარებლო კოოპერაციის შეთანხმებული მუშაობა; 5) მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის მიერ ღონისძიებათა მიღება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის დასაცავად და მისი ნორმალური განვითარებისათვის შესაფერი პირობების შესაქმნელად.

1) სოფლის მეურნეობის აღდგენის თვალსაზრისით აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარება;

2) სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია მხოლოდ მაშინ ასრულებს თავის დანიშნულებას, თუ მისი მშენებლობა იქნება ნებაყოფლობითი და დამოუკიდებელი;

3) სამომხმარებლო კოოპერაციის მიერ ამ ბოლო დროს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის საორგანიზაციო მუშაობაში ჩარევა დაუშვებლად იქნას ცნობილი. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია კონტაქტით უნდა მუშაობდეს სამომხმარებლო კოოპერაციასთან, ოღონდ თავისი დამოუკიდებელი სხე არ უნდა დაეარსოს;

4) სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარებისათვის საჭიროა მთავრობის მიერ მისი თავისუფალი მშენებლობის და არსებობის დამოუკიდებლობის ცნობა, რისთვისაც გამოცემულ იქნას დეკრეტი რუსეთში გამოცემულ 16 აგვისტოს 1921 წ. დეკრეტის მიხედვით;

5) მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატს დაევალოს სერიოზული ყურადღება მიაქციოს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის მნიშვნელობის გაშუქებას პრესაში და ფართო მასაში.

ორცსა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 784, ფურ. 6. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

7. 1923 წლის სექტემბრის 5.—საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივთა კავშირის გამგეობის თავმჯდომარის მოხსენებითა ბარათი საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმისადმი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარების მნიშვნელობის შესახებ.

საქართველო წარმოადგენს უაღრესად სოფლის მეურნეობის ქვეყანას. მიუხედავად მისი ბუნების სიუხვისა, ხელსაყრელი ეკონომიური პირობებისა და საუცხოო მდებარეობისა, ჩვენი სოფლის მეურნეობა ჩამორჩენილია. მსოფლიო და შემდეგ სამოქალაქო ომებმა უფრო გააძლიერეს ასეთი მდგომარეობა. ძვირფასი კულტურის წარმოება ჩვენში დაეცა და ამის მაგიერ განვითარდა ხვნა-თესვა. მაგრამ რუსეთის იაფი პურის შემოტანით, ზედმეტმა ხვნა-თესვამაც თავისი დანიშნულება დაკარგა და ჩვენი გლეხი ამხანად თითქმის ხელცარიელი დარჩა, ვინაიდან მას არა აქვს საშუალება თავისი ნაშრომით საკუთარი თავი და ოჯახი შეინახოს. ამ მდგომარეობის უყურადღებოდ დატოვება ჩვენს ეკონომიკას სერიოზულ საფრთხეს უქადის.

მთავრობა და სხვა მმართველი ორგანოები იღებენ მთელ რიგ ზომებს სოფლის მშრომელი ხალხის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად და სოფლის მეურნეობის აღსადგენად. ამ ფრიად მნიშვნელოვან საქმეში არანაკლებ როლს თამაშობს კოოპერაცია. ჩვენ არ შეუდგებით აქ დაწვრილებით ჩამოთვლას, თუ რა მნიშვნელობა აქვს სოფლის მეურნეობისათვის კოოპერაციას, მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ მისი მთავარი მიზანი უნდა იქნეს სოფლის მეურნეობის წარმოების აღდგენა-გაუმჯობესება, სოფელში ჩარჩი შემაჯავლების განდევნა და საკუთარი ძალით ყველა საოჯახო და სამეურნეო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება.

გლეხური თვითმოქმედების იდეას და კოოპერატიულ მოძრაობას საქართველოში კარგა ხნის ისტორია აქვს. იგი იწყება 1870-იან წლებში, როცა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში დაიწყეს შემნახველ-გამსესხებელ ამხანაგობათა დაარსება; 1895-1900 წწ. ამხანაგობებს აარსებენ მეაბრეშუმენი, მევენახენი და მემამულე მხენელ-მთესველნი. 1905 წლიდან სოფლად არსდება საკრედიტო ამხანაგობები და სხვ. ეს თვითმოქმედების იდეა და კოოპერატიული მოძრაობა თანდათან ძლიერდება და იღებს ფართო მასიურ ხასიათს. ჩვენი მოხსენების მიზანს შეადგენს გამოჩვენება რა გზით და რანაირად შეიძლება განხორციელება კოოპერაციის დანიშნულებისა და სოფლის მეურნეობის წარმოების აღდგენაში.

ამჟამად საქართველოში მოქმედებს ორი სახის კოოპერაცია: სასოფლო მეურნეობის და [სა] მომხმარებლო. უკანასკნელი დგას ინტეგრაციის პრინციპზე და ცდილობს დაუყონებლივ გაატაროს ცხოვრებაში ყველა ტიპის კოოპერაციის ორგანიზაციულად გაერთიანება ერთ ცენტრში, მას სურს ერთ და იმავე დროს ემსახუროს, როგორც მომხმარებლის, ისე სოფლის მწარმოებ-

ლის—მეურნის ინტერესებს და დაემაყოფილოს მათი ერთიმეორის საწინააღმდეგო მოთხოვნები. სასოფლო მეურნეობის კოოპერაცია კი სოფლის, რომ დღევანდელ პირობებში და ისეთ უღირსად სასოფლო მეურნეობის ქვეყანაში, როგორც არის საქართველო, ყოველ შემთხვევაში ამ პრინციპის დაქარბებით და ძალდატანებით ცხოვრებაში გატარება და მომხმარებელი კოოპერაციის საშუალებით სოფლის მეურნეობის აღდგენა. რუსეთის და საქართველოს პრაქტიკაში პირნათლად დაამტკიცა მომხმარებელი კოოპერაციის შეხედულების უნიადაგობა, ვინაიდან ასეთმა საწინააღმდეგო ფუნქციების შეერთებამ ერთ ცენტრში დიდი ზიანი მოუტანა და დაზარა სოფლის მეურნე და მწარმოებელი, მისი დაზარალება კი იწვევს, საზოგადოდ სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენას და დაქვეითებას. ჩვენ მოვიყვანთ ზოგიერთ მაგალითებს.

მომხმარებელთა კოოპერაცია ისახავს თავის მიზნად იათად შეიძინოს ბაზარზე საქონელი და შეღავათიან ფასში მიაწოდოს გლეხს. მაგრამ, როგორც ზევით გვქონდა აღნიშნული, სოფლის მეურნის ნაშრომის ფასი ძალიან დაეცა შედარებით ფაბრიკა-ქარხნების ნაწარმოებთან და ის თავისი ნაშრომით ვერ უძლელობს თავისი ოჯახისათვის საძოვო ნივთებს იმ დროს, როდესაც მისი ნაწარმოები პური, სიმინდი, ღვინო და სხვა თითქმის 2-ჯერ ფასად იყიდება. სოფლის მეურნის ამნაირი უნუგუშო მდგომარეობა უფრო უარესდება, როცა მომხმარებელი კოოპერაცია გამოდის სოფლად სოფლის ამა თუ იმ ნაწარმოების დასამზადებლად ქალაქიდან მოტანილი საქონლით და ცდილობს, რაც შეიძლება მეტი ნაწარმოები მიიღოს თავის საქონელში, მას არ ინტერესებს პროდუქტის ღირსება, მისი გაუმჯობესება და ვერ უღვიძებს სოფლის მეურნე-მწარმოებელს სურვილს და მისწრაფებას გაუმჯობესოს თავისი ნაწარმოები.

სასოფლო მეურნეობის კოოპერაცია სულ სხვანაირად უდგება ამ საკითხს. უკანასკნელი დაინტერესებულია სოფლის მეურნეობის წარმატებით განვითარებით, მწარმოებლის ნივთიერი მდგომარეობის გაუმჯობესებით და ისახავს თავის მიზნად მისცეს მიწის და საზოგადოდ, სოფლის მუშის ნაშრომს თავისი ნამდვილი ღირებულება და ამით აღადგინოს ობამდე არსებული დამოკიდებულება ქალაქის ნაწარმოებთან. ისიც ცდილობს იაფ ფასებში მიაწოდოს სოფლის მეურნეს მისი ნაწარმოებისათვის საჭირო საწარმოო იარაღები და მასალა, მხოლოდ თავისი წევრებისაგან მიღებულ საქონელს ის ცდილობს გამოუნახოს კარგი ბაზარი და გაასაღოს მეტ ფასებში, უბრუნებს მათ მოგების წილს, რითაც მწარმოებელი, რასაკვირველია, დაინტერესებული რჩება და ეს გარემოება უღვიძებს მას იმპულსს გაორკეცებული და კულტურული მუშაობისათვის. ამის გარეშე სოფლის და ქალაქის მუშის ძლიერი შეკავშირება ძალიან მწელი იქნება.

ამნაირად, ჩვენ დავინახეთ, რომ კოოპერაციის ამ ორ მონათესავე შტოს აქვს ორი ერთიმეორის საწინააღმდეგო ფუნქცია, რომლის შეთვისება ერთ დამავსახის კოოპერაციაში შეუძლებელია. ამიტომ საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივთა კავშირი ფიქრობს და საერთოდ, ეკონომიური და

სახელმწიფოებრივი ინტერესების თვალსაზრისით, საჭიროდ სთვლის აღიარებულ იქნეს სასოფლო მეურნეობის და მომხმარებელი კოოპერაციის ერთიმეორისაგან დამოუკიდებელი და თავისუფალი არსებობის აუცილებლობა.

რუსეთის მთავრობამ ჯერ კიდევ 1921 წ. გაითვალისწინა ეს მდგომარეობა და 1921 წ. 16 აგვისტოს გამოვიდა დეკრეტი ცაქ-ის და სახალხო კომისართა საბჭოსი სასოფლო მეურნეობის კოოპერაციის შესახებ, რომლითაც უკანასკნელს მიეცა უფლება და საშუალება თავისუფალი განვითარებისა და საკუთარი დამოუკიდებელი ორგანიზაციის შექმნისა. ამნაირად, ნაცვლად ძალდატანებითი ორგანიზაციული გაერთიანებისა, დაწესდა შეთანხმება თავისუფალი ნებისყოფითი საქმიანი ურთიერთობის ნიადაგზე. აღნიშნული დეკრეტის გამოცემის შემდეგ რუსეთში კვლავ აღმოჩნდა მთელი რიგი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებისა, რომლებმაც თავისუფალ ორგანიზაციაში დაიწყეს სწრაფი ნაბიჯით წინსვლა და გაძლიერება. ამჟამად, რუსეთის სასოფლო მეურნეობის კოოპერატივთა ცენტრი წარმოადგენს მძლავრ და ნივთიერად მოღონიერებულ ორგანიზაციას. საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივთა კავშირი საჭიროდ სთვლის გატარდეს ამნაირი კანონი საქართველოს ფარგლებშიაც. სადაც სასოფლო მეურნეობის კოოპერაციას ფართო ნიადაგი აქვს და დიდ როლს თამაშობს სამეურნეო დარგების განვითარებაში (მეცხვარეობა, მეღვინეობა, მეხილეობა და სხვ.) დღემდე არ არის დაკანონებული სასოფლო მეურნეობის კოოპერაციის დამოუკიდებელი არსებობა და მისი მოვალეობა-უფლებანი, რაც ფრიად ძნელებს ყოველდღიურ მუშაობას და იწვევს დიდ გაუგებრობას ჩვენსა და მომხმარებელ კოოპერაციას შორის. გარდა ამისა, ამნაირი კანონის უქონლობა აფერხებს ჩვენს დამოკიდებულებას სხვადასხვა ორგანიზაციებთან, კერძოდ, ბანკებთან, რომელნიც კრედიტის გაცემის ან სხვა ოპერაციის ჩატარების დროს გვთხოვენ საკანონმდებლო ორგანოს აქტს, რომლის ძალით ჩვენ უნდა ვარსებობდეთ.

მოგახსენებთ რა ზემოაღნიშნულს, ვთხოვთ განიხილოთ და დაამტკიცოთ ამასთანავე დართული პროექტი დეკრეტისა სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შესახებ¹, რომელიც შედგენილია რუსეთის დეკრეტის მიხედვით და ამით მწარმოებელთა კოოპერაციას მისცეთ საშუალება თავისუფალი და დამოუკიდებელი განვითარებისა თავ-თავიანთ დარგში, რათა მთელი თავისი ძალ-ლომე მოახმაროს ჩვენი ქვეყნის ჩამორჩენილი სოფლის მეურნეობის აღორძინება და სოფლის მუშის ნივთიერ გაღონიერებას. რასაკვირველია, ამნაირი თავისუფალი არსებობა და განვითარება ორივე სახის კოოპერაციისა არ უარყოფს მათ შორის საქმიან შეთანხმებას და საერთო გეზის გამომუშავებას კოოპერატიული მიზნების ცხოვრებაში გასატარებლად.

ორცა, ფონ. 288, ანაწ. I, საქ. 783, ფურ. 7—8. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

¹ იხ. საბ. № 8.

8. 1924 წლის იანვრის 15.— საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს დეკრეტი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შესახებ.

საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭო ადგენს:

1. საქართველოს სოფლის მშრომელ გლეხობას უფლება ეძლევა მოაწყოს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული ამხანაგობა, რომლის მიზანია, ერთი მხრივ, სასოფლო მეურნეობის წარმოება საერთო ძალით და მეორე მხრივ, წევრთა უზრუნველყოფა სასოფლო მეურნეობაში საჭირო იარაღით, თესლეულით და სხვა საწარმოო საშუალებებით; აგრეთვე სასოფლო მეურნეობის წარმოების გადამუშავება-გასაღება და სხვა ღონისძიებების განხორციელება წევრთა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გასაუმჯობესებლად და რაიონების გასაღიდებლად.

2. კოოპერატიული ამხანაგობის წევრთა რიცხვი არ შეიძლება იყოს ხუთზე ნაკლები.

3. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიულ ამხანაგობებს და მათ კავშირებს შეუძლიათ შეკავშირდნენ, როგორც ტერიტორიულად, ისე წარმოების ხასიათის მიხედვით. კოოპერატიულმა კავშირმა უნდა შეაკავშიროს არანაკლებ სამი ამხანაგობისა.

შენიშვნა: სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიულ ამხანაგობებს და მათ კავშირებს უფლება აქვთ თავისუფლად იქონიონ ურთიერთობა სხვაგვარ კოოპერატიულ დაწესებულებებთან. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციას შეუძლია იმოქმედოს აგრეთვე დამოუკიდებლად, გარეშე მომხმარებელი კოოპერაციისა.

4. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიულ ამხანაგობებს და მათ კავშირებს აქვთ იურიდიული პირის ყველა უფლება: მათ შეუძლიათ თავიანთი დამუშავებული პროდუქტების, აგრეთვე, წევრთა წარმოების გაყიდვით და გადაცვლით საჭირო იარაღისა და მასალის (სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღების, თესლეულობის, სასუქის და სხვა საწარმოო მასალის) შეძენა, სახელოსნოების, ჭარხნების და სხვა საწარმოთა მოწყობა და დაარსება სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გადამამუშავებლად და გასასაღებლად, თავიანთი მოქმედებისათვის საჭირო სადგომების დაჭერა, ხელშეკრულებათა დადება მოქმედი კანონების თანახმად, ამ ხელშეკრულებებით ვალდებულებების აღება, საჩივრების აღძვრა სასამართლოს წინაშე, პასუხის მიღება და სხვა.

5. ორი ერთგვარი ზარისხის, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული ამხანაგობის წევრად ყოფნა ერთსა და იმავე დროს არ შეიძლება.

6. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული ამხანაგობების და მათი სამეურნეო დაწესებულებების სადგომები თავისუფალია მუნიციპალიზაცია-ნაციონალიზაციისაგან.

7. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული ამხანაგობების და მათ შენაერთ-

თა საკუთარი წარმოების პროდუქტების, აგრეთვე მანქანა-იარაღების, სათბობი ზასალის და სხვა საწარმოო საშუალებათა კონფისკაცია ან რეკვიზიცია არ შეიძლება, თვინიერ სასამართლოს განსაკუთრებული გადაწყვეტილებისა, ან სახალხო კომისართა საბჭოს საამისო საგანგებო დადგენილებისა.

8. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების ორგანიზაცია წარმოადგენს სახელმწიფოებრივ საჭიროებას და ამიტომ ხელისუფლების ყველა ორგანოს ევალება დახმარება აღმოუჩინოს სოფლის მეურნეთ, რათა კოოპერატიულად დაიარაღონ, რისთვისაც:

ა) შენაკვეთის გაცემის დროს კერძო პირებთან შედარებით უპირატესობა კოოპერატიულ ორგანიზაციებს უნდა მიეცეს;

ბ) აღმოეჩინოს კოოპერატიულ დაწესებულებებს ფინანსური დახმარება სახელმწიფო შენაკვეთისა და ვალდებულებათა შესასრულებლად;

გ). მიენიჭოს უპირატესობა კოოპერატიულ დაწესებულებებს კერძო პირებთან შედარებით, საჭირო სადგომების შოვნისა, ხელსაწყო-იარაღების შეძენისა და საჭირო ნედლეულობის დამზადებისათვის.

9. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული ორგანიზაციების და მათი კავშირების სახსარი შედგება როგორც ფულად, ისე ნატურით შემოტანილი საწყვრო და საბაიო გადასახადისაგან, წევრთა აგანსების და სხვადასხვა პირთა და დაწესებულებათაგან მიღებული ანაბარისა, აღებული სესხისაგან, წარმოებული ოპერაციების თვითღირებულებაზე ზედნართი პროცენტებისა და სახელმწიფო კრედიტისაგან.

10. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული ორგანიზაციები და მათი კავშირები ოპერაციებს თავის ხარჯზე და პასუხისმგებლობით აწარმოებენ.

11. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული ამხანაგობის და მათ შენაერთთა მმართველი ორგანოები არიან: წევრთა საზოგადო კრება, ან რწმუნებულთა ყრილობა, გამგეობა და უკეთუ წევრთა საზოგადო კრება, ან რწმუნებულთა ყრილობა მოისურვებს, საბჭო და სარევიზიო კომისია. სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობათა და მათი კავშირების წესდებაში დაწერილებით უნდა იყოს აღნიშნული მომქმედი კანონების თანახმად, თუ რა წესით მიიღებიან და გადაიან წევრები, რა წესით და რა პასუხისმგებლობას კისრულობენ ისინი ამ ორგანიზაციის ვალდებულებათა გამო, ფუნქციები საზოგადო კრებისა ან რწმუნებულთა ყრილობისა, გამგეობისა, საბჭოსი და სარევიზიო კომისიისა, მათი არჩევის წესი და უფლება-მოვალეობანი; გარდა ამისა აღნიშნული უნდა იყოს ანგარიშების წარმოების სისტემა და საქმეთა რევიზიის წესი.

12. სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობათა და მათი კავშირების დასაარსებლად არ არის საჭირო საბჭოთა ხელისუფლების წინასწარი ნებართვა; ეს ორგანიზაციები მოვალენი არიან მხოლოდ რეგისტრაციაში გაატარონ თავიანთი წესდებები კოოპერატიულ სამმართველოში — ქ. თბილისში.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: კოოპერატიული სამმართველო ვალდებულია განიხილოს რეგისტრაციის საკითხი ერთი თვის განმავლობაში დღიდან წესდების მიღებისა; და თუ წესდების მიღების დღიდან ერთი თვის ვადაში კოო-

პერატული სამმართველო უარს არ იტყვის რეგისტრაციაზე. კოპეტატიული ამხანაგობა დაუყოვნებლივ შეტანილ უნდა იქნეს რეგისტრში. ორგანიზაციის მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება რეგისტრაციაზე უარი ეთქვას, თუ მისი წესდება ეწინააღმდეგება საბჭოთა ხელისუფლების კანონმდებლობათ.

13. სასოფლო-სამეურნეო კოპერატიულ ამხანაგობათა იმ კავშირების დასაარსებლად, რომელთა მოქმედება ვრცელდება საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკის მთელს ტერიტორიაზე, საჭიროა საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს ნებართვა.

საქართველოს სსრ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე ლ. ლოღობერიძე.

ორცა, ფონ. 600, ანაწ. 1, საქ. 8, ფურ. 81—82. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

9. 1924 წლის ივლისის 5.—გაზ. „ზარია ვოხოტკა“-ს სტატია „Сельско-хозяйственная кооперация Грузии“.

Деятельность центра сельскохозяйственной кооперации «Цармокавшири» за отчетный период была направлена на укрепление существующей сети сельскохозяйственных кооперативов и создание новых товариществ по важнейшим отраслям сельского хозяйства, на организацию широкого сбыта сельскохозяйственной продукции, на проведение ряда мероприятий по восстановлению отдельных видов сельского хозяйства и одновременно с этим на усиление основного капитала и оборотных средств.

Организационная работа «Цармокавшири», фактически начатая только со второй половины 1923 г., увенчалась редким успехом. Иллюстрацией работы «Цармокавшири» может служить сравнение цифр товариществ, входящих в состав «Цармокавшири» в 1923 г. и 1924 г. к 1 июля.

Взамен 5—6 организаций с 3.000 хозяйств, числящихся в начале 1923 г. на 1-е июля с. г. в «Цармокавшири» уже состоит 80 товариществ, объединяющих до 17.000 крестьянских хозяйств, причем район деятельности «Цармокавшири» распространился и на Западную Грузию.

Сбыт продукции производился, главным образом, на российских рынках.

Сбытовые операции за прошлый хозяйственный год выразились в сумме 1.400.000 руб. для внешнего рынка и 200.000 руб. для внутреннего, что для молодой и слабой, в финансовом отношении, сельскохозяйственной кооперации нужно считать большим достижением. Количество вывезенной продукции составляет 40 процентов довоенного вывоза в Россию.

В деле снабжения крестьянского хозяйства «Цармокавшири» старался предоставить своим членам лечебные материалы для борьбы с вредителями, огородные и полевые семена, разные сельскохозяйственные орудия и т. д. Всего было отпущено и распределено товаров на общую сумму до 550.000 руб. Главными крупными предметами отпуска являлись: купорос, сера, каменная соль, семена и ящики для фруктов. Помимо произ-

водственных материалов «Цармокавშირი» снабжало своих членов предметами широкого потребления, как-то: мануфактурой и готовой одеждой.

В отчетном же году «Цармокавშირი» принял от Всероссийского Коопстрахсоюза агентство по страхованию кооперативного имущества от огня, грузов в пути и сельскохозяйственных посевов от градобития и других стихийных бедствий. Всего принято на страхование имущества и товаров на сумму 1.927.070 руб. и транспортного страхования на 512.111 руб. В текущем году страхование увеличивается и будет доведено до 4.000.000 руб.

В задачи «Цармокавშირი» входило также проведение ряда агрикультурных мероприятий для восстановления и улучшения отдельных сельскохозяйственных отраслей и для перехода от низших форм хозяйства к более ценным культурам. «Цармокавშირი» приступил к организации борьбы против бича кахетинских виноградников—филлоксеры. Для руководства работами создан особый Филлоксерный комитет из представителей заинтересованных организаций, в распоряжение которого имеется денежный фонд в 150.000 руб. Организована зоотехническая станция для улучшения и обследования пород овец.

В кратких чертах достижения «Цармокавშირი» за отчетный период и полученные результаты свидетельствуют о том, что сельскохозяйственная кооперация в Грузии имеет уже глубокие корни.

Перспективы и план деятельности «Цармокавშირი» на 1924 г. предусматривают расширение работы во всех областях. Главное внимание будет уделено укреплению существующей сети первичных сельскохозяйственных кооперативов путем привлечения широких слоев трудового крестьянства. Одновременно будет идти и работа по расширению сети кооперативов в наиболее важных отраслях сельского хозяйства, табаководства, хлопководства, чаевой культуры, молочного хозяйства (молочные сыроваренные артели), а также создание кредитных товариществ со смешанными функциями.

В текущем сезоне предполагается заготовить и реализовать свежих фруктов, мандаринов, орехов и сушеных фруктов на сумму 545.000 руб. Вина натурального, крепленного, сладкого и водки на 2.515.000 руб. Кукурузы, лобии и фасоли на 660.000 руб. Шерсти, яиц, кожи, битой птицы и свинины на 2.130.000 руб. Молочных продуктов на 275.000 руб. Хлопка 100.000 пуд. и табаку 30.000 пуд.

Одновременно с этим провести снабжение крестьянских хозяйств необходимыми сельскохозяйственными машинами, лечебным материалом, солью и т. д. на сумму 6.111.000 руб. Товары эти будут распределяться в кредит на льготных условиях или в обмен на продукты. Крестьянские хозяйства будут снабжены также племенными производителями.

Вот в общих чертах и суммарно те перспективы и работы, которые должны быть осуществлены «Цармокавშირი» в 1924 году.

306. «Заря Востока», 1924 г., № 418.

10.1924 წლის ივლისის 24.—გაზ., „ზარია ვახტანგ“-ს სტატია „Коллективные хозяйства“.

Вопрос об организации пролетарского и полупролетарского слоев деревни — вопрос самый серьезный и важный.

Вовлечь весь деревенский пролетариат в Союзработземлес, поднять его политический и культурный уровень, пробудить его классовое самосознание, сделать его активным союзником рабочего класса — вот задача, которую немедленно надо начать выполнять.

Исходным пунктом для подготовки этой революции в деревне являются государственные и коллективные хозяйства. Коллективным хозяйствам необходимо уделить внимание в большей степени, чем это делалось до сих пор.

В сельскохозяйственных коллективах мы имеем действительно производственное участие крестьянских хозяйств. Мы имеем общее хозяйство на общей земле, (объединенной из участков членов коллектива) по общему плану, с общим живым и мертвым инвентарем, [с] общим приложением труда. Коллективное хозяйство дает все преимущества крупного [хозяйства] и возможность применять усовершенствованные орудия и машины, электрическую двигательную силу, а также возможность ввести улучшенную систему хозяйства.

Какие же крестьяне будут объединяться в коллективные хозяйства? В силу индивидуалистических, собственнических инстинктов, крестьянин будет стремиться, доколе возможно, оставаться в рамках мелкого индивидуального хозяйства. Сильнее стимул к переходу теперь же на коллективное хозяйничанье у малоимущего крестьянства (малоземельного, безинвентарного).

Все организации, стремящиеся восстановить хозяйства малоимущего крестьянства, должны оказывать материальную поддержку не отдельному хозяйству, а коллективному, в котором объединяются все те, кто рассчитывает получить помощь. Например, имеется ряд хозяйств, которые нуждаются в инвентаре, в семенах и т. д. Нужно объединить их и только тогда дать ссуду на покупку улучшенных орудий, машин, на приобретение общего рабочего скота.

Общественный агроном должен принять самое деятельное участие в разработке организационного плана, коллективное хозяйство только тогда будет иметь шансы на сохранение и укрепление, когда оно применяет улучшенные формы [сельскохозяйственных] культур. Крестьянские комитеты, на которых лежит обязанность помощи малоимущему крестьянству, должны работать в сторону коллективизации. Сельскохозяйственные банки призваны также оказывать материальную помощь, главным образом, коллективному хозяйству.

К числу мер, стимулирующих образование сельскохозяйственных коллективов, относятся различные льготы, в частности, льготы по сельскохозяйственному налогу.

В «Положении об едином сельскохозяйственном налоге», принятом ЦИК и СНК СССР, в пункте 30 говорится:

3. საისტორიო მონაბე, ტომი XI—XII.

«В целях содействия образованию коллективных и кооперативных хозяйств представляется скидка в 10 процентов с исчисленного с них налога и надбавка на местные нужды, если хозяйства этих коллективов и кооперативов ведутся без наемных рабочих».

В крестьянском хозяйстве, в крестьянском быту и психике сельскохозяйственный налог занимает крупнейшее и виднейшее место.

Поэтому льгота по сельскохозяйственному налогу имеет крупнейшее значение для дальнейшего более скорого, более успешного роста кооперирования и развития коллективизации сельского хозяйства. Эта льгота сыграет известную роль в отношении перелома психики крестьянина к восприятию и пониманию слова «мы» в противовес слову «я».

Мероприятия, принимаемые Советской властью, работа различных учреждений и организаций, (сельскохозяйственные банки, кооперативные организации, кресткомы, союзы и т. п.), должны будут захватывать все большие и большие массы крестьянства, в первую очередь, массы маломощного крестьянства. Мало-помалу, через обобществление форм хозяйствования, мы придем к заветной цели — коммунизму.

Те части Советского Союза, в которых слабо ведется или совсем не ведется работа по коллективизации сельского хозяйства, должны подтянуться. Вопрос о коллективных хозяйствах, необходимо поставить в порядок дня.

Н. Хачапуридзе.

გაზ. „Заря Востока“, 1924 წ., № 699.

11. 1924 წლის სექტემბრის 26.—საქართველოში არსებულ სასოფლო-სამეურნეო კომუნების, არტელების და ამხანაგობების სია.

1. „Лиаხვი“	სოფ.	Тхинвали	Горийский уезд.
2. „Меджуда“	„	Меджуд-Хеви	„ „
3. „Гемовнеба“	„	Шиндиси	„ „
4. „Тана“	„	Атени	„ „
5. „Лехура“	„	Нижняя Чала	„ „
6. „Бостანი“ (огород)		Темоцминда	„ „
7. „Атами“ (персик)		Хидистави	„ „
8. „Имерети“		Зестафონი	Шорапанский уезд.
9. „Хванчкара“	სოფ.	Хванчкара	Рачинский уезд.
10. „Цители Лагодехი“		(Красный Лагодехи)	Сигнахский уезд.
11. „Карაязы“		Карაязы	— —
12. „Амკავეტი“		Норио	Тифлисский уезд.
13. „Инцоба“	გორ.	Телавი	Телавский уезд.

¹ აღნიშნული ნორმალური წესდება ფონდში დაცულია, იმ. საბ. № 3.

14. „Цховребის санерге“ г. Тианети —
15. „Меурнес Мухиан“ Ханеви Кутаисский уезд.
16. „Коммуна“ Скра Горийский уезд.
17. „Баги да бостანი“ (сад и огород) Самтреди.
18. Коммуна „Октябрьская революция“ село Мирзоевка Борчалинский уезд.
19. „Трудовая земледельческая артель“ по лекарственному промыслу в Цихис-Дзირი.

Существуют и другие коллективные хозяйства в Грузии, но пока о них сведений не имеется, т. к. с 1922 г. бюро коммун при Наркомземе не существовало; только с середины августа 1924 г. бюро возобновило свою деятельность. В настоящее время разрабатывается анкета, по которой уезды представят сведения о коллективных хозяйствах. Устав нормальный при сем прилагается¹. Сведения о кооперативных организациях по сбыту, переработке с. х. продуктов (плодоводов, огородников, овцеводов и др.) можно получить в «Цармокавшири» и «Цекавшири» так как в Наркомземе Грузии не регистрируются кооперативные организации.

ორცა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 1028, ფურ. 2. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

12.1924 წელი.—საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის სასოფლო-სამეურნეო განყოფილების 1923/24 წლის ანგარიშიდან კოოპერატიული ბიუროს მიერ ჩატარებული მუშაობის შესახებ.

მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის ხშირად მომართავდნენ ხოლმე არსებული და მომავალი კოლექტიური მეურნეობის წარმომადგენელი ინსტრუქციის, მატერიალური დახმარების და სხვა ცნობების მისაღებად, ამიტომ სასოფლო მეურნეობის განყოფილებასთან 1924 წლის აგვისტოში დაარსდა კოოპერატიული ბიურო.

ბიუროს მიზანია საკოლმეურნეო მშენებლობის ხელმძღვანელობა, დაბალი კოლექტიური მეურნეობიდან მაღალი კოლექტიური მეურნეობის შექმნა, მათთვის ყოველგვარი დახმარების აღმოჩენა და მხარის მიცემა.

ამ მცირე ხნის არსებობის განმავლობაში ბიურომ შესძლო კოლექტიური მეურნეობისათვის შეღავათის მოპოვება (მთლიან სამეურნეო გადასახადზე 25% დაკლება, საქართველოს კომისარიატის საბჭოს 22/IX—1924 წ. და ა/კ ცაკის 10/II 1924 წ. დადგენილებები), ჩამოყალიბდა რამოდენიმე კომუნა და არტელი („ოქტომბრის რევოლუციის“ ჯომუნა, არტელი „შრომა“, ნავთლულის და სხვა) და აღმოუჩინა მათ დახმარება მორალის და საშუალების მიღებაში; მიეცათ სათანადო შემწეობა ახლად დაარსებულ კოლექტიურ მეურნეობებს (თბილისის, ბორჩალოს, გორის, სიღნაღის, თელავის, შორაპნის

¹ თარიღი დადგენილია საბუთის შინაარსის მიხედვით.

² ასეა საბუთში.

და სხვა მაზრებში); შეადგინა 1924/25 წლის ხარჯთაღრიცხვა, იცემა არტელის წესდება, განზრახულია გამოიცეს კომუნის წესდება და ბროშურები; გამოწერილია სპეციალური ლიტერატურა მაზრის აგრონომებისათვის დასარიგებლად; შედგა, დაიბეჭდა და გადაიგზავნა მაზრებში არსებული კოლექტიური მეურნეობების აღსარიცხავად ანკეტები, იგზავნება ინსტრუქცია მეურნეობის საორგანიზაციო გეგმის შესაღვენად, ცნობაში მოყვანილია მიწის ნაკვეთები, რომლებიც გამოდგებიან კოლექტიური მეურნეობის მოსაწყობად. თუ კოოპერატიულ ბიუროს მხარს დაუჭერენ, სათანადოდ ხელს შეუწყობენ და დაუმტკიცებენ ხარჯთაღრიცხვას, იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ უალრესი საქმე კოლექტიური მეურნეობისა ფართო წარმატების გზაზე დადგება.

სასოფლო მეურნეობის განყოფილების გამგე!...

ორცსა, ფონ. 288, ანაწ. I, საქ 938, ფურ. 71. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

13. 1924 წელი.— საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივთა კავშირის ინსტრუქტორის მოხსენება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შემდგომი განვითარების შესახებ.

ჩვენი ქვეყანა საერთაშორისო ეკონომიური ცვალებადობის შემდეგ დაეცა. ეს დაცემა უმთავრესად გამოიხატა სასოფლო მეურნეობაში. შემცირდა საქონლის რაოდენობა, განადგურდა ინვენტარი, საგრძნობლად იკლო ნათესმა და სხვ., ამიტომ საბჭოთა ხელისუფლება განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს სასოფლო მეურნეობის აღდგენისა და გაუმჯობესების საკითხს. ჩვენ გვიჩდება ყოველივე საშუალებებით ხელი შევუწყოთ და გავადიდოთ გლეხის მეურნეობის შემოსავლიანობა, რომ გლეხის მეურნეობამ მოგვცეს რაც შეიძლება პროდუქტების მეტი რაოდენობა და ამით სახელმწიფოს მოუტანოს მაქსიმალური სარგებელი.

გლეხის მეურნეობა და მისი შრომის შემოსავლიანობა რომ გავაუმჯობესოთ, ამისათვის საჭიროა ჩვენი სასოფლო მეურნეობა ძირიანად გარდავექმნათ და შეუფარდოთ ის ახალ სამეურნეო პირობებს. საჭიროა სასოფლო მეურნეობის ტექნიკის აღდგენა, ტექნიკურ მცენარეთა კულტურების მოშენება, ბალახის თესვა და სხვ. გლეხებს უნდა მივაწოდოთ კარგი ჯიშის საქონელი, გაუმჯობესებული თესლი და სასოფლო მეურნეობაში მანევრებლბთან საბრძოლველი საშუალებები. უნდა მივიცეთ ადგილობრივი პირობების მიხედვით სათანადო ინვენტარი, გადიდებული უნდა იქნეს დასამუშავებელი მიწის სივრცე უწყლო ადგილების მორწყვით, ჰაობების ამოშრობით და სხვ. ყველა ეს ღონისძიებანი რომ გადავიტანოთ ფულზე, მივიღებთ ისეთ ჯამს, რომელიც აღემატება ომი-თა და ბლოკადით შევიწროებულ საბჭოთა სახელმწიფოს ძალ-ღონეს. გლე-

¹ ხელმოწერა გაურკვეველია.

ხის მეურნეობის განვითარება საჭიროა არა მარტო თვით გლეხის ინტერესებისათვის, არამედ აგრეთვე სახელმწიფოსათვის, ვინაიდან სასოფლო მეურნეობის გაუმჯობესებად ვერ გამოდგება სახელმწიფოს მრეწველობა და აგრეთვე თვით საბჭოთა ხელისუფლებაც. ამ მდგომარეობიდან გამოსასვლელად საჭიროა თვით გლეხთა ფართო მასის მიზიდვა სასოფლო მეურნეობის აღდგენის საქმეში, და ამისათვის, მინიჭება მათდამი ფართო ინიციატივის და თვითმოქმედებისა.

მაგრამ თითოეულად ცალ-ცალკე აღებული გლეხის მეურნეობა მისი ვალაქების გამო ვერ შესძლებს თუნდაც ცოტად თუ ბევრად სერიოზულად მიუღვეს მისი მეურნეობის გაუმჯობესებას. ამისათვის აუცილებლად საჭიროა მათი ერთად მოკრება და გლეხთა დღემდე დაქუცმაცებულ და დანაწილებულ საშუალებებით და ძალღონით სარგებლობა, ე. ი. სოფლის მოსახლეობის გაერთიანება კოოპერატიულ ორგანიზაციებში. ამიტომ არის, რომ პარტია და საბჭოთა ხელისუფლება უდიდეს ყურადღებას აქცევენ კოოპერატიული მშენებლობის განვითარებას და მის დაცვას სოფლად. სოფლის მოსახლეობის კოოპერატიულ ორგანიზაციებში გაერთიანებით მიიღება უდიდესი სარგებლობა, როგორც გლეხობისათვის, აგრეთვე თვით სახელმწიფოსათვის. მსხვილ მეურნეობას სასოფლო მეურნეობაში აქვს უდიდესი უპირატესობა წვირილ მეურნეობაზე.

იარაღ-მანქანებით, ცოცხალი ინვენტარით სარგებლობა, შენობათა აგება და სხვ. მსხვილ მეურნეობაში სწარმოებს უფრო სრულად და მიზანშეწონილად, აგრეთვე სასოფლო მეურნეობის პროდუქტების გასაღებად ადვილად და მეტი სარგებლით ეხერხება მსხვილ მეურნეობას, ვინემ თითოეულ გლეხს ცალ-ცალკე. მაგრამ მთავარი უპირატესობა მსხვილი მეურნეობისა წვირილზე გამოიხატება სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოების გადამუშავებაში. ნაწარმოების გადამუშავება კერძო მეურნეობაში დიდი სარგებლობაა, მაგრამ თითოეულ გლეხს არა აქვს ნაწარმოების იმდენი რაოდენობა, რომ მან იმის გადასამუშავებლად შეიძინოს საჭირო მასალები. ამ პირობებში მსხვილი მეურნეობის ყველა უპირატესობას გლეხს მისცემს მხოლოდ კოოპერაცია. ის აერთებს დაქსაქსულ გლეხის მეურნეობას ერთ მთელში, აწყობს მათი ნაწარმოების მსხვილი პარტიებით გასაღებას, აწვდის სოფელს სამეურნეო და პირადი მოხმარების საგნებს და ამით საშუალებას აძლევს გლეხის მეურნეობას არა თუ იცოცხლოს მსხვილ მეურნეობასთან ერთად, არამედ გააუმჯობესოს და გაამაგროს თავისი მდგომარეობა.

სასოფლო მეურნეობაში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს გლეხის დაინტერესებას — მისი შრომის შედეგებით. კოოპერაციას ამ მხრით აქვს ყველა უპირატესობა. უწინ, როდესაც გლეხის მეურნეობა იმყოფებოდა ეგრეთ წოდებულ ნატურალური მეურნეობის პერიოდში, გლეხი თავის საჭიროებებს იკმაყოფილებდა თითქოს საკუთარი მეურნეობის ნაწარმოებით — გლეხი არაფერს არ ყიდდა და არც ყიდულობდა, მაგრამ დრო შეიცვალა, ნატურალური მეურნეობა შეცვალა ფულადმა მეურნეობამ. ახლა კი ნაწილი მისი მეურნეობის ნაწარ-

მოებისა მიდის თავისი საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, ნაწილი ბაზარზე ფულზე გასაყიდად. ეს უკანასკნელი ნაწილი მისი მეურნეობისა, რომელსაც ის ფულზე სცვლის, ყოველი წლობით იზრდება.

სულ რამდენიმე წლის წინათ სოფლის მეურნეობაში დამზადებული მარცვლეულობის მხოლოდ 1/5 გადიოდა ბაზარზე, ეხლა კი შეადგენს თითქმის ნახევარს მთელი ნაწარმოებისას.

გლესს გამოაქვს რა თავისი ნაწარმოები ბაზარზე გასაყიდად, დაინტერესებულია რაც შეიძლება მასში სრული ფასი აიღოს. მაგრამ ამას, ცალკე, გლეხი ვერ ახერხებს. საქმე იმაშია, რომ გლეხის მეურნეობის ნაწარმოების მომხმარებლები გაბნეულია სხვადასხვა ადგილას, ხშირად ნაწარმოები იგზავნება დიდსა და შორეულ ბაზრებზე. იშვიათია, რომ გლეხმა შესძლოს ასეთ ბაზრებთან დაკავშირება, ის ამ ბაზრებს უკავშირდება მხოლოდ ადგილობრივი მყიდველების საშუალებით, რომლებიც მას საშინლად ყვლეფენ. გლეხი მოკლებულია საშუალებას ისარგებლოს დიდი და შორეული ბაზრების ხელისშემწყობი პირობებით.

რომ ნორმალურ ფასებში თავისი ნაწარმოები გაყიდოს, პირველად ყოვლისა საჭიროა იცოდეს, თუ რა ფასები არსებობს დიდ ბაზრებზე, შემდეგ, საშუალება უნდა ჰქონდეს საქონლის შენახვის, რომ ის თავის ღროზე და ნორმალურ ფასში გაყიდოს. ეს პირობები კერძო გლეხს არა აქვს, ის იძულებულია გაყიდოს ნაწარმოები არა თავის ღროზედაც და იმ ფასებში, რომლებსაც ამყარებენ ადგილობრივი მყიდველები. ამ პირობებში ყველასათვის ცხადია, რომ ის იღებს ყოველივე ზომებს, რომ გააიფოს საქონელი და გაადიდოს თავისი მოგება. ის ამყარებს არა მარტო დაბალ ფასებს გლეხის პროდუქტებზე, არამედ ეძებს იმ დროს, როდესაც გლეხი უდიდეს საჭიროებას განიცდის სოფელში, რომ მაშინ კიდევ ნაკლებ ფასებში გამოსტაცოს მას მისი შრომის ნაწარმოები, ხშირად მთელი წლისას წინდაწინ აძლევს, უცვლის საქონელზე, ატყუებს წონაში, ზომაში და სხვ. გლეხის ექსპლუატაცია კერძო შუამავლის მიერ ხშირად იმდენად ძლიერია, რომ გლეხს ეკარგება საშუალება არათუ გააუმჯობესოს თავისი მეურნეობა, არამედ ნახევრად მშვიერადაც იარსებოს. კერძო შუამავლის ბრკაყვანიდან გლეხი განთავისუფლდება მხოლოდ კოოპერაციის საშუალებით. სდევნის რა კერძო შუამავლებს, კოოპერაცია აძლევს გლეხს პროდუქტის მთელ ღირებულებას იმ ხარჯების გამოკლებით, რომლებიც კოოპერატიულ აპარატს ესაჭიროება. დღეს სავაჭრო-საშემოსავლო კაპიტალი, ხელახლა იკიდებს ფეხს სოფლად, ამავრებს იქ პოზიციებს და ყოველ ღონისძიებას ხმარობს დაიპყროს სოფლის ნაწარმოები, ეს კი დიდ საფრთხეს უქადის ჩვენი სასოფლო მეურნეობის აღდგენასა და განვითარებას თანამედროვე საზოგადოებრივ-სამეურნეო პირობებში, რომელსაც ეხლა განვიცდით. კოოპერაციისათვის სოფლად არ არსებობს სხვა მეტი მნიშვნელოვანი ამოცანა, ვინემ სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოებთა კოოპერატიული გასაღების სწორი ორგანიზაცია.

დღემდე, მთელი რიგი პირობების ზეგავლენით, ჩვენმა, ამიერკავკასიის

კოოპერაციამ ვერ შესძლო მისდგომოდა ამ საქმეს ბეჭითად. დღეს, სოფლებში ნაწარმოების დამზადებას აწარმოებს როგორც სასოფლო-სამეურნეო ისე მომხმარებელი კოოპერატივები და აგრეთვე გლეხკომები. მაგრამ ყველა ესენი მოიკოვლებენ კოოპერატიული გასაღების სათანადო სისტემის უქონლობით. გაბატონებული მეთოდი დღემდე დამზადებისათვის, ჩვენ გვაქვს მაგარი ანგარიშით დამზადება; ესა თუ ის კოოპერატივი, ან კავშირი ყიდულობს სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოებს ყველა გლეხისაგან და ხშირად, აგრეთვე კერძო შუამავლისაგან, იმ მიზნით, რომ გაყიდვის დროს მიიღოს რაც შეიძლება მეტი მოგება. დამზადების ამგვარი საშუალება შეუძლებელია სწორად იქნეს მიჩნეული, ჯერ ერთი, რომ აქ არის დიდი რისკი კოოპერატივისათვის და მეორეც, წევრები არ არიან პატრონები თავიანთი ნაწარმოების, ლეზულობენ ნაკლებ სარგებელს და არ არიან დაინტერესებული კოოპერატივის საქმეებში. ჩვენმა კოოპერაციამ საბოლოოდ უნდა უარყოს მაგარი ანგარიშის სისტემა და გადავიდეს უფრო გაუმჯობესებულ ფორმებზე:

1) ბეს მიცემა პროდუქტებზე სესხის სახით, როდესაც პროდუქტები ამხანაგობის საწყობში შეინახება და იყიდება თვით პატრონის მიერ;

2) საკომისიო ოპერაციები, — როდესაც საკონელი ინახება ამხანაგობის საწყობში და ეძლევა მას მასში ავანსი, ხოლო საბოლოო ანგარიშის გასწორება მოხდება გაყიდვის შემდეგ.

უკანასკნელი უნდა ჩაითვალოს ნამდვილ კოოპერატიულ გასაღების სისტემად. ნაწარმოების კომისიონურად გასაღება ყველაზე მეტად შეესაბამება კოოპერატიულ პრინციპებს, ამ შემთხვევაში კოოპერატივის ინტერესები ეთანხმება პროდუქტების ჩამბარებლების, მისი წევრების ინტერესებს.

კოოპერატივსა და მის წევრთა შორის მყარდება მჭიდრო კავშირი და წევრთა ნხრივ მეტი დაინტერესება კოოპერატივის საქმიანობაში.

კოოპერატიული გასაღების სწორად დაყენება არის პირდაპირი ამოცანა სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის, როგორც სპეციალური ისე შერეული ხასიათის, ამიტომ ჩვენმა სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციამ, რომელიც ახლა იქმნება, უდიდესი ყურადღება უნდა მიაქციოს კოოპერატიული გასაღების ორგანიზაციას.

კოოპერაციის როლი სოფლად არ განისაზღვრება გასაღების საქმეში მართო კერძო შუამავლის მოსპობით. მისი მნიშვნელობა დიდია აგრეთვე პროდუქტების გადამუშავების საქმეშიც, ადგილობრივ.

სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოებზე მიღის ბაზარზე ან ნედლეულად, ან მეტფასიან პროდუქტებად გადამუშავების შემდეგ, მაგრამ არის ისეთი ნაწარმოები, რომლებიც ვერ იტანენ გადატანას შორეულ ბაზრებზე, როგორც მაგალითად: რძე, ხილი, ხორცი და სხვ. ამგვარი პროდუქტების რეალიზაციის დროს გლეხს დიდი ბაზრებით სარგებლობის საშუალება ეკარგება; მაგრამ თუ ამ პროდუქტებს გადავამუშავებთ, მაგალ., რძეს-ყველად, ერბოდ და სხვ., მაშინ შესაძლებელია მისი გატანა შორეულ ბაზარზე და მეტი სარგებლის მიღება.

ამგვარი გადამუშავების მასიურად წარმოება თითოეულად აღებულ გლეხს არ შეუძლია, ამისათვის საჭიროა მათი ღონისძიებათა და საშუალებათა გაერ-

თიანება, ე. ი. შეიქმნას გადასამუშავებელი კოოპერატივები, მაგალითად, ერობოს, კარაქის დასამზადებლად, არტელები, ხილის საშრობი და სხვა ბევრი კოოპერატივები, სასოფლო მეურნეობის გაუმჯობესება და მისი მოსავლიანობის გადიდება დამოკიდებულია არა მარტო პროდუქტების კარგად გასაღებისა-ვან, არამედ, აგრეთვე იმისაგანაც, თუ როგორ იძენს ის საჭირო იარაღებს, მასალებს, სამეურნეო ინვენტარს, პირადი მოთხოვნილებების საგნებს და სხვ. კერძო მეურნე გლეხი ვარდება შუამავალ ვაჭრის ხელში, რომელიც მას იმდენად ყვლეფს, რომ გლეხის მიერ გაყიდულ ნაწარმოების სარგებელი მთლიანად გადადის მის ჯიბეში. აქაც კოოპერაციის მნიშვნელობა საგრძნობლად ჩანს. ყიდულობს რა კოოპერატივში მისი მეურნეობისათვის საჭირო საქონელს, გლეხი მას იძენს უფრო კარგი ღირსებით და ნაკლებ ფასებში, და ის, რაც უწინ რჩებოდა ვაჭარ-შუამავალს ჯიბეში, მოახმარს მისი მეურნეობის გაუმჯობესებას.

ამრიგად, კოოპერატივი გლეხის სიღარიბეში უძლიერესი იარაღია, როგორც კულაკებსა და ვაჭარ-შუამავლებთან ბრძოლაში, აგრეთვე თავისი მეურნეობის განვითარება-გაუმჯობესებაში.

კოოპერაციის განვითარებას სოფლად კიდევ აქვს ის მნიშვნელობა, რომ ის არის ერთი საუკეთესო ფორმათაგანი გლეხთა თვითმოქმედების გამოაშკარავებისა. კოოპერაციის საშუალებით გლეხი ებმება საზოგადოებრივ მუშაობაში, ის ასწავლის მას კერძო მეურნეობიდან კოოპერატიულ, საამხანაგო მეურნეობაზე გადასვლას. კოოპერატივს გლეხის სამეურნეო ცხოვრებაში ახალი სული საზოგადოებრიობისა და საერთო საქმის კეთების ცოდნა შეაქვს.

ამასთან ერთად კოოპერაციის საშუალებით ადვილი გასატარებელია ყველა ის ღონისძიება, რომლებსაც მთავრობა მიმართავს სასოფლო მეურნეობის გასაუმჯობესებლად. საგლეხო მეურნეობის პრაქტიკამ სოფლად კოოპერატიული გაერთიანების სხვადასხვა ფორმები შეიტანა, მაგრამ ეს ჩვენში, როგორც საერთოდ, ამიერკავკასიაში, ვერ განვითარდა სათანადოდ. კოოპერაციის ყველაზე უფრო გავრცელებული ფორმა ჩვენში არის, ჯერ კიდევ, სამომხმარებლო კოოპერაცია, მაგრამ სასოფლო მეურნეობის გაჯანსაღებასთან ერთად ფეხს იკიდებენ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივები, როგორც შერეული ისე სპეციალური ხასიათის.

აუცილებლად საჭიროა ამგვარი კოოპერატივების განმტკიცება, რადგან კოოპერატიულ მშენებლობაში ჩვენ ვუდგებით გლეხობას მისი მეურნეობის, მისი ეკონომიური ინტერესების თვალსაზრისით, ამდენად ჩვენი გავლენა ამ მასებზე გაიზრდება და მოიპოვებს ურყევ საფუძველს.

ორცსა, ფონ. 387, ანაწ. 1, საქ. 16, ფურ. 28—32. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

14.1925 წლის იანვრის 27.—საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის მოხსენებითი ბარათი საქართველოში სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის მიმდინარეობის შესახებ.

В ответ на вашу почтограмму за № 700/С¹ по вопросу о коллективизации сельского хозяйства в ССРГ сообщается, что с образованием Народного комиссариата земледелия в Советской республике Грузии, при отделе земельной политики, был организован подраздел коллективных хозяйств для работы по коллективизации сельского хозяйства. К июню 1921 г. были разработаны и отпечатаны положение и уставы о коммунах и артелях. В начале работа шла усиленным темпом и было организовано 81 коллективное хозяйство (главным образом артели). Но, ввиду неблагоприятных условий, главнейшим из которых являлись сильные индивидуалистические навыки крестьянства и недостаток в опыте по коллективизации, вследствие чего допускались ошибки (например, создание крупных из неоднородных по составу членов, коллективов; проникновение примазавшихся [элементов], укрывавшихся в коллективах по тем или иным причинам и т. п.) и не было надлежащего руководства; отсутствие средств, благодаря чему не оказывалась никакая материальная помощь, в которой нуждались коллективные хозяйства, организованные маломощным крестьянством. Значительная часть коллективных хозяйств распадалась, поэтому появилось скептическое отношение к самой идее коллективизации и в 1922 году подраздел по коллективизации был ликвидирован, причем дело организации коммун и артелей было передано сельскохозяйственному кооперативному центру—«Цармокавшири». Но ввиду того, что сельскохозяйственная кооперация находилась в начальном периоде своего послевоенного развития, «Цармокавшири» исключительное внимание обращало на организацию кооперативов по сбыту и переработке. Полная заброшенность коллективов во всех смыслах и новая экономическая политика, способствовали распаду коллективных хозяйств, особенно наиболее слабых хозяйственно по составу, по внутренней спайке или окрыленных надеждой лучше и скорее обеспечить себя, выйдя из коллективов. Но коллективное движение, здоровое по существу, не погибло. Народный комиссариат земледелия должен был заняться вопросами коллективного строительства и для планомерной и широкой постановки дела организации сельскохозяйственных коллективов при сельскохозяйственном отделе Наркомзема было создано Кооперативное бюро в августе 1924 г.

В задачи бюро входит: пропаганда идей коллективизации сельского хозяйства, использование с этой целью периодической печати, издание брошюр для распространения среди крестьянского населения, снабжение уездных агрономических организаций специальной литературой, как для ознакомления агрономов с вопросами коллективизации, так и для получения ими материалов для устной пропаганды, оказание всемерной помощи и поддержки коллективным хозяйствам; издание инструкций и методических указаний по работе с коллективными хозяйствами, издание нормальных уставов, составление примерных планов коллективных хозяйств, связь с Главполитпросветом партий, комсомолом для ведения через них политической и культурной работы в коллективах, установление тесной связи агрономических организаций с коллективными хозяйствами для ве-

¹ აღნიშნული საბუთი საქმეში დაცული არ არის.

дения среди них агрикультурной работы, учет существующих и создающихся коллективных хозяйств и обследование их; установление взаимной связи между коллективами и создание их объединений.

К сожалению, Кооперативное бюро Наркомзема не имеет не только точных, но и приблизительных данных, так как эти данные до сих пор никем не собирались. О количестве коллективных хозяйств, о их состоянии и деятельности имеются только отрывочные сведения. Насколько можно судить по этим отрывочным сведениям в Грузии, главным образом в Восточной, имеется до 40 коллективов (из них до 10 коммун), причем многие существуют с 1921-22 гг.

Об одном из них, именно Велисцхской коммуне «Царство труда» (сел. Велисцхе Сигнахского уезда) имеются более подробные сведения. Коммуна образовалась из артели, которая была организована в 1922 г. из 10 человек для обработки 10 дес. земли. В 1924 г. коммуна насчитывает уже 30 семейств, имеет 30 дес. пахотной земли, 15 дес. виноградников, питомники, огороды, 12 лошадей, около 100 овец, 200 кур (породистых и местной породы), свиней, коров...¹ мельницу. Все продукты распределяются между семьями по числу душ. Урожай был в 1924 г. лучше, чем у окружающих крестьян, что объясняется тщательностью обработки полей, а особенно виноградников, которые у коммунаров находятся в блестящем состоянии. Результаты деятельности коммуны: коммунары обеспечены хлебом на 8 месяцев, вином и остальными сельскохозяйственными продуктами на целый год. Выручкой от продажи вина покрываются долги (4.500 руб. за молотилку с двигателем и др.), кроме того, остается в распоряжении самой коммуны до 2.000 ведр вина. Последнее предполагается употребить на расширение хозяйства, на покупку грузового автомобиля для перевозки винограда во время сбора винограда и пр., на оборудование кирпичных заводов, на покупку мануфактуры. В перспективе у коммуны приглашение врача, агронома, открытие для коммунаров школы с мастерскими. В 1924 г. коммуна отправила двоих из своих членов в Тифлис — одного на сельскохозяйственные курсы, другого на бухгалтерские.

О другой коммуне под названием «Октябрьская революция» имеются следующие сведения: коммуна состоит из 15 человек, из них 8 взрослых (членов), причем из 8 членов 3 коммуниста, коммуна имеет 14 голов крупного рогатого скота, 2 лошадей, 2 жеребят, 2 коз, 40 кур; земли имеется 20 дес., причем в 1924 г. было: под хлопком — 6 дес., огородом — 1,½ дес., пшеницей — 5 дес., покосом — 3 дес., паром — 4,½ дес.; ощущается недостаток в мертвом инвентаре. При содействии Наркомзема коммуна получила от местного исполкома в пользование совхоз и намечается значительное расширение хозяйства коммуны. Нужно отметить, что коммуна вошла в связь с местной агрономической организацией, и вместе с ней обсуждает хозяйственный план. Характерной особенностью для Грузии является в связи с необходимостью восстановления виноградников погибших от филлоксеры, возникновение артелей, имеющих общие питомники американских лоз для снабжения виноградников своих членов посадочным материалом. Отметим Земо-Ходашенскую артель с 137 членами, Цинандальскую, Меджврисхевскую, Хидиставскую...¹ намечается организация большого количества таких артелей как в Восточной, так и [в] Западной Грузии.

¹ მრავალწიგრილი საბჭოთაო.

За короткий срок существования Кооперативного бюро туда обращались представители ряда организующихся коллективных хозяйств, причем помимо инструкций, советов, указаний, Бюро удалось оформить несколько коллективов (выше упомянутую коммуну «Октябрьская революция», артель «Шрома» в Тифлисском уезде, Навтлугскую артель [в] том же уезде и др.) и оказать им реальную помощь и содействие. Ряд коллективов находится в периоде организационном (в Тифлисском, Борчалинском, Горийском, Сигнахском, Телавском, Шорапанском, Озургетском уездах и других), причем бюро принимает активное участие в их организации. Так как у бюро не имеется своего штата инструкторов и в ближайшее время ввиду финансовых затруднений трудно надеяться на их приглашение, для работы на местах используются существующие там агрономические силы; агрономы должны установить с коллективными хозяйствами самую тесную связь, перенося туда центр своей работы и осуществляя в них применение науки и техники, причем коллективные хозяйства смогут сыграть роль показательных хозяйств.

Те коллективы, которые обращаются в Наркомзем, представляют из себя объединения в большинстве случаев маломощного крестьянства, поэтому естественно, что эти коллективы нуждаются в материальной помощи. В настоящее время имеется возможность получения кредитов этими хозяйствами из сельскохозяйственного банка, но все же, особенно в первое время, является необходимость помощи со стороны НКЗема, главным образом натурой (лучшими сельскохозяйственными машинами и орудиями, посевно-посадочным материалом, племенным скотом и т. д.). Эта помощь даст возможность коллективам стать на ноги, укрепиться; связь Наркомзема с ними станет теснее, и представится большая возможность влияния на них в агрикультурном направлении. В целях оказания помощи коллективным хозяйствам по Кооперативному бюро составлена на 1924-25 бюджетный год смета, правда, в скромном размере — на 14.500 руб., но все же в случае ассигнования этих сумм будет оказано существенное содействие делу коллективизации сельского хозяйства.

Коллективное движение имеет все шансы развиваться в мощное движение, необходимо только введение его в организационное русло, необходимо создание в каждом коллективе сплоченного крепкого ядра, необходимы руководство, материальная помощь и работа агрономическая, культурная, политическая. Для такой работы, а также для пропаганды идей коллективизации должны быть привлечены агрономические организации на местах, партийные организации, ЛКСМ, Союзземлес, кресткомы, «Дармокавшири». Особенно большая роль принадлежит крестьянам-коммунистам, которые должны сами входить в коллективы и привлекать других.

Должны быть использованы для дела коллективизации все возможности, в частности совхоз, фондовые земли, переселенческое дело.

Руководство коллективным движением, помощь коллективам, привлечение в работу вышеупомянутых организаций, использование всех возможностей — составляют задачи Кооперативного бюро. Уже сделаны шаги в этом направлении: установлена связь со многими коллективными хозяйствами, оказывается всевозможная помощь и содействие; для учета коллективных хозяйств составлены анкеты, которые рассылаются в уезды, составлена смета, издается устав, рассылаются инструкции, составляются

организационные планы хозяйств, приводятся в известность для организации на них коллективных хозяйств. Работа постепенно разворачивается, и нужно надеяться, что в этом направлении Наркомзему и Кооперативному бюро будет оказано всемерное содействие.

Председатель Совета народных комиссаров ССРГ Ш. Элиава.

ორცა, ფონ. 617, ანაწ. 1, საქ. 340, ფურ. 11-13. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

15. 1925 წლის თებერვლის 16.— საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის ინსტრუქტორის მოხსენებითი ბარათი სოფ. სამთავისის სასოფლო-სამეურნეო კომუნის ჩამოყალიბებისა და მისი მდგომარეობის შესახებ.

გორის მაზრის სოფელ სამთავისში, გლეხობას რიცხვით 25 ოჯახს— 95 სულს გაუერთიანებიათ თავ-თავიანთი ყოველგვარი უძრავ-მოძრავი ქონება, გამოსახლებულან თავ-თავიანთი ბინებიდან, შესახლებულან ორ სახლში და კოლექტიური ცხოვრების და შრომის საშუალებით შესდგომიან ცხოვრებას. აქ, მეტისმეტად ხაინტერესო არის გამორკვევა იმ მიზეზის, თუ რამ აიძულა ისინი უარეყოთ თავ-თავიანთი კერძო საკუთრება და გადაეჭიათ საერთო საკუთრებად 25 ოჯახისათვის.

ამ 25 ოჯახში, 15 ოჯახი წარმოადგენს უღარიბესი გლეხობის ოჯახებს, დანარჩენი 10 ოჯახი კი ეკუთვნის საშუალო გლეხების ოჯახებს. უღატაკეს ოჯახებს, რასაკვირველია აიძულებდა თავ-თავიანთი სიღატაკე, მათთვის ეხლანდელი მდგომარეობა გაცილებით უფრო კარგია, ვიდრე ცალ-ცალკე არსებობის დროს, ხოლო ასეთი არ შეიძლება ითქვას დანარჩენი 10 ოჯახისათვის. ამ 10 ოჯახში მოიპოვება ისეთი ოჯახები, რომელთაც ჰქონდათ თავ-თავიანთ საკუთრებად 4—5 თვალისანი კრამიტით დახურული ქვის შენობა, საქმყოფი მიწა, ურემი, ხარები, ძროხები და სხვა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ის, ასეთი ქონებით შედის კომუნაში სხვა დანარჩენ უფრო ღარიბ ოჯახებთან ერთად. აი, ამ გარემოებას აქვს მეტისმეტად დიდი მნიშვნელობა. აქ, ჭერჯერობით უნდა ითქვას, რომ გაერთიანებისათვის იდეურ მხარეს უფრო მეტი ადგილი უნდა ჰქონდეს, ვიდრე მათი ეკონომიური მდგომარეობის ეხლავე გაუმჯობესებას.

მიწის ნაკვეთი აუღიათ ერთ ნაჭრად, რასაკვირველია ამ ერთ დიდ ნაჭერში მოხვდა არაკომუნის წევრის რომელიმე ამავე სოფელში მცხოვრებ გლეხის მიწაც, ასეთ შემთხვევაში, მოუხდენიათ მიწის გადაცვლა და გადაცვლის დროს კერძო გლეხისათვის მიუციათ გაცილებით უფრო მეტი რაოდენობის მიწა, ვიდრე ჰქონდა მას. სულ, მთელი მიწა, სახნავ-სათეს-ტყე-ბაღიანად უდრის 80 დესეტინას. მთლიანად, რომ გავყოთ 25 ოჯახზე მათ სულთა რაოდენობის მიხედვით, მივიღებთ ნორმაზე ნაკლებს.

აქვე 7 დესეტინა კულტურული ბაღი, რომელიც დამუშავებულ-დაბარუ-

ლია კოლექტიური შრომით ამ დღეებში დაუშუშავებიათ 8 დესეტინა ჩირგენარი. ამ ჩირგენარის დამუშავებაზე დიდი შრომა არის დახარჯული. ეს მიწათმოქმის დამუშავებული არის და უნდა დაითესოს კარტოფილი 300 ფუთი, კომბოსტო, პამიდორი, კიტრი, ბულგარული პერეცი და სხვა ბოსტნეული.

მიღებულია ზომები კარგი ჯიშის საქონლის მოსაშენებლად. აქვთ ფურნე, საერთო საწყობი სურსათ-სანოვანისათვის, სადურგლო დასამჭედლო. კომუნის წევრთა შორის არის აგრონომი, მჭედელი, მასწავლებელი, მზარეული, დურგალი, პარიკმახერი, ხარაზი, ნალბანდი, მეპურე, მკერავი და გუთნისდედა. 5 წევრი კომუნისა არის ჯამაგირზე კოოპერატიულ და სხვა დაწესებულებებში. მათი ჯამაგირი შემოდის კომუნის საერთო სალაროში. არსებობს შემოსავალ-გასავლის ანგარიში, აგრეთვე თითოეულად აღწერილი და შეფასებულია თითოეული ოჯახის ქონება და აღნიშნულია, თუ რომელი ოჯახი რა ქონებით შემოვიდა კომუნაში, აქვთ საერთო სასადილო, სადილი ყველასათვის ერთნაირი და ერთ ქვაბში იხარშება. დანიშნულ დროს, ზარის ცემით აცნობებენ კომუნის წევრებს დილით და საღამოთი ჩაის და შუადღეზე სადილის დროს. სასადილო აქვთ ერთი, ბავშვებისათვის ცალკე და დიდებისათვის ცალკე მაგიდა. არსებობს მორიგეობა როგორც სასადილოში, აგრეთვე საერთოდაც. ბავშვები, ყველა სასწავლებელში დადიან, ხოლო დიდებისათვის, იქვე, კოძუნაში სწარმოებს მეცადინეობა. კომუნას ჰყავს თავისი გამგეობა 7 კაციისაგან შემდგარი. აქვთ თავიანთი საამხანგო სასამართლო 3 კაციისაგან შემდგარი. სასამართლო არჩევს საქმეებს ზარმაც, უზნეო და სხვა წევრების შესახებ. კომუნა განიცდის საცხოვრებელი ბინის კრიზისს. 25 ოჯახი მოთავსებულია 6 საცხოვრებელ ოთახში, თითო ოთახში მოდის 4—5 ოჯახი, რაც მეტისმეტ არანორმალურ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. ლებულობენ ზომებს საცხოვრებელი ბინის ასაშენებლად. კომუნის წევრთა შორის არსებობს დისციპლინა და ღრმა რწმენა, რომ კოლექტიური შრომით შექმნილი ცხოვრების პირობები უფრო ლამაზი იქნება, ვიდრე კომუნის შექმნამდე ჰქონდათ მათ.

ამბერკი ურუშაძე.

ორცსა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 1206, ფურ. 11. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

16.1925 წლის მარტი.— საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის კოოპერატიული ბიუროს მოხსენებითი ბარათი მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატისადმი საქართველოში არსებული კოლმეურნეობების მდგომარეობის და მათი განვითარების პერსპექტივების შესახებ.

1. Развитие сельского хозяйства

Ленин ясно указал путь развития сельского хозяйства к его обобществлению. В статье по кооперации он указал, что развитие сельского хозяйства у нас должно пойти по новому пути, по пути вовлечения крестьян в социалистическое строительство через кооперацию, путем постепенного внедрения в сельское хозяйство начал коллективизации, как в области

обыта, так и в области производства сельскохозяйственных продуктов. Вовлечение крестьян в сельскохозяйственную кооперацию необходимо потому, что, во-первых, с/х кооперация стимулирует применение в крестьянских хозяйствах различных улучшений на основе науки и техники, благодаря чему является важнейшим фактором подъема и развития сельского хозяйства с одной стороны, с другой стороны, для полного применения науки и техники (механизация, электрификация, многополье и т. п.), в самом хозяйстве необходимо объединение распыленных мелких хозяйств в укрупненные коллективные хозяйства. Во-вторых, подъем своего хозяйства, применение всякого рода улучшений, не под силу отдельному неимущему крестьянину, в то время как объединенными силами и средствами, объединением хозяйств в одно коллективное, можно легче и лучше обработать землю, легче приобрести ту или иную дорогую, но выгодную машину, легче ввести те или иные улучшения на основе науки, техники и агрономической практики. Для государства же получится экономия средств, так как понадобится меньше средств для одного и того же количества хозяйств, объединенных в коллективы, чем если бы они оставались единоличными. В третьих, при кооперации проявляется самостоятельность населения и приобретаются навыки коллективизма. Все эти обстоятельства являются факторами, способствующими при существовании Советской власти, переходу сельского хозяйства к полному обобществлению. Поэтому ясно, почему тов. Ленин придавал исключительное значение сельскохозяйственной кооперации.

2. Из истории коллективных хозяйств

Темой настоящего доклада [является] с/х кооперация не в целом, а часть ее—так называемые коллективные хозяйства (артели, коммуны, кооперативные т-ва по совместной обработке земли, машинные т-ва и др.), которые имеют более близкое отношение к Наркомзему. С образованием Наркомзема Советской республики Грузии при отделе земельной политики был организован подотдел коллективных хозяйств. Вначале работа шла усиленным темпом и было организовано 81 коллективное хозяйство (коммун, артели). Но ввиду неблагоприятных условий, главнейшим из которых было отсутствие средств, благодаря чему не оказывалось никакой материальной помощи, в которой нуждались коллективные хозяйства, организованные маломощным крестьянством, значительная часть коллективных хозяйств распалась, поэтому появилось скептическое отношение к самой идее коллективизации и в 1922 г. подотдел по коллективизации был ликвидирован. Несмотря на неблагоприятные условия, несмотря на полную заброшенность коллективов во всех смыслах, коллективное движение, здоровое по существу, не погибло, и, пережив трудные времена, начинает давать новые ростки. Помимо сохранившихся с 1921-22 годов коллективов, начали организовываться новые. Организующиеся коллективы стали обращаться особенно часто в 1924 г. в Народный комиссариат земледелия за инструкциями, содействием, материальной помощью. Для руководства коллективным движением, для широкой и правильной постановки дела организации сельскохозяйственных коллективов, для оказания им всяческого содействия и помощи было создано при с/х отделе Наркомзема с 15-го августа 1924 г. Кооперативное бюро.

3. Современное состояние коллективных хозяйств

Благодаря тому, что Наркомзем с 1922 г. по сентябрь 1924 г. перестал заниматься вопросами коллективизации и сведения о коллективных хозяйствах никто не собирал, о них имеются отрывочные неполные данные, поскольку сами коллективы заявляли о себе, являлись в Наркомзем за инструкциями, содействием, материальной помощью. Насколько можно судить по этим отрывочным сведениям, в Грузии существует не менее 30 коллективных хозяйств, из нескольких коммун (коммуна из комсомольцев и других граждан села Хондо из 21 чел., коммуна имени Мясникова — 73 чел., коммуна «Единение» — 30 чел. в Ахалкалакском уезде, Самтависская коммуна из 25 семейств, коммуна «Скра» в Горийском уезде, коммуна «Октябрьская революция» — 15 чел., «Крихи» — 9 чел. с семьями в Борчалинском уезде, «Царство труда» в сел. Велисхихе, коллектив «Красный пахарь» в Сигнахском уезде и ряд других (например, несколько коммун существует в Телавском уезде). Особое значение для восстановления виноградарства в Грузии имеют артели по организации питомников американских лоз. В настоящее время действуют артели: Цинандальская, Земо-Ходашенская (127 членов), Квемо-Ходашенская (3 дес. питомника), в Шорапанском уезде. В периоде организации находятся: в Телавском уезде ряд артелей, в Сигнахском уезде в селении Гургениани, в Горийском уезде в селах Атени, в Меджврисхеви, в Имеретии — в сел. Сакара и др... Большинство коллективов работают дружно и имеют стремление организовать свое хозяйство на рациональных, культурных началах.

4. Перспективы коллективного движения в Грузии

Перспективы развития коллективного движения в Грузии большие: малоземелье, безземелье, необеспеченность живым и мертвым инвентарем (рабочий скот, с/х машины и орудия), отсюда значительный процент маломощного крестьянства, необходимость перехода с примитивных форм ведения хозяйства на улучшенные, привычка населения к совместному труду (в Грузии с давних пор практикуются временные объединения «сало» для обработки полей, уборки урожая и т. п.) — все это будет являться стимулом к объединению крестьян в коллективы, во всяком случае, простейшие (общественная обработка, машинные т-ва, различные артели). Государство же своей политикой — земельной скидкой с с/х налога, премированием за с/х улучшения, преимущественным кредитованием и т. п. будет способствовать коллективному движению.

5. Необходимость материальной помощи

Для развития коллективного движения, о значении которого говорилось выше, со стороны Наркомзема, как высшего органа государства, ведущего работу в области сельского хозяйства и в котором должна быть сосредоточена работа по коллективизации, необходимо [было] оказание материальной помощи коллективам. Ведь в коллективы организуется в большинстве случаев маломощное и среднее крестьянство, и, чтобы коллективное хозяйство стало на ноги, укрепилось, получило дальнейшее развитие,

необходимо затратить не мало средств на приобретение скота, с/х машин и орудий, семян и т. п., на восстановление построек. А этих средств нет. Получение банковского кредита в высшей степени затруднительно, банк требует солидного обеспечения, на днях с/х банк отказал в ссуде коммуны «Крихи», которой Борчалинским уездным исполкомом было предоставлено, согласно отношению Наркомзема и письму ЦК КПГ, имение бывш[ее] Арамянца—60 дес. пахотной земли, несколько десятин сада, строения — на приобретение рабочих лошадей, так как коммуна не могла предоставить обеспечения в виде дома или чего-нибудь другого, хотя «Цармокавшири» давал векселя сравнительно на короткий срок (не больше 9-ти месяцев) и за большие % (12 годовых).

Поэтому Наркомзем должен оказывать, особенно в первое время, денежную и, главным образом, помощь натурой коллективным хозяйствам, иначе коллективы из желательных трудовых элементов крестьянства будут распадаться, и крестьянство потеряет веру в них. В целях оказания коллективным хозяйствам материальной помощи Кооперативным бюро было испрошено на 1924—25 бюджетный год по смете скромная цифра в 12.500 руб. Необходимо или срочно провести утверждение этой сметы или испросить через Совнарком или партию особые суммы. Это нужно провести срочно, так как неоднократно крестьяне, представители коллективов обращаются к нам за помощью, но мы не можем помочь.

Зав. кооперативного бюро Н. Хачапуридзе.

ორცსა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 1337, ფურ. 48—49. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

17.1925 წლის მაისის 14.—გაზ. „კომუნისტი“-ს სტატია „სამთავისის კომუნა“ მიძღვნილი სამთავისის კომუნის ჩამოყალიბებისადმი.

სოფელ სამთავისის გლეხაკობას საუკეთესო რევოლუციური წარსული აქვს. აქ, რევოლუციის თვალსაჩინო მომენტში, თითქმის მთელი გლეხაკობა ერთსულოვნურ აქტიურობას იჩენდა. აქაურ გლეხაკობას არ ახსოვს გამცემლობა, დღლატი, ჯაშუშობა და ამიტომაც საქართველოს გასაბჭოებიდან მათში უადრესი ამხანაგური განწყობილება და გამტანი სიყვარული დღითიდღე ღრმავდებოდა და მტკიცდებოდა.

აქაური მოსახლეობა სამოც კომლს არ აღემატება. გლეხაკობა ქონებრივად საშუალოზე დაბლა დგას მიწის სიეიწროვის გამო, მაგრამ აქ მაინც შესძლეს ის, რასაც უფრო ღონიერი სოფლები ვერ ახერხებენ. მაგალითად აქ არაა ჰქონდათ სასმელი წყალი და ამ დღეებში კი აქაური გლეხაკობა საუკეთესო სასმელი წყლის გამოყვანის ერთი წლისთვის იძლეხსაწაულებს. წყალი გამოიყვანეს რვა ვერსის მანძილზე. ამას დასჭირებია თითქმის ერთი წლის მუშაობა და ამისთვის აქ შრომა არავის არ დაუზარებია, არც ქალს და არც კაცს. შედეგად მუყაითი კოლექტიურა შრომისა მიიღეს შიგ შუა სოფელში საუკეთესო ხარისხის სასმელი წყალი. აშენებულა მშვენიერი თალი, საიდანაც მილით გამოჩქეფს ანკარა მოჩუხჩუხე წყალი. წინ სამართხი არშინს

მომოწმებით არის გაკეთებული ბაგე — სიგრძით ათ არშინამდე, რომელზეც სუფთა წყლით მუდამ სახსე არის და აქედან ასმევენ საქონელს.

სოფელში ზედმიწევნით სუფევს სისუფთავე. ეტყობა, რომ ყველა ოჯახი შეგნებულად მოვალეთა ხდის თავის თავს ეზოების და გზების დაგვასი.

მაგრამ სამოავისელებს ეს მიღწევები როდი აკმაყოფილებთ. სამთავისელებს თავი კომუნისტებად მოაქვთ. მათ დიდი საქმის გაკეთების უნარიც აქვთ და შეგნებაც. აქ, გასაბჭოების პირველ წლებშივე ლაპარაკობდნენ კომუნის დაარსებაზე. და ასეთი კომუნა კიდევაც დააარსეს ფაქტიურად 1924 წლის ოქტომბრის თვიდან.

ჯერ საცდელად გამოეყო ოცდაერთი კომლი — სულ 87 სული. მათში შრომისუნარიანი არის 46, 21 მამაკაცი და 25 ქალი. 41 ბავშვია დაწყებული ძუძუმწოვარიდან ვიდრე 12 წლამდე.

ამ 21 კომლში არიან 7-8 კომლი ყოფილი კარგა შეძლებული მეოჯახენი. ამათ მაგალითად ჰქონიათ ორ-ორ სართულიანი სახლებიც კი, გამართული ხარ-კამეჩი და სხვა, მაგრამ მათ კომუნის იდეა აინტერესებთ და არა თავიანთი ორსართულიანი სახლები. აქ ახდენენ მთელი უძრავ-მოძრავი ქონების სრულ გაერთიანებას, დაწყებული ქათმებით და ხარ-კამეჩებით, გათავებული სახლებით, მამულ-დედულობით, ავეჯეულობით და, წარმოიდგინეთ, ლოვინითა და ტანსაცმელითაც — კი. ყველაფერს ამას ახდენენ იმისდა მიუხედავად, თუ ვის რამდენი რამ გააჩნია. უნდა ითქვას კი, რომ დიდ უმრავლესობას კომუნის წევრებისას სულ მცირე რამ გააჩნდათ, იყვნენ ლატაკნი და ცხოვრობდნენ მიწურ მინვრეულ ზვრელებში.

ეს შეიძლება ბევრისათვის გაუგებარი და დაუჯერებელი დარჩეს. ასეთებს ჩვენ ვეტყვით პასუხად: „მობრძანდით და დარწმუნდით თქვენი საკუთარი თეალით“.

გასული წლის ოქტომბრის თვიდან ყველა ეს 87 სული აყრილან თავიანთი საბუდრებიდან და იწყობენ ერთ გაერთიანებულ ცხოვრებას, ერთ ჰერჯევშ, ორ შენობაში, ერთი გაერთიანებული ოჯახით, კოლექტიური შრომით, კომუნალური კვებით.

აქ ნამდვილი კომუნაა განხორციელებული მთელი თავისი შინაარსით.

კომუნართა მუშაობა-საქმიანობა

კომუნარებმა არ იციან რვა საათის სამუშაო დღე. საქმე ბევრია, მას გაეგება უნდა. აქ საჩვენებელი სამაგალითო საქმე კეთდება. აქ არ შეიძლება სამუშაო დროს განსაზღვრა, აქ იმდენი უნდა იმუშაო, რამდენსაც შეიძლება.

ძლიერ ძნელია, ყოველ შემთხვევაში ჩემთვის მაინც, აღწერა იმ თავდადებული შეგნებული, რაინდული შრომისა, რასაც ესენი აქ აწარმოებენ.

დამუშავებული არის 100 დესეტინა ბალ-ბოსტანი და სათესი მიწა, ყველა ამას ამუშავენ კულტურულ ნიადაგზე, მიუხედავად იმისა, რომ არ გააჩნიათ საჭირო და საკმარისი იარაღები, მაგრამ შეუდარებელი ნებისყოფა და ენერგია ყველაფერ დაბრკოლებასა სჯობნის. დამუშავებულია ბალ-ვენახი (უმთავ-

რესალ ხილეულობა) 10 დესეტინა; ზოსტენულობა 15 დესეტინა, 212 დესეტინა
 თესილია ერთი დესეტინა ხახვი, სამი დესეტინა კარტოფილი, ხუთი დესეტინა
 კომპოსტო, ოთხი დესეტინა პამიდორი, ერთი დესეტინა სტაფილო, სამი
 დესეტინა კიტრი, სამი დესეტინა ლობიო, აგრეთვე დათესილია სიმინდი
 ათი დესეტინა, პური 30 დესეტინა, ქერი 20 დესეტინა, იონჯა 2 დესეტინა,
 აქვთ საძოვრები და სხვა.

ამით არ ამოიწურება კომუნარტა საქმიანობა და შრომის ნაყოფიერება. აქ უაღრეს საკვირველებას აქვს ალაგი. აქ იყო მთის ფერდობზე გაუფალი ჭირკნარი. კომუნარები შებრძოლებიან ჭირკნარს და სულ მოკლე ხანში ძირფესვიანად ამოუყრიათ. ამნარად, მათ შეუძენიათ ახალი მშენენიერი გამოსადეგი საბოსტნე ალაგი სივრცით ზუთმეტი დესეტინა, სადაც ახლა ლამაზად დამუშავებული კვლები არის გაკეთებული, უკვე დათესილი სხადანსხა ზემონასენებ მცენარეებით. ამ მუშაობის გრანდიოზულობას ამტკიცებს იქ დაყრილი დაგროვებული ვებერთელა გორები მიწიდან ამოყრილ ჭირკვებისა, რასაც მკიერ ვარაუდით 500-600 სპანე ურემზე ვერ დასტევთ.

თუ ვისმესთვის ეს დაუჭერებელი იქნება, მობრძანდეს და თავისი თვალით
ნახოს.

ყველაფერი ეს გაკეთებული და უკვე დამუშავებულია 46 შრომისუნარიან კომუნარისაგან, ქალისა და კაცისაგან ერთად.

ამათი მუშაობა—აღმშენებლობა ამითაც არ ამოწურება. კომუნას ჰყავს 10 ცხენი, რვა უღელი ხარ-კამეჩი, 13 ძროხა, 10 მოხარდი წერილფეხა საქონელი, ასი ფრთა, 20 დედა ღორი 30 გოჭით. ამათ ზომ მიწა უნდათ. თვით კომუნარებსაც მიწა უნდათ. ახლა 87 სული რაღაც ოთხ-ხუთ ოთახში არიან გამომწყვდეული და აი, ბინის ირგვლივაც გაცხარებული მუშაობა წარმოებს. უკვე დაწყებული აქვთ საერთო ბინის აშენება 24 ოთახის ანგარიშით: ორი ფართე ქვეითკირის სასაბჭოლე თითქმის უკვე მოთავებულა, აპირებენ მსალებს აშენებას და სხვა. და როგორ გგონიათ: რა საშუალებით რა თანხებით? სხვადასხვა დაწესებულებები დაპირებიან სენს, რისთვისაც გორის მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარე აშხ. ვასო ქურდაძე დიდ მეცადინეობაშია; პევრამ ჭერჭერობით ფული არსაიდრად არა ჩანს და კომუნა დიდად ჩაფიქრებულია ამის გამო. და აქ, გვონებ თუ მთავრობა არ დაეხმარა, საქმე ძლიერ გაუჭირდებათ. კომუნა თხოვლობს მხოლოდ სესხს და სრული იმედი აქვს და საქმეც ამტკიცებს, რომ ვალს პირველ წლებშივე გადაიხდის.

კომუნარტა რევოლუციური რაინდობა

უსახსრობა კომუნარებს გულს არ უფუჭებს, ენერგიას არ უკარგავს, რაც მეტი დაბრკოლება ხვდებათ, მით უფრო მტკიცდება, ათეცდება მუშაობის სურვილი. აქ მტკიცედ აქვთ გაღწევილი ან გამარჯვება ან სიკვდილი. ასე-

¹ သမုဂ္ဂံ ပါပဝိညာဏိဝိပဿနာ၊

თია პასუხი ყველა კომუნარისა და ამას იძახიან კომუნის უმთავრესი ხელმძღვანელები: ახ. გიორგი უზნაძე და საშა ცხეეთაძე.

ესენი ახალის ასაშენებლად ძველს ანგრევენ. რამდენადაც წინ მიდის დაწყებული შენობების შენება, ანგრევენ ძველ თავიანთ მამა-პაპეულ სახლებს და იმ მასალას, ქვას, კრამიტს და სხვ. ახმარებენ ახალს, ოთხი-ხუთი ძველი ბინები უკვე დაუნგრევიათ ახალი შენობისათვის მოსახმარად. რიგრიგობით ანგრევენ დანარჩენსაც. ზოგი ძველი შენობები ორსართულიანი და კაპიტალურიც არის, მაგრამ აქ მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი ძველის სხენება არ უნდა დავტოვოთ. ეს ზღაპარი არ არის — ეს ფაქტია.

კომუნის ორგანიზაცია

კომუნას ჰყავს არჩეული კომიტეტი 7 პირისაგან შემდგარი, ოთხი კაცი და 3 ქალი, და გამოყოფილია პრეზიდიუმში სამი ამხანაგისაგან. ეს კომიტეტი, და უმთავრესად კი პრეზიდიუმის წევრები აწყობენ და მართავენ კომუნის საქმიანობას. კომუნას ჰყავს არჩეული სამი პირისაგან საამხანაგო სასამართლო. მთელ კომუნაში სამი პარტიულია და 5 კომკავშირელი; ამის გამორკვევა, არც ისე ადვილი საქმე იყო. „როგორ, განა ყველა ჩვენ კომუნისტები არა ვართო“! ასე მიპასუხეს და კიდევაც იუკადრისეს, და მართლაც, განა ყველა ამ შესანიშნავი კომუნის წევრი კომუნისტი არ არის, „რა ვუყოთ, რომ ჩვენ წიგნაკები არა გვაქვსო“. მართალია, აქ ფორმას შინაარსმა გაუსწრო.

სასადილო საერთო აქვთ. ყველა: ქალი, კაცი, ბავშვები ერთ დროს, ზარის რეკით იკრიბებიან სასადილოში. სასმელ-საჭმელი სოფლურია, გლეხ-კაციერი, მაგრამ დროზე ჭამა-სმა, სისუფთავე თავის გავლენას ახდენს და აქი ყველანი და მათ შორის ბავშვებიც საღად გამოიყურებიან.

აქ ყველა მუშაობს. აქ უალრეს ამხანაგურ განწყობილებას აქვს ადგილი. სამაგალითოა დისციპლინა. ერთი სიტყვით, აქ გარდაქმნილან ადამიანები. აქ გინებას, უზრდელად სიტყვა-პასუხს ადგილი არა აქვს. ყველანი ერთიმეორეში სიყვარულით არიან დაკავშირებულნი. ზრდილობიანად ექცევიან ერთიმეორეს. ჩხუბს, ერთიმეორის ცემა-ტყეპას ბავშვთა შორის აქ ვერაფერს შეხედება, აქ ხელ ახალი ცხოვრებაა, ახალი აღზრდა, ახალი კომუნისტური სკოლაა.

კომუნას აქვს ფურცლ პურის გამომცხობლით, ჰყავთ ერთი დურგალი, ორი ნალბანდი, ერთი ხაზაზი, ერთი კალატოზი, ორი კრამიტისა და აგურის ოსტატი, აგრონომი — პრაქტიკოსი, დალაქი, მკერავი ქალი, რომელთაც თავიანთ ხელობის საქმე თუ არა აქვთ, ან არ ყოფნით, მუშაობენ სხვა ყველანაირ საქმეზეც. ყველა ისენი დაქირავებული კი არ არიან, არამედ ესენი არიან კომუნის წევრი — გლეხები.

ახ. გიორგი უზნაძე კომიტეტის თავმჯდომარე და მთავარი ხელმძღვანელი კომუნისა, დიდ მეცადინეობაშია და დაუღალავად მუშაობს კომუნის საქმეების უფრო და უფრო გაუმჯობესებისათვის. ეს ხან ერთ დაწესებულებას ეცემა და ხან მეორეს შეელა-დახმარებისათვის. მისი სიტყვით აუცილებლად საჭიროა, რომ კომუნას მიეცეს სესხად, მოკლე ვადით, ორი ათას თუმანამდე,

რაც კომუნის საქმეს მთლად დაავიწყებინებს. აი, ეს ამხანაგები, რომლებიც კომუნართაგანი, რომელმაც რამდენჯერმე ერთი დღის განმავლობაში გაიმეორა, „დახოცვა გვირჩევნია, ვინემ ის, რომ ჩვენს მიზანს არ მივალწითო!“...

ამხ. საშა ცხვეთაძისა — ეს ქალი მასწავლებელი ყოფილა ამ სოფლისა. ამ პროფესიისათვის თავი გაუწელებია და შესულა კომუნაში თავისი ორსართულიანი სახლ-კარით და სარჩო-საბადებლით. ესეც ერთი საყვარელი პიროვნებაა მთელი კომუნისა. ისეთი ზალისით და გატაცებით მუშაობა, როგორც იგი მუშაობს (მაგრამ აქ ყველა კომუნარი ერთიმეორეს ეჯიბრება!) სრულ იმედს იძლევა, რომ კომუნა სულ მოკლე ხანში თავის სიმაღლეზე ავა და შეიქმნება სამაგალითო. „ჩვენ მალე მთელ სოფელს შემოვიერთებთ კომუნაში“ იძახიან ეს ამხანაგები, რადგანაც დანარჩენი გლეხებიც ყოველდღე იხვეწებიან—ჩვენც მივვიღეთო.

თხოულობენ დახმარებას, არა მარტო თანაგრძნობით, არამედ რეალურადაც: ჩვენ დაგვეხმარეთ და შევძლებთ კომუნის განმტკიცებას, როგორც საუკეთესო მაჩვენებელს და გამომახტეულს კომუნისტური პარტიის მიზნისაო!

საბჭოთა ხელისუფლება სამთავისის კომუნას უყურადღებოდ ვერ დასტოვებს.

სანდრო იაშვილი

გაზ. „კომუნისტი“, 1925 წ., № 108.

18. 1925 წლის ივნისის 6.—საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის კოოპერატიული ბიუროს გამგის მოხსენება საქართველოში საკოლმეურნეო მშენებლობის მიმდინარეობის შესახებ.

Благодаря тому, что Наркомзем перестал заниматься вопросами коллективизации с 1922 г. по август 1924 г. и сведения о коллективных хозяйствах никто не собирал, мы в настоящее время имеем [не полные] данные о коллективных хозяйствах, поскольку представители коммун и артелей являлись в Наркомзем и давали сведения о себе, поскольку уездные исполкомы давали ответы на разосланные анкеты, (в ноябре-декабре 1924 г.) и телеграфные запросы, наконец, поскольку специалистам, разосланным по уездам, удалось собрать сведения о коллективных хозяйствах. Поэтому сведения о коллективах нельзя считать полными.

II

Мы имеем следующие данные о коллективных хозяйствах:

1). Самтависская коммуна имени Орджоникидзе, село Самтависа, Квемо-Чальского теми, Горийского уезда основана 10 октября, зарегистрирована 6 ноября 1924 г.

В коммуну входит 21 семейство с общим количеством едоков 85. Состав коммуны распределяется так:

Мужщин				Женщин			
с 12—18	18—55	Всего	до 12 л.	12—18	18—50	старше 50	Всего Итого
2	20	44	5	4	1/19	1,3	41 85

Таблица грамотности:

в возрасте выше 12 лет из них:	Грамотных	Неграмотных
51	45	6

Партийных — 25, 5 действительных членов КПП (6), кандидатов—20, членов ЛКСМ — 6, беспартийных 20.

В состав коммуны входят следующие специалисты: полевод — 1, кузнецов — 2, слесарей — 1, столяр — 1, сапожник-чувачник — 1. На службе у коммуны состоит 1 агроном.

Распределение земли по уездам:

Пашни.	Сады.	Виноградники.	Усадебная земля.	Неудобная земля.
62 дес.	7 дес.	2 дес.	2 дес.	8 дес.

Всего земли
81 дес.

Коммуна имеет каменный дом в 17 комнат, из хозяйственных строений: скотный двор — 1, птичник — 1 и свинарник — 1. Инвентарь мертвый — 4, кос — 8, грабли — 7, серпов 12, вил — 17. Инвентарь живой: лошадей — 8, быков — 14, нетелей — 7, коров — 13, бычков — 7, телят — 6, овец — 1, ягнят — 1, свиней — 14, птиц — 60 шт. Посеяно: 20 дес. озимой пшеницы, 6 дес. ячменя, 6 дес. кукурузы, 2 дес. лобии.

Коммуна получила в кредит 1.500 руб. от сельскохозяйственного банка Грузии.

В сел. Скра Горийского уезда:

2). Коммуна «Скра» (собственно артель), состоит из 12 человек обрабатывающих совместно 10 дес. пахотной земли и 10 дес. плодового сада, существует с 1922 г.

3). Коммуна комсомольцев в селе Хандо Ахалкалакского уезда, существует с 6 апреля 1924 г. Состоит из 5 семей, 21 человека.

По возрасту и полу распределены так:

Мужщин				Женщин			
До 12 л.	12—16	16—55	Итого	До 12 л.	12—15	16—50	Итого
2	1	7	10	3	3	4	10

Всего обоего пола — 21.

Таблица грамотности:

Грамотных — 7, неграмотных — 11, итого — 18%, грамотности — 38%. Партийность — 7 членов ЛКСМ, а остальные беспартийные, неграмотных — 62.

По специальности: 7 полеводов, 2 пчеловода.

Земли: под огородом 2 $\frac{1}{2}$ дес., под плодовым садом — 3 дес. Коммуна имеет один дом. Из мертвого инвентаря 5 кос, из живого 12 овец, 5 свиней.

4). Коммуна имени Мясникова в Ахалкалакском уезде существует с ноября 1925 г. Состоит из 72 едоков, из них в возрасте рабочем 23 мужчины и 20 женщин. Грамотных — 26, неграмотных — 29. По специальности все полеводы, кроме 2-х сапожников.

Имеет 2-х быков, 10 коров, 4 бычков, 3 овец, 5 свиней, 50 кур. Земля по норме около 100 дес.

5). Коммуна «Единение» в Ахалкалакском уезде, в селе Сахта, из 30 человек, наделной земли 50 дес.

6). Коммуна «Царство труда», село Велисхихе, Сигнахского уезда образовалась из селения артелей, существует с 1922 года. Состоит из 20 членов, было больше, но после чистки количество членов сократилось, вместе с членами семей 46 душ. Коммуна имеет жилой дом в 9 комнат, 5 мараней с соответствующим винодельческим инвентарем, 1 мельницу, 30 дес. пахотной земли, 15 дес. виноградного питомника и огорода $\frac{3}{4}$ дес. плодового сада, имеет молотилку, 6 лошадей, 1 бугая, 10 коров, 1 теленка, 71 овцу, 45 свиней, 200 кур. Из продуктов хозяйства у коммуны 7.260 ведер вина и 30 ведер водки. Коммуна работает хорошо.

7) Гурджаанская артель «Труд рабочего» в сел. Гурджаани, теми Гурджаани Сигнахского уезда. Образовалась 1 января 1925 г., из слияния двух артелей, которые существуют с 1923 г. Состоит из 12 членов (прежде было 24 чел., но после чистки осталось 12 человек). Партийность: 3 коммуниста, 9 беспартийных; все крестьяне бедняки, возраст от 22 — 24 лет. Земли 3 дес. 600 кв. саж. виноградника, 1 $\frac{1}{2}$ пахотной. Имеются два каменных дома, 2 марана с винной посудой и инвентарем.

8). Мукузанская артель «Крестьянское единение» в Сигнахском уезде, организована 17 марта 1924 г., состоит из 38 человек, возраст 26—50 лет. Помимо собственной земли получили из фондовой 1 дес. пахотной и 5 дес. виноградников. Имеется 1 домик в одну комнату, 2 марана с 18 кувшинами на 31 сапалне 31×48 ведер вина, 3 пары быков.

9) Коммерческий коллектив «Труд» в Сигнахском уезде, утвержден в 1925 г., 6 человек членов; возраст от 26 до 55 лет; 2 коммуниста, 4 сочувствующих; 1 учитель, остальные крестьяне, наделной земли 1 дес. 300 кв. саж., получили из фондовой 6 дес. земли под огород. Всего земли — 7 дес. 300 кв. саж.

10). Ахалшенская артель в Сигнахском уезде — 12 членов. Имеется один дом, 3 марана, подвал с винодельческим инвентарем, линейка, 2 осла, 2 свиньи. Земля, виноградный сад в 3 дес. из фонда, кроме наделной земли.

11). «Красно-колодезская коммунистическая артель» в Сигнахском уезде, утверждена в 1925 году; 9 человек членов ЛКСМ, земля — 10 дес. пахотной и 1 $\frac{1}{2}$ дес. плодового сада.

12). Манаевская артель под названием «Глехи» в Сигнахском уезде, существует с 1922 года, 18 человек членов, 20 дес. земли.

13). Тибаанская артель Сигнахского уезда, существует с 1925 года, 7 человек членов, земли 1/2 дес. виноградника, кроме наделной. Получили 11 голов скота от исполкома.

14). Вакирское товарищество Сигнахского уезда, утверждено 11 апреля 1924 г., состоит из 12 дымов, 12 членов, 3 комсомольцев, остальные беспартийные, возраст от 22-35, земля наделная.

15). Бакурцхское¹ товарищество в Сигнахском уезде утверждено 5 августа 1924 г., членов 19 человек, имеет мельницу, 1 дес. плодового сада.

16). Кроме вышесказанных в Сигнахском уезде существуют 6 артелей, официально не утвержденных, но фактически работающих.

17). Коммуна «Октябрьской революции» в Борчалинском уезде, организована в 1923 г. членов 8 (с семьями), 3 коммуниста, 5 беспартийных. Имеет в селе Мирзоевка 20 дес. пахотной земли; в 1924 г. земля распределялась таким образом: под хлопок — 6 дес., под огород — 1 1/2 дес., пшеницу — 5 дес., покос 3 дес. пар — 4 1/2 дес. В настоящее время кроме этих земель коммуна получила в аренду имение близ станции Сандар — до 30 дес. плодового сада и виноградника, строения. Коммуна имеет 14 голов крупного рогатого скота, 2 лошадей, 2 жеребят, 2 коз и 40 кур.

18). Коммуна «Крихи» в Борчалинском уезде, состоит из 9 членов беспартийных. Организовалась в феврале месяце 1925 г., получила имение бывш. Арамянца — 71 дес. земли: 60 дес. пахотной, 11 дес. плодового сада и виноградника.

19). Коммуна при сел. Болнис-Капана Борчалинского уезда, 18 человек членов, имеет 10 дес. пахотной земли, 1 дес. виноградника, исполком дает еще земли.

20). Коммуна при сел. Болнис-Хачин Борчалинского уезда, 12 человек членов, 10 дес. земли, исполком дает добавочную землю из фонда.

21). Земо-Ходашенская артель «Вазисубани» в селе Земо-Ходашени Телавского уезда, состоит из 113 членов. Артели предоставлено имение бывш. монастырское — 6 дес. земли. [Имеются] строения, подвал на 2.700 ведер вина. Имеют 1 дес. 250 кв. саж. питомника американских лоз. Предположено довести питомник до 3-х дес., снабжают своих членов лечебными маслами. Оценка имущества артели 12.500 руб., баланс 13.860 руб.

22). Шаларская артель Телавского уезда, 50 членов, [имеется] 3 дес. питомника американских лоз.

23). Цинандальская артель в Телавском уезде, имеет 7 дес. артельского виноградника, помимо своих — питомник американских лоз, 20 чел. членов.

24). Сачхерская артель. Село Сачхери Шорапанского уезда: 15 чел. членов, 7 дес. виноградника.

25). Сагареджинская артель в 5-ти верстах от села Сагареджо Тифлиского уезда из 5 человек членов. [Имеют] 12 дес., в имении дом и строения.

26). Комсомольская артель в сел. Мамкоди Тифлиского уезда 20 чел. членов ЛКСМ, имеют до 10 дес. земли.

¹ საბჭოთაი შეცდომით: „Бакурианское“.

27). Коммуна «Труд женщин» Мцхет-Душетского уезда. Имение бывш. монастырское, 24 чл. женщин, 8 дес. пахотной земли. Занимаются также кустарным промыслом.

28). Артель «Серп», Караязы, село Каратапаса, Тифлисского уезда, 8 чел. членов, 32 дес. земли, мельница.

29). Артель «Труд» в Тифлиском уезде, 5 чел. членов. Усадьба близ озера Лиси. Зимнее помещение для овец. Хозяйственные строения, 3 дес. приусадебной земли.

30). Чаниетская артель в Озургетском уезде в селе Чаниети 5 дес. земли, 12 чел. членов беспартийных.

III

Кроме 29 коллективов перечисленных выше с общим количеством членов 686 чел. с 627 дес. земли, сведения о которых собраны были Кооперативным бюро, по данным Кооперативного управления существует еще ряд коллективов в разных уездах, зарегистрированных в Кооперативном управлении. Количество членов и земли неизвестно. Эти коллективы следующие:

1). Трудовая земледельческая артель в селе Гомбори Гомборского района, Тифлисского уезда, зарегистрирована 27/II—1925 г., 2). Трудовая артель по заготовке «Сено», Караязы, Тифлисского уезда, зарегистрирована 1/III 1924 г., 3). Караязская трудовая артель «Коммуна», Караязы, зарегистрирована 3.IV.1924 г., 4). Артель по заготовке сена, село Ульяновка Сигнахского уезда, зарегистрирована 4.VI.1924 г., 5) Земо-Ходашенская трудовая земледельческая артель, село Земо-Ходашени, Сигнахского уезда, зарегистрирована 16/VII-1924 г., 6). Шемокмедское с/х товарищество, Озургетский уезд, сел. Шемокмеди, зарегистрировано 26/XI-1924., 7). Дидубийско-Авчальское огородно-садовое товарищество Тифлисского уезда, зарегистрировано 26/XI-1924 г., 8). Самтрედское сельскохозяйственное товарищество «Вперед», Самтреди, зарегистрировано 3/XII-1924., 9). Сельскохозяйственное товарищество «Красный октябрь» Кутанского уезда, село Амаглеба, зарегистрировано 3/XII-1924 г., 10). Трудовая земледельческая артель «Красный пахарь», село Ульяновка, Сигнахского уезда, зарегистрирована 30/I-1925 ., 11). Сельскохозяйственное товарищество «Вперед», Самтреди, зарегистрировано 3/XII-1924., 12). Сенозаготовительная артель «Труд», Караязы, Тифлисского уезда, зарегистрирована 17/III-1925 г., 13). Караязская сенозаготовительная артель «Коллектив», Караязы, зарегистрирована 17/III-1925 г., 14). Сумбинская коммуна, село Сумба Ахалкалакского уезда зарегистрирована 17/III-1925 г., 15). Сельскохозяйственное товарищество «Сахниси», Телавского уезда село Санавардо, зарегистрировано 17.III 1925 г., 16). Фахуланское сельскохозяйственное товарищество «Глехи» Зугдидского уезда, село Фахулани, зарегистрировано 17/III-1925 г.

Полагая приблизительно в среднем каждый коллектив из 10 чел. членов и 15 дес. земли на каждый коллектив, мы получим еще 160 чел. членов коллективов с 240 дес. земли.

Всего мы имеем 46 коллективов с 846 членами и с 876 дес. земли.

IV

Ряд коллективов находится в периоде организации: в Горийском, Телавском, Сигнахском, Душетском, Ахалкалакском и других уездах. В период организации находятся коллективы по организации питомника американских лоз.

В селах: Велисихе, Гурджаани в Телавском уезде, в селах: Атени, Меджврисхеви Горийского уезда, «Клибисhevская» артель в сел. Кондоли и др. необходимо оказание организационной и материальной помощи.

V

Хотя коллективы составляют незначительный % крестьянских хозяйств (земли у них приблизительно 0,6% от всей культурной земли в Восточной Грузии, т. к. коллективы за исключением 2—3 находятся в Восточной Грузии), но принимая во внимание, что в общем коллективам не оказывалось почти никакой помощи и руководства, коллективное движение в Грузии нужно признать довольно значительным. Отношение середняцкого и бедняцкого слоев крестьян благожелательное и при правильной постановке дела коллективизации, соответствующем руководстве — коллективное движение может получить большое развитие.

Зав. бюро кооперации (подпись).

ორცხა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 1206, ფურ. 23—26. დედანი, საწერ მანქანზე დაბეჭდილი.

19.1925 წელი.—საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივთა კავშირის გამგეობის წევრის მოხსენებითი ბარათი თელავისა და სიღნაღის მაზრების კოლექტიურ მეურნეობათა მდგომარეობის შემოწმების შედეგების შესახებ.

„ვაზის მეგობარი“—კოოპერატიული ამხანაგობა. აღნიშნული ამხანაგობა მღებარეობს სოფ. ზემო ხოდაშენში (თელავის მაზრა), იგი დაარსდა 1922 წლის თებერვალში. რკინაგზის ლიანდაგიდან დაშორებულია 11 კერსით, იმავე წლის მარტში გატარებულია რეგისტრაციაში. წესდება ხელთ აქვთ.

ამხანაგობის მიზანია ხელი შეუწყოს ამ კუთხეში მევენახეობის აღდგენას, რომელიც განადგურებულია ფილოქსერისაგან. ამ მიზნით ამხანაგობა აშენებს სათბურს, რისთვისაც უკვე წარმოებს წინასწარი მუშაობა და ფიქრობენ, რომ 1926 წელს უკვე შესძლებენ დაურიგონ წვერებს დამყნილი ვაზი.

ამ მუშაობასთან პარალელურად ამხანაგობა იძენს შაბიამანს. გოგირდს და აწვდის წვერებს.

¹ თარიღი დადგენილია საბუთის შინაარსის მიხედვით.

ამხანაგობის შემადგენლობა

დაარსების დროს შეყვანილნი	113 წევრი	განიდგენენ გამოსვლების ¹
მოაკლდა	4	შემდეგ (აზნაურები)
ამჟამად არის	109	
პარტიულ ლობა: პარტიის და კოკავშირის წევრი	15-მდე	
უპარტიო	დანარჩენი	

გარდა ამისა ამხანაგობას ჰყავს მოკავშირედ წევრები სხვა სოფლებიდან, როგორიც არის ოფიო, ხორხელი და ქისტაური, მაგრამ აღნიშნულ სოფლებში მომავალში განზრახული აქვთ თვითონ დაამუშაონ და გააშენონ სანერგე. აქამდე ისინი არ არიან ჩამოყალიბებული, ვინაიდან გლეხობა, სოფ. ხორხელის გარდა, ედავებოდა მათ მიწებს, არ სურდათ დაეთმოთ უკვე გაწერილი საფონდო მიწა; ხოლო სოფ. ხორხელში აქვთ მიწა, სადაც შესაძლებელია მუშაობის წარმოება, ოფიოში კი, როგორც წევრები აცხადებენ, გლეხობის თავმჯდომარე არ ანებებს მათ მიწას სანერგეს გასაშენებლად.

სოციალური მდგომარეობით ყველანი ღარიბი გლეხებია.

მიწა ეზოიანად უდრის 6 ღესეტინას და 100 საყენს, რომელიც წინათ საეკლესიო ქონებას წარმოადგენდა; დამუშავებულია სანერგის ქვეშ 2 ღეს. 250 საყენი, საიდანაც აჭრილი აქვს 1.000 ცალი საძირე. განზრახული აქვთ ხეხილის ნამყენის გაშენება, მაგრამ მიწის სიმცირის გამო ჯერჯერობით შეჩერებულია.

გარდა მიწისა ამხანაგობამ მიიღო ფონდიდან შემდეგი შენობები:

1. ორი მარანი, რომელიც 3.000-მდე ვედრო ღვინოს იტევს,
  2. სახლი, ორი ოთახით (ორსართულიანი),
  3. ოთახი, რომლის ქვევით ბოსელი აქვთ,
  4. ეკლესია და აგრეთვე ცემენტის საწნახელი.
- მკვდარი ინვენტარი (ამხანაგობამ შეიძინა)

1. ვერმორელის აპარატი	1 ცალი
2. გოგირდის შესაყრელი	1 "
3. დანა სანამყენო	40-მდე
4. არყის სახდელი ქვაბი	4 "
5. სპილენძის ვედრო	1 "
6. არყის ქვაბზე სამუშაო ვედრო	6 "
7. ჭაჭის ამოსადები ჩანგლები	5 "
8. საწნახელი ხის	1 "

ცოცხალი ინვენტარი ამხანაგობას საკუთრებად არა აქვს. საარყე ქვაბის შეძენას მოჰყვა არყის გამოხდის პირობების გაუმჯობესება. იმ დროს, როდესაც წინათ კერძო მოვაჭრეებს (შესაკუთრებებს) არყის გამოხდისათვის მიჰქონდათ გამოხდელი არაყის 40-მდე % ამხანაგობის მიერ ქვაბის შეძენის შემდეგ 4/5 ეძლევა ჭაჭის პატრონს, ხოლო 1/5 ამხანაგობის სასარგებლოდ მიდის.

¹ იგულისხმება 1924 წლის აგვისტოს მანუფაქტური ანტიურა (რეგ.)

მროვად, ამ კონკურენციამ გააიფა არყის გამოხდა.

ამხანაგობის სესხი. ამხანაგობის სესხი და შემოსავალ-გასავალი დაახლოებითა, ვინაიდან იმჟამად ანგარიშის წიგნები ხელთ არ ჰქონდათ. მომყავს მხოლოდ ზეპირად მოწოდებული ცნობები; ამხანაგობამ მიიღო:

1. აწყურის საკრედიტო ამხანაგობიდან 320 მან. 10%—1924 წ.

2. „წარმოკვეშირიდან“ გრძელვადიანი სესხი 2450 მან. 10%—1924 წ.

გადახდილია.

ამხანაგობას მისაღები აქვს თანხა „საქართველოს ღვინოსაგან“ დაახლოებით 800 მანეთამდე.

ამხანაგობის შინაორგანიზაცია. ამხანაგობას ჰყავს გამგეობა სამი კაცისაგან შემდგარი, სარევიზორო კომისია სამი კაცისაგან და საბჭო 7 კაცისაგან შემდგარი. გამგეობა და გამგეობის თავმჯდომარე, საერთოდ, თვალყურს ადევნებენ ამხანაგობის მუშაობას, წევრებს შორის მუშაობის განაწილებას და კავშირს იჭერენ სხვადასხვა ორგანიზაციებთან.

საბაიო გადასახადი დაწესებულია 20 მანეთი, მაგრამ ფულთი არ იხდიან, რამდენადაც დაწესებულია შრომით ასწორებენ—თითო მანეთის ანგარიშით დღეში. პასუხისმგებლობა ხელთაგია. საწევრო გადასახადი აქამდე არა აქვთ შემოღებული, ხოლო მომავალში ახალ წევრთათვის ფიქრობენ დააწესონ თითო მანეთი.

ანგარიშებიანობა. ანგარიშებიანობა საერთოდ შემოსავალ-გასავლის წიგნი არა აქვთ, რაც აბრკოლებს მეურნეობის მდგომარეობის გამორკვევის შესაძლებლობას.

ამხანაგობის ზოგადი დახასიათება. გამოკვლევის დროს, აღნიშნული ამხანაგობის თავმჯდომარე თბილისში იყო წასული, ამიტომ ყველა ცნობა ვერ მივიღე, ხოლო მეურნეობის გაცნობის შემდეგ, შემდეგი ზოგადი მოსაზრებების გამოთქმა შეიძლება: ამხანაგობა ენერგიულ მუშაობას ეწევა, რომლის კაცობელებას ხელს უწყობს გამგეობის თავმჯდომარის გამოცდილება და პრაქტიკული ცოდნა. ამხანაგობის მიერ იმჟამად წარმოებული საქმიანობა დამაკმაყოფილებლად უნდა ჩაითვალოს, ხოლო მომავალში მას დიდი როლის შესრულება შეუძლია ამ მხარეში, მით უფრო განადგურებული ვენახები და ქიზნებთ მოითხოვენ აღდგენა-დახმარებას.

„ვაზის მეგობარს“ მიმბაძველობითი მნიშვნელობა აქვს. მუშაობა წესიერად და გეგმაშეწონილად წარმოებს. განზრახული აქვთ გააშენონ საცდელი ვენახები, სადაც გლეხობას ასწავლიან გასხვლას და საერთოდ მოვლა-პატრონობას. საჭიროა მეტი ყურადღება მიექცეს და მოწესრიგდეს ანგარიშის წიგნების საქმე.

მევენახეობის აღმდგენი ამხანაგობა „კისისხევი“. აღნიშნული ამხანაგობა დაარსდა 1923 წელს, აგვისტოში, მდებარეობს სოფ. კისისხევიში თელავის რაიონში. სადგურიდან დაშორებულია 2 კერსით. ამხანაგობის მიზანია ხელი შეუწყოს მევენახეობის აღდგენას ამ კუთხეში.

წესდება დაამტკიცა თელავის რაიონის აღმასკომის სამეურნეო განყოფილებამ, ხოლო შემდეგ რეგისტრაციაში არ გატარებულა.

ამხანაგობის შემადგენლობა. დაარსების დროს შეკავშირდა 5 წევრი	
მოემატა 1924 წელში	59 "
მოემატა 1925 წელში	25 "
გავიდა	2 "
ამჟამად არის	86 "

სოციალური მდგომარეობით ყველა წევრები წარმოადგენენ ღარიბ და საშუალო გლეხობას.

პარტიულობა: კომპარტიის წევრი 3 "

ღანარჩენი უპარტიო

წერა-კითხვის მცოდნენი შეადგენენ წევრთა 80%-ს.

მიწა. ამხანაგობამ საფონდო მიწა მიიღო, რომელიც ფილოქსერისაგან განადგურებულ ვენახს წარმოადგენდა, ხოლო 200 საენამდე არის კულტურული მოედანი—ხეხილის ბაღი.

გარდა ამისა ამხანაგობამ მიიღო ერთი სახლი სამი ოთახით, აივნით და ავრეთვე სარდაფით.

მკვდარი ინვენტარი (რომელიც ამხანაგობის საკუთრებას წარმოადგენს).

1. ბარი	2 ცალი
2. ქვევრი (30 ფ.)	1 "
3. ქოცოები (პატ. ქვევრი)	5 "
4. ბოჭკა თავანდილი	1 "
5. ვედროები ცინკის	2 "
6. მავთული 10 ფუთი და 16 გირვ.	
7. ყუთები 16 ც.	

და სხვა წვრილმანი.

ამხანაგობის შემოსავალ-გასავლიანობის შესახებ, შემდეგი დაახლოვებითი ცნობები გვაქვს: 1) საერთო თანხები 1925 წლის ოპერაციიდან შემდეგია:

შემოსავალი:	გადახდილი:	
საპაიო, საწვერო, საწილო	სათადარიგო თანხაში გადაირიცხა	832 მან.
და გაყიდული ნაშენისაგან	საპაიო	200 "
7.814 მან.	საწვრო, საწილო	1.664 "
	ჯილდო	80 "
	მოძავალ ჯილდოსათვის	235 "
	სულ	2.511 მან.
	დანარჩენი 4.802 მან. 85 კაპ. განაწილდა წევრთა შოლის და-	
	ხარჯული შ-ოში მიხედვით.	
სულ 7.814 მან.		

მეურნეობის ორგანიზაცია. ამხანაგობის სათავეში ღვას გამგეობა სამი კაცისაგან შემდგარი, რომელიც აწარმოებს ყოველგვარ საქმიანობას. სარევიზიო კომისია 3 კაცისაგან არის შემდგარი. საბჭო არ ჰყავთ. მუშაობას მეთვალყურეობს და ზედმძღვანელობს გამგე. ამჟამად თითოეული ნამუშევარი უდრის 10 ლეს:

ამხანაგობის მეურნეობის საერთო დახასიათება. ამხანაგობის მუშაობა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნაყოფიერი და გეგმაშეწონილია; ის აშენებს

სადგურს, ეწევა ენერგიულ მუშაობას მევენახეობის აღდგენის მიზნით, რაც ამხანაგობის წევრთა ზრდას იწვევს. ამას ხელს უწყობს ის გარემოებაც, რომ ამხანაგობაში არიან პრაქტიკულად მომზადებული პირნი (ვენახის მყნობა, მოვლა), რომელთა რიცხვი წევრების 70%-ს უდრის.

სათბურის აშენების სსპარგებლოდ ის მოსაზრებაც ლაპარაკობს, რომ შარშან ამხანაგობამ დაამზადა 123.000 ცალი ნამყენი, მათგან მხოლოდ 48.000 გადარჩა (საძირე იყიდეს სახალხო მამულების ტრესტისაგან 1.000 მეტრი 25 მანეთად).

სესხით ამხანაგობას არ უსარგებლია. ამჟამად შუამდგომლობს საკრედიტო ამხანაგობის წინაშე. ამხანაგობის ორგანიზაცია, წევრთა ერთმანეთისადმი დამოკიდებულება დამაკმაყოფილებელია.

ანგარიშიანობა ამხანაგობაში აქამდე არ წარმოებდა წესიერად. ამ უკანასკნელად მოწვეულია ამ საქმის მცოდნე პირი და შესყიდულია საანგარიშო წიგნი.

საერთოდ, ამხანაგობის მეურნეობის დღევანდელი მდგომარეობა და წევრთა საქმიანობა დამაკმაყოფილებელ სურათს გვიჩვენებს.

„ქალთა არტელი“. დაარსდა 1924 წელს, დეკემბერში, თელავის მაზრაში, სოფ. კისისხევში. წესდება დამტკიცებულია სამაზრო აღმასკომის მიერ და გადაგზავნილია თბილისში კოოპერატიულ სამმართველოში ოეგისტრაციაში გასატარებლად.

არტელი აერთიანებს 5 ქვრივ ქალს, რომლებიც უღარეს სიღარიბეს განიცდიან. მათი მიზანია საერთო ძალით დაამუშაონ ვენახი და დაიკმაყოფილონ თავიანთი ოჯახური მოთხოვნილება.

მიწა. ფონდიდან მიიღეს 1 დეკეტინა მიწა, მათ შორის $\frac{1}{4}$ დეკეტინა ნამყენი ვაზია, რომელიც სრულ მოსავალს იძლევა, დანარჩენი $\frac{3}{4}$ ფილოქსერი-საგან არის განადგურებული. შიგ ცოტა ხეხილის ბაღიც აქვთ გაშენებული.

დაარსების დროს შეკავშირდა 5 ქალი, რომლებსაც შემდეგ არც მოჰკლებია და არც რომატებია წევრი. მათ ჰყავთ თავმჯდომარე, რომელიც ხელმძღვანელობს უწევს საერთო მუშაობას. მუშაობის დროს წევრის მეტ-ნაკლებ ნამუშევარს არ აქცევენ ყურადღებას. თანასწორობის და ამხანაგობის პრინციპი მათი თქმით სავსებით დაცულია.

საწევრო-საპაიო გადასახადი არ აქვთ. სოციალური მდგომარეობით არტელის ყველა წევრი ღარიბი გლეხი ქალებია.

ყველა უპარტიოა, იღებენ მონაწილეობას სასოფლო საქმეებში (გლეხკონში). არტელის წევრებს თოხი, ბარი და ზოგი სხვა ინვენტარი თავის საკუთრებად აქვთ, ხოლო ისეთი ბელსაწყო, რომელიც მათ არ მოეპოვებათ, იმაქვთ გლეხკომიდან, სადაც შენახულია თავადანაწარმოებიდან ჩამორთმეული იარაღები (ვერმორელის აპარატი, გუთანნი, გოგირდის მისაყრელი და სხვ.).

წელს ვენახიდან მიიღეს 40 ჩაფი ღვინო და გაიყვეს თანასწორად წევრთა შორის.

სესხი. სესხი ფულად აქამდე არტელს არ მიუღია. შარშან არტელმა წი-

ნანდლის ბანკიდან გლუხეზიმის თავდებობით (რადგან არტელი დამატებით არ იყო) სესხად მიიღო სამი ფუთი შაბიამანი და 3 ფუთა გოგირდი. მათი ანგარიში გასწორებულია.

ღამპარების სახით უფასოდ არტელს მიეცა 20 გირვანქა შაბიამანა.

ზოგადი დასკვნა. არტელის წევრები დიდი ენთუზიაზმით მუშაობენ. ფიქრობენ გააფართოონ მუშაობა და თუ მათმა საქმემ სასურველი მიმართულება მიიღო, გადააქციონ ის კომუნად.

ამჟამად, ცოცხალი ინვენტარის უქონლობის გამო ისინი იძულებული არიან იჭირონ ცხენი. საერთოდ, დაჭირებულ შრომაზე გაწეული ხარჯი უდრის 160 მანეთს, ხოლო მოსავალი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 40 ფუთ ღვინოს. ქალთა არტელის მუშაობა საერთოდ დამაკმაყოფილებელია.

მევენახეობის აღმდგენი არტელი „წინანდალა“ (თელავის მაზრა). აღნიშნული არტელი დაარსდა 1925 წ. ოქტომბერში, სოფ. წინანდალში. რკინიგზიდან დაშორებულია 1,5 ვერსით, ამ არტელს საფუძველი ჩაუყარა წინათ არსებულმა ამხანაგობამ, რომელიც შესდგებოდა 7 კაცისაგან და იღებდა სახალხო ჩამულიდან დასამყენლად ვაზს სანახევროდ, ვინაიდან სათბური სახალხო მამულს ჰქონდა ამხანაგობა დამყნილ ვაზს ავრცელებდა ახლო-მახლო მოსახლეობაში; ხოლო შემდეგ ამხანაგობის წევრებმა გადაწყვიტეს დაარსებულიყვნენ არტელის სახით, რომელიც ამჟამად 8 კაცისაგან შესდგება და მიზნად ისახავს ისევე, როგორც კისისხევის ამხანაგობა, ფილოქსერისაგან განადგურებული მევენახეობის აღდგენას წინანდლის რაიონში. არტელის წევრებმა იციან მყნობა და საერთოდ, ვენახის მოვლა-პატრონობა.

არტელი დამტიცებულია სამაზრო აღმასკომის მიერ, მაგრამ შემდეგ რეგისტრაციაში არაა გატარებული. წერა-კითხვა ყველამ იცის და აგრეთვე ყველა სამუშაო ასაკისა.

პარტიულობა: კომპარტიის წევრი

2 კაცი

უპარტიო

6

სოციალური მდგომარეობით, ყველა გლეხი მევენახეა. საწევრო და საპაიო გადასახადი ჯერ არა აქვთ შემოღებული, თუმცა განსაზღვრული აქვთ. ამჟამად არტელს მიწა არა აქვს და ამიტომ მუშაობა სურთ დაიწყონ თავიანთი წევრების ნაკვეთებზე.

საქირო მასალის ნაწილი არტელს უკვე აქვს საერთოდ შეძენილი, როცორც არის ზავსი, ყუთები, რქა და სხვა.

არტელმა აღძრა შეამდგომლობა მაზრის წინაშე, რათა მათთვის მიეცათ საფონდო მიწიდან ერთი დღიური მიწა.

გარდა ამისა, არტელს არავითარი ინვენტარი არ მოეპოვება.

სესხისათვის ჯერ არავისთვის არ მიუმართავთ, თუმცა განზრახვა აქვთ.

აღნიშნული არტელის საქმიანობის შესახებ ძალიან ძნელია რაიმე გარკვეული დასკვნის გამოტანა, ვინაიდან აქამდე არტელს არა აქვს საერთოდ დასამუშავებელი მიწის ნაკვეთი და ამდენათვე მათ ორგანიზაციულ მუშაობაზე ლაპარაკი შეუძლებელია.

შაშიანის არტელი (თელავის მაზრა). შაშიანის არტელი აღმოცენდა კოლექტივიზაციის პერიოდში და არტელის ნაგებობებზე, რომლებიც წინათ ამ სოფლებში არსებობდნენ. ის დაშორებულია რკინიგზის ლიანდაგიდან 2 კმ-ით.

ისე, როგორც მრავალი სხვა არტელი და კომუნა, ამ სოფელშიაც მაზრის მფრ დამოუკიდებელი იყო, ხოლო ახალი არტელი ჩამოყალიბდა მაზრის მითითებით და უშუალო მონაწილეობით.

არტელი სულ რამდენიმე თვე არის რაც დაარსდა—ა. წ. თებერვალში, ამიტომ, საერთოდ მისი ორგანიზაცია და საქმიანობა ჩამოუყალიბებელია. არც სათანადო წიგნები აქვთ, სადაც აღინიშნებოდა წევრთა შემადგენლობა და შემოსავალ-ვასავალი.

ამიტომ ეს ცნობები დაახლოებითია, ვინაიდან დამყარებულია მათ ზეპირ ჩვენებებზე.

არტელის შემადგენლობა. არტელი აერთიანებს 7 ოჯახს, რომელიც 37 სულსაგან შეესდგება, აქედან სამუშაო ასაკის 8 მამაკაცია და 10 დედაცა. სოციალური მდგომარეობით ყველანი ღარიბი გლეხებია, რომელთა მიზანია საერთო ძალღონით გააუმჯობესონ თავიანთი მდგომარეობა.

არტელმა უნდა მიიღოს ფონდიდან 2,5 დესეტინა სახნავი მიწა, 1,8 დესეტინა ვენახი, რომელიც ამჟამად განადგურებულია.

პარტიულობა: კომპარტიის წევრი

2 კაცი

უპარტიო—დანარჩენი

მიწის ნაწილი დამუშავებული აქვთ (დაბარული), სადაც სურთ გააშენონ აგრიკული საძირკე. არტელის წევრებიდან არავის არა აქვს ცოცხალი ინვენტარი.

ანგარიშიანობა სრულებით არ წარმოებს.

სესხი არ მიუღიათ.

შაშიანის არტელი, როგორც აღვნიშნეთ ახალი, ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელი კოლექტივია. მისი საქმიანობის განვითარებას ხელს უშლის ის გარემოება, რომ სოფლები შურით უყურებენ ამ არტელის დაარსებას.

ურიათუბნის არტელი. აღნიშნული არტელი მდებარეობს თელავის მაზრაში, სოფ. ურიათუბანში, დაშორებულია რკინიგზიდან სამი კმ-ით.

წინათ აქ არსებობდა კოლექტივი „წითელი ვარსკვლავის“ სახელწოდებით, რომელიც დაშლილი იქნა და მისგან აღმოცენდა აღნიშნული ახალი არტელი, რომელიც 8 კაცისაგან შედგება.

მიწა. არტელმა მიიღო ფონდიდან 3½ დესეტინა ვენახი, მაგრამ ის არ წარმოადგენს ერთ მთლიან ნაკვეთს, არამედ დაფანტულია სხვადასხვა ადგილას 9 ნაკრად და მიუხედავად არტელის თხოვნისა, რომ მათ გაერთიანებული მიწა მისცემოდათ, ადგილობრივმა ხელისუფლებამ მათი თხოვნა არ შეასრულა.

საერთოდ, სოფლელების დამოკიდებულება არტელისადმი ინდიფერენტულია, გარდა კულაკური ნაწილებისა, რომლებიც შურით უყურებენ არტელის განვითარებას. ისინი კიდევაც ატყუებენ არტელის წევრებს და პირობიან, თუ მიწას დაგვიბრუნებთ წყალს გამოგიყვანთო. ასეთმა დაპირებამ მრავალ

ვალი გლეხობა აიყოლია, რომლის ნიადაგზეც ხშირად შეხლა-შემოხლა და ადგილი; ამით ისარგებლეს კულაკურმა ელემენტებმა, რომლებსაც ჩამორთმეული ჰქონდათ არტელის მიერ დაქვრილი მიწები და შეიჭრნენ შიგ. მაზრა ჩაერია ამ საქმეში და შეაჩერა არტელის მუშაობა. არტელის წევრებმა მდგომარეობის გამოსარკვევად მიმართეს მაზრის ხელისუფლებას და აგრეთვე ჩამოვიდნენ თბილისში მიწათმოქმედების კომისარიატში.

არტელი „წითელი ვარსკვლავი“. არტელი „წითელი ვარსკვლავი“ დაარსდა სიღნაღის მაზრაში სოფ. მუკუზანში; დაშორებულია ქ. სიღნაღიდან 1 ვერსით, ხოლო უახლოესი რკინიგზიდან, მეღანეიდან 12 ვერსით. ქალაქი სიღნაღი წარმოადგენს უახლოეს ბაზარს. არტელი წარმოიშვა 1923 წელს, მისი წარმოშობის ერთ-ერთი იმპულსი იყო სამაზრო აღმასკომის მიერ შეპირება, რომ მსურველთ მიეცემოდათ მუშა საქონელი; არტელმა მიიღო 24 სული საქონელი იჯარით. მაგრამ 1925 წლის დამლევს არტელი დაიშალა და დარჩენილი წევრებისა და კიდევ ხუთი ახალი წევრის მიმატებით შესდგა ახალი არტელი იმავე სახელწოდებით, რომელიც 13 წევრს აერთიანებს.

მიზეზი დაშლის იყო შემდეგი: 1) მაზრამ ჩამოართვა იჯარით წამოყვანილი საქონელი, რის გამო მათ მოესპოთ მიწის დამუშავების შესაძლებლობა; 2) 1924 წ. დათესილ ბამბისაგან მიიღეს ზარალი; ხარჯი უდრიდა 800 მან., ხოლო შემოსავალი 100 მან. ძლიესლა აღწევდა; 3) წევრთა შორის შინაგანი კავშირი სუსტი იყო და მეურნეობას უორგანიზაციობა ემჩნეოდა.

წევრთა განაწილება ხნოვანების და სამუშაო ასაკის მიხედვით.

დ ე დ ა კ ა ც ი					მ ა მ ა კ ა ც ი					
12 წლამდე	12-17 წლამდე	16-55 წლამდე	უფროსნი	ს უ ლ	12 წლამდე	12-18 წლამდე	18-55 წლამდე	უფროსნი	ს უ ლ	ს უ ლ
13	1	13	—	27	10	1	14	—	25	52

პარტიულობა: კომპარტიის და კომკავშირის წევრი 6 კაცი

უპარტიო 1 დანარჩენი

წერა-კითხვის მცოდნენი 12 წლის ასაკიდან 23 კაცი

„ „ „ უცოდინარი 1 დანარჩენი

სოციალური შემადგენლობით ყველანი უღარიბესი გლეხებია. ამჟამად არტელში მხოლოდ მშრომელი გლეხობაა და მას ჩამოშორდნენ სამსახურში მყოფი წევრები გარდა ერთისა, რომელიც საერთო ხელმძღვანელობას უწევს არტელს.

არტელის მეურნეობა. (არტელის საწარმოო საკმთანობაზე და მათ მიერ დაქვრილ საექსპლუატაციო მოედნის შესახებ იხ. ცალკე გამოკვლევაში).

მიწა არტელს 6 ნაჰრად აქვს, რომლებიც გაფანტულია სხვადასხვა ადგილას.

1/26 დესეტინა	სახნავი	დაშორებულია	10 ვერსით
2/3	სახლისთვის	"	1/2 "
3/2	ბაღი	"	1/2 "
4/4	ჯაგნარი ტყით	"	1/2 "
5/3	სახნავი	"	4 "
6/4	საბაღე (მდ. იორზე)	"	20 "

ამრიგად სულ აქვთ მიწა 89 დესეტინა.

მკვდარი ინვენტარი

1. სათიბი მანქანა	1
2. გუთანი „სააკის“	2
3. ურეში	2
4. ბრუნტი	1
5. ტომრები	60
6. ბოჭკები	5
7. თოჩი	4
8. ბარი	3
9. ფეხუ	4
10. ნაჯალი	6
11. და სხვა წერილმანა.	

არტელის მეურნეობის საერთო დახასიათება. არტელს არა აქვს ორგანიზაციული გეგმა, მხოლოდ ფიქრობენ სხვადასხვა დარგებში გადაღვან შემდეგი ნაბიჯები:

შემინდვრობაში, — სურთ დათესონ ხორბალი 8 დესეტინა და ბამბა 4 დესეტინა (თესლს აძლევს მეზამბეთა ამხანაგობა).

მესაქონლეობაში ჯერჯერობით არაფერს არ ფიქრობენ და ამ საკითხს არტელის წევრები უკავშირებენ მომავალში საერთო საცხოვრებელი ბინის აშენებას, რაც მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი, თუ წელსაც ბამბის ოპერაციამ სასურველი შედეგები მისცა.

მეხილეობაში: — ბალი გავერახებულა და მოითხოვს დიდ წამლობას, ასე რომ მათ გადაწყვეტილი აქვთ ახალი ხილის ნაყენების ჩაყრა. აქ უმოთაგრესად მსხალი და ვაშლი ხარობს.

დამხმარე დარგებიდან აღსანიშნავია 1) ტყავის დამზადება, რომელშიაც ყველა წევრები დახელოვნებული არიან (ამას უწოდებენ მეთრიმლეობას, სადაც კეთდება აზოური ტყავი). ამ ოპერაციას ფართოდ ჰკიდებენ ხელს, 2) გარდა ამისა აშენებენ საკირეს, რომლიდანაც საკმაოდ, საგრძნობ შემოსავლის მიღებას ფიქრობენ და რომელიც, მათი აზრით, მისცემს მათ საშუალებას დაფარონ ვალი (2.000 მან.). ეს ვალი მათ შემეცხიდვრობით მიიღეს არტელიდან.

არტელს სურს აგრეთვე ტრაქტორის და სალექსო მანქანის შეძენა სესხის გასწორების შემდეგ.

სესხი. სიღნაღის სასოფლო-სამეურნეო ბანკიდან, ნუკრიანის საკრედიტო ამხანაგობიდან არტელმა მიიღო 2.000 მან., რომელიც, ზოგორც აღვნიშნეთ, გაუსწორებელია.

ანგარიშთანობა წარმოებს, თუმცა მათი წიგნების გაცნობის შესაძლებლობა ვერ მომეცა (წიგნები არ ჰქონდათ).

შინაგანი ორგანიზაცია. არტელის სათავეში დგას გამგეობა სამი კაცისაგან შემდგარი, რომელიც საერთო ხელმძღვანელობას უწევს მთლიანად, როგორც შიგნით მეურნეობის წარმოებაში, ისე სხვა ორგანიზაციებთან ურთიერთობის საქმეში. საერთო კრება იკრიბება ორჯერ წელიწადში და აგრეთვე საჭიროების მიხედვით. სარევიზიო კომისია არ ჰყავთ.

დამოკიდებულება ადგილობრივ ხელისუფლებასთან და ორგანიზაციებთან კარგია: ეს უკანასკნელი ხშირად ხელს უწყობს არტელს თავის საქმიანობაში.

მოსახლეობის დამოკიდებულება არტელთან ინდიფერენტულია, ვინაიდან ჭერჯერობით არტელის მუშაობას დადებითი შედეგები არ მოჰყოლია.

აღნიშნულ არტელს ჯანსაღი საფუძველი აქვს ჩაყრილი, მისი განვითარება დამოკიდებულია იმისაგან, თუ როგორი დახმარება აღმოეჩინება მას სესხის მიწოდების მხრივ.

ველისცახის კომუნა, „შრომის სამეფო“. სასოფლო-სამეურნეო კომუნა „შრომის სამეფო“ მდებარეობს სოფ. ველისციხეში, სიღნაღის მაზრაში და დაშორებულია რკინიგზის ლიანდაგიდან (სადგურ მუკუზნიდან) $\frac{1}{2}$ ვერსით. სოფ. ველისციხე წარმოადგენს შედარებით მსხვილ სავაჭრო პუნქტს—ბაზარს.

კომუნა „შრომის სამეფო“ წინათ წარმოადგენდა არტელს, რომლის სახით მან იარსება ერთი წელიწადი (1921/1922 წწ.), ხოლო შემდეგ გადაწყვიტეს გაერთიანებული მეურნეობის წარმოება და დააარსეს კომუნა 1922 წლის დეკემბერში. სიღნაღის აღმასკომის მიწათმოქმედების ჯანყოფილების მიერ მათი წესდება დამტკიცებულ იქნა, რომლის შემდეგ რეგისტრაციაში გასატარებლად გადმოგზავნეს კოოპერატიულ სამმართველოში, სადაც გატარებულ იქნა 1923 წლის აპრილში; მაგრამ წესდება კომუნას უკან არ მიუღია.

კომუნის შემადგენლობა

დაარსების დროს შეეკავშირდა . . .	10	კომლი
მიღებულია შემდეგ	35	კომლი სხვადასხვა დროს
გარდაიცვალა	2	ოჯაიი არ ჰქონდათ
დათხოვილია კომუნის მიერ . . .	12	კომლი
მოაკლდა	2	„ სხვა სამსახურში ყოფნის დროს
თავისი ნებით გავიდა	21	„
ამჟამად არის	8	„

კომუნის წევრთა ასეთი ცვალებადობა აიხსნება შემდეგი გარემოებით: ამავე სოფელში წინათ არსებობდა მეორე კომუნა „გლეხთა იდეალის“ სახელ-

წოდებით. მათ შორის ადგილი ჰქონდა კინკლაობას და შულს, რომელთა მიზეზი იმაში მდგომარეობდა, რომ კომუნა „შრომის სამეფომ“, რომელიც უფრო ადრე იყო დაარსებული, მიიღო ფონდიდან კარგი მიწები, მაშინ როდესაც ამ უკანასკნელს შედარებით უფრო მეტი მიწები შეხვდა. ამ შულმა ისეთი ხასიათი მიიღო, რომ საჭირო შეიქმნა ამ საქმეში ადგილობრივი ხელისუფლების და სამაზრო აღმასკომის ჩარევა, რომლის შედეგად კომუნა „გლეხთა იდეალი“ შეერთებული იქნა „შრომის სამეფოსთან“. ამით ამ უკანასკნელს მიემატა 12 ოჯახი, მაგრამ შულმა იმდენად მწვავე იყო, რომ მათგან სამილა ღარჩა კომუნაში. დანარჩენებიდან ზოგიერთი თავისი ნებით გამოვიდა, ხოლო ზოგიერთი, კომუნის მიერ იყო გამოირიცხული. კომუნიდან გავიდნენ აგრეთვე ისეთი წევრები, რომლებიც ვერ შეეთვისნენ შექმნილ პირობებს, (მაგალითად, კომუნის მოხუცი წევრები, მორწმუნენი, აყენებდნენ მოთხოვნილებას ეკლესიაში სიარულის და ფულსაც ითხოვდნენ, რაზედაც მათ უარს ეუბნებოდნენ).

მეორე მიზეზი მდგომარეობდა იმაში, რომ წევრები არ იყვნენ გაცნობილი კომუნის პრინციპს—კოლექტიურ საქმიანობას. როდესაც კომუნამ საერთო ძალღონით დააგროვა განსაზღვრული დოვლათი, აღადგინეს და გააუმჯობესეს ვენახი, მათ მოინდომეს მისი ერთმანეთს შორის დაყოფა და ცალკე დამოუკიდებელი საქმიანობა, რისთვისაც ისინი საერთო კრების მიერ გაძეგებული იქნენ თანდათანობით; აგრეთვე, როდესაც კომუნამ გადაწყვიტა ყველა ქონების გაერთიანება, ზოგიერთები წინააღმდეგ წავიდნენ და არ ისურვეს საერთო მარანის შექმნა და ქვევრებიც არ გააერთიანეს. ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი ზოგიერთების გაძევებისა; მესამე მიზეზი ასეთი იყო: მათში გამჭლარი იყო კერძო საკუთრებისაკენ ლტოლვა, და ვინაიდან კომუნაში შემავალ წევრებს ვენახის პატარ-პატარა, ერთმანეთისაგან დაშორებული ნაკვეთები ჰქონდათ, ეს აბრკოლებდა საერთო მუშაობის წარმოებას და ზედმეტი დროის ხარჯვას იწვევდა; ამიტომ კომუნამ საერთო კრებაზე გადაწყვიტა დანაწილებული მამულების გაერთიანება და ამ მიზნით სურდა გადაეცემა ის საფონდო მიწაზე, მაგრამ კომუნის ზოგიერთი წევრი ამის წინააღმდეგი წავიდა, რისთვისაც ისინი გაძეგებული იქნენ.

გარდა ამისა, ზოგიერთები (სამ კაცამდე) არ იღებდნენ მონაწილეობას საერთო მუშაობაში, ცუდლუტობდნენ; ხოლო ზოგიერთებმა, წინათ ღარიბ და გავერანებულ ვენახის ფეხზე წამოყენების შემდეგ, მოინდომეს მათი საკუთრებად წაღება (რაც მათ მიეცათ კომუნის მიერ). იყვნენ აგრეთვე ისეთებიც, რომლებიც კომუნაში შემოსვლისას დაავადმყოფებულნი, გაგზავნილ იქნენ თბილისში, მორჩინეს ისე, რომ შესძლებდნენ ფიზიკურად მუშაობის წარმოებას, მაგრამ გავიდნენ კომუნიდან.

ამრიგად, კომუნის შემადგენლობაში 8 ოჯახია, ხოლო ორი ოჯახი მიღებულია და არ არის დამტკიცებული, ასე რომ ამჟამად შეგვიძლია ჩავთვალოთ

10 ოჯახი, რომელიც 34 სულისაგან შედგება, და რომლებიც ხნოვანების და მუშაობაში მონაწილეობის მიხედვით შემდეგნაირად იყოფიან:

კომუნის შემადგენლობა

მამაკაცი					დედაკაცი					სულ
12 წლამდე	12-18	18-55 უფროსნი	უფროსნი	სულ	12 წლამდე	12-18	18-55 უფროსნი	უფროსნი	სულ	
6	1	9	1	17	7	—	9	1	17	34

მუშა ასაკის 18 კაცი, ე. ი. კომუნის წევრთა 60%-მდე.

წერა-კითხვის მცოდნე 12 წლის ასაკიდან — 32 სული.

„ უცოდინარი 12 წლის ასაკიდან 2 სული.

პარტიულობა — უპარტიო.

თავისი სოციალური მდგომარეობით ყველანი ღარიბი გლეხი-მევენახე-ები, რომელთაც ჰყავთ შემდეგი მოხელენი:

მებაღე 1

დურგალი 1

მეფეჩე 1

მაგრამ საერთო მუშაობაში იღებენ მონაწილეობას, ვინაიდან მათში მოთხოვნილება კომუნისადმი არ არის ჯერჯერობით.

კომუნის მეურნეობა.

გაერთიანებულია ყველაფერი, გარდა საცხოვრებელი ბინებისა და ფრინველისა, თუმცა ეს უკანასკნელი კერძო საკუთრებათაც აქვთ და კომუნაშიც ჰყავთ. ბოსტანიც საერთოა, თუმცა წინათ ცალ-ცალკე ჰქონდათ.

მიწა

სახელწოდება	კარმიდამო (დეკ.)	ვენანი (დეკ.)	აგრარული ფაქტის საბაზისი (დეკ.)	ბაღი (ხეხილი)	სახნავი	ბუჩქნარი	სულ
ფონდიდან მიღებული	80 კვ. საფ.	4,5	0,25	0,75	4,5	2	12 დეკ.
წვევების მიერ შეტანილი	—	3,5	—	—	7,5	—	11
სულ:	80	8	0,25	0,75	12	2	23

მიწა სხვადასხვა ადგილებზეა გაფანტული: სახნავი 9 ადგილას, ვენახი 7 ადგილას, ყველაზე უფრო დაშორებული კარმიდამოდან (6 ვერსი) არის სახნავი.

შენობები

საერთო საცხოვრებელი სახლი კომუნას არა აქვს.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო შ ე ნ ო ბ ე ბ ი

ა) სახელმწიფოსაგან მიღებული:

1. მარანი — ქვის შენობა, რომელიც 20 ქვევრს შეიცავს და იტევს 2.000 ვედროს;

ბ) კომუნის მიერ აშენებული:

1. არყის გამოსახდელი ქარხანა.

2. თავლა—ქვის შენობა 80 კვ. არშინით.

3. ცხერის ბინა.

გ) კომუნის მიერ შეძენილი:

1. მარანი — ქვის შენობა კრამიტით დახურული 18 ქვევრით, რომელიც 1.900 ვედროს იტევს.

მ კ ვ დ ა რ ი ი ნ ე ე ნ ტ ა რ ი

ს ა ნ ე ლ წ ო დ ე ბ ა	წვევრების მიერ შეტანილი	მთავრობის- გან დახმა- რება	შეძენილი კომუნის მიერ	დაკარგუ- ლი და გაცვეთი- ლი	ამჟამად არის	შენიშვნა შეფასე- ბულია
1	2	3	4	5	6	7
1. სალწი მანქანა	—	—	1	—	1	5.600 მან.
2. მოტორი	—	—	1	—	1	—
3. არყის ქვაბი თავისი მოწყობილობით	—	—	1	—	1	150 მან.
4. გოგირდის შესანაზი	—	—	2	—	2	5 "
5. ჩანები (ყურძნის)	—	—	2	—	2	50 "
6. კედლის ლამა	—	—	1	—	1	1.50 "
7. ფერმარელი	—	2 ფონდიდან	2	—	4	48 "
8. მავრატელი ვახს	10	—	6	10	6	11.80 "
9. ბარი	5	—	5	5	5	13.85 "
10. ლაფათქა	6	—	2	4	4	—
11. ტაჩა ცხენის	—	—	—	1	1	100 "
12. შიოდერის გუთანი	1	—	—	1	1	100 "
13. ვახის	—	1	—	—	1	30 "
14. საწურავი მანქანა	1	3	—	—	4	200 "
15. საქანავი	—	1	—	—	1	200 "
16. „პომპა“ ღვინის გადა- საღები	—	2	—	—	2	300 "
17. ცული	4	—	3	4	3	12 "
18. წალდი	9	—	3	3	6	12 "
19. ყურძნის გოდრები	—	35	—	15	20	—
20. უნაგირი თავისი მო- წყობილობით	1	—	—	—	—	50 მან.

და ქვევრები—50 ცალიდან, რომლებიც 7.000 ვედრომდე ღვინოს იტევს.

ცოცხალი ინვენტარი

სახელწოდება	წვერების მიერ შეტანილი	მთავრობის- გან მიღებუ- ლი დახარჯება	შეძენილი კომუნის მიერ	დაჯარჯუ- ლი და დაკეთი- ლი	ამჟამად არის	შენიშვნა შეფასე- ბულია
1. ცხენი	6	—	—	1	5	1.000 მან.
2. ძროხა	—	—	18	18	—	—
3. ცხვარი, თივანი	14	—	220	—	234	1.850 მან.
4. ღორი	—	—	2	გაიყიდა	2	88 „

საზაფხულო და საზამთრო საძოვრების არსებობის გამო, კომუნამ გადაწყვიტა მეცხვარეობის განვითარება და მომავალშიც უფრო ფართოდ ხერხით მოჰკიდონ ხელი ამ დარგის განვითარებას.

დამხმარე დარგები

კომუნას აქვს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არყის გამოსახდელი ქარხანა, სადაც მისი წვერების [მიერ] ჰაჰისაგან იხდება არაყი.

კომუნის სამეურნეო საქმიანობა

პროდუქტების სახელწოდება	მიღებული (გედ.)	გაყიდული (გედ.)	მოხმარებუ- ლი (გედ.)	აღებულია (მანეთებში)
ღვინო	5.794	5 602	192	10.363.70
არაყი	338	275	63	2.750

ამრიგად, მეურნეობაში მიღებული ღვინის 90 %-მდე მიდის ბაზარზე.

მემინდვრეობიდან

ჟღერტურის სახელწოდება	დათესილია (დეს.)	დაიხარჯა თესლად (ფუთ.)	სულ აკრეფილია (ფუთებში)			შენიშვნა:
			მარცვალი	ჩალა	ბზე	
შემოდგომის პური . . .	8	96				
გაზაფხულის პური . . .	4	48	200	300	60	ჩალა მთლიანად უფასოდ დაუბრუნდათ გლეხებს

მეზოოსტნეობიდან

გასულ 1925 წელს კომუნას თავისი საკუთარი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად ჰქონდა ბოსტანი 100 კვ. სიენი, მაგრამ მისი მოსავალი არ არის გამოანგარიშებული და აღრიცხული.

მეხილეობიდან

სახელწოდება	ძირი	აგრეფილია (ფუტებში)
აწლი	60	120
ჩხალი	40	70

მდელოსნობიდან

მდელოსნობა, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით კომუნას არა აქვს; ბალახი ითიბება ნასვენ მიწებზე და მიღებული იყო:

1925 წ. 6 დესეტიანი 550 ფუთი თივა.

მესაქონლეობიდან

ძროხის ყველა . . . . . არ არის გამოკვლეული
ცხვრის ყველი . . . . . 6 ფ.
მატყლი . . . . . 10 „

ხარჯი

შემოსავალი შემინდვრებიდან, მესაქონლეობიდან, მებაღეობიდან და მე-
ქობოსტნეობიდან მიდიოდა ოჯახური მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად;
მით აგრეთვე უზღებოდათ პურის და სიმინდის შესყიდვა. ერთადერთ სამრეწ-
ველო დარგად, რომელიც კომუნის შემოსავლის მთავარ წყაროს წარმო-
ადგენს, უნდა ჩაითვალოს მევენახეობა-მელვინეობა.

კომუნის შემოსავალ-გასავალი

კომუნაში ანგარიშიანობა წარმოებს, ამ უკანასკნელად მოწვეულია
ბუღალტერი, თუმცა ყველა საბუთები და ანგარიშები თავის რიგზე არა
აქვთ.

ამჟამად კომუნის ფინანსური მდგომარეობა — მისი საბოლოო შემოსა-
ვალ-გასავალი 1925 წლის პერიოდში შემდეგია:

ქართული
ენციკლოპედია

შეშვების

განმარტება

1. ლენინისგან 10.363 მან.
2. არყისგან 2.750 მან. 70 კაპ.
3. ტბის ბიდან 1.050 მან. დაახლოებით
ანგარიშით
4. გლეხობიდან სესხად 1 000 მან.
5. წინა წლის ნაშთი 3 000 მან-მდე

შაბიანი და გოგირდი—	700 მან.
ჭიკო	120 "
„პანალა“	15 "
სხვადასხვა მუშაობაში	600 "
„პოვოზა“	260 "
გუთნის შეკეთება	10 "
კვება	1.486 მან. 62 კაპ.
საღვწი მანქანა	4.500 მან.
მეურნალობა	315 მან. 83 კაპ.
ცემენტ-სათვის	809 მან. 80 კაპ.
ზარჯი მანქანაზე	98 მან.
სწავლა-განათლება	92 მან. 30 კაპ.
არყის კარხანა	570 მან. 96 კაპ.
ჭაჭა	2.035 მან.
პირადი ხარჯები	5.277 მან. 10 კაპ.

სულ 17 105 მან. 44 კაპ.²
სასოფლო-სამეურნეო გადასახადი 49 მან. 85 კაპ.

სულ 17.163 მან. 70 კაპ.¹

სულ მთლიანად 17.155 მან. 29² კაპ.

ეს განგარიშება, როგორც აღვნიშნეთ ანგარიშისათვის სათანადოდ მოუყვარებლობის გამო არ არის ზუსტი და ამით იხსნება შემოსავალ გააგების ჯამში არსებული სხვაობა.

სესხი: კომუნა წმირად სარგებლობდა სესხით. ამ წმირით მან მიიღო სესხი სასოფლო-სამეურნეო ბანკის განყოფილებიდან (სიღნაღში) 2.240 მანეთი, ველისციხის საკრედიტო ამხანაგობიდან 2.120 მან. (ორთავე საღვწი მანქანისათვის), სიღნაღის სასოფლო-სამეურნეო ბანკიდან მოკლევადიანი 1.000 მანეთი და ველისციხის ამხანაგობიდან 700 მანეთი სიმინდის, გოგირდის, შაბიანის და სხვათა შესაძენად გლეხობიდან 1.000 მანეთი; ყველა ვალი გასწორებულია გარდა უკანასკნელი 1.000 მანეთისა.

პროდუქტთა რეალიზაცია

აქამდე ლენინის და არყის გაყიდვას კომუნა აწარმოებდა მეღვინეთა ამხანაგობის „კავშირთ-კავშირის“ მეშვეობით და აგრეთვე კერძო ვაჭრებთან; ამ უკანასკნელად კომუნამ გაწყვიტა კავშირი „კავშირთ-კავშირთან“ ვინაიდან ეს უკანასკნელი თავის დროზე არ აძლევდა ხვედრ ფულს.

¹ ასეა საბუთში ჯამში უნდა იყოს 18.163 მან. 70 კაპ.

² " " " " " 16.890 მან. 61 კაპ.

³ " " " " " 16.940 მან. 46 კაპ.

ამჟამად კომუნა აწვდის მევენახეობის პროდუქტებს კერძო ვაჭრებს და ნაწილობრივ გლეხკოშს.

კომუნის მეურნეობის საერთო დახასიათება

ყველა აღნიშნული დარგებიდან მხოლოდ მევენახეობა-მეღვინეობა წარმოადგენს სამრეწველო დარგს; დანარჩენებს კი, მხოლოდ სამომხმარებლო ხასიათი აქვთ. ასე რომ, თავისი მნიშვნელობის მხრივ პირველი ადგილი უჭირავს მევენახეობას, მეორე ადგილი მემინდვრეობას, მესამე მესაქონლეობას და სხვას.

აგრიკულტურის მხრივ კომუნის მეურნეობა არ განირჩევა მის ირგვლივ მდებარე გლეხობის მეურნეობიდან, თუმცა დიდი მონდომება და მუყაითობა ემჩნევათ. კომუნას არა აქვს სამეურნეო ორგანიზაციული გეგმა, მაგრამ მათ აქვთ მხოლოდ ზოგიერთი მოსაზრებანი თითოეული დარგის შესახებ. მევენახეობაში ფიქრობენ ორი დესეტინის გადამრუწებას და მასზე ვენახის დარგვას. მემინდვრეობაში—12 დესეტინის დათესვას გაზაფხულის და შემოდგომის პერიოდში და აგრეთვე, ფიქრობენ იონჯის დათესვას. მესაქონლეობაში განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ მეცხვარეობას და ფიქრობენ ამ დარგის გაფართოვებას, მით უფრო, რომ მათ აქვთ შესაფერი საძოვრები. მეცხვარეობას, მათი აზრით, უმთავრესად სამომხმარებლო ხასიათი ექნება, რომელიც დააკმაყოფილებს მათ ზორცით, ყველით და ბატყლით. მებოსტნეობაში ოჯახური მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად სურთ ერთი დესეტინა ბოსტნის გაშენება.

კომუნის შინაური ცხოვრება

კომუნას არა ჰყავს გამგეობა, ხოლო მის მაგივრობას ასრულებს ხელმძღვანელი, რომლის მოვალეობას შეადგენს მუშაობის საერთო მეთაურობა, ანგარიშიანობის წარმოება (თუმცა ამ უკანასკნელ ხანში ბულალტერიც ჰყავთ) და საერთოდ, კომუნის ყოველგვარი საქმიანობის მოგვარება როგორც შიგნით, ისე გარეთ, ხელისუფლებასთან და აგრეთვე სხვა ორგანიზაციებთან ურთიერთობის დასამყარებლად. ხელმძღვანელი ამუშავებს კომუნის საქმიანობის გეგმას და დასამტკიცებლად უდგენს საერთო კრებას, რომელიც თვეში ერთხელ იკრიბება. საერთო კრება ანაწილებს მოგებას მთელი სეზონის განმავლობაში, გარდა ამისა მის კომპეტენციაში შედის წევრთა მიღება და გამორიცხვა, შეძენა ცოცხალი ან მკვდარი ინვენტარის, სესხის აღება და სხვა.

სარევიზიო კომისია შესდგება სამი კაცისაგან.

კომუნას საერთო ბინა არა აქვს, თითოეული ცალ-ცალკე ცხოვრობს. არც საერთო სასაიდლო აქვთ. მიღებული მოსავლის განაწილება წარმოებს სულობრივ; ამისათვის არსებობს სათანადო წიგნაკები, რომლებშიაც შეტანილია თითოეული წევრის მიერ წადებული და მიღებული, როგორც სურსათსაოვავე, ისე ფული.

დაქირავებული შრომით მხოლოდ კრიტიკულ მომენტებში მუშაობენ, ე. ი. მაშინ, როდესაც კომუნის წევრებს თავისი შრომით არ შეუძლიათ სამუშაოს მთლიანად ასრულება (ვენახის წამლობა, ყურძნის მოკრეფა და სხვა). გასულ წელს კომუნამ ისარგებლა 140 დაქირავებული შრომით.

კულტურულ-სპორტული და განათლებული მუშაობა

ეს მხარე თითქმის სრულებით მოუწყვრივებულია, თუმცა კომუნამ გადაწყვიტა ქოხ-სამკითხველოს გაკეთება, მაგრამ შესაფერი შენობის უქონლობის გამო თავისი სურვილი სისრულეში ვერ მოიყვანა. ამჟამად გამოწერილი აქვთ გაზეთი „ახალი სოფელი“ და ადგილობრივი ორგანო „სიმართლე“. კომუნის წევრთა შვილები დადიან სკოლაში.

ადგილობრივ მცხოვრებლებთან დამოკიდებულება კარგია, გარდა მცირედენი კულაკური ელემენტებისა, რომლებიც შურით უყურებენ კომუნის მეურნეობის ზრდა-განვითარებას. კომუნამ უფასოდ დაურიგა ღირბ გლეხებს 1924 წ. 200 ფუთი ჩალა, 1925 წ. 300 ფუთი.

კარგ დამოკიდებულებაში არის კომუნა აგრეთვე ადგილობრივ ხელისუფლებასთან და ორგანიზაციებთან. თემალმასკომი ყოველგვარ დახმარებას უწყევს კომუნას. თავის მხრივ ამ უკანასკნელის წევრები ეხმარებოდნენ აღმასკომს ბანდიტიზმისა და მენშევიკური ავანტიურის წინააღმდეგ ბრძოლაში. გლეხკომთანაც კარგი დამოკიდებულება აქვთ. ამჟამად, კომუნა წვერია ველისციხის „ეპო“-სი და საკრედიტო ამხანაგობის. როგორც აღვნიშნე წინათ იყო „კავშირთ-კავშირი“-ს წევრად, რომლის საშუალებით ასაღებდა ღვინოს და არაყს, მაგრამ მოხსენებული მიზეზების გამო გამოვიდა.

დასკვნა

„შრომის სამეფო“ არ წარმოადგენს კომუნის ტიპურ სახეს, ვინაიდან მასში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არ არის გაერთიანებული მეურნეობის ყველა დარგი. საერთოდ, მთელი საქმიანობა, როგორც მინდვრად, ისე საოჯახო საქმეებში, გაერთიანებული ძალებით არ წარმოებს (ე. ი. არა აქვთ საერთო სასაძილო, საცხოვრებელი ბინა და საერთო ოჯახური საქმეები).

აგრიკულტურის მხრივ კომუნა არ დგას მის ირგვლივ მყოფ გლეხობაზე მაღლა; დამუშავება, და საერთოდ, მოვლა-პატრონობა ჩვეულებრივ გლეხურ მეურნეობის მაგვარად წარმოებს. თვით კომუნის წევრები გრძნობენ ამ ნაკლს და მეურნეობაში მთელ რიგ გაუმჯობესებათა შეტანის აუცილებლობას.

მევენახეობას ემუქრება ფილოქსერა, რომელიც უკვე ნაწილობრივ ზიანს აყენებს მას; ამიტომ კომუნამ უნდა მოჰკიდოს ხელი ახალი ვენახის გაშენებას, რისთვისაც მისთვის საჭიროა გრძელვადიანი სესხი.

საქმისწარმოება და საერთოდ ყოველგვარი ანგარიშობა აქამდე ფულად წარმოებდა და მიუხედავად ბუღალტრის მოწვევისა, მაინც არ დგას თავის სიმაღლეზე.

ყველა აღნიშნული ნაკლის გამოსასწორებლად და კომუნის მეურნე-

ობისათვის სასურველი მიმართულების მისაცემად, საჭიროდ მიმაჩნია შემდეგი ღონისძიებები:

1. კომუნის (ანუ უკეთ ვთქვათ არტელის) მეურნეობის საორგანიზაციო გეგმის შესადგენად გაგზავნილ იქნენ სპეციალისტები შემდეგი დარგების: მევენახეობის, მეღვინეობის და მემინდვრეობის.

2. ანგარიშთანობის თავის სიმაღლეზე დასაყენებლად, რასაც უაღრესი მნიშვნელობა აქვს კოლექტიური მეურნეობის მდგომარეობის გამოსარკვევად და მისი მომავალი განვითარების გეგმის ასახვისათვის, საჭიროა შესდგეს და დაეგზავნოს კოლექტიურ ორგანიზაციებს სათანადო საანგარიშო რეგულაციები, რომელთა წარმოება ცენტრისაგან მივლინებული ინსტრუქტორის ხელმძღვანელობით და მითითებით მოხდება. ამას ორგანიზაციის უპირატესობა აქვს: პირველი—კოლექტიური ორგანიზაცია განთავისუფლდება სპეციალური პირის მოწვევით გამოწვეული ხარჯებისაგან და მეორე—თვით ანგარიშთანობაც უკეთესად იწარმოებს (ვინაიდან სასოფლო-სამეურნეო ანგარიშთანობაში ისინი ხშირად ვერ ერკვევიან).

3. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ხელმძღვანელობის გაძლიერებას, რომლის სისუსტე თითქმის ყველა კოლექტიურ ორგანიზაციაში სიღრმად გამოხატულია. ჩემის აზრით ერთ-ერთი მიზეზია აღნიშნული კომუნის წევრთა ასეთი ცვალებადობისა და მერყეობისა, ხოლო მეორეს მხრივ, კომუნის მცირე სამეურნეო ეფექტისა, მდგომარეობს ხელმძღვანელობის სისუსტეში.

ეს მხარე წითელი ხაზებით არის აღსანიშნავი ყველა კოლექტიური ორგანიზაციის საქმიანობაში.

სასოფლო-სამეურნეო არტელი „გლეხთა გაერთიანება“. არტელი „გლეხთა გაერთიანება“ მდებარეობს სოფ. მუკუხანში სიღნაღის მაზრაში. არტელი დაარსდა 1923 წლის თებერვალში, წესდება დამტკიცებული იყო სიღნაღის აღმასკომის საადგილმამულო განყოფილების მიერ. წესდება არტელს ხელთ აქვს.

არტელის წევრთა შემადგენლობის ცვალებადობა შემდეგია:

დაარსების დროს შეკავშირდა	10 კომლი
მიღებულია შემდეგ	2 „
გამორიცხულია	2 „
თავისი ნებით გამოვიდა	2 „
ამჟამად არის	8 კომლი

33 სულით, რომლებიც სქესისა და სამუშაო ასაკის მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდებიან:

მ ა მ ა კ ა ც ი ა				ს უ ლ	დ ე დ ა კ ა ც ი ა					ს უ ლ
12 წლამდე	12—18	18—55	უფრო ხნოვანი		12 წლამდე	12—15	15—55	უფრო ხნოვანი	ს უ ლ	
7	2	8	1	18	6	—	8	1	15	33

ამრიგად, სამუშაო ასაკის—16 წევრია, ე. ი. არტელის წევრთა 52%-ს წერა-კითხვის მცოდნე 12 წლის ასაკიდან — 17 სული უცოდინარი . . . . . 3 „
პროფესიული და სოციალური მდგომარეობით ყველა წევრი ლარიზი გლეხი — მევენახეა.

პარტიულობა: კომპარტიის წევრი და კანდიდატი 1
ახალგაზრდა კომუნისტური კავშირის 1
უპარტიო . . . . . დანარჩენი

არტელის მეურნეობა. არტელის წევრებმა გააერთიანეს ყველა თავისი ნაკვეთი და ვენახი და საფონდო მიწასთან ერთად გაერთიანებულად ამუშავებდნენ, მაგრამ შემდეგ გადაწყვიტეს მხოლოდ საფონდო მიწის დამუშაება საერთო ძალით და თავიანთი ნაკვეთები ისევ კერძო საკუთრებაში დაიტოვეს. ერთმა წევრმა ვენახის უქონლობის გამო შემოიყვანა 2 სული კამეჩი.

საფონდო მიწები ნაწილდებიან შემდეგნაირად:

სულ მიღებულია — 6,88 დესეტინა, აქედან 4,33 დესეტინა ვენახი.

1,75 დესეტინა ვენახისათვის სავარგისი მიწა, სახნავი 0,50 დესეტინა.

საეზოვე 200 კვ. საყენი და ბუჩქნარი 0,30 დესეტინა. ვენახები გაფანტულია სხვადასხვა ადგილებზე, რაც აბრკოლებს მათ დამუშავებას.

შენიშვნები. 1. ერთსართულიანი სახლი ორი ოთახით, კრამიტით დახურული.

2. ორი მარანი 20 ქვევრით, რომლებიც 3.850-მდე ვედრო ღვინოს იტევენ.

მ კ ვ დ ა რ ი ინ ვ ე ნ ტ ა რ ი

ს ა ხ ე ლ წ ო დ ე ბ ა	წევრების მიერ შეტანილი	მთავრობისა- გან მიღებუ- ლი	არტელის მიერ შეტანი- ლი	ს უ ლ	შენიშვნა
1. საწნები	—	1	—	1	
2. პრესი ღვინის	—	1	—	1	
3. ვერძორელი	—	1	4	5	
4. მინდვრის გუთანი	—	1	—	1	
5. „ტაჩკა“	—	—	1	1	
6. თონი	8	—	—	8	
7. ბარი	8	—	—	8	
8. ლაფათქა	8	—	—	8	
9. წაღდა	8	—	—	8	
10. სანგარიშო	1	—	—	1	

ცოცხალი ინვენტარი. ცხენი — 2.

საწარმოო საქმიანობა. მევენახეობიდან 1925 წელში მიღებულია 1980 ვედრო ღვინო, რომელიც ჯერჯერობით არ არის გაყიდული და განაწილებულია.

1925 წელში არტელმა გადაიხადა სასოფლო-სამეურნეო გადასახადი 27 მან.

სესხი ველისციხის საკრედიტო ამხანაგობიდან მიღებულია 350 მან. შაბი-ამანის და სხვა სამეურნეო ინვენტარის შესაძენად.

პროდუქტთა რეალიზაცია. წინათ არტელი ასაღებდა თავის ღვინოს „კავ-შირთ-კავშირის“ საშუალებით, მომავალშიაც ფაქრობს მას მიაწოდოს ღვინო.

კომუნის მეურნეობის საერთო დახასიათება. ტექნიკა (მეურნეობის) არაფრით არ განსხვავდება ჩვეულებრივ გლეხურ მეურნეობიდან, თუმცა მოვლა-პატრონობის მხრივ მეტი მონდომება და მუყაითობა ემჩნევა. საორგანიზაციო გეგმა სრულებით არა აქვთ. ფაქრობენ ერთი ღვინოების მიწის გადაბრუნებას და ზედ ვენახის დარგვას.

ანგარიშიანობა სრულებით არ არის, არც ჩაწერილი აქვთ დახარჯული ან შეტანილი ნივთების საბუთები; ყოველგვარი ასეთი საქმიანობა ზეპირად წარმოებს. შეკითხვაზე: რატომ არ აწარმოებენ ანგარიშს, მიპასუხეს, რომ ჩვენ ერთმანეთს ყველაფერში ვენდობით და არც იმდენი ხარჯები გვაქვს, რომ ვერ დავიმასხვოროთ.

ამიტომ არტელის შემოსავალ-გასავალის გამორკვევა შეუძლებელი შეიქმნა.

არტელის შინაური ცხოვრება. არტელის სათავეში დგას ერთი ხელმძღვანელი, რომელიც საერთო მიმართულებას აძლევს არტელის საქმიანობას, ანაწილებს სამუშაოს, თვალყურს ადევნებს მუშაობას და კავშირს იჭერს სხვა ორგანიზაციებთან. თავისი მოქმედების ანგარიშს ის უდგენს საერთო კრებას, რომელიც იკრიბება საპირობისამებრ. სარევიზიო კომისია სრულებით არ არსებობს. გამოწერილია გაზეთი „ახალი სოფელი“.

მიღებულ ღვინოს ანაწილებენ დახარჯული შრომის მიხედვით, ე. ი. რვა ნაწილად. დაჭირებულ შრომას მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში მიმართავენ. კულტურულ-განმანათლებელი შრომა თითქმის სრულებით არ არსებობს. გამოწერილია გაზეთი „ახალი სოფელი“.

გლეხებთან დამოკიდებულება ინდიფერენტულია, ხოლო ადგილობრივ ხელისუფლებასთან და გლეხკომთან დამაკმაყოფილებელია. არტელი წევრი არის ველისციხის საკრედიტო ამხანაგობის, „ეპო“-ს და „კავშირთ-კავშირისა“.

დასკვნა. ძელია რაიმე გარკვეული დასკვნების გამოტანა სხენებული კოლექტიური ორგანიზაციის მეურნეობის შესახებ, ვინაიდან არსებული მდგომარეობა ვერ იძლევა მათი მეურნეობის მომავალზე რაიმე გარკვეული დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას.

ამჟამად, პირველ რიგში საჭიროა ანგარიშიანობის მოწესრიგება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ ნიადაგზე შესაძლოა გაუგებრობა დაიბადოს, რასაც არტელის დაშლა მოჰყვება. უნდა შედგეს ორგანიზაციული გეგმა, რისთვისაც მივიღებულ უნდა იქნენ: სპეციალისტი მევენახეობაში და აგრონომ-ეკონომისტი.

დამატება. არტელის შემოსავალ-გასავალი 1925 წლის განმავლობაში და-

ახლოებითაა ანგარიშიანობის მოუწესრიგებლობის გამო და დამყარებულია არსებულ საბუთებზე და უმთავრესად ზეპირ ცნობებზე:

შ ე მ ო ს ა ვ ა ლ ი		გ ა ს ა ვ ა ლ ი	
ლვინსაგან	1.700	ვალი	560 მან.
	1.500	არყის სახდელი შენობის აგება . .	50 მან.
არყისაგან	400	მარანის და სახლის შეკეთება . . .	70 მან.
	2.200	კაპა (შეიძინა სახალხო მამულისა- გან 1200 მან.) ქვევრების შეკეთება	10 მან.
შენიშვნა: 400 მან. მიღებულია საკუთარ ი კაპისაგან, ხოლო 2200 მან. მამულ- ში შეძენილი კაპისაგან.		სასოფლო-სამეურნეო გადასახადი	27 მან.
		დაჭირავებულ მუშებს (რთელის დროს)	120 მან.
ს უ ლ	5.800 მან.	ს უ ლ	2.037 მან.
		ნაშთი	3.763 მან.
		განაწილდა 8 კაცზე თანაბრად და თითოეულს შეუდო	470 მან. და 38 კაპ.

შემოსავლის უმთავრესი ნაწილი დაიხარჯა შენობების აღდგენა-შეკეთებაზე, წინათ კი წევრები ცხოვრობდნენ მოწულ სახლში, ამჟამად სახლ-კარა უკეთესად არის მოწყობილი.

სასოფლო-სამეურნეო არტელი 25 „ოქტომბერი“. არტელი „25 ოქტომბერი“ მდებარეობს სოფ. ახალშენში, სიღნაღის მაზრაში და დაშორებულია რკინიგზის ლიანდაგიდან (სადგ. მუკლუხანი) 2 ვერსით. არტელი შეკავშირდა 1924 წელში უღარბესი გლეხებისაგან. არტელი დამტკიცებულია სამაზრო აღმასკოპის მიერ. წესდება მათ არა აქვთ.

არტელის შემადგენლობამ დიდი ცვლილება განიცადა; ზოგიერთები გამოვიდნენ იმის გამო, რომ ვერ შეეგუვნენ არტელის ცხოვრებას.

არტელის შემადგენლობა. დაარსების დროს შეკავშირდა . . . . . 18 წევრი
გამორიცხულია . . . . . 4 „
თავისი ხებით გამოვიდა . . . . . 2 „
დარჩა . . . . . 12 „
რომლებიც სამუშაო ასაკისა და წლოვანების მიხედვით იყოფიან შემდეგნაირად:

დ ე დ ა კ ა ც ი					მ ა მ ა კ ა ც ი					
12 წლამ- დე	12-18	18-55	უფრო ხნოერი	ს უ ლ	12 წლამ- დე	12-16	16-55	უფრო ხნოერი	ს უ ლ	სულ ერთად
6	—	13	1	20	9	2	12	5	28	48

წერა-კითხვის მცოდნენი 12 წლიდან	24
უყოფიანარი	9
პარტიულობა: კომპარტიის წევრი და კანდიდატი	1
ახალგაზოდა კომუნისტური კავშირის წევრი	1
უპარტიო	დანარჩენი

საერთო მეურნეობა. არტელმა მიიღო ფონდიდან შემდეგი მიწები (ნახევრები აგრეთვე საკუთარი მიწები).

საკონდო მიწები წარმოადგენენ აგვისტოს აჯანყების შემდეგ მემამულეებისაგან წართმეულ მიწებს.

მ ი წ ი ს გ ა ნ ა წ ი ლ ე ბ ა

	კარ-მიღ- მო	ვენ. ხი	ვენახისათვის სავარჯისი მიწა	საზნავი	გავეთქუ- ლი ბუჩ- ნაოი	ს უ ლ
მიღებულია წევრებისაგან	—	2.25	6	12	—	20.25
ფონდიდან მიღებულია	0.5	1	3	2	1	7.5
ს უ ლ:	0.5	3.25	9	14	1	27.75

მიწა ცალ-ცალკე ნაჭრებს წარმოადგენს, მაგალითად, ვენახი 10 ადგილას არის გაფანტული, ზოლო საზნავი 17 ადგილას.

მაგრამ უკვე 4 თვე არის, რაც თავის მიწას თვითონვე ცალ-ცალკე ამუშავებენ და ამჟამად, მხოლოდ მიწაზე აწარმოებენ გაერთიანებულ მეურნეობას.

შენიშვნები. 1. საცხოვრებელი სახლი 4 ოთახით—ქვეს.

2) მასიანი 16 ქვევრით 1.200 ვედრო ღვინოს იტევს; წინათ არტელს ორი მასიანი ჰქონდა, მაგრამ ერთი უფრო მოზრდილი წაიღო „კავშირთ-კავშირმა“.

მ კ ვ დ ა რ ი ი ნ ვ ე ნ ტ ა რ ი

- 1) ყურძნის საწნები 1
- 2) ღვინის ბრესი 1
- 3) ვედროები . . . . . 4-მდე მიღებულია ფონდიდან

ც ო ც ხ ა ლ ი ი ნ ვ ე ნ ტ ა რ ი

- 1) ცხენი . . . . . 1 შეძენილი არტელის მიერ
დაზნაურე დარგებიდან აღსანიშნავია:
- 1) არვის გამოხდა, რომლისთვისაც ქვაბი მოაქვთ ვერძო პირისაგან,
- 2) სამტედლო, რომელიც კომუხამ თავისი ბაოჯით ააშენა.

ს ა წ ა რ მ ო ლ ს ა ქ მ ი ა ნ ო ბ ა (1925 წლის)

შემოდგომის პური—10 დღს, მიღებულია 250 ფ.

სიმინდი . . . . . 3 „ „ ჩალა ორი ჟრემი

მებოსტნეობიდან 10 ჟრემი სახამთო (დესეტიაზე, წელს კიდევ ფიქრობენ ნახევარი დესეტინა ტყის გ ტეხას, სადაც სახამთროს დასთესენ.

მეფინაობიდან მიღებულია 1.640 ვედრო ღვინო.

¹ იტულისშეება 1924 წ. აგვისტოს მენშევიკური ავანტიურა.

მემინდვრობის ნაწარმოები განაწილებულია წევრთა შორის. საზამთროები გაყიდეს 200 მანეთად. საერთოდ, მემინდვრობას აქვს უმთავრესად სამომხმარებლო ხასიათი.

სესხი. სიღნაღის სასოფლო-სამეურნეო ბანკიდან მიიღო რვათვიანი სესხი 300 მანეთი, რომლითაც შეიძინეს პური „კავშირთ-კავშირიდან“ შეიძინა 12 ფუთი შაბაძისა და 20 ფუთი გოგირდი ღვინის ანგარიშით.

ანგარიშთანაა მათი სიტყვით წარმოებს, თუმცა საანგარიშო წიგნი ვერ მანქენეს, ამიტომ მეურნეობის სარგებლობა-ზარალის გამოკვლევა შეუძლებელი შეიქმნა.

არტელის მეურნეობის საერთო დახასიათება. არტელს არა აქვს საორგანიზაციო გეგმა. მთავარ დარგად მის მეურნეობაში ითვლება მევენახეობა, რომელსაც სამრეწველო ხასიათი აქვს; თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ არტელის წევრთა განკარგულებაში არსებულ სამი და ერთი მეოთხედი (3,25) დესტინავენახიდან $2\frac{1}{2}$ დაავადებულია ფილქსერიით. ასე, რომ არტელი იძულებულია აღადგინოს ვენახები. არტელის გეგმაში შედის 3 ღეს. სავენახე მიწის გადაარუნება, თუ შესძლებს გრძელვადიანი სესხის მიღებას ბანკიდან.

მემინდვრობას, როგორც აღვნიშნე, აქვს მხოლოდ სამომხმარებლო ხასიათი, მაგრამ მიწის სიმცირის გამო თავიანთი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება უჭირთ, ამიტომ სურთ შეიძინონ 5 დესტინამდე სახნავი.

მეზოსტნეობას აქვს როგორც სამომხმარებლო, ისე სამრეწველო ხასიათი.

მეზოსტნეობის ნაწარმოების გასაღებას ხელს უწყობს ბაზრის სიახლოვე (სადგ. მუკუხანი).

არტელს სრულებით არა აქვს მკვდარი ინვენტარი. განზრახული აქვს შეიძინოს ერთი გუთანა (ერთი გუთანა ამ უკანასკნელად შეიძინეს). აგრიკულტურის მხრივ აღნიშნული არტელი არ ღვას მის ირგვლივ მდებარე გლეხობის მეურნეობაზე უფრო მაღლა.

შინაგანი ორგანიზაცია. არტელის სათავეში ღვას გამგეობა, რომელიც სამი კაცისაგან შედგება. თავმჯდომარე ხელმძღვანელობას უწევს საერთო მუშაობას. საერთო კრება მოიწვევა თვეში ერთხელ და აგრეთვე საქიროების მებრ. არტელის წევრები ცხოვრობენ და სადილობენ ცალ-ცალკე.

მიღებულ პროდუქტთა განაწილება წარმოებს დახარჯული შრომის მიხედვით. დაჭირავებულ შრომას მიმართავენ განსაკუთრებულ შემთხვევაში.

კულტურულ-განმანათლებელი მუშაობა თითქმის სრულებით არ არსებობს; გამოწერილი აქვთ გაზეთები „სიმართლე“ და „ახალი სიფილი“. წევრების ყველა ბავშვები დადიან სკოლაში.

დამოკიდებულება ადგილობრივ ზელისუფლებასთან და ორგანიზაციებთან კარგია, მით უფრო, რომ არტელის თავმჯდომარე ამავე დროს თემბლმასკომის თავმჯდომარეც არის. დამოკიდებულება ვლენკომთანაც დამაკმაყოფილებელია.

არტელი არის წევრი „ეპო“-სი, „კავშირთ-კავშირის“ და სასოფლო-სამეურნეო ბანკისა.

დასკვნა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ეს არტელი არ ღვას აგრიკულტურ-

რის მხრივ ჩვეულებრივ გლახურ მეურნეობაზე უფრო მაღლა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი არის ცოცხალი და მკვდარი ინვენტარის სიმცირე, აგრეთვე საექსპლუატაციო მოედანი — ვენახის უმთავრესი ნაწილი განადგურებულია ფილქსერიისაგან.

ცხადია, რომ საორგანიზაციო გეგმაც არ ექნებათ. არტელის მეურნეობის განსავითარებლად პირველ რიგში საჭიროა რაღაც შეძენილ იქნეს საჭირო ინვენტარი, ამისათვის კი აუცილებელია რაღაც მას მიეცეს გზავლადიანი სესხი.

არტელის მდგომარეობა ამჟამად უნუგეშოა: მისი მდგომარეობა სასწრაფოდ უნდა გამოირკვეს, რომ არტელის წევრებს შესაძლებლობა მიეცეთ მუშაობის გაგრძელების და გაფართოების.

ზოგადი მიმოხილვა. თელავის და სიღნაღის მაზრებში კოლექტიურ მეურნეობათა მდგომარეობის გამოკვლევის სისწრაფით შესრულების საჭიროება ნებას არ მძლევედა დაწვრილებით შევჩერებულიყავი მათი მდგომარეობის და საქმიანობის გამორკვევაზე და აღმენუსხა მათი მუშაობის სხვადასხვა მხარეები. ამით აიხსნება შედარებით ის ზოგადი ცნობები, რომლებიც ზემოთ არის მოყვანილი: თუმცა აღსანიშნავია, რომ თელავის მაზრაში არსებულ კოლექტივებზე ამჟამად არ შეიძლება დიდი ცნობების ამოკრეფა. ვინაიდან ისინი იმყოფებიან ჩამოყალიბების სტადიაში.

თელავის მაზრაში კოლექტიურმა მოძრაობამ მიწათმოქმედებაში განსაკუთრებულად არასასურველი სახე და ფორმა მიიღო: 1921/22 წლებში კოლექტივთა რიცხვის სწრაფ ზრდას შედეგად მოჰყვა მათ ასეთივე სისწრაფით დაშლა.

ამის მიზეზი ის იყო, რომ ახლად წარმოშობილ ორგანიზაციების წევრებს არ ჰქონდათ ნათლად წარმოდგენილი კოლექტიური მეურნეობის წარმოების ბრძოლები, არ ჰქონდათ გათვალისწინებული ის სიძნელე, რომელიც დაკავშირებულია ამ ახალ სამეურნეო ორგანიზაციის შექმნასთან და აგრეთვე ის უპირატესობანი, რომლებსაც ამ ფორმის მეურნეობა ანიჭებს მათ; ხოლო ეს აიხსნება ხელმძღვანელობის სრული უქონლობით, რომელიც ნათელი ხაზით არის გველბულ, ყველა კოლექტივის საქმიანობაში.

ხელმძღვანელობის ასეთ დაყენებას შედეგად მოჰყვა ის, რომ მისი წევრები ერთმანეთში ჩხუბობდნენ და კინკლაობდნენ; ამ გარემოებამ გამოიწვია სამაზრო ხელისუფლების მათ საქმიანობაში ჩარევა და მათი დაშლა.

სამაზრო ხელისუფლების ასეთი მოქმედება ჩემის აზრით არ არის მიზანშეწონილი, ის აურყაფთი გავლენას მოახდენს აღნიშნულ მაზრაში კოლექტიური მეურნეობის განვითარებაზე.

ყველა ორგანიზაციის დამახასიათებელ თანამგზავრად უნდა ჩაითვალოს მათი ავრცულტურის მხრივ დაბალ დონეზე დგომა, რაც აიხსნება ერთის მხრივ, საჭირო როგორც ცოცხალი, ისე მკვდარი ინვენტარის სიმცირით და ზოგიერთ შემთხვევაში უქონლობით, და მეორეს მხრივ, ავრონომიული ორგანიზაციის მონაწილეობის მიუღებლობით.

მოშავალში ამ მხარეს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს, რომ

კოლექტიურმა მეურნეობამ აღნიშნულ მაზრებში სასურველი მიმართულება მიიღო; დაწერილებით, ჩასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ. აღნიშნულ მაქვს ცალკე მოხსენებაში¹.

ორცსა, ფონ. 288. ანაწ.1, საქ. 2327, ფურ. 1—28. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

20. 1925 წელი².— საქართველოს თემურჩადების წარმომადგენელთა გაფართოებული თათბირის რეზოლუცია სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარების შესახებ.

თათბირმა მოისმინა რა მოხსენება საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შესახებ აღნიშნავს:

1. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ძირითადი ქსელის განვითარება როგორც კოოპერატიულად შეკავშირებულ მოსახლეობის რაოდენობის, ისე ორგანიზაციული გამაგრების მხრივ.

2. სოფლის მეურნეობის განვითარებასთან ერთად საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის სამეურნეო საქმიანობის გაფართოება. როგორც მეურნეობისათვის მანქანა-იარაღების და საწარმოო მასალების და სესხის მიწოდების, ისე სოფლის ნაწარმოების გასაღებაში. რამაც გააძლიერა ლარი და საშუალო გლეხობის აქტივობა.

3. სასოფლო მეურნეობის ზოგიერთ დარგში (თამბაქო, მატყლი, ბამბა) სოფლის ნაწარმოების დამზადება-გასაღება მთლიანად არის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ხელში. რითაც აძლევს საშუალებას გლეხობის მეურნეობას თავისი მეურნეობის წარმოება შეუფარდოს სახელმწიფოს სოციალისტურ გეგმიან მეურნეობას.

4. უმთავრესად აღმოსავლეთ საქართველოში ადგილი აქვს უღარიბესი ფენების დაჭვავებას ადგილობრივი სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო აზნაურობის ირგვლივ, რომელიც კოლექტიური სესხის და მანქანა-იარაღების მიწოდების საშუალებით ხელს უწყობს კოლექტივების დაარსებას და კოლექტიური მეურნეობის წარმოებას.

აღნიშნულ დადებით მხარეებთან ერთად საჭიროა აღინიშნოს შემდეგი სუსტი მხარეებიც:

1. ძირითადი ქსელის მიერ არჩეული ორგანოების შემადგენლობაში ნაკლებად არიან ჩაბმული პარტიის წევრები და უღარიბესი გლეხობის წარმომადგენლები.

2. პარტიულ ფრაქციას ყველა ამხანაგობაში არა აქვს ადგილი, უჭრედების მუშაობა არ არის ჩამოყალიბებული და მის ურთიერთობას სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციასთან ზნირად აქვს ფორმალური ხასიათი.

¹ აღნიშნული მოხსენება საქმეში დაცული არ არის.

² თარიღი დადგენილია საბჭოთა შინაარსის მიხედვით.

3. მიუხედავად კოლექტაჲების რიცხვის გამრავლებისა, მაინც ამ მოძრაობის განვითარებას არა აქვს საკმაოდ ყურადღება მიქცეული.
4. გარდა ზოგიერთი გამონაკლისისა სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობებში არ არის შექმნილი სპეციალური ფონდები, რომ შესაძლებელი იყოს ღარიბ გლეხობის[ადმი] დახმარება და მისი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციაში ჩაბმა.
5. „საფლას კავშირის“ გარეშე დარჩენილია მრავალი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული ორგანიზაცია, რომლებიც მოკლებულნი არიან სამეურნეო და საორგანიზაციო ხელმძღვანელობას.
6. აგრეთვე კულტურული და კულტურულ-განმანათლებელი მუშაობა სათანადოდ არ არის დაყენებული, როგორც სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ცენტრის, ისე ძირითადი ორგანიზაციის მხრივ. კოოპერატიული მუშაების მომზადებას ნაკლები ყურადღება აქვს მიქცეული.
- საერთოდ კი, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის მიერ აღებული ხაზი სწორად უნდა ჩაითვალოს და მომავალშიც მუშაობა იმავე მიმართულებით უნდა წარმოებდეს, მხოლოდ მიღებული ხაზის გასამაგრებლად და აღნიშნული ნაკლის გამოსასწორებლად ცხოვრებაში გატარებული უნდა იყოს შემდეგი:
  1. არ უნდა ჰქონდეს ადგილი ადგილობრივ უჯრედების და ფრაქციების მხრივ ადმინისტრაციულ ჩარევას კოოპერაციის საქმიანობაში და დაცული უნდა იყოს კოოპერაციის წესდება.
  2. ადგილობრივმა პარტიულმა ორგანოებმა არ უნდა მისცენ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციას ისეთი დავალებები, რომლებიც კოოპერატიული ორგანიზაციის პირდაპირ დაინშნულებას არ წარმოადგენენ.
  3. ადგილობრივი პარტიული ორგანოები დიდი ყურადღებით უნდა უდგებოდნენ კოოპერაციის მმართველი ორგანოების შერჩევას და კოოპერატიულ მუშაობაში ჩაბმული უნდა იყვნენ ისეთი პირები, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან, როგორც საერთოდ, კოოპერატიული მოძრაობით, ისე მისი ძალისის საქმიანობით.
  4. ადგილობრივი პარტიული ორგანოები უნდა წარმოადგენდნენ პარტიის ხაზის გამტარებელ, ნამდვილ საქმიან ორგანოებს და ხელს უნდა უწყობდნენ არსებული პირების მუშაობის ნაყოფიერებას.
  5. ფრაქციის ან უჯრედის მიერ გადაწყვეტილი საკითხები ისე უნდა იყოს გატარებული საზოგადო კრებაზე ან რწმუნებულთა ყრილობაზე, რომ დაცული იყოს ნებაყოფლობითი პრინციპი და ძალდატანებას არ ჰქონდეს ადგილი.
  6. კოოპერაციის მმართველი ორგანოების ფრაქციები შეძლებისდაგვარად საკითხებს უნდა წყვეტდნენ ყველა წევრის თანდასწრებით, რომ შესაძლებელი იყოს გამგეობის და საბჭოს უპარტიო წევრების საქმიანი მონაწილეობა კოოპერაციის მუშაობაში.
  7. კოოპერაციის გამგეობის წევრის თანამდებობიდან ხშირი გადაყენება, ბელს უშლის ამხანაგობის საქმიან მუშაობას და უკარგავს ნდობას ფართო

მასებს არჩევნების წესის მიმართ და ამიტომ სასურველია რომ არჩეული ვადის გასვლამდე განაგრძობდნენ თანამდებობის შესრულებას და მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში იყოს დაშვებული მათი ველამდე გადაყენება.

8. მიმდინარე საარჩევნო კამპანიაში ადგილობრივმა პარტიულმა ორგანოებმა უნდა შეიღონ აქტიური მონაწილეობა, რომ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის მმართველ ორგანოებში გატარებული იყვნენ პარტიული ამხანაგები და მეურნეობრივი უნარიანი ღარიბი და საშუალო შეიღების გლეხები.

9. პარტიული ორგანოები თვალყურს უნდა ადევნებდნენ, რომ სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობის გამგეობის წევრები პერიოდულად აცნობდნენ ამხანაგობის მუშაობას არა მარტო თავის წევრებს, არამედ საერთოდ, რაიონის სოფლის მოსახლეობას და ამით დაინტერესონ გლეხობის ფართო მასები კოოპერატივის საქმიანობით და კოოპერატივის უპირატესობით. ამისათვის შემოღებული უნდა იყოს გარდა სიტყვიერი ანგარიშისა წერილობითი, „კედლის“ ანგარიშები, რომელიც გამოკიდული იქნება ამხანაგობის ბინაზე, ადგილობრივ საბჭოში, გლეხკომში, კლუბში, ჭოხ-სამკითხველოში და სხვა.

• უღარიბესი ფენების კოოპერატიულ მოძრაობაში ჩაბმას ხელს უშლის, როგორც სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის უსახსრობა, ისე თვით ღარიბ ფენების ჩამორჩენა, პასივობა და უსახსრობა საწევრო და საპირო გადასახადების შესატანად.

ამისდა მიხედვით ღარიბი გლეხობის კოოპერაციაში ჩაბმას უნდა მიეძღეს განსაკუთრებული ყურადღება და საჭიროა შემდეგი ღონისძიებების გატარება:

1. პროპაგანდა-აგიტაციის საშუალებით ადგილობრივმა ორგანოებმა უნდა გააცნონ გლეხობის უღარიბეს ფენებს კოოპერაციის მნიშვნელობა და უპირატესობანი.

2. უღარიბეს ფენებს უნდა მიეცეთ პაის ნაწილ-ნაწილად შეტანის საშუალება.

3. პაის გადახდა ღარიბი მეურნეობის მაგიერ შეძლებისდაგვარად უნდა იყოსროს ადგილობრივმა გლეხკომმა; ამასთან ადგილობრივ სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობასთან შეთანხმებით გლეხკომს შეუძლია პაის ნაწილი შეიტანოს ფულად და ნაწილზე მისცეს ამხანაგობას ვალდებულება.

4. მიმდინარე სამეურნეო წლის წლიური კრებების ჩატარების დროს უნდა მიეძღეს ყურადღება [იმას], რომ ყველა სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობამ გადადოს წმინდა მოგების ნაწილი უღარიბესი გლეხებისათვის დამხმარე ფონდის შესაქმნელად.

¹ ასეა საბუთში.

5. სესხის გაცემის დროს უნდა იყოს დაცული უღარიბესი გლეხობის ინტერესები და სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციამ უნდა აწარმოოს უმთავრესად კოლექტური სესხის გაცემა, რომ ხელი შეუწყოს კოლექტურ მეურნეობათა დაარსებას.

6. სასოფლო-სამეურნეო იარაღ-მანქანების, საწარმოო მასალების მიწოდების და სოფლის ნაწარმოების გასაღების საქმიანობაში უპირატესობა უნდა მიეცეს უღარიბეს გლეხობას.

7. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ქერივების, ობლების და წითელარმეოთა მეურნეობას, რომელნიც დროებით მოკლებულნი არიან მეურნეობის ხელმძღვანელობას და მუშახელს.

„სოფლის კავშირმა“, როგორც საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო საკრებულო კოოპერაციის ხელმძღვანელმა ორგანომ, უნდა აღძვრას შუამდგომლობა და გაატაროს ცხოვრებაში შემდეგი ღონისძიებანი:

1. სახელმწიფო მრეწველობასთან და ვაჭრობასთან უნდა იყოს დამყარებული გეგმიანი შეთანხმების და გენერალურ ხელშეკრულებებზე აკებული წირმალური ურთიერთობა, რომ უზრუნველყოფილი იყოს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარება.

2. სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოების ფასების დაწესების დროს შინა-ვაჭრობის სახალხო კომისარიატმა მხედველობაში უნდა მიიღოს, გარდა საერთო ხარჯებისა, გადასახადი, კოოპერატიული ზედმეტი პრემია, აგრიულტურული მუშაობის ხარჯები და მოგება, რაც აუცილებელია თანხების დასაგროვებლად.

3. უნდა იყოს გატარებული ცხოვრებაში ფუნქციონირება სამომხმარებლო და სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შორის ისე, რომ სოფლის მეურნეობის საწარმოოდ საჭირო საგნების მიწოდება და სოფლის ნაწარმოების გასაღება სახეობით იყოს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ხელში.

4. ძირითადი ქსელის ფინანსური გამაგრებისათვის უნდა იყოს ჩატარებული სათანადო მუშაობა ამაღლების მისაზიდავად და პაების დასაგროვებლად.

5. „სოფლის კავშირის“ მიერ უნდა იყოს მოწყობილი რაიონებში კურსები — ყრილობები გამგეობის, საბჭოს და სარევიზიო კომისიის წევრებისა და მონაწილეების მოსამზადებლად; საერთოდ, უნდა იყოს გაძლიერებული სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის მიერ აგრიულტურული და საერთოდ კულტურულ-განმანათლებელი საქმიანობა.

ორცა, ფონ. 387, ანაწ. 1, საქ. 38, ფურ. 14—17, პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

საქართველოს
ისტორიული
მკვლევართა
კავშირები

21, 1926 წლის ოქტომბრის 12.—საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატისა და „სოფლის კავშირის“ მიერ გამოყოფილი სპეციალური კომისიის სხდომის ოქმიდან „სოფლის კავშირთან“ კოლექტიურ მეურნეობათა სექციის ჩამოყალიბების შესახებ.

მოსმენის

1. მოსმენილ იქნა საკითხი კოლექტიურ მეურნეობათა შესახებ. მოსმენილ იქნა პარტიის ც. დადგენილება „სოფლის კავშირთან“ კოლექტიურ მეურნეობათა სექციის დაარსებისა და ამისათვის წინასწარი მუშაობის ჩატარების შესახებ.

დაადგინეს

1. ნიშანშეწონილად იქნა აღიარებული სახანძრ კოლექტიურ მეურნეობათა რწმუნეების ყრილობა იქნებოდეს დაძახებული კოლექტიურ მეურნეობათა სექციის ჩამოყალიბებულად, ჩატარდეს მათი საფუძვლიანი გეგმები და ამასთანავე შესაძლებლობის ზღვრებში, ორგანიზაციული მუშაობა. ამის საპირობა:

ა) მიწათმოქმედების კომისარიატმა გამოიკეთა ერთი ინსტრუქტორი და ერთი მონაგარი „სოფლის კავშირში“ ერთი ინსტრუქტორი, მელთა შორისაც მუშაობის რაიონი განსაზღვრული იქნება და გამოცვლევას სხვადასხვა კუთხიდან შეუდგებიან;

ბ) კომისარიატის სასოფლო-სამეურნეო მართველოს მიერ დამუშავებულ იქნას ინსტრუქტორთათვის სახელმძღვანელო ანგარიშები;

გ) საბალოოდ დამუშავდეს კოლექტიურ მეურნეობათა ანგარიშის წარმოებისათვის მართა მარტივი ფორმები და ასეთების შეიძლება მალე დაიბეჭდოს;

დ) დაიბეჭდოს აგრეთვე კოლექტიურ მეურნეობათა (კომუნების, არტელების და სხვა საზოგადოებრივი) დამუშავების ამსახველი წესდებები ქართულ ენაზე;

ე) საჭიროდ იქნეს ცნობილი, რომ პარტიის გამოცვლევა ერთ-ერთ კოლექტიურ მეურნეობაში ჩატარებულ იქნეს კომისიის მიერ. მადგენლობისა და ყველა ინსტრუქტორის დასწრებით, რათა ამ გზით დამუშავებულ უმჯობესი მეთოდი გამოცვლევას.

ორცსა, ფონ. 600, ანაწ. 3, საქ. 171, ფურ. 2. პირი, საწერ მანქანა დაბეჭდილი.

22. 1926 წელი¹. — საქ. სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის ანგარიშიდან სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებისა და კოლექტიურ მეურნეობათა მდგომარეობის შესახებ საქართველოში 1924-1926 წწ.

Сельскохозяйственная кооперация возглавляется союзом производственных кооперативов Грузии, «Цармокавири», объединившим на 1 октября 1925 г. 163 кооперативных товарищества с 32,058 крестьянскими хозяйствами. По социальному составу 60—70% членов товариществ принадлежит к беднейшему крестьянству и 20—25% — середняки.

Процент кооперативного крестьянства составлял: 1 октября 1924 г. — 6,3% и 1 октября 1925 г. — 9,0%. В некоторых областях с. х. с преобладанием специальных культур процент кооперированного крестьянства значительно выше: кооперировано 70—80% табаководов, 80—85% овцеводов, до 100% хлопководов.

Годичный товарооборот, обследованных 53 товариществ (22.258 членов) составлял 6.751.696 руб. — на каждого члена приходится 303 руб. товарооборота.

Из заготовленных «Цармокавири» за отчетный год товаров, заготовлено через кооперативные организации — 78,6%, через госорганы — 20,5% при посредстве частных лиц — 0,9%. Среди покупателей первое место занимают государственные торговые организации (57,6%), второе место — кооперативные организации (38,2%), на частную клиентуру приходится 4,2%.

Заготовки «Цармокавири» за отчетный год, в среднем, на 100% превосходят заготовки предыдущего года, в некоторых же отраслях увеличение даст еще больший процент, именно:

Заготовлено	1923/24 г.	1924/25 г.
Вина, ведер	79.224	114.025
Водки и спирта ведер	7.000	20.000
Экспортных фруктов пудов	6.000	25.542
Табаку пудов	7.964	33.436
Хлопка пудов	—	53.844

У «Цармокавири» имелось за отчетный год 5 производственных предприятий.

¹ თარიღი დადგენილია საბუთის შენაარსის მიხედვით.

Годичный оборот сбыточного пункта «Цармокавшири» в 1923/24 году 65.000 руб., в 1924/25 г. 325.721 руб.

В оборотах «Цармокавшири» обращает на себя внимание постепенный и неуклонный рост чужих капиталов¹: последние 1 апреля 1924 г. составляли — 1.294.408 руб., 1 января — 1.548.082 руб., 1 октября 1925 г. — 1 988.692 руб.

В конце отчетного года произведена полная реорганизация центра с. х. кооперации. Состав руководящих органов совершенно обновлен, причем на новое Правление возложено принятие в экстренном порядке решительных мер по ликвидации задолженности «Цармокавшири» и упорядочению его дел.

По данным, собранным до 1 октября 1925 г., учрежденным в отчетном году кооперативным бюро НКЗ'ема, относительно 30-ти с. х. коллективов, эти коллективы объединяют 686 членов, земельный фонд — 686 десятин. Коллективы располагают до 200 голов крупного, до 300 голов мелкого рогатого скота, домашней птицей свыше 500.

Среди членов, обследованных 30-ти коллективов, 42% грамотных, членов и кандидатов компартии и ЛКСМ — 14%.

Кроме обследованных 30-ти коллективов, имеется еще 16 коллективов, общее число их членов — 160. Земельный фонд — 240 десятин.

Всего, таким образом, по Грузии, без автономных единиц, имеется 46, сельскохозяйственных коллективов с 846 членами, земельный фонд — 867 дес.

Со стороны кооперативного бюро НКЗ'ема коллективам оказывалась помощь организационно-инструкторская путем возбуждения ходатайства перед с. х. банком относительно представления ссуд, снабжения литературой и т. п.

Народный комиссар Земледелия ССР Грузии А. Гегечкори.

ორცა, ფონ. 600, ანაწ. 1, საქ. 681, ფურ. 31—33 პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

¹ საბჭოთაო შეცდომით: „Капиталистов“.

23.1927 წლის ოქტომბრის 20.—სტატისტიკური ცნობები საქართველოს
არტელების და კომუნების შესახებ.

კოლმეურნეობის დასახელება	მდებარეობა (სოფელი)	როდის დაარ- სდა	წესდება დამტკიცდა	წევრ- თა რი- ცხვი	საწევ- რო მან.	საპაიო მან.
თ ე ლ ა ვ ი ს						
ამწანაგობა „ბითაიანი“	სოფ. ანმეტა . . .	1926 წ.	1927/2	20	5	20
„ვაზის მღვთაბერი“	ზ. ზოდაშენი . . .	1923	1924/8	184	1	20
„სამამულე“	წინანდალი . . .	1925	1927/1	17	5	15
„საფერავი“	„	1927	აპრილ.	18	2	7
„კისისხევი“	კისისხევი	1923	1926/3	100	1	10
„წი თელი ვარსკვლავი“	ურიათუბანი . . .	1925	1926/3	7	1	10
„მნათობი“	შაშიანი	1924	1927/5	8	1	10
„ვაზი აშენე“	აჭურა	1926	1927	9	1	20
„გრძელი მინდორი“	ტვ. ზოდაშენი . .	1927	არაა	6	3	10
„კაცხნარი“	სოფ. კურდღელაური	1927	1927	13	1	10
„რქა-წითელი“	შალაური	1927	„	45	1	10
„რუისპირი“	რუისპირი	1927	არაა	15	1	10
„ბუღვლა“	ბუღვლა	„	„	47	1	10
„ბუშეთი“	ბუშეთი	„	„	14	1	10
„ვანთა“	ვანთა	„	„	43	1	10
				546	26	182

ს ი ლ ნ ა ლ ი ს

კომუნა „შრომის სამეფო“	ველისციხე . . .	1922	1927/3	10	—	—
„გლეხთა გაერთიანება“	მუყუხანი	1923	1927	7	10	100
„25 ოქტომბერი“	ახალშენი	1924	1927/5	9	გამოურკვევ.	
				26	10	100

ორცსა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 1965, ფურ. 47—48, დედანი.

ხილნადის მაზრებში 1923—1927 წწ. ჩამოყალიბებულ ამხანაგობების,

აღებული სესხი 1927 წ.		ქო ნ ე ბ ა						შ ე ნ ი შ ე ნ ა
გრძელვა- დიანი	მოკლე- ვადიანი	სახნა- ვი	ვენახი	სადედე	სათ- ბური	მარანი	საცხოვრე- ბელი შე- ნობა	
მ ა ზ რ ა								
—	730	10,0	—	—	1	—	—	სახლი ორი ოთახით.
3250	200	8,0	—	3,0	1	1	1	
—	800	—	—	—	—	—	—	
—	450	—	—	—	1	—	—	სახლი 4 ოთახით და ქვემოთ საკლავით
—	1274	2,0	0,4	2,5	1	1	1	
70	700	—	3,0	—	—	—	—	
140	579	7,0	3,0	—	—	1	—	სათბობი მოაწყვეს სკო- ლის შენობის ქვედა სართულში.
—	500	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	
—	—	2,0	—	—	—	—	—	დაარსდნენ ახლად. წეს- დებები გადაიგზავნა დასამტკიცებლად.
—	—	1,5	—	0,5	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
3460	4603	30,5	46,4	6,0	5	3	2	
მ ა ზ რ ა								
4000	4000	10,0	9,8	0,5	—	3	1	
500	2000	8,0	7,5	0,5	—	2	1	
1000	1250	15,0	5,0	0,5	—	1	1	
5500	7250	33,0	22,3	1,5	—	6	3	

საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

24. 1927 წელი.—საქ. სსრ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიული გობათა კავშირის „სოფლის კავშირის“ მუშაობის მიმოხილვიდან საქართველოში სოფლის მეურნეობის მექანიზაციის მდგომარეობის შესახებ 1921-1925 წწ.

... Советская власть приняла срочные меры к завозу на территорию Грузии сельскохозяйственного инвентаря из других районов Союза, но ввиду того, что завоз носил случайный характер и завозные орудия мало соответствовали местным условиям, особого эффекта в первые моменты не наблюдали. В 1922 г., наконец... [была получена] партия из Германии. Богатый ассортимент был немедленно распределен по уездам и к 1923 г. население смогло пополнить и возобновить инвентарь. Необходимо отметить, что ассортимент был очень пестрый и не вполне целесообразно подобран, некоторые машины пришлось бросить в деревню, скрепя сердце например, жатки, самосборки и косилки Эккерта с правым вращением косогоного вала. Плуги были представлены самыми разнообразными марками Эккерта, Сакка, Эбергардта, Майферта; рядовые сеялки беспередкового типа и т. д. Ассортимент, столь пестро подобранный, не мог быть константным, вследствие невозможности поддерживать его в порядке бесчисленным набором запасных частей и, распределяя машины и орудия по уездам, Наркомзем знал, что большинство их обречено на гибель. Но машинный кризис стоял настолько остро, что о плановой работе не могло быть и речи. Так или иначе, крестьянство получило усовершенствованный инвентарь, что быстро отразилось на увеличении площади посевов и урожайности.

Только с 1924 г., благодаря плановой работе Наркомзема и энергичному вмешательству кооперации, машиноснабжение грузинской деревни начинает входить в колею.

К 1924 г. советские машиностроительные заводы были еще в периоде оборудования и не вырабатывали тяжелых ассортиментов, почему и машиноснабжение Грузии базировалось на заграничном импорте.

Завозящей организацией являлся Загосторг, а машиноснабжающей — Грузинский сельскохозяйственный банк, привозивший в деревню машины и орудия через первичные кооперативы-кредитные товарищества.

Наркомзем Грузии выработал типы и марки машин и орудий, кладя в основу полное соответствие почвенным условиям и системам хозяйства. Работа за отсутствием машиностроительной станции не могла носить строго научного характера, почему и не исключалась возможность некоторых ошибок.

Количественные предположения машиноснабжения должны базироваться на наличном количестве кустарного инвентаря, почему и Наркомзем в первую очередь провел эту трудную работу, приведшую к конкретным цифрам:

Плугов (гутани тип сабана)	30.700
Сох первичной обработки	80.000
«вторичной»	
(предпосевною по пашне)	160.000
Волокуш	100.000

Этими орудиями собственно и исчерпывается ассортимент землеобрабатывающих орудий.

¹ თარიღი დადგენილია საბჭოს შინაარსის მიხედვით.

В 1924 г. по тем же сведениям числилось стальных плугов до 7.500 представленных след[ующими] типами и марками: Эккерта СВ № 1 А, СВ № 1, СВ № О, «Аксаи» НР Ж 1, АБ ж 2, Ок; Гена НР ж 2, Сакка Д 1 03, Д 1 OMN, Д8 MN, Д6 MN, Д6 KN, VW 4, Эбергардта Cupido, Gwis, Servus и т. п.

Большая часть плугов дефективна. Самодельные лемехи неправильных профилей, отвалы местного типа, гнутые грядилки деформированные передки. Будет не преувеличением считать годным не более 50%.

Борон зубьевых сработанных, с чиненными рамами до 900 комплектов, двоек и троек. Дисковых борон десятки.

Пропашников 5 и 7 лапчатых до 5.000 штук, из которых добрая половина самоделок.

Сеялок рядовых, преимущественно 12-рядных по 50 штук самых разнообразных заводов.

Косилок заводов Эккерта, Викинга, Диринга, М. Кормика, Осборна и др. — 250 штук в плохом состоянии.

Сноповязалок и жаток — «Осборн», «Мак-Кормик», «Диринг», «Андреас-Плат», «Эккерт» — 60 в состоянии мало пригодным к работе Конных граблей до 400.

Молотилок паровых в работе 480 паровых лошадиных сил (около 40 комплектов).

Триеров Гейера и Крюгер-Майера до 100 штук.

Подсчет на посевную площадь довоенного размера показывает, что для полного насыщения Грузии машинами и орудиями необходим следующий контингент:

1. Плугов стальных глубокопахотного типа, 18 см. глубины — 30.000 шт.

2. Плугов мелкопахотного типа [на] 10 см. глубины — 60.000 шт.

3. Двухлемешных плугов для вторичной обработки (в Грузии предпосевной и по кукурузницам) — 20.000 шт.

4. Борон зубьевых троек — 45.000

5. Борон дисковых 8 тарелочных — 10.000

6. Культиваторов-пропашников — 60.000

7. Сеялок рядовых 2-х дисковых 8-10 рядных — 7.000

8. Косилок 4½ футовых — 2.500 шт.

9. Конных граблей (для работы и по колосовым) — 5.000 шт.

10. Сноповязалок — 4.000 шт.

11. Молотилок — 12.000 тысяч паровых лошадей.

12. Триер [ов] — 800 шт.

13. Веялок — 2.000 штук для районов горных, куда паровая молотилка не проникнет.

К 1924 г. исходя из приведенного расчета, насыщенность в процентах выразится в следующих цифрах:

1. Плугов глубокопахотных	10%
2. „ мелкопахотных	1,6%
3. „ двухкорпусных	0%
4. Борон зубьевых	2%
5. Борон дисковых	0%
6. Культиваторов	8%
7. Сеялок рядовых	0%

8. Косилок	10%
9. Сноповязалок	1,5%
10. Конных граблей	8%
11. Молотилок	4%
12. Триеров	12,5%
13. Веялок	10%

Из приведенных расчетов видно, что положение в смысле насыщенности машинами и орудиями к 1924 г. было катастрофическим, если принять во внимание и состояние самого инвентаря.

Не будет преуменьшением оценить весь наличный инвентарь на сумму 300 тысяч рублей.

К 1924 — 1925 гг. завезено из-за границы и распределено среди населения:

1. Плугов	700
2. Борон зубьевых	150
3. Культиваторов	500
4. Косилок	50
5. Сноповязалок и латок	30
6. Конных граблей	50
7. Сеялок хлебных рядовых	20
8. Молотилок паровых 12-сильных	3 комплекта
9. Кукурузных молотилок	100 шт.
10. Триеров	50
11. Веялок	70

Всего на сумму 150.000 червонных [рублей].

К 1925—26 гг. завезено из-за границы и отчасти из Советской России и распределено среди населения:

1. Плугов	1200
2. Борон зубьевых	250
3. Борон дисковых	100
4. Культиваторов	800
5. Косилок	100
6. Сноповязалок и жаток	50
7. Конных граблей	100
8. Молотилок 12 сильных паровых	5 комплектов
9. Кукурузных молотилок	100 шт.
10. Триеров	100
11. Веялок	100

Всего на сумму — 300.000 руб.

ორცსა, ფონ. 288, ანაწ. I, საქ. 2346, ფურ. 24-29. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

25. 1927 წელი¹. — საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის მდგომარეობის მიმოხილვა 1926-1927 სამეურნეო წელს.

Основная наша задача, охарактеризовав состояние и работу сельскохозяйственной кооперации, показать в какой мере с/х кооперация Грузин

¹ თარიღი დადგენილია საბუთის შინაარსის მიხედვით.

выполнила директивы, преподанные ЦК ВКП(б) постановлением от 19 августа 1926 г.

Но прежде чем приступить к выявлению того, в какой мере наша с/х кооперация выполнила основные директивы ЦК ВКП(б) по вопросу о строительстве и укрепления с/х кооперации, мы должны указать на те своеобразные, чисто местного характера причины, которые имели решающее значение для нашей с/х кооперации в деле выполнения ею названных директив.

Как известно, с/х кооперация Грузии, как массовое кооперативное движение, зародилось в начале 1924 г. За сравнительно короткий промежуток времени, в результате чисто стихийного движения, в Грузии появляется весьма обширная сеть с/х кооперативов (на 1 октября 1925 г. низовых организаций с/х кооперации было до 180).

Само собой понятно, что такой темп строительства сети весьма отрицательно сказался на качестве этих новых организаций — многие из них оказались весьма непрочными образованиями. Это обстоятельство настоятельно диктовало возглавляющему тогда с/х кооперацию Грузии «Цармокавишири», прежде всего выявить и выделить только лишь здоровые организации и свою организационную и хозяйственную работу приспособить и провести в соответствии с действительными нуждами и возможностями, главным образом, здоровых низовых ячеек. Это тем более было возможно и тем более дало бы положительные результаты, что «Цармокавишири» в своей работе по руководству и хозяйственному обслуживанию с/х кооперации, встретило исключительную поддержку как со стороны местных, так и центральных государственных и кооперативных учреждений и организаций.

Однако, «Цармокавишири», не учтя этой стороны дела, взялось за непосильные для него задачи и в результате своей бесхозяйственности и неумелой работы ввергло всю систему с/х кооперации Грузии в глубокий кризис.

В целях спасения имеющихся в этой системе здоровых низовых ячеек, а также, для закрепления завоеванных с/х кооперацией позиций в общей системе кооперативных организаций Грузии, руководящими органами было признано целесообразным ликвидировать «Цармокавишири» и одновременно приступить к предварительной организационной работе по созданию нового организационного и хозяйственного центра с/х кооперации Грузии. Постановлением Совнаркома от 31 августа 1926 г. учреждено Организационное бюро, которому поручено, с одной стороны — отобрать здоровые низовые организации и руководить ими, а с другой стороны — вести работу по созданию нового Союза с/х кооперации Грузии под названием «Сопис кавишири» (Сельхозсоюз).

Работа всего Организационного бюро показала, что к моменту начала ликвидации «Цармокавишири» в Грузии имелось весьма значительное количество слабых низовых ячеек, с другой стороны, обнаружены были организации совершенно негодные, а в некоторых случаях и не приемлемые с кооперативной точки зрения. Однако, наряду с такими ячейками оказалось несколько десятков вполне здоровых и в организационном отношении оформленных организаций. Организационное бюро своей основной работой определило и указало ту здоровую кооперативную сеть, на которую должен был опереться будущий союз с/х кооперации Грузии — «Сопис

კავშირში». Этот союз был основан в конце декабря 1926 г. Учредителями его были выявленные бюро 55 здоровых организаций.

По отдельным видам эти организации распадались на следующие группы:

с/х кредитных товариществ	37
с/х товариществ	6
колхозов	1

Специальных товариществ:

овцеводческих	3
пчеловодческих	1
молочных артелей	4
союзов	3

Всего: 55

Из этих 3-х союзов два специальных союза с/х кооперации: они объединили 17 специальных товариществ виноградарей, виноделов и фруктоводо-
водов).

Из этого обзора видно, что с/х кооперация Грузии за последние два года пережила глубокое изменение в своей организационной структуре. Это обстоятельство должно быть принято во внимание при оценке достижений нашей с/х кооперации в деле реализации постановления ЦК ВКП(б) от 19 августа 1926 года: ликвидация одного руководящего центра, пересмотр и переоценка сети кооперации Грузии — вся эта работа, совпадавшая с обнародованием названного постановления, исключала возможность максимальной реализации этого постановления со стороны центра и низовой сети нашей с/х кооперации. Однако, как мы видим ниже, несмотря на эти неблагоприятные условия, с/х кооперация Грузии в основном и главным наметила правильную линию, вполне соответствующую директивам ЦК по вопросу о строительстве и укреплении с/х кооперации.

Посмотрим, прежде всего, в какой мере выполнена директива по вовлечению в с/х кооперацию всех слоев крестьянства и в первую очередь его бедняцко-середняцкой массы.

В вышеуказанных 55 организациях на 1 октября 1926 года было всего 40.142 членов, что составляет 10% всего населения Грузии.

По отдельным видам организации мы имеем следующий состав членов:

В с/х кредитных т-вах	25.760 чел.
В с/х товариществах	3.650 "
" овцеводческих т-вах	6.650 "
" пчеловодческих	113 "
" молочных артелях	150 "
колхозах	6 "
В специализированных вино[делческих]и фрукто- водческих] с[овхозах]	4.113 "
Итого:	40.142 чел.

Так как к 1 октября 1926 г. союза «Соплис кавშიри» еще не существовало (он существует с конца декабря 1926 г.), а существующее тогда Оргбюро только лишь намечало основные начала работы своей и имело весьма минимальный штат, то данных о социальном составе членской массы низовой сети «Соплис кавშიри» на 1 октября не имеются. Работу по выявлению социального состава с/х товариществ «Соплис кавშიри» предполагает провести к концу текущего 1926/27 хозяйственного года.

Однако, по 32 организациям у «Соплис кавშიри» имеются вполне исчерпывающие сведения о хозяйственном положении членов.

Группируя организации по районам отраслей сельского хозяйства и рассматривая хозяйственное положение членов хозяйств, объединяемых этими организациями, мы видим следующее: 32 организации объединяют всего 19.969 членов хозяйств, причем по посевной площади эти члены хозяйств делятся на следующие группы:

Совершенно не имеют посевов	1.441
имеют от 1/4 до 3/4 десятины	325
„ одну десятину	6.168
„ от одной до 2-х десятин	6.728
„ от 2-х до 4-х „	3.866
„ от 4-х до 6 „	1.168
„ от 6 до 8 „	273
Итого:	19.969

По площади виноградника по 27 организациям, объединяющим 16.256 членов-хозяйств мы имеем следующие группы хозяйств:

совершенно не имеют виноградников	5.889
имеют 1/4 десятины	4.661
„ от 1/4 до 1/2 десятины	3.576
„ „ 1/2 до 1 десятины	1.651
„ „ 1 до 2-х „	421
„ более 2-х десятин	53
Итого:	16.256

В 30 организациях, объединяющих 19.106 членов-хозяйств, в отношении рабскота видим следующую картину:

совершенно не имеют рабскота	6.137
имеют 1 рабскот	4.696
„ 2 „	5.491
„ 3 „	1.391
„ 4 „	1.009
„ и более 4-х	375
Итого:	19.100

По признаку [наличия коров]. объединяемые 30 организациями 19.071 членов-хозяйств делятся на следующие группы:

совершенно не имеют коров	8.081
имеют одну корову	7.501
„ 2 „	2.230
„ 3 „	817
„ 4 „	210
и более 4-х	224
Итого:	19.071

По садам, объединяемые 32 организациями 19.969 членов-хозяйств делятся на следующие группы:

совершенно не имеют садов	17.282
имеют от 1/4 до 1/2 десятины	1.897
„ „ 1/2 до 1 „	206
„ „ 1 до 2-х „	415
и свыше 2-х „	169
Итого:	19.969

По площади огородов, объединяемые 12 товариществами 7.871 членов-хозяйств делятся на следующие группы:

совершенно не имеют огородов	5.800
имеют 1/4 десятины	1.521
„ 1/4 до 1/2 десятины	454
„ 1/2 до 1 десятины	85
свыше 1 десятины	11
Итого:	7.871

По площади хлопчатника, объединяемые 32 организациями, 19.969 членов-хозяйств делятся на следующие группы:

совершенно не имеют	18.940
имеют 1/4 десятины	671
„ от 1/4 до 1/2 десятины	349
„ „ 1/2 до 1 „	8
свыше 1 десятины	1
Итого:	19.969

Как видно, из этих цифровых данных, по хозяйственному своему положению объединяемые с/х кооперацией члены-хозяйства являются, главным образом, бедняцкими и середняцкими хозяйствами; исключение составляют овцеводческие и табководческие товарищества, где имеются и зажиточные хозяйства, но по сравнению с общим числом членов, объединяемых этими товариществами, их значение ничтожно.

Таким образом, одна из основных директив постановления ЦК ВКП(б),

касающаяся преимущественного кооперирования бедняцких и середняцких хозяйств, нашей с/х кооперацией выполняется в достаточной степени.

Кроме того, как известно, упомянутое постановление ЦК ВКП(б) меняло в обязанность комфракции сельского союза и центров с/х кооперации со всем вниманием следить за социальным составом кооперации, за изменениями этого состава, и в особенности за хозяйственным удельным весом разных слоев крестьянства в работе кооперации, за динамикой этого удельного веса в целях урегулирования этих процессов в соответствии с задачами партии в деревне. Поскольку всесоюзный центр с/х кооперации, а также и «Соплис кавшири» за сравнительно короткий период своего существования, не смогли еще охватить все лежащие перед ними задачи, говорить о каких-либо конкретных достижениях нашей с/х кооперации в деле урегулирования социального состава не приходится.

Однако, в полном соответствии с основными началами постановления ЦК ВКП(б) от 19 августа 1926 года «Соплис кавшири» проводятся конкретные мероприятия, имеющие целью именно регулирование социального состава членов с/х кооперации:

а) создаются в т-вах бедняцкие фонды, чем облегчается вступление в т-ва бедняцких хозяйств, б) при снабжении с/х машинами в первую очередь удовлетворяются бедняцкие и середняцкие слои, в) ведется инструкторская работа по организации коллективных объединений по совместной обработке земли, г) устраиваются перед общими собраниями товариществ предварительные совещания бедняков и середняков и т. п.

Как видно из перечня, проводимых «Соплис кавшири» мероприятий должное внимание уделено работе по производственному кооперированию и коллективизации бедняцких хозяйств. Директиве партии относительно содействия строительству простейших коллективных объединений (машинных, тракторных товариществ, т-в по общественной обработке земли и т. п.) с самого момента организации «Соплис кавшири» уделялось большое внимание тем более, что из 55 организаций, входящих в «Соплис кавшири» на 1 сентября 1926 г., только одна организация представляла колхоз (с шестью членами), вне же системы «Соплис кавшири», как известно имеется довольно обширная сеть таких организаций. По имеющимся у «Соплис кавшири» сведениям, в районах Грузии замечается появление большой инициативы и самостоятельности крестьянства в деле организации в частности машинных товариществ. К сожалению, до последнего времени эти объединения лишены были руководства, поэтому большей частью они построены неправильно, работа же их часто лишена кооперативного содержания. Поэтому «Соплис кавшири» через своих инструкторов проводит обследование колхозов, в ближайшем же будущем предполагается созыв совещания представителей колхозов для выяснения положения и нужд этой отрасли кооперативного движения и оформления целого ряда организационных вопросов (выделение специального центра или создание специальной секции при «Соплис кавшири»).

Такая же работа проводится в отношении молочных артелей. Хотя этот вид с/х кооперативов имеет в Грузии большие перспективы, однако, организационному оформлению и их руководству ими до последнего времени уделялось далеко недостаточное внимание. Обследование артелей, проведенное «Соплис кавшири», показало, что многие из молочных артелей представляют собой фиктивные организации, что в некоторых случаях

учредители этих организаций руководствовались не кооперативными, а совершенно другими мотивами: получение льгот, кредитов и т. д.

В настоящее время заканчивается работа по изучению и организации артелей и в порядке дня стоит вопрос об организации специального центра молочной кооперации Грузии.

Таким образом директива партии об организации специальных центров с/х кооперации с соблюдением указанных в постановлении от 19 августа 1926 г. условий получают в Грузии свое конкретное воплощение.

В недалеком будущем, наряду с уже существующим специальным центром (Грузвинсоюз) в Грузии, мы будем иметь новые специальные центры с/х кооперации.

Теперь посмотрим каково финансовое положение низовой сети с/х кооперации Грузии. По данным на 1 октября 1926 г. (по 45 т-вам) паевой капитал низовой сети выражался в сумме 202.115 руб. В среднем на каждое товарищество приходится паевого капитала 3.674 руб. 73 коп. на каждого же члена товарищества 5 руб. 07 коп. Если принять во внимание, что установленный в товариществах размер паевого взноса не превышает 10 руб., то мы получим весьма крупную паевую задолженность членов.

Этой стороне дела «Соплис кавшири» уделяет большое внимание: вместе с работой по привлечению пайщиков проводится работа по сбору неоплаченного еще паевого капитала.

Что касается сбытовой снабженческой работы низовой сети, то данные по 45 товариществам показывают, что за весь прошлый 1925/26 хозяйственный год этими товариществами было заготовлено продуктов сельского хозяйства на сумму 2.757.752 руб. реализовано же на сумму 2.049.816 руб. Приобретено было товаров для снабжения на общую сумму 1.351.068 руб. Фактически продано товаров на сумму 1.376.895 руб. Таким образом, 45 т-вами за весь прошлый хозяйственный год реализовано заготовленных продуктов и продано товаров на 3.426.711 руб., т. е. на каждое товарищество приходится [по] 76.149 руб.

В этом же году с/х кредитными товариществами выдано кредитов:

- а) долгосрочного . . . . . 64.086 руб.
- б) краткосрочного . . . . . 1170.210 руб.

Как известно, постановление от 19 августа 1926 г. намечало целый ряд мероприятий по привлечению в с/х кооперацию собственных средств населения. Во исполнение этой директивы, вместе с кампанией по привлечению новых паевых взносов, и по сбору паевых недоимок, проводилась работа по развитию вкладных операций. За весь прошлый хозяйственный год поступило вкладов на 11.239 руб., возвращено на сумму 88.075 руб.

В отношении же выполнения директивы по снижению расходов и перерыва работы т-в на начала безубыточности, мы имеем следующую картину: расходы т-ва составляли 542.944 руб., доход же 667.977 руб., т. е. прибыль по всем 45 т-вам составляла 135.033 руб. в среднем на каждое т-во прибыль составляла 2.455 руб.

Данная выше характеристика низовой сети с/х кооперации касается только лишь тех организаций, которые входят членами в центральную с/х кооперацию Грузии («Соплис кавшири»). Но как было уже отмечено выше

26 1927 წელი.—საქ. სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის 1926-27 წლის ანგარიშიდან სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარების ჩატარებულ სამუშაოების შესახებ.

...Сельскохозяйственная кооперация начинается в Грузии только после советизации. До второй половины 1923 года, существовало всего 6 сельскохозяйственных товариществ разного вида, которые объединялись «Цармокавшири».

Общее укрепление сельского хозяйства вызвало активность сельского населения, и очень скоро сельскохозяйственная кооперация приняла характер массового крестьянского движения.

Насколько быстрым темпом шло развитие сельскохозяйственной кооперации, видно из приводимой ниже таблицы (сведения касаются только Грузии, без автономных республик):

№№ п. п.	Виды кооперативов	I/X-1925 г.		I/X 1926 г.		I-VII-1927 г.	
		Число т-в	Число кооп. хоз.	Число		Число	
				т-в	Кооп. хоз.	т-в	Кооп. хоз.
1	С/х кр т-ва	1	1239	122	56329	127	70060
2	Кредитные т-ва	120	33060	—	—	—	—
3	Сельскохозяйственные т-ва	44	14831	17	8312	2	713
4	Специальные т-ва:						
	а) виноградарно—винодельческие	12	4831	7	2179	4	2028
	б) плодощенные	13	1755	8	1615	2	337
	в) Т-ва овцеводов	3	4257	3	6,50	3	6505
	г) „ табакководов	3	16,0	—	—	—	—
	д) „ хлопководов	4	3,97	4	5776	—	—
	е) „ пчеловодов	7	545	3	420	1	103
	ж) „ свиноводов	1	17	—	—	—	—
	з) „ скотоводов	1	49	1	136	1	243
	и) „ чаеводов	1	264	—	—	—	—
5	Мелиоративные т-ва	5	21,2	—	—	14	9668
6	Молочные артели	42	3418	29	1985	45	2126
7	Колхозы	17	473	32	398	87	1441
8	Машинные т-ва	—	—	—	—	21	—
	Всего:	275	71103	225	82190	507	95284
	% коопер. к общему числу	—	20,1%	—	23,2%	—	26,8%

¹ თარიღი დადგენილია საბუთის შენაარსის მიხედვით.

При хозяйственном пересмотре приведенной выше таблицы, бросается в глаза уменьшение числа специальных (винодело-виноградарческих, пчеловодческих, хлопководческих, табаководческих товариществ за последние два года. Уменьшение объясняется тем, что они объединились с местными кредитными товариществами и в настоящее время работают как сельскохозяйственные кредитные товарищества с посредническими функциями. Этим же, главным образом, объясняется и резкое уменьшение сельскохозяйственных товариществ, общее число которых за два года упало с 44 до 2.

Количество кооперированных хозяйств в абсолютных цифрах увеличилось за два года на 33,8%, но в отношении к общему числу сельских хозяйств—на 5,7%. Темп роста кооперирования надо считать несколько замедленным, но это отчасти объясняется тем кризисом, который пережила сельскохозяйственная кооперация Грузии в 1920 году, и который заключается в том, что ввиду целого ряда обстоятельств оказалось необходимым ликвидировать центральную сельскохозяйственную кооперацию Грузии—«Цармокавшири».

Основными причинами, обусловившими упадок, а затем и ликвидацию «Цармокавшири» были:

1. Неименне достаточных собственных средств и вызванная этим ненормально высокая задолженность «Цармокавшири». Положение еще более ухудшилось в связи с тем, что «Цармокавшири» приходилось платить за заемные средства чрезвычайно высокие проценты.

2. Несоответствующий материальным возможностям рост операций «Цармокавшири», что влекло за собой систематическое невыполнение им взятых на себя обязательств.

3. Неумелая торговая деятельность, приводившая часто к заключению договоров на невыгодных условиях.

4. Бессистемная и неправильная выдача авансов как организациям, так и частным лицам.

5. Чрезвычайно раздутый аппарат и несогласованность работы отделов.

По ликвидации «Цармокавшири» по постановлению правительства в 1926 же году было [образовано] Организационное бюро, которое должно было провести предварительные работы для создания нового, здорового центра сельскохозяйственной кооперации, которой и был в конце 1925 года организован в лице «Соплис кавшири».

В настоящее время в отношении числа кооперативов, строительство сельскохозяйственной кооперации Грузии надо считать более или менее законченным. Увеличение числа организаций, надо думать, пойдет, с одной стороны в сторону коллективизации сельского хозяйства (организация разного рода колхозов, машинных т-в), с другой—в сторону кооперирования отдельных производственных процессов сельского хозяйства и специализации.

Колхозное движение Грузии, несмотря на недолгую историю, уже приняло значительные размеры, хотя организационно колхозы в большинстве случаев неполные оформлены. Это объясняется, с одной стороны отсутствием должного руководства со стороны центра сельскохозяйственной кооперации в прошлом, а с другой—недостаточным кредитованием колхозов со стороны сельскохозяйственного кредита. В настоящее время

вопрос об организационном руководстве разрешается в благоприятную сторону, так как при «Соплис кавშირი» создается специальная секция по колхозам.

По последнему обследованию в Грузии имеется:

№№ п. п.	Наименование колхозов.	Число		Социальный состав		Партийный состав		
		Организ.	Член х-в	Бедн.	Средн.	Член ВКП (б)	ВЛКСМ	б/п
1	С/х коммун.	7	102	85	17	32	53	127
2	" артелей	19	157	113	44	23	10	124
3	Т-в по совм [естной] обработке земли	59	1195	866	329	147	72	976
	Всего:	85	1454	1064	390	203	135	1227
	В %/о-ах	—	—	73%	27%	21,6%	—	78,4%

Количество земли, которой располагают коммуны и распределение ее по культурам и угодьям видно из следующей таблицы № 1.

Коммуны	Всего земли в десятинах.	Из них						
		Пашотной	Под выгоном	Саж и огороды.	Питомники	Участки под заготовкой для ин. гр.	Пастбищ и сенокос	Другие
Самтависа	80	69	2	6	1	2	—	—
Козрети	24	17	—	—	—	—	1	6
Велис-Цихе	26,25	6	7	0,75	—	2,75	—	9,75
Сулза	300	200	—	—	—	—	100	—
Агбулах	88	54	—	1	—	—	33	—
Ламис-Кана	16,5	10	5,5	1	—	—	—	—
Земо-Кеди	231	136	—	1	—	—	50	44
	765,76	492	14,5	9,75	1	4,75	144	59,75

Число жилых помещений и других построек, находящихся в пользовании коммуны приведено в следующей таблице № 2.

Коммуны	Жилые помещения	Мельница	Кузница	Пекарня	Конюшня	Винные подвалы	Винокурен. за-вод	Лесопилы
Самтависа	1	1	1	1	2	—	—	—
Козрети	1	1	—	—	—	—	—	—
Велис-Цихе	2	—	—	—	1	—	4 прим.	—
Сулза	—	—	—	—	—	—	—	—
Агбулах	—	—	1	—	1	1	—	—
Ламис-Кана	1	1	—	—	1	—	1	—
Земо-Кеди	3	—	1	1	1	—	—	—

Живой и мертвый инвентарь коммуны и его распределение по видам дает следующую картину:

Коммуны	Живой инвентарь				Мертвый инвентарь								
	Рогатый скот	Лошади	Овцы	Свины	Тракто-ры	Моло-тилки	Сорти-ров.	Сенокос	Плуги	Жатки	Грабли	Сепара-торы	Аппарат Вермо-реля
Самтависн	17	7	—	5	1	1	1	—	4	1	3	1	1
Козрети	—	3	—	13	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Велис-Цихе	—	2	—	16	—	—	—	—	4	—	—	—	10
Суღა	65	—	8	10	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Абуღаღ	44	7	165	20	—	—	1	—	2	—	2	1	—
ღაღის ღანა	16	2	—	2	—	—	—	—	2	—	1	—	2
ჯემო-ღელი	115	9	—	3	1	1	1	3	4	2	2	1	—
Всего:	257	30	173	69	2	2	4	3	17	3	8	3	13

Из общего количества колхозов в «Соплис кавშიри» непосредственно входят только 4, остальные—через местные сельскохозяйственные кредитные товарищества.

Из вышеприведенных таблиц ясно виден социальный состав колхозов. Интересно узнать, какие слои крестьянства объединяет сельскохозяйственная кооперация Грузии вообще. Исчерпывающих данных относительно социального состава сельскохозяйственной кооперации не имеется, так как к моменту обследования Оргбюро «Соплис кавშიри» не располагало достаточным штатом для этого. Хозяйственное же обследование 49 организаций, с общим количеством членов в 19.969 показывает, что бедняков было 45 %, середняков 48% и зажиточных 7%.

Из приведенных данных видно, что сельскохозяйственная кооперация Грузии объединяет, главным образом, бедняцкие и середняцкие элементы, но необходимо добавить, что в некоторых специальных товариществах % зажиточных [хозяиств] выше. Так, например, нынешним летом «Соплис кавშიри» было обследовано одно из товариществ овцеводов и выяснилось, что из общего количества членов — 573, бедняков было 300 или 52 %, середняков — 160 или 28% и зажиточных 113 или 20%.

Насколько укрепилась в хозяйственно-финансовом отношении как сельскохозяйственная кооперация Грузии в целом, так и по отдельным видам, показывают нижеприведенные таблицы.

Динамика роста сводного баланса (в тысячах рублей) дает следующую картину:

наименование	I/X-1926 г.		I/VII-1927 г.		Рост в %		на 1 т-во		1926 г.	1927 г.
	Сумма	Средн. на 1 т-во	Сумма	Средн. на 1 т-во	Сумма	Средн. на 1 т-во	Сумма	Средн. на 1 т-во		
С/х кр. т-ва	4361,8	37,6	6842,5	52,3	+52,3	+37,5	—	—	116	131
С/х	737,8	73,8	93,6	46,8	87,0	-36,0	—	—	10	2
Т-ва овцев.	1577,1	459,0	976,5	325,5	-37,0	-29,5	—	—	3	3
„ винодел	—	—	982,5	527,1	—	—	—	—	—	3
Молочн. арт.	43,0	43,0	118,5	19,4	+74,0	-54,0	—	—	1	6
Т-во пчеловод.	8,3	8,3	8,0	8,0	4,0	4,0	—	—	1	1
Т-во скот	—	—	9,0	9,0	—	—	—	—	—	1
	6528,0	50,0	9060,5	63,1	-33,0	+26,0	—	—	131	147 *

Из приведенной таблицы видно, что сводный баланс в целом увеличился на 38%, а средний на 1 товарищество на 25%.

Уменьшение баланса в сельскохозяйственных товариществах объясняется уменьшением количества названных товариществ, а уменьшение как сводного баланса товарищества овцеводов, так и среднего на 1 товариществ[о] объясняется тем, что сведения взяты на I/VII, — а четвертый квартал является как для них, так и для сельскохозяйственной кооперации вообще наиболее результативным.

В отношении паевого капитала мы видим следующее:

(На тоже количество показаний и в сводном балансе)

Виды кооперативов	I/X-1926 г.			I/VII-1927 г.			Рост в %		
	Сумма	Средн. на 1 т-во	Средн. на члена	Сумма	Средн. на 1 т-во	Средн. на члена	Сумма	Средн. на 1 т-во	Средн. на члена
С/х кр. т-ва	407,9	3,3	7,3	624,4	4,8	8,3	+53,0	+40,0	+14,0
С/х	28,6	2,8	5,0	0,7	0,4	1,0	-97,6	-67,0	-8,0
Т-ва овцеводов	39,0	13,0	6,5	43,0	14,3	6,6	+10,0	10,0	+12,0
Молочные артели	—	—	—	7,3	1,2	9,1	—	—	—
Т-ва виноделов	—	—	—	10,0	3,3	7,7	—	—	—
Т-ва пчеловодов	1,1	1,1	11,0	1,1	1,1	11	—	—	—
Т-ва скотоводов	—	—	—	1,3	1,3	5,0	—	—	—
Всего	476,7	33,7	7,0	687,8	4,6	8,3	+48	+28	+17

* Недостаточность количества показаний объясняется тем, что молочные артели за [не]многим исклю[чением] и мелкие кооперативные объединения полностью не имеют налаженного счетоводства.

За 9 месяцев текущего года сумма паевого капитала выросла на 48% [в] среднем, на 1 товарищество на 28%, на члена—17%. Таблица показывает, что рост паевого капитала наблюдается по всем видам и среднее на 1 члена выше в специальных организациях.

Несмотря на значительный рост, паевая задолженность еще имеется и надо думать, что если не полностью, то в значительной своей части будет покрыта в следующем операционном году.

Рост других собственных средств еще более значительный, как видно из приводимой таблицы:

Виды кооперативов	I/X-1926 г.		I/VII-1927 г.		Рост в %/о-х	
	Сумма	Средн. на 1 т-во	Сумма	Средн. на 1 т-во	Сумма	Средн. на 1 т-во
1. С/х кр. т-ва	348,9	3,3	591,4	4,5	+68,1	+37,0
2. „ т-ва	40,8	4,1	34,4	17,2	-14,0	+320
3. Т-ва овцеводов	126,1	42,0	126,7	42,2	—	—
4. Молочные артели . . .	33,3	33,3	68,4	11,4	+106,0	-65
5. Т-ва виноделов	—	—	405,6	135,2	—	—
6. „ пчеловодов	0,1	0,1	0,5	0,5	400	400
7. „ скотоводов	—	—	0,3	0,3	—	—
Итого:	549,2	4,2	1228,3	8,4	+124	-100

Рост или уменьшение собственных средств по отдельным видам находится в зависимости от количества давших показаний организаций.

Тем не менее рост собственных средств за 9 месяцев колоссальный, так как общая сумма дает увеличение на 124%, а средняя на 1 товарищество— на 100%.

Такую же картину наблюдаем и в отношении заемных средств, что видно из следующей таблицы. В группу заемных средств вошли как средства, полученные на кредитование членов, так и заемные средства на оперативную работу и долгосрочные ссуды в основной и специальный капиталы:

Наименование кооперативов	I/X-1926 г.		I/VII-1927 г.		Рост в %/о-х	
	Сумма	На 1 т-во	Сумма	На 1 т-во	Сумма	На 1 т-во
1. С/х кр. т-ва	3605,0	30,1	5627,7	43,0	+56,0	+40,0
2. с/х	663,4	66,8	58,5	29,2	-8,7	-55,0
3. Т-ва овцеводов	1212,0	404,0	806,8	262,0	+33,4	-32,5
4. Молочные артели . . .	9,7	9,7	42,8	7,1	+32,0	-23,0
5. Т-ва виноделов	—	—	565,8	188,3	—	—
6. Т-ва пчеловодов	7,1	7,1	6,4	6,4	8,6	-8,6
7. Т-ва скотоводов	—	—	7,4	7,4	—	—
Всего:	5500,2	42,0	7114,0	49,8	+28,4	+20,0

36.1935720

202.0000000

Уменьшение заемных средств в сельскохозяйственных товариществах объясняется тем, что наиболее сильные товарищества объединились с кредитными товариществами, отчего количество их уменьшилось до 2. В овцеводческих же товариществах уменьшение объясняется тем, что заемные средства идут, главным образом, на заготовку шерсти, заготовка же осенней шерсти ведется в 4 квартале, т. е. после I/VII. Большие заемные средства винодельческих организаций объясняется тем, что в число этих организаций вошли такие крупные товарищества как «Унион» и «Имеретия».

Общая сумма заемных средств увеличилась против прошлого года на 28,4%, а средняя на 1 товарищество на 20%. Увеличение общей суммы вызвано значительным ростом хозяйственной работы низовой сети.

Несмотря на общее увеличение заемных средств, соотношение между собственными и заемными средствами изменилось и, если в 1926 году на один собственный рубль приходилось 5,5 заемных рублей, то на I/VII—1927 г. на один собственный рубль приходится уже 3,7 руб.

В подтверждение сказанного приводим нижеследующую таблицу:

Виды кооперативов	I/X-1926 г.	I/VII-1927 г.	Разница
1. С/х кр. т-ва	1 : 4,7	1 : 4,6	+0,1
2. с/х	1 : 9,6	1 : 1,4	-8,2
3. Т-ва овцеводов	1 : 7,8	1 : 4,8	-3,0
4. Молочные артели	1 : 0,3	1 : 0,6	+0,3
5. Т-ва виноделов	1 : 7,0	1 : 4,0	+3,0
6. Т-ва пчеловодов	1 : 7,0	1 : 4,0	+3,0
7. . . . . скотоводов	—	1 : 5,0	—
Всего	1 : 5,5	1 : 3,7	-1,0

Хозяйственная работа низовой сети в области заготовки продуктов и снабжения членов значительно выросла против прошлого года. Особенный перевес дает заготовка (83%) и без сомнения на I/X—27 г. увеличение против прошлого года превысит 100%.

По отдельным видам проделана следующая работа (в тысячах руб.):

Виды кооперативов	За 1925/26 г.		За 9 мес. 1926/27 г.	
	Заготовка	Снабжение	Заготовка	Снабжение
1. С/х кр. т-ва	1379,8	1308,2	2538,1	1569,6
2.	418,1	347,5	126,6	7,5
3. Т-ва овцеводов	1831,5	223,4	2173,5	222,5
4. Молочные артели	—	—	504,7	10,5
5. Т-ва виноделов	—	—	1459,1	67,7
6. . . . . пчеловодов	—	—	1,1	1,1
7. . . . . скотоводов	—	—	9,1	2,0
Всего	3629,4	1879,1	6628,1—83%	1880,7

Относительно специальных товариществ, мы не приводим подробных сведений, так как указанные в предыдущих таблицах специальные товарищества полностью входят в «Соплис кавшири».

Для полноты картины укажем только некоторые цифры на I /VII—1927 г.

Виды кооперативов	С/х кр. т-ва	С/х т-ва	Т-ва овце- водов	Т-ва винод.	Молочн. артели
Среднее число членов на товарищество	648	386	2168	452	132
Средний баланс на т-во	79089	46965	392320	327473	19772
Паев[ой] капитал на т-во	5428	330	14309	3315	1218
„ на 1 чл.	8,4	0,8	6,6	7,7	9,1
Собственные средст- ва на 1 т-во	4435	17203	41908	110370	8821
„ чл.	6,8	44,5	19	243	67
Товарооборот на т-во	50434	66611	784752	513164	84007
„ „ члена	77,8	172,5	362	1136	636

Из сравнительных данных мы видим, что хотя сельскохозяйственные товарищества составляют основу «Соплис кавшири» (78% по количеству кооперированных хозяйств), сбыто-заготовительная работа сильнее развита в специальных товариществах. По товарообороту первое место занимают товарищества овцеводов, за ними идут товарищества виноделов.

Большие товарные обороты первых объясняются тем, что заготовку шерсти они охватывают почти на все 100%, а в винодельческих организациях тем, что в число их входит товарищество «Унион», которое полностью охватывает продукцию своих членов и товарищество «Имеретия», которое заготавливает (продукцию) и не у членов.

Относительно молочных артелей необходимо добавить, что средние числа изменяются в ту или иную сторону, в зависимости от количества давших показания. Последнее обследование показало, что большинство молочных артелей организованы слабо и счетоводство [в них] не налажено. Для выпрямления указанного недостатка в данный момент проводятся курсы для подготовки счетоводов.

Помимо первичных организаций в «Соплис кавшири» входят 3 союза: 1 специальный — Грузвинсоюз, 2 универсальных — «Аджарцармокавшири» и Союз сельскохозяйственной кооперации Юго-Осетии.

За неимением исчерпывающих данных, приводим только некоторые сведения:

Наименование	Паевой капитал		Остатки, соб. средства		Баланс	
	I/X-26 г.	I/V 27 г.	I/X-26 г.	I-VII 27 г.	I/X-26 г.	I/VII 27 г.
1. Грузвинсоюз	4,2	4,3	4,3	39,5	465,6	737,4
2. „Аджарцармокавиში“	0,3	27,9	0,3	27,5	139,1	350,5
3. Союз Юго-Осетии	0,4	—	7,6	—	148,3	—

Центральный союз сельскохозяйственной кооперации Грузии «Соплис кавშირი» работает только с 1-го января 1927 г. Всю организационную и хозяйственную работу проводит со штатом в 59 человек.

Организационно-инструкторская работа в надлежащем объеме ведется только с июля месяца, так как только к этому времени был более или менее сформирован отдел. До этого времени в районах работало 3 инструктора и само собой понятно, что они не могли охватить всю работу. В настоящее время в районах работают 8 инструкторов.

Специального агрикультурного отдела у «Соплис кавშირი» не имеется, но этот недостаток, в некоторой степени, покрывается работой питомников и инструкторов-специалистов.

У «Соплис кавშირი» в Кахетии имеется маточник американской лозы на 50 десятин с 3 теплицами и 3 десятины показательного виноградника. Работа в питомниках производится при участии представителей местного населения. В этом году на практике изучили прививку по системе Рихтера 50 человек. За год было распределено 245.986 штук привитых лоз. Другой питомник [ა] 2½ десятины имеется в сел. Цихис-Дзირი (Цхветеского уезда). За текущий год через кооперативные организации было распределено 16.165 штук плодовых саженцев.

Три инструктора-специалиста по табаководству на складах низовых ячеек обучают крестьян сортировке, упаковке, хранению и т. д. табаков и, таким образом, положено начало стандартизации грузинских табаков. В текущем операционном году практическую учебу прошли на складах 60 человек.

К снабженческим работам «Соплис кавშირი» приступил с 1 февраля. Работа велась, главным образом, при помощи банковских кредитов и на основании заказов низовой сети. Товарищества при заказе вносили 25% стоимости, остальная часть, смотря по заказу, уплачивалась при выполнении заказа или по соглашению с Грузсельбанком, товариществу открывался кредит сроком на 2—3 года. «Соплис кавშირი» накладывал 2% на организационные расходы, если снабженческая работа проходила вне его склада и 4% при складских операциях.

За 8 месяцев Грузсельсоюзом было приобретено через госорганы:

1. С/х машин, тракторов, орудий на . . . . . 600.000 руб.
2. Молочный инвентарь . . . . . 1674 руб. 35 коп.
3. Средства борьбы с вредителями . . . . . 447 000 руб.
4. Зерновые продукты . . . . . 426,9 р 6. 38 коп.

Всего: . . . . . 1.091 324 р 6. 23 коп.

საქართველოს

საბჭოთაო გეგმა

За это же время отпущено сельскохозяйственных машин и материалов производства:

С/х кооперативам	1.111.918 руб. 05 коп. или 99,9%
Госорганам и трестам	6.667 руб. 30 коп.
Потребительской кооперации	409 руб. 50 коп.
Всего:	1.118.994 руб. 85 коп.

Заготовительную работу «Соплис кавшири» вел почти исключительно на комиссионных началах. Если принять во внимание недостаточность собственных средств и краткость периода работы надо считать, что «Соплис кавшири» в области заготовок проделана большая работа.

За 8 месяцев заготовлено сельскохозяйственных продуктов:

1. Коконь	34.527 пуд.	820.000 руб.
2. Шерсть	76.609 "	1.457.476 руб. 39 коп.
3. Фрукты	17.080 "	49.697 руб. 71 коп.
4. Табак	41.064 "	561.674 руб. 75 коп.
5. Водка	1.282.476 грл.	420.217 руб. 08 коп.
6. Орехи	3.570 пуд.	16.907 руб. 06 коп.
7. Лавровый лист	1.105 "	3.189 руб. 93 коп.
8. Кишки	—	30.000 руб.
Всего	—	3.559.162 руб.

Реализация заготовленных продуктов по контрагентам распределяется следующим образом:

1. Госорганам	— 3.271.572 руб. 68 коп.
2. Кооперативным орган[ам]	— 98.500 „ „

Намеченный годичный план выполнен полностью за 8 месяцев.

Из производственных предприятий у «Соплис кавшири» имеется ретификационный завод, бондарная мастерская и кишечный завод.

Сумма баланса на 1/XI—1927 г. равна 1.667.340 руб.

Проделанная «Соплис кавшири» работа дает основание думать, что в ближайшие же годы «Соплис кавшири» станет подлинным организационным и хозяйственным центром и всесторонне будет обслуживать низшую сеть сельскохозяйственной кооперации Грузии.

Глава II

Деятельность Наркомзема Грузии в области сельскохозяйственной кооперации и колхозов.

Наркомзем Грузии, учитывая, что реконструкция сельского хозяйства Грузии должна заключаться не только в улучшении производственных процессов и форсировании развития интенсивных отраслей сельского хозяйства, но и в параллельно происходящем переходе от форм индивидуального хозяйствования к формам коллективным и кооперативным, всегда внимательно относился к вопросам развития сельскохозяйственной коопе-

рации во всех ее видах, по мере сил и возможностей принимал активное участие на этом участке нашего строительства. В целях еще большего усиления работы, Наркомзем в этой области, а равно в целях обеспечения общего руководства за Наркомземом в 1926 году была в аппарате ведомства создана специальная инспекция. Несмотря на то, что ввиду недостатка средств, Наркомзем мог содержать только одного инспектора, не имеющего никакого специального аппарата, в 1926/27 году инспекцией была проделана довольно значительная работа. При этом Наркомзем, учитывая, что в области кооперирования сбыто-снабженческих операций имеются в Грузии достаточные достижения и что в связи с реорганизацией сельскохозяйственной кооперации, организации нового здорового центра в лице «Соплис кавშირი», развитие сельскохозяйственной кооперации поставлено на довольно твердую почву, главное свое внимание уделил колхозному движению.

В отношении остальных видов сельскохозяйственной кооперации, работа Наркомзема заключалась, главным образом, в идейном руководстве и помощи. При этом Наркомзем исходил из необходимости всемерной поддержки сельскохозяйственной кооперации и усиления ее роли как в деле реализации сельскохозяйственной продукции, так и в деле снабжения крестьянского хозяйства средствами производства. Эта точка зрения во всех конкретных вопросах энергично и последовательно проводилась органами Наркомзема вообще и инспекцией сельскохозяйственной кооперации в частности и особенно.

Что же касается деятельности Наркомзема в лице инспекции, в отношении способствования развитию колхозного строительства, мы остановимся лишь на важнейших моментах этой работы, дав их краткий перечень:

1. Был составлен пятилетний перспективный план развития колхозов, который был затем представлен на утверждение в соответствующие органы.

2. Учитывая необходимость агрономической помощи колхозам, циркулярно было предписано всем уездным агрономам вовлечь все агрономические силы уезда в дело агропомощи колхозам. Уездным агрономам предписано принимать непосредственное участие в составлении организационных и производственных планов колхозов, оказывать всяческую помощь при проведении означенных планов в жизнь, оказывать помощь в получении кредитов и следить за правильным использованием их и т. д. и т. д. Этим путем Наркомзем Грузии старался в некоторой степени исправить имеющийся у всех почти колхозов дефект—недостаточно квалифицированное агрономическое руководство.

3. Уисполкомам был разослан обширный циркуляр, указывающий им на необходимость всячески популяризировать идеи колхозов, втягивая в эту работу крестьян. Был дан подробный перечень необходимых для этого мероприятий.

4. Особенное внимание Наркомземом уделялось вопросу о социальном составе колхозов, соответствующие директивы были даны всем местным организациям.

5. Было обеспечено получение колхозами лесного материала в первую очередь на льготных условиях.

6. Органам землеустройства было предложено по мере возможности проводить землеустройство в первую очередь в колхозах.

7. В целях облегчения создания колхозов, был составлен проект упрощения порядка утверждения уставов колхозов и передан соответствующим органам на утверждение.

8. Был составлен план мероприятий в целях способствования развитию колхозов, каковой представлен на утверждение в Госплан.

9. Не имея материальной возможности провести, как это предполагалось, широкое обследование колхозов, была проведена соответствующая анкета.

Далее, инспекция вела постоянное наблюдение за выполнением всех своих распоряжений, а равно и за деятельностью колхозов. Вообще давались всем заинтересованным организациям и лицам советы в отношении вопросов практического строительства совхозов и т. д. и т. д.

В результате всех этих мероприятий, в 1926/27 году мы наблюдали некоторое оживление колхозного движения, материальное и организационное оздоровление его.

ორცა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 2243, ფურ. 65—85. პირი, საწერ მანქანზე დაბეჭდილი.

27. 1928 წლის იანვრის 6. — საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო კოლექტივთა ცენტრალური კავშირის გამგეობის მოხსენება თელავის მაზრის სასოფლო-სამეურნეო კოლმეურნეობათა მდგომარეობის შესახებ.

თელავის მაზრაში ამჟამად ითვლება 29 არტელი და სამანქანო ამხანაგობა. ამ საერთო რიცხვიდან 11 არის სამანქანო-სატრაქტორო 315 წევრით. ვაზის აღმდგენი არტელები რიცხვით 16.604 წევრით. ერთი მერძევეობის 15 წევრის შემადგენლობით და ერთიც მეზღვე-მეზოსტენთა ამხანაგობა 39 წევრით. 29 არტელ-ამხანაგობაში ერთიანდება 973 წევრი, რომელიც მთელი მაზრის მეკომურთა რიცხვთან შეფარდებით უდრის 4,09%, რომ შევადაროთ სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობების საერთო წევრთა რიცხვი უდრის 19,6%, აქედან 15% შედიან წევრებად, პერსონალურად, გარდა თავისი სამანქანო ამხანაგობისა, საკრედიტო ამხანაგობაშიც.

ყველა ამხანაგობები დაარსებულია სას. სამ. საკრ. ამხ-ბის და სამაზრო აგრონომიული განყოფილების ინიციატივით. თანახმად მათი წესდებისა, საპაიო გადასახადი შეადგენს 20 მან. 150 მანეთამდე, საწევრო ერთი მანეთიდან—5 მანეთამდე. დაარსებული არიან 1922 წლიდან 1927 წლის უკანასკნელ რიცხვამდე. ზემოაღნიშნულ ამხ-ბათა საერთო რიცხვიდან ხუთი წესდება დაუმტკიცებელია, მხოლოდ დანარჩენი გატარებულია კოოპერატიული სამმართველოს რეესტრში. აღნიშნული ამხ-ბების გარდა მისაღებია მხედველობაში ახლად დაარსებულთა რიცხვი, რომელთა საქმიანობა ელოდება მათი წესდების დამტკიცებას და მანქანების შეძენას. დაწვრილებითი ცნობები ყველა ამხ-ბის შესახებ არ მოგვეპოვება, მხოლოდ ხელთა გვაქვს 9 არტელისა და ამხ-ბათა გამოკვლევა, რომელიც შეძლებას გვაძლევს საერთო სურათის წარ-

მოღგენა ვიქონიოთ მათი სამეურნეო მოქმედების შესახებ. რიცხვი წევრების 9 არტელ-ამხანაგობებისა უდრის 471.171 წევრს, მქონეთ ერთი დესეტინა მიწის ნაკვეთისა, 184—ორი დესეტინის, 116—სამი დესეტინისა და მეტის. თითქმის ყველა არტელ-ამხანაგობები, რომლებიც კი მოიპოვებინ თელავის მაზრაში, ახლად დაარსებული არიან, რომელთა საქმიანობა ჭერხნობით არტელების მიზანს და დანიშნულებას ვერ ამართლებს.

დასახელებული ამხანაგობებიდან, შედარებით სხვებთან, მთავარი ადგილი უკავია, როგორც თავისი დროის ხანგრძლივობით, ისე წევრთა რიცხობრივი შემადგენლობით: 1. ვაზის აღმდგენ არტელს ეგრეთწოდებულ „ვაზის მეგობარს“, 2. სანაგავადოს მებღელ-მებოსტნეთა ამხ-ბა „სახნისს“.

„ვაზის მეგობარის“ წევრთა რაოდენობა უდრის 188-ს, აქედან 171 არის გლეხი მეურნე, რომლებიც თავის მხრივ სხვადასხვა ფენების წარმომადგენელნი არიან, მხოლოდ 17 წევრი ყოფილი ვაჭარი, მემამულე და სასულიერო წოდებისაა. როგორც ჩანს შემადგენლობა თვით არტელისა ჭრელია. არტელში, სადაც წევრები შრომის პროცესში უნდა ერთიანდებოდნენ, მატარებელი უნდა იყოს იმ საერთო ოჯახის, რომელი ოჯახის წევრებიც ერთნაირი სულისკვეთებით, ერთი და იგივე ეკონომიური მდგომარეობით უნდა იყვნენ. არტელის ამისთანა სიჭრელე და უღირსი წევრების შემეგბამ მყუდრო ოჯახში გამოიწვია ის, რომ ერთ დროს ძლიერი არტელი, რომელიც ადგა თავის წევრთა მეურნეულ აღმშენებლობას, რომელმაც საკმარისი ნდობა მოიპოვა წევრებში, ბოლოს მან დაკარგა თავისი პირვანდელი სახე და მთლად უმოქმედო მდგომარეობაში ჩაეარდა.

„ვაზის მეგობარს“ ფინანსური დახმარება ჰქონია, რაც გამოიხატება იმაში, რომ მან თავისი დაარსების პირველ დღეებში მიიღო 3—4 ათასი მანეთი გრძელვადიანი სესხი. თვით წევრებიც დაინტერესებულნი ყოფილან საერთო საქმით, ეს ჩანს იქიდან, რომ უმუშავია არტელს, მიწების დამუშავებისათვის ათას დღეზე მეტი საპაიოს გადასახადის ანგარიშში. მიღებული სესხები, რომლებიც ჰქონია არტელს, უმიზნოდ არის გამოყენებული, უმოძრაო კაპიტალად არის გადაქცეული, რომელშიაც არის მოთავსებული როგორც ნა-სესხი, ისე საკუთარი საშუალებანი.

სანამყენე ადგილი ზომით 9 დესეტინა 1-ლი ხარისხის მიწა, რომელიც სოფელს მიუცია, ვერც ის არის სათანადო პირობებში დამუშავებული. იმის მაგიერ, რომ ერთგვარ კულტურულ კერად გადაქცეულიყო და დამუშავებული სანამყენე ადგილებით აეწია წევრთა ეკონომიური დონე, შეეტანა ვაზის კულტურა, რომელიც უზრუნველყოფილი იქნებოდა მომლოდინე უბედური შემთხვევებიდან. იგი ასცდა საერთო არტელის მუშაობას უხელმძღვანელობის გამო და მთლად განადგურების გზას დაადგა.

არტელის საკუთარი მიწის ნაკვეთები, რომლებიც ამერიკული ვაზის ძირით იყო აშენებული, რომ სანამყენე ლერწი აეჭრათ, უყურადღებობით და უპატრონობის გამო გაპარტახების გზას დასდგომია, იმ დროს როდესაც

ქართული
ენციკლოპედია

2—3 წელიწადია მათელი შემოსაღობად საწყობში აქვთ შეგნული, გერ გაუმარგებია აღნიშნულ არტელს სანამყენე ადგილები და იგი საქონლის საძოვრად გადაქცეულა.

არამეთუ ახლის შექმნა, არტელის ხელმძღვანელობას ძველის შენარჩუნების ძალაც აღარ შერჩენია. ამას მოწმობს ის ფაქტი, რომ სათბური, რომელიც 4—5 ათასი მანეთის ღირებულებას უდრის, მის მოვლა-შენახვაზე არავინ ზრუნავს. სამწუხარო გარემოებას, რომელსაც ადგილი ჰქონა „ვაზის მეგობარში“, ეს ის არის, რომ გრძელვადიანი სესხი, რომელიც უნდა მიეღო რუსეთის კოოპერატიული ბანკიდან, მისი მოგვარება მიუღწევიათ ვინმე ჩარევისათვის, რომელსაც თავისი მზრუნველობა არ მოუკლია ისედაც დაქვეითებულ არტელისათვის და მიუთვისებია 700 მანეთი, მხოლოდ 300 მანეთი უმოწყალებია არტელის ფეხზე წამოსაყენებლად მათზე გაცემული სესხის სახით—1000 მანეთის რაოდენობიდან. გადის რამოდენიმე თვე და არავითარი გამორკვევა, დახმარება არ უთხოვიათ ზემდგომი ორგანოებიდან, არც ცდილან ამ ბიროტრექტედების გამომწვევებას¹, რათა ღირსეული პასუხი მოეთხოვათ ბრალდებულ-გამფლანგველისათვის. არტელის ახლანდელი მდგომარეობა მთლად მიუცხვებელია. მისი საქმიანობის გაყინვა ერთ წერტილზე ეწინააღმდეგება მის დაარსების მიზანს. იგი არ უნდა იყოს წევრების უიმედობის მიმცემი, მათი გამაღიზიანებელი, არამედ უნდა იყოს მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში ჩახედული. ახალი ეკონომიური ელფერის შეტანით მოამზადოს ნიდაგ მათი მეურნეული სახის გარდასაქმნელად.

2. სანავარდოს მეზაღე-მეზოსტენთა ამხანაგობა „სახნისი“ დაარსებულია 1923 წელს, წევრთა რაოდენობა უდრის 39-ს, რაც მთელი მოსახლეობის 75% შეადგენს. კერძო საკუთრების გარდა, საერთოდ, შეძენილი აქვთ: ერთი ცალი „ფონდზონის“ სისტემის ტრაქტორი, ორთახიანი შენობა თავისი აზრით, პურის საღეწი მანქანა „ტრიერი“. შეიღი ცალი სათონი მანქანა და სხვა წერილმანი ქონება. მთავარ ხელისშემწყობ პირობათაგან ამხანაგობის დასაარსებლად უნდა ჩაითვალოს თელავის მაზრაში სოფელი სანავარდო, პირველ ყოვლისა, თვით მეურნეობა სოფლისა და მათი რიცხობრივი შემადგენლობა მთავარი ხელისშემწყობია მათი მეურნეული შეკავშირებისა. სოფელი შესღება 52 მეკომურისაგან, რომელთაგანაც 39 ანუ 75% წევრია ამხანაგობისა. თვით სოფლის სოციალური შემადგენლობა არაა ისე მრავალფეროვანი, როგორც ეს ახასიათებს მის მეზობელ სოფლებს.

საბაღე, საბოსტნე, სახნავ-სათესი მიწების უმოკლესი მანძილი, და ბოლოს ის მეურნეული საქმიანობა, რომელიც მთავარი ფაქტორთაგანია მათ შეკავშირება-განმტკიცებაში. სანავარდოს მდებარეობა განთქმულია თავისი საზამთროთი, რომელმაც პირველობა აიღო მთელ სოციალისტურ რესპუბლიკებში თავისი გემოვნებით, ფორმით და არომატით. ეს არის მთავარი, რომელნიც ქმნიან მთავარ მოთხოვნილებას, როგორც ადგილობრივ, ისე გარეშე ბაზარზე. ყოველწლიურად სანავარდოს შეუძლია მიაწოდოს ბაზარს 80—100 ვაგონი

¹ ასეა საბუთში.

საზამთრო, როგორც საერთო მიწის დამუშავების რაოდენობიდან, ისე წვერების უშუალო დამზადებით. ყველა ეს ხელისშემწყობი პირობები და მათი საქმიანობა მოწმობენ იმას, რომ სანავარდოს ამხ-ბის ნიადაგი სალია, და პირველია თავისი შეკავშირებით სხვა ამხ-ბებთან შეფარდებით.

მიუხედავად ყოველმხრივ ხელისშემწყობ პირობებისა იგი ვერ გასცილებია იმ ჩაჩაობებს, რა სახეც მას მიუღია პირველი ჩამოყალიბების დროს. კოლექტიური მეურნეობისათვის აუცილებელია თანდათანობითი განსაზოგადოებრიობა მიწის ნაკვეთებისა, რომელიც იქნება გამომწვევი, თავის მხრივ, შრომის პროცესის გაერთიანებისა, მხოლოდ ორივე ერთად იქნება სალი საუბრის ჩამყრელი მათი მეურნეული მშენებლობისა.

სხვა სამანქანო ამხანაგობები, რომლებსაც ადგილი აქვთ თელავის მაზრაში, არიან ახლად დაარსებულნი. ზოგიერთის რიცხობრივი შემადგენლობა დაყრდნობით მოითხოვს მარტივ ამხანაგობებად (ყვარლის ამხანაგობა 139 წევრით). ყველა სამანქანო ამხანაგობის მუშაობა ჯერ ჯერობით ორგანიზაციულად ჩამოუყალიბებელია. ორგანიზაციული ფორმა, როგორც ამისთანა, მათ არა აქვთ, მათი წევრთა შემადგენლობა მრავალფეროვანია მათივე სოციალური მდგომარეობით. ყოფილა იმისთანა შემთხვევაც, რომ მოტანილი ტრაქტორი საერედით ამხანაგობების მიერ შეუძენიათ ამხანაგობის წევრებს ნაღდად. თავის-თავად ცხადია, თუ რომელი ფენა გლეხობისა შესძლებდა ერთი ხელის დაკვრით მის შეძენა-მოხმარებას. ყოველგვარი სასოფლო-სამეურნეო იარაღ-მანქანები, რომელიც კი ნაწილდება საოფლად, მხოლოდ და მხოლოდ ხვედრია ღარიბ და საშუალო გლეხობისა, ისიც ერთი პირობით, რომ მოხდეს შეძენილობა, შეკავშირება, რათა თავიანთი თანასწორი თანამშრომლობით, გაერგანით და მეურნეული შენაერთით ასწიონ თავიანთი დაქვეითებული მეურნეობა. რაც შეეხება მანქანების რაციონალურად გამოყენებას, ვერ ხდება მიზანშეწონილად. იმ დროს, როდესაც საშუალოდ თითოეული დესეტინის მოხენის თვითღირებულება 10—12 მანეთს უდრის, ეს საზომი არ არის გავრცელებული ჩვენს სამანქანო ამხანაგობაში და მათი დანახარჯი ყოველ დესეტინის მოხენაზე უდრის 14—18—20 მანეთს. მთლიანი ენერგია მანქანისა ვერ არის გამოყენებული. მომავალში ტრაქტორიზაციამ უნდა უკუაგდოს პრიმიტიზაცია, ამ მიზანს კი მივაღწევთ მაშინ, როდესაც ტრაქტორის ძალას გამოვიყენებთ წლის განმავლობაში არა ერთი ან ორი თვით, არამედ რაც შეიძლება მაქსიმალურად. ყველა ამის ხელისშემწყობად და სიძნელის თავიდან ასაცილებლად საჭიროა მიწათმოწყობის საქმეს მიექცეს მთავარი ყურადღება. ხშირია შემთხვევა, როდესაც სახნავი მიწის ნაკვეთები ამხანაგობების წევრისა ერთმანეთიდან რამოდენიმე ვერსით არიან დაშორებული, რომელიც თავის მხრივ ართულებს სამუშაოს თავის დროზე შესრულებას. ამასთან ერთად აუცილებელია საწვავი მასალის მიწოდების გამარტივება. თვით სახნავი მიწის სიშორე სოფლიდან მინდვრებამდე ესეც ერთგვარ უხერხულობას ქმნის.

კოლექტივში წევრის მიღება უნდა განსაზღვრული იყოს, თუ იგი რამდენად შეეფერება და ღირსეული წევრი იქნება ამხანაგობისა, როგორც თავისი ეკონომიური მდგომარეობით, ისე მისი ზნეობით.

გეორგიანული

საისტორიო მოამბე

დღევანდლამდე გლეხის მეურნეობათა კოლექტიურად გაერთიანებას არ ექცეოდა სათანადო ყურადღება. სოფლად არსებული ამხანაგობების გაერთიანებისათვის დახმარება ატარებდა შემთხვევით ხასიათს. სოციალიზმის ეს საუკეთესო კერა მოკლებული იყო სათანადო იდეურ, ორგანიზაციულ და მატერიალურ დახმარებას. ამიტომ იყო, რომ აქა-იქ სტიქიურად აღმოცენებულ გლეხთა მეურნეობები, ხშირად, მოკლე ხნის უმწეო არსებობის შემდეგ ჭრებოდა. (კუჭატანის ამხანაგობა). მთავარი, რაც უნდა ახასიათებდეს გლეხთა კოლექტიურად გაერთიანებისაკენ მიმართულ მუშაობას, ესაა ნებაყოფლობითი პრინციპი. კოლექტივიზაციის საქმის ჩქარი ნაბიჯით წინ წაწევა, აუქირა არა იმდენად აგიტაცია-პროპაგანდით, რამდენადაც საქმით. პარტიულ, საჭკოთა და საზოგადოებრივ-კომპერატიულ ორგანიზაციებმა უნდა შექმნან გლეხთა მეურნეობისაგან ისეთი მეურნეობანი, რომელნიც თავისი კულტურისნობით და ეკონომიური საქმიანობით წინ წაუძღვებიან სოფელს და ბუნებრივად მიიზიდვენ ღარიბ და საშუალო გლეხკაცობას. ამის განსახორციელებლად ამხანაგობანი უნდა იწყებოდეს მარტივი ფორმიდან. გამოცდილებამ ცხადჰყო, რომ კოლექტივიზაცია იქ უფრო პოულობს მკვიდრ ნიადაგს, სადაც გლეხთა მეურნეულ გაერთიანებას იწყებენ მარტივი ფორმებიდან. მხოლოდ იმ შემთხვევაში უნდა შეუდგნენ გლეხთა კოლექტიური მეურნეობის მოწყობას თუ კი იქნება სრული რწმენა იმისა, რომ ამხანაგობა მკვიდრად დაბადებული არ აღმოჩნდება და ამით სახელს არ გაუტეხს სოფლის მშრომელი მოსახლეობის თვალში კოლექტივიზაციის საქმეს.

ჩვენი მაზრის სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობებმა თავისი განსაკუთრებული ყურადღების საგნად უნდა დაისახონ კოლექტიური მეურნეობანი. ჩვენი მიზანია კოლექტივიზაციის საშუალებით ეკონომიურად დარაზმით და გავამაგროთ ღარიბი გლეხკაცობა. ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაჯლ კოლექტიურ მეურნეობათა აღმშენებლობაში შეადგენდა ის, რომ არ იყო ამ მეურნეობათა ხელმძღვანელი ცენტრი, არ იყო მკვიდრო ურთიერთობა გლეხთა ცალკეულ გაერთიანებათა შორის, რომელიც აუცილებელია ყოველი ახლად შექმნილი ორგანიზაციისათვის. ამ დარგის ახალი ცენტრის დაარსება-ჩამოყალიბება, რომელიც მოხდება ამ მოკლე ხანში თბილისში „სოფლის კავშირთან“ ერთად. გვამედოვნებს, რომ ნაკლი, რომელიც ახასიათებდა ჩვენს ამხანაგობებს მომავალში გამოსწორებული იქნება.

საქართველოში, პირველი ადგილი, სამაჩხანო ამხანაგობების და არტელებისათვის ხელისშემწყობ პირობების არსებობის მხრივ უნდა დაეთმოს აღმოსავლეთ საქართველოს, და განსაკუთრებით, ეს შეიძლება ითქვას თელავის მაზრაზედაც. ჩვენ ვხედავთ, რომ სულ მოკლე ხანში თელავის მაზრაში შემოსულა 29 ტრაქტორი, 4 სალენი მანქანა და სხვა წვრილმანი იარაღ-მანქანები. დიდი სიმპატიურობა დაუმსახურებია სალენ მანქანას ზოგიერთ რაიონებში. (ძველი-გავაზი, ყვარელი და ახმეტა).

ერთი წლის განმავლობაში სალენმა მანქანებმა ისე შესცვალეს მამაპაუ-

რი გამართული კალო, რომ მასიურ მეურნეულ მოქმედებად გადაიქცა ამ კულტურული ღარგის გამოყენება.

დღევანდლამდე თელავის მაზრის კოლექტიური ამხანაგობების მუშაობა მორუსტებდა, მაგრამ ეს არის მთლიანად დამახასიათებელი თვისება ჩვენს რესპუბლიკებში. მათი განვითარების ნიადაგი უკვე მოწაზადებულია. უნდა ვივლით სხვა ახალი ცენტრის დაარსების შემდეგ ისინი შემოიკრიბებიან იმ წესდების გარშემო, რომელი წესდებაც ამოცანად დაისახა ჩვენმა პარტიამ და ხელსუფლებამ. მისი შესრულება, ეს იქნება დიდი ნაბიჯი ჩვენი მაზრის მშენებლობისათვის კოლექტივიზაციის სახით, რომელიც არის ერთ-ერთი ფაქტორთაგანი გზად და ხილად მომავალი სოციალიზმისათვის.

ორცსა, ფონ. 1473, ანაწ. 1, საქ. 8, ფურ. 1—6. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

28 1928 წლის აგვისტოს 11.—საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო კოლექტივთა ცენტრალური კავშირის ინსტრუქტორების მოხსენებიდან სიღნაღის მაზრის სასოფლო-სამეურნეო კოლექტივების და სამანქანო ამხანაგობების შემოწმების შედეგების შესახებ.

1. სიღნაღის მაზრის კოლექტიური მეურნეობების და სამანქანო ამხანაგობების საერთო მდგომარეობა

სიღნაღის მაზრის კოლექტიური მეურნეობების საერთო მდგომარეობა მაზრის პირობებთან და საქართველოს სხვადასხვა მაზრებთან შედარებით უნდა ჩათვალოს დამაკმაყოფილებლად.

დამახასიათებელი ფაქტები ზემოთ აღნიშნულისა არის ის გარემოება, რომ სიღნაღის მაზრის კოლექტიური მეურნეობების დაახლოებით 70%-ს უკვე აქვთ ისეთი ჩანასახი და მეურნეობის განვითარების ისეთი ეკონომიური ბაზა, რომელიც წარმოადგენს საშუალებას, რომ არსებულ კოლექტიურ მეურნეობათა 70%-ის ივითადამდის საკითხი შეიძლება ითქვას—შეუძლებელია. დეფექტები, რომელნიც ახასიათებენ კოლექტიურ მეურნეობებს და ამხანაგობებს, დიდ როლს თამაშობენ კოლექტივების, როგორც აღმშენებლობის საქმეში, აგრეთვე, კოლექტივის არსებობა და არარსებობის საქმეში, რომელთა ურთიერთი სინამდვილეში შეუძლებელია. ხელმძღვანელობის გაუმჯობესებით და კოლექტიური მეურნეობების საქმიანობაში დაინტერესებული ორგანიზაციების სათანადოდ ჩაბმით, აღნიშნული დეფექტები თავიდან აცილებული იქნება. თუ რომ დეფექტები სიღნაღის მაზრის კოლექტიურ მეურნეობებს აქვთ იმისთანა ხასიათის, რომელნიც გამოსწორებული უნდა ყოფილიყო დღემდის, ამის მიზეზი არის ის გარემოება, რომ კოლექტიური მეურნეობების და ამხანაგობების 50% არის დაარსებული 1928 წლის გაზაფხულზე. 30% კოლექტივების და ამხანაგობების მოითხოვდა რეორგანიზაციას, ანუ სრულიად მათი ლიკვიდაციას, რადგანაც აღმოცენებულნი არიან უსაფუძვლოდ და ზნობრივად

საქართველოს
ენციკლოპედია

ობიექტური და სუბიექტური პირობების გამო არა აქვთ არაფერი საერთო პერსპექტივები.

გლეხების ლტოლვილება და სურვილი კოლმეურნეობაში წარმოშობით შეკავშირების მეტად დიდია.

ასეთი ნახევრად მასიური ლტოლვილების შედეგი არის:

1) სოფელში, სადაც არსებობს ცოტად თუ ბევრად კარგი კოლექტივი, გლეხობა რწმუნდება მისი მაგალითებით კოლექტიური მეურნეობის უპირატესობის საქმიანობაში კერძო მეურნეობასთან შედარებით; ასეთი სოფლები არიან:—სოფ. მუკუზანი, სოფ. ახალშენი, სოფ. ქედი, სოფ. კარდანახი, სოფ. ბოდბე და სხვა.

2) არანაკლებ აღსანიშნავი არის ის, რომ შეღავათები და დახმარებები, რომლებიც ეძლევათ კოლექტიურ მეურნეობებს, არის წამქეზებელი საშუალება კოლექტიურ მეურნეობებში გლეხობის შეკავშირებისა.

უმთავრესად გავრცელებულია კოლექტიურ მეურნეობათა ქსელი მევენახეთა უბნებში—(ველისციხე, მუკუზანი, გურჯაანი, კარდანახი და სხვა). მევენახეობის გარშემო შექმნილი კოლექტიური მეურნეობები, უმთავრესად მისდევენ ფილოქსერით განადგურებული ვენახების ნაცვლად ახალი ვენახების აღდგენა-გაშენებას. აღნიშნული გარემოება გლეხებისათვის მეტად ზღაპარულია და ადვილად შესაძლებელია მხოლოდ კოლექტიური ძალით, ვინაიდან ვენახის ახლად გაშენებას ესაჭიროება თანხების დაბანდება (3—4 წლით 1 დესეტინა დაახლოებით 1.500—1.800 მანეთი) და თხოულობს მეტად ძველ და რთულ მუშაობას. ღარიბი გლეხებისათვის თითქმის ახალი ვენახის გაშენება კერძოთ, მეტად ძნელია.

სოფ. ქედი, სოფ. წითელი წყარო, სოფ. ბოდბე, სოფ. ბოდბისხევი, ლავიდეხი და სხვა უბნების კოლექტიური მეურნეობები შეკავშირებულნი არიან უმთავრესად მემინდვრობის გარშემო.

აქ მთავარ როლს გაერთიანებაში თამაშობს წარმოებითი საშუალებების კოლექტიურად შეძენა და ადამიანის ფიზიკური შრომის შეცვლა მანქანითა და რკინიგზით, რასაც ასეთი უპირატესობა არ უკავია მევენახეთა კოლექტივებში, რადგან აღნიშნული ორი ტიპის კოლექტიურ გაერთიანებებს ახასიათებს თითოეულს სპეციფიური პირობები.

კოლმეურნეობის წევრთა სიდიდე, საშუალოდ, არ აღემატება 20—23 წევრს. ამის მიზეზი, ე. ი. ასეთი რიცხობრივი სიმცირისა, არის ის, რომ გლეხი ამბობს: „ამხანაგო, ჯერ ენახოთ რა გამოგვივა ჩვენ და მერე მივიღებთ ახალ წევრებს და გავადიდებთ ამით არტელს“—ო, თუმცა აღნიშნულ გარემოებას აქვს სხვა ეკონომიურ-ორგანიზაციული მიზეზებიც. (იხ. მუხ. № V, VI).—აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ერთი და იგივე სოფელში ხშირია შემთხვევა, როდესაც არსებობს 4—5 კოლექტივი, მათში კი მხოლოდ არის ერთი, რომელიც შეეფერება კოლექტიური მეურნეობის სინამდვილეს და ღირსეულობას.

მაზრის საადგილმამულო განყოფილების ცნობებისდა მიხედვით სულ,

კოლექტიურ მეურნეობათა და სხვადასხვა ამხანაგობათა რიცხვი მაზრაში, ივლისის 1 რიცხვისათვის უდრის სულ 106 ერთეულს (რაც იქნა აღმასკომის მიერ გამოქვეყნებული პრესაშიც). „კოლმეურნეობების“ ცნობებიდან კი სილნალის მაზრაში არის მხოლოდ 75 ერთეული.

უნდა აღინიშნოს, რომ 106 რიცხვში შედიან არაკოლექტიური მეურნეობებიც (სრულად ან სიტყვის მნიშვნელობით), ვინაიდან 106-ის რიცხვში აღრიცხულნი არიან ისეთი კოლექტივებიც, რომელნიც არიან შეკავშირებულნი მხოლოდ ერთი სეზონით, მაგ. ქალების აბრეშუმის დამამზადებელი წრეები და სხვა. ჩვენს მიერ გამოკვლეული ცნობები შეიცავენ სინამდვილეს, ვიდრე სხვა ცნობები.

ჩვენი დაკვირვებით, ზრდა კოლექტიური მეურნეობებისა 1928—1929 წლის ზამთრის განმავლობაში გადიდდება 50—60%-ით. საჭიროა ზრდას მიეცეს სისტემა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ზრდა არ იქნება მიზანშეწონილი და ნორმალური.

II. კოლექტიურ მეურნეობათა მიწათმოწყობა

სილნალის მაზრის მიწისმზომელები ყველა არიან ჩაბმულნი კოლექტიურ მეურნეობათა, მიწათმოწყობაში.

1928 წ. სამიწათმოწყობო სეზონში დამთავრებული იქნება ყველა კოლმეურნეობის მიწათმოწყობა 100%-ით და ნაწილობრივად სამანქანო ამხანაგობებიც. სილნალის მაზრაში აღნიშნული საკითხი კოლმეურნეობათა აღმშენებლობაში არ წარმოადგენს დიდ პრობლემას¹ და 80%-ით მოგვარებულია ჩაითვლება. მიწათმოწყობის დროს კოლექტივებსა და გლეხობას შორის მიწების გაცლა-გამოცვლის ნიადაგზე კომფლიტებს აღვილი არ ჰქონია, გარდა სრულიად უმნიშვნელო კომფლიტებისა. საჭიროდ მიმაჩნია აღვნიშნო, რომ მიწის კოდექსის მუხლი № 19 დღესაც შეიძლება ჩაითვალოს ნაწილობრივ მოუგვარებლად ბოლო ცვლილებების შეტანისა გამო.

III. აგროხელმძღვანელობა და აგროდახმარება

აგროდახმარება, რაიაგრონომების უშუალო ხელმძღვანელობა (ზოგ რაიონებში) კოლმეურნეობების აღმშენებლობის საქმეში, შედარებით წარსულთან, გაუმჯობესებულია. კოლმეურნეობებსა და რაიაგრონომებს შორის არის გაბმული კავშირი. მაგ. იქ, სადაც დაარსებული იქნა ჩვენს მიერ კოლმეურნეობათა განაერთები, ყველგან გაყვანილ იქნენ საბჭოებში რაიაგრონომებიც. რაიაგრონომებს ყველა კოლმეურნეობებში შედგენილი აქვთ ხარჯთაღრიცხვები და გეგმები. კოლმეურნეობებს და რაიაგრონომებს ემჩნევათ შეთანხმებითი მუშაობა და სხვა (მაგ. ველისციხის თემის რაიაგრონომი და ველისციხის კოლმეურნეობები), მაგრამ არ შეიძლება არ აღინიშნოს აღნიშნულ საქმეში დამახასიათებელი დეფექტებიც. არც ერთ კოლმეურნეობაში სანამუშაო

¹ ასეა საბუთში.

გეორგიანული
ისტორიული
საზოგადოებრივი
კვლევის
საზოგადოებრივი
კვლევის
საზოგადოებრივი
კვლევის

მან(ც) არ არის შემოღებული მემინდვრობაში მრავალმინდვრობა და თესლბრუნვა. საუბრები და ლექციები აგრიკულტურულ თემებზე კოლმეურნეობების წევრთა შორის სრულიად არ არსებობს.

აგრონომების მიერ შედგენილი გეგმები და ხარჯთაღრიცხვები მეტწილად რჩებიან ქაღალდზე, ვინაიდან რაიზგრონომი არ ეხმარება კოლმეურნეობის ხელმძღვანელს, გეგმის რეალურად ცხოვრებაში გატარების საქმეში.

ზემოთ მოყვანილ დეფექტებს ახლავთ შემდეგი მიზეზებიც, რომლებიც ართულებენ მათ. ხარჯთაღრიცხვების ცხოვრებაში გატარებას, ის, რომ კოლექტივებში ანგარიშსწორება მოუგვარებელია. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ სიღნაღის მაზრის კოლექტივებისათვის რვა რაიონული აგრონომი მეტად მცირე რიცხვია, რომელი საკითხიც თხოულობს სათანადო მოგვარებას.

IV. ანგარიშსწორების საქმე კოლმეურნეობებში

მიუხედავად იმისა, რომ ა/წ. მარტის თვის განმავლობაში ჩვენს მიერ დარიგებულ იქნა საანგარიშო წიგნები, როგორც კოლმეურნეობებში, აგრეთვე ხამანქანო ამხანაგობებში, უნდა ითქვას, რომ გარდა რვა კოლმეურნეობისა, არც ერთ კოლმეურნეობაში არ არის აღნიშნული საქმე ისე წარმოებულ, რომ იქნეს დამაკმაყოფილებელი. მიზეზი არის ის, რომ კოლექტივებში არიან ჯუფასოდ მიმაგრებული სხვადასხვა ორგანიზაციების მოანგარიშეები, ამიტომ, არ ექცევა დღემდე აღნიშნულ საქმეს ჯგუფიანი ყურადღება. ჯგუფური განაურთების დაარსებით, ფასიანი მოანგარიშეების დაქირავებით, აღნიშნული საკითხი მოგვარებული იქნება 1929 წლის სამეურნეო წლის დაწყებიდანვე. მანამ კი, მოგვარება ანგარიშსწორებისა კოლმეურნეობებში შეუძლებელია. ფრიად საჭიროებას მოითხოვს, რომ შემუშავებულ იქნეს ახალი ფორმის დავთრები, ყველა სახის კოლექტიური მეურნეობისათვის ცალ-ცალკე და ოქტომბრის თვიდან ახლად დაქირავებულ მოანგარიშეების საშუალებით, კოლექტიური მეურნეობები გადაეყავნოთ ახალ და უფრო მტკიცე ანგარიშწარმოებაზე.

ჩვენი მუშაობის დროს გამოყოფილი და დაქირავებული ჰყავდათ საერთო მოანგარიშეები, ჯგუფური განაურთის წესით, მხოლოდ 20 კოლმეურნეობისა და ამხანაგობის ანგარიშწარმოების თავიდანვე კარგად დაწყება, თხოულობს, დღილობრივად ინსტრუქციების და განმარტებების მიცემას, წინააღმდეგ შემთხვევაში, დეფექტები იქნება მომავალშიც. ადგილობრივი ორგანიზაციების მიერ ქედის კომუნაში მივიღებულ იყო მოანგარიშე, მაგრამ კომუნამ უკანასკნელი არ მიიღო, რადგანაც კომუნას არა აქვს შესაძლებლობა აღნიშნული ხარჯების გაღების.

ჩემის აზრით, საჭიროა, ქედის კომუნაში აღნიშნული საკითხი მოგვარებულ იქნეს იმით, რომ კომუნის წევრი—მოანგარიშე იქნეს გამოწვეული თბილისში მოანგარიშეთა კურსებზე, რათა ამით, კომუნას ჰყავდეს თავისი წევრი—მოანგარიშე. მოხანშეწონილი იქნებოდა, რომ მოანგარიშემ მიიღოს სათანადო ცოდნა ახალი წესით ანგარიშწარმოების შემოღებასთან დაკავშირებით.

V. საწევრო და საპაიო გადასახადების შესახებ

უმთავრესად სამანქანო ამხანაგობებში და ნაწილობრივად კოლექტიურ მეურნეობებში საწევრო და საპაიო გადასახადის დანიშნულება და მისი სრული შინაარსის გაგება და ცხოვრებაში გატარება დამახინჯებულია. მაგალითად, როდესაც ესა თუ ის სამანქანო ამხანაგობა ანუ კოლმეურნეობა ღებულობს ახალ წევრს, მას უყენებენ გადასახადის შემდეგ პირობებს: კოლექტივი აფასებს იმ დღისათვის მთელ მის ქონებას (აღგენს ინვენტარულ ბალანსს) და ჯამს ქონებისას ჰყოფს წევრთა რაოდენობაზე. ხვედრს ასეთი გამოანგარიშებისას სთხოვენ ახლად შემომსვლელს. ხშირია შემთხვევა, როდესაც ასეთი განაწილებით და ანგარიშით გადასახადი აღწევს 500—700 მანეთს უფრო ხშირად კი 200—250 მანეთს.

აი მთავარი, რაც ხელს უშლიდა და ნაწილობრივად უშლის კოლექტივების რიცხოვნობა ზრდას.

ზემოთ მოყვანილი მაგალითი ხშირად ხდება ამხანაგობის მიერ განზრახ, ვინაიდან შეყრილი არიან ამხანაგობაში „ძმაბიჭები“ და სხვების მიღებას მეტად ურიდებიან. ზოგ შემთხვევაში, გადასახადის მნიშვნელობა ასეთი გამოანგარიშებით აქვთ წარმოდგენილი. როდესაც ჩვენს მიერ ეძლეოდათ ამხანაგობებს სათანადო განმარტებები, რომ საპაიო და საწევრო არ უნდა აღემატებოდეს 10—15 მანეთს და ნაშთი, წევრის მიერ შემოტანილი საერთო თანხისა, უნდა გადარიცხულ იქნეს ნასესხ თანხებში, წევრი კი უნდა ჩაითვალოს შემოტანილი თანხისდა მიხედვით ამხანაგობის კრედიტორად, გლეხობა პასუხობს: — „ამხანაგო, ჩვენ რომ ტრაქტორი ვიყიდეთ, გავყიდეთ ხარები, ბანკიდან ავიღეთ ვალი და თითოეულს ჩაყრილი გვაქვს ამ საქმეში 200—250 მანეთი და ესლა მივიღეთ წევრი 15 მანეთად, ჩვენ ცოდონი არა ვართ“—ო. ასეთ გარემოებას ჩვენს მუშაობაში ჰქონდა მთავარი ყურადღება მიქცეული. ნაწილობრივად ამ საკითხში ჩვენს მითითებებს ამხანაგობები ღებულობდნენ, ნაწილობრივად კი, საეჭვოა რომ გატარდეს ცხოვრებაში. სამანქანო ამხანაგობების დეფექტად ჩაითვლება კიდევ ის გარემოება, რომ სამოც პროცენტს ამხანაგობებისას აქვთ მხოლოდ ტრაქტორი, დანარჩენი იარაღ-მანქანების შეძენაზე სრულიად არ ზრუნავენ და ამით იზრდება სამანქანო ამხანაგობის გადასვლა რთულ კოლმეურნეობაზე.

VI. კოლექტიურ მეურნეობებში მოგების განაწილების შესახებ

მოგების განაწილების საკითხი კოლექტიურ მეურნეობათა აღმშენებლობის პრაქტიკაში მეტად მოუგვარებელია და თხოულობს დიდ ენერგიას, რომ იქნეს მოყვანილი სათანადო სისტემაში, რომელი სისტემაც გააქარწყლებს დეფექტებს, რომელნიც არიან კოლმეურნეობათა ცხოვრებაში.

საჭიროა შემოღებულ იქნეს კომუნებში, არტელებში და ამხანაგობებში,

ქართული
ენციკლოპედია

როგორც შრომის ძალების რაციონალურად გამოყენება; აგრეთვე შრომის და-
ჯილდოება—ანაზღაურება დახარჯული შრომის რაოდენობის, ხარისხის, კვალი-
ფიკაციისა და მიხედვით. აღნიშნული საკითხი გახსნის კოლექტიურ მეურნეო-
ბებში ღარიბ და საშუალო გლეხობის მიღების კარებს. დატოვება კი იმ წესე-
ბის, რომელი წესებითაც ნაწილდება კოლექტივების მოგება, დღესდღეობად,
კოლექტივებს წაიყვანს ნგრევისაკენ და დაშლისაკენ.

როგორ არის სინამდვილეში აღნიშნული საკითხი?

არსებობს პრაქტიკულად განაწილების ორი პრინციპი:

1) „გაყოფა სულზე“, 2) „მკლავზე“. არც პირველი და არც მეორე არ
არის კოლმეურნეობათათვის პროგრესული და მიზანშეწონილი. უარყოფილ
უნდა იქნეს პირველიც და მეორეც.

რას გულისხმობს გლეხობა ზემოთ მოყვანილ ორ დებულებაში. გაყოფა
სულზე ნიშნავს შემდეგს:—არტელის ოჯახის სულობრივი შემადგენლობა არ
არის მიღებული მხედველობაში—ოჯახიანია თუ უოჯახო, ცოლიანია თუ
უცოლო, და სხვა. ოჯახი ჰყოფს ერთ შრომისუნარიანს, რომელიც ითვისება
მუდმივ მუშად არტელში. მუშაობა სავალდებულოა მხოლოდ მუდმივი მუშო-
სათვის, დანარჩენ ოჯახის წევრთათვის კი არა, მიუხედავად იმისა, არიან თუ
არა შრომისუნარიანები ოჯახში. შრომის აღრიცხვა, როგორც რაოდენობის,
ისე ხარისხის და სხვა არ ხდება. წლიური შემოსავალი იყოფა წევრთა ოჯახის
სულობრივი რაოდენობისა და მიხედვით, თანასწორად, ე. ი. თითოეულ არტელ-
ში შემავალ ოჯახის წევრს ეძლევა ხვედრი დაყოფილი კატეგორიის მიხედვით,
მიუხედავად იმისა, თუ რა შრომა და ინიციატივა მიუძღვის არტელის სამეურ-
ნეო საქმიანობაში.

მკლავზე გაყოფა კი პირიქით; შრომის განაწილების წესი იგივეა, რაც
პირველ შემთხვევაში, ხოლო გაყოფა წლიური მოგებისა, ხდება ფაქტიური
მუდმივი მუშის რიცხვისა და მიხედვით, თანასწორად, მიუხედავად კვალიფი-
კაციისა, ხარისხისა, დახარჯულ დღეთა რაოდენობისა, ოჯახთა შემადგენლობი-
სა და სხვა. აღნიშნულ შემთხვევაში უცოლო და ცოლიანი, ოჯახიანი თუ
უოჯახო დებულობს არტელის წევრის ერთ მთლიან ხვედრს.

ზემოთ მოყვანილი მოგების განაწილების წესები, შეიცავენ მეტად მრავალ
უარყოფით მხარეებს, რომელი მხარეებიც ხშირად იწვევენ კოლექტივის
წევრთა შორის უკმაყოფილებას და ამიტომ კოლექტივი ხშირად იშლება კი-
დედაც.

მოგების განაწილების საკითხი და საკითხი საწევრო-საპაიოს გადასახადის
წესებზე, წარმოადგენენ ერთადერთ მათვარ საკითხებს კოლექტივების გაჯანსა-
ღებისა და მათი მოქმედების გაუმჯობესებაში.

VII. დაარსებულ ჯგუფური განაერთების შესახებ

ჯგუფური განაერთები ორი თვის განმავლობაში ჩვენს მიერ დაარსებული
იქნა მხოლოდ ოთხ უბანში:—ველისციხის, გურჯაანის, მაჩხაანის და ბოდბის-

ხევის დასაარსებელია ჯგუფური განაერთები: წითელწყაროს თემში, ლელიან-თენის თემში, წნორის-წყლის თემში, ლაგოდეხის და სხვა თემებში.

ზემოთ აღნიშნულ უბნებში გაერთიანებების ღაარსება არ არის ჩატარებული, იმ მიზეზით, რომ გლეხობა დაფანტულია მინდვრად სამუშაოდ 20—15 ვერსის მანძილზე და ამიტომ მათი კრებაზე მიწვევის საშუალება შეუძლებელი ზდება, ვინაიდან, ჯგუფურ განაერთში შემავალ კოლექტივებს, უნდა ახლავდეს ეკონომ-გეოგრაფიული პირობები და სხვა, ამიტომ მრავალი კოლექტივები დაჩნებიან ყოველივე განაერთის გარეშე, ასეთები არიან: — სოფ. ქოდალოს არტელი, სოფ. კარდანახის, ქედის კომუნა, ზემო მაღაროს და სხვა კოლექტივები.

იმ უბნებში, სადაც საქირთა დაარსებულ იქნენ განაერთები, შეიძლება ზოლოდ ასეთის ჩატარება არა აღრე ნოემბრის თვისა.

VIII. კოლექტიური მეურნეობების და ამხანაგობების რიცხოზრივი გადიდების შესახებ

მაზრაში არის ისეთი მაგალითები, როდესაც ერთი და იგივე სოფელში არსებობენ რამოდენიმე კოლექტიური მეურნეობები და სამანქანო ამხანაგობები. მაგალითად: სოფ. ბოდბეში არსებობს სამი არტელი, —სახელდობრ: „მუშა“—5 წევრი, „შრომა“—8 წევრი, „1 მაისი“—10 წევრი. მიწები მოწყობილი აქვს სამივეს. წესდებები აქვთ დამტკიცებული სამივეს. საერთო რიცხვი წევრებისა სამივეში არის 23, საშუალოდ თითოეულ კოლექტივზე წევრთა რიცხვი უდრის 8-ს.

ასეთი გარემოება არის სხვა სოფლებშიც, რაც უნდა ჩათვალოს არანორმალურ მოვლენად. ჩვენს მიერ იყო ცდები, რომ ასეთი კოლექტივები გაერთიანებულიყვნენ ერთ კოლექტივად, რომელიც იქნებოდა უფრო ძლიერი, მიზანშეწონილი და ეკონომიურადაც უფრო მისაღები. ჩვენს ასეთ ცდებს, წინ გადაეღობა სხვადასხვა მიზეზები, როგორიც არის, გლეხობის გაუბედაობა ასე ნაქარევედ გაერთიანების, ურთიერთშორის შეთვისების შესახებ, 1928 წლის მეურნეობის ცალ-ცალკე წარმოება და სხვა. ჩვენ ყველა ასეთი ფაქტების დროს, ვატარებდით სათანადო აგიტაცია-პროპაგანდას, რაზედაც გლეხობა, გეთანხმებოდა და სურდა ასეთი გაერთიანება, მხოლოდ შემოდგომის დროს და არა ეხლა, რაც ჩვენი აზრით უფრო მიზანშეწონილი იქნება. საქიროდ მიგვანია შემოდგომაზე ჩატარებულ იქნეს აღნიშნული საკითხის გარშემო სათანადო კამპანია, რათა რიცხვი კოლექტივების იქნეს შემცირებული მინიმუმამდე და ამით გაუმჯობესებულ იქნეს მომავალში კოლექტივები ყოველმხრივად მათი ხარისხით. ასეთი კოლექტივები, რომლებიც უნდა გაერთიანებულ იქნენ არიან შემდეგი კოლექტივები.

1) ველისციხის კომუნაში შევიდეს „ოქტომბრის რევოლუციის 10 წლისათვის სახელობის არტელი“;

2) სოფ. გრაფოვკის „კრასნაია ზარია“, „პახარ“ შევიდნენ „ვ პამიატნიჩა“-ში. ლელიანში დაშლილად იქნეს გამოცხადებული 9 სამანქანო ამხანა-

გობა და შესდგეს ნაცვლად ამისა სამი ამხანაგობა, რომელთაც დამფუძნებლები დასხვა მანქანა-იარაღები. სოფ. ვეჯინის „მშრომელი“ არტელი და „ოქტომბრის რევოლუციის 10 წლისთავი“—ერთ არტელად;

3) ჯაფარიძის „წითელი ოქტომბერი“ და „1 მაისი“—ერთ ამხანაგობად;

4) ქვემო მაღაროს არტელი „წითელი ვარსკვლავი“ და არტელი „შრომა“—ერთ არტელად;

5) სოფ. ულიანოვკის ამხანაგობები „ბედნატა“, „პროლეტარი“, „ქრასნი პახარ“ — ერთ ამხანაგობად;

6) სოფ. ბოდბის „შრომა“, „მუშა“ და „1 მაისი“—ერთ არტელად;

7) სოფ. მირზაანის „განთიადი“, „ცხოვრების წყარო“, „მოცადი“ „სიმართლის გზაზე“ და სხვა—ორ არტელად;

8) სოფ. საჭობაოს სამი არტელი —ერთ არტელად;

9) აფენის ექვსი სამანქანო ამხანაგობა ორ სამანქანო ამხანაგობად.

ზემოთ მოყვანილი კოლექტივები უნდა გაერთიანდნენ იმ კოლექტიურ მეურნეობებში, რომლებიც უფრო ძლიერი და მიზანშეწონილი აღმოჩნდებიან სოფელში. გაერთიანება კოლექტივებისა უნდა მოხდეს იმ კოლექტივის გაერთიანების სახის და ფორმის მიხედვით, რომელსაც გლეხობა თვით მოისურვებს. თუ რომ ზემოთ მოყვანილი კოლექტივები არ მოისურვებენ რაიმე მიზეზით გაერთიანებას, მაშინ უნდა აუცილებლად მიღებულ იქნეს სხვა ზომები, რათა კოლექტივების გამსხვილება მაინც ჩატარებულ იქნეს.

IX. კოლექტიური მეურნეობების და ამხანაგობების სოციალური შემადგენლობა

ამხანაგობების და კოლმეურნეობათა სოციალური შემადგენლობა საანგარიშო პერიოდში, შედარებით მარტის თვის გამოკვლევის მასალებთან (შეძლებული 1%, საშუალო 11%, ლარიბი 88%) დიდად არ განსხვავდება, გარდა სამანქანო ამხანაგობებისა, რომელნიც ნაწილობრივად ლიკვიდაციამდ იყვნენ, ნაწილობრივად კი არა მისაღები სოციალურად ელემენტები გამოყვანილ იქნენ ამხანაგობებიდან. სამანქანო ამხანაგობებში ეხლაც არიან ისეთი ელემენტები, რომელთა შესწავლა და გამოყვანა საჭიროებას მოითხოვს.

X. კულტურულ-განმანათლებელი მუშაობა კოლექტივებში

კულტურულ-განმანათლებელი მუშაობა კოლმეურნეობებში წარსულში სრულიად არ წარმოებდა და აღნიშნული საკითხი მოიკოვლებს ეხლაც.

ზოირია შემთხვევა, როდესაც არამც თუ კოლექტივის წევრი, არამედ აქტივით ვერ ერკვევა თავისი კოლექტივის წესდების და შინაგანი წესრიგის წესებში. ასეთი გარემოება მეფობს კოლექტივების 95%-ში. ჟურნალ-გაზეთების

¹ ანუ საბუთში.

მიწოდების საკითხი კოლექტივებში არ არის მიზანშეწონილად მოგვარებულ მდგომარეობაში. წრეები, ლექციები, საუბრები და სხვადასხვა სახის კულტურული მუშაობა სრულიად არ წარმოებს. ქედის კომუნაში, რომელიც ითვლება ერთადერთ ძლიერ კოლექტივად, ზემოთ მოყვანილი ფაქტები შეიცავენ 90%-ს. აღნიშნულ მუშაობას კოლექტიურ მეურნეობებში, მომავალში ესაჭიროება დიდი ყურადღება და სათანადო სისტემაში მოითხოვს ჩამოყალიბებას. დასაყრდენობად აღნიშნული მუშაობისა მომავალში უნდა ჩაითვალოს უმთავრესად ჯგუფური განვითარება, მათზე ადგილობრივი ორგანიზაციების საშუალებით ხელმძღვანელობის და დახმარების აღმოჩენით, შემდეგში კი კოლექტივებში მუშაობის გადატანა და გაძლიერება.

კოლექტივებზე გაცემული სესხების შესახებ

1928 წლის 1-ლ, მე-2 და მე-3-ე კვარტალის სესხები ჩვენს მიერ გამოკვლეულ იქნა, მათი მოხმარების მიზანშეწონილობა კოლექტივებში და სხვ. უნდა ითქვას, რომ სესხები მოხმარებულია და გამოყენებულია მიზნობრივად, დაახლოებით 75%-ით. აქვთ კოლექტივებს დახარჯული სესხების ნაწილი არამიზანშეწონილად, მაგ. — სესხი კოლექტივს ჰქონდა გაცემული ვენახის გასაშენებლად. მათ უყიდიათ ლერწი, გადაუბრუნებიათ მიწა და ნაწილი კი მოუხმარიათ ტრაქტორის ნავისათვის, ან უყიდნიათ საკმელად ფქვილი. ასეთი შემთხვევები შიგადაშვებ არის.

არანაკლებ აღსანიშნავია, საკრედიტო ამხანაგობების ფინანსური თვითდახმარება კოლმეურნეობებისადმი, კოლექტივებზე სესხის გაცემის მხრივ. ველისციხის საკრედიტო ამხანაგობას აქვს გაცემული მოკლევადიანი სესხები ყველა კოლექტიურ მეურნეობებში, საშუალოდ თითოეულს ათასი მანეთი, აგრეთვე სხვა საკრედიტო ამხანაგობებსაც: ლაგოდეხის, ვარდისუბნის, მაჩხაანის და სხვა.

აღსანიშნავია შემდეგი გარემოება, რომ სესხები ჩვენს მიერ განაწილებული 1-ლ, მე-2 და მე-3-ე კვარტალებში ზოგ კოლექტივებს არა აქვთ დღესაც მიღებული და სესხი არის დღესაც სას. სამ. ბანკის სალაროში, ვინაიდან, კოლექტივებს აქვთ სესხების ანგარიშში შეკვეთილი მანქანა-იარაღები, და მანქანა-იარაღები კი დღესაც არ მიუღიათ.

საჭიროა სოფლის კავშირის სავაჭრო განყოფილებამ აღნიშნულ გარემოებას მიაქციოს ყურადღება და რომ სესხები არ იქნეს გაუქმებული, თავის დროზე ჩაბარდეს კოლექტივებს საჭირო მანქანა-იარაღები.

ორცსა, ფონ. 1473, ანაწ. 1, საქ. 1051, ფურ. 18—29. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

29. 1928 წლის აგვისტოს 13. — საქართველოს „სოფლისკაცთა“ ინსტრუქტორის მოხსენებითი ბარათი სასოფლო-სამეურნეო კოლექტივების სექციისადმი ზუგდიდის მაზრის კოლმეურნეობათა მდგომარეობის შესახებ.

ზუგდიდის მაზრაში არსებობს ორი სახის კოლექტიური მეურნეობები: 1. არტელები და 2. საზიაროდ მიწის დამუშავებელი ამხანაგობანი.

1. არტელები მაზრაში არის 26, რომელიც აერთიანებს 276 წევრს. აქედან სკპ წევრი არის 36; ალკპ წევრი 19; მათში, ე. ი. 276 წევრში საშუალო გლეხი არის 41, დანარჩენი ყველა ღარიბი გლეხებია. მიწის მოწყობა დამთავრდა ორ არტელში; ერთს მიეცა 22 დესეტინა მიწა, ერთ ნაჭრად, მეორეს — 45 დესეტინა მიწა. დანარჩენსაც დადგენილებით გაერთიანებული აქვთ ყველა, მათ კერძო მფლობელობაში ქონებული მიწები, რაც დაახლოებით შეადგენს 823 დესეტინა მიწას; მხოლოდ ჯერ არის გაერთიანებული ორ კოლექტივში 72 დესეტინა და დანარჩენი ფაქტიურად დამუშავებული 112 დესეტინა. სულ, ფაქტიურად, საერთო მფლობელობაში აქვთ 184 დესეტინა მიწა, ორ არტელს აქვს პოლტის სისტემის თითო ტრაქტორი, რომელნიც ეხლა მუშაობენ ჩაის პლანტაციაზე, რისთვისაც ოლივერის სისტემის გუთნები იქნა გადაკეთებული ერთდენიანად და ეხლა ჭრის 9—10 ვერშოკის სიღრმეს, რაც საქართველოს ჩაის ადგილობრივმა ინსტრუქტორმა მისაღებად სცნო. აწი, ზემის აზრით, ტრაქტორები არ იქნებიან დეფიციტური.

სამეურნეო ან რაიმე სხვა შენობები არტელებს არა აქვთ, ფარდულებისა; ფარდულები კი ყველას აქვთ თავიანთი გაშენებული. ზოგიერთს კი დაწყებული აქვს და ჯერ არ არის დამთავრებული. ასე რომ, არის გაშენებული 11 ფარდული. შენდება ამჟამად 15 ფარდული თამბაქოსა და სხვა საჭიროებისათვის. არტელები არის მაზრის სხვადასხვა კუთხეებში და ადგილობრივი ნიადაგის მიხედვით მისდევენ სხვადასხვა კულტურას. მაღალ რაიონებში მთავარ ღარვს შეადგენს მეთამბაქოეობა; მხოლოდ დაბალ რაიონებში მემინდვრეობა, ანგარიშ-წარმოება ყველგან არის შემოღებული. მართალია ყველას არა აქვს სათანადო წიგნები, მაგრამ მაინც უბრალო წიგნების საშუალებით მიმდინარეობს ანგარიშწარმოება; ასე რომ, ადვილად შეიძლება გამოკვეცა, თუ რისთვის დასხარჯა ამა თუ იმ დანიშნულების თანხა.

2. საზიაროდ მიწის დამუშავებელი ამხანაგობა მაზრაში არსებობს 20, რომლებიც აერთიანებენ 228 წევრს, აქედან პარტიის წევრები არიან 10, კომკავშირის 6, საშუალო გლეხებია 57, დანარჩენი ყველა ღარიბი გლეხები არიან. ყველა ამხანაგობაში არის დადგენილება მათი მიწის ნაწილის გაერთიანების (სამ-სამი ქცევის), რაც უდრის 684 ქცევას; აქედან სხვადასხვა კულტურის ქვეშ დამუშავებული აქვთ 115 დესეტინა.

ამხანაგობები უმთავრესად არიან გაერთიანებული ჩაის და თამბაქოს ირგვლივ; არის მემინდვრეობის ირგვლივაც. სულ მაზრაში არსებობს 46 კოლექტიური მეურნეობა, რომლებიც აერთიანებენ 504 წევრს, სოციალური მდგომარეობით: 48 — საშუალო, 406 ღარიბი გლეხი.

პარტიული მიმართულებით 46 სკპ წევრი, 25 ალკპ წევრი და 433 უპარ-

ტიო. სულ აქვთ გაერთიანებული დადგენილებებით (რომელი მიწის მოწყობა უნდა იქნეს მოყვანილი სისრულეში) 1070 დესეტინამდე მიწა, მხოლოდ ფაქტურად აქვთ საერთო მფლობელობაში 294 დესეტინა მიწა. სხვადასხვა კულტურის მიხედვით ნათესის სივრცე შემდეგია:

ჩაი გაშენებულია 54 დეს. და სიმინდი 81 დეს. მიწაზე, კენაფი 12 დეს. და თამბაქო 58 დეს. მიწაზე, ბამბა 2 დეს., ბრინჯი $1\frac{1}{2}$, ვენახი 2 დეს., ხეხილი 2 დეს., ბოსტანი $1\frac{1}{2}$, თხილი 2 დეს. და სხვა. სასოფლო-სამეურნეო იარაღ-მანქანები აქვთ შემდეგი: ტრაქტორი—2, გუთანი 17, თოხი¹ 12, სათესლე მანქანა 1, ფარცხი 9. მუშა საქონელი ჰყავთ: ხარები 44, ცხენები 7.

კოლექტივების გამსხვილების მიზნით 1) გაერთიანებულ იქნა ორი საზიარო მიწის დამმუშავებელი მეჩაიეთა ამხანაგობა სოფ. ზუბში, —ამხ. ამხ. შა. ხარაძის და ცაგარლის სახელობის; დატოვებულ იქნა სახელწოდება—მახარაძის სახელობის, სადაც ორივეს გაერთიანების შემდეგ არის 13 წევრი; 2) გაერთიანებულ იქნა თოდუების და ნაჭყელების სახელობის მეჩაიეთა ამხანაგობა; დატოვებულ იქნა თოდუების სახელწოდება და გამსხვილებული იქნა ახალი წევრების შეძენით, სადაც გაერთიანდა 41 კომლი, რომელიც ამ წელში დაამუშავებს 30 დესეტინა მიწა ჩაის. აგრეთვე ჩატარებულ იქნა მოხსენება ნიკოსიაში მსხვილი კოლექტივების ჩამოყალიბების ირგვლივ და ვიმედოვნებთ, რომ არსებულ ფარცვანიების მეჩაიეთა ამხანაგობას გავადიდებთ 60 წევრამდე; რომელიც დაამუშავებს 40 დესეტინა ჩაის. ისე, წელს ვფიქრობთ, კოლექტივებში გაშენდება 200 დესეტინა ჩაი. რაც შეადგენს მაზრაში განზრახულ რაიონების 50%-ს.

გაციმული სესხების უმიზნოდ მოხმარებას ან გაფლანგვას არ ჰქონია ადგილი (არის შემთხვევა, იმ დანიშნულებაზე, რაზედაც მიეცა, ნაკლებია მოხმარებული და სხვა კიდევ საჭირო საგანზეა მოხმარებული) გარდა ერთი შემთხვევისა, სახელდობრ: გეგეპკორის სახელობის არტელში, ზუგდიდში, მოხსნილ იქნა გამგეობის თავმჯდომარე, ჩემი მოხსენების შემდეგ, საერთო კრების მიერ, და დაევალა მას ახალი თავმჯდომარისათვის გადაებარება საქმეები და ანგარიში; მეორე დღეს იგი მიიშალა და დღესაც არა ჩანს. აკლია ანგარიში 200 მანეთამდე და 300 მან. მისი პირადი ვალი ირიცხება კოლექტივის ვალად. საქმეზე მიცემულია სათანადო მსვლელობა.

ამ უკანასკნელ დროში ადგილი აქვს შემძლე გლეხობის აშკარად კოლექტივების წინააღმდეგ გამოსვლას, რაც გამოწვეულია იმით, რომ მიწის მოწყობის დროს შეჰყვია ზოგიერთი შემძლე გლეხის მიწის ნაჭერი და საკომპენსაციო არ მიეცა, რადგანაც გარდა იმ მიწისა, კიდევ ჰქონია სამყოფი მიწა, ე. ი. ნორმა. ამას გამოეხმაურნენ სხვა შემძლე გლეხებიც და ეხლა ცდილობენ კოლექტივის წევრებს აუკრთონ ვული. ავრცელებენ სხვადასხვა ჭორებს, ეუბნებიან: „რაა, დღემდე შეგეძლოთ ცხოვრება და დღეს რაზე ამას სჩადიხართო, თქვენ რომ კოლექტივი არ დაგეარსებინათ არ მოხდებოდა ჩვენში მიწის გაზომვაო; თუ თქვენ არ დაიშლებით ან მიწის მოწყობაზე უარს არ იტყვით ჩვენ და თქვენს შორის ჩამოვარდება მუდმივი მტრობაო“. მართლაც ზოგიერთი წევრ-

¹ საბუთში შეცდომით „მოთარი“.

საქართველოს
საბჭოთა სოციალისტური
რესპუბლიკის

ბი დააშინა ამ მუქარამ და ადგილი აქვს წვერობიდან გასვლას. ამბობენ: „ნაღ
მინდა კოლექტივი თუ მეზობელი დამეკარგებო“.

გამოვდივარ რა ამიდან, საჭიროდ მიმაჩნია, დავეწალოს სათანადო ორგა-
ნოებს პროფკავიას დაუბირისპირონ ავტაცია და სათანადოდ აღევნონ
თვალყური კულაკების ამგვარ თავაშეებულობას.

ამასთან მოგახსენებთ, რომ ჩვენ მაზრაში კოლექტივებმა უნდა მოჰკიდონ
ხელი საშემოდგომო თესვასაც, რისთვისაც სათანადო განცხადება შევიტანე
ადგილობრივ, აღმასკომის საადგილმამულო განყოფილებაში მათი თესლით
მომარაგების შესახებ. მათ თქვენს წინაშე აღძრეს შუამდგომლობა, მაგრამ ჯერ
პრაქტიკული საბიჯი არ არის გადადგმული, საჭიროა ზომების მიღება.

სესხის ზოგიერთ კოლექტივებზე სრულებით მიუტეველობა და ზოგიერთში
კი გეგმასთან შედარებით მცირე რაოდენობის მიცემა აფერხებს საქმეს. სა-
ჭიროა ზოგიერთ კოლექტივებს მიეცეს სესხი, თუ საშუალება იქნება წარუდ-
გენ ხსენებული კოლექტივების სიას.

მაზრის საადგილმამულო განყოფილებასთან შეთანხმებით გამოვყავით
სამე სანიმუშო კოლექტივი, ერთი მაღალ ნაწილიდან ლენინის სახელობის,
რომელიც მისდევს შერეულ მეურნეობას (მევენახეობა, მეთამბაქოეობა და
სხვა), მეორე „აღორძინება“ დაბალ რაიონში, რომელიც მისდევს მემინდვრე-
ობას და მესამე თოდუების, რომელიც მისდევს მეჩაიეობას.

ინსტრუქტორი ბ. თორდია.

ორტსა, ფონ. 1473. ანაწ. 1, საქ. 13. ფურ. 15—16. დედანი. საწერ მან-
ქანაზე დაბეჭდილი.

30.1928 წლის ოქტომბრის 1¹.—ცნობები საქართველოში კოლექტიურ
მეურნეობათა ზრდის შესახებ 1928-1928 წწ.

Колхозы ССР Грузии

По данным Колхозцентра ССР Грузии динамика роста колхозов в ре-
спублике определяется следующими показателями.

Состояло колхозов:

Наименование колхозов	1923 г.	1924 г.	1925 г.	1926 г.	1927 г.	на 1/1 1928 г.	на 1/1 1928 г.	Приме- чание
Коммуны	1	3	5	7	7	7	10	1/ в 1928-29 включены
Артели	6	8	14	43	68	74	3151	искл. ма- шин. 1928-29
Товарищества	—	—	—	—	—	131	100	
Всего	7	11	19	50	75	212	425	

¹ თარიღი დადგენილია საბუთის შინაარსის მიხედვით.

По материалам обследования на 1/I—1928 г. состав колхозных объединений рисуется в следующем виде:

Виды колхозов	Число колхозов	Число членов в них	Социальный состав			Партийный состав		Профессия		
			Бедняки	Средняки	Закрепощенные	Члены ВКП/б, и комсомолы	Беспартийн.	Сел. хоз.	Работн.	Служащие
Коммуны	7	127	112	15	—	64	63	125	—	2
Артели	74	1466	1090	364	12	278	1188	1414	18	34
Товарищества	131	1944	1215	364	11	320	1270	1555	6	29
Всего	212	3557	2417	743	23	662	2521	3094	24	65
%	—	—	78,4	21	0,6	18,7	81,3	97,6	0,6	1,8

Число колхозов в Грузии в настоящее время, согласно данных на 1/IX 1928 г. увеличилось до 325 (рост на 53,3% по сравнению с данными на 1/I—1928 г.).

Вместе с значительным ростом имеются и качественные достижения, что во многом объясняется тем, что с начала 1928 года колхозное движение в Грузии приняло более или менее организованный характер. В начале января 1928 г. состоялся первый съезд представителей коллективных сельских хозяйств Грузии. Съезд проанализировал пройденный путь колхозостроительства в республике, подвел итоги прошлой работы, отметил недочеты и, главное, избрал специальный аппарат—правление колхозов, который ныне является юридическим лицом и входит в «Соплис кавშირი», как его секция.

По данным Закгосплана площадь обрабатываемой земли (без лесов, выгонов и пастбищ) в колхозах ССР Грузии и продукция отдельных угодий исчислены в следующих цифрах: (для 1927/28 и 1928/29 г.)

Годы	Общая площадь земли в тыс. га	Доходимость								
		Зерновые			Табак			Проч. технич.		
		Площ. в тыс. га	Валовая прод. в тыс. руб. по ценам 26-27 года	Товарная часть прод. по тем же ценам	Площ. в тыс. га	Валовая прод. в тыс. руб. по ценам 26-27 года	Товарная часть прод. по тем же ценам	Площ. в тыс. га	Валовая прод. в тыс. руб. по ценам 26-27 года	Товарная часть прод. по тем же ценам
1927/28	17,3	5,83	406,1	8,1	—	—	—	0,2	7,9	7,0
1928/29	35,8	11,7	1040,2	26,0	0,4	419,5	407,0	0,36	59,0	14,7

отдельных			статей				
Прочие культуры			Итого				
Площ. в тыс. га	Валов. продукция в тыс. руб. по ценам 26-27 года	Товари. часть продукции по тем же ценам	Всего обрабатываемой площ. в тыс. га	Всего валовой продукции в тыс. руб.	В-его товарной части в тыс. руб.	% товарности	Удельный вес товарности по району
0,2	75,8	26,3	6,23	509,1	41,4	8,0	0,13
0,4	161,7	56,5	12,86	1680,4	504,3	30,0	1,28

Таблица показывает, что в текущем году хозяйство колхозов было исключительно потребительским, % товарности его исчислен всего в 8% или ниже, чем крестьянских хозяйств в ССР Грузии, где он определяется в 28,5%, что объясняется тем, что главные товарные культуры сельского хозяйства, как-то: виноград, фрукты, хлопок и в производстве колхозов отсутствуют, и колхозы ССР Грузии являются полеводческими по преимуществу. В 1928/29 г. намечено увеличение полеводства в колхозах на 100%, увеличиваются также и прочие культуры, а главное, в колхозы вовлекаются табаководческие хозяйства и товарность колхозного хозяйства намечена в 30% валовой продукции, что уже выдвигает колхозы вперед перед частными хозяйствами, где % товарности предположен в 29,5%.

Колхозное хозяйство в 1927/28 г. дало всего 0,13% всей товарной массы по ССР Грузии. В 1928—1929 г. этот % предположен в 1,28%, что дает рост в 984%.

Об имущественном положении колхозов ССР Грузии полных сведений не имеется. По данным на 1 апреля 1928 г. колхозы Тифлиссского и Горийского уездов в общем числе 78, имели 43 головы крупного [рогатого] скота, 24—мелкого, 6 плугов, 5 борон, 7 комплектов средств передвижения, 17 тракторов, 2 триера. Как видно из приведенной справки, обеспеченность колхозов живым и мертвым инвентарем далеко недостаточна, если не считать тракторов, но последние должны обслуживать, помимо колхозов, и так называемые машинные товарищества, число которых в Тифлиссском и Горийском уездах насчитывается не менее 30. Всего по данным «Заксельмаша» в распоряжении колхозов ССР Грузии имеется 82 трактора, приблизительно один трактор на четыре колхоза, что явно недостаточно для обслуживания колхозных хозяйств, особенно, если иметь в виду, что почти все колхозы Грузии полеводческие. Ввиду того, что большинство колхозов республик представляют из себя простейший вид объединений (товарищество по обработке земли), то перспективы дальнейшего развития колхозного строительства и успех деятельности существующих колхозных объединений прежде всего зависит от снабжения колхозов достаточным количеством земледельческих орудий.

ორცა, ფონ. 634, ანაწ. 1, სპ. 3471, ფურ. 10—13. პირი, საწერ მანქანზე დაბეჭდილი.

отдельных				статей			
Прочие культуры				Итого			
Площ. в тыс. га	Валов. продукция в тыс. руб. по ценам 26-27 года	Товари. часть продукции по тем же ценам	Всего обрабатываемой площади в тыс. га	Всего валовой продукции в тыс. руб.	В-его товарной части в тыс. руб.	% товарности	Удельный вес товарности по району
0,2	75,8	26,3	6,23	509,1	41,4	8,0	0,13
0,4	161,7	56,5	12,86	1680,4	504,3	30,0	1,28

Таблица показывает, что в текущем году хозяйство колхозов было исключительно потребительским, % товарности его исчислен всего в 8% или ниже, чем крестьянских хозяйств в ССР Грузии, где он определяется в 28,5%, что объясняется тем, что главные товарные культуры сельского хозяйства, как-то: виноград, фрукты, хлопок и в производстве колхозов отсутствуют, и колхозы ССР Грузии являются полеводческими по преимуществу. В 1928/29 г. намечено увеличение полеводства в колхозах на 100%. Увеличиваются также и прочие культуры, а главное, в колхозы вовлекаются табаководческие хозяйства и товарность колхозного хозяйства намечена в 30% валовой продукции, что уже выдвигает колхозы вперед перед частными хозяйствами, где % товарности предположен в 29,5%.

Колхозное хозяйство в 1927/28 г. дало всего 0,13% всей товарной массы по ССР Грузии. В 1928—1929 г. этот % предположен в 1,28%, что дает рост в 984%.

Об имущественном положении колхозов ССР Грузии полных сведений не имеется. По данным на 1 апреля 1928 г. колхозы Тифлисского и Горийского уездов в общем числе 78, имели 43 головы крупного [рогатого] скота, 24—мелкого, 6 плугов, 5 борон, 7 комплектов средств передвижения, 17 тракторов, 2 триера. Как видно из приведенной справки, обеспеченность колхозов живым и мертвым инвентарем далеко недостаточна, если не считать тракторов, но последние должны обслуживать, помимо колхозов, и так называемые машинные товарищества, число которых в Тифлисском и Горийском уездах насчитывается не менее 30. Всего по данным «Заксельмаша» в распоряжении колхозов ССР Грузии имеется 82 трактора, приблизительно один трактор на четыре колхоза, что явно недостаточно для обслуживания колхозных хозяйств, особенно, если иметь в виду, что почти все колхозы Грузии полеводческие. Ввиду того, что большинство колхозов республик представляют из себя простейший вид объединений (товарищество по обработке земли), то перспективы дальнейшего развития колхозного строительства и успех деятельности существующих колхозных объединений прежде всего зависит от снабжения колхозов достаточным количеством земледельческих орудий.

ორცხა, ფონ. 634, ანწ. 1, ს.პ. 3471, ფურ. 10—13. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

31. 1928 წლის ნოემბრის 17.—საქართველოს გლეხთა კომიტეტთან არსებული ურთიერთდამხმარე საზოგადოებათა 1928-1933 წწ. ხუთწლიანი საპერსპექტივო გეგმის ახსნა-განმარტებითი ბარათი.

1. Кресткомы как общественные организации

Крестьянские общества взаимопомощи являются одной из важнейших массовых ячеек в деревне, которые на основе идей взаимопомощи способствуют объединению бедняка со середняком, против кулацких элементов и своей работой развивают в крестьянстве дух коллективизации. Крестьянские общества взаимопомощи являются добровольными общественными организациями, где членство добровольно-коллективное.

По положению о кресткомах все сельское население, пользующиеся правами выборов, является членом КОВ. Но в перспективном плане намечается то количество членов, которые систематически вносят членские взносы. К концу пятилетия проектируется охватить 82% всего сельского населения.

II. Организация ККОВ

Кампания по организации кресткомов в Грузии была начата в 1923 году и была закончена в 1924 году. В 1924/25 году в Грузии (с автономными республиками) было 1.870 кресткомов. Но в 1926 году была проведена реорганизация кресткомов в сторону укрупнения их. После перевыборов кресткомов в 1926 году число кресткомов по 14 уездам было 629, в 1927 году оно дошло до 557. Это было вызвано тем, что многие уезды в 1926 году не успели провести полную реорганизацию.

Укрупнение кресткомов скоро дало положительные результаты, как в смысле организационной работы, так и в смысле усиления фондов. В 1927/28 году число кресткомов вновь возросло до 600. В дальнейшем по мере развертывания работы проектируется постепенное увеличение их.

III. Членские взносы

По признаку членских взносов члены КОВ подразделяются на 4 категории, в 1 категорию входит беднейшее население, которое освобождается от членских взносов. А остальные категории в 1927/28 году в среднем вносят от 78 коп. до 2 руб. 36 коп., в дальнейшем размер годового членского взноса растет (для второй категории—до 1 руб. 34 коп. в 1932/33 г. и 4 руб. 51 коп. для четвертой категории).

Годовой членский доход от членских взносов выражается в 1927/28 году в сумме 84.239, в дальнейшем проектируется ежегодный рост от 11 до 14 процентов.

IV. Доходы

Главными источниками доходов ККОВ считаются:

- 1). членские взносы;
- 2). предприятия и другие хозяйственные операции;
- 3). прочие доходы.

В 1924/26 году членские взносы составляли 74.270 руб. 93 коп. В

1926/27 году дают резкое понижение. Это объясняется тем, что при установлении членских взносов на местах наблюдались ненормальности. Были такие уезды, (как например, Борчалинский) где размер членских взносов доходил до 350 руб. Затем постепенно эти ненормальные явления были изжиты, т. е. они значительно снижены, что, конечно, и отразилось на общей сумме членских поступлений.

Следующая статья дохода: поступления от производственных предприятий, а также от общественных заповей земли и садов, находящихся в распоряжении ККОВ. В данный момент у кресткомов Грузии имеются до 160 производственных предприятий, кузницы, лесопилки, чувячные мастерские, мельницы, занимаются заготовкой дров и др.

Следующая статья дохода—это прочие поступления. Под этой статьей подразумеваются поступления от пригульного скота, вымороченного имущества и пр. Общая сумма доходов по всем источникам выражается в 1927/28 годах в сумме 553.191 руб....¹ От собственных операций в 1927/28 году поступило 313.584 руб. ...¹ в 1932/33 году проектируется поступление в размере 678.592 руб. Прочие источники в 1927/28 году дают—155.266 руб., в 1932/33 году—247.994 руб.

V. Расходы

Расходы по всем статьям выражаются в 1927/28 году 375.599 руб. в 1932/33 году—706.846 руб.

Первая статья расхода—зарплата и содержание аппарата. Вообще ККОВ имеет право расходовать на содержание аппарата 15% всего фонда. Конечно, в некоторых местах имеются некоторые отступления и расходуются на аппарат от 20% до 25%. Но в большинстве кресткомов члены ККОВ работают бесплатно и поэтому общий расход на зарплату по всей Грузии менее 15% фонда. По этой статье в 1927/28 году расходует 55.676 руб. в 1932/33 году же 95.458 руб.

Вторая статья расхода—единовременные пособия, выдаваемые кресткомами своим членам, главным образом, беднейшим крестьянам, вдовам, сиротам, семьям красноармейцев и инвалидам. Если в 1927/28 году по этой статье намечено 67.969 руб., то в 1932/33 году проектируется расход в сумме 160.457 руб.

Следующая статья—ссуда. Ссуды выдаются крестьянам без процента, они главным образом краткосрочные, от урожая до урожая. Выдаются они для улучшения хозяйства. Размер общей ссуды в 1927/28 году—83.554 руб., в 1932/33 году 170.143 руб.

VI. Кооперирование беднейшего крестьянства

Кресткомы из своих средств выделяют известный процент на кооперирование беднейшего крестьянства. Но с 1928/29 года проектируется выделить специальный фонд бедноты в размере 15% всего фонда. Этим они оказывают большую услугу сельской кооперации.

Прочие расходы. В эту статью входят расходы на благоустройство села, на помощь школам, избам-читальням и т. д.

¹ მრავალწერტილი საბჭოთაო.

Трудовая помощь. Нужно сказать, что эта форма помощи пока развита еще слабо, но несмотря на это, на усиление этой помощи обращено внимание и с каждым годом увеличивается.

Наш план охватывает 14 уездов Грузии, в него не вошли автономные республики.

ორცა, ფონ. 661. ანაწ. 1, საქ. 769, ფურ. 27—28. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

32 1928 წლის დეკემბერი.—საქართველოს სსრ კოლმეურნეობათა ცენტრალური კავშირის „კოლმეურნეობების“ ანგარიშიდან სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის მიმდინარეობის შესახებ საქართველოში 1927—1928 წწ.

კოლმეურნეობათა მოძრაობა საქართველოში დაიწყო 1922 წლიდან, ამ დროიდან 1927 წლის დამლევამდის ამ მოძრაობას არ ჰქონდა სისტემატური და ორგანიზაციული ხელმძღვანელობა. ნაწილობრივ ხელმძღვანელობას აწარმოებდა „წარმოკავშირი“ 1926 წელს; მისი ლიკვიდაციის შემდეგ, როდესაც „სოფლის კავშირი“ განმტკიცდა, ის ნაწილობრივ უწევდა დახმარებას; მიწისკომის ხაზითაც სწარმოებდა მუშაობა, მაგრამ ისიც ძალიან სუსტი იყო.

1927 წელს უმაღლესი ორგანოების მიერ გამოცვლულ იქნა საქართველოს ყველა კოლექტივი, და 1928 წლის იანვრის პირველ რიცხვებში მოწვეულ იქნა კოლმეურნეობათა ყრილობა, რომელმაც „სოფლის კავშირთან დაპირისკო კოლმეურნეობათა სექცია. აქედან იწყება კოლმეურნეობათა სისტემატური და გეგმიანი ხელმძღვანელობა. თანახმად კოლმეურნეობათა საკავშირო ყრილობისა და საქართველოს საღირებეტივო ორგანოების დადგენილების კოლმეურნეობათა სექცია ა/წ 4 სექტემბერს—საბჭოს სესიაზე გადაკეთებულ იქნა კოლმეურნეობათა სპეციალურ ცენტრალურ კავშირად „კოლმეურნეობები“.

„კოლმეურნეობების“ გამგეობიდან გამოყოფილია თავმჯდომარე, რომელიც ხელმძღვანელობს მის ყოველგვარ საქმიანობას. რაც შეეხება აპარატს, ის იკრებებოდა თანდათანობით, მაგ. პირველად მხოლოდ 25 იანვარს იქნა აყვანილი სამი ინსპექტორი-ორგანიზატორი. 1 აპრილს იყო ინსტრუქტორი, 1 კანცელარიის მოხელე, 1 სტატისტიკოსი-მონაგარიშე და 1 ბუღალტერი. 1 ივლისისათვის იყო შემდეგი შტატი: უფროსი აგრონომი — 1, ინსტრუქტორ-აგრონომი — 4, ინსტრუქტორ-მდივანი — 1, ინსტრუქტორ-ორგანიზატორი — 7, ბუღალტერი — 1, მონაგარიშე-სტატისტიკოსი — 1, კანცელარიის მოხელე — 1, მემანქანე — 1, დარაჯი — 1.

ამის შემდეგ აყვანილ იქნენ ერთი უფროსი ინსტრუქტორი, ერთი უფროსი სტატისტიკოსი (სექტემბერში), აგვისტოში შეიკვალა ერთი ინსტრუქტორ-ორგანიზატორი და აყვანილ იქნა მის მაგიერ აგრონომი. ამრიგად, საინსტრუქტორო აგრიკულტურული აპარატი შესდგება 14 მუშაკისაგან. აქედან

საქართველოს
საბჭოთა სოციალისტური
რესპუბლიკა

ცენტრში მომუშავე—3 (ინსტრუქტორ-მდივნის ჩათვლით) და რაიონში მომუშავე ინსტრუქტორები — 11; ამ უკანასკნელთაგან ინსტრუქტორ-აგრონომი 5 და ინსტრუქტორ-ორგანიზატორი 6.

„კოლმეურნეცენტრის“ საორგანიზაციო მუშაობა. „კოლმეურნეცენტრის“ ძირითად ამოცანას შეადგენდა პირველყოვლისა გამოეკვლია და შეესწავლა მიმდინარე წლის დასაწყისში ყველა არსებული კოლმეურნეობა და შესწავლის შედეგების მიხედვით განეგრძო გეგმიანი მშენებლობა.—ეს ამოცანა შესრულებულ იქნა „სოფლის კავშირისა“ და სას. სამ. ბანკის ინსტრუქტორებისა და ინსპექტორების დახმარებით.

1 აპრილს 1928 წლისა დამთავრებულ იქნა გამოკვლევა, რაც გამოცემულია ცალკე წიგნაკად. ცნობები მოგვყავს ქვემოთ მოთავსებულ ცხრილში შედარებით 1927 წლის 1 აპრილის და 1928 წ. 1 სექტემბრის მდგომარეობასთან.

ცხრილი № 1

კოლექტივის სახე	კოლექტ. რაოდენ.	წევრთ. რაოდენ.	კოლექტ. რაოდენ.	წევრთ. რაოდენ.	კოლექტ. რაოდენ.	წევრთ. რაოდენ.
	1927 წ.	1 აპრ.	1928 წ.	1 აპრ.	1928 წ.	1 სექტ.
1. კომუნები	7	102	7	127	10	126
		351		389		504
2. არტელი	19	157	74	1466	188	4.716
3. მიწ. სახ. შრ. დამ. ანბ-ბა	59	1.195	131	1.590	127	1.693
	85	1.703	212	3.455	325	6.913
‰/ც-ში			149.4	102.2	53.3	100.6
4. სამ. ანბ.	—	—	90	2.625	100	2.804
‰/ც-ში					11.1 ‰	6.8 ‰

კოლექტივის სახე	1927 წ. 1 აპრ.				1928 წ. 1 აპრილი			
	სოც. შემად.		პარტიულობა		სოც. შემად.		პარტ. მიმარ.	
	ლარიბი	საშ.	პ/წევრი	კომკ.	ლარიბი	საშ.	პ/წ	კომკ.
1. კომუნები	85	17	33	53	112	15	40	24
‰/ც-ში	84,3 ‰	15,7 ‰	15,3 ‰	25 ‰	88 ‰	12 ‰	27,7 ‰	16,5 ‰
2. არტელებში	113	44	23	10	1090	364	152	126
‰/ც-ში	72 ‰	23 ‰	21 ‰		74 ‰	24,9 ‰	20 ‰	
3 მიწ. სახ. შრ. დამ. ანბ.	836	329	147	72	1215	364	204	116
‰/ც-ში	72 ‰	28 ‰	12 ‰	6 ‰	76,4 ‰	22,9 ‰	12,8 ‰	7,3 ‰
4. სამ. ანბ-ბა	—	—	—	—	1427	1088	158	91
					54,7 ‰	41,2 ‰	6,4 ‰	3,5 ‰

კოლექტივის საზე	1928 წ. 1 სექტ.		პარტ. მიმართ.	
	სოც. მდგომარეობა			
	ღარიბი	საშუალო	პ/წვერი	კომკავშირელი
1. კომუნებში	109	17	42	12
%%-ში	86,5 %	13,5 %	33,3 %	9,5 %
2. არტელებში	3,513	1,177	582	256
%%-ში	74,5 %	24,9 %	12,34 %	6,08 %
3. მიწ. სახ. შრ. დამ. ამხ.	1,309	372	190	109
%%-ში	77,9 %	21,9 %	11,22 %	6 %
4. სამ. ამხ.	1,563	1,132	215	93
	55,7 %	40,3 %	7,5 %	3,3 %

1927 წლის 1 აპრილიდან კოლმეურნეობათა რიცხვი 1928 წლის 1 აპრილისათვის გაიზარდა 149,4%-ით (იყო 85, გახდა — 212), წვერთა რიცხვი კი — 102,2%-ით (1.703, გახდა — 3.455).

1928 წლის 1 სექტემბრისათვის კი, ამავე წლის 1 აპრილთან შედარებით კოლმეურნეობათა რიცხვი გაიზარდა 53,3%-ით (გახდა — 325), წვერთა რიცხვი კი—100,6%-ით (6.913). ეს გარემოება აიხსნება იმით, რომ პირველ ანგეზში კოლმეურნეობები ეწყობოდა უწყესრიგოდ, წესდებებიც კი არ ტარდებოდა რეგისტრაციაში. შემდეგში კი, როდესაც „კოლმეურნეობები“ ჩამოყალიბდა, ყურადღება მიექცა როგორც ფორმალური მხარეების დაცვას, აგრეთვე კოლექტივთა სოციალურ შემადგენლობას და მისი განვითარებისათვის ეკონომიურ შესაძლებლობას. სამაჩქანო ამხანაგობათა რიცხვი არ მატულობს, ეს აიხსნება იმით, რომ მრავალი მათგანი გადადის უმაღლესი ფორმის კოლმეურნეობაში, უმთავრესად არტელში, სოციალური შემადგენლობის მიხედვით ღარიბთა მეურნეობის ზრდა %%-ში გამოიხატება შემდეგნაირად:

	1927 წ. 1 აპრილი	1928 წ. 1 აპრილი	1928 წ. 1 სექტემბერი
კომუნებში	84,3 %	88 %	86,5 %
არტელებში	72 %	74 %	74,5 %
მიწ. სახ. შრ. დამ. ამხ.	72 %	76,4 %	77,9 %

საშუალო შეძლების გლეხთა რიცხვი კლებულობს:

კომუნებში	15,7 %	12 %	13,5 %
არტელებში	28 %	24,9 %	24,9 %
მიწ. სახ. შრ. დამ. ამხ.	28 %	22,9 %	21,9 %

საისტორიო

კომუნებში სრულიად არ მოიპოვება შეძლებული გლეხობა, არტელებში მათი რიცხვი უმნიშვნელოა—28 წ. 1 აპრილისათვის იყო 1,1⁰/₀-სა, 1 სექტემბრისათვის კი—0,6⁰/₀-ს. დაკლება უფროს—0,5%-ს. მიწის საზოგადოებრივი შრომით დამუშავებელ აზ-ბაში შეძლებული გლეხობა 1928 წ. 1 აპრილისათვის იყო—0,7%, ამავე წლის 1 სექტემბრისათვის კი 0,2⁰/₀-ს, დაკლება გამოიხატება 1/2%-ში. საგულისხმოა, რომ შეძლებულთა რიცხვი თანდათან მცირდება: ეს აიხსნება იმით, რომ ღარიბი გლეხობა უფრო მასიურად ებმება კოლექტიურ მშენებლობაში და თვით კოლმეურნეობათა წევრების რიცხვიც იზრდება; აღსანიშნავია ისიც, რომ „კოლმეურნეობებში“ კოლმეურნეობებში ჩაატარა წმენდა. შეძლებული გლეხობა უფრო ეტანება სამანქანო ამხანაგობებს — მათი რაოდენობა ა/წ. 1 აპრილისათვის იყო—4,2⁰/₀. 1 სექტემბრისათვის 4% კოლმეურნეობათა პარტიული შემადგენლობა გვაძლევს შემდეგ სურათს:

პარტიული შემადგენლობა

	1927 წ. 1 აპრილი	1928 წ. 1 აპრილი	1928 წ. 1 სექტემბერი
კომუნებში	15,3 % პარტ. 25 % ალკ	27,7 % პარტ. 16,5 % ალკ	33,3 % პარტ. 9,5 % ალკ
არტელებში	21 % სკვ (ბ) და ალკ	20 % სკვ (ბ) და ალკ	6,08 % სკვ (ბ) და ალკ
მიწ. საზ. შრ. დამ. აზ-ბა .	12 % — 6 % სკვ (ბ). ალკ	12, 8 % — 7,3 % სკვ (ბ). ალკ	11,22 % — 6 % სკვ (ბ). ალკ

პარტიულთა შემცირება გამოწვეულია იმით, რომ საერთოდ გადიდა კოლმეურნეობების წევრთა რაოდენობა და ეს შემცირება შედარებითია, აბსოლუტურად კი პარტიულთა რიცხვი უნდა ჩაითვალოს მტკიცედ. სამანქანო ამხანაგობებში პარტიული მასა მოდის 1928 წ. 1 აპრილისათვის — 0,9%. საშუალო შეძლების გლეხობის შემცირება კოლმეურნეობათა ყველა ფორმებში აიხსნება იმით, რომ ღარიბი გლეხობა უფრო მეტად ჩაება კოლმეურნეობაში.

1 სექტემბრისათვის კოლმეურნეობათა მთელი სისტემა აერთიანებდა — 9.339 მეურნეობას. მათგან — 2.804 იყო სამანქანო ამხანაგობა; 6.535 მეურნეობაში შედიოდნენ კომუნები, არტელები და მიწ. საზ. შრომ. დამმუშ. აზ-ბები. ამრიგად ამ დროისათვის კოლექტივებში გაერთიანებულია საქართველოს მთელი მეურნეობის (აფხაზეთის გამოკლებით—383.000) 1,7%. —ეს 6.535 მეურნეობა ნაწილდებოდა კოლმეურნეობათა შემდეგ სახეებზე:

კომუნაში	126 მეურნეობა
არტელებში	4.716
მიწ. საზ. შრ. დამ. აზ-ბ.	1.693

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს კოლმეურნეობათა გამსვლილება: 1928 წ. 1 აპრილისათვის კოლმეურნეობის ერთეულზე მოდიოდა—16,6 მეურნეობისა, 1928 წ. 1 სექტემბრისათვის—20,1 მეურნეობისა.

შედარებითი ცნობები კოლმეურნეობათა მდგომარეობის შესახებ

თარიღი	კომუნა	არტელი	მიწ. საზ. შრომ. დამ. აშხ.	ს. შ.	სოც. მდგომარეობა			პარტ. მიმართულება			სულ გაერთიანებული კომუნა
					ლარი	ს. შ.	შუღ.	პარტულ.	ალმა	უპარტო	
სექტ. 28 წ.	10	188	127	325	4937	1566	32	814	401	5320	6.535
%-ში	3%	57,8%	39,2%	—	75,3%	24,2%	0,5%	12,4%	6,2%	81,4%	
დეკ. 28 წ.	13	369	107	489	7011	1926	18	1173	601	7181	8.955
%-ში	2,6%	75,4%	22%	—	78,3%	21,5%	0,2%	13,1%	6,7%	80,2%	
ზრდა %/ში	30%	96,2	15,7	50,4%	42	22,9	43,7	44,1	49,8	34,9	37%

თარიღი	წ.	სოციალ. შემადგენ.			პარტ. მიმართ.			სულ გაერთიანებული კომუნა რიცხვი
		ლარი	ს. შ.	შუღ.	პარტ.	ალმა	უპარტ.	
სექტემბერი 1928 წ. სამანქანო [აშხ-ბა]	100	1563	1132	109	215	93	2496	2.804
%/ში		55,7	40,3%	4%	7,6%	3,3%	89,1%	
დეკემბერი 1928 წ.	105	1725	1226	106	228	197	2632	3.057
%/ში		56,2	40,2	3,6	7,5	6,4	86,1	
ზრდა %/ში	5%	10,3%	8,3%	2,7%	6%	111,1%	5,4%	9%

ამ ცხრილიდან ჩანს რა ცვლილებანი განიცადა კოლექტივთა ქსელმა ამ უკანასკნელ სამი თვის განმავლობაში.

მნიშვნელოვნად გაიზარდა არტელთა რიცხვი—96,2%-ით, რაც აიხსნება იმით, რომ გარდა იმისა, რომ დაარსდა სპეციალური სახის ახალი არტელები (ჩაის, მევენახეთა, ბამბის და სხვა), ამავე დროს 3 სამეურნეო ამხანაგობა და 44 მიწის საზ. შრომ. დამმუშ. ამხანაგობა გადავიდნენ არტელის წესდებაზე. ე. ი. ახლად დაარსდა 144 არტელი და ძველებისაგან 10-ით იკლო (8 წესდების მიხედვით გადავიდა მიწ. საზ. შრომ. დამმუშ. ამხ-ბაზე და 2 დაიშალა); თუმცა კომუნების რიცხვი აბსოლუტურად გაიზარდა (3 ერთეულით), მაგრამ იმის გამო, რომ საერთო კოლექტივთა რიცხვი შედარებით 1928 წლის 1 სექტემბერთან გაიზარდა 51,4%-ით, მათ პროცენტულად ნაკლები აღკლი უჭირავთ ქსელში (2,6%-ით), დაკლება — (0—4%). მიწ. საზ. შრომ. დამმუშ. ამხ-ბის რიცხვმა იკლო აბსოლუტურად და %-შიც — (17,2%) იმ მიზეზების გამო, რომ იმათგან 44 გადავიდა მუშაობისა და მიხედვით არტელის წესდებაზე. 1 დაიშალა. მიემართა 25 ერთეული, მათში 8 დაარსდა ახლად. სამანქანო ამხანაგობების რიცხვი აბსოლუტურად გაიზარდა (შედარებით 1928 წლის 1 სექტემბერთან

5%-ით). ხოლო საერთო ქსელში მათ უჭირავთ ნაკლები ადგილი (1 სექტემბრისათვის მათი % უდრიდა 23,5%-ს და 1 დეკემბრისათვის 17,6%), რაც აიხსნება კოლექტივების საერთო რიცხვის ზრდით და იმით, რომ კოლექტივების მშენებლობა მისწრაფის უფრო არტელების ფორმებისაკენ. იყო 1 სექტემბრისათვის 100, დააკლდა (დაიშალა და გადავიდა სხვა ფორმაზე) 17 ერთეული და ახლად დაარსდა 22 ერთეული.

კოლექტივთა სოციალური მდგომარეობა შედარებით ამავე წლის 1 სექტემბერთან წარმოგვიდგენს იმავე ცვლილებას.

ღარიბთა მეურნეობის რიცხვი გაიზარდა როგორც აბსოლუტურად, აგრეთვე $\%$ -შიც 42%, რაც გამოწვეულია იმით, რომ კოლექტივიზაციამ მაგარი საფუძველი მოიპოვა ღარიბ გლეხებს შორის, და მეორე მხრივ, ეს მოვლენა შედეგია ჩატარებულ მიწისმოწყობისა საქართველოს ზოგიერთ მაზრებში (თბილისის, კახეთის, სიღნაღის, ზუგდიდის, გორის, ახალციხე და ახალქალაქის).

საშუალო მეურნეობათა რიცხვი თუ აბსოლუტურად გაიზარდა საერთო კოლექტივიზაციაში ჩაბმულ მეურნეობათა რიცხვის გადიდების გამო, $\%$ -ში კი მისი როლი საერთო ქსელში შემცირდა, რაც აიხსნება სათანადო ღარიბთა მეურნეობის რიცხვის ზრდით.

ინსტრუქტორების მიერ ჩატარებულ მუშაობას შედეგად მოჰყვა ის, რომ შეძლებულთა რიცხვმა აბსოლუტურად და $\%$ -შიც შედარებით 1 სექტემბერთან იკლო (43,7%).

ზემოთ მოყვანილი ცხრილი აშკარად გვიტყობს, რომ კოლექტივების რიცხვი საერთოდ გაიზარდა (შედარებით 1 სექტემბრის ცნობებთან) 50,4%-ით და კოლექტივებში ჩაბმული მეურნეობათა რიცხვი გაიზარდა 37,0%-ით, სათანადოდ გაიზარდა როგორც აბსოლუტურ ციფრებში, აგრეთვე $\%$ -ში კომუნისტების და კომკავშირელების რიცხვიც—44,1% და 49,8%, ე. ი. პარტიულთა რიცხვი $\%$ -ში უდრის 19,8% იმ დროს, როდესაც სამი თვის წინათ მათი რიცხვი შეადგენდა 18,6. ეს მოვლენა უნდა აღინიშნოს როგორც დადებითი და როგორც შედეგი პარტიული და საზოგადოებრივი წრეების აზრის გაღვიძებისა და მათი ყურადღების მიპყრობისა კოლექტივიზაციისაკენ.

ინსტრუქტორების ცნობებით ა/წ. 1 სექტემბრისათვის კოლექტივების წევრთა შორის ირიცხებოდა . . . . . 191 ქალი
და 1 — დეკემბრისათვის . . . . . 259 „

ქალთა რიცხვი შედარებით 1928 წლის 1 სექტემბრის თვესთან გაიზარდა 35,6%-ით.

შედარებით წევრების საერთო რიცხვთან ქალთა რიცხვი შეადგენს 1 სექტემბრისათვის — 2,9%

1 დეკემბრისათვის 2,9%

ე. ი. ქალთა რიცხვი პროცენტში დარჩა უცვლელად.

ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ დროის განმავლობაში (1 სექტემბრიდან 1 დეკემბრამდე) დაიშალა, გადავიდა სხვა ფორმაზე და ახლად დაარსდა შემდეგი რიცხვი კოლექტივებისა.

	კომუნა	არტელი	მიწ. საზ. შრ. დამ. ამზ.	სამ. ამზ.	სულ	შენიშვნა
						რა მიზეზის გამო
1. დამალა	—	2	1	5	8	1. კულაკური შემადგენლობის გამო
2. გადავიდა სხვა ფორმაზე	—	8	44	12	64	2. უმოქმედების გამო
3. ახლად დაარსდა	3	144	8	22	177	3. ორ წევრს ჰქონდა ტრაქტორი

კოლექტივები გამსხვილებულია კახეთის მაზრაში გაერთიანების გზით—
3 ერთად და დანარჩენი ორ-ორი ერთად. სულ 15-დან შედგა 7.

მაზრობრივ კოლექტივთა ქსელში წარმოადგენს შემდეგ სურათს:

კოლმეურნეობათა სახე	კოლმეურნეობის რიცხვი	კომლთა რიცხვი	გაერთიანებული მიწის ფართობი	კახეთის მაზრა კომუნა კოლექტ. რაიონი კომლ. რაიონი დენობა			
ყოფ. სიღნაღის მაზრა							
კომუნები	2	62	407	კომუნა	407	სულ	4856
არტელები	25	369	1718		2883		
მიწ. საზ. შრ. დამ. ამზ.	25	373	1183		1386		
სულ	52	804	3308	არტელი	62	1525	—
სამ. ამზ.-ბები	33	839	—	მიწ. საზ. შრ. დამ. ამზ.	847	883	
ყოფ. თელავის მაზრა				სამ. ამზ.-ბები	619	42	
არტელები	19	478	912	ყოფ. თბილისის მაზრა			
მიწ. საზ. შრ. დამ. ამზ.	7	246	203	კომუნები	2	78	სულ . . . . .
სულ	26	724	1115	არტელები	44	42	
სამ. ამზ.-ბები	9	154	—	მიწ. საზ. შრ. დამ. ამზ.	32	—	
ყოფ. თბილისის მაზრა				სულ	78	42	
კომუნები	2	47	214				
არტელები	66	1149	3543				
სულ	68	1196	3757				

კოლმეურნეობათა სახე	კოლმე- ურნეობა რიცხვი	კომუნა რიცხვი	ბაერთა- ხედი მიწის ფართობი	თბილისის მაზრა კოლ. რაოდ. მიწ. რაოდ.	კომუნ. რაოდ. მიწ. რაოდ.	კომუნ. რაოდ. მიწ. რაოდ.	სულ სამ. ამბ.
სამ. ამბ-ბები	21	544	—	თბილისის მაზრა	კომუნ. რაოდ. მიწ. რაოდ.	242 55 3 74	242 55 3 74
ახალციხის მაზრა							
კომუნა	1	12	24				
არტელი	1	17	47				
მიწ. საზ. შრ. დამ. ამბ.	7	110	100				
ს უ ლ	9	139	171				
ახალქალაქის მაზრა							
კომუნა	1	27	257				
არტელები	5	106	324				
მიწ. საზ. შრ. დამ. ამბ.	1	27	50				
ს უ ლ	7	150	631	თბილისის მაზრა	კომუნ. რაოდ. მიწ. რაოდ.	242 55 3 74	242 55 3 74
სამ. ამბ-ბები	2	86	—				
გორის მაზრა							
კომუნა	2	44	167				
არტელები	26	737	2,227				
მიწ. საზ. შრ. დამ. ამბ-ბა	12	249	518				
ს უ ლ	42	1,030	2,912				
სამ. ამბ-ბა	5	200	—				
ბორჩალოს მაზრა							
კომუნა	1	16	35				
არტელი	2	31	60	თბილისის მაზრა	კომუნ. რაოდ. მიწ. რაოდ.	242 55 3 74	242 55 3 74
ს უ ლ	3	47	95				
სამ. ამბ-ბები	17	552	—				
ყოფ. დუშეთის მაზრა							
კომუნა	1	8	23				
არტელები	8	124	392.5				
ს უ ლ	9	132	420.5				

კოლმეურნეობათა სახე	კოლმე- ურეობა რიცხვი	კოლმე- ურეობა რიცხვი	ბაჟრითა- ნებულ მიწის ფართობი
სამ. ამბ-ბები	3	198	—
ჭუთაიხის მაზრა			
კომუნა	1	7	11
არტელეები	12	282	86,75
მიწ. სახ. შრ. დამ. ამბ-ბა	4	84	41,75
ს უ ლ	17	373	139,5
სამ. ამბ-ბები	3	278	—
ოზურგეთის მაზრა			
არტელეები	74	1,738	1,158
მიწ. სახ. შრ. დამ. ამბ-ბა	6	282	150
ს უ ლ	80	2,020	1,308
ზუგდიდის მაზრა			
არტელეები	51	588	571,75
მიწ. სახ. შრ. დამ. ამბ-ბა	6	74	35,75
ს უ ლ	57	662	607,5
შორაპნის მაზრა			
არტელეები	12	164	30,5
მიწ. სახ. შრ. დამ. ამბ-ბა	1	26	26
ს უ ლ	13	190	56,5
რაკა-ლეჩხუმის მაზრა			
არტელეები	1	30	მეფრინ- განდობა
მიწ. სახ. შრ. დამ. ამბ-ბა	2	43	2,5
ს უ ლ	3	73	2,5
სამ. ამბ-ბა	2	66	—
სენაკის მაზრა			
არტელეები	67	1,102	506,5
ს უ ლ	67	1,102	506,5
სამ. ამბ-ბა	4	77	—
აკურისტანის მაზრა			
მიწ. სახ. შრ. დამ. ამბ-ბა	34	313	300
ს უ ლ	34	313	300

ქართული

ინჟინერების

კოლმეურნეობის სახე	კოლექტ. რიცხვი	კომლთა რიცხვი	გაერთიანებულ მიწის ფართობის რაოდ. დუეტრებში
სამხრეთ-ოსეთი			
სამ. ამხ-ბა	1	63	
სულ კოლმეურნეობები	489	8.955	15.330
სამანქანო ამხანაგობა	105	3.057	—
სულ საქართველოს კოლმეურნეობები სამანქანოსთან ერთად	კოლექტ-ეთა რიცხვი	კომლთა რიცხვი	გაერთიანებულ მიწის რაოდ. დუეტრებში
	594	12.012	15.330 დეს. = 16 863 ჰექტ.
	1928 წ.		

კოლმეურნეობებში	1 სექტემბრისათვის	ერთეულზე	1 დეკემბრისათვის	ერთეულზე	%-ში
1. კოლექტ. რიცხვი .	325		489		50,4%
2. კომლთა რიცხვი .	6335	19,5	8955	18,3	37%
სამანქანო ამხანაგობები					
1. ამხ. რიცხვი	100		105		5%
1. კომლთა რიცხვი . .	2504		2804	3,057	9%

უნდა აღინიშნოს, რომ, თუმცა საშუალოდ ერთ კოლმეურნეობაზე მოდის ნაკლები რიცხვი მეურნეობისა, აბსოლუტურად კი უნდა აღინიშნოს კერძო შემთხვევებში კოლექტივებში შემაჯალ მეურნეობათა რიცხვის ზრდასაერთოდ, ერთ კოლექტივზე მეურნეობათა რიცხვის შემცირება აიხსნება კოლექტივთა რიცხვის მნიშვნელოვანი ზრდით და მიწისმოწყობის ჩატარებლობით, რაც ძლიერ აბრკოლებს კოლექტივების გამსხვილების საქმეს.

გაერთიანებული მიწის რაოდენობა კოლექტივებში (გარდა სამანქანო ამხ-ბებისა, რომელთაც მიწები არა აქვთ გაერთიანებული) უდრის 15.330 დეს., რაც შედარებით 1928 წლის სექტემბრისათვის, როდესაც გაერთიანებული მიწის რაოდენობა (ჩვენი ცნობებით) შეადგენდა 6.177 დეს. წარმოადგენს გაერთიანებული მიწების ფართობის ზრდას 148%-ით.

ეს მნიშვნელოვანი ზრდა აიხსნება უმთავრესად ზოგიერთ რაიონებში მიწისმოწყობის ჩატარებით; რამაც გარდა მიწის ფართობის ზრდისა, გამოიწვია გლეხობის კოლექტივებში გაერთიანება.

კოლექტივების სახის მიხედვით მიწების ფართობი წარმოადგენს შემდეგ სურათს:

კოლექტივის სახე	მეურნეობათა რიცხვი	გაერთიანებულ მიწის ფართობი (დეკ.)	ერთ კოლექტივზე	ერთ მეურნეობაზე
13 კომუნაში	213	1.143 დეს.	87.9 დეს.	5.36 დეს.
369 არტელში	6915	11.577 დეს.	31.5 დეს.	1.67 დეს.
107 მ. ს. შ. დ. ა.	1827	2.610 დეს.	24.4 დეს.	1.42 დეს.
სულ 489 ერთ.	8955 კოლ.	15.330 დეს.		

აღსანიშნავია, რომ მიწისმოწყობა ძლიერ ნელი ტემპით მიდის. ჩვენი ცნობებით 1 ნოემბრამდე 489 ერთეულიდან მოწყობილია მხოლოდ 129 ერთეული, ე. ი. 21,8⁰/₁₀₀ და 15.330 დეს. მიწიდან მოწყობილია 8031,13 დეს, რაც შეადგენს 42,4 %. საჭარველოს ყველა მაზრებიდან მიწათმოწყობა ჩატარებულია 8-ში (50 %) და ისიც ნაწილობრივ.

იარაღ-მანქანებით და ტრაქტორებით კოლექტივთა ქსელის მომარაგება გაძლევს შემდეგ სურათს:

	1 სექტემბრისათვის 1928 წ.		1 დეკემბრისათვის 1928 წ.	
	ტრაქტორები	მანქანა-იარაღის ლირებულება	ტრაქტორთა რიცხვი	მანქანა-იარაღი (მანეთებში)
1. კოლექტივები 127	18	136.539	61	252.845
2. სპ. ანხ ბა 85	85	225.157	92	257.941
სულ	103	361.676	153 48,5 %	510.786 41,2 %

თუ მხედველობაში ვიქონიებთ 594 ერთეულს, 1 ტრაქტორი მოდის 3,5 ერთეულზე და თითო კოლექტივზე—867 მან. მანქანა-იარაღი მოდის, რაც მიწვევებულია იმისა, რომ კოლექტივთა ქსელი ძლიერ სუსტად არის დატვირთული ს[ასოფლო]-ს[ამეურნეო] იარაღ-მანქანებით.

მეურნეობათა კოლექტივიზაციის პროცენტი მარტო კოლმეურნეობებში უდრის 2,3 % (სულ საჭარველოში, გარდა აფხაზეთისა არის 383.000 მეურნე) — შედარებით 1 სექტემბერთან ეს % გაიზარდა 0,6%-ით.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ერთი გარემოება. კოლმეურნეობათა წლიური ანგარიში დგება 1 იანვარს და მაშასადამე წლიური მთლიანი ანგარიში ჩვენ არ გვაქვს—ვსაგრებლობთ უკანასკნელი ცნობებით, რომლებიც შეკრებილია

ჩვენი ინსტრუქტორების მიერ 1 სექტემბრიდან 1 დეკემბრამდე ჩატარებული აქვს კოლექტივთა რიცხვის მნიშვნელოვან ზრდას რაც ნათლად ჩანს შემდეგი ცხრილიდან:

ცხრ. № 2

შედარებითი ცნობები, კოლექტივების შესახებ

1 სექტემბერი 1928 წ. 1 დეკემბერი 1928 წ.

საბე კოლექტივებისა	მათი რიცხვი	კომლთა რიცხვი	გერმანიის რაოდენობა	მეფრინობათა კლასი	კომლთა რიცხვი	კოლექტივების რაოდენობა	გერმანიის რაოდენობა	მეფრინობათა კლასი	კოლექტივების რაოდენობა
1. კომუნები	10	126	761	—	213	13	1143 დ.	—	13
2. არტელები	188	4716	3384	—	6915	369	11577 დ.	—	369
3. მიწ. სახ. შრ. დამ. ამბ-ბები	127	1639	2032	—	1827	107	2610 დ.	—	107
—	325	6535	6177	—	8955	489	15330	—	489
%-ში	—	—	—	—	37%	105%	148%	—	50.4%
სამ. ამბ-ბა	100	2804	—	4674	3057	—	—	5.000	105
%-ში	—	—	—	—	9%	—	—	7%	5%
—	425	9339	6177	4674	12012	594	15330	5.000	594

ზემოაღნიშნულ ცნობებში შეტანილია აგრეთვე სამხრეთ-ოსეთისა და აჭარისტანის კოლმეურნეობებიც.

ცხრ. № 3

	კოლ. რიცხვი	წიერ-თა რიცხვი	სოციალური მდგომარეობა			პარტიული მდგომარეობა			გერმანიის რაოდენობა	ტრაქტორები	წიერ-თა რიცხვი
			ღარი-ბი	საშუ-ალო	შეძლე-ბული	პარ-ტი-ლი	კომკ-ვშირ-ლი	უპარ-ტიო			
სამხრეთ-ოსეთი											
სამ. ამბ-ბა	1	63	24	39	—	11	—	52	87 დეს.	1	4
აჭარისტანი											
მიწ. სახ. შრ. სამ. ამბ-ბა	34	313	211	100	2	42	3	268	300 დეს.		

ეს ცნობები ძველია 1 აგვისტოსათვის, ა/წ. ახალი ცნობები არა გვაქვს, რადგან ამ ავტონომიებში ჯერჯერობით კოლმეურნეობათა ხელმძღვანელო ორგანოები არ დაარსებულა და სას. სამ. კოოპერაციის კავშირების მუშაობა კი კოლმეურნეობებში ძალიან მოსუსტებს.

რაც შეეხება აფხაზეთს, იქაურ კოლმეურნეობათა შესახებ ჩვენ ჯერ

დეტალური ცნობები არა გვაქვს, მხოლოდ აფხაზეთის სას. სამ. კოოპერატივთა კავშირის წერილით ა/წ. 9 ოქტომბრიდან ჩვენ გვაცნობეს, რომ იქ არის 18 კოლექტიური მეურნეობა (1 არტელი, 16 მიწ. საზ. შრ. დამმუშ. ამხ-ბა და 1 სამანქანო ამხ-ბა). ამ დროისათვის ჩამოყალიბების პროცესში იყო კიდევ დაახლოებით 13 ახალი კოლექტივი. აფხაზეთის კოლმეურნეობათა სექციას ჯერჯერობით ჩვენთან არა აქვს გაბმული საქმიანი კავშირი და უფრო დეტალური ცნობები ჩვენ არ მოგვეპოვება.

სექციას გამოყოფილი ჰყავს ერთი აგრონომი—კოლექტივისტი, რომელიც წარმოებს ორგანიზაციულ-აგრიკულტურულ მუშაობას კოლექტივებში.

რაც შეეხება სამხრეთ-ოსეთის და აჭარისტანის ავტონომიურ რესპუბლიკებს, ჩვენ იქ ვაწარმოებთ მხოლოდ ნაწილობრივ მუშაობას ძალების ნაკლებობის გამო და უახლოეს ამოცანას შეადგენს სექციების ან სპეციალური კავშირების შექმნა ამ რესპუბლიკებში.

სამეურნეო დახმარება. „კოლმეურნეობების“ დაარსებამდე კოლექტივიზაციის იარაღ-მანქანების მიწოდება გეგმიანად არ წარმოებდა.

ზნორად ტრაქტორები ხელში უვარდებოდა ისეთ კოლექტივებს, რომლებსაც არ შეეძლოთ არც მოხმარება მათი და არც დატვირთვა. ამავდროულად სამანქანო ამხ-ბებში მოკალათებული იყვნენ კულაკური ელემენტები იმ მიზნით, რომ ტრაქტორი მიეღოთ. ასეთი ამხანაგობანი ჩვენ მიერ დაშლილ ან გაწმენდილ იქნა და ტრაქტორი გადაეცა ღარიბი გლეხობისაგან შემდგარ კოლექტივებს.

მიმდინარე წელს ყველა ტრაქტორი, თანახმად სახკომსაბჭოს. დადგენილებისა გადაეცა კოლექტივებს. 15 ტრაქტორიდან (პოლტის სისტემის) 14 მიეცა კოლექტივებს. ერთი ტრაქტორი კი, რომელიც „საქართველოს ჩაი“-სთან წინასწარი შეთანხმებით უნდა მისცემოდა აჭარისტანის რესპუბლიკას, ჩაის კოლექტივიზაციისათვის ქობულეთის მაზრაში, „საქართველოს ჩაის“ გამგეობის დადგენილებით გადაეცა ყარაიას საცდელ სადგურს, რამაც დიდი ზიანი მიაყენა ჩაის კულტურის კოლექტივიზაციის საქმეს აჭარისტანში. საჭიროა ამ ნაბიჯის გამოსწორება.

იარაღ-მანქანების დაკვეთა და მიწოდება წარმოებს სას. სამ. საკრ. ამხანაგობათა საშუალებით. დასკვნას აძლევს რაიონის აგრონომი და ისე ეგზავნება „კოლმეურნეობებს“.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ იარაღ-მანქანებით მომარაგება სუსტია და ითხოვს გაძლიერებას.

ამჟამად, ჩვენ კოლექტივებს და სამანქანო ამხანაგობებს აქვთ სულ 153 ტრაქტორი, აქედან 107 „ფორდზონი“, 42 „პოლტი“ და 4 „ინტერნაციონალი“.

ქვემოთ მოგვყავს განაწილება აღმოსავლეთსა და დასავლეთ საქართველოს შორის, საიდანაც ჩანს, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს (სამხრეთ-ოსეთით) კოლექტივებში არის 143 ტრაქტორი და დასავლეთ საქართველოში 10 ტრაქტორი.

ტრაქტორთა რიცხვი კოლექტივის სახის მიხედვით აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში.

ცნობები 1 ნოემბრისათვის 1928 წ.

	ფორდზონი	ჰოლტი	ინტერნაციონალი
აღმ. საქართველოში			
კომუნა	3	5	—
არტელები	15	14	—
მიწ. საზ. შრ. დამ. ამზ-ბა	19	1	—
სამანქ. ამზ-ბა	66	15	2
ჯგუფ. განაერთი	—	1	—
სულ	103	37	2
დასავლეთ საქართველოში			
არტელები	—	3	—
სამ. ამზ-ბა	4	1	2
სულ	4	4	2
სამხრეთ-ოსეთი			
სამ. ამზ-ბა	—	1	—
სულ საქართველოში	107	42	4

ორცსა, ფონ. 288, ანაწ. 1, საქ. 2705, ფურ. 3-48. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

გა. ზ უ მ ბ ა რ ი ძ ე

დაფნის კულტურა საქართველოში და მისი ეკონომიური მნიშვნელობა

ქვემოთ მოტანილი დოკუმენტები და მასალები ასახავენ საქართველოში დაფნის კულტურის დანერგვისა და განვითარების უახლოეს ისტორიას, მის უპირატეს გამოყენებას სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის დარგებში და მნიშვნელობას საბჭოთა ხალხის ეკონომიურ და კულტურულ კეთილდღეობის ამაღლების საქმეში.

დაფნა ცნობილია, როგორც ტროპიკულ და სუბტროპიკულ მხარეების უძველესი სასოფლო-სამეურნეო კულტურა და ფართოდ არის გავრცელებული დასავლეთ საქართველოში.

ცნობილი მკვლევარები ა. პ. გროსგეიმი, ვ. პ. მალევეი და სხვები ამტკიცებენ, რომ დაფნა გარდასულ გეოლოგიურ ეპოქაში, ე. ი. მრავალი ათასწლეული საუკუნეების წინ, ველურად ყოფილა გავრცელებული ახლანდელ საქართველოს დასავლეთ რაიონებში. ამ კრებულში მოტანილ საბუთებიდანაც ჩანს, რომ დაფნა მართლაც უძველესი და ტყეებათ გავრცელებული მცენარე ყოფილა დასავლეთ საქართველოში, რომლის ეკონომიურ მნიშვნელობაზე, გაქეთილშობილებაზე და კულტივირებაზე თითქმის არავითარ წერილობით საბუთებს არ ვხვდებით გასულ საუკუნის 60-იან წლებამდე.

შორეულ წარსულში საქმაოდ მნიშვნელოვან ფართობებს მოიცავდნენ დაფნის ბუნებრივი ტყეები ზუგდიდის, სენაკის, ოზურგეთის და ქუთაისის მთელ რიგ რაიონებში. მაგალითად, დაფნის ბუნებრივი ტყეებით დაფარული ყოფილა ურთას მთა (ყოფ. ზუგდიდის მაზრა), მახარაძის, ჩოხატაურის და ლანჩხუთის რაიონები (ყოფ. ოზურგეთის მაზრა), სოფელი დაფნარი (სამტრედიის რაიონი) და სხვ.

ამჟამად დაფნას ველურად ძირითადად ურთას მთაზე ვხვდებით, სადაც ის ადგილობრივ ტყის ჯიშებთან ერთად გაფანტულია მთის დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ ფერდობებზე, დაახლოებით 2 ათას ჰექტარზე. შედარებით მცირე არეებზეა გავრცელებული ველური დაფნა ცხაკაიას რაიონში—შხედსა, ძველ სენაკსა და ნოქალაქევში; ვანის რაიონში—ზვანსა და ამაღლებაში, სამტრედიის რაიონში — სოფელ დაფნარში (ამ სოფელს თავის სახელწოდება დაფნის გამო მიუღია); ველურ მდგომარეობაში ვხვდებით დაფნას აგრეთვე

ქართული
ისტორიული
აზიური

აფხაზეთში -- სოხუმსა და წებელდის ტყის ფართობზე, ახალ ათონში, ყოველწლიურად ხეობებში და სხვ.

დაფნის აქვს ბევრი დადებითი თვისებები: მისი ყველა შემადგენელი ნაწილი მერქანის ჩათვლით, შეიცავს სასიამოვნო სურნელობის ეთერზეთს. დაფნის ჰაერმშრალ ფოთოლში ეთერზეთის გამოსავლიანობა 3,5 პროცენტს აღწევს. დაფნის თესლში არის აგრეთვე ცხიმი და სხვა სასარგებლო ნივთიერებანი.

დაფნის ყველა პროდუქტებს ფართოდ იყენებენ საბჭოთა ქვეყანაში. მის ჰაერმშრალ ფოთოლს ხმარობენ ხორცის, თევზის კონსერვებისა და მწნილების დამზადებისას და აგრეთვე კულინარიაში, ხოლო ეთერზეთს საკონდიტრო და კონიაკ-ლიქიორის წარმოებაში. დაფნის ნაყოფი (თესლი) შეიცავს 25 პროცენტს ცხიმოვან ზეთს და ხმარობენ მას საპნისაზარს ქარხნებში. დაფნის საბონი იხმარება დეზინფექციისათვის და დეზინსექციისათვის. დაფნის ნაწარმს იყენებენ აგრეთვე მედიცინაშიც—მისგან ამზადებენ სხვადასხვა პრეპარატებს და მალამოებს.

მაგრამ დაფნის გამოყენება ჩვენში არ ამოიწურება მარტო სოფლის-მეურნეობის, მრეწველობის და სამედიცინო-მკურნალობის დარგებით, მას, როგორც ლამაზ და მარადმწვანე დეკორატიულ მცენარეს ხმარობენ ქალაქების, რაიონულ ცენტრების, კურორტების, ბაღებისა და კარმიდამოების გასამშვენებლად.

აქ მოტანილი რამდენიმე დოკუმენტი მეტყველებს იმაზე, რომ დაფნის ეკონომიური მიზნით გამოყენებისათვის განსაკუთრებით მიუქცევიათ ყურადღება გასული საუკუნის 60-იან წლებში, როცა საგლეხო რეფორმის გატარების შემდეგ შინაურ ბაზარზე გაჩნდა მოთხოვნილება დაფნის ჰაერმშრალ ფოთოლზე. ამ გარემოებამ დასაწყისი მისცა საქართველოში დაფნის ბუნებრივ ტყეების მტაცებლურ ექსპლოატაციას. გაჩნდნენ დაფნის მევაჭრენი და გადამამუდგელები, რომლებიც დადიოდნენ სოფლად და უკვეთავდნენ გლეხობას დაფნის ფოთლის დამზადებას, რატომ უნდა ჩალის ფასად.

გაქვალტყავებული, რეფორმის შემდეგ იმერელი, მეგრელი და გურული გლეხები დაინტერესებულნი ფულადი შემოსავლის გაჩენით, ცდილობდნენ, რაც შეიძლება მეტი რაოდენობის დაფნის ფოთოლი დაეზადებინათ, მაგრამ მეტად პრიმიტიული წესებით: ტოტების ხელით ჩამოტეხვა, და ჩამოხეჩვა, წალდით და სასხლავით შტოების უხეშად ჩამოჭრა და ხშირად ძირზე მოჭრა ცი, რაც იწვევდა ბუნებრივ დაფნარების გამეჩხრებას და თანდათანობით ვალაშენებას.

დაფნის ფოთოლზე მოთხოვნილებათა განუწყვეტელმა ზრდამ შინაურ და საგარეო ბაზრებზე, ერთი მხრით, და ბუნებრივ ტყეების თანდათანობითმა კლებადობამ, მეორე მხრით, აიძულა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ხელი მოეკიდებინა დაფნის მცენარის კულტივირებისათვის. მის მოშენებას უპირატესად მიმართა გლეხკაცობამ, მაგრამ მეტად პრიმიტიული წესებით. აშენებდნენ მას, რასაკვირველია, არა როგორც პლანტაციას, არამედ რგავდნენ

ტყიდან მოტანილ ნერგებს კარმიდაწოვებში, ერთეული ან ათეულ ძირობით-ამიტომ ცხადია, დაფნა ვერ გახდებოდა და ვერც გახდა ჩვენში XIX საუკუნეში ნამდვილი სასოფლო-სამეურნეო კულტურა.

სოფლის მეურნეობის ექსტენსიური ხასიათი მეფის მთავრობის რეეიმის პირობებში შეუძლებელს ხდიდა დაფნის კულტურის განვითარებას საერთოდ. მიუხედავად ამისა, ბაზარზე მზარდი მოთხოვნილება მაინც შესაბამისად ზრდიდა დაფნის ფოთლის დამზადება-რეალიზაციას ჩვენში 90-იანი წლების ბოლომდე ძირითადად კლებად ტყედაფნარების ექსპლუატაციის ანგარიშზე.

დაფნის ბუნებრივი ტყეების განადგურებამ და მისი კულტივირების წარუმატებლობამ ჩვენში მხოლოდ XX საუკუნის დასაწყისში გამოიწვია დაფნის პერმშრალი ფოთლის დამზადების მკვეთრი შემცირება. ასე, მაგალითად, თუ 1897 წელს ზუგდიდის მაზრაში გაიყიდა 80 ათასი მანეთის პერმშრალი ფოთლი, 1903 წელს ამავე მაზრაში გაიყიდა მხოლოდ 50 ათასი მანეთისა, ე .ი. 30 ათასი მანეთით ნაკლები, ვიდრე 1897 წელს¹.

რასაკვირველია დაფნის ფოთლის დამზადებისა და რეალიზაციის დაცემის მიზეზი მარტო ექსტენსიური მეურნეობის გაბატონებული მდგომარეობა და მეფის მთავრობის რეეიმი როდი იყო. ამაში ერთგვარი როლი ითამაშა აგრეთვე სამრეწველო კრიზისმაც (1901—1903 წწ.), რის შედეგათ მეტისმეტად შეიკვეცა რუსეთისა და საზღვარგარეთული ბაზრების ტევადიანობა და შემცირდა მოთხოვნილებანი დაფნის პერმშრალ ფოთოლზე.

რა თქმა უნდა 1907-1916 წლების პერიოდში, რუსეთისა და საზღვარგარეთულ ბაზრებზე დაფნაზე დროგამოშვებით მოთხოვნილება და ფასები იზრდებოდა კიდევ, მაგრამ ამას ჩვენში არ გამოუწვევია დაფნის პლანტაციების ხელოვნური გაშენებით მაინცაღამაინც დიდი ვატაცება. ასე რომ დაფნის ფოთოლს თუ ამზადებდნენ და გაჰქონდათ რუსეთში და საზღვარგარეთ, ეს მხოლოდ იმ ბუნებრივი რესურსების ანგარიშზე, რაც კიდევ გადაურჩა XIX საუკუნის ბუნებრივი დაფნარების სახით.

რევოლუციამდე პერიოდზე ნაკლები განადგურება არ განუცდია ბუნებრივ დაფნარებს საქართველოში მენშევიკური მთავრობის დროს. რაც შეეხება მის ხელოვნურ გაშენებას და გაშენებულთა მოვლა-პატრონობას, ამაზე ლაპარაკი ხომ ზედმეტი იყო. მენშევიკების ბატონობის პირობებში არამც თუ დაფნის კულტურა, რომელიც აბსოლუტურად მოკლებული იყო რუსეთის ბაზარს, არამედ საქართველოს სხვა ძვირფასი სასოფლო-სამეურნეო კულტურები (ბალ-ვენახები) დადგნენ დევარადაციის გზაზე.

მხოლოდ საბჭოთა წყობილების პირობებში მიეცა სუბტროპიკულ კულტურებს, და მათ შორის კეთილშობილ დაფნას, განვითარების ფართო შესაძლებლობა: ქვემოთ მოტანილი საარქივო დოკუმენტების დიდი ნაწილი (44 საბუთი), რომელიც მოიცავს 1927—1929 წლებს, ასახავს საქართველოს

¹ დოკ. № 5.

საბჭოთა სახელმწიფოებრივ, სამეურნეო და კოოპერატიული დაწესებულებებისა და ორგანოების მიერ გატარებულ ღონისძიებებს, რომლებმაც უზრუნველჰყვეს დაფნის კულტურის შემობრუნება—ადმავლობისაყენ და გადარჩენილ ბუნებრივი დაფნარების მოვლა-პატრონობა. ამ წლებში მიეცა დასაწყისი აგრეთვე დაფნის პაერმშრალი ფოთლის გეგმიური დამზადებისა და რეალიზაციის საქმეს.

დაფნის პაერმშრალი ფოთლის გატანა საქართველოდან რუსეთის ბაზარზე დაიწყეს საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარების პირველ წლებიდანვე. მას ამზადებდნენ და ჰყიდდნენ კერძო ვაჭრები, რომლებსაც ერთგვარი გასაქანი მისცა ახალმა ეკონომიურმა პოლიტიკამ. ნეპმა გამოაცხვლა აგრეთვე დაფნის კულტურის გაშენება-გავრცელების საქმეც. გლენობამ ზუგდიდის, სენაკის, ოზურგეთისა და ქუთაისის მაზრებში, აპარაში და აფხაზეთში ახლ უფრო მეტი ინტერესით მოჰკიდა ხელი თავმინებებულ დაფნის კულტურის გაშენებასა და მოვლა-პატრონობას. დადებითი შედეგი შესამჩნევი გახდა რაღაც 4—5 წლის განმავლობაში. მაგრამ გარკვეული შემოსავალი დაფნის პაერმშრალ ფოთლის რეალიზაციიდან მაინც კერძო ვაჭრებს და მოსაქმეებს რჩებოდათ. ამოცანა მდგომარეობდა იმაში, რომ დაფნის ფოთლის რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავალი ძირითადათ დარჩენოდათ გლენებს, მის უშუალო მწარმოებლებს. სწორედ ამ მიმართულებით წარმართა საბჭოთა მთავრობამ მთელი პოლიტიკა და საქმის პრაქტიკული ორგანიზაცია.

ქვემოთ გამოქვეყნებულ დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ საბჭოთა სახელმწიფო და კოოპერაციული ორგანიზაციები ხელს ჰყიდებენ დაფნის ფოთლისა და თესლის დამზადების საქმეს ძირითადათ დასავლეთ საქართველოს რაიონებში 1927 წლიდან. ერთიანი სამომხმარებლო კოოპერაციის გვერდით, რომელიც წინადაც ამზადებდა და ასალებდა დაფნის ფოთლის კუსტარული წესებით, 1927 წლიდან გამოდის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია—„სოფლის კავშირი“ და საკრედიტო ამხანაგობანი, რომლებსაც მეტი ორგანიზებულობა და წესრიგი შეაქვთ დაფნის ფოთლის დამზადებისა და რეალიზაციის საქმეში.

სადირექტივო ორგანოების გადაწყვეტილებით „სოფლის კავშირს“ მიენდო დაფნის კულტურის განვითარებისა და მისი პროდუქციის დამზადება—რეალიზაციის საქმე 1928 წლიდან. მან სერიოზულად მოჰკიდა ამ საქმეს ხელი, შეიმუშავა დაფნის ხარისხის სტანდარტები, დამზადების ორგანიზაციის წესები, ჩამოაყალიბა ადგილებზე დამამზადებელი პუნქტები და მიიღო ზომები კერძო ვაჭრებისა და გადამყიდველების ასილაგმავად. მაგრამ, „სოფლის კავშირის“ პარალელურად დაფნის ფოთლის დამზადებას განაგრძობდა „ცეკავშირი“ თავის ადგილობრივ სამომხმარებლო ამხანაგობების მეშვეობით, რომლებიც, უპირატესად ემყარებოდნენ კერძო გადამყიდველებს. ამრიგად, „სოფლის კავშირის“ გეგმაზომიერ მოღვაწეობაში იჭრებოდა „ცეკავშირი“.

ობიექტურად როგორც ხელისშემშლელი ფაქტორი, რაც აფერხებდა მთავარ-რობის პოლიტიკის გატარებას საქართველოში დაფნის კულტურის განვითარების საქმეში. ამიტომ სამომხმარებლო-კოოპერატიული ამხანაგობანი ჩამოშორებული იქნენ მთავრობის გადაწყვეტილებით დაფნის პერამშრალი ფოთლის დამზადება-რეალიზაციისაგან. ასე, რომ 1928 წლიდან „სოფლის კავშირი“, თავისი ადგილობრივი ორგანოებით, გახდა ერთადერთი ორგანიზაცია, რომელსაც უნდა წარემართა დაფნის პროდუქციის დამზადება—რეალიზაციის საქმე. მან მთელი რიგი სიძნელების გადალახვის შემდეგ, მართლაც შესძლო ერთგვარი წესრიგი დაემყარებინა დაფნის პროდუქციის დამზადებისა და რეალიზაციის საქმეში. „სოფლის კავშირმა“ 1928 წელს დაამზადა და მიჰყიდა „ზაკსოიუზს“ 11 ათასი ცენტნერი დაფნის ფოთოლი, ნაცვლად ხელშეკრულებით ნაკისრ 14 ათასი ცენტნერისა.

დაფნის კულტურას და მისი პროდუქციის წარმოებას დაეტყო წინსვლა 1928-1929 სამეურნეო წელს, მაგრამ პერამშრალი ფოთლის დამზადებისა და გასაღების მხრივ ჯერ კიდევ შორს იყო გასულ საუკუნის 90-იან წლების დონისაგან. მის სწრაფ აღმავლობას ხელს უშლიდა მთელი რიგი გარემოებანი, რომელთა შორის მთავარი იყო ისევ სამომხმარებლო კოოპერაციის ადგილობრივი ორგანიზაციების ჩარევა.

მიუხედავად იმისა, რომ სამომხმარებლო-კოოპერატიულ ამხანაგობებს ადგილებზე ეკრძალებოდათ დაფნის ფოთლის დამზადება, ისინი მაინც განაგრძობდნენ მას უპირატესად ყერძო ვაჭრების მეშვეობით. სამომხმარებლო კოოპერატიული ამხანაგობები იძენდნენ და ჰყიდდნენ უხარისხო დაფნის ფოთოლს, რითაც აფერხებდნენ „სოფლის კავშირის“ გეგმაზომიერ ღონისძიებებს. „ცეკავშირი“, აყოლილი ბაზრის სტიქიას, თავის მხრივ ახალისებდა ადგილობრივ სამომხმარებლო ამხანაგობების ასეთ პარტიზანულ მოქმედებას. მას, 1929 წელს, პირდაპირ დააყენა საკითხი მთავრობის წინაშე, რომ სამომხმარებლო კოოპერაციას მისცემოდა დაფნის პროდუქციის დამზადების უფლება წინანდებურად, რაც ზემდგომ ორგანოების მიერ მიღებული არ იქნა.

დაფნის კულტურის გეგმაზომიერ განვითარებას ხელს უშლიდა აგრეთვე უშუალო მწარმოებლის, გლეხის არასაკმარისი დაინტერესება პერამშრალი ფოთლის ხარისხიანი დამზადებით. „სოფლის კავშირმა“ შეიმუშავა რა დაფნის ფოთლის საერთო კონდიციები, ხარისხის სტანდარტი და სხვა ღონისძიებანი, გადადგა სერიოზული ნაბიჯი გლეხობაში მათი პოპულარიზაციისათვის. აი რას ვკითხულობთ ამის შესახებ „სოფლის კავშირის“ ერთ-ერთ თაბიირის დადგენილებაში — „ვინაიდან დაფნის კულტურის გაუმჯობესება და თვით გლეხობის უშუალო ინტერესი მოითხოვს, რომ დაფნა იქნეს დამზადებული კარგი ხარისხის, მიჩნეულ იქნას აუცილებელ საჭიროებად, რომ სოფლის მეურნეობამ და დამამზადებელმა ორგანიზაციებმა უცვლელად დაიცვან დაფნის შესახებ გამომუშავებული სტანდარტი, მიღებულ იქნეს სათანადო ზომები დამსწრე ორგანიზაციების მიერ, რომ დაფნა ამ ახალი სტანდარტებით დაამზადოს თვით მეურნემ და ამ სახით ჩააბაროს ამხანაგობას.

გლეხი, მეურნე უნდა მიეჩვიოს მის სახლში დაფნის საუკეთესო ხარისხით დამზადებას¹...

1929 წელს დაფნის კულტურის განვითარებას დაეტყო ერთგვარი გარდატეხა. ამ პუბლიკაციაში მოტანილ დოკუმენტებში არის ზოგიერთი მონაცემები, რომლებიც ადასტურებენ, რომ დაფნის პლანტაციების ფართობი ჩვენში 1929 წ. 10 პროცენტით გადიდდა წინასამეურნეო წელთან შედარებით. გატარდა რიგი აგროტექნიკური ღონისძიებებისა, როგორიც იყო ხარისხიანი თესვის შესყიდვა, საცდელ-საჩვენებელი მინდვრების შექმნა, დაფნის ფოთლისათვის ფარდულების ამეჩენა და სხვ².

მიუხედავად იმისა, რომ მთავრობის დადგენილებით „სოფლის კავშირი“ იყო ერთადერთი ორგანიზაცია, რომელსაც მიენდო დაფნის ფოთლის დამზადება-რეალიზაციის საქმე, ხოლო სამომხმარებლო კოოპერაციას აეკრძალა ასეთი, მაინც უკანასკნელს არც 1929 წელს შეუწყვეტია დაფნის თვითნებურად დამზადება და გასაღება. ისინი ძველებურად განაგრძობდნენ კერძო ვაჭრების მეშვეობით არაკონდიციურ პროდუქციის დამზადებას და ხელს უწყობდნენ დაფნით სპეკულაციას, რაც ფასს უტემადა მას ბაზარზე და სახელს უტეხდა საქართველოს დაფნას. მაგალითად, სენაკის სამომხმარებლო ამხანაგობა, — წერს „სოფლის კავშირის“ გამგეობა შინაავტორობის სახალხო კომისიარიატის რწმუნებულს, — გასულ წელსაც ფარულად აწარმოებდა დაფნის დამზადებას. ჩვენს მიერ დაწუნებულ არაკონდიციურ დაფნას ყიდულობდნენ სენაკის სამომხმარებლო ამხანაგობის აგენტები, რაც გლეხობას ახალისებდა ეწარმოებინა უხარისხო დაფნის დამზადება და სხვ³.

„სოფლის კავშირის“ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ღონისძიებას 1929 წელს წარმოადგენდა აგრეთვე კონტრაქტაციის შემოღება. დაფნის პროდუქციის დამზადების დაკონტრაქტება ქმნიდა სამეურნეო კონტაქტს დამამზადებელ ორგანიზაციათა და დაფნის უშუალო მწარმოებელ გლეხთა შორის, ამირობებდა ვაჭარგამყიდველების ჩამოცილებას დაფნის დამზადება-რეალიზაციის საქმისაგან, ახალისებდა გლეხობას და უძლიერებდა მათ სამეურნეო ინტერესს დაფნის კულტურისადმი. კონტრაქტაციის დადება „სოფლის კავშირისა“ და დაფნის ფოთლის უშუალო მწარმოებელ გლეხთა შორის აორგანიზებდა ერთპიროვნულ გლეხობას და ამზადებდა მას სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის უფრო მაღალ ფორმაზე გადასაყვანად.

ასე იხსნა ბუნებრივ-ველურ ტყვეობიდან და მტაცებლურ ექსპლოატაციისაგან ეს ძვირფასი და უძველესი მცენარე ქართველმა გლეხკაცობამ, გამოატარა იგი საუკუნოვან სიღუპეში და მოიტანა თანამედროვე კულტურულ მდგომარეობამდე. მოიტანა რა დაფნის მცენარის მთელი ისტორია 1930 წლის დასაწყისამდე, იგი გადაქცია ერთპიროვნულ მეურნის მზრუნველობიდან კოლექტიურ მეურნეობის მზრუნველობის საგნად. ამ წელზე წყდება სწორედ ჩვენი დოკუმენტალური პუბლიკაცია.

¹ დოკ. № 27.

² დოკ. № 45.

³ დოკ. № 46.

დაფნის პლანტაციიდან მაქსიმალური პროდუქციის მიღება ბევრად არის დამოკიდებული საჭირო აგროტექნიკური წესების დაცვაზე და მექანიზაციის სწორად გამოყენებაზე. მოტანილ საბუთებში არის მონაცემები აგროტექნიკურ წესების შესახებ, მხოლოდ 1928-1929 წლების დონის შესაბამისად, და ისიც არასრულად. ამიტომ ზედმეტი არ იქნება შევჩერდეთ გავკვრივთ ამ საკითხებზედაც.

ფოთლების ფორმისა და სიდიდის მიხედვით ჩვენში არჩევენ დაფნის რამდენიმე ფორმას: ვიწროფოთლიანის, ელიფსურფოთლიანის და რგვალოფოთლიანის ფორმებს. სამეურნეო თვალსაზრისით მიზანშეწონილია გავრცელდეს დაფნის ის ფორმები, რომლებიც უხვად არის შემოსილი გრძელი და განიერი ფოთლებით.

დაკვირვებიდან ჩანს, რომ დაფნა საქართველოს დასავლეთ რაიონების ჩვეულებრივ ზამთრის ყინვას სრულიად დაუზიანებლად უძლებს. მკაცრი ზამთრის გავლენით, რაც ჩვენში იშვიათია, შესაძლოა დაფნა მცირედ დაზიანდეს. ასე მაგალითად, 1949-1950 წლების ზამთარში ხანგრძლივი და განმეორებადი ყინვების შედეგად დაფნა ზოგ ადგილას მცირედ დაზიანდა.

დასავლეთ საქართველოში დაფნის კულტურა ზღვისპირიდან დაწყებული 600 მეტრის სიმაღლემდეა გავრცელებული და იზრდება მრავალგვარ ნიადაგზე. მაგრამ საუკეთესო ნიადაგად ჰუმუსით მდიდარი ნეშომპალა კარბონატული ნიადაგი ითვლება; შემდეგ, ალუვიურ-კარბონატული, წითელი და ყვითელმიწა ნიადაგი. დაჭობებული ადგილი დაფნისათვის გამოუსადეგარია. ამიტომ დაფნის კულტურის გავრცელება მიზანშეწონილია მალღობ ადგილებზე და ფერდობებზე.

დაფნა მრავლდება თესლით. ჯანსაღი და კარგი შთამომავლობის მიღება უპირველეს ყოვლისა დამოკიდებულია თესლის ხარისხზე და მის ჯომობრივ შემადგენლობაზე, ამიტომ სადღედეთ შერჩეული უნდა იქნეს კარგათ განვითარებული სალი დაფნის ხეები. სადღედეთ შერჩეულ ხეზე ფოთლის კრეფვა აუცილებლად უნდა შეწყდეს. დაფნის ხეში რომ უხვად მოგვცეს კარგი ხარისხის ნაყოფი (თესლი) მას კონუსისებური ფორმა უნდა მიეცეს. ამისათვის კვედა ტოტებს კვეცენ უფრო ნაკლებად, ხოლო ზემო ტოტებს თანდათან უფრო მეტად. სულ ზედა ტოტები ძირში იჭრება. ტოტების შეჭრა იწვევს ახალი გვერდითი ტოტების ამოყრას, რის შედეგად მივიღებთ სქლად დატოტეულ ვალს (კრონას). ტოტების შეკვეცა მეორდება ყოველ წელს, ვიდრე სადღედეთ დატოტებული მცენარე მსხმოიარობას დაიწყებდეს.

სადღედე ხეების სარგავიში ნიადაგის სარეველა ბალახებიდან სრული გაწმენდის მიზნით საჭიროა ნიადაგის ოთხჯერ გათოხნა წელიწადში.

დაფნის სადღედი ხეებიდან თესლი (რაც იგივე ნაყოფს წარმოადგენს) უნდა მოიკრიფოს მაშინ, როცა კარგათ და სავსებით დამწიფდება და სალი ნაყოფი დაიწყებს ხიდან ცვენას.

დასათესად ვარგისი თესლი გარეგნულად უნდა იყოს სალი, მშრალი, მუქი მიხაკის, ან თითქმის მოშავო ფერის, კარგათ გამოვსებული ლეზნებით. იგი

უნდა დაითესოს კანგაცილილი შემოდგომაზე. იმ შემთხვევაში, თუ შემოდგომით დათესვა არ ხერხდება, მაშინ გაშრობის შემდეგ თესლი ინახება სველ და სუფთა სილაში გაზაფხულამდე, ხოლო გაზაფხულზე დაითესება.

ველურად დაფნა თესლით (თვითთესვით) და ამონაყარით ვრცელდება. ხელოვნურად კი მისი გამრავლება გარდა თესლისა შესაძლებელია კიდეც ამონაყრებით და უფრო ძნელად კალმებით. ეს უკანასკნელი წესი ნაკლებად და მიღებული წარმოებაში, რადგან როგორც ცდებიდან ჩანს, ასეთ შემთხვევაში ვეგეტატიური ორგანოების დაფესვიანება მეტად ძნელად ხდება.

დაფნის თესლს ან უშუალოდ თესავენ მუდმივ ადგილზე, ან წინასწარ მისი ნერგი სანერგეში გამოჰყავთ და შემდეგ მუდმივ ადგილზე რგავენ. ეს უკანასკნელი წესი უფრო სრულყოფილია, რადგან ამ შემთხვევაში შერჩეული სარგავი მასალა ირგვება პლანტაციისათვის მუდმივად განკუთვნილ ნაკვეთზე.

დაფნის სანერგეთ უნდა იქნეს შერჩეული მსუბუქი, ადვილად წყალგამტარი ნიადაგი, რომელიც უნდა გასუფთავდეს და შემოდგომით მზრალად დაიხვნას 25-30 სანტიმეტრის სიღრმეზე. გაზაფხულზე ნიადაგი უნდა გაფხვიერდეს, დაიკვალოს და გადამწვარი ნაკელით გაინაკლოს. სათესლე კვლის სიმაღლე უნდა იყოს დაახლოებით 12 სანტიმეტრი, სიგანე—110 სანტიმეტრი, რომ მისი მომსახურება ორივე მხრიდან გახდეს შესაძლებელი. კვლებს შორის საცალფეხო გზების სიგანე არ უნდა აღემატებოდეს 30 სანტიმეტრს, ამ წესით დამზადებულ კვლებში თესავენ დაფნის თესლს 4-5 სანტიმეტრის სიღრმეზე თვითთესი თესლის ერთი მეორისაგან 10 სანტიმეტრის დაშორებით.

დაფნის თესვის საუკეთესო დროთ, საქართველოს დასავლეთ რაიონებში, ნოემბერი ითვლება: გაზაფხულზე, თუ ამინდი უწყობს ხელს შესაძლებელია 20 თებერვლიდან, 20 მარტამდე ჩატარდეს. დაფნის პლანტაციის გასაშენებლად სტანდარტულ ნერგათ ითვლება ერთი, ან ორწლიანი ფართო ფოთლებით მჭიდროდ შემოსილი ნერგი, რომლის სიმაღლე 20 სანტიმეტრზე ნაკლები არ უნდა იქნეს, და რომელსაც უნდა ჰქონდეს სრულიად საღი კარგათ განვითარებული ფესვთა სისტემა. პლანტაცია უნდა გაშენდეს, რასაკვირველია, ნოიერ და ადვილად წყალგამტარ ნიადაგიან ნაკვეთზე, რომლის შერჩევის დროს მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, ის, რომ გრუნტის წყლის დონე ნიადაგის ზედაპირიდან არ უნდა იყოს ერთ მეტრზე უფრო აბლოს.

ნიადაგის დამუშავება დაფნის დასარგავად წარმოებს ნაკვეთის რელიეფისა და ნიადაგის თვისებათა მიხედვით. ვაკე ადგილებზე და 8 გრადუსამდე დაქანებულ ფერდობებზე წარმოებს ნიადაგის ღრმად დამუშავება მოხენით. მსუბუქ, ლამიან ან ქვიშიან ნიადაგზე დამუშავებებს სიღრმე უნდა იყოს არა ნაკლები 20 სანტიმეტრისა, ხოლო მძიმე ნიადაგზე — არა ნაკლებ 35 სანტიმეტრისა.

ნიადაგის ძირითადი დამუშავება უნდა ჩატარდეს კულტურულ ნაკვეთზე ერთი თვით, ხოლო ყამირზე სამი თვით ადრე პლანტაციის გაშენებამდე, რომ ნიადაგმა სათანადო ფიზიკური და ქიმიური თვისებები მიიღოს. ამის შემდეგ

დგეგმება სარგავი ადგილები. დაფნის კულტურის ძირითად ფორმად მიღებულია ბუჩქური ფორმა.

მომზადებულ და დამზადებულ ნაკვეთებზე, ჩხირებით აღნიშნულ ადგილებში, ბარით იღებენ ნერგის დასარგავ ორმოებს და აწარმოებენ დარგვას ერთი მეტრის მანძილზე რიგებში და მეტრნახევარის მანძილზე რიგებს შორის. ამრიგად ერთ პექტარზე ირგვება დაახლოებით 6800 ძირი. თუ პლანტაციას ზემოცნარის სახით აშენებენ, ამ შემთხვევაში მცენარეთა შორის რიგში ორ მეტრს ტოვებენ, რიგებს შორის კი ოთხ მეტრს. უშუალოდ თესლით პლანტაციის გაშენებისას ნიადაგს ნიავე წყლით ამუშავებენ, როგორც ნერგით გაშენებისას, ხოლო ორმოების ნაცვლად ბუდნებს იღებენ და წინ 4-5 თესლს ერთად ალაგებენ.

დაფნის პლანტაციის მოვლას შეადგენს მასში ნიადაგისა და თვით მცენარეების მოვლა. ნიადაგის მოვლის აგროტექნიკური წესებია: სავეგეტაციო პერიოდში, ამინდის მიხედვით, ოთხჯერ ნიადაგის ზედაპირის გაფხვიერება და სარეველა ბალახებიდან გაწმენდა. ნიადაგის მოვლის ძირითად ღონისძიებად უნდა ჩაითვალოს მასში ორგანული და მინერალური სასუქების შეტანა, რასაც სისტემატური ხასიათი უნდა ჰქონდეს.

საფოთლე დაფნის პლანტაციებში აზოტოვანი და ფოსფოროვანი სასუქები შეტანილ უნდა იქნეს ყოველწლიურად შემდეგი ზომით: ახალგაზრდა პლანტაციებში თვითიერ პექტარზე მომქმედი აზოტი 45-50 კილოგრამის, ხოლო ფოსფორი 70-85 კილოგრამის რაოდენობით; ექსპლუატაციაში შესულ პლანტაციებში კი აზოტი შეაქვთ 80-90 კილოგრამის და ფოსფორი 110-120 კილოგრამის რაოდენობით.

რაც შეეხება თვით დაფნის პლანტაციის მოვლის აგროტექნიკურ წესებს, მასში იგულისხმება: დარგვიდან მეორე, ხოლო დათესვიდან მესამე წელს ნერგის გასხვლა ფესვის ყელიდან 10 სანტიმეტრის სიმაღლეზე.

დაფნის ხე-მცენარის მოვლას, შეადგენს შტამბის გამოყვანა. გარდა ამისა, ნიადაგის გაფხვიერებისა და სარეველა ბალახების გაწმენდის მიზნით, ზაფხულის განმავლობაში პლანტაცია უნდა გაითოხნოს ოთხჯერ: მაისის, ივნისის, ივლისის და აგვისტოს თვეებში. ამის გარდა, საჭიროა შემობარვა—2 წელიწადში ერთხელ, თებერვალ-მარტის თვეებში, ფესვთა სისტემის დაუზიანებლად.

დაფნის ბუჩქიდან ფოთლის მოსავლის აღებას, მისი დარგვიდან მეორე მესამე წელს იწყებენ, ხოლო დათესვიდან კი მესამე-მეოთხე წელს. დაფნის შტამბიან ხეების ექსპლუატაციას იწყებენ მეხუთე-მეექვსე წლიდან; სრულმოსავლიანი პლანტაციის ხნოვანობა ჩვეულებრივ 7-8 წელია.

ფოთლის მოსავლის აღება იწყება ტოტების შეჭრით და წარმოებს სავეგეტაციო პერიოდის დამთავრების შემდეგ ადგილმდებარეობისა და კლიმატური პირობების მიხედვით ნოემბრის 15-დან თებერვლის 15-მდე. ტოტების შეჭრა წარმოებს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ბუჩქზე შემწვარია ნაში ან რთილი, კარგად გაღვსილი ბალის მაკრატლით, დანით ან ხერხით, რომ ტოტზე სუფთა კრილი დარჩეს. ბუჩქად გაშენებულ პლანტაციებში ტოტები

საისტორიო
მოამბე

იჭრება ფესვის ყელიდან 10 სანტიმეტრის სიმაღლეზე. ამის შემდეგ საჭიროებისამებრ (აღვილმდებარეობისა და კლიმატური პირობების მიხედვით) ბუჩქს ზევიდან ეყრება მიწა 6-9 სანტიმეტრის სიმაღლეზე ყინვისაგან და გაშრობისაგან დასაცავად.

დაფნის ფოთლის მოსავალი ორ წელიწადში ერთხელ იღება, ხოლო პატარა ნაკვეთებიდან წელგამოშვებით. დიდი ფართობი კი იყოფა ორ ნაწილად და მოსავალი მორიგეობით იღება. შტამბიან ხეებზე, სუსტი გამეჩხრების მიზნით ყოველწლიურად გამოიჭრება მხოლოდ ორწლიანი ტოტები, რაც საშუალებას იძლევა ნარგავები გამოყენებული იქნეს სადეკორაციოდ, ან ორ წელში ერთხელ იჭრება ყველა ტოტი. ფოთლის პირველი მოსავლის აღება ბუჩქის განვითარების მიხედვით მესამე-მეოთხე წელს წარმოებს (დათესვიდან).

ამის შემდეგ იწყება სისტემატური ექსპლოატაცია ყოველ ორ წელში ერთხელ, ე. ი. ერთი წლის გამოშვებით.

დაფნის ფოთლის პირველი მოსავალი შეადგენს დაახლოებით ნორმალური (სრული) მოსავლის 20-25 პროცენტს; მეორე—დაახლოებით 50 პროცენტს, შემდეგი წლების მოსავალი (დარგვიდან მეშვიდე-მერვე წელს აღებული) სრულსაკოვან ნარგავების მოსავლად ითვლება.

დაფნის ფოთლის გაშრობა უნდა წარმოებდეს ჩრდილში. კარგ ამინდში დაფნის ფოთოლი 7-8 დღეში შრება. ნესტიან ამინდში გაშრობა გასტანს ორ-სამ კვირას და ზოგჯერ მეტსაც. გაშრობის შემდეგ ტოტი უნდა დაიფოთლოს ხელით. დაუშვებელია დაფოთვლის ნაცვლად ტოტების დაჭრა. დაფოთვლის დროს ხდება დაზიანებული, დაავადებული და უჯარგისი ფოთლების გადარჩევა. დაფნის ფოთლს ახარისხებენ და ფუთავენ ტომრებში, რის შემდეგ აბარებენ დამამზადებელ პუნქტებს.

ამ პულტიკაციაში მოტანილი საბუთები და მონაცემები ნათელყოფენ დაფნის მრავალმხრივი გამოყენების შესაძლებლობასა და რენტაბელობას. იგი ზოგიერთ სხვა სასოფლო-სამეურნეო კულტურებთან შედარებით უდიდესი ეკონომიური უპირატესობით სარგებლობს. გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ერთ ჰექტარ დაფნის პლანტაციებიდან შეიძლება მიღებული იქნეს სამიდან ექვს ტონამდე დაფნის ჰაერმშრალი ფოთოლი, თუ დაფნის პლანტაციის დამუშავებაში დაცული და გატარებული იქნება ზემოაღნიშნული აგროტექნიკური ღონისძიებანი.

დახარჯული შრომის ანაზღაურებაში დაფნის კულტურას უპირატესი ადგილი უკავია შედარებით ბევრ სხვა სასოფლო-სამეურნეო კულტურასთან. ერთი კილოგრამი ჰაერმშრალი დაფნის ფოთოლი სახელმწიფო ფასით ღირს ასი მანეთი. თუ ერთ ჰექტარ ფართობზე ვივარაუდებთ დაფნის ფოთლის 3 ტონა მოსავალს, რაც მოსავლიანობის მინიმუმს შეადგენს, მაშინ ჰექტარიდან მიიღება არანაკლები 300 ათასი მანეთის შემოსავალი.

მოწინავე კოლმეურნეობების პრაქტიკული გამოცდილება ადასტურებს, რომ დაფნის კულტურა წარმოადგენს სერიოზულ წყაროს საზოგადოებრივი მეურნეობის ზრდისა და კოლმეურნეთა მატერიალური მდგომარეობის შემ-

დღემ გაუმჯობესებისათვის, მაგრამ ამის შესახებ დოკუმენტალური პუბლიკაცია მოცემული იქნება შემდეგ ტომში.

* * *

ჩვენს მიერ წარმოდგენილი პუბლიკაცია მოიცავს 1866-1929 წწ. მასალებს. აღნიშნული მასალები გამოვლინებულია საქ. სსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივების ფონდებიდან, დოკუმენტების უმრავლესობა პირველად ქვეყნდება.

საბუთები იბეჭდება სტილის შეუცვლელად ახალი ორთოგრაფიით. პუბლიკაციაში დოკუმენტები განლაგებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

1. 1866 წელი.— ქუთაისის გუბერნატორის 1865 წლის ანგარიშებიდან რომელიც შეიცავს ცნობას გუბერნიაში არსებულ ტყეების შემადგენლობაში დაფნის არსებობის შესახებ.

В низменных частях губернии леса встречаются в Кутаисском уезде в Багдадском и Амаглебском участках по левому берегу р. Квирилы и Риона (Аджаметская дача между р. р. Лухутою и Банурою), а также и в Кутырском участке между р. р. Огаскурою и Губисцхали, притоками Риона, с правой его стороны (Копитнарско-Янетская дача), в Озургетском уезде в Ланчхутском участке к левому берегу р. Пичеры, отделяющей Озургетский уезд от Мингрелии, — в Чохатаурском участке между соединением рек Бахвы и Супсы (Нагомарская дача) и в Гуриантском участке к берегам Черного моря.

Остальные леса покрывают склоны и кряжи гор до пределов травяной растительности. Порода деревьев разнообразна: высшие нагорные полосы покрыты хвойным лесом (сосна, пихта и кедр), в полосах же, пользующихся умеренным и теплым климатом порода лиственных лесов перемешана: они состоят из каштана, дуба, граба, бука, липы негноя, карагача, ореха, клена, ясеня, шелковицы, дзельквы, самшита, рододендрона, лавровишни, острокрова и благородного лавра. Предел древесной породы составляет берега.

ცხსა, ფონ. 19, საქ. 65, ფურ. 1—2. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

2. 1894 წლის ნოემბრის 28.— გურიის ტყის მცველის მოვალეობის აღმსრულებლის ა. არდასენოვის მოხსენებიდან გურიაში და სამეგრელოში კეთილშობილ დაფნის განვითარების შესახებ.

... В Гурии лавр образует довольно густые заросли на юго-западном продолжении хребта Толеби, а именно, в Джуматской возвышенности. К сожалению эксплуатация лавра ведется крайне небрежно и безжалостно. При сборе листьев деревья просто уродуются. Рабочие не употребляют ножей, а прямо ломают ветви и иногда значительной величины, с которых потом уже отрывают мелкие веточки и листья. Разумеется в трещины и расщепы, образующиеся при этом, попадает вода и деревья получают на всю жизнь значительные повреждения.

Между тем дело это можно бы поставить лучше. Разделить напр. все естественное насаждение на две части и производить сбор листьев один год на одном участке, а в другой — на другом, употребляя при срезыв-

ვანიი обыкновенные садовые пожницы. Еще важнее было бы искусственное разведение лавра с целью получения лаврового листа. Имея в виду превосходный здесь рост всюду лавра в садах, постоянный спрос на месте, не может быть сомнения в выгоде искусственного разведения лавра с промышленной целью.

А. Ардасенов.

ცხა, ფონ. 243, საქ. ანაწ. 7, ფურ. 227—237. დედანი. ხელით ნაწერი.

3. 1898 წელი.—ქუთაისის გუბერნიის 1897 წლის მიმოხილვიდან დავის წარმოების შესახებ.

... В Зугдидском уезде существует особый еще промысел, дающий жителям некоторых селений значительный заработок, это — сбор лавровых листьев. На Черноморском побережье и в западных частях Мингрелии, Гурии и Имеретии лавр встречается в диком состоянии. В Зугдидском уезде лавровые деревья (называемые «дафна») произрастают в одичалом состоянии на южном склоне горы Урта, простирающейся на большое протяжение восточной части уезда. Значительная их площадь находится при сел. Хета, которое и служит центром лавровой промышленности. Вследствие усиленного спроса на лавровый лист в южные и внутренние губернии России эта кустарная промышленность составляет здесь один из выгодных промыслов местного населения. Вся площадь, занятая в Зугдидском уезде под лавровыми рощами, составляет до 300 десят. На третий или четвертый год посадки черенков лаврового дерева листья на нем достигают полной зрелости и тогда для сбора листьев молодые деревца срезают цалдою (секира) самым грубым образом, уничтожая при этом молодые поросли. Срезанные ветки для сушки на солнце разбрасываются по земле. Благодаря вечной сырости и частым дождям, свойственным большей части Мингрелии, лавровые листья при таком способе просушки теряют присущие им природный вкус и аромат. Просохшие листья снимают затем с веток и упаковывают в мешки без соблюдения сортировки, не отделяя негодных листьев. Срезка ветвей, начинаясь летом, продолжается до поздней осени. Лавровый лист продается на месте крестьянами по цене от 1 руб. до 1 руб. 20 к. за пуд особым купцам промышленникам, которые направляют его в г. Поти к особым агентам. Здесь, на месте доставки, лавровые листья тщательно сортируются, очищаются, прессуются и в таком виде отправляются на судах в черноморские порты и далее в Россию. В г. Поти цена очищенного лаврового листа бывает от 2 руб. 50 к. до 11. საისტორიო მოამბე, ტ. XI — XII.

3 руб. за пуд. Ежегодно вывозится из Зугдидского уезда лаврового листа до 30.000 пудов, на сумму приблизительно до 80.000 р...

ცხსა, ფონ. 19, საქ. 163, ფურ. 30-31. დელანი, სტამბური წესით და პეკდილი.

4. 1900 წლის იანვარი.— სხვადასხვა მცენარეთა ნერგებისა და დაუნის ნერგის მოკლე პრეისკურანტი.

1. Плодовые деревья и кустарники умеренного и теплого климата

1—2 летние, в лучших сортах.

Яблони	за 1 шт.	от 15 к.	до 30 к.
Груши	"	20	" 25
Персики	"	25	" 30
Абрикосы	"	25	" 30
Сливы	"	20	" 25
Черешни	"	20	" 25
Вишни	"	20	" 25
Фундуки	"	15	" 20
Инжир	"	15	" 20
Гранатник	"	15	" 20
Хурма японская	за 100 шт. 30 р.	за 1 шт.	от 30 до 50 к.
" виргинская	3 "	"	5 " —
" обык. кавказская	3 "	"	5 " —
Мушмула японская	"	10	" 50 к.
Лавровишня круплоподная	"	25	" 40
Гавения сладкая (<i>Hovenia dulcis</i>)	"	40	" 60
Земляничное дерево (<i>Arbutus</i>)	"	50	" 75
Бантамия земляничная	"	20	" 25
Гуайява (<i>Psidium Cattleianum</i>)	"	20	" 25
Унаби (<i>Ziziphus sativa</i>)	"	50	" 75

Черенки плодовых деревьев и кустарников, в том числе закавказских сортов винограда, за 10 шт. 30 коп. за 100 шт. 2 р. 50 к.

II. Разные декоративные и технические растения

Акации новоголандские. разн. видов.	за 1 шт.	от 15 к.	до — 50 к.
Евкалипты	"	15	" 1 р. —
Камфорные лавры	"	25	" 1 " 50 к.

Обыкновенные лавры	"	15	"	1 р.	—
Чайные кусты	"	10	"	—	50 к.
Бамбук	"	10	"	—	75 к.
Кипарисы	"	30	"	1 р.	—
Сосны	"	50	"	1 р.	50 к.
Розы банксии	"	20	"	—	25 к.
Агавы американские	"	10	"	—	50 к.
Тоже 1 лет. отпрыски	за 100 шт. от	2 р.	до 3 р.	—	
Юкки	за 1 шт. от	25 к.	до 1 р.	—	
Хамеропсы	за 1 шт. от	25 к.	до 1 р.	—	
Бересклеты (<i>Evolvulus pulchella</i> , <i>radi-</i> <i>caus</i> , <i>jaconica</i> и друг.)	за 1 шт. от	5 к.	до 50 к.		
Тоже, укреновшиеся черенки	за 100 шт. от	3 р.	до 5 р.		
Буксусы	за 1 шт. от	15 к.	до 50 к.		
Пассифлоры	за 1 шт. от	10 к.	до 15 к.		
Сеянцы гледичии	за 1 шт. от	5 к.	за 100 шт.	1 р.	

Также разные мелкие травянистые и кустарные растения, имеющиеся в небольшом количестве и назначенные в продажу по весьма умеренной цене.

III. Корневища, клубни, луковицы, семена и т. п.

Канны	за 1 шт.	10 к.	за 100 шт.	8 р.
Хризантемы	"	10	"	6 р.
Спаржа артантельская	"	3	"	1 р. 50 к.
каннивера	"	3	"	1 р. 50 к.
Шафран	"	5	"	1 р. 50 к.
Батат японский (Ямс)	"	5	"	2 р.
Рами	"	10	"	5 р.

Семена разных сортов.

Пшеницы	за 1 ф.	5 к.	за 1 п.	от 1 р. до 50 к.
Ржи	"	5	"	— 1 " — 50 к.
Овса	"	5	"	от 75 к. до 1 р.
Ячменя	"	5	"	— 65 " — 1 р.
Гоми	"	5	"	— 75 "
Кукурузы	"	5	"	— 50 " — 1 р.
Сорго	"	5	"	— 75 " — 1 р.
Хлопчатника	"	50	"	
Канафа	"	50	"	
Фасоли обыкнов.	"	10 к.	за 1 п.	от 1 р. 25 к.
Фасоли лучистой	"	10	"	от 1 " 75 "

Маша асхабадского	за 1 ф.	10 "	"	от 1 р.	75 к.
Сои японской		10 "	"	2 "	—
Подсолнечника		5 "	"	1 "	50 к.
Клешевины		10 "	"	2 "	50 к.
Кунжуга		2 к.			
Хърмы обык. кавк.		1 р.			
Камфорн. лавра		1 р.			
Обыкновен. лавра		50 к.			
Чайного куста		1 р.			
Тюльпанного дерева		75 к.			
Бами		30 к.	лот	5 к.	
Евкалипта				50 к.	
Люффы				30 к.	
Индиго				50 к.	
Рами				20 к.	

Принимаются заказы и на многие другие семена, кои могут быть собраны от имеющихся на станции растений.

Назначена в продажу довольно крупная партия пшеничной и овсяной соломы по 10 к. за пуд. Оптовая цена по соглашению.

Продажа производится только за наличные деньги, с уплатой вперед всей суммы, причитающейся за заказ.

Цены следует понимать — по выбору станции, без упаковки и отправки, за которые полагается отдельная плата.

При личном выборе, г. г. заказчиками особенно сильных и красивых экземпляров, — цены настоящего прейскуранта не действительные и назначаются по особому соглашению.

Пересылка производится на счет и риск г. г. заказчиков, и станция в этом отношении не принимает на себя никакой ответственности.

В заказах, помимо обычных условий, весьма полезно указать время наступления и окончания более или менее значительных морозов.

Для личного осмотра и переговоров станция открыта ежедневно, кроме воскресений и праздников. Опытный сад находится в самом городе, а опытное поле — в 2-х верстах от него, по дороге к Венецианскому мосту.

Адрес для всякого рода корреспонденции: В г. Сухум-Кале, Сухумской опытной станции.

ცსსა, ფონ. 243, საქ. 315, ანაწ. 7, ფურ. 195. დედანი, სტამბური წესით
 დაბეჭდილი.

5. 1902 წლის იანვრის 1.— ტიმოფეევის სტატია სამეგრელოში ლაფნის ფოთლის დამზადების შესახებ.

В настоящее время в Мингрелии, в селениях, расположенных у подножия хребта Урта, Экского и др., идет заготовление лаврового листа. Лавр благородный (*Laurus nobilis* L.) растет здесь в диком виде и образует сплошные заросли, особенно по склону хребта Урта в пределах Хетского и Цаишского сельских обществ. Заросли эти расположены на южных и юго-западных склонах хребтов с неглубокой темной почвой и подпочвой из известняков. Участки, принадлежащие отдельным хозяевам, огорожены плетнями; за деревцами в большинстве случаев уже ухаживают — производят перекопку почвы и удобрение навозом. Обрезают ветви ежегодно лишь с половины участка, давая возможность деревьям отрастать.

Цены на сухой лист (с тонкими неодеревенелыми веточками) доходят до 2 р. 20 к. — 2 р. 70 коп. за пуд, а менее сухой лист продается по 1 р. 60 к. — 1. р. 80. к. за пуд. Покупают местные скупщики, имеющие свои склады в м. Новосенаки, Старосенаки и др. Есть хозяева, выручающие ежегодно со своих лавровых участков по несколько сот рублей. Доходность лаврового дерева и простота его эксплуатации заставляет хозяев делать попытки разведения лавра на равнине, особенно в Хетском, Цаишском, Сенакском и соседних обществах. В перечисленных обществах на каждом шагу при усадьбах встречаются посадки лавра то единичными экземплярами, то более или менее значительными скученными группами. Саженьцы добывают со склонов, причем мелкие саженьцы обходятся по 2—3 коп. за 1 шт. Несмотря на не вполне подходящую почву, саженьцы растут недурно и местами попадаются уже группы довольно крупных экземпляров, которые уже эксплуатируются.

С. Тимофеев

ჟურ. „Кавказское сельское хозяйство“ № 1, გვ. 4—5, 1902 წ.

6. 1916 წლის მაისის 10.— ოქმი სოჭის ბაღისა და სოფლის მეურნეობის საცდელ სადგურის სამეცნიერო პერსონალის სხდომისა სოჭაში ლაფნის ფოთლის დამზადების შესახებ.

Присутствовали: М. А. Новиков, И. М. Куприянов. А. И. Черепнин и В. К. Артынов.

Заслушана докладываемая председательствующим М. А. Новиковым телеграмма: «По приказанию его императорского высочества принца Ольденбургского необходимо собрать на побережье тысячу пудов лаврового листа. Телеграфируйте, сколько имеется [на] станций листа, сколько можно собрать или купить [в] окрестностях. Начальник Климатической станции камергер Кавелин».

საქართველოს

ნაციონალური

М. А. Новиков предполагает, что на станции можно собрать самое большее пуда 2, так как плантации лавра у нас молодые.

И. М. Куприянов думает, что сейчас собирать лист лавра не время. В окрестностях Сочи все запасы можно исчислить до 300 пудов, при условии, если все владельцы предоставят свои сборы его императорскому высочеству, а не будет продавать на сторону. Сбор возможно произвести только осенью: август — сентябрь — октябрь — ноябрь. При большой срочности возможно организовать сбор и сейчас, но в небольших количествах.

Заседание по обсуждении вопроса постановило: послать телеграмму следующего содержания:

«Плантация станции молодая, даст мало. Окрестностях осенью пудов до трехсот, если все владельцы предоставят сборы его императорскому высочеству».

Затем заслушивается докладываемый М. А. Новиковым проект временных правил о процентных прибавках к содержанию правительственных служащих по случаю вызванного войной вздорожания жизни.

После обсуждения доложенного, по пунктам, вызывающим сомнения, т. е. с какой суммы исчислять процентную прибавку Г. Т. Селянину и исчислять ли процентную прибавку Н. К. Харкевичу и И. В. Льготскому, постановлено: запросить Департамент земледелия.

Заседание, о рассмотрении этих экстренных вопросов, закрывается.

Председатель М. Новиков

Члены заседания: И. Куприянов А. Черепенин.

ცხსა, ფონ. 243, საქ. 824, ანაწ. 7, ფურც. 175. დედანი, საწერ მანქანზე დაბეჭდილი.

7. 1927 წლის იანვრის 10. — ახალსენაკის სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობის თავმჯდომარის ბ. კიშირიას განცხადება „სოფლის კავშირისადმი“ დამზადებულ დაფნის ფოთლის რაოდენობისა და ბაზრის შესახებ.

გთხოვთ გამოგვინახოთ ბაზარი დაფნის ფოთლისათვის. გვაქვს ამჟამად დამზადებული ორი ათას (2.000) ფუთამდე. პირობები და ფასები შემდეგია:
1—ხარისხის 10% ჯობით—2 მ. 60 კ., წმინდა ფოთოლი სრულიად უჭობოთ—3 მან. ანგარიშის გასწორება პირობებისა და ხელშეკრულების დადების თანახმად.

ახალსენაკის საკრედიტო ამხ-ბის თავმჯდომარე: ბ. კიშირია

ორცხა, ფონ. 377, საქ. 141, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

8. 1927 წლის იანვრის 15.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის მიწერით
ლობა ახალსენაკის სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობისადმი
დაფნის ფოთლის დამზადების შესახებ.

თანახმად თქვენი წერილობითი განცხადებისა დავდეთ ხელშეკრულება
„პლოდოვინსოიუზთან“ სამი ვაგონი დაფნის ჩაბარების შესახებ, შემდეგ პირო-
ბებში: დაფნა უნდა იყოს წმინდა ფოთოლი, სრულიად უჯოხო, დაპრესილი,
სათანადოდ გამზადებული ტიუკებში; დაფნა უნდა იყოს წლევეანდელი მოსავ-
ლის, გაწმენდილი და კარგი ხარისხისა, ფუთი სამი მანეთი ფრანკო ვაგონი
წილდ ანგარიშზედ ზედნადების პირდაპირ. ფულის მიღება ტფილისში შეგი-
ძლიანთ „სოფლის კავშირის“ მისამართით. გადმოგზავნეთ ზედნადები, რომ-
ლის [საფუძველზე] პირდაპირ მიიღებთ ფულს.

დაფნის მიღება როგორც ხარისხის, აგრეთვე რაოდენობის მხრივ მოხ-
დება აღიგებრივ, ამიტომ დამზადებისთანავე გვიღებუშეთ, რომ ჩამოვიდეს
„პლოდოვინსოიუზის“ მიმღები.

„სოფლის კავშირის“ გამგეობა

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 141, ფურ. 2. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

9. 1927 წლის მარტის 5.—საქ. სახ. სამ. ცენტრალური კოოპ. კავში-
რის მიმართვა „სოფლის კავშირის“ გამგეობისადმი ხობის რაიონში
დაფნის ფოთლის დამზადების შესახებ.

მოგახსენებთ, რომ ხობის სახ. სამ. საკრედიტო ამხ-ბას შეუძლია დაამზა-
დოს ერთი თვის განმავლობაში სამიათასი ფუთი დაფნის ფოთოლი, ფუთი
ცამეტი აბაზად (2 მან. 60 კა.), ჯენება კარგად დაპრესილი, შეფუთული კარ-
გი ღირსების ჰილოფით ან ჯვალთი, საკმაოდ გამხმარი, მომწვანო ფერისა,
სუფთა და დაცული უცხო ნაწილებისაგან, შტოების სისხო 1,5 მილიმეტრი
3-3 1/2 ფუთამდე თითო ცალი.

გამგ. თ-რე (ხელის მოწერა)

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 141, ფურ. 17. დედანი, ხელით ნაწერი.

ქართული

საბჭოთაო ენციკლოპედია

10.1927 წლის მარტის 9.—ოქმი ა/კ შინაგარეობის სახალხო კომისიის რწმუნებულის სამმართველოში შემდგარი თათბირისა საქართველოში დაფნის ფოთლის დამზადებისა და გასაღების შესახებ.

დაე სწონენ: შ/ვ. სახკომის რწმუნებულის სამმართველოდან—ხოფერია, ლატარია.

საქ. სახ. ვაჭრობიდან	ამხ. ჯაფარიძე
„ცეკავშირიდან“	„ ბერძენიშვილი
„ზაცხოიუზიდან“	„ მდივანი
„სოფლის კავშირიდან“	„ წერეთელი
ხეთის ემოსიდან	„ ტულუში
ზუგდიდის ემოსიდან	„ გეგეჭკორი

თავნჯღომარე ხოფერია

მდივანი ლატარია

მოისმინეს: 1. დაფნის ფოთლის გასაღების ბაზრის შესახებ.

ამხ. ხოფერია — ვინაიდან მოსალოდნელია დაფნის ფოთოლზე რკინი-ჯზის ტარიფის დაკლება, ამიტომ საჭიროა მიღებულ იქნეს ზომები, რათა ამ დაკლებამ არ იქონიოს გავლენა დაფნის სარეალიზაციო ფასზე და ტარიფის დაკლებით მიღებული განსხვავება მიიღოს მწარმოებელმა, ამისათვის მიზანშეწონილი იქნება დამამზადებელმა ორგანიზაციებმა დაფნის გაყიდვა აწარმოონ არა ფრანკო-რონოდა, არამედ ფრანკო-გასაღების პუნქტზე და გასაღების ბაზარზე გამოვიდნენ შეთანხმებულად.

ამხ. მდივანი და ჯაფარიძე აცხადებენ—დაფნის ფრანკო გასაღების პუნქტზე გაყიდვა იწვევს იმ უხერხულობას, რომ საჭონის გასაღების ასეთი წესი დაკავშირებულია რისკთან. დამამზადებელი ორგანიზაციის ისედაც მცირე თანხების ამ ოპერაციაში ხანგრძლივი დაბანდება და ბაზრის სხვადასხვა მოულოდნელობის თავიდან აცილება ორგანიზაციებს უკარნახებს დაფნის გაყიდვა აწარმოონ უმთავრესად ფრანკო-რონოდა.

1. ა) აუცილებელ საჭიროდ იქნა ცნობილი რუსეთის ბაზარზე დაფნის დამამზადებელ ორგანიზაციების შეთანხმებულ გამოსვლა და ზომების მიღება, რათა ტარიფის მოსალოდნელმა დაკლებამ არ შეამციროს სარეალიზაციო ფასი.

ბ. სასურველად იქნას ცნობილი, რათა ტარიფის ცვლილებებით ისარგებლოს ადგილობრივმა ორგანიზაციებმა, დაფნის გაყიდვა ხდებოდეს არა ფრანკო-რონოდა, არამედ ფრანკო-გასაღების პუნქტით.

გ) ვინაიდან ტარიფის მოსალოდნელ დაკლება გამოწვეულია დამამზადებელ ფასის აწევის მიზნით, დევალის დამამზადებელ ორგანიზაციებს მიიღონ ზომები, რათა ტარიფის დაკლებით ისარგებლოს მწარმოებელმა.

2. ა) დასამზადებელი ბაზრის მოწესრიგება.

მზ. ტულუში. აცნობს თათბირს, რომ სენაის „ეპო“¹ დაფნის ფოთლის დამზადებას აწარმოებს თავის სამოქმედო ფარგლების გარეშე — ხეთის რაიონში, კერძო ვაჭრების და აგენტების საშუალებით, რაც აშკარა დარღვევაა კოოპერატიული პრინციპებისა. კერძო ვაჭრები სხვადასხვა საშუალებით სცემენ დასამზადებელ ფასებს და ამასთან ერთად ატყუებენ მწარმოებელს წონაში. ამიტომ ის მოითხოვს, რომ აღნიშნულ „ეპო“-ს აეკრძალოს ამ გზით დაფნის დამზადება, რომელიც უნდა დაეკისროს აღვლობრივ კოოპერატიულ ორგანიზაციებს.

3. შეკვეთების და თანხების შესახებ.

მზ. მდივანი („ზაკსოიუზი“) ამბობს, რომ რუსეთის ორგანიზაციებისაგან მიღებულ შეკვეთებს „ზაკსოიუზი“ აძლევს „ცეკაშვირს“ შემდეგ პირობებში: 50% დუბლიკატის წინააღმდეგ, 50% კი თამასუქებით 45 დღის ვადით. უკეთესი პირობების წმოყვება არ შეიძლება, რადგანაც აღნიშნული საქონლის გასაღება თვითონ მას უხდება ღირის პირობებში. 25% დუბლიკატის წინააღმდეგ 75% კი თამასუქებით 90 დღის ვადით.

მზ. ჯაფარიძე (საქ. სახეაქრობა) საქ. სახეაქრობას შეუძლია კოოპერატიულ ორგანიზაციებს შეუკვეთოს 20 რონოდა დაფნის დამზადება შემდეგ პირობებში:

მთელი ჯამი 20% საბირჯო გარიგების დროს 87% პროცენტის ჩაბარების შემდეგ, თამასუქებით 3 თვის ვადით განაღდება პროცენტების ჩვენს ხარჯზე მიღებით.

მზ. ბერძენიშვილი და ტულუში („ცეკაშვირი“ და ხეთის „ეპო“-სი).

აქსაღებენ საქ. სახეაქრობის პირობებს მისილებათ.

მზ. წერეთელი („სოფლის ცეკაშვირი“) — ითხოვს ვადას იმის გამოსარკვევად თუ რამდენათ მისაღებია საქართველოს ვაჭრობის პირობები. მას საჭიროდ მოაჩნია რა-

2. ა) აიკრძალოს სახ. საეაქრო და კოოპერატიულ ორგანიზაციების მიერ დაფნის დამზადება კერძო ვაჭრების და აგენტების საშუალებით.

ბ) დამზადება უნდა გადაეცეს მომხმარებელ კოოპერატივებს ან სასოფლო-სამეურნეო საკრ. ამზ-ბას თავის სამოქმედო რაიონის ფარგლებში მხოლოდ და მხოლოდ კოოპერატიული წესით.

გ) ეს დადგენილება ეცნობს სენაის ბაზრის აღმასკომს, სენაის „ეპო“-ს და საკრ. ამზ-ბას.

3. ა) ეთხოვოს „ზაკსოიუზს“ და „ცეკაშვირს“ დაფნის დამზადებასათვის საჭირო თანხების გამოთვნა.

ბ) სისურველად იქნას ცნობილი „საქ-ვაჭრობის“ შეკვეთას (20 რონოდა სასწრაფოდ 3 დღის ვადით) განაწილება „სოფლის ცეკაშვირსა“ და „ცეკაშვირს“ შორის ან მთლიანად გადაეცეს უკანასკნელს.

გ) ეთხოვოს შინავაჭრობის სახკომს იშუამდგომლის ბანკების წინაშე საჭირო თანხების გაღების შესახებ.

თა მიღებულ იქნას ზომები ბანკების წინა-
შე სათანადო კრედიტის მისაღებათ სხვა
სამეურნეო პროდუქტებისათვის საჭირო
კრედიტებთან ერთად.

თავმჯდომარე ზოფერია

მდივანი ლატარია

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 153, ფურ. 51—52. პირი, საწერ მანქანაზე და-
ბეჭდილი.

11. 1927 წლის მარტის 17.—ამიერკავკასიის შინაგარეობის კომისარია-
ტის რწმუნებულის მიმართვა „სოფლის კავშირისადმი“ კერძო ვაჭრობის
საშუალებით დაფნის ფოთლის დამზადების აკრძალვის შესახებ.

ამით შინაგარეობის სახკომი გაცნობებთ, რომ სახელმწიფო და კოოპე-
რატიულ ორგანიზაციებს ეკრძალებათ დაფნის ფოთლის დამზადება კერძო
ვაჭრების და აგენტების საშუალებით. დამზადება უნდა აწარმოონ ორგანიზა-
ციებმა თავის სამოქმედო რაიონში კოოპერატიული წესით, თავის წევრებისაგან
ან უშუალოდ გლეხებისაგან დაფნის შეძენით. სხვა რაიონებში კოოპერატიულ
მა ორგანიზაციებმა დაფნის დამზადება უნდა მოაწყონ ადგილობრივ კოოპე-
რატივების საშუალებით. გთხოვთ აღნიშნული აცნობით დაინტერესებულ
მხარეებს და თვალყური ადევნოთ დამზადების მსვლელობას. შედეგი გან-
კარგულების შესრულებისა გვაცნობეთ არა უგვიანეს 1 აპრილისა.

ა/კ შინაგარეობის სახკომის რწმუნებული საქართველოში ათაბეგოვი

შ/გ. მომწესრიგებელი განყოფილების უფროსი ბერელაშვილი

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 19. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

12. 1927 წლის მარტი.—„ცკავშირის“ წერილი „სოფლის კავშირისადმი“
20 ვაგონი დაფნის ფოთლის შესყიდვის შესახებ.

ჩვენი ორგანიზაციის ერთ-ერთ მიზანთავანს საქართველოს სოფლის მე-
ურნეობის ნაყოფის რეალიზაცია შეადგენს.

ამ მხარეს ჩვენი მუშაობისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეძლე-
ვა კავშირობა მხარეზე მოვაჭრე ორგანიზაციათა რიცხვის შემცირების გამო.

ამისათვის გთხოვთ გვაცნობოთ, რა საქონელი გაქვთ ამჟამად გასაყიდი
და რა პირობებში სცნობთ შესაძლო მათი ჩვენი საშუალებით რეალიზაციას.

ამჟამად შესაძლოთ მიგვაჩინა შევიძინოთ თქვენგან 20—რონოდა ზუგდი-
დის რაიონის დაფნის ფოთლი. უკანასკნელი მოსავლისა, რა როდენობე
უნდა ჩაგებარდეს ფრანკო-რონოდა გადაგზავნის საღებური დღეიდან ერთ

თვის ვადაში. დაფნის ფოთოლი უნდა იყოს საკმაოდ გამხმარი, მომწვანო ფერისა; მასში არ უნდა ერიოს ნავავი, ქვიშა, მიწა, ღიდი რაოდენობით მტვერი და სხვა უცხო ნაწილები. მტოების სიმსხო არ უნდა აღემატებოდეს 1,5 მილიმეტრს.

დაფნა უნდა იყოს კარგად დაპრესილი და შეფუთული საღი ღირებების ქილოფსა და ან ჯვალში, თვითელი ცალი უნდა იწონიდეს 3-3½ ფუთამდე. თვითელ ფუთ ზემოსხენებული ხარისხის დაფნის ფოთოლში ვიძლევიტ ფრანკო-ვაგონი გაგზავნის სადგური 2 მან. 50 კაპ.

ანგარიშს გისწორებთ შემდეგნაირათ: მთელი ღირებულების 20% სამთვინი თამასუქებით ზელშეკრულებს დადებისას, ხოლო დანარჩენ 80%-ს სამთვინი თამასუქებით ღლიდან რკინიგზის საბუთების წარმოდგენისა.

გთხოვთ თქვენი პასუხი გვაცნობოთ რაც შეიძლება დაჩქარებით.

გამგეობის წერილი ალ. ჯაფარიძე

საფინანსო გამგე კ. ცისკარიძე

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 141, ფურ. 16. დედანი. საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

1. 1928 წლის იანვრის 15.—ხელშეკრულება დადებული „ცეკავშირისა“ და „ზაკსოიუზს“ შორის დაფნის ფოთლის დამზადებისა და შესყიდვის შესახებ.

Мы, нижеподписавшиеся, с одной стороны Правление Центрального кооперативного союза Потребительских организаций Грузии, в дальнейшем для краткости именуемое «Цекавшири», в лице членов Правления И. Л. Цагарели и Г. Б. Яralова, с другой — Закавказский союз потребительских кооперативов, в дальнейшем для краткости именуемый «Заксоюз», в лице заместителя председателя правления Василия Васильевича Канделаки заключили настоящий договор о нижеследующем.

1. «Цекавшири» продал, а «Заксоюз» купил сто вагонов прессованного лаврового листа, в хорошей таре и обвязанной проволокой. Из них 70 вагонов с содержанием сучков и палочек не более 10% и 30 вагонов совершенно очищенного от сучков и палочек.

Примечание: Сучки и палочки не должны быть более 8 миллиметров в диаметре и в длину не более полтора (1½) вершка.

2. Лавровый лист должен удовлетворять следующим кондициям: он должен быть светло-зеленого, с легким блеском, цвета, свойственным ему приятным запахом, сухой, при сгибании ломаться, без пыли и посторонней примеси.

3. Приемка-сдача лаврового листа производится количественно (по весу) по железнодорожному дубликату на станциях отправления (Самтредиа, Хета, Сенаки, Зугдидი, Ланчхუთი, Саджевахი) и качественно на станциях назначения.

4. Сдача договорного количества лаврового листа производится в течение времени январь-апрель, причем в январе сдается до 10 вагонов, остальные же 90 вагонов равными партиями в последующие месяцы.

5. «Заксоюз» обязан не позднее 25 числа предшествующего отгрузке месяца дать разнарядку для отгрузки лаврового листа с указанием точных адресов получателей товаров.

6. Цена на лавровый лист указанных в п. 2 кондиций устанавливается по сему договору двадцать четыре (24) рубля за центнер франко-вагон, станция отправления за лист с содержанием до 10% сучков и палочек и двадцать семь (27) рублей за лист совершенно очищенный от сучков и палочек.

7. В случае, если отгруженный «Цекавшири» по сему договору не будет соответствовать указанным в п. 2 кондициям, «Заксоюз» [должен] отказаться от приема товара или получить компенсацию путем снижения цены, исходя из такового расчета: в листе, в котором предусмотрено содержание палочек до 10%, за каждый процент свыше 10% — делается скидка в 24 копейки с центра, считая при наличии сучков и веточек за каждый процент 27 копеек с центнера. Кондиционность товара должна быть подтверждена экспертизой Товарной биржи.

8. Выплата денег по сему договору производится следующим порядком и в сроки:

а) 25% стоимости сорока вагонов лаврового листа (ориентировочно две тысячи триста центнеров) уплачиваются «Заксоюзом» «Цекавшири» авансом при подписании настоящего договора наличными;

б) остальные 75% стоимости товара покрываются «Заксоюзом» векселями сроком 75 дней со дня отгрузки в 2-х дневной срок по предъявлении «Цекавшири» дубликатов и счетов на отгруженный товар и с обязательством учета по лимиту «Заксоюза» и за его счет;

в) в сроки установленные для дачи разнарядок на март и апрель «Заксоюз» выдает авансы наличными в размере 25% стоимости местных норм отгрузки и остальные 75% покрываются в порядке указанном в статье «б».

Примечание: Полученный «Цекавшири» от «Заксоюза» аванс обеспечивается гарантийными векселями выдаваемыми «Заксоюзом» сроком по предъявлению.

9. В случае несвоевременной дачи «Заксоюзом» разнарядки или задержки и отгрузке товара по вине «Заксоюза», последний обязан полностью отплатить заготовленный лавровый лист и в порядке указанном в п. 8 ст. «б», причем в этом случае взамен дубликатов «Цекавшири» будут предъявлены сохранные расписки. При хранении товара более одного месяца «Заксоюз» оплачивает «Цекавшири» расходы по хранению товара в размере фактической его стоимости.

10. В случае несвоевременной отгрузки товара по вине «Цекавшири», последний принимает на себя убытки могущие быть от задержки товара.

11. Все расходы по оформлению настоящего договора стороны оплачивают поровну.

12. Юридические адреса сторон:

«Цекавшири» — г. Тифлис, Штабная 4-6
«Заксоюз» — « пр. Руставели, 34.

ორცა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 12—13. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

14. 1928 წლის თებერვლის 21.—ამონაწერი საქართველოს კ(ბ) ზუგდიდის სამაზრო კომიტეტის დადგენილებიდან მაზრაში დაფნის დასამზადებლად წესრიგის დამყარების შესახებ.

მოიხმინეს: 1. მოხსენება „სოფლის კავშირის“ დამამზადებელთა ქვედან. გამგე ს. წერეთელის დაფნის დამზადების შესახებ.

დადგინეს: 1. ა) დაფნის დასამზადებლად დაარსდეს ერთი დასამზადებელი პუნქტი სოფ. ხეთაში და ეთხოვოს „სოფლის კავშირს“ გამოყოს თავისი რწმუნებული, რომელიც უხელმძღვანელებს დაფნის დამზადების საკითხს.

ბ) დამზადებას აწარმოებს თვითეთლი ამხანაგობა მხოლოდ თავის სამოქმედო რაიონში უშუალოდ.

გ) „სოფლის კავშირი“ ხელმძღვანელობს დამზადებას და მის სტანდარტიზაციას.

დ) თვითეთლ მონაწილეს დამზადებისათვის შემოაქვს 3000 მანეთი, მხოლოდ თუ საქმის გაფართოება მოითხოვს მეტ თანხას, ასეთს ასესხებს „სოფლის კავშირი“ საბანკო პროცენტების დარიცხვით.

ე) პუნქტის რევიზიას აწარმოებს „სოფლის კავშირი“.

ვ) პუნქტი მოქმედობს 1929 წლის 1 იანვრამდე და ამ დროისათვის ხელახლად დაისვას საკითხი მის საჭიროებაზე.

ზ) დევალოს პუნქტის გამგეს და ამხანაგობას არა უგვიანეს ორი კვირისა დაამუშაონ მტკიცე ხარჯთაღრიცხვა და გეგმა მუშაობისა.

თ) არა უგვიანეს ორი კვირისა ზუგდიდის და ხობის ამხანაგობებმა წარმოადგინონ გამგეობის ოფიციალური დადგენილება საამხანაგო პუნქტის დასრულების შესახებ.

ი) ზუგდიდის მაზრის ფარგლებში თუ რომელიმე სხვა რაიონის სას.სამ. საკრ. ამხანაგობა, რომლის სამოქმედო რაიონშიც დაფნა მოიპოვება, მოისურვებს დაუკავშირდეს ამ დამამზადებელ პუნქტს, მას უფლება აქვს შემოვიდეს წევრად დამამზადებელ პუნქტში შემავალ ამხანაგთა შეთანხმებით.

თავმჯდომარე (ყვანია) მდივანი (ბერუღავა)

ორცა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 11. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

15.1928 წლის თებერვალი.—„ცეკავშირის“ მიმართვა „სოფლის კავშირისადმი“ საქართველოში დაფნის დამზადების პირობების შესახებ.

თქვენი ა/წ 7 თებერვლის მომართვა[ზე] № 904 გაცნობებთ, რომ 1927 წლის მოსავლის დამზადებისათვის ჩვენ უფრო მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ბუშაობის შემდეგი წესი:

1. დამზადებას აწარმოებს ორივე ორგანიზაცია: „სოფლის კავშირი“ და „ცეკავშირი“.

2. დამზადება წარმოებს ერთნაირ პირობებში: ყოველ შემთხვევაში კონდიცია და მაქსიმალური ფასები შეთანხმებული უნდა იქნეს.

3. ვალდებულებები, რომლებიც უკვე აქვს გაცემული „ცეკავშირს“ დაფნის ფოთლის მიწოდების შესახებ, შესრულებულ უნდა იქნეს ორივე მხარის მიერ პირველ რიგში და ოპერაციის კომერციული შედეგები უნდა იქნას ორივე მხარის შორის განაწილებული დამზადებული დაფნის რაოდენობის პროპორციონალურად.

4. ახალ ვალდებულებებს „ცეკავშირი“ არ გასცემს.

5. „სოფლის კავშირის“ მიერ გაცემულ ვალდებულებებს ფარავს თვითონ „სოფლის კავშირი“.

6. მომავალ წელში „ცეკავშირი“ აღარ აწარმოებს დაფნის დამზადებას.

გამგეობა ცაგარელი

ორცსა. ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 5. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

16.1928 წლის მარტის 24.—ხოზის დამამზადებელი პუნქტის ცნობა „სოფლის კავშირის“ გამგეობისადმი რაიონში დაფნის ფოთლის დამზადების მიმდინარეობის შესახებ.

თქვენს ა/წ 19 მარტის თარიღით № 2884 მომართვაზე გაცნობებთ, რომ ხოზის ამხანაგობას შეუძლია დაამზადოს 40 ტონოდა დაფნის ფოთლო.

ამათ უკვე შეძენილი აქვთ ეხლა 1300 ფ. და დამზადებას შეუჩერებელი აწარმოებენ.

ამ ოპერაციისათვის გადადებული ჰქონდა ამხანაგობას 3000 მანეთი, რომელიც უკვე მოქცეულია დამზადებულ საქონელში და ეხლა ესაჭიროება თანხები, სესხის სახით, არა ნაკლებ 10000 მანეთისა.

თუ ამ თანხის გადაცემას ჩვენ ეხლავე შეეძლებოდა, ამხანაგობას შეუძლია 20 ტონოდა დაფნის ფოთოლი ჩაგვაბაროს ივნისის თვის დამლევამდე.

აღნიშნულ ამხანაგობას ორი პრესი უდგას ხეთაში და ხობში.

საწყობები აქვს ხეთაში 3, ხობში 3.

ამასთანავე გაახლებთ ხობის ამხანაგობასთან ერთად ჩქენსქმიერ გამო-
მუშავებულ დაფნის ფოთლის კალკულაციას.

ზუგდიდის ამხანაგობას დამზადებისათვის გადაღებული აქვს 3000 მანე-
თი, თუმცა ამათ ჯერ დამზადება არ დაუწყიათ.

ამ მოკლე დროში ფიქრობენ დამზადების დაწყებას, მაგრამ საჭირო
არის ამათაც მიეცეს სესხის სახით დამზადების საწარმოებლად არა ნაკლებ
4000 მანეთისა.

ამათ არა აქვთ პრესი და დასაქირავებელია საწყობები.

ამ ამხანაგობასთან ერთად ჩ[ვენს] მიერ გამომუშავებულ კალკულაციას
ამასთანავე გაახლებთ.

სამტრედიის რაიონის ამხანაგობას გადაღებული აქვს (თითო ამხანაგობას)
500 მანეთი დაფნის ფოთლის ოპერაციისათვის. ოპერაცია ჯერ არ დაუწყიათ,
ხოლო, რომ ოპერაცია დაიწყონ აუცილებლად ესაჭიროება სესხის სახით
თანხების გაძაგრება 5000-10000 მანეთამდე.

ამათაც არა აქვთ არც პრესი და არც საწყობები დაქირავებული ჯერ-
ჯერობით.

სამტრედიის რაიონში დასამზადებელ დაფნის ფოთლის კალკულაციას
ამასთანავე გაახლებთ.

ამ ამხანაგობებიდან გამოიყო ამალღება, რომელიც უშუალოდ ფიქრობს
ოპერაციების წარმოებას და ამ ნიადაგზე საქმის ჩვენთან დაქვრას.

დამატებით გაახლებთ ამალღების რაიონისათვის კალკულაციას.

„სოფლის კავშირის“ თანამშრომელი (ხელის მოწერა)

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 15. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭ-
დილი.

17. 1928 წლის აპრილის 7.—„სოფლის კავშირის“ მიერ საქართველოს
სასოფლო-სამეურნეო ბანკის სახელზე გაგზავნილი ცნობა ხობის, ზუგ-
დიდის, სენაკის და სამტრედიის რაიონებში დაფნის დამზადებისა და
რეალიზაციის შესახებ.

როგორც მოგვხსენებო. ხობის, ზუგდიდის და სამტრედიის რაიონების
ამხ-ბათა საქმიანობასა და ბიუჯეტში მეტად თვალსაჩინო ადგილი და მნიშვნე-
ლობა აქვს დაფნის დამზადებას, რომელზედაც როგორც ადგილობრივ
შინაურ, ისე გარეშე ბაზარზე დიდი მოთხოვნილებაა.

იმ მიზნით, რომ ამ საქმიანობას მიეცეს მეტი ორგანიზაციული სახე და
მსვლელობა, რომ დაინტერესებულმა ორგანიზაციებმა მწყობრად და შეთან-
ხმებულად მოქიდიონ ხელი მუშაობას და თვით საქმიანობაც უფრო გამოსავ-
ლიანი და ხელსაყრელი შეიქნას, „სოფლის კავშირის“ ინიციატივით დაფნის
დასამზადებლად დაარსებულია საერთო პუნქტი, რომელშიაც საამხანაგო საფუძ-

ველზე შედის ოთხივე ზემოჩამოთვლილი სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ორგანიზაცია და თვით „სოფლის კავშირი“. პუნქტის ხელმძღვანელობა დაკისრებული აქვს სპეციალურად გამოყოფილ პირს, რომელიც უშუალოდ ექვემდებარება „სოფლის კავშირის“ გამგეობას და მუშაობს ამ უკანასკნელის კარნახით და დირექტივების მიხედვით. „სოფლის კავშირის“ გარდა დანარჩენ თვითეულ მონაწილე ამხანაგობასაც გამოღებული აქვს თავ-თავიანთი წვლილი პუნქტის საწარმოებლად, იმის მიხედვით, თუ რამდენი დაფნის დამზადებას შესძლებს იგი თავის რაიონში. როგორც „სოფლის კავშირი“, ისე ამხანაგობანი მოგება-ზარალში იღებენ პროპორციულ მონაწილეობას გამოღებულ თანხების მიხედვით.

გაუწყებთ რა აღნიშნულს, „სოფლის კავშირის“ გამგეობა შუამდგომლობს თქვენს წინაშე გაეხსნას დაფნის დამამზადებელ პუნქტის მონაწილე ექვემოაღნიშნულ ამხანაგობებს შემდეგი რაოდენობის თანხები მიმდინარე სეზონში დაფნის დასამზადებლად.

1. ხობის სას. სამ. საკრ. ამხ.	10,000 მან.
2. ზუგდიდის „ „ „	4,000 „
3. სენაკის „ „ „	3,000 „
4. სამღრედიის „ „ „	3,000 „
სულ 20,000 მან.	

ამასთანავე გაუწყებთ, რომ ჩამოთვლილ ამხანაგობებთან დადებულ პირობებისამებრ, დამზადებულ საქონლის რეალიზაცია ხდება „სოფლის კავშირის“ საშუალებით და ამ რეალიზაციით ამოღებული თანხები პირველ რიგში დაფარული იქნება ამხანაგობათა თქვენდამი დავალიანება დაფნის დასამზადებლად მიღებულ თანხებისა.

გამგეობა გ. ნაფეტვარიძე

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 19. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

18.1928 წლის აპრილის 30.—„სოფლის კავშირის“ თანამშრომლის მოხსენება „სოფლის კავშირის“ გამგეობისადმი დასავლეთ საქართველოს რაიონებში დაფნის ფოთლის დამზადების მიმდინარეობის შესახებ.

ჩემი ინფორმაცია მინდა დაფნის ფოთლის დამზადების მდგომარეობის ირგვლივ მოგახსენოთ შემდეგი: 1 ამაღლების საკრედიტო ამხანაგობას თავისი საშუალებით აქვს შეძენილი 500 ფუთი საქონელი, [რომელიც] არაა გახარისხებული და დაპრესილი. აღნიშნულ ამხ-ბას შეუძლია საქონლის დამზადება ფანაგროს, თუ თქვენს მიერ ფინანსური დახმარება იქნება, ჩემის აზრით, მას

უნდა მიეცეს სესხის სახით, დამზადების ანგარიშში, რაც შეიძლება დაჩქარებით, ხუთი ათასი მანეთი (5000 მან.).

2. სამტრედიის საკრედიტო ამხანაგობას დაფნის ფოთლის დამზადების ანგარიშში გადაცემული ჰქონდა 3000 მან., მას შეძენილი აქვს 2000 ფ. საქონელი გაუხარისხებელი და დაუპრესავი. ჩვენი მოთხოვნილებით ისინი ამ დღეებში შეუდგებიან გახარისხება-დაპრესვას. ამ ამხ-ბას თავისუფლად შეუძლია დამზადება განაგრძოს, მაგრამ მასზედ გაცემული ავანსო იმდენად მცირეა, რომ დამზადების საქმე ფერხდება.

მე გთხოვდით, დამზადების ანგარიშში, დამატებით მისცეთ მას 5000 მანეთი.

3. ახალსენაკის საკრედიტო ამხანაგობის დაფნის ფოთლის დამზადების ანგარიშში, როგორც ამას მოელოდნენ, უნდა გადადებულიყო 3000 მან. აღწინააღმდეგ, რომ ეს თანხა მათ ჯერაც არ მიუღიათ, მიუხედავად ამისა იმათ შეიძინეს უკვე 5000 ფ. თავის საშუალებით და დიდი შესაძლებლობა აქვთ დამზადება ნაყოფიერად განაგრძონ, თუ თქვენის მხრივ ამთავითვე ფინანსური დახმარება ექნებათ. მათ მიერ შეძენილი საქონელი ჯერ არაა გახარისხებული და არც დაპრესილი.

მე გთხოვდით, სასწრაფოდ მისცეთ ავანსი, დამზადების ანგარიშში 5000 მანეთი.

4. რაც შეეხება ზუგდიდის საკრედიტო ამხანაგობას, რომელსაც ავანსო გადაეცა 4000 მან., ჯერ კიდევ არ შესდგომია დაფნის ფოთლის დამზადებას და ამის გამართლება იმ მიზეზით, რომ საწყობები ვერ დაუქირავებიათ, ყოვლად შეუძლებელია, რაზედაც მე მათ ყურადღება მივაქციე და დამამიმედეს, რომ ყოველი მიზეზის გარეშე საწყობის დაიქირავებენ, დამზადებასაც რაც შეიძლება მოკლე დროში შეუდგებიან.

5. ხობის საკრედიტო ამხანაგობას შეძენილი აქვს 2730 ფ. დაფნის ფოთლი. ამ რაოდენობიდან გახარისხებული და დაპრესილია 5% ერთი რონი-და, 10% ორი რონი-და, რომლის ფასი ფრანკო ქვალონის სადგურში:

1. 5% . . . . . 4 მან. 50 კაპ.

2. 10% . . . . . 4 მან. 10 კაპ.

ამ ფასებში ჩვენი % არ შედის. ამასთანავე გაახლებთ მათ მიერ შემდგარ ფასს, რაც შეეხება დაფნის ფოთლის კარგი ღირსების არის.

სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობათა დაარსების მიზნით მე თათბირის მოწვევა ვერ მოვახერხე, სხვათა შორის იძულებაც, რომ სათანადო ინსტრუქცია თქვენგან ვერ მივიღეთ.

კარგი იქნებოდა, რომ კამპანიის ჩატარებას მიანდობდეთ თქვენს, რომელიმე ინსტრუქტორს, რომელსაც შეუძლია მოიწვიოს თათბირზე შემდეგი ძირეული ქსელის ამხანაგობები:

1. სამტრედიის საკრედიტო ამხანაგობა

2. ვანის " "

3. ტობანიერის " "

4. ამალღების	„	„
5. დ. ჯიხაიშის	„	„
6. ხონის	„	„
7. გამოჩინებულის	„	„
8. ზუგდიდის	„	„
9. ხობის	„	„
10. ახალსენაკის	„	„

„სოფლის კავშირის“ თანამშრომელი ალ. გუგუნივა

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 70. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

19 1928 წლის მაისის 16.—„ცეკავშირის“ გამგეობის წერილი „სოფლის კავშირის“ გამგეობისადმი სამტრედიის რაიონში დაფნის ფოთლის დამზადების მიმდინარეობის შესახებ.

როგორც იცით, ჩვენ დაეამთავრეთ დაფნის ფოთლის დამზადება. საერთოდ შეძენილი გვაქვს 3.000 ფუთამდე, ხოლო ამ წუთში დაბრუნებული არის 3.000 (1.000 ფ.) სუფთა ფოთლი (უპროცენტო). გარდა თქვენი სამუშაოებით აღებული სესხისა ამ საქმეში არის დაბანდებული ამხ-ბის 4.000 მანეთი. ასეთი დიდი თანხის გაჩერება ხანგრძლივად ამხ-ბას მძიმე ტვირთად აწევდა. ამის გარდა ამოდენა დაფნის ფოთლი იკავებს დიდ არეს და ამდენი საწყობების ქარას ვერ აიტანს, და თანაც საქონლის დიდი ხნით გაჩერება არ არის სასურველი იმდენათ, რამდენათაც ეს ქმნის შთაბეჭდილებას გასაღების ბაზრის მოუპოვებლობისას, რომ საქონელი კარგი ხარისხის არის და თანაც საიმედოდ დახვეულია, ამაში იჭვი არ არის. მაგრამ რაკი ჩვენ მისი გაჩერების ანგარიში არ გვაქვს, ამისათვის გთხოვთ გავიყიდოთ რაც შეიძლება დანქარებით. ჩვენ ფასი არის ფრანკო-რონოდა 1 ფუთი 6 მანეთი და 29 კაპეიკი გარდა თქვენი კომისიისა. იმედი გვაქვს მიიღებთ ზომებს.

გამგ. თ-რე (ხელის მოწერა)

გამგ. წევრი (ხელის მოწერა)

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 30. დედანი, ხელით ნაწერი.

20 1928 წლის ივნისის 4.—ოქმი ვაჭრობის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულთან შემდგარი სტანდარტიზაციის ბიუროს სხდომისა დაფნის ფოთლის სტანდარტის დაწესების შესახებ. № 147.

Присутствовали: От уполномоченного тт. Абесадзе, Тарсаядзе, Тифлисск. тов. биржи т. Аджимамудов, «Заксоюз» т. Мдивани, «Сопис кавშიри» т. Латарня, «Цекавшири» т. Наракидзе.

Слушали: I. О выработке проекта стандарта на лавровый лист.

Постановили: I. Принять проект стандарта на лавровый лист в следующей редакции.

I. Определение: Лавровый лист совершенно очищенный от сучков и палочек, светло-зеленого цвета, со свойственным ему запахом, теневой сушки и не ломающейся при сгибании.

Примечание: Допускаются молодые побеги с листьями, но эти последние должны обладать теми же качествами в отношении цвета и гибкости, как и листья.

Молодые побеги должны быть не более 2-х миллиметров в диаметре.

II. Допускаемые отклонения: Отклонения от признаков, указанных в предыдущей статье, допускаются при наличии специального соглашения сторон при заключении сделок.

III. Упаковка и маркировка. Лавровый лист, предназначенный на экспорт, упаковывается в кипы весом от 60—80 кг. каждая, лист же, предназначенный для внутреннего потребления, упаковывается в кипы весом в 20 кг. каждая. На кипах должно быть четко обозначено краской: х.

1. Фирма организации, заготавливающей лист для экспорта или внутреннего рынка, с указанием района и республики.

2. Происхождение товара.

3. Вес брутто.

Примечание: Подробные правила по сбору лаврового листа будут установлены дополнительно, в специально выработанной на этот предмет инструкции.

ორცა, ფობ. 377, საქ. 497. ფურ. 186. დეფნი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

21.1928 წლის ივნისის 5.—ოქმი თბილისის სავაჭრო ბირჟაზე შეშდგარ თათბირისა დაფნის ფოთლის დროებითი კონდიციების დაწესებების შესახებ.

Присутствовали: гг. Лукашвили («Заксоюз»), Тарсаидзе (Уползакнаркомторга по Грузии), Накашидзе (Наркомзем Грузии), Наракидзе («Цекавшири»), Латария («Соплис кавшири»), Кирия (Хобское с. х. кредит. т-во), Аджимамудов (Замзав. оперативным отделом).

Председательствовал Б. С. Аджимамудов

Секретарствовал И. С. Микеладзе.

Слушали: I. Б. С. Аджимамудов сообщает, что выработанные на предыдущем заседании временные кондиции на лавровый лист, опублико-

22. 1928 წლის ივლისის 5.—„სოფლის კავშირის“ წერილი დამამზადებელ ორგანიზაციებისადმი საქართველოში დაფნის ფოთლის დამამზადების ხარისხის გაუმჯობესების შესახებ.

По объективным причинам до последнего года сельскохозяйственная кооперация вплотную не подошла к заготовке и сбыту лаврового листа.

В данное время, в местах производства данного товара организованы товарищества, объектам работы которых на 80% является лавровый лист. Нами твердо решено придать этой операции плановый вид: во-первых, чтоб заготовка и сбыт были бы сосредоточены в одни руки, во-вторых, выработать раз навсегда твердый стандарт и добиться, чтобы то ни стоило, получать лавр уже установленного стандарта, а не разных сортов; в-третьих, мы полагаем, вести стандарт и в упаковке. Как вам хорошо известно в данное время лавр прессуется в громоздкие тюки, весом от 3-х до 5 пудов, объем тюка по величине и по весу думаем, не особенно удобный для торгующих точек кооперации, так как они громоздки, большего веса, занимают в лавке слишком большое место и не сразу весь тюк распределяется и, занимает много места, наверное отказывается держать товар или же приходится иметь склад, распаковывать и брать оттуда частями для продажи, что опять вызывает массу неудобств. Посему мы думаем: возможно для потребкооперации будет удобнее иметь тюки по емкости и по весу маленькие, т. е. 8-16 килограммовые. Надо иметь в виду и то, что некоторые частные фирмы, как-то фирма «Люкс» и пр. выпустили на рынке 400 и 1.000 граммовые совершенно сходные по форме с упаковкой чая. Конечно, последнее удерживает стоимость товара, но мы нарочно обращаем на это [ваше] внимание и отмечаем то, что из Москвы в этой упаковке лавр продается как в РСФСР, УССР, так и, хотя и в малом количестве, в ЗСФСР.

Словом мы говорим, нужно постараться, чтоб сделать этот товар удобохранимыми и легко реализуемым для кооперации, и охотно покупаемым самими потребителями.

Для нас ценно ваше внимание, т. к. в конце концов вы торгуете им, имеете большое наблюдение как над своими точками, так и характером потребителя. Давайте общими силами положим конец той путанице, которая сейчас происходит, т. е. установить единый стандарт качества и упаковки. Повторяем, что это безусловно вызовет увеличение цен на лавровый лист, но не нужно забывать и то, что в 1914—15 гг. совершенно чистый лавровый лист расценивался франко ст. Ново-Сенаки 8-10 руб. пуд.

Вместе с тем ставим вас в известность, что в этом году заготовка и реализация сконцентрирована исключительно в наши руки, ввиду чего вам надлежит работать только с нами, что безусловно выгодно для вас во всех отношениях. Посему мы бы просили вас сообщить нам необходимое количество лаврового листа в течение сего года и повели переговоры быстрым темпом и заключить соглашение. В данное время мы можем передать вам 6/партию лаврового листа на ст. Квалони, Самтреди, Зугдиди, Сенаки и Хоби. При желании вы могли бы поручить вашему представителю или Батумской бирже осмотреть товар и потом повести переговоры о дне и времени сдачи.

Для пресечения недоразумений непременным условием мы ставим качественную и количественную приемку производить на станц. оправления.

Остаемся в ожидании скорого получения в/ответа с кооперативным приветом.

Правление (подпись)
Зав. операциями (подпись)

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 42. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

23.1928 წლის აგვისტოს 2.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის თავმჯდომარის მიმართვა საკრედიტო ამხანაგობის გამგეობისადმი სენაკში დაფნის დამამზადებელი პუნქტის მოხსნის შესახებ.

როგორც იცით, ჩვენი ამბ-ბა აწარმოებს დაფნის დამამზადებას. სანამ ჩვენ ამას ხელს მოგვიდებდით აქ დამამზადებლად გამოდიოდა „ეპო“ და კერძოებიც. დღეს კერძოები განიდევენა ბაზრებიდან, ხოლო „ეპო“ ამ დამამზადებას თავი დაანება და თავისი პუნქტი მოხსნა. ამრიგად, ბაზარი 90%/100-ით ჩვენს ხელში იყო. ჩვენი მუშაობის პროცესში ჩვენს რაიონში შემოიჭრა სენაკის ამბ-ბა. პირველად მათ იყიდეს დამამზადებული დაფნა კერძოებიდან და ნაწილი „ეპო“-დანაც. ამას იმით ასაბუთებენ, რომ თითქოს კერძოები აფუჭებდნენ გასაყიდ [დაფნას და ცემდნენ] ფასს, ასეთი მოქმედების საწინააღმდეგო ჩვენ ამბ-ბას არაფერი აქვს, მაგრამ აქ უკვე იჩინა თავი მეორე მდგომარეობამ. როგორც გტყობა სენაკის ამბ-ბა არ ფიქრობს დაკმაყოფილდეს დამამზადებული დაფნის ყიდვით და აქ დაიწყო ახალი დამამზადება, როდესაც გახსნეს პუნქტიც. დამამზადება წარმოებს კერძო პირის საშუალებით, რომელშიც ისეთი ხალხია, რომლებიც ნღობა დაკარგული არიან. ეს ხალხი დაინტერესებულია როგორმე მეტი რაოდენობა შეიძინონ და ფასებზე უკან არ იხევენ, მით უმეტეს, რომ ჩვენ ამასთან მუშაობაზე თავის დროზე უარი ვთქვით. ესეც რომ არ იყოს, დამამზადებაზე, რომელსაც ჩვენ ვასრულებთ არ არის დასაშვები არც წესდებით და არც უკანასკნელი თათბირის დადგენილებით, რომ სხვა ამბ-ბა შემოიჭრას ჩვენ სამოქმედო რაიონში და იმუშაოს ნებადაურთველად.

გატყობინებთ რა ამას ჩვენ იმედი გვაქვს მისცემთ სენაკის ამბ-ბას სათანადო განკარგულებას პუნქტის მოხსნის შესახებ, რითაც ბაზარზე აღსდგება ნორმალური მდგომარეობა.

გამგ. თავ-რე (ხელის მოწერა)

საქ. მწ. (ხელის მოწერა)

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 140. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

24. 1928 წლის აგვისტოს 2.— „ზაკსოიუზის“ გამგეობის წერილი სრულად უკრაინის სამომხმარებლო კოოპ. კავშირისადმი საქართველოში დამზადებულ დაფნის ფოთლის რეალიზაციის პირობების შესახებ.

Вашему Правлению мы сообщили, что заготовка лаврового листа с этой операционного года сосредоточена исключительно в наши руки. От этой операции отстранена потребкооперация, разные торги и приняты меры к отстранению и частных лиц, т. к. все они вели заготовку ненормально, вследствие чего товар поступал на рынок очень плохого качества. Заключаемые сделки на совершенно чистый лист, или 5—10%-ые на месте полочки оказывались от 10 до 50% с примесью палочек и сучков.

По нашему предложению Наркомвнуторгом утвержден нижеследующий стандарт на лавровый лист: «Лавровый лист должен быть совершенно очищен от сучков и палочек, светло-зеленого цвета, со свойственным ему запахом, теневой сушки, и не ломающаяся при сгибании; допускаются молодые побеги с листьями, но эти побеги должны обладать теми же качествами в отношении цвета и гибкости, как и листья; молодые побеги должны быть не более 2-х миллиметров в диаметре».

«Отклонения от признаков, указанных в предыдущей статье допускаются при наличии специального соглашения сторон при заключении сделки».

Заготовка и реализация лаврового листа будет производится нами через те с-хоз. кредитные т-ва, в район действия которых произрастает лавровый лист. Ни одно т-во не вправе сепаративно вести переговоры и заключать договора о чем бы то ни было, т. к. по сие время заготовка лаврового листа ведется всеми организациями и лицами черезчур скверно, что грозит падению данной культуры, вследствие чего Наркомвнуторгом мы «Соплис кавшири» утверждены единым заготовителем листа.

С 1-го сентября с. г. мы приступаем к заготовке лаврового листа исключительно по новому стандарту. К этому времени все предыдущие договора заключенные нашими т-вами с вами или с кем бы то ни было должны быть ликвидированы, и вам надлежит немедленно заключить с нами договор. Мы можем гарантировать вам любое количество первосортного лаврового листа первому стандарту. В данное время же имеется у нас заготовка прошлого урожая лавровый лист.

1) Очищенный от палочек и сучков 8 вагонов по 38 руб. центнер.

2) 5% — 10 вагонов по 34 руб. центнер.

3) 10% — 5 вагонов по 30 рублей центнер.

Вам предлагается товар действительного того качества (в особенно-сти хорошим цветом) каковое указывается, а не другое, как сплошь и рядом практикуется, т. е. сделка заключается на 5%-й лист, а посылается 4%. Мы думаем, что вы учтете все вышеизложенное и как серьезный потребитель лаврового листа должны своевременно договориться с нами.

Ставим вас в известность, что мы и Комвнуторг в будущем примем самые решительные меры, чтобы никто не выступал бы с предложением

ეროვნული
მუზეუმი

товара кроме нас, дабы заготовку и сбыт лаврового листа поставить в нормальные условия.

Получение сего письма просим подтвердить.

Правление (подпись)

Зав. операциями (подпись)

ორცა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 52. დედანი, საწერ მანქანაზე და
ბეჭდილი.

25. 1928 წლის აგვისტოს 18.—„სოფლის კავშირის“ პასუხი კავკასიის
სპარსეთის კანტორისადმი დაუნის ფოთლის რეალიზაციის პირობების
შესახებ.

На ваше отношение от 6/VIII-28 г. за № 851 сообщаем следующее:

1. Единственным заготовителем по Грузии являемся мы.
2. Можем предложить вам лавровый лист согласно новоутвержденному стандарту в 50-килограммовых кипах и до 10.000 центнеров.
3. По ценам рыночным, причем договор заключив на ориентировочную заготовительную цену в сумме пять рублей на пуд, плюс к этому накладные расходы (калькуляция которой совместно составляется и утверждается за подписью обеих сторон) и комиссия наша, периферий 15% с заготовительной цены.
4. Условия расчета: а) наличными при подписании договора 30% стоимости всего договорного количества; б) 70% наличными против счетов и дубликатов, а равно и немедленно оплачиваются накладные расходы и наша комиссия.
5. В обеспечении аванса нами выдаются гарантийные векселя по предъявлению без права учета.
6. Срок сдачи по согласию сторон.
7. Качественная приемка на местах заготовки, количественная ст. отправления.

На этих условиях заключим договор с «Заксоюзом», что известно вашему представителю т. Спивакомскому.

Ввиду того, что мы заканчиваем заключение договоров и приступаем к планомерному выполнению таковых, желательно было бы в самый краткий срок договариваться с ними.

С кооперативным приветом

Правление Нафетваридзе.

Зав. операциями Латария.

ორცა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 93. დედანი, საწერ მანქანაზე და
ბეჭდილი.

26.1928 წლის სექტემბრის 1.—ოქმი დასავლეთ საქართველოში დაფნის ფოთლის დამამზადებელ სახ. სამ. საკრ. ამხ-ბეების თათბირისა ქ. სამტრედიაში, № 3.

თათბირს დაესწრნენ: „სოფლის კავშირის“ გამგეობის თავმჯდომარე — გერმანე პაულეს ძე ნაფეტვარიძე და დამზადების ოპერაციის გამგე—ტერენტი ლტარია.

პერიფერიიდან: ხეთის ამხანაგობიდან ი. ტულუში და გელოვანი.

ლობის „ დ. ქირია

სენაკის „ ი. ჭანტურია და დ. ბენდელიანი

ახალციხის „ ერასტო ნარსია

ზუგდიდის „ ყ. თორია

სამტრედის „ შენგელია

ვანის „ აბრამიძე

ლანჩხუთის „ ჩხარტიშვილი

საჯავახოს „ ა. შენგელია

სენაკის სამ. ამხ-ბა—ჯავახია და

სენკომტრესტისაგან — ფეოფილაქტოვი.

დღის წესრიგი:

1. დაფნის კულტურისა და დაფნის ფოთლის ახალი სტანდარტით დამზადება.

2. „სოფლის კავშირის“ მიერ დადებული გენერალური ხელშეკრულების გაცნობა და შეფასება.

3. გენერალური ხელშეკრულებით დასამზადებლად გათვალისწინებული 14.000 ცენტნერი დაფნის განაწილება დამამზადებელ ამხ-ბათა შორის.

4. საკონვენტო ბიუროს არჩევა.

5. მარკის გამომუშავება.

6. დაფნის სტანდარტის დამრღვევ ორგანიზაციების და პირობების შესახებ.

მ ო ს მ ი ნ ე ს:

დ ა ა დ გ ი ნ ე ს

1. დაფნის კულტურის და ახალი სტანდარტით დამზადების შესახებ (მომხსენ. მხ. გ. ნაფეტვარიძე).

მოხს. ვრცლად ეხება და იცნობს თათბირის დამსწრეთ, რომ დაფნა, როგორც ძვირფასი კულტურა თანდათან გვირგვინდება მთელს დასავლეთ საქართველოში. მისი გავრცელებით მშრომელი მოსახლეობის ეკონომიური მდგომარეობა ძალზე გაუმჯობესდება. იმპერიალისტებმა და სმოქალაქო ომებმა შეანელა მოთხოვნა დაფნაზე, რის გამო დაფნა გაიჩეხა.

უინაიდან დაფნის კულტურის გაუმჯობესება და თვით გლეხობის უშუალო ინტერესი მოითხოვს, რომ დაფნა იქნეს დამზადებული კარგი ხარისხის, მიწვეულ იქნას აუცილებელ საჭიროებად, რომ სოფლის მეურნეობაში და დამამზადებელ ორგანიზაციებში სწორ უცვლელად დაცვა დაფნის შესახებ გამომუშავებული სტანდარტი, მიღებულ იქნას სათანადო ზომები დამსწრე ორგანიზაციების მიერ, რომ დაფნა ამ ახალი სტანდარტით დამზადდეს თვით მეურნე და ამ სახით ჩააბაროს

რუსეთთან კავშირის აღდგენის შემდეგ მოთხოვნებზე თანდათან იზრდება, მაგრამ დაფნას დღემდე ამზადებდნენ არა დაინტერესებული პირები და ორგანიზაციები, რის შედეგადაც ის მივიდეთ, რომ ბაზარი გაფუჭდა. მომხმარებელი ნერვიულობს, დაფნის კულტურას საფრთხე მოელოს; „სოფლის კავშირმა“ მიიღო თავის თავზე ამ კულტურის პატრონობა. გამოქვეყნებული იქნა ახალი ბაზრისათვის მისაღები სტანდარტი და დადებული იქნა ხელშეკრულება. მოუწოდებს დამსწრეთ დაიცვან სტანდარტი, რითაც ბაზარს მოუპოვებთ დაფნას და, ეს კულტურა ისევ აყვავდება და გლეხის მეურნეობაც წინ წაიწეოს.

2. „სოფლის კავშირის“ მიერ დადებული ხელშეკრულების გაცნობა და შეფასება. (მომხს. ამხ. ლაბარია).

მომხსენებელმა გააცნო თათბირს ძირითადი მუხლები ხელშეკრულებისა:

ა. უნდა დავამზადოთ დაფნა ახალი სტანდარტით.

ბ. უნდა დავამზადოთ 14.000 ცენტ.

გ. თუ მეტის დამზადება შეეძლებოდა ამასაც ლებულომ შემსყიდველი „ზაკსოიუზი“.

დ. მართო „ზაკსოიუზთან“ შევედრეთ ხელშეკრულება, რადგან უფრო ხელსაყრელია ერთ ორგანიზაციასთან, ვინემ რამოდენიმესთან ხელშეკრულების დადება.

ე. ფასი დაწესებულია ცენტნერში 30 მ. 60 კაპ.

ვ. აფნის გვეძლევა წინასწარ 9 მან. ცენტ.

ზ. კომისია პერიფერიას 8% დასაზადებელი შეფასებისა და ცენტ. 4%.

თ. საეკურო ხარჯების დასაფარავად 6 მ. 35 კაპ. ცენტ.

ი. დაფნას ხარისხობრივ ვაბარებთ ადგილობრივ საწყობში.

კ. განმარტა დამსწრეთ, რომ, როგორც წინამომხმარებელმა აღნიშნა დაფნის კულტურის და ჩვენი ეკონომიკის ინტერესის დაცვისათვის დაფნა უნდა დავამზადოთ კეთილსინდისიერად.

ამხ-ბას. გლეხი მეურნე უნდა მიეჩიოს მის სახლში დაფნის საუკეთესო ხარისხის დამზადებას. ის ომიანობის ხანამდე ამზადებდა მას კარგი ხარისხით და უნდა განაგრძოს ამ სახით მომავალშიც. განმარტოს მნიშვნელობა ამ სახის მუშაობის მასიურ და ცალ-ცალკე საუბრებში.

ადგილობრივ თვალყურით უნდა აღეწინა ამხანაგობამ დაფნის ბუნებრივ ზღუდეს სათანადო მოუარონ მათ პატარა მეურნეთ.

ხელშეკრულება ცნობილ იქნას მისი ზად. მიღებულ იქნას ყოველგვარი ზომები, რომ დაფნის ფოთოლი დამზადდეს აუცილებლად კარგი ხარისხისა.

თუ კი გამოერევა ისეთი ამხ-ბა, რომელიც დაფნის ფოთოლს დააშაღებს უფარვის, მის ხელმძღვანელ ამხანაგებს მოეთხოვოს სასტიკი პასუხი სასამართლოს წესით, როგორც ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთ უმეიერფესესი კულტურის მიგნებულს.

ვინაიდან დაფნის დამზადება სს. სს. კოპერაციის საქმეა და ის არ იჭრება სამომხმარებლო კოპერაციის საქმიანობაში, ჩამოშორებულ იქნას სამომხმარებლო კოპერაცია ამ საქმიანობას და რადგან გარდა ზემოთქმულისა სხვა ორგანიზაციების საქმეც არ არის ეს, ეთხოვოს „სოფლის კავშირს“ იშუამდგომლოს ზელისუფლების წინაშე ჩამოშორდეს ამ ოპერაციის სერკომტრესტი, სხვა ორგანიზაციები და კერძო პირები, რომელნიც ისევ კერძო ეკონომიკის საშუალებით ამზადებენ დაფნას და მათი წყალობით მზადდება უმთავრესად დაფნა, რამაც გამოიწვია ბაზრის დიდ უქმყოფილება და ნიღოზა დაუკარგა როგორც ჩვენი ქვეყნის დაფნის, ისე ეკონომიკის.

3. გენგელშეკრულებით დასამზადებლად გათვალისწინებული 14000 ცენტნერის განწილება დამამზადებელ ამზ-ბათა შორის.

(მომხ. ტ. ლატარია).

მომხსენებელმა წაიკითხა ვინ რამდენი დაფინს ფოთლის დამზადების სურვილს განაცხადა და თუ რანაირად გაანაწილო ასეთი „სოფლის კავშირმა“.

განაწილდეს დასამზადებელი დაფინს ფოთლი შემდეგ ნაირად:

1. ხეთის ამზ-ბა ანზადებს	6000	ცენტ.
2. ზუგდიდის „ „	1500	„
3. ზოაის „ „	150	„
4. სენაკის „ „	1000	„
5. ნო-ალაქვეი „ „	200	„
6. სამტრედია „ „	100	„
7. ამაღლება „ „	2000	„
8. ლანჩხუთი „ „	500	„
9. ვანი „ „	800	„
10. ტბაანიერი „ „	300	„
11. მიქ. გაბრიელის „ „	300	„
12. ახ. ბიულა „ „	500	„
13. საჯევ-ხო „ „	500	„
14. კიწია „ „	100	„

ამასთან ერთად მიღებულ იქნას ყოველ-გვარი ზომები თუ მეტის დამზადების შე-საძლებლობა იქნა, ასეთი უნდა დაამზადონ ამზ-ბებმა და არ მისცენ საშუალება კერძო ვაჭრებს და სხვა ორგანიზაციებს რომ მათ რაიმე დაამზადონ.

დაფინს ჩაბარების ვადა დაახლოებით ასე განაწილდეს:

ოქტობერში	— 10%	მთელი რაოდენობის
ნოემბერში	10%	„ „
დეკემბერში	15%	„ „
იანვარში	15%	„ „
თებერვალში	10%	„ „
მარტში	10%	„ „
აპრილში	15%	„ „
მაისში	15%	„ „

სულ: 100%

4. საკონტროლო ბიუროს არჩევა. (მომხ. ამხ. ნაფეტვარიძე). მომხსენებელმა განმარტა საკონტროლო ბიუროს მნიშვნელობა და სთქვა, რომ ზნირია მოეღვნა, როდესაც ესა თუ ის ამზ-ბა იჭრება სხვის სამოქმედო რაიონში, ან ფასს მეტს ან ნაკლებს იძლევა, მუშაობს კერძო იგენტების საშუალებით და სხვ. და რომ ასეთ გაუგებრობათ აღუდგოს არ ექნეს, როგორც წინა თაობირზე გან-ვმარტეთ და სავალდებულოდაც ვადა-რეთ, საჭირო არის საკონტროლო ბიუროს

მიზანშეწონილად ცნობილ იქნას საკონ-გენციო ბიუროს დაარსება. ბიუროს წევ-რად არჩეული იქნენ.

- ა. ზუგდიდის მაზრიდან — ტულუში
- ბ. სენაკის „ „ — კანტურია
- გ. ოზურგეთის „ „ — ჩხარტიშვილი
- დ. ჭუთაისის „ „ — მენგელია

საკონტროლო ბიუროს დადგენილებებს ამტკიცებს „სოფლის კავშირი“, რის შემდეგ იგი შედის ძალაში და სავალდებულოა თა-თხირის დამსწრე ორგანიზაციებისათვის, რომელთაც აირჩიეს ეს ბიურო.

არჩევა, რომელი ბიუროც მოაწესრიგებს აღვილობრივ ამ აღძრულ საკითხებს ლაჩაკ გაუძნელდება მას, იმის გადატანას „სოფლის კავშირში“ გადასაწყვეტად. ამ ბიუროში შევლენ თითო მაზრიდან თითო კაცი და თავმჯდომარე იქნება „სოფლის კავშირის“ წარმომადგენელი.

5. მარკა გამოშვდება. (მომხ. ლატარია).

მომხსენებელი ამბობს, რომ საპირო არის დაქაჩულ დაფნის ცალკეზე იყოს აღზედელი დამამზადებელი ორგანიზაციის მარკა და წონა ბრტუო. ჩვენ ვაჟებს გამოშვებული შემდეგი მარკა: „Соплис кавири Грузия“ და ქვეშ დამამზადებელი ამბობს: მართალია, რათა შესაძლო იქნეს გამოცნობა, თუ რომელმა ორგანიზაციამ ჩაიდინა სიყალბე არ იქნეს შემჩნეული, რომ სათანადო პასუხი როგორცაა.

6. დაფნის სტანდარტის დამზადებელი ორგანიზაციების და პირების შესახებ.

მომხს. აღვილიდან ტულუში.

მომხსენებელი ამბობს: მართალია ჩვენ მოწადინებული ვართ ამ კულტურის აღსადგენად და დაფნის ბაზრის გამოსაჯანსაღებლად, მაგრამ ამაში ხელს გვიშლიან ის პირები და ორგანიზაციები, რომელნიც არ არიან ამ საქმეში დაინტერესებულნი. ჩვენ რომ დავიცვათ მტკიცედ სტანდარტი, ისინი მიიღებენ მოსახლეობისაგან სტანდარტით უფარვის დაფნას და არავითარ არ მიეჩვენება გლეხი ამ სტანდარტით დაფნის დამზადებას. მომხმარებელი მოითხოვს, რომ აეკრძალოს გარდა სსს. სსმ. კოოპერაციისა, დაფნის დამზადება სხვა ორგანიზაციებს და მიღებულ იქნას ყოველგვარი ზომები ჩარეპირების ასალაგმავად.

მარკად დამტკიცებულ იქნას: „Соплис кавири Грузия“ ქვეშ იქნეს წარწერა: ლი შემდეგი ინიციალებით:

ბეთის ამხ-მისათვის

ზუგდიდის „

ზობის „

ბენაკის „

ნოქალაქების „

სამტრედიის „

ამალეების „

ლანჩხუთის „

ტომახიერის „

კიწიას „

მიქელ-გაბრიელის „

საქვების „

ამასთან ერთად ყველა ამხანაგობებში უნდა აღნუსხონ დაქაჩული ცალები თანდათანობითი ნორმებით.

ეცნობის სამომხმარებლო კოოპერაციის ცენტრს „ცეკავიერის“, რომ მან წინადადება მისცეს მასში შემავალ სამომხმარებლო ამბებს სამეურნეო კოოპერაციის ფუნქციების შესრულებას დაინებონ თავი. ეთხოვოს ხელისუფლებას სენკომტრესტი და კერძო ვაჭრები მოაშრონ დაფნის ოპერაციებს, ვინაიდან ორივე უკანასკნელი თავიანთი არა საზოგადოებრივი მუშაობით ანაღვურებენ დაფნის კულტურას და სფრთხეს უშაღებენ მას. დამტკიცებულ ცნობილ იქნას მათი მუშაობა მაგნებლად ამ კულტურის და გლეხის მეურნეობისათვის, რის გამო გაწეულ იქნას ფართო აგტაცია, რომ გლეხობამ არ ჩააბაროს დაფნა გარდა სსს.სსმ. კოოპერაციისა — ვინ უნდა იყოს იგი.

თათბირზე პირველი საკითხის გარჩევის შემდეგ მოსმენილ იქნა განცხადება სენაკის სამომხმარებლო კოოპერაციის გამგეობის თავმჯდომარის ამხ. ჯავახიასი, რომელმაც განაცხადა, რომ სამომხმარებლო კოოპერაციი სენა-

ქო თავს ანებებს დაფნის დამზადებას, რადგან მთელი დაფნის მოსავლის დამზადებას კისრულობს თვით სას. სამ. კოოპერაცია.

თათბირზე სენკომტრესტის წარმომადგენელმა მოქ. ფეოფილაქტოვმა განაცხადა შემდეგი: „მიუხედავად იმისა, რომ სას. სამ. კოოპერაციამ მოჰკიდა ხელი დაფნის დამზადების რეალიზაციას, ის სენკომტრესტი არ დაანებებს თავს დაფნის დამზადებას და განაგრძობს როგორც წინად, მომავალშიც დამზადებას“.

უკანასკნელის განცხადებამ დიდი აღშფოთება და უკმაყოფილება გამოიწვია თათბირის დამსწრეთ, ვინაიდან დამტკიცებულია, რომ სენკომტრესტი არა გლეხი მეურნისაგან იძენს დაფნის ფოთოლს, არამედ კერძო ვაჭრების შემსყიდველების ხელით და თვით სენკომტრესტი აწარმოებს ამ მუშაობას ერთიანად ყველა ვაჭრების ხელით, რომელთა მუშაობის წყალობით დღემდე ზღაღდება ცუდი ხარისხის დაფნა და მომავალშიც აუცილებლად შეუშლის ზღუს ეს ორგანიზაცია სამეურნეო კოოპერაციას. ამ განცხადების შემდეგ სენკომტრესტის და სენაკის კოოპერატივის წარმომადგენლებმა დატოვეს თათბირი.

თათბირის თავმჯდომარე ნაფეტვარიძე

მდივანი ტ. ლატარია

ორცა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 137—139. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

27.1928 წლის სექტემბრის 26.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის წერილი სოფლის სამეურნეო-საკრედიტო ამხანაგობისადმი დაფნის ფოთლის დამზადებისა და მისი რეალიზაციის შესახებ.

როგორც მოგეხსენებათ დაფნის ფოთლის ბაზარი ამ წლის ბოლოს სავესებით გაფუჭებული იყო იმ მხრივ, რომ დაფნის დამამზადებელმა ორგანიზაციებმა მიაჩვიეს გლეხობა ჯოხიანი და გლახა ფერის დაფნის დამზადება-ჩაბარებას, რითაც ეს ძვირფასი კულტურა ისევ საფრთხის წინაშე დააყენეს. „სოფლის კავშირმა“ წრეულს თავის თავზე აიღო დაფნის ოპერაციების საქმე. დაფნის ოპერაციები ტარდება თქვენი საშუალებით. ამ საქმის შესახებ სამჯერ იყო თათბირი მოწვეული ქ. სამტრედიისში, სადაც თქვენი წარმომადგენელი ესწრებოდა და ოქმები, რომელშიც გათვალისწინებული იყო ყველა ის ღონისძიება, რაც საჭიროა დაფნის კულტურის გასაჯანსაღებლად, თავის დროზე გეგმავნებათ თქვენ, მაგრამ ეტყობა, თქვენ დასაწყისშივე ამჯღავნებთ იმას, რომ ან სულ არ იცნობთ ჩვენ დადგენილებებს, ან და თუ იცნობთ, არ გსურთ გაატაროთ ის ცხოვრებაში. ვინაიდან მოდის ცნობები, რომ ჩვენი დადგენილებანი, რომელნიც გამომდინარეობენ მართლდამართ დაფნის კულტურისა, და მასასადამე, მშრომელი გლეხობის და მომხმარებელთა ინტე-

ქართული
ენციკლოპედია

რესების თვალსაზრისიდან, თქვენ მიერ უყურადღებოდ არის დატოვებული ამის გამო, ჩვენ იძულებულნი ვართ, უკანასკნელად გაგაფრთხილოთ შემდეგში, რომლის შემდეგ ყოველგვარი პასუხისმგებლობა დაეკისრება თქვენ ვანგეობას მთლიანად, რის გამო გაგახსენებთ შემდეგს:

1. სხვის სამოქმედო რაიონში აკრძალული გაქვთ დამზადების წარმოება

2. გლეხობას მისცემთ ერთ ცენტნერში 30 მანეთს და 60 კაპ.

3. დაფნის ფოთლი უნდა მიიღოთ გლეხობისაგან მარტოდმარტო ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ კონდიციისა და დაუშვებელია სხვა ხარისხის მიღება, რადგან ეს ისევ მიაჩნევს გლეხობას ცუდ დამზადებას და თქვენ რაც უნდა ზომები არ მიიღოთ გადასაჩივრად ფოთლი მაინც გამოვა ცელი ხარისხის, ე. ი. დაჭრილი, დაფშენილი და სხვა, რაც ყოვლად დაუშვებელია საჭირო ფული და ხელშეკრულებები უკვე გადმოგეზავნათ.

ამ დღეებში მიიღებთ დაფნასთვის საჭირო კვითრებს, ტროფარეტებს, კრასკებს და ჩოთქებს.

არ დაგავიწყდეთ, რომ ცალები უნდა იქნეს სუფთად დაჭაჩულნი ახალ ტომრებში ან ტილოში. ძველი ან დაკერებული ტილო-ტომრები დაუშვებელია და ასეთს თბილისში დაფნას არ მივიღებთ.

ნიმუშები და ფასი დაჩქარებით გამოგზავნეთ.

მიღება ამა წერილისა დაუყოვნებლივ დაგვიდასტურეთ.

გამგეობა ი. ბესელიძე

ოპერაციების გამგე ტ. ლატარია

ორცსა, ფონ. 377. საქ. 497, ფურ. 180. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

28. 1928 წლის ნოემბრის 18.—ოქმი დაფნის ფოთლის დამამზადებელ სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობების წარმომადგენელთა თათბირისა დაფნის ფოთლის დამზადების მიმდინარეობის შესახებ, № 4.

თათბირს დაესწრნენ: ხეთიდან ამხ. ი. ტულუში, ზუგდიდიდან ამხ. ბ. თოდრია, ხობიდან ამხ. დ. ქირია, მუხიანიდან ადამიძე, ნოქალაქევიდან—ბარქაია, სამტრედიიდან — შენგელია, ლანჩხუთიდან — ჩხარტიშვილი, ვანიდან — გოგორიშვილი, ამაღლებიდან ამხ. გოგორიშვილი, ჭიხაიშიდან—ჭუთათელაძე, საჯევანოდან — შენგელია, და „სოფლის კავშირის“ დამზადების ოპერაციების გამგე ტ. ლატარია.

დღის წესრიგი:

1. მოხსენება ადგილებიდან დაფნის ფოთლის დამზადების შესახებ.

2. მიმდინარე საკითხები.

თათბირის გახსნისას ამხ. ლატარია აცხადებს თათბირის საყურადღებოდ რომ თათბირზე დამსწრე ამხანაგებს დადებული აქვთ „სოფლის კავშირთან“

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ხელშეკრულება დაფნის დამზადების შესახებ, რომლის ძალით, ამხანაგობებს ოქტომბერ-ნოემბერში უნდა დაემზადებინათ და ჩაეზარებინათ „სოფლის კავშირისათვის“ 2300 ცენტნერი დაფნის ფოთოლი, რაც დღემდე არ შესრულებულა. ამხანაგობებმა კი თავის ღროზე მიიღეს საჭირო ავანსი, რაც შესაძლებლობას აძლევდა მათ ოპერაციის წარმოებისას.

„სოფლის კავშირი“ დაეყრდნო რა ამხანაგობებთან დადებულ ხელშეკრულებას, ხელშეკრულება დადო „ზაკსოიუზთან“, რომლის დარღვევა იწვევს ზოგელ მიწზე გარეშე პასუხისმგებლობას და მატერიალურად დაზარალებას ცენტრის და პერიფერიისა, რაც დაუშვებელია. მოუწოდებს ამხანაგობებს, რათა გამოსთქვან თათბირზე ის რაც აბრკოლებს მუშაობას და რატომ ამხები ასე ზერელედ ეპყრობიან ამ სერიოზულ ოპერაციას.

1. სამტრედიის ამხ-ბის წარმომადგენელი აცხადებს, რომ დღემდე დამზადებული აქვს ერთი რონოდა დაფნის ფოთოლი. გვიანი დამზადება აიხსნება იმით, რომ გლეხმა ჭირნახული აიღო გვიან და ვერ შეუღდა უფრო ადრე დაფნის მოკრას. გარდა ამისა ზოგიერთი ამხ-ბები გლეხმეურნეს დაფნის საფასურში მეტ-ნაკლებ ფასებს აძლევენ. მასთან ერთად აცხადებს, რომ დაფნის დამზადებას ხელს უშლის კერძო ვაჭრები ხუჭუა და ჭიჭაშუა, რომლებიც ჯოხიან და ნედლ დაფნას იძენენ გლეხებისაგან, რითაც არეუ-დარევა შეაქვთ ამ საქმეში. აცხადებს, რომ ოქტომბერ-ნოემბრის და დეკემბრის ნორმას ერთნაირად ჩააბარებს „სოფლის კავშირს“ დეკემბერში, მხოლოდ „სოფლის კავშირმა“ კი თავის ღროზე უნდა მოგვაწოდოს ტარა.

ამაღლების ამხ-ბის წარმომადგენელი აცხადებს, რომ ზოგიერთი ამხ-ბები ლებულობენ დაჭრილ დაფნას გლეხმეურნეებისაგან, რაც ძლიერ აფერხებს ოპერაციას და დაუშვებლად მიაჩნია საერთო ხაზის დარღვევა, მოითხოვს ტარის მოწოდებას და აღკვეთას დაჭრილ დაფნის მიღებისას. დამზადებული აქვთ ორი რონოდა სტანდარტული დაფნა.

ზუგდიდის ამხ-ბის წარმომადგენელი აცხადებს, რომ მის სამოქმედო რაიონში შეიკრა ხეთის ამხ-ბა. გარდა ამისა, როცა ჩვენ ვარიგებდით ბელ ცენტრში 9 მან. მათ დაარიგეს 12 მანეთი, რაც აფერხებს მუშაობას და ქმნის გაუგებრობას. აცხადებს რომ სენაკის საკრედიტო ამხ-ბა ხელს უშლის მათ მუშაობას, ვინაიდან სენაკი აგენტების საშუალებით იჭრება მათ სამოქმედო რაიონში. სენაკის ამხანაგობა აგრეთვე იძენს დაფნას დაჭრილს და ნედლს, რაც ყოველად დაუშვებელია. თუ ასე გაგრძელდა სენაკის ამხ-ბის მუშაობა, „სოფლის კავშირის“ და ჩვენი გეგმიანი მუშაობა ერთიანად ჩაიშლება, რის წინააღმდეგ უნდა იქნას საჭირო ზომები მიღებული.

ხობის ამხ-ბის განცხადებით მათ ჭერჯერობით დამზადებული აქვთ 50 ცენტნერი. სენაკის ამხანაგობა არღვევს საერთო წესებს. ყიდულობს ჯოხიანს და მასთან სრულებით ნედლ დაფნას, რაც ყოველად დაუშვებელია და საკატასტროფო მოვლენაა ამ ოპერაციისათვის, თუ თავის ღროზე არ იქნა საჭირო ზომები მიღებული.

ჯიხაიშის ამხ-ბა აცხადებს, რომ შეიძლება დამზადდეს დაფნის ფოთოლი მათ სამოქმედო რაიონში.

დიდი ვანის ამხ-ბამ განაცხადა, რომ ჯერ დამზადება არ დაწყებულა დაფნისა. დეკემბრიდან გაცხოველდება მუშაობა.

ხეთის ამხ-ბის წარმომადგენელი აცხადებს, რომ ჯერ არაფერი არ არის დამზადებული იმ მიზეზით, რაც სამტრედიის ამხ-ბამ განაცხადა. მასთან ერთად დიდად გვიშლის ხელს სენაკის ამხ-ბა, რომელიც ყოფილბა ჯოხიან და ნედლ დაფნას. თუ არ იქნა ეს ამხ-ბა აღაგებული, იძულებული ვიქნებით ან მივანებოთ თავი მუშაობას ან ისე მოვიქცეთ ჩვენ, როგორც სენაკის ამხანაგობა იქცევა. გარდა ამისა სენაკის ამხ-ბას ჰყავდა აგენტი პროცენტებზე, კერძო ვაჭარი ბენჯელიანი, რომელიც დღესაც მათ ჰყავთ ჯამაგირზე, მაგრამ კერძო აგენტების საშუალებით მუშაობს დღემდე.

ახალსენაკის სამომხმარებლო კოოპერატივი ჰყიდის თავის სახელით ვაჭრების ტოგონიძის და ქაჩიბაიას მიერ დამზადებულ დაფნას, რაც ყოველმხრივ სამარცხვინო და მიუღებელია. ამხანაგობა მოითხოვს ამ ოპერაციიდან ბენჯელიანის, ქაჩიბაიას და ტოგონიძის ჩამოშორებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში სტანდარტო დაფნის დამზადება და ხელშეკრულების განაღდება შეუძლებელი ხდება, რადგან გლეხი ნედლ და დაჭრილ დაფნას უფრო იოლად ჰყიდის, ვიდრე გასუფთავებულს.

აზრთა გაცვლა-გამოცვლის შემდეგ გამოტანილი იქნა შემდეგი დადგენილებები:

1. ვინაიდან მოხსენებიდან ირკვევა, რომ დაფნის დამამზადებლად არ გამოდიან არც სამომხმარებლო კოოპერაცია და არც სხვა სახელმწიფო ორგანიზაციები, სრული გარანტია არის, რომ ამხანაგობებს ადვილად შეუძლიათ სტანდარტული დაფნის დამზადება, რის გამოც
2. აღკვეთილ იქნას: ა) ნედლი და ჯოხიანი დაფნის შესყიდვა.
3. უკანასკნელი წინადადება მიეცეს ხეთის, სენაკის და სამტრედიის ამხანაგობებს, რომ სხვის რაიონში არ შეიჭრან.
4. ეთხოვოს „სოფლის კავშირს“ მიიღოს გადამჭრელი ზომები იმ ამხანაგობათა წინააღმდეგ, რომელნიც იძენენ ნედლ და დაჭრილ დაფნას. რომლის ამ სახით მიღება აუარესებს როგორც სტანდარტს, ისე საერთო დამზადებას.
5. ოქტომბერ-ნოემბრის ნორმა დაფნის ჩაბარებისა შესრულებულ იქნეს ყოველ მიზეზს გარეშე დეკემბრის თვეში, რასაკვირველია დეკემბრის ნორმა შესრულებითვე და ვინც ამას არ შეასრულებს სასტიკი პასუხი მოეთხოვოს.
6. ყოველ კვირას ეცნობოს წერილობით „სოფლის კავშირს“ ოპერაციის მსვლელობის შესახებ.
7. ეთხოვოს „სოფლის კავშირს“ მიიღოს გადამჭრელი ზომები იმ ამხანაგობათა წინააღმდეგ, რომელნიც დაარღვევენ საერთო დებულებას დაფნის დამზადების შესახებ და უპირველეს ყოვლისა მათ წინააღმდეგ, რომელნიც მუშაობას აწარმოებენ აგენტების საშუალებით ან შტატში ჰყავთ ყოფილი ვაჭრები.

ბი, რომლებიც ყოველთვის შეეცდებიან არეგ-დარეგა შეიტანონ დაფნის დამზადების საქმეში.

8. ეთნოვოს „სოფლის კავშირის“ დაჩქარებით მოაგვაროს ტარის საკითხი, რომელიც ხელს უშლის ოპერაციას.

თათბირის ხელმძღვანელი ტ. ლატარია

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 225—226. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

29. 1928 წლის დეკემბრის 20.—„სოფლის კავშირის“ საორგანიზაციო განყოფილების წერილი ხეთის სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობისადმი დაფნის ფოთლის დამზადების საქმეში არსებულ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრის შესახებ.

პატივცემულო ამხ-ბო! თქვენ კარგად იცით, რომ დაფნის დამზადება დღემდე წარმოებდა იმდენად უხეიროდ, რომ მისი მთავარი მომხმარებელი რუსეთის ბაზარი დიდი უკმაყოფილო იყო და იქამდე მივიდა საქმე, რომ ამ კულტურას საფრთხე მოელოდა. დაფნა მზადდებოდა ჯოხიანი, დაჭრილი, ყვითელი, მტვრიანი და ისე იგზავნებოდა რუსეთში. რასაკვირველია, ამაში წილი არ მიუძღოდა დღემდე სას. სამ. კოოპერაციას, არამედ კერძო პირები, სამომხმარებლო კოოპერაცია და სხვ. ჩადიოდნენ ამას. წელს თქვენ და ჩვენ იმდენი ზომები ვიხმარეთ, რომ დამამზადებლად მარტოდმარტო სას. სამ. კოოპერაცია იქნა ცნობილი; ხელისუფლების მიერ ჩვენი წარმოდგენილი სტანდარტი იქნა მიღებული [და] დამტკიცებული და თქვენ გადმოგვცათ სახელმძღვანელოდ. სტანდარტის მთავარი ძარღვია, რომ დაფნა არ უნდა იქნეს მზეზე გამშრალი და დაჭრილი, ვინაიდან ყვითელი და დაჭრილი ფოთლები არაფრად არ ვარგა და 50%-ს ღირებულებისას ჰკარგავს. ამის წინააღმდეგ ჩვენთან ერთად მუდამ ილაშქრებდა თქვენი გამგეობის თავმჯდომარე ამხ. ტულუში, ხოლო, ამჟამად მოგვდის ჩვენ ცნობები, რომ თქვენ გლეხებისაგან იძენთ დაჩეხილ უსტანდარტო დაფნას, რითაც აფუჭებთ დაფნის ღირსებას, გლეხობას აჩევთ უხეირო დამზადებას და ასეთი თქვენი საციელი ცუდ მაგალითად ხდება დანარჩენ ამხ-ბოთათვის და არეგ-დარეგა შეაქვს დამზადების მთელს სისტემაში. ჯერ კიდევ სამტრედიაში 18/XI-ს თათბირზე თქვენ ილაშქრებდით ასეთი მოქცევის წინააღმდეგ და მეორე დღეს კი თქვენ თითონ დაგიწყიათ ასეთი მუშაობის წარმოება.

გარდა ამისა ოქტომბერ-ნოემბერ-დეკემბერში თქვენ უნდა ჩაგებარებინათ 9.500 ფუთი სუფთა და დაქაჩული დაფნის ფოთოლი, მაგრამ დღემდე არც ერთი გირვანქა არ ჩაგებარებიათ.

ზემოთქმულისა გამო უკანასკნელად გეძლევათ წინადადება დაფნის ფოთლის დამზადება აწარმოოთ ხელშეკრულებაში გათვალისწინებული სტანდარტით და თათბირების ოქმების ფარგლებში, რომელსაც თქვენ ესწრებით და ოქმებიც ხელთა გაქვთ. ამასთან ერთად თქვენი დავალება ოქტომბერ-

ნომებერ-დეკემბრისა თუ იანვრის 5-დე არ იქნება შესრულებული იბუ-
 ლებული ვიქნებით პასუხი მოგთხოვით ყოველ მხრით და ყოველივე ზარალი
 აგანაწილებინოთ. საკვირველია, რომ ფულით, საწყობების აწენებით
 ყოველმხრივ ჩვენ ხელს გიწყობთ და თქვენ კი ნაკლებ ყურადღებას აქცევთ
 ყველა ამას.

მოგაგონებთ, რომ დაფნის ოპერაცია თქვენი ამხ-ბის მუშაობის 75%-ი
 არის და თუ ამ საქმის მოგვარებასაც ვერ შეძლებთ, მაშინ სხვა საქმიანო-
 ბას როგორღა ჩაატარებთ.

მიღება დაგვიდასტურეთ და ახსნა-განმარტება დაუყოვნებლივ გადმო-
 გვიგზავნეთ. გვიდეკემბრით დღემდე რამდენი ცენტნერი დაფნის ფოთოლ-
 გაქეთ დამზადებული მისაღებად.

ოპერაც. გამგე ტ. ლატარია

ორცსა. ფონ. 377. საქ. 497. ფურ. 207. პირი. საწერ მანქანაზე დაბეჭ-
 დილი.

3(1). 1928 წელი.—დასავლეთ საქართველოში დაფნის დამამზადებელ სა-
 სოფლო-სამეურნეო ამხანაგობათა თათბირის მიერ დასახული ღონისძიე-
 ბანი დაფნის კულტურის განვითარებისა და მისი პროდუქციის რეალი-
 ზაციის შესახებ.

იმპერიალისტურმა და სამოქალაქო ომმა დაფნის ძვირფასი კულტურა ბა-
 ლიან შეარყია. 1917 წლ.—1922 წლამდე არავითარი მოთხოვნილება არ იყო
 ბაზარზე. 1923 წლიდან რუსეთის ბაზარი თანდათანობით აღივრებს მოთხო-
 ვნილებას. 1927 წელს კი ეს მოთხოვნილება ავიდა 400%-მდე ომიანობის
 ხანამდე. სამწუხაროდ დამზადება და რეალიზაცია დღემდე ხდებოდა სასოფ-
 ლო-სამეურნეო კოოპერაციის გარეშე ობიექტურ პირობების გამო, რასაც
 მოჰყვა ის, რომ დამზადება ხდებოდა უაღრესად ცუდი მეთოდით. ყველა ამზა-
 დებდა: სამომხმარებლო კოოპერაცია, სამალმასკომები, კერძო პირები; არა-
 ვის არ უფიქრია წესიერ დამზადებაზე, რის გამო, უკანასკნელ წლებში, ბაზარ-
 ზე იყიდებოდა დაფნის ფოთოლი დაბალი ხარისხისა. რადგან ფოთოლი შეი-
 ცავდა 500% ჯოხს და სხვა ნარევს. ამას ის მოჰყვა, რომ დაფნის ფასი ისევ და-
 ცდა და ამ კულტურას არავითარი წინმსვლელობა არ ეტყობა.

„სოფლის კავშირი“ გვერდს ვერ აუვლიდა ამ არასასურველ მოვლენას.
 წრეულს მან მაგრად მოჰყიდა ამ საქმეს ხელი. დასვა საკითხი სადაც ჯერაღს
 და გადაწყდა, რომ დაფნა უნდა მზადდებოდეს მარტოლმარტო ერთი ხარისხისა.
 სა, ე. ი. სუფთა ფოთოლი.

ეს ოპერაციები ბუნებრივად უნდა აეღო „სოფლის კავშირის“ ხელში მისი
 პერიფერიის საშუალებით.

ამ საქმის მოსაგვარებლად მოწვეულ იქნა დასავლეთ საქართველოში
 დაფნის დამამზადებელ სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობათა თათბირი 27

ფელის ქ. სამტრედიაში. კრებს დაესწრო „სოფლის კავშირის“ გამგეობის თავმჯდომარე ამხ. გ. ნაფეტვარიძე და 18 დამამზადებელი ორგანიზაციების თავმჯდომარენი სამეგრელოდან, გურიიდან და ქუთაისის მაზრებიდან.

ამხ. ნაფეტვარიძემ კრებას განუმარტა დაფნის ოპერაციების ახალ საფეხელზე გადაყვანის აუცილებლობა და თუ რა დადებითი შედეგები მოჰყვება მას გლეხის მეურნეობის საკეთილდღეოდ.

ადგილებიდან მომხსენებლებმა დაამტკიცეს ის, რაც ცენტრამც იცოდა, რომ დაფნის ბაზრის გახარწვა გამოიწვია კერძო ვაჭრებმა და იმ კოოპერატიულ ან სახელმწიფო სავაჭრო ორგანიზაციებმა, რომელიც დაფნას ამზადებდნენ ისევ კერძო აგენტების, ყოფილ ვაჭრების მეშვეობით.

თათბირმა მიიღო სავალდებულო შემდეგი ღონისძიებანი:

1. მთელი ოპერაციები დაფნის ფოთლისა უნდა წარმოებდეს მარტოდ-მარტო „სოფლის კავშირის“ მიერ, რომელიც ღებს ხელშეკრულებას მყიდველებთან (რასაკვირველია კოოპერაციასთან) და ამ პირობებს ავრცელებს მის ძირითად დამამზადებელ ქსელზე. სამომხმარებლო კოოპერაციამ და სხვა სავაჭროებმა ხელი უნდა აიღონ დამზადებაზე. კერძო ვაჭრები კი იძულებული იქნებიან ჩამოშორდნენ ამ საქმიანობას.

2. არც ერთი სას. სამ. საკრედიტო ამხანაგობა არ უნდა შეეკრას პირობით ვინმეს გარეშე „სოფლის კავშირისა“.

3. გასული წლის ოპერაციები უნდა დამთავრდეს ამა წლის 1 სექტემბრამდე და ამ დრომდე უნდა გაიყიდოს საწყობებში დარჩენილი ძველი დაფნა.

4. სექტემბრიდან იწყება ახალი ოპერაციები, ახალი სტანდარტი. ამ სტანდარტით დაფნის ფოთლი უნდა იქნას სრულიად სუფთა, ერთი სიტყვით უნდა ავმაყოფილებდეს დამტკიცებულ კონდიციას. რაც ყველა ამხ-ბებს უკვე ეცნობა.

5. „სოფლის კავშირმა“ უნდა გამოისყიდოს დაკვრითი წესით თუ რამდენი დაფნის ფოთლის მოსავალია ამა თუ იმ სასოფლო-სამეურნეო ამხ-ბის სამოქმედო რაიონში და ამის მიხედვით პროპორციულად გაანაწილოს ის დაკვეთები რასაც იგი მიიღებს.

6. სას. სამ. ამხ-ბებს ეკრძალებათ დაფნის ფოთლის დამზადება კერძო აგენტების მეშვეობით. რაც იწვევდა ერთი ამხანაგობის მეორე ამხანაგობის სამოქმედო რაიონში შეკრას და ამ ნიადაგზე დაუსრულებელ უქმყოფილებას.

7. ვინაიდან სამტრედია და სენაკში გლეხობის ეკონომიურ პირობებისა გამო ხშირად მოაქვს თავისი ნაწარმოები გასასაღებლად საკუთარი ხარ-ურმით, ნება მიეცა აქ არსებულ ამხანაგობას ამ გზით მათ რაიონში შემოსულ დაფნის ფოთლის შესყიდვისა მარტოდმარტო გლეხობისაგან.

8. ფასები დაფნაზე დაწესებულ იქნეს ერთი ყველა რაიონისათვის.

9. დაფნას ახალი სტანდარტის მნიშვნელობა რომ უაღრესად მისაღებია გლეხობისათვის ეს განემარტოს მას ფართო მასიურ კრებაზე და ყოველდღიურ საუბრებზე.

10. ფასების — დაფნას ღირსების სამოქმედო რაიონის შენარჩუნების და ყველა იმ გაუგებრობის მოსაწესრიგებლად, რომელიც შეიძლება დამამზადე-

ქართული
ენების
მეცნიერებათა
საქართველოს
ენციკლოპედია

ბელ ამხანაგობათა შორის წამოიჭრას, საჭიროდ აღებული იქნას საკონვენციო ბიუროს დაარსება „სოფლის კავშირის“ წარმომადგენლის თავმჯდომარეობით. ბიუროს წევრებად შევლენ ზუგდიდის, ქუთაისის, ოზურგეთის და სენაკის მაზრებში დაფნის ფოთლის დამამზადებელ ამხანაგობათა წარმომადგენლები. 4 კაცი, სულ კი 5.

11. საკონვენციო ბიუროს შემადგენლობა უნდა იქნას არჩეული მეორე თათბირზე, რომელიც იქნება მოწვეული დაფნის ფოთლის ახალი მოსავლის ახალ წესებით დამზადების დაწყების წინა კვირაში და არა უგვიანეს 25 აგვისტოსი.

12. „სოფლის კავშირის“ დაველა მტკიცე კალკულაციის შედგენა, ფასების დამუშავება და ხელშეკრულებების დადება მომხმარებელთა ცენტრთან.

ორცა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 57-59. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

31. 1928 წელი.— დაფნის ფოთლის ფასები თბილისის სასაქონლო ბირჟის მიხედვით.

Сим можем предложить вам лавровый лист:

- 1) Совершенно чистый без палочек франко-вагон отправления — 4 вагона по 40 руб. центнер.
- 2) 5% 5 вагонов по 32 руб. центнер.
- 3) 10% 5 « « 29 « «

Лавровый лист находится в Хоби, Хета, Самтрели и Зугдиди.

Качественная приемка на станции отправления. Просим срочно сообщить ваше согласие.

Зав. операциями Т. Латария.

ორცა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 67. დედანი, ხელით ნაწერი.

32. 1928 წელი.— ინსტრუქცია დაფნის ფოთლის დამზადების, შენახვის და მარკირების შესახებ.

Сбор 1. Сбор лаврового листа производится только в сухую и хорошую погоду. Если до сбора был дождь или роса, то листьям надо дать совершенно высохнуть. И только после полной просушки их приступить к сбору его. Время сбора — осенние месяцы.

Сушка 2. Важно помнить, что листья лавра нельзя сушить на солнце или на огне. Лучший способ сушки, в тени и на сквозном ветру на деревянных рамах, перетянутых проволокой в виде решетки. Если таких рам нет, лист разложить на брезент, возможно вороша его часто, оберегать от пыли, сора, сырости и влаги.

Хранение 3. Обязательное правило: хранить листья в помещении отдельно от других товаров, а место для хранения должно быть совершенно сухое, не слишком теплое; в нем не должно быть ни пыли, ни насекомых, ни солнечных лучей. При плохом хранении пропадает весь труд, потраченный на сбор и сушку листа.

Упаковка. 4. Незадолго до отправки, необходимо проверить степень сушки листа, удалить сор, отобрать палочки и веточки и только тогда приступить к пакованию в кипы, зашивая их в равендук или в мешочный материал в прессованном виде, кипы должны иметь вес 60 или 80 кг.

Маркировка. 5. На кипах должно быть четко обозначено краской: фирма, экспортирующей организации, район и республика, происхождение товара и вес брутто.

Примечание: Плохо собранный, плохо высушенный, или плохо сохранившийся товар, не отвечающий требованиям стандарта, приему не подлежит; в лучшем случае если товар потребует переработки, будет расцениваться по более дешевой оценке.

ორცხა, ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 145. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

33. 1928 წლის იანვრის 28.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის პასუხი „ზაკსოიუნისადმი“ დაფნის კულტურის განვითარებისა და მისი ფოთლის დამზადების გაუმჯობესების ღონისძიებათა შესახებ.

Вам хорошо известно, что вопрос о стандарте лавра нами самим был поднят как в регулирующих органах, так и на местах заготовки. В прошлые годы кроме нас все вели заготовку лавра и вели исключительно плохо.

Так как культуру лавра мы считали и считаем ценной для населения республики, приняли все зависящие меры, дабы, выработанный нами стандарт твердо был бы проведен в жизнь.

Крестьяне привыкли вести заготовку лавра не рационально, этим и объясняется то упорство, которое они проявляют в недоброкачественной заготовке. Правда, некоторые наши т-ва приняли от крестьян неочищенного лавра с палками, для дальнейшей очистки, но мы и это категорически воспретили и воспрещаем т-вам, строго требуя от них соблюдения твердой кондиции. Против тех, которые явно нарушают договор, мы принимаем самые строгие меры вплоть до предания суду виновных. Сообщаем и о том, что в районе заготовки у нас имеется специальное опытное в лавровом деле лицо, которое ежедневно инструктирует т-ва.

Нужно иметь в виду, что все это безусловно отразится на ходе заготовки лаврового листа и сдача лавра в предусмотренный договором срок безусловно не может быть выполнена, о чем заранее ставим вас в известность.

Что же касается техники сдачи, то по договору мы сдаем вам лавр, и если наше товарищество от и/имени предлагает не кондиционный товар,

то как об этом недавно писали вам, просим составить акт и поставить нас в известность.

С кооперативным приветом

Правление Шенгелия

Зав. операциями Т. Латария.

ორცა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 142. დედანი; საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

34. 1928 წელი.—ზობის სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო აშხ-ბის ცნობა „სოფლის კავშირის“ გამგეობისადმი დაფნის ფასების კალკულაციის შესახებ.

1. 5%		
2. ნაყიდობის ფასი	1 ფ.	3 ლ.
3. გაწმენდა ჯოხების	"	10 "
4. შეკვრა	"	06 "
5. შეხვევა ტომრების	"	30 "
6. შპაგატი და მავთული	"	12 "
7. მიტანა სადგურზე	"	05 "
8. რონოდაში ჩატვირთვა	"	02 "
9. საქალაქო გადასახადი	"	03 "
10. შენობის ქირა და სხვადასხვა ხარჯები	"	12 "
ჯ ა მ ი		3 ლ. 80 კ.

1. 7%		
2. ნაყიდობის ფასი	1 ფ.	2—70 კ.
3. გაწმენდა ჯოხების	"	10 "
4. შეკვრა	"	06 "
5. შეხვევა ტომრების	"	30 "
6. შპაგატი და მავთული	"	12 "
7. მიტანა სადგურზე	"	05 "
8. რონოდაში ჩატვირთვა	"	02 "
9. საქალაქო გადასახადი	"	03 "
10. შენობის ქირა და სხვა ხარჯები	"	12 "
ჯ ა მ ი :		3—50 კაპ

1. 10%		
2. ნაყიდობის ფასი	1 ფ.	2—50 კ.
3. გაწმენდა ჯოხების	"	10 "
4. შეკვრა	"	06 "
5. შპაგატი და მავთული	"	30 "
6. მიტანა სადგურზე	"	12 "

7. შეხვევა ტომრების	"	"	05 "
8. რონოდაში ჩატერითვა	"	"	02 "
9. საქალაქო გადასახადი	"	"	03 "
10. შენობის ქირა და სხვა ხარჯები	"	"	12 "

ჯ ა მ ი: . . . . 3—30 კ.

დაფნის დამზადება 1928 წლის 15 მარტიდან 30 აგვისტომდე 40 ვაგონი.

1. 5%	10	რონოდა
2. 7%	10	"
3. 10%	20	"

ს უ ლ: . . . . 40 "

შენიშვნა: აპრილში, მაისში, ივნისში და ივლისში შეგვიძლია დგამზადდეთ 20 რონოდა.

ამათში: 5%	4	რონოდა
7%	6	"
10%	10	"

ხობის სას. სამ. საკრედიტო ამხანაგობის გამგეობის
თავმჯდომარე (ო. ქირია)

ორცა ფონ. 377, საქ. 497, ფურ. 18. პირი, საწერ ნანქანაზე და-
ბეჭდილი.

35.1929 წლის იანვრის 29. — აქტი შემდგარი „სოფლის კავშირის“ წარმო-
მადგენლის მიერ ლანჩხუთის რაიონში დაფნის ფოთლის დამზადების
მიმდინარეობის შესახებ.

მე, ქვემოთ ამაზე ხელის მომწერმა „სოფლის კავშირის“ თანამშრომელმა
ა. კაკაბაძემ, თანდასწრებით ლანჩხუთის სას. სამ. საკრ. ამხანაგობის გამგე-
ობის თავმჯდომარის აკაკი ჩხარტიშვილისა, შევადგინეთ ესე აქტი შემდეგზე:
დღეისა რიცხვს ჩემს მიერ იქნა განხილული დაფნის დამზადების მსვლე-
ლობის საკითხი და აღმოჩნდა:

მიღებული ჰქონიათ ავანსი „სოფლის კავშირიდან“ დაკვეთა 500 ცენტ.
4500 მანეთი.

ამ თანხიდან ამხანაგობას შეუძენია დაფნა 272 ფ. — 1360 მან., მიცემუ-
ლია ავანსი 57 გლეხზე დაკვეთა 1620 ფ. 2437—25 კ. ამრიგად, ნაშთი „სოფ-
ლის კავშირის“ სასარგებლოდ 702—75 კ.

ამ დროებით არის დამზადებული ერთი რონოდი დაფნა, ხარისხობრივად
დაფნა კარგია.

ძაძის დამზადებაზე ხელშეკრულება „სოფლის კავშირთან“ არ ყოფილა და არც ავანსი მიუღიათ.

ამჟამად ამხანაგობას აქვს დამზადებული 400 ფ. სიმინდი და აგრეთვე გაცემული აქვს სიმინდისათვის ბეგები გლეხობაზე.

„სოფლის კავშირის“ თან-მელი კ. კაკაბაძე

ლანჩხუთის სას. სამ. საკრ. ამხ-ბის თავ-რე ა. ჩხარტიშვილი

ორცსა, ფონ. 377. საქ. 785, ფურ. 98. დედანი, ზელით ნაწერი.

პნ. 1929 წლის იანვრის 31.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის წერილი საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოსადმი საქართველოში დაფნის ფოთლის დამზადების მოწესრიგების შესახებ.

ვადსტურებთ რა თქვენ მომართვას, რათა დავაჩქაროთ დაფნის დამამსლი მიღება ჩვენი ძირითადი ქსელისაგან, მოგახსენებთ შემდეგს:

გასულ წელს დაფნის ოპერაციას ჩვენ არ ვხელმძღვანელობდით. დაფნა მზადდებოდა ადგილობრივ ძალიან მდარე ხარისხის და დაფნის მომხმარებელი არ იყო ამით კმაყოფილი. 1928/29 საოპერაციო წელში ჩვენ ავიღეთ ამ კულტურის ხელმძღვანელობა, შევიმუშავეთ მტკიცე სტანდარტი და მოსამზადებელი მუშაობა ზაფხულის პერიოდში ჩავატარეთ დამზადების რაიონებში.

ამ სტანდარტით დაფნა უნდა დამზადებულიყო და გასულიყო ბაზარზე ისეთი ხარისხის, როგორიც იყო 1913/14 წლ.

როდესაც დამზადების დრო დადგა გლეხობამ არ დაამზადა იმ სახის დაფნა, რაც დამტკიცებული იყო მომწესრიგებელი ორგანოების მიერ, რადგანაც უსტანდარტო დაფნის შესყიდვა პარალელურად დაიწყო ზოგიერთმა სამომხმარებლო კოოპერატივებმა. როგორც მაგალითად — სენაკის მ/ამხ-ბამ და კერძო პირებმა, რის გამო, ერთ დროს, სას-სამ. საკრედ. ამხ.-ბებმაც მიბაძეს მათ. მაგრამ ჩვენ სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეთ ამ მიდრეკილებას, მივიღეთ ზომები, რათა სამომხმარებლო კოოპერატივები ჩამოშორებოდნენ დამზადებას და ჩვენს ქსელს არასვით არ მიეღო უსტანდარტო დაფნა; და თუ პქონდა ასეთი მიღებული — გაეხადა იგი მისაღები სახისა.

ამან გამოიწვია ის, რომ დავკიანდა დაფნის დამზადება და ზოგიერთმა ამხანაგობებმა საჩივარიც კი აღძრეს იმის შესახებ, ვითომდა ჩვენ არ ვვლებულობთ დაფნას (მაგ. სენაკის და სამტრედიის ამხ.). რაც შეეხება ძაძის¹ საქმეს „ზაქსოიუზმა“ გვიან მოაწყო მისაღები პუნქტები ასეთის და მით იყო გამოწვეული მიღების დავკიანება.

ამჟამად ეს საკითხი მოგვარებულია.

ორცსა, ფონ. 377. საქ. 785, ფურ. 128. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

¹ სოთა.

37.1929 წლის მარტის 15.— სტანდარტულ დაფნის ფოთოლზე ფასის დაწესება.

Согласно постановления Уполнаркомторга заготовительная цена на стандартный лавровый лист с 15/III-29 года устанавливается в размере 42 руб. за центнер.

В дальнейшем «Закоуюзу» с «Соплис кавშირი» необходимо исходя из конъюнктуры рынка согласовывать между собой всякие изменения заготовительных цен на сторону понижения или повышения, сообщая об этом Уполнаркомторгу для получения санкции.

Уполнаркомторг ЗСФСР в ССР Грузии Саакян

Зав. секц. прод. тов. Абесадзе

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 248. დედანი. საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

38.1929 წლის მარტის 25.— „სოფლის კავშირის“ გამგეობის წერილი სახ. სამ. საკრ. ამხანაგობის თავმჯდომარისადმი დაფნის ფოთლის დამზადებისა და მისი ხარისხის გაუმჯობესების შესახებ.

დამატებით ჩვენ მიერ გადმოგზავნილ დებუშისა დაფნის ფოთოლზე ასალი დასამზადებელი ფასების დაწესების შესახებ 42 მანეთის რაოდენობით, პარტოდმარტო კონდიციური სახის დაფნაზე გაცნობებთ, რომ ეს ფასი უნდა მიეცეს გლენხმურნეს 15 მარტიდან. ამასთან ერთად გაფრთხილებთ, რომ უკანასკნელად გეძლევათ წინადადება, რომ არასგზით არ მიიღოთ გლენხმურნისაგან არა კონდიციური სახის დაფნა, ე. ი. ნედლი, ჯონიანი, დაჭრილი და სხვა. უნდა იცოდეთ, რომ დაფნის ფასები იმიტომ იქნა მომატებული, რომ გლენხმურნემ თვითონ უნდა დაამუშაოს დაფნა კონდიციური სახისა. ის უნდა მიეჩვიოს მის დამუშავებას როგორც რიგი და წესი არის.

თქვენ მიერ არა კონდიციური დაფნის მიღება და მერე დამუშავება ყოველად დაუშვებელია.

ამასთან ერთად გაცნობებთ, რომ სავაჭრო ხარჯები ისევე რჩება ძველ ნორმებში გარდა სადგურამდე გადაზიდვისა; თუ ეს უკანასკნელი აღემატება კალკულაციაში ნაჩვენებ რაოდენობას მაშინ ამაში ნამდვილად გაწეული და ნორმალური ხარჯების საბუთების დედანი უნდა იქნას ანაგარიშთან წარმოდგენილი.

ანგარიშთან უნდა იქნეს წარმოდგენილი აგრეთვე იმ ხარჯების საბუთები, რასაც თქვენ გასწევთ რკინიგზაზედ. თუ ასეთი საბუთები თავის დროზე არ

იქნა წარმოდგენილი, ანგარიშები არ გაგისწორდებათ, და ოპერაციის შედეგების პასუხისმგებელი ყოველმხრივ თქვენ იქნებით პირადად.

მიღება გთხოვთ დაგვიდასტუროთ.

გამგეობა გ. ნაფეტვარიძე

ორცსა. ფონ. 377. საქ. 785. ფურ. 257. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

39.1929 წლის მარტის 26. — „სოფლის კავშირის“ გამგეობის ცნობა ვაჭრობის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულს საქართველოში დანაშაულის დამწადების მიმდინარეობის შესახებ.

Как вам известно, при заключении договора о заготовке лавра, с «Закоюзом» мы получили для авансирования крестьян на каждый центнер 9 рублей.

Кроме этого аванса, мы не получали ничего, между тем фактически, при сдаче франко-вагон отправления заготавливающим кредитным товариществам обходится центнер лаврового листа 54 рубля, т. е. на 45 р. больше, чем они авансированы «Закоюзом», через нас.

Отсюда ясно, что нет никакой возможности вести заготовку лавра этим мизерным авансом в размере 9 р. и вызывает неудовольствие крестьян и продажу лавра в частные руки и организациям, которые, пользуясь отсутствием средств у товариществ, усиливают заготовку.

Это явление и легло в основу, главным образом, при недавнем повышении цены, и если так продолжится дальше, то: а) большая часть товара попадет в другие руки; б) опять станет вопрос о повышении цены на лавр, что никак недопустимо.

Несмотря на наши неоднократные обоснованные просьбы, которые вам известны, «Закоюз» не желает авансировать нас дополнительно.

Сообщая о сем, докладываем, что если «Закоюз» в течение 2-х дней не даст нам дополнительно аванс до 750.000р., каковой аванс у нас должен остаться неучтенным до сдачи последней месячной нормы, то мы вынуждены будем прекратить сдачу лавра заказчику, конечно, расплатившись в сумме уже имеющегося у нас аванса, а товар продать той организации, у которой будет возможность покупки в нормальных условиях расчета.

Просям получение сего в в/мнение дать не позднее 27-го марта с. г., т. к. на местах заготовки тяжелое финансовое положение, т. к. деньги крестьяне не получают десятками дней.

ორცსა. ფონ. 377. საქ. 785. ფურ. 258. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

40. 1929 წლის მაისის 9.—„სოფლის კავშირის“ თანამშრომლის მოხსენება „სოფლის კავშირის“ გამგეობისადმი საქართველოში დაფნის ფოთლის დამზადების მიმდინარეობის შესახებ.

27 აპრილს ამა წლისა მე გავემგზავრე ზუგდიდის, სენაკის და ქუთაისის სსრებში დაფნის მთავარ დამამზადებელ ამხ-ბებში გამოსარკვევად თუ როგორ მიმდინარეობს დამზადება და რამდენად შესრულებენ ამხ-ბანი თავიანთ ვალდებულებებს, და არიან თუ არა მომარაგებულნი სათანადო საწყობებით.

ახალსენაკის მაზრა: ახალსენაკის ამხ-ბას დღემდე დაუმზადებია და ჩაუბარებია ჩვენთვის 487 ცენტნერი დაფნა კონდიციური სახისა.

საწყობში აქვთ გადასახარისხებლად 100 ცენტნერი დაფნა.

აქედან 8/V დაიტვირთება ერთი რონოდა და 17/V მეორე რონოდა.

ამხ-ბა შესრულებს 80%-ით ხელშეკრულებას.

მიუხედავად მრავალჯერ მითითებისა ამხ-ბა განაგრძობს დაფნის შექენას ხელდი და დაჭრილი [სახით].

ამხ-ბის განცხადებით ჩვენ საფინანსო განყოფილებას დაუკავებია მისთვის ბოული 1000/მ ავანსისა, გარდა ამისა, წარმოდგენილი ანგარიშებით ერგება მას ფული რაც არ მიუღიათ. ავანსის მთლიანად დაკავება ხელს უშლის ამხ-ბას წარმოის დამზადება დაფნის თანხის უქონლობის გამო. ამხ-ბის განცხადებით ახალსენაკის სამომხმარებლო კოოპერატივი განაგრძობს დაფნის დამზადებას. რადგან სენაკში ეს შეუძლებელი იყო, კოოპერატივს დაუჭირავებია კერძო ვაჭარი ვინმე ყურუა მისი შერობა ინვენტარით, ქ. ფოთში, რიონის მეორე ხიდის თავთან, ხოლო მაზრაში ჰყავს აგენტი ყოფილი ვაჭარი ქაჩიბაია, რომლის საშუალებით ზუგდიდის და სენაკის მაზრებში მალულად იძენს დაფნას და აგზავნის ფოთში. კოოპერატივი ამ ყოფილ ვაჭრების საშუალებით იძენს კოვლად უვარგის დაფნას, ხშირად დაბალ ფასებში და ფოთის ნავსადგურიდან ამარაგებს კერძო ორგანიზაციებს.

ამხ-ბას მიეცა წინადადება შეწყვიტონ არა კონდიციური დაფნის დამზადება და დაუჩქარონ დაფნის მიღება-ჩაბარებას. სპეციალური საწყობების შენება ამ მოკლე ხანში არ სჭირიათ. საკმაო რაოდენობა საქაჩაისა აქვს.

ხობის საკრ. ამხ-ბა. ამხ-ბას დღემდე ჩაუბარებია 240 დაქაჩული დაფნა. საწყობში აქვს 60 ცენტნერი დაფნა. შესაძლოა დაამზადოს კიდე 500 ცენტნერამდე. ამგვარად ამხ-ბა შესრულებს მის დავალების მარტო 60%-ს. საქაჩაე საკმაო რაოდენობისა აქვს.

საწყობი არ მოეპოვება, რაც ხელს უშლის დაფნის მიღება-გადამუშავებას. შეუძლებლად უნდა იქნას აშენებული საწყობი, ტევადობით 300 ცენტნერისა. ერთი წლის განმავლობაში.

დასამზადებელი ფული აქვთ. გლეხს ნაღდათ უსწორდებიან.

ეს ამხ-ბაც იძენს ნაწილობრივ არა კონდიციური ხარისხის დაფნას. მათ მიეცა გაფრთხილება და წინადადება შეწყვიტონ გლეხობასთან არა კონდიციური დაფნის მიღება.

ხეთის ამხ-ბა. ამხ-ბას შეძენილი აქვს დაფნა კონდიციური ხარისხის 1856

ცენტ., არა კონდიციური 1147. გადაგზავნილი აქვთ ანგარიშებით 1700 ცენტნერი. ჩემი აქ ყოფნის დროს გადაგზავნილი ჰქონდათ 250 ცენტნერი და საწყობში იყო დაქაჩული 240 ცენტნერი სულ 2190 ცენტნერი. ამხ-ბა ნაწილობრივ იძენს არა კონდიციური სახის დაფნას.

დაფნის დამზადებას დიდად ხელს უშლის ამხ-ბას თავის დროზე რთონების უქონლობა და ა/კ რკინიგზების საქციელი. ქ. ზუგდიდის სადგური უგზავნის ამხ-ბას რონოდებს; რონოდა, რომ დაიტვირთება ხეთის სადგური აცნობებს ზუგდიდს, იქიდან უნდა ჩამოვიდეს კაცი, რომელიც დაადებს პლომბს რონოდებს და გასცემს დუბლიკატებს. ხშირად დუბლიკატების მოწოდებას აგვიანებენ ქ. ზუგდიდის სადგური 7-დან 15 დღემდე, რაც ყოველ შემთხვევაში უსაფრთხოა.

გარდა ამისა, ამხ-ბას არა აქვს საკმარისი ავანსი დაფნის შესაძენად, გლეხთა კვირობით გაჩერებული არის ამხ-ბის კარებთან და უცდიან თუ როდის დაურიგებენ ფულს. საყვედურს გამოსთქვამს ამხ-ბა, რომ ჩვენთან წარმოდგენილი ანგარიშების გასწორება გვიანდება.

ამხანაგობას საკმარისი საწყობები არ გააჩნია. ახლად აშენებული საწყობი აკმაყოფილებს 1/3-ს საჭიროებისას. საწყობის ქირაში დიდი ხარჯი აქვთ.

ხელს უშლიან აგრეთვე სენაკის მ/კოოპერატივის აგენტები, რომელიც მოკალათებულან სად. ქვალონში და იქიდან ტომრებს და ფულებს აგზავნიან აოფლებში.

ამხ-ბა გამოსთქვამს საყვედურს შესახებ იმისა, რომ როცა იგინი წერილთა ერთად აგზავნიან ანგარიშებს „სოფლის კავშირში“ მათ არ უბასუხებენ, არამედ აგზავნიან ფულს და არ იცნობენ თუ რის ანგარიშში იგზავნება, ან შეიცვალა ანგარიშის ჯამი და რატომ. მაგ. მათ აქვთ მიღებული 300 მანეთი და არ იციან რა დანიშნულება აქვს ამ თანხას და სხვა.

ჩემის გამოკვლევით ამხ-ბა 80%/ით შეასრულებს დადებულ ხელშეკრულებას. ამხ-ბას აქვს საწყობში 1400-მდე ცენტნერი დაქრილი დაფნა 1927 წ. მოსავლისა; რადგან ხშირად მუშები ურევენ ამ დაფნას, მე. მივეცი წერილობითი წინადადება ცალკე შენობაში 20 მაისამდე გააჩიონ ეს საქონელი და მისაღებად გამოგვიწვიონ ჩვენ. ამხ-ბა მოითხოვს მათ მიერ მომარაგებულ 3000 მანეთის ღირებულების ცხრილში იყოს დაქაჩული დაფნა, რადგან თუ ასე არ დაქაჩა ამხ-ბა იზარალებს 2000 მანეთზე მეტს, რადგან ამ დანიშნულებისათვის იყო ეს ტარა შეტენილი.

ზუგდიდის ამხ-ბა. ამხ-ბას დაქაჩული და გადაგზავნილი აქვს 430 ცენტნერი. საწყობში არის 250 ცენტნერი. შესაძლოა დამზადდეს კიდევ 600 ცენტნერი. ამრიგად, ამხ-ბა შეასრულებს ხელშეკრულებას 80%/ით. დამზადებაში ხელს უშლის ამხ-ბის განცხადებით: 1 აგენტები, ხეთის ამხანაგობისა, მაგალათად, დაასახელეს ვინმე ხუბუტია, რომელიც ვითომ მათ რაიონში ამზადებს არა კონდიციურ სახის დაფნას.

2. ხელს უშლის აგრეთვე სათანადო საწყობების უქონლობა. მათ, აუცილებლად სჭირათ ორი საწყობი. [პირველი] ს. ცაიში. მეორე აბასთუმანში. ტევადობით. პირველი 300 ცენტ., მეორე 150 ცენტნერის. თავის საქაჩავებით.

აგენტების საშუალებით არ აწარმოებს დამზადებას. „ზაკსოიუზის“ წარმო-
ბადგენელს მიუღია წინადადება რომ 50 ცენტნერი საექსპორტო დაფნა დაამ-
ზადონ. ამის შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით და არც იციან თუ რა კონდიციის
ან ღირებულების იქნება. ამხ-ბა საყვედურს გამოსთქვამს თავის დროზე ანგა-
რიშების არ გასწორების შესახებ.

ვანის ამხ-ბა. ამხ-ბას ახასიათებს მთელი 1000/მ არა კონდიციური დაფნას
შეძენა. ხშირად 10—20% ჯოხებიანის და 400/მ ნედლი დაფნის მიღება.

დაფნას დაზარისხება არ არის დამაკმაყოფილებელი.

დღემდე დამზადებული აქვთ 172 ცენტნერი. გადაგზავნილია 100 ცენ-
ტერი, დანარჩენი იპრესება. შესაძლოა კიდევ დამზადდეს 50 ცენტნერი. ამრი-
გად, ამხ-ბა. შეასრულებს დავალებას მარტო 500/მ-ით.

ამხ-ბას არა აქვს არც საყობი და მოწყობილობა და არც დაფნის
დამამზადებელი საქმის მოყვარული კაცი. ეს ოპერაცია შემთხვევით ტარდება.

ამხ-ბის განცხადებით ხელი შეუშალა დამზადებას ტობანიერის ამხანაგო-
ბის უმოქმედობამ, რადგან ამ უკანასკნელმა უარი განაცხადა დამზადებაზე,
ხოლო მის რაიონში მოიკალათეს კერძო ვაჭრებმა, მაგ. სულაბერიძემ და
სხვებმა, რომელთაც გაუყვიდით დიდი ძალი დაფნა.

დღეში მათი მუშები ქაჩავენ 15 ცალს. ხოლო ხეთა-ხობში 45 ცალს, რაც
არადამაკმაყოფილებლად უნდა ჩაითვალოს.

ამალეების ამხ-ბა. ამხ-ბას დამამზადებული აქვს დღემდე 700 ც., გადაუგ-
ზავნია 550 ცენტნერი. საწყობში აქვს 150 ცენტნერი, შეიძლება დამზადდეს
კიდევ 600 ცენტნერი. ამრიგად, ამხ-ბა შეასრულებს დავალებას 700/მ-ით.

საწყობები არ მოიძებნება, არ ჰყავთ აგრეთვე კვალიფიციური მუშახე-
ლი, დაფნის შენახვა ძვირი უჯდებათ.

გადავსიჩვე მათ მიერ საწყობში ქონებული 140 ცალი დაქაჩული დაფნა.
აქედან 75 ცალი აღმოჩნდა არა კონდიციური ხარისხის. მისი გაგზავნა მისცემ-
და ამხ-ბას 2000 მან. ზარალს. წინადადება მიეცა ამხანაგობას დახსნას ცალები
და ხელმეორედ გადაარჩიოს.

დაუქაჩავი დაფნაც არ აღმოჩნდა კონდიციური ხარისხის. გლებობა იმდე-
ნად გათამამებულია, რომ დაფნაში ყოიან ქვიშაქვას და მიწას. ერთი გლების
საქმე გადაეცა ხელისუფლებას სათანადო ზომების მისაღებად 200/მ-მდე ქვი-
ში და მიწიან ნედლი დაფნის მოტანისათვის.

წყალიდილობა და უგზოობა ხელს უშლის დაფნას გადაგზავნას.

დასკვნა.

1. ყველა რაიონში უნდა იქნეს სათანადო საწყობები აშენებული.
2. უნდა მოისპოს აგენტების საშუალებით დაფნის შეძენა.
3. ხეთის, ზუგდიდის და სენაკის ამხ-ბებს უნდა მიეცეს დამატებით ავანსი.
4. რადგან ამხ-ბებს არ ჰყავთ ყველგან სპეცები ამ საქმისა, ჩვენ სავაჭრო-

ინსპექტორებს უნდა დაევალოს დაქაჩული და დაუქაჩავი დაფნის გასინჯვა ყველგან.

5. ანგარიშების გასწორება არ უნდა გვიანდებოდეს.
6. აეკრძალოს ამხ-ბას არა კონდიციური დაფნის მიღება.
7. სენაკის მ/კ. აეკრძალოს დაფნის დამზადება.

„სოფლის კავშირის“ თანამშრომელი ტ. ლატარია

ორცა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 337. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

41.1929 წლის ივნისი. — ოქმი დასავლეთ საქართველოს დაფნის რეონის სახ. სამ. საკრედიტო ამხ-ბების თავმჯდომარეების თათბირისა.

დაეწინეს: 1. ზუგდიდის ამხ-ბიდან—სორა თარია, 2. ხეთის — ოთარ გელოვანი, 3. ზობის — დომენტი ქირია, 4. სენაკის—პონტე ნაჭყეია, 5. ნოქალაქევის—სევერიან დგებუაძე და კიმოთე გაგუა, 6. სამტრედიის—ვარლამ შენგელია, 7. მიქელ-გაბრიელის—ვარლამ მყავანაძე, 8. გამოჩინებულის—ანტონ შენგელია, 9. ვანის—ბუხუ გოგორიშვილი, 10. ტობანიერის — მიშა გოგორიშვილი, 11. ლანჩხუთის — აკაკი ჩხარტიშვილი, „სოფლის კავშირის“ გამგეობის თავმჯდომარე გერმანე ნაფეტვარიძე და მომარაგების გამგე ტერენტი ლატარია.

თავმჯდომარეობს გ. ნაფეტვარიძე

მდივნობს ვ. ცომაია

დღის წესრიგი:

1. დაფნის ოპერაციის კონცენტრაცია.
2. ძველი დამზადებული დაფნის ლიკვიდაცია.
3. სტანდარტის განხილვა ახალ მოსავალზე.
4. ფასების და საკონვენციო ბიურო.
5. დამამზადებელნი, რომელთაც არა აქვთ თავიანთ რაიონში დაფნა.
6. პრინციპი დაკვეთების განაწილებისა.
7. რაიონის საქონლიანობა.
8. მიმდინარე საკითხები.

მოისმინეს:	დაადგინეს
1. დაფნის ოპერაციის კონტრაქტაცია (მომხს. გ. ნაფეტვარიძე).	მთელი ოპერაციები დაფნის ფაქტურა უნდა წარმოებდეს მარტოდმარტო სოფლის კავშირის მიერ, რომელიც ღებს სელშეკრულებას მყიდველებთან და ამხ-

2. ძველი დამზადებული დაფნის ლიკვიდაცია (მოშხ. იგივე). მოხსენების დროს გამოიკვეთა, რომ დამზადებული დაფნის რაიონებზე უფროს: ზუგდიდის დაბრესილი 7%—10%—ზე 1200 ფუთი—ე. ი. 4 ტონი—

ხოზის დაბრესილი 5%—ანი 3500 ფუთი, ე. ი. 12 ტონ.

სამტრედიის დაბრესილი—2000, ე. ი. 8 ტონ.

3. სტანდარტის განხილვა.
(მოშხ. იგივე).

4. ფასების და საკონვენციო ბიურო.
(მოშხ. იგივე).

რობებს ავრცელებს მის ძირითად დამამზადებელ ქსელზე.

სამომხმარებლო კოოპერაცია და სხვა საფაბრიკო ბელი უნდა აიღონ დამზადებაზე. კერძო ფაბრიკები კი იძულებული იქნებიან ჩამოშორდნენ ამ საქმიანობას.

არც ერთი სას. სამ. საკრედ. ამხანაგობა არ უნდა შეეყრას პირობით ვისმე გარეშე „სოფლის კავშირისა“.

დაევალოს ახალსენაკის სას. სამ. საკრ. ამხანაგობის თავმჯდომარეს ამხანაგური წესით დაეწმაროს, ზუგდიდის, ხოზის და სამტრედიის ამხ-ბებს დამზადებულ დაფნას გასაღებაში, იმ ფასების თანახმად რა ფასებსაც სენაკის ამხ-ბა იღებს მყიდველებსაგან. სენაკის ამხ-ბას მიეცეს ხარჯების ასანაზღაურებლად 2%.

უკანასკნელი ვადა ამ საქმის მოსაგვარებლად დანიშნულ იქნეს მ/წ 8/VII, აგრეთვე თათბირი ავალებს ზუგდიდის, ხოზის და სამტრედიის ამხ-ბებს I/X წ. ლიკვიდაცია უქნან დამზადებულ დაფნას, რათა I/X-ან ახალ დამზადებას მიჰყონ ხელი, თუ ასეთი არ მოხდება „სოფლის კავშირის“ მიერ ზელშეკრულება ახალ დამზადებაზე არ იქნეს დადებული.

კოოპერატორის მიერ გამოქვეყნებული სტანდარტი მიღებულ იქნას სახელმძღვანელოდ. ამ სტანდარტით დაფნის ფოთოლი უნდა იქნას სრულიად სუფთა და უნდა აქმაყოფილებდეს დამტკიცებულ კონდიციას, რაც ყველა ამხ-ბებისათვის სავალდებულოა.

ანგარიშ გასწორება დამზადებულ დაფნაზე შემოღებულ იქნას შემდეგი პრპორციით: ხარჯები —18%-ი, კოოპ. მრგება 12%-ი და გლეხებს მიეცეს 70%-ი. ფასების, დაფნას ღირსების, სამოქმედო რაიონის შენარჩუნების და ყველა იმ გაუგებრობის მოსაწესრიგებლად, რომელიც შეიძლება დამამზადებელ ამხ-ბათა შორის წამოიჭრას, საჭიროდ იქნას ცნობილი საკონვენციო ბიუროს დაარსება „სოფლის კავშირის“ წარმომადგენლის თავმჯდომარეობით. ბიუროს წევრებად შევლენ ზუგდიდის, ქუთაისის, ოზურგეთის და სენაკის მზარების ამხ-ბათა წარმომადგენლები 4 კა-

5. პრინციპი დაკვეთების განაწილებისა (მომხს. იგივე) და საქონლიანობა რაიონებისა.

6. დამამზადებელნი, რომელთაც არა აქვთ თავიანთ რაიონში დაფნა.

ცი, სულ 5. ბიურო არჩეული იქნას მიერ თათბირზე, რომელიც იქნეს მოწვეული არა უგვიანეს ამა წლის 25/VIII-სა.

დაევალოს „სოფლის კავშირის“ გამგეობას გამოარკვეოს თავისი აპარატის საშუალებით რაიონების საქონლიანობა და ამას შეუდგოს დაკვეთების განაწილება ამ-ბათ შორის.

ვინაიდან, სამტრედია და ახალსენჯი გლეხობას ეკონომიურ პირობებისა გამო-ზნირად მოაქვს თავისი ნაწარმოები გასასა-ღებლად საკუთარი ხარ-ღრმით, საქირდ იქნას ცნობილი ზემოხსენებული ამ-ბების მიერ დაფნის დამზადება მარტო-ღმარ-ტო გლეხობისაგან.

თავმჯდომარე ნათეტყარიმე

მდივანი ცომაია

ორცსა, ფონ. 377. საქ. 774, ფურ. 2—9. დედანი, საწერ მანქანაზე და-ბეჭდილი.

42. 1929 წლის ივლისის 6.—ზეღმეგრულება „სოფლის კავშირისა“ და ამიერკავკასიის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის „კავშირთ კავშირის“ („ზაკსოიუზ“) შორის თერთმეტი ათასი ცენტნერი დაფნის ფოთლის დამზადების შესახებ.

ДОГОВОР

Г. Тифлис, 1929 года июля 6 дня. Мы, нижеподписавшиеся Всегру-зинский союз сельскохозяйственных кооперативов Грузии «Соплис кав-шири» в лице предправления Василия Егоровича Курадзе и члена Прав-ления Платона Ефстафьевича Шиш尼亚швили, с одной стороны и Союз Союзов сельскохозяйственной кооперации Закавказья, в лице зам. Пред-правления Гагиг Багратовича Пичикияна, с другой, именуемые ниже, для краткости, первый «Соплис кавшири», а второй «Заксельсоюз», заклю-чили настоящий договор в нижеследующем:

1. «Соплис кавшири» принимает на себя заготовку для «Заксельсою-за» и за его счет на комиссионных началах через свою первичную сеть в районах: Зугдидском, Сенакском, Озургетском и Кутаисском 11.000 цент-неров (одиннадцать тысяч центнеров) лаврового листа урожая 1929/30 гг.

2. В отношении кондиционных условий заготовленный и сдаваемый Заксельсоюзу лавровый лист должен быть: совершенно очищенный от суч-

ков и палочек, светло-зеленого цвета со свойственным ему запахом, те-
невой сушки и не ломающийся при сгибании.

Примечание: 1. Допускаются молодые побеги с листьями,
но эти последние должны обладать теми же качествами в отноше-
нии цвета и гибкости, как и листья.

2. Лавровый лист спрессовывается и упаковывается в кипы весом
50 килограмм каждая, причем на кипах должно быть четко обозначено
краской:

- а) фирма заготавливающей организации и республика;
- б) вес брутто.

Для упаковки лавра употребляется соответствующего качества
рядно из мешка.

3. Качественная приемка лаврового листа производится Заксель-
союзом по приемо-сдаточным актам в местах заготовок на складах
сельскохозяйственных товариществ партиями, но не менее пятидесяти
(50) центнеров зараз.

4. Сельхозхоз[яйственные] товарищества от имени «Соплис кав-
шири» обязаны известить письменно «Заксельсоюз», в лице его приемщи-
ка, назначаемого последним по одному на уезд, немедленно, как только
партия лаврового листа будет готова к сдаче, причем «Заксельсоюз» обя-
зан в 4-х (четырех) дневный срок с момента получения извещения, при-
ступить к приемке, в противном случае заготовленная партия лаврового
листа считается принятой, согласно примечания § 5 и (договора).

В случае несоответствия сдаваемого лаврового листа условиям,
указанным в п. 2 сего договора, «Заксельсоюз» имеет право по своему ус-
мотрению отказаться от приемки лаврового листа, или потребовать от
«Соплис кавшири» принятия соответствующих мер для приведения лав-
рового листа в кондиционное состояние. В последнем случае все расходы
по приведению в кондиционный вид лаврового листа относятся за счет
«Соплис кавшири».

Примечание: Разногласие между «Заксельсоюзом» и «Соплис
кавшири» по вопросу о некондиционности лаврового листа разре-
шается на месте приемки, путем арбитража, избираемого по их со-
глашению.

4. Заготовленный лавровый лист сдается «Заксельсоюзу» или его
приказу,—количественно франко вагон дубликат на ближайших к ме-
сту заготовки железнодорожных станциях Западной Грузии. Количес-
тво сданного лаврового листа определяется по весу, указанному в дубли-
катах жел. дорожных накладных, за вычетом веса тары. Лавровый лист
отправляется в адрес по указанию «Заксельсоюза», согласно разнарядок
последнего, в которых обозначаются: станция назначения и получатель
груза.

5. Начиная с 1-го октября 1929 года к 1-му и 15-му числу каждого
месяца, «Заксельсоюз» обязан представлять «Соплис кавшири» разна-
рядки по отправке применительно к количеству лаврового листа, подле-
жащего сдаче в следующие сроки: в октябре—500 центнеров, в ноябре—
1000 центн., в декабре—1.500 центн., в январе—30 г.—1500 центн., в фев-
рале—1.500 центн., в марте—1.000 центн., в апреле—1.000 центн., в мае—
1000 центн., в июне—1000 центн., в июле—500 центн., и в августе—
500 цент. В случае, если эти разнарядки не будут представлены своевре-

менно, заготовленный лавровый лист считается принятым «Заксельсоюзом» на складах, заготавливающих организаций на хранение за счет «Заксельсоюза», на основании сохранных расписок, выдаваемых «Заксельсоюзу» сельскохозяйственными кредитными товариществами, заготавливающими лавровый лист с гарантией «Соплис кавшири» и оплачивается «Заксельсоюзом» в г. Тифлисе в порядке п. 10-го сего договора, против счетов и сохранных расписок. С момента принятия на хранение в складах сельхоз. товарищества до отгрузки за действительную утруску и усушку в пределах до двух (2) процентов, хранитель товара не несет ответственности. По получении разнарядок от «Заксельсоюза», «Соплис кавшири» обязан немедленно погрузить хранимый товар по назначению.

Примечание: 1. В сохранных расписках должно быть указано количество и качество соответствующее кондициям § 2 сего договора, принятого на хранение лаврового листа и обязательство принявшего на хранение лавровый лист с.-х. товарищества, принимать все меры к сохранности лаврового листа и надлежащего ухода за ним.

2. Не позже, как в течение 7 (семи) дней по отгрузке лаврового листа «Соплис кавшири» обязуется сдать «Заксельсоюзу» в Тифлис железнодорожные дубликаты счета, с указанием цен, согласно п. 8 договора.

6. Все заготовленное количество лаврового листа страхуется «Соплис кавшири» за счет «Заксельсоюза».

7. «Соплис кавшири» производит сдачу заготовленного лаврового листа «Заксельсоюзу» франко вагон дубликат, согласно указанного плана, приложенного к договору за подписями сторон, причем «Заксельсоюз» не вправе дать наряд менее 50 центнеров на каждую отгрузку.

Примечание: Необходимое количество рядна для прессовки и мешки для подвоза лавра на упаковочные пункты доставляют ся «Заксельсоюзом» по разнарядке «Соплис кавшири».

8. Заготовку лаврового листа «Соплис кавшири» производит по лимитным ценам, установленным по мере надобности «Заксельсоюзом», совместно с «Соплис кавшири», причем «Соплис кавшири» обязан известить «Заксельсоюз» о заготовительных ценах, а «Заксельсоюз» обязан подтвердить «Соплис кавшири» согласие не позднее пяти (5) дней. В случае не подтверждения «Соплис кавшири» представляется право уменьшить подлежащее сдаче количество лавра, причем заготовительная цена устанавливается при подписании настоящего договора в размере 54 руб. 90 коп. за центнер.

9. Все накладные расходы, непосредственно связанные с заготовкой лаврового листа, до момента погрузки его в вагон: как-то: тара, усушка, очистка и перевозка, хранение, шпегат и проволока, прессовка, погрузка, доставка до станции отправления, стоимость страхования, а также комиссионное вознаграждение «Соплис кавшири» и его системе в покрытие организационных расходов по заготовке и отчисления на агрикультурные мероприятия в фонд капиталонакопления и коопдоплата, производятся «Соплис кавшири» и его системой и относятся на счет товара по нормам, утверждаемым сторонами не позднее 15-го сентября 1929 года и прилагаемым к сему договору.

В случае, если стороны не достигнут соглашения, то вопрос разрешается Арбитражной комиссией.

10. Порядок расчета между сторонами по сему договору устанавливается нижеследующий:

а) «Заксельсоюз» авансирует наличными «Соплис кавшири» в размере одиннадцати ц. 11 (рублей за каждый центнер обусловленного п. 1 договора количества лаврового листа 20-го июля 1929 г. и 11 (одиннадцати) рублей 20-го сентября сего года: авансы выдаются беспроцентные.

Примечание: 1. В обеспечение получаемых авансов, согласно сего пункта сумм, «Соплис кавшири» выдает «Заксельсоюзу» на суммы аванса гарантийные векселя, сроком по предъявлении. «Заксельсоюз» имеет право опротестовать и предъявить ко взысканию векселя на сумму авансов, непокрытых принятым лавровым листом и невозвращенных ко дню исчисления срока сего договора (п. 7) и, кроме того, взыскать с «Соплис кавшири» на невозвращенную сумму авансов проценты по ставкам Всекомбанка со дня получения и по день возвращения авансов.

2. Полученный аванс «Соплис кавшири» обязуется израсходовать исключительно за заготовку лаврового листа.

б) По мере предъявления «Соплис кавшири», «Заксельсоюзу» железнодорожных дубликатов или сохранных расписок на отгруженный по нарядам «Заксельсоюза» или принятым на хранение лавровый лист (п. 5) вместе со счетами «Заксельсоюз» выдает немедленно «Соплис кавшири» против означенных документов полностью стоимость указанного в них количества лаврового листа, за вычетом выданного аванса в размере двадцати двух (22) рублей с каждого центнера сданного лаврового листа, причем «Заксельсоюз» возвращает «Соплис кавшири» гарантийные векселя на сумму зачтенного аванса.

11. Если по своей вине в какой-либо из указанных в п. 7 сроков «Соплис кавшири» не сдает «Заксельсоюзу» обусловленного месячной нормой количества лаврового листа, «Заксельсоюз» имеет право по своему усмотрению или потребовать от «Соплис кавшири» сдачи недостающего количества лаврового листа в следующий срок, соответственно увеличив обусловленную п. 7 месячную норму или закупить недостающее до полной месячной нормы количество лаврового листа с отнесением разницы в цене на счет «Соплис кавшири», причем договор остается в силе.

12. «Заксельсоюзу» принадлежит право контроля над заготовкой лаврового листа, всеми расходами по договору и употреблением авансов по прямому назначению.

13. В случае нарушения сего договора в целом, или в части, виновная сторона уплачивает правой неустойку в размере десяти (10) процентов с невыполненной суммы сего договора.

14. Все споры, могущие возникнуть по сему договору, разбираются в Высшей Закавказской арбитражной комиссии.

15. Юридические адреса сторон:

1) «Заксельсоюз» — ул. Мачабели, 2.

2) «Соплис кавшири» — ул. Коминтерна, 3.

16. Настоящий договор пишется в двух экземплярах, из коих подлинный хранится в «Соплис кавшири», а копия у «Заксельсоюза».

Правление «Соплис кавшири» Курдадзе.
Шишнинашвили.

Зампредуправления «Заксельсоюза» Пичкая.

ორცხა, ფონ. 377, საქ. 777, ფურ. 38—39. პირი, საწერ მანქანაზე და-
ბეჭდილი.

4 ქ. 1929 წლის აგვისტოს 18.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის წერილი
შინაგან ვაჭრობის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულისადმი დაფინს
კულტურის განვითარებისა და მისი ფოთლის დამზადების გაუმჯობესების
შესახებ.

Заготовка лаврового листа до 28/29 операционного года находи-
лась в хаотическом состоянии, т. к. заготовителями являлись все, ко-
му не было лень, благодаря чему потребительский рынок был дезор-
ганизован, товар был наихудшего качества, снабжение было неплано-
вое, т. к. заготовители снабжали почти только частников, гоняясь за
прибылью; культуре лавра угрожала опасность. В начале 1928/29
опер. года нами был совместно с Вами разработан план заготовки, стан-
дарт товара и проч., который по утверждению был передан нам для ис-
полнения.

Уже конец операции данного товара и нужно констатировать сле-
дующее:

1) Общими усилиями удалось отстранить от заготовки частных
лиц и других организаций, мало заинтересованных в развитии данной
культуры.

2) Стандарт крестьянами выполнялся в этом году на 80%, но лавр
нами очищался окончательно и потребитель получал на местах 100%
стандартный товар.

3) Крестьянство, видя, что данная культура стала вниманием госу-
дарства, [начало] постепенно расширять площадь под лавр. Имеются
уже сведения, что осенью и весной 1928/29 г. были новые посадки лавров
на 10% против существующей площади.

4) В данное время начал намечаться ряд агромероприятий, для
оживления этой культуры и увеличения товарности: как-то:

а) закупка семян;

б) устройство опытно-показательных полей;

в) устройство ряда навесов для естественной сушки лавра, для бед-
няцкого и середняцкого населения. Средства и возможности для послед-
него нами найдены.

Все эти мероприятия через год дадут благоприятные результаты и
мы надеемся, что крестьянские массы в ближайшие годы в большой

степени расширят площадь под лавровую культуру, что безусловно даст возможность целиком покрыть требования рынка.

Вместе с тем, сим находим сообщить и те причины, которые мешают нормальной работе в этой области:

1) Отсутствие необходимых складов у заготавливающих организаций;

2) Неподчинение ценам и стандарту, утвержденным директивными органами, заготавливающих организаций Аджаристана и Абхазии.

3) Нарушение стандарта и цен параллельным выступлением некоторых организаций, как Ново-Сенакское ЕПО, которое, стесняясь директивных органов, не имеет склада в Сенаках, но заготовку все же ведет через частного и свозит товар в Поти в помещение частного и оттуда реализует последний.

Сообщая о сем, мы надеемся, что Вами будут пресечены все эти ненормальные явления и в ближайшее время разрешен вопрос кредитования для построек складочных помещений в тех местах, где нами указаны в проекте капитального вложения.

Устранение этих причин даст большую возможность с.-х. кооперации еще лучше выполнить в этой части возложенную на нее задачу.

ბრცა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 460. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

44.1929 წლის აგვისტოს 21.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის პასუხი „ცეკავშირის“ წერილზე საქართველოში დაფნის ფოთლის დამზადებაში პარალელიზმის აღკვეთისა და წესრიგის დამყარების შესახებ.

გამგეობაში შემოვიდა ცეკავშირის მოწერილობა, სადაც აცხადებს, რომ მას განზრახული აქვს, მიმდინარე წელს, აწარმოოს დაფნის ფოთლის დამზადება, და რადგანაც ამ პროდუქციას „სოფლის კავშირის“ სისტემაში ამზადებს, ამიტომ ითხოვს წინასწარ მოლაპარაკებას ურთიერთდამოკიდებულებაზე და ბაზარზე შეთანხმებულად გამოსვლის შესახებ.

მოწერილობიდან არ ჩანს აქვს მას რაიმე წინასწარი დასტური სადირექტივო ორგანოებისა, თუ წამოყენებული წინადადება საკუთარ ინიციატივიდან გამომდინარეობს, ყოველ შემთხვევაში, ერთი რამ ნათელია, რომ ცეკავშირის სურს ხელმეორედ დაუბრუნდეს დროზე უკვე... უკუგდებულ სისტემას, რომლის მიხედვით ასეთი წმინდა წყლის¹ სას. სამ. პროდუქციას, როგორცაა დაფნა, „სოფლის კავშირის“ გვერდით ამზადებდა სამომხმარებლო კოოპერაციაც „ცეკავშირის“ სახით.

თავის დროზე მოხდა სამომხმარებლო და სას. სამ. კოოპერაციითა ფუნქციითა გამოიჭვნა და კერძოდ, ცალკე დადგენილების თანახმად დაფნის დამზადება მხოლოდ „სოფლის კავშირის“ მიეკუთვნა.

¹ ასეა საბუთში.

არც მოწერილობაშია დასაბუთებული და ვფიქრობთ არც თვით „ცმკავ-შირს“ მოგვოვება რაიმე საბუთები იმის დასაცავად, რომ საკითხი ხელახლად იქნას განხილული და ხელახლად იქნას დაშვებული პარალელიზმი მუშაობაში, მისგან გამომდინარე უარყოფითი შედეგებით.

სამაგიეროთ დაკავშირება და ობიექტური მასალა საკმარისად ნათელს ყოფს იმას, თუ რა მიღწევებია ამ მოკლე ხანში, მას შემდეგ, რაც მხოლოდ სასოფლო სამეურნეო კოოპერაციის ხელში შემოიკრიფა დაფნის დამზადება, როგორც მისი უშუალო საქმიანობა და დანიშნულება.

ამ ახლო წარსულში დაფნის დამზადების საქმიანობა მეტად ქაოსურ მდგომარეობაში იყო. დაფნა, რომელიც ომამდე ძვირფას კულტურას წარმოადგენდა და გლეხის მეურნეობაში თვალსაჩინო ადგილი ეჭირა ომის ხანაში უყურადღებოდ დარჩა, მაგრამ, რადგანაც ამ საქონელზე კვლავ წამოაყენა რუსეთის ბაზარმა მოთხოვნილება, ყველამ ჩასჴიდა ხელი ამ ოპერაციას. რა სახის ორგანიზაცია არ შეუდგა დაფნის დამზადებას (კერძოებზე ხომ ლაპარაკი მეტია) და ა/ საქმიანობას მიეცა არა გეგმიანი ხასიათი, ხოლო რაც უფრო საგულისხმოა, რომ საქონლის ხარისხი და ღირსება მეტად დაეცა. იგზავნება ჩაყვითლებული ან ფერდაკარგული დაფნა, შიგ ერეოდა ძველი მოსავლის უვარგისი და სუნდაკარგული საქონელი, აგრეთვე ჯოხები 4—5 მილიმეტრიანი დიამეტრში და 10—11 სანტიმეტრი სიგრძით, თვით ფოთლების 20—30% დამტვრეული-დაფშვნილი იყო. ცხადია ამას, აუცილებელ შედეგად მოჴყვა, ერთი მხრით, სრულიად სამართლიანი უკმაყოფილება რუსეთის ბაზრისა, ხოლო მეორე მხრივ, ამ ძვირფას კულტურის დაცემა.

მხოლოდ 1928/29 საოპერაციო წლიდან დაიწყო გეგმიანი მუშაობა. წლის დასაწყისში თქვენთან შეთანხმებით შემუშავებული იქნა დამზადების გეგმა ამ საქონლის სტანდარტი და ყველა ეს თქვენს მიერ დამტკიცების შემდეგ გადმოეცა შესასრულებლად „სოფლის კავშირს“.

ოპერაცია უკვე დამთავრებულად შეიძლება ჩაითვალოს და თუ გადავხედვით თვალს ერთი წლის მუშაობას, დავინახავთ, რომ მან შემდეგ ნაყოფი გამოიღო:

1. კერძო ვაჭრები, თითქმის სრულიად განიდევნა დამზადებიდან.
2. დამამზადებელი გლეხების მიერ სტანდარტი 800/-ით სრულდება, ხოლო თვით სას. სამეურნეო კოოპერაციამ მომხმარებელს ჩააბარა ეს საქონელი სტანდარტის მიხედვით მთელი 1000/-ით გაწმენდილ-დამუშავებული.
3. გლეხობა დარწმუნდა, რომ სახალხო მეურნეობაში დაფნას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს და სახელმწიფო ყურადღება ექცევა ამ კულტურას და ამიტომაც მიჴყო ხელი მან დაფნის ფოთლის გაშენება-გავრცელებას, და მარტო წარსულ წელს შემოდგომიდან მოყოლებული გადიდებულია 1000/-ით დაფნის ხეების არსებული ფართობი.
4. ნაწილობრივ ჩატარებულია „სოფლის კავშირის“ მიერ და ნაგარაუდევია მოსავლისათვის მთელი რიგი აგრიკულტურულ ღონისძიებათა [გატარება]-ამ დარგში საამისო სახსარი და საშუალება გამოჩნდულია.

ამრიგად, დაფნის დამზადების საქმიანობა ნორმალურ კალაპოტში დგება.

და თუ კვლავ რაიმე გვიშლის ხელს—უმთავრესად იგივე პარალელიზმი მუშაობაში. როგორც თავის დროზედაც გვქონდა აღნიშნული ახალსენაკის სამომხმარებლო საზოგადოება აწარმოებდა დამზადებას ამასთანავე კერძო პირების საშუალებით და თავისუფალ ფასებში.

ყოველივე ზემოხსენებულიდან გამომდინარეობს ერთადერთი დასკვნა — მიუღებელი და მიზანშეუწონელია „სოფლის კავშირის“ გარდა სხვა რომელიმე ორგანიზაციის პარალელური მუშაობა დაფნის დამზადების ოპერაციაში და ამიტომ ვიმედოვნებთ, რომ ამ საკითხის შესახებ თქვენს მიერ გამოტანილი იქნება შესაფერისი დადგენილება.

გამგეობა: ქურდაძე.

მეზოსტნეობის ქვ. განყ. ლატარია.

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 485. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

45. 1929 წლის აგვისტოს 24. — ოქმი სამტრედიაში შემდგარ დასავლეთ საქართველოს დაფნის დამამზადებელ ორგანიზაციების წარმომადგენელთა თათბირისა, „სოფლის კავშირის“ წარმომადგენლის მონაწილეობით.

შედგა ა/წ 24 აგვისტოს ქ. სამტრედიაში თათბირი დაფნის დამზადების შესახებ. კრებას დაესწრნენ: „სოფლის კავშირის“ ბოსტნეულის ქ/გ გამგე ტ. ლატარია, 1. ახალსენაკის საკ-ტო ამხ-ბის თ-რე ილია ჭანტურია, 2. ზუგდიდის თ-რე ი. ქირია, 3. ხეთის თ-რე რაფო ნაჭყებია, 4. ახალხიბულის თ-რე ე. ნაჩსია, 5. ხობის თ-რე იოსებ ბუბუტეიშვილი, 6. ამაღლების თ-რე მიხეილ გოგორიშვილი, 7. სამტრედიის თ-რე კოსტა კაჭახიძე, 8. ჩოხატაურის წევრი უმანგი ცინცაძე, 9 ნოქალაქევის თ-რე პეტრე ზარქუა, 10. ვანის ამხ-ბის თ-რე პ. ბუაჩიძე, 11. დიდ. ჭიხაიშის თ-რე არველაძე, 12. გამოჩინებულის თ-რე ა. შენგელია, 13. მუხ[იანის] თ-რე გოცირიძე.

დღის წესრიგი: 1. გასულ საოპერაციო წელში დაფნის დამზადების შედეგები.

2. მიმდინარე წლის დაფნის დამზადების შესაძლებლობა და ხელშეკრულების დადება.

3. მიმდინარე საკითხები.

კრებას თავმჯდომარეობს ი. ჩიგოგიძე
 მდივანი: ა. მგალობლიშვილი

მოისმინეს

1. გასულ საოპერაციო წელში დაფნის დამზადების შედეგები.

მოშხ. „სოფლის კავშირიდან“ ამხ. ტ. ლატარია.

2. მიმდინარე წლის დაფნის დამზადების შესაძლებლობა და ხელშეკრულების დადება.

მოშხ. ამხ. ტ. ლატარია.

დაადგინეს

1. დაუშვებლად ცნობილი იქნას სხვის რაიონში შეუთანხმებლად დამზადების წარმოება, რა სახისაც არ უნდა იქნას. 2. დღიდან ხელშეკრულების დადებისა და დაენახებული იქნას მთელი დაფნის შემოსავალი 15 დღის განმავლობაში. 3. დაუშვებლად ცნობილი იქნას არა კონდიციური დაფნის დამზადება. 4. დაუშვებლად ცნობილი იქნას სამომხმარებლო კოოპერაციის მიერ დაფნის დამზადება, ვინაიდან სამოშხ. კოოპ. მთელი 100% არა კონდიციურ დაფნას ამზადებს, ხელოვნურად ზრდის ფასებს და მუშაობას აწარმოებს კერძო პირების, უფილი ეპქრების საშუალებით.

მთელი დაფნის მოსავალი იქნას დამზადებული და ღებულობენ ამხ-ბები შემდეგ რაოდენობის დამზადების ვალდებულებას:

1. ახ. სენაკი	900 ცენტ.
2. ზუგდიდის	1300 "
3. ახალხობის	200 "
4. გამონივრულის	150 "
5. ხეთის	5000 "
6. ამაღლების	1000 "
7. ვანის	150 "
8. ნოქალაქევის	100 "
9. ჩოხატაულის	150 "
10. მუზიანის	100 "
11. დ. ჯიბაიშის	150 "
12. სამტრედიის	150 "
13. ზოზის	1000 "

კრების თავ-რე ი. ჩიგოგიძე

მდივანი ა. მაგალობლიშვილი

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 526. დედანი, ხელით ნაწერი.

46. 1929 წლის ნოემბრის 14.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის პასუხი შინაგაყრობის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულის დებეშაზე დაფნის ფოთლის დამზადებაში წესრიგის დამყარების შესახებ.

Нами получена телеграмма следующего содержания: «Соплис кавшири», копия уподнаркомторга. Сенакское ЕПО ведет заготовку лаврового листа через спекулянтов. Заготавливается некондиционный лавр, с примесью палок-сучков. Вторгается в Зугдидский район, вносит анархию. Ожидается срыв заготовки. Просим срочного распоряжения. Сенакское кредитное товарищество—Бенделиани, уполномоченный «Соплис кавшири» Чхетия».

Не знаем—какие меры приняты Вами, но по имеющимся у нас сведениям, о чем мы сообщали своевременно, Сенакское ЕПО—это единственная организация в Грузии, которая и в прошлом году скрыто вела заготовку лавра. Нами забракованный, некондиционный лавр закупался агентами Сенакского ЕПО, что безусловно наталкивало крестьянство—вести заготовку некондиционного товара. И в этом году, несмотря на двукратное постановление Грузсовнаркома, что единственным заготовителем лавра является «Соплис кавშიри» и его система. Ново-Сенакское ЕПО, как видно из телеграммы, вносит полнейшую дезорганизацию в дело заготовки и опять ставится под угрозу культура лавра, так как некондиционный товар отталкивает покупателей.

Кроме того, у нас имеются сведения о том, что крестьянство, обязавшееся сдавать нам лавр по договорам и получившее аванс, не сдает с. х. кооперации, а продает Сенакскому ЕПО и всем прочим, которые не требуют стандартного товара, по этой причине могут пропасть и наши авансы, а аванс роздан нами до 300.000 руб.

У нас имеются достоверные сведения еще о том, что Сенакское ЕПО ведет заготовку не только в Ново-Сенакском и в Зугдидском уездах, но вторгся и в Абхазию, конечно, через частных лиц, бывших купцов.

Вдобавок к этому, еще до установления заготовительных цен на японскую сою, Сенакское ЕПО стало принимать сою от крестьян по цене 3 рубля на пуд. Это явление лишило возможности нас и Вас установить более нормальную цену, т. е. менее 3-х рублей, тогда как Вами утверждена заготовительная цена на кукурузу 1 р. 80 коп. на пуд.

Сообщая о сем, настоятельно просим о принятии в срочном порядке самых радикальных мер, как по отношению к Сенакскому ЕПО, так и против всех тех, которые нарушают постановление высших директивных органов.

О принятых Вами мерах поставить нас в известность.

Правление Курдадзе
Овощн. п/отд. Латария

ორცხა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 670. დედანი, საწერ მანქანაზე
დაბეჭდილი.

47. 1929 წლის ნოემბრის 29.—„სოფლის კავშირის“ გამგეობის წერილი საქართველოს ეკონომიურ საბჭოსადმი დაფნის ფოთლის დამამუშავებლად მხოლოდ „სოფლის კავშირის“ აღიარების შესახებ.

Как нам известно, Закнаркомторг внес в ЭКОСО ССРГ предложение о пересмотре постановления относительно признания «Соплис кавშიри» единственным заготовителем лавра и сои по Грузии.

Закнаркомторг мотивирует свое предложение двумя соображениями:

1-ое, якобы уполнаркомторг по Грузии основным заготовителем лавра и сои признана Потребкооперация.

2-е, что «Заксоюзом» заключен договор с «Цекавшири» и был выдан аванс в размере 90.000 р. и сумма эта роздана крестьянам.

30.09.1980
202.001.018.1

3-ე, вообще Закиаркомторг считает подлежащим пересмотру Ваше решение относительно снятия с заготовок лавра и сои Потребкооперации.

Не соглашаясь ни с одним из вышеуказанных доводов с Закиаркомторгом, третий раз приходится констатировать следующее:

1. При условии полнейшего охвата с.-х. кооперацией всего товарного выхода той или иной культуры и при том положении, что с.-х. кооперация, помимо заготовок, улучшает качество товара, способствует увеличению выхода товара, ведет агрикультурные мероприятия и при специализации с.-х. кооперации, оформление которой у нас заканчивается в течение ближайших недель, вне всякого сомнения, что она (с.-х. кооперация) остается в таких случаях единственным заготовителем и допущение Потребкооперации к заготовке безусловно поведет: а) к конкуренции; б) упадку качества товара; в) план агрикультурных мероприятий останется только на бумаге и г) параллелизм вообще вызывает разноту от начала до конца.

Эти явления мы имели налицо несколько недель тому назад, когда Потребкооперация выступила заготовителем лавра и сои (материалы своевременно переданы Вам).

2. Мы не можем согласиться на то, чтобы Уполнаркомторгом основным заготовителем лавра и сои был бы признан в сентябре месяце «Цекавишири», т. к. Уполнаркомторгу еще в июле месяце с. г. нами были представлены договоры, заключенные между нами и «Заксельсоюзом» на заготовку всего выхода лавра и сои по Грузии.

3. Если «Заксельсоюзом» отпущенные 90.000 р. «Цекавишири» на самом деле розданы в виде авансов, то для реализации означенной суммы «Цекавишири» может представить нам список крестьян, с указанием размера выданного аванса, каковые авансы нами будут удержаны с крестьян при приемке лавра и переданы «Цекавишири».

Вместе с тем необходимо отметить, что нами фактически розданы крестьянам на руки заготовки свыше 300.000 р., которым безусловно грозит опасность при параллелизме.

4. Заготовка нами ведется в плановом порядке. «Заксельсоюз» снабжается, как Потребкооперация, так и промышленность СССР, конечно в том количестве лавра, каковой фактически произрастает в Грузии. А заготовленные Потребкооперацией лавр и сои, неговоря уже о качестве, попадает неорганизованному потребителю, это имело место в прошлом году, имеет место и в этом году.

5. Вопрос о заготовке лавра и сои не только регулировался в течение двух последних месяцев, наоборот, в эту работу внесена дезорганизация, но все же с большим трудом удалось в конце концов наладить работу: и в этом случае опять пересмотреть этот вопрос, значить совершенно сорвать плановую заготовку сои и лавра тем паче, что из этот счет имеются:

- 1) Ваше постановление от 4. X с. г. по протоколу № 16,
- 2) Постановление Грузсовнаркома от 11. X с. г. по прот. № 27,
- 3) Распоряжение предсовнаркома Грузии, вторично подтверждающее о снятии с заготовок Потребкооперации от 6. XI. 29 г. № 1192,
- 4) Распоряжение Уполнаркомторга от 16. XI с. г. за № 5223 пред-уполам в Абхазистане, Абхазии и всем торговым комиссиям о снятии с заготовок лавра и сои системы Потребкооперации,
- 5) Распоряжение Уполнаркомторга по Грузии «Цекавишири» от

26. XI 29 გ. за № 43 требующее подчинения системы «Цекавшири» поставлением ЭКОСО, Совнаркома Грузии.

Все вышеизложенное за то, чтобы дабы окончательно сорвать плановую заготовку «Соплис кавшири», имеющей массу отзывов о весьма удачной заготовке лавра и сои и для полнейшего охвата товарного выхода этих культур необходимо оставить существующее положение, т. е. заготовку лавра и сои ведет исключительно с.-х. кооперация.

Приложение: а) Копия распоряжения уполнаркомторга по Грузии от 16. XI 29 за № 5223 и б) распоряжение уполнаркомторга от 26. XI. с. г. за № 4.

Остальные документы имеются у Вас и в делах Совнаркома Грузии.

Правление Курдадзе.

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 730. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

48, 1929 წელი.—დაფნის ფოთლის დამზადების ფასები ახლად დაწესებული სტანდარტის მიხედვით.

Заготовительная цена ч/листа 5 рубл. или на центнер 3 рубля 60 коп.

II. Обработка

ა) Усушка—2% стоимости	10 коп. с пуда
ბ) Очистка	25 " " "
ვ) Отход после очистки 5%	25 " " "
გ) Мешки	45 " " "
დ) Проволки и шпагат	12 " " "
ე) Пресовка	11 " " "
ჯ) Маркировка	1½ " " "
ზ) Перевески при маркировке	1½ " " "
ი) Помещение (склад)	12 " " "
ი) Перевозка до ст. ж.-д.	5 " " "
კ) Веска на станции	1 " " "
ლ) Погрузка в вагон	3 " " "
მ) Городские и пр. сборы	5 " " "

1—57 коп.

или на центнер . . . . . 9 руб. 64 коп.

III. Комиссия „Соплис кавшири“ и низовой сети 15%

с 30 р. 60 коп. . . . . 4—59 к. с цент.

Продажная стоимость одного центнера первосортного

чистого листа . . . . . руб. 44—43 к.

ორცსა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 363. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

49. 1929 წელი.—სასაქონლო ბარჟის წერილი „ზაკესლოსოფიისადმი“ სენაკში, ხობში, ხეტაში და ცაისში დაფნის ფოთლის დამზადების მიზ. ღინარეობის შესახებ.

В дополнение к и/телеграфным переговорам препровождаем копию письма и/бракера по лавру: «Довожу до В/сведения, что наличность лаврового листа в кредитных т-вах выражается в следующем количестве: в Сенакском 50 тонн, Хобском 11½ тонны, Хетском 10 тонн и в в Цаишском 3 тонны.

Привоз лаврового листа в Хетах в последние дни колеблется от 100 до 130 пуд. в день.

Я имею как от Вас, так и от «Заксельсоюза» распоряжение принять к срочной отгрузке товара по имеющимся партиям, но пока я лишен возможности это сделать, т. к. кредит. т-ва товара не сдают, мотивируя тем, что имеют распоряжение «Соплис кавшири» товар никому не сдавать без их согласия.

В целях ускорения отгрузки товара, необходимо телеграфное распоряжение «Соплис кавшири» своим кредит. товариществам о сдаче мне всего количества имеющегося у них лавра на предмет отправки его по нарядам «Плодоцентра». Я полагаю, что не мешало бы временно для ускорения отправки товара по мелким нарядам производить прием лавра от кредитных т-в в количестве менее одного вагона, т. к. в таких пунктах как Хоби и Цаиши привоз лавра пока слабый и придется ждать не менее 6—7 дней для накопления товара до 1 вагона, вместе с тем поездки мои в эти пункты обходятся от 1 р. до 1½ рубля.

ორცა, ფონ. 377, საქ. 785, ფურ. 904—905. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

მ. ცაბარიშვილი, ს. მაღლაძელიძე

საქართველოს მუშათა კლასი 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში

წინამდებარე პუბლიკაციაში მოტანილი საბუთები სრულად ასახავენ საქართველოს მუშათა კლასის როლსა და ადგილს რუსეთის პირველ რევოლუციაში, მიუთითებენ იმაზე, რომ 1905 — 1907 წლების გმირულ ბრძოლებში საქართველოს პროლეტარიატს ეკავა ერთ-ერთი მოწინავე რაზმის ადგილი რუსეთის მუშათა რევოლუციურ არმიაში.

მეფის რუსეთი ეკონომიურად შედარებით ჩამორჩენილი ქვეყანა იყო, მაგრამ იგი მაინც მჭიდროთ იყო დაკავშირებული მონოპოლისტური კაპიტალიზმის ქვეყნებთან, იყოფებოდა მათთან ნახევრად-კოლონიურ დამოკიდებულებაში და შეადგენდა იმპერიალიზმის ჯაჭვის ერთ-ერთ რგოლს.

იმპერიალიზმის შინაგანი წინააღმდეგობანი თვით იმპერიალიზმის ეპოქის დასაწყისშივე აღინიშნა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში სამრეწველო კრიზისით, რაც უმაღლე გავრცელდა მეფის რუსეთზე 1901 წლიდან. მან მოიცვა რუსეთის როგორც სამრეწველო ცენტრები, ისე განაპირა მხარეები და ცხადყო, რომ მეფის რუსეთიც მოექცა იმპერიალიზმის ორბიტში.

სამრეწველო კრიზისი შეეხო, რასაკვირველია, ამიერკავკასიასაც, განსაკუთრებით ხაეთობის, მარგანეცის და ნახშირის მრეწველობას. მან გამოიწვია საქართველოში მნიშვნელოვანი რაოდენობის სამთომადნო, სამთო-საქარხნო და საფაბრიკო-საქარხნო საწარმოთა დახურვა და შეკეცვა, უმუშევრობის ზრდა, მუშათა ექსპლოატაციის გაორკეცება და საერთოდ მუშათა კლასის ცხოვრების მატერიალური პირობების გაუარესება. კრიზისის ამ ეკონომიურ შედეგებს უნდა მოჰყოლოდა და მოჰყვა კიდევ მუშათა საგაფიცო მოძრაობის ზრდა.

სამრეწველო კრიზისის მარწყუებში მომწყვდეთი რუსეთის კაპიტალიზმი და ყოველწლიურად მზარდი საგაფიცო მოძრაობა 1905 წლის რევოლუციის წინ, მეფის მთავრობას აყენებს მეტად კრიტიკულ მდგომარეობაში, რომელიც გამოსავალს ხედავს მხოლოდ ომში. ერთი პატარა ძლევამოსილი ომი

იხსნის რუსეთის შექმნილ მდგომარეობიდან — მიუთითებდენ ლიტეიკოსები.

ომი მართლაც წამოიწყო მეფის მთავრობამ 1904 წლის იანვარში შორეულ აღმოსავლეთში იაპონიასთან, რითაც უკანასკნელი ცარიზმზე ნაკლებად არ იყო დაინტერესებული. დაპყრობითი მისწრაფებანი აღმოსავლეთში, განსაკუთრებით ჩინეთის მიმართ, დიდი ხნით აღრე ასულდგმულვება რუსეთის ცარიზმსაც და იმპერიალისტურ იაპონიასაც. ამიტომ ეს ომი, როგორც მეფის რუსეთის, ისე იაპონიის მხრივ დაპყრობით ხასიათს ატარებდა თავიდან ბოლომდე.

ომს, როგორც აშას ითვისწინებდნენ ბოლშევიკები, არ შეეძლო გამოეყვანა მეფის მთავრობა რევოლუციურ კრიზისისაგან. პირიქით, მან უფრო დააჩქარა დემოკრატიული რევოლუცია, ხელი შეუწყო რუსეთის რევოლუციური ძალების გაშლას როგორც ცენტრში, ისე განაპირა მხარეებში.

წინამდებარე პუბლიკაციაში მოტანილი საბუთები ნათლად ასახავენ მეფის რუსეთის სოციალ-ეკონომიურ და შინაპოლიტიკურ ვითარებას, რამაც გააძირობა რუსეთის მუშათა კლასის წამყვანი როლი ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ეს დოკუმენტები ადასტურებენ იმას, რომ საქართველოს მუშათა კლასმა რევოლუციური ბრძოლით დაამტკიცა თავისი კლასობრივი და ინტერნაციონალური სოლიდარობა რუსეთის პროლეტარიატისადმი. ისინი ამხილებენ მენშევიკების ცილისწამებლურ ბრალდებას საქართველოს მუშათა კლასის მიმართ, რომ ქართველი მუშები ეს თითქმის იგივე გლეხები იყვნენ, კერძო-მესაკუთრული და წვრილბუროჟუზიული სულისკვთებით, რომ საქართველოში, რუსეთისაგან განსხვავებით, თითქმის არ იყო ნიადაგი დემოკრატიული რევოლუციის სოციალისტურში გადაზრდის შესაძლებლობისა და სხვ.

1905 — 1907 წლების რევოლუცია საქართველოში და მისი ამსახველი მდიდარი დოკუმენტური მასალა, რომლის ნაწილს ჩვენ ვაქვეყნებთ „საისტორიო მოამბის“ წინამდებარე ტომში, ადასტურებს იმას, რომ საქართველოს მუშათა კლასი, რუსეთის პროლეტარიატთან მჭიდრო კავშირში, 1905—1907 წლებში მდგრად იბრძოდა მუშათა კლასისა და გლეხობის რევოლუციურ-დემოკრატიულ დიქტატურისათვის და დემოკრატიული რევოლუციის სოციალისტურში გადაზრდისათვის.

რუსეთის პირველი რევოლუცია თავისი ხასიათით და ისტორიული ამოცანებით იყო ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუცია. რევოლუციურ ბრძოლებში ფართოდ ჩაებნენ ყველა საზოგადოებრივი კლასები, ერები და ეროვნებანი, რის გამო რევოლუცია უცებ გაშორდა ვიწრო ბურჟუაზიულ ჩარჩოებს და მიიღო სახალხო რევოლუციის გაქანება. მაგრამ ბრძოლების ასპარეზზე მთავარ მოქმედ ძალად თავიდანვე გამოვიდა პროლეტარიატი, რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის წინამძღოლობით, რომელსაც გაჰყვა ხალხთა ფართო მასები თავიდანაურულ-მეამულური საზოგადოებრივი და მეფის თვითმპყრობელობის სახელმწიფოებრივი წყობილების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

რუსეთის პროლეტარიატი, როგორც ყველაზე უფრო ექსპლოატირებული და დაბეჩავებული კლასი, XX საუკუნის დასაწყისში უკვე წარმოადგენდა დამოუკიდებელ ძალას, რომელსაც ყავდა თავისი მარქსისტული პარტია, როგორც ხელმძღვანელი და წარმმართველი ძალა.

პროლეტარიატის მოკავშირედ გამოვიდა ჰემაპულეებისა და სოფლის კაპიტალისტების მიერ ექსპლოატირებული, უფლებებიდან მიწათან გასწორებული გლეხკაცობა. მან დაინახა პროლეტარიატში სახალხო რევოლუციის ნამდვილი ბელადი.

ეროვნულ განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რომელიც ფართოდ გაიშალა რუსეთის განაპირა მხარეებში ცარიზმის დიდმპყრობელურ-კოლონიზატორულ პოლიტიკის წინააღმდეგ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში, მკიდრით დაუკავშირდა ხალხთა მასების საერთო დემოკრატიულ მოძრაობას და დიდი ბიძგი მისცა რევოლუციის განვითარებას.

მოძრაობის წარმმართველ და ხელმძღვანელ ძალად გამოვიდა მეშაბათი კლასის პარტია, რევოლუციური სოციალ-დემოკრატია ბოლშევიკური ორგანიზაციების სახით, რომელმაც მესამე ყრილობაზე (1905 წ. აპრილში) შეიმუშავა მოქმედების დამოუკიდებელი პოლიტიკური და ტაქტიკური ხაზი. ე. ი. ლენინი, რუსეთის პროლეტარიატის რევოლუციური პარტიის დამარსებელი, გახდა რევოლუციის საერთოდ აღიარებული ბელადი, რომლის მეცნიერული წინასწარხედვა გზის მაჩვენებელი ვარსკვლავი იყო რევოლუციურ ხალხთათვის.

ამრიგად რუსეთის პირველი რევოლუცია დაიწყო მეტად გამწვავებულ შინაკლასობრივ ბრძოლებისა და რუსეთ-იპონიის მტაცებელურ ომის მიმდინარეობის ვითარებაში, როცა კლასობრივი და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლების ევოლუციური განვითარება აღწევს მაღალ საფეხურს და რევოლუცია ხდება ისტორიულ აუცილებლობად. რევოლუციური აფეთქების უშუალო საგარეო-პოლიტიკური ხასიათის საბაზი იყო პორტ-არტურის დაცემა და მეფის ჯარების სასტიკი დამარცხება ფრონტზე 1904 წლის მიწურულში, ხოლო შინაპოლიტიკური საბაზი — 9 იანვრის სისხლიანი ამბები პეტერბურგში. 1905 წლის 9 იანვრის ამბებმა მისცა დასაწყისი რუსეთის პირველ რევოლუციას.

რევოლუციური აფეთქება ცენტრში, ელვის სისწრაფით მოედო რუსეთის განაპირა მხარეებს, მისმა ტალღებმა მაგრად დაარტყა კავკასიის და გადმოხეთქა მრავალერიან ამიერკავკასიაში, სადაც მეფის თვითმპყრობელობის ეკონომიურმა და ნაციონალ-კოლონიზატორულმა პოლიტიკამ აღრე მოსძრა ნიადაგი დემოკრატიულ რევოლუციისათვის. საქართველოს მეშეები და გლეხები, ამიერკავკასიის მთელ მშრომელებთან ერთად, ჩაებნენ ბრძოლაში მეფის რეჟიმის, საკუთარ თავადაზნაურობის, მემამულეებისა და კაპიტალისტების წინააღმდეგ. ამიერკავკასიის ბოლშევიკებმა, კავკასიის კავშირის კომიტეტის ხელმძღვანელობით, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ ი. ჯუღაშვილი (სტალინი), ბ. კნუნიანი, ფ. მახარაძე, ს. შაუშიათი, მ. ცხაკაია და სხვ. სათავეში ჩაუდგნენ და წარმართეს რევოლუციური მოძრაობა.

რევოლუციურ ბრძოლებში წამყვანი ადგილი დაიკავა თბილისის მუშებმა, რომლებშიც ჩადგნენ რკინიგზის მთავარსახელოსნოებისა და დეპოს მუშები, რომლებმაც პეტერბურგის მუშებისადმი სოლიდარობის ნიშნად 18 იანვარს გამოაცხადა გაფიცვა და ტონი მისცა თბილისისა და საქართველოს სხვა საწარმოთა მუშებს. რკინიგზელებს სწრაფად გამოეხმაურა თბილისის სხვა საწარმოთა მუშები. „გაფიცვაში ჯერჯერობით ღებულობენ მონაწილეობას — წერს თბილისის გუბერნატორი თავის მოხსენებაში — ამიერკავკასიის რკინიგზის სახელოსნოები, ყველა სტამბები და მექანიკური ქარხნები“.

გაფიცვები თბილისში თანდათან იზრდებოდა. 19 იანვარს გაფიცვებმა ადელხანოვის ფაბრიკის ყველა საამქროები, რომელთაც მიჰყვა თამბაქოს ფაბრიკა „მირ“-ის მუშები და თამაშშვეთა ქარვასლის გამყიდველები. საერთოდ ამ დღეს გაფიცვაში მონაწილეობას ღებულობდა ოთხი ათასამდე მუშა მათ გადაწყვიტეს მოეწყოთ დემონსტრაცია ერევნის² მოედანზე, მაგრამ პოლიციის რაზმებმა გაფანტეს მოედნისაკენ ჯგუფ-ჯგუფად მიმავალი გაფიცულები. ამის შემდეგ ისინი გაემართნენ ავლაბრისაკენ, სადაც უნდა შეერთებოდნენ ფაბრიკა „მირ“-ის მუშებს, მაგრამ აქაც გაფანტეს ისინი პოლიციელებმა. დღის 3 საათზე დიდუბეში, ბათუმის მოედანზე შეიკრიბენ რკინიგზელი მუშები ორი ათას კაცამდე, რომლებიც მეტწილად ამ უბანში ცხოვრობდნენ. როცა კახაკებმა დაიწყეს ამ ხალხის გარეკვა, მაშინ მუშებმა ყვირილით შესძახეს: „მოგვისმინეთ“ და სთხოვეს ბოქაულს დეპუტატების არჩევა გუბერნატორთან გასაგზავნად თავიანთ გაპირვებულ მდგომარეობის გასაცნობად იმ პირობით, თუ დეპუტატებისათვის იქნებოდა უზრუნველყოფილი ხელშეუხებლობა³.

მუშებს მოუვიდათ გუბერნატორისაგან ნებართვა აერჩიათ დეპუტატები მთავრობასთან წარსადგენად იმ პირობით, რომ ამ დეპუტატებს წაეყენებიათ მხოლოდ ეკონომიური მოთხოვნილებანი მთავრობისათვის „და ელაპარაკებოდა მხოლოდ ამ ფარგლებში“⁴. მაგრამ მოლაპარაკებას არავითარი შედეგი არ გამოუღია. მუშებმა დეპუტატების არჩევა არ ისურვეს და მოითხოვეს იმ პირობის განთავისუფლება, რომლებიც წინააღმდეგ იქნენ დაპატიმრებულნი⁵.

20 იანვარს გაფიცვებმა მოიცვა ბოზარეიანცის თამბაქოს ფაბრიკის, ტოლეს, ტაიროვისა და ალიხანოვის საპნისაწმენდ ქარხნების ყველა მუშები, რომელთაც შეუერთდნენ ელექტრონის ტრამვაის და კონკის ყველა მუშა-მოსამსახურეები. ასე რომ 1905 წლის 20 იანვრისათვის საგაფიცო მოძრაობამ მოიცვა თბილისის თითქმის ყველა მუშები. იგი მალე გავრცელდა ბათუმის, ფოთის, ქუთაისის, ჭიათურის, ტყიბულის და სხვა საწარმოთა მუშებზე, რკინიგზის დეპოებისა და სადგურების მუშა-მოსამსახურეებზე. 25 იანვრისათვის საგაფიცო მოძრაობამ მოიცვა საქართველოს თითქმის მთელი მუშათა კლასი.

¹ დოკ. № 15.

² ამჟამად ლენინის სახელობის მოედანი.

³ დოკ. № 15.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნების მუშები 1905 წლის იანვრის გაფიცვის დროს იკავებდნენ უპირატესად აყენებდნენ ეკონომიურ მოთხოვნებს, მაგრამ იგი მიიღოდა პოლიტიკურ ბრძოლისაკენ ამიერკავკასიისა და მთელი რუსეთის პროლეტარიატის მხარდამხარ, რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის ინტერნაციონალური დროშის ქვეშ. რსდმპ-ს კავკასიის კავშირის 22 იანვარს გამოშვებულ პროკლამაციაში ნათქვამია: „ჩვენ უნდა შევერთოდე განურჩევლად ეროვნებისა, უნდა შევადგინოთ თავისი სოლიდარობით და ორგანიზებულობით პროლეტარიატის მტკიცე არმია, დავდგეთ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის მუშათა პარტიის წითელი დროშის ქვეშ და გავიდეთ ბრძოლის ველზე“¹.

ბრძოლისაკენ მიუხეობდა აგრეთვე რსდმპ-ს კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტი ყველა მშრომელთ განურჩევლად ეროვნებისა და სქესისა.

გაეავარძელათ ამხანაგებო ჩვენი მიტინგები, — ნათქვამია თბილისის კომიტეტის პროკლამაციაში, — მოვიწვიოთ ამ მიტინგებზე ყველა მშრომელი: მამაკაცები და ქალები, ქართველები და რუსები, სომხები და თათრები. სოციალ-დემოკრატიის წითელი დროშის ქვეშ შეკრებილი, დაე ყოველ ჩვენთანაა გაუხსნას თავისი გული ამხანაგებს და გამომავლანონ დაგროვილი ბოძი; გაუგზავნოთ წყველა-კრულვა ბურჟუაზიისა და თვითმპყრობელობას, გაუგზავნოთ ამხანაგური სალაში პეტერბურგისა და სხვა ქალაქების ნებრძოლ ძმებს, მოვითხოვოთ ომის დაუყოვნებლივი შეწყვეტა... მოვითხოვოთ თვითმპყრობელობის მოსპობა და ხალხთა მმართველობის თვით ხალხის ხელში გადასვლა².

1905 წლის იანვრის ბოლოს რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტმა მუშებს მოუწოდა უკვე უშუალოდ პოლიტიკურ გაფიცვებზე გადასვლისაკენ, ბრძოლისაკენ, პოლიტიკური თავისუფლების მოპოვებისათვის. ამის გამო გამოშვებულ პროკლამაციაში, ნათქვამია: „როგორც თევზს ზწყლოთ, ასევე პროლეტარიატს არ შეუძლია იცხოვროს და ისუნთქოს პოლიტიკური თავისუფლების გარეშე. როგორც ჰაერი, როგორც საჰმელი, ისე ჩვენ გვინდა თავისუფლება პრესის, სიტყვის, კრებების და გაფიცებისა. ახლოდ მათი მოპოვებით ჩვენ შევძლებთ გავაუმჯობესოთ ჩვენი ეკონომიური მდგომარეობა... მხოლოდ როცა დაიმსხვრევა მონობის ბორკილები, დაღებული თვითმპყრობელობის მიერ ყოველ ცოცხალ ადამიანზე, მაშინ გაიფურჩქნება მუშათა კლასი. მაშინ მოიპოვებს ის უკეთეს ცხოვრებას, დაამყარებს სოციალისტურ წყობილებას“³.

1905 წლის თებერვლიდან რევოლუციური მოძრაობა საქართველოში ღებულობს პოლიტიკურად უფრო გამახვილებულ ხასიათს. მუშათა გაფიცვები დემონსტრაციები და შეიარაღებული გამოსვლები მთელს ქვეყანაში ერთი მეორეს მიჰყვებოდა. მუშათა რევოლუციური პარტიის ლოზუნგები: „ძირს თვითმპყრობელობა“, „გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას“, „ძირს ომი“ — გახდნენ ხალხთა მასების მოძრაობის წარმმართველ ლოზუნ-

¹ დოკ. № 21.

² დოკ. № 22.

³ დოკ. № 49.

გებად. მუშათა კლასს ყველგან კვალდაკვალ გაჰყვია დაბეჩავეულობა. სახალხო რევოლუციური მოძრაობა საქართველოშიც მუშათა კლასისა და მისი პარტიის ხელმძღვანელობით მიიმართა თვითმპყრობელობის, თავადზნაურ-მემაჟულეთა რეჟიმის, ბურჟუაზიული ექსპლოატაციისა და ეროვნული მონობის წინააღმდეგ დემოკრატიული თავისუფლებისათვის, სოციალიზმისათვის.

მუშათა კლასის რევოლუციურმა ბრძოლებმა ამიერკავკასიაში ყურადღება მიიპყრო ბოლშევიკური პარტიის 3 ყრილობისა, რომელმაც სპეციალურად მოისმინა ყრილობის დელეგატის, რსდმპ-ს კავკასიის კავშირის კომიტეტის წევრის მიხა ცხაკაიას თანამოხსენება კავკასიის ამბების შესახებ და მიიღო ლენინის მიერ დაწერილი რეზოლუცია.

იღებს რა მხედველობაში, — ნათქვამია ამ რეზოლუციაში:

1) „რომ კავკასიის სოციალ-პოლიტიკური ცხოვრების განსაკუთრებულმა პირობებმა ხელი შეუწყეს იქ ჩვენი პარტიის ყველაზე უფრო მებრძოლი ორგანიზაციების შექმნას;

2) რომ კავკასიის მოსახლეობის უმრავლესობის რევოლუციური განწყობილება, როგორც ქალაქად, ისე სოფლად, უკვე მივიდა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ საყოველთაო სახალხო აჯანყებამდე;

3) რომ თვითმპყრობელური მთავრობა უკვე გზავნის ჯარებსა და არტილერიას გურიაში და ამზადებს აჯანყების ყველა უმნიშვნელოვანესი კერის უაღრესად დაუნდობელ განადგურებას;

4) რომ კავკასიაში სახალხო აჯანყებაზე თვითმპყრობელობის გამარჯვებას რასაც იქაური მოსახლეობის სხვადასხვაგვაროვანი შემადგენლობა ადვილებს, უაღრესად მავნე შედეგი ექნება აჯანყების წარმატებისათვის მთელ რუსეთში; —

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის 3 ყრილობა რუსეთის შეგნებული პროლეტარიატის სახელით მხურვალე საღამს უთვლის კავკასიის გმირ პროლეტარიატსა და გლეხობას და აცხადებს პარტიის ცენტრალურ კომიტეტსა და ადგილობრივ კომიტეტებს უაღრესად ენერგიული ზომები მიიღონ კავკასიაში საქმის მდგომარეობის ცნობების რაც შეიძლება ფართოდ გასავრცელებლად ბროშურების, მიტინგების, მუშათა კრებების, საწრეო გასაუბრების და სხვ. საშუალებით. აგრეთვე კავკასიისათვის დახმარების დროზე გასაწევად შეიარაღებული ძალით“¹.

რსდმპ 3 ყრილობის გადაწყვეტილებამ გამოიწვია ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციები და ქართველი ბოლშევიკები რევოლუციური მოძრაობის ხელმძღვანელობის გაძლიერებაზე, შეაიარაღა ბრძოლის რევოლუციური ტაქტიკით და ახალი მეთოდებით. ამ გადაწყვეტილების თანახმად რსდმპ კავკასიის კავშირის ადგილობრივმა კომიტეტებმა საქართველოში გააძლიერეს აგიტაცია-პროპაგანდა, მასობრივი პოლიტიკური და ორგანიზაციული მუშაობა

¹ ვ. ლენინი, თხზულებანი, ტ. 8, გვ. 497 — 498.

მუშებში, გლეხებში და ჯარისკაცებში საერთო—პოლიტიკური გაფიცვისა და შეიარაღებული აჯანყების მოსამზადებლად. დადგა რევოლუციის შემდგომი ეტაპი.

გაიშალა სამაისო გაფიცვები და დემონსტრაციები თბილისში, რომლებმაც თანდათანობით მოიცვა საქართველოს სხვა საფაბრიკო-საქარხნო და სატრანსპორტო მუშები და მოსამსახურენი. თბილისის ტრამვაელთა წინასამაისო გაფიცვა დამთავრდა გაფიცულთა გამარჯვებით. პირველ მაისს მოხდა შეთანხმება ტრამვაის ღირებულებისა და მუშა-მოსამსახურეთა შორის, რომლის საფუძველზე ტრამვაელებს მოემატა მნიშვნელოვნად ხელფასი და მიიღეს ერთდროული დახმარება. ტრამვაის ღირებულება იძულებული გახდა დათანხმებულიყო 8 საათიან სამუშაო დღის დაწყებას თუ ქალაქის სათათბირო¹ მისცემდა ამაზე თანხმობას. ტრამვაის ღირებულების წაერთვა უფლება ტრამვაისა და ცენტრალური ელექტროსადგურის მუშა ან მოსამსახურე დაეთხოვნა სამსახურიდან და გადაეჭრა შრომის საკონფლიქტო საკითხები თვითნებურად. ასეთი საკითხები მოგვარებული უნდა ყოფილიყო საამხანაგო და სამედიკატორო სასამართლოს წესით². ამ გამარჯვების შემდეგ ტრამვაელებმა და ცენტრალური ელექტროსადგურის მუშა-მოსამსახურეებმა განაახლეს მუშაობა. განაახლეს მუშაობა აგრეთვე თბილისის თამბაქოს ფაბრიკების გაფიცულ მუშებმა მეპატრონეების მიერ ხელფასის მომატებისა და 9 საათიანი სამუშაო დღის დაწყების შემდეგ³.

სარიცხის თამბაქოს ფაბრიკის მუშებმა ახალციხეში აიძულეს მეპატრონე შემოეღო 9 საათიანი სამუშაო დღე და დაჰპირებოდა 8 საათიანი სამუშაო დღეზე გადასვლას იმ პირობით, თუ სხვაგანაც იქნებოდა შემოღებული 8 საათიანი სამუშაო დღე. სარიცხი იძულებული გახდა მოემატებინა ხელფასი მეპატრონეებისათვის, პაპიროსის ჩამწყობათათვის და ყველა კვირეულ და თვიურ მუშისათვის როგორც საცალო გამომუშავებაზე, ისე საერთო თვიურ განაკვეთზე 10—20 პროცენტით, დაეწესებინა ავადმყოფთა მკურნალობა ფაბრიკის ანგარიშზე მუშისათვის ხელფასის 50 პროცენტის გადახდით⁴.

ეკონომიური მოთხოვნათა დაკმაყოფილებას მიიღწიეს ზოგან ნაწილობრივად, ზოგანაც მთლიანად ბევრ საწარმოს მუშებმა. შემცირდა უმუშევრობა, რაც დამახასიათებელი იყო 1901—1903 წლებისათვის. კაპიტალისტები ყველაფერზე მიდიოდნენ იმისათვის, რომ წარმოება არ შეჩერებულიყო, რაც აიხსნება არა იმდენად რევოლუციის სამიშროებით, რამდენადაც შინაურ და საგარეო ბაზრებზე სამრეწველო და სასურსათო პროდუქტებზე მოთხოვნილებათა ზრდით.

თითქმის სამრეწველო კრიზისს თავი დაახწია ქვეყანამ 1904—1905 წლებში. მაგრამ მრეწველობის აყვავება მაინც არ დაწყებულა. სამრეწველო კრიზისი რაღაც თავისებურ დებრესიაში გადავიდა, ხოლო მეშაბა საგაფიცო

¹ არჩევითი თვითმმართველობის ორგანო.

² დოკ. № 88.

³ დოკ. № 90.

⁴ დოკ. № 89.

მოძრაობა, რომელიც დაიწყო სამრეწველო კრიზისთან ერთად—1905 წლის რევოლუციაში გადაიზარდა. ახლა რევოლუცია გახდა საფაბრიკო-საქარხნო მრეწველობის მოღუნების მთავარი მიზეზი, მიზეზი იმისა, რომ რევოლუციის შედეგად 1901—1903 წლების სამრეწველო კრიზისს მოჰყვა უშუალოდ არა მრეწველობის აყვავება, არამედ ქრონიკული დეგრესია.

რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის წყალობით საქართველოს ყველა საწარმოთა მუშეები რწმუნდებოდნენ მოძრაობის მიმდინარეობაში, რომ კაპიტალისტების მიერ წამოგდებული ნასუფრალი სრულებით არ შეადგენდა მშრომელთა საერთო ინტერესს. თვითმპყრობელობის დამსობა და პოლიტიკური თავისუფლებას მოპოვება იყო ყველა ფაბრიკა-ქარხნის მუშათა საერთო კლასობრივი ინტერესი, მუშისა და გლეხის +საერთო-სახალხო ინტერესი საქართველოშიც, ამიერკავკასიაშიც და მთელ რუსეთში. ამიტომ ცხად იყო, რომ ეკონომიური მოთხოვნებიდან დაკმაყოფილება ფაბრიკა-ქარხნების მეპატრონეთა მხრივ 1905 წლის მაისის თვეში ვერ შეაჩერებდა ქართველ მუშებს.

20 ივნისს, თბილისში დაიწყო ახალი საყოველთაო გაფიცვა, რაც გაგრძელდა თვის ბოლომდე. გაფიცვის უშუალო საბაბი იყო შევარაზმულ, ეგრეთოდებულ „პატრიოტულ საზოგადოების“ პროვოკაციული გამოსვლები. ამ საზოგადოების წევრებმა დაიწყეს მანიფესტაციების მოწყობა, რომ გამოეწვიათ შეტაკება ხალხსა და პოლიციას შორის. ეგრეთოდებულ „პატრიოტები“ მართავდნენ ხულიგნურ თავდასხმებს რევოლუციონერებზე, აფორიაქებდნენ მუშათა ოჯახებს. ისინი განსაკუთრებით გათავხედდნენ 1905 წლის ზაფხულზე.

კონტრრევოლუციის ამ ხულიგნურ გამონდომათა საპასუხოდ გამოვიდა თბილისის პროლეტარიატი. 20 ივნისს ფაბრიკა-ქარხნების, რკინიგზის მთავარ-სახელოსნოების, დეპოს, ტრამვაის, კონკისა და სტამბების მუშებმა გამოაცხადეს საყოველთაო გაფიცვა, რომელიც მომზადდა რსდმპ-ს კავკასიის კავშირის კომიტეტის მიერ და ატარებდა პოლიტიკურ ხასიათს. ამ გაფიცვის შესახებ თბილისის საფაბრიკო ინსპექტორი კუხტა დეპეშით ატყობინებს თავის საოლქო ცენტრს ხარკოვში, რომ 20 ივნისს, „თბილისის ყველა ქარხნებში დაიწყო გაფიცვა, ეკონომიური მოთხოვნები არ არის“¹.

გაფიცვას ჰქონდა წმინდა პოლიტიკური ხასიათი—ნათქვამია თბილისის გუბერნატორის მეფისნაცვლისადმი გაგზავნილ მოხსენებაში, ვინაიდან არავითარი ეკონომიური მოთხოვნები არ წამოუყენებიათ მუშებს. გაფიცვა თანდათანობით გადაიზარდა დემონსტრაციებში და ზოგ ადგილას 23, 24 და 25 ივნისს მუშების შეიარაღებულ თავდასხმებში პოლიციელთა და კაზაკთა რაზმებზე. მუშებმა კაზაკთა დამსჯელ რაზმების წინააღმდეგ მიმართეს ბომბებსაც კი. ამ შეტაკებებში მოკლული იქნენ 2 კაზაკი, ერთი გოროდოვო და ერთი მეფხოვე, დაჭრილი იქნა მეექვსე უზნის ბოქალუი, მისი თანამეგობარი უზნის ზედამხედველი, 2 მეფხოვე და სხვ.²

¹ დოკ. № 19.

² დოკ. № 95.

თბილისის საერთო პოლიტიკურ გაფიცვას მოჰყვა ბათუმის რკინიგზელთა და ფაბრიკა-ქარხნების მუშათა საერთო გაფიცვა, რაც აგრეთვე გადაიზარდა პოლიტიკურ დემონსტრაციებში. ამ ამბების შესახებ საფაბრიკო-ინსპექტორი სუშჩევსკი თავის ცენტრს ხარკოვში დეპეშით აცხადებდა: „საერთო გაფიცვა. დახურულია სამრეწველო და სავაჭრო დაწესებულებანი, ტრანსპორტის მოძრაობა შეწყდა. რკინიგზის მოძრაობას მომსახურეობას უწევს ჯარისკაცები“¹.

თბილისისა და ბათუმის მუშების პოლიტიკურ გაფიცვებსა და დემონსტრაციებს მოჰყვა ქუთაისის, ქიათურის, შორაპნის, სოხუმის, ფოთის, სამტრედიის, ხაშურის, თელავისა და სხვ. საწარმოთა მუშების გაფიცვები და დემონსტრაციები. საქართველოს მუშათა ეს საზაფხულო გაფიცვები და დემონსტრაციები თითქმის წარმოადგენდნენ ბაქოს პროლეტარათა, ივანოვო-ვოზნესენსკის მუშათა, ჯარის ნაწილთა, შავი და ბალტიის ზღვების ფლოტთა გამოსვლებისა და ლოძის მუშების საბარკადო ბრძოლების გამოხმაურებას. რევოლუციური კერები, რომლებიც გაჩნდნენ ზაფხულის პერიოდში რუსეთის განაპირა მხარეებში. ერთვოდნენ ცენტრს ერთიან რევოლუციურ მდინარებაში. მწიფდებოდა რევოლუციური აღმავლობის ახალი ეტაპი მთელს რუსეთში, როცა დაქსაქსული პოლიტიკური გაფიცვები და შეიარაღებული გამოსვლები ცენტრში და განაპირა მხარეებში უნდა გაერთიანებულიყვნენ სრულიად რუსეთის პოლიტიკურ გაფიცვაში.

ეს მართლაც ასე მოხდა. 1905 წლის სექტემბრის დასაწყისში თბილისში ზვიგოთდა პოლიტიკური გაფიცვების ახალი ტალღა, რომელსაც ბიძგი მისცა აკვისტოს ბოლოს ქალაქის თვითმმართველობაში მომხდარმა სისხლიანმა ამბებმა.

ქალაქის თვითმმართველობის ორგანოები რუსეთის განაპირა მხარეებში დემოკრატიული მოძრაობის ერთგვარ ზეგავლენას განიცდიდნენ. ხშირად მათ დარბაზებს მუშები იყენებდნენ სხდომებისათვის, თათბირებისათვის და კრებებისათვის. თბილისის ქალაქის სათათბიროს დარბაზიც სწორედ ასეთად იქნა გამოყენებული მუშების მიერ ზაფხულის ამბების ზეგავლენით.

25 აკვისტოდან ქალაქის სათათბიროს დარბაზში დაიწყო შეკრება მუშებმა და მუშათა წარმომადგენლებმა რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის ხელმძღვანელობით. იხილავდნენ უპირატესად პოლიტიკური ბრძოლის ტაქტიკურ საკითხებს. 29 აკვისტოს საღამოს 9 საათზე, თბილისის მუშები დაახლოებით 3 ათას კაცამდე შეიკრიბა სათათბიროს შენობასთან მორიგი კრების გასამართავად სათათბიროს ხმოსნებთან ერთად განეხილათ სახელმწიფო სათათბიროს² საკითხი. დარბაზის კარები დაკეტილი აღმოჩნდა. მუშებმა გააღეს კარები, შევიდნენ დარბაზში, უხმაუროდ დალაგდნენ და გამართეს კრება. ვინაიდან ხმოსნები არ გამოცხადდნენ კრების დღის წესრიგში დასმული იქნა მხოლოდ ბაქოში პროვოცირებული სომეხ-თათართა შეჯახებისადმი

¹ დოკ. № 93.

² ლაპარაკია ბულივარის სათათბიროზე.

დამოკიდებულების საკითხი, აირჩიეს თავმჯდომარე და შეუდგნენ საკითხის განხილვას.

ნახევარი საათის შემდეგ დარბაზში შემოვარდა პოლიციელი და თბილისის გენერალ-გუბერნატორის სახელით წინადადება მისცა კრებას დაშლიყო. აღშფოთებულმა მუშებმა პოლიციელს დაუწყეს ყვირილი: „ძირს პოლიცია“, „ძირს თვითმპყრობელობა“. პოლიციელი უცებ გაეცალა შეკრებილთ, მაგრამ 15 წუთის შემდეგ სათათბიროს შენობას ალყა შემოარტყა 500-მდე შეიარაღებულმა კაზაკმა და სროლა აუტეხა.

შენობის მთავარი მისავალი პოლიციელებმა წინასწარ ჩაეკეტეს, რომ მუშებისათვის გასვლის შესაძლებლობა არ მიეცათ დარბაზიდან. გამხეცებული კაზაკები მუშებს ესროდნენ ქანდარებზე და ღერეფნებში. ვინც შემთხვევით მოახერხა დარბაზიდან გასვლა, მათ უმაღვე ხერხედნენ გასასვლელ კარებთან. ეს საშინელი სისხლისღვრა გაგრძელდა დაახლოებით 40 წუთს. მოკლულ იქნა 60 კაცი, დაჭრილი—300-მდე.

ცნობა მუშების დახვრეტის შესახებ ელვის სისწრაფით მოედო საქართველოს და ამიერკავკასიის ყოველ კუთხეს. რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტმა იმ დღესვე გამოუშვა პროკლამაცია, რომელშიც მოუწოდებდა მუშებს გაეძლიერებინა ბრძოლა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. „იღვრება პროლეტარტა სისხლი—ნათქვამია პროკლამაციაში, ჩვენ მშვიდად შევიკრიბებით ქალაქის „უბრავეში“, მაგრამ მოვიდნენ მეფის ლაქიები და მხეტრალ დაგვიშინეს თოფები. წყნარად ვმსჯელობდით ჩვენს ჰირ-ვარამზე, მაგრამ ჭალათმა კაზაკებმა ნადირობა გამართეს ჩვენზე, სცემდნენ და ფეხქვეშ სთელავდნენ ჩვენს მოძმეებს.

ტყვიების ზუზუნმა, მათრახის ტყლაშუნმა, ქალების ქვითინმა, დაჭრილთა კენესამ, მომაცდადეთა წყევლამ და მტრების ხარხარმა, გულის დამხვემა ხარხარმა,—ყველა ამან ქართველიად გადაიარა ჩვენს თავზე...

წყევლა და სიკვდილი მეფის მთავრობას, რომელმაც ჩვენი ცოლშვილი ააქვითინა.

მაგრამ, ნუ იფიქრებს ის, რომ ჩვენი რევოლუციური სიამაყე გატეხოს. პირიქით, მოძმეთა სისხლი გულს უფრო ამამაცებს. ძმათა აჩრდილები თავს გვევლებიან და ყურში ჩაგვჩურჩულებენ: სისხლი აიღეთო. ჩვენ ვერ დავიხევო უკან, ჩვენ ვერ დაუშვებთ ღროშას. სისხლი სისხლისათვის და სიკვდილი სიკვდილისათვის—აი რით უნდა უპასუხოთ ჯალათებს. შეიარაღება და სისხლის აღება. გაუმარჯოს აჯანყებას.—აი როგორი უნდა იყოს ჩვენი ლოზუნგი, ამხანაგო მუშებო“¹.

სისხლიან ამბებს თბილისში მთელი საქართველოს პროლეტარიატი გამოეხმაურა. თბილისის ყველა ფაბრიკა-ქარხნებისა და რკინიგზის მუშები აწყობენ ახალ პოლიტიკურ გაფიცვებს და დემონსტრაციებს. თბილისის სწრაფად მიჰყვა ხაშური, გორი და სხვ., აღმოსავლეთ საქართველოსა და დასავლეთ საქართველოს მუშები და გლეხები.

¹ დოკ. № 99.

კავკასიის კავშირის იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტმა 1 სექტემბერს გა-
 ზრუშვა პროკლამაცია, სადაც ნათქვამია: „ამხანაგების სიკვდილი გულს გვი-
 ღრინის და სულს გვიშფოთებს... მაგრამ არ შეგვაშინოს ამან, ამ ახალმა
 სისხლის ნაკადულმა არ დააცხროს ჩვენს გულში ანთებული რევოლუციური
 ალი, არ შეასუსტოს ჩვენი მარჯვენა საბრძოლველად ამართული. მეტი შეუ-
 პოვრობით, მეტი გააფთრებით, მეტი ბრაზითა და ზეურისძიებით გავქეპნოთ
 ჩვენ დახოცილი ამხანაგების სისხლის ასაღებად. სიკვდილი ყოველთვის თან-
 გვდევდა ჩვენ, ეს ჩვენთვის არა ახალია—ძველია, მაგრამ ყოველი სისხლის
 წვეთი უფრო და უფრო ანთებდა ჩვენს გულში ბრძოლის ალს. ეს ალი დღეს
 ცეცხლის ზღვად გადაიქცა. მან წარღვნა მთელი რუსეთი, მთელი კავკასია...
 აღგვანდელი დღე შეიარაღებული აჯანყების დღეა... დაუფლება ყოვლად შე-
 უძლებელია, მეომარნი ყოველი მხრიდან იარაღს ითხოვენ... სარევოლუციო
 ძარი დარაზმულია, საჭიროა მხოლოდ იარაღი... რევოლუცია მხოლოდ იარა-
 ლით გაიმარჯვებს და ჩვენ ყოველგვარი საშუალება ვიხმაროთ მალე აუშვათ
 შეიარაღებული აჯანყების დროშა“¹.

ბოლშევიკთა პარტიის მოწოდებას, 29 აგვისტოს ამბავის გამო ახალი
 პოლიტიკური გაფიცვებით და დემონსტრაციებით გამოეხმაურა საქართველოს
 ყველა მშრომელები. თბილისის პროლეტარიატი დარაზმული ბოლშევიკური
 ლიზნელების გარშემო რევოლუციურ შეუპოვრობით ებძება ბრძოლაში.
 1 სექტემბრის დილიდან დაიწყო პოლიტიკური გაფიცვები თბილისის ყველა
 საწარმოში. ნიშნად 29 აგვისტოს სისხლიანი ამბების პროტესტისა. შეწყდა
 ტრამვაის მოძრაობა. გამოვიდნენ ქუჩებში მუშები და ახალგაზრდობა, ზოგი
 მთვანი სამგლოვიარო ტანსაცმელში, გულზე 29 აგვისტოს მსხვერპლთა ფო-
 ტოსურათებით. გაჩნდნენ სტამბური წესით დაბეჭდილი პროკლამაციები და
 ფურცლები, რომლებიც უდანაშაულო მუშების 29 აგვისტოს სისხლისღვრას
 აბრალებდა ქალაქის სამმართველოსა და გენერალ-გუბერნატორის შეთანხმე-
 ზულ პროვოკაციულ მოქმედებას. ეს პროკლამაციები და ფურცლები მოუ-
 წოდებდა თბილისის მშრომელებს გამოეცხადებოდათ ბოიკოტი ქალაქის თავი-
 სადმი და ზაქოსნების მიერ შემადგენლობისადმი, მოეწყოთ შეიარაღებული
 აჯანყება მეფის მთავრობის დასამხობად და სხვ. „თითქმის სათათბიროს
 მთელი შემადგენლობა ქალაქის თავით ეროდ გადადგნენ, მდგომარეობა
 შემაშფოთებელია—ატყობინებდა დეპუტატი კავკასიის პოლიციის უფროსი
 შინაგან საქმეთა სამინისტროს“.

თბილისის მუშებს მხარი დაუჭირეს ბათუმის, ქუთაისის, ქიათურის,
 ფოთის, სოხუმის, ზაშურის, სამტრედიის და საქართველოს სხვა დაბა ადგი-
 ლების მუშებმა. თბილისის პროლეტარიატმა, რომლის შემადგენლობაში
 რკინიგზის მთავარსახელისნოების მუშები მოწინავეთა რიგებში იდგნენ,
 სექტემბრის პოლიტიკურ გაფიცვებშიც წამყვანი ადგილი დაიკავა. „დღეს,
 დღის 12 საათზე—დეპუტატი აცნობებს თბილისის გუბერნიის ქანდარმათა
 სამმართველოს უფროსი პოლიციის დეპარტამენტს 10 სექტემბერს თბილი-

¹ დოკ. № 102.

სის რკინიგზის სახელოსნოების მუშებმა, დაახლოებით ათასხუთასმა კაცმა, გაიფიცა. „მარსელიოზის“ სიმღერით, რაიმე მოთხოვნების წამოუყენებლად. სახელოსნოებში დარჩა სამუშაოზე მხოლოდ პატრიოტები¹ დაახლოებით 900 კაცამდე².

სექტემბრის მუშათა პოლიტიკური გაფიცვები საქართველოში მკიდროდ რაუკავშირდნენ ბაქოს ამბებს და ამიერკავკასიის სხვა მუშათა გამოსვლებს, რაც შემდეგ შეუერთდა მთელი რუსეთის ოქტომბრის საყოველთაო გაფიცვას. 4905 წლის ოქტომბრის სრულიად რუსეთის საყოველთაო გაფიცვამ უფრო მაღალ საფეხურზე აიყვანა რევოლუციური მოძრაობა საქართველოში.

13 ოქტომბერს, თბილისში მუშათა რაიონში—ნაძალადევი, ბოლშევიკთა ინიციატივით მოწვეულ იქნა სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციების ჯარაიონთაშორისო კრება, სადაც მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ 14 ოქტომბერს დაწყებულიყო საყოველთაო გაფიცვა.

მეორე დღეს, 14 ოქტომბერს, დეპოს საყვირის წინასწარ ძახილზე თბილისის რკინიგზის მთავარსახელოსნოების დეპოს, ტრამვაის, მთელ რიგ ფაბრიკების, ქარხნებისა და სავაჭრო დაწესებულებების მუშებმა და მოსამსახურებმა შეწყვიტეს მუშაობა და გამოაცხადეს გაფიცვა. დღის 3¼ საათზე რკინიგზის სამმართველოსთან რკინიგზის სამსახურის ყველა დარგის წარმომადგენლებმა გამართეს მიტინგი, სადაც მოწინავე მუშები გამოდიოდნენ სიტყვებით და კითხულობდნენ პროკლამაციებს. მიტინგზე ერთხმად იქნა მიღებული რეზოლუცია მოწყობილიყო საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვა 20 ოქტომბრამდე. 15 ოქტომბერს გაიფიცნენ თბილისის ყველა ფაბრიკები და ქარხნები, ჭიათურის მარგანეცის მუშები, შეწყდა მატარებლების გასვლა თბილისიდან. დეპო გაცალიერდა. მოიხსნა სატვირთო მატარებლების გასვლა კინათურიდან და შორაპნიდან. საყოველთაო გაფიცვას შეუერთდა უკლებლო რკინიგზისა და ტელეგრაფის ყველა მოსამსახურეები. შეწყვიტეს მუშაობა ბათუმის რკინიგზელებმაც.

„დღეს თბილისში გაფიცვის პირველი დღეა, — ატყობინებდა დევეში კავკასიის პოლიციის უფროსი შინაგან საქმეთა სამინისტროს. — სავაჭრო და სამრეწველო საწარმოებმა, ფაბრიკებმა, ქარხნებმა, რკინიგზის სახელოსნოებმა, ტრამვაიმ შეწყვიტეს მუშაობა. მატარებლები თბილისიდან აღარ გადიან. თბილის-ბათუმი-ქუთაისის ხაზზე ალაგ-ალაგ გაფუჭებულია გზა. არის იმედი აღვადგინოთ მოძრაობა, ხვალ რკინიგზის ბატალიონის მეშვეობით. თბილისსა და ბათუმს შორის გაფუჭებულია ტელეგრაფი, ზოგან აღებულია ტელეგრაფის ბოძებიც“³.

თბილისის რკინიგზის მთავარსახელოსნოებში 15 ოქტომბერს სრულიად შეწყდა მუშაობა, რის გამო სახელოსნოები დაიკეტა. ამიერკავკასიის რკინიგზის ყველა ხაზებზე გამოცხადდა გაფიცვა. მოსამსახურენი შეუერთდნენ

¹ შავრაზმელი საზოგადოების წევრები.

² დოკ. № 105.

³ დოკ. № 112.

გაფიცულ მუშებს. ყველგან შეწყდა მატარებლების მიმოსვლა. მეფისნაცვალმა გასცა განკარგულება რკინიგზის ყველა თადარიგის მოსაქონსურეთა სამსახურიდან დათხოვნისა და ჯარის ნაწილებში გაგზავნის შესახებ. ასეთი მუშა-მოსამსახურენი აღმოჩნდნენ დაახლოებით 5 ათას კაცამდე. „თორმეტ მთავარ სადგურზე—იტყობინება დეპუტთა ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსი—მოეწყო მატარებელთა სამხედრო შემადგენლობანი მგზავრთა აუცილებელ გადაყვან-გადმოყვანისათვის, რომლებსაც მომსახურეობას უწევს მხოლოდ რკინიგზის ბატალიონის ჩინოსნები“¹.

მუშათა გაფიცვებს და დემონსტრაციებს თან ახლდა ცალკეული შეჯახებანი პოლიციისა და კაზაკთა რაზმებთან. ასეთ შეჯახებებს ადგილი ჰქონდა თბილისში, ბათუმში, ქუთაისში და სხვ. 18 ოქტომბერს ბათუმში მოკლულ იქნა გოროდოვოი გეგელია, დაჭრეს ეტლით მიმავალი პოლიციეისტერის თანაშემწე სკვორცოვი; გაფიცულებსა და კაზაკებს შორის სროლის შედეგად მსუბუქად დაიჭრა ხერსონის პოლკის ერთი ჯარისკაცი და სხვ.

სრულიად რუსეთის ოქტომბრის პოლიტიკურმა გაფიცვამ, რომელშიც ერთ-ერთ გამირულ რაზმად მონაწილეობდა საქართველოს პროლეტარიატი, შეუქმნა სერიოზული საფრთხე მეფის თვითმპყრობელობას. მეფე, ნიკოლოზ II იძულებული გახდა გამოეცა 17 ოქტომბერს მანიფესტი, რომელშიც იგი ჰპირდებოდა ხალხს სიტყვის. პრესის, კავშირების, სინდისის თავისუფლებას და სახელმწიფო სათათბიროში საარჩევნო უფლების გაფართოებას. მაგრამ 17 ოქტომბრის მანიფესტი, როგორც მიუთითებდნენ ბოლშევიკები, იყო მხოლოდ მოტყუება. ცარიზმის დროებითი უკანდახევა ხელახალი შეტვისათვის. ვ. ი. ლენინი ამ მანიფესტის გამო წერდა: „მეფის დათმობა მართლაც რევოლუციის უდიდესი გამარჯვებაა, მაგრამ ეს გამარჯვება ჯერ კიდევ ოდნავადაც არ სწყვეტს თავისუფლების მთელი საქმის ბედს. მეფეს ჯერ კიდევ სრულებითაც არ დაუყრია იარაღი, თვითმპყრობელობას ჯერ სულაც არ შეუწყვეტია არსებობა. მან მხოლოდ უკან დაიხია...“²

გამოიცნო რა სწორად მეფის მანიფესტის მიზანი, საქართველოს მუშათა კლასმა არამცთუ შეწყვიტა პრძოლა მისი გამოცემის შემდეგ, არამედ კიდევ უფრო გააძლიერა. მუშათა მოძრაობა საქართველოს ქალაქებში და გლეხთა გამოსვლები სოფლად მანიფესტის შემდეგ ლეზულობენ უფრო მეტ გაქანებას. ამ ამბებს რევოლუციური ძალები მიჰყავდა უშუალოდ შეიარაღებულ აჯანყებასთან.

შეიარაღებული აჯანყების ლოზუნგი, რომელიც გახდა პოპულარული საქართველოს მშრომელთა შორის ჯერ კიდევ საყოველთაო გაფიცვამდე, უკვე ღაღა რეალურ ნიღაზზე. ბოლშევიკთა პარტია, მენშევიკების მტკიცების საწინააღმდეგოდ რომ აჯანყება არის სტიქიური მოვლენა და არაა მიზანშეწონილი. ყოველთვის ასწავლიდა პროლეტარიატს, რომ მას შეუძლია მოიპო-

¹ დოკ. № 118.

² ვ. ლენინი, თხზულებანი, ტ. 9, გვ. 523.

გოს გამარჯვება ცარიზმზე მხოლოდ საერთო-სახალხო აჯანყების შედეგად. ქართველი ბოლშევიკების ინიციატივით, მონაწილეობით და ხელმძღვანელობით ჯერ კიდევ ოქტომბრის საყოველთაო გაფიცვამდე ტარდებოდა აგიტაცია, პროპაგანდა და ორგანიზაციული ღონისძიებები წითელი რაზმების შესაქმნელად, მათ შესაიარაღებლად. წითელ რაზმებში ხალისით ეწერებოდნენ მუშები თბილისში, ბათუმში, ფოთში, ქიათურაში, ტყიბულში, სამტრედიოში და სხვა დაბა ქალაქებში. ქალაქის მუშების გავლენით და მონაწილეობით იქმნებოდა წითელი რაზმები სოფლადაც—გურიისში, სამეგრელოში, იმერეთში, ქართლში და კახეთში. სოფლად მიდიოდნენ ბოლშევიკთა პროპაგანდისტები, ქალაქის მოწინავე მუშები და უხსნიდნენ ქართველ გლეხსაცობას შეიარაღებული აჯანყების მნიშვნელობას გამარჯვებისათვის ბრძოლაში.

შეიარაღებული აჯანყების უკეთესად ორგანიზაციისა და ხელმძღვანელობის მიზნით ნოემბრის ბოლო რიცხვებში მოწვეული იქნა რსდმპ კავკასიის კავშირის კონფერენცია, რომელმაც მიიღო გადაწყვეტილება აჯანყების მოწყობის შესახებ, დასახა გეგმა და მისცა სათანადო დირექტივები ადგილობრივ კომიტეტებს.

მაგრამ მეფის მთავრობის მოხელეები, რომლებსაც დამსჯელი რაზმები უკვე სრულ მზადყოფნაში ყავდათ ოქტომბერ-ნოემბრის ამებთან დაკავშირებით, ყოველ ღონეს ხმარობდნენ იმისათვის, რომ მოეხდინათ მუშათა გამოსვლების ნაადრევი პროვოცირება შეიარაღებული აჯანყების ორგანიზაციის ჩაშლის მიზნით.

28 ნოემბერს, საღამოს, შეიარაღებული კაზაკები ჩასაფრდნენ ბათუმის თვითმმართველობასთან, სადაც ჩვეულებრივ თავს იყრიდნენ მოქალაქენი. კაზაკები ცივი იარაღის გამოყენებით, დაერივნენ უდანაშაულო ხალხს და დაუწყეს ცემა¹. ცნობაზე ბათუმის ქალაქის სამმართველოსთან კაზაკების მიერ ასეთი სიმხეტვის ჩადენის შესახებ, თავი მოიყარა ქალაქის სამმართველოსთან მოედანზე და ქუჩაზე უამრავმა ხალხმა, რომლის სახელდახელო შეიარაღებული ნაწილი დარჩა მთელ ღამეს ქალაქის ქუჩებში მოქალაქეთა უშიშროების დასაცავად.

29 ნოემბერს, ბათუმის ქუჩებში გამოვიდა უფრო მეტი რაოდენობის შეიარაღებული მუშები წესრიგის დასაცავად, ხოლო 30 ნოემბერს შეიარაღებულმა მუშებმა ბათუმის თითქმის ყველა მთავარ ქუჩებში და მოედნებზე აღმართეს ბარიკადები.

მაგრამ დეკემბრის პირველ რიცხვებიდან კავკასიის კავშირის კონფერენციის გადაწყვეტილების თანახმად შეიარაღებულ აჯანყებისათვის მზადება გაწაღეს ყველა ადგილობრივმა ორგანიზაციებმა. ყველგან გაჩნდნენ წითელი ასეულები, საბრძოლო რაზმები და თავდაცვის სამხედრო ორგანიზაციები, რომლებიც იცავდნენ მუშათა მიტინგებსა და კრებებს. მუშების გამოსვლების შემდეგ, დეკემბრის პირველ რიცხვებში გამოვიდნენ სამტრედიის, ფოთის, ქუ-

¹ მეტად შემცირებული ცნობებით, მოკლულ იქნა 7 კაცი, დაჭრილი 4, ხოლო მაგადნაევი 15 კაცი.

თაისის, ქიათურის და სოხუმის მუშები. თბილისში ჯერ კიდევ მიმდინარეობდა მზადება.

13 დეკემბერს, ნაძალადევში მოწვეულ იქნა მრავალრიცხოვანი მიტინგი, სადაც განხილულ იქნა საკითხი საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვისა და შეიარაღებული აჯანყების შესახებ.

გაფიცვები, რომლებიც დაიწვეს თბილისში რკინიგზელებმა ჯერ კიდევ 4-5 დეკემბერს, თავისი შეუპოვრობით და ორგანიზაციულობით მაგალითის მიმცემი გახდა ბათუმისათვის, ქუთაისისათვის, ქიათურისათვის. პოლიტიკურმა გაფიცვებმა და შეიარაღებულმა გამოსვლებმა გამოიწვიეს მოძრაობის შეწყვეტა ჯერ წიფა-ბათუმი-ფოთის რკინიგზის ხაზზე, შემდეგ თბილისი-ხაშურის ხაზზე, რამდენიმე დღის შემდეგ, ამიერკავკასიის რკინიგზის ყველა ხაზები საგაფიცვო განკარგულებაში გადავიდა.

დეკემბრის შუა რიცხვებში თითქმის მთელი საქართველო იყო გახვეული აჯანყების ცეცხლის ალში. სოფელი, რომელიც უცებ გამოეხმაურა ქალაქის მოწოდებას, მტკიცედ ჩაება ბრძოლაში. გურიის გლეხობა, შეიარაღებული თითქმის მთლიანად, გამირობის სასწაულებს ახდენდნენ მეფის ჯალათებთან და საკუთარ მემამულეებთან ბრძოლაში.

თბილისი, რომელიც მეფისნაცვლის რეზიდენციას წარმოადგენდა კავკასიაში, გახდა აჯანყების საბრძოლო შტაბად, სადაც დეკემბრის შუა რიცხვებში უკვე შეწყვეტილი იყო მატარებლების მიმოსვლა და ქალაქის ტრანსპორტის მოძრაობა. შეჩერებული იყო მუშაობა აგრეთვე ყველა სამრეწველო და სავაჭრო წარმოება-დაწესებულებებში. თბილისის მუშათა უბნები — ნაძალადევი და დიდუბე მოიცვა გააფთრებულმა საბარკადო ბრძოლებმა.

შეშფოთებულნი შეუპოვარი რევოლუციური ბრძოლებით, ამიერკავკასიის ხელისუფლებმა თავი მოუყარეს კონტრრევოლუციის მთელ შეიარაღებულ ძალებს თბილისში აჯანყების დასაწყისშივე ჩასახშობად. კავკასიის მეფისნაცვალმა ჯერ კიდევ 14 დეკემბერს გამოსცა ბრძანება თბილისის, თბილისის მაზრისა და ამიერკავკასიის მთელი რკინიგზის სამხედრო მდგომარეობაზე გადაყვანის შესახებ. მაგრამ მიუხედავად კონტრრევოლუციური ძალების სიჭარბისა და რევოლუციური ბრძოლების თავდაცვითი ხასიათისა, მაინც მუშები გამირობულ წინააღმდეგობებს უწევდნენ მუშათა კვარტალებში ჩამდგარ კაზაკთა რაზმებს.

18 დეკემბერი იყო რევოლუციისა და კონტრრევოლუციის პირისპირ შეხვედრისა და ბრძოლების დღე ნაძალადევში და დიდუბეში. მაგრამ კაზაკთა ბევრად ჭარბმა ძალებმა რევოლუციონერთა შეუპოვარი წინააღმდეგობანი ვატყეს, მუშათა კვარტალები ცეცხლის ალში გახვიეს. მოკლულ და დაჭრილ მუშებით მოიფინა ქუჩები, აივსო საავადმყოფოები. მაგრამ საბარკადო ბრძოლები მაინც არ დამცხრალა. იგი გრძელდებოდა 19 და 20 დეკემბერსაც. ცხადია, რევოლუციონერთა მხრივ შენელებული ტემპებით და ენერგიით. სამაგიეროდ პოლიციისა და კაზაკთა ხელიგნურ თავდასხმებს და საპროვოკაციო გამოხდომებს საზღვარი აღარ ჰქონდა. მან მოიცვა მთელი ქალაქი.

21 დეკემბერს რამდენიმე კაზაკი თავს დაესხა ბაქოს ქუჩაზე მდგარ რამ-

დენიმე ახალგაზრდა მუშას და აუტეხა სროლა. მუშები იძულებული გახდნენ სროლითვე გაეცათ სამაგიერო პასუხი, რის შედეგად მოკლულ იქნა რამდენიმე კაზაკი. ასეთი პროვოკაციული ხასიათის თავდასხმები მოაწყეს მუშებზე და უბრალო მოქალაქეებზე დეკემბრის 21 და 22 რიცხვებში მიხაილოვის გამზირზე¹ მუშთაიდის ბაოის მახლობლად, ვაჟალში, სალდათის ბაზარზე და სხვ.

22 დეკემბერს პოლიციამ სალდათის ბაზარში თვითონ გამოიწვია შეიარაღებული შეჯახება მუშებსა და კაზაკთა დამსჯელ რაზმებს შორის. ერთი სახლიდან საპროვოკაციოდ გადმოაგდეს ბომბი, რასაც საჩუღდახლოდ მოჰყვა სროლა მზადმყოფ კაზაკთა რაზმის მხრივ. კაზაკები პირდაპირ ესროდნენ ბაზარში საყიდლებზე მოსულ ხალხს. რამდენიმე წუთის შემდეგ აქ გაჩნდნენ შეიარაღებული რევოლუციონერები, რომლებმაც საპასუხო სროლა აუტეხეს კაზაკებს. შეჯახებას მოჰყვა ბევრი მსხვერპლი მუშა რევოლუციონერებისა და ბაზარში შეგროვილ მოქალაქეთა მხრივ. ასევე იქნა პროვოცირებული შეჯახება გოლოვინის გამზირზე და მიხაილოვის ხიდზე. იმავე დღეს მთავრობამ რევოლუციონერთა დასათრგუნავად მიმართა ზარბაზნებსაც. 22 დეკემბრის მთელი დღე გვიან დაღამებამდე და 23 დეკემბრის დამე სროლა არ შეწყვეტილა. მთელი დღე-ღამე თბილისის მოსახლეობამ ცეცხლში გამოატარა. ამ ამბების გამო 25 დეკემბერს თბილისის ორგანიზაციის საგაფიცვო ბიურო მოუწოდებდა ხალხს:

„მოქალაქენო! გაიშალა ომი, ომი მთელ თვალუწვდენ რუსეთში. ცეცხლის ალშია მოსკოვი, სადაც ხდება რევოლუციის გადამწყვეტი შეჯახება რეაქციის ძალებთან, ხანძარმა მოიცვა როსტოვი, რომლის ნაწილი აღმოჩნდა აჯანყებულ ხალხთა ხელში. ასეა მთელი რუსეთში, რეაქციის ძალებმა მალა წამოიწყეს, რომ დაასამარონ რევოლუცია, ყველა მისი მონაპოვარი: ნაფლეთებდა აქციონ 17 ოქტომბრის მანიფესტი. უკანდახევა შეუძლებელია. რევოლუცია შეეჯახა პირისპირ კონტრრევოლუციას, გადამწყვეტი ბრძოლა მიმდინარეობს. თქვენც აღზედებით მოქალაქენო. დეე, ხულიგნური ბანდა გამძინავრდეს ხიშტებით, ამოქმედდეს ზარბაზნებით — ეს მისი უკანასკნელი სულის ამოხდომა.

სისხლიან და წმინდა ბრძოლისაკენ მოქალაქენო!

გაუმარჯოს შეიარაღებულ აჯანყებას!

გაუმარჯოს რევოლუციას“².

გამხნეებული რევოლუციური ღოზუნგებითა და მოწოდებებით, გაათქცეული ძალით ებრძოდნენ თბილისისა და საქართველოს მუშები კონტრრევოლუციის თავით ფეხებამდე შეიარაღებულ რაზმებს ბარიკადებზე. მხოლოდ დეკემბრის ბოლოს შესძლო მთავრობის ჯარებმა თბილისის მუშების შეიარაღებული წინააღმდეგობათა გატეხვა და დამარცხება.

ეს სწორედ ის მომენტია, როცა მეფის მთავრობამ მოახერხა სისხლში ჩაეხშო მოსკოვის დეკემბრის მუშათა შეიარაღებული აჯანყება, და ცენტრში

¹ ამჟამად პლუხანოვის გამზირი.

² დოკ. № 147.

მოპოვებული გამარჯვებით ხელფეხგახსნილმა, დამატებითი ძალები გადაი-
 სროლა პერიფერიებში რევოლუციის ჩასახშობად...

დადგა 1906 წელი. კონტრრევოლუციის იერიში ამიერკავკასიაშიც გა-
 ძლიერდა. საქართველოში გამძვინვარდა დამსჯელი რაზმები გრიანოვისა,
 ალიხანოვ-ავარსკისა, კრილოვისა, გავრილოვისა და სხვ. კონტრრევოლუციის
 დაწოლით საქართველოს მუშათა კლასი იწყებს უკან დახევას, მაგრამ რო-
 გორც არა დამარცხებული.

1906 წლის თებერვალში რკინიგზის საჩილოსნოების ახალგაზრდა მუშა
 არსენ ჯორჯიაშვილმა ბოში ესროლა და ააფეთქა სამხედრო ოლქის შტაბთან
 ეტლით მიმავალი გენერალი გრიანოვი, რომელმაც თავი გამოიჩინა საქართვე-
 ლოში დამსჯელი ექსპედიციების გაგზავნის ორგანიზაციით და თბილისში
 მუშათა შეიარაღებული აჯანყების სისხლში ჩახშობით. სისხლზე სისხლით
 უპასუხა თბილისის ორგანიზებულმა პროლეტარიატმა მშრომელთა სისხლში
 გასვრილ გრიანოვს, მაგრამ მისი სიკვდილი ვერ გამოისყიდდა იმ მსხვერპლს,
 რაც თბილისის მუშებმა გაიღეს თავისუფლებისათვის. დემოკრატიისათვის.
 სოციალიზმისათვის.

1906 წლის დასაწყისში, მენშევიკების საწინააღმდეგოდ, ბოლშევიკები
 ჯერ კიდევ არ სთვლიდნენ რევოლუციას დამარცხებულად და მოუწოდებდნენ
 მუშებს პირველ სათათბიროსათვის გამოცხადებით აქტიური ბოიკოტი. ამ
 ტაქტიკურ ხაზს დაადგა ამიერკავკასიის ბოლშევიკებიც.

საქართველოში, დეკემბრის აჯანყების დამარცხების შემდეგ სავაფიცო
 მოძრაობა არ შეწყვეტილა მთელი 1906 წლის განმავლობაში. იყო საფუძვე-
 ლი, რომ ბოიკოტის ტაქტიკა გაიმარჯვებდა და პირველი სათათბირო ჩაიშლე-
 ბოდა, ისე, როგორც წინანდელი ბულიგინის სათათბირო ჩაიშალა. მაგრამ
 ერთხელ დამარცხებული შეიარაღებული აჯანყება რუსეთის ცენტრებში, ვერ
 შემოაბრუნა სავაფიცო მოძრაობამ მის განაპირა მხარეებში 1906 წელს. პირ-
 ველი სათათბიროს არჩევნები არ ჩაშლალა, რაც იმის მაჩვენებელი იყო, რომ
 მუშათა გაფიცვები 1906 წელს ვერც საქართველოში მიიღებდა პოლიტიკუ-
 რად გამახვილებულ ხასიათს.

წინამდებარე პუბლიკაციაში მოტანილ საბუთთა შორის ჩვენ გვხვდება
 ცნობები მუშათა წარმომადგენლების ამომრჩეველთა კრებაზე გაგზავნის შე-
 სანებ პირველი სათათბიროს არჩევნების პერიოდში. ეს ცნობები ადასტურებენ
 ჯერ ერთი იმას, რომ სათათბიროს არჩევნები მრავალსაფეხურიანი იყო მუ-
 შებისათვის, მეორე, მუშათა კლასის პოლილიზობას, რომ ეს პოლილიზობა გა-
 ლებულ მსხვერპლის შედეგად უკვე შეაპჩინევი იყო.

პირველი სახელმწიფო სათათბიროს საარჩევნო სისტემის აზრი ის იყო,
 რომ მუშათა წარმომადგენლობა გაცხრილულიყო ისეთიანად, რომ სათათბი-
 როში მუშათა დემუტატების რაოდენობა ყოფილიყო მეტად უმნიშვნელო. მაგ-
 რამ ეს დოკუმენტები ადასტურებენ აგრეთვე იმასაც, რომ მუშათა წარმომად-
 გენელები, ასე თუ ისე, მიდიან რწმუნებულთა კრებებზე და ბოიკოტს არ უცხა-
 დებენ სათათბიროს. ბოიკოტის ტაქტიკის ჩაშლაში, რა თქმა უნდა, მენშევი-
 კებს მიუძღვის ბრალი, მაგრამ ფაქტი მაინც ფაქტად რჩება, რომ 1906 წლის

ქართული
ენციკლოპედია

გაფიცვისათვის არ იყო დამახასიათებელი ის პოლიტიკური პოზიცია, რომელიც ჰქონდა 1905 წლისათვის, რომ რევოლუციის შემობრუნება 1906 წელს უკვე შეუძლებელი იყო.

გაფიცვები 1906 წელს რადიკალიზაციას ეწეოდა. ერთგვარ კლებად ტენდენციას ამჟღავნებს საქართველოში და უპირატესად ეკონომიური ხასიათის იყო. მათ უშუალო ხელმძღვანელობას უწევდა მუშათა პროფესიული კავშირები, რომლებთანაც მჭიდრო კავშირი ჰქონდა და ხელმძღვანელობას უწევდა განადგურებას გადაარჩენილი, მაგრამ ღრმად რადიკალიზებული ბოლშევიკური ორგანიზაციები.

შეიცვალა ვითარება. საქირო გახდა რევოლუციური შეტევით ტაქტიკის შეცვლა ორგანიზებულად უკანდახევისა და მუშათა მასებთან კავშირის შენარჩუნების ტაქტიკით, რაც ლენინმა თავის დროზე წამოაყენა. უკან დახევის ლენინური ტაქტიკა ბოლშევიკებმა პირველად განახორციელეს 1906 წლის მეორე ნახევარში, რაც გამოიხატა მეორე სათათბიროსადმი ბოიკოტის უარყოფაში და სათათბიროს ტრაზუნად გამოყენებაში. ეს ტაქტიკა ბოლშევიკებმა შემდეგ გაატარეს მთელ რეაქციის პერიოდში, რასაც დასაწყისი მისცა 1907 წლის 3 ივნისის სახელმწიფო გადატრიალებამ.

1907 წლის 3 ივნისის სახელმწიფო გადატრიალება ითვლება 1905 წლის რევოლუციის დასასრულად და რეაქციის პერიოდის დასაწყისად საქართველოსათვისაც, ვინაიდან ამ დღეს გამოსცა მეფის გათავხედებულმა მთავრობამ კანონი მეორე სათათბიროს დათხოვნის შესახებ. ეს კანონი შევიდა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში დემოკრატიული რევოლუციის ერთი თვისობრივ მდგომარეობიდან სტოლიპინის რეაქციის მეორე თვისობრივ მდგომარეობაზე გადასვლის აქტად და ამიტომ 1907 წლის ივნისზე წყდება ძირითადად ჩვენი პუბლიკაცია.

რუსეთის პირველი რევოლუცია დამარცხდა, მაგრამ მან ითამაშა უდიდესი ისტორიული როლი, მზრალად მოხსნა ნიადაგი დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციისათვის. პროლეტარიატის გამარჯვებამ ბრძოლის გამოცდილებამ 1905—1907 წლებში, განზოგადოებულმა ლენინიზმის მიერ, გაუშუქა გზა სოციალისტური რევოლუციის მომზადებასა და გატარებას რუსეთში, რომლის ძლევამოსილი გამარჯვება შესაძლებელი გახდა 10-12 წლის შემდეგ. „1905 წლის გენერალური რეპეტიციის გარეშე შეუძლებელი იყო 1917 წლის დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება“ — ამბობდა ვ. ი. ლენინი.

ჩვენი რევოლუციური წარსულის ისტორიული მემკვიდრეობის მნიშვნელობას განსაკუთრებით აღნიშნავს საბჭოთა ხალხი და მთელი პროგრესული კაცობრიობა მიმდინარე წელს, დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 40 წლისთავთან დაკავშირებით, იმ რევოლუციის იუბილესთან დაკავშირებით, რომელშიც აისახა ყველა წინარევოლუციების ისტორიული გამოცდილება.

შპრომელთა ბრძოლის ისტორია დასავლეთისა და აღმოსავლეთის სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებში ნათლად ადასტურებს, რომ ამ ქვეყნების კომუ-

ნისტური და მუშათა პარტიები, იყენებდნენ რა რუსეთის რევოლუციების გზით გაშრობილებას და ლენინიზმის თეორიას, აღწევნ უდიდეს გამარჯვებებს კაპიტალიზმის ლიკვიდაციის, სახალხო დემოკრატიის დამკვიდრებისა და სოციალიზმზე გადასვლის საქმეში.

არანალები მნიშვნელობა აქვს რუსეთის რევოლუციების გაკვეთილებს კოლონიური ქვეყნებისათვისაც, რომლებიც უკვე მოიცვა აი ეს უკვე რამდენიმე ათეული წელია ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობამ, ბევრმა მათ შორის უკვე მოიშორა კოლონიალიზმის უღელი და მიადწია სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას.

რევოლუციური მემკვიდრეობა, მიღებული საბჭოთა ხალხის მიერ მის სახელოვან წინათობებიდან, გამდიდრებული საკუთარი შემოქმედებითი შრომითი ტრადიციებით კომუნიზმის მშენებლობის საქმეში, ზედმეტჯერ ადასტურებს მარქსისტულ-ლენინურ დებულებების ჭეშმარიტებას, ხაზგასმულს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XX ყრილობის მიერ იმის შესახებ, რომ ახალი ცხოვრების ნამდვილი შემოქმედნი არიან ხალხთა მასები კომუნისტური პარტიის ზელომდგანელობით.

— აი რა მდიდარი ისტორიულ-რევოლუციური წარსულის მემკვიდრეა ქართველ ხალხის საბჭოთა თაობა. რომლის ნაწილობრივ დოკუმენტურ ასახვას წარმოადგენს წინამდებარე პუბლიკაცია.

* * *

ამ პუბლიკაციაში მოტანილია სულ 230 დოკუმენტი. ეს დოკუმენტები გამოვლინებულია საქ. სსრ ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში, სსრკ მოსკოვისა და ლენინგრადის ცენტრალურ საისტორიო სახელმწიფო არქივებში, უკრაინის ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ბარკოვის ფილიალსა და მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივში დაცული ფონდებიდან. გამოყენებულია აგრეთვე მასალები პერიოდული პრესიდან. მოტანილი დოკუმენტების მნიშვნელოვანი ნაწილი პირველად ქვეყნდება.

დოკუმენტების ერთი ძირითადი წყება ასახავს საქართველოს მუშათა კლასის პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობის სურათს 1905-1907 წლებში, საგაფიცვო მოძრაობას და რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის ზელომდგანელობით მისი რევოლუციური ბრძოლების ძირითად მომენტებს რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში.

მეორე წყება დოკუმენტებისა და მასალებისა ჟოფილი თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების, ბათუმისა და სოხუმის ოლქების საქარხნო-საფაბრიკო და სამთამადნო მრეწველობის მიმოხილვებს წარმოადგენენ, რომელთაც თან ერთვის სტატისტიკური ცნობები ფაბრიკა-ქარხნებისა და სხვა სამრეწველო საწარმოების, მათში ჩაბმული მუშათა რაოდენობის, მუშათა გაფიცვების, მათი შედეგებისა და სხვ. შესახებ. ანალოგიურ ცნობებს იძლევიან აგრეთვე საფაბრიკო ინსპექციის ანგარიშები და მათზე დართული სტატისტიკური მონაცემები, მაგრამ იმ გარემოების გამო, რომ საფაბრიკო ინსპექციის

1. 1905 წლის იანვრის 5. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ბათუმის ქარხნების მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ.

Со всех заводов Батума рабочие ушли без заявлений.
Сущевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 53. დედანი.

2. 1905 წლის არა უადრეს იანვრის 9.—რუკსის ქარხნის მუშების მიერ თბილისის გუბერნიის საფაბრიკო ინსპექტორისადმი წარდგენილ მოთხოვნებანი.

Мы, рабочие завода Рукса, заявляем Вам нижеследующую резолюцию, вынесенную нами из единодушных наших чувств: как Вам известно, последние происходившие забастовки были вызваны нуждой рабочего класса и жестоким обращением со стороны администрации, как в городе Петербурге. И мы, рабочие завода Рукса, также присоединились к другим нашим товарищам защищать достоинство человека, во имя той истины, которая связала человека с его плотью, но не с капиталом.

Мы, снова возобновив работы, заявляем, что забастовочные дни должны быть оплачены сполна потому, что рабочие здесь не виноваты, не тот виноват, кто страдает, а тот, кто создает это страдание. И напоминаем Вам в пятый раз, чтобы пол в механической мастерской был сделан, а иначе мы оставляем работу до тех пор, пока мы не получим свое.

Рабочие завода Рукса.

И чтобы табель вывешивали подсчитанный перед получкою и получку выдавали за час раньше.

ცსსა, ფონ. 276, საქ. 32, ფურ. 6. დედანი.

3. 1905 წლის იანვრის 10. — ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსის მოხსენება თბილისის გუბერნატორისადმი რკინიგზის მთავარსახელოსნოების მუშათა მოსალოდნელი გაფიცვის შესახებ.

По полученным мною достоверным сведениям, мастеровые и рабочие Тифлиских главных мастерских намерены в понедельник 10 сего января

забастовать и предъявить те же требования, какие были предъявлены рабочими в Баку к администрации бакинских заводов.

Сообщая о сем, прошу распоряжения вашего превосходительства о подготовке к охране станции Тифлис войсками.

Начальник дорог инженер Ивановский.

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 1038, ფურ. 1. დედანი.

4. 1905 წლის იანვრის 16. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ქ. თბილისის საწარმოთა მუშეების საყოველთაო გაფიცვის მზადების შესახებ.

Готовится общая забастовка.

Писаренко.

უკრაინის სსრ ცხსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 87. დედანი.

5. 1905 წლის არა უგვიანეს იანვრის 18¹. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტის პროკლამაცია მუშათა მოთხოვნებზე.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Кавказский союз Российской социал-демократической рабочей партии. Товарищи! В тяжелых условиях наша приходится жить. Чрезмерная работа, хроническое недоедание, сырые и холодные квартиры, невозможность удовлетворять духовные запросы и др. подобные условия составляют значительный тормоз для осознания нами наших классовых интересов, для усиления общепролетарской борьбы. Отсюда необходимость оградить рабочих от нравственного и физического вырождения. С этой целью удовлетворение следующих наших требований мы считаем в данную минуту неотложным:

1) 8-часовой рабочий день.

Примечание: за ночные 8 часов [работы] — писать 10 часов.

¹ დათარიღებულია რეკინიზის სახელსწრებში გაფიცვის დაწყების თარიღის მიხედვით (1905 წლის 18 იანვარი).

- 2) Уничтожение сверхурочных работ.
- 3) Уничтожение сдельных и поштучных работ.
- 4) Уничтожение работы вне мастерских (для портных, для столяров и других мелких мастерских).
- 5) Прибавка жалования: а) для железнодорожных рабочих: для получающих меньше рубля — 50 коп., для получающих от 1 руб. до 1½ руб. — 40 коп. и свыше 1½ руб. — 30 коп.; б) для типографщиков по три рубля два раза в год для зарабатывающих до 40 руб., а для зарабатывающих свыше 40 руб. — 3 рубля один раз в год; для остальных фабрик и заводов: 25% для получающих до 1 руб. и 15% для получающих свыше рубля.
- 6) Полное воспреещение дарового труда учеников.
- 7) Наименьшее жалование для учеников 40 коп., для чернорабочих 1 руб. и для мастеровых 1½ руб.
- 8) Полное жалование за время стачки.
- 9) Полное вознаграждение за время стачки.
- 10) Получка жалования в рабочее время, для железнодорожных — два раза в месяц.
- 11) Уничтожение выговоров и штрафов.
- 12) Улучшение гигиенических условий в больнице Закавказских ж. д., а также устройство таковых на остальных заводах и фабриках; подача медицинской помощи на дому.
- 13) Улучшение гигиенических условий труда, улучшение питьевой воды, устройство бань, улучшение столовой (железнодорожной).
- 14) Выдача 6 проездных билетов для служащих на Закавказской ж. д.
- 15) Отмена «добровольных» пожертвований на войну.
- 16) За участие в стачке никто не должен быть уволен.
- 17) За политические дела не должны увольнять рабочих.
- 18) Прием рабочих должен зависеть от рабочих.
- 19) Отмена обысков при проходе из мастерских.
- 20) Депутаты рабочих не должны быть арестованы.

Тифлисский комитет.

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. პ. დ., საქ. 4, ნაწ. 8, ფურ. 16. სტამბური წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

6. 1905 წლის იანვრის 18.—თბილისის სასამართლო პალატის პროკურორის დეპეშა იუსტიციის სამინისტროსადმი მუშათა საუკველთაო გაფიცვის დაწყების შესახებ ქ. თბილისში.

Сегодня с утра в Тифлисе забастовали рабочие всех, кроме казенных типографий, железнодорожных мастерских [и] трех частных заводов; кучка железнодорожных рабочих у мастерских прочла воззвание с требованиями; других демонстраций нет. Вчера в Батуме заводские рабочие уг-

როზამი вынудили рабочих пароходных обществ забастовать. Беспорядков также нет.

Прокурор палаты Александров-дольник.

ცსსა (მოსკოვი), ფონ. ი. ს., საქ. 1384, ფურ. 1. გაშიფრული დეპეშა.

7. 1905 წლის იანვრის 18. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ბათუმის ნავსადგურის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

В бухте общая забастовка. Ведут себя дерзко. Все грузовые операции прекращены без заявлений.

Сушчевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 52. დედანი.

8. 1905 წლის იანვრის 18. — ამიერკავკასიის რკინიგზის მატერიალური სამსახურის უფროსის მოხსენება გზის უფროსისადმი მთავარი საწყობის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Заведывающий главным складом доносит сегодня, 18 января, что рабочие склада покинули работы, вследствие стачки, и просит дать для склада военную охрану.

Докладывая о вышеизложенном, прошу вашего распоряжения.

Начальник материальной службы А. Ленчевский.

ცსსა, ფონ. 34, საქ. 1038, ფურ. 25. პირი.

9. 1905 წლის იანვრის 18. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ ქ. თბილისში.

Сегодня началась общая забастовка.

Писаренко.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 88. დედანი.

10. 1905 წლის არა უადრეს იანვრის 19.—რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტის პროკლამაცია „თბილისის ყველა მუშისადმი“ მოწოდებით რსდმპ-ს ირგვლივ დარაჯებისა და საყოველთაო გაფიცვის გაგრძელების შესახებ.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Кавказский союз Российской социал-демократической рабочей партии.
Ко всем тифлисским рабочим.

Товарищи! События разыгрываются и втягивают все большую массу. Весь город охвачен стачкой — только о ней и говорят. Войска выдвинуты на улицу, рабочие кварталы отрезаны от города. Но этим нельзя задерживать рабочего движения. Настроение массы растет, сладкие слова полиции уже не действуют; даже наиболее отсталые слои рабочих начинают понимать силу пролетарского единения; лживость полицейских обещаний делает глупыми и ненужными всякие переговоры с полицией.

Слепые теперь должны понять, чего можно ждать от самодержавия, необходимость политической борьбы ясна для всякого, кто вдумается в события второго дня стачки (19 января). На наш митинг явился полицеймейстер. Он начал с того, что просил верить ему, рабочие кричали в ответ: «врешь!» И они были правы. Вечером появилось полное лжи объявление от губернатора. Он пишет, что рабочим Тифлиских железнодорожных мастерских, по их просьбе, было разрешено выбрать депутатов. И тут нет ни одного слова правды. Прежде всего — у нас всеобщая стачка. В толпе были и яраловцы, и наборщики и приказчики. А полицеймейстер старается нас разъединить, чтобы потом поодиночке ему было бы легче справиться с нами. Это не должно ему удастся, товарищи, ибо только объединившись — мы сила. Затем никто не просил у полиции разрешения выбрать депутатов. Напрасно г. губернатор хочет представить тифлисский пролетариат таким скромным. Никто у полиции ничего не просит.

И особенно никто не просил разрешения выбрать депутатов. Это сам полицеймейстер настаивал на том, чтобы мы отдали ему наших лучших товарищей. Нам депутаты не нужны, а если полиция хочет их услышать, то она могла услышать нашего оратора. Она не хотела нас слушать. Депутатов мы не пошлем и рассуждать с полицией не станем.

Требования наши они знают, и нам нужно знать ответ наших хозяев. При чем тут полиция? Разве мы нарушили порядок или спокойствие? Нет! Мы собрались на пустой площади для того, чтобы поговорить о наших нуждах. Казаки бросились на нас. Это они произвели беспорядок. И в конце концов полиция запретила нам собираться. Такова правда полиции. Мы предупреждали товарищей, что можно ждать от современного строя. Кто не успел еще понять кому служит самодержавие, пусть теперь раскроет глаза. Полиция, казаки, солдаты — все направлено на службу хозяевам, капиталистам; все направлено против рабочих.

И потому, чтобы вести даже чисто экономическую борьбу, нам надо добиться свободы союзов, стачек, собраний, печати, неприкосновенности личности, надо поставить всякую власть под контроль народа, т. е. нам нужна демократическая республика. Пусть же тифлиские события пос-

ледных дней заставят тифлисский пролетариат еще с большей энергией, еще с большей ненавистью, еще громче провозгласить:

Долой самодержавие!

Да здравствует демократическая республика!

Но этого мы добьемся только объединившись вокруг своей рабочей партии. И поэтому да здравствует РСДРП!

Что же делать нам в данный момент? Прежде всего — продолжать стачку. Если мы сейчас пойдем за станки, это будет позор для тифлисских рабочих. Не верьте словам полиции и царя — они заботятся о себе и своем кармане, а не о рабочих и народе. Только сами мы своей борьбой освободим себя.

Да здравствует стачка! Долой изменников рабочему делу!

Тифлисский комитет

ცსსა (მოსკოვი), არალეგალურ გამოცემათა კოლექცია, 1905 წ., № 8178. სტამბური წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

11. 1905 წლის იანვრის 19. — მეფისნაცვლის თანაშემწის გენერალ-მალამას დეპეშა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ბათუმში მუშათა საყოველთაო გაფიცვის დაწყების შესახებ.

17 января утром [на] станцию Батум [в] пристань явилась толпа рабочих до пятисот человек, увела с работ на пристанях железной дороги Русского и Российского обществ всех рабочих, воспротив им [под] угрозой смерти работать; караульные были выделены забастовщиками, приказавшими оставаться на местах для охраны грузов. Беспорядков не было, грузовые операции прекращены, забастовщики требуют увеличения платы. Ожидается общая забастовка; меры предупреждения беспорядков [в] Батуме приняты. [В] тот же день забастовала буфетная прислуга станции Рион, требуя полуторного жалования, квартиру; начальником станции прислуга уговорена работать до 20-го числа. Вчера забастовали все ремонтные рабочие; путевые переездные сторожа Батумского участка службы пути оставили посты, требуя платы [для] всех жалования тридцать рублей в месяц. Под угрозами забастовщиков никто не решается их заменить; все работы [по] ремонту пути прекращены, участок пути остается без надзора.

ცსსა (მოსკოვი), ფონ. პ. დ. საქ. 4, ნაწ. 26, ფურ. 1. გაშიფრული დეპეშა.

12. 1905 წლის იანვრის 19. — ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსის მიმართვა თბილისის გუბერნატორისადმი მუშების გაფიცვის გამო გზის მთავარ საწყობში სამუშაოდ ჯარისკაცების გაგზავნის შესახებ.

Вследствие забастовки рабочих на станции Тифлис вверенных мне дорог и невозможности в настоящее время нанять рабочих в городе, является крайняя необходимость прибегнуть к содействию военного ведом-

ства для присылки 30 человек нижних чинов на работы в Главном материальном складе дорог за установленную для чернорабочих плату.

Ввиду изложенного, прошу ваше превосходительство не отказать в вашем распоряжении.

Начальник дорог инженер Ивановский.

ცსა, ფონ. 34, საქ. 1042, ფურ. 31. დედანა.

13.1905 წლის იანვრის 19. — თბილისის გუბერნატორის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი რკინიგზის მთავარსახელოსნოების, თბილისის სტამბებისა და მექანიკური ქარხნების მუშათა გაფიცვის შესახებ.

По начавшим с 1-го января агентурным сведениям [установлено, что] среди железнодорожных рабочих было решено произвести забастовку с манифестациями. Ввиду этого, с 17-го января были приняты, независимо полицейских, все меры по приведению войск в готовность, для оказания содействия администрации при подавлении могущих возникнуть беспорядков, а в ночь с 16 на 17 января было арестовано 17 наиболее известных своею агитационною деятельностью главарей.

18 января 1905 года с утра забастовали рабочие мастерских Закавказских железных дорог. Вышедшая из мастерских толпа имела намерение пройти к зданию вокзала и снять по дороге стрелочников и сцепщиков, но железнодорожные жандармы и находившиеся, согласно сделанному накануне распоряжению, на станции две роты, перерезали все пути к дальнейшему движению рабочих по направлению к станции, ввиду чего толпа тотчас же рассеялась, без каких бы то ни было столкновений.

В то же время несколькими рабочими была сделана попытка заставить забастовать рабочих типографии Канцелярии главноначальствующего, но попытка эта была своевременно остановлена городовыми и дворниками.

Никаких более беспорядков в городе произведено не было.

В забастовке пока принимают участие мастерские Закавказских железных дорог, все типографии и механические заводы.

В дополнение к сему, считаю нужным присовокупить, для сведения, что рабочие, оставляя работу, не заявляют ни хозяевам, ни чинам фабричной инспекции никаких требований, хотя и знают, что справедливые их заявления всегда находили в чинах инспекции полную поддержку. Так в июле 1903 года, при посредстве фабричной инспекции, был установлен 9-ти часовой рабочий день во всех типографиях. В этом же и в следующем году несколько типографий и фабрики переведены по требованию инспекции в новые, лучшие помещения, на всех фабриках и заводах осмотрены рабочие помещения и, согласно заявлениям рабочих, предъявлены и приведены в исполнение ряд требований об улучшении санитарных и гигиенических условий работы. В конце 1904 года, по настоянию инспекции, ученики на механических заводах, работавшие ранее месяцами бесплатно и вообще дурно оплачивавшиеся, начали получать определенную плату со дня поступления, с увеличением ее затем по полугодно.

Наконец, в конце прошлого года, владельцы промышленных заведений, по настоящию моему, согласились на устройство своими средствами общей фабричной больницы, план постройки коей ныне уже составлен.

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 1038, ფურ.5. შვებული.

14. 1905 წლის იანვრის 19. — ფოთის სადგურის უფროსის დებეშა ამერკავასიის რკინიგზის სამმართველოსადმი ნავსადგურის მუშეობის გაფიცვის შესახებ.

Сегодня, 19 января, в 7 час. утра наши рабочие вышли на работу, но, вследствие закрытия всех складов пароходных обществ и неявки на службу магазинеров и сдатчиков их обществ, приступить к работам не представлялось возможности; В 8 час. 30 мин. утра все наши рабочие разошлись по квартирам. Никаких беспорядков, нарушений тишины и спокойствия не было.

Савицкий.

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 51. პირო.

15. 1905 წლის იანვრის 20. — გენერალ მალამას დებეშა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი საგაფიცვო მოძრაობის გაფართოების შესახებ ქ. თბილისში.

Девятнадцатого января в Тифлисе забастовка распространилась на все цехи Адельхановской фабрики, табачную фабрику «Мир» [и] караван-сарай Тамамшевых; в общем забастовало до четырех тысяч человек. Днем на окраине города Дидубе собралось до двух тысяч железнодорожных рабочих, выразивших полиции желание послать губернатору депутацию для изложения нужд, при условии неприкосновенности депутатов. Желание было удовлетворено [с] условием заявлять только об экономических нуждах. Депутация выбрана не была, наиболее выделившиеся агитаторы арестованы. 20-го числа с утра прекратили движение трамвай и конка. После часу дня движение трамвая частью было восстановлено конною тягою и воинскою охраною.

Ген.-лейтенант Малама.

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. პ. დ., საქ. 4, ნაწ. 8, ფურ. 10. ტელეგრაფის ტრაფარეტულ ბლანკზე.

16. 1905 წლის იანვრის 20. — ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსის მოხსენება თბილისის გუბერნატორისადმი მთავარსახელმწიფოს მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Вчера в мастерских было свыше 150 мастеровых, сегодня не пришло почти никого.

Некоторые штатные служащие (кочегары, помощники машинистов) пробрались в депо с сообщением, что кучки народа не пропускают на службу и заявляют, что в Дидубе и Нахаловке конных разъездов (которых только и боятся террористы), или совсем нет, или их слишком мало.

Чтоб мастерские вновь начали работать по-видимому, представляется совершенно необходимым установить в Дидубе и Нахаловке достаточное многочисленны конные разъезды.

Начальник дорог инженер Ивановский.

ცსსა, ფონ. 34, საქ. 1042, ფურ. 1. დედახი.

17. 1905 წლის იანვრის 20. — თბილისის გუბერნატორის მოხსენება მთავარმართებლისადმი თბილისის ფაბრიკა-ქარხნებისა და რკინიგზელ მუშათა გაფიცვისა და მათ მიერ პოლიტიკური დემონსტრაციის გამართვის შესახებ.

В дополнение к отношению от 19 сего января за № 211, сообщаю нижеследующее:

19 января к забастовке присоединились все цехи Адельхановской фабрики, рабочие табачной фабрики «Мир» и все приказчики караван-сарая Тамашевых, в общем до 4000 человек.

Около часу дня на Эриванской площади стало замечаться большое движение рабочих, которых полиция настойчиво приглашала проходить, вследствие чего ожидавшаяся там демонстрация не удалась.

После этого рабочие перешли в Авлабар, где на Розовой площади хотели соединиться с рабочими фабрики «Мир», но были своевременно рассеваемы, без столкновений.

В 3-м часу на Батумской площади в Дидубе неожиданно собралось до 2 тысяч железнодорожных рабочих, живущих по большей части в этой местности. Когда казаки начали эту толпу разгонять, слышались крики с просьбами выслушать, после чего рабочие выразили приставу желание выбрать депутатов для заявления своих нужд губернатору и просили обеспечить этим депутатам их неприкосновенность.

Осведомленный об этом полицмейстер явился вскоре туда с разрешением от меня на избрание рабочими депутатов и обещанием полной их неприкосновенности, но при непременном соблюдении ими условия заявлять только об экономических нуждах рабочих и говорить только в этих пределах.

Переговоры не привели ни к каким результатам, рабочие выбирать на месте депутатов не пожелали и потребовали освобождения лиц, арестованных накануне. При этом выяснилось настойчивое намерение ра-

бочих, под предлогом, якобы, избрания депутатов, собраться сегодня утром для демонстрации (что подтвердилось полученными затем агентурными сведениями), ввиду чего мною было отпечатано и расклеено в большом количестве объявление, при сем в копии прилагаемое.

В течение дня задержаны 11 человек в IV участке из железнодорожных рабочих, которые снимали с работы приказчиков в караван-сарай, и одного оратора, пытавшегося произносить речи в Авлабаре.

Кроме того, на улицах расклеено, в устранение несчастных случаев, объявление от меня, помещенное в номере «Кавказа» от 20 января.

ცსსა, ფონ. 34, საქ. 1042, ფურ. 32. შევბული.

18. 1905 წლის იანვრის 21. — სადგურ ფოთის უფროსის დეპეშა აზერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოსადმი რკინიგზის სადგურისა და ნავთსადგურის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Кроме забастовки весовщиками и рабочими пароходных обществ, забастовали в Поти сего 21/1 рабочие по нагрузке [и] выгрузке; требуют прибавки жалованья до 35 руб. в месяц при готовой квартире, отоплении; кроме того, под угрозой неизвестных, стрелочники, сцепщики и составители отказываются выходить на работу. Прошу распоряжения.

Савицкий.

ცსსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 52. პირო.

19. 1905 წლის იანვრის 21. — ქუთაისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი რკინიგზის ბათუმის უბნის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

20-го сего января на участке Закавказских железных дорог между станциями Батум и Самтредиа забастовали 117 чел. штатных линейных сторожей, 70 ремонтных рабочих и около 160 поденных.

Штатные рабочие требуют 30 руб. в месяц, а поденные по 1 руб. в день...

О чем Департаменту полиции донести честь имею.

Власьев.

ცსსა (მოსკოვი), ფონ. 3. დ., საქ. 4, ნაწ. 26, ფურ. 98. დედანი.

20. 1905 წლის იანვრის 21. — ცნობა თბილისისა და ბათუმის საწარმოთა და რკინიგზის მუშათა გაფიცვების შესახებ.

Возникшее среди бакинских промысловых рабочих брожение уже в декабре минувшего года отразилось на настроении рабочих в городе Батуме. Под влиянием прибывших из Баку агитаторов, 20-го декабря утром рабочие заводов Ротшильда и Манташева от 300 до 400 человек, собра-

лись толпой на мосту через реку Барцхана близ товарной станции, выбросили несколько красных флагов с революционными надписями и, стреляя из револьверов вверх, направились по железнодорожным путям к депо, разбрасывая прокламации. Однако уже через 10 минут, заметив приближавшихся казаков, толпа разбежалась в разные стороны, без всякого сопротивления. Каких-либо чрезвычайных мер принято не было, и на следующий же день рабочие всех заводов вновь спокойно стали на работы, но брожение среди рабочих не улеглось.

Утром, 17-го января, на станцию Батум-пристань явилась толпа рабочих, до 500 человек, и увела с работ на пристанях железной дороги Русского и Российского пароходных обществ всех рабочих, воспретив им, под угрозой смерти, работать. Караульные были оставлены на местах для охраны грузов. Беспорядков произведено не было; грузовые операции временно прекращены. Забастовщики требуют увеличения платы. В тот же день забастовала буфетная прислуга станции Рион, требуя увеличения жалования в полтора раза и квартиру; уступив уговорам начальника станции, прислуга осталась работать до 20 января. На следующий день, 18 января, забастовали все ремонтные рабочие, а также путевые и переездные сторожа Батумского участка службы пути (от Батума до Саджеваха); последние оставили свои посты, также требуя увеличения платы.

19-го января на батумских заводах производились лишь незначительные работы. Все конторщики и весовщики железной дороги и других учреждений оставили работы; извозчики, выехавшие на биржу по требованию полиции, вернулись домой, также вследствие угроз забастовщиков.

Не миновала забастовка и города Тифлиса. Здесь она началась с 18-го января, когда прекратили работы мастерские Закавказских железных дорог, механические заводы и все частные типографии; в общем забастовало от 3.000 до 4.000 человек; газеты, кроме «Кавказа», не вышли. 19-го января к забастовке присоединились все цехи Адельхановской кожевенной фабрики, рабочие табачной фабрики «Мир» и все приказчики канав-сарая Тамамшевых; в общем забастовало в этот день также до 4.000 человек.

В третьем часу дня на Батумской площади в Дидубе собралось до 2.000 железнодорожных рабочих, которые выразили приставу желание выбрать депутатов для заявления своих нужд губернатору и просили обеспечить этим депутатам неприкосновенность. Эти желания рабочих были удовлетворены, при условии заявлять только об экономических нуждах рабочих и обсуждать вопросы только в этих пределах. Тем не менее, рабочие выбрать депутатов не пожелали и потребовали освобождения арестованных накануне лиц.

В течение дня произведены были аресты агитаторов из числа железнодорожных рабочих, а также снимающих с работ служащих в других торговых и промышленных заведениях и несколько лиц, пытавшихся произносить речи.

20-го числа с утра прекратили в Тифлисе движение конка и электрический трамвай, но принятыми мерами, после 1-го часа дня было частью восстановлено движение конною тягою и под воинскою охраною.

პროლეტარიატი

21. 1905 წლის არა უგვიანეს იანვრის 22.— რსდმპ კავკასიის-კავშირის პროკლამაცია მუშებისადმი პეტროგრადის პროლეტარიატისათვის მხარდაჭერისა და ექსპლოატატორთა დასამხობად ერთიან პროლეტარულ არმიად გაერთიანების შესახებ.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Товарищи! Вот уже несколько дней как наши петербургские товарищи начали общую стачку; работа прекратилась повсеместно, и петербургский пролетариат сотнями тысяч направился на улицы и площади, чтобы там на вольном воздухе дать исход своим накопившимся чувствам, во всеуслышание заявить о своих потребностях. Но этого мало, наши товарищи не ограничились этим — они пошли штурмом на Зимний дворец; вот уже несколько дней они ходят вокруг Зимнего дворца, стараясь войти на Дворцовую площадь и вместе с Зимним дворцом сокрушить царское самодержавие. Московские, виленские, ковенские и рижские наши товарищи поддерживали петербуржцев, и революционная волна перебрасывается таким образом из города в город.

Чем же вызвано все это? За что борются рабочие против капиталистов и правительства? Вы все знаете, товарищи, при каких адских условиях приходится нам жить, вы знаете, как мучительно беспросветно наше положение: голод и холод, безработица и бессовестная эксплуатация — вот что постоянно сопровождает наше жалкое существование. Мы направляем всю нашу энергию, всю нашу силу в тяжелом труде и этим путем создаем миллионы нашим хозяевам, а у самих нас нет куска хлеба, чтобы накормить проголодавшихся детей. Возможно ли дальше жить в таких условиях? Нет, товарищи! Это невозможно! Мы хотим жить по человечески! Вот за что борются наши российские товарищи! Но царское правительство при всякой нашей попытке улучшить наше положение становится нам поперек дороги; достаточно нам объявить стачку, как на нас посылают казаков и солдат, наши кварталы переполняются шпионами, полицейские с обнаженными шашками преследуют нас, чтобы избить и изрубить одних, заморить в тюрьме других; Жандармы и приставы делают на наши семьи разбойничьи нападения, чтобы оторвать от родных и товарищей из нас и, продержав долгие месяцы в тюрьме, сослать в далекую Сибирь. Но этим не ограничивается царское правитель[ство]; оно часто, очень часто посылает на нас наших же братьев — солдат и заставляет стрелять в нас, безоружных: вместо хлеба пулями угощает нас наш царь-батюшка.

У нас нет самых элементарных гражданских прав; у нас нет свободы союзов и собраний, чтобы, собравшись, поговорить о наших нуждах, делиться горем и радостью с нашими братьями по положению; мы не можем организоваться, чтобы действовать планомерно; нет у нас свободы слова и печати, чтобы распространять сознание общности наших интересов среди возможно широких слоев пролетариата. Нам сознательно ставят страшные преграды на пути к свободе, к просвещению и материальной обеспеченности. Правитель[ство] хочет оставить нас в невежестве и нищете, хочет, чтобы мы безропотно переносили произвол самодержавия, кула-

ки полицейских, эксплуатацию хозяев, хочет, чтобы мы, рабочие, и наши братья — полуголодные крестьяне, безропотно платили миллионы в царскую казну; последнюю копейку — попам и землевладельцам. А как будет царь расходовать на войне с Японией — об этом тоже нас не спросят, а между тем, наши кровные деньги гибнут в этой войне, наши родные братья и сыновья оставляют свои кости на полях Манчжурии. Достаточно нам заявить протест против подобной растраты народных денег, как опять на сцену появляются жандармы и казаки, полиция и солдаты, опять избиение и убийство, опять тюрьма, опять ссылка.

Долго ли будет продолжаться такой порядок вещей? Ведь чаша терпения переполнилась! Довольно! Пора начать жить по-человечески! Пора получить политические права! Ведь не можем же мы смотреть хладнокровно, как гибнут сотни тысяч наших братьев, как новые сотни тысяч посылаются на убой, как потоплены миллионы наших денег! Не сегодня — завтра на Кавказе будет объявлена мобилизация и к армии голодных и холодных прибавится новая армия — оставшихся без кормильцев семейств.

Мы должны всеми силами бороться с тем строем, в котором возможны такие зверства, мы должны соединиться без различия национальностей, мы должны составить крепкую своей солидарностью и организованностью армию пролетариата, стать под красное знамя Российской социал-демократической рабочей партии и выйти на поле битвы. «Все за одного и один за всех» — вот что мы должны хорошо знать! И знайте, товарищи, когда мы сплоченные и соорганизованные выйдем на борьбу, то дрогнут сердца у солдат, не подымутся у них руки стрелять в нас. Уже во многих местах солдаты отказывались стрелять; правда и сознание проникли и к ним. Итак, товарищи! Нам нужно уничтожить самодержавие, необходим немедленный созыв Учредительного собрания; нам необходима демократическая республика с всеобщим, прямым, равным и тайным избирательным правом, полная свобода слова, печати, стачек, союзов, собраний и ряд других политических и экономических улучшений, подробно изложенных в программе нашей партии.

Только при этих условиях мы можем сбросить с своей шеи класс капиталистов, уничтожить эксплуатацию человека человеком.

Смелее же вперед, товарищи!

Наши петербургские братья строят уже баррикады — мы должны их поддержать, выйдем же на митинги и демонстрации, провозгласим смерть тиранам, смерть самодержавию!

Долой самодержавие!

Да здравствует революция!

Да здравствует демократическая республика!

Да здравствует российская и международная социал-демократия!

Тифлисский комитет.

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. 3. დ., საქ. 4, ნაწ. 8, ფურ. 25. სტამბური წესით
 დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

22. 1905 წლის არა უგვიანეს იანვრის 22.—რსდმპ კავკასიის კავშირის
თბილისის კომიტეტის პროკლამაცია „თბილისის ყველა მუშისადმი“ მო-
წოდებით გაუცვის გაგრძელებისა და თვითმპყრობელობის დასამხრათ
ბრძოლისაგან.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Кавказский союз Рос[сийской] соц[иал]-дем[ократической] раб[очей]
пар[тии].

Ко всем тифлисским рабочим

Вставай, подымайся, рабочий народ!
Вставай на врага, брат голодный!

Привет вам, товарищи! Да здравствует русская революция! Да здравствует пролетариат, борющийся за новую жизнь! Товарищи, звезда свободы уже освещает нас, маня к себе с непреодолимой силой. Идем же, товарищи, туда, где нас ждет обновленная жизнь! Проклятие всем, кто мешает нам в нашей самоотверженной борьбе. Мы уже порвали связь с прошлым, когда вчера в один голос кричали: «долгой самодержавие! Да здравствует политическая свобода!» Когда жандармы и солдаты стали против нас, мы стойко, достойно, как и подобает истинным борцам, встретили их; когда жандарм пожелал арестовать нашего оратора, мы в один голос ответили ему: «не дадим, он наш!» Мы с ироническими возгласами обратились к нему и бросили ему в лицо пучек наших требований. Две силы стали друг против друга вчера: с одной стороны — темные силы, охраняющие одряхлевший мир, и их кровные враги — с другой.

Вы помните, товарищи, беспомощную, дрожащую от страха фигуру жандарма, окруженного вооруженной полицией и солдатами, с другой стороны — просветленные и торжествующие лица наших товарищей, безоружных, только что бросивших работу. Чем мы победили вчера, товарищи? Сознательностью и организованностью, товарищеской солидарностью — вот чем мы победили. Удешатерим эту солидарность: она даст нам возможность побеждать и впредь...¹

Будем же продолжать, товарищи, наши митинги, пригласим туда весь трудящийся люд: мужчин и женщин, русских и грузин, армян и татар. Собравшись под красное знамя социал-демократии, пусть каждый из нас раскроет перед товарищами душу и выльет накопившиеся чувства; мы пошлем проклятия нашим врагам: буржуазии и самодержавию; пошлем товарищеский привет петербургским и другим борцам братьям; мы потребуем немедленного прекращения войны, мы присоединимся к нашим братьям запасным и примем меры, чтобы ни один из них не был взят силой, а добровольно они не пойдут, товарищи, мы это знаем; мы потребуем уничтожения самодержавия и перехода управления народом в руки самого народа; мы потребуем демократической республики, с всеобщим, прямым, равным и тайным избирательным правом, свободы слова, печати, сходок, стачек, собраний, совести и пр. и пр.; потребуем узаконения 8-го

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბჭოთისაა.

сового рабочего дня и пр. Если выведут против нас войска и казаков мы потребуем, чтобы их убрали немедленно, мы не убиваем никого, товарищи, мы не грабим, мы требуем того, что нам должно принадлежать. И пусть не мешают нам устраивать митинги — чаша терпения переполнилась...

Итак, товарищи, не пойдем на работу, пока не удовлетворят наших требований, будем каждый день собираться на митинги.

С нами сила! Разумейте наши враги и покоряйтесь, так как с нами сила пролетариата.

Да здравствует демократическая республика!

Долой самодержавие!

Долой войну!

Да здравствует социал-демократия!

Да здравствует пролетарская солидарность!

Привет нашим петербургским братьям!

Тифлисский комитет.

ცსსა (მოსკოვი), ფონ. პ. დ., საქ. 4, ნაწ. 2, ფურ. 24. სტამბური წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

23. 1905 წლის იანვრის 22. — სადგურ ქვალონის უფროსის დებეშა ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოსადმი მისრულებისა და გზის დარაჯების გაფიცვის შესახებ.

Все стрелочники и сторожа забастовали. Прошу распоряжения.

Масхулия.

ცსსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 44. პირი.

24. 1905 წლის იანვრის 22. — გენერალ მალამას დებეშა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის მიმდინარეობის შესახებ თბილისში, ბათუმში, სოხუმსა და სამტრედიაში.

[В] дополнение [к] телеграмме [от] 20 января сообщая: [в] Тифлисе стачка продолжается, особых столкновений не было, [в] железнодорожных мастерских работают всего около 200 человек, магазины открыты, конка ходит под воинской охраной. [В] Батуме стачка также продолжается, забастовали весовщики, посланы войска. На станции Самтредиа вчера утром произошли сильные беспорядки, в которых принимают участие все близлежащие селения. Толпа около двух тысяч человек с красными флагами ворвалась на станцию, сняла телеграфистов, мешала движению поездов, подожгла селение, горят магазины, убила старшину, прекратила работы служащих. Ночью на третьей версте к Батуму с пути сняты были рельсы; повреждение во-время усмотрено, теперь путь исправлен. От Батума путевой стражи [и] стрелочников нет, ночное движение поездов временно будет прекращено. [В] Самтредиа и другие станции посланы войска. В

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

Поти по случаю забастовки портовых рабочих грузовые операции прекращены. В Сухуме брожение среди рабочих.

Ген-лейтенант Малама.

ცსსა (მოსკოვი), ფონ. პ. დ., საქ. 4, ნაწ. 8, ფურ. 11—12. დედანი.

25.1905 წლის იანვრის 22. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ამიერკავკასიის რკინიგზის მთავარსახელოსნოების მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Забастовали рабочие мастерских железной дороги, всех 7.000. Ожидаются беспорядки.

Писаренко.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 90. დედანი.

26.1905 წლის იანვრის 22.—სადგურ ნიგოიტის უფროსის დეპეშა ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი სადგურის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Все стрелочники, сторожа отказались исполнять служебные обязанности. Прошу распоряжения о высылке заменяющих.

Янковский.

ცსსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 45. პირი.

27.1905 წლის იანვრის 22.—სადგურ საჯავახოს უფროსის დეპეშა ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი სადგურის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Все стрелочники и сторожа прекратили несение службы до тех пор пока не вступят [в свою] обязанность стрелочники других станций. Стрелки обслуживать некому. Прошу распоряжения.

Баркалая.

ცსსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 46. პირი.

28. 1905 წლის იანვრის 22. — სადგურ კოპიტნარის უფროსის დეპეშა ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი სადგურის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Все стрелочники отказались обслуживать стрелки и некому принимать поезда. Прошу распоряжения.

Вигилянский.

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 47. პირი.

29. 1905 წლის იანვრის 22. — სადგურ აბაშის უფროსის დეპეშა ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Сейчас все стрелочники вверенной мне станции отказались от службы, якобы, вследствие угроз неизвестными личностями. Прошу распоряжения, что делать.

Никитин.

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 48. პირი.

30. 1905 წლის არა უგვიანეს იანვრის 23. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტის პროკლამაცია მოწოდებით მუშებისადმი 23 იანვარს პოლიტიკურ დემონსტრაციაში მონაწილეობის მიღების შესახებ.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Кавказский союз Российской социал-демократической партии.

Товарищи! Вот скоро уже неделя как мы начали стачку для улучшения нашего экономического и политического положения. С самого начала стачки самодержавие стало нам поперек дороги, не дало нам возможности поговорить о наших нуждах. Полиция и казаки разогнали наш митинг. Полицмейстер сначала разрешил нам собраться, но потом, как и следовало ожидать, бесовенно обманул нас. И вот теперь всякий из нас должен понимать, что до тех пор, пока у нас не будет политической свободы, мы не добьемся ничего. Требование политической свободы — кровное требование рабочего класса. И теперь самый удобный момент для заявления во всеуслышание этого требования. Самодержавие колеблется. Оно уже не верит в свои силы. Война подорвала веру в силу самодержавия в широких массах. Надо только громко заявить, что дальше мы уже не будем терпеть царя и всю его свору. Нам необходима политическая свобода, но не та, которой хотят либералы да буржуазия. Нет, нам нужна демократическая республика! Чем громче и настойчивее крикнет рабочий народ: «Долой самодержавие!» тем скорее блеснет нам солнце лучшей жизни. Довольно сидеть по квартирам и жд[а]ть, покуда голод погонит нас опять за стенки. На улицу, товарищи! Туда, [где] ждут нас все рабочие других заводов. Чт[о]б с улиц, усеянных гуляющей толп[ой] сытых лю-

дей, крикнуть на всю Россию со всей ненавистью, накопившейся в нас! Долой самодержавие! Туда, чтобы в лицо этой самодовольной толпы крикнуть, что мы хотим и будем бороться до уничтожения этих паразитов, питающихся кровью и потом народным, чтобы в глаза этому умирающему люду провозгласить: Да здравствует социализм!

Чтоб показать им, что мы знаем путь к этому светлому будущему, социализму, чтоб провозгласить: Да здравствует дем[ократическая] республика! Да здравствует наша организация! Да здравствует наша рабочая с.-д. партия!

Тифлисский комитет
Типография Тифлисского комитета

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი,
ფონ. 33, საქ. 79. დაბეჭდილია ავღაბრის არალეგალურ სტამბაში ქართულ
და რუსულ ენებზე.

31. 1905 წლის იანვრის 23. — სადგურ ფოთის უფროსის დებეზა ამიერ-კავკასიის რკინიგზის სამმართველოსადმი მარგანცის მტვირთავი მუშებისა და ორთქლმავლების მემანქანეთა გაფიცვის შესახებ.

В дополнение депеш моих №№ 390 и 433, кроме ранее забастовавших, со вчерашнего 22 числа забастовали марганцевые рабочие, и сего числа все маневренные паровозы, как видно брошенные машинистами, [они] оказались на путях и в депо холодными.

Савицкий

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 50. პირი.

32. 1905 წლის იანვრის 23. — თბილისის გუბერნიის უანდარბთა სამმართველოს უფროსის დებეზა პოლიციის დეპარტამენტისადმი მუშათა დემონსტრაციისა და პოლიციასთან შეტაკების შესახებ ქ. თბილისში.

Сегодня, 23 января, [в] первом часу дня [в] Тифлисе на Головинском проспекте, возле казенного театра, внезапно собралась толпа человек триста, которая, выбросив тысячи революционных прокламаций и с криками «ура» выкинув красный флаг, стала стрелять из револьверов в подбежавших городских и дворников, [в] свою очередь начавших стрелять [в] манифестантов и наносить удары шашками и палками, разогнав толпу до прибытия казаков. Задержано полицией и казаками сорок один человек и флагоносец, большинство грузин, железнодорожных рабочих. Из числа задержанных арестовано [в] порядке 1035-й ст. Уст. угол. суд. тридцать пять человек. Из них смертельно раненый один, два тяжело, все остальные легко ранены. Из городских ранено один тяжело, пять легко. Прокурором палаты предложено судебному следователю приступить [к] следствию по 121-й ст. Угол. улож.

Полковник Безгин

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. ჰ. დ., საქ. 1350, ნაწ. 69, ფურ. 2. გაშიფრულ დებეზა.

33. 1905 წლის იანვრის 23. — ცნობა თბილისის, ბათუმის, ფოთის და სამტრედიის ფაბრიკა-ქარხნების, რკინიგზისა და ნავსადგურის მუშათა გაფიცვების შესახებ.

В течение последних двух дней стачка рабочих в Тифлисе продолжалась; к забастовке присоединились рабочие табачной фабрики Бозарджянца и мыловаренных заводов Толле, Таирова и Алиханова, но особых столкновений забастовщиков с полицией не было. Движение вагонов конки по-прежнему происходит под воинскою охраною. Утром 20 января небольшая толпа рабочих на окраине города напала на вагон авчальской конно-железной дороги, заставила пассажиров сойти и принялась ломать вагон, но была остановлена подошедшей заставой из шести солдат, которые тотчас же были окружены рабочими; при происшедшем затем столкновении один нижний чин получил легкие ушибы в голову и руку. Солдаты стали разгонять буйствовавших прикладами, и благодаря подоспевшему отряду драгун, толпа забастовщиков была быстро рассеяна; задержано было 6 человек.

К ограждению тех рабочих, которые желают продолжать работу, были приняты все меры, благодаря этому часть железнодорожных рабочих вернулась к работам.

В Батуме стачка также продолжается; вновь забастовали весовщики. 21-го января утром на станции Самтреди толпа рабочих до 300 человек с тиком, свистом и выстрелами, явилась на станцию железной дороги, силою сняла с постов всех стрелочников, сцепщиков и составителей поездов, ворвалась в помещения контор станции и оттуда увела всех конторщиков, весовщиков и телеграфистов, которым под угрозою убийства воспретила работать. Со станции толпа направилась на базар близлежащего селения Самтреди, где также насильно закрыла все лавки, магазины и другие торговые предприятия; здесь к буйствовавшим рабочим присоединились жители сел. Самтреди. Во время происшедшего затем столкновения был убит местный старшина и подожжено селение, горели магазины. Ночью на третьей версте к Батуму с железнодорожного пути злоумышленниками были сняты рельсы, но это повреждение было во-время усмотрено; в настоящее время путь исправлен.

В гор. Поти забастовали портовые рабочие и все грузовые операции прекращены.

გზ. „Кавказ“, 1905 წ., № 21.

34. 1905 წლის იანვრის 24. — ამერიკავკასიის რკინიგზის უნდარმთა სამმართველოს ქუთაისის განყოფილების უფროსის მოხსენება მთავარ-მართველის კანცელარიისადმი სადგურ ყვირილისა და შორაპნის მუშათა მებარგეთა და გზის დარაჯების გაფიცვის შესახებ.

Сего числа рабочие депо: Квирилы и Шорапань, а равно месячные ремонтные рабочие на ст. Шорапань, рабочие по нагрузке и выгрузке грузов и носильщики сей последней станции, ремонтные рабочие и путевая

стража 18 и 19 околodков 3-го участка Службы пути, забастовав и не произведя беспорядков, разошлись, о чем доношу.

Ротмистр (подпись)

ცსსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 96. დედანი.

35. 1905 წლის იანვრის 24. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი მუშათა გაფიცვის შესახებ ქ. სამტრედიისში.

В Самтреди беспорядки, разобраны рельсы, движение прекращено, участников пять тысяч.

Сущевский

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 55. დედანი.

36. 1905 წლის იანვრის 25. — ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის პატაკიდან ნიკოლოზ II-სადმი რკინიგზის მუშათა გაფიცვისა და გაფიცულთა წინააღმდეგ ჯარის ნაწილების გამოყვანის შესახებ.

...23 января в 9 часов вечера в г. Батуме толпа рабочих, со стрельбою вверх, сняла со своих постов на линии железной дороги всех стрелочников. Вызванный казачий разъезд, к сожалению, никого из рабочих уже не застал на месте. Составители и сцепщики поездов, из-за боязни быть убитыми, самовольно оставили исполнение своих обязанностей. Согласно ходатайству начальника депо, туда посланы для выполнения необходимых работ нижние чины от саперной роты Михайловской крепости и высланы казачьи разъезды для охраны от насилий. 24 января прибыли в г. Батум командированные по распоряжению исполняющего обязанности командующего войсками Кавказского военного округа один батальон от 79-го пехотного Куринского полка и две сотни казаков от Черноморского казачьего конного полка...

Дрягин

ცსსა (მოსკოვი), ფონ. პ. დ., საქ. 4, ნაწ. 26, ფურ. 35. დედანი.

37. 1905 წლის იანვრის 25. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექტორისადმი თბილისის საწარმოთა მუშების გაფიცვებისა და პოლიტიკური დემონსტრაციების შესახებ.

Вчера была уличная демонстрация, выкинули красный флаг, забастовка продолжается, ведут себя спокойно, требования еще не предъявлены.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 106, ფურ. 89.

38. 1905 წლის იანვრის 26. — თბილისის სასამართლო პალატის პროკურორის დეპეშა იუსტიციის მინისტრისადმი ბათუმის მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ.

[В] Батуме общая забастовка рабочих заводов, торгово-промышленных заведений, извозчиков, служащих контор. [В] Кутаисе забастовали извозчики. Ученики реального училища и гимназий самовольно разошлись по домам.

ცსხა (მოსკოვი), ფონ. ი. ს., საქ. 1386, ფურ. 1. პირი.

39. 1905 წლის იანვრის 27. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ბათუმის ფაბრიკა-ქარხნების მუშათა გაფიცვის მიმდინარეობის შესახებ.

На фабриках не возобновились работы, рабочие ходят по городу, закрывают лавки, пекарни, мастерские, типографии.

Сушевский

უკრაინის სსრ ცსხა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 56. დედანი.

40. 1905 წლის იანვრის 28. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი მუშათა გაფიცვების მიმდინარეობის შესახებ ქ. თბილისის ფაბრიკა-ქარხნებში.

Не работают типографии, механические заводы, Адельханов, Толле. На прочих заводах работы возобновляются, требования не предъявляются, аедут себя спокойно, беспорядки в гимназиях.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცსხა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 91. დედანი.

41. 1905 წლის იანვრის 28. — გენერალ-ლეიტენანტ მალამას მოხსენება ბიდან შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი მუშათა მასიური გაფიცვებისა და პოლიტიკური დემონსტრაციების შესახებ თბილისში, ქუთაისში, ბათუმში, სოხუმსა და საქართველოს სხვა ქალაქებში.

В дополнение к кратким моим телеграфным сообщениям о происходящих в различных местностях Закавказья забастовках рабочих и беспорядках, сообщаю вашему высокопревосходительству нижеследующие данные, выясненные на местах, подробности означенных событий.

С 16 сего января стали поступать агентурные сведения о том, что среди рабочих тифлиских железнодорожных мастерских решено произвести забастовку и устроить противоправительственные манифестации. Вви-

ду этого с 17 января были приняты все надлежащие полицейские меры, а равно были приведены в готовность оказать содействие администрации расположенные в Тифлисе войска. В ночь с 16 на 17 января было арестовано 17 наиболее известных своей агитационной деятельностью главарей. С утра 18 числа началась забастовка железнодорожных рабочих; выйдя из мастерских, они первоначально имели намерение пройти к зданию вокзала и по дороге снять с постов стрелочников и сцепщиков, но железнодорожные жандармы и командированные накануне на станцию две роты пехоты перерезали все пути к вокзалу и толпа тотчас же рассеялась без каких-либо столкновений. Вслед за сим забастовали рабочие всех механических заводов и типографий; несколько рабочих попытались было заставить прекратить работы в типографии Канцелярии главноначальствующего, но эта попытка своевременно была остановлена при помощи полиции и дворников. Всего забастовало в этот день от 3 до 4 тысяч человек. Оставляя работу, забастовщики не заявляли ни своим хозяевам, ни чинам фабричной инспекции никаких требований, хотя и знают, что справедливые их заявления всегда находили полную поддержку фабричной инспекции: так с июля 1903 г. во всех тифлисских типографиях при посредстве названной инспекции был установлен 9-ти часовой рабочий день; в 1903 и 1904 гг. несколько типографий и фабрик, по требованию той же инспекции, были переведены в новые лучшие помещения; помещения рабочих на всех фабриках и заводах осмотрены, предъявлен и приведен в исполнение ряд требований об улучшении санитарных и гигиенических условий работы; в конце минувшего года, по настоянию инспекции, ученики на механических заводах, работавшие ранее по целым месяцам без всякой платы и затем вообще получавшие скудную плату, начали получать определенную плату со дня поступления с увеличением ее затем пополугодно; наконец, в конце минувшего года владельцы тифлисских промышленных заведений, по настоянию администрации, приведены были к соглашению на устройство своими средствами общей фабричной больницы, план постройки которой ныне уже составлен.

В следующие дни забастовка продолжала распространяться; 19 января забастовали все цехи Адельхановской кожевенной фабрики, рабочие табачной фабрики «Мир» и все приказчики центрального в городе караван-сарая Тамамшевых, в общем до 4.000 человек. Около часу дня на Эриванской площади, где расположен названный караван-сарай, стало заметно большое движение рабочих, но полиция настойчиво приглашала их проходить и вследствие этого ожидавшаяся там демонстрация не удалась. Отсюда забастовщики перешли на окраину города Авлабар, где хотели соединиться с рабочими табачной фабрики «Мир», но были своевременно рассеяны без столкновений. На противоположной окраине города, в Дидубе, на Батумской площади в 3 часа дня неожиданно собралось до 2.000 человек железнодорожных рабочих, большая часть которых живет там поблизости к вокзалу. Когда казаки начали разгонять толпу, отсюда послышались крики с просьбами выслушать; прибывшему на место полицейскому приставу, рабочие выразили желание выбрать депутатов для заявления своих нужд губернатору и просили обеспечить неприкосновенность таковых депутатов. Эта просьба была передана губернатору, который дал разрешение на избрание рабочими депутатов и обещал последним полную неприкосновенность, но при обязательном условии, чтобы де-

путаты заявляли только об экономических нуждах рабочих и говорили только в этих пределах. Но переговоры не привели ни к каким результатам; рабочие выбрать на месте депутатов не пожелали и потребовали освобождения лиц, арестованных накануне. На следующий день утром, 20 января, рабочие хотели собраться под предлогом выбора депутатов, но ввиду полученных агентурных сведений о готовившейся демонстрации, приняты были меры к недопущению скопления рабочих.

Утром того же 20 числа небольшая толпа рабочих на окраине города напала на вагон конножелезной дороги Корганова и Алибекова, заставила пассажиров сойти и принялась ломать вагон, но была остановлена подошедшей заставой из 6 солдат; солдаты тотчас же были окружены рабочими, при столкновении с которыми один нижний чин получил легкие ушибы в голову и руку. Солдаты стали разгонять буйствующих прикладами; вскоре подоспел на место столкновения взвод драгун и толпа энергично была рассеяна; задержано было 6 человек. К забастовщикам с 20 января присоединились рабочие табачной фабрики Бозарджанца и мыловаренных заводов Толле, Таирова и Алиханова. Новая попытка рабочих устроить сходку на Батумской площади не удалась; прибывавшие туда со всех сторон рабочие на площадь пропускаемы не были и должны были расхотиться; столкновений не было. К ограждению тех рабочих, которые желали продолжать работы, были приняты все меры, благодаря этому в мастерских Закавказских железных дорог стало на работу до 200 человек. В центральных частях город имеет свой обычный вид; на окраинах же все время назначаются патрули и разъезды; движение вагонов конножелезной дороги по некоторым линиям было возобновлено под воинскую охрану. 21 января вечером агитаторы стачки усиленно разбрасывали прокламации; несколько виновных задержано. 22 января стачка продолжалась, но день прошел спокойно. Накануне 21 числа были получены агентурные сведения о том, что в воскресенье, 23 января, забастовщиками предположено произвести манифестации в четырех различных частях города: на Солдатском базаре, Кахетинской площади, Головинском и Михайловском проспектах. Действительно, с утра воскресенья стал замечаться все увеличивающийся приток рабочих в районе Головинского проспекта, Солдатского базара и Эриванской площади, так как полиция не допускала рабочих останавливаться, то они толпою до 3.000 человек все время продолжали двигаться взад и вперед, преимущественно по Головинскому проспекту и прилегающим к нему улицам. Около 12½ часов дня в прилегающих к Казенному театру переулках манифестанты внезапно образовали толпу около 200 человек, выбежали с криками «ура» на Головинский проспект из Театрального переулка рядом с театром; здесь к манифестантам немедленно присоединились бывшие поблизости рабочие, манифестанты стали пачками разбрасывать прокламации, выкинули красный флаг с революционными надписями и открыли стрельбу из револьверов в чинов полиции, бросившихся отнимать знамя. Городовой, выхвативший его из рук манифестанта, получил две серьезные раны и упал, другой городовой, вновь вырвавший знамя, также был ранен и упал, а третьему городовому, окончательно отнявшему флаг и задержавшему несшего его манифестанта, была нанесена кинжальная рана. Беспорядок продолжался не более пяти минут. Толпу манифестантов, из которых многие были вооружены, быстро рассеяли чины городской по-

საისტორიო მკვლევარები

2022 წლის 1-2 კვარტალი

ლიცი и полицейской стражи. Тридцать манифестантов были задержаны, подняты два мешка прокламаций. Вслед за сим на место происшествия прибыли казаки и воинские части, но в действии оружием надобности не представилось. Часть преследуемой конными стражниками и казаками толпа забежала на постоялый двор в конце Барятинской улицы и заперла его ворота. При появлении полиции на постоялом дворе околным путем, рабочие напали на полицейского стражника и нанесли ему кинжалом несколько ран в голову, от которых он упал. Запершаяся во дворе толпа скоро была окончательно рассеяна и быстро разбежалась в разные стороны. Убегавшие манифестанты, видимо, хотели вновь собраться толпой на Базарной площади, но были рассеяны. Число пострадавших манифестантов в точности еще не определено, но известно, что в больницы доставлено десять раненых, из них один тяжело. Из городских ранено четверо, из коих один тяжело и несколько получили ушибы и порезы... Рабочие типографий, боясь приступить к обычным регулярным работам, приходят в типографии на короткое время и поработав 1—2 часа вновь уходят. Когда возобновились работы в типографии газеты «Тифлисский листок», забастовщиками была сделана попытка снять рабочих с работы, но эта попытка была во время остановлена полицией, задержавшей всех пятерых агитаторов. С 25 января на городской бойне забастовали резники и прекратился убой скота. Для улажения дела городской головой испрошен двухдневный срок, по истечении которого, в случае невозобновления работ, на бойню для убоя скота будут отряжены нижние чины. С вечера того же дня началась забастовка среди фармацевтов и аптекарских учеников, с целью закрытия аптек; из числа лиц, снимавших их с работ, задержано 12 человек. В тот же день в Дом трудолюбия явилось несколько женщин, требовавших прекращения работ. В общем порядок в городе нарушаем не был, но на жизнь рабочих, желавших идти на работы, были произведены два покушения.

В Кутаисе 19, 20 и 25 января произошли уличные беспорядки, которые удалось прекратить мерами полиции; для поддержания в городе порядка наряжены разъезды и патрули. Подробностей о причине возникновения сих беспорядков и их характере сведения от кутаисского губернатора еще не получены. 25 января обнаружилось волнение среди учеников местного реального училища и гимназии, которыми однако беспорядков произведено не было. Все рабочие забастовали.

Из Баку получены сведения, что рабочие хотят на днях устроить там и в других местах Закавказья забастовку, вследствие бывших в Петербурге беспорядков, и что в Баку участилось появление прокламаций зажигательного характера.

В Батуме забастовка, видимо, давно уже подготавливалась агитаторами, прибывшими туда из Баку еще в конце декабря минувшего года. Первая попытка устроить там противоправительственную демонстрацию была сделана еще 20 декабря, но потерпела неудачу и на следующий же день рабочие спокойно стали на работу, однако брожение среди них не улеглось. Утром 17 января на станцию Батум-пристань неожиданно явилась толпа портовых рабочих до 500 человек и увела с работ на пристанях железной дороги, Русского и Российского пароходных обществ, всех рабочих, воспротивив им под угрозой смерти работать; на местах были оставлены забастовщиками лишь караульные для охраны грузов. Беспорядков

произведено не было, грузовые операции временно прекращены. Забастовщиками, заявлено требование об увеличении платы. 19 января оставили работы, под влиянием полученных угроз, все конторщики и весовщики железной дороги и других учреждений, на заводах производились только незначительные работы; извозчики, выехавшие по требованию полиции на биржу, вернулись домой, также вследствие угроз забастовщиков. В ночь на 20 января таможенные досмотрщики Батумской таможни заявили своему начальству, что они не могут далее оставаться на своих постах, ввиду настойчивых, под угрозой смерти, требований со стороны рабочих оставить службу. Утром 20 числа в помещении таможни явились рабочие, под предлогом найма на работы, и объявили рабочим Батумской артели грузовщиков, что они будут убиты, если приступят к работам. Для поддержания порядка и охранения безопасности, в таможню были командированы конные чины пограничной стражи. В этот день в таможне и в некоторых местах города работы производились, но в незначительной степени; извозчики на биржу не выезжали целый день. Для содействия администрации в предупреждении беспорядков, 20 января я распорядился командировать в Батум один батальон 79 пехотного Куринского полка из Кутаиса и две сотни 2 Черноморского казачьего полка из Карса. 21 января забастовка портовых рабочих продолжалась: не работали и в таможне. Работы производились лишь на некоторых заводах и в бухте, ввиду срочности отправок и доставки грузов. Извозчики выехали на биржу все и в обычном порядке. В 11 часов вечера по дороге из Батума в пригородную слободу Холодную неизвестными злоумышленниками, очевидно из числа рабочих, было произведено нападение на железнодорожного жандармского унтер-офицера Бардакова, которому было нанесено несколько кинжальных ран. С вечера 23 января под угрозами забастовщиков из числа рабочих местных заводов, окончательно прекратили работу низшие служащие и рабочие депо в Батуме; товарная станция Батум-железнодорожная пристань охраняются войсками. Хотя порядок в городе нарушен не был, но настроение рабочих остается приподнятым. Насколько выяснено пока произведенным расследованием, рабочие артелей Русского и Российского пароходных обществ имеют в Батуме прекрасные казарменные помещения с отоплением и освещением, продовольствуются на свой счет; рабочие Русского общества аккуратно получают 20-30 руб. в месяц жалованья и работают только в дни прихода пароходов; рабочие же Российского общества получают сдельно 8 руб. с каждой 1.000 пудов груза. В среднем работа в обеих артелях не превышает трех дней в неделю. Ввиду сего подобные условия работы необходимо признать вполне благоприятными, а заявление рабочих будто они оставили работу добровольно и требуют прибавки до 2 руб. в день, не отвечающим действительности. Заявленные рабочими требования агентствами пароходных обществ отвергнуты и прибывшие в Батум пароходы без разгрузки были отправлены обратно. По дальнейшим сведениям, рабочие батумских заводов, проходя толпою мимо городских и дворников, открыто предлагают, под угрозой смерти, бросить службу нынешнему правительству, уверяя, что если они вновь поступят на службу по истечении пяти месяцев, то будут получать не менее 60 руб. в месяц. По заявлению одного из полицейских приставов, у него в участке оставили по этой причине службу четыре городских из мусульман. 22 января начальнику станции Батум же-

საქართველოს
საბჭოთაო მთავრობა

железнодорожными рабочими предъявлено письменное требование, сущность которого сводится к следующему: установление утреннего перерыва на завтрак в размере $\frac{1}{2}$ часа и на обед $1\frac{1}{2}$ часа, в субботу и предпраздничные дни работу кончать в 3 часа дня, а в остальные дни — в 4 часа пополудни; за сверхурочную работу, помимо поденной платы, платить по 40 коп. за каждый час; установить размер поденной платы всем рабочим по 1 р. 60 к., праздничный день работы считать за $1\frac{1}{2}$ дня, уничтожение старшинства и рядчиков в среде рабочих, а равно оскорбление рабочих со стороны начальствующих лиц и полное уничтожение всякого рода штрафов; прием и увольнение рабочих должны зависеть от самих же рабочих; наконец, установление максимума нош в куртанах 5 пудов, с тем, чтобы ноши, превышающие этот вес, перевозились на тачках.

Тревожное настроение служащих на линиях Закавказских железных дорог (для) рабочих стало ясно обрисовываться около 10 января; 11 января забастовали за исключением двух штатных, все остальные рабочие станции Новосенაკи; 14 января рабочие станции Квалони, получив угрозы, все, за исключением одного, также бросили работу. Ввиду полученных сведений о брожении среди железнодорожных рабочих на станции Поти, 17 января я распорядился немедленно командировать в гор. Поти, в помощь администрации, полсотни Хоперского казачьего полка. 18 января забастовали все ремонтные рабочие, а равно путевые и переездные сторожа участка пути от Батума до Саджевахо (протяжением 90 верст), которые потребовали для продолжения службы уплаты им всем жалованья по 30 руб. в месяц. Так как другие лица, под влиянием угроз руководителей забастовщиков, отказывались от поступления на службу для замещения забастовавших, то все работы по ремонту пути были прекращены. Охрана оставшейся без надзора линии железной дороги была возложена на полицейскую стражу. 20 января были получены сведения о распространении забастовки на всем протяжении от Батума до Самтредиа ($98\frac{1}{2}$ верст), в Квирилах и Поти, где рабочие отказались работать и заявили новые требования, а также о возникновении брожения среди рабочих в Сухуме. 24 января забастовали низшие служащие и рабочие депо станции Поти, 21 января утром на станции Самтредиа толпа рабочих до 300 человек с гиком, свистом и выстрелами явилась на вокзал железной дороги, сняла с постов всех стрелочников, сцепщиков и составителей поездов, ворвалась в помещение контрольной станции и оттуда увела всех конторщиков, весовщиков и телеграфистов, и под угрозой смерти воспретила им работу. Затем толпа отправилась на базар близлежащего селения Самтредиа, где также насильно закрыла все лавки, магазины и другие торговые предприятия; здесь к буйствовавшим рабочим присоединились все жители сел. Самтредиа. Во время происшедшего затем столкновения был убит местный старшина и подожжено селение; сгорело несколько магазинов. Затем толпа, возросшая до 2.000 человек, забрала силой из квартир начальника депо и его помощника, ревизора движения и всех оставшихся телеграфистов и увлекла их с собой. Движение поездов происходило под воинскою стражею и с большой задержкой; на станции к вечеру собрались лишь несколько человек служащих. 22 января на станциях Квалони, Абаша и Чалодиди, Потийской ветви и на станциях Нигойти, Саджевахо и Копитнари, главной линии железной дороги, забастовали все стрелочники и сторожа... На станции Поти забастовали 20 января железнодорожные рабочие, 21

января портовые рабочие, потребовавшие прибавки жалования до 35 руб. в месяц при готовой квартире и отоплении; 22 числа — марганцевые рабочие и 23 — все машинисты маневренных паровозов, которые оказались на путях и в депо холодными. 23 января забастовали все стрелочники на ст. Натанеби, а на ст. Ниготи — все стрелочники и сторожа, потребовавшие прибавки жалования до 30 р. в месяц; На ст. Мухияни стрелочники отказались нести службу без вооруженной охраны; на ст. Кутаис помощники машинистов и кочегары паровозов Ферли отказались работать; 25 января получено донесение о забастовке рабочих в Квирилах, Шорапани и Чиатурах, не повлекшей пока за собой беспорядков; в тот же день забастовали рабочие Тквибульских каменноугольных копей. 21 января, отправленный из Самтредиа в Шорапань поезд № 9, на третьей версте к Батуму вынужден был остановиться вследствие замеченной злоумышленной порчи пути (развинчены рельсовые скрепления, удалены костыли и один рельс приподнят); повреждения были исправлены машинистом и поезд после 1½ часовой остановки проследовал дальше. Вслед за сим был отправлен пассажирский поезд № 6, но машинист его отказался ехать впрямь до полного исправления и охраны пути, так как ночью этого нельзя было сделать, то все дальнейшие пассажирские поезда были задержаны. Утром 22 января путь был исправлен и поезда пропущены по назначению в сопровождении воинской охраны, так как кондукторская бригада, прибывшая с воинским поездом, вследствие полученных угроз, отказалась ехать дальше, а другие кондуктора являлись без сигналов, заявляя, что таковые у них были отобраны забастовщиками с требованием не работать. Все товарные поезда были отменены; станция Самтредиа забита подвижным составом, брошенным на путях вследствие отсутствия служебного персонала. В тот же день, 22 января, около часу дня воинский поезд № 21, следовавший в Батум с командой Куринского пехотного полка, близ станции Самтредиа, вследствие злоумышленной расшивки пути, сошел с рельс тендером и десятью марганцевыми вагонами, бывшими впереди поезда; несчастий с людьми не было; солдаты доставлены в Самтредиа с пересадкою, а по исправлении и очистке пути, сквозное движение было восстановлено вечером 23 января. Днем 25 января забастовали рабочие депо станции Елисаветполь, свыше 200 человек и предъявили требование об улучшении их материального положения, обусловив это сроком 1 февраля, после которого, если таковое требование не будет выполнено, угрожают всеобщей забастовкой; к вечеру того же дня, под угрозами и насилием со стороны забастовщиков, разбежались с постов и прочие мелкие агенты; вследствие сего для охраны станции был вызван батальон пехоты. Ночь прошла спокойно, а утром 26 января большинство рабочих приступили к работам; прекратившееся с вечера 25 числа движение товарных поездов вновь возобновлено.

26 января в городе Батуме, около 6 час. вечера, к старшему городо-вому Кондратовичу подошли три рабочих, которые его затем убили и бежали. Работы по выгрузке грузов с пароходов частью производятся русскими рабочими, к охране которых приняты меры.

И. об. главноначальствующего генерал-лейтенант Малама.

42. 1905 წლის არა უგვიანეს იანვრის 29. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტის მოწოდება რკინიგზელ მუშებისადმი გაფიცვის განგრძობის შესახებ.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Кав[казский] союз Рос[сийской] соц[иал]-дем[ократической]
 рабоч[ей] партии.

Товарищи! Мы забастовали не для того, чтобы пораженные, вернуться к станку. Нет, мы забастовали для того, чтобы улучшить наше материальное и политическое положение. Мы хотим вместе с нашими российскими товарищами стереть ненавистное нам самодержавие с лица земли. Довольно нам казацкой нагайки, ссылки, тюрьмы и каторги. Устроили мы демонстрацию и окрасили кровью улицы города; царские башибузки били беззащитных женщин и детей.

Товарищи! Неужели мы можем в такое время продолжать работу? Кровь наших самоотверженных товарищей обязывает нас бороться до конца! Товарищи! Будем продолжать стачку; Россия охвачена рабочим движением; Россия ждет от нас обновления. Не слушайтесь наставления полицейских и провокаторов. Начальник дорог молчал; молчал, надеясь на то, что голод и полиция погонят нас за станки. Наконец он решил идти на обман: «Становитесь на работу, а я-де напишу в Петербург, а там решать так или иначе!» А относительно других требований начальник думает, что у нас уже все было. Такова правда начальника! Так обманывает нас начальник. Да и кроме того, кто подавал прошение? Кто их выбирал? Кто писал эти требования? Наши требования напечатаны Комитетом. Пусть нам ответят на эти требования. Других требований мы не знаем. Так не верьте же, товарищи! Вас обманывает полиция, провокаторы, начальники. Это — наши враги. Слушайте, что творится по всей России. Присоединяйтесь к нашим товарищам — таким же угнетенным, как и вы. Не изменяйте им. Они ожидают от вас помощи и сочувствия. Итак, товарищи, продолжайте стачку!

Стачки идут по всей России: в Петербурге, Москве, Варшаве, Риге, Ревеле, Лодзи, Севастополе, Либаве, Екатеринославе, Саратове.

Да здравствует же и тифлисская стачка! Да здравствует рабочий класс! Долой самодержавие! Да здравствует Российская соц[иал]-дем[ократическая] рабочая партия!

Тифлисский комитет.

ცხსა, ფობ. 23, საქ. 51, ფურ. 75. დედანი.

44. 1905 წლის იანვრის 29. — ქუთაისის გუბერნიის ფანდარმა სამ-მართველოს უფროსის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვების მიმდინარეობის შესახებ ბათუმსა და ფოთში.

В дополнение всего доложенного о забастовке в г. Батуме по телеграфу Департаменту полиции донести честь имею о нижеследующем: 23-го этого января в 8 часов вечера на станции Батум забастовавшие рабочие

произвели многочисленное количество выстрелов, сняли с постов стрелочников; составителей поездов и сцепщиков увели с собой под угрозой смерти.

24 января депо Батум и Поти забастовали; из боязни не выходят на работу; для порядка выставлены посты пехоты и разъезды казаков по станции Батум.

Заводы Ротшильда и Манташева не работают; количество забастовавших рабочих на этих заводах 3500 чел. Военным губернатором Батумской области вызваны в Батум батальон Куринского полка и две сотни казаков.

Полковник Власьев

ცსსა (მოსკოვი), ფონ. პ. დ., ს.ა. 4, ნაწ. 26, ფურ. 39. დედანი.

44. 1905 წლის იანვრის 29. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ ქ. ბათუმში.

Все лавки, ремесла, гостиницы закрыты, извозчиков нет, улицы пусты, туземная прислуга бросила места.

Сущевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, ს.ა. 105, ფურ. 57. დედანი.

45. 1905 წლის იანვრის 30. — ცნობა მუშათა გაფიცვების შესახებ თბილისში, ქუთაისში, ბათუმში, ქიათურასა და სხვა ქალაქებში.

В течение последних дней в Тифлисе забастовка распространилась и на резников бойни, а с вечера 25-го января началась забастовка среди фармацевтов и аптекарских учеников, с целью закрытия аптек. Из числа лиц, снимавших их с работ, задержано 12 человек. В 7 часов утра 24-го января, под влиянием угроз забастовщиков, прекратили работы и разошлись по домам низшие служащие, а также мастеровые и рабочие батумского железнодорожного депо. С 25-го января в Тквибули забастовали рабочие каменноугольных копей; в депо станции Квирилы и Шорапань — рабочие, а на последней станции и месячные ремонтные рабочие, носильщики и грузчики, которые разошлись, не производя никаких беспорядков. В тот же день в Елисаветполе рабочие местного железнодорожного депо, свыше 200 человек, прекратили работы и предъявили требование об улучшении их материального положения, а к вечеру, под угрозами и насилием со стороны забастовщиков, покинули посты и прочие низшие железнодорожные агенты. 26-го января утром в Квирилах толпа забастовщиков намеревалась устроить манифестацию, но при начале шествия по улицам местный полицейский стражник, при столкновении избитый толпой, произвел два выстрела; один из манифестантов оказался тяжело раненым; толпа разбежалась. Ночью на 29-е число близ Ланчхуты была усмотрена на одном из мостов порча пути, один рельс которого был снят и попорчены шпалы; повреждения были немедленно исправлены. С 26 января в Баку возоб-

новились забастовка служащих во всех типографиях, вновь повлекшая за собой прекращение выхода местных газет. С 28-го января к забастовщикам присоединились рабочие 2-х заводов; беспорядков не было. В Батуме 25-го января были прекращены работы на всех заводах; лавки и магазины были открыты мерами администрации; извозчики не выехали на биржу; 26-го января, ввиду принятых мер, магазины и лавки были с утра открыты, часть извозчиков выехала на биржу; на одном пароходе русские рабочие под охраной возобновили работы. Около 6 часов вечера того же дня тремя подошедшими рабочими был убит старший городской Кондратевич; убийцы бежали. 28-го января оставила работы прислуга частных лиц и гостиниц. В тот же день неизвестными злоумышленниками был убит кондуктор железной дороги Юхинчук.

В Кутаисе беспорядки начались с 19-го числа, когда вечером около 6 часов из толпы, расхodiвшейся с городского бульвара (где перед этим происходило катание на санях и игра в снежки), выделилась группа молодежи около 100 человек, которые с пением «Марсельезы», криками и свистами направились по Гимназической улице, повернули по Михайловской улице, мимо городской управы, к пассажу; здесь толпа манифестантов была встречена чинами полиции и, повернув на Зеленый базар, перешла в Заречный участок, где и была окончательно рассеяна. По пути толпой были разбиты уличные фонари и стекла в магазинах, городской управе, театре, мужской гимназии и в аптеке Религиони. Из манифестантов было задержано 7 человек. На следующий день такая же толпа до 100 человек молодежи пробовала повторить прежнюю манифестацию, но близ гостиницы «Россия» бывшие наготове стражники немедленно рассеяли толпу, которая успела разбить лишь несколько фонарей. В происшедшем столкновении был слегка ранен в голову пулею из револьвера один городской. Задержано было 40 человек. Виновные привлекаются к судебной ответственности. 25-го января в Кутаисе вновь произошли уличные беспорядки, немедленно прекращенные мерами полиции.

გაზ. „Кавказ“, 1905 წ., № 28.

46. 1905 წლის იანვრის 31. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ბათუმის ზოგიერთ ქარხანაში მუშაობის აღდგენის შესახებ.

В городе порядок восстановлен. Некоторые заводы начинают работу.
Сушчевский

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანწ. 818, საქ. 105, ფურ. 60. დედანი.

47. 1905 წლის იანვრის 31. — ქუთაისის გუბერნატორის მოხსენება შთავარმართებლისადმი სამტრედიაში რკინიგზელ მუშათა გაფიცვის შესახებ.

В дополнение к телеграммам моим от 21 сего января доношу вашему превосходительству, что, как усматривается из рапорта кутаисского

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

уездного начальника от 24 того же января, беспорядки в мест. Самтреди произошли при следующих обстоятельствах:

21 текущего месяца забастовавшие на ст. Самтреди железнодорожные рабочие, мастера, дворники, путевые и станционные сторожа, собравшись в депо в числе более 200 человек, и присоединив к себе всех станционных служащих, направились оттуда на самтредский базар; обходя улицы местечка, забастовщики присоединяли к себе находившихся на базаре сельчан, торговцев и ремесленников, вместе с которыми образовали толпу до 3000 человек. При следовании толпы по базару и по улицам с 2-мя поднятыми флагами, раздавались крики: «Ура! Да здравствует единство и свобода!» и производились выстрелы на воздух. Вернувшись на станцию, толпа вторично обошла депо с криком: «Да здравствует единство и свобода, долгой самодержавие!» и, принудив выйти из квартир, силою присоединила к себе ревизора дороги 1-го участка Скальковского, начальника депо Дегеринга, помощника его, священника Хундадзе и учителей железнодорожного училища Пузанова и других. Затем часть из толпы отделилась и направилась в Кулаши, зайдя по дороге в Самтредское 2-классное училище и, выгнав оттуда учителей и учеников, присоединила их к себе; при этом один из забастовщиков... снял со стены портрет государя и при выходе из училища рвал портрет и бросал клочки его на землю. После этого толпа встретила кулашского старшину, которому предложила следовать за ними и нести флаг, но старшина не согласился и обнажил шпагу, ввиду этого толпа задержала и избивала его, причем один из толпы ранил его тяжело в спину, а другой, неизвестный — неопасно в щеку выстрелами из револьверов. В 22 часов дня произошел случайный пожар в торговой лавке Константина Бахтадзе и большинство бунтовщиков отправилось тушить пожар. По прибытии в Самтреди кутаисского уездного начальника, по его распоряжению, была оказана медицинская помощь раненому старшине, для охраны которого кн. Дадешкелиани оставил всех 10 стражников, имевшихся в его распоряжении. Сам же в сопровождении одного урядника направился к толпе бунтовщиков и решился воздействовать на них нравственным влиянием и угрозами, что в случае неусмирения будут вытребованы войска, от которых они жестоко пострадают. Угрозы и увещания уездного начальника подействовали сначала на сельчан, составлявших большинство, которые разошлись, а оставшихся на месте железнодорожных служащих и гурийцев удалось принудить разойтись к 4 часам пополудни.

В этот день в Самтреди была полная забастовка в депо, на станции и также на линии железной дороги от Батума до Риона. Беспорядки вызвали в самом месте Самтреди и на базаре прекращение торговли, извозного промысла, разбора дел в местном мировом участке и занятия в школах. Поезда на стрелках принимались и пропускались ревизором дороги 1-го участка Скальковским и исправляющим должность начальника станции Владимировым, при помощи стражников и жандармов. Некому было заправлять керосино-калильные лампы и пришлось перейти к обыкновенному освещению керосином. К 8-ми часам вечера прибыла рота Куринского полка и она облегчила как охрану станции, так и прием и выпуск поездов. В эту же ночь забастовщики имели намерение испортить путь между Самтреди и Саджевахо, но во-время высланный взвод пехоты предупредил могущее произойти крушение поезда. Кроме того, по линии

от Самтреды в обе стороны были высланы разъезды на всю ночь. На другой день, вследствие принятых уездным начальником мер, возобновилась торговля съестными припасами. Забастовавшие же железнодорожные рабочие вида, что начальники участка и станции все-таки справляются с приемами и выпуском поездов, попортили путь в 3-х верстах от Самтреды, чем вызвали крушение воинского поезда № 21. Крушение не сопровождалось человеческими жертвами, разбились лишь вагоны с марганцем. После крушения сообщение между Самтредой и Копитиари производилось с пересадками, а ночное движение поездов было отменено. К вечеру 23-го путь был исправлен ротой Куринского полка.

В указанных беспорядках принимали участие железнодорожные служащие разных участков Кутаисской губернии, главным образом Кутаисского уезда, Самтредского участка, торговли и ремесленники мест. Самтреды, большинство населения Кулашского общества, кроме евреев, и затем прибывшие на базар из окрестных селений обществ: Диди-Джиханшского, Еперского, Чаганского, Абашского, Мухакруйского и Тобаниерского, Кутаисского уезда, из ближайших селений Илорского и Маранского сельских обществ, со станции Абаша, Сенакского уезда и масса гурийцев, приехавших специально для участия в этих беспорядках.

Об установлении личностей организаторов и зачинщиков беспорядков уездным начальником производится дознание, о результатах которого будет донесено дополнительно.

Генерал-майор (подпись)

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 136-137. დელანი.

48. 1905 წლის იანვრის 31. — თბილისის გუბერნატორის მოხსენებიდან მთავარმართებლის კანცელარიისადმი თბილისის ფაბრიკა-ქარხნების მუშათა გაფიცვების მიმდინარეობის შესახებ.

Секретно.

...Сего, 31 января, не работают: фабрики Адельханова, кожевенные заводы Заргарьянца, Арутюнова, мыловаренный завод Алиханова и Толле и механические заводы. Вновь забастовали рабочие на городской бойне.

Губернатор генерал-майор Свечин

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 702, ფურ. 25. დელანი.

49. 1905 წლის იანვარი. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტის მოწოდება მუშებისადმი 9 იანვრის სისხლიანი ამბების პროტესტის ნიშნად გამოცხადებული გაფიცვების შეწყვეტის შესახებ.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Кавказский союз Российской социал-демократической рабочей партии.

Ко всем тифлисским рабочим.

Товарищи! 9 января в Петербурге свыше 150.000 человек рабочих направились к Зимнему дворцу, чтобы просить царя дать народу политическую свободу. Они обещали царю личную неприкосновенность. От

ветом были пули и нагайки. Улицы Петербурга облились пролетарской кровью, до 3000 человек [п]ало, среди них много женщин и детей. Но прошли те времена, когда зверствами можно было заставить молчать народ. Русский пролетариат проснулся, он понял, что в солидарности — его сила, и громко и властно заявил о своих нуждах. Едва только телеграф принес известие о петербургских событиях, во всех больших городах вспыхнули забастовки, а в иных местах и демонстрации, чтобы выразить протест против варварского избиения безоружной массы, чтобы поддержать наших петербургских товарищей.

Так было и у нас в Тифлисе. Мы показали всему миру солидарность всего рабочего класса, а это самое главное, товарищи! Поэтому Комитет приглашает вас, товарищи, прекратить стачку и стать на работу.

Правда, наша демонстрация была подавлена. Мы не достигли полного успеха в своей борьбе. Но неудача ли это? Нет, эта борьба научила нас многому, столкнула нас лицом к лицу с нашими врагами, всколыхнула самые отсталые слои рабочего класса и толкнула их в наши ряды, в ряды социал-демократии.

Теперь всем ясно видно, кто наш главный враг, кто мешал нам бороться, достигнуть полной победы. Этот враг, товарищи, царское правительство. Оно наставило солдат и казаков по всему городу, оно разгоняло наши собрания, оно не давало нам сговориться о наших нуждах, оно сажало нас в тюрьмы, оно стреляло в нас во время демонстрации.

Теперь всем ясно видно, что ждать защиты от правительства нечего. Чиновники умеют только обманывать народ. Вспомните, товарищи, здешний полицмейстер разрешил рабочим собраться, а в день собрания выставил войско и полицию. Нет, товарищи, просить помощи у правительства все равно, что просить волков не есть ягнят. Нет, не царю и его шайке защищать народ. Они тянут руку наших хозяев, да и не могут не тянуть. Вместе они грабят, эксплуатируют народ, вместе и защищаются, когда наша чаша терпения народного переполняется. И народ встает на борьбу за свои поруганные права, на борьбу за человеческую жизнь.

Будем же твердо помнить, товарищи, чему научила нас стачка и демонстрация; за это знание мы заплатили нашей кровью.

Будем помнить: пока существует теперешнее самодержавное правительство, никакого действительного и прочного улучшения своего положения рабочие не могут добиться. Если даже сегодня правительство из страха и делает какие-нибудь уступки, завтра же оно постарается взять их обратно.

Что же нам делать, товарищи? Все лучше и лучше организоваться, бороться с правительством, свергнуть самодержавие, громко и властно потребовать прекращения бессмысленной, ненужной, жестокой войны, требовать немедленного созыва Учредительного собрания, составленного из представителей от всего народа, выбранных всеобщим, равным, прямым и тайным голосованием.

Как рыба без воды, пролетариат не может жить, дышать без политической свободы. Как воздух, как пища нам нужны свобода печати, свобода слова, союзов и собраний и стачек. Только завоевав это, мы сможем улучшить наше экономическое положение, и в этой борьбе мы, рабочие, должны рассчитывать только на собственные силы. Некоторым другим классам населения, например, либералам, тоже солон пришлось царский

производ, и они не прочь заполучить политическую свободу, да жобит то они свободы только для себя, мы же, рабочие, хотим ее для всего народа и поэтому только мы требуем, учреждения в России демократической республики. Не царь и его чиновники, не шайка разбойников и грабителей, а представители, выбранные от всего народа без различия национальности, религии и пола, дадут возможность рабочему классу действительно отстаивать свои интересы. Только тогда, когда падут оковы рабства, накладываемые самодержавием на все живое, рабочий класс разовьет свои силы, завоюет лучшую жизнь, завоюет социалистический строй.

Итак, товарищи, приступая к работе, мы будем энергично продолжать наше революционное дело под руководством нашего Комитета Российской социал-демократической рабочей партии. Дружно же за работу, товарищи! Чем деятельнее, чем организованнее мы будем, тем ближе победа!

Долой самодержавие!

Да здравствует демократическая республика!

Да здравствуют петербургские товарищи! Вечная память товарищам, погибшим в бою!

Да здравствует Учредительное собрание!

Да здравствует РСДРП!

Тифлисский комитет

Типография Тифлисского комитета

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი, ფონ. 33, საქ. 80. დიპტილია რსდმპ კავკასიის კავშირის ავღაბრის არალეგალურ სტამბაში.

50.1905 წლის თებერვლის 2. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დებეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ქ. თბილისში იარაღოვისა და ადელხანოვის ფაბრიკების მუშათა გაფიცვების მიმდინარეობისა და გაფიცულთა მიერ წამოყენებული მოთხოვნილებების შესახებ.

Все работают на прежних условиях, кроме [рабочих фабрик] Ярлова и Адельханова. Требование: сокращение рабочего времени, увеличение расценки, отмена обыска, деньги за время забастовки.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105. ფურ. 92. დედანი.

51.1905 წლის თებერვლის 3. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშევსკის დებეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ქ. ბათუმში ხაჩატრიანცის ქარხნის მუშათა გაფიცვის გაგრძელების შესახებ.

Все заводы начали работать, кроме Хачатрианца, закрытого в декабре, имеющего 388 рабочих.

Сушевский

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 61. დედანი.

52. 1905 წლის თებერვლის 3. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი თბილისის ფაბრიკა-ქარხნების მუშათა გაფიცვების მიმდინარეობის შესახებ.

Сегодня не работают фабрики обуви, войлочная, кожаный завод и обмундировальная мастерская Адельханова. Общее число бастующих рабочих 1527, из них, рабочие фабрики обуви 900 человек просят увеличить расценки, прочие ничего не требуют и на работы не выходят. Все остальные заведения работают на прежних условиях.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 93. დედანი.

53. 1905 წლის თებერვლის 4. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ადელხანოვის ფაბრიკის მუშათა გაფიცვის მიმდინარეობის შესახებ.

Сегодня начались работы на фабрике обуви и войлочной. На прежних условиях не работают обмундировальная мастерская и кожаный завод с числом рабочих 900, требования не предъявлены, на днях работы должны возобновиться.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 94. დედანი.

54. 1905 წლის თებერვლის 5. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ადელხანოვის ფაბრიკის მუშათა გაფიცვის მიმდინარეობის შესახებ.

Сегодня начались работы на кожаном заводе Адельханова на прежних условиях. Ожидаю возобновления работ в обмундировочной мастерской, где не работают 600 человек, требования не предъявлены.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 95. დედანი. 10 თებერვლის დეპეშით იგივე პისარენკო ატყობინებს საფაბრიკო ინსპექციას, რომ ყველა მუშა შეუდგა მუშაობას (იქვე ფურ. 96).

55. 1905 წლის თებერვლის 9. — გენერალ მალამას დეპეშა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ქ. სოხუმში მუშათა საყოველთაო გაფიცვის დაწყების შესახებ.

Получены сведения, [что в] Сухуме полная забастовка, беспорядки, угрозы насилием, вооруженные столкновения с полицией. Забастовщики требуют освобождения арестованных [за] прежние беспорядки. Ввиду объединения городской и окружной полиции я приказал начальнику округа

принять общее руководство и распоряжение по прекращению беспорядков [в] городе с правом обращаться [в] случае надобности [к] содействию войск местного гарнизона, с подчинением ему полицмейстера и всей городской полиции, указав принять меры [к] охране казначейства, почты, оружейных магазинов и сосредоточению стражи.

Ген.-лейтенант Малама

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. პ. დ., საქ. 4, ნაწ. 8, ფურ. 44-45. დეპეშის ტრაფარეტულ ბლანკზე.

56. 1905 წლის თებერვლის 9. — ქ. თბილისში მდებარე არუთინოვისა და ოგანოვის ტყავის ქარხნის შინაგანაწესი.

Условия найма.

1) Наем рабочих и мастеровых производится конторою на сроки по обоюдному соглашению. Срок найма обозначается в выданной рабочему расчетной книжке.

2) Все рабочие и мастеровые, работающие на заводе, обязаны подчиняться правилам внутреннего распорядка.

Примечание: Каждому поступившему на завод правила эти сообщаются и потому никто не может отговариваться незнанием их и должен исполнять беспрекословно.

3) Паспорта всех рабочих обязательно хранятся в конторе завода.

4) Договор может быть расторгнут по усмотрению заведывающего: а) в продолжении первых семи дней по поступлении на завод до выдачи расчетной книжки; б) вследствие дерзостей заведывающему, его помощникам, или поведения, грозящего имущественным интересам завода или личной безопасности лиц заводской администрации.

Расписание работы.

а) Зимой от 1 октября по 1 июня начало работ в 6 ч. утра, окончание их в 6½ часов вечера. Перерывы: для завтрака — от 8 часов утра до 8½ часов; для обеда — от 12 часов дня до 1½ часа дня.

б) Летом от 1 июня по 1 октября начало работ в 6 часов утра, окончание работ в 6 часов вечера. Перерывы: для завтрака — от 8 часов утра до 8½ часов; для обеда — от 12 часов дня по 1½ часов. Перед воскресными и праздничными днями работа, как в зимнее, так и в летнее время оканчивается в 4½ часа.

Праздничные дни.

Все воскресные дни.

Январь 1 обрезание господне (Новый год), 6 богоявление.

Февраль 2 сретение господа Иисуса Христа.

Март 25 благовещение.

Август 6 преображение господне, 15 усение пр. богородицы.

Сентябрь 8 рождество пр. богородицы, 14 воздвижение честного и животворящего креста господня.

Октябрь 1 покров пресвятой богородицы.

Ноябрь 21 введение во храм пр[есвятой] богородицы.

Декабрь 25—26 — Рождество Христово.

Пятница и суббота страстной недели, понедельник и вторник св[ятой] пасхи, день вознесения господня, день сошествия св[ятого] духа, мерелоц—память по усопшим (7 января); суббота на пятой неделе великого поста, ввержение в ров св[ятого] вел[ико] муч[еника] Григория просветителя; мерелоц на второй день преобразования господня; мерелоц на второй день успения просв[ятой] богородицы.

Примечание: 24 декабря работа прекращается в 12 часов дня.

Инославные праздники

Общие правила.

1) Все рабочие и мастеровые должны являться на работу в назначенное время.

2) Все рабочие должны исполнять порученную им работу добросовестно и аккуратно; должны соблюдать бережливость в материалах; заботиться о сохранении вверенных им инструментов и приходить на работу и оставлять ее согласно установленного времени.

3) Непосредственное наблюдение за точным исполнением рабочими своих обязанностей поручается старшим рабочим. Каждый из них должен: а) о всяком возникшем между рабочими неудовольствии доводить немедленно до сведения заведующего; б) требовать от рабочих чистоты и опрятности и в) заботиться о наилучшей работе их.

Примечание: Во всех своих действиях старшие рабочие должны руководствоваться установленными правилами завода, во всем подчиняться и следовать распоряжениям и указаниям заведывающего заводом и без согласия и ведома последнего ни под каким видом не делать каких-либо изменений в работах.

4) В случае пожара, какого-нибудь несчастия или внезапной болезни кого либо из рабочих, рабочий обязан немедленно притти товарищу на помощь и затем донести обо всем заведывающему заводом.

5) Рабочие обязаны беспрекословно исполнять все законные и справедливые требования своих старших рабочих. Если требования старшего рабочего покажутся рабочим несправедливыми или неудобными, то он должен заявить заведывающему заводом, но только в удобное для этого время, а отнюдь не прерывая своей работы.

6) Каждый рабочий, придя на завод, должен отправиться на место своей работы; хождение же в другие отделения без надобности строго воспрещаются.

Строго воспрещается рабочим входить в помещения паровых котлов.

7) Рабочие в нетрезвом виде не допускаются на работу и замеченные в таком виде на работе немедленно удаляются с нее.

8) Строго воспрещается приносить на завод вино, водку и всякие спиртные напитки, производить шум, брань, ссоры, драку и всякого рода игры на деньги и без денег.

9) Никто из работающих на заводе не имеет права уходить из него во время работы без дозволения заведывающего.

10) Отпуск рабочих на более или менее продолжительное время делается только по особо уважительным причинам с разрешения заведывающего.

საბჭოთაო
მშენებელი

11) Воспрещается без разрешения заведующего вводить на завод посторонних лиц, хотя бы и родных.

12) За опоздание на работу или за самовольную отлучку с нее, а равно за прогул взыскивается по табели взыскание.

13) В случае неправильного подсчета в расчетной книжке рабочий должен заявить об этом заведующему или его помощникам, а отнюдь не позволять себе шума и брани в конторе.

14) За неисправную работу, за порчу изделий и материалов рабочие будут оштрафованы по табели.

15) По первому требованию сторожей у дверей завода или у ворот заводского двора рабочие обязаны показать предметы проносимые или с завода или со двора. Кроме того, заводская администрация имеет право производить осмотр рабочих во всякое время нахождения их в заводских зданиях.

16) Все рабочие обязаны повиноваться не только заведующему заводом, но и его помощникам и старшим рабочим, и в обращении с ними, а также и со всеми служащими конторы соблюдать тишину и пристойность.

17) Рабочие в черте заводского двора, а также и вблизи его, обязаны вести себя тихо и прилично, не позволяя себе употребление грубых бранных слов, а также пения неприличных песен, драки и запрещенных законом азартных игр на деньги или вещи (в карты, орлянку и т. п.); замеченные в несоблюдении вышеизложенного подвергаются строгому взысканию.

18) В случае желания заявить что-либо заведующему заводом от имени целого отделения, рабочие не должны покидать своих мест, а должны заявить о своем желании старшему рабочему, который и должен сделать надлежащее донесение. За всеми объяснениями или просьбами отдельные рабочие могут обращаться к заведующему в контору в 8 часов утра.

Табель взысканий

1) За опоздание на завод до 15 минут до 10 коп.; за опоздание на завод до 1 часа — до 20 коп.; за опоздание на завод более одного часа (до половины дня) — до 50 коп.

2) За неявку на завод в [течение] одного или двух рабочих дней (в месяц) по неуважительной причине и без разрешения на то заведующего заводом — дневную плату за каждый просроченный день.

3) За прогул более 3 дней сряду рабочий подлежит немедленному увольнению.

4) За шум и препятствие другим работать — до 30 коп.

5) За драку на заводе — до 60 коп.

6) За грубое обращение с заведующим, с администрацией завода и со служащими в конторе — немедленное увольнение.

7) За самовольную отлучку с завода в рабочие часы — до 50 коп.

8) За принос на завод спиртных напитков — до 30 коп.

9) За привода на завод посторонних лиц — до 30 коп.

10) За неисправную работу и за порчу изделий и материалов — до 1 рубля.

Заведующий Г. Арутюнов.

სსსა, ფობ. 279, სპ. 35, ფურ. 1-4. დედაბი.

57. 1905 წლის თებერვლის 10.—საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი სოხუმის ოლქში მაქსიმოვის ქარხნის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Получил сообщение о забастовке на заводе Максимова, за Сухомом, рабочих 176. Выхать не могу, вследствие возникших недоразумений на заводе Ротшильда, рабочих 1469.

Сущевский

Резолюция начальника фабричного Харьковского округа: «В отделе промышленности. Полагал бы необходимым командировать в Батум фабричного инспектора Черноморской губернии Левашева, Гнедич».

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 62. დედანი.

58. 1905 წლის თებერვლის 11. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტის პროკლამაცია „თბილისელ მუშებისადმი“ ერთიანი მუშათა პარტიის შექმნის აუცილებლობის შესახებ.

Рабочие всех стран, соединяйтесь!

Кавказский союз Российской социал-демократической рабочей партии.

К тифлисским рабочим! Товарищи! Вы помните девятое января, когда пламя революции, вспыхнувшее в Петербурге, охватило всю Россию и зажгло сердца пролетариата, когда движение в Петербурге вызвало демонстрации в Риге, Варшаве, Вильне, Одессе, Тифлисе и в других местах, поставило на ноги и всколыхнуло российские деревни и тем показало миру, что в России началась революция?

Как мы встретили это знаменательное явление, были ли мы подготовлены?

К сожалению, нет, товарищи! Январские демонстрации и, в частности тифлисская стачка-демонстрация, ясно показали нам нашу неподготовленность. Правда, российские пролетарии ответили петербургским товарищам стачками-демонстрациями, но какую цену имеют одни лишь стачки и демонстрации, к тому же происходящие в разное время, когда стоит вопрос о революции? В то время, когда наши товарищи проливали кровь на петербургских улицах и высоко несли знамя революции, — мы и с нами вместе другие российские товарищи продолжали обычную работу. И потом, когда и мы подняли голос и послали свой пролетарский привет петербургским героям, они уже покоились в холодных могилах; оставшиеся же в живых глушили злобу в себе, проклинали судьбу и становились на работу. То же самое было в Москве, Варшаве, Риге, Одессе и в других местах.

Российский пролетариат встретил революцию, будучи раздробленным, расчлененным на группы, и потому так невинно пролилась его кровь. Необходимо было общее выступление, необходимо было, чтобы весь российский пролетариат поднялся в одно и то же время и повел решительное наступление против правительства, необходимо было вооружаться, поболь-

ше вооружаться и еще вооружаться, необходима была сильная агитация среди солдат и привлечение их на нашу сторону и еще многое другое, — но ничего этого не случилось, как вы видели, товарищи.

Что было причиной этого? Только то, товарищи, что мы не имели крепкой партии с твердым Центральным комитетом во главе, которая повела бы за собою и осветила бы путь восставшему пролетариату; только то, товарищи, что мы раздроблены на отдельные группы и пока еще не сумели объединиться в одну большую армию.

Да, январское движение ясно показало нам, что нам более, чем необходимо иметь крепкую партию, которая соединит нас в одну большую армию и поведет нас в наступление против старых порядков. И мы должны создать такую партию во что бы то ни стало.

Единая и неделимая партия — вот что нам нужно.

И это нужно нам не только для сокрушения старого строя, но и для построения нового.

Каждый из вас должен знать, товарищи, что недостаточно разрушить старое. Много раз разрушали во Франции старые порядки, но одним лишь этим многое сделано не было. Дело в том, что мы построим на месте старого, дело в том, кто воспользуется разрушением старого. Вот тут нам нужны твердые и непоколебимые руководители. Нам не нужны такие «руководители», которые, что ни месяц, меняют «направление», которые не могут выработать непоколебимой пролетарской тактики и постоянно колеблются, смотря по тому, откуда подует ветер. Нам нужны непоколебимые люди и только за ними мы пойдем в бой!..

Не отдельные группы, а — единая и нераздельная партия.

Не шатания и колебания, а твердая и непоколебимая тактика. Вот, что требуют от нас интересы пролетариата, и мы непоколебимо будем бороться за это, во что бы то ни обошлась нам эта борьба!

Да здравствует единая и нераздельная Российская социал-демократическая партия!

Тифлисский комитет
 Типография Тифлисского комитета

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი,
 ფონ. 33, საქ. 8. დაბეჭდილია ავღაბრის არალეგალურ სტამბაში ქართულ და
 რუსულ ენებზე.

59.1905 წლის თებერვლის 11. — ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსის მიწერილობა გზის სამსახურის უფროსისადმი რემონტის მუშებზე საანგარიშო წიგნაკების გაცემისა და ამ მუშათა მუდმივი კადრის შექმნის შესახებ.

Прошу ваше высокородие предложить всем г. г. начальникам участков немедленно и не позже 15 сего марта выдать на руки рабочие книжки постоянным ремонтным рабочим как штатным, так и нештатным.

Об исполнении прошу мне донести и на будущее время строго соблюдать, чтобы все постоянные ремонтные рабочие были снабжены рабочими книжками установленного образца. Кроме того, прошу ваше высокородие принять самые решительные меры к тому, чтобы весь штат ремонт-

ных рабочих был всегда заполнен, поставив дело таким образом, дабы штатным рабочим служить было бы выгоднее, чем поденным, как это, к сожалению, не наблюдается в настоящее время. Вообще нахожу совершенно необходимым, чтобы дело организации постоянного кадра ремонтных рабочих было поставлено на твердую почву на всех участках пути и находилось под постоянным контролем начальника службы.

О последующих распоряжениях по сему прошу мне докладывать.

Начальник дорог инженер Ивановский

ცხსა, ფონ. 279, ანაწ. 1, საქ. 1847, ფურ. 37. დღიანი.

60. 1905 წლის თებერვლის 12. — თბილისის სასამართლო პალატის პროკურორის პატაკი იუსტიციის სამინისტროსადმი მეშაბა საუოველთაო გაუიცივის მიმდინარეობის შესახებ ქ. თბილისში.

Совершенно секретно

В дополнение к телеграммам моим от 18, 19, 20 и 23 минувшего января по поводу рабочей забастовки в Тифлисе считаю своей обязанностью донести вашему превосходительству, что среди местных административных властей опасение прекращения работ тифлисскими рабочими появилось еще со времени возникновения забастовки в г. Баку. Такое проявление недовольства бакинскими рабочими, конечно, не могло остаться без влияния на их тифлисских соседей, которые при первых вестях о бакинских беспорядках стали собираться для обсуждения дальнейших своих действий. При этом, однако, выяснилось, что значительное большинство, состоящее главным образом из русских рабочих, вовсе не сочувствует нарушению обыденного течения их жизни, на котором становили рабочие-туземцы. Тем не менее, и после этого собрания крайнее меньшинство продолжало энергично агитировать в пользу забастовки, прибегая для этого к терроризации спокойного большинства путем убийств и насилий над наиболее влиятельными в этом большинстве рабочими. Ввиду этого тифлисским губернатором созвано было совещание в составе вице-губернатора, прокурора суда, начальника губернского и полицейского жандармских управлений, и т. д. начальника охранного отделения, полицеймейстера и начальника Закавказской ж. д., на котором признано было необходимым, в предупреждении возможного возникновения в Тифлисе рабочих беспорядков, произвести аресты лиц, замеченных в возбуждении среди рабочих волнений. Таких лиц, по сведениям, представленным совещанию и. д. начальника охранного отделения ротмистром Кублицким, намечено было семнадцать. Из числа их четверых задержать не удалось за неразысканием их. Остальные же арестованы были ночью на 17 января, а 18 января в Тифлисе началась забастовка. Проявилась она тем, что в этот день утром у железнодорожных мастерских, в присутствии начальника Тифлисского жандармского отделения железных дорог ротмистра Вальтера, собралась кучка рабочих этих мастерских и, окружив какого-то студента, выслушала, как тот прочел воззвание с требованиями тифлисских рабочих, а затем с криками разошлась. В железнодорожные мастерские в тот день никто из рабочих не явился, а с ними

საინტერესო მოვლენები
დოკლადი

вместе забастовали и 3 частных механических завода. По этом и. о. главноначальствующего гражданского частию на Кавказе ген-лейтенант Малама высказал желание, в предупреждение расширения размеров забастовки, увеличить число арестованных. В исполнение этого ротмистром Кублицким представлен был губернатору дополнительный список вредно влияющих на рабочих лиц, из коих и было задержано еще 14 человек. Мера эта, как и следовало ожидать, успеха не имела, так как на следующий день в железнодорожных мастерских из числа 3800 рабочих стало на работу всего около 200 чел., причем с этого же дня прекратился выпуск всех частных тифлисских газет, так как к забастовщикам примкнули все типографщики, за исключением работающих в типографии главноначальствующего. В тот же день на одной из площадей г. Тифлиса собралась толпа рабочих в несколько тысяч человек. Толпа эта вела себя спокойно и через посредство присутствовавших тут же полицейских чиновников заявила губернатору просьбу выслушать их желание, для чего либо приехать к ним, либо принять их депутатов. Ответ на эту просьбу был передан рабочим губернатором через полицмейстера, который объяснил им, что приехать к ним губернатор не считает возможным, а депутацию принять согласен. Тут же полицмейстер, по требованию рабочих, удостоверил, что депутаты их арестованы не будут. В ответ на это поднятый из толпы на руках закутанный башильком студент крикнул толпе, чтобы она не верила полицмейстеру, что он «продаст», а вслед за сим рабочие от немедленной посылки депутации отказались, предъявив просьбу разрешить им для обсуждения этого вопроса собраться на следующий день на той же площади. В удовлетворении этой просьбы им было отказано, причем по городу расклеены были объявления губернатора о том, что так как рабочие предоставленной им возможностью послать губернатору депутацию не воспользовались, то всякие собрания им воспрещены. На этом прекратились все переговоры административной власти с забастовавшими рабочими. Никаких переговоров не велось также ни с начальством железнодорожных рабочих, представляющих ядро забастовки, ни фабричным инспектором, который будучи приглашен губернатором в совещание всего один раз, на самое короткое время, заявил, что он ни в какие сношения ни с рабочими, ни с предпринимателями вступать не намерен, ибо считает такие сношения излишними и бесцельными. Все меры к прекращению волнений среди рабочих, таким образом, ограничились ежедневными арестами всех замеченных в способствовании увеличению забастовки или же выказавших ей явное сочувствие (всех арестованных 98 чел.), а также ежедневными совещаниями у губернатора, на которых обсуждалась исключительно организация военной охраны города. Между тем, подпольные листки социал-демократической рабочей партии продолжали непрерывно в большом количестве распространяться по городу, а забастовка разрасталась, охватывая постепенно табачные фабрики, мясников, аптекарей, большую часть служащих на трамвае, булочников, портных.

22 января и. д. начальника охранного отделения ротмистр Кублицкий, явившись ко мне для доклада имеющихся у него сведений по поводу проявившегося за последние дни рабочего движения, между прочим, на мои расспросы объяснил, что студент читавший воззвание 18 января у железнодорожных мастерских, и тот, который участвовал в толпе при пе-

реговорах с полицмейстером, одно и то же лицо—бывший студент Московского университета Джапаридзе, давно известный охранному отделению своей успешной и влиятельной агитационною деятельностью среди рабочих; названный Джапаридзе значился в числе лиц, намеченных к аресту в ночь на 17 января, но не мог быть задержан, так как скрылся в так называемой Нахаловке—части города, населенной исключительно рабочими и стоящей вне всякого наблюдения охранного отделения, так как рабочие, хорошо зная друг друга, преграждают в эту часть города доступ филерам отделения. По этой причине ротмистр Кублицкий, считая изъятие Джапаридзе из рабочей среды при настоящем тревожном ее состоянии весьма важным, признает себя в этом отношении бессильным, так как задержать Джапаридзе в Нахаловке не может, из пределов же Нахаловки Джапаридзе выходит не иначе, как в сопровождении толпы рабочих, которые не дадут Джапаридзе без серьезного сопротивления. К этому он добавил, что на следующий день он опасается рабочих беспорядков.

Ввиду таких опасений 23-го с утра были приняты чрезвычайные меры на случай учинения толпою бесчинства; сначала, однако, порядок нарушаем не был и лишь около полудня кучка забастовщиков по первоначально полученным мною сведениям человек 300, собравшись у Казенного театра, на главной улице города—Головинском проспекте и выкинув красный флаг с противоправительственными надписями, произвела несколько выстрелов и выбросила на улицу большое количество подпольных воззваний. Присутствовавшие тут чины полиции тотчас же разогнали демонстрантов, а подоспевшие к месту происшествия стражники и казаки погнались по окрестным улицам за забегавшимися демонстрантами, смешавшимися с гулявшей в то время массой публики, и, нагайками избивая настигнутых, передавали их городовым и дворникам для доставления в полицейские участки. Таких в этих участках оказалось 49 чел., из коих 36 пораненных, причем трое тяжело. Из числа городских двое получили легкое повреждение и один тяжело ранен выстрелом из револьвера, произведенным, как это выяснилось впоследствии, неизвестным, приличного одетым господином вдали от места происшествия.

В тот же день, по моему предложению, приступлено было к производству предварительного следствия по признакам преступления, предусмотренного 121-й ст. Уголовного уложения, причем показания допрошенных до сих пор свидетелей подтверждая общую описанную выше картину происшествия, выяснили, однако, что демонстрантов было всего человек не более ста. При проверке далее, оснований задержания арестованных путем опроса всех городских и дворников, доставлявших арестованных в полицейские участки, оказалось: 1) 18 из них никем из этих городских и дворников признаны быть не могут, так что в отношении них остается неустановленным не только, были ли они участниками демонстраций, но и то, кем именно и где они были задержаны; 2) относительно 13 доставивших их заявили, что арестовали их исключительно потому, что те вблизи места происшествия настигнуты были казаками в то время, когда в числе многих других спасались от их преследования, и 3) только в отношении пятерых добыты были более определенные улики. Тем не менее, и эти улики дали возможность привлечь к следствию в качестве обвиняемых лишь того, который, по свидетельству очевидца, нес флаг, и еще двоих, задержанных хотя и не в самый момент демонстрации, но тотчас

после нее, причем поводом к этому задержанию послужило то, что первый из этих двоих выкинул из-под пальто пачку листов, похожих на воззвания, а второй бросил палкой в полицмейстера. Обстоятельства, сопровождавшие задержание остальных 13, до сих пор следствием не проверены.

В числе арестованных оказался также и Джапаридзе, задержанный на одной из соседних к месту демонстрации улиц. Ввиду приведенных выше указаний ротмистра Кублицкого на Джапаридзе как на лицо, чинившее воззвания в толпе рабочих при начале забастовки, Джапаридзе предъявлен был ротмистру Вальтеру, еще ранее удостоверявшему, что он лицо это хорошо видел и всегда признает. При этом предъявлении, однако, ротмистр Вальтер категорически заявил, что в толпе рабочих 18 января он видел не Джапаридзе. Кроме того, при следствии выяснилось, что Джапаридзе имеет в Нахаловке постоянное место жительства, и притом у отца—рабочего. Поэтому Джапаридзе к следствию в качестве обвиняемого не привлечен, но из-под стражи не освобожден по распоряжению тифлисского губернатора, наложившего на него, так же как и на 27 других задержанных по поводу демонстрации 23 января, арест сроком от одного до трех месяцев за нарушение изданного им обязательного постановления, воспрещавшего народные скопища на улицах г. Тифлиса. Остальные 22 арестованных из-под стражи освобождены, за исключением троих, привлеченных к делу в качестве обвиняемых в судебном порядке, которых по этому распоряжение губернатора не коснулось.

Насилия, причиненные во время происшествий 22 января казаками, и главным образом полицией и дворниками, бившими нещадно и притом бесцельно, так как продолжали нанесение побоев и после задержания, тотчас же породили в городе усиленные и возбужденные толки. Такое взволнованное общественное настроение прежде всего передалось учащейся молодежи, среди коей брожение обнаружилось уже 24-го утром. В классических гимназиях брожение это проявилось особенно сильно, так как в первой и третьей из этих гимназий учениками произведены беспорядки с разбитием окон и громкими требованиями смены гимназического начальства и некоторых учителей. Во второй гимназии ученики заявили, что, взволнованные учиненным полицией избиением, они заниматься не могут и объявляют забастовку. Вследствие таких беспорядков занятия в третьей гимназии были прекращены вовсе 27 января, в первую же и вторую явилось лишь небольшое количество учеников. В остальных учебных заведениях хотя волнения и замечались, но в значительно меньшей степени.

В настоящее время волнения в учебных заведениях улеглись, а также прекратилась и общая забастовка, так как подавляющее большинство тифлисских рабочих вернулось к своим занятиям.

Прокурор судебной палаты Александров-Дольник.

ცხსა (მოსკოვი), ფობ. ო. ს., სპ. 1384, ფურ. 5—7. დედაბი.

ქართული
მუშათა პარტია

61.1905 წლის თებერვლის 14. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დებეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ქ. ბათუმში როტშილდის ქარხნის მუშების გაფიცვის შესახებ.

На заводе Ротшильда забастовка всех 1469 рабочих, требуют увеличения расценки до пятнадцати процентов.

Сушевский

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 64, დედანი.

62.1905 წლის თებერვლის 14. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დებეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი სოხუმის ოლქში მაქსიმოვის ქარხნის მუშათა გაფიცვის მიმდინარეობისა და ქ. ბათუმში როტშილდის ქარხნის მუშათა მოსალოდნელი გაფიცვის შესახებ.

Управляющий Максимова телеграфирует единственное требование рабочих — вызвать Вас, иначе работать не приступят. Убедительнее прошу Вас приехать, предупредить осложнение. Выехать не могу, ибо четырнадцатого ожидаю забастовку [рабочих завода] Ротшильда.

Сушевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 63, დედანი.

63.1905 წლის თებერვლის 15. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტის პროკლამაცია ქ. თბილისში 13 თებერვალს გამართული მუშათა პოლიტიკური დემონსტრაციის გამო.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Кавказский союз Российской социал-демократической рабочей партии.

К гражданам.

Да здравствует красное знамя!

Не оправдались надежды царского правительства. Вместо того, чтобы послушаться агентов правительства, разжечь междуусобную рознь и проливать потоки крови по примеру Баку, граждане и слушать не захотели царских лакеев. Наоборот, они дружно подали друг другу руку, поклялись в братстве и устроили антиправительственную демонстрацию. Этим они всенародно осудили лицемерную политику правительства...

Давно уже царское правительство натравливает пролетариев друг на друга, давно уже оно упорно старается разделить рабочее движение. Именно с этой целью оно организовало Кишиневское и Гомельское кровопролитие. С этой же целью оно натравливало, в Баку несознательных татар на армян. И вот очередь доходит до Тифлиса. Здесь, в сердце Кавказа, оно намеревалось вызвать национальную рознь и перенести ее в провинции. Царское правительство хотело вызвать национальную рознь на

Кавказе и в собственной крови утопить кавказский пролетариат. Оно распространило даже прокламацию, где призывало татар и грузин к избиению армян. Оно с радостью потирало руки и ждало победы, когда неожиданно 13 февраля несколько тысяч армян, татар, грузин и русских собралось в Ванской ограде, пожали друг другу руку и, как на зло врагу, в один голос поклялись: «поддержать друг друга в борьбе против врага, сеющего вражду и рознь между нами». Замечательное единодушие наблюдалось на этом собрании. Волнующие речи ораторов, призывавших народ «к объединению», восторженные крики народа, листки нашего комитета (3000 экз.) — все это настраивало народ на борьбу. На зло правительству народ решил и на другой день собраться в Ванской ограде и еще раз поклясться друг другу. Вот и 14 февраля. Ванская ограда, ближайшие улицы и балконы полны народом. Наши прокламации открыто распространяются среди народа. Народ делится на группы и громко читает прокламации. Слышатся речи ораторов. Народ волнуется. Наконец единогласно решают демонстративно пройти к Сиону и мечети и еще раз дать клятву, что добрососедски будут относиться друг к другу. Остановились на татарском кладбище, в последний раз поклялись друг другу и разошлись. Народ приводит в исполнение свое решение. По дороге у Сиона, мечети и потом на татарском кладбище слышны речи ораторов и крики народа. Непрерывно распространяются наши листки (в этот день распространили 12.000 листов). Народ приходит в героическое настроение. Единогласно решают пройти демонстративно Головинский проспект и только потом разойтись. Наш комитет пользуется моментом и немедленно организует маленькую руководящую группу. Группа эта, во главе с одним передовым рабочим, занимает центральное место, — в воздухе развевается наскоро приготовленное красное знамя (дело происходит перед дворцом). Поднятый демонстрантами знаменосец говорит политическую речь, где он в первую очередь просит демонстрантов не смущаться тем, что на знамени нет социал-демократической надписи. «Нет, нет!» — отвечает народ, «то, что должно быть написано на знамени, написано у нас на груди». Потом знаменосец разъясняет значение красного знамени, критикует речи предыдущих ораторов, как речи несоциал-демократические, доказывает гнусность правительства и капитализма и призывает народ к борьбе под социал-демократическим знаменем. «Да здравствует красное знамя!» гремит народ. Затем демонстранты идут к Ванку. По дороге еще три раза останавливаются и слушают речь знаменосца. Знаменосец снова призывает народ к борьбе и требует поклясться в том, что они так же смело выступят за революцию, как сего дня выступали на демонстрацию. «Клянемся!» — гремит народ. Наконец, демонстранты приближаются к Ванку и после малой стычки с казаками обычным образом расходятся по домам. Такова была «демонстрация 8.000 граждан в Тифлисе».

Вот так ответили тифлисские граждане на лицемерную политику правительства. Так храбро возместили они кровь погибшего в Баку народа. Слава и честь тифлисским гражданам! Собранный под красным знаменем народ, осудив во всеуслышание вконец разложившееся царское правительство, присудил ему смерть и этим заставил царских лакеев отступить: они отказались сеять рознь...

Но можно ли думать, что правительство впредь никогда не попытается вызвать братоубийственную бойню? Конечно, нет! Пока живо цар-

ское правительство, оно всегда будет стараться сеять между нами вражду и вызывать кровопролитие!

Вы дорого цените вашу собственную жизнь и жизнь ваших близких? Вы любите своих друзей, родственников, знакомых и хотите избавить их от погромов, подобных бакинскому? — Знайте, граждане, что только после уничтожения самодержавия будет возможно избавиться от таких погромов и кровопролитий.

Уничтожение царского самодержавия — вот что вы должны требовать прежде всего!

Вы хотите пресечь всякую национальную рознь? Вы ищите полную солидарность и мирное сожительство народов? — Знайте, граждане, что только после уничтожения неравенства, что только после свержения капиталистических порядков возможно пресечение всякой национальной розни.

Установление социализма — вот к чему должны стремиться вы!

Кто сокрушит царское правительство, кто избавит вас от кровопролития, подобного бакинскому? — Пролетариат и его передовой отряд — социал-демократия.

Кто свергнет капиталистические порядки, кто утвердит на земле международный мир и любовь? — тот же пролетариат с тем же передовым отрядом — социал-демократией.

Пролетариат и только пролетариат — вот кто вам даст свободу и мир!

Так сплотитесь вокруг пролетариата и соединитесь под социал-демократическим знаменем! Под красным знаменем, граждане! Долой царское самодержавие! Да здравствует демократическая республика! Долой капитализм! Да здравствует социализм! Да здравствует красное знамя!

Тифлисский комитет.
Типография Тифлисского комитета.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი, ფონ. 33, საქ. 30. დაბეჭდილია რსდმპ კავკასიის კავშირის კომიტეტის ავღაბრის არალეგალურ სტამბაში ქართულ, რუსულ და სომხურ ენებზე 5000 ეგზემპლარის რაოდენობით.

64.1905 წლის თებერვლის 20. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ქ. სოხუმში მუშების გაფიცვის შესახებ.

В Батуме приняты чрезвычайные меры предосторожности. В городе и на заводах тихо. Из Сухума Левашев телеграфирует, [что] бастовали туземные [рабочие], 16 февраля начали работать, сегодня с полудня прекратили работы, требования частью удовлетворены.

Сущевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 65. დედანი.

65. 1905 წლის თებერვლის 22. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშევსკის დეპეშა ხარკოვის ოლქის საფაბრიკო ინსპექტორისადმი ქ. ბათუმში ჩილინგარიანის ქარხნის მუშეების მიერ ხელფასის გადიდების მოთხოვნების წამოყენების შესახებ.

Все 50 рабочих кожевенного завода Чилингариана, близ Батума, потребовали увеличения платы на 20 процентов, отказано, завод закрыт.

Сушевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 67. დედანი.

66. 1905 წლის თებერვლის 22. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექტორისადმი ბათუმის ფაბრიკა-ქარხნების მუშათა პოლიტიკური დემონსტრაციისა და როტშილდის ქარხნის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Вчера на заводской территории Батума произошла демонстрация, расеянная войском. Убитых 2, раненых 9, арестованных 18. Сегодня завод Ротшильда закрыт, рабочим объявлен расчет, вследствие забастовки. 14 февраля завод Максимова в Сухуме возобновил работы.

Сушевский

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 66. დედანი.

67. 1905 წლის თებერვლის 23. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშევსკის მოხსენება ფინანსთა სამინისტროსადმი ქ. სოხუმში, მაქსიმოვის ხე-ტყის სახერხი ქარხნის მუშეების გაფიცვის მიმდინარეობის შესახებ.

Секретно.

В дополнение к телеграмме о забастовке на лесопильном заводе наследников В. Р. Максимова близ г. Сухуми имею честь донести отделу промышленности, что за невозможностью мне отлучиться в настоящее время из Батума вследствие забастовки на заводе Каспийского черноморского нефтепромышленного и торгового о-ва, расследование дела на заводе наследников В. Р. Максимова было поручено мною временно командированному в мое распоряжение фабричному инспектору Черноморской губ. Левашеву, который сообщает по этому предмету нижеследующее: «Прибыв 19 февраля сего года в г. Сухум, согласно предложения вашего высокоблагородия, по поводу забастовки рабочих на лесопильном заводе наследников В. Р. Максимова, я немедленно отправился в контору означенного завода и вызвал управляющего заводом К. Н. Алафузова. Последний сказал мне, что забастовали только туземные рабочие, русские же держатся в стороне; что туземные рабочие предъявили ряд требований, из

которых часть уже удовлетворена, и рабочие 16 февраля приступили к работам. Требования эти были следующие:

1) Прибавка заработка рабочим, получающим менее рубля, — до рубля, а получающим один рубль и более — до 1 р. 20 к. Заводоуправление согласилось прибавить по 10 коп. всем, получающим 90 коп. и менее.

2) Уволенным рабочим выдавать пособие на дорогу, смотря по давности службы. Заводоуправление решило выдавать всем рабочим, уволенным без предупреждения и прослужившим более месяца, недельный заработок.

3) Улучшение квартир туземных рабочих устройством в них полов и бухар (каминов). Заводоуправление вполне удовлетворит это требование.

4) Во время болезни штатные и поденные рабочие, независимо [от] полагающегося им бесплатного лечения, должны получать полный оклад жалования или поденной платы. Заводоуправление согласилось на следующее: все рабочие, по установленному порядку, пользуются бесплатным лечением, но те из них, которые получают ушибы или поранения на работах, кроме бесплатного лечения, получают половинную заработную плату в течение двух недель.

5) При возобновлении действия заводов после временной остановки принимать старых рабочих. Заводоуправление объявляет, что перед возобновлением действия заводов вывешивается за неделю объявление о начале работ, и если старые рабочие в течение этой недели не явятся, то впоследствии не должны претендовать на отказ за неимением вакантных мест.

6) Просить приехать фабричного инспектора. Заводоуправление решило удовлетворить.

Из совместного с г. Алафузовым рассмотрения требований рабочих и решений по этим требованиям заводу управления выяснилось, что по п. 2 требований рабочих заводу управления хочет уплачивать всем без исключения рабочих, как заводским, так и вне заводским, при увольнении без предупреждения — только недельный заработок; между тем из Усфала промышленности вытекает, что фабрично-заводским рабочим, увольняемым без предупреждения, следует уплачивать двухнедельный заработок, почему ответ на этот пункт был изменен следующим образом: «рабочим, работающим по расчетным книжкам и уволенным без предупреждения, полагается, согласно закона, двухнедельный заработок, а рабочим, работающим без книжек, будет выдаваться пособие в размере недельного заработка, если они прослужили на заводе месяц и более». Затем и ответ на п. 4 требований рабочих был изменен в соответствии с законом следующим образом: «...кроме бесплатного лечения получают половинную заработную плату по день восстановления трудоспособности или признания ее постоянной». Далее из разговора выяснилось, что рабочие свой заработок получают на заводе не деньгами, а ордерами, которые, впрочем немедленно учитываются в конторе завода в г. Сухуме по предъявлении; что заводу управление принуждено было перейти в последнее время (около года) к такому способу расплаты ввиду систематических нападений на лиц, везущих крупные суммы на завод. Это обстоятельство подтвердил и начальник Сухумского округа, подошедший во время разговора. Он же и сообщил мне, что забастовка туземных рабочих имеет, по-видимому, связь с общим туземным

движением. По прибытии на завод того же 19 февраля оказалось, что после полудни туземные рабочие, а затем и турецкоподданные (турки) не вышли на работу, желая отпраздновать день освобождения крестьян, русские же рабочие все вышли. Ко времени моего приезда все туземные рабочие были в лесу, как говорили, для совещания. Через некоторое время они все пришли к конторе завода и предъявили мне те же вышеупомянутые требования, прибавив еще два: а) в подпраздничные дни работу производить до 4 часов пополудни, т. е. 8 часов; разрешить чтение книг в помещении для спектаклей (устройство читальни), а затем третье: уплату заработка не ордерами, а деньгами. При этом рабочие заявили, что согласились на уступки только временно, до приезда фабричного инспектора, а теперь просят удовлетворить все их требования полностью. Но заводоуправление от удовлетворения всех уступок полностью отказалось, подтвердив лишь прежние свои уступки с указанными изменениями и согласившись удовлетворить по дополнительным, предъявленным требованиям в следующем: работу в предпраздничные дни производить лишь до 4½ часов, т. е. 8½; относительно устройства читальни хлопотать перед администрацией; заработок фабрично-заводским рабочим уплачивать деньгами; прочим рабочим уплачивать деньгами не выше 10—15 руб.

На это рабочие согласились, но затем стали мне предъявлять требования удалить торговца из лавки, обвиняя его в грубости и неравномерности по отношению к рабочим: одним открывает кредит, другим нет. Торговец этот, по контракту, занимает фабричное помещение бесплатно, взамен чего обязан доставлять свежий товар по утверждаемой конторой таксе. Я отказался от обсуждения этого вопроса, как не входящего в мою компетенцию. Рабочие не настаивали. После моего ухода в контору завода рабочие потребовали еще от администрации завода удаления одного приказчика, обвиняя его в наущничестве. Администрация решила дать ему месячный отпуск и затем временно перевести на другую должность. После этого рабочие успокоились и 21 февраля, в понедельник, принялись за работу. Русские же рабочие, явившись ко мне, просили, чтобы им выдали заработок за время остановки завода по случаю забастовки туземцев, в которой они участия не принимали. Контора обещала выдать эти деньги впоследствии, если все будет благополучно, в виде наградных».

К сему имею честь присовокупить, что установленная карточка о забастовке на заводе В. Р. Максимова будет представлена мною дополнительно по получении сведений о числе рабочих на означенном заводе по специальностям.

Старший фабричный инспектор Д. Сущевский.

ტსსა (მოსკოვი), ფონ. ვ. რ., საქ. 52, ფურ. 211-213. დედაბი.

68.1905 წლის თებერვლის 28. — გენერალ მაღმას მოხსენებიდან შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ბათუმის მუშათა საჰოველოთა გაფიცვის შესახებ.

30 января, как и в предыдущий день, никаких работ не производилось; лавки магазины и промышленные конторы были закрыты и извозчики на биржу не выезжали. Заведывающий городской электрической станцией отказался исполнять свои обязанности ввиду угроз, полученных

იმ со стороны рабочих, и так как в городе не нашлось офицера, знакомого с управлением динамомашинами, то город в этот день совсем не освещался. Вечером на городском бульваре собралась огромная толпа рабочих, приблизительно около двух тысяч человек, которая, побродив некоторое время по улицам, разошлась поодиночке совершенно спокойно, без малейшего нарушения общественной тишины и спокойствия. По полученным областной администрацией сведениям, толпе этой заранее было внушено главарями и руководителями забастовок не производить, никаких беспорядков и нарушений, что ею и было в точности исполнено. Ввиду не прекращавшейся в Батуме стачки рабочих, принявшей характер упорной демонстрации против существующего порядка, и засвидетельствованной ген.-майором Дрягиным безуспешности арестов местных агитаторов, мною 29 января сделано было вновь распоряжение о немедленном командировании в Батум, для подавления беспорядков, 2 батальонном 156-го пехотного Елисаветпольского полка, 6 рот коих поступили в ведение коменданта Михайловской крепости, а остальные 2 роты, предназначенные для охраны ст. Батум и линии железной дороги, поступили в распоряжение назначенного общим начальником охраны жел. дороги в пределах Кутаисской губернии и Батумской области командира 47-го Тенгинского полка полковника Альфтана, имеющего пребывание на ст. Рион Закавказских ж. д.

Вечером 30 января среди населения г. Батуми появились в обращении печатные прокламации на русском языке следующего содержания:

«Российская социал-демократическая рабочая партия. Кавказский союз. Пролетарии всех стран, соединяйтесь! Всеобщую забастовку, которая имела своей целью протестовать против гнустностей самодержавия и выразить свою пролетарскую солидарность с борьбой рабочего класса России за созыв Учредительного собрания и установление демократической республики, Батумский комитет считает законченной и призывает рабочих и горожан приступить с понедельника, 31 января, к обычным занятиям, пока снова не раздастся боевой клич, зовущий к решительной борьбе за освобождение России. Батумский комитет. Типография Батумского комитета. (800)»...

Генерал-лейтенант Малама.

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. 3. დ., საქ. 4, ნაწ. 26. ფურ. 55-56. დედანი.

19.1905 წლის მარტის 1.— ცვლილებები ადელხანოვის ფაბრიკაში მუშაობის დაწყებისა და დამთავრების ვადებში.

Во изменение § 14 «Правил внутреннего распорядка», утвержденных г-м старшим фабричным инспектором Тифлисской губернии от 29 ноября 1903 года за № 510, с 1 марта 1905 года впредь работа на фабриках и заводах будет производиться по следующему расписанию:

- а) Зимой от 1 ноября до 1 марта начало работ 7 часов утра, окончание — 4½ вечера, с перерывом для завтрака от 10 до 10½ часов.
- б) Летом от 1 марта до 1 ноября начало работ в 6 часов, окончание в 3½ часа дня, с перерывом для завтрака от 9½ до 10 часов.

Перед воскресными и праздничными днями работа оканчивается:
 зимою в 4 часа, летом в 3 часа.

Правление Акционерного общества кожевенного и войлочного производства на Кавказе Г. Г. Адельханова (подпись)

Утверждаю 1 марта 1905 г. Старший фабричный инспектор Тифлисской губернии Писаренко.

ცხსა, ფონ. 659, საქ. 36, ფურ. 2. დედანი.

70. 1905 წლის მარტის 7. — ჟანდარმთა სამმართველოს გორის განყოფილების უნტერ-ოფიცერ პერეგულის მიერ შედგენილი ოქმი საღმ. მცხეთაში რკინიგზის მე-6 უბნის შემკეთებელი მუშების მოთხოვნილებათა შესახებ.

1905 года, марта 7 дня, я, унтер-офицер Горийского отделения жандармского полицейского управления Зак. железных дорог Андрей Перегуд, находящийся на станции Мцхет тех же железных дорог, на основании 261⁹ ст. Устава уголовного судопроизводства, составил настоящий протокол о нижеследующем: дорожный мастер 48 околотка, 6 участка службы пути, дворянин города Тифлиса Эразм Антонов Домбров заявил мне, что подведомственные ему ремонтные рабочие, крестьяне Тифлисской губернии, Душетского уезда, селения Мцхет Иван Григорьев Навгузов и Николай Гургенов Махчанели, крестьяне той же губернии, Горийского уезда, селения Ховле Иван Захаров Горгадзе, селения Гориджвары Соломон Иванов Надирашвили, селения Каралети Андрей Захаров Бибилашвили и селения Икорта Николай Михайлов Бетлемишвили и поденно-месячные ремонтные рабочие: крестьяне Тифлисской губернии, Горийского уезда, селения Метехи Иосиф Зурабов Лалиашвили, Захар Иосифов Гведадзе, Иван Яковлев Геджадзе, Мате Татов Зубиашвили и Артем Зурабов Зубиашвили, селения Карагаджи Иосиф Агдюшелов Димитрашвили и Алексей Георгиев Димитрашвили, селения Цинарехи Забо, Илья и Георгий Гавриловы Дексурашвили, селения Гоми Александр Спиридонов Мекровишвили, Иван Лазарев Мчедлишвили, селения Икорта Иосиф Захаров Бетлемишвили и крестьяне той же губернии, Душетского уезда, селения Церовань Иван Евстафьев Чавчавадзе и Андрей Михайлов Иеремашвили, — прекратив работы в 3 часа дня, заявили, что впредь они будут работать только от 6 час. утра до 3 часов дня. Расспрошенные мною по сему делу упомянутые ремонтные рабочие, подтвердив заявление дорожного мастера Домброва, заявили и мне, что они будут впредь работать так, как работают в тифлисских главных мастерских, то есть от 6 часов утра до 3 часов дня, и на мое предложение продолжать работы, согласно 3-го пункта расчетной книжки установленных для них правил, от этого наотрез отказались. Указанные в сем протоколе лица проживают все на станции Мцхет.

Унтер-офицер Андрей Перегуд.

ცხსა, ფონ. 279, საქ. 1869, ფურ. 51. დედანი.

71. 1905 წლის მარტის 9. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დებე-
შა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ბათუმის მუშათა სა-
ყოველთაო გაფიცვის შესახებ.

Сегодня на всех заводах Батума рабочие не вышли. Магазины, ко-
фейни, мастерские закрыты.

Сущевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი. ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105,
ფურ. 69. დედანი.

72. 1905 წლის მარტის 11. — გენერალ-ლეიტენანტ მალამას მოხსენე-
ბიდან შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის
მიმდინარეობის შესახებ ამიერკავკასიაში.

Секретно

В дополнение к секретным отношениям моим от 24/29 м. января за № 136 и от 28 февраля/2 марта за 324, а также кратким телеграфным сообщением о происходивших с тех пор в городах Закавказья забастовках рабочих и беспорядках, сообщаю вашему высокопревосходительству нижеследующие, выясненные до настоящего времени на местах, подробности этих событий.

О движении беспорядков в городах Закавказья: Тифлисе, Баку, Эривани, Кутаиси и Батуме.

В Тифлисе, начиная с 29 января, в ходе забастовок ясно обозначился перелом и рабочие стали постепенно приступать к работам. 30 января на Кукийском кладбище во время похорон девушки Нины Гогиашиვი из толпы, окружавшей могилу, выделился неизвестный человек и произнес на грузинском языке речь противоправительственного содержания, восхваляя покойницу как труженицу в деле освобождения товарищей. По окончании речи неизвестный скрылся в толпе. Так как толпа, состоявшая приблизительно из двух тысяч человек, после погребения продолжала оставаться у могилы и стала кричать «ура!», то полиция потребовала, чтобы она немедленно разошлась, после чего из толпы посыпались камни, одним из которых был сшиблен с лошади казак, и раздались выстрелы. Тогда толпа была рассеяна полицией и казаками, причем задержано шесть человек. По доставленным тифлисским губернатором сведениям, похороненная Нина Гогиашиვი умерла от чахотки, которая не позволяла ей выходить из дому около пяти лет, агитаторы же старались воспользоваться ее похоронами для возбуждения толпы, вводя ее в заблуждение, будто покойная пострадала за товарищей и была убита во время уличной демонстрации 23 января. За время стачек в январе месяце в Тифлисе задержано было 60 человек, преимущественно рабочих и ремесленников, которые и подвергнуты в административном порядке аресту на сроки от 3 недель до 3 месяцев.

В Кутаиси беспорядки начались с 19 числа, когда вечером около 6 часов, из толпы, расходившейся с городского бульвара (где перед этим происходило катанье на санях и игра в снежки), выделилась группа молоде-

жи около 100 человек, которая с пением «Марсельезы», криками и свистом направилась по Гимназической улице, повернула по Михайловской улице, мимо Городской управы к пассажи. Здесь толпа манифестантов была встречена чинами полиции и, повернув на базар, перешла в Заречный участок, где и была окончательно рассеяна. По пути толпой были разбиты уличные фонари и стекла в магазинах, Городской управе, театре, мужской гимназии и в аптеке Религиони. Из манифестантов было задержано 7 человек. На следующий день такая же толпа из 100 человек молодежи пробовала повторить прежнюю манифестацию, но близ гостиницы «Россия» бывшие наготове стражники немедленно рассеяли толпу, которая успела разбить лишь несколько фонарей. В происшедшем столкновении был слегка ранен в голову пулей из револьвера один городской. Задержано было 40 человек. Виновные привлекаются к судебной ответственности.

В то же время в Кутаисе начались забастовки, продолжавшиеся и 24 и 31 января и сопровождавшиеся следующими обстоятельствами.

24 января, в 10 часов утра, все приказчики одновременно оставили магазины и лавки и, выйдя на улицу, толпились на тротуарах; держа себя спокойно. Одновременно появились у городского бульвара мастеровые, бывшие ученики, которые с красным флагом, криком и выстрелами из револьверов направились по Воронцовской улице; к ним присоединились и некоторые приказчики, образовав в общем толпу около 150 человек, которая, дойдя до помещения губернской типографии, разбила в ней до 40 стекол в окнах. На место беспорядков прибыл пристав с конными стражниками при содействии коих толпа была рассеяна, причем часть толпы еще до прибытия стражников разошлась, скрыв красный флаг, почему не было возможности установить личность державшего его. Вечером того же числа забастовали извозчики, водовозы и дрогали. 25 января в городе вновь произведены были уличные беспорядки, немедленно прекращенные мерами полиции. 26 числа забастовали фармацевты в аптеках, рабочие в типографиях и прислуга в гостиницах, а 27 числа прислуга частных лиц.

Некоторые водовозы и извозчики, по распоряжению полиции, с утра 26 и 27 выехали на работу, но с 2-х часов дня снова уехали домой; 28 числа все извозчики и водовозы были высланы на работу мерами полиции, и затем уже не прекращали ее. Того же числа возвратилась на свои места прислуга в гостиницах, которая, в числе 30 человек, была задержана полицией в ночь на 28 число и обязалась прекратить забастовку; два человека из прислуги, виновные в подстрекательстве, были арестованы.

29 числа прекратили забастовку и принялись за работу фармацевты; тогда же возвратились на свои места рабочие губернской типографии, в частных же типографиях рабочие приступили к работам 31 января. С этого же дня возвратилась к частным лицам их прислуга. Приказчики, получив некоторые льготы от своих хозяев, также приступили к занятиям, и город начал принимать свой обычный вид. Многие большие магазины в дни забастовок, за отсутствием приказчиков, не могли производить торговли, мелкие же и лавки все время торговали; на базаре торговля съестными припасами и другими предметами первой необходимости и хлебом в пурнях производилась все время беспрепятственно.

За подстрекательство рабочих, приказчиков, извозчиков, прислуги и друг. к учинению забастовок и беспорядков за время с 24-го января по 2-ое

минувшего февраля задержано 20 человек, которые содержатся под арестом в Кутаисском тюремном замке.

2-го февраля была произведена противоправительственная манифестация в зрительном зале Кутаисского грузинского театра во время происходившего там спектакля, причем в манифестации принимало участие большинство присутствовавшей публики, состоявшей, главным образом, из учащейся молодежи...

С 25 января начались волнения и беспорядки среди учеников Кутаисской гимназии и реального училища, распространившиеся затем и на остальные учебные заведения города.

25 января после первого и второго уроков в верхнем и нижнем корридорах гимназии стали раздаваться шум и крики. Для прекращения этих беспорядков по моему распоряжению были назначены совещания родителей с учебным персоналом, причем родители, обещая с своей стороны принять меры воздействия на учащихся, просили учебных заведений не закрывать, никого за беспорядки не исключать, предав дело забвению. Тогда же настойчиво домогались и воспитанники местных учебных заведений, между которыми констатирована была полная солидарность. Ввиду сильного возбуждения учащихся, в особенности в гимназии, реальном и первом городском училищах, и полного подрыва авторитета учебного начальства, большинство учебного персонала высказалось за временное закрытие учебных заведений, меньшинство же склонялось к полному прощению виновных и продолжению занятий. Для выяснения вопроса о том, представляется ли какая-либо возможность продолжать правильные занятия как в гимназии, так и в других учебных заведениях города, 9 февраля попечителем Кавказского учеб[ного] округа был командирован в Кутаис окружной инспектор д. с. с. Лопатинский, согласно донесениям которого, и ввиду продолжавшихся среди учащихся беспорядков, 14 февраля были прекращены, впредь до особых распоряжений, занятия в гимназии и реальном училище, а через два дня и в женском заведении святой Нины. Собравшись 14 февраля утром в здании гимназии и узнав о прекращении занятий, ученики гимназии выразили криками свое неудовольствие и разошлись по домам, причем кто-то из них разбил два стекла в дверях подъезда здания. Ученики же реального училища, по объявлении им распоряжения о прекращении занятий, вошли во двор училища и образовав толпу до 200 человек начали кричать «ура!», выбросили два красных флага, произвели стрельбу из револьверов, причем одним из выстрелов нечаянно был легко ранен ученик 6 класса Александр Горсьянов. Находившийся здесь полицейский пристав хотел было войти с городовыми во двор училища, но директор просил его этого не делать, обещая сам успокоить учеников. По выходе из училища реалисты сгруппировались на Балаханской улице, в числе 200 человек; затем к ним примкнули многие гимназисты. Толпа эта с пением и криками направилась к зданию женского учебного заведения святой Нины, где, будучи встречена полицмейстером с другим полицейским приставом, часть раз-

бежалась, а оставшиеся числом около 70 человек, были задержаны и переданы в распоряжение директоров гимназии и реального училища, которые отпустили их по домам, взяв честное слово, что они больше не будут производить никаких беспорядков. Затем в течение остального дня и вечера реалисты толпились на бульваре и главных улицах, производя выстрелы из револьверов, и не исполняли требования полиции разойтись по домам. В 5 часов вечера толпа молодежи, к которой присоединились некоторые приказчики, в общем более 200 человек, начала бросать камни и стрелять из револьверов в разъезд стражников, причем были поранены две лошади; у одного из стражников шинель оказалась пробитой в пяти местах пулями; в свою очередь стражники, будучи вынужденными, открыли огонь по демонстрантам. В течение всего вечера со стороны бульвара из окон жилых домов и балконов производились выстрелы в казаков и стражников, для прекращения чего пришлось прибегнуть к оружию. При этом некоторые казаки и стражники получили довольно сильные ушибы камнями, а из демонстрантов убит приказчик Тевдорадзе, тяжело ранены: ремесленник Хабурзания, приказчик Боке-рия и легко ранены: гимназист Гогоберидзе, реалист Чичуа и сторож Бабунашвили.

По ходатайству губернатора, для содействия гражданской администрации по предупреждению и прекращению беспорядков, мною приказано командировать в подкрепление полиции и войск местного гарнизона одну сотню Черноморского казачьего полка и две роты из состава Горьковского гарнизона.

В Батуме все заводские рабочие, одновременно прекратившие 25 января в 9 часов утра работу и без заявлений ушедшие с заводов по данным на заводах пожарным гудкам, также одновременно и без заявлений возвратились на места к 6 часам утра 31 января — обстоятельство, указывающее, по-видимому, на то, что в этой забастовке собственно рабочий вопрос непосредственно роли не играл. К 1-му февраля положение дел на крупнейших заводах представлялось в следующем виде: все ящично-жестяночные заводы, вследствие забастовки портовых рабочих, переполнены готовыми товарами, чем затрудняется дальнейшая их работа; заводы Каспийско-Черноморского порта промышленного и торгового общества (на котором числится 1.469 рабочих) приступили к погрузке 31 января; в этот день рабочие начали с утра приходить малыми партиями и к полудню завод стал работать полным комплектом, причем от рабочих никаких заявлений не поступило; два завода общества «А. И. Манташев и К» (с общим числом рабочих в 1.694 чел.) за переполнением паяльного и жестяночного отделений, а также за отсутствием погрузки, восстановить правильный ход работы не могут и потому, по всей вероятности, принуждены будут закрыться; на заводе С. А. Сидеридиса (с 350 рабочими) явившиеся на работу 31 января рабочие потребовали уплаты за время простоя завода, т. е. за неделю с 25 по 31 января, и получив отказ ушли с завода; после пришло несколько человек и просило уплаты за три дня, в чем им также было отказано; в последующие дни рабочие этого завода приступили к работам. 3 февраля забастовала вся прислуга в гостиницах Батума, требуя от содержателей гостиниц увеличения жалованья, а тем, которые служили без жалованья, назначения определенного содержания. На пристанях Русского и Российского пароходных обществ и вообще в этих обществах к работам не приступали;

в Батумской складочной таможне 4 и 5 февраля работы также не производились. Поведение рабочих в таможне за время забастовки характеризуется следующими данными.

Начиная с 19 января рабочие стали ежедневно по утрам являться к воротам таможни, требуя работы и диктуй условия, на каких они желают работать. 12 февраля забастовали рабочие ящично-жестяночного завода Каспийско-Черноморского порта промышленного и торгового общества. Забастовка эта была вызвана сокращением производства и экспорта, вследствие постоянных неурядиц за последнее время. 14 февраля на этот завод выехал для переговоров с рабочими помощник военного губернатора Батумской области, но рабочие от всяких переговоров уклонились, заявив, что требования их известны и до удовлетворения их они ни с кем не желают вступать в переговоры.

Что касается общего вопроса о причинах забастовок батумских рабочих, то, по заявлению военного губернатора Батумской области, забастовки эти вызваны причинами двоякого рода: экономическими и политическими. Экономические заключаются главным образом в небывалом наплыве в Батум бухтовых рабочих, что имело своим последствием значительное понижение заработной платы. Помимо того, т. к. рабочие нанимаются не самими хозяевами непосредственно, а подрядчиками по нагрузке и выгрузке пароходов, то рабочими было обращено внимание на получаемые этими подрядчиками чрезмерные барыши.

В первых числах февраля из числа служащих в Батуме русских чиновников двое, именно член Батумской складочной таможни Стасюлевич и акцизный чиновник Малиновский получили угрожающие письма с требованием оставить службу, почему немедленно выехали из Батума с тем, чтобы больше не возвращаться. Бывший управляющий названной таможней, а ныне управляющий Батумским таможенным округом Сабатович, также получив угрожающие письма, поспешно отправился к месту своего нового служения в Баку и притом не по железной дороге, но морем на Новороссийск, так как опасался нападений на него на вокзале и по линии железной дороги. Угрожающие письма получили также иностранные консулы. Наряду с этим наблюдается поспешный выезд из Батума многих грузинских семейств, что дает основание предполагать, что в городе ожидаются большие кровопролитные беспорядки. В связи с этим находятся, по-видимому, обнаруженные на некоторых домах в Батуми пометки крестами, пятнами разных цветов, а также добытые через полицию сведения о том, что Батумский революционный комитет деятельно пропагандирует среди рабочих и не имеющих определенных занятий обывателей Батума, образуя из них небольшие боевые дружины, которые должны будут начать свои действия с оружием в руках в разных частях города небольшими партиями в 15—20 чел. одновременно по данному сигналу.

По поводу изложенных событий мною даны личные указания командиру Дрягину, который вызывался для сего в Тифлис и кроме того сделано распоряжение о тщательном осмотре как почтовыми, так и таможенными учреждениями всех подозрительных посылок, с задержанием тех из них, в которых окажется оружие и боевые припасы. К охране личной и имущественной безопасности иностранных консулов мною также даны личные указания военному губернатору, а для обеспечения казенного имущества

и товаров таможи предложено назначить военную охрану, пока будет достаточно войск.

18 февраля утром, по случаю пятницы, в мечети Азизиа состоялась обычная молитва, причем, по инициативе мусульманского духовенства, в мечет были приглашены армяне с целью отслужить панихиду по жертвам бакинской резни. Как в самой мечети, так и в ограде ее собралась большая толпа, которая вела себя вначале безукоризненно. После окончания богослужения и сказанной одним из представителей мусульманского духовенства речи, городской ветеринарный врач, Вартамянц позволил себе произнести речь. В тот же день вечером в помещении Городской думы происходило совещание общества батумских врачей, причем на заседании присутствовала посторонняя публика в числе около 300 чел., исключительно из грузин и армян и ветеринарным врачом Вартамянцем была вновь произнесена речь зажигательного содержания. Местным жандармским надзором добыты следующие отрывки этой речи: «Трупное разложение всего организма государства»: 9 января, Кишинев, Гомель, Баку; конституционное общее заражение всего организма, проявляющееся то здесь, то там язвами... Болезнетворные микробы—людоеды, черные сотни... Возможные последствия таких фактов у нас и за границей: официальное признание полного банкротства бюрократии и падение всякого престижа ее; за границей падение ценных наших бумаг и весьма вероятная демонстрация соединенного флота всего мира... низведение России на ступень второстепенной державы...» После этой речи потребовал слова один из присутствовавших в числе посторонней публики туземцев и, получив отказ со стороны председателя, закричал: «Долой самодержавие!», а за ним и остальная публика стала кричать: «Долой самодержавие! Долой Николая!».

20 февраля утром, в присутствии армянского, мусульманского населения города и массы лиц других национальностей, в батумской армяно-григорианской церкви после литургии была отслужена панихида по жертвам бакинской катастрофы, по окончании которой армянский епископ с устроенного в ограде церкви возвышения произнес речь примирительного характера. По отъезде его на возвышении стали появляться один за другим ораторы, произносившие речи противоправительственного содержания. Личности некоторых из этих ораторов уже установлены. В числе них находилась, между прочим, жена упомянутого Вартамянца; речь которой заключалась в следующем: «Я, женщина, первая присоединяюсь к революции и первая готова восстать против правительства, которое затеяло войну, поглотившую миллионы денег, и создало тем самым массу сирот и вдов, ничем не обеспеченных. Они должны идти служить прислугой, а что такое прислуга—всякий знает: это помело, которым каждый помыкает и насилует и т. д.» Речь эту она закончила восклицанием: «Долой самодержавие!», а кто-то из толпы прибавил: «Да здравствует свобода!». Затем говорил в том же роде недавно выпущенный судебной властью на поруки житель м. Хони, Кутанского уезда Чхиквишвили, а после него рабочий Белов, произнесший прилизительно следующую речь. «Товарищи, я повторю то же, что говорили мои предместники: Россия бедна; война поглотила миллионы денег и людей. Правительство обманывает нас и шлет никому не нужные манифесты и ни к чему не пригодные реформы... Долой самодержавие, правительство полиции и казаков! К розыску и задержа-

нию лиц, произносивших зажигательные речи, также приняты меры; что же касается ветеринарного врача Вартаньянца и жены его, то оба они заключены под стражу и, согласно состоявшемуся уже постановлению Совета главноначальствующего, подлежат высылке из края в административном порядке.

Уведомляя об изложенном, считаю долгом прибавить, что сведения о крайне обострившемся в последнее время мятежном движении в Кутаисской губернии, в трех уездах которой уже введено военное положение, а о введении сего положения в остальной части губернии мною одновременно с этим делаются распоряжения, — мною будут сообщены вашему высокопревосходительству дополнительно.

И. о. главноначальствующего генерал-лейтенант Малама.

ცხსა, ფობ. 39, საქ. 702, ფურ. 68—78.

73.1905 წლის მარტის 14. — ავკალის წყალსადენის მემანქანეთა განცხადება თბილისის ქალაქის თავის ვერმეშევისადმი მათი მძიმე ეკონომური მდგომარეობის შესახებ.

Высокоуважаемый Христофор Аввакумович! Ваше гуманное и сердечное отношение к трудящимся людям дает нам смелость обращаться к Вам с откровенным разъяснением нашего печального положения.

Наша долголетняя служба при весьма больших трудностях и лишениях до сих пор никем не оценена в должной мере и положение наше в течение 16—17 лет остается таковым же, каковым было при поступлении на службу; это обстоятельство весьма дурно влияет на наше физическое и душевное состояние; мы совершенно потеряли надежду на лучшее будущее, пали духом, и более не в состоянии продолжать трудовую службу с тем рвением и энергией. При всем этом многократные обращения наши к началству оставались без всякого внимания.

Мы преданы делу всей душой, работаем без усталы день и ночь, в праздники и будни, лишены всяких удовольствий и развлечений.

Ежегодно усиливается подача воды в город, и с тем усиливается и напряжение наших сил, увеличивается наша работа.

При такой усиленной подаче воды мы принуждены еще больше напрягать свои силы, еще внимательнее относиться к делу, чтобы все было исправно и аккуратно.

При таких условиях равномерное приложение наших сил, нашей энергии более невозможно. Получая весьма скудное жалованье, совершенно недостаточное при современной дороговизне продуктов на содержание нас и наших семейств, постоянно терпя нужду в самых насущных потребностях, мы ослабеваем физически, страдаем нравственно.

В настоящее же время, имея наконец в лице Вашем сердечного и отзывчивого на нужды подчиненных начальника, прибегаем к гуманному содействию Вашему и настоятельно просим в самом непродолжительном времени сделать распоряжение о прибавлении нашего жалованья, дабы

საქართველოს
ხელისუფლების
პროტოკოლი

облегчить нашу тяжкую участь и дать возможность и нам хотя бы в малой доле, к удовольствия многотрудной жизни.

Машинисты Авчалского водопровода Степан Налбандян, Хачатур Шахназарян, Амазасп Ходжаянц.

ცხსა, ფონ. 275, საჭ. 98, ფურ. 90. დედანი.

74. 1905 წლის მარტის 15. — ჟანდარმათა სამმართველოს გორის განყოფილების უნტერ-ოფიცერ ტოპანოვის მიერ შედგენილი ოქმი რკინიგზის მე-6 უბნის მუშების გაფიცვის შესახებ.

1905 года марта 15 дня, я, унтер-офицер Горийского отделения жандармского полицейского управления Закавказских железных дорог Иван Токманов, находящийся на станции Карели тех же Закавказских железных дорог, на основании 261⁹ ст. Устава уголовного судопроизводства, составил настоящий протокол о нижеследующем: сего числа около 6 часов утра, находясь в зале III класса сей станции, я увидел собравшихся там штатных и поденных ремонтных рабочих 42 околотка 6 участка службы пути, крестьян Тифлисской губ., Горийского уезда, селения Карели Виссариона Иосифа Баблидзе, Исаака Алексея Баблидзе, Евстафия Георгиева Вардзелашвили, Вано Андреева Емайдашвили, Гула Петрова Кривишвили, Иосифа Семенова Емайдашвили, Петра Николаева Екаладзе и Габо Иванова Гочашвили; селения Руиси Вано Георгиева Бузиашвили и Захара Алексея Балиашвили; селения Квемо-Хведуреты Васо Ефремова Елбакидзе и Георгия Евстафиева Елбакидзе, — которые на вопрос мой о причине их сборки заявили, что они не желают продолжать работы на железной дороге, так как труд их оплачивается очень мало, а рабочих часов приходится очень много; при этом они добавили, что все они теперь едут на станцию Гори к помощнику начальника участка, чтобы узнать у него о результате своих заявлений, так как им была уже обещана прибавка жалования, до сих пор они ничем не удовлетворены. Вследствие сего заявления я тотчас же по телефону вызвал дорожного мастера того же околотка, крестьянина Курской губ. и уезда, слободы Ямской Егора Мокеева Булатникова, пригласил находившегося в это время на станции конторщика, крестьянина Кутаисской губ. Сенакского уезда, селения Сухче Александра Васильева Сагарейшвили, в присутствии коих начал убеждать вышеназванных рабочих, чтобы они самовольно не оставляли работы разъяснив им, что ввиду объявления дороги на военном положении, прекращать работы самовольно нельзя, и что за это их ожидает наказание, а начальство само войдет в их положение и улучшит его, но все мои убеждения оказались безуспешными и рабочие категорически заявили, что они больше работать не желают, причем из числа их рабочие Виссарион Баблидзе, Захар Белиашвили и Евстафий Вардзелашвили, с видимой целью еще больше подстрекнуть их к этому, возразили: «да начальство позаботилось написать и разослать приказы и циркуляры относительно того, как поступить и чем наказать нас, а относительно удовлетворения наших просьб забыли!» К сему присовокупляю, что стачка между рабочими была заметна еще с 14 сего марта, когда они самовольно прекратили работы в 3 часа дня. Указанные в сем протоколе лица проживают: Виссарион и Исаак Баблидзе, Вано Иосифов

Емайдашвили, Гочашвили, Кривишвили, Вардзelayшвили и Екаладзе в селении Карели, Бузнашвили и Балиашвили—в селении Руиси, Ваню и Георгий Елбакидзе — в селении Квемо-Хведуреты, а все остальные на станции Карели.

Унтер-офицер Токманов

ცსა, ფონ. 279, საქ. 1869, ფურ. 45-46. დედანი.

75. 1905 წლის მარტის 18. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი თბილისის ლუდის ქარხნების მუშათა გაფიცვის შეწყვეტის შესახებ.

Сегодня работы на пивоваренных заводах возобновились, сделаны уступки.

Писаренко.

უკრაინის სსრ ცსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 98. დედანი.

76. 1905 წლის მარტის 24. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი თბილისის ლუდის სახდელი ქარხნების მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Забастовали рабочие пивоваренных заводов, требуют 9 часов, увеличения платы, месячный отпуск, плату за время болезни.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 97. დედანი. საქმეში (ფურ. 98) მოთავსებულია ინსპექტორ პისარენკოს მეორე დეპეშა, საიდანაც ჩანს, რომ მუშების მოთხოვნილებანი დაკმაყოფილებულ იქნა და 26 მარტს ისინი შეუდგნენ მუშაობას.

77. 1905 წლის მარტის 26. — რსდმპ კავკასიის კავშირის კომიტეტის პროკლამაცია „კავკასიის ყველა მუშას“ რსდმპ-ს ირგვლივ დარაზმვისა და შეიარაღებული აჯანყებისათვის მზადების შესახებ.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Кавказский союз Российской социал-демократической рабочей партии.
Ко всем кавказским рабочим.

Что выяснилось?

Товарищи! Всего несколько месяцев прошло с тех пор, как возникли в России «новые веяния». То было время «откровений свыше», когда пресловутый Святополк-Мирский объявил о «доверии» к обще-

საისტორიო
მთაბეჭი

სტუ. Этого именно и ждали либералы. У них моментально развязался язык и пошли разные банкеты, вечера, петиции и т. п. «Мы соль земли — так подайте нам, христа ради, немножечко свободы», просили они царя; кое-где чиркнули револьверы социал-революционеров — и заговорили люди о наступлении «весны». Царь смотрел на все это и смеялся!... Но все имеет конец. Надоело царю «нескончаемая шумиха» либералов и он строго прикрикнул «Цыц! Кончайте шутки, будет вам галдеть». И они, бедненькие, притихнув, попрятались по углам. Этим кончилась «революция либералов», а пролетариат молчал, как бы в глубоком раздумье. Только «неугомонный» Баку не «унимался». Но что значит Баку в сравнении со всей Россией! Его голос придавал еще больше таинственности молчанию пролетариата. В воздухе царил тяжелая тишина. Все ждали чего-то... В это именно время грянуло петербургское восстание. Пролетариат восстал. Триста тысяч пролетариев требовали «человеческих прав». «Свобода или смерть» — таков был лозунг восставших петербуржцев. За ними пошли Москва, Рига, Вильно, Варшава, Одесса, Кавказ — и Россия превратилась в арену восстания. Столкнулись царь и пролетариат. Тут-то и отступило царское правительство. На его окрик, на его пули российский пролетариат осветил устрашающим боевым криком — и дрогнуло царское правительство. Оно сразу же понизило тон и начало болтать о каких-то комиссиях: выберите, де, людей и пошлите ко мне побеседовать о ваших нуждах, я рад удовлетворить вас и т. д. Они издали даже «прокламацию», где умоляет пролетариат сжаться над ним и не «бунтоваться»! Что все это значит? А то, что пролетариат — сила, что в пролетариате царское правительство видит самого страшного, самого беспощадного врага, своего могильщика, что тот самый народ, в которого оно стреляло, будет вершить судьбы русской революции. Пролетариат — вот то ядро, которое сплотит вокруг себя всех недовольных нынешними порядками и поведет их на штурм царизма. Переберите факты последних месяцев, посмотрите, с каким благоговением смотрят на пролетариат волнующиеся крестьяне Южной России, Поволжья, Гурии, Мингрелии, Имеретии, Карталинии, Кахетии, Кизикии, прислушайтесь с каким увлечением повторяют они лозунги пролетариата — долой царское правительство, да здравствует народное правительство! — и вы поймете, что знаменосцем революции, ее основным ядром является именно пролетариат.

Да, товарищи, предводителем революции является пролетариат — вот прежде всего, что выяснилось из событий последних трех месяцев.

И что же? Видно ли в пролетариате стремление к революции, жгучее желание ниспровержения царского правительства? Думает ли он использовать всю свою мощь? Справимся с фактами. Стоило только раздаться сигналу из Петербурга, стоило подняться там революционному знамени, чтобы весь российский пролетариат: русский, поляк, еврей, грузин, армянин, татарин, грек и т. д. — все как бы условившись отозвались единодушным братским приветом на призывной клич петербургских рабочих и бросили смелый вызов самодержавию. «Нас не умилюстивишь увеличением заработной платы, мы требуем демократической республики!» — говорили они. Что все это значит? А то, что пролетариат не умещается в современных политических пеленках, что он задыхается со всей страст-

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბჭოთისაა.

ностью стремится он к революции, что клич «смерть или свобода» несется из глубины его души.

Да, товарищи, пролетариат рвется к революции — вот еще что выяснилось из последней трехмесячной борьбы с царизмом.

Но одних желаний недостаточно — дело в их осуществлении. Насколько мы были подготовлены к встрече революции, удалось ли нам стать на прямой путь осуществления наших революционных стремлений? — вот в чем вопрос. Обратимся опять к фактам. Когда петербургские товарищи проливали кровь и гибли на баррикадах, — мы молча продолжали свою будничную работу; а когда, после значительного промежутка, мы нарушили наше молчание и захотели своим сочувствием поддержать петербургских товарищей, те уже лежали в холодных могилах. Мы не в одно время пошли на врага, революция застала нас разбитыми на мелкие отряды — именно поэтому и удалось правительству сохранить в себе присутствие духа, безнаказанно пролить моря народной крови. Будь мы организованы в прочный союз, имей мы во главе твердую единую партию и сделай мы единовременный и повсеместный натиск на врага, дело обстоит бы совсем иначе. Ничего такого у нас не оказалось, и в этом причина нашей неудачи. А из всего этого вытекает, что для осуществления наших революционных стремлений более, чем воздух, нам нужна единая и нераздельная партия, способная сплотить нас вокруг себя, осветить нам путь и повести на штурм самодержавия.

Да, товарищи, пролетариату нужна крепкая, истинно руководящая партия — вот что еще выяснилось из последней трехмесячной борьбы.

Мы выступили в разное время, и потому удалось правительству рассеять нас. Мы выступили без оружия, с голыми руками, и потому потерпели неудачу. «Оружия, о, дайте нам оружия!» — кричал в отчаянии восставший пролетариат. Видя врага, он скрежетал зубами, он героически рвался в бой, но не имея оружия, он остался побежденным в борьбе. А из всего этого несомненно вытекает, что нам прежде всего необходимо вооружиться и, вооружившись, единовременно выступить против врага. Организовать восстание — вот в чем наша задача, вот что должна сделать российская пролетарская партия. Представьте себе такую картину. Положим, что в нескольких крупных пунктах дело восстания организовано, т. е. у комитета имеются отдельные группы для работы среди солдат; существуют «боевые организации», есть налицо оружие, бомбы и т. д.; заведены связи с батареями, с арсеналами; есть также связи со служащими государственных банков, почтовых, телеграфных учреждений, комитеты связаны с массой рабочих; кризис усиливается и революционизирует рабочих... Положим, что где-нибудь в Петербурге поднято знамя восстания, как это было 9 января. Тут партия дает сигналы и начинается восстание. Вооруженный пролетариат, взбудораженный всеобщей стачкой, производит нападения на арсеналы, государственные банки, почту, телеграф, железные дороги; все это происходит, по возможности, одновременно в названных главных пунктах, дабы у правительства не осталось времени для «мероприятий». За этими передовыми городами следуют остальные города, за ними идут деревни... Это и значит организовать восстание. Если мы до сих пор не старались организовать восстание, то теперь, когда пролетариат рвется к революции, когда классовые интересы пролетариата обязывают его к пред-

водительской роли, — пролетарская партия обязана организовать восстание и тем укрепить почву пролетарского предводительства.

Да, товарищи, организовать восстание — прямой долг нашей партии, вот что еще выяснилось из трехмесячной кровопролитной борьбы.

Только тогда, когда наша партия организует восстание и, следовательно, пролетариат на деле возьмет в руки роль руководителя революции, только тогда мы сумеем извлечь должную пользу от разрушения старых порядков, только тогда окажется у нас в будущей свободной России твердая почва под ногами и [мы] сумеем достойным образом проложить путь к «обетованной земле», называемой социалистическим обществом. Так будем же укреплять партию, сплотимся вокруг партийных организаций и будем готовиться к общерусскому восстанию. Когда царское правительство разлагается, наша обязанность строиться в ряды и готовиться к организованному штурму царского трона!

Долой царское самодержавие!

Да здравствует демократическая республика!

Да здравствует пролетариат!

Да здравствует единая и нераздельная Российская социал-демократическая рабочая партия!

Да здравствует социализм!

Союзный комитет

26 марта 1905 г. Типография Союза.

ცხსა (მოსკოვი), არალეგალურ გამოცემათა ფონდი, № 31589. ფოტო-პირი.

78. 1905 წლის მარტის 28. — თბილისის გუბერნიის უანდარმთა სამართველოს უფროსის მოხსენება მთავარმართებლისადმი მუშათა ფარული კრებების შესახებ ქ. თბილისში.

Вследствие сделанного мне 26 текущего марта доклада начальником Тифлисского охранного отделения о том, что 20 и 25 марта в г. Тифлисе на сходках, организованных рабочими за тифлисским предместьем—Нахаловкой, участвовали нижние чины разных частей Тифлисского гарнизона в числе до четырехсот человек, мною 27 марта через подведомственных нижних чинов были собраны путем совершенно негласного расспроса знакомых им рабочих и нижних чинов, бывших на сходках, сведения, подтвердившие участие нижних чинов на сходках политического характера.

Сведениями этими констатировано, что на сходке в воскресенье, 20 марта, в которой участвовало до тысячи человек, находилось около сорока нижних чинов разных частей, но преимущественно телеграфных, от Кавказской саперной бригады. На этой сходке в числе нижних чинов было замечено до пятнадцати человек нижних чинов, переодетых в гражданское платье туземного покроя. (Какой части были эти нижние чины не выяснено).

На сходке, имевшей место в поле за той же Нахаловкой на благовещение, 25 марта, на которой собралось около пяти тысяч рабочих, нижних чинов насчитано до четырехсот человек; там были замечены нижние чины обоих саперных батальонов, обоих гренадерских — 15 Тифлисского и 16

Мингрельского полков, всех четырех Кавказских стрелковых батальонов и Кавказской гренадерской артиллерийской бригады. Совершенно отсутствовали на сходке нижние чины кавалерийских частей — нижегородских драгун и казаков.

На сходке в воскресенье, 27 марта, — на которой участвовало до семи тысяч рабочих и других посторонних лиц было замечено много стрелков и гренадер.

Лица, передавшие негласные сведения, не могли передать о чем говорили на всех трех сходках, так как сами не слышали речей, но до них доходили слухи, что говорилось на сходках «о нуждах рабочих» и «о том, что нижними чинами им должно быть оказано содействие...», «для чего в Нахаловке будто бы имеются склады оружия». Действительно, на сходке 25 марта замечено было, что многие рабочие были вооружены револьверами, а некоторые ручными гранатами. Между прочим на сходке 25 марта передавались друг другу печатные прокламации, не бывшие, впрочем, в руках у лиц, сообщавших сведения, а потому и содержание их осталось для них невыясненным.

Сходка 27 марта, как говорят, не постановила определенных решений, так как участники были разогнаны казаками еще до окончания этой сходки.

Донося о вышеизложенном вашему превосходительству, присовокупляю, что фактических доказательств, подтверждающих доклад, представить не имеется возможности, так как сведения добыты агентурным способом.

Полковник (подпись)

ტსსა, ფონ. 39, საქ. 702, ფურ. 81. დედანი.

79. 1905 წლის მარტის 28.— გზათა დეპარტამენტის რკინიგზების სამმართველოს ცირკულარი რკინიგზების უფროსებისადმი გაფიცვებში მონაწილეობისათვის მუშების სამართალში მიცემის შესახებ.

По соглашению министра путей сообщения с управляющим Министерством юстиции признано настоятельно необходимым оказание чинами судебного ведомства самого энергичного содействия железнодорожному начальству к прекращению забастовок железнодорожных служащих путем быстрого применения уголовной репрессии к тем из них, кои оказываются виновными в отказе от работ, а потому, имея в виду, что на основании ст. 14 высочайше утвержденного 12 марта 1892 г. Положения о железнодорожных служащих в военное время, означенные лица за самовольное оставление службы или неявку для исполнения служебных обязанностей подлежат ответственности по ст. 384/2 улож. наказ. (по прод. 1902 г.), которая угрожает виновным тюремным заключением, без ограничения прав, на время от 4 до 8 месяцев, вследствие чего назначение по сего рода делам предварительных следствий представляется неизбежным. Сенатор Манухин сделал распоряжение о вменении в обязанность чинам прокурорского надзора принять все зависящие от них меры к скорейшему производству и направлению дел о железнодорожных служащих, обвиняемых в преступном деянии, предусмотренном ст. 384/2 улож. наказ., по возможности внося все означенные дела на рассмотрение окружных судов в по-

რიდკე სტ. 545 უსტ. უგოლ. სუდოპრ., ბეზ პროიზვოდსტვა პრედვარიტელნოგო სლედსტვია ი პრედლაგაი ო ნაჩატიი თაკოვოგო თოლკო ვ სლუჩაე ნასტოიეტელნოი ვ თომ ნეობხოდისთი.

სოობიშვი ო სემ მინისტრუ პუტეი სოობიშენია, სენატორ მანუხინ ნაჰოდილ, ცხო ბისტროტა უგოლოვნი რეპრესიი პო ოთნოშენიუ კ ჯელეზნოდოროჟნიმ სლუჟანციმ, სემოვოლნი ოტკაზავიშმსი ოტ რაბოტ, მოგლა ბი ბიტი ნიჟნე ობესეჩენა ლიში პრი უსლოვნი ნადლეჟაშეგო სოდეიშტვია ცინამ სუდებნოგო ბედიმოსტვა სო სტორონი ჯელეზნოდოროჟნოგო ნაჩალესტვა.

პო სილე სტ. სტ. 1089 ი 545 უსტ. უგოლ. სუდოპრ. კ სუდებნომუ რასსოტრენიუ პოდობნოგო როდა დელ მოჟეტ ბიტი პრისტუპლენო ბეზ პროიზვოდსტვა პრედვარიტელნოგო სლედსტვია, ნა ოსოვანიი ოდნიხ თოლკო დანნიხ, სობრანნიხ პოლიცეიშკიმ დოზნანიემ ილი ადმინისტრაცივნიმ რასსედოვანიემ ნაჩალესტვა ობვინიეშომოგო, ი ვ სლუჩაე ნადობისთი პო ისტრებოვანიი სიმ ნაჩალესტვომ ოტ ვინოვნიხ ობიასნენია (სტ. 1086 უსტ. უგოლ. სუდოპრ.), ნო დლი სეგო ნეობხოდისთი, ცხოტოი ოზნაჩენნოე რასსედოვანიე ბილო პროიზვოდენო ს ნადლეჟაიციეო პოლნოსტო, ა იმენნო, ცხოტოი ობსოიეტელსტვა სოვერშენია პრესტუპნოგო დეიანი ბილნი პრევიდენი ვ ნადლეჟაშუი იასნოსტ, ს თოცნიმ უკაზანიემ კაკ ლიცი, პრეტივ კონი პოდლეჟაშეი ჯელეზნოდოროჟნოე ნაჩალესტვო სჩიტაეტ ნუჟნიმ ვოზბუჟდატი პრესედოვანიე, თაკ ი სობრანნიხ პრეტივ ეთიხ ლიცი ულიკ.

ვვიდუ ილზოჟენნოგო, უპრავლენიე ჯელეზნიხ დოროგ, პო პრეკაზანიუ მინისტრა პუტეი სოობიშენია, პრედლაგაეტ ნაჩალნიკამ ი უპრავლიუიშიმ ჯელ. დოროგ პრეიმიტი ვსე ზავისიეი ოტ ნიხ მერე კ თომუ, ცხოტოი პროიზვოდისთიე ჯელეზნოდოროჟნიმ რასსედოვანიე პო დელამ ო სემოვოლნოი ოსოვლენიი ჯელეზნოდოროჟნიმ აგენტამი სლუჟბი პროიზვოდისთი ს ნადლეჟაშეი პოლნოსტო, ს თოცნიმ უკაზანიემ ვინოვნიხ, პოდირეპლიაილნი სვიდეტელსკიმ პოკაზანიემი ი ულიკამი ი ნე დავალი პოვოდა კ კაკიმ-ლიბო ნედო-რავუზანიემ. ვ რასსედოვანიი დოლჟენ ბიტი თოცნო უკაზან გოდ როჟდენია ობვინიეშომოგო, თაკ კაკ ლიცი, დოსტიგშიე 50-ლეთნოგო ვოზრასტა, ნე პოდნიიაი-თსი დეიშტვინო პოლოჟენია ო ჯელეზნოდოროჟნიხ სლუჟაიშიხ ვ ვოენნოე ვრემა, ა თაკჟე სოსოიტი დი ობვინიეშომი ნა გოსუდარსტვენნიი სლუჟბე.

პო სოსოვლენიი რასსედოვანიი, თაკოვოე ვ კოპიი დოლჟნო ბიტი პრედსტავლენო ვ უპრავლენიე ჯელეზნიხ დოროგ, ნა პრედმეტ ისპროშენია რაზრეშენია მინისტრა პუტეი სოობიშენია ნა პრედანიე სუდუ ვინოვნიხ, სოგლასნო სტ. 13 ოზნაჩენნოგო პოლოჟენია. ჴემ რაზრეშენიე ბუდეტ სოობიშაილსი პო ტელეგრაფი, პოსლე ცხო რასსედოვანიე ბუდეტ პოდლეჟატი ნაპრავლენიუ კ პროკურორუ.

პოდპისალი: ნაჩალნიკი უპრავლენია პ. დუმიტრაშკო
 სტარშიი ინსპექტორი ა. ტვაროვსკიი

სსსს, ფონ: 279, სპ. 1847, ფურ. 51. პირი.

80. 1905 წლის მარტის 31. — ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს განკარგულება სამმართველოს მუშა-მოსამსახურეთა შორის რევოლუციური აგიტაციის წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებათა შესახებ.

დო სვედენიე მოეგო დოშდო, ცხო ვ უპრავლენიე, ჴერენნიხ მნიე დოროგ იავლიაილნი, პოსტორონიე ლიცი, კოტორიე პოვოდილი სებე აგიტოროვტი სრედი სლუჟაიშიხ, პრედლაგაი იმ ბროსატი ჴანიეტი პოდ უგროზამი, ვვიდუ ეთოგო პრედლაგაი პრეიმიტი ნემედლენნო სლედუიუიე მერე.

1) В течение утренних и вечерних занятий отнюдь не допускать никаких посторонних лиц в комнаты, где занимаются служащие, хотя бы это были близкие знакомые или родственники служащих. Обращение таких лиц к служащим в часы занятий должно быть производимо через особо назначенного на каждый день дежурного, который, записав имя и фамилию посетителя, вызывает служащего для беседы с посетителем в коридор или на балкон.

Старшими в комна- 2) В каждой комнате, где занимаются служа-
тах назначены: щие, назначаются старшие, на ответственно-

- 1) А. Ф. Миротин.

- 2) О. Е. Мар, Веселка.

- 3) И. А. Мартынович

- 4) М. И. Архипов.

3) Внушить сторожам, что посторонние лица, которые окажутся агитаторами по заявлению служащих, должны быть немедленно задержаны для передачи их в руки полиции.

4) Представить мне соображения о желательности вооружить всех сторожей Управления револьверами.

5) Внушить служащим, что на их обязанности лежат принимать самые энергичные меры к задержанию злонамеренных лиц, которые вздумают являться в Управление с целью агитации.

Подписали: начальник дорог инженер Ивановский
и правитель канцелярии Григорьев

Старшими назначаю:

- 1) Миротина
- 2) Марус-Веселка
- 3) Мартыновича
- 4) Архипова

а на время их выхода заместителями:

- 1) Мигачева
- 2) Северского
- 3) Левицкого
- 4) Подстаницкого.

Поручаю им строго следить за исполнением сего распоряжения, пред-
варяя, что о каждом нарушении буду немедленно докладывать начальнику
дорог.

Прошу установить требуемое п. 1 дежурство и представить мне на утверждение — старшие от дежурства освобождаются. Прошу И. А. инструктировать дежурных, дав им усвоить требование сего циркуляра; экзекутора прошу сделать разъяснение сторожам и дворникам их обязанностей по п. 3 циркуляра, докладывая мне о неисполнительных.

И. А. прошу известить служащих о требованиях п. 5, взяв расписку — Григорьев 5/IV—1905 г.

Ниже сего расписки всех служащих канцелярии.

81. 1905 წლის მარტის 31. — ახალციხეში მდებარე სარიცვის თამბაქოს ფაბრიკის მუშათა ეკონომიური მოთხოვნები.

Мы, папиросники, поступив на табачную фабрику Сариева, условились выделывать папиросы с мундштуками 1000 шт[ук] за 27 коп.

Таковая плата производилась до 1 августа прошлого 1904 г., но после 1 августа т. г. плата эта уменьшена на 2 коп. (25 коп.) несмотря на то, что мы на это согласия не изъявляли.

Мы же, вообще все рабочие, к вышеизложенному добавляем, что нам за настоящий год расчетные книжки не выданы и установленные правила для рабочих неизвестны, вследствие чего у нас нет возможности распространять свои права в случае надобности (с 5-го марта сего года дневная работа наша сокращена на 4 часа, но плата за работы не превышена); платеж с некоторыми из нас рабочими производится папиросами.

Заявляя о вышеизложенном, покорнейше просим Управление сделать соответствующее распоряжение о вознаграждении нас, папиросников, за понесенные нами убытки с 1 августа и выдачи расчетных книжек.

Расчетные книжки просим выдать нам через контролера на фабрике Сариева. 31 марта 1905 года.

Жители города Ахалциха¹

ცსა, ფონ. 275, საქ. 74, ფურ. 6. დედანი.

82. 1905 წლის აპრილის 2. — თბილისის გუბერნატორის მოხსენება მეფისნაცვლის კანცელარიისადმი მანიფესტანტ მუშებსა და ჯარის ნაწილებს შორის შეტაკებათა შესახებ ნაძალადევისა და მლაშე ტბების რაიონში.

Секретно

В воскресенье, 27 марта, с утра по направлению к Соленым озерам, находящимся в районе Тифлиского уезда, стало замечаться усиленное движение, преимущественно рабочих. К трем часам образовалась значительная толпа в несколько тысяч человек. К этому времени, с целью задержать нижних чинов, которые по слухам начали появляться на собраниях, явились драгуны и пехота. Несмотря на просьбы драгунских офицеров разойтись толпа не расходилась, ввиду чего драгуны дали несколько выстрелов, никому не причинивших вреда, но заставивших толпу рассеяться. Часть же ее при приближении к городу, на требование полиции прекратить сборище, стала бросать камни. Тогда рассеяние толпы было поручено казакам, что ими и было немедленно выполнено. Казаками же была рассеяна толпа, собравшаяся в Нахаловке у водопроводного бака.

В этой толпе, кроме рабочих, были студенты, гимназисты, гимназистки и даже женщины с грудными детьми; убитых и раненых не было.

Во время движения этой толпы неизвестно кем с горы был произведен выстрел, причем пуля пролетела между приставом Зедгенидзе и подбесаулом Осиповым.

И. д. губернатора вице-губернатор (подпись)

ცსა, ფონ. 39, საქ. 712, ფურ. 87. დედანი.

¹ დოკუმენტში 12 მუშის ხელმოწერა

83. 1905 წლის აპრილის 5. — თბილისის გუბერნატორის მოხსენება მეფისნაცვლის კანცელარიისადმი სოგომონოვის არყის სახდელი ქარხნის მუშებისა და სახლში მომუშავეთა გაფიცვის შესახებ. ქ. თბილისში.

4 апреля в Тифлисе забастовали рабочие войлочного завода бр. Со-
гомоновых, потребовав увеличения заработной платы на 50%.

Началась забастовка домашней прислуги, которая предъявила следу-
ющие требования: 8-часовой рабочий день, праздничный отдых и увеличе-
ние жалованья на 20%.

Забастовка терриков и проституток прекратилась.

Все духаны и питейные заведения 3-го апреля были закрыты.

И. д. губернатора вице-губернатор (подпись).

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 702, ფურ. 91. დედანი.

84. 1905 წლის აპრილის 7. — გენერალ-ლეიტენანტ მალამას დეპეშა მეფისნაცვლისადმი თბილისის სადგურის მუშა-მოსამსახურეთა საყოველთაო გაფიცვისა და ამის გამო მატარებლების მოძრაობის შეწყვეტის შესახებ.

В дополнение моей телеграммы от 5 апреля сообщаю. [что]. вслед-
ствие всеобщей забастовки служащих, со станции Тифлис 5 апреля не бы-
ло выпущено ни одного поезда. Вчера из восьми назначенных к отправле-
нию пассажирских поездов вышло четыре. Сегодня пока не выпущено ни
одного.

Генерал-лейтенант. Малама

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 701, ფურ. 183. დედანი.

85. 1905 წლის აპრილის 10. — ცნობა სადგურ თბილისის მემანქანე-
ების და მოძრაობის სხვა დარგის მუშა-მოსამსახურეთა გაფიცვის მიმ-
დინარეობის შესახებ.

Забастовка машинистов и других служащих службы тяги и частью
движения на ст. Тифлис продолжается и вчера отправлены из Тифлиса, и
прибыли в Тифлис только почтовые поезда.

გან. „Кавказ“, 1905 წ., № 32.

86. 1905 წლის აპრილის 15. — თბილისის ქალაქის გამგეობის დადგე-
ნილება ავჭალის წყალსადენის მუშებზე დახმარების გაცემის შესახებ.

Принимая во внимание, что служащие по Авчальскому водопроводу
по условию своей работы не пользуются ни одним праздничным днем, что
старшему персоналу приходится сплошь и рядом выходить на работу и по
ночам для экстренного ремонта тех или иных частей сооружений, что жи-

ვია в Авчалах они лишены многих удобств городской жизни, — 23-11-1910
становится: выдать наградные авчальским служащим, согласно представ-
лению члена Управы Т. А. Энфиаджианца с таким расчетом, что в общей
сложности с назначенным им пособием каждый получил не менее месяч-
ного оклада содержания. Означенные наградные выдать из сумм по со-
держанию водопровода (остатки по укреплению берегов).

Городской голова Х. А. Вермишев. Члены Управы: кн. В. Н. Черке-
зов, кн. Н. Е. Аргутинский-Долгоруков, Н. П. Кокчаев, Т. А. Энфиаджи-
анц. Секретарь Управы Ф. И. Бек.

ცსსა, ფონ. 275, საქ. 98, ფურ. 102. პირო.

87. 1905 წლის აპრილი¹. — ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსის და-
დვენილება გზის მე-16 უბნის იმ მუშათა დატუხალების შესახებ, რომ-
ლებმაც უარი განაცხადეს 9 საათზე მეტ სამუშაო დროზე.

Тысяча девятьсотпятитого года апреля месяца дня, я, начальник
Закавказских железных дорог, рассмотрев прилагаемую при сем переписку,
нашел следующее: штатные ремонтные рабочие 49 околотка 6 уча-
стка крестьяне Тифлисской губернии, Горийского уезда, сел. Метехи Геор-
гий Богвели, Алексей Бегларашвили, Гавриил Даташвили, Михаил Отя-
швили и Алексей Одосашвили; сел. Доеси Андрей Асламазов, Давид Оха-
нашвили; сел. Каспи Ефрем Нониашвили; Душетского уезда сел. Мцхет
Зураб Агабеков и селения Верхние-Авчалы, Тифлисского уезда Петр Би-
тадзе — с 7 марта с. г. самовольно прекращают работы в 3 часа дня и ухो-
дят домой пояснив, что они становятся на работу в 6 часов утра и работа-
ют без перерыва до 3 часов дня, т. е. 9 часов, а больше работать не могут.

Ввиду вышеизложенного и принимая во внимание, что в настоящее
время на Закавказских железных дорогах действует положение о желез-
нодорожных служащих в военное время, на основании ст. 12 сего положе-
ния, а также и высочайше утвержденного 24 марта 1892 года мнения го-
сударственного совета о замене для железнодорожных служащих в воен-
ное время взысканий, определенных в ст. 65 Уложения о наказаниях, по-
становил: Богвели, Бегларашвили, Отяшвили, Одосашвили, Асламазова,
Оханашвили, Нониашвили, Агабекова и Битадзе подвергнуть аресту на
3 суток каждого, о чем сообщить г. прокурору Тифлисского окружного
суда.

Начальник дорог инженер Ивановский.

ცსსა, ფონ. 279, საქ. 1269, ფურ. 50. დედანი.

88. 1905 წლის მაისის 3. — ცნობა თბილისის ტრამვაის მუშათა გაფო-
ცვის შედეგების შესახებ.

1 мая состоялось соглашение между дирекцией электрического трам-
вая и служащими на следующих условиях: 1) увеличить содержание всем
старшим служащим: а) кондукторам и ватманам до 1 рубля; б) контро-
лерам и начальникам станций до 1 р. 50 коп.; в) сторожам и стрелочни-

¹ საბუთში რიცხვი არ არის აღნიშნული.

საქართველოს
ნაციონალური ბიბლიოთეკა

кам до 80 коп.; г) машинистам увеличить содержание на 15 руб. в месяц; д) кочегарам и помощникам машинистов на 7 руб. 50 коп.; служащим, получающим ныне содержание в размере, превышающем эти нормы, сохраняется получаемое ими содержание. Сторожа, прослужившие более пяти лет, получают сверх приведенной нормы еще по 10 коп. в день. Вновь принятый служащий с того дня, как будет признан дирекцией пригодным к исполнению своих обязанностей, получает содержание наравне со старыми служащими; 2) дирекция трамвая согласна выдать служащим единовременное пособие в размере 5.600 руб., каковая сумма будет распределена между служащими пропорционально получаемому ими содержанию; 3) дирекция согласна установить восьмичасовой рабочий день, если Городская дума даст на это свое согласие; 4) дирекция не имеет права увольнять служащих по движению и по центральной станции без согласия товарищеского суда; в случае же разногласия дело передается на рассмотрение городской комиссии по надзору за трамваем; товарищеский суд свое согласие или несогласие на увольнение того или другого служащего сообщает дирекции в недельный срок со дня объявления дирекцией о предложенном ею увольнении служащего; во все время, пока дело будет разбираться в городской комиссии, служащий остается на месте и получает жалованье, пока не последует решение комиссии. Все остальные вопросы по учреждению товарищеского суда, разрешаемого настоящим обязательством не полностью, а равно и другие требования служащих, оставшиеся неудовлетворенными, дирекция согласна передать на рассмотрение особого третейского суда, решению которого дирекция обязывается подчиниться. Представители служащих в свою очередь дали подписку в том, что они согласны на работу с 3-х часов 2-го мая на указанных выше условиях, причем изъявили согласие передать на рассмотрение того же третейского суда все требования, оставшиеся неудовлетворенными, а также обязались подчиниться решению этого суда.

გან. „Кавказ“, 1905 წ., № 112.

89. 1905 წლის არა უგვიანეს მაისის 12.—ქ. ახალციხეში მდებარე სარიცხის თამბაქოს ფაბრიკის ადმინისტრაციის დათმობანი მუშების მიერ წამოყენებულ მოთხოვნებზე.

1. 9-ტი часовой рабочий день, с условием, что если на других фабриках будет 8-ми часовой, то им будет дано то же.
2. Ручным папиросникам на 1.000 шт. папирос — 11 коп., и 10% на общую сумму заработка.
3. Машинным папиросникам за 17.000 папирос 20% прибавки (17.000 папирос взято вместо прежнего урока в 25.000, за которые платили 70 коп.).
4. Укладчикам папирос плата в 2½ к., вместо прежних 2 коп., и еще 10% на общую сумму заработка.
5. Всем недельным рабочим увеличена плата на 20%.
6. Месячным рабочим, получающим 25 руб. и менее — 20%, а получающим свыше 25 р. — 10% прибавки.
7. Укладчикам табака вместо 12 коп. — 20 коп.
8. Лечение на счет фабрики с уплатой половинного заработка.

9. На похороны умершего от какой бы то ни было причины ~~рабочего~~ выдавать 30 руб.

10. Полная отмена штрафов.

11. За забастовку уплачено в размере двухнедельного заработка.

ცსსა, ფონ. 275, საქ. 74. ფურ. 7. დედანი.

90. 1905 წლის მაისის 16. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი თბილისის თამბაქოს ფაბრიკებში მუშაობის აღდგენის, მუშათა ხელფასის გადიდებისა და სამუშაო დროის შემცირების შესახებ.

Работы на табачных фабриках возобновились, увеличена плата, установлено 9 часов работы, прошение об отпуске послано 2 мая.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 99. დედანი.

91. 1905 წლის ივნისის 20. — საფაბრიკო ინსპექტორ კუხტას დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი თბილისის ყველა ქარხნის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Сегодня [на] всех заводах Тифлиса забастовка, эксчомических требований нет.

Кухта

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ 100. დედანი.

92. 1905 წლის ივნისის 24. — რკინიგზის უნდარმთა სამმართველოს ბათუმის განყოფილების უფროსის მოხსენება სამტრედიოში რკინიგზელ მუშათა გაფიცვის შესახებ.

22 сего июня на станции Самтреди забастовали ремонтные и депо-ские рабочие и мастеровые, путевые сторожа, составители поездов, сцепщики, стрелочники и телеграфисты, забастовка продолжается пока спокойно. Причина — неприбавка им жалования и неудовлетворение их требований после январской забастовки.

В связи с этой забастовкой в четвертом часу утра 24 июня произошло крушение почтового поезда № 3, сошел с рельс паровоз, почтовый, багажный и III класс вагона, несчастий с людьми не было. Злоумышленниками развинчены три звена рельс на мосту 67 в. вблизи Самтреди. В разборке пути подозреваются забастовавшие служащие, к обнаружению которых

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

приняты энергичные меры. На место происшествия прибыли судебные власти. Об изложенном доношу.

Начальник отделения ротмистр (подпись).

ცხსა, ფონ. 2, საქ. 11, ფურ. 65. დედანი.

93. 1905 წლის ივნისის 26. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დეპეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი მუშათა საუოველთაო გაფიცვის შესახებ ქ. ბათუმში.

Общая забастовка. Промышленные [и] торговые заведения закрыты, колесного движения нет, железнодорожное [движение] обслуживается войсками.

Сущевский

უკრაინის სსრ ცხსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 60. დედანი.

94. 1905 წლის ივნისის 30. — ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსის განკარგულება რკინიგზელ მუშა-მოსამსახურეთათვის გაფიცვების გამო გაცდენილი დროის ხელფასის დაკავების შესახებ.

При уплате жалованья за июнь месяц сего года служащим, мастерам и рабочим предлагаю обязательно произвести удержания за все дни самовольного оставления службы.

Подписали: начальник дорог инженер Ивановский и за правителя канцелярии Миротин.

ცხსა, ფონ. 279, ანაწ. 1 საქ. 1847, ფურ. 57. პირი.

95. 1905 წლის ივლისის 2. — თბილისის გუბერნატორის მოხსენება მეფისნაცვლის კანცელარიისადმი თბილისის ფაბრიკა-ქარხნებისა და რკინიგზის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Вследствие отношения от 28 июня с. г. за № 838, сообщаю следующие сведения по гор. Тифлису:

Наступившее после общих январских забастовок на фабриках, заводах и железнодорожных мастерских успокоение продолжалось в Тифлисе недолго.

Во второй половине февраля начало замечаться брожение среди учащихся. Брожение это длилось около месяца и выразилось в временном прекращении занятий во всех почти учебных заведениях, попытках устраивать сходки, беспорядках как в стенах учебных заведений, так частью и на улицах, и в стремлении прекратить посещение гимназий путем угроз желающим учиться со стороны учеников, бросивших занятия.

Брожение это, потребовавшее принятия ряда мер по охране заведений и учащихся, к концу марта постепенно улеглось.

В конце марта забастовали приказчики в магазинах и торговых заведениях Тифлиса.

Приказчики добились согласия торговцев прекращать торговлю в 6 часов вечера. Это согласие, по климатическим условиям стесняющее и население и торговцев, длится и доньше. Исключением являются мелкие бакалейные, гастрономические и фруктовые магазины, а также отдельные лавки, в которых торгуют сами хозяева. Успех этой забастовки кроется в несомненной боязни со стороны купцов подвергнуться мести лиц, агитирующих за сокращение времени торговли; в этом отношении на них сильно повлиял случай убийства кондитера Алиханова вошедшими в его лавку лицами, которые, по задержании, мотивом убийства выставили полученное ими от тайного противоправительственного комитета приказание.

Вслед за забастовкой приказчиков, на страстной неделе, началась общая забастовка прислуги, доставившая населению много затруднений, но окончившаяся безрезультатно для интересов самих забастовавших.

В конце апреля шла общая забастовка на Закавказских железных дорогах, причем на несколько дней было совершенно прекращено движение. Забастовка эта сопровождалась рядом покушений и даже убийства служащих на железной дороге. После этого и до последнего времени частые забастовки на отдельных фабриках, заводах и в промышленных предприятиях не прекращались.

Наряду с этими отдельными забастовками, по-видимому под влиянием комитетов, имеющих целью возбудить общее неудовольствие, возникли требования со стороны мелких квартирнанимателей об уменьшении квартирной платы; арендаторы городских земель отказывались вносить следуемые с них платежи; домовладельцы, особенно на окраинах, старались избавиться от платежей в банки и от содержания дворников. С частных лиц, по достоверным сведениям, производились поборы на цели агитации. Все это увеличивало в обществе тревогу, которая еще более увеличилась. Это обстоятельство послужило формальным поводом для начала готовившейся уже в Тифлисе общей забастовки, начавшейся 21 и продолжавшейся до 28 июня; забастовка эта имела чисто политический характер и никаких экономических требований рабочими предъявляемо не было. Хотя торговцы подчинялись требованиям комитетов о закрытии магазинов с неохотой, полиции только с большим трудом удалось поддерживать в городе торговлю съестными припасами. Ввиду забастовки городских служащих город несколько дней оставался без освещения, без продажи мяса из городских лавок и даже одно время рисковал остаться без воды.

Во время забастовки, а именно 23, 24 и 25 июня, в разных местах города злоумышленниками было брошено 5 бомб, из которых три разорвались. Бомбами этими убиты 2 казака, 1 городовою, 1 дворник и 2 человека из прохожих, ранены пристав 6 участка, его помощник, околоточный наблюдатель, 2 дворника и 13 проходивших или проезжавших лиц. Получившие легкие ранения или ушибы не зарегистрированы, так как не прибегали к помощи больницы.

Что же касается сведений по уездам Тифлисской губернии, то таковы сообщаются вместе с сим особо.

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 715, ფურ. 4—5. შვებული.

96. 1905 წლის ივლისის 12. — თბილისის გუბერნატორის კანცელარიის მიწერილობა გუბერნიის საფაბრიკო ინსპექტორისადმი მუშათა გაფიცვის გამო ბოზარჯიანის თამბაქოს ფაბრიკაში შექმნილ მძიმე მდგომარეობის შესახებ.

Канцелярией наместника его императорского величества на Кавказе при отзыве к губернатору прислано прошение тифлисского 1 гильдии купца Михаила Бозарджянца, в коем он, заявляя жалобу на крайне тяжелое положение торгово-фабричной, табачных изделий, фирмы Н. И. Бозарджянц с С-ми, вследствие стачек и забастовок рабочих и предъявляемых ими к фирме чрезмерных требований, ходатайствует о выяснении расследованием личностей зачинщиков стачек и забастовок и о принятии мер к установлению нормальных отношений со стороны рабочих к фабричной администрации.

Вследствие чего канцелярия, по поручению и. д. губернатора, просит ваше высокоблагородие, с возвращением приложения, сообщить по содержанию прошения надлежащие сведения и ваше заключение по ходатайству просителя, для доклада управляющему губернией.

Правитель канцелярии (подпись)

ცხსა, ფონ. 276, საქ. 17, ფურ. 2. დედანი.

97. 1905 წლის ივლისის 15. — ინფორმაცია ჭიათურის მაღაროებისა და სადგურ შორაპნის მტვირთავ მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Всеобщие забастовки Тифлиса и Кутаиса здесь взбудоражили рабочих. В последних числах июня нагрузчики-рабочие забастовали, требуя от железной дороги: 1. Полтора рубля поденной платы и 2. 10-часового рабочего дня (до сих пор работали 14—15 часов). Железная дорога отказалась удовлетворить требования рабочих, уволила всех старых рабочих (числом до 200) и на место их привезла новых рабочих из казанских татар. Вместе с тем, в дело вмешивается полиция (для обуздания рабочих был прислан пристав Махарадзе* и рабочие заколебались: они решили уступить железной дороге, тем более, что люди, которые выступили в на-

* Это тот самый Махарадзе, который несколько месяцев тому назад обратился к Имеретинско-Мингрельскому комитету с просьбой: «не убивайте меня,—и как вам угодно, так воспользуйтесь мной,—я вам дам сведения о личности шпионов... Интересно знать, кого хотел провести этот развратный лакей развратного царя!». (Примечание источника).

საქართველოს
ხალხთა

ჩაღე მუშათა, კუდა-ტო სკრულს (ეტო ბულს «მენაღესიკი»),
კაკ რაზ ვ კრიტისკიი მომენტი ოსტავილს ონი რაბოჩიხ.

ნო ვ ეტო ვრემა პრისჟაიუტ ჩიატურსკიე თოვარისი, ობოდრაიუტ ზაბასტოვ-
შიკოვს ი ობეშაიუტ იმ ზაბასტოვკიი ჩიატურსკიხ გრუზიკოვს პოდდერჟატ შო-
რაპანსკიხ თოვარიშე დო ტეხ პორ, პოკა ვსე იხ ტრებოვანია ნე ბუდუტ უდოვლე-
ტოვრენი ჟელეზნიი დოროგი. კონეჩნო, შორაპანსკიე თოვარიში ს რადოსტო
პრინიალს პრედლოჟენიე ჩიატურცეფს ი პოდოლჟალი ზაბასტოვკუ. ვ ტო ჟე ვრემა
ზდესე რასპროსტრანილს პროკლამაციუ ჩიატურსკიი ორგანიზაციი — «კ შო-
რაპანსკიხ რაბოჩიხ», — ვ კოტორიი უკაზანო ბულს, ტობი შორაპანცი კ სოვიმ
პრეჟნიმ ტრებოვანიამ დობავილს ოდნო ნოვოე: უვოლნენიე ვსეხ ნოვოხ რაბო-
ჩიხ. ტაკიმ ობრაზო, დელო პოპრავილსო, — ჩიატურცი ტოჟე ზაბასტოვალს, ტრე-
ბუა ტოლკო ოდნო — უდოვლეთოვრენია შორაპანცეფს. შორაპანცი ბოდრო ი ს
მუჟესტვომ პოდოლჟალი ზაბასტოვკუ ი ვსკორე ჟელეზნიი დოროგა ვინუჟდენა
ბულა უდოვლეთოვრე ვსე იხ ტრებოვანია. ტაკ ზაკონჩილას ზაბასტოვკა შო-
რაპანცეფს, ი 9 იული ონი სტალი რაბოტაჲ. ზდესნიე რაბოჩიე გოვორიან: «ტე-
პერ-ტო მუ პონიალი, ტო ი სლახიე (ტ.ე. ბედნიე) მოგუტ პობეჟდატ სილნიხ,
ესლი ტოლკო ვსე ბედნიე პოდდერჟატ დრუგ დრუგა»...

გაზ. „კავკასიის რაბოჩიი ლისტოკ“, 1905 წ., № 2.

98. 1905 წლის ივლისის 21. — ქ. თბილისის მე-10 უბნის ბოქაულის
პატაკიდან პოლიციის უფროსისადმი თბილისის ტრამვის მუშათა გაფი-
ცვის შესახებ.

სო ვერაშნოე ჩისლა ნაჩალას ზაბასტოვკა სლუჟაშიხ ელექტრისკოე
ტრამვაი; ს ოტრა ვაგონი უდალსო ს ტრუდო ვინუსტი, ნო ზატემ, პოსლე 3-
სოვ, დინჟენიე სოვრენო პრეკრათილსო. ზაბასტოვკა ეტა, პო-ვიდომო,
ნე იმეეტ ხარაქტერა ეკონომიკისკიი პოჩვი, ი ვ დეისტვიტელნოსტი ონა სო-
ზდანა ნა პოლიტისკიი პოდკლადკე. ნასკოლკო მნე უდალსო ვიასნით, კაკ
პერვონაჩალნიი ზაბასტოვკა, ტაკ რავნო ი ვერაშნიი, ვივზანნი ბლადოგარა
აგიტაციი გლავარეი სოციალ-დემოკრატისკიი პარტიი.

Пристав 10 участка (подпись).

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 91, ფურ. 3. დელანი.

99. 1905 წლის აგვისტოს 29. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის
კომიტეტის პროკლამაცია 29 აგვისტოს თბილისის ქალაქის თვითმმართველობის
შენიშვნაში გამართული მიტინგის მონაწილეთა სისხლიანი ზოცვა-
უღების გამო.

სისხლი იღვრება, ვეშადლოთ აჯანყებისათვის!

იღვრება სისხლი პროლეტარების...! წყნარად ვისხედით ქალაქის „უპრო-
ვაში“, მარა მოვიდნენ მეფის ლაქიები და მხეტურად დაგვიშინეს თოფები!

¹ მრავალწერტილი საბუთისა.

წყნარად ვმსჯელობდით ჩვენს ჰირევარამზე, მარა ჯალათმა კაზაკებმა ნადირობა გამართეს ჩვენზე, სცემდნენ და ფეხქვეშ სთელავდნენ ჩვენს მოძმეებს. ტყვიების ბზრილმა, მათრახის ტყლაშუნმა, ქალების ქვითინმა, დაკრილთა კვნესამ, მომავლადათა წყევლამ და მტრების ხარხარმა, გულის დამხვემა ხარხარმა, — ყველა ამან ქართველად გადაიარა ჩვენი თავზე...!

წყევლა და სიკვდილი მეფის მთავრობას, რომელმაც ჩვენი ცოლშვილი ააქვითინა!

მარა ნუ იფიქრებს ის, რომ ჩვენი რევოლუციური სიამაყე გატეხოს. ბირიქით. მოძმეთა სისხლი გულს უფრო ამამაცებს. ძმათა ანრდილები თავს გვევლეზიან და ყურში ჩაგვჩურჩულებენ: სისხლი აიღეთო! ჩვენ ვერ დავიხეტო უკან, ჩვენ ვერ დაუშვებთ დროშას! სისხლი სისხლისთვის და სიკვდილი სიკვდილისათვის — აი რით უნდა ვუპასუხოთ ჯალათებს. შეიარაღება და სისხლის აღება! გაუმარჯოს აჯანყებას! — აი როგორი უნდა იყოს ჩვენი ლოზუნგი, ამხანაგო მუშებო.

ჩვენ არაფერს არ უნდა ველოდოთ თვითმპყრობელობისაგან, გარდა ტყვიებისა და მათრახებისა. ჩვენ არაფერს არ უნდა ველოდებოდეთ სახელმწიფო სათათბიროსაგან, გარდა მთავრობის გამაგრებისა! გაუმარჯოს სისხლის აღებას, გაუმარჯოს აჯანყებას!

თქვენ კი, ლაქიებო გვირგვინოსანი ჯალათისა, თქვენ, ჩვენი სისხლით რომ იკვებებით. ჩვენი ცოლშვილის ცრემლებით რომ იკლავთ წყურვილს. — თქვენ კი, ლაქიებო, გეშინოდეთ! თქვენი საზოგადოარი ამბები მთელ რუსეთს მოედება, გულებს აუნთებს პროლეტარებს, და საერთო აჯანყება აგწმენდთ „ბირისაგან ქვეყნისა“, გეშინოდეთ, გათახსირებულნო!

გაუმარჯოს მოწყობილ აჯანყებას!

გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას!

გაუმარჯოს სოციალიზმს!

თბილისის კომიტეტი

29 აგვისტო 1905 წ., სტამბა თბილისის კომიტეტისა.

„რსდმპ კავკასიის კავშირის პროკლამაციები (1903—1905 წწ.)“ თბ., 1955 წ., გვ. 466—467.

160 1905 წლის აგვისტოს 30.—რსდმპ კავკასიის კავშირის კომიტეტის ბიულეტენი თბილისის 29 აგვისტოს ამბების გამო.

მოხდა რაღაც წარმოუდგენელი მხეცობა. თავისი საზოგადოარი რეფორმების წინააღმდეგ მეფის მთავრობამ აღნიშნა მუშების თავხედური გაქურთვით. საქმე ასე იყო: 29 აგვისტოს, საღამოს დაახლოებით 9 საათზე თბილისის საბჭოს დარბაზი გაივსო ხალხით, უმთავრესად მუშებით. იქნებოდა დაახლოებით 2000 კაცი. კრების მიზანი იყო სახელმწიფო სათათბიროს საკითხის განხილვა:

¹ მრავალწერტილი საბუთისა.

ქართული
ენციკლოპედია
მეცნიერებათა
საქართველო

„ხმოსნებთან ერთად“. ხალხი ელოდა „ხმოსნებს“, მაგრამ ისინი, ლებრივი სიმხდალის გამო, არც კი გამოჩენილან. მაშინ მუშებმა აირჩიეს თავმჯდომარე და დაიწყეს ბაქოს აშების განხილვა. $\frac{1}{2}$ საათის შემდეგ დარბაზში გამოცხადდა პოლიციელი „გუბერნატორის“ წინადადებით: „დაიშალეთო!“ მუშების უმრავლესობამ უპასუხა ყვირილით: „ძირს პოლიცია!“ პოლიციელმა, ხოლო მასთან ერთად დამსწრეთა უმცირესმა ნაწილმა დასტოვა დარბაზი. არ გასულა $\frac{1}{4}$ საათი, რომ მოვარდნენ კაზაკები, რომლებმაც ყვირილით „დაიშალეთო!“ შეუტიეს დამსწრეთ. მაშინ ხალხის ნაწილმა კარებს მიაშურა, დანარჩენები კი ყვიროდნენ: „ძირს!“ ამის გაგონებაზე კაზაკებმა ფუქი მუხტი გაისროლეს. ხალხი შეშინდა და უწყსრიგოთ მიაშურა გასასვლელებს, მაგრამ ყველა გასასვლელი და დერეფანი „სამხედრო მდგომარეობაში“ აღმოჩნდა. ყველგან კაზაკები იდგნენ და გამსვლელები ხაფანგში აღმოჩნდნენ. ახლა უკვე კაზაკები ყოველი მხრიდან საბრძოლო ვაზნებით ისროდნენ. ესროდნენ დარბაზიდან გაქცეულთ ზურგში და აგრეთვე ქანდარებზე დარჩენილთ: დერეფანში ჩაყენებული კაზაკები კი კონდახებითა და მათრახებით „მოქმედებდნენ“. ზოგიერთებმა მოახერხეს და მიაღწიეს ქუჩაში გასასვლელ მთავარ კარებს, მაგრამ აქ მათ კვლავ ესროდნენ კაზაკები, რომლებიც ქუჩაში იდგნენ და მთავარ გასასვლელებს უშენდნენ ტყვიებს. მოკლელ, თვითმპყრობელობის მსახურნი პირდაპირ ნადირობდნენ მუშებზე. ყოველივე ეს გრძელდებოდა 40 წუთამდე. მასას არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევია: მისმა არაორგანიზებულობამ ყველაფერში იჩინა თავი.

სამაგიეროდ პოლიცია შესანიშნავად იყო ორგანიზებული: $\frac{1}{2}$ საათის განმავლობაში მთელი ქალაქი სამხედრო ბანაკად იქცა; ქუჩებში პატრულები დადიოდნენ, ხიდებსა და შესახვევებს ჯარები იცავდნენ. მუშები დანაღვლილებული არიან. ყველანი ამბობენ, კარგი ორგანიზაციისა და შეიარაღების გარეშე არაფერი გამოვაო.

მენშევიკების „ტაქტიკა-პროცესისა“ და ორგანიზაცია—პროცესის უვარგასობა ყველასათვის უდავო ხდება.

მოკლულია 60-მდე აღამიანი, მათგან 6 ქალი. დაჭრილთა რაოდენობა ბევრად მეტია. დაპატიმრებულია დაახლოებით 30 კაცი. ზოგი მათგანი უკვე გამოუშვეს.

კავკასიის კავშირის კომიტეტი

თბილისი, 1905 წ. 30 აგვისტო.

„რსდმპ კავკასიის კავშირის პროკლამაციები (1903—1905 წწ.)“ თბ., 1955 წ., გვ. 467—468.

101. 1905 წლის სექტემბრის 1. — ქუთაისის გუბერნიის უანდარმთა სამართველოს უფროსის მოხსენება კავკასიის პოლიციის უფროსისადმი მუშათა გაფიცვების შესახებ ქ. სოხუმსა და მის მიდამოებში.

Секретно

Около 20 сего августа садовые рабочие всех имений и дач города Сухума и окрестностей его прекратили работы, подбросив владельцам имений письменные требования об улучшении их быта. Владельцы согласились на часть требований рабочих, а некоторые пункты требований были управляющими отклонены.

О забастовке этой управляющий садом «Синоп» телеграфировал е. и. высоч[еству] вел[икому] кн[язю] Александру Михайловичу, после чего последовало распоряжение начальнику Сухумского округа по телеграфу от заместника на Кавказе выдворить рабочих, не соглашавшихся на сделанные им уступки, из имений окрестностей Сухума на родину, что и было исполнено 27 августа, когда забастовавшие были отправлены из Сухума на пароходе на Поти.

В ночь на 30 августа агитаторами Сухумской группы социал-демократической рабочей партии было постановлено протестовать против высылки из Сухума садовых рабочих устройством забастовки, и 30 числа с утра жизнь в городе совершенно прекратилась — все торговые заведения закрылись и обыватели остались без хлеба, мяса и других жизненных продуктов. В ночь на 31 [августа] был испорчен кроме того городской водопровод. Местная полиция в лице полицеймейстера, помощника пристава (пристав в отпуску) и нескольких городских не в силах, по малочисленности, восстановить порядок и хотя бы дать населению города возможность приобрести за деньги предметы первой необходимости (хлеб и проч.). Только при помощи казаков явилась возможность удовлетворить лишь небольшую часть населения хлебом, поставив патрули у пекарен, у коих хлеб был испечен. 31 числа утром были приняты полицией те же меры по удовлетворению хлебом, но один из пекарей, несмотря на стоявший патруль, получил из толпы удар камнем в ухо, и дальнейшее приготовление хлеба пекарями невозможно, так как они рискуют быть избитыми и даже убитыми. 1 сентября полная забастовка продолжается; настроение жителей тревожное, так как со стороны агитаторов выпущено воззвание на двух языках приглашающее всех вооружиться против «полиции и черносотенцев», в действительности же имеющее целью устройство всеобщего беспорядка.

Регистр Ушинский.

102. 1905 წლის სექტემბრის 1.—რსდმპ კავკასიის კავშირის იმერეთ სამეგრელოს კომიტეტის პროკლამაცია თბილისის 29 აგვისტოს ამბების გამო.

კავკასიის კავშირი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიისა

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

ამხანაგებო!

მტრის ტყვიამ კიდევ დაიზუვლა ჩვენს თავზე. მტრის ხმალმა კიდევ გაიღვლა ჩვენს თვალწინ და აი წარმოგვიდგა საშინელი, შემადრწუნებელი სურათი თბილისის თვითმმართველობის დარბაზში. აქ მთავრობის ნებართვით შეკრებილა დიდძალი ხალხი საერობო არჩევნების გამო. დიდ უმთავრესობას შეადგენდნენ სოც.-დემოკრატები და მუშები. იმაოთება საუბარო ბაქოს სისხლისღვრის შესახებ. ეს მოქალაქეთა კრებაა, ეს ადგილობრივ მცხოვრებთა კრებაა. აქ იარაღი არავის მოუტანია. რადგან კრების მიზანია თავისუფალი სჯაბაასი დღევანდელ საჟიბრობოთი კითხვებზე. აქ მხოლოდ თავისუფალი გონებრივი მუშაობაა. აქ მოქალაქენი თავის აზრებსა და გრძნობებს ერთმანეთს უზიარებენ...¹

უცბად გარედან ისმის საშინელი გრიალი და კრებას სამარისებური სიჩუმე მოიცავს... კიდევ თოფის გრიალი, კიდევ და კიდევ, იცხრილება დარბაზის კედლები, იმტრევა ყოველი მხრიდან კარები და შიგ დარბაზში შემორბის გაცოფებული კაზაკთა რაზმი. ახლა კი ყველა მიმხედარია, რომ კრება უღმრთელ მტარვალთა მსხვერპლია, სისხლისმსმელ ჯალათთა ბრწყინდელთა და სიკვდილს უნდა გაექცე. იხშობა სინათლე და სრულ სიბნელეში იწყება ენით გამოუთქმელი საშინელება, ხალხის განუკითხავი ჟღერა და მუსვრა. თავის შველა შეუძლებელია. გაქცეულს ტყვია ხვდება გულში და წუთისოფელს ასალმებს...¹ სიკვდილი ფართოდ შლის შავ ფრთებს და უცბად მცირდება ცოცხალთა რიცხვი...¹ გარეთ და შიგნით, ყველგან, ყოველ ნაბიჯზე სისხლის გუბებზე, ადამიანის დაღვრილი წელები, დასახიჩრებული გვამები, დანთხეული ტენი, ტანს მოცილებული თავები... დაჟრილთა და მომაცვდავთა გულმეშხარავი კიჩესა, ტანჯვა-ვაების ხმა, სასიკვდილოდ დევნილთა საოცარი ყვირილი, ყველაფერი ეს შეერთებული წარმოადგენს ჯოჯოხეთს, ადამიანების წამების, ტანჯვისა და სიკვდილის სურათს...¹ აი ეს საშინელი სურათი თბილი სისხლით დახატა მთავრობის ბოროტმა ხელმა, ეს თავრეშობა თბილისის მოქალაქეებზე გააწყო თბილისის ჯახრწნილმა პოლიციამ.

ამხანაგებო! გული სკდება, სული გესუთება და სისხლი თავში გაწვება, როცა ეს თავზარდამცემი ამბები გესმის, როცა ამ ჯოჯოხეთურ საშინელებას ხედავ, მოთმინების ფილა შეხამითა და გესლით ივსება...¹ ჯალათთა სისხლი

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბუთისაა

გეწურია, მათი გაბობილი გულის ნახვა გეწადია. ამხანაგების სიკვდილი გულს გეცრდის და სულს გვიშფოთებს...! მაგრამ არ შეგეშინოს ამან, ამ ახლმა სისხლის ნაკადულმა არ დააცხროს ჩვენს გულში ანთებული რევოლუციური ალი, არ შეისუსტოს ჩვენი მარჯვენა საბრძოლველად ამართული. მეტი შეუპოვრობით, მეტი გააფთრებით, მეტი ბრაზითა და შურისძიებით გვემქნათ ჩვენ დახოცილი ამხანაგების სისხლის ასაღებათ. სიკვდილი ყოველთვის თან გვდევდა ჩვენ, ეს ჩვენთვის არ ახალია—ძველია, მაგრამ ყოველი სისხლის წვეთი უფრო და უფრო ანთებდა ჩვენს გულში ბრძოლის ალს. აი ეს ალი დღეს ცეცხლის ზღვად გადაიქცა, მან წარღვნა მთელი რუსეთი, მთელი კავკასია...! დღევანდელი დღე შეიარაღებული აჯანყების დღეა...! და ყოვნება ყოვლად შეუძლებელია, მეომარი ყოველი მხრიდან იარაღს ითხოვენ... სარევოლუციო ჯარი დარაზმულია, საჭიროა მხოლოდ იარაღი. ამხანაგებო! ნუ დავზოგავთ ნურავითარ საშუალებას, ნურც დროს, ნურც ძალს, ნურც ფულს, უკანასკნელი პერანგი გავყიდოთ. რევოლუცია მხოლოდ იარაღით გაიმარჯვებს და ჩვენ ყოველგვარი საშუალება ვინმართ მალე ავუშნათ შეიარაღებული აჯანყების დროშა...!

გაუმარჯოს შეიარაღებულ აჯანყებას!
დიდება და პატივი დახოცილ ამხანაგებს!
სიკვდილი მტარავალთ...! სიკვდილი მკვლელთ!

იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტი

სწრაფმხედავი სტამბა ი. კ-სა 1 სექტემბერი, 1905 წ.

„რსდმპ კავკასიის კავშირის პროკლამაციები (1903—1905 წ. წ.)“ თბ., 1955 წ., გვ. 468—470.

103. 1905 წლის სექტემბრის 1. — კავკასიის პოლიციის უფროსის დეპუტატმა შინაგან საქმეთა სამინისტროსადმი თბილისის მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ.

Сегодня с утра в Тифлисе всеобщая забастовка рабочих, как протест против событий 29 августа в думе. Все магазины закрыты, трамвай не действует. На улицах усиленное движение молодежи и рабочих, некоторые в трауре. Можно ожидать забастовки железнодорожных рабочих и служащих, часть которых уже забастовала. Появились печатные прокламации «Тифлисского комитета российской социал-демократической рабочей партии» двух сортов: одни — с требованием организованного восстания за событие 29 числа, другие — предающие общественному презрению и бойкоту городского голову Вермишева и весь состав гласных, которых воззвание обвиняет в том, что избрание 29 августа произошло по соглашению управы с генерал-губернатором. Почти весь состав думы и городской голова подали в отставку. Положение тревожное. Меры приняты. № 721.

Генерал-майор Ширинкин

ცსსა, ფონ. 1, საქ. 77. ფურ. 18. შევებული.

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბჭოთისა.

104. 1905 წლის არა უგვიანეს სექტემბრის 8. — რსდმპ ბათუმის კომიტეტის სოხუმის ჭკუფის პროკლამაცია ქ. სოხუმისა და მისი გარეუბნის ბაღების მუშათა მოთხოვნებიდან.

Российская социал-демократическая рабочая партия.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Требования садовых рабочих гор. Сухума и его окрестностей.

1. Восьмичасовой рабочий день:
  - ა) с 1 апреля по 1 октября работа начинается с 6 $\frac{1}{2}$ часов утра; с 8 $\frac{1}{2}$ — 9 часов — завтрак; с 12 — 4 часов пополудни — обед и отдых; работа кончается в 7 часов вечера;
  - ბ) в остальное время работа начинается с 7 часов утра; с 8 $\frac{1}{2}$ — 9 часов завтрак; с 12 — 2 $\frac{1}{2}$ часа пополудни — обед; работа кончается в 5 часов вечера.
2. Отдых в воскресные и праздничные дни, а где, по условиям работа в эти дни необходима, так остается в силе очередное дежурство определенного числа товарищей.
3. В предпраздничные дни работа кончается часом раньше.
4. уничтожение всяких штрафов.
5. Рабочие не обязаны выполнять те роды работ, на которых не нанимались.
6. Отмена ночных и сверхурочных работ.
7. Повышение жалования: 1) месячным — на 5 руб., 2) поденным:
  - ა) опытным рабочим — до 1 руб. 50 коп. и б) подросткам до 80 к.
8. Принятие и увольнение рабочих по соглашению обеих сторон.
9. При расчете рабочему выдается месячное жалование сверх следующего.
10. Жалование выдается в конце каждого месяца сполна (без удержек).
11. Право освобождения рабочих во всех непредвиденных случаях на короткий срок (несколько часов) принадлежит его товарищам.
12. В году рабочему дается отпуск на 20 дней.
13. Во время непродолжительных болезней (до 1 месяца) лечение на счет хозяев; если болезнь затянется дольше, то рабочий в продолжении 5 месяцев, на случай выздоровления и не теряя места, получает пособие в размере полумесячного жалования.
14. Гуманное обращение хозяев с рабочими; в случае нарушения этого пункта хозяину объявится бойкот.
15. Устройство библиотек-читален за счет хозяев; каталог книг составляется рабочими.
16. Улучшение, а где нужно, устройство гигиенических жилых помещений для рабочих. Устройство кухни, где в ней нужда.
17. Возвращение товарищей, уволенных 10 августа без причины, которых только потребуют рабочие.
18. Никто не должен быть увольняем за участие в забастовках; за дни стачек рабочие получают обычное жалование.

Мы, садовые рабочие, отказываемся работать, пока все наши требования не будут удовлетворены.

На подлинном приложена печать РСДРП Сухум[ской] группы Бат[умского] ком[итета].

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 33. ფურ. 56. პირი.

105. 1905 წლის ოქტომბრის 10. — თბილისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის დეპეშა პოლიციის დეპარტამენტისადმი თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Сегодня 12 ч. дня рабочие Тифлисских железнодорожных мастерских в числе около полутора тысяч человек при пении «Марсельезы» забастовали, не предъявив никаких требований. В мастерских осталось патриотов около девятисот человек.

Ротмистр Вальтер

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. 102, საქ. 2555, ფურ. 73. ლელანი.

106. 1905 წლის ოქტომბრის 12. — რსდმპ კავკასიის ორგანიზაციების ბიუროს პროკლამაცია კავკასიის პროლეტარიატისადმი რეაქციის მძვინვარების გამო.

Российская социал-демократическая рабочая партия.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

К кавказскому пролетариату о реакции.

Реакция началась. Она свирепствует во всех уголках империи как в городах, так и в деревнях. Суд, полиция, войска — все приведено в движение для защиты последних дней самодержавия. Во многих местах воздвигнуты эшафоты, на них гибнет масса самоотверженных борцов за свободу. Военное положение, смертная казнь, набеги казаков — вот последнее оружие отживающего царизма. Реакция с мечом в руках ураганом пронесется по всей стране и несет с собой кровь и опустошение.

Что придает такую смелость правительству? Как оно, еще так недавно столь подавленное, вдруг выпрямилось и из оборонительного положения перешло в наступательное?

До сих пор правительство было вовлечено в двух войнах, одной рукой оно боролось с Японией, другой с Россией. Теперь оно сбросило с первой руки оковы, заключив мир с Японией и всеми своими силами обрушилось на русский народ. Мир — внешним врагам, война — внутренним: вот знамя царя, и он развешивает его повсюду. Сформированные для Манчжурии армии двинуты в разные части края для подавления народного движения. Единственным спасителем царизма объявлен штык. Но так как

на штыках долго сидеть невозможно, то царь задался целью хитростью и обманом завлечь народ в свои сети, чтобы с его же согласия господствовать над ним. В манифесте 6-го августа он заявляет, что учреждением Государственной думы удовлетворяются желания народа. А его кавказский наместник 2-го сентября разъясняет: «главным орудием пропаганды служило уверение населения в том, что народ должен сам принимать участие в управлении. С учреждением Государственной думы, с допущением народа к управлению, падает вместе с тем смысл существования тайных обществ, кружков и организаций». И далее он предвещает, что если они сами не прекратят своего существования, они будут подавлены силой, т. е. те, которые не удовлетворяются куцой реформой, будут побеждены штыком. Порабощение народа силою или обманом, — вот девиз реакции! Неужели народ требовал Государственной думы? Вовсе нет. Он требовал и требует Учредительного собрания, полной политической свободы, ряд коренных экономических реформ, а вместо всего этого ему дают думу без права войти туда, чтобы решать государственные дела, военное положение, экзекуции, эшафоты, гонения и притом уверяют: ты этого требовал! Какая наглая ложь, какой обман! И когда народ не попался на эту удочку и революция еще быстрее идет вперед, испуганное правительство всю свою надежду сосредоточило в сабле казака.

Итак, волны революции усиливают реакцию. И так как первые все выше и выше поднимаются у нас на Кавказе, и вторая с особенной силой распространяется по всему краю. Первый шаг реакции — это 29 августа. Но получив отпор в Тифлисе, она набросилась на Карталинию (Горийский и Душетский уезды). Карталиния теперь представляет из себя военный лагерь: экзекуции, убийства, грабеж и опустошения — вот подвиги казачьих орд. Помощниками этих варваров сделались местные помещики — черносотники. Красносотники — выборные народа, пропагандисты, сочувствующие, все мало-мальски мыслящие и действующие — преследуются и те, которые остаются в живых, выселяются в отдаленные губернии. Организации социал-демократические, демократические (самоуправление) и военные (красная сотня) разрушаются, крестьянство предается отчаянию. Ободренная этим реакция думает перейти в другие провинции и по частям разбить нас.

Пролетарии Кавказа! Вы первые подняли красное знамя. Вы первые выступили на попрание борьбы и за вами пошло крестьянство. Вы создали для него организацию и внесли в его среду социал-демократическое сознание. С вами деревня разделяет и горе и радость. В вас крестьянин видит своего единственного друга и руководителя, они, гонимые из Карталинии, прибегают к тифлисским рабочим, как к своим естественным покровителям. Теперь революционное кавказское крестьянство в опасности, меч реакции подкашивает его и оно взывает к вам за помощью. Неужели вы замолчите? Неужели вы будете равнодушно смотреть на это кровавое зрелище? Нет, нет. Святой долг борющегося пролетариата помочь борющемуся крестьянству. Раздавление деревни ослабит и город, уничтожение революционного самоуправления в деревнях уничтожит там и революционное движение.

Товарищи! Реакция идет и разгромляет все, что ей попадается на своем пути. Животрепещущий вопрос теперь для нас — не осуществление наших идеалов, а защита своего собственного существования, защита наших

организаций в деревнях. Быть нам в деревне или не быть — вот какой вопрос поставила перед нами реакция. И мы теперь же, пока она не распространилась еще по другим провинциям, должны принять все меры, чтобы обуздать ее и защитить крестьянство. Эта мера одна: напасть нам же на реакцию, и из оборонительного положения перейти в наступательное. Нашим лозунгом будет, не давать правительству ни гроша денег, ни одного солдата. Сами же мы не будем ему давать средств для нашего же подавления. Мы потребуем выведения войск из деревень, снятия военного положения и усиленной охраны. И мы приготвимся сейчас же для проведения этих мер. И когда раздастся мощный голос кавказского пролетариата и от Баку до Батума поднимется его боевое знамя, тогда и крестьянство воспримет духом, соберется с силами и вместе с пролетариатом выступит на борьбу.

Товарищи, к делу! Серьезный момент наступил. Вперед, вперед! Долой реакцию! Долой самодержавие! Да здравствует народное восстание! Да здравствует демократическая республика!

Бюро кавказских организаций РСДРП.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი, ფონ. 33, საქ. 48. დაბეჭდილია რსდმპ კავკასიის კავშირის კომიტეტის ავღაბრის არალეგალურ სტამბაში ქართულ, რუსულ და სომხურ ენებზე. 4000 ეგზემპლარის რაოდენობით.

107. 1905 წლის არა უგვიანეს ოქტომბრის 14.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენებიდან მეფისნაცვლისადმი რკინიგზის მთავარი სახელოსნოებისა და თბილისის ტრამვაის მუშათა გაფიცვის დაწყების შესახებ.

Секретно

В 12 часов дня забастовали Главные мастерские Закавказских железных дорог. Толпа рабочих до 2 тысяч человек вышла на Батумскую площадь и оттуда разошлась по домам. При выходе из мастерских пела «Марсельезу».

В 3 1/2 часа дня в Управлении Закавказских железных дорог был устроен митинг, в котором принимали участие представители всех служб. Читали прокламации и говорили речи... На митинге единогласно постановлено было забастовать до 20 октября. В 7 часов вечера забастовал трамвай.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 51, ფურ. 383. შევებული.

108. 1905 წლის ოქტომბრის 14. — შოძრაობის სამსახურის უფროსის მოსენება ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი გზის ყველა მეისრე, შემდგენელ და გადამამელ მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Докладываю вашему превосходительству, что сего 14 октября все стрелочники, составители поездов и сцепщики, за исключением сцепщика Бабурка, с 1 ч. 30 мин. дня забастовали. Движение продолжается при помощи нижних чинов железнодорожного батальона.

Начальник службы движения (подпись)

ცსსა, ფონ. 26, საქ. 1, ფურ. 3. დედანი.

109. 1905 წლის ოქტომბრის 15. — სამტრედიის დეპოს უფროსის დეპეშა ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი მუშათა საუველთაო გაფიცვის შესახებ.

Движение поездов прекратилось с 12 часов ночи. Депо пустует. К всеобщей забастовке примкнули поголовно все служащие. Для охраны имущества депо поставлены часовые.

Дегерсент

ცსსა, ფონ. 26, საქ. 1, ფურ. 12. დედანი.

110. 1905 წლის ოქტომბრის 15. — სადგურ ბათუმის უფროსის დეპეშა ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი ბათუმის სამგზავრო და საბარგო სადგურების მუშათა გაფიცვის შესახებ.

15 октября в 9 часов утра на станции Батум, товарной пристани и пассажирской, все рабочие по нагрузке, составители, сцепщики, стрелочники, сторожа, вследствие угрозы со стороны неизвестных лиц, оставили работу и ушли со станции.

Начальник станции Варгун

ცსსა, ფონ. 26, საქ. 1, ფურ. 10. პირი.

111. 1905 წლის ოქტომბრის 15. — რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების უფროსის დეპეშა შოძრაობის სამსახურის უფროსისადმი მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Имею честь доложить, что 14 октября, в 12 часов дня, мастеровые самовольно дали гудок [в] мастерских, оставили работы и разошлись по до-

мам. В мастерских осталось 612 человек, которые разошлись в 3 часа дня, т. е. во время окончания работ.

Списки нижних чинов запаса, оставивших работы в 12 часов дня 14 октября, мною будут представлены завтра коменданту станции Тифлис.

Начальник главных мастерских (подпись)

ცხსა, ფონ. 26, საქ. 1, ფურ. 13. დედანი.

112. 1905 წლის ოქტომბრის 15. — კავკასიის პოლიტიკის უფროსის დეპუტატმა შინაგან საქმეთა სამინისტროსადმი მუშათა საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვის დაწყების შესახებ ქ. თბილისში.

Секретно

Сегодня в Тифлисе первый день забастовки. Торговые и промышленные заведения, фабрики, заводы, железнодорожные мастерские, трамваи прекратили занятия. Поезда из Тифлиса не отходят. На линии Тифлис — Батум — Кутаис местами поврежден путь. Есть надежда восстановить завтра движение железнодорожным батальоном. Между Батумом — Тифлисом испорчен телеграф; местами сняты телеграфные столбы.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 51, ფურ. 379. შვებულო.

113. 1905 წლის ოქტომბრის 15. — საფაბრიკო ინსპექტორ პისარენკოს დეპუტატმა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის გამო ქ. თბილისის ფაბრიკებსა და ქარხნებში მუშაობის შეწყვეტის შესახებ.

Вследствие общей забастовки в городе фабрики и заводы не работают.

Писаренко

უკრაინის სსრ ცხსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 102. დედანი.

114. 1905 წლის ოქტომბრის 15. — თანდარმ უუკოვის დეპუტატმა ამიერკავკასიის რკინიგზის თანდარმთა სამმართველოს ქუთაისის განყოფილების უფროსისადმი ქიათურის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Сегодня в 12 ч. дня все марганцевые рабочие в Чиатурах забастовали, вследствие чего все товарные поезда отменены.

Жандарм Жуков

ცხსა, ფონ. 6, საქ. 24, ფურ. 10. დედანი.

115. 1905 წლის ოქტომბრის 15. — ქუთაისის გუბერნიის უანდარტო მთავრობის უფროსის თანაშემწის დეპუტატის პოლიციის დეპარტამენტისადმი ბათუმის საწარმოთა მუშების გაფიცვის შესახებ.

Доношу, что сего числа в г. Батуме забастовали все рабочие как береговые, так и железнодорожные, и служащие в частных мастерских и типографиях.

Все торговые заведения, конторы и гостиницы с утра закрыты. Извозчики покинули биржу. Все железнодорожные служащие, кроме начальника станции и его помощников, примкнули к забастовке. Почтовый поезд, вышедший утром из Батума при помощи саперов, вернулся обратно, так как путь оказался на значительном расстоянии разобранным между станциями Нотанеби и Супса в Озургетском уезде; там же повреждена телеграфная линия.

Выпущена прокламация, в которой забастовщики призываются бороться с правительством бомбами и оружием, пока не будет везде снято военное положение и войска не будут выведены из Кавказа.

Об изложенном донесено заведывающему полицией на Кавказе от 15 октября 1905 г. за № 1127.

Ротмистр Джакели

ტსსა (მოსკოვი), ფონ. 102. საქ. 4. ანაწ. 26. ფურ. 69. დედანი.

116. 1905 წლის ოქტომბრის 15. — უფროსი საფარბიო ინსპექტორის მოხსენება თბილისის გუბერნატორისადმი თბილისის ტრამვაის მუშების წიერ წამოყენებული ეკონომიური მოთხოვნების შესახებ.

Имею честь донести вашему превосходительству, что рабочие мастерских и центральной электрической станции Тифлисского трамвая заявили мне, что вследствие наступившей дороговизны жизни получаемая ими заработная плата оказалась недостаточной и они вынуждены просить прибавки. Для обсуждения этого вопроса я посетил мастерские трамвая и центральную электрическую станцию, причем путем опроса рабочих выяснилось, что за предметы первой необходимости им приходится платить по сравнению с ценами, бывшими в июне 1904 года, дороже на: за хлеб — 10%, мясо — 12%, крупу — 50%, сыр — 60%, сахар — 60%, дрова — 75%, древесный уголь — 30%, спички — 150%, мыло — 80%, платье — 175%, обувь — 200% и т. д. По мнению рабочих, размер увеличения заработной платы должен быть не менее — 50%. Присутствовавший при переговорах с рабочими главноуполномоченный совета правления Бельгийского анонимного общества тифлисского трамвая г. Расин заявил, что с мая с. г. всем служащим трамвая выдается специальное временное пособие в размерах от 4 до 29% и по его мнению прибавка эта достаточна.

Рабочие заявили, что такая прибавка их не удовлетворяет, а потому просят уничтожив ее, установить новую прибавку в 50% получаемого содержания для всех категорий рабочих.

Из переговоров с дирекцией трамвая выяснилось, что для удовлетворения рабочих и служащих мастерских и Центральной электрической станции прибавкой в 50% содержания требуется 69.762 руб. в год. Такую же прибавку придется сделать и 735 служащим других категорий, на что понадобится 132300 руб... Итого добавочного жалования потребуется 202.060 руб. в год.

С другой стороны, обстоятельства военного времени вызвали увеличение расходов по эксплуатации трамвая в следующих размерах: лечение служащих и семейств — на 150%, зимнее обмундирование — 175%, трамвайные билеты — 60%, цилиндрическое масло — 25%, мазут для машины — 11%, кислота для пайки — 135%, кислота аккумуляторная — 275%, угли динамо-машин — 180%, медная проволока — 12%, электрические лампы — 180%, дрова — 75%, антрацит — 75%, древесный уголь — 30%, сталь — 40%, железо — 30%, цинк листовой — 150%, рессорная сталь — 130%, провода медные изолированные — 100%, кабель изолированный — 150% и т. д.

Таким образом, Тифлисский трамвай не только не может уделить что-нибудь из своего дохода в пользу рабочих, а, напротив, сам нуждается в дополнительных ресурсах для сведения баланса.

Единственным выходом из этого положения является установление временной повышенной платы за проездные билеты трамвая. Теоретическое увеличение валовой выручки от повышения на 1 коп. цены 5 коп. билетов (пересадочных и прямых) должно быть на 20% более выручаемого ныне за 5 коп. билеты, т. е. в год $(1.065 \cdot 373 + 371.069) \times 1/5 +$ за абонементные книжки $122.000 \times 1/5 \times 0.80 = 305.808$ руб.

В действительности следует предположить, что добавочная выручка выразится в несколько меньшей сумме, так как из 40 миллионов пассажиров перевозимых в год, некоторая часть сократит число поездок из экономии и, кроме того, 6 коп. тариф, вызывая обращение большего количества медной монеты, осложнит работу кондукторов, последствие чего явится увеличение числа лиц, проезжающих в трамвае без билета. Однако, к повышению тарифа на проезд в трамвае встречается препятствие в контракте города с Анонимным обществом Тифлисского трамвая, на основании которого, в случае упомянутого повышения, все предприятие трамвая переходит безвозмездно в собственность города.

Так как дирекция трамвая, за силою договора с городом, никаких изменений в размере стоимости билета на проезд в трамвае сделать не может, представляется необходимостью изыскать для этого другой путь.

Ввиду изложенного и принимая во внимание, что в промышленных предприятиях Тифлисской губернии за время войны заработная плата постепенно повышается и достигнет на механических заводах, к категории которых относятся мастерские и центральная электрическая станция, размера от 40% до 60%, в среднем же около 50%. — просьбу рабочих трамвая, ибо увеличение на время дороговизны содержания их на 50%, следует признать основательной. Свои особенно повышенные требования рабочие механических заводов мотивируют тем, что условия работы их действуют разрушительно на платье и обувь, стоимость которых возросла в настоящее время на 175 — 200%.

Для возможности удовлетворения этой надобности необходимо повы-

საისტორიო
მოამბე

гить временно на 1 коп. цену 5 коп. билетов (пересадочных и прямых) на проезд в трамвае.

Ввиду невозможности для дирекции трамвая осуществить эту меру собственными средствами, необходимо провести ее в порядке административном, как вызываемую обстоятельствами военного времени, причем обязать дирекцию трамвая выдавать рабочим мастерских и центральной электрической станции трамвая прибавку в размере 50% оклада жалованья, а линейным служащим по 15 руб. каждому в месяц.

Старший фабричный инспектор (подпись)

ცხსა, ფონ, 275, საქ. 108, ფურ. 3—4. შებულო.

117. 1905 წლის ოქტომბრის 16.—ქუთაისის გუბერნიის უნდარმა სამმართველოს უფროსის თანაშემწის მოხსენებიდან ამავე სამმართველოს უფროსისადმი რსდმპ ორგანიზაციების საქმიანობის შესახებ ბათუმის ოლქში.

Секретно

В районе наблюдения помощника начальника Кутаисского губернского жандармского управления в Батумской области только в городах Батуме и Потий существует социал-демократическая организация с Батумским и Потийским комитетами во главе. В других местах Батумской области пока никаких революционных организаций не существует. Потийские социал-демократические организации возникли лишь в 1904 году, но ныне имеют уже от 200 до 500 организованных рабочих. В Батуме социал-демократические организации стали возникать в конце 1896 и в начале 1898 года, первыми деятелями на этом поприще выступили... Георгий Франчески и сухумский мещанин Лузин... Но с арестом Лузина и Франчески... в 1898 году (дознание велось в г. Тифлисе) развитие социал-демократических организаций замедлилось. Но оно сделало большие успехи, когда осенью 1901 года «Тифлисский комитет Росс[ийской] социал-демо[кратической] раб[очей] партии» командировал в гор. Батум для пропаганды между заводскими рабочими одного из своих членов Иосифа Виссарионовича Джугашвили, бывшего воспитанника 6 класса Тифлисской духовной семинарии. Благодаря деятельности Джугашвили и по временам пасзжавшим из Тифлиса пропагандистам, скоро стали возникать на всех батумских заводах социал-демократические организации, вначале имевшие главой Тифлисский комитет. Плоды социал-демократической пропаганды уже обнаружались в 1902 году продолжительной забастовкой в гор. Батуме на заводе Ротшильда и в уличных беспорядках, причем 9 марта произошло первое столкновение между войсками и толпой у пересыльной части, причем было убито 15 рабочих и ранено около 20 человек. В 1903 году, ознаменовавшемся 3-дневной всеобщей забастовкой в г. Батуме и противоправительственными демонстрациями 17 и 18 июля, в Батуме появляется уже свой местный комитет. Но особенной силы социал-демократические организации достигли к 1905 году, начало

которого ознаменовалось забастовками и уличными беспорядками. Но когда батумские заводы закрылись и рабочие, оставшиеся без дела, по распоряжению местной администрации были высланы на родину, социал-демократические организации, лишившись на время многих видных членов, не могли себя выказать с той силой и смелостью, как в начале этого года... Многие данные указывают на существование в гор. Батуме тайной типографии, но других сведений об этом у меня не имеется...

Более подробных сведений по указанным в циркуляре Департамента полиции от 24 августа 1905 г. за № 10950 пунктам у меня не имеется, ибо я заведу пунктом лишь со второй половины сентября.

Ротмистр Ивановский

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი-
ფონ. 31, საქ. 45, ფურ. 6—7. დედანი.

118. 1905 წლის ოქტომბრის 16. — ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსის
დებუთა გზათა სამინისტროს რკინიგზების სამმართველოს უფროსისადამე-
თბილისის მთავარი სახელისნოების მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Вчера, около двух часов дня, прекратили работу все мастерские Главных мастерских в Тифлисе, вследствие чего, по указанию высшей власти края, мастерские закрыты мною впредь до особого распоряжения. Со вчерашнего дня началась общая забастовка служащих по всем линиям и в управлении дорог. Сегодня на службу явились очень немногие. Наместником сделано распоряжение об увольнении от службы и отправлении в войска всех служащих из запаса; таковых около пяти тысяч. На одиннадцать главных станциях организованы воинские составы для необходимых перевозок. Составы эти обслуживаются чинами железнодорожного батальона. На всей линии выставлена сильная военная охрана, причем главнейшие сооружения особо охраняются часовыми. В г. Тифлисе полная забастовка. Воинский поезд № 134, вышедший из Карса четырнадцатого октября в шесть с половиной часов вечера, потерпел крушение на девяносто восьмой версте Карской линии, вследствие злоумышленной разборки пути. Убиты трое казаков и пятеро ранено. С сегодняшнего дня пассажирское и товарное движение постепенно сокращается и будет производиться лишь случайное движение под охраной воинских команд. Небольшое количество местных пассажиров, задержанных на разных станциях, постараюсь доставить по назначению воинскими поездами.

Ивановский.

ცხსა (ლენინგრადი), ფონ. 273, ანაწ. 12, საქ. 322, ფურ. 422—433.
დედანი.

საისტორიო
მოამბე

119. 1905 წლის ოქტომბრის 17. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის დებეშა ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციისადმი ქ. ბათუმის საწარმოთა და რკინიგზის მუშათა საყოველთაო გაფიცვის დაწყების შესახებ.

Пятнадцатого началась в городе и на железной дороге общая забастовка. Прерванное телеграфное сообщение возобновлено сегодня.

Сушевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 105, ფურ. 71. დედანი.

120. 1905 წლის ოქტომბრის 17. — ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის მოხსენება კავკასიის პოლიციის უფროსისადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ ქ. ქუთაისში.

В дополнение донесения моего от 16 сего октября за № 3831 доношу вашему превосходительству, что с сего числа в г. Кутаисе полная забастовка, за исключением пекарей и водовозов.

Полковник Николаев.

ცსსა, ფონ. 1, საქ. 46-ა. ფურ. 239. დედანი.

121. 1905 წლის ოქტომბრის 18. — ქუთაისის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის თანაშემწის მოხსენებიდან კავკასიის პოლიციის უფროსისადმი მუშათა გაფიცებისა და პოლიციელებისა და ჟანდარმებზე შეიარაღებული თავდასხმების შესახებ ქ. ბათუმში.

В дополнение к донесению от 15 октября 1905 г. за № 1127 доношу, что к забастовке присоединились служащие по Батумскому городскому самоуправлению, фармацевты и вольнонаемные рассыльные Батумской почтово-телеграфной конторы, но после распоряжения временного генерал-губернатора удалить их из помещения почты и их заменить солдатами — они стали на работу. Благодаря усиленным нарядам войск, толпа не пыталась произвести противоправительственные демонстрации.

Сегодня, 18 октября, заметно было большое оживление среди представителей социал-демократической партии, но усилия их ограничились однако двумя нападениями. Одно нападение было произведено неизвестными злоумышленниками на городского Гегелия. Гегелия убит наповал; так как нападение сделано было с двух сторон, то пуля, убившая городского, убила также и рабочего Диомида Глonti, жителя Озургетского уезда.

Около 1 часа пополудни против завода Манташева произведены были выстрелы находившимися в засаде людьми в проезжавшего в экипаже помощника полицмейстера поручика Скворцова. Сопровождавший Скворцова аджарец получил три пулевые раны, поручик Скворцов только контужен в голову. На выстрелы прибежали два патруля от Херсонского полка и разъезд казачий... В происшедшей между казаками и злоумышленниками перестрелке ранен один нижний чин Херсонского полка легко и тяжело ранен житель селения Диди-Джихаиши, Кутаисского уезда...

Ротмистр (подпись)

ცხსა, ფონ. 1. საქ. 76, ფურ. 85—86. დედანი.

122. 1905 წლის ოქტომბრის 18. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტის მოწოდება მუშებისადმი 17 ოქტომბრის მანიფესტის გამოცემის გამო.

Кавказский союз Российской социал-демократической партии.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Ко всем рабочим. Революция бушует! Революционный народ России встал на дыбы и, осаждая царское правительство, готовится атаковать его! Развешаются красные знамена, строятся баррикады, народ вооружается, штурмует государственные учреждения, — вновь раздался клич храбрых, вновь зазвучала затихшая жизнь... Корабль революции распустил паруса и устремился к свободе. Этим кораблем управляет российский пролетариат.

Чего хотят российские пролетарии, куда они идут? ,

Свергнем царскую Думу и построим народное Учредительное собрание—вот, что говорят сегодня российские пролетарии. Пролетариат не потребует у правительства мелких уступок, он не потребует у него снять в некоторых городах и селах «военное положение» и «экзекуцию», пролетариат считает ниже своего достоинства размениваться на такие мелочи! Кто требует у правительства уступок, тот не верит в смерть правительства,—а пролетариат живет этой верой, кто ждет от правительства «льгот», тот не верит в мощь революции,—а пролетариат живет этой верой.

Нет! Пролетариат не станет разменивать свою энергию на бессмысленные требования. К самодержавию у него лишь одно требование: долой его, смерть ему! И вот по всей России все решительнее раздается революционный призыв рабочих: долой государственную Думу, да здравствует народное Учредительное собрание! Вот куда стремится сегодня российский пролетариат.

Царь не может дать нам народного Учредительного собрания, царь не может уничтожить свое же самодержавие, — он на это не пойдет! Кучая «конституция», которую он нам «дает», — это временная уступка, фарисейское обещание царя и ничего более! Конечно, мы этой уступкой воспользуемся, мы не откажемся выбить у вороны орех чтобы размножить

საბჭოთაოთა მთავრობა
საბჭოთაოთა მთავრობა

ей этим орехом голову; но факты все же остаются фактами, что народ не может верить царскому обещанию, — он должен верить лишь самому себе, он должен опереться лишь на собственные силы: освобождение народа должно произойти руками же народа. Лишь на костях угнетателей возможно построить освобождение народа, лишь кровью угнетателей возможно удобрить почву самодержавия народа! Только тогда, когда вооруженный народ пойдет за пролетариатом и поднимет знамя всеобщего восстания, — лишь тогда возможно свергнуть царское правительство, опирающееся на штыки. Не пустые фразы, не бессмысленное «самовооружение», — а подлинное вооружение и вооруженное восстание, — вот куда идут сегодня пролетарии во всей России.

За победоносным восстанием последует поражение правительства. Но потерпевшее поражение правительство часто вставало на ноги. И у нас оно может встать на ноги. Темные силы, которые во время восстания притаются по углам, — на другой же день после восстания выползут из нор и попытаются поднять на ноги правительство. Так воскресают потерпевшие поражение правительства. Народ безусловно должен обуздать эти темные силы, он должен стереть их с лица земли! А для всего этого необходимо, чтобы победивший народ на следующий же день после восстания поголовно вооружился, чтобы он превратился в революционную армию и был бы всегда готов с оружием в руках защищать уже завоеванные права.

Лишь тогда, когда победивший народ превратится в революционную армию, лишь тогда сможет он окончательно разгромить притаившиеся в жизни темные силы. Лишь революционная армия может укрепить действия временного правительства; лишь временное правительство может созвать народное Учредительное собрание, которое должно ввести в жизнь демократическую республику. Революционная армия и временное революционное правительство — вот куда стремятся сегодня российские пролетарии.

Таков тот путь, на который вступила русская революция. Этот путь ведет к самодержавию народа, и пролетариат призывает всех друзей народа следовать по этому пути.

Царское самодержавие преграждает путь народной революции; своим вчерашним манифестом оно хочет затормозить это великое движение, — ясно, что волны революции поглотят и отшвырнут прочь царское самодержавие...

Презрение и ненависть ко всем тем, кто станет на путь пролетариата. Те подло изменяют революции! Позор всем тем, кто на деле вступил на этот путь, а на словах говорит иное: тот малодушно боится правды.

Нас правда не страшит, нас революция не поколеблет! Пусть сильнее грянет гром, пусть сильнее разразится буря! Близок час победы! Мы восторженно повторяем лозунги российского пролетариата, нас не страшит святая правда, нас не страшит победа народа! Долой государственную Думу! Да здравствует вооруженное восстание! Да здравствует революционная армия! Да здравствует временное революционное правитель-

ство! Да здравствует народное Учредительное собрание! Да здравствует демократическая республика!

Тифлисский комитет.

Типография Тифлисского комитета.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი,
ფონ. 33, საქ. 26. დაბეჭდილია რსდმპ კავკასიის კავშირის ავღაზრის
თარგმანულ სტამბაში რუსულ და ქართულ ენებზე.

123. 1905 წლის ოქტომბრის 19. — რსდმპ კავკასიის კავშირის თბილისის
კომიტეტის პროკლამაცია „მოქალაქენო“.

КАВКАЗСКИЙ СОЮЗ РСДРП

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Граждане!

Могучий великан — всероссийский пролетариат вновь зашевелился... Россия охвачена широким повсеместным стачечным движением. Как по мановению волшебного жезла, на всем необъятном пространстве России жизнь сразу остановилась. В одном Петербурге с его железными дорогами забастовало более миллиона рабочих. Москва — тихая, недвижная, верная Романовым старая столица — вся охвачена революционным пожаром. Харьков, Киев, Екатеринослав и прочие культурные и промышленные центры, вся средняя и южная Россия, вся Польша и, наконец, весь Кавказ остановились и грозно смотрят в глаза самодержавию.

Что будет? С трепетом и с замиранием сердца ждет вся Россия ответа на этот вопрос. Пролетариат бросает вызов проклятому двуглавному чудовищу. Последует ли за этим вызовом действительная схватка, перейдет ли стачка в открытое вооруженное восстание или, подобно прежним стачкам, «мирно» закончится и «затихнет»?

Граждане! Каков бы ни был ответ на этот вопрос, как бы ни кончилась настоящая стачка, одно должно быть ясно и несомненно для всех: мы находимся накануне всероссийского всенародного восстания — и час этого восстания близок. Небывалая, беспримерная по своей грандиозности не только в истории России, но и всего мира, всеобщая политическая стачка, разыгравшаяся теперь, может, пожалуй, закончиться сегодня, не вылившись во всенародное восстание но это лишь с тем, чтобы завтра снова и с большей силой потрясти страну и вылиться в то грандиозное вооруженное восстание, которое должно разрешить вековую тяжбу русского народа с царским самодержавием и размножить голову этому гнусному чудовищу.

Всенародное вооруженное восстание — вот та роковая развязка, к

საბჭოთაო მთაბჭო
20250001010140

которой с исторической неизбежностью ведет вся совокупность событий политической и общественной жизни нашей страны за последнее время! Всенародное вооруженное восстание — вот та великая задача, которая стоит в настоящее время перед российским пролетариатом и властно требует своего разрешения!

Граждане! В ваших интересах, за исключением горсти финансовой и земельной аристократии, присоединиться к призывному кличу пролетариата и стремиться вместе с ним к этому спасительному всенародному восстанию.

Преступное царское самодержавие привело нашу страну на край гибели. Разорение стомиллионного российского крестьянства, угнетенное и бедственное положение рабочего класса, непомерные государственные долги и тяжелые налоги, бесправие всего населения, бесконечный произвол и насилие, царящие во всех сферах жизни, наконец, полнейшая необеспеченность жизни и имущества граждан — вот та страшная картина, которую представляет теперь Россия. Так долго продолжаться не может! Самодержавие, создавшее все эти мрачные ужасы, должно быть уничтожено! И оно будет уничтожено! Самодержавие сознает это, и чем больше оно это сознает, тем мрачнее становятся эти ужасы, тем страшнее делается та адская пляска, которую оно устраивает вокруг себя. Кроме тех сотен и тысяч мирных граждан — рабочих, которых оно убивало на улицах городов, кроме десятков тысяч рабочих и интеллигентов, лучших сынов народа, изнывающих в тюрьмах и в ссылке, кроме тех непрерывных убийств и насилий, которые производятся царскими башибузуками в деревнях, среди крестьянства, на всем протяжении России, — самодержавие придумало под конец новые ужасы. Оно стало сеять вражду и злобу среди самого народа и поднимать друг против друга отдельные слои населения и целые национальности. Оно вооружило и напустило русских хулиганов на русских рабочих и интеллигентов, темные и голодные массы русских и молдаван в Бессарабии против евреев и, наконец, невежественную и фанатическую татарскую массу на армян. Оно разгромило при помощи татар один из революционных центров России и самый революционный центр Кавказа — Баку и отпугнуло от революции всю армянскую провинцию. Оно превратило весь многоплеменный Кавказ в военный лагерь, где население каждую минуту ждет нападения не только со стороны самодержавия, но и со стороны соседних племен, этих несчастных жертв самодержавия. Так продолжаться не может! И конец всему этому может положить только революция!

Было бы странно и смешно ожидать, что самодержавие, которое создало все эти адские ужасы, само пожелает и сможет прекратить их. Никакие реформы, никакие заплатки на самодержавии — вроде Государственной думы, земств и пр., — которыми хочет ограничиться либеральная партия, не могут положить конец этим ужасам. Наоборот, всякие попытки в этом направлении и противодействие революционным порывам пролетариата будут способствовать усилению этих ужасов.

Граждане! Пролетариат, самый революционный класс нашего общества, на своих плечах вынесший всю борьбу с самодержавием до настоящего времени, и самый решительный и беззаветный противник его до

хонца, готовится к открытому вооруженному выступлению. И он призывает вас, все классы общества, к помощи и поддержке. Вооружайтесь, помогайте ему вооружиться и готовьтесь к решительному бою.

Граждане! Час восстания близок! Необходимо, чтобы мы встретили его во всеоружии! Только в таком случае, только при помощи всеобщего, повсеместного и одновременного вооруженного восстания мы сможем победить нашего гнусного врага — проклятое царское самодержавие — и на его развалинах воздвигнуть необходимую нам свободную демократическую республику.

Долой самодержавие! Да здравствует всеобщее вооруженное восстание! Да здравствует демократическая республика! Да здравствует борющийся российский пролетариат!

ო. ბ. ს ტ ა ლ ი ნ ი, თბილელბანი, ტ. I, გვ. 185 — 188, მოსკოვი, 1953 წ.

124. 1905 წლის ოქტომბრის 21. — ქუთაისის გუბერნატორის მოხსენება კავკასიის პოლიციის უფროსისადმი მუშათა გაფიცვების მიმდინარეობისა და პოლიტიკური დემონსტრაციების შესახებ ქ. ქუთაისში.

Вчера забастовка кончилась в Кутаисе, рабочие губернской Тифлисской типографии сегодня стали на работу. Забастовка на железной дороге продолжается. Целость железнодорожного пути охраняется войсками. Настроение горожан приподнятое, но не угрожающее. Сообщение почтой, телеграфом с уездами с перерывами. Призыв новобранцев почти повсюду временно приостановлен.

19 октября состоялся разрешенный митинг; сошел благополучно без инцидентов. Вчера состоялся второй митинг, который разбился на две группы, под конец выкинули флаги, пели песни. Как только сообщили, прибыл лично, закрыл митинг. По моему требованию публика немедленно разошлась, других демонстраций не было. Манифест мало успокаивает: крайние партии ожидали больше. По отпечатании и переводе объявление наместника будет опубликовано по Кутаису, уездам. Сегодня после архиерейского служения в кафедральном соборе отслужен [молебен] по случаю восшествия на престол государя; инцидентов никаких, военный парад состоялся у полковой церкви. По частным слухам, Чохатаури, Озургетского уезда, имело место вооруженное столкновение толпы со стражей, подробностей не имею. Туда сегодня выступила рота Бессарабского полка; роты того же полка завтра выступают Рачинский, Лечхумский уезды для усиления тамошних гарнизонов. Чтение манифеста предполагается воскресенье по получении из канцелярии наместника исправления искаженного текста.

Губернатор Старосельский

ცხსა, ფონ. 1, ანაწ. 1, საქ. 146, ფურ. 82. პირი.

22. საისტორიო მთაბე. ტ. X — XII.

საისტორიო მოამბე

125. 1905 წლის ოქტომბრის 22. — ამიერკავკასიის რკინიგზის დეპეშა გზის უკვლა დანაყოფებისადმი მთავრობის დაპირებათა გამო მუშათა გაფიცების შეწყვეტის შემთხვევაში მათი მატერიალური პირობების გაუმჯობესების შესახებ.

Объявите немедленно вашим подчиненным служащим, мастерам и рабочим следующую телеграмму начальника Управления, вывесив копию таковой на видных местах: от имени министра объявите всем, что с соизволения его императорского величества правительством будут приняты решительные и безотлагательные меры к улучшению быта низших служащих дорог. Вместе с сим, по решению министра, объявите служащим, что если в понедельник, 24 октября, или через сутки после получения этой телеграммы они станут на работу и нормальное течение деятельности на дорогах восстановится, то проступки их, вызвавшие замешательство на дорогах, преследоваться не будут и жалование будет им уплачено. При неисполнении вышеннеложенного, указанный срок уплаты жалования не производить. Об исполнении прошу срочно телеграфировать.

Ивановский.

ცსსა, ფონ. 6, საქ. 38, ფურ. 30—31. დედანი.

126. 1905 წლის ოქტომბრის 24. — საფაბრიკო ინსპექტორ სუშჩევსკის მოხსენება ვაჭრობა-მრეწველობის სამინისტროსადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ ქ. ბათუმში.

Секретно

В дополнение к телеграмме о забастовке в Батуме, имею честь донести отделу промышленности нижеследующее: общая забастовка в Батуме началась с утра 15 октября закрытием всех магазинов, лавок, промышленных и ремесленных заведений, а также прекращением всякого колесного движения. Того же числа почтовый утренний поезд Закавказских железных дорог был отправлен без паровозной и кондукторской бригад, которых заменили воинские чины. На пути, близ Батума, в машиниста был произведен выстрел, не причинивший ему вреда. Поезд дошел до ст. Нотанеби но оттуда должен был возвратиться, так как дальше, от ст. Нотанеби до ст. Супса, рельсы были сняты. Телеграфное сообщение прекратилось, так как все провода, идущие из Батума, были перерезаны. В результате Батум оказался отрезанным от всякого сообщения с сухопутными местностями, с приморскими же связь, при помощи пароходов Российского общества пароходства и торговли, сохранилась.

Забастовали все гостиницы, рестораны и столовые. К 12 ч. прекратили занятия все кредитные учреждения, кроме Государственного банка и казначейства и городской управы. На пристани забастовали рабо-

ჩე, фелюжники и лодочники, а потому прибывшие пароходы останавливались на рейде вдали от берега. Воспитанники всех учебных заведений прекратили занятия. В этот день беспорядков не было. Спокойствие было нарушено выстрелом неизвестного подростка в офицера, ехавшего в экипаже.

16 октября было спокойно, но нельзя было достать мяса, а хлеб получался с большим трудом. К вечеру забастовали рабочие обеих электрических станций, почему весь город был погружен во мрак. В этот день неизвестным лицом выстрелом из револьвера был убит жандармский унтер-офицер И. Барамский. Назначенный в театре спектакль не состоялся, так как артисты не пожелали играть по случаю забастовки.

После 7 ч. вечера на улицах не было видно ни одного человека.

17 октября день прошел без происшествий; весь день шел сильный дождь, препятствовавший движению по улицам, а потому город казался совершенно пустым. С 9 ч. вечера город был освещен электричеством благодаря тому, что на электрические станции были откомандированы члены крепостной минной роты, для замены забастовавших служащих и рабочих.

18 октября в 11 ч. утра несколько вооруженных берданками неизвестных лиц убили городского, а у дворника отняли берданку. Помощник г. полицмейстера г. Скворцов, при проезде по заводской территории, подвергся обстреливанию, во время которого он был контужен в голову, сопровождавший его дворник ранен пулею в ногу и плечо, а также убит пулей случайно проходивший рабочий. Происшествие это было замечено дежурными нижними чинами, открывшими по нападавшим огонь, причем было ранено двое тяжело и несколько легко. Затем в разных местах в этот день было задержано до 15 чел. Около 5 ч. вечера была произведена пальба из орудий крепостных батарей, по которой все войска гарнизона выступили в заранее назначенные пункты, но затем были распушены по домам. По городу расклеен приказ вр. батумского генерал-губернатора, в котором сказано, что ввиду нападения на нижних чинов со стороны неизвестных предписывается: 1) жителям не выходить на улицы после 6 ч. пополудни и 2) воспрещается носить бурки и палки, а равно ездить на велосипедах, с предупреждением, что виновные в неисполнении этого приказа будут подвергнуты штрафу в 3.000 р. или аресту на 3 месяца.

19 и 20-го было спокойно. К вечеру 20 октября была восстановлена одна из телеграфных линий и получен высочайший манифест от 17 октября.

21 октября открылись лавки, магазины и учреждения, но рабочие к работам еще не приступали. Во дворе городской управы состоялось многолюдное собрание, по просьбе которого прибыл туда г. вр. генерал-губернатор Батумской области. По прочтении высочайшего манифеста г. вр. генерал-губернатор имел продолжительную беседу с собранием по вопросам о свободе собраний и снятии военного положения, причем разъяснил, что город и край, как и вся страна, глубоко взволнованы, и везде происходят убийства и грабежи, а потому, вероятно, пройдет еще некоторое время, прежде чем военное положение будет снято. Для этого, очевидно, сам народ в лице его благоразумных элементов должен стараться и помогать администрации.

После отъезда г. г-р. генерал-губернатора состоялось самое собрание, председателем которого был избран рабочий с завода Манташева. В 2 ч. собрание было окончено и все присутствовавшие направились к городской больнице, откуда в это время вынесено было тело убитого 18 октября рабочего.

Толпа народа в несколько тысяч человек сопровождала гроб с пением революционных песен до кладбища, где были произнесены четыре речи, а затем в 6 ч. вечера спокойно разошлись по домам.

Старший фабричный инспектор Д. Суцевский.

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. 1157, ანაწ. 1, საქ. 52, ფურ. 237—238. დედანი.

127. 1905 წლის ოქტომბრის 27. — დებუა ბათუმიდან ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი რკინიგზის ბათუმის უბნის გაფიცულ მუშათა საერთო კრების მიერ წამოყენებული მოთხოვნები.

Мы, служащие и рабочие Закавказских железных дорог Батумского участка, собравшись 27 октября 1905 г. и обсудив современное положение, решили постановить: 1) снять военное положение со всей линии Закавказских жел. дорог; 2) отозвать войска, находящиеся на линии Закавказских железных дорог; 3) прекратить передвижение войск для усмирения народа, восставшего на защиту общих гражданских прав Российской империи; 4) уплатить полностью за время забастовки и никаким карам служащих за забастовку не подвергать; 5) принять служащих и рабочих, уволенных за предыдущие забастовки; только тогда, когда на эти требования будет получено официальное согласие, мы приступим к работам. Настоящее постановление служащих всех служб сообщаю.

Калатузов.

ცხსა, ფონ. 26, საქ. 1, ფურ. 170. დედანი.

128. 1905 წლის ოქტომბრის 31. — დებუა ფოთიდან ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოსადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ ქ. ფოთში.

В Поти полная забастовка. Перевозка цемента прекращена.

(подпись)

ცხსა, ფონ. 6, საქ. 57, ფურ. 7. დედანი.

129. 1905 წლის ოქტომბრის 31. — სამტრედიის რკინიგზის დაცვის პუნქტის უფროსის დეპეშა რკინიგზის ბატალიონის მეთაურისადმი მუშათა საყოველთაო გაუიცვის განახლების შესახებ სამტრედიაში.

Сегодня забастовка снова началась. Все прекратили работу кроме телеграфистов пока.

Подпоручик Яцко.

ცხსა, ფონ. 6, საქ. 6, ფურ. 125. დედანი.

130. 1905 წლის ნოემბრის 2. — საფაბრიკო ინსპექტორ ზუშჩევსკის მოხსენება ვაჭრობისა და მრეწველობის სამინისტროსადმი მუშათა საყოველთაო გაუიცვის მიმდინარეობის შესახებ ქ. ბათუმში.

В дополнение к представлению от 24 октября сего года за № 325 имею честь донести отделу промышленности о нижеследующем: в 12 ч. дня 25 октября сего года забастовка в Батуме возобновилась, причем г. вр. генерал-губернатору Батумской области была представлена записка от имени граждан г. Батума с изложением следующих желаний:

1) немедленная отмена военного положения; 2) приостановка дальнейшей высылки в Гурию войск и снарядов; 3) амнистия политическим преступникам; 4) принятие всех зависящих от г. генерал-губернатора мер к прекращению кровопролития, происходящего в Гурии; в заключение прибавлено, что, пока последует удовлетворение означенных желаний объявлена всеобщая политическая забастовка.

Затем, вышедший из Батума воинский поезд принужден был вернуться обратно, так как в нескольких верстах от города путь оказался умышленно испорченным. Следовавшие в поезде войска пришлось отправлять морем в Поти, а оттуда пешком к месту назначения в Гурию. Железнодорожный путь испорчен во многих местах. Во время защиты пути от умышленного повреждения близ ст. Саджевахо убито гурийцев 18 чел., ранено 2 и арестован 1. На ст. Кобулеты убит начальник станции. В Чохатаури взят пост стражников, из них 2 убиты, а два еще и пристав арестованы гурийцами. В Насакирალი уездный начальник Лазаренко с 120 пластунами был обстреливаем гурийцами с 9 ч. вечера до 2 ч. пополудни другого дня, причем последними было брошено пятнадцать бомб. Из строя вышло 48 пластунов. Лазаренко взят гурийцами в плен.

26 октября в Батуме на Кутанской ул. были брошены две петарды, не причинившие вреда.

27 октября пятью выстрелами убит днем околоточный надзиратель Шмыкин, а вечером несколькими выстрелами городской Полокос.

28 октября днем дворнику Ивану Киваку нанесены 18 ран, от которых он тут же скончался. Вечером же была продолжительная пере-

стрелка между войсками и большим числом неизвестных убитых оказались гурийцы, армянин и персиянин.

30 октября забастовка прекратилась, но движение поездов от Батума не началось вследствие порчи пути.

Старший фабричный инспектор Сушевский

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. 1157, საჭ. 52, ფურ. 236. ლუდანი.

131. 1905 წლის ნოემბრის 4. — ამერიკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს უფროსის მოხსენება მეფისნაცვლის თანაშემწისადმი რკინიგზის მთავარი სახელისნოების მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Вчера забастовали чернорабочие Главных мастерских, заявив, что не приступят к работам до тех пор, пока им не будут обеспечены 50% сверх их поденной платы как при сдельной, так и при поденной работе. Об этом вчера же мною дана телеграмма в Петербург, испрашивающая указаний, как поступить, и вывешено объявление о том, что телеграмма послана, а до ответа прошу чернорабочих работать по старому. Сегодня они заявили, что к работе до получения ответа не приступят.

Так как Главные мастерские большую часть своих работ без чернорабочих производить не могут, то большая часть работ остановится. Зная это, мастерские уже требуют, чтобы им платили за все время, пока чернорабочие не начнут работать, полноту поденную плату, так как в этой забастовке они неповинны. Параллельно с этим мастерские и чернорабочие депо — Тифлис не только забастовали сами, но и запрещают работать штатным служащим, как-то: ламповщикам, кочегарам и т. д., предъявив требование, чтобы им увеличили поденную плату: получающим меньше рубля — на 50%, от рубля и выше — на 40%. Об этом дана сегодня срочная телеграмма в Петербург.

Не надеясь, что Петербург удовлетворит их требования, полагаю, что мастерские — как Главные, так и депо — неизбежно придется закрыть. Если это сделать сейчас, то с лишним 2.000 мастерских Главных мастерских, формально не участвующих в забастовке, законно потребуют уплаты, по крайней мере, двухнедельного заработка, т. е. тридцать пять — сорок тысяч; чтобы избежать этого, ходатайствую о назначении завтра или в понедельник, во-первых, войска для охраны мастерских и депо, и, во-вторых, около 400 солдат для замены забастовавших чернорабочих.

По всей вероятности, после этого забастуют и мастерские Главных мастерских и тогда мастерские придется закрыть, прекратить опять движение по дороге, кроме той незначительной его части, которая может быть обслужена чинами железнодорожного батальона.

Сейчас получилось сообщение, что к забастовке примкнули и рабочие Главного материального склада. Поэтому в дополнение к 400

солдатам для мастерских Службы тяги, прошу еще 80 нижних чинов для Главного склада.

Заместитель начальника дорог инж. (подпись).

ცსს, ფონ. 1, საქ. 88, ფურ. 61. დედანი.

132. 1905 წლის ნოემბრის 8. — კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენებიდან მეფისნაცვლისადმი ტყუილის მალაროელთა გაფიცვის შესახებ.

1) На тквибульских каменноугольных копиях забастовали рабочие, до 600 человек. Внутренний распорядок на копиях следующий:

2) Рабочий день установлен в 10 часов. Работы начинаются в 6 часов утра и продолжаются до 12 часов дня и от 2 до 6 часов вечера. Работают в две смены — одна день, другая ночь.

3) Месячный рабочий получает от 17 до 40 рублей, смотря по специальности, чернорабочие меньше, мастеровые больше. Поденная плата колеблется от 65 коп. до 1 руб. 50 коп. и даже более.

4) Рабочие размещены в казармах от 30 до 50 человек в каждой. На копиях имеется столовая, где отпускается горячая пища по таксе, утвержденной окружным инженером 1-го Кавказского горного округа.

5) Сами по себе рабочие тихого нрава, но очень легко поддаются влиянию агитаторов и тогда в общей массе замечается брожение. Для противодействия могущим возникнуть беспорядков на копиях необходимо поставить в местечке Тквибули роту солдат или полусотню казаков, которых совершенно достаточно, по заявлению начальника названного Управления, для поддержания полного порядка не только на копиях, но и во всем тквибульском участке.

6) По случаю забастовки работы с 20 минувшего октября прекратились и рабочие разошлись по домам. Забастовка вызвана тем, что рабочие пожелали выразить свое сочувствие товарищам, забастовавшим в России.

Он же доносит от 4 сего ноября, что в Кутаисской губернии продолжается насильственное отобрание у населения оружия, а в течение минувшей недели в городе Кутаисе забирались в аптеках и аптечных складах перевязочные материалы. В настоящее время молодые люди, не имеющие определенных занятий, тайно обучаются фельдшерским познаниям на предмет оказания первой помощи населению, на случай вооруженного столкновения с войсками. Кроме того, началась тайная заготовка в столярных мастерских города Кутаиса ящиков для отправления оружия в Озургетский уезд. Во многих местах губернии революционеры имеют склады оружия, пороха и боевых припасов.

По мнению начальника местного управления, готовится вооруженное нападение со стороны населения на войска, а также на правительственные учреждения и чиновников, на мер против этого никаких не принимается, так как полиция губернии бездействует и не сообщает о случаях надлежащим властям.

საისტორიო
მოამბე

По существу доносимых начальником сведений запрошено мнение
губернатор.

О вышеизложенном имею честь представить на благоусмотрение
вашего сиятельства.

Генерал-майор Ширинкин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 33, ფურ. 318—320. დედანი.

133. 1905 წლის ნოემბრის 14. — მოძრაობის სამსახურის უფროსის მობ-
სენება ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი გზის მთავარი საწყობის
მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Сейчас, в телефон, заведывающий главным складом сообщил мне,
что служащие главного склада разошлись, а также и артель. Из глав-
ных мастерских пришли и потребовали с угрозами закрыть склад; за-
ведывающий складом просит назначить военную охрану.

Начальник Материальной службы Закавказских железных дорог
(подпись)

ცხსა, ფონ. 26, საქ. 1, ფურ. 2. დედანი.

134. 1905 წლის არა უგვიანეს ნოემბრის 25. — კავკასიის სამრეწველო
და მეტალურგიული საზოგადოების განცხადება საზოგადოების ქარხნებ-
ში სამუშაო დროის, მუშა-მოსამსახურეთა უფლება-მოვალეობის და
ადმინისტრაციასთან ურთიერთობის შესახებ.

1) Для всех без исключения родов работ устанавливается нормаль-
ный 9-ти часовый рабочий день.

2) Для урегулирования отношений между рабочими и заводоуп-
равлением учреждается инспекция, состоящая из 9 выборных от
рабочих рудников, завод Пиритик и Манес, по три от каждого и
из директоров заводов или лица ими уполномоченного. Означенная
инспекция рассматривает следующие вопросы: прием и увольне-
ние мастеровых и рабочих, определение вновь принимаемых масте-
ровым и рабочим заработной платы по соглашению с дирекцией, а также
прибавки. Подробности об учреждении инспекции, ее прав, обязанно-
стей и делопроизводства будут выработаны в недельный срок совме-
стно с дирекцией и выборными от мастеровых и рабочих.

3) Ввиду учреждения суда рабочих, упраздняется наложение штра-
фов самостоятельно дирекцией за проступки рабочих.

4) Рабочим на шплейсгофене будут выдаваться за счет общества
рукавицы и фартуки.

5) Рабочие, заболевшие на службе завода, пользуются бесплатно
медицинской помощью и медикаментами, а также во время болезни
получают половинный размер заработной платы.

6) Каждый из мастеровых и рабочих, прослуживший у общества не менее года, пользуется с разрешения дирекции 2-х недельным отпуском с сохранением полной заработной платы, или месячным отпуском, получая заработную плату в половинном размере.

7) В случае заболевания или отлучки с работы старшего мастера или рабочего, заменяющий его низший, по указанию и приказу дирекции, во время исполнения обязанностей старшего получает содержание последнего.

8) На заводах, в интересах рабочих, а также и общества, будет увеличено освещение, дабы каждый рабочий мог следить за добросовестным исполнением работы своими товарищами.

9) В дни воскресные и праздничные работы на заводах Пиритик и Манес при всякого рода печах ни в коем случае останавливаемых быть не могут. В случае же требования дирекции работать и другим службам, таковые не имеют права прекращать занятий, а должны выполнять возложенные на них обязанности.

За указанные праздничные дни все без исключения работающие рабочие получают плату в полutorном размере.

10) С 1 января 1906 года общество обязательно приступит к постройке помещений для рабочих, с тем условием, чтобы все рабочие были размещены по 4 человека в отдельной комнате и с 25 ноября все рабочие получают от общества освещение и отопление, в размере на каждую комнату в месяц $\frac{1}{4}$ куб. саж. дров и 10 ф. керосина.

11) Заборные книжки выдаются бесплатно.

12) Общество обязуется устроить три бани: одну для татар, другую для семейных и третью для холостых.

13) Жалованье уплачивается мастеровым и рабочим один раз в месяц.

14) Во время ремонта завода, мастеровые, не имеющие вследствие этого работу, обязаны по требованию дирекции стать на другую подходящую работу и в этом случае получают заработную плату в обыкновенном для каждого размере.

15) Ночным сторожам общество выдает бесплатно верхнюю теплую одежду.

16) Ежедневно будут вывешиваться в соответствующих конторах табели.

17) За забастовку мастеровые и рабочие не увольняются.

18) Вежливое обращение со всеми мастерами и рабочими.

Примечание: Следующие вопросы должны быть разрешены дирекцией совместно с инспекцией от мастеровых и рабочих, а именно: §§ 5, 8 и 12 требований:

а) необходимо ли увеличение рабочих на шпайсгофене 4 лицами;

б) необходимо ли при печах и конверторах назначить помощникам жалование по 2 рубля в день.

в) необходимо ли в машинном отделении увеличить штат 2 рабочими.

Подписал директор Польшат

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

Ципа до Батума и Поти находится в руках повстанцев и жандармы станции ими силою сняты, вследствие чего мною сделано распоряжение о переезде унтер-офицеров Батумского отделения в Тифлис и сборе Кутаисского отделения на станции Кутаис.

Начальник управления (подпись).

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 46ა, ფურ. 336. დედანი.

137. 1905 წლის დეკემბრის 3. — უანდარმთა ცალკე კორპუსის რეგისტრატორი როფანოვის მოხსენებიდან კავკასიის პოლიციის უფროსისადმი შეიარაღებული აჯანყების დაწყების გამო ბათუმის ციხე-სიმაგრის რაიონში საალყო წესების გამოცხადების შესახებ.

Докладываю вашему превосходительству, что, ввиду крайне мятежного настроения жителей г. Батума, примкнувших к преступным организациям, выразившегося в том, что 30 ноября на всех улицах стали устраивать баррикады, рвать телеграфные проволоки, рубить столбы, устроили всеобщую забастовку, врывались в дома с требованием оружия, останавливая на улицах решительно каждого для той же цели.

30 ноября в 4 часа дня объявлено осадное положение крепости...

Ротмистр Романов.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 80, ფურ. 1—2. დედანი.

138. 1905 წლის დეკემბრის 4. — საინფორმაციო ცნობა სახელმწიფო სათათბიროს წინააღმდეგ პროტესტის ნიშნად ქიათურასა და ქუთაისში გამართული მასიური მიტინგების შესახებ.

20 ноября в Чиатурах по инициативе чиатурской организации Имеретинско-Мингрельского комитета состоялся народный митинг, на котором присутствовало до 8.000 человек. Резолюция митинга указывает на то, что Государственная дума с какой бы то ни было избирательной системой, с какими бы то ни было функциями и полномочиями, безусловно является попыткой умирающего самодержавия вступить в союз с либеральной буржуазией и таким образом провести сознательно борющийся за демократическую республику пролетариат; высказывается за беспощадный бойкот этой правительственной затеи, за необходимость прибегнуть к более решительным мерам вплоть до вооруженного восстания и создания временного революционного правительства.

На днях в Кутаиси по инициативе Имеретинско-Мингрельского комитета состоялся многотысячный народный митинг. Резолюция митинга высказывается против Государственной думы, за необходимость решительных действий вплоть до вооруженного восстания, [создания] времен-

ного революционного правительства и созыва революционным путем все-народного Учредительного собрания на основе всеобщего, прямого и равного избирательного права с тайной подачей голосов.

გაზ. «Кавказский рабочий листок», 1905 წ., № 9.

139. 1905 წლის დეკემბრის 8. — ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის მოხსენება კავკასიის პოლიციის უფროსისადმი რევოლუციური მოძრაობის შესახებ გუბერნიაში.

Канцелярия вашего превосходительства от 17 сего ноября за № 2156 уведомила меня, что лиц, виновных в неявке по вызову для допроса к дознаниям, производящимся офицерами вверенного мне Управления, привлекать к судебной ответственности в законном порядке за неисполнение законных требований полиции.

На это должен доложить, что в Кутаисской губернии, а также в портах Батуме и Потии, от бездействия высшего начальства прочно установилась анархия, что можно видеть из нижепоименованных фактов, о которых я разновременно доносил вашему превосходительству.

1. Антиправительственная пропаганда и раздача прокламаций совершаются на бульварах, садах и улицах открыто.

2. Забастовки на Кавказе почтово-телеграфных чиновников и служащих на железных дорогах.

3. Прекращение действия от Ростова до Баку и Батума летучей почты, сопровождавшейся жандармскими унтер-офицерами, и ограбление таковых.

4. Сходок, на которых совершается пропаганда и раздача прокламаций. Чины полиции, поддерживаемые высшим начальством, стараются не замечать [этого], почему о таковых и не доносят.

5. О политических преступлениях те же чины полиции доносят очень редко, причем в присланных протоколах умышленно не помещают подробных сведений о событиях, кто может быть спрошен в качестве свидетелей и на кого падет обвинение.

6. Чины полиции, не имея поддержки со стороны высшей власти, вынуждены, вследствие угроз революционеров, скрывать противозаконные их действия, причем некоторые из страха, а другие по убеждению, присоединились к различным преступным партиям и в то же время продолжают числиться на государственной службе.

7. Производятся постоянные вооруженные нападения на граждан и правительственные учреждения с целью отнятия оружия. Во время производства этих обысков бывали случаи похищения денег и ценных вещей.

8. Правительственные чиновники, а также население, вследствие со стороны революционеров угроз и преследований кончающихся смертью, никаких заявлений по государственным преступлениям властям не делают.

9. Тех лиц, которые не являются на сходки пропагандистов, не уплачивают для революционных целей налогов, дают при допросах

справедливые показания, препятствуют распространению сказанной пропаганды и проч., подвергают наказаниям: жгут сено, дрова, дома, вырубают виноградники, заставляют исправлять дороги, объявляют против них бойкот и подвергают смертной казни.

10. Во всех городах и селениях учрежден самосуд, разбирающий и перерешающий всякие дела как уголовного, так и гражданского характера. Кроме того, города и селения разбиты на участки и в каждом из них функционируют особый штат, поставленных на этот предмет лиц, именующихся «асиставами» и «атиставами».

11. Население городов и деревень приобрело в большом количестве огнестрельное оружие с целью, в случае надобности, вступить в бой с войсками. Выбраны люди в боевые дружины и милиционеры, причем первых обучают строю и постройке укреплений. На случай столкновения с войсками обучены, для подания первой помощи, фельдшера и сестры милосердия, а также приобретены в достаточном количестве перевязочные средства.

12. Многими казенными землями и лесами насильно завладели члены антиправительственных партий, удалив предварительно со своих мест лесничих и лесных объездчиков; они же производят и эксплуатацию лесов и земель.

13. Новобранцы Кавказа призыва сего года не явились к отбыванию воинской повинности, впредь до исполнения правительством их требований: уменьшить срок службы до двух лет и отбывать таковую только на Кавказе.

14. Кутаисская городская управа отказалась, по неимению будто бы в кассе денег, содержать городских и производить отпуск квартирных денег чинам кутаисского гарнизона. Вследствие вышеизложенного образована в гор. Кутаисе милиция (городская охрана) в числе 60 человек, коим сказанная Управа уплачивает по 25 руб. в месяц каждому.

15. Телефонные провода в гор. Кутаисе городской охраной уничтожены, чтобы при нападении повстанцев на некоторых мирных жителей, чиновников, а также войска и правительственные учреждения, одна часть войск не могла оказать скорую помощь другой.

16. Унтер-офицеры Батумского и Кутаисского отделений жандармского полицейского управления Закавказской железной дороги, вследствие угроз и нападений на них, переведены все со станций на жительство в Батум и Кутаис.

17. Проезд по Закавказской железной дороге не безопасен, а для жандармов в особенности.

18. Ввиду бездействия властей, законом установленных, в городах и селениях большое число проживает беглых солдат, на которых никто не обращает внимания.

19. Лишение жизни приговоренных Революционным комитетом к смерти производится посредством огнестрельного оружия, открыто, днем, на улицах при многочисленных свидетелях, которые ввиду угроз того же комитета никогда не решаются выдавать виновных.

20. Нападение восставшего населения на казаков: 23 сентября настоящего года, у селения Романети Багдадского участка, Кутанского уезда, и 20 и 21 октября у Насакиральского перевала, Озургетского уезда.

Полковник Николаев.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 46ა, ფურ. 344—346. დედანი.

140. 1905 წლის დეკემბრის 8. — გენერალ-ლეიტენანტ მალამას დებეშა სამხედრო მინისტრისადმი შეიარაღებული აჯანყების შესახებ ბათუმში.

Комендант Михайловской крепости генерал-майор Пожидаев донес, что 30 ноября внезапно в г. Батуме вспыхнуло народное восстание, быстро возникли баррикады и обстреливаются войска, улицы и казармы. Крепость комендант объявил [на] осадном положении, гарнизон мал, состояние крепости опасное. Войска в округе крайне малочисленны и рассыпаны малыми частями для содействия администрации и умиротворения национальной вражды между армянами и мусульманами, которая разразилась в последние дни в Тифлисе. Вообще положение Кавказа крайне тяжелое.

Генерал-лейтенант Малама.

ცხსა, ფონ. 521, ანაწ. 2, საქ. 17, ფურ. 2—3. დედანი.

141. 1905 წლის დეკემბრის 10. — თბილისის გაფიცულ მუშათა მიერ წამოყენებული პოლიტიკური მოთხოვნილებანი.

თბილისის პროლეტარიატმა წამოაყენა შემდეგი მოთხოვნილებანი:

1. თავისუფლების გარანტია და ამ მიზნით რეპრესიისათვის იარაღის აყრა;
- ა) მთელ რუსეთში კახკათა ჭარბების დაშლა და მათი სამშობლოში გაისტუმრება;
- ბ) ძველი ადმინისტრაციის წარმომადგენელთა სამსახურიდან გადაყენება;
- გ) სალდათების პოლიტიკურ გალდებულებათაგან განთავისუფლება;
2. ხალხის შეიარაღება;
3. სამხედრო და ალყის წესების მოხსნა მთელ რუსეთში;
4. სრული პოლიტიკური ამნისტია, სხვათა შორის უკანასკნელ დროს დატუსაღებულთათვისაც;
5. ორი წლის სამსახური სალდათებისათვის;
6. საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და საიდუმლო საარჩევნო უფლება;
7. დამფუძნებელი კრების მოწვევა.

გაზ. „სხივი“, 1905 წ., № 8.

142. 1905 წლის დეკემბრის 11.— რსდმპ თბილისის კომიტეტის პროკლამაცია თბილისში საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვის გამოცხადების შესახებ.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Ко всем гражданам.

Всеобщая политическая забастовка.

Граждане! Революционная Россия поднялась. На наглый вызов правительственной реакции всероссийский пролетариат ответил всеобщей забастовкой. Реакция подняла меч на свободу! И из многих тысяч грудей сознательного пролетариата раздался могучий призыв: отечество свободы в опасности! И по его мощному зову, по мановению его мускулистой руки поднялась вся честная Русь!

Граждане! И кавказский пролетариат произнес свое властное слово. На общепартийном собрании, состоявшемся вечером 10 декабря, тифлисский пролетариат единогласно постановил всеобщую забастовку. Он, создатель жизни, волен и прекращать ее. Но для дела революции, для усиления ее он нашел нужным и во время забастовки: 1) издавать свои социал-демократические газеты «Схиви» и «Кавказский рабочий листок»; 2) открыть все продовольственные магазины (сахар, мясо, керосин и проч.); 3) не прекращать движения трамвая; 4) производить работы по счетоводству в Управлении Закавказской ж. д. до 14 декабря для составления списков для получения заработной платы рабочими мастерских и линейными служащими и 5) оставить поезда в собственном распоряжении для перевозки делегатов, продовольствия для линейных служащих и запасных, отправляющихся на родину, а также телеграф исключительно для революционных нужд. Пролетариат, кроме того, постановил заставить всех скупщиков предметов первой необходимости продавать их по нормальной цене и для этого прибегнуть к самым решительным мерам.

Граждане! Пролетариат произнес свое слово: он объявил всеобщую забастовку на железной дороге с 12 ч. ночи 10 декабря, а на фабриках, заводах, типографиях и проч. торговых и ремесленных заведениях — с 12 декабря утром. Теперь он приступает к делу, вооружается и призывает вас быть готовыми вооруженной силой, в любую минуту, к нападению на темные силы реакции. Поднимитесь и вы и поддержите ваши требования:

- 1) Гарантия свободы и с этой целью разоружение реакции:
  - ა) распушение по всей империи всех казацко-воинских частей;
  - ბ) смещение всех представителей старой администрации;
  - გ) освобождение солдат от полицейских обязанностей.
- 2) Вооружение населения.
- 3) Снятие военного и осадного положения по всей России.
- 4) Полная политическая амнистия, в том числе и для недавно арестованных.
- 5) Двухлетняя служба для солдат.
- 6) Всеобщее, равное, прямое и тайное избирательное право.

7) Созыв всенародного Учредительного собрания.
 Да здравствует всеобщая политическая забастовка.
 Долой реакцию!
 Да здравствует демократическая республика!
 Да здравствует вооруженное восстание!

Тифлисский комитет РСДРП

11 декабря 1905 г.

Типография Тифлисского комитета.

ცხსა (მოსკოვი), არალეგალურ გამოცემათა კოლექცია, საქ. № 31826.
 ფოტობირი.

143. 1905 წლის დეკემბრის 13. — ცნობა 1905 წ. 11 დეკემბერს თბილისში შემდგარი მრავალრიცხოვანი მიტინგისა და საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვის გამოცხადებაზე მიტინგის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შესახებ.

В воскресенье в Нахаловке состоялся народный митинг, созданный социал-демократической организацией.

Темой обсуждения была объявлена всероссийская забастовка; после речей многих ораторов, произнесенных на русском, грузинском и армянском языках, принято было решение о всеобщей политической забастовке.

გაზ. «Елисаветопольский вестник», 1905 წ., № 16.

144. 1905 წლის დეკემბრის 14. — შეფისნაცვლის ბრძანება ქ. თბილისში, მის მავრასა და მთელს ამიერკავკასიის რკინიგზაზე სამხედრო მდგომარეობის გამოცხადების შესახებ.

Ввиду того, что за последние дни крайние революционные организации выступили с активными действиями, выразившимися в насильственном завладении железнодорожной линией с устройством на ней забастовки, в закрытии в городе Тифлисе торговых и промышленных предприятий, в воспрепятствовании восстановлению почты и телеграфа и т. п. я признал необходимым объявить на основании высочайше представленной мне власти на военном положении город Тифлис с Тифлиским уездом и Закавказскую железную дорогу; объединение военной и гражданской власти в местностях, объявленных на военном положении, возлагаю на помощника моего по военной части генерал-лейтенанта Маламу с представлением ему прав временного генерал-губернатора.

О вышеизложенном объявляю во всеобщее сведение и кого касается исполнение.

Наместник е. и. в. на Кавказе и главнокомандующий войсками Кавказского военного округа генерал-лейтенант граф Воронцов-Дашков.

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 702. ფურ. 183. დედანი, სტამბური წესით დაბეჭდილი.

145. 1905 წლის დეკემბრის 14.—ამიერკავკასიის რკინიგზის უფროსის მოადგილის შეკითხვა მეფისნაცვლის თანაშემწისადმი საგაფიცვო ბიუროს დავალბით საუოველთაო გაფიცვის პერიოდში მომუშავე მუშა-მოსამსახურეებზე ხელფასის გაცემის წესის შესახებ.

С 10 декабря с. г. как известно вашему превосходительству, распоряжение движением поездов и другими операциями на Закавказских дорогах перешло фактически в руки Стаечного бюро.

11 декабря вечером я получил от вашего превосходительства словесное распоряжение: служащим железной дороги всякие уплаты прекратить, — даже денег, уже заработанных ими в прошлые месяцы.

12 декабря я ходатайствовал сделать мне распоряжение надписью на моем докладе, какие уплаты служащим железной дороги мне разрешается производить; в ответ на это 13 числа ваше превосходительство сделало надпись: «заработанные деньги платить».

Ныне является следующий вопрос, как платить — за время после начала забастовки или, точнее, после захвата дороги Стаечным бюро?

На линиях железной дороги от Батума до Баку, от Тифлиса до Карса и Эривани и по мелким ветвям движение поездов происходит, следовательно, некоторая часть служащих несомненно работает.

Так как это движение происходит под управлением Стаечного бюро, а я не имею никаких сведений о нем и не могу быть ответственным за него, то у меня нет никакой возможности выяснить, кто из служащих работает, кто не работает, кто работает вследствие распоряжения Стаечного бюро, и кто работает потому, что считает своим служебным долгом способствовать движению по дороге.

Ответ на вопрос об уплате служащим является неотложным между прочим, потому, что если не всем, то очень многим штатным служащим уплата жалованья за данный месяц обыкновенно производится 20 числа этого же месяца, т. е. при нормальном ходе дел многим служащим жалованье за весь декабрь было бы уплачено 20 числа.

Заместитель начальника дорог инженер Рахманин

ცხსა, ფონ. 26, საქ. 6, ფურ. 3. დედანი.

146. 1905 წლის დეკემბრის 23. — რსდმპ თბილისის ორგანო საისტორიო მკვლევება
გაფიცვა ბიუროს ბიულეტენი № 3, 21—22 დეკემბერს თბილისში
მომხდარი ამბების შესახებ.

Российская социал-демократическая рабочая партия.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Бюллетень № 3.

Как и следовало ожидать от озверевшего правительства, оно в конце концов прибегло даже к бомбам для гнусной и ужасной провокации 22 декабря на Солдатском базаре. В то время как там, ввиду предстоящих праздников, собралась масса публики, была брошена бомба. Казаки тотчас же открыли огонь по дому, из которого была якобы брошена бомба. Вслед за этим в казаков полетела другая бомба. Казаки открыли жестокий огонь и на месте происшествия, и на Головинском, и на Михайловском мосту. Подвезли пушки, разгромили и сожгли упомянутый дом. До самого вечера и ночью продолжалась стрельба. Убито и ранено много посторонних: их считают десятками. Пожарная команда приехала, но пожар не тушила. Прохожих в город не пропускали, приходилось объезжать на Верийский мост. Штаб и квартира Грязнова на Баятинской ул. окружены войсками, и туда никого не пускают.

В Михайловской больнице у двух из раненых: Оная Киарим-оглы и Исаака Семенова, оказались билеты Патристического общества, подписанные Д. Головачевским (номера билетов 6808 и 5865). Один из раненых очень подозрительно говорит: «Бог меня наказал за то, что я сделал...».

Разве не ясно, кто и с какой целью бросил бомбу? Но об этом поговорим в отдельном листке.

Тифлисское стачечное бюро, рассмотрев соображение городского самоуправления относительно того, чтобы местное бюро приняло деятельное участие относительно привоза в Тифлис необходимых для населения припасов, но, приняв во внимание: во-первых, что со времени введения военного положения и перехода железной дороги в руки военного ведомства бюро фактически лишено возможности доставлять в Тифлис всякого рода припасы, как до сих пор делало, без всякого содействия городского самоуправления, и, во-вторых, приняв во внимание, что с тех пор, как железная дорога перешла в руки военного ведомства, всем провиантом, какой только получается в Тифлисе, пользуется или Офицерское экономическое общество, или же из самых вагонов на станции растаскиваются хулиганами и казаками под руководством некоторых офицеров, меньшая же часть идет на удовлетворение всего населения города, — то по этой причине, если бы бюро приняло предложение городского самоуправления [оно] удовлетворило бы не население Тифлиса, а хулиганов. Поэтому Стачечное бюро Тифлисской организации РСДРП, к несчастью принуждено оставить без внимания предложение городского самоуправления. Бюро думает, что только снятие военного положения может создать такие условия, когда можно было бы доставить в Тифлис необходимые для населения припасы.

21 декабря вечером на Бакинской ул. несколько казаков напали на стоявших там молодых людей и стали в них стрелять без всякого повода. Молодые люди ответили выстрелами же и убили двух казаков. Один из штатских был убит казаками; тело его доставлено в Михайловскую больницу.

Ночью с 21 на 22 декабря на Михайловском проспекте, около Муштаида и в Дидубе, стояли патрулями юнкера, и останавливая всех проходящих и проезжающих, обыскивали их. Особенно шныряли они в Дидубе, где, между прочим, у двух местных милиционеров отобрали ружья. Вообще эти преждевременно испорченные «молодцы» сильно усердствуют, чтобы еще раз заслужить благодарность от наместника за свою хулиганскую преданность и очень мало думают о том, что они могут заслужить и «иного рода награду»...¹

21 декабря ген.-губернатор Малама, в ожидании демонстративных похорон жертв 18 декабря, послал в Нахаловку через офицера официальную бумагу, в которой предлагал, чтобы похоронная процессия направилась к кладбищу не по Авчальской ул. (где уже поставлены были казаки), а по обходной дороге. Офицер получил ответ, что никто и не думал устроить демонстративные похороны и ни по какой дороге процессия не пойдет. Офицер попросил поставить на бумаге Маламы печать организации, чтобы ему поверили, что он бумагу эту передал по назначению. Просьба офицера была исполнена.

Некоторые из убитых в Нахаловке 18 декабря взяты в деревни, другие похоронены на избранном месте, где устраивается братское кладбище для революционеров, остальных же (которых хотят взять на родину в Имеретию) балъзамировали и положили в гробы и будут поставлены на братском кладбище в склеп.

21 декабря ночью на Молоканской ул. хулиганы напали на магазин Качаравы, разломали двери и похитили много разных товаров на 500 руб.

Один из убитых 18 декабря товарищей, которого не могли распознать, оказался печатник Гр. Джаши.

21 декабря на тифлисском вокзале казаки стали ломать вагон с сахаром. Заметив это, солдаты саперного полка напали на казаков и арестовали их.

Как передают г. Владикавказ в настоящее время находится во власти воставших казаков-осетин, примкнувших к революционерам.

Ночью с 21 на 22 декабря еще раз произведены были обыски на Вере и в Нахаловке, где найдены были две бомбы и арестована одна девица.

21 декабря в Авлабарскую городскую больницу ворвались казаки с офицером во главе и произвели самый тщательный обыск, причем страшно безобразничали.

На днях в Тифлисе получено было 12 вагонов сахара. Из них 5 вагонов передано в магазины Офицерского экономического общества, 2 вагона городское самоуправление роздало для продажи в разные места города. Эти 2 вагона наполовину были пусты: сахар из них расхитили казаки и др.

¹ მრავალწერტილი საბჭოთისა.

На общем собрании портных постановлено: выдавать от 3 до 5 руб. в неделю забастовавшим портным. К этому постановлению присоединятся Стачечное бюро и требует немедленного удовлетворения справедливого требования портных.

23 декабря 1905 г.

Стачечное бюро Тифлисской организации РСДРП

Типография Тифлисского комитета.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 388, ფურ. 92. სტამბური წესით დაბეჭდილი
ეგზემპლარი.

147. 1905 წლის დეკემბრის 25. — რსდმპ თბილისის ორგანიზაციის სა-
გაფიცვო ბიუროს მოწოდება მეფის ხელისუფლების ორგანიზაციის-
თვის შეიარაღებული წინააღმდეგობის გაწევის შესახებ.

Российская социал-демократическая рабочая партия

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Ко всем гражданам. Тифлис в опасности!

Граждане! Война разгорается, и враг с каждым днем становится беспощадней. Он чувствует, как тают его последние силы, что нет у него больше союзников, что только хулиганы в его рядах.

Хулиганы захватили власть в свои руки, они стали правительством на месте. Офицеры-хулиганы, пользующиеся услугами башибузуков-казачков, хулиганской части солдат и всех просто хулиганов, — вот кто направляет политику на месте, издает приказы, расстреливает мирных граждан, не щадя ни женщин, ни детей, не различая виновного и невинного!

Граждане! Знайте, вы, что на месте нет другой власти, кроме власти офицеров да прочих хулиганов всех рангов и состояний, нет правительства, а есть банда хулиганов, присвоившая себе название правительства. Знает она, эта банда, что дни ее сочтены, что грабить вконец ограбленный народ не удастся, что силы народные поднялись для окончательного ее разгрома, потому пользуется своей властью, чтобы грабить пока удастся, — пользуется пушками, чтобы навести ужас на революционный народ.

Смотрите, граждане! Неизвестно кем на Солдатском базаре брошена бомба, и хулиганская банда во главе с офицерами гранатами разнесит дома, избивает мирных граждан, жжет и грабит все близлежащие дома, грабит руками хулиганов из среды солдат, громит при поощрении захвативших власть в руки офицеров.

На Тхинвальской ул. из револьвера ранен офицер, взявшийся за полицейское дело, и опять стрельба по прохожим, опять казаки с банкой керосину, опять пожар. Та же банда в Дидубе производит нападение на дом, по указанию хулиганов-чиновников Давидова и Мартыновского, без

всякого повода, и опять пушки, опять расстрелы,—и только геройской защите кучки наших дружинников, оказавших упорное сопротивление и нанесших удар убийством хулигана Давидова и десятка казаков, мы обязаны тем, что жертв сравнительно мало.

Банда действует на вокзале, в кварталах на всех улицах города; избивают прохожих, тащут народное добро — сахар и чай, часы и прочие драгоценности.

Слушайте, граждане! Хулиганская банда захватила власть в свои руки. Нет правительства, не может быть и обязанностей по отношению к нему! Отныне всякий гражданин великой страны обязан не платить податей, не брать патенты на торгово-промышленные заведения, не слушаться хулиганов, заседающих в военном штабе и Миссионерской церкви!

Царское правительство обанкротилось! Теперь оно перестало быть правительством, передало свои полномочия банде! Долой банду хулиганов! Не подчиняйтесь ее приказам!

Граждане! Хулиганская банда во главе с офицерами будет нападать на ваши жилища, громить ваши магазины и квартиры, растаскивать ваше добро, убивать вас и ваших детей, насиловать ваших жен и дочерей! Давайте отпор банде!

Ваша жизнь, ваше имущество в опасности! Долой сомнения! Да здравствует решительная борьба за жизнь, за свободу!

Стройтесь в боевые отряды, соединяйтесь с дружинниками объединенных революционных партий и сообщая с ними станьте на защиту жизни и имущества, на защиту революции! Пусть банда пока распоряжается пушками, пользуется услугами штыков! Дадим решительный отпор всем хулиганским силам, и сила банды будет сломлена, революция через десятки и сотни трупов героев прочистит путь к победе.

Все граждане! Разгорается война, война беспощадная по всей необъятной Руси! Пылает Москва, где происходит решительная схватка революции с силами реакции, охвачен пожаром Ростов, часть которого очутилась в руках восставшего народа. И так по всей Руси! Силы реакции поднялись, чтобы похоронить революцию, все приобретения ее: разорвать на клочки манифест 17 октября. Отступления нет! Революция столкнулась лицом к лицу с контрреволюцией, и идет решительная борьба. Поднимитесь и вы, граждане! Пусть хулиганская банда свирепствует штыками, действует пушками — это последнее издыхание ее.

На бой кровавый и святой, граждане!

Не платите податей хулиганской банде!

Не берите патентов у хулиганской банды!

Давайте решительный отпор хулиганской банде!

Долой хулиганскую банду!

Да здравствует революция!

Да здравствует вооруженное восстание!

Стачечное бюро Тифлисской организации РСДРП

ცხსა (მოსკოვი). არალეგალურ გამოცემათა კოლექცია, № 18148.
სტამბური წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

საისტორიო
მოამბე

148. 1905 წლის დეკემბრის 28. — კავკასიის პოლიციის უფროსის მხედველობაში მდებარეობს გაფიცების მიმდინარეობის შესახებ რეზიზის თბილის-მთხილეთის (ბათუმის) უბანზე.

Имею честь сообщить вашему сиятельству полученные мною сведения о положении дел на участке Тифлис-Михайлово Закавказ. жел. дорог во время забастовки, добытые при осмотре этого участка старшим ревизором движения.

По сообщенным мне сведениям, старший ревизор Закавказских железных дорог 18 сего декабря отправился в Батум с поездом, в котором ехал батумский городской голова князь Андроников. Этому поезду забастовавшие служащие на станции Авчалы и Мцхет не разрешили следовать дальше, почему упомянутый ревизор отправил поезд дальше без соглашения с дальнейшими станциями. Прибыв на станцию Мцхет, он обратился к находившемуся на платформе телеграфисту Гудовичу с просьбой дать телеграмму на следующую станцию, но последний отказался и заявил, что он не телеграфист. В это время ехавший на паровозе помощник машиниста пригласил упомянутого телеграфиста в зал 3 класса и, отведя его в сторону, достал из шапки какую-то записку, прочитав которую, Гудович немедленно признал начальника станции Засыпкина и вместе с ним, открыв контору и телеграфную комнату, испросил разрешение пути поезду, сообщив, что у едущего городского головы князя Андроникова имеется разрешение от бюро Российской социал-демократической партии. Разрешение было немедленно получено и названные служащие предупредили попутные станции не задерживать поезд и готовить заблаговременно разрешение ему. Все, что клонилось к пользе поезда, идущего по разрешению бюро, передавалось по телеграфу, когда же требовалось говорить по службе, то во всем получался отказ. Приехав на станцию Михайлово, указанный ревизор заявил помощнику начальника станции Хичинову о том, что паровоз этого поезда должен возвратиться в Тифлис и что для него есть машинисты и кондуктора железнодорожного батальона, а прибывший поезд отправить дальше с паровозом Михайловского депо. На это Хичинов возразил, что все будет зависеть от стачечного бюро, которым, как оказалось впоследствии, Хичинов назначен был заведывающим движением. На следующий день оказалось, что поезд, прибывший из Тифлиса, отправлен дальше с тем же паровозом, поезду же, назначенному в Тифлис, бюро дать паровоз не разрешило. Оставаясь в Михайлово 19 и 20 числа внимание старшего ревизора было обращено на частные собрания всякой публики в залах станции, на платформах и в местном клубе для митингов. Некоторые лица при встрече с машинистами и кондукторами железнодорожного батальона, приехавшими с этим поездом, предлагали им переодеться и примкнуть к их партии, обещая выдавать ежедневно по 50 коп. на кормовое довольствие, но они отказались и заявили, что если у них будут отнимать оружие, то будут защищаться. После этого машинисты из солдат взяли тихонько дрезину и уехали из Михайлово, но были настигнуты забастовавшими рабочими на станции Скра и отведены обратно на станцию Карели, где находилось человек 300. Продержав ночь, их выпустили, снабдив проходным свидетельством. Вместе с этими рабо-

ჩინი на станции находится 8 человек матросов, бежавших из Севастополя. Вечером 20 числа ревизор решил уехать оттуда и нанял лошадей, уехал в Гоми, а на другой день отправился в фургоне в Гори, где вечером узнал, что отправлявшийся из Гори воинский поезд сошел с рельсов между станциями Гори и Скра, вследствие порчи пути; 23 числа по подъятию сошедшего поезда и другого, прибывшего из Тифлиса, были составлены на станции Гори два поезда: один воинский с казаками, а другой для следования впереди его, ввиду производящейся злоумышленниками порчи пути. Выехав из Гори утром и следуя с большой осторожностью, было усмотрено, что в конце 252 и в начале 253-й версты в двух местах были сняты рельсы в том месте, где путь проходит около скалы над Курою, очевидно с таким расчетом, чтобы поезд, потерпев крушение, упал в Куру. При дальнейшем следовании на 285-й версте был обнаружен каменный обвал, кубов в 8 — 10, который через два часа казаками был устранен.

Старшим ревизором движения 3 участка, совместно с командиром казачьего пластунского батальона и офицером железнодорожного батальона, на станциях Гори, Гракали и Мцхет были сняты телеграфные аппараты для того, чтобы забастовщики были лишены возможности вести переговоры между собою, так как вполне подтвердилось предположение, что порча пути производится по получении забастовщиками извещения о следовании поезда.

Об изложенном имею честь представить на благоусмотрение вашего сиятельства.

Генерал-майор Ширинкин

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 32, ფურ. 302—303. დედანი.

149. 1905 წლის დეკემბრის 30. — კავკასიის პოლიციის უფროსის, დეპუტატის პოლიციის დეპარტამენტისადმი მუშათა მებრძოლი რაზმების ჯარის ნაწილებთან შეიარაღებული შეტაკებების შესახებ თბილისში 1905 წლის 18 დეკემბერს.

Ввиду имевшихся сведений, что Комитет социал-демократической организации приступил [к] вооружению для активных действий и приготовлению для той же цели метательных снарядов, в ночь на 18 декабря [в] рабочем предместье Тифлиса Нахаловке, обычном местопребывании членов этого комитета, были произведены обыски после оцепления этой местности войсками. Когда на рассвете войска прибыли в Нахаловку, находившиеся [в] ночной страже вооруженные члены боевой рабочей организации бросились бежать [с] целью предупреждения своих о приходе войска. Преследуемые войсками, они оказали сопротивление, при чем убито 9 чел. и ранено 3; кроме оружия, при одном из убитых найдена снаряженная динамитная бомба. Обысками [в] Нахаловке найдено еще 8 готовых бомб, огнестрельное и холодное оружие. Задержано по этому делу 10 чел. Так как под угрозами революционеров торговля [в] городе прекратилась, были изданы постановления генерал-

губернатора о принудительной торговле, [в] особенности естественными припасами, под охраной и под наблюдением патрулей. Этими мерами была достигнута непрерывность торговли жизненными припасами. 20 декабря около 12 ч. 30 мин. дня в магазин местного Офицерского экономического общества на Головинском проспекте была брошена бомба, взрывом которой ранены двое штатских и женщина легко, денщик тяжело; злоумышленник скрылся. Накануне на Судебной ул. было совершено покушение на вновь назначенного полицмейстера жандармского ротмистра Мартынова, [в] которого скрывшийся злоумышленник выстрелил из револьвера, но промахнулся.

ცსსა (მოსკოვი), ფონ. პდ, საქ. 1350, ანაწ. 69, ფურ. 127—128. დებე-
შის ტრაფარეტულ ბლანკზე.

150. 1905 წელს საფარკოვნიკების ზარკოვის ოქტის 1905 წელს მუშაობის ანგარიშის დონის მიხედვით და კუთხის გუბერნიის მიხედვით და სხვათა მიხედვით ფარკოვნიკების, მათი ჩამოღობის და 1905 წელს მუშაობის ანგარიშის მიხედვით.

ЗАБАСТОВКИ

Название уездов и участков	забастовки																									
	Прогрессивное заведывающее участка в вер- стах	Число подчиненных навозу промышленных заведений к концу 1905 года	Число рабочих в этих заведениях	Число осмотровых заведений, подчиненных навозу	Число помещений в этих заведениях	Общее число помещений, не подчиненных навозу промышленных заведений	Число подвешенных навозу паровых котлов к концу 1905 года	Число производственных внутренних осмот- рительных котлов	Число оставленных и опечатанных котлов	Число жа- лоб и просьб		Число нарушений и нарушений при по- сещении заведений	Число нарушений, записанных в протокол	Число заведений, на которых бы- ли забастовки и рабочих в этих заведениях		Число забастовок		Число рабочих, участвовавших в забастовках		Результаты		Окончались без удовле- ворения требований				
										От заведывающих	От скользящих рабочих			заве- дений	рабо- чих	в т. ч. пов- торя.	в т. ч. пов- тор.	заба- стов.	заба- стов.	заба- стов.	Требования удовлетворены					
																					Вполне		Частью	заба- стов.	заба- стов.	заба- стов.
Батумская об- ласть Кутаисская губ. и Сухумский округ																										
Один уч. Старший фаб- рич. инспектор	32503	18	5354	13	43	38	131	7	-	3	1294	1121	39	-	-	3	1698	1	1	1	1	1	1			
Тифлисская губ.																										
1 Участок. Старший фаб- рич. инспект.	13008	43	1455	39	78	20	85	8	1	8	130	37	51	1	1	43	1455	1	2	4	1455	4	1455			
2 "	19282	30	2964	29	119	5	98	16	1	8	206	275	139	1	1	2064	506	506	2964	2964	2964	8				
По всей губернии . . .	32290	73	4419	68	197	25	183	24	2	16	426	312	190	2	2	4419	678	678	4419	4419	4419	1				

ცხსა, ფონ. 276, საქ. 39, ფურ. 1, სტამბური წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

151. 1905 წელი. — ქუთაისის გუბერნიის წლიური მიმოხილვიდან ცნობებით საფარბეგო-საქარბნო და კუსტარული მრეწველობის მდგომარეობის შესახებ გუბერნიაში 1905 წელს.

Вследствие отсутствия предпринимателей и рабочих рук, при высокой заработной плате, фабрично-заводская деятельность в губернии мало развита. Фабрики, в тесном смысле этого слова, единичны и большая часть заводов относится к разряду мелких промышленных заведений. В общем числе состоящих в губернии фабрик и заводов, как показано в прилагаемой при сем ведомости за № 22, обращает на себя внимание цифра водяных мельниц, доходящая до 2031.

Но мельницы, большинство которых об одном поставе и только незначительная часть о двух-трех поставках, по устройству крайне просты; оборудование их обходится от 15 до 60 рублей; перемола они производят не свыше 6 пудов в сутки и особого промышленного значения не имеют, обслуживая лишь потребности, как самих владельцев, так и ближайших окрестных жителей.

Число винокуренных заводов, преобладающее количество которых приходилось на долю Озургетского уезда, в отчетном году сильно уменьшилось вследствие народных волнений.

Кустарное производство не имеет в губернии особого развития, но все же служит некоторым подспорьем в домашнем обиходе сельского люда. Местами население, преимущественно женщины, занимаются изготовлением шелковых, шерстяных и бумажных материй, войлоков, бурок, башлыков, шалей и платков; местами выделяется деревянная и глиняная посуда и проч.; но все предметы кустарного промысла производятся в ограниченном количестве, по большей части не отличаются ни прочностью, ни красотой отделки и сбываются лишь на ближайших торговых рынках. В Зугдидском уезде существует еще особый промысел, дающий жителям некоторых селений значительный заработок, — это сбор лавровых листьев.

На черноморском побережье и в западных частях Мингрелии, Гурии и Имеретии лавр встречается в диком состоянии. В Зугдидском уезде лавровые деревья (называемые «дапна») произрастают в одичалом состоянии на южном склоне горы Урта, простирающейся по восточной части уезда. Значительная их площадь находится при сел. Хета, которое и служит центром заводской промышленности. Вследствие усиленного спроса на лавровый лист в южные и внутренние губернии России, эта кустарная промышленность составляет здесь один из выгодных промыслов местного населения. Вся площадь, занятая в Зугдидском уезде под лавровыми рощами, составляет до 300 десятин. На третий или четвертый год посадки черенков лаврового дерева, листья на нем достигают полной зрелости, и тогда для сбора листьев молодые деревца срезают цалдою (секира) самым грубым образом, уничтожая при этом молодые поросли. Срезанные ветки для сушки на солнце разбрасываются по земле. Благодаря сырости и частым дождям, свойственным большей части Мингрелии, лавровые листья при таком способе просушки теряют присущие им природные вкус и аромат. Просохшие листья снимают затем с веток и упаковывают в мешки без соблюдения сортировки, не отделяя негодных

листьев. Срезка ветвей, начинаясь летом, продолжается до поздней осени. Лавровый лист продается крестьянами на месте купцам-промышленникам, которые направляют его в г. Потти к особым агентам. Здесь лавровые листья тщательно сортируются, очищаются и прессуются и в таком виде отправляются на судах в черноморские порты и далее в Россию.

Большую роль в жизни населения губернии играют отхожие промыслы, чему особенно способствует наличие портовых городов и местечек, а равно горных промыслов — марганцевого и каменноугольного. Кроме того, немало сельского люда уходит в города в качестве домашней прислуги, которая получает хорошие деньги, благодаря высоким ценам в Закавказье на личный труд. Из одного Рачинского уезда, более половины мужского населения ежегодно отправляется на заработки поварами, лакеями, пильщиками, плотниками и проч.

Ремесленная промышленность в губернии не имеет особого значения, удовлетворяя непритязательным потребностям местного населения. Все же высокие по достоинству ремесленные изделия привозятся в губернию из других мест. В городах губернии не имеется даже порядочных портных, сапожников, булочников, столяров, слесарей и проч.

За неимением специальных учреждений для изучения разного рода ремесел, местные ремесленники получают первоначальную подготовку в мастерских, куда они с малолетства поступают в качестве подмастерьев.

ცხსა, ფობ. 12, საქ. 114-ა, ფურ. 15-16. სტამბური წესით დაბეჭდილი
ეგზემპლარი.

152. 1905 წელი.— სტატისტიკური ცნობები ფაბრიკებისა და ქარხნების შესახებ
ისის გუბერნიისაში

Ред фабрик и заводов	Г о р о д а						у		
	Кутаис			Поти			Кутаисский		
	Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Известковых	1	35729	20	—	—	—	12	6190	1002
Мыловаренных	1	25000	4	—	—	—	—	—	—
Искусствен. минер. вод	5	77000	24	3	4500	7	6	8400	21
Кожевенных	1	3000	2	—	—	—	—	—	—
Шампанских	1	18500	8	—	—	—	—	—	—
Свечновосковых	—	—	—	1	2500	2	—	—	—
Кирпичных	35	8000	70	—	—	—	13	3460	29
Лесопильных	—	—	—	4	17052	38	4	19620	55
Черепичных	9	2000	18	—	—	—	4	9000	14
Гончарных	—	—	—	—	—	—	6	345	22
Для обработки рами	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Вин. и фрукт. водочн.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Гудронных	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Шелкомотальных	—	—	—	—	—	—	2	11000	250
Коконосушительных	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Хлопкоочистительных	1	70000	5	—	—	—	—	—	—
Марганцеобогатительн.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Водяных мельниц	1	8000	6	—	—	—	432	31279	437
Паровых „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Рудомольных „	1	400	1	—	—	—	1	11000	22
Табачных фабрик	1	50000	44	—	—	—	—	—	—
Типографий	4	20350	30	1	5000	8	—	—	—
Фотографий	6	6000	10	2	2000	2	—	—	—
Итого	67	324979	242	11	34052	57	480	100894	1852

ხანძარმო სიმძლავრისა და ექ ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის შესახებ ქუთა
1905 წელს.

ე			ვ			დ			ნ			ზუგდიდის			ოზურგეტის		
შორაპანსკი			რაცინსკი			ლეჩხუმსკი			სენაკსკი			ზუგდიდის			ოზურგეტის		
Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и за- водов	Сумма производи- тельности в рублях	Число рабочих
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
10	12950	51	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	360	9
2	2800	9	1	500	3	—	—	—	2	6500	7	1	1050	4	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	430	57	1	209	3	—	—	—	13	7050	51	11	1080	22	32	2855	64
1	900	6	1	9000	20	—	—	—	1	75000	80	4	30000	30	1	3000	12
80	8800	176	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	450	12
97	10720	450	—	—	—	—	—	—	2	100	4	10	1050	14	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1000	5	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52	850	104
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2239	14
—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	6500	100	—	—	—	—	—	—
2	400000	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
153	9578	140	90	10000	100	424	1310	240	169	22050	169	190	13660	224	572	4930	586
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	10860	50	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	900	2	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	500	2	—	—	—
382	446258	927	93	19709	126	424	1310	240	190	117200	411	229	60100	353	664	14174	801

სტატისტიკის წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

Продолжение таблицы

Род фабрик и заводов	Итого в городах			Итого в уездах			Всего в губернии		
	Число фабрик и заводов	Сумма произведенности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и заводов	Сумма произведенности в рублях	Число рабочих	Число фабрик и заводов	Сумма произведенности в рублях	Число рабочих
29	30	31	32	33	34	35	36	37	38
Известковых	1	35729	20	35	19500	1062	36	55229	1082
Мыловаренных	1	25000	4	—	—	—	1	25000	4
Искусствен. минер. вод	8	81500	31	12	19250	44	20	100750	75
Кожевенных	1	3000	2	—	—	—	1	3000	2
Шампанских	1	18500	8	—	—	—	1	18500	8
Свечновосковых	1	2500	2	—	—	—	1	2500	2
Кирпичных	25	8000	70	97	14584	226	132	22584	293
Лесопильных	4	17052	38	12	137520	203	16	154572	241
Черепичных	9	3000	18	87	18330	202	96	21330	220
Гончарных	—	—	—	115	12815	490	115	12815	490
Для обработки рами	—	—	—	1	1000	5	1	1000	5
Вин. и фрукт. водочн.	—	—	—	52	850	104	52	850	104
Гудронных	—	—	—	1	2239	14	1	2239	14
Шелкомотальных	—	—	—	2	11000	250	2	11000	250
Коконосушительных	—	—	—	3	6500	100	3	6500	100
Хлопкоочистительных	1	70000	5	—	—	—	1	70000	5
Марганцеобогатительн.	—	—	—	2	400000	38	2	400000	38
Водяных мельниц	1	8000	6	2030	92797	1896	2031	100797	1902
Паровых	—	—	—	9	10860	50	9	10860	50
Рудомоляных	1	400	1	1	11000	22	2	11400	23
Табачных фабрик	1	50000	44	—	—	—	1	50000	44
Типографий	5	28350	38	1	900	2	6	29250	40
Фотографий	8	8000	12	2	500	2	10	8500	14
	78	359031	299	2462	759645	4710	2540	111867	5009

153. 1905 წელი.—სტატისტიკური ცნობები სამთამადნო მრეწველობის
 მდგომარეობის შესახებ ქუთაისის გუბერნიაში 1905 წელს.

Род ископаемых	Добыто пудов ископаемых	Стоимость пуда на месте	Сумма казенных сборов.
1	2	3	4
Г у д р о и			
В Кутаисской губернии Озургетском уезде, горного инженера Б. М. Файвишевича	бет. песка 34500 п. гудрона 3445 пуд.	65 коп.	—
Каменный уголь			
В Кутаисской губернии и уезде			
Тквибульские к. у. копи „Нахшира“	кам. угля	круп. 11 $\frac{1}{2}$ к. сред. 6 $\frac{1}{2}$ к.	—
Тквибульского горно-промышленно- го общества	1.743.960	мелк. 5 $\frac{1}{2}$ к.	—
Железная охра			
В Кутаисской губ. и уезде при сел. Баноджа			
Артемия Васильевича Муралова . .	18.750	—	—
Эфенди Сейгадзе	6.000	—	—
Арсена Звиададзе	9.000	—	—
Марганцевые руды			
В Кутаисской губ. Шорапанском уезде			
При сел. Ргани	2.000.235	—	—
„ Зеда Ргани	4.975.000	—	—
„ Табагреби	391.000	—	—
„ Халипаури	387.000	—	—
„ Мгвимеви	5.892.588	4—5	—
„ Дарквети	217.000	—	—
„ Перевиси	2.156.750	—	—
„ Шукрути	3.563.408	—	—
„ Итхвиси	331.606	—	—
Итого	19.914.587	—	—
Каменоломни			
В Кутаисской губернии			
В гор. Кутаисе, на Фермской улице Поликарпа Михайлова	45 куб. с.	Всего на сумму 7 6 руб.	—

Род ископаемых	Добыто пудов ископаемых	Стоимость пуда на месте	Сумма казенных сборов
1	2	3	4
В Кутаисском уезде При сел. Чогнари потомственных почетных граждан братьев Анановых Там же их же	8 460 арш. 750 куб. с.	Всего на сумму 4.250 р. 50 к. 6.722 руб.	—
В Сенакском уезде При сел. Сахарибеди эксплуатируется поверенным контрагентом по постройке Потийского порта В. А. Скоржинским	Остаток от 1904 г. 142 куб. с.	700 р.	—
В Шорапанском уезде Близ ст. З. ж. дор. Белогори Мелкиседа Сопромова Кикнадзе . .	Бул. кам. 50 куб. саж., штучн. 150 арш.	Всего на сумму 600 руб.	—

ცხსა, ფონ. 19, საქ. 114 ა, ფურ. 14. სტამბური წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

154. 1905 წელი. — ცნობები საქართველოში არსებულ ფაბრიკა-ქარხნებში 1905 წელს მომხდარ უბედურ შემთხვევათა შესახებ

1	Число промышленных заведений, подчиненных надзору инспекции и закону 2-го июня 1903 г. и число рабочих в них — к концу 1905 г.	2	Число означенных в гр. 2 заведений, с которых доведены в 1905 г. извещения о несчастных случаях и число рабочих в них	Число несчастных случаев							11
				Временная потеря трудоспособности более 3 дней	Постоянная полная потеря трудоспособности	Постоянная частичная потеря трудоспособности	Смерть	Исход неизвестен	Итого	% случаев постоянной утраты трудосп. и смерт. от всего числа несчаст. сл. (начиная с потери трудоспособ. более 8-х дней)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		11
Батумская область	13 4916	8 4765	125	1	59	—	—	185	32.4%	—	—
Кутаисская губ.	3 238	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Сухумский округ	2 108	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Тифлисская губ.	70 4346	11 1150	28	—	6	1	—	35	20.0%	11	—

უკრაინის სსრ ცხსა, ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 113, ფურ. 1. დედანი.

155. 1905 წელი. — გორის მაზრის უფროსის წლიური ანგარიშიდან საფაბრიკო-საქარხნო და კუსტარული წარმოების მდგომარეობის შესახებ მაზრაში 1905 წელს.

О фабриках и заводах

Число фабрик, заводов и мукомольных мельниц было:

Число заведений	Число раб.	Сумма производительности
В 1904 г. — 612	1401	1.203.704 руб.
В 1905 г. — 483	1230	548.320 руб.

Такое уменьшение числа фабрик и мукомольных мельниц, числа рабочих и производительности против 1904 г. объясняется, во-первых — уничтожением многих торгово-промышленных заведений от разгромов, имевших место во время революционного движения и поджогов на политической почве и, во-вторых, частыми забастовками и совершенным прекращением функционирования, вследствие объявлявшихся владельцам их бойкотов.

О ремесленниках

Общее число ремесленников с мастерами, подмастерьями и учениками в 1904 г. было 2.982, а в отчетном году 2.812 человек.

Причиной уменьшения являются обстоятельства, изложенные в предыдущем пункте.

ცხსა, ფობ. 34, საქ. 1227, ფურ. 7. პირი.

156. 1905 წელი. — შინაგანაწესი თბილისის ტრამვაის სახელმწიფოს მუშა-მოსამსახურეთათვის.

П. 1. Не позже семи дней после допущения к работе вновь принятому рабочему выдается бесплатно расчетная книжка, в которой записываются условия найма: срок, заработная плата, выданный ручной инструмент, проездные билеты и т. д.

П. 2. В течение первых 7 дней со времени поступления на работу, т. е. до выдачи расчетной книжки, рабочий считается на испытании и может быть уволен без предупреждения, с уплатою ему заработка только за проработанное им время. Такое же право предоставляется и рабочему.

П. 3. Ученики принимаются не моложе 16 лет на общих основаниях и работают в период обучения под непосредственным наблюдением постоянных рабочих.

П. 4. Заработная плата выдается рабочим через каждые две недели: 2 и 17 числа каждого месяца, а если эти дни приходятся в праздник — то накануне. В день уплаты каждый рабочий должен предъявить свою книжку для записи причитающегося ему заработка, взамен которой получает контрамарку и затем к назначенному того же

дня часу лично приходит в контору за получением заработка, где ему обменивают контрамарку на книжку.

П. 5. Никто не работает своими инструментами.

П. 6. Все рабочие работают не более восьми часов в сутки; в воскресные дни работы не производятся, за исключением дежурных смен.

Примечание: В праздничные дни среди недели рабочие выходят на работу по желанию.

П. 7. Рабочие работают в 3 смены. Рабочее время утренней смены продолжается с $5\frac{1}{2}$ ч. утра до 2 часов дня с получасовым перерывом от 9 до $9\frac{1}{2}$ часов утра; полуденная смена работает от 2 часов до 9 часов вечера и ночная с $9\frac{1}{2}$ часов вечера до $5\frac{1}{2}$ часов утра, без перерыва. Перед воскресными и праздничными днями, а также и в дни получек все смены оканчивают работу на один час раньше.

Примечание: 1. Получка (выдача заработка) производится в рабочее время утренней смены. 2. Ночной смене считается один час работы за $1\frac{1}{2}$ часа.

П. 8. Все рабочие чередуются как в сменах, так и в дежурствах. Ломка смен производится по воскресеньям.

П. 9. Работы по воскресным дням производятся только дежурными сменами, состоящими из пяти рабочих.

Примечание: Рабочие воздушной линии в воскресные дни совершенно освобождаются от работы.

П. 10. За воскресные дни и за все двенадцатые праздники, совпадающие с воскресными днями, а также за нижепоименованные праздничные дни при 7 часовом дне, получают полуторную плату: за пятницу и субботу масленицы, четверг, пятницу и субботу страстной недели, 9 мая, 29 августа, 14 и 26 сентября, 22 октября, 6, 24 и 27 декабря, 1 и 3 день пасхи, 1 октября, 29 июня, 1-ый день троицы и вербное воскресенье.

П. 11. За нижеследующие же праздники получают при 7 часовом рабочем дне двойную плату: за 1 и 6 января, 2 февраля, 25 марта, 2-ой день пасхи, вознесение господне, 2-ой день троицы, 6 и 25 августа, 8 сентября, 21 ноября, 25-26 декабря и воздвижение честного креста.

Примечание: В случае совпадения какого-либо из этих дней с воскресным днем, за таковой уплачивается полуторное жалованье.

П. 12. Заведующий мастерскими или монтер, поручая работу, от которой может произойти несчастный случай, должен в каждом отдельном случае предупредить рабочего и выдать все необходимые предохранительные средства, дабы избежать несчастного случая; в предупреждение несчастных случаев, воспрещается исправлять и чистить на ходу машины и станки, ставить и перешивать приводные ремни могут только особо назначенные для этого лица (по указанию мастера), и при том с помощью особых приспособлений, а не голыми руками.

П. 13. Ученик, приобретший достаточный навык к работе, должен заявить об этом заведующему мастерскими для производства испытания.

П. 14. Ученик, выдержавший испытание, получает полностью полную плату рабочего со дня испытания.

П. 15. При мастерской должны быть: шкафы для одежды, умывальники, горячая вода, мыло и фильтрованная холодная вода для питья.

П. 16. Помещения, в которых производится работа, должны содержать в безукоризненной чистоте и опрятности.

П. 17. Воспрещается шум, брань, ссора и драка в рабочих помещениях.

П. 18. Воспрещается приход на работу в пьяном виде, принос хмельных напитков в рабочие помещения, а также прогулки, отлучки с работ и опоздания, за что удерживается по расчету получаемого заработка.

П. 19. За нарушение 16, 17 и 18 пунктов сих правил рабочим дается замечание, а неисправные подвергаются увольнению, в порядке законного предупреждения.

П. 20. За 5 минут перед пуском машин в ход дается сигнал свистком, тем же сигналом извещаются рабочие о начале и конце рабочего дня каждой смены и вообще перерывов в работе.

П. 21. Система штрафования рабочих не применяется.

Директор Анонимного общества Тифлисского трамвая С. Фридман.

ცსსა, ფობ. 275, საქ. 108, ფურ. 5—6. დედაბი.

157. 1906 წლის იანვრის 26. — კავკასიის პოლიციის უფროსის მიწერილობა გუბერნატორებისა და ოლქების უფროსებისადმი შინაგან საქმეთა მინისტრის დებუშის შინაარსით მასიური მიტინგების აკრძალვის შესახებ.

Министр внутренних дел телеграфирует наместнику е. и. вел. на Кавказе, что им 22 января послана генерал-губернаторам циркулярная телеграмма следующего содержания:

«Если, ввиду наступившего успокоения, вы признаете возможным снова разрешить публичные собрания, то прошу руководствоваться следующими указаниями:

1. Разнузданность, допускавшаяся на митингах, привела нас почти к полной революции. Поэтому безусловно необходимо удержать настоящее положение и разрешить митинги с величайшим разбором лишь людям умеренных воззрений.

2. Достаточно полиции, чтобы разогнать митинги силой.

3. Чтобы ни под каким видом не допускать многолюдных митингов под видом частных собраний. Все подобные многолюдные собрания признаются публичными.

4. В видах осторожности многолюдных митингов отнюдь не допускать.

5. Равным образом не допускать митингов, устраиваемых с очевидной целью пропаганды революции среди рабочих и простого народа.

6. Вне городских поселений, а равно на открытом воздухе никаких митингов не разрешать.

7. В стенах учебных заведений, в правительственных, земских, со-

словных и городских зданиях митингов не допускать, причем возможные исключения только для умеренных партий. Но и в таких случаях учебные заведения и правительственные здания не должны служить помещениями для митингов.

8. Если на каком-либо митинге появятся военнослужащие или гимназисты, немедленно их удалять или закрывать митинг.

9. Иметь постоянно в виду, что закон 11 октября должен быть применяем однообразно во всей империи и что он предоставляет губернаторам широкое право не давать разрешений во всех случаях, когда по их мнению митинг угрожает порядку и спокойствию.

10. Всякое отступление от предыдущих указаний, несомненно, повлечет потерю с таким трудом достигнутого успокоения умов.

11. Относительно предвыборных собраний, в точности и без малейших отступлений, соблюдать правила отдела XII Указа 11 декабря.

12. Во всех, без исключения, случаях действовать с наибольшей решительностью, не допуская распространительных толкований».

Об изложенном, по приказанию наместника, сообщается для исполнения и руководства.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ტსხა, ფონ, 1, საქ. 167, ფურ. 5. სტამბური წესით დაბეჭდილი.

158. 1906 წლის იანვარი. — რსდმპ კავკასიის კავშირის ბიუროს და კომიტეტის აღმასრულებელი კომისიის პროკლამაცია თანამედროვე რეაქციის შესახებ.

Российская социал-демократическая рабочая партия

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

О современной реакции

Всем гражданам! Свиная реакция овладела всей Россией. Ее бушующие волны с диким ревом и грохотом перекатываются с одного конца до другого, поглощая все живое на своем пути. Из городов она разлилась по деревням и местечкам, чтобы достойным образом наказать провинцию. Села и местечки охвачены пламенем, народное добро бесовски расхищается. Исступленное офицерство, дикое казачество и хулиганы-солдаты — вот опора реакции варварского правительства, хозяйствующего в стране. Эти дикари не щадят ни стариков, ни женщин, ни детей, ни мирных безоружных жителей. Они оставляют за собой кровавый след разрешения, грабежа и истребления. Реакция мстит прогнувшемуся народу, купаясь в крови невинных граждан. Она грабит народ и в то же время обременяет его налогами, истребляет его и призывает к военной службе, нападает на него с оружием и отнимает возможность оружием же защищаться. Денежные, военные и технические

средства, укрепляющие господство реакции, правительство берет у того самого народа, против которого направлены их разрушительные действия.

Реакция объявила всю Россию, весь народ своим непримиримым врагом и нагрянула на нее всей силой. Пропасть между народом и правительством все больше и больше углубляется, все связи уничтожены и заменены голым насилием.

Что же представляет из себя эта реакция, так бессовестно распоряжающаяся в России? Кто такие эти дикари? Это самое самодержавие, которое в октябре торжественно объявило себя несуществующим, которое потом собралось с силами, преобразилось и громом разрядилось над несчастной страной. Мы тогда же говорили, что самодержавие окончательно упадет только тогда, когда разрушится его опора — бюрократия, солдатчина, полиция, жандармерия — словом, реакционная банда. Октябрьское поражение не сдвинуло их с места. Во главе государства остались те же самые губернаторы, министры, жандармы, казаки и шпионы. И вот эти силы оправились, сплотились и выработали план массового грабежа и истребления. В октябре из корней самодержавия силой вырвали манифест: это было следствие победы революционного народа. И так как побежденный всегда старается отомстить, то тогда же можно было ожидать контрреволюции. Это хорошо чувствовали революционные партии и стали готовиться к борьбе. Либералы, удовлетворившись манифестом 17 октября, пристали постепенно к правительству и стали подготавливать реакцию. Витте и Дурново стали во главе контрреволюционных сил и составили совместно с царем заговор для осуществления своих преступных целей. Нужен был только какой-нибудь повод, ничтожный случай, чтобы выступить против врага вооруженной силой, и вот стали искать этого повода, стали провоцировать народ на преждевременную стычку. В ноябре ограничили октябрьские свободы печати, союзов, собраний, неприкосновенность личности. Газеты закрывались, тюрьмы опять наполнились политическими преступниками. Пролетариат должен был защищать приобретенные права. Молчание означало бы политическое самоубийство и беспрепятственное восстановление самодержавия. Революционные организации прибегли к тому же средству борьбы, которое доставило им победу в октябре — к всеобщей стачке. Пролетариат не был еще готов для вооруженного восстания и потому отложил его на будущее время. Но правительство жаждало битвы, оно было уверено в своих силах и старалось превратить мирную стачку в восстание, чтобы потом подавить безоружную массу огнем и мечом. С этой целью оно разразилось над мирными стачечниками громом пушек и пулеметов и подтолкнуло в некоторых местах народ к восстанию (Москва, Ростов и т. д.). Заговорщики достигли цели и не приминули, конечно, отдать всю Россию пьяным солдатам и казакам на разгромление. Царь приказал: не щадите патронов при подавлении народа. Наместник же в известном указе от 5 января отдал своим войскам целый план, по которому должны разгромить Имеретию. Каждый солдат, каждый казак, каждый офицер является своего рода неограниченным царьком, имеющим право безнаказанно грабить, расстреливать, арестовывать.

Как видите, переживаемая реакция — это господство разбойничьей шайки, не подчиняющейся никаким законам, никаким нормам.

Отныне в России нет законного, регулярного правительства, есть шайка грабителей, которая во главе с царем питается народной кровью.

И царь, и министры, и войско — изменники народа. Новые поколения всосут с молоком матери ненависть к ним.

И вот эта хулиганская банда празднует теперь свою победу! Но разве это называется победой? Разве такие «победы» не умножили в тысячу раз противников, не увеличили чувства мести и озлобления? Ведь правительство отпраздновало такую победу 9 января, но с этого дня и началась русская революция. Правительство победило революцию физически, посредством штыков, но ведь на штыках нельзя утвердиться навсегда. Оно уже потеряло всякое доверие со стороны народа, и народ, подчиняясь на время голому насилию, таит в душе надежду, что настанет час расплаты с врагами за причиненные им бедствия. Это ли есть победа? Нет, это такая же победа, какою была январская победа: это полное банкротство, полное нравственное поражение правительства.

В декабре правительство выдвинуло последнее средство для продолжения своего существования, дальше нельзя идти в этом направлении. Оно устроило вооруженное нападение на безоружный народ и тем заставляет его прибегнуть к решительному и наиболее верному средству защиты — к вооружению. В декабре народ боролся стачкой, правительство оружием; теперь народ убедился из собственного опыта, что насилию нужно противопоставить насилие же, и что только вооружение, только вооруженное восстание спасет от казачьей шайки его жизнь, собственность и семейство.

Или народ, или разбойничья шайка — вот роковой вопрос, выдвинутый жизнью; все наши усилия должны быть направлены в сторону решения этого вопроса. Теперь очередь за нами, мы должны высказать последнее слово революции, мы должны вооружиться, должны основывать военные организации и выступить в полной боевой готовности против позорного ига. Мы взвесили силы противника: он уже два месяца борется с безоружным врагом и все-таки не в состоянии его покорить. Теперь покажем мы с своей стороны силу народа, силу вооруженного восстания. Эти разбойники не устоят против первого же дружного натиска вооруженного народа, и, истекая кровью, падут у ног победоносного противника.

Товарищи, граждане! Наше поражение не есть поражение революции: это поражение нашей боевой неподготовленности. Революция пробила дорогу, углубляет и расширяет свое русло, несмотря на козни правительства. Народ весь пропитан революционным духом: нужно, чтобы революционное чувство вылилось в дело, нужно нравственную силу сочетать с физической силой. Поэтому призываем всех, кто хочет сбросить иго казачьей шайки, подготовляться к восстанию. Основывайте тайные военно-технические организации! Не забывайте что 26 русских губерний охвачены голодом, что весной возможны большие крестьянские восстания. Ускоряйте дело подготовки и организации революционных дружин! Наряду с другими частями России и мы примем участие в восстании, в последней схватке с ненавистным врагом. Долой убийцу-царя! Долой

разбойничье правительство! Долой хулиганствующее офицерство! Да здравствует всеобщее народное вооруженное восстание! Да здравствует демократическая республика!

Исполнительная комиссия Кавказ. бюро
и Кавказ. союз. ком. РСДРП.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი,
ფონ. 33, საქ. 35. სტამბური წესით დაბეჭდილი.

159. 1906 წლის თებერვლის 13.— თბილისის შუშის ქარხნის გამგის
თხოვნა თბილისის გუბერნიის უფროს საფაბრიკო ინსპექტორისადმი ლო-
კომობილის ქვაბზე ლუქის მოხსნის ნებართვის შესახებ.

Покорнейше прошу разрешить снять печати с локомотивного котла
№ 166, находящегося на заводе, для его ремонта.

При этом имею честь сообщить Вам, что стеклянный завод наш,
вследствие забастовки местных рабочих был остановлен 13 декабря и
вновь пущен в ход 26-го января.

Бастовали только местные рабочие, привозные же были против за-
бастовок, но благодаря террору, выразившемуся в запугивании небас-
тующих рабочих и обстреливании их помещений из винтовок револю-
ционерами, я вынужден был остановить завод. К тому же для безоста-
новочного действия завода не достало бы нефти, вследствие железнодо-
рожной забастовки.

Заведывающий заводом И. Малышев,

ცხსა, ფონ. 275, საქ. 34, ფურ. 4. დედანი.

160. 1906 წლის თებერვალი.— რსდმპ თბილისის გაერთიანებული კომი-
ტეტის პირველი რაიონის ორგანიზაციის მოწოდება მუშებისადმი რეაქ-
ციის მძევნარების გამო.

Российская социал-демократическая рабочая партия

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

К рабочим первого района

Товарищи! Темные силы реакции свирепствуют, не останавливаясь
ни перед чем, не разбираясь в средствах. Самодержавие, как издыхаю-
щий кровожадный зверь, в предсмертной агонии бросается из стороны в
сторону, беспощадно разрывая свои жертвы, и в бессилии падает.

Пока Россия, закованная в рабские цепи бесправия и невежества,
целые века спала летаргическим сном, до тех пор правительство хотя

немного придерживалось своих шемякинских законов, чтобы полицейской нагайкой внушать к себе доверие темного народа. Но вот настало время, народ проснулся от вековой спячки, увидел всю подлость правительственной политики—политики грабежа и насилия, весь ужас и позор своего положения. И вот затрещали рабские цепи, разбушевалось море народного гнева. Могучие волны пролетариата начали ударять одна за другой в здание самодержавия, в здание российского позора и нищеты. Испугавшееся царское правительство убедилось, что доверие народа для него утеряно безвозвратно—сбросило маску лицемерия, пустило в ход против своего народа силу забитого войска: шашки, нагайки, пушки и пулеметы—«Словом, высочайший манифест 17 октября, все возвещенные свободы—вполне оправдались на деле». Мало того, правительство проводит свою политику дальше; оно хорошо знает, что чем беднее народ—тем он темнее; чем он бесправнее—тем легче его давить и эксплуатировать. Для достижения этой цели правительство разоряет, грабит и сжигает целые города и селения. Из-за покушения на жизнь какого-либо негодяя-палача (как это было в Кутаисе и во многих городах и селах необъятной России) убивают тысячи мужчин, насилуют женщин и пускают по миру оставшихся в живых. Поступают, так, как не поступало ни одно варварское правительство даже в древнейшие времена, ворвавшись в неприятельский город. Рекою льется кровь, всюду слышны проклятия, вопли и стоны умирающих. Бросают в тюрьмы, сотнями и тысячами увольняют со службы, обрекают на голодную смерть. Возьмем, например, З[акавказские] ж[елезные] д[орожные] мастерские и, в частности, депо. Вот уже два месяца как сотни наших уволенных товарищей голодают. Каждый день, каждую минуту им приходится видеть голодную семью, плачущих детей, просящих хлеба. Что же они сделали? За что подвергают их такому испытанию? Что это за люди? Воры, мошенники? Нет. Это люди в полном смысле этого слова, люди, которые не могли равнодушно смотреть на безусловную роскошь грабителей-эксплуататоров и на вопиющую нищету и невежество народа—своих братьев, производителей всех богатств. Люди, смело высказывающие порицания грабителям и эксплуататорам и призывавшие на борьбу всех угнетенных в защиту своих интересов, в защиту поправных человеческих прав. Люди, которые всеми силами старались поддерживать своих братьев-пролетариев материально, духовно и нравственно, чтобы доказать, что рабочий есть человек, а не выючная скотина, как думают о нас правительство и все белоручки-эксплуататоры. И вот этих людей царское правительство и все его подлые лакеи обрекают на голодовку; стараются выставить в глазах темной массы (почему-то считающей себя патриотами) бунтовщиками, смутьянами, врагами отечества. Тех же рабочих, которых они морочат и которые, благодаря своей темноте и безнравственности, воруют и пьянствуют, правительство совсем не преследует, лишь бы они считали себя патриотами. Да это и понятно: украдут-то они на гроши, а выдавить благодаря этому из рабочих можно миллионы. Правительство и все враги народные прекрасно понимают, что вор и пьяница никогда не способен возвысить свой голос в защиту своих интересов, в защиту священных прав человека. Вор и пьяница всегда способен унижаться и подличать, беспрекословно подставлять свою шею под ярмо, как выюч-

ное животное. Например, против страшного зла—сверхурочных работ—так долго боролись социал-демократы, теперь же, во время минувшего торжества реакции, враги наши продолжали работать вечера и праздники, предлагают разделить бригады, чтобы разделить рабочих, нераздельных по своим интересам; стараются всеми силами посеять вражду среди рабочих, чтобы усилить конкуренцию и сбить расценки, чтобы легче было давить одних и других. Словом, стараются постепенно отнять у рабочих все то, что было ими завоевано кровью. И эта темная масса, эти жалкие патриоты уже протягивают свою шею под ярмо: делят бригады и начинают работать вечера и праздники, говоря—«больше заработаем», не подумают даже о том, почему администрация хочет установить сверхурочные работы тогда, когда за воротами голодных, ищущих работы даже с билетиками миссионерского поа-хоть отбавляй. А что из этого выходит—можно сейчас уже указать на весьма знаменательный факт: администрация уже сейчас начинает понижать расценки и всячески прижимать рабочих. В сборном цехе, например, хотя уничтожить новые повышенные расценки и установить старые; кроме того, прежде выдавали проценты сейчас [же] по окончании работы, теперь же предлагают получать тогда, когда паровоз пройдет все мытарства и выйдет на линию. Когда же эти жалкие патриоты почувствовали, что их прижимают их же союзники, то пошли к мастеру с просьбой оставить по-старому. И что же, виял он их просьбе? Как бы не так... Он только поглумился над ними... Иначе, конечно, и быть не могло. Это пока начало. Администрация будет стараться, чтобы провести это во всех цехах, чтобы отнять все то, что было завоевано социал-демократами. Пусть убедятся еще раз эти слепцы, что нас, рабочих, правительство и капиталисты жалеют, как волк кобылу. Пусть убедятся, целесообразны ли просьбы и унижения рабочих. Мы же, социал-демократы, давно убеждены—чтобы улучшить свое положение, мы не просить должны, а требовать, требовать и требовать. Требовать прав и улучшения жизни не для отдельных личностей, а для всех страждующих, для всех угнетенных. Представители же и организаторы патриотов—эти подлые шпионы, изменники народа, продали лучших наших товарищей, социал-демократов, и ценой крови, ценой слез и стонов их голодных детей, получили по 18 часов за дни забастовки от 12 декабря по 6 января, тогда как даже их сочлены, темная масса патриотов, ничего не получили. Да, эти предатели получили по 18 часов так же, как получил Иуда 30 серебрянников за проданного и казненного Христа.

Горе вам, предатели, палачи и кровопийцы! Справедлив, жесток и беспощаден будет народный суд над вами. Ошибаются палачи, думающие, что расстрелями, виселицами, тюрьмами и голодом им удастся сломить мощь народа, мощь пролетариата, рвущегося к свету и правде. Нет!.. Не повернуть солнца обратно, не потушить маслом пожара... Все эти злодеяния правительства, все тяжелые испытания пролетариата закалывают нас, готовят нас к новому выступлению против кровавого двухглавого хищника, против шайки разбойников, грабителей и поджигателей. Правда восторжествует. Мы твердо верим в свою скорую победу, в победу пролетариата. Долой тиранов! Долой разбойничье прави-

საისტორიო

საზოგადოებრივი

тельство! Да здравствует восьмичасовой рабочий день! Да здравствует Всенародное учредительное собрание!

Первый район Тифлисского объединенного комитета РСДРП.
Февраль 1906 г. Типография Тифлисского комитета.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 194, ფურ. 163—164. პირი.

161. 1906 წლის მარტის 6.— საფაბრიკო ინსპექტორ სუშნევის მოხსენება ხარკოვის საოლქო საფაბრიკო ინსპექციის მრეწველობის განყოფილებაში ქ. ბათუმში მრეწველ სიდერიდის მიერ ტარის ქარხნის გახსნისა და იქ მუშების მისაღებად დაწესებული პირობების შესახებ.

В дополнение к телеграмме от 6 сего марта имею честь донести от-
делу промышленности о нижеследующем:

28 февраля сего года доверенный С. А. Сидеридиса заявил мне, что он желал бы открыть действие Батумского ящичного завода своего доверителя, но не решается сделать этого без гарантий со стороны рабочих добросовестного выполнения ими своих обязанностей и просил меня дать ему совет, какие гарантии надлежало бы истребовать от них. Затем прибавил, что от успешного начала деятельности его завода зависит возобновление работ и на других Батумских ящичных заводах, а потому он считает своим долгом действовать в настоящем случае с крайней осмотрительностью. По всестороннему обсуждению вопроса мы пришли к заключению, что завод можно открыть лишь при согласии рабочих на следующие условия:

1. Прием рабочих будет произведен по выбору заведывающего заводом, причем никаких объяснений о причинах отказа в приеме давать рабочим он не будет; 2. размер заработной платы для всех отделов завода остается прошлогодний; 3. правила внутреннего распорядка и особые условия найма тоже остаются без изменений; 4. рабочие дают добровольное и серьезное словесное обещание строжайшим образом исполнять правила внутреннего распорядка выпускать доброкачественный товар; 5. сообщить рабочим, что при первом же нарушении ими этого обещания заведывающий заводом, не входя ни в какие дальнейшие объяснения выставить объявление о закрытии завода через 2 недели и 6. предупредить рабочих, что закрытие завода на этот раз будет по всей вероятности окончательным, так как стоять без дела второй год завод ни в коем случае не будет.

4-го марта доверенный С. А. Сидеридиса заявил мне, что он может открыть завод на этих условиях с добавлением следующих: 1. из полного числа бывших у него рабочих 450 человек, он желает принять лишь 220 по составленному им списку с тем, чтобы в дальнейшем постепенно пополнять штат по своему усмотрению, и 2. все дальнейшие переговоры с рабочими он желает вести в моем присутствии, а потому просить меня прибыть на завод для этой цели утром 6 марта.

По прибытии моем в назначенное время заведывающий заводом

объявил рабочим, что просил меня присутствовать при его переговорах с ними и сказал, что если они дадут при мне словесное обещание, упомянутое выше в пункте 4, то он изложит им свои условия. Заявление это было сказано на русском, грузинском, турецком и греческом языках согласно составу рабочих. После данного рабочими обещания, им были объявлены на тех же языках прочие условия, на которые они изъявили полное согласие, после чего завод был объявлен открытым и начаты на нем работы. Впущены были во двор завода лишь те рабочие, которые значились в составленном заведывающим списке. По докладе моем об изложенном батумскому генерал-губернатору условия возобновления работы на заводе С. А. Сидеридиса, его превосходительством были одобрены как отвечающие положению рабочего вопроса в Батуме.

Старший фабричный инспектор Д. Сушевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 132, ფურ. 31—32. პირო.

162. 1906 წლის მარტის 10. — ადელხანოვის ფაბრიკის გამგეობის მოხსენება თბილისის გუბერნიის საფაბრიკო ინსპექტორისადმი ფაბრიკის საწარმოებში ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის შესახებ.

Имеем честь сообщить, что на заводе и фабриках общества в настоящее время работает 1126 человек мужского пола всех возрастов, без ограничения в правах, из них:

на кожевенном заводе — 300 чел.
 « фабрики обуви — 686 «
 и « войлочной фабрики
 с шерстомойн. отдел. — 140 «

Всего: — 1.126 чел.

Правление Акционерного общества кожевенного и войлочного производств Г. Г. Адельханова.

Г. Адельханов.

ცსსა, ფონ. 276, საქ. 48, ფურ. 1. დედანი.

163. 1906 წლის მარტის 10. — ტაიროვის, ალიხანოვისა და ტოლეს ზეთსახდელ, საპნისა და სანთლის ქარხნების დირექტორის მოხსენება თბილისის გუბერნიის საფაბრიკო ინსპექტორისადმი ამ ქარხნებში ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის შესახებ.

Настоящим имеем честь сообщить вам, что всех рабочих на нашем заводе числится 98 человек.

С соверш[енным] почтением Акционерное общество маслож. мылов. и свечн. заводов в Тифлисе быв. Таирова, Алиханова и Толле директор Эд. Толле.

ცსსა, ფონ. 275, საქ. 42, ფურ. 1. დედანი.

საქართველოს
საისტორიო მონაბე

164. 1906 წლის მარტი.— რსდმპ თბილისის გაერთიანებული კომიტეტის
პროკლამაცია მუშა-რევოლუციონერ არსენ ჯორჯიაშვილის სიკვდილით
დასჯის გამო.

Российская социал-демократ. рабочая партия

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Арсен Джорджиашвили

1 марта в Тифлисской губ. тюрьме был предан казни через повешение товарищ Арсен Джорджиашвили, за убийство генерала Грязнова.

Ген. Грязнов, начальник штаба Кавказского военного округа, был в то же время душою кавказской хулиганской армии. По его инициативе происходили и по сей день происходят те зверства разнузданной армии, которые всем известны на Кавказе. В первые дни объявления свободы, когда растерявшиеся реакционеры не знали что делать, Грязнов сумел организовать черную сотню в Тифлисе и 22 октября устроил бойню на Головинском. После этого он сделался главным застрельщиком местных контрреволюционеров, главным организатором реакционных элементов на Кавказе. С этой целью он ездил в Петербург принять участие в выработке плана реакционеров и проведение этого плана у нас взял на себя. Военный штаб он превратил в гнездо заговорщиков и дикие постановления их на второй же день приводились в исполнение. Достаточно отметить одно распоряжение, по которому всякого, у которого находили бомбу или оружие, до доставки в тюрьму должны были убивать на дороге. Согласно этому распоряжению, были зверски убиты два товарища на Авчальской ул. и два товарища на Авлабаре. В империи это распоряжение и по сей день широко применяется. Грязнов единодушно был признан главою всего этого хулиганства. Его казнь сделалась всеобщей мечтой и Тифлисская с. д. организация решила осуществить это желание, взявшего меч наказать мечом же. Нужен был человек решительный, энергичный и самоотверженный. Тогда, как Грязнов свирепствовал и каждый обыватель, забившись в угол, выгораживал собственную жизнь, трудно было найти такого человека, и в этот критический момент в организацию является рабочий жел. дор. депо, 23-х летний Джорджиашвили и предлагает свои услуги по убийству Грязнова. И, чтобы бросание бомбы не вызвало обычную резню со стороны войск, он решил жертвовать собой и привести в исполнение казнь в таком месте, где народу было мало и самому трудно было бежать. Он и выбрал Барятинскую улицу. Он шел на верную смерть, это он знал. Но он не боялся этого, рука его дрожала и в святости этого замысла он не сомневался. И присутствие духа он сохранил до самой смерти. Он геройски исполнил свое дело, обезглавив хулиганский штаб и храбро вступил на эшафот. Когда ему объявили приговор, он утешал родных: не беспокой-

тес, уговаривал он, подумайте, будто я заболел и умер. И когда родные сказали, что они будут ходатайствовать о помиловании перед наместником, он резко отказался от этого. Разве мало нас умирают?—ответил он. Перед виселицей он не принял священника.

Дорогой Арсен! Ты нам показал пример высшего самопожертвования. Ты геройски пошел на смерть, за то великое дело, которому давно служил. Ты умер, но твое имя вечно будет жить среди нас. И когда каждый революционер также смело будет исполнять свой долг, когда борец за свободу не будет бояться смерти, тогда только настанет конец произволу и насилию и свобода будет сиять своим вечным сиянием.

Прощай, наш самоотверженный товарищ, прощай незабвенный Арсен.

Тиф. объединенный ком. РСДРП.

ცსსა, ფონ. 9, საქ. 34, ფურ. 21. სტამბური წესით დაბეჭდილი.

165. 1906 წლის არა უადრეს აპრილის 16.—ქ. ობილისის იმ ფაბრიკა-ქარხნებისა და სხვა საწარმოების სია, რომელთა მუშები სარგებლობდნენ ხანელმწიფო სათათბიროს არჩევნებთან დაკავშირებით წარმოადგენელთა არჩევის უფლებით.

№№ პპ	Название промышленного заведения	Кто владелец	Число рабоч. муж. п.	Число уполномоченных
1	Войлочная фабрика	Акцион. о-во Г. Г. Адельханова	140	I
2	Кожевенный завод	Тоже	300	I
3	Фабрика обуви	Тоже	686	I
4	Кожевенный завод и войлочное отделение	Заргарьянц, Вартазарянц и К-о.	72	I
5	Фабрика обуви	Парсаданов	70	I
6	Мыловаренные и маслостроительные заводы	Акцион. о-во заводов б. Тайрова, Алиханова и Толле.	98	I
7	Табачная фабрика	А. А. Энфиаджиянц	134	I
8	Табачная фабрика	Акц. о-во „Мир“	149	I
9	Табачная фабрика	Н. И. Бозарджиянц С	156	I
10	Табачная фабрика	насл. Сафарова	115	I
11	Ректификацион. завод	Д. З. Сараджева	60	I
12	Механический завод	Инженер Г. З. Яралов и К-о	180	I
13	Механический завод	Хорин арендует у Рукса.	52	I
14	Депო трамвая	Анонимное о-во Тифлиского трамвая.	79	I

ცსსა, ფონ. 275, საქ. 125, ფურ. 19. დედანი.

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

166. 1906 წლის აპრილის 17. — თბილისის გუბერნიის უანდარტის სამხრეთ-აღმოსავლეთის უფროსის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ავლაბრის არაღებულური სტამბის აღმოჩენის შესახებ.

Секретно

15 апреля рано утром были произведены повальные обыски в разных частях города Тифлиса, в тех местах, где наблюдались подозрительные лица. В числе обысков, производимых на окраине города, в местности 7 участка «Авлабар» — обыск усадьбы Ростомашвили, был поручен временно прикомандированному ко вверенному мне Управлению для производства дознаний ротмистру Юлину. (Начальник Батумского отделения жандармского полицейского управления Закавказских железных дорог). В подвале флигеля этой усадьбы, покинутой жильцами за три дня перед тем; ротмистром Юлиным были обнаружены семь стеклянных запалов, употребляемых для взрывания бомб и завернутых в бумаги с типографскими оттисками, что подало ротмистру Юлину мысль о возможности нахождения в этой усадьбе тайной типографии. Кроме флигеля в усадьбе находилось два сарайчика — в одном из них, разрывая лопатой земляной пол, нашли закопанные три бронзовые бомбы авчальского типа наполненные гремучими студнем, но без втулок, а в ближнем к дому сарае нашли девять бронзовых втулок, наполненных составом из бертолетовой соли с сахаром; втулки эти вполне привинчивались к найденным бомбам. В этом сарае находился круглой формы облицованный кирпичами колодезь с толстой веревкой на блок. Спущенный на веревке в колодезь человек, на трехсаженной глубине нашел боковой ход до потолка аршина высоты, по направлению к флигелю. Это обстоятельство побудило рыть землю в подвале флигеля и на двух-аршинной глубине нашли досчаной пол, причем по снятии досок увидели отверстие в кирпичном своде и, опустившись по принесенной десяти аршинной лестнице в обширный облицованный кирпичем подвал, где оказалась типографская машина с маховым колесом американского типа «Бостон» со всеми приготовлениями для печатания, до сорока касс со шрифтом, десятки пудов типографского шрифта на трех языках русском, грузинском и армянском, уже набранные доски и десятки пудов отпечатанных революционных прокламаций и брошюр на этих языках и белой заготовленной бумаги. Кроме того граверный станок и двадцать три медных печати разных правительственных учреждений в том числе печать Тифлисского губернатора, полицмейстера и других, а также несколько паспортных бланков, как чистых, так и прописанных паспортов. В одном углу найдена жестянка с пятнадцатью фунтами динамита и со вставленным в нее бикфордовым шнуром, а также и несколько фунтов динамита в патронах и множество склянок с жидкостями для приготовления взрывчатого состава. В землю между первым и вторым подвалом оказались закопанными формы для отлива втулок в большом количестве. Продолжая рыть пол под вторым подвалом прорылись под ним в помещение третьего подвала, на дне которого оказалась вода и он найден пустым.

Дом этот принадлежал мелкому торговцу фруктами на Солдатском базаре Давиду Михайлову Ростомашвили, который и арестован, а также и его приказчик, но арендаторы его дома Зардиашвили, жившие

ხო ფლიგელს с двумя женщинами, а перед ним квартировавший месяц назад Херхашвили скрылись и не разысканы.

Того же 15 апреля в 9 час. утра была сходка социал-демократов в редакции легальной грузинской газеты «Элва» («Схиви»). Вследствие чего было решено арестовать участников сходки по результату обыска порученного чинам полиции. По обыску обнаружено значительное количество прокламаций схожих с прокламациями найденными в тайной типографии в доме Ростомашвили, которые участники побросали на пол при входе полиции.

Там вследствие этого было арестовано двадцать четыре человека, а именно: Федор Киквадзе, Александр Ломидзе, Геронтий Кикодзе, Владимир Ахметелашвили, Платон Иашвили, Филипп Махарадзе, Владимир Гогуа, Александр Лапери, Михаил Ванидзе, Иосиф Гванберия, Шалва Элиава, Николай Отаров, Иван Белиашвили, Федор Долидзе, Михаил Партелашвили, Мария Капанадзе, Надежда Капанадзе, Захарий Омиадзе, Владимир Заридзе, Константин Андроников, Нестор Каладзе, Михаил Церодзе, Лаврентий Сванишвили и Софья Утмелидзе, которые были предъявлены на другой день в тюрьме двум женщинам, живущим по соседству с домом Ростомашвили, из них свидетельницы Дергачева признала некоторых из лиц посещавших в последнее время дом Ростомашвили, а именно: Платона Яшвили, Константина Андроникова, Ивана Белиашвили и Нестора Каладзе, свидетельница Дергачева, признала за лиц, которых она видела входящими в калитку дома Ростомашвили; далее: Владимира Гогуа, Захария Омиадзе и Софью Утмелидзе, признала за лиц которых она видела играющими в мяч во дворе этого дома и затем Федора Киквадзе она признала за человека, которого видела гуляющим во дворе означенного дома. Другая свидетельница Медведева указала на Константина Андроникова, Ивана Белиашвили, Владимира Гогуа и Нестора Каладзе, как на лиц несколько раз заходивших в этот двор и бывших в этом дворе также в среду 12 апреля.

При обыске у Федора Киквадзе, секретаря редакции «Элва», между прочим найдена расписка Джояшвили¹, убийцы генерала Грязнова, в получении им пособия от редакции.

Кроме прокламаций в редакции найдено 12 чистых паспортных бланков и 22 уже готовых паспортов, причем одна печать сходится с поддельной печатью найденной в подвале дома Ростомашвили.

Обыски в других домах, произведенные одновременно с указанными остались безрезультатными.

Об изложенном доношу Департаменту полиции и присовокупляю, что при вверенном мне управлении по этим данным возбуждено дознание в порядке 1035 ст. Уст. угол. суда. (Лит. А. представлена 16 апреля за № 2.882).

Полковник (подпись)

4

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი,
 ფონ. 31, საქ. 138, ფურ. 7—8. დღიანი.

¹ საბჭოთაი ასეა. უნდა იყოს ჯორჯიაშვილი.

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

167. 1906 წლის აპრილის 18.— რსდმპ ბათუმის გაერთიანებული კომიტეტის საპირველმართო პროკლამაცია.

Российская социал-демократическая рабочая партия

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Первое мая

Рабочие и работницы! Наступает день нашего великого рабочего праздника. Наступает день, когда всему миру показываем мы свою силу, свои надежды на лучшее будущее, на царство социализма.

Миллионы рабочих всего света бросают в этот день работу и стройными рядами выходят на улицу при звуках наших песен, под нашим красным знаменем.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь! В единении наша сила! И в этот день рабочий класс грозно встает и напоминает буржуазному обществу, что крепнет и вырастает его могильщик, его наследник—сознательный социалистический пролетариат.

Он подсчитывает свою силу, он показывает, как крепко объединя[е]т его одна великая цель, несмотря на национальные стенки, буржуазии.

И испуганные правительства спешат на помощь буржуазии: тысячами выбрасываются на майский праздник товарищи на улицу—навстречу нищете и лишениям, на жертву безработице; войска приводятся в боевую готовность, полиция спасает отечество и старается не допустить шествия рабочих по городу, чтобы не испугал доброго буржуа красный призрак социальной революции. А он идет и несет свои песни, свои лозунги:

Пролетарии всех стран, соединяйтесь! Наша сила, наша воля, наша власть! Довольно страдать, довольно быть рабочей машиной, 8 часов работать, 8 часов отдыхать и учиться, 8 часов спать! И в этот весенний праздник растет сознание и крепнет вера рабочего класса в свою мощь.

Ужас охватывает старое общество перед неизбежным крушением, перед наступлением социальной революции.

Уже двадцать лет празднуют пролетарии свой праздник, и чем дальше — тем больше рабочих принимают в нем участие, и все грознее и величавей проходит этот праздник. За немецкими и французскими поднимаются итальянские, английские, венгерские рабочие. Проснулся и наш рабочий и своим выступлением поднял дух своих старших братьев и расшатал гнилое самодержавие, как землетрясение—курятник. Он еще только что выступил на борьбу, все его задачи еще стоят перед ним, революция русская еще только начинается, а уже его выступления сделали неммыслимым существование старого строя и вызвало воодушевление у всех борцов за свободу, у всех униженных и угнетенных. Все встрепетало. Лондонские безработные устраивают грандиозную демонстрацию. Долой благотворительность, мы требуем работы! — стояло на их знамени. Английские рабочие образуют в парламенте свою особую рабочую партию. Французский пролетариат постановляет, что с этого дня—с 1 мая 1906 г. он будет работать только 8 часов; социалисты всех

стран обсуждают вопрос о всеобщей стачке, выводят уроки из русских событий.

Под впечатлением наших побед у заграничных товарищей большею частью старые раны, тяжелее ощущаются гнет и цепи буржуазии, но зато тем смелее и неудержимее встают борцы против угнетателей и палачей народа; тем все более разрастаются стачки: все больше и чаще делаются они громадными, охватывают сотни тысяч работников и уже недалеко день, когда из воли рабочего движения всего мира вырастет царство труда, равенства и свободы—социализм.

Все время наши глаза следят за борьбой товарищей, но в этот великий день наши отдельные отряды соединяются, производится общий смотр нашим силам, оплакиваются и славятся павшие борцы и смело готовится наша армия идти в далекий и трудный путь. Нашу отдельную борьбу по разным странам мы объединяем в одном общем выступлении, в общем вызове старому миру и смело кидаем еще спящим рабочим;

Вставай, подымайся, рабочий народ!

Иди на врага люд голодный!

С верой и надеждой смотрят наши заграничные товарищи и все угнетенные на нашу борьбу с самодержавием; с радостью слышат они наш громкий клич: «Долой самодержавие, да здравствует всенародное Учредительное собрание!»

Видят и знают они, что несмотря на временную победу, несмотря на заем—разбито самодержавие и на нашей стороне сила, на нашей стороне будет победа!

Много товарищей погибло в неравной борьбе, много еще жертв и страданий стоит на нашем пути к полной свободе, к социализму. Много еще борьбы и усилий придется нам потратить, чтобы уничтожить окончательно самодержавие, чтобы смести со своего пути все зловонные остатки прошлого, пока мы станем свободными гражданами.

Но нас это не остановит. Свобода нам необходима, — без нее мы зачахнем и погибнем. Вперед же, товарищи! За нами сочувствие и помощь рабочих всех стран, за нами сила крестьянства.

Долой же царское самодержавие!

Да здравствует всенародное Учредительное собрание!

Да здравствует демократическая республика!

Да здравствует Российская социал-демократическая партия!

Да здравствует международная социал-демократия!

Батумский объединенный комитет РСДРП

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 22, ფურ. 1. სტამბური წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

25. საისტორიო მონაბე, ტ. XI-XII.

168. 1906 წლის მაისის 23.—თბილისის ქალაქის თავის მოვალეობის შემსრულებლის ვ. ჩერქეზიშვილის მიმართვა ქალაქის თვითმმართველობის მდივნის სტ. ჭრელაშვილისადმი უმუშევართა სამუშაოთი უზრუნველყოფისათვის საჭირო ღონისძიებათა დამუშავების შესახებ.

Группа безработных обратилась ко мне с просьбой внести на обсуждение думы вопрос об открытии каких-нибудь общественных работ для лиц, не имеющих средств к жизни и нуждающихся в заработке. Так как таких лиц в настоящее время в Тифлисе много и вопрос о безработных заслуживает серьезного внимания со стороны городского общественного управления, прошу Вас совместно с нижепоименованными лицами и представителями безработных обсудить этот вопрос и представить мне свои соображения о том, какого рода общественные работы можно было бы открыть в городе, причем иметь ввиду и финансовую сторону дела. В помощь Вам я назначаю следующих служащих Управы Л. А. Мамулова, И. Е. Пурцеладзе, техников Курдиани и Оганджанова и агента торгово-хозяйственной полиции А. Я. Рохлина.

Соответствующий доклад прошу представить в возможно скором времени, чтобы, по рассмотрению в управе, дело могло быть доложено думе в одном из ближних ее заседаний.

В. Черкезов.

ცსსა, ფონ. 192, ანაწ. 8, საქ. 124, ფურ. 1—2. დედანი.

169. 1906 წლის მაისის 27.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი ქ. თბილისში მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შუადების შესახებ.

По агентурным сведениям начальника Тифлисского охранного отделения, «Тифлисский объединенный комитет Российской социал-демократической рабочей партии» намерен организовать всеобщую забастовку и с этой целью уже делает большие приготовления и запасается бомбами, динамитом и оружием. Комитет надеется, что забастовка разрастется в вооруженное восстание. Мотивом такого решения служит конфликт Государственной думы с правительством в вопросе об амнистии, а задачей — поддержать Думу в этом конфликте.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству. Ген. лейт. Ширинкин.

ცსსა, ფონ. 1, საქ. 158, ფურ. 14. შევებული.

170. 1906 წლის არა უგვიანეს მაისის 29.—თბილისის ქალაქის თვითმმართველობის შუამდგომლობა მეფისნაცვლისადმი უმუშევართა დასაქმების მიზნით ახალ სამუშაოთა მოსაწყობად ნახევარი მილიონის სესხად მიცემის შესახებ.

С половины истекшего мая в Городскую управу стала обращаться группа безработных с просьбой внести на обсуждение Городской думы вопрос об открытии каких-нибудь общественных работ для лиц не имеющих средств к жизни и нуждающихся в заработке. Так как в настоящее время таких лиц в Тифлисе много и вопрос о безработных заслуживает серьезного внимания со стороны городского общественного управления, то из служащих управы совместно с представителями безработных была образована особая V комиссия для выяснения категории лиц, нуждающихся в приложении своего труда и указания тех общественных работ, которые город мог бы открыть с пользой для себя. Отложив подробную регистрацию безработных до общего собрания последних комиссия на первое время собрала приблизительные данные, из которых видно, что нуждающихся чернорабочих простирается до 1200 человек, ремесленников и мастеровых до 400 и интеллигентных тружеников тоже до 400. Определив таким образом число безработных до 200 человек, комиссия выяснила, что для чернорабочих можно было бы начать работы по регулированию и планировке многочисленных грунтовых улиц, а также по замощению их, по прокладке водопроводных труб для расширения городской уличной сети и по устройству новых канализационных труб в наиболее в этом нуждающихся пунктах города. Для части ремесленников и мастеровых, а именно: для плотников, каменщиков и маляров можно было бы приступить к постройке школьных зданий на давно отведенных с этой целью участках земель, затем к возведению постройки дома возле пожарной команды под разные городские и полицейские нужды, а равно выстроить собственное помещение для центральной лечебницы и химической лаборатории. Что касается интеллигентных тружеников, то для них можно было бы открыть работы по составлению посемейных списков, а также по санитарному описанию домов и дворов во всем городе.

Этот доклад комиссии был представлен на рассмотрение управы, которая признала все перечисленные работы вполне отвечающими нуждам города. Обращаясь к финансовой стороне дела, управа указала на определение думы 12 февраля 1903 г., которым был ассигнован один миллион рублей на усовершенствование мощения и на замощение грунтовых улиц. Это определение исполнено в значительной своей части, ибо на мощение улиц издержано уже 660.000 руб. Ныне имеется огромный запас гранитных кубиков и при доведении кредита до полного миллиона рублей, т. е. при возможности обращения на это дело еще 340.000 руб., можно было бы всех чернорабочих и мостовщиков занять в высшей степени полезным для города делом на довольно продолжительное время, покрыв магистральные улицы гранитными кубиками, создающими несомненное благоустройство города. На предполагаемые же постройки городских зданий необходим кредит около 300.000 рублей, а на водопро-

водные, канализационные и другие работы тоже несколько сот тысяч рублей.

Исходя из этой нужды, Городская управа вошла в Думу с соответственным докладом, по выслушании которого Дума, признав организацию общественных работ для приложения труда безработных неотложной и не располагая нужными для сего средствами, 20 мая 1906 г., между прочим определила: возбудить в установленном порядке ходатайство о предоставлении гор. Тифлису ссуды из государственного банка в размере 500.000 руб. из 5% интереса с погашением в течение 10 лет равными платежами.

Возбуждая настоящее ходатайство, имею честь почтительнейше просить об удовлетворении такового, дабы городское общественное управление могло продолжать дальнейшее мошение главных улиц усовершенствованным способом замощения грунтовых улиц, а равно начать постройку зданий для разных городских учреждений и некоторых полицейских управлений и дабы исполнение этих крайне необходимых работ придти на помощь безработным, забота о которых не может не входить и в задачи правительства.

ცხსა, ფონ. 132, ანწ. 8, საქ. 124, ფურ. 9—10. პირო.

171. 1906 წლის მაისის 29.—თბილისის ქალაქის სათათბიროს დადგენილება უმუშევრობასთან ბრძოლის ღონისძიებათა შესახებ.

Дума единогласно определяет: 1) признать организацию общественных работ для приложения труда безработных неотложною; 2) уполномочить управу, в исполнение определения думы от 21 февраля 1906 г. о совершении краткосрочного займа под ее вексель, взять 140.000 руб. с уплатой процента согласно с нынешним курсом; 3) возбудить в установленном порядке ходатайство о предоставлении г. Тифлису ссуды из Государственного банка в размере 500.000 руб. из 5% интереса с погашением в течение 10 лет равными платежами; 4) подтвердить ходатайство об уплате из казны гор. Тифлису недоимки оценочного сбора за дворцом; 5) просить Городскую управу обратиться с воззванием к населению о своевременном взносе причитающихся в пользу города платежей, подтвердив владельцам недвижимых имуществ требования обязательных постановлений о постройке заборов и тротуаров; 6) признать необходимым составление посемейных списков, поручив управе представить к следующему заседанию проекты сметы расходов на исполнение этого дела; 7) просить наместника кавказского и министра путей сообщения о скорейшем открытии всех предположенных работ к расширению станции «Навтлуг» и об обратном принятии уволенных мастеровых и ремесленников Закавказской железной дороги за участие в забастовках и стачках; 8) просить о таком же принятии мастеровых и рабочих начальства фабрик, заводов и других промышленных предприятий в городе; 9) ассигновать по смете текущего года дополнительный кредит в 30.000 руб. на постройку канализационных труб за счет домовладельцев, и

10) поручить управе совместно с финансовой комиссией, гласными техниками и представителями от безработных выяснить и последовательность работ и свои соображения представить в думу.

ცხსა, ფონ. 132, ანაწ. 8, საქ. 124, ფურ. 11. პირი.

172. 1906 წლის ივნისის 3.— თბილისის გუბერნიის უფროსი საფაბრიკო ინსპექტორის მოხსენება თბილისის გუბერნატორისადმი თბილისის თამბაქოს ფაბრიკების მუშათა გაფიცვისა და მათ მიერ წამოყენებულ ეკონომიურ მოთხოვნებთან შესახებ.

Секретно

В дополнение личных моих докладов о забастовке рабочих на фабриках г. Тифлиса, честь имею донести вашему превосходительству нижеследующее:

24 мая в 12 час. дня забастовали табачные фабрики А. А. Энфианджианц, М. Н. Бозарджианц, наследников М. П. Сафарова и Акционерного общества «Мир». Рабочими предъявлены следующие требования:

- 1) 8-ми часовой рабочий день,
- 2) Увеличение платы: получающих в неделю от 1—3 р. увеличить плату на 50%.

от 4—5	увеличить	плату на 30%
от 6—7	"	" на 20%
от 8—9	"	" на 15%
от 10—12	"	" на 10%
- 3) Увеличение расценок на сдельные работы на 10—20%.
- 4) Покупка блуз и фартуков на счет фабриканта.
- 5) Принимать и увольнять рабочих фабрикант не имеет права, это право должно быть предоставлено рабочим.
- 6) Плата за дни забастовки.
- 7) В случае общей или частной забастовки, рабочие получают жалование полностью.
- 8) Во время хождения для причащения жалование должно выдаваться полностью.
- 9) В случае смерти выдавать на похороны по 50 руб.
- 10) Полная медицинская помощь за счет фабриканта рабочим и их семьям.

11) В случае болезни рабочего выдавать жалование в половинном размере до полного выздоровления.

12) Отпуск ежегодно на 1 месяц с сохранением содержания.

13) Признать союз рабочих папиросных фабрик стороною и бюро союза, представляющего рабочих.

17 мая забастовали рабочие мыловаренного завода Толле и К-о.

23 мая началась забастовка на кожевенном заводе Заргарянца и К-о. Требования рабочих этих двух заводов в общем однородны с вышеприведенными требованиями и различаются только степенью увеличения заработной платы месячных и сдельных рабочих. На всех бастую-

ших фабриках и заводах занято 985 человек рабочих обоего пола. Узнавши о совершившихся забастовках, я и фабричный инспектор 2 участка г. Кухта объехали фабрики, все они оказались закрытыми, рабочих на фабриках нигде не было. Встретившаяся на улице группа рабочих с кожевенного и мыловаренного заводов объяснила, что они не откажутся ни от одного из своих требований и на предложение вступить в переговоры с фабрикантами ответили, что всякие дальнейшие разговоры с ними они считают бесполезными и не станут на работу до тех пор, пока все их условия не будут приняты в полном объеме; ни на какие уступки рабочие не пойдут.

С целью выяснения всех обстоятельств забастовки, 28 мая мною были приглашены на общее собрание г.г. табачные фабриканты, которые заявили мне, что рабочие предъявили им требования 14 мая, для обсуждения их фабрикантами было устроено три общих собрания, на которых было постановлено:

1) Увеличить заработную плату получающим до 3 р. в неделю на 20%, получающим до 5 р. в неделю на 10%, получающим до 8 р. в неделю на 5%.

2. Пункты 4, 8, 10 и 11 — удовлетворить.

3) Пункты 1, 5, 6, 7, 12 и 13 — отклонить.

4) На похороны выдавать 25—30 руб.

Такими уступками рабочие не удовлетворились и 24 мая забастовали, настаивая на исполнении всех своих требований в полном объеме.

Администрация мыловаренного завода заявила, что отказывается увеличить заработную плату, вследствие слабых дел фирмы.

Г. Заргарянц пошел на уступки и есть надежда, что на днях кожевенный завод возобновит работы.

Все эти требования рабочих не являются новыми, они предъявлялись ими во время забастовок 1905 года и добились установления 9-ти часового дня, увеличения заработной платы и разных уступок по остальным пунктам программы. Требование 8-ми часового дня выставляется Комитетом социал-демократической партии во время каждой забастовки, но сами рабочие на этом требовании сильно не настаивают.

Табачные фабриканты заявили, что на дальнейшие уступки они идти не могут; все возможное в данном случае с их стороны сделано и они решили не открывать своих фабрик до тех пор, пока рабочие не согласятся на предложенные им условия и надеются, что недели через 2—3 когда истощатся запасы материальных средств рабочих, последние станут на работы.

Кроме того, один из фабрикантов заявил, что они настолько терроризированы, что не могли своевременно сообщить чинам инспекции о предъявленными рабочими требованиями и даже боятся приезжать в канцелярию фабричного инспектора, так как рабочие запретили им сообщать их требования властям и иметь какое-либо сношение с ними по данному вопросу. На предложенный вопрос не принесет ли наша посредническая деятельность какой-либо пользы для дела, фабриканты заявили, что рабочие не желают вмешательства администрации и, если их теперь пригласить для объяснений, то они не придут на фабрику и самое лучшее держаться выжидательной политики и никоим образом не подвергать рабочих никаким наказаниям за забастовку, так как

всякая репрессия со стороны властей может ухудшить дело, вызвав недовольство рабочих; наконец—фабриканты боятся мести рабочих.

Во время забастовок в прошлом (1905) году имели место следующие факты: рабочие пивоваренных заводов, когда я вместе с фабричным инспектором 2 участка г. Кухта приехал объясняться с рабочими по поводу предъявленных ими требований в довольно грубой форме заявили, что они нас не приглашали в качестве посредников и надеются без содействия властей прийти к соглашению со своими хозяевами. Во время забастовок на металлических заводах рабочие в ответ на наше предложение собраться, на заводы не явились, а рабочие завода Рукса прислали письмо, в котором писали, что они имеют дело с хозяином, а не с фабричным инспектором и не желают иметь дело с администрацией.

Комитетом министров при обсуждении 28 и 31 января 1905 года вопроса об изложении действующих постановлений о стачках и забастовках остановился на том соображении, что эти постановления не соответствуют бытовым условиям и что мирные, без всяких осложнений проходящие забастовки являются чисто экономическими явлениями, не угрожающими при известных условиях общественному порядку и не подлежащие вследствие сего уголовной репрессии. Кроме того Комитет министров обратил внимание на то, что с усиленным развитием за последние годы фабрично-заводской промышленности в соответственной степени усложнились и изменились условия ее внутреннего и внешнего существования, а также взаимные отношения между фабрикантами и рабочими, ведаемые фабричной инспекцией и признал желательным включить вопрос об объеме прав и обязанностей означенной инспекции в число намеченных ныне к разработке предложений. Таковое положение Комитета министров удостоилось высочайшего утверждения 20 февраля 1905 года. Засим последовало циркулярное уведомление отдела промышленности от 15 апреля 1905 года за № 5209 о том, что циркуляр Министерства внутренних дел г.г. губернаторам от 12 августа 1897 г. за № 7587 и циркуляр бывшего Департамента торговли и мануфактур г. г. старшим фабричным инспекторам от 8 апреля 1897 года за № 9677 (относительно забастовок) по соглашению министров финансов и внутренних дел — отменены.

Принимая во внимание все вышеизложенное и имея в виду, что забастовки не считаются более незаконными действиями, нарушениями общественного порядка и не караются, буде не сопровождаются насилием, а признаются явлениями чисто экономическими и то обстоятельство, что рабочие не желают вмешательства властей в их хозяйственно-экономические отношения с фабрикантами, мы не признали возможным при возникновении настоящей забастовки обратиться к рабочим с предложением посреднических услуг еще и по следующим причинам: во-вторых, мы вполне уверены, что наше предложение было бы ими отвергнуто, во-вторых, наше посредничество не может принести рабочим никакой пользы, ввиду чрезмерности большинства их требований, и неисполнения их при современном состоянии местного промышленного рынка, и при отсутствии законных организаций среди самих рабочих, инспекции пришлось бы стать скорее на сторону фабрикантов и идти против рабочих. Следовательно вмешательство инспекции в данную забастовку мог-

საქართველოს
 ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლო лишь послужить помехой для рабочих в достижении ими своих целей тем путем, который отныне считается законным и составляет их неотъемлемое право; вместо пользы наше вмешательство принесло бы вред, вызвав негодование и раздражение рабочих против властей, по отношению к которым они в настоящее тревожное время и без того настроены крайне враждебно.

В прошлом году были даже факты, что в начале забастовки рабочие отказывались от нашего посредничества, а также через 2—3 недели сами обращались к нам непосредственно или через фабрикантов с просьбой помочь им уладить дело соглашения, что имело весьма благоприятные результаты. Имея в виду эти факты и принимая во внимание, что в данном случае ни со стороны рабочих, ни со стороны фабрикантов нет никакого закононарушения, мы решили держаться выжидательной политики и ждать когда рабочие сами обратятся к нам за содействием.

Старший фабричный инспектор Тифлисской
 губернии (подпись).

ცხსა, ფობ. 34, საქ. 561, ფურ. 220—221. ღებანი.

173. 1906 წლის ივნისის 3.—თბილისის ტრამვაის პარკის მუშათა ეკონომიური მოთხოვნები.

1. Введение 8-ми часового рабочего дня;
2. В случае нужды в рабочих—прием уволенных рабочих в первую очередь;
3. Увеличение заработной платы для имеющегося состава рабочих «депо трамвая», т. е. по 3 июня 1906 года на 25 рублей в день, с правом распределения прибавки самим рабочим между собой.
4. Выдача наградных два раза в год к новому году и пасхе, каждый раз в размере двухнедельного заработка.
5. Квартирные в размере 4-х дневного заработка в месяц.
6. Месячный отпуск раз в год с сохранением содержания, прослужившим три года—полного оклада, а не прослужившим этого срока в размере двухнедельного заработка.
7. При смерти члена семьи выдача пособия от общества—для совершеннолетних 25 р., а несовершеннолетних 15 р., при рождении ребенка 15 руб.
8. Ночная смена получает в полтора раза больше.
9. При поступлении на службу плата устанавливается заведывающим мастерскими совместно с рабочими, для чего учредить оценочную комиссию и прибавка по 10 к. через каждые 6 месяцев в течение двух лет.
10. Никто не должен работать своим инструментом, для чего открыть инструментальное отделение.
11. В мастерских должны быть стенные часы, шкафы для одежды, умывальники и хорошо прокипяченная фильтрованная вода для питья, а также один раз в неделю должен быть вывешен табель рабочих дней.
12. В дни получки жалования и в предпраздничные дни работа оканчивается на один час раньше.

13. Применение в полном объеме 5, 6, 8, 9, 10 пунктов соглашения между анонимным обществом и служащими от 29 мая 1905 г.
14. При приемном покое должен быть постоянный фельдшер и достаточное количество перевязочных средств и необходимых лекарств.
15. Бесплатный проезд по всем линиям трамвая для служащих и их семей.

Начальник Тифлисского охранного отделения
ротмистр (подпись)

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 52. პირო.

174. 1906 წლის ივნისის 4.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი ნავსადგურის მშენებლობისა და მარგანცის მტვირთავი მუშების გაფიცვის შესახებ ქ. ფოთში.

Секретно.

Кутаисский вице-губернатор телеграфирует от 3 сего июля, что в гор. Поти забастовали служащие на землечерпательных машинах и на пароходе «Рион», а также рабочие по постройке порта и по нагрузке и выгрузке грузов, предъявив требования об увеличении заработной платы и введении восьмичасового рабочего дня.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

За заведывающего полицией на Кавказе (подпись)

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 192, ფურ. 222. დედანი.

175. 1906 წლის ივნისის 8.—მეფისნაცვლის დეპუტა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორისადმი მარგანცის მტვირთავი მუშების გაფიცვის შესახებ ჭიათურაში.

Обращаю ваше внимание на забастовку грузчиков в Чиатурах. Необходимо принять меры, изъяв известных агитаторов.

Генерал-адъютант гр. Воронцов-Дашков.

ცხსა, ფონ. 2, საქ. 228, ფურ. 11. დედანი.

176. 1906 წლის ივნისის 8.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენება ილიან მეფისნაცვლისადმი თბილისის ტრამვაის დეპოზ, საკონდიტროებისა და პურის მცხოველ მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Секретно

Начальник Тифлисского охранного отделения доносит: По полученным сведениям 3 или 4 дня тому назад в д. 37 по Михайловскому про-

спекту была сходка мастеров и приказчиков кондитерских гор. Тифлиса по вопросу о забастовке, но решение в этот день не состоялось, а предположено вновь собраться на 9 июня после 8 часов вечера, но где именно, неизвестно.

С 7 часов вечера 7 сего июля по всему городу забастовали мастера-хлебопеки и рабочие пурен, предъявив к хозяевам своим требования о надбавке к получаемой ими плате 30%, установлении 8 часового рабочего дня, подходящие помещения для отдыха и установлении ими самими времени отдыха, когда они пожелают в продолжении 8 часовой работы.

3 сего июня рабочими депо Тифлисского трамвая были предъявлены требования директору трамвая, на которые последний обещал ответить через три дня. Так как срок прошел и директор не дал удовлетворительного ответа рабочим, то последние объявили забастовку с утра сего числа. Подвижной состав не бастует.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 49. შეგებული.

177. 1906 წლის ივნისის 9.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენებებიან მეფისნაცვლისადმი ჭიათურის მაღაროებისა და თბილისის ტრამვაის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Кутаисская губерния. Начальник Кутаисского отделения жандармского полицейского управления Закавказских железных дорог, телеграфирует, что 8 сего июня рабочие в чиатурских рудниках, а равно и по нагрузке марганца на станции Чиатуры, не объясняя мотивов, прекратили работы.

Гор. Тифлис. В записке от 8 сего июня я имел честь докладывать вашему сиятельству, что 8 сего июня забастовали рабочие депо Тифлисского трамвая, так как предъявленные ими директору трамвая 3 июня требования не были исполнены, ныне начальник Тифлисского охранного отделения доносит, что вследствие забастовки рабочих депо трамвая, подвижной состав попортил массу вагонов с той целью, чтобы иметь возможность остановить движение и тем поддержать рабочих депо. 9 июня ввиду изложенных причин, движение трамвая остановилось и забастовка всех служащих и рабочих фактически приведена последними в исполнение.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 198, ფურ. 118. დედანი.

178. 1906 წლის ივნისის 12.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენებადან მეფისნაცვლისადმი მუშათა გაფიცვების შესახებ ფოთში, თელავში და წინანდალისა და ნაფარეულის საუფლისწულო მამულებში.

Секретно

Записка о происшествиях.

В записке от 10 сего июня я имел честь докладывать вашему сиятельству о забастовке в гор. Потти, ныне Кутаисский губернатор, телеграфирует, что по донесению полицмейстера забастовка в Потти выразилась в прекращении работ и торговли, вывешиванием нескольких черных флагов.

Тифлисская губерния, Телавский уезд.

Телавский уездный начальник сообщает, что 5 июня забастовали рабочие Цинандальского удельного имения, предъявив экономические требования. По полученным названным уездным начальником сведениям, примеру забастовщиков цинандальских рабочих, последовали также рабочие Напареульского удельного имения. Ввиду возможных со стороны забастовщиков насилий, к охране названных имений приняты меры.

Гор. Телав. Он же доносит, что 6 июня в городе Телаве забастовали приказчики и подмастерья торгово-промышленных заведений, предъявив хозяевам экономические требования. 7 июня забастовщики разбили несколько окон в торговых заведениях тех хозяев, которые не хотели исполнить их требования.

Принятыми полицией мерами беспорядки были прекращены.

После долгих переговоров забастовщики хозяина пришли к соглашению и забастовка была прекращена.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ცხსა, ფობ. 1, საქ. 200, ფურ. 78. დედანი.

179. 1906 წლის ივნისის 14.—კავკასიის საუფლისწულო მამულების ინსპექტორის პატაკიდან საუფლისწულო მამულების მთავარი სამმართველოებისადმი კახეთის საუფლისწულო მამულების მუშათა საკუთვლო გაფიცვის შესახებ.

Телеграммами от 5 сего июня управляющие Цинандальским и Напареульским удельными имениями донесли мне о забастовке всех рабочих имений.

Из поступившего затем донесения управляющего Цинандальским имением видно, что начало забастовке положили бондари Цинандальского имения, работающие сдельно, 21-го минувшего мая, потре-

бывавшие значительного увеличения сдельных цен на бочки, сдельного помещения, отопления и освещения, и заставившие под угрозой засилия примкнуть к забастовке и постоянных бондарей...

Ввиду того, что в текущем году по Цинандалскому району, где ожидается очень хороший урожай, цены на рабочие руки сильно возросли, г. Жоффрио пришлось, насколько то позволяли сметные ассигнования, удовлетворить требования об увеличении платы. Но через два дня требования возобновились и приняли совершенно ни с чем не сопоставимые размеры, 3 июня все телианские рабочие (считая и всех постоянных) предъявили управляющему имением ряд требований, решительно заявив, что до выполнения всех этих требований они не станут на работу.

Разобрав подробно все их требования и выяснив рабочим, что часть их требований давно уже удовлетворена, другая часть была лично доложена и мне и г. инспектору удельного виноделия, причем вероятно часть их будет удовлетворена, и показав им всю несообразность остальных требований, управляющий имением убеждал их стать на работу и терпеливо ожидать решения затронутых вопросов, так как все прошлое показывает, что интересы удельных рабочих ближе лицам, стоящим во главе Удельного управления, и все, что возможно, делается и будет делаться на пользу и благо рабочих имения. Но все доводы оказались тщетными и рабочие наэлектризованные агитацией, решили не становиться на работу до удовлетворения всех их требований.

4 июня на деревне происходили сходы, на которые съезжались почти все рабочие, а с 5-го числа началась всеобщая забастовка до мужской прислуги включительно. Таким образом, еще с 4 июня имение осталось почти без рабочих и служащим приходится делать самим все работы по уходу за лошадьми и скотиной и др. вплоть до косы травы в парке; 5-го числа остались на постах только ночные сторожа, но без права работать. 5 и 6 июня от рабочих являлись депутации с прежними требованиями. Все старания управляющего Цинандалским имением, направленные к тому, чтобы убедить рабочих стать в назначенный срок на работы, под угрозой всеобщего увольнения, не произвели должного действия, почему г. Жоффрио объявил всем рабочим расчет, о чем и донес мне телеграммой от 9 сего июня.

Из донесения управляющего Напареульским имением видно, что и там забастовка рабочих, начавшаяся одновременно с цинандалцами, шла тем же порядком, очевидно управляемая одним и тем же директором, почему и в Напареули пришлось также объявить рабочим расчет.

Рассмотрев требования забастовавших рабочих, я познакомил г. Жоффрио с моим по этому поводу взглядом.

Допуская возможность, что забастовка может принять более острый характер и перейти в форму полного бойкота по отношению ко всем удельным служащим, я обратился с просьбой к г. тифлисскому губернатору о командировании в Цинандалское и Мукузанское имения воинских частей, и распоряжение о командировании было сделано в тот же день. По полученным сегодня сведениям, забастовка распространялась также и на Мукузанское имение...

Управляющий Напареульским имением находит, что судя по тепе-

решенному состоянию виноградников, временная приостановка работ не может принести большого ущерба и он надеется достать в самом непродолжительном времени большую партию совершенно свежих рабочих (не взяв ни одного из прежних), закончить ими подвязку и лечение, убрать сено и ячмень, а затем обойтись без рабочих до самого сбора винограда.

Из донесения управляющего Мукузанским удельным имением видно, что рабочие предъявили требования, аналогичные с цинандальскими. Все работы по виноградарству в имении почти закончены, почему представляется возможным без ущерба выдержать забастовку в течение месяца. Г. Гейне преподаны те же указания, как и управляющему Цинандальским имением.

А. Гурский.

ქურონ. „კრასნი არხივი“, 1941 წ., № 3, გვ. 54—55.

180. 1906 წლის ივნისის 14.—კავკასიის პოლიციის უფროსის დებეზა-მეფისნაცვლისადმი ფოთში მარგანეცის მტვირთავი მუშების გაფიცვის შესახებ.

Секретно

Начальник Батумского отделения Жандармского полицейского управления Закавказских железных дорог сообщает следующие подробности о забастовке в гор. Поти вокзальных и портовых рабочих по выгрузке марганца. 8 июня рабочие предъявили экспортерам-марганцепромышленникам свои требования чисто экономического характера и прекратили работы. Требования эти вызвали со стороны экспортеров выставление с их стороны условия. Так как стороны ни на какие уступки не пошли, то забастовка продолжается. Рабочие ведут себя совершенно спокойно, дав обещание не нарушать порядка и прося войти в их положение и удовлетворить их требования.

Осмотром жилых барачных рабочих установлено, что таковые совершенно негодные. Это признано и самими экспортерами, которые дали объяснение что постройка новых барачных всецело зависит от Совета съезда марганцепромышленников, находящегося в г. Кутаисе, и куда они выделяют на улучшение быта рабочих известный процент с вывозимого марганца. Экспортеры заявили также, что указанный Совет съезда совершенно игнорирует их просьбы, вследствие чего они несут большие убытки. Забастовка рабочих связана с забастовкой рабочих и не имеет ничего общего с событием, вызванным казнью Мигинейшвили. Казнь была приведена в исполнение 9 июня в 4 часа утра. По приговору временного военно-полевого суда Мигинейшвили был расстрелян. В этот день в г. Поти жизнь совершенно приостановилась: магазины были закрыты, фазтоны на биржу не выезжали. В некоторых местах города были вывешены черные флаги; некоторые жители имели в этот день на рукаве траур. В городе были частные митинги, на которых никого из за-

бастовавших рабочих не было. 10 июня жизнь в гор. вошла в обычный порядок.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

Генерал-лейтенант Ширинкин

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 91. ღედანი.

181. 1906 წლის ივნისის 16.—თბილისის თამბაქოს ფაბრიკის მუშათა საგაფიცვო ბიუროს რეზოლუცია ამ ფაბრიკების მიერ გამოშვებული პროდუქციისათვის ბოიკოტის გამოცხადების შესახებ.

Стачное бюро тифлисских табачных фабрик, обсудив на своем заседании общее положение дела за время забастовки и дальнейшую тактику бастующих рабочих, вынесло следующую резолюцию, для немедленного приведения в исполнение которой будут приняты самые энергичные меры.

Принимая во внимание: 1) что забастовка рабочих вышеупомянутых фабрик вызвана действительно невыносимыми и адскими условиями труда, при заработной плате, недостаточной даже на скромное пропитание и поддержание необходимо для дальнейшего труда энергию;

2) что союз владельцев табачных фабрик, несмотря на справедливость и полную приемлемость выставленных требований, упорно противодействует и, рассчитывая на якобы скорое истощение энергии борющихся рабочих, старается дезорганизовать последних, распуская с этой целью всевозможные слухи о закрытии фабрик и т. п.;

3) что стойкость, солидарность и единодушие рабочих, предпочитающих непродолжительный голод вечному недоеданию и постепенно-му изнурению до полного лишения трудоспособности, есть безусловный залог решительной и скорой победы бастующего пролетариата;

4) что в экономической борьбе рабочих с капиталистами, особенно в переживаемый революционный момент, для достижения намеченной цели не следует останавливаться перед какими бы то ни было решительными мерами и средствами, — Стачное бюро постановило на первое время объявить строжайший бойкот всех товаров фабрик Энфаджианца, Бозарджианца, Сафарова и «Мир» и обращается ко всем революционным и оппозиционным партиям, ко всему прогрессивному обществу и, наконец, ко всем торговцам энергично поддерживать этот бойкот до тех пор, пока не будет сломлено упорство капиталистов.

Стачное бюро тифл. табачных фабрик.

Типография Тифлисского комитета.

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 565, ფურ. 9. პირი.

182. 1906 წლის ივნისის 16.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენება შეფინაცვლისადმი ქიათურის მაღაროების გაფიცულ მუშათა მიერ წამოყენებული ეკონომიური მოთხოვნების შესახებ.

В записке от 10 июня я имел честь представить Вашему сиятельству о начавшейся в м. Чиатури Кутаисской губернии, на марганцевых копях забастовке рабочих.

Ныне Кутаисский губернатор препроводил список требований, предъявленных рабочими марганцепромышленникам и экспортерам. Требования эти чисто экономического характера. Так например: рабочие требуют 8-ми часового труда, а по субботам — 6 часового, прекращения ночных работ, увеличения заработной платы, улучшения условий работы и жилищ. Копия списка требований рабочих при сем прилагается.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 105. შვებული.

183. 1906 წლის ივნისის 20.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენება შეფინაცვლისადმი ფირალოვის თამბაქოს ფაბრიკის მუშების გაფიცვის შესახებ ქ. ქუთაისში.

В записке от 2 сего июня я имел честь докладывать вашему сиятельству о забастовке рабочих табачной фабрики бр. Пираловых в Кутансе; ныне начальник Кутаисского губернского жандармского управления доносит, что рабочие эти приступили к работам на условиях, которые будут сообщены им из тифлисских табачных фабрик.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 159. დედანი.

184. 1906 წლის ივნისის 21. — ქ. თბილისის მე-10 უბნის ბოჭაულის პატა-კოდან პოლიცემისტერისადმი ტრამვაის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Со вчерашнего числа началась забастовка служащих электрического трамвая; с утра вагоны удалось с трудом выпустить, но затем, после 3 часов, движение совершенно прекратилось. Забастовка эта, по-видимому, не имеет характера экономической почвы, и в действительности она создана на политической подкладке. Насколько мне удалось выяснить, как первоначальная забастовка, так равно и вчерашняя, вызваны благодаря агитации главарей социал-демократической партии...

Пристав 10 уч. (подпись).

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 91, ფურ. 3. დედანი.

185. 1906 წლის ივნისის 22.— კავკასიის პოლიციის უფროსის მხარეს მდებარე მდინარეში საზღვარსა და მათ მიერ წამოყენებული მოთხოვნების შესახებ.

Секретно

Начальник Тифлисского охранного отделения доносит, что 17-го июня рабочие водочного завода Сараджева предъявили администрации завода требования экономического характера, грозя, в случае неудовлетворения этих требований в трехдневный срок, забастовкой. Администрация завода, признавая предъявленные требования невыполнимыми, отказала в их удовлетворении и рабочие с 20 июня прекратили работу.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 158. დედანი.

186. 1906 წლის ივნისის 22.— კავკასიის პოლიციის უფროსის დეპუტატმა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი მუშათა საყოველთაო გაფიცვის შესახებ ქ. თბილისში.

С раннего утра сегодня в городе всеобщая забастовка, назначенная выпущенными накануне Тифлиским комитетом Российской социал-демократической рабочей партии прокламациями на русском, грузинском и армянском языках в виде протеста против сегодняшнего военного суда над 27 нижними чинами Мингрельского полка¹. Независимо закрытия магазинов, забастовки всех торговых и промышленных заведений, фабрик, заводов и мастерских, забастовали трамвай и извозчики. Назначенные вчера на железную дорогу для поддержания движения две роты железнодорожного батальона отказались было отправиться по назначению, по изъятии из их состава тридцати виновных солдат отправились на службу, и железная дорога при посредстве этих рот продолжает движение. Пока забастовка проходит мирно.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 155. პირი.

¹ 1906 წლის 26 მარტს თბილისში მინგრელსკის გრენადერთა პოლკის ჯარისკაცთა მიტინგზე რამდენიმე ჯარისკაცი გამოვიდა რევოლუციური სიტყვებით და მოუწოდა ჯარისკაცებს მუშებისათვის მხარი დაეჭირათ. მიტინგს თავს დაესხა კაზაკთა რაზმი, შემოარტყა ილუა და აუტეხა სროლა, რის შედეგად პოლკის ერთი ჯარისკაცი და დაჭრეს შრავალი. იმავე დღეს დააპატიმრეს ამ პოლკის 27 ჯარისკაცი, რომელნიც გაასამართლა კავკასიის სამხედრო ოლქის სასამართლომ 1906 წლის 22 ივნისს.

187. 1906 წლის ივნისის 23.—პოდპოლკოვნიკ რედროვის მოხსენება კავკასიის პოლიციის უფროსისადმი სადგ. მახაილოვოს (ხაშურის) რკინიგზელ მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Вчера, около 11 часов утра, по произведенным в депо вместо гудка, неизвестно кем, несколькими выстрелам из револьвера все машинисты, мастеровые, рабочие Службы тяги и низшие служащие Службы движения ст. Михайлово бросили работу с видимой целью поддержать тифлисскую забастовку. По замене забастовавших чинами железнодорожной роты, движение пассажирских поездов поддерживалось на Боржомской и Сурамской линиях непрерывно, а по главной линии до 6 часов вечера, когда паровоз шедшего из Тифлиса почтового поезда № 3, вследствие наезда на злоумышленно испорченный, неизвестно кем, запертой стрелке керосинопроводной станции, сошел с рельс, загромоздив путь. Поезд карательного отряда к месту крушения подошел сегодня, уже после поданного в депо гудка на работу, по которому все без исключения забастовавшие вчера служащие возобновили работу и приступили к подъему сошедшего с рельс паровоза, ввиду чего депо я не закрывал, а низших служащих Службы движения, возобновивших работу со вчерашнего вечера, пока не отстранял. Спокойствие и порядок полные. По случаю загромождения пути поезд карательного отряда возвратился в Гоми для пропуска следующего с пересадкой пассажирского поезда № 6 и для обеда нижних чинов. По восстановлении движения выеду с отрядом в Шорапань, Квирилы.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 170. პირო.

188. 1906 წლის ივნისის 23.—ქ. თბილისის უმუშევარ მუშათა საბჭოს ხსენების დადგენილება უმუშევრობასთან ბრძოლის აუცილებელ ღონისძიებათა შესახებ.

Совет безработных города Тифлиса на своем собрании 23 июня принял следующие решения и постановило уведомить о них городское общественное самоуправление:

1. Немедленно организовать общественные работы как для рабочих, так и для интеллигентов;
2. Напомнить еще раз управе об ее решении вести все работы хозяйственным путем и дать списки сданных на подряды работ до создания совета безработных.
3. Оказать немедленную помощь в виде первоначальной ссуды, хотя бы из сумм, ассигнованных на безработных, инвалидам рабочим, потерявшим трудоспособность на работе. Также озаботиться устройством приютов для инвалидов труда.
4. Помещение и приспособления для канцелярии бюро безработных, вознаграждение сторожей.
5. Вознаграждение членами исполнительной комиссии из пяти членов в размере 40 рублей каждому.

ცხსა, ფონ. 192, საქ. 123, ფურ. 1. პირო.

26. საისტორიო მოამბე, ტ. XI-XII.

189. 1906 წლის ივნისის 24.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხელის მეფისნაცვლისადმი სამეგრელოს პოლიციის 27 ჯარისკაცის საქმეზე სასამართლო პროცესის წინააღმდეგ პროტესტის ნიშნად ქ. თბილისში შეიმდგარი მუშათა მიტინგის შესახებ.

Совершенно секретно.

По агентурным сведениям начальника Тифлисского охранного отделения, 22 сего июня, начиная с 12 часов дня, в Нахаловке, по дороге к Лоткинис-гора, начали сходитьсь группами по 3—4 человека, чтобы не обратить на себя внимания патрулей, рабочие Главных мастерских Закавказских железных дорог, которых постепенно собралось до 500—600 человек. Затем здесь же, с соблюдением предосторожностей от возможного наблюдения, был открыт митинг по вопросу о том, продолжать ли забастовку до окончания суда над нижними чинами Мингрельского полка. После многих речей была принята резолюция, предложенная одним из деятелей социал-демократической организации, состоящим под наблюдением отделения. Постановлено, что продолжать дальнейшую забастовку бесполезно, но следует из своей среды выбрать особых наблюдателей, которым поручить следить за ходом судебного процесса, с наказом немедленно сообщить о приговоре суда. В заключение предложенной резолюции сказано: «Если кто-либо из солдат будет осужден на смертную казнь, то мы сейчас же дадим тревожный гудок и, бросив работу, пойдем вырывать из рук палачей товарищей-мингрельцев».

Затем произнесла речь известная Охранному отделению по сведениям своим с деятелями социал-демократических организаций Мария Ивановна Бессмертная, которая благодарила рабочих за их стойкость, предоставляющую организации возможность «по одному мановению остановить всю городскую жизнь и существование всех приспешников старого режима». На эти речи рабочие отвечали криками: «Долой министров, долой суды, да здравствует социал-демократия!» Митинг разошелся с пением рабочей «Марсельезы».

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

Генерал-лейтенант Ширинкин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 200, ფურ. 183. დელანი.

190. 1906 წლის ივნისის 24.—რსდმპ თბილისის გაერთიანებული კომიტეტის პროკლამაცია მოწოდებით გაფიცვისაკენ რკინიგზის მთავარი სახელისუფლოდან მუშების დათხოვნის წინააღმდეგ პროტესტის ნიშნად.

Российская социал-демократическая рабочая партия

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Товарищи и граждане! Вы знаете, что вчера 22 июня для спасения жизни 27 солдат мингрельцев, весь пролетариат и все граждане города Тифлиса, под руководством местной организации Российской социал-де-

мократической рабочей партии, объявили однодневную политическую забастовку и провели ее блистательно: весь город как один человек, прекратив всякую меркантильную деятельность, онемел в ожидании решения суда. День исторический, когда и наши братья солдаты должны были серьезно одуматься...¹ Одумались и пристали к забастовке и местные «патриоты» — рабочие, которые только по недоразумению и под влиянием «сладкозвучных» фарисейских речей Городцева и его компании, могли бы и до сих пор идти против себя, против рабочих, против народа. Вчера мертвый и неподвижный город, сегодня с раннего утра ожил, лавки раскрываются, конка и трамваи ходят, фабрики и мастерские закипели... Но не все мастерские... Главные завказские жел. дороги в Тифлисе закрыты, к ним приставлен военный патруль. В депо пускают только машинистов и кочегаров. И в движении вчерашних очередных служащих также не пускают на службу.

Что задумало издыхающее правительство. Какие козни готовит оно для нас. Не думает ли оно опять выбросить массу наших товарищей, опять учинить анархию в нашей жизни, грозя безработицей и гибелью им! Не думает ли оно, потерявшее вчера голову пред грандиозно-проведенной забастовкой, сегодня провоцировать нас, вызвать на улицу, на бой тогда, когда, может быть, ему выгодно это, чем революционному народу. Может быть, все может быть, — всего нужно ждать от бешеного растравленного волка, каким является сегодня царское правительство. Оно издыхающее, но еще не добитое, мечется из стороны в сторону, нахально, но тщетно надеясь еще спасти свою шкуру, продолжить еще свою жизнь, хотя бы ценою счастья и жизни целого народа, на доверчивых плечах которого до сих пор оно покоилось. Да, времена прошли, безвозвратно прошли. Не вернуть ему «славных времен» реакционера Александра III-го, Плеве и Сипягина, — даже Витте и Дурново... Ему не помогли ни Алихановы-Аварские и Грязновы, ни Орловы и приспешники... Не помогут ему, этому дикому царскому правительству ни солдатская пуля, ни казацкая нагайка, ни пулеметы и ни сами «автомобили»... Оно издыхает, но издыхая как старое чудовище, оно еще приносит много и много вреда народу, по старой привычке терзая направо и налево всех нас... Генеральная битва народа с ним еще впереди, но не за горами... Мы должны готовиться, готовиться и еще раз готовиться к этому моменту и не поддаться сегодня на удочку правительственной провокации. Поэтому, мы не зовем сегодня ни других городских рабочих, и ни граждан на забастовку, а только вас, товарищи и граждане машинисты и кондуктора и другие служащие Тифлиса, Михайлово и Акстафы. И то для того, чтобы прекратив немедленно движение по линии, тем самым разбить сейчас же упорство дикого Нейгебауера и подобных ему чинов... и заставить открыть Главные мастерские и депо в Тифлисе... Ни одного уволенного, ни одного без работы!.. Немедленно всех их принять — вот наш клич, наш лозунг!.. Своей солидарностью докажем мы, товарищи машинисты и кондуктора, что славная семья железнодорожных служащих не имеет изменников и Иуды...¹ Ни одного часа дольше работы, ни одной станции движения между Михайлово и Акстафой до

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბჭოთისაა.

ქართული
ლიტერატურის
საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

тех пор, пока все наши тифлисские товарищи из мастерских, и другие не приступят к работе...¹

Да здравствует наша солидарность и единство!
Долой вероломного дикаря Нейгебауера!
Да здравствует единение солдат и народа!
Долой царя!
Да здравствует демократическая республика!
Долой капитализм!
Да здравствует социализм!

Тифлисский объединенный комитет РСДРП.
Типография Тифлисского комитета.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 214, ფურ. 203. პირი.

191. 1906 წლის ივნისის 25.—სტატია 1906 წლის 22 ივნისის თბილისის მუშათა საყოველთაო გაფიცვის მნიშვნელობის შესახებ.

გუშინდელი დღე, 22 ივნისი, დიდებული დღე იყო, იგი სავსებით ევთენის თბილისის პროლეტარიატს. მან გამოაჩინა პროლეტარიატის ძალა, მან დაგვანახა თუ რა ნდობა აქვს მას მოპოვებული 200 ათას მოქალაქის თვალში. მიუხედავად იმისა, რომ პროლეტარიატს თავის განკარგულებაში არა აქვს თოფ-ზარბაზნები და ტყვია-წამალი, მიუხედავად იმისა, რომ მას არა ყავს დარაზმული და გაწვრთნილი შეიარაღებული ჯარი თავის დადგენილების სისრულეში მოსაყვანად. იმის ხმას, იმის სიტყვას ყველა ისმენს. გუშინ პროლეტარიატის ერთი უბრალო მოწოდებით ქალაქში დილიდანვე შეწყდა ყველაფერი, შეჩერდა ყოველგვარი მოძრაობა ქარხნებში, ფაბრიკებში, სახელოსნოებში, ტრამვაიზე, რკინიგზაზე, დაიკეტა ყველა სააღმზრდელო და სამრეწველო დაწესებულებები, ღუქნები და დაცარიელდა ქუჩა—ერთი სიტყვით ქალაქში ერთბაშად შეწყდა ჩვეულებრივი საზოგადოებრივი ცხოვრების მაჯის ცემა; ასე გეგონებოდათ ამოდგენა ქალაქი თითქოს მოწყდაო. ამ საერთო მყუდროებას და სიჩუმეს არღვევდა მხოლოდ მთავრობის მოხელეების, პოლიციელების, კაზაკების და ჟანდარმების არაჩვეულებრივი ფაცა ფუცი. თუ მთელი ქალაქი ქუჩიდან გაიხიზნა, მთავრობის აგენტები სამაგიეროდ დაცარიელებულ ქუჩებში დაძრწოდნენ, იმავე დროს ქალაქის უმთავრეს ქუჩებზე გამოეტანათ ერთადერთი თავის ავლა-დიდება — ზარბაზნები და ტყვიამფრქვევები.

რა იყო, რა მოხდა—ამ დღეს. ამ დღეს ასამართლებდნენ მინგრელსკის პოლკის 27 სალდატს, ე. ი. 27 მოქალაქე ჯარისკაცს. რა დანაშაული მიუძღვით მათ? მათი დანაშაული ის არის, რომ დღევანდელ განმათავისუფლებელ მოძრაობას ისინი არ ჩამორჩნენ; იმათ დააშვეს ის, რომ ხალხის მტარვლებს ზურგი შეაქციეს და იმ ხალხის ზურგის გამაგრება განიზრახეს, რომლიდანაც ისინი გამოსული არიან. იმათი დანაშაული ის არის, რომ იმათ

¹ მრავალწერტილი საბუთისა.

აი თუ სიტყვით, არამედ საქმით დაგმეს გამათახსილებელი წესწყობილება, სალდათების დისციპლინა, რომლის მეოხებით სალდათი უბრალო მანქანათ, უსულო არსებათ არის გადაქცეული და მის პიროვნებას, მის ადამიანურ ღირსებას ურცხვად ჯიჯნის და თელავს ყველა ბილწი და გარყვნილი არსება, უკანასკნელი ეფრეიტორიდან დაწყებული უმადლეს გენერალამდე. აი ვინ არიან ის 27 ჯარისკაცი, რომელთაც დღეს მთავრობა ასამართლებს. პროლეტარიატმა იცის, თუ რას წარმოადგენს დღევანდელი სამართალი. მან კარგად იცის, თუ რას ნიშნავს ასეთი სასამართლოში გასამართლება. ამიტომ იგი ვალდებული იყო ენერგიული პროტესტი გამოეცხადებია ასეთი გასამართლების წინააღმდეგ და ამისათვის მან გადაწყვიტა ერთი დღის საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვა გამოეცხადებია თბილისში. პროლეტარიატმა ამასთანავე მოითხოვა: 27 ჯარისკაცის სრულიად განთავისუფლება, სიკვდილით დასჯის მოსპობა და დამფუძნებელი კრების მოწვევა. ასეთი გაფიცვა—პროტესტი, რამდენადაც ვიცით, მეორე მაგალითია რუსეთის დღევანდელ განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. პირველად ასეთი გაფიცვა—პროტესტი გამოაცხადა შარშან, ოქტომბრის თვეში, პეტერბურგის პროლეტარიატმა მატროსების სამხედრო სამართალში მიცემის გამო და პოლშაში სამხედრო წესების მიღების გამო. ამნაირად პეტერბურგის პროლეტარიატმა პირველად დაამტკიცა თუ რა სოლიდარობა არსებობს მუშებსა და სალდათებს შორის. ამას შედეგად ის მოყვა, რომ მატროსები პასუხისმგებში აღარ იქნენ მიცემულნი. რა შედეგი ექნება ამ მხრით გუშინდელ გაფიცვა—პროტესტს თბილისში. ამის გამოცნობა არ შეგვიძლია, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, 22 ივნისის გაფიცვა—პროტესტს მინც დიდი მნიშვნელობა აქვს. იგი ერთთავად აბრუნებს მდგომარეობას. იგი რკინის მაგარი რგოლებით აკავშირებს პროლეტარიატს და საზოგადოდ მთელ ხალხს ჯართან, იგი აშკარად ღაღადებს თუ ვინ არის საზოგადოების ნამდვილი მგლობარი და ვინ არის მათი შეურიგებელი მტერი, მჩაგვრელი მტარვალი. ლოზუნგი რევოლუციური პროლეტარიატის და რევოლუციური ჯარის კავშირი—ამიერიდან სინამდვილედ იქცევა. აი მნიშვნელობა და ნაყოფი 22 ივნისის საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვისა.

გაზ. „ახალი ცხოვრება“, 1906 წ., № 5.

192. 1906 წლის ივნისის 28.—თბილისის ქალაქის თვითმმართველობის დადგენილება უმუშევრობის წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებათა შეხახებ.

Выслушаем постановление совета безработных от 23 сего июня, городская управа постановляет:

1) В исполнение определения городской думы об открытии кредитов на организацию общественных работ, немедленно приступить к изысканию необходимых для этого средств, назначив на 1 июля 1906 г.

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

совещание Управы и финансовой комиссии совместно с управляющими местными кредитными учреждениями.

2) Испросить у Думы кредит на выдачу пособий инвалидам труда, поручив члену управы кн. Н. Е. Аргутинскому-Долгорукову составить доклады о постройке и содержании приютов для инвалидов труда.

3) Нижепоименованных лиц, приобретших навык в деле регистрации безработных, а именно: Георгия Кобулашвили, Эрадзе, Михаила Ормоцадзе, Тимофея Спандариана и Шалву Элиава считать временно на городской службе с 1 — сего июня с содержанием по 40 руб. в месяц, возложив на них дальнейшую регистрацию безработных, распределение занятий между наиболее нуждающимися и надзор в добросовестном исполнении городских работ.

4) Для помещения бюро безработных отвести нижний этаж здания Пушкинской библиотеки, обставив его необходимой мебелью и назначив сторожу Медицинского общества по 10 руб. в месяц вознаграждения за содержание в чистоте означенного помещения бюро.

И. д. городского головы (подпись).

ცხსა, ფობ. 192, ანაწ. 8, საქ. 123, ფურ. 2. დედანი.

193. 1906 წლის ივნისი.— რკინიგზის მთავარი სახელმწიფოს მუშათა ეკონომიური მოთხოვნები.

Чувствуя крайне необходимые свои нужды мы предъявляем следующие требования:

1. Прибавки жалованья как мастеровым, так и рабочим-мастеровым и их помощникам получающим: 60 к.+50 к., 80 к.+45 к., 1 р.+40 к., 1 р. 20 к.+35 к., 1 р. 40 к.+30 к., 1 р. 60 к.+25 к., 1 р. 80 к.+20 к., 2 р.+15 к., Чернорабочим до 1 р. ученикам, получающим при поступлении 30 к. довести до 50 к.

2. Дополнить расхищенный, во время нашего отсутствия в мастерских на пасхальной неделе, инструмент.

3. Принять вновь на службу уволенных для отбытия воинской повинности и запасных старых служащих.

4. Для приема новых служащих организовать бюро из мастеровых и рабочих главных мастерских, причем бюро предоставить право с помощью бригадной комиссии назначить жалование вновь поступающим.

5. Выдавать разовые билеты сроком на 3 месяца—6 билетов в год.

6. Ученикам окончившим железнодорожное училище предоставить первые вакансии в Техническое училище без экзамена.

7. Увеличить число мест в родильном приюте при железнодорожной больнице, так как были случаи, что за неимением таковых родильницы, возвращаясь домой, разрешались по дороге.

8. Учредить за счет казны зубных врачей при железнодорожной больнице.

9. Восстановить права старых служащих временно уволенных за забастовку и уплатить им за прогульное время.
10. Предоставить мастерам право на месячный отпуск ежегодно.
11. Разрешить проезд по сезонному билету во всех поездах в вагонах III-го класса.
12. Предоставить права штатных служащих, прослуживших 5 лет на одной дороге без перерыва.
13. Должное внимание со стороны медицинского персонала по отношению к больным мастерам и рабочим и больным, освобожденным доктором, уплачивать жалование полностью.
14. Улучшить качество медикаментов.
15. Ускорить постройку бани.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 864. ფურ. 5. პირი.

194. 1906 წლის ივლისის 3.— ქუთაისის გუბერნიის უფროს საფაბრიკო ინსპექტორის სუშჩევსკის მოხსენება ვაჭრობა-მრეწველობის სამინისტრო-სადმი ქ. ქუთაისში ფირალღვის თამბაქოს ფაბრიკის მუშეების გაფიცვისა და მათ მიერ წამოყენებულ ეკონომიურ მოთხოვნებთან შესახებ.

В дополнение к телеграмме о забастовке на табачной фабрике бр. Пираловых в г. Кутаисе, имею честь донести отделу промышленности, что 29 мая сего года рабочие упомянутой фабрики заявили требования: 1. об уменьшении числа рабочих часов в сутки до 8 и 2. об увеличении заработной платы в следующем размере: получающим от 2 до 3 рублей в неделю — на 25%, от 3 до 5 руб. — на 20%, от 6 до 7 руб. — 15%, от 8 до 10 руб. — 10%. Получив отказ, рабочие забастовали, ввиду чего и по истечении срока предусмотренного пун. 1 ст. 105 Устава промышленности фабрика была закрыта. Затем 19 июня сего года действие фабрики было возобновлено на следующих условиях: 1. число рабочих часов осталось прежнее, т. е. 9 час. в сутки и 2. заработная плата увеличена в размере, заявленном рабочими; кроме того, рабочие просили удовлетворить их заработной платой за три недели прогульного времени, но были удовлетворены таковой за 7 дней.

При сем имею честь представить подлежащую карточку о забастовке.

Старший фабричный инспектор Д. Сушевский.

უკრაინის სსრ ცხსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 132, ფურ. 36. პირი.

საისტორიო
მოამბე

195. 1906 წლის ივლისის 9.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი ტყიბულის მაღაროების მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Кутаисский вице-губернатор телеграфирует от 8 сего июля, что на ткибульских каменноугольных копях забастовали, рабочие, предъявив администрации копей требования экономического характера.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

За заведывающего полицией на Кавказе полковник (подпись).

ცხსა, ფონ. 2, საჭ. 198, ფურ. 246. დედანი.

196. 1906 წლის ივლისის 9.—თბილისის ლუდის სახდელი ქარხნების მუშეების მიერ წამოყენებული და ამ ქარხნების მფლობელთა მიერ მიღებული ეკონომიური მოთხოვნებიანი.

Требования рабочих тифлисских пивоваренных заводов, предъявленные 1 июля 1906 года и принятые владельцами пивоваренных заводов 9 июля 1906 года.

1. 8-ми часовой рабочий день (по субботам и предпраздничным дням также 8 часовой рабочий день).

2. Число рабочих определяет хозяин, а прием и увольнение рабочих зависит от рабочих.

3. На устройство помещения под библиотеку-читальню и приобретение книг и обстановки дается срок до 1 ноября 1906 г. На приобретение книг отпускается 150 руб. в первый год и на будущее время по 50 руб. в год. Выписка трех газет за счет хозяина.

4. Месячный отпуск раз в год, с сохранением жалования, но не более 10% общего числа рабочих одновременно в месяцы сентябрь, октябрь, ноябрь, декабрь, январь, февраль, март и апрель и 5% в летние месяцы: май, июнь, июль и август.

5. Больница за счет хозяев в течение 1½ месяца с сохранением жалования. Сохранение места заболевшему без жалования в течение 6 месяцев.

6. Взаимное вежливое обращение.

7. Рабочий не должен исполнять обязанности прислуги, но приведение в порядок и чистка заводских помещений, ламп и т. п. возлагается на рабочих.

8. Месячным рабочим прибавку жалования: получающим от 20 руб. до 25 руб.—5 руб., от 25 руб. до 30 руб.—4 руб., от 30 руб. до 40 руб.—3 руб., от 40 руб. до 50 руб.—2 руб. и больше 1 рубля. Месячные рабочие имеющие менее 20 руб. жалования получают 25 руб. жалования.

Вновь поступающие месячные рабочие получают минимальное жалование 20 руб.

9. На пасху рабочие получают наградные в размере полумесячного оклада жалования и 10 бутылок пива.

10. Месячным рабочим выдается 3 кварты пива ежедневно, а поденным 2 кварты пива.

11. Помещение под баню дается при заводе. В случае отсутствия помещения при заводе выдается в месяц 50 коп. на баню.

12. Семейному рабочему отводится одна комната с кухней, в случае отсутствия помещения при заводе выдается 10 рублей квартирных, включительно за освещение и отопление. Холостым отводится одна комната на трех человек или же выдается 3 рубля квартирных.

13. Поденные получают в первый месяц на заводе 90 коп. в день, а далее по 1 рублю в день. Помещением поденные при заводе не пользуются.

14. В случае смерти рабочего на похороны выдается 100 руб.

15. В случае продажи завода эти требования предъявляются на удовлетворение новому хозяину.

16. В случае закрытия завода хозяин уплачивает всем рабочим 3-х месячный оклад жалования.

17. За забастовку никто не увольняется.

Старший фабричный инспектор Тифлисской губернии Писаренко.

ცხსა, ფონ. 34. საქ. 561, ფურ. 338. დედანი.

197. 1906 წლის ივლისის 22.—კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი ფოთის ნავსადგურის მუშათა გაფიცვის შეწყვეტის შესახებ მათი მოთხოვნისა და დაკმაყოფილების გამო.

Секретно.

В записке от 4-го сего июля за № 4602 я имел честь докладывать вашему сиятельству о забастовке портовых рабочих в гор. Потти; ныне начальник Кутаисского губернского жандармского управления доносит, что названные рабочие, получив прибавку жалования по 20 коп. в день, возобновили работу.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

Генерал-лейтенант Ширикин.

ცხსა, ფონ. 1, საქ. 201, ფურ. 39. შვებული.

198. 1906 წლის აგვისტოს 12.— თბილისის გუბერნიის მე-21 ფაბრიკო ინსპექციის სტატისტიკური ანგარიშის განმარტებითი ბარათი.

1. Изменений в числе промышленных заведений не произошло; число рабочих немного увеличилось на табачных фабриках вследствие увеличения производства.

2. Размер труда малолетних и женщин остался без особых изменений; льготными ночными работами подростков и женщин ни одно заведение не пользовалось.

3. За 2 последние года не была посещена 1 фабрика ввиду трудности сообщения с нею по причине дальности и неудобства путей сообщений, политических событий в городе и уездах. Причины многократных посещений одних и тех же фабрик вызывались недоразумениями рабочих с заведующими. Ночных посещений не было.

4¹.

5. Нарушение условий найма в заработной плате, распределение работ и рабочего времени вызывали частые жалобы заведующих на рабочих. Объясняются эти нарушения политическими событиями.

6. Недоразумения между рабочими и заведующими вызывались различными нарушениями порядка рабочими и желанием последних иметь распорядительные функции на фабриках.

7. Посредническая деятельность во многих случаях увенчивалась успехом.

8. Под влиянием грядущего изменения в рабочем законодательстве заведующие часто нарушали формальности, установленные в целях надзора.

9. Намеченные законопроектом изменения закона устранят существующие недостатки в фабричном законодательстве.

10. Замечалось плохое устройство фабрик, вредно действующих на здоровье рабочих, что на некоторых из них устранялось техническими комиссиями, назначаемыми по почину чинов фабричной инспекции.

11. Слабая уголовная ответственность заведующих за непринятие мер предосторожности от несчастных случаев.

12¹.

13. Закон о старостах в Тифлисе не применялся.

Фабричный инспектор И. Кухта.

ცსსა, ფობ. 275, საქ. 135, ფურ. 3—4. დედანი.

¹ საბუთში პუნქტები 4 და 12 გამოტოვებულია.

199. 1906 წლის აგვისტოს 12.—თბილისის გუბერნიის მე-2 უზნის საფაბრიკო ინსპექტორის სტატისტიკური ანგარიში ცნობებით მრეწველობის დარგების მიხედვით საწარმოთა და მათში ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის შესახებ.

1. Число заявленных несч[астных] случ[аев] по пол[у] и возр[астным] группам

Производства	Число промыш- ленных заведений, подчиненных на дзору инспекции	Число рабочих в них							
		Малолетних		Подростков		Взрослых		Итого об- [того] пола	
		муж. пола	жен. пола	муж. пола	жен. пола	муж. пола	жен. пола		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
II. Обработка шерсти	2	—	—	—	—	272	81	353	
III. Обработка шелка	1	—	50	2	80	3	35	120	
VI. Производство: бумажное, изде- лий из бумаги и полиграфич- еское									
в том числе:									
б) типографское и литограф- ское	19	37	—	150	—	430	1	618	
VII. Механическая обработка дерева									
в том числе:									
а) лесопильное и фанероильное	12	—	—	16	—	261	—	277	
VIII. Обработка металлов									
в том числе:									
а) производство напильников .	1	—	—	3	—	9	—	12	
б) прочие производства VIII гр. .	8	—	—	156	—	484	—	640	
IX. Обработка минеральных ве- ществ									
в том числе:									
а) стеклянное	1	43	9	19	1	125	3	200	
в) кирпичное	4	—	—	—	—	133	—	133	
г) прочие производства IX гр.	2	—	—	—	—	26	—	26	
X. Обработка животных продуктов	7	13	1	125	1	958	17	1115	
XI. Обработка пищевых и вкусо- вых веществ									
в том числе:									
а) мукомольное	1	—	—	—	—	15	—	15	
в) прочие производства XI гр. .	16	20	13	75	67	819	276	1270	
Итого:	74	113	73	546	99	3535	413	4779	
Общее число заведений и рабочих в них, подчинен[ных] надзору инс- пекции, но освобожденных от зако- на 27 июля 1903 г.	3	2	—	8	—	62	1	37	

ცსა, ფონ. 275, საქ. 135, ფურ. 1—2 დედანი.

200. 1906 წლის აგვისტოს 17.— ბათუმის ოლქის გენერალ-გუბერნატორის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი ნავთის გადამამუშავებელი ქარხნების მუშათა და უმუშევართა ფარული მიტინგის შესახებ ბათუმში.

В ночь на семнадцатое августа у Барцхана обнаружен, окружен дозорами и арестован тайный митинг рабочих нефтяных заводов и безработных. Пытавшиеся бежать участники митинга, не исполнившие приказаний остановиться, обстреляны дозорами; двое ранены, помещены в военный госпиталь, арестовано 22. Дознание производится, подробности представляю вашему сиятельству по производству дознания.

Генерал-лейтенант Михеев.

ცხსა, ფონ. 2, საქ. 12, ფურ. 18. დედანი.

201. 1906 წლის აგვისტოს 23.— ობრანკის თბილისის განყოფილების უფროსის მოხსენება თბილისის გუბერნიის უანდარშთა სამმართველოს უფროსისადმი სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციებისა და პროფკავშირების ზღმძვანელი როლის შესახებ მუშათა მოძრაობაში.

Относившиеся ранее отрицательно к организации профессиональных рабочих союзов социал-демократы в настоящее время, под влиянием резолюций состоявшегося в апреле текущего года 5¹ объединительного съезда РСДРП—«всячески поддерживать существующие профессиональные союзы и организовывать новые, при условии участия в «бюро (исполнительный орган) союзов партийных людей», совершенно изменили свой взгляд и отношение к последним, и участвовавшие в последнее время экономические забастовки рабочих, входящих в состав все увеличивающихся профессиональных союзов, являются несомненно продуктом деятельности социал-демократов, рассматривающих всякую такую забастовку как партийное выступление.

Вследствие изложенного организуемая ныне забастовка шапочного цеха, по-видимому, является делом рук Тифлисского комитета РСДРП.

Ротмистр Рожанов.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 864, ფურ. 48. დედანი.

¹ ცნობა მეხუთე გამაერთიანებელი ყრილობის შესახებ შეცდომაა. სინამდვილეში 1906 წელს მეოთხე გამაერთიანებელი ყრილობა იყო.

202. 1906 წლის არა უგვიანეს აგვისტოს 25.—თბილისის მღებავთა პროფკავშირის მოწოდება მღებავი მუშებისადმი კავშირში გაერთიანების შესახებ.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СОЮЗ МАЛЯРОВ

Товарищи маляры!

Грубая сила капитализма везде и всюду дает о себе знать в виде разных арендаторов, подрядчиков и других пиявок, высасывающих каплю за каплей всю кровь из трудового рабочего народа.

Пользуясь вашей темнотой и нуждой в куске хлеба, эти кровопийцы-подрядчики заставляют вас работать по 16 часов в сутки и за этот адский труд платят вам какие-то гроши — 80 коп. в день, которые еле хватают вам на прокормление, которые только-только хватают на то, чтобы вы не умерли с голоду, и завтра снова вашим трудом могли [бы] добывать вашим хозяевам-подрядчикам несметные богатства.

Вы не доспите, не доедите, а пойдете и станете работать, потому что иначе вы останетесь без куска хлеба. А ваши угнетатели в это время живут себе припеваючи, не чувствуя ни в чем нужды, блаженствуя и увеселяя себя на ваши кровные трудовые деньги.

Им нет дела до вас, им нипочем ваша болезнь. Они ведь никогда не позаботятся позвать вам доктора, помочь вам. Но разве этот порядок нельзя изменить?

Конечно, можно, и даже кое-что уже сделано.

Так, например, Тифлисская городская управа наняла рабочих-маляров, которые работают 8 часов в сутки и получают не меньше 2 рублей в день, пользуются бесплатной помощью врачей, и они все же живут более или менее по-человечески. Почему же не всем безработным быть в таком положении?

Требуйте же, товарищи, чтобы Городская управа отобрала у подрядчиков все работы и правильно распределила между рабочими. Пусть никто не стоит между городом и рабочим. Но для того, чтобы ваше требование имело силу, для того, чтобы вы добились своего, необходимо вам, товарищи-маляры, вступить в союз, который даст вам силу достичь вашей цели. Мы, группа маляров, уже образовали такой союз для борьбы с нашими и вашими угнетателями и приглашаем вас примкнуть к нам.

Знайτε, что мы всегда поддержим вас в вашей борьбе с кровопийцами-подрядчиками.

Знайτε, что в единении — сила, поэтому присоединяйтесь к нам, к Профессиональному союзу маляров.

Профессиональный союз маляров.

ცხსა, ფობ. 1, საქ. 255, ფურ. 2. დედანი.

საქართველოს
ხალხთა

203. 1906 წლის ოქტომბერი. — ქ. თბილისის პროფკავშირების გამაერთიანებელი საორგანიზაციო კომისიის მოწოდება მუშებისადმი და პროფკავშირთა მუშათა დებუტატების საბჭოს წესდება.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Товарищи рабочие! Что больше всего нужно пролетариату?

— Знать своих врагов, знать своих друзей. Кто его враги, кто его друзья?

Враги — все хозяева, денежные люди, землевладельцы, капиталисты.

Друзья — товарищи, все пролетарии, все борцы под красным знаменем пролетариата.

Еще кто враг пролетариата?

Враг — начальство, полицейское правительство царя и чиновников.

Что нам делать?

— Боротся с нашими кровными врагами, — со всеми буржуями, объединенными против нас, и их защитой — правительством.

— Объединимся, соединимся со всеми нашими, со всеми наемными, со всеми пролетариями.

Как и для чего нам бороться?

— С правительством и с незаконным его господством пролетариат борется под руководством политической партии, социал-демократической партии, и разрушением буржуазного прокладывает себе дорогу к социализму, т. е. к царству только труда...¹

Раз так, — да здравствует политическая борьба, да здравствует ее истинный вождь — сознательный социалистический пролетариат!

— С хозяевами, нанимателями, ежедневно борется наемный, рабочий народ под руководством профессиональных союзов и по этой дороге также стремится к осуществлению, утверждению царства социализма. Раз так, — да здравствует социал-экономическая борьба рабочего класса со всей буржуазией!..

Это двоякого рода организации пролетариата — политическая, партийная и профессиональные союзы — представляют, по внешнему виду, два разных облика одного целого: целое — рабочий класс, наемные, пролетариат, а его две главнейшие и важнейшие части — это — политическая и экономическая организации... Обе преследуют одну и ту же цель — объединение рабочего народа для освобождения труда и всего мира, всего человечества из-под удушающего гнета капитала.

В таком случае, товарищи-рабочие! — сознательные и подготовленные из нас как истинные революционеры, идемте в политическую партию, социалистическую партию пролетариата и удесяттеримте ее силы... А остальная масса — большинство из нас вместе и во главе с сознательными товарищами поспешимся объединиться сперва по профессиям, организоваться в профессиональные союзы, после же объединимте эти самые союзы в большие союзы, чтобы многими и крупными объединенными силами лучше, успешнее бороться нам с нашими врагами — кровопийцами-хозяевами...¹

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბჭოთისაა.

В этой Великой революции везде рабочий народ в России стремится в профессиональные союзы. И Тифлис не отстал от других городов...¹ В продолжение нескольких месяцев образовалось довольно внушительное количество профессиональных союзов—до 30-ти...

И, вот, представители многих из этих союзов взяли на себя инициативу—объединить все тифлисские союзы в одном большом и широком представительстве—в Совете рабочих депутатов профессиональных союзов города Тифлиса.

С этой целью они выработали нижеследующий организованный устав, а проведение его во всех существующих в Тифлисе, пролетарских союзах и осуществление устава доверили избранной комиссии и организованной комиссии по делу объединения всех профессиональных союзов...

— И, вот, эта комиссия, по уполномочию своих избирателей, призывает членов всех профессиональных союзов, все их советы, бюро,—поспешить заявлением своего мнения об этом уставе и, по принятии его, немедленно выбрать, согласно уже принятому уставу, представителей в Совет депутатов...¹

Да здравствует наше дело! Да здравствует истинное социалистическое единение («Эртоба»)! Долой хозяев, долой их союзы!

Организационный устав

Совета рабочих депутатов профессиональных союзов Тифлиса

1. Цель Совета

§1. Совет рабочих депутатов профессиональных союзов города Тифлиса содействует организации классовой борьбы пролетариата путем объединения отдельных профессиональных союзов и содействия возникновению и укреплению новых.

§2. Для этого Совет: а) издает литературу (орган и т. д.); б) созывает конференции и съезды союзов; в) организует библиотеки-читальни, клубы и курсы по вопросам профессионального движения и проч. и т. п.; г) издает и распространяет отчеты о деятельности союзов и ведет статистику и д) организует постоянные и временные комиссии.

§3. Совет является официальным представителем союзов в сношении с партиями, общественными учреждениями и проч.

II. Состав Совета

§4. Совет составляется из представителей, выбранных по всеобщей, прямой, равной и тайной подаче голосов, от всех оформленных профессиональных союзов (т. е., имеющих кассу, устав и свой исполнительный орган).

Примечание: В тех случаях, где ввиду политических условий, невозможны будут прямые выборы, допускаются двухстепенные.

§5. Выборы должны быть пропорциональные: Союзы, имеющие больше пятисот (500) членов, присылают по одному (1-ому) депутату

¹ შრავალწერტილი ყველაზე საბჭოთისაა.

საისტორიო მკვლე
საისტორიო მკვლე

на каждый 500 членов, а союзы, имеющие менее пятисот (500) членов, но оформленные (см. § 4) по одному (1-му) депутату.

§6. Совет выбирается на шесть (6) месяцев.

Примечание: Каждый депутат в любой момент может быть отзван своими избирателями и заменен другим.

§7. Очередные собрания Совета происходят не реже, чем раз в две недели; а экстренные — созываются исполнительной комиссией, по требованию одной трети (1/3) всех членов Совета.

Примечание: Совет имеет право приглашать с правом совещательного голоса: 1) представителей от социалистических партий, работающих среди наемных рабочих и признающих классовую борьбу и 2) опытных товарищей.

III. Органы Совета

§8. Органы Совета суть: а) исполнительная комиссия; б) комиссия о безработных; в) комиссия по организации профессиональных союзов; г) стачечная комиссия; д) литературно-издательская комиссия и е) комиссия помощи.

§9. Права и обязанности всех комиссий определяются Советом в особых инструкциях.

IV. Средства Совета

§10. Средства Совета: а) ежемесячные регулярные взносы в размере 10-ти% общего кассового дохода каждого союза; б) пожертвования и в) доходы от предприятий.

V. Общие правила

§11. Заседания Совета и других учреждений признаются законными при наличии двух третей (2/3) всех членов.

§12. Все вопросы на заседаниях решаются простым большинством голосов. Организационная комиссия по делам объединения всех профессиональных союзов гор. Тифлиса.

ცხსა, ფონ. 2, საქ. 8, ფურ. 137. დელანი.

204. 1906 წლის ნოემბრის 2.— მეფისნაცვლის კანცელარიის საგანგებო განყოფილების უფროსის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი მუშაო პროფესიონალური კავშირების მუშაობის გაძლიერების შესახებ.

Представляя образец полученных им агентурным путем, листов, озаглавленных «Товарищи рабочие», изданных «Организационной комиссии по делу объединения всех профессиональных союзов гор. Тифлиса», начальник Тифлисского охранного отделения доносит, что быстрый рост профессиональных союзов, которые с такой лихорадочной успешностью устраиваются социал-демократическими организациями,

заслуживает серьезного внимания, так как обнаруживается тенденция этих организаций непременно подчинить своему влиянию эти союзы, в которых фактически они становятся хозяевами положения.

Господствовавшее раньше среди социал-демократов мнение, что необходимо сделать эти союзы партийными, под влиянием правительственных мер уступило место тому убеждению, что в интересах захвата влияния на широкие массы городских ремесленников и рабочих, состоящих вне революционных партий, союзы эти должны быть беспартийными. Тем не менее признано, что соц. демократы должны стараться проводить своих членов в учреждения союзов, как-то: в бюро, советы и пр. и, таким образом, не выступая под партийной фирмой, руководить этими союзами, сделать их политику своей и освещать их шаги соц. демократической программой и тактикой.

Упомянутый листок подтверждает высказанные соображения. Имеющиеся в Тифлисе профессиональные союзы, существующие как бы легально, служат в действительности для революционных целей и находятся всецело под непосредственным руководством местной социал-демократической организации.

Именно эти цели и, как можно полагать, близость выборов в Государственную думу, заставляют соц. демократическую организацию или, как говорится в листовке, «представители многих из этих союзов», что в сущности, одно и то же, объединить все Тифлиские союзы в одно целое. Для этого создана «Организационная комиссия по делам объединения всех профессиональных союзов г. Тифлиса», которая и вырабатывает устав, предлагаемый на обсуждение членов этих союзов. Как гласит «листок» — имеется в виду организовать «Совет рабочих депутатов профессиональных союзов г. Тифлиса», а потому предлагается, по одобрении устава, выбрать представителей в этот «Совет».

Как показали события в России и на Кавказе таких «Советов» предопределяет подъем революционного движения, когда это движение выливается в острых формах, а потому следует, что ввиду близости выборов в Городскую думу, соц. дем., желающие получить многие голоса городских мелких ремесленников, решили объединить эти элементы в одно целое, чтобы им было возможно направить эти голоса на выборах по своему желанию.

Докладывая об изложенному вашему сиятельству, с представлением упомянутого «Устава», имею честь присовокупить, что состав «организационной комиссии по делам объединения всех профессиональных союзов г. Тифлиса» выясняется, а по мере поступления сведений о ходе выборов в «Совет рабочих депутатов профессиональных союзов гор. Тифлиса» — таковые будут своевременно представлены вашему сиятельству.

Заведывающий особым отделом полковник (подпись).

ცხსა, ფობ. 2, საქ. 8, ფურ. 136. დღიანი.

27. საისტორიო მუზეუმი, ტ. XI-XII.

205. 1906 წლის ნოემბრის 18.— ოქმი საფაბრიკო ინსპექციის მიერ თბილისის ტრამვაის პარკში შრომის დაცვის პირობების შემოწმების შედეგზე.

1906 года ноября 18 дня г. Тифлис. Фабричный инспектор Тифлисской губернии И. Ф. Кухта, прибыв сего числа в депо трамвая, находящееся по Муштаидскому переулку, принадлежащее Анонимному обществу Тифлисского трамвая и заведуемое Соломоном Марковичем Фридманом в присутствии названного заведующего обнаружил следующее: нигде в мастерских не вывешены правила внутреннего распорядка, книга личных счетов с 17 октября с. г. совсем не ведется, записей заработка и выплаты рабочим не значится, с указанного числа, между тем выплата рабочим заработка была произведена 2 и 17 сего ноября; в пятидесяти расчетных книжках рабочих с 17 июня с. г. нет никаких записей о заработке и выплате рабочих, этих же записей нет в тридцати пяти расчетных книжках других рабочих с 17 августа с. г., держатели всех этих 85 книжек работают и теперь в мастерских, получая все время 2-го и 17 числа каждого месяца свой заработок, именной список рабочих ведется неполно: по заявлению г. заведующего и по табели рабочих в мастерских 146 человек, между тем в списке их значится 128 человек у №№ 29, 52, 60, 62, 66, 71, 73 и др. не означен возраст рабочих; у №№ 29, 52, 66, 77, 78, 83, 84, 85 и др. не означено местожительство рабочих. Книга 1-я для записи несчастных случаев ведется не полно: значущиеся под №№ 9, 10, 13 и 15 потерпевшие рабочие уже выздоровели и работают, отметок же о последствиях для потерпевших вследствие несчастных с ними случаев и обозначений о медицинских свидетельствах в книге не имеется; нет ссылок на счет уплаты вознаграждений потерпевших, у № 15 не означены лета и о том застрахованы ли рабочие нет никаких отметок. В книге 2—для несчастных случаев нет никаких записей кроме № 2 о произведенных выплатах вознаграждений, пособий и пр. тогда как все потерпевшие пособия получали. При посещении мною составителем настоящего протокола, депо трамвая были даваемы следующие записи, занесенные в ревизионную книгу — при посещении 18 ноября 1904 г. книга личных счетов и расчетные книжки с 10 октября не ведутся, именной список ведется не полно; 7 августа 1906 г. ни в одном из отделений мастерских нет полностью требуемых объявлений, книги списки рабочих совсем не имеется, ни у кого из рабочих нет расчетных книжек; 31 августа 1906 г. обнаружено несвоевременное заявление о несчастных случаях и сделано разъяснение относительно ведения книг для несчастных случаев, 4 ноября 1906 г. сделана такая запись: представляемые мне извещения о несчастных случаях ведутся крайне небрежно: в одной форме извещения время происшествия означаетс я иное, чем в другой форме, поступают по некоторым случаям прежде форма 2-ая, а затем 1-ая, первая книга ведется неполно, не обозначаются медицинские свидетельства, вторая

же книга совсем не ведется. При посещении 16 июля 1906 г. г. старшим фабричным инспектором депо было предложено немедленно выдать рабочим книжки, вывесить правила распорядка и пр. Депо трамвая с 1904 г. было посещено чинами инспекции 14 раз и сего числа депо было посещено ввиду отказа г. заведующего выдать увечному рабочему причитающееся пособие. О чем и составлен настоящий протокол.

Фабричный инспектор Тифлисской губернии Кухта, заведующий трамваем инженер Фридман.

ცხსა, ფონ. 275, საქ. 114, ფურ. 2—3. დედანი.

206. 1906 წლის ნოემბრის 28.—სარაჯიშვილის სპირტის, არყისა და ლიქიორის ქარხნის სამჭროების სია ცნობებით მათში ჩაბმული მუშათა რაოდენობისა და ხელფასის განაკვეთების შესახებ.

Распределение рабочих Т-ва „Ректификат“ по цехам с обозначением месячи [ого] содерж [ания] каждого в отдельности цеха

Ц е х	Колич. рабоч.	Месячный оклад	Общее со- держание		Отметка г. фабричног инспектора
			Руб.	Коп.	
Разливочный	9	25 р.—36 р.	272	06	- 83 1/3 — 1 р. 42 к. 96 к.—1 р. 64 к.
Укладочный	6	29 р. 30 к.—32 р. 40 к.	182	80	
Песудный	33	25 р.—39 р. 60 к.	993	86	
Водочн[ый] изгот[овл- ение] напитков	10	29 р. 30 к.—36 р.	298	80	
Аппарат[ная]	6	29 р. 30 к.—51 р. 70 к.	230	44	
Кочегарня	3	31 р. 25 к.—44 р. 77 к.	107	27	
Бондарный	1	36 р.	36	00	
Плотничный	2	25 р.—31 р. 25 к.	56	25	
Угольный	2	31 р. 25 к.—32 р. 40 к.	63	65	
Чернорабочие	7	25 р.—42 р. 59 к.	226	64	
Развозчики	15	25 р.—40 р. 98 к.	518	29	
Ковошечный	2	25 р.—39 р. 50 к.	64	60	
Сторожд, дворн. и лакеи	5	25 р.—38 р. 08 к.	152	56	
Всего	101		3203	56	

ცხსა, ფონ. 276, საქ. 27, ფურ. 3. დედანი.

207. 1906 წლის ნოემბრის 28.—ალიხანოვის, ტაიროვისა და ტოლეს ზეთ-სახდელი და საპნის სახარში ქარხნების დირექციის მოხსენება თბილისის გუბერნიის უფროსი საფაბრიკო ინსპექტორისადმი ამ ქარხნების მუშათა ხელფასის განაკვეთების შესახებ.

Сим имеем честь уведомить вас, что рабочие и мастеровые наших заводов получают следующее жалованье:

1) на маслостроительном	от 19 р. 50 к. до 32 р. 40 к. в м-ц
2) „ мыловаренном	„ 20 р. 80 к. до 25 р. 90 к. „
3) Амбарные и дворовые	19 р. 50 к. до 25 р.
4) Жестящики	36 р. до 54 р.
5) Бондари	39 р. 60 к.
6) Плотники	38 р. 40 к.
7) Каменьщики	31 р. 20 к.
8) Кочегары	от 18 р. до 36 р.
9) Дрогщики	„ 18 р. до 26 р.
10) Дворники	„ 15 р. „ 24 р. 70 к.
11) Слесари	„ 22 р. 75 к. „ 51 р.

С совершенным почтением.

Директор (подпись).

ცხსა, ფონ. 275, საქ. 34, ფურ. 9. დედანი.

208. 1906 წლის დეკემბრის 15.—თბილისის გუბერნიის სამთაშადნო და საქარხნო-საფაბრიკო საკრებულოს სხდომის ოქმი მუშათა საშუალო ხელფასის განსაზღვრის შესახებ თბილისის გუბერნიაში.

Присутствовали: председательствовал губернатор¹, члены: вице-губернатор А. Г. Чернявский, прокурор окружного суда его товарищ С. А. Королев, начальник Губернского жандармского управления Заушкевич, фабричный инспектор И. Ф. Кухта, окружной горный инженер А. Г. Цейтлин, от фабрикантов Г. Г. Адельханов, от горнопромышленников Л. Б. Хиддекель.

№№ ста-
тей по
порядку

Содержание дела и решение Присутствия

4

Определение средней поденной платы чернорабочим по местным данным, на основании ст. 18 Правил о вознаграждении потерпевших вследствие несчастных случаев (закон 2 июня 1903 г.) на новое трехлетие (1907, 1908 и 1909 гг.) в заведениях фабрично-заводской, горной и горнозаводской промышленности г. Тифлиса и Тифлисской губ.

По этому вопросу ис. д. старшего фабричного инспектора г. фабричный инспектор Кухта представил Присутствию данные, собранные им по г. Тифлису и губернии на заводах и фабриках о заработной поденной плате чернорабочих и выведенную им на основании этих данных среднюю плату для различных районов губернии, а именно:

Для г. Тифлиса:

взрослые мужчины . . . . . 1 р. 25 к.

„ женщины . . . . . 85 к.

¹ გუბერნატორის გვარი არ არის მითითებული.

В Борчалинском уезде:

на медных рудниках;

на добыче руды взр[ослые]	"	80—100 к.	90 к.
" креплении выруб.	"	100—120 к.	110 к.
" откатке руды	"	70—90 к.	80 к.
" закладке выр.прос.	"	70—100 к.	85 к.
" вспомогат[ельных]	"		
раб[отах]	"	70—90 к.	80 к.
" подр[остки]	"	40—60 к.	50 к.
" сортировке руды взр[ослые]	"	70—90 к.	80 к.
" под[ростки]	"	50—60 к.	55 к.
" мал[олетние]	"	40—50 к.	45 к.

На медеплавильных заводах:

нагрузчики или засыпщики взр[ослые]	"	90—100 к.	95 к.
откатчики шлаков	"	100—120 к.	110 к.
разные восп[омогательные]	"		
раб[отные]	"	70—100 к.	85 к.
" подр[учные]	"	40—70 к.	55 к.
на каменоломнях взрос[лые] мужч.	"	80—100 к.	90 к.

В Горийском уезде:

на каменоломнях взрос[лые] мужч.	"	80—100 к.	90 к.
на разработке графита	"	80—120 к.	100 к.

В Душетском уезде:

на медных и лормян[ых]	1		
руд[никах] взрос[лых] муж[чин]	"	100—120 к.	110 к.
" подрост[ков]	"	50—60 к.	55 к.

В Сигнахском уезде:

на нефтяных промыслах взрос[лых]	"	80—100 к.	90 к.
----------------------------------	---	-----------	-------

В Тифлиссском уезде:

на нефтяных промыслах взрос[лых] мужч.	"		
" промыс[лах] глуб. соли	"	70—80 к.	75 к.
" каменоломнях	"	90—120 к.	105 к.

В Телавском уезде:

на медных рудниках	"	80—100 к.	90 к.
" нефт[яных] пром[ыслах]	"	80—100 к.	90 к.

В Тионетском уезде:

на нефтяных промыс[лах]	"	80—100 к.	90 к.
-------------------------	---	-----------	-------

¹ სპეც. საბჭოთა.

Выслушав доклад г. фабричного инспектора и г. окружного горного инженера о средней плате чернорабочих, Присутствие, согласно ст. 18 Правил закона 2 июня 1903 г., постановило представленные ими размеры средних плат без изменений утвердить на три года (1907, 1908 и 1909 гг.); о чем и опубликовать в газете «Кавказ».

(Вице-губернатор) А. Чернявский
(Товарищ прокурора окружного суда) С. Королев
(Начальник Губернского жандармского управления) Заушкевич
Непременный член Присутствия, фабричный инспектор И. Кухта.

ცხსა, ფონ. 276, საქ. 38, ფურ. 1—2. დედანი.

209. 1906 წლის დეკემბრის 7.—ადგილობრივის ფაბრიკის გამგეობის მოხსენება თბილისის გუბერნიის საფაბრიკო ინსპექტორისადმი ფაბრიკის საწარმოებში ჩაბმული მუშების რაოდენობის და მათი ზელფასის განაკვეთების შესახებ 1902—1906 წლებში.

Вследствие вашего отношения от 27 пр[ошлого] месяца за № 175 настоящим честь имеем сообщить просимые вами сведения, помещенные ниже сего, о размерах заработной платы рабочим на фабриках общества по категориям и количеству рабочих на каждой фабрике, начиная с 1902 года по настоящий 1906 год.

Плата рабочим

Кожевенный завод

Дубильня	—	от 67 коп. до 1 руб. 60 коп.
Отделка	—	" 70 " " 1 " 80 "
Закройня	—	" 70 " " 1 " 80 "
Седельная мастерская	—	" 72 " " 1 " 47 "
Слесарня	—	" 70 " " 1 " 60 "
Подростки	—	" 27 " " " 57 "

Войлочная фабрика:

Слесаря	—	от 1 р. 16 к. до 1 р. 80 к.
Рабочие	—	" 88 к. " 1 р. 80 к.
Женщины	—	" 52 к. " " 72 к.

Обувное отделение:

Мастера	—	от 80 коп. до 1 руб. 60 коп.
Заготовщики	—	" 1 руб. " 1 " 80 "
Женщины	—	" 60 коп. " " 72 "
Подростки	—	" 55 " " " 80 "

Количество рабочих

	1902	1903	1904	1905	1906
Войлочная фабрика с обувным отделением:					
взрослых	459	442	449	427	459
малолетних	60	90	72	92	48
Кожевенный завод:					
взрослых	254	217	234	239	224
малолетних	40	36	29	12	16

Правление Акционерного общества кожевенного и войлочного производства на Кавказе Г. Г. Адельханова.

Г. Адельханов.

ცხსა, ფონ. 275, საქ. 119, ფურ. 2. დედანი.

210. 1906 წლის დეკემბრის 18.— რსდმპ თბილისის ორგანიზაციის მესამე რაიონული კომიტეტის პროკლამაცია, მიძღვნილი 1905 წლის 18 დეკემბერს ნაძალადევში დაღუპულ მუშათა ხსოვნისადმი.

Товарищи — рабочие и граждане! Вот уже год истекает со знаменитых октябрьско-декабрьских дней, со времени всеобщего восстания всего русского народа против царского правительства...¹ Восстание или революция кончилась тогда бумажным манифестом, таковой же конституцией, знаменитым декабрьским вооруженным восстанием во многих городах, особенно в Москве, временной победой и диким разгулом реакции по всей России...¹

В эти дни, как знаете и помните вы, товарищи-рабочие и граждане, и Тифлис не дремал, и здесь было то же, что в общем во всей России: всеобщие политические забастовки, встреча бумажного манифеста и объявления таковой же конституции большими открытыми выступлениями — многотысячными митингами, манифестациями и демонстрациями во главе с пролетариатом всех граждан города, знаменитой забастовкой почто[во]-телеграфных чиновников, декабрьской всеобщей забастовкой всего города и железных дорог и двухдневным революционным правительством пролетариата в лице стачечного бюро, разгромом царским правительством, вернее его дикой ордой — казаками, громадного жилого дома на Солдатском базаре со многими невинными жертвами, таковым же разгромом дома в Дидубе, а особенно бесчеловечным зверским избиением в ночь на 18 декабря той же дикой ордой казаков девяти молодых пролетариев дружинников, стерегущих тогдашний передовой ре-

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბუთისაა.

волюционных пост в Нахаловке. Вспоминать ли другие жертвы как-то: в Тхинвальском пер. тифлисского товарища Монтини, убитого в Баку хулиганами, и многих других, и известных и неизвестных, имя их—легион?!

Славияя память, вечная память всем этим борцам!

Благодарное потомство не забудет их—этот мартиролог всегда будет дорог и свят будущим нашим поколениям!

А теперь у нас все же неотвизчивая, неустраняемая потребность вспомнить о девяти мучениках 18 декабря! 18-го утром что видел Тифлис, тифлисский пролетариат на площадях своего передового революционного поста Нахаловки? Ночь сравнительно прошла спокойно. Тифлис спокойнее спал. А утром?! Там, под горкой Нахаловки, по углам иссеченные, изрубленные обезображенные и изодранные трупы девяти пролетариев-революционеров! Кто не видел трагической картины этих славных вояков¹-революционеров, рвущихся на борьбу с темными силами царского правительства, этих жертв в неравной борьбе? Вот пред вами образы горячих тифлисских рабочих Георгия Элиава, Каладзе, Цинцадзе, Нинидзе и других! Их¹, изрубленных по разным углам дикими казаками, рядом положили живые товарищи, сняв общий портрет, снесли на общий склеп у той же горы...¹ Настроение у всего тифлисского пролетариата невыразимо трагичное, трагичное потому, что не в силах были отомстить тогда же врагу!..

Но тифлисский пролетариат глубоко затаил в «душе» эту трагическую историю, как многое другое. Если тогда он оказался слабым и не смог так же физически расправиться с отъявленными царскими башибузуками во главе разных генералов и их присных, то всей своей дальнейшей деятельностью и борьбой он докажет, он покажет, что он не уступит врагу, он не ударит лицом в грязь и не осрамит своих северных товарищей — москвичей и других. Он прекрасно понимает теперь, что только физической силой можно выбить врага, вооруженной силой политической сознательного и партийно руководимого революционной социал-демократией пролетариата и всего революционного народа. Крепко врезалась в память у тифлисских товарищей эта трагическая история девяти мучеников-товарищей...² Они их не забудут!...² Да и вы, граждане, революционный народ, не можете их забыть. Они ведь защищали пост революции в Тифлисе от разгрома—они пожертвовали собой в отчаянной схватке, в неравной борьбе, оставленные вами,—они, герои, спасали честь революции в Тифлисе, революции, продолжающейся и теперь, при господстве темной реакции со своими военно-полевыми судами. Если у вас есть чистаа революционной совести, вы не можете не трепетать, не дрожать, не сжимать кулаков по адресу еще разгуливающей по всей России дикой орды царских опричников, глядя на портрет этих славных девяти революционеров Тифлиса.

Смотрите, глядите почаше на образы их! Вдохновляйтесь и возгревайте еще себя, граждане, если не довольно вам сегодняшних жертв военно-полевых судов, и готовьтесь вместе стать с пролетариатом и во главе единственно революционной партии — Российской социал-демократической рабочей партии — к борьбе, вооруженной борьбе!

¹ ასეა საბჭოთაში.

² მრავალწერტილი ყველგან საბჭოთისაა.

ქართული
საისტორიო

Пусть с оружием критики выступит во всей силе критика оружием, как говорил в революционные дни незабвенный, бессмертный Карл Маркс.

А товарищи-рабочие не забудут их жертв 18 декабря, как не забывают того дела, которому нахаловские герои-пролетарии сознательно пожертвовали собой.

Вечная память им — борцам революционерам — социал-демократам!

Жив, да здравствует революционно-социал-демократический пролетариат!

Да здравствует борющийся пролетариат!

Долой царя и его опричников!

Да здравствует весь революционный народ!

Да здравствует великая российская революция!

Долой всех кровопийц-эксплуататоров!

Да здравствует Российская социал-демократическая рабочая партия!

Долой капитализм!

Да здравствует социализм!

Третий районный комитет Российской социал-демократической рабочей партии.

ცხსა (მოსკოვი). არალეგალურ გამოცემათა კოლექცია, № 1422,
სტამბური წესით დაბეჭდილი ეგზემპლარი.

211. 1906 წელი. — სატაბრიკო ინსპექციის მიერ ქ. მუშაობის ანგარიში და ცნობები თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში, ბათუმის და სოხუმის ოლქებში ტაბრიკ-ქარხნებს, მათში ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის და 1906 წელს მუშათა გაფიცვების შესახებ.

Название узлов и участков	Пространство заведываемого участка в вер- стах	Число подчиненных надзору промышленных заведений к концу 1906 г.	Число рабочих в этих заведениях	Число осматриваемых заведений, подчиненных надзору	Число посещений в этих заведениях	Общее число посещений, не подчиненных над- зору промышленных заведений	Число подвешающих надзору паровых котлов к концу 1906 года	Число произведенных внутренних освидетель- ствований котлов	Число оставленных и опечатанных котлов	Число жа- лоб и просьб		Число обнаруженных нарушений при посеще- нии заведений	Число нарушений, записанных в протокол	Число протоколов в течение года	З а б а с т о в к и		Результаты		Окончались без удовле- ворения требований		
										От заведывающих	От скользящих рабочих				в т. ч. повтор.	в по- втор.	всех	всех		Требования удовлетво- ренны	
																				Всего	Частью
Батумская об- ласть, Кутаисская губ. и Сухумский округ																					
Один уч. Старший фабр. инспектор	32583	10	1577	11	53	41	135	8	—	4	3898	2776	52	—	2	—	112	—	2	—	
Тифлисская губ.																					
1 участок, Старший фаб- рич. инспектор	13008	47	683	38	73	39	83	4	—	15	208	6	54	—	43	—	1455	—	3	43	
2 „	19282	80	—	27	136	12	90	9	1	5	590	303	150	8	40	—	1455	—	10	31	
По всей губернии . . .	22300	77	3169	65	209	51	173	13	1	545	90	206	180	2	73	—	2964	—	1060	8000	
			857	65	209	51	173	13	1	545	90	206	180	2	87	—	4419	—	1148	74	
															14	—	—	—	—	4485	

ცხსა, ფონ. 276, საფ. 39, ფურ. 2. ღებანი.

212. 1906 წელი.— საფაბრიკო ინსპექციის 1906 წლის ანგარიში თბილისის გუბერნიის 1-ლ და მე-2 უბნებში საფაბრიკო-საქარხნო მრეწველობაზე ზედამხედველობის დარგში.

1. Число состоявших под надзором инспекции заведений и число рабочих в них.

Таблица А

	Состояло к началу отчетного года	В течение отчетного года		Закрылось	Состоит к началу следующего года
		Вновь подчинено	Изъято из подчинения		
1. Число заведений	73	8	—	4	77
2. Число рабочих, занятых непосредственно в заведении:					
малолетних м[ужск.] пола	122	8	—	4	115
" ж[енск.]	77	6	—	—	73
" об[оего]	199	14	—	4	188
подростков м[ужск.]	456	17	—	33	554
" ж[енск.]	58	—	—	—	99
" об[оего]	514	17	—	33	653
взрослых м[ужск.]	3368	165	—	160	3597
" ж[енск.]	338	6	—	—	414
" об[оего]	3706	171	—	160	4011
Итого рабочих м[ужск.] пола	3946	190	—	197	4266
ж[енск.]	473	12	—	—	586
Всего	4419	202	—	197	4852

Таб. Б. Распределение заведений, состоящих к концу отчетного года по группам

	Число заведений	Общее число рабочих соответствующих групп
С числом рабочих свыше 1000 чел.	—	—
" " " " 501 до 1000 чел.	1	625
" " " " 101 " 500 "	11	2417
" " " " 51 " 100 "	8	621
" " " " 21 " 50 "	27	809
" " " " 20 и менее	30	380
Итого	77	4852

II Паровые котлы

	Состояло к началу отчетного года	В течение года		Состоят к началу следующего года
		Прибыло	Убыло	
1. Постоянных: фабрично-заводских	133	5	12	126
2. прочих	44	—	3	41
3. Подвижных: Фабрично-заводских	—	—	—	—
4. прочих	—	—	—	—
5. Котлов сельскохозяйственных	6	—	—	6
И т о г о	183	5	15	173

6. Число разрешенных в течение отчетного года паровых котлов 5.

III Осмотры ревизии

А. Осмотры промышленных заведений, подчиненных надзору инспекции.

	Число заведений
1. Число посещенных в течение отчетного года заведений, подчиненных надзору инспекции	
{ по 1 разу	23
" 2 "	14
" 3 "	9
" 4 "	5
" 5 "	5
" 6 "	2
" 8 "	2
" 10 "	2
" 11 "	1
" 12 "	1
" 15 "	1
И т о г о	65
2. Число посещенных в течение отчетного года заведений, не подчиненных надзору инспекции	19
3. Число всех посещений заведений, подчиненных надзору	213
4. " " " " не подчиненных "	51

Б. Осмотры и освидетельствования паровых котлов.

	Произведено внутреннее освидетельствование котлов:				
	фабричных	сельскохозяйственных	Прочих		
			в заведениях, не подчиненных надзору инспекции	в домах, банях и пр.	в складах
1. Число котлов, освидетельствованных в течение года	11	—	2	—	—
2. Число котлов, остановленных и опечатанных вследствие описного их состояния	—	—	1	—	—

IV. Жалобы и ходатайства заведывающих

	Число случаев жалоб и ходатайств
В течение года разобрано на местах, в промышленных заведениях	9
В течение года разобрано в канцеляриях	11
Итого разобрано	20

V. Жалобы и просьбы рабочих

А

	Число случаев жалоб и просьб	Число рабочих, которых касались принесенные жалобы и просьбы
В течение года разобрано на местах в промышленных заведениях	28	503
разобрано в канцеляриях	31	42
Итого разобрано	59	545

Б. Результаты разбора

	Число рабочих, жалобы которых разобраны
Отказано по неосновательности жалоб	221
Состоялось миролюбивое соглашение или устранен повод жалобы	309
Прекращено, предложено обратиться в суд, оставлено без последствий за невозможностью окончания дела или результаты разбора неизвестны	15
И т о г о , ...	545

В. Поводы разобранных в течение отчетного года жалоб и просьб рабочих

	Число поводов, жалоб и просьб	
	заявленных	оказавшихся основательными
1. Отказ от работы до срока	18	9
2. Сокращение рабочего времени	210	210
3. Принуждение работать сверхурочно	—	—
4. Другие нарушения условий найма, касающиеся продолжительности рабочего времени	—	—
5. Принуждение исполнять другую работу	1	1
6. Нарушение условий найма по снабжению квартирами	—	—
7. Нарушение условий найма по снабжению харчами	—	—
8. Нарушение условий найма по подаче врачебной помощи	1	1
9. Неправильность по продаже из фабричных лавок	2	2
10. Невыдача расчетных книжек и контрамарок	2	2
11. Неправильные записи в расчетных книжках	—	—
12. Невыдача и задержание заработка	34	30
13. Неправильное исчисление и понижение заработка	213	211
14. Принуждение брать вместо денег харчи и товар	—	—
15. Незаконные вычеты	—	—
16. Неправильные штрафы	—	—
17. Невыдача паспортов	—	—
18. Дурное обращение и побои	—	—
19. Невыдача или недовольство размером вознаграждения за утрату здоровья	3	3
20. Непредоставление возможности продолжать работу (после болезни, долголетней службы и т. п.)	60	60
21. Низкие заработки (вследствие неудовлетворительных расценок, плохого материала и проч.)	210	—
22. Неоказание пособия из штрафного капитала	—	—
23. Невыдача удостоверения о службе	23	20
24. Прочие доводы	—	—
И т о г о	777	549

საქართველოს
საბჭოთაო მთავრობა

VI. Нарушения и неправильности по применению законов заведывающими промышленными заведениями

Нарушения и неправильности, касающиеся	Число случаев замечаний по обнаруженным неправильностям и закононарушениям.	Число случаев по поводу которых были составлены протоколы.
I. Правил о расчетных книжках	29	1
II. Правил о заработной плате	5	—
III. Правил о штрафовании рабочих и о хранении и расходовании штрафных капиталов	—	—
IV. Правил о продолжительности и распределении рабочего времени	13	—
V. Правил о работе малолетних, подростков и женщин	5	—
VI. Установленных в целях надзора формальностей	84	5
VII. Правил и постановлений об охране жизни, здоровья и нравственности рабочих	22	2
VIII. Нарушение правил о продаже в кредит (о фабричных лавках)	—	—
IX. Нарушение правил о паровых котлах	17	—
X. Прочих правил, не вошедших в предшествовавшие разделы	31	—
Всего по отделам I—X	206	8

VII. Протоколы

	Во всех случаях, за исключением нарушений правил о паровых котлах			По нарушениям правил о паровых котлах (в общие судебные учреждения)	Всего
	В присутствии	В общие судебные учреждения	Итого		
В течение отчетного года направлено	1	1	2	—	2

VIII. Несчастные случаи с рабочими

	Число несчастных случаев		
	имевших исходом смерть	прочих	итого
Число всех заявленных инспекции случаев	—	53	53
Число случаев, расследованных чинами фабричной инспекции на месте	—	16	16
Итого	—	—	—

Старший фабричный инспектор
Тифлисской губернии А. Писаренко.

ცხსა, ფობ. 275, საქ. 110, ფურ. 10—12. დღიანი.

213. 1906 წელი.—სოხუმის ოლქის წლიური ანგარიშიდან ცნობებით ოლქში საფაბრიკო-საქარხნო მრეწველობის მდგომარეობისა და საწარმოებში ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის შესახებ 1906 წელს.

Фабрики и заводы	Число фабрик и заводов	Сумма производительности	Число рабочих
Лесопильных заводов	11	230,000	500
Кирпичных	12	15,500	72
Гончарных	3	1 015	23
Для выжигания извести	12	4,030	26
Мельниц водяных	351	22,490	357
паровых	—	—	—
Лимонадных заводов	2	2,200	7
Винокуренных заводов	2	5 700	5
Итого в округе	393	280,935	990

ცსსა, ფონ. 13, ანაწ. 15, საქ. 359, ფურ. 26. დედანი.

214. 1907 წლის იანვრის 5.—საბარალმდებლო ოქმიდან ქუთაისის გუბერნიის რკინიგზელ მუშათა საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვების შესახებ 1905 წლის ოქტომბერ-დეკემბერში.

После дарования всемилостивейшего манифеста 17 октября 1905 г. среди железнодорожных служащих Закавказской ж. д., в районе ее, входящем в округ Кутаисского окружного суда, проявилось, как почти и повсеместно в России, брожение умов. Брожение это выразилось сперва в образовании различных союзов, возникших первоначально для урегулирования экономических отношений служащих, а затем, вскоре, под влиянием пропаганды лиц, враждебных правительству, упомянутые союзы приняли политическую окраску и стали добиваться ниспровержения существующего государственного и общественного строя, для осуществления каковой цели в декабре 1905 г. примкнули к начавшейся в России всеобщей политической железнодорожной забастовке, окончившейся 7 января 1906 г.

Возникшая таким образом стачка железнодорожных служащих Закавказских ж. д. в районе Кутаисского окружного суда протекала следующим образом.

Ко времени образования профессионального железнодорожного союза служащих в начале октября—ноября 1905 г., преследовавшего чисто экономические цели для улучшения быта низших железнодорожных служащих, от каждой из служб дороги были выбраны лица, пользующиеся доверием, которые с ведома и разрешения высшего железнодорожного начальства устроили съезд делегатов по этому вопросу, причем в Поти и Батум неоднократно стал приезжать из Тифлиса запасной ревизор движения Садовников. Он неоднократно собирал служащих на

ст. Поти и Кутаис на митинги, на которых призывал к ниспровержению существующего в России государственного и общественного строя, виновника их бедственного положения, и учреждению взамен демократической республики, указывая на необходимость общими силами бороться против правительства всеми средствами, а в том числе и наиболее действительным—всеобщей забастовкой. Садовников, пропагандируя на митингах созыв Учредительного собрания, говорил слушателям приблизительно следующее: «Товарищи, пора нам покончить дела со старым правительством и старым строем. При старом строе народ находился под сильным гнетом, теперь же нам необходимо вести борьбу для достижения полной свободы, предлагаю вам, а в особенности «кляузным» русским, примкнуть ко всеобщей забастовке. Мы, товарищи, путем забастовки добьемся полной свободы. Нам необходимо народ избавить от гнета, а для этого нужно свергнуть нашего царя, как бесполезного, и учредить народное правление. Правительство нас грабит и высасывает последнюю кровь. У нас для этого всего есть хорошее оружие—полная забастовка железных дорог до выполнения правительством наших требований. Если и эта мера не поможет, то тогда мы должны вооружиться и вести борьбу с правительством» (л. д. 74, 116, 141, 266, т. III). Такого же содержания речи тогда же произносили: объезжавшая все главные станции железных дорог пропагандистка-женщина, личность которой на дознании осталась невыясненной; на ст. Батум—надсмотрщик телеграфа Вольных, конторщики Байков и Канакотин и слесарь депо Айхгольц; на ст. Поти—представитель городской социал-демократической партии Виктор Тевзая; на ст. Кутаис—начальник станции Головня, представитель городской социал-демократической партии Кавтарадзе, служащие Тевзадзе, Канделак и др.

Речи эти и пропаганда идей о политическом характере стачки имели успех среди большинства служащих и рабочих различных служб дорог (л. д. 74, т. III и 9 об., т. IV).

Затем уже 8 декабря 1905 г. конференцией делегатов служащих Закавказских ж. д. была отправлена по всем станциям дорог на имя начальников станций, начальников депо и выборных от служащих дорог следующего содержания телеграмма: «Конференция делегатов от служащих Закавказских дорог, вследствие предложения 29 дорог присоединиться к объявлению всеобщей политической забастовки, постановила примкнуть к всеобщей российской забастовке с 12 ч. ночи на 10 декабря. Бюро конференции просит товарищей телеграфистов оставлять для дежурства на станции по одному телеграфисту для пропуска поездов; совместно с товарищами по движению пропускать поезда, назначенные стачечным бюро для организационных сношений; все поезда, застигнутые в пути на малых станциях, должны доходить до сортировочных станций, за исключением пассажирских, которых не выпускать из Тифлиса, а застигнутые на малых станциях—пропускать до Тифлиса, Батума. Бюро конференции». Копия этой телеграммы была сообщена Тифлисскому бюро социал-демократической организации рабочей партии (т. IV, л. д. 17 и др.).

Согласно этой депеши и в силу указанных выше обстоятельств, Закавказские ж. д. по всем службам забастовали в полночь на 10 декабря.

всякое движение, как пассажирское так и товарное, а также операции по отправке и приему грузов были прекращены тогда же и в округе Кутаисского окружного суда на участках: Варварино—Батум—Поти—Кутаис—Чиагури—Тквибули, причем означенная полная забастовка железных дорог, как сказано выше, продлилась до 7 января 1906 г.

Показаниями целого ряда допрошенных на дознании свидетелей установлено, что, по предложению местных революционных организаций, ввиду общности целей и задач забастовавшими служащими в главных пунктах дорог были образованы «стачечные бюро», составленные по выбору на митингах из лиц от каждой категории служащих, под председательством одного из членов бюро-организаций. Обязанности каждого из членов бюро были регламентированы собранием членов последних вместе с представителями городских организаций. Так, некоторым поручались полицейские функции в данном районе, некоторым—судебные, одни из членов должны были собирать в кассу бюро деньги служащих, обложенных определенным налогом на организацию, вооружение и содержание своей «красной сотни»; другие заведывали этой сотней и вместе с ней нападали на войска, охранявшие железнодорожную линию, смещали железнодорожных служащих и насильственным образом похищали и отбирали оружие у железнодорожной жандармской полиции, частных лиц и из железнодорожных учреждений; третьи обязаны были посещать местные городские митинги и обо всем происходившем доносить собранию служащих, вести пропаганду и поддерживать тесную связь с тайными сообществами; некоторые заведывали делегатскими поездками, отправляя и принимая их исключительно в целях бюро или сообщества; на некоторых возлагалось заведывание и снабжение провиантом забастовавших служащих по линии дороги и т. д. Таким образом, в целях организации железнодорожного бюро и в Батумском районе в конце ноября 1905 г., во время ожидавшихся военных действий в г. Батуме, некоторые из членов бюро строили баррикады на улицах города из вагонов товарной станции (л. 69, 66, 105 и др., т. I).

Осуществляя указанные цели, 30 ноября 1905 г. толпа народа и служащих ст. Батум под руководством членов Батумского стачечного бюро учинили вооруженное ограбление склада оружия в кассе товарной ст. Батум, а со служащих станции и депо Батум в октябре и декабре собирали ежемесячно деньги в размере 3½ проц. от получаемого содержания в пользу организации и боевой кассы (л. 4—9, 20 и др., т. I). В Потийском районе судом железнодорожного бюро был объявлен бойкот с удалением от службы начальнику станции Кузьминскому, дорожному мастеру Ивановичу, артельщику Солоухину и сторожу Савельеву (л. 23—35, т. II). В Кутаисском районе 2 ноября на ст. Шорапань подвергся суду и бойкоту жандармский унтер-офицер Качанов, которого насильственным образом выслали вместе с семьей на поезде в г. Тифлис, якобы за провокацию (л. 85, 164, 161, т. III). Со стороны членов Кутаисского бюро и во время бывшей забастовки подверглись ограблению жандармские вахмистр Собачкин, у которого отняли берданку, и унтер-офицеры Фещенко и Цепенко, у которых похитили револьверы, и Старунов, который был принужден по требованию выдать патроны (л. 59, 94, 96, 140 об., 324, т. III). Членами этой же железнодорожной организации в конце

საისტორიო
მონაშტე

ноября (256, т. III) были учинены нападения с целью похищения оружия на цейхгауз Кутаисской жандармской железнодорожной команды и канцелярию — квартиру начальника Кутаисского полицейского отделения полковника Гамрекелидзе, где были похищены 8 казенных берданок (л. 142, 264 и др., т. III), а в декабре месяце, вследствие слухов о подходе карательных отрядов из Тифлиса, с целью не пропустить их в Кутаисскую губ. в Сурамском перевальном тоннеле на пути был взорван казенный паровоз системы ферли № 112, взятый из депо ст. Михайлово членами Квирильского стачечного бюро (л. 112, 211 об., 215, 216, т. III). Сверх сего, члены сообщества для склонения на свою сторону охранявших линию войск вели среди них противоправительственную пропаганду (т. I, III).

Из произведенного осмотра телеграфом лент видно, что отдельные бюро сносились между собою по телеграфу, передавая в организации или отдельным делегатам как железнодорожных, так и общих организаций нужные сведения о ходе революционного движения как вообще, так и по Кутаисской губ. и Батумской обл. в частности, о передвижении воинских правительственных отрядов, за действиями которых ими наблюдалось весьма зорко, и т. п. (л. 8—62, т. IV). Кроме делегатских поездов, в движении находились лишь воинские поезда с запасными нижними чинами, отказывать которым в отправке их на родину и вызывать их раздражение являлось для членов железнодорожных стачечников бюро нежелательным. Кроме изложенного, некоторые отдельные бюро, как, например, Самтрედское, от имени служащих и социал-демократической рабочей партии ставили иногда даже местным начальствующим лицам различного рода ультиматумы и требования, грозя в случае отказа принятием решительных мер с своей стороны (л. 58 об., т. IV).

Таковой чисто политический характер стачка железнодорожных служащих на участке Варварино—Батум—Поти—Кутаис—Чиагури—Тквибули имела все время вплоть до прибытия из Тифлиса воинских карательных отрядов, силою восстановивших движение по дороге и самые пути, поврежденные перед приближением войск...

Товарищ прокурора Тифлисской судебной палаты В. Горемыкин.

ცხსა (მოსკოვი), ფონ. იუსტიციის სამინისტროსი, საქ. 1002, ფურ. 8—20. პირი.

215. 1907 წლის იანვრის 10.—ქუთაისის გუბერნიის უფროსი საფაბრიკო ინსპექტორის მოხსენება ვაჭრობა-მრეწველობის სამინისტროსადმი მუშათა გაფიცვების რაოდენობის შესახებ 1906 წელს.

Во исполнение циркулярного предписания от 19 сентября 1906 г. за № 11861 имею честь донести отделу промышленности, что в промышленных заведениях вверенного мне района за 1906 г. произошли две за-

бастовки, карточки о коих представлены мною в отдел промышленности своевременно под № 172 и 202.

Старший фабричный инспектор подписал Сушевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 132, ფურ. 30. პირი.

216. 1907 წლის იანვრის 30.— თბილისის გუბერნიის უფროსი საფაბრიკო ინსპექტორის მოხსენება ვაჭრობა-მრეწველობის სამინისტროსადმი მუშათა გაფიცვების რაოდენობის შესახებ გუბერნიაში 1906 წელს.

Честь имею донести отделу промышленности, что в истекшем 1906 году было всего 9 забастовок на фабриках и заводах Тифлисской губернии и послано о них 10 карточек: 9—при донесении от 15 июля 1906 г. за № 4 и одна карточка при донесении от 13 августа за № 5.

Старший фабричный инспектор Тифлисской губернии А. Писаренко.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834, ანაწ. 818, საქ. 132, ფურ. 31. პირი.

217. 1907 წლის თებერვლის 9.— ქ. თბილისში მდებარე ზოგიერთ სამრეწველო საწარმოთა სია ცნობებით მასში ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის შესახებ.

№№ по порядку	Название промышленного заведения	Кто владелец	Местонахождение	Число рабочих	Размер пособий
1	2	3	4	5	6
1 2 3	Кожевенный завод Фабрика обуви Войлочная фабрика	Акционерное о-во заводов „Г. Г. Адельханов“	г. Тиф- лис	245 634 320	В размере половинного заработка; в течение от 2-х до 3-х месяцев; далее этого по усмотрению правления.
4	Кожевенный завод	Заргарьянц и К ^о	„	50	В размере полного заработка в течение 3-х месяцев; далее же по усмотрению заводоуправления.
5	Механический завод	Акц[ионерное] о-во „Г. З. Яралов“	„	263	В размере половинного заработка в течение 2-х мес; далее же по усмотрению заводоуправления.

№№ по порядку	Название промышленного заведения	Кто владелец	Местонахождение	Число рабочих	Размер пособий
1	2	3	4	5	6
6	Меднопрокатный завод	А. А. Мелик-Азарьянц	г. Тифлис	22	Во все время болезни полная заработная плата.
7	Мыловаренные и маслостойные заводы	Акц[ионерное] о-во заводов Таирова, Алиханова и Толле	"	110	В размере полного заработка во все время болезни.
8	Ректификационный завод	Д. З. Сараджев	"	108	В размере полного заработка в течение 6 мес. далее же в половинном размере
9	Пивоваренный завод	Насл[едников] Ветцель	"	53	В размере полного заработка в течение 1 1/2 месяцев.
10	Депо трамвая	Анонимное о-во	"	148	В размере полного заработка потерпевшим от несчастного случая и в половинном — от болезни в течение 1 1/2 месяцев.

ცხსა, ფონ. 275, საქ. 136, ფურ. 4—5. დღიანი.

218. 1907 წლის თებერვლის 9.— თბილისის მე-2 უბნის საწარმოთა საცნობებო მათი მფლობელობის, ადგილსამყოფელის და იქ ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის შესახებ.

№№ по порядку	Название промышленного заведения	Кто владелец	Местонахождение	Число рабочих	Размер пособий
12	Табачная фабрика	Акц [ионерное] о-во „Мир“	г. Тифлис	290	В размере половинного заработка в течение 3-х месяцев всем рабочим, прослужившим менее 8 лет; от 8 до 12 лет в том же размере в течение 4-х мес. 12—15 лет—5 мес. и более 15 лет 6 мес.

Продолжение таблиц

№	Название промышленного заведения	Кто владелец	Местонахождение	Число рабочих	Размер пособий
13	Табачная фабрика	А. А. Энфианджиянц	"	409	Т о ж е
14	" "	Бр. Бозарджиянц	"	285	Т о ж е
15	" "	Нас [ледников] Сафарова	"	196	Т о ж е
16	Центральная электрическая станция трамвая	Анонимное о-во	"	22	В размере половинным в течение 1 1/2 месяцев и полностью потерпевшим от несчастного случая.

ცხსა, ფონ. 275, საქ. 136, ფურ. 2—3. პირი.

219. 1907 წლის თებერვლის 16.— საბრალმდებლო ოქმიდან ამიერკავკასიის რკინიგზაზე მუშათა საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვის შესახებ 1905 წლის დეკემბერში.

Революционное движение, охватившее в 1905 г. многие местности России, проявилось, между прочим, в ряде забастовок на российских железных дорогах вообще и на Закавказской в частности.

Первая забастовка на этой дороге, совпавшая со всеобщей политической забастовкой почти во всех отраслях промышленности и торговли, началась 14 октября 1905 г., причем всякая жизнь на дороге замерла: прекратилось движение товарных и пассажирских поездов, приостановилось действие телеграфа и телефона, железнодорожные мастерские не работали, станции не обслуживались и проч. В движении находились только так называемые «делегатские» поезда, поддерживавшие общение между забастовочными комитетами, развозившие воду и провизию по линии и вообще обслуживавшие неотложные нужды забастовщиков. (л. д. 539).

С обнародованием высочайшего манифеста от 17 октября более умеренная часть железнодорожных служащих, сочувствовавшая до того забастовке, выступила с осуждением продолжения таковой, находя, что «манифест дал больше, чем можно было ожидать» (л. д. 379, 381, 382, об., 385, 387, 389 об., 398 об., 405, 412, 421 и проч.), а представители более крайнего направления в речах, произносимых ими на митингах, доказывали необходимость воспользоваться благоприятным, по их мнению, моментом и «нанести решительный удар правительству», чтобы добиться созыва Учредительного собрания и установления на развалинах существующего строя демократической республики.

Ораторами этого рода на митингах по словам свидетелей Некрасова (98), Фанти (112), Осетрова (140), Зильберберга (159) и многих других (229, 240, 238, 354 об., 384, 395, 396, 403, 437 об., 236, 397 об., 371, 527), являлись железнодорожные служащие: Юрий Дмитриев Кобяков, Владимир Зиновьев Добровольский, Степан Алексеев, Дондуров, Михаил Андреев Ковалев, Матвей Петров Федоров, Николай Алексеев Давидовский, Семен Спиридонов Джугели, Василий Давидов Бунтури, Михаил Иосифов Климиев и Соломон Евсеев Долидзе.

На митинге, созванном 23—24 октября, Дондуров, как это видно из показаний свидетелей Некрасова (98), Фанти (112), Билибина (396) Осетрова (140) и Монахова (403), указав собравшимся на то, что у них существует забастовочное бюро, но нет средств на продолжение забастовки, предложил озаботиться учреждением забастовочного фонда, для чего обратиться 60:000 руб., собранных со служащих, на нужды русско-японской войны, и открыть сбор добровольных пожертвований. По этому предложению, тут же на митинге Кобяковым и Ковалевым было собрано 200 руб., причем инженер Давидовский был избран казначеем и впоследствии выдавал забастовщикам: семейным—по 1 руб., а холостым—по 50 коп. в день (л. д. 393).

Однако, несмотря на все старания агитаторов, более умеренная часть служащих взяла верх и к 4 ноября октябрьская забастовка прекратилась по всей линии (л. д. 539).

Тем не менее, описанная агитация за забастовку продолжалась и отчасти под влиянием ее, а отчасти из чувства солидарности с забастовавшими к тому времени служащими почтово-телеграфного ведомства 16 ноября возникла на той же дороге забастовка телеграфистов (л. д. 539).

Главными организаторами этой забастовки, по словам свидетелей Егоровой (340), Ключана (407), Михайлова (411) и других (415, 429 и 429 об.), были служащие на телеграфе Семен (он же Симон) Дмитриев Махароблидзе, Давид Сааков, Кахеладзе и Иван Луарсабов Цинадзе.

Прежде чем приступить к забастовке, Махароблидзе и Кахеладзе 16 ноября, как это удостоверили свидетели Лемке (365), Кузьмин (371), Михайлов (411) и Ключан (407), побывали в Нахаловке на митинге машинистов и заручились согласием последних на случай, если против забастовавших телеграфистов будут приняты правительством какие-либо репрессивные меры. Того же числа о возникшей забастовке Махароблидзе объявил начальнику телеграфа Гамолицкому (336).

По инициативе тех же Махароблидзе, Кахеладзе и Цинадзе, был созван в Тифлисе съезд «делегатов от линейных и служащих телеграфа».

На собраниях этого съезда, происходивших под председательством Цинадзе, Махароблидзе и Кахеладзе, последние произносили речи, в коих по словам свидетелей Скибы (429), Шенфер (429 об.), Михайлова (411), Протопопова (415) и других (407, 409), призывали к всеобщей политической забастовке и наряду с экономическими требованиями выступали и политические. На одном из таких собраний, происходившем 19 ноября, по предложению Цинадзе и Махароблидзе, был поставлен на обсуждение вопрос об удалении со службы начальника телеграфа Гамолицкого, какой вопрос по большинству 27 голосов против 11 и был решен в утвердительном смысле. Составленный по этому поводу протокол в чи-

სე დიხუი პიდიასი: ცინაძე — ვ კაჩევე სედიასედი სიბრანია, ა მახარობლიძე ი კახელაძე — ვ კაჩევე თოვარშიედი სედიასედი (76, 409, 411, 407 ი 415). ობ ეთი პიასიბილენი სიბრანია მახარობლიძე 22 ნიბრე ობიავილ გამილიცკი, კიორი პიდი ვლიანიედი უგროს სიჩალა პიდალ რაპორტი ო ბილეზი, ა ეთენ დილენი ბილ სივეს ოსავიტი სლუბუ ია დიროე (336).

ჟელაე ეასავიტი ვსეხ ტელეგრაფიფივ სიმიკნუტი კ ეაბასივკე, მა-
ხარობლიძე იე ოსანალივალსედი პიდედი უგროსი ი დიდე ნასილიედი. ტაკ,
პი სივამ სვიდეტელნიცი ეგორივი (340), სკიბი (420) ი შეპფერ (429
ობ.), მახარობლიძე პილე ობიავილენი ეაბასივკე ეივალსედი სიპროვოჟდე-
ნიი თილყი ტელეგრაფიფივ ი «აპარატიუი», ი, პიგროვივ უბიფიფთმ თემ,
კიო ჟილ რიბოთატი, ეივიფიესედი «პიხვატილი ოს რიკ დეპეში, პიბროსალი იხ
ი სილ»¹ ი ვიგნალი ვსეხ ოს აპარატიუი.

ს პიეროდიმ ტელეგრაფი ი რიკი ეაბასივკიფივ 19 ნიბრე ბილა რი-
სილანი პი ლიიიიი ტაკაე ტელეგრამა: «პიდედავტი თილყი დეპეში ობ არ-
მეიო-ტატარსკი რეზიე. პიდედიასედი სიბრანია ცინაძე, თოვარიფი პიდე-
დიასედი დიდეგატი ს. მახარობლიძე...» სკრეპლენა ეთა ტელეგრამა პი-
დიფიუ «სეკრეტარე» ფიქციონირივალსედი ი თი ვრემა «ბიო რილეზნოდო-
როჟნიხ სლუჟაჩიხ» მაშინიფი სილომონა დილიძე (169). კრემა თიო,
24 ნიბრე ეა პიდიფიუ «სარშიხ დიდეგატივ ს. მახარობლიძე ი დ. კახე-
ლაძე» ბილა რივსილანი «პი ვსემ ვეტივამ» ტელეგრამა ტაკიო სიდე-
რჟიე: «ნაფროიენი თერდოე. პიდედიჟივალსედი პიდედიფიი სიბრანია
(169). ვიიბე, კაკ ეთი ოსაივლენი ოსმორი პიიბიფიენიხ კ დელუ ტელე-
გრამი (ლ. დ. 83, 94 ი 169), სიდერჟიედი რივლიჩნიე რიპიროჟიენი ეაბა-
სივოჩნიო ბიო, ვსე ონი პიდიასი თემი ჟე მახარობლიძე, კახელაძე ი
ცინაძე, პიჩემ, სიუი პი ადრესამ, მიიგი ოს ეთიხ ტელეგრამი დილნი
ბილი ბიფი ი კიიფიხ პიდედავამე ი «ბიო რილეზნოდოროჟნიხ სლუჟაჩიხ».

ეაბასივკე ტელეგრაფიფივ პიერკატილსედი 25 ნიბრე, ო ჟემ სიოფ-
თვარშიედი ტელეგრამა ეა პიდიფიუ მახარობლიძე ი კახელაძე თიგა ჟე
ი ბილა რივსილანი პი ლიიიი (83).

ვმესე თემ, ონაკი, აგიტაიე ეა ოსფროფივ ნივი ვსეობიედი პილი-
ტიჩესკი ეაბასივკი პიდედიჟალსედი.

ს ეთიი ცილუ ი თეჩენე ვსეო ნიბრე მესეატი ი ი ნიჩალე დეკაბრე ო
დიოე ოსფროფივ დიროგი, ია თივარნიი სიანიიი ი ი დიუიხ მესატი პიტი
ეჟედენიედი ოსფროფივალსედი მიტინგი, ია კიორიხ ვ კაჩევე ორატორივ, პი
სივამ სვიდეტელივ კვიტკიი (247), მოიფეევა (250), ხალკივსკიო (257),
ბიარსკიო (260) ი მიიგიხ დიუიხ (ლ. დ. 277, 140, 159, 437 ობ., 277, 229,
232; 393, 396, 397 ობ., 266, 378 ობ., 275, 280; 376; 376 ობ.; 98; 240, 354 ობ.,
304, 386, 177, 365, 371 ი 527), ვიფიუპალი ვიფეეპიიიიი ორატორი ოქ-
ტაბრსკიხ მიტინგივ კიბიაკივ, დიბროვოლსკიი, დავიდივსკიი, კივალეი,
ეიუგელი, ბიუნტური, დილიძე ი კლიმეი, ა რივო ალესანდრი ივანოი სი-
დოვიიიი, სემენ (იი ჟე სეო) შერმადიიოი ეკიიიი, მიხაილ დიმიტრიეი
გაბიუიი, ვლადიმირი კარპივ კიიიფიე, კირილ მოიფეევი ნაზარენკი, ან-
თიი ეივლეივ ლიუცენკი, ევსევიი სიეპანოივ კანჩერი, ნიკოლაი სილომონი
ეილდასიანოი, გავრილ სერგეეი (იი ჟე სარკისი) თერ-არუტიიიი, სიეპი
ვასილეივ მათეშვილი, ივან ეივლეივ გილუშენი, ანთიი მანუჩარივ ეიკი-

¹ სიგა საბუთი.

სე других подписали: Цинадзе—в качестве председателя собрания, а Махароблидзе и Кахеладзе—в качестве товарищей председателя (76, 409, 411, 407 и 415). Об этом постановлении собрания Махароблидзе 22 ноября объявил Гамолицкому, который под влиянием угроз сначала подал рапорт о болезни, а затем должен был совсем оставить службу на дороге (336).

Желая заставить всех телеграфистов примкнуть к забастовке, Махароблидзе не останавливался перед угрозами и даже насилиями. Так, по словам свидетельницы Егоровой (340), Скибы (420) и Шепфер (429 об.), Махароблидзе после объявления забастовки явился в сопровождении толпы телеграфистов в «аппаратную», и, пригрозив убийством тем, кто хотел работать, явившиеся «похватили из рук депеши, побросали их в стол»¹ и выгнали всех из аппаратной.

С переходом телеграфа в руки забастовщиков 19 ноября была разослана по линии такая телеграмма: «Передавать только депеши об армяно-татарской резне. Председатель собрания Цинадзе, товарищ председателя и делегат С. Махароблидзе...» Скреплена эта телеграмма подписью «секретаря» функционировавшего в то время «бюро железнодорожных служащих» машиниста Соломона Долидзе (169). Кроме того, 24 ноября за подписью «старших делегатов С. Махароблидзе и Д. Кахеладзе» была разослана «по всем ветвям» телеграмма такого содержания: «Настроение твердое. Придерживайтесь продолжения забастовки» (169). Вообще, как это установлено осмотром приобщенных к делу телеграмм (л. д. 83, 94 и 169), содержащих различные распоряжения забастовочного бюро, все они подписаны теми же Махароблидзе, Кахеладзе и Цинадзе, причем, судя по адресам, многие из этих телеграмм должны были быть в копиях передаваемы в «бюро Российской социал-демократической рабочей партии» и в «бюро железнодорожных служащих».

Забастовка телеграфистов прекратилась 25 ноября, о чем соответствующая телеграмма за подписью Махароблидзе и Кахеладзе тогда же и была разослана по линии (83).

Вместе с тем, однако, агитация за устройство новой всеобщей политической забастовки продолжалась.

С этой целью в течение всего ноября месяца и в начале декабря во дворе управления дороги, на товарной станции и в других местах почти ежедневно устраивались митинги, на которых в качестве ораторов, по словам свидетельницы Квиткина (247), Моисеева (250), Халковского (257), Боярского (260) и многих других (л. д. 277, 140, 159, 437 об., 277, 229, 232, 293, 396, 397 об., 266, 378 об., 275, 280; 376; 376 об.; 98; 240, 354 об., 304, 386, 177, 365, 371 и 527), выступали вышеупомянутые ораторы октябрьских митингов Кобяков, Добровольский, Давидовский, Ковалев, Джугели, Бунтури, Долидзе и Климиев, а равно Александр Иванов Садовников, Семен (он же Сео) Шермадинов Чкония, Михаил Дмитриев Габуния, Владимир Карпов Конишев, Кирилл Моисеев Назаренко, Антон Яковлев Луценко, Евсей Степанов Канчер, Николай Соломонов Золдастанов, Гавриил Сергеев (он же Саркисов) Тер-Арутюнов, Степан Васильев Матешвили, Иван Яковлев Глушеня, Антон Манучаров Чико-

¹ ასეა საბჭოთაში.

საქართველოს
საბჭოთაო მთავრობა

ვანი, Аркадий Константинов Троицкий, Владимир Егоров Тер-Асатуров, Исаак Михайлов Кавтарадзе и Яков Георгиев Галуштов. Все эти лица в речах, произносимых ими на митингах, призывали к устройству всеобщей политической забастовки и к вооруженному восстанию, с тем чтобы добиться созыва Учредительного собрания и установления взамен существующего строя демократической республики.

Ввиду возражений некоторых служащих, что забастовка для них разорительна, Чкония и Кобяков обещали открыть для неимущих кредит в лавке общества потребителей Зак[авказской] ж. д. в размере месячного жалования (247, 250, 257, 260, 277 и 437 об.). Кроме того, Кобяков старался уверить собрание, что «саперы уже на их стороне» (396). Особой резкостью отличались речи Канчера и Климиева, из коих первый в одной из речей вспомнив, между прочим, про Минина и Пожарского, закончил ее так: «Заложим наших жен и детей и приобретем ружья, так как от правительства можно чего-либо добиться только вооруженной силой», а Климиев на одном из митингов, призывая к вооруженному восстанию, предложил разбить железнодорожный склад с оружием и взять деньги на вооружение из сберегательной кассы (л. д., 98, 354, об., 384, 140, 159, 229, 232 и 240).

Митинги эти, по словам свидетелей Зильберберга (159), Шматкова (177), Гаспарова (232) и других (247, 250, 257, 396, 384 и 397 об.), собирали Добровольский, Ковалев и Джугели, причем как они, так равно Чкония, Кобяков, Конышев, Луценко, Тер-Асатуров, Григорий Дмитриев Тавкелов и Евсей Константинов Топуридзе угрожали не желавшим посещать митинга и не сочувствовавшим забастовке бойкотом и убийством.

По словам свидетелей Лемке (365), Отто (368) и других (371 и 374), обыкновенно председательствовали на митингах те же Добровольский, Бунтури и Долидзе.

Помимо митингов, как это удостоверили свидетели Фанти (112), Некрасов (98), Анисимов (378 об.) и другие (247, 250, 257, 260, 393, 397 об., 376 об., 159, 354 об., 266, 439, 266 и 236), Кобяков, Добровольский; Назаренко, Ковалев, Александр Георгиев Лалиашвили, Григорий Степанов Цвениев и Илья Иванов Иванов к забастовке и к вооруженному восстанию призывали служащих во время занятий в Управлении, причем из них Кобяков, Добровольский, Ковалев, Лалиашвили, Цвениев и Иванов, а равно Чкония, Луценко, Троицкий, Тер-Асатуров, Бунтури и Топуридзе приносили в Управление, раздавали и читали служащим вслух прокламации, содержащие в себе призыв к забастовке и к бунту. Наконец, помимо участия в качестве оратора на митингах, Александр Садовников, по словам свидетелей Евстигнеева (361), Галовни (372) и Петрова (449), разъезжал по линии и вел агитацию за забастовку среди линейных служащих.

Помимо описанной агитации, с целью создать правительству затруднения финансового характера, Кобяков, Садовников, Долидзе и Джугели, по словам свидетелей Осетрова (140), Зильберберга (159), Даля (391) и Гнатченко (437 об.), склоняли служащих ликвидировать железнодорожную пенсионную кассу, для чего немедленно истребовать храня-

შიეს в последней вклады и притом непременно золотом. Но эта агитация успеха не имела.

Главными организаторами декабрьской забастовки на ст. Тифлис и по линии Закавказской ж. д. свидетели Евстигнеев (361) и Билибин (396) называют Кобякова, Добровольского, Конышева, Топуридзе и Габуния.

Между прочим, на случай вооруженного столкновения с войсками, по предложению Добровольского, как это удостоверили свидетели Баранос (266) и Бонданг (280), были выбраны особые начальники, а именно Чкония, Тер-Асатуров и Топуридзе, которым все «должны были подчиняться на баррикадах».

В начале декабря для решения вопроса о забастовке состоялся в Баку съезд делегатов от групп железных дорог, в том числе и от Закавказской. Делегатами от сей последней, по предложению Добровольского, были избраны, кроме самого Добровольского, еще Чкония, Габуния, Назаренко, Матешвили, Кавтарадзе, Бунтури, Долидзе и Глушеня, которые, за исключением, впрочем, Глушени, почему-то оставшегося в Тифлисе (437 об.), участвовали в означенном съезде, откуда и прислали в Тифлис за своей подписью телеграмму, извещавшую о том, что съезд решил присоединиться к всеобщей политической забастовке, уже возникшей к тому времени на железных дорогах центральной России, причем предписывалось готовиться и ждать сигнала (л. д. 238, 449, 247, 250, 257, 360, 378 об., 266, 275, 265, 368, 371, 159, 280, 436, 437 об., 439, 444 и 404 об.).

Таким сигналом послужила полученная в Тифлисе 9 декабря вечером телеграмма из Москвы от Центрального бюро конференции делегатов 29 железных дорог, созданной Всероссийским железнодорожным союзом. Содержание этой телеграммы, обнаруженной по обыску у Семена Джугели и несколько искаженной телеграфом при передаче таково...

Вслед за получением этой телеграммы 11 декабря из Тифлиса от имени Центрального забастовочного бюро была разслана «по всей линии и ветвям начальствующим для объявления всем служащим» такая телеграмма: «Постановление РСДРП. Забастовка началась [в] 12 ч. ночи с 10-го на 11/ХІІ (декабря). Обслуживать только поезда: воинские с запасными, едущими домой, провизонные для служащих и делегатские. Порожние составы с бригадами возвращать [в] Тифлис—ІІ, № 4 и 74/75 от 10/ХІІ пропустить. Председатель бюро Джугели. Тифлисские делегаты: Матвей Федоров, Домбровский, Тер-Арутюнов, Галустов» (л. д. 144).

Телеграммой от 12 декабря за подписью Долидзе было объявлено по всей линии, что с этого числа «поезда будут назначаться и вообще все депешы, относящиеся [до] тифлисского стачечного комитета, будут подаваемые и подписаны стачечным бюро» (л. д. 171 об.).

С 12 декабря ст. Тифлис и вся линия Закавказской ж. д. были захвачены забастовщиками, причем повторилось буквально то же, что и в октябрьскую забастовку, а именно: вся жизнь на дороге замерла, и,

¹ გამორკვებულია დეპეშის შენაარსი.

საისტორიო
მკვლევარები

согласно вышеприведенной телеграмме, движение пассажирских и товарных поездов приостановилось, и к обращению допускались только воинские с запасными нижними чинами и так называемые «делегатские» поезда, обслуживавшие лишь неотложные нужды забастовщиков; начальник ст. Тифлис Козьминский был смещен, жандармы были удалены и охрану станции приняли на себя вооруженные милиционеры, поставленные Центральным комитетом Российской социал-демократической рабочей партии (л. д. 436, 444, 425).

Милиционеры главным образом наблюдали за тем, чтобы никто не смел работать вопреки запрещению комитета. Так, они задержали не желавших бастовать весовщиков Анисимова и Романченко и повели было их в Нахаловку, но по дороге кто-то крикнул, что идут казаки, и милиционеры, бросив задержанных, разбежались (378 об.). В другой раз милиционеры задержали весовщика Бонданга за то, что на заявление их, что теперь все в их руках, он осмелился возразить: «Придут войска, и ваша радость не надолго». Задержанного Бонданга они доставили в Нахаловку в комитетскую тюрьму, где он, по его словам, и просидел вместе с другими заключенными несколько часов (280 и 277).

Как видно из осмотра приобщенных к делу телеграмм (л. д. 83, 94, 144 и 169), вся распорядительная власть, как на ст. Тифлис, так равно и по всей линии, перешла к «Центральному стачечному бюро» в Тифлисе, которое и давало директивы местным стачечным организациям, образовавшимся к тому времени на более крупных станциях, как-то: Елисаветполь, Акстафа, Аджикабул, Санаин, Александрополь, Михайлово, Батум и проч. Большинство осмотренных телеграмм отправлены после 12 декабря от имени «Центрального стачечного бюро» и получены на имя сего последнего; некоторые же из телеграмм, отправленные до 12 декабря, снабжены подписями Садовникова, Дондурова, Федорова, Тер-Арутюнова, Матешвили, Галузова, Джугели, Бунтури и Долидзе. Равным образом некоторые телеграммы до 12 декабря были получены на имя Добровольского, Матешвили, Бунтури и Долидзе, как «представителей железнодорожного бюро» и «делегатов» (л. 83, 94, 169 и 171 об.).

В состав «Центрального стачечного бюро», как это установлено упомянутым осмотром телеграмм (л. 83, 94, 169 и 171 об.), а равно показаниями свидетелей Бараноса (266), Зильберберга (159) Гаспарова (232), Евстигнеева (361), Конькова (393) и других (л. д. 396, 397 об., 277, 349 и 455), входили Долидзе, Добровольский, Кобяков, Чкония, Джугели, Тронцкий, Галузов, Садовников, Дондуров, Федоров, Тер-Арутюнов, Матешвили и Бунтури. Всего в составе бюро, по словам свидетеля Александра Евангулова было 30 чел. членов Российской социал-демократической рабочей партии, из коих 18 — фракции «меньшевиков» и 12 — фракции «большевиков» (102), но личность остальных, кроме вышеупомянутых, дознанием установить не удалось.

Главным распорядителем от имени бюро на ст. Тифлис, как это выяснилось из показаний свидетелей Зильберберга (159), Сикорского (238), Андржейковича (369), Моисеева (250) и других (340, 342, 343, 344, 365, 374, 422, 425 и 429), был Соломон Долидзе, объявивший себя «начальником движения» (439), а по словам свидетеля Креслера (344), даже «считавшийся «начальником дорог». Долидзе составлял депеши, прика-

зывал их рассылать по линии, отправлял поезда, назначал машинистов и проч. Он же разрешал случайным пассажирам проезд в делегатских поездах (159, 238 и 369). Безусловно не допускались в эти поезда только офицеры и чиновники, которых Долидзе называл «слугами паршивого русского правительства» (л. д. 439).

Ближайшими помощниками Долидзе, передававшими его распоряжения, по словам тех же свидетелей, были Бунтури, Габуния, Матешвили, Антон и Калистрат Чиковани и Тер-Асатуров. Последний был полномочным хозяином на товарной станции Тифлис, разрешал выдавать грузы, для чего на накладных и делал надписи: «Разрешаю выдать. Тер-Асатуров», назначал наряды служащих, приказал, между прочим, вскрыть вагон с картофелем, который и продавал по 40 коп. пуд и проч.

Захватив дорогу, стачечное бюро стало эксплуатировать ее в свою пользу (л. д. 250, 365, 425, 437 об. и 455), для чего на ст. Тифлис в вагоне, по словам свидетеля Ярцева (275), была устроена так называемая «комитетская касса», в которой и продавались билеты пассажирам, получившим от Долидзе разрешение на проезд. Что же касается товарной станции, то здесь, по словам свидетелей Квиткина (247), Моисеева (250), Халковского (257) и других (260, 280, 422, 437 об., 249 и 275), еще накануне забастовки Долидзе, Чкония, Добровольский, Тер-Асатуров и Топуридзе, объявили служащим, что со следующего дня все операции товарной кассы должны перейти в ведение комитета, и действительно, как это удостоверили свидетели Халковский (257) и Ярцев (275), грузы стали выдаваться грузополучателям «дружинниками», которые и взыскивали деньги. Общий убыток, причиненный дороге неправильной выдачей грузов, расхищением за забастовочное время до 200 груженных вагонов, приостановкой эксплуатации, порчей подвижного состава, пути и проч., простирается, как это видно из сообщения управления дороги от 27 августа 1906 г. за № 2055, до 10 миллионов рублей (539).

Помимо доходов от эксплуатации дороги, на нужды забастовочного бюро был установлен еще особый сбор со служащих. Сборщиками, по словам свидетелей Евстигнеева (361), Билибина (396), Камышина (376) и других (376 об.), состояли Кобяков, Конышев, Луценко и Добровольский, у которого по обыску, между прочим, были отобраны два купона от чековой книжки, по одному из коих за подписью Добровольского значатся полученными от неизвестного лица 3 руб. (96).

Наконец, забастовщиками был организован на ст. Тифлис свой особый суд, в состав которого, как видно из показаний свидетелей Бараноса (266), Шкандыбина (277), Халковского (257), Боярского (260) и других (280, 422, 247, 275 и 277), были избраны Кавтарадзе, Чкония, Золдастанов, Тер-Асатуров и Антон Чиковани.

Созданное забастовкой положение вещей, естественно, долго продолжаться не могло, почему уже в самом начале ее стали поговаривать о предстоящем введении на дороге военного положения.

Встревоженное этими словами, стачечное бюро 12—13 декабря разослало по всей линии такую телеграмму: «Товарищи. В Тифлисе ходят упорные слухи, что дороги наши переходят в руки военного ведомства. Если оправдается этот слух, то вы, товарищи, все от мала до велика

оставляйте работу, борьба идет не на жизнь, а на смерть, и если слух оправдается, чтобы вся жизнь на дороге остановилась, и если не удастся нам дать сигнал, то едуший машинист-военный будет вам сигналом».

15 декабря ст. Тифлис была занята войсками.

Вслед за сим стачечное бюро разослало по линии другую телеграмму такого содержания: «Тифлисский уезд и Закавказская ж. д. на военном положении; мы, уступая силе, оставили линию и укрепляем свои боевые позиции; предлагаем и вам оставить линию только после того, как явятся силы реакции, и занять и укрепить свои боевые пункты» (см. допол[ение] пер[вое] в конце II тома).

Тем не менее, по распоряжению военного начальства, были отправлены на линию воинские поезда, главари забастовки были арестованы и постепенно к 29 декабря восстановилось правильное движение поездов по всей дороге, за исключением, впрочем, участка Тифлис — Батум — Поти, где забастовка прекратилась только к 10 января 1906 г. (539).

Ввиду приведенных данных в качестве обвиняемых были привлечены: Семен Чкония, Юрий Кобяков, Александр Садовников, Владимир Добровольский, Михаил Габуния, Владимир Конышев, Семен Махароблидзе, Давид Кахеладзе, Кирилл Назаренко, Антон Луценко, Григорий Тавкелов, Евсей Канчер, Степан Дондуров, Михаил Ковалев, Александр Лалиашвили, Григорий Цвениев, Николай Золдастанов, Матвей Федоров, Гавриил Тер-Арутюнов, Степан Матешвили, Иван Глушеня, Антон Чиковани, Аркадий Троицкий, Иосиф Кезели, Калистрат Чиковани, Илья Иванов, Владимир Тер-Асатуров, Исаак Кавтарадзе, Яков Галустов, Николай Давидовский, Семен Джугели, Василий Бунтури, Михаил Климиев, Евсей Топуридзе, Иван Цинцадзе и Соломон Долидзе (т. 1, 291 об. и 315).

Из них последние шестеро скрылись еще до допроса и за всеми принятыми к тому мерами не могли быть разысканы, вследствие чего о сыске их сделано представление в Департамент полиции (597 и об.). Остальные же, будучи допрошены в качестве обвиняемых и не признав себя виновными, дали следующие объяснения...¹

И. д. товарища прокурора Тифлисской судебной палаты Ю. Калвайтис.

ცხა (მოსკოვი), ფონ. იუსტიციის სამინისტროსი, საქ. 639, ფურ. 9—19. პირო.

220. 1907 წლის მარტის 12.— ალიხანოვის, ტაიროვისა და ტოლეს ზეთ-
ხაზდელი და საპნის სახარში ქარხნების მუშათა ეკონომიური მოთხო-
ნილობანი.

Выработанные и предъявленные рабочими маслобойных, мыловаренных заводов «Алиханова, Таирова и Толле» к хозяевам завода.

1. 8-ми часовой рабочий день.

¹ გამოტოვებულია ბრალდებულთა ჩვენებები.

2. По субботам 7-ми часовой рабочий день.
3. Вежливое обращение администрации завода с рабочими.
4. Всякий из служащих завода, уличенный в недостойном, в отношении рабочих, поведении по требованию рабочих должен быть удален с завода.
5. Уничтожение обысков рабочих.
6. Прием рабочих с обоюдного — рабочих и хозяев, согласия, увольнение рабочих производится самими рабочими.
7. Увеличение вознаграждения: получающие до 20 руб. включительно 25%; от 20 до 30 руб.—20%; от 30 до 40 руб.—15%; 40 и выше—10%.
8. Двухнедельный обязательный отпуск в году каждому из рабочих с сохранением жалования и места.
9. При пользовании завода поденными рабочими каждый из последних: пользуется не менее чем недельной работой, проработавший более месяца, через месяц получает книжку и должен быть зачислен в штатные рабочие.
10. Поденная плата для поденных рабочих определяется в 80 коп., а при зачислении поденного рабочего в штатные не менее 20 руб.
11. Все рабочие и их семьи (семья у женатого, сам рабочий, его жена и дети, семья у холостого — сам рабочий, мать его и отец) пользуются медицинской помощью и медикаментами за счет завода.
12. При болезни рабочие получают в первые три месяца, полный оклад, а во вторые три месяца — половину месячного оклада; после вторых трех месяцев, т. е. через 6 месяцев с начала болезни рабочий может быть уволен, причем ему выдается вознаграждение за столько месяцев, сколько лет прослужил рабочий, неполный год считается за целый год.
13. Каждый из рабочих получает за счет завода 2 ф. масла и 3 ф. мыла.
14. Выдача из прошлогоднего дивиденда рабочим 1000 руб. добавочное вознаграждение.
15. Разногласия между рабочими и хозяевами разрешаются третейскими судами, составленными из равного числа рабочих и представителей хозяев.
16. Выдача рабочим вознаграждения за забастовочные дни.

ცხსა, ფობ. 275, საქ. 34, ფურ. 11. პირი.

221. 1907 წლის მარტის 14.—ქუთაისის გუბერნიის უფროსი საფაბრიკო ინსპექტორის მოხსენება ხარკოვის ოლქის საფაბრიკო ინსპექციისადმი ქუთაისის გუბერნიაში და ბათუმისა და სოხუმის ოლქებში მომქმედო ფაბრიკა-ქარხნების სიით და მათში ჩაბმული მუშათა რაოდენობის ჩვენებით.

Во исполнение предписания от 8 сего марта за № 621 имею честь донести вашему превосходительству, что в настоящее время действуют промышленные заведения:

I. В Батумской области:

- 1) Ящично-жестяночный завод Н. и Т. общества «А. И. Манташева и К^о» — 916 рабочих.
  - 2) Ящично-жестяночный завод С. А. Сидеридиса — 350 рабочих.
  - 3) Наливная станция товарищества «Бр. Нобель» — 30 рабочих.
  - 4) Табачная фабрика Л. М. Биниат-оглы — 96 рабочих.
  - 5) Механический, чугунно-литейный и котельный завод В. Г. Каплана — 54 рабочих.
  - 6) Завод сухих и масляных красок тор. дома «Бертман и Карповский» — 15 рабочих.
  - 7) Завод минеральных красок Г. Г. Ковалевского — 14 рабочих.
  - 8) Кожевенный завод тор. дома «Бр. Чилингириан» — 28 рабочих.
- Итого 8 заводов с 1503 рабочих.

II. В Кутаисской губернии:

- 1) Табачная фабрика бр. Пираловых — 52 рабочих.

III. В Сухумском округе:

- 1) Лесопильный завод Л. Д. Феттнера — 22 рабочих.
- Всего 10 заводов с 1577 рабочих.

Старший фабричный инспектор Сушевский.

უკრაინის სსრ ცსსა ხარკოვის ფილიალი, ფონ. 834. ანაწ. 818, საქ. 147, ფურ. 16. დედანი.

222. 1907 წლის მაისის 1.—თბილისის დროებითი გენერალ-გუბერნატორის დადგენილება გაფიცვებში მონაწილეობისათვის ტრამვაის მუშათა დაჯარიმების შესახებ.

Секретно.

Я, временный Тифлисский генерал-губернатор, генерал-лейтенант Тимофеев, принимая во внимание, что служащие Тифлисского электрического трамвая 1 мая сего года устроили политическую забастовку, сего числа постановил: оштрафовать названное выше предприятие на 3000 рублей, предложив дирекции под страхом административной ответственности не выдавать никоим образом служащим за один день забастовки жалования. Исполнение настоящего постановления поручить и об. тифлисского полицмейстера.

Подписал: вр. тифлисский генерал-губернатор, генерал-лейтенант Тимофеев.

ცსსა, ფონ. 40, საქ. 67, ფურ. 18. პირი.

- 223. 1907 წლის მაისის 2.—** ბორჯომის ბოქაულის მიერ შედგენილი ოქმიდან ხეტუის სახერხი და მინერალური წყლების ჩამომსხმელი ქარხნების მუშათა გაფიცვის შესახებ 1-ლ მაისს.

1907 года, мая 2 дня. М. Боржом. Пристав Боржомского участка Петровчак произвел настоящее негласное дознание и путем агентурных и лично мной собранных сведений по обстоятельству бывшей 1-го сего мая политической забастовки в м. Боржом и на Черной речке, развившейся в том, что по требованию Боржомской революционной организации 1-го сего мая были закрыты все торговые и ремесленные заведения в м. Боржоме и на Черной речке и приостановлены работы на лесопильном заводе и упаковочном отделении Боржомских минеральных вод имени е. и. высочества вел. кн. Михаила Николаевича...

Пристав Боржомского участка К. Петровчак.

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 574, ფურ. 126. პირი.

- 224. 1907 წლის მაისის 6.—** საფაბრიკო ინსპექტორის მოხსენება თბილისის გუბერნიის საფაბრიკო ინსპექტორისადმი აღელხანოვის ფაბრიკის მუშებსა და აღმინისტრაციას შორის მომხდარი კონფლიქტის შესახებ.

Вследствие № 96 от 5 сего мая имею честь донести вашему высококородию следующее: 7 апреля с. г. на войлочной фабрике Акционерного общества «Г. Г. Адельханов и К^о» с числом рабочих 152 чел. и на обувной того же общества с 400 чел. был заявлен отказ от работы с предупреждением за 2 недели на первой из них 41 рабочему и на второй — 28, расчет этих рабочих вызван сокращением производства, ввиду переживаемого Акц. об-ом кризиса. После праздничного перерыва, т. е. 25 апреля, вместе с работающими на фабриках рабочими, явились и все рассчитанные, причем последние предъявили администрации фабрик требования или предоставить им работу на фабриках, или же уплатить им по следующему расчету: прослужившим менее 3 лет трехмесячное жалование и более 3 лет за каждый год службы месячный оклад; правление в этом требовании рабочим отказало, а так как они уходить из фабрики не желали, то правление опасаясь беспорядков, ввиду присутствия на фабриках уволенных рабочих, закрыло фабрики, заявив всем уже рабочим расчет. 26 апреля никто из рабочих на фабрики впущен уже не был. Узнав о происходящем, я, 25 апреля явился на фабрику для расследования недоразумений. В переговоре со всеми рабочими, я предложил уволенным рабочим разойтись, но те ответили отказом, на предложение мое правлению покончить дело с рабочими миром и на предложение предоставить неуволенным рабочим работу с предупреждением о гражданской за это ответственности правление также ответило отказом.

Для улажения недоразумений мною были посещены фабрики 26 и 28 числа и был сделан доклад обо всем происходящем г. тифлисскому губернатору. В сентябре 1906 года на войлочной фабрике было уволено 90 чел. раб. и на кожевенном заводе 70 чел. Всем этим рабочим правление тогда выдавало за 3 месяца вперед, что составило около 12.000 руб., на эту то выдачу и ссылались теперь уволенные рабочие, но при этом

увеличили свои требования, а остальные рабочие в переговорах держивали, причем никто из них не заявлял мне, что им правление давало ранее обещание платить за 3 мес. при увольнении (последнее заявили рабочие лишь 4 мая); рабочим мною предлагалось искать удовлетворения всеми законными способами, но не мешать другим работать. 5 мая я вновь вел переговоры с рабочими и 2-мя заведующими, но ничего нового не выяснилось.

Фабричный инспектор Тифлисской губернии (подпись).

ცსსა, ფონ. 275, საქ. 121, ფურ. 3—4. დედანი.

- 225.** 1907 წლის ივნისის 12.— რკინიგზის ჟანდარმთა სამმართველოს ბათუმის განყოფილების უფროსის მოხსენება ქუთაისის საოქმო სასამართლოს პროკურორისადმი მოიჯარადრე ჩილინგარიანის მუშათა გაფიცვის შესახებ.

Секретно.

Забастовка рабочих подрядчика Чилингарова имела место между станциями Ланчхуты и Джуматы, на 32 и 33 верстах; забастовка продолжалась два дня, к коей примкнули все без исключения рабочие, в том числе 52 человек. Работы производились по насыпи земляного полотна для обходного пути, т. е. копали землю и переносили таковую на носилках на расстояние не более трех саженей.

Подполковник Юлинец.

ცსსა, ფონ. 21, საქ. 110, ფურ. 113. შევებული.

- 226.** 1907 წლის ივნისის 25.— თბილისის გუბერნიის უფროსი საფაბრიკო ინსპექტორის მოხსენება გუბერნატორისადმი ბორჯომის შუშის ქარხნის მუშათა მღელვარების შესახებ.

Имею честь донести на благоусмотрение вашего превосходительства, что в день посещения моего Боржомского стекловаренного завода, 24-го сего июля, произошло массовое волнение среди рабочих, вызванное приостановкой действия этого завода, возникшей, как оказалось, от недостачи нефти вследствие неаккуратного доставления железной дорогой сделанного заводом заказа.

Приняв меры к возможному успокоению рабочей массы, требовавшей возмещения убытков за все приостановки в работе, как возникшие не по их вине, я, вместе с тем, поставлен был в необходимость послать срочную депешу начальнику Закавказских железных дорог следующего содержания: «Неисправное доставление дорогой нефти (уже просрочено 7 дней) повело к приостановке Боржомского стекловаренного завода и вызывает массовое неудовольствие рабочих. Настоятельно прошу принять меры. Жду ответа, иначе принужден телеграфировать генерал-губернатору».

На депешу эту я никакого ответа не получил и приостановка действия завода продолжается.

Старший фабричный инспектор Тифлисской губернии (подпись).

ცსსა, ფონ. 34, საქ. 574, ფურ. 245. დედანი.

227. 1907 წელი. — ცნობები თბილისის გუბერნიასა და ბათუმის ოლქში 1907 წელს მომხდარ უბედურ შემთხვევათა და 1904 - 1905 წლებში დასახ ჩრებულებზე გაცემული დახმარების შესახებ.

		თფილისკაა გუბერნია			ბათუ- სკაა ობა.
		1 უა- სტოკ	2 უა- სტოკ	იტოგო	
ჩისლო პოსტუპი- ნის 1907 წ. საავ- სტოკის საგანის საგანის საგანის	ჩისლო პომ. ჯავდენიის, პოლინენის ნადო- რუ ინსპექციის და ჩისლო რაბოჩის ვ ნიხ ჯა 1907 გ.	83/1833	31/3204	94/5087	8 1503
	ჩისლო პოლინენის ნადო- რუ ჯავდენიის, ს კო- ტორის ღოსავენი ვ 1907 გ. ინვესტი- ნისა. საუაყა და ჩისლო რაბოჩის ვ ნიხ .	5/334	7,736	12/1070	5/1364
	ვრემენია პოტერა ტრუდოსპო- ბოლეს 3-ს დნი	13	59	72	175
	პოსტოინია პოლინია პოტერა ტრუ- დოსპო- ბოლესი	—	—	—	—
	პოსტოინია ჯასტიჩია პოტერა ტრუ- დოსპო- ბოლესი	1	12	13	28
	სმერტი	—	1	1	1
	ისოლ ნეივსენი	—	1	1	1
	იტოგო	14	73	87	205
	1/2 საუაყა პოსტოინია უტრათი ტრუდოსპო- ბოლესი და სმერტი ოტ ვსეო ჩისლო ნესაფსტიჩის საუაყა	7,1	17,8	16,0	11,1
	ჩისლო რასსელოდირანის ჩინიის ინსპექციის ნესაფსტიჩის საუაყა ოტ ოტეტი ჯა 1907 გ.	10	16	26	72
ჩისლო აქტოვ სოგლასენიის და ნესოგლასენიის საუაყა და სუმა ვაღანიის ოტ სოგლასენიის ვოზნაგრაჟენიის	1904 გო				
	ჩისლო სოგლასენიის	—	4	4	16
	ვადანო ოტ ეტიმ სოგლასენიის:				
	გოლიჩის პენსიის, რ. ბ.	—	—	—	63,25
	ედინოვრემენის ვოზნაგრაჟ. რ. ბ.	—	1567,80	1567,80	4343,00
	ნესოგლასენიის	—	—	—	—
	1905 გო				
	ჩისლო სოგლასენიის	—	3	3	101
	ვადანო ოტ ეტიმ სოგლასენიის:				
	გოლიჩის პენსიის, რ. ბ.	—	216,00	216,00	—
ჩისლო აქტოვ სოგლასენიის და ნესოგლასენიის საუაყა და სუმა ვაღანიის ოტ სოგლასენიის ვოზნაგრაჟენიის	ედინოვრემენის ვოზნაგრაჟ. რ. ბ.	—	845,00	845,00	51061,84
	ნესოგლასენიის	—	1	1	1
	1906 გო				
	ჩისლო სოგლასენიის	1	9	10	21
	ვადანო ოტ ეტიმ სოგლასენიის:				
	გოლიჩის პენსიის, რ. ბ.	—	—	—	56,33
	ედინოვრემენის ვოზნაგრაჟ. რ. ბ.	2107,40	3154,60	5262,00	13866,45
	ნესოგლასენიის	1	2	3	1
	1907 გო				
	ჩისლო სოგლასენიის	1	8	9	137
ჩისლო აქტოვ სოგლასენიის და ნესოგლასენიის საუაყა და სუმა ვაღანიის ოტ სოგლასენიის ვოზნაგრაჟენიის	ვადანო ოტ ეტიმ სოგლასენიის:				
	გოლიჩის პენსიის, რ. ბ.	—	—	—	83,20
	ედინოვრემენის ვოზნაგრაჟ. რ. ბ.	758,30	6766,90	7525,20	34081,21
	ნესოგლასენიის	1	2	3	—

ტსსა, ფონ. 275, საქ. 138, ფურ. 1. დედანი.

228. 1907 წელი. — სტატისტიკური ცნობები ფაბრიკა-ქარხნებისა და მათში
 გუბერნიის 1906 და თბილისის გუბერ.

Род фабрик и заводов	В 1903 году		
	Батумская область		
	ფაბრიკი и заводов	Сумма производ- ства Рубли	Рабочих
Асфальтовые	—	—	—
Бетонные	—	—	—
Бочдарные	4	8.771.000	122
Бумажно-пряделные	—	—	—
Вагонные	—	—	—
Винокуренные	1	4.000	2
Водочные	79	2.000	62
Войлочные	—	—	—
Вязелерийных сетей	—	—	—
Гончарные	11	22.000	22
Для обработки рами	—	—	—
Ивестковые	3	1.000	6
Инструментальные	—	—	—
Искусственного льда	—	—	—
Искусст. минер. вод	4	37.000	23
Канатные	—	—	—
Кирпичные и черепичные	17	26.000	37
Клейные	—	—	—
Кишечные	1	1.000	3
Кишечно-мочные	—	—	—
Кожевные	12	76.000	84
Кожевные и войлочные	—	—	—
Колбасные	—	—	—
Консервоваренные	—	—	—
Коньячные	—	—	—
Конфетные	—	—	—
Красильные	3	1.000	3
Крупорушки	—	—	—
Кузнечные	—	—	—
Лесопильные	1	4.000	3
Марганце-обогатительные	—	—	—
Маслобойные	—	—	—
Мебельные	—	—	—
Мельницы (всех родов)	1	5.000	3
Механические	—	—	—
Минеральных вод	—	—	—
Мыловаренные	—	—	—
Мыловар., свечн. и маслобойн.	—	—	—
Мыловаренные и кожевные	—	—	—
Медиплавильные	2	40.000	888
Меднопрокатные	—	—	—
Наливн. нефт. масл. ст.	3	21.041.000	387
Напильные	—	—	—
Нефтяные	—	—	—
Обуви	—	—	—
Овчинные	—	—	—
Пивоваренные	—	—	—

საქართველოს
მუშათა კლასი

საშუალო მუშათა რაოდენობის შესახებ ბათუმის ოლქში 1903 წელს, ქუთაისის
ნიჰა და სოხუმის ოლქში 1907 წელს.

В 1906 году			В 1907 году			В 1907 году		
Кутаисская губер.			Сухумский окр.			Тифлисская губер.		
Фабрик и заводов	Сумма про- изводства	Рабочих	Фабрик и заводов	Сумма про- изводства	Рабочих	Фабрик и заводов	Сумма про- изводства	Рабочих
Рубли			Рубли			Рубли		
—	—	—	—	—	—	1	2.800	8
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	10 000	6
92	54.165	281	2	5.700	5	61	91.200	190
—	—	—	—	—	—	3	1.208.000	131
—	—	—	—	—	—	1	450 000	318
—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	2.675	47	4	1.210	22	—	—	—
1	1.000	5	—	—	—	—	—	—
15	57.790	62	11	3 065	21	79	29.908	338
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	53.800	101	3	4.100	12	9	44 800	45
188	36.713	393	11	15 700	82	263	277.334	1.299
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	2	21.000	22
1	3.000	2	—	—	—	12	413.000	287
—	—	—	—	—	—	1	60.000	100
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	55.000	20
—	—	—	—	—	—	5	20.000	24
—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	180.640	307	11	231.300	518	19	374 321	455
3	400.000	100	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	50	17.522	213
—	—	—	—	—	—	—	—	—
2286	163.668	1.783	358	26.661	370	756	116.185	855
—	—	—	—	—	—	2	160.000	233
—	—	—	—	—	—	1	576 581	137
1	25.000	4	—	—	—	11	14 245	33
—	—	—	—	—	—	1	448 000	100
—	—	—	—	—	—	1	35.0 0	15
—	—	—	—	—	—	2	850.000	4 000
—	—	—	—	—	—	1	50.000	22
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	10 000	12
—	—	—	—	—	—	1	1.000	8
—	—	—	—	—	—	2	38.000	696
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	7	349.000	143

Род фабрик и заводов	В 1903 году		
	Батумская область		
	Фабрик и заводов	Сумма производства Рубли	Рабочих
Поташные	—	—	—
Рыболовные	—	—	—
Рудомольные	—	—	—
Салотопные	—	—	—
Свечные (восков.)	—	—	—
Скульптурно-мраморные	—	—	—
Слесарно-механические	—	—	—
Слесарно-токарные	—	—	—
Содовые	—	—	—
Спирто-очистительные	—	—	—
Стеклянные	—	—	—
Суконные	—	—	—
Сухих железных красок	3	12.000	25
Сыроваренные	—	—	—
Рибочистительные	—	—	—
Табачные	1	122.000	68
Углевыхигательные	—	—	—
Хлопко-очистительные	—	—	—
Химические	—	—	—
Цементные	—	—	—
Цинко-кровельного железа	1	60.000	20
Чембарные	—	—	—
Чайные фактории	2	54.000	12
Чугунно-литейные	2	53.000	80
Шампанские	—	—	—
Шелкомотальные	—	—	—
Шелкоткацкие	—	—	—
Шерстобитные	—	—	—
Шерстомойные	—	—	—
Шнурочные и вязальные	1	20.000	2
Экипажные	—	—	—
Ящично-жестяночные	4	3.000.000	3287
Итого	155	33.334.000	5142

В 1906 году			В 1907 году			В 1907 году		
Кутаисская губер.			Сухумский окр.			Тифлисская губер.		
Фабрик и заводов	Сумма произ-водства	Рабочих	Фабрик и заводов	Сумма произ-водства	Рабочих	Фабрик и заводов	Сумма произ-водства	Рабочих
	Рубли			Рубли			Рубли	
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	4.000	29	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	2.500	2	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	2	42.000	28
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	14.000	36
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	2	207.246	345
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	32	519.800	597
—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	55.898	51	—	—	—	4	142.000	717
—	—	—	—	—	—	3	1.800	16
1	50.000	6	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	20.000	15
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	18.500	8	—	—	—	—	—	—
2	9.000	250	—	—	—	1	16.000	120
—	—	—	—	—	—	1	80.000	120
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	20.000	25
—	—	—	—	—	—	—	—	—
2656	1.118.349	3380	400	287.736	1.030	1455	6.922.885	12.037

229. 1907 წელი.— ქუთაისის გუბერნიის წლიური მიმოხილვიდან ცნობებით სამთამადნო და საფაბრიკო-საქარხნო მრეწველობის მდგომარეობის, მრეწველობის ცალკეული დარგების საწარმოო სიმძლავრისა და მათში ჩაბმულ მუშათა რაოდენობის შესახებ.

Горная промышленность.

Марганцевые месторождения в Шорапанском уезде, по богатству залежей, добыче и вывозу пользуются всемирной известностью. В 1907 году добыто во всех селениях, лежащих по обе стороны ущелья р. Квирилы от ст. Чиатуры до ст. Даркветы, 41.010.000 пудов марганца. По сравнению с добычей 1906 года добыча 1907 года сократилась на 9.337.000 пудов.

Селения расположенные над залежами: Наварзеты, Ргани, Бунукаури, Халипаури, Табагреби, Сарквелат-Убани, Мгвимеви и Даркветы на правой стороне Квирильского ущелья, а на левой: Перевиси, Шукруты, Итхвиси и Пасьеты.

Площадь, занимаемая залежами марганцевой руды, за вычетом ущелий и пониженных мест, пересекающих всю площадь месторождения в разных направлениях, равняется приблизительно 30 кв. верстам.

В 1907 году число действующих рудников было 395, штолен 551. Число горнорабочих доходило до 4.004.

Доставкой руды от рудников на железнодорожные склады занимается особая категория рабочих-возчиков. Смотря по тому или иному способу перевозки, т. е. в выюках или на арбах, и по расстоянию, определяющему число оборотов совершаемое возчиком в день, ежедневный заработок последнего может колебаться (считая с пуда 3—5 коп.) от 2 до 5 рублей.

Марганцепромышленников в отчетном году было 348.

Вывезено руды по Чиатурской ветви зак. жел. дорог 34.316.250 пудов и гужевым способом до магистральной линии той же дороги 1.356.000 пудов, а всего вывезено 35.672.250 пудов, из этого количества через порт Поти вывезено 31.582.275 пудов и через Батум 1.948.272 пуда. Цены на рабочие руки и руду держались прошлого года.

При сел. Тквибули, Кутаисского уезда, на каменноугольных копях в отчетном году добыто 2800000 пудов угля. Число рабочих было 384. Каменный уголь сбывается в крае и частью в Закаспийскую область.

Близ сел. Баноджа и Хомули, Кутаисского уезда, разрабатывается железная охра. За отчетный год добыто 98.000 пудов на сумму 7.215 рублей. Рабочих было 29.

Барит или тяжелый шпат добывается близ селения Мтацминда и Вани Кутаисского уезда и сел. Дарчи, Лечхумского уезда; добыто всего 50.000 пудов стоимостью на месте 10.000 руб. Рабочих было 18. Весь добытый барит очищается и перемалывается на мельнице в Жанетской даче, Кутаисского уезда и вывозится через Черное и Азовское моря в Россию.

Строительный камень хорошего качества разрабатывается в Кутаисском, Сенакском, Зугдидском, Шорапанском и Рачинском уездах.

Всех лиц, занимающихся разработкою камня, 35. Рабочих, занятых на каменоломнях, в отчетном году было 287. Из выдающихся каменоломен надо отметить каменоломню близ сел. Курсеби в 5 вер. от ст. Гелаты, где вытесано 360.000 штук гранитных параллелепипедов для мощения улиц гор. Тифлиса. Рабочих было 136. Сумма производительности всех каменоломен выразилась в сумме около 48.000 рублей.

Вследствие совершенного отсутствия путей сообщения в губернии, вся горная промышленность ограничивается перечисленным выше, несмотря на то, что имеется масса несомненных признаков присутствия руд: серебро-свинцовых, мышьяковых, железных и др., а также минералов: соды, каменного угля и нефти.

Развитие горной промышленности в губернии является неотложно необходимым ввиду малоземелья и естественного роста населения, увеличившегося за последние 10 лет более чем на 100.000 человек, причем эта масса тяжелым бременем ложится на то же малоземельное трудовое население.

Фабрики и заводы, кустарное производство, ремесла и отхожие промыслы.

Фабрично-заводская промышленность в губернии совершенно не развита. Фабрики в тесном смысле этого слова единичны, а большая часть заводов относится к ряду мелких промышленных заведений. Всех фабрик и заводов, как показана в прилагаемой ведомости за № 8 было 3289, общая сумма производительности их в 1907 году выразилась в сумме около 777.760 рублей, число рабочих 4196. Наибольшее число промышленных заведений падает на мельницы. Но мельницы эти крайне примитивного устройства, редко о двух-трех поставах, расположены по течению горных рек и каждая обслуживает незначительный район, производя в сутки перемола от 5 до 10 пудов.

Кустарное производство не имеет в губернии особого развития, но все же служит некоторым подспорьем в домашнем обиходе сельчан.

Местами население, преимущественно женщины, занимаются изготовлением шелковых, шерстяных и бумажных материй, войлоков, бурок, башлыков, шалей и платков; местами выделяется деревянная и глиняная посуда и проч.; но все предметы кустарного промысла производятся в ограниченном количестве, по большей части не отличаются красотой отделки и сбываются лишь в ближайших торговых рынках.

Ремесленная промышленность в губернии не имеет особого значения, удовлетворяя неприхотливым потребностям местного населения. Все же высокие по достоинству изделия привозятся в губернию из других мест.

За неимением специальных учреждений для изучения разного рода ремесел, местные ремесленники получают первоначальную подготовку в мастерских, куда они с малолетства поступают в качестве учеников.

Всех лиц занятых ремеслами за отчетный год было 17651.

ცხსა, ფობ. 19, საქ. 121ა, ფურ. 38—40. სტამბური წესით დაბეჭდილი.

230. 1907 წელი. — სტატისტიკური ცნობები ფაბრიკა-ქარხნებისა და ქარხნებისა

Род фабрик и заводов	Г о р о д а						У е					
	Кутаис			Поти			Кутаисский			Шорapanский		
	Число фабрик и заводов	Сумма производительно-сти в рублях	Число рабочих	Число фабрик и заводов	Сумма производительно-сти в рублях	Число рабочих	Число фабрик и заводов	Сумма производительно-сти в рублях	Число рабочих	Число фабрик и заводов	Сумма производительно-сти в рублях	Число рабочих
Известковых	3	7200	45	—	—	—	3	1740	11	—	—	—
Мыловаренных	1	25400	5	1	2000	2	—	—	—	—	—	—
Искусствен. минер. вод.	4	26200	24	5	10000	15	9	17869	31	3	5000	13
Кожевенных	1	3000	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Шампанских	1	18200	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Свечновосковых	—	—	—	1	2500	2	—	—	—	—	—	—
Кирпичных	35	10000	75	—	—	—	13	3545	42	41	4690	29
Лесопильных	1	2000	3	5	98500	77	2	6020	18	1	2000	25
Черепичных	15	3500	25	—	—	—	4	1500	26	73	14029	141
Гончарных	—	—	—	—	—	—	4	580	20	14	3070	32
Вин. и фрукт. водочных	3	5428	4	—	—	—	32	3260	96	22	1679	68
Шелкомотальных	—	—	—	—	—	—	1	6000	86	—	—	—
Хлопкоочистительных	1	49750	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Марганцеобога- тительных	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	15000	80
Водяных мельниц	2	9500	7	—	—	—	467	38874	568	154	13586	149
Паровых	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Руломольных	—	—	—	—	—	—	1	27000	11	—	—	—
Табачных фабрик	1	43465	43	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Итого	68	203643	246	12	113000	96	536	106188	909	312	58854	537

სამეფო მუშათა რაოდენობის შესახებ ქუთაისის გუბერნიაში.

[illegible]

ცხსა, ფონ. 19, საქ. 121-ა ფურ. 18 - 19. სტამბური წესით დაბეჭდილი...

ბ. პირადოვი

დოკუმენტები ა. მ. გორაკისა და მისი საზოგადოებრივი
გარემოცვის შესახებ

ქვემოთ მოტანილი დოკუმენტები ა. მ. გორაკისა და მისი თბილისელი ნაცნობების შესახებ, რომელთაც ის გაეცნო თბილისში პირველად მოგზაურობისა და შემდგომ პერიოდში, ლიტერატურათმცოდნეებისათვის და გორაკის ბიოგრაფებისათვის წარმოადგენს გარკვეულ ინტერესს.

უდიდესი პროლეტარული მწერლის ცხოვრების ამ პერიოდთან დაკავშირებული ფაქტები ჯერ კიდევ არ არის სათანადოდ შესწავლილი.

მთელი რიგი დოკუმენტების აღმოჩენილია პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ მყოფ აკიმ ვასილის-ძე ჩეკინის საქმეში. ეს საქმე დაწყებული იყო 1889 წელს და მუდამ თან სდევდა ჩეკინს, სადაც კი იგი გადაინაცვლებდა საცხოვრებლად. ამ დოკუმენტებიდან ირკვევა ბიოგრაფიული ცნობები ა. მ. გორაკის ერთ-ერთი უახლოესი ნაცნობის ჩეკინის შესახებ, რომელსაც გორაკი გაეცნო ქალაქ ყაზანში 1889 წელს. ჩეკინი ყაზანში ხელმძღვანელობდა რევოლუციური ახალგაზრდობის ჯგუფს. ამ საქმეში შემორჩენილია ცნობები ა. მ. გორაკისა და ზოგი მისი თანამედროვეთა შესახებ.

დოკუმენტებიდან ირკვევა ცნობები ნიჟნი-ნოვგოროდის რევოლუციური წრის შესახებ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ა. ვ. ჩეკინი (ზოგიერთ საბუთებში ის მოხსენებულია როგორც ჩეკიჩევი). ამ წრის შემადგენლობაში, ისევე, როგორც ყაზანის წრის შემადგენლობაში, შედიოდა ა. მ. გორაკი.

ქანდარმთა ეახმისტრების პატაკებიდან, რომლებიც თვალყურს ადევნებდნენ ამ წრეს, ირკვევა ზოგიერთი სხვა მხარეებიც. კერძოდ, ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ ამ წრის მთელი რიგი წევრები: ნაჩალოვი, კამინსკაია, კორსაკი, ღობროვოლსკი, ჩეკინი და თვით ა. მ. გორაკი (პეშკოვი) მოისწრაფოდნენ კავკასიისაკენ¹.

თავის მხრივ ეს შემთხვევა იძლევა შესაძლებლობას ვიფიქროთ, რომ ა. მ. გორაკის მიერ საქართველოში მოგზაურობა შემთხვევითი მოვლენა არ იყო, როგორც ამას დღემდე ამტკიცებენ ზოგიერთი მკვლევარი.

ამ პირთა უმეტესობა გვხვდება „პოლიტიკურად არასანდო“ პიროვნებების სიებში, რომლებზედაც დაწესებული იყო პოლიციის ზედამხედველობა².

¹ იხ. საბ. № 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 18, 19, 20, 24.

² იხ. საბ. № 6, 10, 15.

საქართველოს
ქალაქი თბილისი

თბილისში ნიჟნიგოროდელი ნაცნობების გარდა, გორკი ახლო დაშვებულა მთელ რიგ სხვა პირებსაც, რომლებიც გადასახლებულნი იყვნენ კავკასიაში რევოლუციური მოღვაწეობის გამო. გორკი დაუკავშირდა აგრეთვე საქართველოს საზოგადო და ლიტერატურულ მოღვაწეთა ნაწილსაც. ამავე პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ მყოფთა სიებში გვხვდება გამოჩენილი ქართველი მწერლის ილია ჭავჭავაძის სახელიც.

პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ მყოფთა სიიდან ქვემოთ მოტანილი ამონაწერები ახასიათებენ იმ წრესა და ნაწილობრივ იმ მდგომარეობას, რომელშიც აღმოჩნდა ახალგაზრდა გორკი თბილისში ჩამოსვლისას. ეს დოკუმენტები შეიცავენ მნიშვნელოვან ბიოგრაფიულ ცნობებს ლიტერატურაში ჯერ კიდევ უცნობი გორკის თბილისელი ნაცნობების შესახებ.

ზოგიერთ საბუთში ლაბარაკია თბილისის საყოველთაო ხელმისაწვდომი ბიბლიოთეკის შესახებ. ამ ბიბლიოთეკის ორგანიზატორი ი. ი. კაიდანოვა 1928 წელს გამოქვეყნებულ თავის მოგონებებში აღნიშნავს, რომ ამ ბიბლიოთეკის მუშაობაში 1892 წელს აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა ა. მ. გორკი. გორკი მკითხველებთან — მუშებთან აწყობდა საუბრებს, ადგენდა წიგნების კითხვარებს, აგრეთვე ეწეოდა რევოლუციური იდეების პროპაგანდას¹.

ამ ბიბლიოთეკაში დადიოდნენ ლ. კეცხოველი, ი. ბ. ჯულაშვილი, მ. ი. კალინინი და სხვა გამოჩენილი რევოლუციონერები.

1892 წლის 4 მაისს გაუქმებულია გორკის მოგზაურობის ეპიზოდი თბილისში ჩამოსვლამდე, კერძოდ, მაიკოპში მომხდარი აჯანყების ამბავი. 1891 წლის 15 ივლისს, სწორედ იმ დღეს, როცა მაიკოპის მოსახლეობა აჯანყდა მთავრობის წინააღმდეგ, ა. მ. გორკი ჩავიდა მაიკოპში და პირადად იხილა იქ მომხდარი ამბები. სწორედ აქ, კავკასიის კართან გორკი თითქოს შეეჯახა მომავალი რევოლუციის ქარიშხალის პირველ ნაპერწკლებს. ფაქტი მაიკოპის ამბისა, ლიტერატურაში ზოგადად იყო ცნობილი, აქ გამოყენებული დოკუმენტი კი უფრო ზუსტად გადმოსცემს ამ აჯანყების მსვლელობას².

დოკუმენტი № 14 ადასტურებს იმ მძიმე პირობებს, რომელშიც წდებოდა სოხუმი-ნოვოროსიისკის გზატკეცილის შენება. ამ გზას აშენებდა ათასობით მშვიერი და უმუშევარი ხალხი, რომელიც გამოქცეულიყო ცენტრალური რუსეთის გუბერნიებიდან მოუსაველიანობით გამოწვეული შიმშილიანობის გამო.

ამ გზატკეცილის მშენებლობაზე 1892 წელს მუშაობდა ა. მ. გორკიც, რომელიც ამ დროს მოგზაურობდა საქართველოში. ეს მოგზაურობა და გზატკეცილის მშენებლობის შესახებ თავისი შეთაბეჭდილებანი ა. მ. გორკის აწერილი აქვს ნაწარმოებებში: „ადამიანის დაბადება“, „კალინინი“ და სხვ.

1892 წლის 3 მარტის დოკუმენტებში მოთხრობილია ნიჟიერი რევოლუციონერისა და საზოგადო მოღვაწის გოლა ჩიტაძის სიკვდილის შესახებ, რომლის საწოლთან რკინიგზის ექიმის ნიკო ხუდადოვის დავალებით, ათი დღე-

¹ იბ. საბ. №№ 15, 16, 44.

² იბ. საბ. № 13.

ლამის განმავლობაში მორიგეობდა ა. მ. გორკი. ამ მორიგეობის დროს ა. მ. გორკი დაუახლოვდა ავადმყოფის ძმას—მომავალ გამოჩენილ პედაგოგსა და საზოგადო მოღვაწეს შიო ჩიტაძეს და ახალგაზრდა მუშების ჯგუფს. ავადმყოფთან მორიგეობის შესახებ თავისი შთაბეჭდილებები გორკის აწერილი აქვს მოთხრობაში „მეცდომა“, სადაც ავადმყოფ კარცევის სახით გამოყვანილია გოლა ჩიტაძე¹.

ავადმყოფ გოლა ჩიტაძის საწოლთან ა. მ. გორკის მორიგეობის შესახებ შემონახულია მხოლოდ ნ. კარამურზასა და ს. ვართანოვის მოგონებები, გამოცემული 1903 წელს.

ჩვენს მიერ მოტანილი დოკუმენტები ავსებენ 1928 წელს თბილისში გამოცემულ დოკუმენტთა კრებულს: „საქმე გორკის შესახებ“. ეს დოკუმენტები ეხება 1898 წ. ა. მ. გორკის დაპატიმრებისა და მეტეხის ციხეში მოთავსების ამბავს. ვერ შესძლეს რა საქართველოს რევოლუციურ მოძრაობაში გორკის მონაწილეობის დადგენა, უანდარმერია იძულებული იყო გაენთავისუფლებინა იგი საპყრობილედან².

დოკუმენტების მეორე ჯგუფი ადასტურებს გორკის არა მარტო ნაწარმოებებს, არამედ მისი სახელისა და მის გამოსახულებიანი ღია ბარათების დევნასაც კი³.

გორკის ნაწარმოებები რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში მოუწოდებდნენ ბრძოლისა და გამარჯვებისაკენ, ხოლო მეფის ცენზურა ეძებდა სხვადასხვა საშუალებას, ამ ნაწარმოებების გავრცელებისათვის ხელი შეეშალა.

უბლიკაციაში წარმოდგენილ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ბაქოსა და თბილისის კომიტეტების პროკლამაციებს წინ ეპიგრაფად უძღვის ა. მ. გორკის ნაწარმოებებიდან აღებული ნაწყვეტები.

ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ მოწმობს იმას, რომ ამო იყო გორკის პიროვნებისა და მისი სახელის დევნა. ყოველი ეს ადასტურებს პირველი პროლეტარული მწერლის უდიდეს კავშირსა და სიყვარულს რუსეთის რევოლუციურ მოძრაობისადმი საერთოდ და მის ჯავშირს ამიერკავკასიის ხალხთა რევოლუციურ მოძრაობასთან კერძოდ⁴.

ა. მ. გორკი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა რევოლუციურ მოძრაობაში, კერძოდ მას კავშირი ჰქონდა რტიშჩევის წრესთან — სარატოვის სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციასთან⁵.

დოკუმენტები №№ 52, 53 ასახავენ იმ დაძაბულ ყურადღებას და შიშს, რომლითაც არაღვალური პრესა თვალყურს ადევნებს უდიდესი მწერლის ზედს, დაპატიმრებულს 1905 წლის 9 იანვრის სისხლიან ამბებთან დაკავშირებით.

¹ იხ. საბ. № 11, 12.

² იხ. საბ. № 22, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40.

³ იხ. საბ. № 34, 37, 41, 42, 47, 48, 49, 50, 55.

⁴ იხ. საბ. № 45, 46.

⁵ იხ. საბ. № 43.

ყველა გამოვლინებული დოკუმენტი მხოლოდ ნაწილობრივ ასახავს უდიდეს სიყვარულსა და პოპულარობას, რომლითაც გორკი სარგებლობდა საზოგადოების მოწინავე რევოლუციურ ნაწილში და ამავე დროს სიძულვილსა და შიშს, რომელსაც განიცდიდნენ ცარიზმის აგენტები გორკის სახელის ხსენების დროსაც კი.

მოტანილი დოკუმენტები გვაძლევენ აგრეთვე შესაძლებლობას გავაშუქოთ ნაწილობრივ მაინც, გორკის მჭიდრო კავშირი საქართველოსთან და ამიერკავკასიასთან.

* * *

პუბლიკაციაში წარმოდგენილი დოკუმენტები ჩვენს მიერ გამოვლინებულია საქ. სსრ ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ფონდებიდან. კერძოდ: თბილისის გუბერნიის ქანდარმათა სამმართველოს და კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მასალებიდან.

წარმოდგენილი დოკუმენტების უმეტესი ნაწილი იბეჭდება პირველად. ნაწილი ამ დოკუმენტებისა გამოყენებულია ბ. პირადოვის სტატიაში „ა. მ. გორკის ადრინდელი რევოლუციონური კავშირის ისტორიისათვის“ (მოსკოვი, სახლიტგამომცემლობა, 1957 წ.).

საბუთები იბეჭდება დედნის ენაზე ახალი ორთოგრაფიით. პუბლიკაციაში საბუთები განლაგებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

1. 1890 წლის მაისის 23.— ჟანდარმერიის ვახმისტრის ასაუღიაკის პატაკი ნიჟეგოროდის საგუბერნიო ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ა. ვ. ჩეკინის ნაცნობი პირების მიმართ ზედამხედველობის შესახებ.

Во время наблюдения моего за состоящим под негласным надзором Акимом Чекиным¹, мною замечено было, что он ведет знакомство со следующими неблагонадежными личностями: Александром Селецким, Алексеем Пешковым, Ольгой Каминской, Хаею Аранзон, Сергеем Сомовым, Дмитрием Константиновым, Дрягиным, бывшим студентом Дмитрием Петровым, Гользум Алкиной, Василием Кларк, Александром Мило-славовым, Екатериной Кармазинской и акушеркой Плотниковой².

Чекин занимается частными уроками. О чем вашему превосходительству имею честь донести.

Вахмистр Ассауляк.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 764, ფურ. 82, დედანი, ხელით ნაწერი.

2. 1890 წლის ოქტომბრის 20.— თბილისის პოლიცემისტერის ცნობა თბილისის გუბერნატორისადმი, ქ. თბილისში ა. მ. კალუჟნის ჩამოსვლისა და მის მიმართ პოლიციის ფარული მეთვალყურეობის დაწესების შესახებ.

Имею честь сообщить вашему превосходительству, что высочайше помилованный от отбытия десятилетнего срока в каторжных работах за государственное преступление Александр Мефодиев Калюжный, перечисленный в разряд ссыльных на житье в Тобольскую губернию и приписавшийся в 1885 году к Томскому мещанскому обществу, получив высочайшее разрешение на переход для жительства в одной из местностей Кавказского края, 13 октября прибыл в г. Тифлис и остановился на жительство в доме № 96 Сургунова по Николаевской улице; негласный надзор за Калюжным учрежден.

Полицмейстер Мاستицкий.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 93, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

3. 1890 წლის ნოემბრის 19.— ჟანდარმერიის ვახმისტრის ასაუღიაკის პატაკი ნიჟეგოროდის საგუბერნიო ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი იმ პირთა მიმართ მეთვალყურეობის შესახებ, რომელთაც კავშირი ჰქონდათ ა. ვ. ჩეკინთან.

Во время моего наблюдения за состоящим под негласным надзором полиции, Акимом Чекичевым, мною было замечено, что Чекичев имеет знакомство с нижеследующими неблагонадежными лицами: Александром Селецким, Алексеем Пешковым, Павлом Скворцовым, Александром Троицким, Петром Недошивиным, Николаем Крутовским, Иваном и Александрой Мятлиными, Николаем Кисляковым, Дмитрием Петровым,

¹ საბუთში აღნიშნული ჩეკინი ზოგიერთ საბუთებში გვხვდება როგორც ჩეკინევი—ეს ერთი და იგივე პირია.

² ყველა გვარი ნაზგასმულია მეღწიით, პეშკოვის გვარი ნაზგასმულია ორჯერ წითელი და ლურჯი ფანქრით.

Ольгой Плотниковой, Екатериной Смышляковой, урожденной Кармазинской, Анной Амбаровою¹.

В настоящее время Аким Чекичев занятий не имеет. О чем имею честь донести вашему превосходительству.

Вахмистр Ассауляк.

ცსა, ფონ. 7, საქ. 76⁴, ფურ. 106. დედანი, ხელით ნაწერი.

4. 1891 წლის თებერვლის 24.—ქანდარმერიის უნტერ-ოფიცერ მიშინის პატაკი ნიჟეგოროდის საგუბერნიო ქანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ა. ვ. ჩეკინის ნაცნობი პირების მიმართ ზედამხედველობის შესახებ.

Секретно.

Во время моего наблюдения за состоящим под негласным надзором полиции Акимом Васильевым Чекиным, мною было замечено за январь—февраль текущего года, что он имеет знакомство с нижеследующими лицами: Николаем Анненским, Леонидом Бубновым, Николаем Романовым, Виктором Афанасьевым и Михаилом Смирновым, Верой Масловой, Евгением Лебедевым, супругами Смышляевыми, супругами Сомовыми, Владимиром Гуляковичем, Николаем и Михаилом Кисляковыми, Павлом Скворцовым, Михаилом Григорьевым, Михаилом Плотниковым, Сергеем Вознесенским, Николаем Крутовским, Алексеем Пешковым и Филиппом Проворовым. Вышеупомянутый Аким Васильев Чекин служит в статистическом отделе Губернской земской управы.

О чем имею честь донести вашему превосходительству.

Унтер-офицер Мишин.

ცსა, ფონ. 7, საქ. 76⁴, ფურ. 169. დედანი, ხელით ნაწერი.

5. 1891 წლის ივნისის 19.—ქანდარმერიის უნტერ-ოფიცერ კაპუსტინის პატაკი ნიჟეგოროდის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ა. ვ. ჩეკინის ნაცნობი პირების მიმართ ზედამხედველობის შესახებ.

Секретно.

Во время моего наблюдения за состоящим под негласным надзором полиции Акимом Васильевым Чекичевым мною было замечено, что Чекичев имеет знакомство с нижеследующими неблагонадежными лицами: Александром Троицким, Александрой Мятлиной, Леонидом Кусковым, Леонидом Красиным, Екатериной Смышляевой урожденной Кармазинской, Хаею Аранзон, Евгением Добровольским и несостоящими под надзором полиции Михаилом Кисляковым, Александром Ситниковым, Николаем Дрягиным, Любовью Дмитриевой, Минодорой Якубовской, Верой Холдной, Пискуновым.

В настоящее время Чекичев занятий не имеет. О чем имею честь донести вашему превосходительству.

Унтер-офицер Капустин.

ცსა, ფონ. 7, საქ. 76⁴, ფურ. 108. დედანი, ხელით ნაწერი.

¹ ყველა გვარი ზახვასმულია მეღნით, პეშკოვის გვარი ზახვასმულია ორჯერ წითელი და ლურჯი ფანქრით.

№ № п. п.	Чин, звание, имя, отчество, фамилия и какой губернии уроженец	Лет от роду	По чьему распоряжению и за что именно подвергнут надзору?	С какого времени состоит под надзором?	На какой срок подвергнут надзору и какому именно главному или секретному?	Где учрежден надзор, на месте ли жительства или переехал из другой губернии и чем занимается?	Имеет ли семью и где она находится?	Место жительства	Если выдан из под надзора, то где какой срок? С какого разрешения и куда выслан?	Особые примечания
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
32	Фаеров Николай Михайлов, мещанин, бывший студент С. Петербургского университета	30	На основании циркуляра Департамента полиции, от 1 декабря 1889 г. за № 4113, как отбывший срок ссылки в Тобольской губ. и срок гласного надзора.	С 24-го февраля 1891 г.	Н е г л а с н о м у	В г. Тифлисе, занимается у нотариуса Книшани.	Женат	в 1-ом участке.		
33	Его жена Валентина Андреевна	28	По сообщению начальника Тифлисского губернского жандармского управления, от 10 мая 1889 г. за № 260.	С 10 мая 1889 г.		Прибыла из г. Рязани и живет при муже.	.	в 1-ом участке.		
34	Цветинский Владимир Дмитриевич, сын священника	30	По распоряжению С. Петербургского градоначальника по высочайшему повелению от 13 сентября 1888 г. за политическую неблагонадежность.	С 15-го декабря 1889 года.		Прибыл из С. Петербурга, занимаются частными уроками.	Живут совместно	в 1-ом участке.		
35	Его жена Мария Андреевна, урожденная Жуковская	31				Прибыл из Семипалатинска, служит агентом в Тифлисской городской управе.	Женат, семья состоит из троих.	в 10-м участке.		
36	Чрелазев Степан Федоров, сын дьякона . .	34	По распоряжению г. тифлисского губернатора от 16 апреля 1887 г. за № 34.	С 18-го апреля 1887 г.						

Продолжение № 538

№ 124191033

№ п. п.	Чин, звание, имя, отчество, фамилия и какой губернии уроженец	Лет от роду	По чьему распоряжению и за что именно подвергнут надзору?	С какого времени состоит под надзором?	На какой срок подвергнут надзору и какому именно; главному или секретному?	Где учрежден надзор, на месте ли жительства или выслан из другой губернии и чем занимается?	Имеет ли семейство и где оно находится	Место жительства	Если нашла из под надзора, то по какой причине, с чьего разрешения куда именно?	Особая отметка
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
37	Чавчавадзе Илья Григорьевич, князь, председатель Тифлисского дворянского земельного банка	46	По предписанию тифлисского губернатора, от 21 июня 1884 г. за № 146 и распоряжения Департамента полиции, от 31 августа 1884 г. за № 1698.	С 21-го июня 1884 г.	Негласному	В Тифлисе	Женат, семейство при нем	в 9-ой участ-ке.		
38	Джабадари Иван Спиридонович, дворянин	37	По сообщению начальника Тифлисского губернского жандармского управления от июля 1888 года за № 899.	С 16-го ноября 1888 г.	Гласному на пять лет.	В гор. Тифлисе, служит в городской управе.	Живут совместно	в 3-й участ-ке.		
39	Его жена, Ольга Спиридоновна	33	Тоже, от 1-го июля 1888 г. за № 472, за политическую неблагонадежность.	С 16 ноября 1888 г.	Тоже					
42	Ермолаев Николай Ефимов, студент С. Петербургского университета	29	На основании высочайшего повеления, последовавшего 25 октября 1889 года, за государственное преступление	С 25-го апреля 1891 г.	Гласному на три года.	В Тифлисе, служит в лазарете Закавказской железной дороги.	Женат, жена при нем.	в 10-й участ-ке.		

№ № в. в.	Чин, звание, имя, отчество, фамилия и какой губернии уроженец	Лет от роду	По чьему распоряжению и за что именно подвергнут надзору?	С какого времени состоит под надзором?	На какой срок подвергнут надзору и какому именно: главному или секретному?	Где учрежден надзор, на месте ли жительства или выслан из другой губернии и чем занимается?	Имеет ли семейство и где оно находится	Место жительства	Имеет ли надзор, то есть лишение свободы, с какого времени и куда назначен?	Особые отметки
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
44	Началов Михаил Яковлевич, сын священника.	37	По предписанию тифлиссского губернатора, от 8 мая 1890 г. за № 105, за государственное преступление.	с 2-го октября 1889 г.	Гласному на два года	в Тифлисе, служит на Закавказской железной дороге.	Женат.	в 10-м участке.		

И. д. Тифлиссского полицмейстера (подпись).

Уд. № 34, № 162, № 114, 117. № 114, 117. № 114, 117.

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

7. 1891 წლის ოქტომბრის 14.—ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცერ კაპუსტინის პატაკი ნიჟეგოროდის საგუბერნიო ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი მეთვალყურეობის ქვეშ მყოფი ა. ვ. ჩეკინის კავკასიიდან გაზღავრების შესახებ.

Секретно.

13 октября выбыл из г. Нижнего на Кавказ для закупки хлеба на Нижегородскую губернию, состоящий под негласным надзором полиции, Аким Васильев Чекичев в помощь Евгению Добровольскому.

О чем имею честь донести вашему превосходительству.

Унтер-офицер Капустин.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 764, ფურ. 119. დედანი, ხელით ნაწერი.

8. 1891 წლის ოქტომბრის 25.—პოლიციის დეპარტამენტის შეკითხვა ნიჟეგოროდის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი, ვ. გ. კოროლენკოსი და ნ. ანენსკის ა. ვ. ჩეკინთან ურთიერთობის შესახებ.

Секретно.

В Департаменте полиции получены сведения, что проживающий в г. Нижнем-Новгороде бывший учитель Аким Васильев Чекин (он же Чекичев), получивший, будто бы, недавно тридцатитысячное наследство пожертвовал из оногo на революционные цели 10 тысяч рублей, которые и передал в распоряжение местного кружка, во главе которого стоят Николай Анненский и Короленко, причем означенный кружок предполагает заняться на первое время распространением в народе, путем продажи и бесплатной раздачи через книгонош, дозволенных цензурою народных изданий тенденциозного характера.

Сообщая об изложенном, Департамент полиции имеет честь просить ваше превосходительство тщательно проверить вышеприведенные указания и о последующем уведомить.

Директор (подпись).

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 764, ფურ. 123. დედანი, ხელით ნაწერი.

9. 1891 წლის ნოემბრის 2.— ნიჟეგოროდის გუბერნიის ჟანდარმთა სამ. მართვედლოს უფროსის პასუხი პოლიციის დეპარტამენტის შეკითხვაზე, ა. ვ. ჩეკინისა და ვ. გ. კოროლენკოს ურთიერთობის შესახებ.

Секретно.

Вследствие предписания Департамента полиции от 25 октября за № 4357 имею честь донести нижеследующее:

Так как Аким Чекин (он же Чекичев) представляется личностью вообще крайне подозрительной в отношении его политической благонадежности, то негласный надзор за ним производился постоянно и особенно тщательно. Благодаря этому мне давно известно, что он получил наследство, но только не 30.000 р., а состоящее из небольшого домика в городе Макарьев стоимостью тысячи в три. Домик этот он сдал в аренду и на полученные деньги, руб. 200 в год и существует. Достаточно видеть Чекина, чтобы усумниться в справедливости того, что он будто ныне владеет капиталом в 20.000 рублей. Костюм его нищенский, квартира состояла из одной комнаты за которую он платил 6 руб. в месяц; на продовольствие он тратил не более 9 руб. в месяц.

С семьей Короленко и с Анненским он действительно знаком, бывает у них, но они его не посещают. Что Анненский оказывает ему протекцию, то доказательством этого может служить данная ему, Чекину, Нижегородским земством командировка на Кавказ для закупки там хлеба. Об отъезде Чекина я имел честь донести Департаменту 14 октября за № 1098.

Я, впрочем, имея в виду вышеназванное представление Департамента, принял зависящие меры к проверке сведений от Департамента дошедших, и о том, что откроется буду иметь честь донести дополнительно.

Нач. Нижегородского губ. жандармского управления (подпись).

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 764, ფურ. 124. პირი, ხელით ნაწერი.

Фамилия, имя, отчество, звание, место родины и вероисповедание	По какому распоряжению и за что именно учрежден надзор	С какого именно времени исчисляется срок надзора	На какой срок подвергнут надзору и какому именно главному или секретному	Где учрежден надзор, на месте жительства, или первоначально в другой губернии, и чем занимается поднадзорный	Имеет ли семейство и где оно находится	Место подзоре или поднадзорного	Дополнительные сведения о поведении поднадзорного лица за время его нахождения в местах лишения свободы, о поведении его родственников, о состоянии здоровья, о семейных обстоятельствах и о состоянии дел в семье
с	1	2	3	4	5	6	7
3. Джабадари Иван Спиридонов, крестьянин из ссыльных, уроженец Тифлисской губернии, православного вероисповедания	По высочайшему повелению от 16 ноября 1888 года, по обвинению в государственном преступлении	16 ноября 1888 года	На 5 лет, главному	В г. Тифлисе. Муж состоит на службе при местном городском общественном управлении, а жена занимается домашним хозяйством.	Супруги Джабадари живут совместно	г. Тифлис	За время нахождения в об-разе жизни и поведении их ничего предосудительного замечено не было.
4. Джабадари Ольга Спиридоновна (урожденная Любатович) жена предыдущего							
6. Началов, Михаил Яковлевич; сын священника; бывший воспитанник Московского технического училища; уроженец Самарской губернии; православного вероисповедания.	Привлекался в 1887 году к ответственности по обвинению в распространении подделки в здании Московского технического училища раздаточных революционных рукописей и брошюр. Доказано это, по высочайшему повелению 15 февраля 1888 г., разрешено административным порядком, с тем, чтобы Началов был вытерзан в тюрьме один год в шесть месяцев, затем, по восстановившему 20 году административному законодательству освобожден от заключения в тюрьме, с поручением главному надзору полиции на два года, в избранном им месте жительства.	2 октября 1889 г., т. е. со дня освобождения из тюрьмы.	На два года, главному	Первоначально в Новгороде, а затем в г. Тифлисе.	Женат. Жена находится при нем и занимается акушерской практикой. Началов служит при Управлении Закавказской железной дороги.	г. Тифлис	За время проживания Началова в Тифлисе и образе жизни и поведении его ничего предосудительного замечено не было. Оба проживают по Михайловской ул. № 162.

Фамилия, имя, отчество, звание, место родины и пероисповедание	По какому распоряже- нию и за что именно учрежден надзор	С какого имени времени исчисляется срок надзора	На какой срок по- двергнут надзору и какому именно; глас- ному или секретному	Где учрежден над- зор, на месте жи- тельства, или перво- начально в другой губернии, и чем за- нимается поднадзор- ный	Имеет ли семейство и где оно находится	Место подворения поднадзорного	Продолжение Дополнительные сведения относительно личности поднадзорного лица, ка- кие-либо случаи се- верных преступлений, или неадекватных ра- зличий, а также случаи заключения в тюрьму и другие сведения об образе жизни, поведе- нии и т. п.
1	2	3	4	5	6	7	8
12. Баадин Алексей Николаевич, тифлис- ский гражданин; быв- ший студент С. Пе- тербургского Техни- ческого института.	По распоряжению С. . Петербургского градо- начальника, за участие в студенческих беспорядках марта 1890 года.	8 апреля 1890 года	Секрет- ному.	В г. Тифлисе; опре- деленных занятий не имеет.	Живет при отце.	г. Тиф- лис.	За все время надзора и образе жизни и поведении их ничего предосудитель- ного замечено не было.
17. Головацкий Антон Осипов, мещанин г. Киева.	По распоряжению киев- ского генерал-губерна- тора, за политическую неблагонадежность.	10 ноября 1887 года	Секрет- ному.	В г. Киеве, а за- тем в Тифлисе; состоит антейши- ком в мастерских Закавказской же- лезной дороги.	Женат, жена нахо- дится при нем.	г. Тиф- лис.	
18. Давыко Яков Афа- насьевич, крестьянин Черниговской губер- нии, сел. Порфировка.	По распоряжению на- чальника Тифлисского губернского жандарм- ского управления, за по- литическую неблагона- дежность.	8 фев- раля 1885 года	"	В г. Чернигове, а затем в Тифлисе; состоит на службе при Управлении Закавказской же- лезной дороги.	Женат, жена находится при нем.	г. Тиф- лис.	
26. Колоша Петр Пе- трович; житель Тиф- лисской губернии, уроч. Белый Ключ.	По распоряжению на- чальника Тифлисского губернского жандарм- ского управления, за политическую неблаго- надежность.	26 но- ября 1889 года	Секрет- ному.	В г. Тифлисе. Служит слесарем на Закавказской железной дороге.	Холост.	г. Тиф- лис.	

Продолжение № 10

1	2	3	4	5	6	7	8
Фамилия, имя, отчество, звание, место родным и вероисповедание	По какому распоряжению и за что именно учрежден надзор	С какого именно времени исчисляется срок надзора	На какой срок полагается надзор и какому именно государственному или секретному	Где учрежден надзор, на месте жительства, или первой названо в другой губернии, и чем занимается поднадзорный	Имеет ли семейство и где оно находится	Место водворения поднадзорного	Дополнительные сведения относительно поведения лица за последние преступлений или поднадзорных лиц, тупого, причастного к делу, а также сведения о другой, сведения о образе жизни, поведения и т. п.
39. Тер-Маркозов Иосиф Николаевич, бывший студент С. Петербургского университета.	По распоряжению начальника Тифлиссского губернского жандармского управления, за политическую неблагонадежность.	14 марта 1885 года	Секретному	В г. Тифлисе.		г. Тифлис	За все время состояния в образе жизни и поведения их никто предосудительного замечено не было.
40. Тер-Маркозова Каролина Давидовна (урожденная Гольденберг), жена предыдущего.		14 марта 1885 года		в г. Тифлисе.			
41. Флерова Валентина Анатольевна, состоит в замужестве за бывшим студентом.	По распоряжению начальника Тифлиссского губернского жандармского управления, за политическую неблагонадежность.	10 мая 1889 года		Первоначально в г. Рязани, а затем в Тифлисе.	Состоит в замужестве	г. Тифлис	
42. Цветинский Владимир Дмитриевич, сын священника бывший студент С. Петербургского университета.	По высочайшему повелению 13 сентября 1886 года как прикосновенный к делу о государственном преступлении.	с 13 сентября 1886 года		Первоначально в С. Петербурге, а затем в Тифлисе. Цветинский занимается делом в тюрьме, а жена домашним хозяйством.			
43. Цветинская Мария Александровна (урожденная Журавко) жена предыдущего.							

Секретному

11. 1892 წლის მარტის 3.— კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიერ აკრძალული კორესპონდენცია ფსიქიურად დაავადებულ გოლა ჩიტაძის სიკვდილის მიზეზების შესახებ.

Не так давно «Новое обозрение» по поводу сумасшествия одного интеллигентного молодого человека Читадзе, имело случай говорить о недостаточности и неорганизованности у нас признания душевнобольных. У нас даже буйных и опасных сумасшедших можно помещать в больницу только с величайшим трудом и хлопотами. В настоящее же время перед нами факт, какая иногда ждет судьба буйных помешанных в самой больнице. Вскоре после помещения Читадзе в больницу он жаловался своим родным, что его там бьют и вообще обращаются дурно. Родные обратились к доктору, и то что Читадзе были нанесены побои, подтвердилось и обещал принять меры к устранению побоев. Вскоре после этого родные [были] извещены, что Читадзе умер и лежит в часовне. При первом взгляде на труп брат покойного заметил, что на теле следы от ушибов, и на грудной клетке опухоль. Это показалось ему подозрительным и он потребовал вскрытия и выяснения причины смерти. Вскрытие было произведено 11 февраля и в протоколе вскрытия значится, что Читадзе умер от воспаления легких и «перелома ребер». Когда и как переломаны были ребра и не от этого ли произошло воспаление легких, — неизвестно. Вообще в больницах для душевнобольных все так устроивается, чтобы больной не мог причинить себе вреда (привинченные столы и койки, стены обитые тюфяками и т. д.)

Факт этот во всяком случае нуждается в разъяснении и, гг. врачи не замедлят его сделать. При вскрытии, кроме врачей михайловской больницы, присутствовал и [доктор] Лункевич по настоянию которого и было занесено в протокол о переломе ребер.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 1120, ფურ. 42. სტამბური ამონაბეჭდი.

12. 1892 წლის მარტის 3.— კავკასიის სამოქალაქო უწყების სამედიცინო ნაწილის მმართველის ახსნა-განმარტება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი ფსიქიურად დაავადებული გოლა ჩიტაძის სიკვდილის მიზეზების შესახებ დასაბეჭდად გაწეულნილი კორესპონდენციის გამო.

По поводу заметки препровожденной вашим превосходительством при письме ко мне 19 февраля сего года за № 43 и предназначенной к напечатанию в газете «Новое обозрение», считаю своим долгом уведомить вас, что сообщаемые в ней сведения о том, что будто бы Читадзе находившийся в психиатрическом отделении Тифлисской Михайловской больницы, жаловался родным, что его там бьют и вообще обращаются с ним дурно, что родственники Читадзе заявили об этом доктору, который ввиду, будто бы, подтвердившегося факта нанесения побоев больному, обещал принять меры по устранению таковых на будущее время — не подтвердились произведенным дознанием, которым вместе с тем выяснено, что большого Читадзе, в бытность последнего в отделении

для психических, никто из родственников не посещал, а посетили его, и то один раз знакомые, которые имели с ним свидание в присутствии врача и надзирателя, показавших, что Читадзе вообще не заявлял ни посетителям, ни им самим о нанесенных будто бы ему побоях, и вообще оказалось, что побой ему прислугою не были наносимы.

Поводом к составлению заметки, без сомнения, послужили найденные при вскрытии переломы грудной кости и седьмого ребра, что Читадзе был одержим буйною формою помешательства, что приступы буйства проявлялись у него и до поступления его в больницу и что окружавшие его дома, а также и полиция, неоднократно были вынуждаемы прибегать к связыванию больного, причем, несомненно, не обходились без употребления в дело значительной силы для усмирения его, — что факты установленные дознанием и объясняющие те наружные повреждения на теле больного, какие найдены были при поступлении в больницу, именно: следы ушибов — большие кровоподтеки на груди, спине, боках, царапины на руках и следы на них от веревок. Крайне возбужденное состояние больного, который бушевал, бросался на окружающих, рвал на себе платье — заставили поместить его в буйную камеру, где был приставлен к нему особый служитель. Найденные при вскрытии трупа Читадзе переломы грудины и 7-го левого ребра с пораженными костюкою концами переломов и при отсутствии всяких следов кровоизлияний и, наоборот, развитие нагноения в их окружности свидетельствуют, что означенные переломы отнюдь не свежие, а более или менее давнего происхождения и что переломы эти следует объяснить теми патологическими изменениями в костях, которые характеризуются необыкновенной, не редко наблюдающеюся у психических больных, — ломкостью их. Для происхождения перелома в подобных случаях вполне достаточно самого незначительного повода, даже усиленных дыхательных движений или быстрого поворота тела, а тем более, конечно, удара о какой-либо твердый предмет.

Ввиду изложенного и принимая во внимание, что большинство сообщаемых в заметке этой, фактов не подтвердилось, а некоторым, именно в отношении происхождения переломов костей, дало превратное объяснение, я полагал бы вышеозначенную заметку не печатать, тем более что брат покойного Читадзе довел об этом случае до сведения прокурорской власти и следовательно оглашение преступного факта если таковой был, будет достигнуто, назначением судебного следствия и судебным разбором самого дела.

Покорнейше прошу ваше превосходительство принять уверение в совершенном моем к вам почтении и преданности.

Ваш покорнейший слуга (подпись).

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 1120, ფურ. 41—46. დედანი, ხელით ნაწერი.
საბუთის თავისუფალ აწიზე: «С возвращением корректурной заметки».

13. 1892 წლის მაისის 4.— კავკასიის საცენსურო კომიტეტის ჟურნალში გამოქვეყნებული „ნოვოე ობოზრენიე“-ს სასამართლო ქრონიკა 1891 წლის ივნისში მაიკოპში მომხდარი ამბების შესახებ.

В № 20 «Сев. Кавк.», в корреспонденции из Майкопа был приведен список 28 лиц, обвиняемых в восстании против властей по поводу применения противочумных мер. Читателям также известен исход этого грандиозного майкопского процесса из телеграммы, напечатанной в прошлом номере «Сев. Кавк.». Сущность дела изложена в обвинительном акте в следующем виде.

Летом 1893 года в станицах Келермесской и Белореченской Кубанской области появилась чума на рогатом скоте, ввиду чего приняты были меры предосторожности против распространения этой болезни за пределы зачумленных местностей. Когда в конце июня того же года рогатый скот стал заболевать в гор. Майкопе и существование в Майкопе чумной эпизоотии стало вне всякого сомнения, заботы администрации были направлены к изысканию средств и способов для борьбы с этим врагом народного благосостояния и приведению в исполнение всех необходимых для этого мер, преподанных в высочайше утвержденных правилах 3-го июня 1879 г. Борьба эта должна была, конечно, выражаться в дружной, совместной работе администрации и народа, которым следовало идти рука об руку, пригоясь, каждый с своей стороны, усиленную помощь для достижения предназначенной цели. Однако, на первых же порах появления чумной эпизоотии в городе Майкопе, всякая мысль о необходимости пойти на встречу чуме с разумными мерами в руках вызвала враждебное настроение в майкопском населении; увещания и ссылки на необходимость подчиниться закону не встречали в нем сочувствия. Можно сказать, — и об этом с очевидностью говорят события первой половины июня 1891 года в городе Майкопе, — что жители его были сильнее озабочены приисканием всевозможных средств к противодействию администрации в деле прекращения чумной эпизоотии, чем самою болезнью, постигшею их же собственный скот и грозившею несомненным имущественным для них ущербом. На площадях и улицах города Майкопа, в частных домах и духанах стали раздаваться голоса майкопских жителей, говоривших, что они скота «докторам» осматривать не позволят, бить его не дадут, что чумы в Майкопе нет. Такие же возгласы стали раздаваться на мещанских сходах, собиравшихся для обсуждения вопроса о приискании средств для борьбы с чумою. Здесь уже не единицы, а целая толпа высказывала решительное намерение не подчиняться противочумным правилам. Майкопские мещане сплотились в одну громадную силу, готовившуюся стать лицом к лицу с ненавистной ей системой противочумных мер, к осуществлению коих приступила администрация, разрушать, не пренебрегая никакими средствами с тем, что вызывалось поспешной борьбою с чумой, бороться до конца всеми силами для достижения своей цели. Нашлись люди, разжигавшие толпу в ее преступных деяниях: одни богатые и почетные в народе, злоупотреблявшие своим влиянием, другие, искавшие, как личности темные, удобной почвы для осуществления своих темных целей, видя удобную почву в страхах возмущившей толпы.

Администрации пришлось, таким образом, бороться уже не с одной, чумной эпизоотией. Но и с толпою народа, не только оборонявшеюся упорным неповиновением требованию подчиниться противочумным правилам, но прямо наступавшею на все, что клонилось к ослаблению и прекращению болезни. Толпа не ограничивается одними возгласами: «не дадим, убивать наш скот, нет у нас чумы!». Она переходит к делу: выслеживает, где и что выстраивается и снаряжается властями, и, выследив, набегает своею массой, открыто, не стесняясь присутствием ни власти, ни благомыслящей части жителей, разрушает и сожигает¹ материал, постройки и снаряды, угрозами удаляет караульных с карантинных постов, угрозами расправы удерживает рабочий люд от участия в работах по приведению в исполнение противочумных мер. Возгласы в толпе, раздававшиеся на сходах, перестали быть только фразами, а действия разжигателей ее не пропадали даром. Все, что совершала толпа майкопских мещан, с момента появления в городе Майкопе чумной эпизоотии, не заключает в себе ничего случайного. Она шла с замечательною последовательностью к осуществлению своего намерения, все единичные проявления которого в настоящем деле находятся от начала до конца, в неразрывной связи между собою. Ободренная успехом своих преступных действий, толпа росла и крепла: ей обещали прийти на помощь, в случае нужды, казаки станиц Тульской, Келермесской и других, и слышались уже голоса: «выбить панов, ломать лавки, жечь дома».

События, предшествовавшие дню 15-го июля 1891 года, когда страсти толпы майкопских жителей достигли высшего своего напряжения, освещают характер и значение настоящего дела.

30-го июня 1891 года созван был в городе Майкопе мещанский сход для обсуждения тех мер, которые на основании закона, предстояло принять против чумной эпизоотии. Объяснялась майкопским жителям необходимость устройства помещения для убоя большого скота, приготовления для зарывания павшего от болезни и убитого скота ветеринарными врачами и немедленного сообщения властям о всяком случае его заболевания. Но сход этот не привел ни к каким результатам. Собравшиеся решительно высказались против принятия противочумных мер, крича, что они не позволят врачам осматривать их скот и убивать его не дадут. Когда в городе Майкопе чумы еще не было и появилась лишь опасность занесения туда из станиц Келермесской и Белореченской, где противочумные меры были уже введены, майкопские жители говорили уже, что хотя в станицах Белореченской и Келермесской и бьют скот, но они в случае появления чумы в городе Майкопе скот бить не дадут. Верные своему намерению, они с шумом расходятся и стараются узнать, кто первый из их среды мог сообщить властям о появлении болезни на рогатом скоте. Полицейский пристав города Майкопа Садовский старался узнать фамилии тех лиц, которые более всех восставали против убоя зачумленного скота, но мещанский староста Запорожцев, от которого Садовский потребовал этих сведений, отозвался незнанием наиболее бушевавших, добавив, что кто-то из толпы угрожал ему: «смотри, а то тебя первого убьем!». Между тем разгар болезни вызвал необходимость

¹ სხვა საბუთები.

безотлагательно приступить к работам. Выстроен был баз для убоя зачумленного скота, но еще во время производства работ по устройству база, являлись группами мужчины и женщины с руганью и угрозами против рабочих, и в продолжении двух дней баз был разрушен неизвестными злоумышленниками. Приступлено было к рытью ям для зарывания убитого скота, но к месту работ приходили майкопские жители и удаляли рабочих угрозами зарыть в эти ямы прежде всего тех, кто роет их. Наем рабочих встречал открытое сопротивление. Городскому голове Брасухину, явившемуся на базар нанять рабочих для рытья ям, отвечали: «иди для себя рой могилу, а мы туда тебя уложим!»; а майкопский мещанин Кирилл Обухов нанялся, было, в работу и ушел домой за лопатой, но на работу не пришел потому, что ему не позволили сделать это «соседи», грозя ему убийством. По всему городу стали уже раздаваться речи майкопских мещан: «пускай нас прежде перебыют, а потом и скот наш возьмут!».

Второй мещанский сход, собранный, как и первый, по распоряжению начальства Кубанской области 7-го июля 1891 года, не добившись подчинения майкопских жителей противочумным правилам, является лишь новым доказательством несомненного существования единства действий и цели толпы, которая решилась восстать против властей, с намерением недопустить исполнения ее распоряжений и мер. В ответ на все убеждения, толпа кричала: «не дадим, не согласны, пускать скотдохнет, он наш, никому нет до того дела, что он пропадает!». «Снять карантинные посты, уничтожить черные флаги, оставить осмотр скота!». Ветеринарный инспектор Качинский, который был приглашен на этот сход, уехал из города Майкопа, сопровождаемый гиком, шумом и ругательствами толпы, собравшейся около его квартиры.

Требования и угрозы майкопских жителей, выраженные ими на сходе, 7-го июля 1891 года, не долго ждали своего осуществления. 8-го того июля к майкопскому мещанину Михаилу Шабельному, находившемуся в качестве караульного, на карантинном посту по дороге, ведущей из Майкопа на Мергиевку, пришли четыре неизвестных ему лица из майкопских жителей и спросили его, что он там делает. Получив от Шабельного ответ, что он держит карантин, то есть, не пропускает едущих на рогатом скоте из Майкопа и в Майкоп, неизвестные сказали ему: «убирайся, ты отсюда, а то мы тебя отдуем и балаган твой сожжем!». Боясь насилия, Шабельный покинул пост и ушел в город Майкоп. Вечером того же числа на Кужорский карантинный пост, охранявшийся запасным унтер-офицером Павлом Тищенко, явились три неизвестных лица и обратились к последнему с вопросом, зачем он там стоит и кто его там поставил. Тищенко ответил, что на обязанности его лежит не пропускать, по случаю чумы, едущих на быках в Майкоп и из Майкопа и что поставлен он с этой целью городским головою. Тогда неизвестные приказали ему немедленно снять флаг и уйти с поста, угрожая в противном случае, избить его и сжечь его балаган, и объясняя, что общество на принятие карантинных мер не согласно, а потому все должны исполнить желание общества. Опасаясь приведения неизвестными лицами своей угрозы в исполнение, Тищенко покинул свой пост, снял с него флаг и по-

шел заявить о случившемся городскому голове. Когда того же дня Шабельный и Тищенко, встретившись близ города Майкопа, рассказывали друг другу о происшедшем с ними на их постах и оглянулись, во время разговора на гору, на которой находился карантинный пост Тищенко, они увидели, что балаган на этом посту горит. Когда же Шабельный пришел на свой пост, то оказалось, что и его балаган сожжен, и стропила порублены. Тищенко узнал путем расспросов, что один из являвшихся к нему 8-го июля на карантинный пост с требованиями и угрозами был майкопский мещанин Федор Лутай.

Ряд донесений, посланных, ввиду таких фактов, высшему областному начальству, имел своим последствием приезд 13-го июля 1891 года в город Майкоп старшего помощника начальника Кубанской области и наказного, атамана кубанского казачьего войска—генерал-майора Яцкевича. На собранном, по распоряжению последнего, 14-го июля 1891 г. съезде мещан города Майкопа, генерал Яцкевич обратился к мещанам с речью, в которой объяснил, что убой зачумленного скота предписан законом, которому необходимо подчиниться. Но речь его была прерываема грубыми восклицаниями толпы: «не надо, не позволим, проваливай!» «скотину свою мы вам бить не позволим и докторов смотреть скот не пустим!» «Не надо, не позволим, гоните его (ген. Яцкевича)!». «Ты, ваше превосходительство, уезжай лучше из Майкопа, тогда и чумы у нас не будет». Около часу бушевала толпа, как вдруг раздался крики: «здесь нас собрали, а за городом строят базы и роют ямы!» и с этими словами большая часть толпы хлынула от мещанской управы за город и там продолжала свое дело, начатое ею с первого же дня обнаружения чумной эпизоотии в городе Майкопе. Двинувшись на выгон, где строились базы и где рабочие из майкопской местной команды ждали доставления им инструментов для рытья ям, толпа встретила сотника Гончарова, ехавшего донести начальству о начавшихся уже на выгоне беспорядках, напала на него, и, крича: «бей его, бей панов», закидала его камнями: с криками «мы пришли чуму выгонять», приближаясь к месту постройки, вооруженная дрючками: на виду полусотни пластунского батальона, поставленного для охраны работ, и на виду посторонних жителей, бросилась выдергивать столбы, ломать доски, разбивать пожарную бочку, сложила обломки в кучу, подожгла ее, и, когда пламя охватило костер, майкопские жители заключили свою работу криками «ура!». Затем они окружили плотной, густой толпою бывшую там полусотню казаков, на выручку последних пришлось послать на место происшествия еще две сотни. Исполнив и на сей раз угрозы свои разрушать все, что будет клониться к уничтожению чумы, толпа возвратилась в город с криками: «пойдем бить панов, пойдем бить Зинковецкого и полицию!». «Идти в город, разгромить квартиру генерала Яцкевича, избить панов!». Инструменты в тот день уже не понадобились рабочим, да и не удалось запасному рядовому Кириллу Кургаевскому, посланному из городской управы с инструмен-

тами для рытья ям, доставить их к месту работ. Толпа избил^{აკრძალა} его и заставила его вернуться туда, откуда он выехал. «Другой раз не приезжай» — кричала толпа, — а то уьем; пусть едет тот кто тебя по-
слал!».

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 1120, ფურ. 69. სტამბური ამონაბეჭდი. საბუთის
თავისუფალ ამიბე შენიშვნა: «Новое обозрение, 4/5-92 по журна-
лу Цензурного комитета 92 г. 8 мая печатать воспретить согласно
циркуляра Главного комитета».

14. 1892 წლის მაისის 30.— კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიერ
აკრძალული გაზეთ „ნოვოე ობოზრენიე“-ს კორესპონდენცია სოხუმი-
ზუგდიდის გზის მშენებლობის შესახებ.

17 мая, как только прибыл в Сухум ген. Анненков, к нему собра-
лись, по его приглашению, начальник округа, инженер путей сообщения,
он же и строитель Кодорского моста, Гайдебуров, и депутаты от города,
уже являвшиеся ему в Гудаутах. Беседа велась исключительно о пост-
ройке сухумо-зугдидского шоссе и продолжалась, на этот раз, очень дол-
го. Очевидно, ген. Анненков желал выяснить себе, возможно обстоятель-
нее, доводы, заставляющие население так настойчиво хлопотать о пост-
ройке этого шоссе. Каждое заявление горожан он сверял с показаниями
инж. Гайдебурова. В общем, все эти разъяснения прекрасно обрисовали
печальные условия Сухумского округа, десятки лет остававшегося в по-
ложении бездорожья. Оказывается, что за все прежние годы местные
строители Министерства путей сообщения преимущественно занимались
возведением мостов через наши быстрые, во время половодья, реки.
Мосты таких второстепенных речек поглощали по 30—40 тыс. руб., так
что в общем была затрачена на все это внушительная сумма. А как толь-
ко очередь доходила до постройки шоссе к этим мостам, то их сносило в
море, а потому инженерам приходилось возобновлять ту же работу по
постройке мостов. Но так как береговые подъезды делались по старому,
на сухой кладке и деревянные быки той же прочности, то бешенные ре-
ки продолжали свою разрушительную работу и т. д. Безрезультатные за-
траты повели только к тому, что 71 верстное шоссе не было так построе-
но, до него очередь никак не могла дойти, а полуразрушенные мосты и
теперь стоят одиноко в поле, обросшие папоротником и колючкой. На во-
прос ген. Анненкова, во сколько обошлись правительству эти мосты, г.
Гайдебуров ответил, что не знает. Даже в Сухуме железный мост через
р. Безлетку был унесен в море и потому только, что недостаточно проч-

ხო были сделаны береговые укрепления, их подмыло, железо исковеркало и унесло в море. Правда, построенный на его месте другой железный мост вот уже служит 18 лет, но верно заметил ген. Анненков, что железные мосты должны так делаться, чтобы могли служить не 18, а 100 лет. По мнению генерала, в нашей местности должно было начинать не с мостов, а с постройки шоссе, устраивая переправу через главные река пока на паром. Если река унесет паром, который стоит тысячу рублей, то поставить на его место другой такой же, не будет обременительно для правительства; если же речки, как это случилось за прежние годы, будут сносить мосты, постройка которых обходилась в сотни тысяч рублей, то восстановить на их месте другие, не всегда являлось возможным, да и накладно бывало для казны. Ген. Анненков предложил устраивать пороги по системе, какая часто практикуется в Америке: они будут передвигаться на проволочных, прочных канатах, и вместительностью вполне будут соответствовать потребности передвижений продуктов страны и скорости сообщений. Ген. Анненков интересовался также стоимостью моста через р. Кодор (насколько нам известно, расход на него достиг уже 250 т. рублей) и при этом сообщил, что по последней справке в министерстве, отпуск денег на постройку моста через р. Ингур — отказан, за недостаточностью средств.

Горожане обрисовали ген. Анненкову все ужасы, пережитые ими во время войны. Начиная с крымской войны Сухум три раза уничтожался турками. Пользуясь беззащитностью города, турки разорили его дотла. В последнюю войну они не пощадили ни в чем неповинных фруктовые и декоративные насаждения горожан, не говоря уже о домах, часть которых и теперь красуется в развалинах. Дома жгли, деревья вырубали. Правительство возвратило горожанам только третью часть стоимости погибших недвижимостей. За время энергичной деятельности в Сухуме ген. Геймана, городок прекрасно застроился. По словам ген. Геймана, Сухум ожидает блестящая будущность, всякий верил, а поэтому всякий спешил захватить лучшие участки, лихорадочно строились, не щадя последнего гроша; никто не предчувствовал разорения. Когда же катастрофа разразилась, то после войны, большая часть обывателей уже не вернулась на свои пепелища. Кроме недвижимостей, погибло и остальное добро горожан, которое могло бы быть спасено — существуй удобный береговой путь к Зугдидам. За неимением же его, горожанам и населению округа пришлось тащиться со своею кладью по пятам отступающих войск, через ужасные горные проходы и во время проливных дождей. Много ценностей было брошено по дороге, многие скатились в пропасти, падали туда и люди, и лошади. Лишившись всего имущества, население

радовалось, что спасло хотя свою жизнь. Этим рассказом жители старались выяснить ген. Анненкову, что кроме экономического значения сухо-зугдидское шоссе имеет характер и стратегической дороги. Они объяснили, что обыкновенные грунтовые дороги не могут здесь служить путями сообщения, береговой путь проходит по болотистой почве, на которой не сделано канав, способных отводить дождевую воду в море. Дожди здесь чаще и обильнее, чем в другом каком-нибудь пункте на Кавказе. Глинистая почва дорог во время дождей разбухает ужасно и засасывает лошадей по горло. Сельскохозяйственные продукты доставить к морским стоянкам пароходов нет возможности, они часто гниют в складах, а поэтому производительность этого, богато одаренного природой уголка стоит на самом низком уровне. Все это повело к тому, что у жителей не является предприимчивости разработать массу гуляющей земли, заросшей кустарниками и папоротником. Все это при застоявшейся влаге гниет во время июльских жаров и создает ту ужасную злокачественную лихорадку, слава о которой гремит на всю Россию. Проведение сухо-зугдидского шоссе будет толчком к оживлению и эксплуатации наших мертвых богатств, заключающихся не только в плодородии почвы, но и в очень ценном лесе, который в настоящее время гниет и пропадает даром. Очнувшаяся предприимчивость поднимет до высокой степени культуру обработки земли и во сто раз вознаградит затраты правительства за создание системы шоссированных путей, в которых так нуждается 80 тысячное население округа. Только путем их мы в состоянии сгруппировать абхазское население, изменить к лучшему их образ жизни, и гнать невежество, дикость и традиционное воровство, так сильно беспокоящее администрацию и разоряющее колонизацию других народностей. Тогда только можно рассчитывать на воздействие школ религии и врачебной помощи.

Во время обсуждения этих вопросов присутствовал гофм. А. Ф. Толстой. Он постоянный житель г. Сухума, а потому, знакомый с печальным бездорожьем округа, горячо защищал ходатайство жителей.

Ген. Анненков обрадовал жителей тем вниманием, с каким отнесся к их ходатайству. Он заявил, что у правительства нет средств на непосредственную затрату для удовлетворения просьбы сухумцев, что он рассчитывает, что остатки от двух миллионов, отпущенных ему на шоссе между Новороссийском и Сухумом вместе с суммой вырученной от продажи кукурузы пожертвованной Кутаисской губернией в пользу голодающих будут достаточны, чтобы построить шоссе между Сухумом и Зугдидом. Он дал телеграмму е. в. принцу Ольденбургскому, прося его известить какая получится сумма денег от продажи кукурузы. Кроме этого

он обрадовал жителей сообщением, что сентябрь и октябрь месяцы этого года он проживал в Сухуме и не успокоится до тех пор, пока почтовый колокольчик не зазвенит по всему побережью Черного моря.

Что же касается положения работ между Новороссийском и Сухумом, то, с его слов, они идут очень успешно. До 15 июля, конечно нет надежды закончить земляные работы всего полотна дороги, но во всяком случае отстающая часть будет не велика. Над самым берегом моря в Гаграх в 3 верстном расстоянии, производить ломку скалы под дорогу. В настоящее время к этому пункту стягиваются земляные работы со стороны Новороссийска и Нового Афона. 15 июня рабочие будут отправлены на родину и только небольшая часть их будет занята постройкою мостов во время лета. С начала осени, в сентябре, работы по устройству шоссе снова начнутся. Будут закончены земляные работы и шоссировка пути. Для работ г. Анненков доставит снова рабочих из городских местностей, причем предпочтение будет отдано тем, которые в них не участвовали. Заболеваемость рабочих в настоящий момент по словам ген. Анненкова, незначительная; из 16 тысяч лежат больных в лазаретах всего только до 200 человек, в легкой форме лихорадки.

Итак, жители Сухумского округа могут, наконец, вздохнуть свободнее; вопрос о сухумо-зугдидском шоссе входит в счастливый фазис. Ген. Анненков заявил жителям, что как только он получит сообщение о сумме, какая получится с продажи пожертвованной кукурузы, то войдя в соглашение с кавказским начальством, приступит к осмотру пути от Сухума до Зугдид. Нужно принять во внимание, что из 71 версты предполагаемого шоссе можно будет воспользоваться некоторыми сохранившимися мостами, они потребуют только ремонта. Кроме того, на расстоянии 40 верст от Очемчир до Зугдид полотно дороги с боковыми канавами уже существует, остается только его подправить и глассировать.

Г. А. Рыбинский.

ცხსა. ფობ. 480, საქ. 1120, ფურ. 116 სტამბური ამონაბეჭდი.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

Секретно

66

15. 1892 წელი.—პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ მყოფ პირთა სიიდან.

№№ პ. პ.	Фамилия, имя, отчество, звание, место родины и вероисповедание	По какому распоряжению и за что именно учрежден надзор	С какого именно времени исчисляется срок надзора	На какой срок подвергнут надзору и какому именно главному или секретному	Где учрежден надзор, на месте ли жительства и на переезд ли в другую губернию и чем занимается поднадзорный	Имеет ли семейство и где оно находится	Место водворения поднадзорного	Дополнительные сведения, относящиеся к поднадзорному лицу, к его совершению преступления или неблагоприятных поступков, причины переезда из одного местожительства в другое, сведения об образе жизни, образовании и т. п.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
11	Бадия Алексей Николаев, Тифлисский гражданин, бывший студент С. Петербургского технического института, вероисповедания православного.	По высочайшему повелению 5 сентября 1891 года, за участие в государственном преступлении был подвергнут шестимесячному одиночному тюремному заключению.	С 11 апреля 1890 года, затем заключен под стражу	Секретному	В Тифансе живет с родителями	Женат		
14	Головацкий Антон Осипов, мещанин гор. Киева.	По распоряжению Киевского генерал-губернатора, за политическую неблагонадежность	С 10 ноября 1887 года		в г. Киеве, а затем в Тифансе, состоит лейтентшиком в мастерских Закавказской жел. дороги	Женат, жена находится при нем	город Тифлис	
16	Данько Яков Афанасьевич, крестьянин Черниговской губернии, Борзенского уезда, села Порфинова.	По распоряжению начальника Тифлисского губернского жандармского управления, за политическую неблагонадежность.	С 8 февраля 1886 года		В Чернигове, а затем в Тифансе, состоит на службе при Управлении Закавказской железной дороги	Женат, жена находится при нем		За все время надзора и образе жизни и поведении не отмечено предоступительного замечено не было.

ფილიალური

№ п. п.	Фамилия, имя, отчество, звание, место родины и вероисповедание	По какому распоряжению и за что именно учрежден надзор	С какого именно времени исчисляется срок надзора	На какой срок постановлен надзор и какому именно: гласному или секретному	Где устроен надзор, а также ли жительства или пребывания в другой губернии и чем занимается понаходящийся	Имеет ли семейство и где оно находится	Место проживания поднадзорного	Дополнительные сведения, относящиеся к поднадзорному лицу, касаясь совершения преступлений или добровольных поступков, участия в преступлениях, лишениях свободы, вступления в брак, смерти и др. обстоятельств, подлежащих учету
1	2	3	4	5	6	7	8	9
18	Джабадари Иван Спиридонович, крестьянин из ссыльных, уроженец Тифлисской губернии, православного вероисповедания.	По высочайшему повелению от 16 ноября 1888 года, по обвинению в государственном преступлении	С 14 ноября 1888 года	На 5 лет, гласному	В г. Тифлисе. Муж состоит на службе при местном городском общественном управлении, а жена занимается домашним хозяйством.	Супруги Джабадари живут совместно.	г о р о д Т и ф л и с	За все время надзора в образе жизни и поведении их ничего предосудительного замечено не было.
19	Джабадари Ольга Спиридоновна (урожденная Любатович) жена предмыдущего.							
21	Ермолаев Николай Ефимович; сын статского советника; действительный студент С. Петербургского университета.	Признан к лишению по обвинению в государственном преступлении, которое по высочайшему повелению 25 октября 1889 года, разрешено административным порядком, с тем чтобы Ермолаев был подвергнут одиночному тюремному заключению на 1 год и 6 месяцев, по отбытии же сего срока, подлежал гласному надзору полиции в месте родины его, сроком на три года.	С 25 апреля 1891 года, т. е. освобождения из тюрьмы	На три года, гласному	В г. Тифлисе, служит в управлении Закавказской жел. дороги	Супруги живут совместно.		

Продолжение

190361240
190361240

М.М. и. п.	Фамилия, имя, отчество, звание, место родины и переселение	По какому распоряжению и за что именно учрежден надзор	С какого именно времени исчисляется срок надзора	На какой срок подвергнут надзору и какому именно: государственному или секретному	Где учрежден надзор, на месте ли жительства или перемещался в другой губернии и кем назначается полназорный	Имеет ли семейство и где оно находится	Место волнения полназорного	Дополнительные сведения, относящиеся к делу, а именно: преступление, наказание, состояние здоровья, поведение в тюрьме, сведения о семье, о других местах жительства, о службе, о поведении и т. п.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
22	Ершова Мария Николаевна (урожденная Мартынова) жена предыдущего.	По высочайшему повелению 22 января 1886 года, за участие в политической агитации.	С 22 января 1886 года	Секретному	Первоначально в С. Петербурге, а затем в Тифлисе, состоит акушеркою при Закавказской жел. дороге.	Супруги живут совместно	город Тифлис	За все время надзора в образе жизни и поведении ничего предосудительного замечено не было.
26	Кадоша Петр Петрович, уроженец уроч. Белый Ключ, Тифлисской губернии.	По распоряжению начальника Тифлисского губернского жандармского управления, за политическую неблагонадежность.	С 26 ноября 1889 года		В Тифлисе, служит сержантом на Закавказской желез. дороге.	Холост		
27	Калужный Александр Мефодиев, мещанин гор. Томска, из государственных преступников.	По распоряжению Департамента полиции, за политическую неблагонадежность.	С 15 октября 1890 года		В Тифлисе, служит в управлении Закавказской жел. дороги.	Женат, семейство находится при нем		

Секретному

№ п. п.	Фамилия, имя, отчество, звание, место рождения и вероисповедание	По какому распоряжению и за что именно учрежден надзор	С какого именно времени исчисляется срок надзора	На какой срок повернут надзору и какому именно главному или секретному	Где учрежден надзор, на месте ли он, какова его переносимость в другой губернии и чем грозится поднадзорный	Имеет ли семейство и где оно находится	Место подворья поднадзорного	Дополнительные сведения, относящиеся к личности лица, как к: совершившему преступление, к поднадзорному, к преступнику, к арестанту, к заключенному, к другому, к другому и др. (ссылка на другие документы, касающиеся лица, и т. п.)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
29	Лузин Иван Иванович, бывший студент Московского университета.	По распоряжению начальника Тифлисского губернского жандармского управления, за политическую неблагонадежность. Затем из отрыва департамента полиции, от 28 июля 1891 г. за № 3005 видно, что по рассмотрению в особом совещании, образованном согласно ст. 34 положения о государственной охране, обстоятельству дела о студенте Лузине обвиненном за политическую неблагонадежность г. министр внутренних дел постановил: выдать его, Лузина, в Архангельскую губернию на пять лет, считая срок с 19 июля 1891 года.	С 1 июня 1891 года	Секретному	В Тифлисе	Холост	Первоначально в Тифлисе	15 августа 1891 года назначен в г. Архангельск.
39	Началов Михаил Яковлев, сын священника, бывший воспитанник Московского технического училища, уроженец Самарской губернии, православного вероисповедания.	П. имелась к созданию по обвинению в распространении пай-ки-х и в записи Московского технического училища различных революционных рукописей и брошюр. Доказано же по высочайшему повелению 15 февраля 1891 года решением административным порядком с тем, чтобы Началов был выдержан в тюрьме один год и шесть месяцев. Затем по всеподданнейшему 20 сентября всеподданнейшему объявлено об освобождении от заключения в тюрьме, с подписанием главного подполковника 12 мая 1891, в изъяснении им места жительства.	Со 2 октября 1889 года т. е. со дня освобождения из тюрьмы	На два года, главному, а по окончании надзора, т. е. со 2 октября 1891 г. учрежден секретный надзор.	Первоначально в Нижнем-Новгороде, а затем в Тифлисе	Женат, жена находится при нем и занимается акушерскою практикою, а он служит в Управлении Знаменской железной дороги.	город Тифлис	За все время надзора и observations жизни и поведения никакого предосудительного замечено не было.

Продолжение

Протокол № 10
от 10.03.2010 г.

№ п. п.	Фамилия, имя, отчество, звание, место родины и вероисповедание	По какому распоряжению и за что именно учрежден надзор	С какого именно времени исчисляется срок надзора	На какой срок подвергнут надзору и какому именно государственному или секретному	Как учрежден надзор, на каком основании или по какому делу, в каком учреждении и кем назначается	Имеет ли семейство и где оно находится	Место подворения поднадзорного	Дополнительные сведения, относящиеся к поднадзорному лицу, какие совершены преступления и каковы наказания по Суду, по какому постановлению, в какой местности и в другой, сведения об образе жизни, поведении и т. п.
45	Тер-Маркозов Иосиф Николаевич, бывший студент С. Петербургского университета.	По распоряжению начальника Тифлиссского губернского жандармского управления, за политическую неблагонадежность.	С 14 марта 1885 года.	Секретному	В Тифлисе, Тер-Маркозов занимается частною техническою практикою	Женат	г. Тифлиса	За все время надзора в образе жизни и поведении их никто презудительного замечено не было
46	Тер-Маркозова, Каролина Давидовна (урожденная Гольденберг) жена предыдущего							
48	Флеров Николай Михайлович, мещанин.	По распоряжению начальника Тифлиссского губернского жандармского управления, за политическую неблагонадежность.	С 24 февраля 1891 года.		В Тифлисе, занимается в конторе нотариуса Кипиани.	Супруги живут совместно.		
49	Флерова Валентина Андреевна, жена предыдущего	По распоряжению начальника Тифлиссского губернского жандармского управления, за политическую неблагонадежность.	С 10 мая 1889 года.		Первоначально в Рязани.			
50	Цветницкий Владимир Дмитриевич, священник, бывший студент С. Петербургского университета.	По высочайшему повелению 13 сентября 1886 года, как прикосновенные к делу о государственном преступлении.	С 13 сентября 1886 года.		Первоначально в СПб, а затем в Тифлисе.	Супруги живут совместно.		

№№ п. в.	Фамилия, имя, отчество, звание, место родины и вероисповедание	По какому распоряжению и за что именно учрежден надзор	С какого именно времени исчисляется срок надзора	На какой срок подвергнут надзору и какому именно: гласному или секретному	Где учрежден надзор, на месте ли жительства или перемещен в другое место, какому ведомству принадлежит надзор	Имеет ли семейство и где оно находится	Место водворения надзорного	Продолжение
1	2	3	4	5	6	7	8	9
51	Цветинская Мария Андреевна (урожденная Жуковская) жена предельского.	По высочайшему повелению 13 сентября 1886 года, как прикосновенная к делу о государственном преступлении.	С 13 сентября 1886 года	Секретному	Цветинский занимается частными уроками, а жена домашним хозяйством.	Супруги живут совместно	г. Тифлиса	За все время надзора в образе жизни и поведении их ничего предосудительного замечено не было.
52	Чавчавадзе Илья Григорьевич, князь, бывший мировой судья Душетского уезда.	По распоряжению Департамента полиции за политическую неблагонадежность.	С 21 июля 1884 года.		В Тифлисе. Стоит президентом Тифлисского дворянского банка, а также редактирует грузинскую газету „Иверия“.	Женат		
55	Эйранов Степан Петрович, уроженец г. Тифлиса.	По распоряжению начальника Тифлисского губернского жандармского управления за политическую неблагонадежность.	С 29 ноября 1891 года.		В г. Тифлисе, служит в филоксерном комитете	Холост		

За Тифлисского губернатора, вице-губернатор (подпись).

Глса, фомб. 39, саж. 413, ფურ. 159—168. დედანი, ხელთ ნაწერი.

საისტორიო
მუზეუმი

16. 1892 წელი.— ო. ვ. კაიდანოვას „საყოველთაოდ ხელმისაწვდომი ბიბლიოთეკის“ სააბონემენტო ფურცელი.

1. Библиотека открыта ежедневно: с 1-го сентября по 1-е июня от 10 час. утра до 2 $\frac{1}{2}$ час. дня и от 5 час. до 7 $\frac{1}{2}$ час. вечера; с 1-го июня по 1-е сентября с 9 час. утра до 1 час. и с 6 час. до 8 час. вечера.

В воскресные и праздничные дни от 10 до 1 часа дня.

Примечание: По большим праздникам библиотека закрыта весь день.

2. За пользование книгами взимается следующая плата:

В месяц	— 20 коп.
« полгода	1 руб. —
« год	2 « —

За пользование журналами текущ.г. в месяц 40 к.

За эту плату выдается 1 книга.

3. За книги оставляется залог 2 руб.

4. Ученики и ученицы начальных школ и ремесленных мастерских вносят половинную плату, а именно:

В месяц	— 10 коп.
« год	1 руб. — «

5. Подписчики имеют право держать книги не более 10 дней, а журналы не более 3-х дней.

6. Желаящие оставить у себя книгу на вторичный срок, заявляют об этом библиотекарю, предъявив и самую книгу, которая отпускается вновь, если на нее не было заявлено требований другими подписчиками.

7. За каждую утерянную, порванную, испачканную или вообще испорченную книгу взыскивается стоимость ее. По тем книгам, которые или вовсе не находятся в продаже или очень редки, подписчик входит в соглашение с библиотекой.

8. Все малолетние подписчики должны представить поручительство родных или старших в семействе, или известных библиотеке лиц, в исправности возврата книг.

9. За каждый просроченный день взимается 2 коп.

10. За вход в читальню взимается 2 коп.

За посещение читальни в месяц 20 коп.

Заведывающая Кайданова.

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 268, ფურ. 416. დედანი, სტამბური წესით დაბეჭდილი.

17. 1892 წელი.— ქ. თბილისის სამკითხველო ბიბლიოთეკებისა და კაბინეტების სია.

- 1) Самадовой, на Дворцовой ул., в здании грузинского дворянства.
- 2) Тифлисского общества взаимного вспоможения учительниц и воспитательниц, на углу Графской улице и Троицкого переулка, в доме Тер-Николаева № 4/3.
- 3) Кайдановой, на Михайловской улице, в доме Арамакиса № 99.
- 4) Сузанаджана на Эриванской площади, в доме Зубалова.
- 5) Кн. Аргутинской-Долгоруковой по мужу Сундукианц, на Вельяминовской улице, в доме Тандоевой № 8.
- 6) Тифлисского общества распространения грамотности среди грузинского населения, на Дворцовой улице, в доме грузинского дворянства.
- 7) Армянского благотворительного общества на Кавказе, на Сергиевской улице, в доме Алиханова № 16.
- 8) Правления общества распространения грамотности среди грузинского населения, на 2-ой Молаканской улице, в доме Папкратова № 18.
- 9) Бегичева, на Головинском проспекте, в доме Сергеева.
- 10) Марии Сундукианц, в 7 участке г. Тифлиса, на Лазаревской улице, в доме Агаронова № 24.
- 11) Сургуновой, на Лорис-Меликовской улице, в доме Тамамшевой.

Инструктор Цензурного комитета (подпись).

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 268, ფურ. 466. დედანი, ხელით ნაწერი.

18. 1896 წლის ივნისის 14.—ნიჟეგოროდის საიდუმლო პოლიციის ჩვენება ა. შ. გ. ჩეკინის ბინის გაჩხრეკის შესახებ, მისი მთავრობის საწინააღმდეგო დაჯგუფებაში მონაწილეობისა და მუშებს შორის წარმოებული პროპაგანდის გამო.

Секретно.

В ночь с 12 на 13 июня сего 1896 года в Нижнем-Новгороде произведены были обыски у лиц, входящих в состав противоправительственного кружка, организованного в Нижнем-Новгороде сыном купца Александром Кузнецовым, для пропаганды среди фабричных и заводских рабочих. В числе прочих был обыскан и арестован Аким Чекичев.

Дело это передано начальнику Нижегородского губернского жандармского управления, которым и возбуждено дознание и Чекичев привлечен в качестве обвиняемого.

Полицмейстер (подпись).

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 764, ფურ. 179. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

ქართული
საისტორიო
მეცნიერებათა
აкадеმიის
საქმიანობის
განმარტება

19. 1896 წლის ნოემბრის 25.—ნიჟეგოროდის გუბერნიის უნდარმთა სამმართველოს ცნობა ა. ვ. ჩეკინის თბილისიდან მეორედ გამგზავრების შესახებ.

По имеющимся сведениям Чекин принадлежал к Казанскому революционному кружку, организованному Муратовым, привлекающемся к дознанию по делу о тайной типографии; вследствие этого Чекин был подчинен в 1887 г. негласному надзору. По обвинению в государственном преступлении, он в 1891 году был отдан под гласный надзор полиции на три года и по окончании такового, вновь подчинен негласному надзору по распоряжению Департамента полиции от 7 июля 1894 года за № 4515. В настоящее время Чекичев привлечен к дознанию по делу Кузнецовского кружка в Нижнем-Новгороде, в качестве обвиняемого.

Время выезда: месяц и число	Место, куда отправляется	Сведения, обнаружен- ные наблюдением при переездах
21 ноября 1896 г. . . .	В г. Тифлис, почему настоя- щее извещение препровожд- ленное его превосходитель- ству начальнику Тифлисского губернского жандармского управления.	

Начальник Нижегородского губернского ж. ул. полковник Куртьянов.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 764, ფურ. 183. დედანი, ხელით ნაწერი.

20. 1897 წლის დეკემბრის 3. — თბილისის პოლიცმეისტერის პატაკი თბილისის გუბერნიის უნდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი მეთვალ-
უურეობის ქვეშ მყოფ ა. ვ. ჩეკინის ა. მ. კალუჟნის ბინაზე საცხოვრებლად
გადასვლის შესახებ.

Имею честь сообщить вашему высокоблагородию, что состоящий под негласным надзором полиции Аким Чекин (он же Чекичев) перешел на жительство на Хлебную горку в дом № 12 в квартиру Калужного где за ним и учрежден надзор.

Тифлисский полицмейстер Мاستицкий.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 764, ფურ. 188. დედანი, ხელით ნაწერი.

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

21. 1898 წლის იანვრის 1. — პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი პირთა სიიღაბი. Секретно

№	Имя, отчество и фамилия	О т м е т к а
16	Иван Спиридонов Джабадари.	Ни в чем предосудительном не замечался.
17	Ольга Спиридонова Джабадари.	Т о ж е.
18	Лев Валерьевич Даль.	Находится в постоянном разъезде по Закавказской ж. дороге; ведет близкое знакомство с поднадзорными: Старосельскими, Ермолаевыми и Корсаком. Покровительствует поднадзорным служащим на желез. дороге.
20	Ольга Владимировна Кайданова.	Находилась за границей, откуда возвратилась 17 декабря 1897 г. направившись в С. Петербург.
22	Александр Меф. Калужный.	Тоже. Донесение мое от 25 сентября 1897 г. № 1949.
25	Болеслав Петров Корсак.	Находится в близких отношениях с поднадзорными: Далем, Старосельскими и Ермолаевыми.
28	Николай Иван Лузин.	Ни в чем предосудительном не замечался.
31	Иван Иванович Лузин	Т о ж е
34	Влад. Дмитр. Цветницкий.	Т о ж е
35	Мария Андреевна Цветницкая.	Т о ж е
39	Аким Васильев Чекичев.	Ни в чем предосудительном не замечался.
65	Алексей Николаев Балдин.	Временно выехал в С. Петербург.
70	Николай Ефимов Ермолаев.	Ведет знакомство с поднадзорными: Корсаком, Далем, Старосельскими, Кипиани, Ласхишвили, Месхи и Шлемензоном.
71	Мария Ник. Ермолаева.	Вращается в кругу поднадзорных.
78	Георгий Михайл. Ласхишвили.	Ведет знакомство с поднадзорными: Кипиани, Шлемензоном, Месхи и Ермолаевым.
87	Юлиан Александр. Старосельский.	Очень близок с поднадзорным Львом Далем. Как даль покровительствует всем поднадзорным на Закавказской жел. дороге, так точно Старосельский покровительствует им в филлоксерных партиях.
89	Иосиф Николаев Тер-Маркозов.	Ни в чем предосудительном не замечен.
90	Каролина Давидова Тер-Маркозова.	Т о ж е

თიფლისის პოლიცემესტერ მასტიკის.

ცხსა, ფობ. 7, სპქ. 215, ფურ. 17—21. დედანი, ხელით ნაწერი.

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

22. 1898 წლის მარტის 4—თბილისის გუბერნიის უანდარბთა
ლოს უფროსის მიმართვა კავკასიის სამოქალაქო ნაწილის მთავარმართბ-
ლისადმი, ძმები ლუზინის, გიორგი ფრანჩესკის და სხვათა ბინებზე წარმო-
ბული ჩხრეკის შესახებ.

24 минувшего февраля были произведены обыски у проживающих в гор. Тифлисе — кутаисской гражданки Дины Веньяминовны Метерской и у дочери машиниста Марии Житомирской, а на следующий день, т. е. 25 того же февраля были обысканы классные фельдшера — Кавказского окружного интендантского управления Кондратий Громзин и Тифлисского запасного аптечного склада, Петр Борисов.

Поводом к обыску послужили агентурные сведения, указывавшие на преступную деятельность названных лиц по рабочему вопросу.

Обыском и допросом названной выше Дины Метерской было установлено существование тайного общества у одного из членов которого, Георгия Яковлевича Франчески, проживающего в г. Батуме, происходили собрания каких-то лиц, по-видимому рабочих.

Перед отъездом названной Метерской из гор. Батума в Тифлис Франчески дал ей 10 фотографических карточек К. Маркса для продажи их своим знакомым, по 1 рублю за штуку, на усиление средств рабочей кассы. Две из этих карточек Метерская продала фельдшерам Громзину и Борисову (на обысках названных фельдшеров у них действительно было найдено по одной карточке К. Маркса).

Кроме того у той же Метерской было найдено письмо от Франчески, в котором он просил передать препровождаемые деньги Евгении Эдуардовне Лузиной, пояснил, что деньги эти взяты из «кассы» по общему согласию.

Вследствие изложенного 25 февраля были произведены обыски у проживающих в г. Тифлисе поднадзорных братьев Николая и Ивана Лузиных и послано телеграфное требование в Батум о производстве обыска у Франчески.

На произведенных обысках у Ивана Лузина было обнаружено 14 карточек К. Маркса и рукописные статьи революционного характера, а у Георгия Франчески — брошюры революционного содержания лондонского издания, такие же рукописные статьи и 4 экземпляра проекта рабочей кассы.

По сему поводу при вверенном мне управлении возбуждена переписка в порядке Положений о государственной охране, к коей привлечены в качестве обвиняемых крестьян Иван Иванов Лузин, Георгий Яковлев Франчески и классный фельдшер Кавказского окружного интендантского управления Кондратий Ильин Громзин, причем первые двое заключены под стражу в Тифлиссский Метехский замок: Лузин 25 минувшего февраля, а Франчески 27 того же месяца.

Донося об изложенном, имею честь просить ваше сиятельство разрешить продлить срок ареста названных Лузина и Франчески до одного месяца.

Полковник Дебиль.

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 466, ფურ. 1—2. დედანი, ხელით ნაწერი. საბჭოთა რეზოლუცია: «Продлить на один месяц».

23. 1898 წლის მაისის 12. — თბილისის პოლიცმეისტერის პატაკი გუბერნატორისადმი ა. შ. პეშკოვის დაპატიმრების შესახებ.

Секретно

Имею честь донести вашему превосходительству, что 12 сего мая поступил от начальника Тифлисского губернского жандармского управления в Метехский замок для содержания мещанин гор. Нижнего-Новгорода Алексей Пешков.

Полицмейстер (подпись).

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 258, ფურ. 108. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი. საბუთის თავისუფალ აშიაზე შენიშვნა ფანქრით: «Принадлежал к партии железнодорожных рабочих. Вел пропаганду социальных идей среди рабочих».

24. 1898 წლის მაისის 21. — თბილისის რკინიგზის უანდარშთა პოლიციის სამმართველოს ქუთაისის განყოფილების უფროსის პატაკი ქუთაისის გუბერნიის უანდარშთა სამმართველოს უფროსისადმი, ა. ვ. ჩეკინის სამსახურისა და მასზე წარმოებული მეთვალყურეობის შედეგების შესახებ.

Аким Васильев Чекин-Чекичев служит на Закавказской железной дороге контролером по службе пути и производит обмер земляных, каменных работ и проверяет число ремонтных рабочих. Проживает он за полосой отчуждения земли под железную дорогу, в м. Квирилы, дом брат. Нобель, там же квартирует, состоящий под надзором полиции, агент филоксерного комитета Калинин, Чекин и Калинин, а также их жены, находятся между собою в дружеских отношениях. Упомянутые лица близко знакомы с казенным десятником Капелюшниковым.

Что же касается того, когда Чекин поступил на службу и кем был сделан запрос о его благонадежности, то сведения эти будут представлены дополнительно по получении их из управления дороги и от начальника управления.

О нижеизложенном доношу вашему высокоблагородию.

Нач. Кутанского отделения Тифлисского жандармского полицейского управления на железных дорогах (подпись).

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 764, ფურ. 208. დედანი, ხელით ნაწერი.

25. 1898 წლის ივნისის 7. — თბილისის პოლიცმეისტერის პატაკი თბილისის გუბერნატორისადმი ა. შ. პეშკოვის პატიმრობიდან განთავისუფლების შესახებ.

Секретно

В дополнение к рапорту моему от 12 минувшего мая за № 859 честь имею донести вашему превосходительству, что нижегородский мещанин Алексей Пешков.

სისტორიო მოამბე. ტ. XI—XII.

нин Алексей Пешков освобожден из под стражи и согласно требованию начальника Тифлисского губернского жандармского управления от 30 мая за № 1283 подчинен особому надзору полиции, на основании ст. 416 и 1035 уст. угол. суд. При этом докладываю, что с разрешения жандармского начальника, Пешкову мною выдано проходное свидетельство на следование его в гор. Самару, куда он и отправился того же числа.

За полицмейстера (подпись).

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 268, ფურ. 209. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

26. 1898 წლის ივნისის 12. — თბილისის გუბერნატორის მიმართვა სამარის გუბერნატორისადმი ა. მ. პეშკოვზე პოლიციის მეთვალყურეობის დაწესების აუცილებლობის შესახებ.

Тифлиссский полицмейстер донес мне, что состоящему на основании ст. 416 и 1035 уст. угол. суд. под особым надзором полиции мещанину гор. Нижнего-Новгорода Алексею Пешкову, с разрешения нач[альни]ка Тифлисского губернского жандармского управления, 30 минувшего мая выдано проходное свидетельство на следование в гор. Самару, куда он и выбыл того же 30 мая.

Об этом имею честь сообщить вашему превосходительству на предмет зависящих распоряжений.

ცხსა, ფონ. 34, საქ. 268, ფურ. 110. პირი, ხელით ნაწერი.

27. 1898 წლის ნოემბრის 4. — თბილისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის შეკითხვა მინსკის უანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ი. ი. კამინსკაიას შესახებ და პასუხი ამ შეკითხვაზე.

В дополнение к отзыву вашему от 22 сентября сего года за № 1684 имею честь просить ваше высокоблагородие уведомить меня: на постоянное ли жительство прибыла в г. Минск состоящая под негласным надзором полиции Ольга Юльева Каминская, или лишь временно.

Полковник Дебиль.

С возвращением настоящего отношения начальнику Тифлисского губернского жандармского управления имею честь уведомить его вы-

сокоблагородие, что Каминская прибыла в г. Минск к мужу своему на постоянное жительство.

Начальник Минского губернского жандармского управления полковник (подпись).

ცსსა, ფონ. 7, საქ. 125, ფურ. 106. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

28. 1898 წლის დეკემბრის 7. — მინსკის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის ცნობა მეთვალყურეობის ქვეშ მყოფი ო. ი. კამინსკაია-ზე საქმის მიღების შესახებ.

Препровожденное ко мне поднадзорное дело об Ольге Каминской мною получено.

Полковник (подпись).

ცსსა, ფონ. 7, საქ. 215, ფურ. 108. დედანი, ხელით ნაწერი.

29. 1899 წლის იანვრის 13. — თბილისის სასამართლო პალატის პროკურორის მიმართვა მოვარმართებლისადმი ფედორე აფანასიევის, ალექსანდრე ბოგორაზის, გრიგოლ ფრანჩესკის და სხვა ბრალდებულთა შესახებ საძიებო მასალების გადაგზავნის შესახებ.

Секретно

На основании 1280 ст. уст. угол. суд., при сем представляю вашему сиятельству произведенное в порядке 1035 ст. того же устава дознание (в 4 т.) по обвинению Федора Афанасьева, Александра Богораза, Григория Франчески и др. в преступлении, предусмотренном 2 ч. 250 ст. улож. о нак., вместе с заключением моим о дальнейшем направлении сего дознания и вещественными по нему доказательствами в пяти запечатанных пакетах, поименованными в особых описях, приобщенных к дознанию. При этом добавляю, что о перечислении содержанием под стражей за вашим сиятельством мною сообщено: в отношении Афанасьева, Лузина и Франчески — заведывающему тифлисским Метехским тюремным замком, а в отношении Анны Киселевской — начальнику С. Петербургского дома предварительного заключения.

Прокурор палаты Васильев.

ცსსა, ფონ. 39, საქ. 466¹, ფურ. 8. დედანი, ხელით ნაწერი.

30. 1899 წლის მარტის 16. — პატიმარ თედორე ერმილეს მისი თხოვნა მთავარმართებლისადმი მის საქმეზე ძიების დამთავრების ვადის შესახებ.

Находясь под следствием с 26 июня 1897 года, я не имею возможности приобрести даже продуктов первой необходимости, как например, чаю и сахару, потому что наличных денег у меня нет, а книжка сберегательной кассы находится в Тифлисском губернском жандармском управлении, которое на мое прошение сообщило, что упомянутая книжка будет выдана мне после окончания моего дела. А так как, по объявлению господина прокурора Тифлисской судебной палаты дело мое передано вашему сиятельству, то я имею честь покорнейше просить ваше сиятельство сообщить мне, скоро ли последует окончание моего дела.

Ф. Афанасьев.

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 466, ფურ. 16. დედანი, ხელით ნაწერი.

31. 1899 წლის ივნისის 24. — იუსტიციის სამინისტროს ცნობა მთავარმართებლისადმი დედნის პეშკოვის, თედორე აფანასიევის და სხვა ბრადებულებზე ძიების დამთავრების შესახებ.

Секретно

Государь император, по всеподданнейшему докладу моему обстоятельству дела о мещанине Федоре Афанасьеве и других, обвиняемых в государственном преступлении, в день 23 июня 1899 года высочайше повелеть соизволил разрешить настоящее дознание административным порядком с тем, чтобы, по вменении нижепоименованным лицам, за исключением Метерской, в наказание предварительного заключения,

I) выслать под гласный надзор полиции в Вятскую губернию: Федора Афанасьева, Анну Киселевскую, Георгия Франчески и Ивана Лузина на три года, Александра же Богораза на два года, причем принятием упомянутой меры взыскания относительно Киселевской разрешить и другое приостановленное о ней дознание, производившееся при С. Петербургском губернском жандармском управлении, и

II) подчинить Дину Метерскую гласному надзору полиции в избранном ею месте жительства в черте еврейской оседлости, но с воспрещением проживания в тех фабричных местностях, в конх присутствие ее Министерством внутренних дел будет признано вредным, на два года.

О таковой монаршей воле, одновременно с сим сообщенной Министру внутренних дел к исполнению в отношении высылки и подчинения обвиняемых гласному надзору полиции, имею честь уведомить ваше сиятельство, вследствие отношения от 4 февраля сего года за № 101, присовокупляю I) что приведение изложенного высочайшего повеления в исполнение относительно вменения подлежащим лицам

в наказание предварительного заключения мною поручено прокурору Тифлисской судебной палаты и 2) что, по состоявшемуся с Министерством внутренних дел соглашению, настоящее дознание в отношении Алексея Пешкова и Михаила Каландадзе прекращено за недостаточностью улик.

Подлинное дознание, с относящимися к оному приложениями и вещественными доказательствами, при сем возвращается.

За министра юстиции, сенатор (подпись).

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 466, ფურ. 9. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი. დოკუმენტზე აღნიშნულია: «По высочайшему распоряжению».

32. 1899 წლის სექტემბრის 1. — თბილისის გუბერნატორის ცნობა მთავარმართებლისადმი ფ. ე. აფანასიევის და ი. ი. ლუზინის ვიატკის გუბერნიისში გადასახლების შესახებ.

Вследствие отзыва от 31 июля сего года за № 593, имею честь сообщить канцелярии главноначальствующего, что тифлисский мещанин Федор Ермолаев Афанасьев и бывший студент Московского университета из крестьян Тамбовской губернии Иван Иванов Лузин тифлисским полицмейстером 19 минувшего августа, этапным порядком при открытых листах, отправлены в Вятскую губернию, в ведение тамошнего губернатора.

Тифлисский губернатор (подпись).

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 466¹, ფურ. 37. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

33. 1900 წლის იანვრის 4. — თბილისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის მოხსენებიდან მთავარმართებლისადმი პოლიტიკურ დამნაშავეთა საქმის ძიების დამთავრების შესახებ.

...7) Закончено дознание в порядке 1035 ст. уст. угол. суд. о Федоре Афанасьеве, Иване Лузине, Георгии Франчески и других обвиняемых в преступлении, предусмотренном 2-ю частью 250 ст. ул. о нак. угол. и испр.

Дознание это начато 2 июня 1897 года, окончено 1 декабря, 1898 года и препровождено было прокурору Тифлисской судебной палаты 5 декабря 1898 года за № 2627. К этому дознанию были привлечены: 1) Федор Афанасьев, 2) Иван Лузин, 3) Георгий Франчески, 4) Александр Богораз, 5) Дина Метерская, 6) Алексей Пешков и 7) Михаил Каландадзе¹.

¹ საბუთში ყველა გვარი წაზღაწმულია.

Дознанием этим установлено существование в Тифлисе социал-демократического кружка, старавшегося пропагандировать среди рабочих не только русскх, но и туземных, идею их сплочения в рабочий союз для более успешной борьбы с капиталом. По обыскам у Ивана Лузина, Георгия Франчески, Федора Афанасьева и Дины Метерской были отобраны революционные издания, а также брошюры и отдельные статьи по рабочему вопросу, манифест Карла Маркса и Энгельса с переводом его на грузинский язык, листки кассы самопомощи рабочих, целая библиотека подобранных книг для развития рабочих в определенном направлении и подготовки их к восприятию революционных идей.

ცსსა, ფონ. 7, საქ. 294, ფურ. 26. პირი, ხელით ნაწერი.

34. 1900 წლის დეკემბრის 23. — ცნობა გორკის მიხედვით აგებულ ნაწარმოებების დაბეჭდვის აკრძალვის შესახებ.

Вследствие циркулярного распоряжения Главного управления по делам печати от 25 июля 1892 года за № 3641, имею честь сообщить Цензурному комитету, что мною признаны подлежащими запрещению и удержаны при делах канцелярии нижеследующие сочинения:

6. «Песнь об орле» (на мотив Горького).

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 1749, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

35. 1901 წლის აპრილის 24. — ნიუეგოროდის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის შეკითხვა თბილისის ჟანდარმთა სამმართველოსადმი ა. მ. პეშკოვზე მამხილებელი ცნობების შეტყობინების შესახებ.

Привлеченный к дознанию, производимому при вверенном мне управлении в качестве обвиняемого в государственном преступлении, нижегородский цеховой Алексей Максимов Пешков в 1897—1898 годах проживал в городе Тифлисе.

Ввиду изложенного, имею честь просить ваше высокоблагородие уведомить меня не привлекался ли названный Пешков к делам политического характера при вверенном вам Управлении, за время проживания в городе Тифлисе, а равно: не имеется ли в делах управления каких-либо сведений, компрометирующих его в политическом отношении, если же привлекался, то чем таковые по отношению к нему разрешились.

Генерал-майор (подпись).

ცსსა, ფონ. 7, საქ. 331, ფურ. 178. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი. საბუთზე მიხედვით: «Справиться по делу Афанасьева и других: к кому Пешков принадлежал. Сообщить все сведения».

36. 1901 წლის მაისის 31. — ნიჟეგოროდის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის შესენება ა. შ. პეშკოვის ირგვლივ ცნობების გადაგზავნის დაჩქარების შესახებ.

Имею честь просить ваше высокоблагородие ускорить сообщением сведений, просимых отношением от 23 апреля сего года за № 803, относительно Алексея Максимова Пешкова.

Генерал-майор (подпись).

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 331, ფურ. 332. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

37. 1901 წლის ივნისის 6. — ა. შ. გორკის ლექსი „სიმღერა ქარიშხალზე“ აკრძალული კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიერ¹.

Стильную, поэтическую «Песнь о Буревестнике» написал Максим Горький. Вот эта песнь:

«Над седой равниной моря ветер тучи собирает, Между тучами и морем гордо реет Буревестник, черной молнии подобный.

То волны крылом касаясь, то стрелой взмывая к тучам, он кричит, и тучи слышат радость в смелом крике птицы.

В этом крике — жажда бури! Силу гнева, пламя страсти и уверенность в победе слышат тучи в этом крике.

Чайки стонут перед бурей, — стонут, мечутся над морем и на дно его готовы спрятать ужас свой пред бурей.

И гагары тоже стонут, — им, гагарам, недоступно наслажденье битвой жизни: гром ударом их пугает.

Глупый пингвин робко прячет тело жирное в утесах... Только гордый Буревестник реет смело и свободно над седым от пены морем!

Все мрачней и ниже тучи опускаются над морем, и поют и пляшут волны к высоте, на встречу грому.

Гром грохочет. В пене гнева стонут волны, с ветром споря. Вот охватывает ветер стан волн объятием крепким и бросает их с размаха в дикой злобе на утесы, разбивая в пыль и брызги изумрудные громады.

Буревестник с криком реет, черной молнии подобный, как стрела пронзает тучи, пену волн крылом срывает.

Вот он носится, как демон — гордый, черный демон бури, — и смеется, и рыдает... Он над тучами смеется, он от радости рыдает!

О гневном грома, — чуткий демон, — он давно усталость слышит, он уверен, что не скроют тучи солнца, — нет, не скроют!

Ветер воет... Гром грохочет...

Синим пламенем пылают тучи над бездной моря. Море ловит стре-

¹ „სიმღერა ქარიშხალზე“ მომზადებული იყო დასაბეჭდად გაზ. „ნოვოე ობოზრენიეში“.

лы молний и в своей пучине гасит. Точно огненные змеи, выются в море, исчезая, отраженья этих молний.

— Буря! Скоро грянет буря!

Это смелый Буревестник гордо реет между молний над реющим гневно морем; то кричит пророк победы:

— Пусть сильнее грянет буря!

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 1689, ფურ. 83. სტამბური ამონაბეჭდი. დოკუმენტზე აღნიშნულია: «1901 გ. 6 ივნია. По журналу Цензурного комитета: ввиду тенденциозности напечатание воспретить. Председатель комитета (подпись)».

38. 1901 წლის ივნისის 11. — თბილისის გუბერნიის უანდარშთა სამმართველოს პასუხი ნიჟეგოროდის უანდარშთა სამმართველოს შეკითხვაზე ა. მ. პეშკოვის მოღვაწეობის შესახებ.

Секретно.

На отзыв от 31 мая сего года за № 1278 имею честь уведомить ваше превосходительство, что Алексей Максимов Пешков привлекался при вверенном мне управлении к дознанию в качестве обвиняемого по делу «О Федоре Афанасьеве, Александре Богоразе и Иване Лузине¹, обвинявшихся в преступлении, предусмотренном 250 ст. улож. о наказ». (имелись сведения о преступной деятельности Пешкова по рабочему вопросу) и был он арестован по требованию моему, обращенному к вашему превосходительству 26 апреля 1898 года за № 996 и препровожден при отзыве вашем от 7 мая того же 1898 года за № 615.

К сему присовокупляю, что дознание по коему Пешков был привлечен обвиняемым, разрешено в отношении его без всяких последствий, по недостаточности улик.

Кроме изложенных сведений на Пешкова имеются указания в делах вверенного мне управления за № 28 — 1898 г. о негласно-поднадзорной Ольге Каминской на страницах 4, 6 и 42 и за № 25 1897 г., на страницах 64, 65, 68, 92 и 156 о негласно-поднадзорном Акиме Чекичеве, но ввиду того, что дела эти отправлены, первое — о Каминской начальнику Минского губернского управления при отзыве 22 ноября 1898 года за № 2529 и второе — на Чекичева¹ начальнику Кутаисского губернского жандармского управления при отзыве от 16 мая 1898 года за № 1192, теперь не представляется возможности сообщить вам сведений в означенных делах заключающиеся.

Полковник Дебиль.

ცსსა, ფონ. 7, საქ. 331¹, ფურ. 379. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

¹ საბუთში ყველა გვარები ხაზგასმულია.

39. 1901 წლის ივნისის 21. — ნიჟეგოროდის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს შეკითხვა ქუთაისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი იმის შესახებ, თუ რა მასალები არის ჩეკინის საქმეში პეშკოვის შესახებ.

Имею честь просить ваше высокоблагородие сообщить мне справку какие сведения имеются о литераторе Алексее Максимове Пешкове (Горький) в деле о негласноподнадзорном Акиме Чекичеве на страницах: 64, 65, 68, 92 и 156.

Генерал-майор (подпись).

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 76⁴, ფურ. 289. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

40. 1901 წლის ივლისის 5. — ქუთაისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის პასუხი ნიჟეგოროდის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის შეკითხვაზე ა. მ. პეშკოვის დამოკიდებულების შესახებ ჩეკინთან.

В ответ на отзыв от 21 минувшего июня за № 1523, имею честь уведомить ваше превосходительство, 1) на странице 64 — дела о поднадзорном Чекине значится, что наблюдением жандармского вахмистра в гор. Нижнем-Новгороде замечено, что Чекин ведет знакомство с неблагонадежными лицами в числе коих значится и Алексей Пешков.

2) на стр. 65 того же дела значится такие же точно сведения, как и на стр. 64.

3) на стр. 68 того же дела значатся такие же сведения, как и на страницах 64 и 65 добытые наблюдением того же вахмистра.

4) на стр. 92 — значатся такие же сведения, как и на предыдущих страницах, что замечено наблюдением другого ун. офицера.

и 5) на стр. 16 — такие же сведения, как и на предыдущих страницах, именно, что Алексей Пешков упоминается в числе неблагонадежных личностей.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 76⁴, ფურ. 290. პირი, ხელით ნაწერი.

41. 1901 წლის აგვისტოს 20. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის წერილი ა. მ. გორკის ახალი ნაწარმოების აკრძალვის შესახებ.

М. Горький, как сообщают «Новости дня» готовится обширное критическое сочинение: «О писателе». Автор «Бывших людей» доказывает, что русское общество находится в периоде упадка, поглощено классовым эгоизмом и тешит себя иллюзией, что к лучшему.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 1689, ფურ. 104. სტამბური ამონაბეჭდი. დოკუმენტზე აღნიშნულია: I «1901 г. 20 авг. по журналу Цензурного комитета: ввиду тенденциозности печатание воспретить. Газ. Новое обозрение. Председатель (подпись)».

42. 1902 წლის ივნისის 6.— უცხოეთის ცენზურის ცენტრალური კომიტეტის პასუხი კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი მ. გორკისა და ლ. ტოლსტოის გამოხატულებით ღია საფოსტო ბარათების აკრძალვის შესახებ.

Возвращая при сем доставленные при отношении от 27 минувшего мая за № 1528 два бланка открытых писем, Центральный комитет иностранной цензуры имеет честь уведомить Кавказский цензурный комитет, что бланк с портретом графа Толстого и Горького запрещен, с поясным же портретом графа Толстого дозволен к обращению в России.

Председатель гр. А. Муравьев.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 1820, ფურ. 4. დედანი, ხელით ნაწერი. რეზოლუცია ფანქრით: «Возвратить бланки с поясным портретом гр. Толстого Бакинской таможне, а бланки с портретами гр. Толстого с Горьким задержать».

43. 1903 წლის თებერვლის 5.— პოლიციის დეპარტამენტის ცნობებიდან სადგურ რტიშჩევოს არალეგალური წრის აღმოჩენის, სარატოვის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის მოღვაწეობისა და ამ წრესთან მ. გორკის დამოკიდებულების შესახებ.

Лично. Строго конфиденциально.

В июле 1902 года в Саратовском губернском жандармском управлении были получены агентурные сведения о существовании на станции Ртищево, Рязанско-Уральской железной дороги (в Сердобском уезде, Саратовской губернии) нелегального кружка, ведущего революционную пропаганду среди местных железнодорожных служащих и крестьян близлежащих деревень.

Вследствие сего за составом и деятельностью кружка было установлено наблюдение, которым и удалось выяснить, что упомянутый преступный кружок образовался по инициативе деятелей Саратовской социал-демократической организации, с которой он все время поддерживал живую связь, получая между прочим от нее революционные воззвания и прочую агитационную литературу. Однако по мере развития кружка составление и воспроизведение прокламаций, приноравливаемых более или менее к местным обстоятельствам, стало производиться также членами кружка. Деятельность последнего, кроме распространения этой литературы и устной пропаганды, выразилась также в попытке, недоведенной однако до конца, устроить для своих надобностей тайную типографию, принадлежности для коей предполагалось приобрести в гор. Варшаве, в магазине Левенсона, и в денежных сборах на нужды партии, причем собранные деньги передавались в распоряжение Саратовской организации. Имеются также указания на попытки кружка распространять свою преступную деятельность на другие местности. Так члены кружка: конторщик Алексей Корнфельд, впоследствии перешедший на службу на станцию Богоявленск, той же железной дороги, и брат

его — помощник начальника станции Павловки Михаил Корифельд, в июле 1902 г., а последний также в ноябре, ездили в гор. Козлов и распространяли там воззвания и брошюры: «Сон под первое мая» и «Женщина работница».

По выяснении также состава Ртищевского кружка, руководителем которого оказался состоящий под гласным надзором полиции в Саратове дворянин Климентий Дацович, состоявший посредником для сношений кружка с Саратовской организацией, и местным инициатором коего был станционный конторщик Василий Цепулин, в ночь на 6 февраля 1903 г. был произведен ряд следственных действий, причем обыску и аресту подвергнуты лишь главные активные деятели, которых представилась возможность взять с поличным. При обысках найдены фотографические снимки известных революционных деятелей, несколько конспиративных писем, заграничные адреса и разные нелегальные издания местного, иногороднего и заграничного производства.

Из отобранной переписки между прочим усматривается, что известный литератор Алексей Пешков (Максим Горький) находился в письменных сношениях с некоторыми членами кружка и выразил готовность выслать им «какие угодно книги».

Арестованные лица в числе 5 человек привлечены к дознанию при Саратовском губернском жандармском управлении в порядке 1035 ст. уст. угол. судопр.

ცხსა, ფონ. 39, საქ. 582, ფურ. 91—92. ლითოგრაფიული ეგზემპლარი.

44. 1903 წლის აპრილის 30.— თბილისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის ცნობა ო. ვ. კაიდანოვას და მისი ბიბლიოთეკის მოღვაწეობის შესახებ.

Вследствии отношения от 14 апреля за № 166 имею честь сообщить вашему превосходительству, что заведывающий Тифлиским книжным складом и находящейся при ней дешевой библиотеки безусловно принадлежат к лицам весьма сомнительной политической благонадежности.

Означенные учреждения были основаны негласно-поднадзорной Ольгой Кайдановой, ныне по мужу Берви (теперь проживает в гор. Москве), которая подбором служащих и своим влиянием и дала этой библиотеке вредное направление, вполне сохранившееся и по настоящее время.

Нач. Тифл. губ. жанд. управления Дебиль.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 394, ფურ. 106. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

45. 1903 წლის [ოქტომბერი]. — რსდმპ თბილისის კომიტეტის პროკლამაცია მ. გორკის ემიგრაციით მისი ნაწარმოებიდან „ცხოვრების წინაშე“.

Граждане

„Я не прошу, а требую!
и жизнь ему бесстрастно ответила:
— Возьми!“

М. Горький.

В наше смутное время, когда политическая борьба с самодержавным правительством со дня на день обостряется и развивается и вглубь, и ширь, надо сознаться, что единственным общественным классом, сознательно и не колеблясь борющимся с этим молохом — является рабочий класс. Сплотившись без различия национальностей под красным знаменем социализма, наш объединенный пролетариат бросил смелый и свободный вызов самодержавию и, оставив душные казармы, отравленные ядом гнета и эксплуатации фабрики и заводы, вышел на вольный воздух городских улиц, чтобы наносить один за другим смертельные удары деспотическому царизму. Не теория, а сама беспощадная жизнь — эта лучшая школа научила наш пролетариат, что только при условии полной политической свободы возможно мирное развитие культуры, что только свободное государство гарантирует полный свободный рост рабочего движения и ведет человечество к светлому социалистическому идеалу. Эта жизнь так тяжело отразилась на его собственной шкуре и привело его к той непоколебимой мысли, что только путем борьбы возможно получить желанную свободу.

А вы, граждане, что же вы думали, что же вы предпринимали?

Вы большей частью равнодушно к окружающим вас явлениям, как будто они не касались наших интересов. В лучшем случае вы ограничивались только глухими протестами, увлекаясь пустыми мечтами о реформах и милостях сверху и подачей слезливых просьб и петиций.

Вы, надеялись, ждали, уповали! Вы надеялись тогда, когда Александр II, введя свои жалкие полуреформы, как он сам выразился, для того только, чтоб народ не освободил бы сам себя — стал впоследствии одну за другой отнимать их, или в лучшем случае коверкать их смысл и значение всевозможными циркулярами явными и тайными!

Когда передовая часть русского общества, способная видеть дальше своего носа, различать вещи по их характеру и давать каждой из них должную оценку, убедившись в абсолютной неспособности самодержавной власти отозваться на требования нарождающейся социально-политической жизни, подняла революционное знамя, делая клич всем недовольным элементам — чем же вы, граждане, ответили на этот горячий призыв? Вы отвернулись от них, вы остались глухи и немые, вы стали подавать просьбы и петиции и получать взамен от правящей клики презрительные отказы и циничные угрозы!..

Вы надеялись, ждали, уповали! Вы надеялись и тогда, когда после события 1 марта величайший зверь земли русской, Александр III,

поставил на всех перекрестках виселицы и вешал без разбора и винов-ного и правого, вешал людей, праха ног которых целовать он не был достоин, людей, чьи имена огненными, неизгладимыми буквами будут начертаны на скрижалях истории за свою редкую самоотверженность, горячую и истинную любовь к народу, за их из ряда вон выходящее геро-йство; когда этот бич божий заточал и замаривал в крепостях и тюрь-мах пожизненно и долгосрочно без суда и закона сливки русского обще-ства, ссылал, в каторгу и в Сибирь цвет молодежи, где она мученически кончила свою жизнь (избиение политических ссыльных в 1888 г.), что же вы делали в это время, граждане, чем же ответили на такую зверскую расправу?!

Вы равнодушно созерцали, как правительство творило все эти звер-ства, как оно с адским смехом издевалось и глумлялось над вашими лучшими правами и чувствами и вы рабски, стыдно признаться, целова-ли эти обгаренные невинной кровью самодержавные лапы, прося поща-ды и милости.

Вы надеялись, ждали, уповали! Но правительство Александра — зверя этим не ограничилося, оно пошло дальше. Желая вырвать с кор-нем «крамолу» и раз на всегда отучить вас самостоятельно мыслить и действовать и ободренное вашим молчанием, оно уже цинично и открыто начинает топтать в грязь все то светлое и разумное, которое могло слу-жить здоровым ядром русской жизни. Начались жестокие гонения на свободную мысль, печатное слово, на всякое даже весьма слабое прояв-ление инициативы личности, на городское и земское самоуправление и русский тиран громогласно и нагло заявил, что чем меньше просвещения и больше невежественной армии, тем лучше для русского прогресса. На-чалась адская пляска деспотизма и беззакония, нависла над страной мрачная, давящая грудь, туча, тяжелой реакции.

Что же вы делали, граждане, что в это время вы предпринимали?!

Вы трусливо твердили, что ничего против принципа самодержавной власти не имеете, униженно прося прекратить репрессии и гонения, вы либерально прекраснотушничали!

Вы надеялись, ждали, уповали! Вы надеялись и тогда, когда деспот этот пал под ударом неумолимой смерти и уступил власть Николаю-вещателю. Вы подавали ему просьбы и петиции и в замен получили грозный ответ «о бессмысленные мечтания».

В то время как наша разнузданная администрация довела в камере Петропавловской крепости Марию Ветрову до самоожжения; в то время, как рабочие, устраивали повсеместные мирные стачки, а правительство с ними за это жестоко расправлялось, оскорбляя их человеческое до-стоинство и сея в их рядах смерть шашками, да солдатскими пулями; в то время, как студенты всех университетских городов подняли голос протеста против полицейской науки, за что среди бела дня были избиты на улицах, а в 1902 г. в народном доме в Петербурге; в то время, как правительство давало залп в безоружных рабочих в то время, как вос-становляя «порядок» в Харьковской и Полтавской губерн. грабили исто-щенный от хронического голода народ, насиловали женщин и девушек, убивали и секли.... что вы делали, граждане? потребовали ли вы прекра-щения этих безобразий и беззаконий?!

Нет. Вы все надеялись, ждали, уповали! В то время, как из ваших глаз казаки и администрация устроили 23 февраля на главных городских улицах организованную бойню, давая волю своим зверским инстинктам; когда они стегали нагайками и рубили в глухих переулках шашками беззащитных обывателей; оскверняли женщин и девушек, врывались в обязательские дома и, стегая их нагайками, под угрозой смерти, требовали выдачи манифестантов; когда появилось полное лжи и наглого обмана правительственное сообщение, в котором администрация без зазрения совести налагает взыскание и еще некоторых из них подвергает вторичной ответственности, что противоречит основному закону государства, по которому одно деяние два раза наказуемо не может быть; когда все это происходило, протестовали ли, вы, граждане

Вы надеялись, ждали, уповали!

Когда реакция и безконтрольное управление страной правящей кликой, дошла до такой степени развития, что казалось бы, дальше, даже некуда идти; когда страна разорилась в конец и кроме усиленного роста государственных долгов ничего больше не наблюдается; когда взяточничество, казнокрадство приняли размеры, превышающие таковые даже дореформенной эпохи и, когда с высоты престола раздался вероломный призыв царя-палача для обсуждения нужд сельскохозяйственной промышленности, вы, граждане, в своем крайнем увлечении достигли того, что стали кричать везде и всюду, что наступил вновь 1861 г. Правительство это и нужно было, оно со змеиной улыбкой стало вторить этой песне, желая усыпить вас хотя бы на время!...

Но только что вы, граждане, стали требовать самостоятельности, как в ответ на это последовал обычный в таких случаях «цыц» и пошли аресты и обыски среди общественных деятелей, а печати вовсе запретили говорить на эту тему. Такова была искренность желаний правительства! Но вот маска окончательно спадает и с высоты престола царя-палача раздаётся адский хохот над всеми вашими надеждами, мечтами, упованиями.

Николай-вещатель разрешается манифестом, в котором вместо самодельности предлагает усиление губернской и уездной администрации и улучшение материального быта сельского духовенства!

В этом манифесте не чувствуется больше прежней мощи и уверенности правительства в свои силы. Напротив он содержит в себе слабость и растерянность старца, бормочущего бессвязно слова. Он весьма убедительно констатирует, что революционная волна всколыхнула трудящиеся массы и пронеслась зловещим гулом по всей России от холодных финских волн и до пламенной Колхиды; в нем чувствуется, что уже близко к нам подходит железной поступью грядущая революция.

Такой быстрый и гигантский рост революционных сил с одной стороны, а с другой многовековой горький опыт в бессельности просьб и

პეტიციი, дает нам право сказать уверенно, что вы, граждане, наконец проснетесь, рванете, сбросите с себя эти позорные цепи, организуетесь и станете в наши ряды. И пусть страшным ураганом пронесется по всей стране наш общий могучий клик:

Долой самодержавие да здравствует грядущая революция!

Тиф. комитет Росс. социал-демокр. рабоч. партии.

ცხსა, ფონ. 34, სპ. 1024, ფურ. 248. დედანი, სტამბურო წესით დაბეჭდილი.

46. 1903 წელი.— რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ბაქოს კომიტეტის პროკლამაცია, ეპიგრაფით მ. გორკის ლექსიდან „სიმღერა ქარიშხალზე“.

Граждане!

«Буря! Скоро грянет буря!»
(«Песня о Буревестнике»).

Все более и более усиливающаяся реакция последних лет, удушливая, давящая всякое свободное развитие, атмосфера нашего государства, заставляет нас, представителей революционного пролетариата, обратиться к вам, гражданам России, без различия сословий и национальностей с напоминанием о ваших гражданских обязанностях. Правительство, поощренное тем раболепством, с каким вы переносите попирание элементарных прав ваших, дошло в своих преследованиях и «пресечениях» до того, что кажется, и пресловутое терпение «русского обывателя» должно было лопнуть. Каждый день, каждый час приносит нам все новые и новые репрессии и лишает вас и тех жалких прав, которыми вы были награждены раньше. Ни переполнение тюрем, ни массовые высылки, ни варварские избиения народа нашими политическими усмирителями казаками и жандармами неспособны были пробудить вас от того оцепенения, в котором вы находитесь уж сколько веков.

Может быть, вы протестовали, когда на столь дорогое вам земское самоуправление посягнуло правительство, когда от этих учреждений осталось одно только название?

Может быть, вы протестовали, когда правительство, уstraшенное несколькими оправдательными приговорами судов присяжных, отняло у них право рассматривать политические дела, да и весь принцип судопроизводства изменило в духе усиления административного усмотрения?

Может быть, финансовая политика нашего правительства, разоряющая страну, доводящая народ до полного обнищания, допускающая в несвободном государстве свободно умирать с голоду, вызвала хоть маленький протест с вашей стороны?

А репрессии против печати, закрытие хоть сколько-нибудь либеральных газет и культурных обществ, реакция в деле народного образования, превращение мостовых университетских городов в арены кровопролития! Как вы на это ответили?

Вы молчали, вы терпели, вы ждали, вы надеялись!

Надеялись на то, что, может быть, добрый стих нападает на сильных мира сего, что, наконец, какая-нибудь перемена, происшедшая в правящих сферах, повернет колесо истории и наступят лучшие дни, лучшие порядки. Это заставляло вас не раз прибегать к верноподданическому адресам и петициям. Что же вы за них получали? Разве вы забыли знаменательные слова царя-недоросля во время коронации либеральным депутатам о «бессмысленных мечтаниях»? Неужели это, неужели даже пересмотр всего нашего учебного дела не делают для вас ясным, что в пределах самодержавного строя не может быть никаких серьезных реформ? Так чего же вы ждете!

В этой затхлой атмосфере, при господстве реакционной вакханалии самодержавия, только революционный пролетариат и оппозиционно настроенное студенчество высоко держали знамя свободы. Только их не могла придавить, заглушить никакие репрессии: ни солдатские пули, ни казацкие нагайки, ни даже ужасы ссылки, каторги и виселицы не могли остановить движение и помешать широкой постановки вопроса о политическом освобождении России. Простые и бесхитростные речи Сормовских рабочих осенью прошлого года перед Московской судебной палатой ясно указывают, каким заклятым врагом своим считают рабочие самодержавие! Политические митинги и манифестации десятков тысяч ростовских рабочих во время последней стачки способны убедить даже отъявленного скептика, что в нашем пролетариате кроется громадная революционная энергия. Широкая пропаганда, демонстрации и стачки последних лет создали у нас массовое рабочее движение, руководителем и организатором которого явилась Российская социалдемократическая рабочая партия. Опираясь на массы, наша партия бросила открытый вызов самодержавию и зовет под свое красное знамя всех, кому дорого политическое обновление России.

Будущим колоколом прозвучал и у нас на Кавказе боевой клич пролетариата! От берегов Черного моря до Каспийского раздался его призывной клич, — объединиться всем трудящимся без различия национальностей под красным знаменем социализма для борьбы с ненавистным режимом. Услышите ли вы, сограждане, этот призыв? Кому же быть врагом самодержавия с его окраинной политикой, вносящей смуту и раздоры там, где должно было быть мирное культурное развитие, как вам кавказские граждане! Кому же, как не вам, армяне, у которых отняты школы, пресса, почти все культурные учреждения? Или вам, все туземцы, для которых закрыт доступ даже во все государственные должности. Мало правительство давит вас всех, мало оно старается всеми силами уничтожить в вас все индивидуальные национальные особенности, чтобы подвести всю Россию под одну категорию, бессловесных, бесгласных рабов!

Что вы получили за ваше долготерпение? Может быть вам сделали хоть какие-нибудь уступки, может быть, расширили местное самоуправление, ввели земские учреждения, суды присяжных, может быть, исполнили заветную вашу мечту, открыли высшую школу?

Вместо земского самоуправления вам прислали башибузука главноначальствующего с почти неограниченными полномочиями, вместо судов присяжных, 3 крупных промышленных центра объявили под усиленной охраной, вместо мирного управления площади Тифлиса и Батуми покрылись трупами, вместо открытия высшей школы закрыли уже существующие 300 низших армянских школ.

Неужели всего этого мало для вас? Насилуют вашу личность, вашу совесть, вашу национальность, наконец, что может быть еще ощутительней, ваши карманы! Разве и теперь вы будете молчать?

«Все это мы давно знаем», скажете вы: «но что нам делать»? Все что вы можете: революционная борьба так сложна, что для всяких способностей найдется соответствующая работа. Тормозите правительство в выполнении его варварских планов; адресами, петициями, протестами мешайте нормальному ходу государственной жизни, бойкотируйте правительственные учреждения! При помощи ваших связей помогите революционным органам доставить секретные циркуляры для опубликования, чтобы раскрыть перед всеми безобразия наших административных застенков. Поддерживайте во время уличных демонстраций активных революционных борцов и доставкой средств помогите им широко поставить дело агитации в массах. Давайте удобные квартиры для собраний, адреса для переписки, убежища для лиц живущих нелегально и преследуемых полицией. Окажите возможную помощь семьям павших в борьбе и томиящихся в тюрьмах.

Сделайте все это, и вы окажете большую услугу делу политическое освобождения России, делу собственного нашего освобождения от многовекового рабства.

Мы надеемся, что вы это сделаете! Мы верим, что не все вы погрязли в болоте обывательского благополучия, не у всех варварская реакция вышибла свободный дух, свободные стремления! Эта вера дает нам право и от вашего имени бросить вызов правительству и кликнуть смело и свободно:

Долой самодержавие, да здравствует грядущая революция!

Бакинский комитет Росс. социал-демократической рабочей партии.

ცსსა, ფონ. 34, საქ. 1017, ფურ. 38. დედანი. პროკლამაცია დაბეჭდილია ბაქოს კომიტეტის დავალებით სტამბაში „იუენი რაბოჩი“. პროკლამაციაზე ხელით მინაწერი: „Появились в начале 1903 г“.

47. 1904 წლის თებერვლის 19.— თბილისის გუბერნატორის კანცელარიის მიმართვა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის კანცელარიისადმი ლექციის „უახლესი ლიტერატურა რეალისტური თვალსაზრისით“ პროგრამის გადაგზავნის შესახებ.

Вследствие отношения от 18 сего февраля за № 3774, канцелярия препровождая при сем копию с просимой программы «Новейшая литература с реалистической точки зрения», покорнейше просит на будущее время требовать от гг. лекторов программы лекций и препровождать г. губернатору в двух экземплярах, один из них должен, по заведенному порядку канцелярии, хранится при делах ее.

Правитель канцелярии (подпись).

ტსსა, ფონ. 422, საქ. 7971, ფურ. 8. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

48. 1904 წლის თებერვალი.— ა. ა. ტხორჯევსკაიას მიერ შედგენილი რეფერატის გეგმა თემაზე: „უახლესი ლიტერატურა რეალისტური თვალსაზრისით“.

1.

Что такое современный «реализм», его задачи. Метод реалистической критики. Анализ литературных веяний «новой эры», писатели: Гаршин, Надсон, Чехов, Вересаев, Л. Андреев, Бунин и Горький.

2.

Новейший немецкий натурализм. Нервные люди в жизни и в литературе, импрессионизм и детерминизм: Хольц, Шляф, Ола Хансон, Хальбе, Зудерман и Гауптман. Заключение.

А. А. Тхоржевская.

ტსსა, ფონ. 422, საქ. 7971, ფურ. 9. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

49. 1904 წლის აგვისტოს 3.— კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიერ აკრძალული წერილი მ. გორკის მუშაობის შესახებ ახალ ნაწარმოებებზე.

Максим Горький, помимо новой драмы «Дачники», написал также большую повесть, предназначенную для журнала «Правда». В том же

წელიწადში მომზადებული იყო დასაბეჭდად გაზეთ „კავკასიის ლისტოკში“.

журнале помещен будет и новый рассказ Л. Андреева, над которым молодой писатель работает теперь в Ялте, где проведет лето. По журналу Цензурного комитета 3 августа 1904 г. определено: «ввиду отступления от программы печатание воспретить». Пред. комитета (подпись).

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 1965, ფურ. 52. დედანი, სტამბური ამონაბეჭდი.

50. 1905 წლის თებერვლის 25.— ცენზურის მიერ აკრძალული წერილიდან ა. შ. გორკის სახელის დევნის შესახებ.

Интересное заявление подала редакция газ. «Приднепровский край» по начальству о цензуре. В газете запрещено следующее:

...Упоминание о рабочих артелях.

Имя Максима Горького.

...Сочувствие Л. Н. Толстому.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 2033, ფურ. 29. სტამბური ამონაბეჭდი.

51. [1905 წლის მარტი].— ცნობიდან მ იანვრის ამბებთან დაკავშირებით პეტერბურგში ა. შ. გორკის დაპატიმრების შესახებ¹.

С. Петербурга. От нашего корреспондента. 22 апреля демонстрация рабочих не состоялась, были арестованы руководители. Арестов около 300 обысков около 600. Вся «Жизнь» арестована, вряд ли выйдет следующий номер...² Высылают на год и два и за 19 февраля и 4 марта. Число высланных неизвестно... Все студенческое движение решительно можно считать законченным. Прошение студентов института о перенесении экзаменов на осень (около 2.300) удовлетворяются охотно. Приводим мотивировку поданных прошений; она была двоякого рода: 1) подчиняясь решению сходки от 11 апреля, имею честь просить...² и т. д. 2) Не чувствуя себя достаточно подготовленным к держанию экзаменов и вместе с тем не имея возможности по домашним обстоятельствам остаться на второй год, прошу и т. д. Говорят, что не удовлетворено было лишь четыре прошения за крайне резкую форму.

Подлинный список арестованных с 17-го по 21-ое включительно...³

¹ აღნიშნული ცნობა დაიბეჭდა არალეგალურ ჟურნალ „სტუდენტისკი ლისტოკი“ № 8.

² მრავალჯერადი საბჭოთისაა.

³ მრავალჯერადი ჩვენია.

...Литераторы: Ермолаев — редактор издательства «Жизнь», В. А. Богданович — «Русский Бог», А. И. Богданович — «Мир Б», Муранов В. Я. (Союз пис.), М. П. Миклашевский — «Жизнь», В. А. Поссе — помощник редактора «Жизни», Н. Михайловский — домашний арест, М. Горький, Вересаев — домашний арест и увольнение с места врача...¹

ცსსა, ფონ. 7, საქ. 343¹⁶, ფურ. 153—154. პეტროგრაფული წესით გავრცელებული ეგზემპლარი.

52. [1905 წლის მარტი].— ცნობა ა. მ. გორკის პატიმრობის შესახებ².

От нижегородского корреспондента. «Часть арестованных выпущена, часть еще сидит в тюрьме. Прокурорский допрос продолжается. Стараются доказать участие арестованных то в рабочем движении, то в распространении нелегальных изданий среди нижегородской публики. Но никаких определенных улик не добыто. Горькому, ввиду его болезни, дали отдельную комнату, пускают гулять. Арестованы: Горький, Петров (Скиталец), Яровицкий (ст., высл. в [18]99 г.), С. Корсак (студ.), Вл. Марковин (студ.), Б. Марковин (студ.), Герман (студ.), Свердлов, Кильчевский, Израйлевич (гимназ.), Войткевич (стат.), Израйлевич (уч-ца), Соколова и Морковина». Нижний, 19 мая.

ცსსა, ფონ. 7, საქ. 343¹⁶, ფურ. 164. პეტროგრაფული წესით გავრცელებული ეგზემპლარი.

53. 1905 წლის აპრილის 5. — 1905 წლის თებერვალში სომხურ რევოლუციურ გაზეთში მოთავსებული წერილი (თარგმანი) მ. გორკის პატიმრობის შესახებ.

Петербург, 9 февраля.

Максим Горький, который пока содержится в Петропавловской крепости, отправился в закрытом экипаже в жандармское управление для допроса. Горький на предложенные вопросы не отвечал и снова заключен под стражу.

ცსსა, ფონ. 7, საქ. 654, ფურ. 73. თარგმანი. ითარგმნა თბილისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს განკარგულებით.

¹ მოავალწერტილი ჩვენია.

² აღნიშნული ცნობა დაიბეჭდა არალეგალურ ჟურნალ „ისტუდენტისკი ლისტოვნი“ № 3.

54. 1905 წლის აგვისტოს 4.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის შიერ აკრძალული მ. გორკის ნაწარმოები — „ცხოვრების წინაშე“.

Неизвестные произведения М. Горького «Перед лицом жизни».

Перед суровым лицом жизни стояли двое людей, оба недовольные, и на ее вопросы: «Чего вы ждете от меня?» — один из них усталым голосом сказал:

— «Я возмущен жестокостью твоих противоречий; бессильно разум мой пытается принять смысл бытия и сумраком недоумения перед тобой душа моя полна. Мое самосознание говорит мне, что человек есть лучшее из всех творений жизни, и в то же время я несчастен! Почему?».

— «Чего ты хочешь от меня?» бесстрастно спросила жизнь.

— «Счастьем! Для счастья моего необходимо, чтобы примирила ты два основных противоречия души моей «хочу» с твоим «я должен».

— «Желай того, что должен делать для меня», сурово сказала жизнь.

— «Я жертвую твоей быть не желаю», — воскликнул человек, — я аластедином жизни быть хочу, а должен шею гнуть в ярме ее законов — для чего?

— «Да вы говорите проще» — сказал другой, стоявший ближе к жизни.

А первый продолжал, не уделив внимания словам товарища.

— «Я хочу свободы, жить в гармонии с желаниями своими, я не желаю быть для ближнего по чувству долга ни братом, ни слугой и буду тем, чем захочу свободно быть: рабом или братом. Я, не желаю в обществе быть камнем, который общество кладет куда и как захочет, устранимая тюрьмы благополучия своего. Я человек, я дух и разум жизни, я должен быть свободен!».

— «Постой» сказала жизнь сурово усмехаясь, — «ты много говорил, и все, что скажешь дальше, мне известно. Ты много говорил нам. Что же? Будь. Борись со мною, победи меня и будь мне господином, а я твоей рабой буду. Ты знаешь, я бесстрашна, и победителем всегда легко сдавалась. Но нужно победить! Ты на борьбу со мной, твоей свободы ради способен да? Достаточно ты силен для победы и в силу свою веришь?»¹

И человек сказал уныло:

— «Ты вовлекла меня в борьбу с самим собою, ты наточила разум мой как нож, и он вонзился глубоко мне в душу и раздавил ее».

— «Да вы с ней строже говорите, не жалуйтесь», — сказал другой.

А первый продолжал:

Я отдохнуть хочу от гнета твоего.

О, дай вкусить мне счастья!...

Жизнь снова усмехнулась усмешкой подобной блеску льда:

¹ მრავალწერტილი ყველაზე საბუთისა.

— «Скажи, когда ты говоришь со мной, ты требуешь или просишь?...».

— «Прошу» — как эхо, человек сказал.

«Ты просишь громко, как привычный нищий, но, бедный мой, сказать тебе должна я: жизнь милостыни не дает. И знаешь что? Свободный, он не просит, он сам берет дары мои... А ты?... Ты только раб своих желаний, не более!... Свободный только тот в ком сила есть от всех желаний отказаться затем, чтобы в одно себя вложить.

Ты понял? Отойди!».

Он понял и улегся как собака, у ног бесстрастной жизни, чтобы тихонько ловить куски с ее стола ее объедки...¹.

Тогда безцветные суровые глаза жизни взглянули на лицо другого человека — то было грубое, но доброе лицо.

— «О чем ты просишь?»

— «Я не прошу, а требую!».

— «Чего?»

— «Где справедливость?» Дай ее сюда!

Все остальное после я возьму, пока нужно мне только справедливость. Я долго ждал, я терпеливо ждал, живу в труде без отдыха, без «вета...» Я ждал, но будет!... Пора мне жить! Где справедливость?»...

И жизнь ему бесстрастно отвечала: «Возьми!...!».

(«Самарский курьер»).

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 2033, ფურ. 70. სტამბური ამონაბეჭდი. დოკუმენტი აღნიშნულია: „Тифлисский листок“. „По журналу Цензурного комитета августа 4, 1905 г. определено: „ввиду тенденциозности печатание воспретить“. Пред. комитета (подпись).

¹ შრავალწერტილი ჯვრელან საბუთისაა.

დ. ზიზინაძე, ნ. თედოიძე

ივანე კერესელიძე

(დოკუმენტური მასალები)

ივანე კერესელიძე XIX საუკუნის 50—60-იანი წლების ცნობილი ქართველ-საზოგადო მოღვაწე და მწერალია, რომელმაც მთელი თავისი ცხოვრება და ძალა საზოგადოებრივ საქმეს მოაწოდო.

მრავალი წლების მანძილზე ივანე კერესელიძე თავდადებულად ემსახურებოდა ქართველი ხალხის კულტურული აღორძინების საქმეს.

ივანე კერესელიძეს მოღვაწეობა მოუხდა ქართველი ხალხის ისტორიული განვითარების იმ პერიოდში, როდესაც ხელსაყრელი ეკონომიური პირობები არ შენდებოდა მანამდე დაქუცმაცებული ქვეყნის ეროვნული გაერთიანებისათვის, რაც საქართველოს რუსეთთან შეერთების შედეგი იყო.

ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარება, არღვევდა რა ნატურალურ მეურნეობას, ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნიდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების დასახლებებისა და ქართული კულტურის აღორძინებისათვის. ამ პროცესში განსაკუთრებით იჩინა თავი 40—50-იანი წლებიდან. ცნობილია ისიც, რომ მეფის-ნაცვლი მ. ვორონცოვი დიდმპყრობელური პოლიტიკის უმტკივნეულოდ გატარების მიზნით გარეგნულად ხელს უწყობდა მეურნეობისა და კულტურის განვითარებას საქართველოში. კერძოდ, მის სახელთანაა ერთგვარად დაცემული ქართული რეალისტური თეატრისა და ჟურნალ „ცისკარის“ დაარსება თბილისში.

მ. ვორონცოვის შემდეგ კავკასიაში დანიშნული მეფისნაცვლები სხვა შეხედულებისა იყვნენ ადგილობრივ ხალხებთან ურთიერთობის შესახებ და ვერც იმ მოქნილობას იჩენდნენ, რომელიც ვორონცოვს ახასიათებდა. ისინი, უარყოფითად ეკიდებოდნენ რა კავკასიელ ხალხთა კულტურული აღორძინების საქმეს, ამაში რუსეთის იმპერიისათვის საშიშ ტენდენციას ხედავდნენ. ამის გამო, ვორონცოვის დროს წამოწყებული კულტურული საქმეები მისი წასვლისთანავე ჩაყვდა. გ. ერისთავის თეატრმა და ჟურნალმა არსებობა შეწყვიტა.

სწორედ ამ დროს მოჰკიდა ხელი ივ. კერესელიძემ ქართული თეატრის გადარჩენისა და ჟურნალის შენარჩუნების საქმეს. მისი რწმენით, ქართული კულტურის აღორძინებას თვით ქართველები უნდა ჩადგომოდნენ სათავეში. ივ. კერესელიძემ, მიუხედავად მრავალი ცდისა, ვერ შესძლო ქართული თეატრის აღდგენა, მაგრამ მან მოახერხა „ცისკარის“ გამოცემის განახლება.

1857 წელს ივ. კერესელიძის მიერ „ცისკარის“ აღდგენა დიდმნიშვნელოვანი ამბავი იყო. იგი მოასწავებდა ახალი ხანის დასაწყისის ქართული კულტურის ისტორიაში. ამის შესახებ ვაზეთი „ივერია“ გვიან სამართლიანად წერდა: [ივანე კერესელიძის „ცისკრის“ დაარსებით], ჩვენი ცხოვრების ახალი ხანა დაიწყო, როდესაც საზოგადოება და მწერლობა მოქმედებას იწყებს მხოლოდ თავის გულით და თავის იმედით და არა სხვის მოლოდინით¹.

მაგრამ ქართველთა ამ პროგრესულ-პატრიოტულ საქმეს მეფის ხელისუფლება და ქართველი თავადაზნაურობის გადაგვარებული ნაწილი უნდობლად უყურებდა. ისინი არამცთუ ხელს არ უწყობდნენ ამ საქმეს, არამედ ყოველნაირად აბრკოლებდნენ მოწინავე ქართველთა მუშაობას ამ მიმართულებით.

ივანე კერესელიძის მნიშვნელობა სწორედ იმაშია, რომ მან შესძლო ამ დაბრკოლებათა გადალახვა, აღადგინა „ცისკრის“ გამოცემა და შემდეგ ათეული წლების განმავლობაში უზრუნველყო მისი არსებობა.

ივანე ივანეს ძე კერესელიძე დაიბადა 1829 წლის 10 ნოემბერს ქ. თბილისში². მისი მამა ივანე იოსების ძე კერესელიძე იყო სამეგრელოს აზნაური და ცხოვრობდა სამეგრელოში; შემდეგ ის გადმოსულა თბილისში, შესულა სამოქალაქო სამსახურში. თვით ივანე ივანეს ძე კერესელიძის ერთ-ერთი თხოვნიდან ჩანს, რომ მის მამას სოფ. არდოტეში³ აღმოუჩენია ოქროს მადანი, ამის შესახებ მთავრობისათვის უცნობებია, რის გამოც იგი ხევესურებს მოუკლავთ⁴.

ივანე კერესელიძე სწავლობდა თბილისის გიმნაზიაში, რომელიც მან 1849 წლის 23 დეკემბერს დაამთავრა⁵. გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ ის იწყებს სამსახურს. 1850 წლის 11 მაისს ივანე დაინიშნა დაბალ ხელფასიან მოხელედ თბილისის საგუბერნიო სამმართველოს კანცელარიაში. იმავე წლის 16 დეკემბერს მისივე თხოვნით იგი განათვისუფლებულ იქნა სამსახურიდან. 1851 წლის იანვარში ივანე დაინიშნა თბილისის გუბერნიის სასწავლებელთა დირექტორის კანცელარიის მოხელედ. 1851 წლის 23 დეკემბრიდან ის დაინიშნა თბილისის კომერციულ გიმნაზიის თავისუფლად დამსწრებ მოწაფეთა დროებით ზედამხედველად. 1852 წლის 10 იანვარს დამტკიცებულ იქნა ამ თანამდებობაზე⁶. გიმნაზიის ლიკვიდაციის შემდეგ, 1854 წლის 18 იანვარს იგი დაინიშნა თბილისის საგუბერნიო გიმნაზიის თავისუფლად დამსწრებ მოწაფეთა ზედამხედველად, სადაც ის თითქმის 10 წლის განმავლობაში მუშაობდა. 1860 წლის 20 იანვარს ივ. კერესელიძემ ითხოვა განთავისუფლება და ამავე წლის თებერვალში განთავისუფლებულ იქნა სამსახურიდან⁷.

ივანე კერესელიძის 1852 წლის ფორმულარული სიიდან ვკითხულობთ, რომ

¹ გაზ. „ივერია“, 1893 წ., № 4.

² იხ. საბ. № 17.

³ სოფ. ყოფ. თიანეთის მაზრაში.

⁴ იხ. საბ. № 2.

⁵ იხ. საბ. № 4.

⁶ იხ. საბ. № 18.

⁷ იხ. საბ. № 55.

ი. კერესელიძეს სოფ. ენოგეთში (თბილისის მაზრა) ჰქონია ბაღი და წისქვილი სახიაროდ ძმებთან¹.

1857 წელს ივ. კერესელიძემ შვირთო ცოლად გ. ერისთავის თეატრის მსახიობი ქალი უზნაძის ასული ნინო, რომელთანაც შეეძინა 3 შვილი: ელენე (ლიზა), სოფიო და გიორგი. 1878 წელს გარდაეცვალა ცოლი და იმავე წლის ივლისში შვირთო ცოლად თავადი ამილახვარის ასული ანასტასია².

ივ. კერესელიძე გარდაიცვალა დიდ სიღარიბეში 1892 წლის 21 დეკემბერს ფილტვების ანთებით³. დაასაფლავეს ქართველ წარჩინებულ მოღვაწეთა შორის დიდუბის პანთეონში. 1893 წლის „კვალში“ აღნიშნულია, რომ: „ამ უკანასკნელ დროს დიდუბის ეკლესია შეიქნა ჩვენ ქართველებისათვის ნეტარ სახსენებლად და საყვარელ ალაგად, რადგან იქ განისვენებენ ნაშთი ქართველთა წარჩინებულთა მოღვაწეთა: დიმიტრი ბაქრაძისა, მიხაილ ყიფიანისა და ივანე კერესელიძისა“⁴.

* * *

ივანე კერესელიძის მთელი ცხოვრება და მოღვაწეობა დაკავშირებულია ჟურნალ „ცისკარის“ გამოცემასთან. ეს ის პერიოდია, როდესაც ქართული შრიგნობრობის საქმე სულ უფუღმა იყო დატრიალებული, როდესაც ქართული წიგნები თავგების სახრავად იყო გამხდარი. თუმცა ბევრი არაფერი იბეჭდებოდა, მაგრამ, რაც იბეჭდებოდა, ისიც თითქმის ოხრად რჩებოდა და მისი ხელში ამღები არავინ იყო, რის მეოხებითაც გამომცემელიც ყოველთვის ზარალში იყო⁵.

როგორც უკვე ცნობილია, ჟურნალ „ცისკარის“ გამოცემა პირველად გ. ერისთავმა დაიწყო. 1851 წლის თებერვალში მან აღძრა შუამდგომლობა, რათა მიეცათ ნებართვა ქართული ჟურნალი „ცისკარის“ გამოცემისა. 1851 წლის მარტში გ. ერისთავმა ეს ნებართვა მიიღო პეტერბურგიდან⁶.

1852 წლის იანვარში ახალი ქართული ჟურნალი „ცისკარის“ პირველი ნომერი გამოვიდა. ჟურნალი ორი წლის მანძილზე გამოდიოდა, (1852—1853 წწ.). 1854 წლიდან გ. ერისთავმა ამ ჟურნალის გამოცემის უფლება ი. კერესელიძეს გადასცა, რომელმაც მისი განახლება მხოლოდ 1857 წელს მოახერხა. მან ეს ნებართვა ჯერ კიდევ 1854 წელს ითხოვა და 1856 წლის დასასრულს მიიღო⁷.

1855 წლის 25 აპრილის საბუთიდან ჩანს, რომ ამ დროისათვის კერესელიძეს უკვე შეძენილი ჰქონდა სტამბა და მოითხოვდა ჟურნალის გამოცემის ნებართვის მიღებამდე სტამბის წინასწარ გახსნას⁸.

¹ იხ. საბ. № 18.

² იხ. საბ. № 57.

³ იხ. საბ. № 98.

⁴ გაზ. „კვალში“, 1893 წ., № 17.

⁵ ხ. ბიჭინაძე, ივ. კერესელიძე, გვ. 9.

⁶ იხ. საბ. № 23.

⁷ „ცისკარი“, 1857 წ., № 4, გვ. 27.

⁸ იხ. საბ. № 20, 24, 25.

1857 წლის იანვარს გამოვიდა ქართული ჟურნალი „ცისკარის“ ნომერი, რომლის რედაქტორი და გამომცემელიც ი. კერესელიძე იყო. ჟურნალის პირველი ნომერი იწყება ი. კერესელიძის მიერ ამ ჟურნალისადმი მიძღვნილი ლექსით „ცისკარი“:

„ავრორამ განხვნა სიბნელის კარი,
რომლით გამოხდა კვალად ცისკარი
და, ჰბაძავს იგი რა გავსილს მთვარეს,
ჯერ სხივთ სუსტად ჰფენს ჩვენს არე-მარეს.
მისით სიმქრალით შუქთ მიმო-ფენა,
ნეტარ მრქევა: რასა გვასწავებს ჩვენა?
მის-თვის ფერ-კრთომით არის იქნება,
რომ მის დაჩაგვრა ფეხმან ინება,
გვიან აღმოხდა ზღვით ის მცონარი,
მზეს არ განულო თავისს დროს კარი,
რათა საბრალოს მიშველებოდა,
და მით მუშაკად მწედ მისცემოდა.
ამის-თვის არის აწ ესრეთ მქრალი.
რომ ფეხს კვალად არ წარუხდეს ძალი...
მაშვენებელი დილის ცისკარო!
ეგ გული მნათი ჰსჯობს დამოტყბარო,
აგერ, შეხედე აღმოსავლეთსა,
ვარსკვლავთა დასნი ვით გეწევიან!
ფეხს ვინ რას ჰკითხავს, ვინ გაუგონებს,
ცის დასი ღამეს დღეს დაუმონებს;
მზე აღმოვალს და ერს განანათლებს,
ღამესა იგი მსწრაფლ განასანთლებს...
დილის ცისკარო გვეჩვენე მარად,
რადგან შექმნილ-ხარ დღის წინა-მძღვარად;
რა გჰქვრეტთ არ ვკარგავთ ივერნი იმედს,
განათლება სურს, ვფიქრობთ შემომქმედს“...

1957 წლის იანვარს, სწორედ, ასი წელი შესრულდა მას შემდეგ, რაც ი. კერესელიძემ ასეთი აღფრთოვანებული ლექსი მიუძღვნა თავისი ჟურნალის პირველ ნომერს.

ი. კერესელიძე ყოველ ზომას ხმარობდა, რომ ჟურნალის არსებობა გაეხანგრძლივებინა; ის პირად ქონებასაც კი არ იშურებდა, რომ საზოგადოებისათვის, თავისი ხალხისათვის სარგებლობა მოეტანა; ის პირადი სარგებლობის ინტერესებიდან არასოდეს არ გამომდინარეობდა. ჩვენს მიერ გამოქვეყნებულ დოკუმენტებიდან ნათლად ჩანს, რომ ი. კერესელიძემ მთელი თავისი ქონება ქართული ჟურნალის გამოცემას მოახმარა. იგივე დოკუმენტები მეტყველებენ იმაზე, თუ რა მძიმე მატერიალურ პირობებში უხდებოდა ჟურნალის რედაქციას მუშაობა, რაც გამოწვეული იყო ერთი მხრივ, ხელისმომწერთა სამიკრიოთ და

გერეს მხრივ, ნაკლები ინტერესით ქართული წიგნების კითხვისადმი. ჟურნალის ფურცლებზე ხშირად შეხედებით მიმართვას ხალხისადმი, დახმარების აღმოჩენის შესახებ. ზოგჯერ ეს განცხადებანი მუდარის ხასიათს ღებულობდა.

აღ. ორბელიანმა „ცისკარის“ გამოცემასთან დაკავშირებით 1856 წ. ერთი პატარა წიგნიც დაბეჭდა — „ქართულის ენისათვის“. ამ წიგნში იგი ქართველებს თხოვდა „ცისკარზე“ ხელისმომწერას და წერდა: „აბა შეხედეთ, სხვებსა, რა გვარ ეხმარებიან თავიანთ ენის მწიგნობრობასა, დროა ჩვენც თვალები გავახილოთ და დახმარება ამოუჩინოთ „ცისკარის“ გამოცემასა“¹.

ი. კერესელიძე თავისი ჟურნალით ცდილობდა ქართველი ხალხისათვის ქართული წიგნის კითხვა შეეყვარებინა, იგი ცდილობდა გაეღვიძებინა და განემტკიცებინა ხალხში მშობლიური ქვეყნისადმი ღრმა სიყვარულისა და თავდადების გრძნობა, იგი მოუწოდებდა ყველას შეეყვარებინათ სამშობლო, არ დაეზოგათ სიცოცხლეც კი სამშობლოს დიდებისათვის; ეს აზრი მას გამოხატული აქვს ლექსში „ჩემს შვილს“ [გიორგის]; საჭიროდ მიმაჩნია ამ ლექსის აქ მთლიანად მოტანა:

„შვილო გიორგი! იამა მეტად,
რომ ქვეყნად მოხველ შენს მშობელ მამას,
მაგრამ იმას გთხოვ ვიდრე ხარ ქვეყნად,
მტკიცედ დამყარდე ჩემს ანდერძს-ამას:
ვით მე მიყვარდა და მიყვარს ახლაც
სამშობლო ჩემი, სატრფო მამული,
ეგრე გიყვარდეს, შეგეძლოს შენც რაც
და მას მიანდე სული და გული.
არ დაზოგავდე სიცოცხლეს შენსა,
მის დიდებისთვის,— ეს არს ბრძენთ წესი,
კაცობრიობას ეს წასწევს წინა,
ეს არს ღირსება უპირველესი“².

ჟურნალ „ცისკარი“ იბეჭდებოდა თვით ი. კერესელიძის სტამბაში; 1870 წელს ეს სტამბა ი. კერესელიძეს გადაუცია მარტირუზიანისათვის, მხოლოდ სამი წლის შემდეგ კერესელიძეს კვლავ დაუბრუნებია სტამბა და 1873 წლიდან „ცისკარი“ იბეჭდებოდა კერესელიძის სტამბაში. ამავე წლის ბოლოს კერესელიძეს სტამბა გაუყიდა, რის შემდეგაც „ცისკარი“ იბეჭდებოდა ექვთიმე ხელაძის სტამბაში³, ხოლო უფრო გვიან ჩარკვიანის სტამბაში⁴.

როგორც ცნობილია, ი. კერესელიძე არა მარტო ჟურნალ „ცისკარის“ რედაქტორი და გამომცემელი იყო, არამედ თანამშრომელიც, ასოთამწყობიც, ამკინავეიც, კორექტორიც და ხშირად დამტარებელიც⁵. ის წერდა ლექსებს, საჟურნალო წერილებს, კორესპონდენციებს, მოთხრობებს, თარგმნიდა და აკეთებდა დრამატულ ნაწარმოებებს. მისი ლექსები პატრიოტულ-სოციალური მისწრაფე-

¹ ზ. კიკინაძე, ივ. კერესელიძე, გვ. 14.

² „ცისკარი“, 1873 წ., გვ. 14.

³ იბ. პ. გუგუშვილი, „ქართული ჟურნალისტიკა“, თბილისი, 1941 წ., გვ. 144.

⁴ იბ. საბ. № 82.

⁵ იბ. საბ. № 95.

ბის გამომხატველია და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეების განხორციელებისაკენ არის მიმართული; ამათგან აღსანიშნავია: „ძმავ, ქართველო, იყავ ქართველი“, „ღარიბი“, „დიდაკის“, „ჩინოვნიკი“, „ადგილიდან დათხოვნილი“, „ერთთა კაცი ბუნებისათვის“ და სხვა. ის ქართული ენის მცოდნეთ ემუდარებოდა დაეწერათ რაიმე „ცისკარისათვის“ და თუ დამწერი არ აღმოჩნდებოდა, თვითონ უზღებოდა ყველაფერზე წერა. აი ასეთი სიყვარულით და დაუშრეტელი ენერგიით ემსახურებოდა იგი მის მიერ დაწყებულ საქმეს.

ენერგიული შრომის შედეგად „ცისკარს“ მართლაც ეტყობა თანდათანობით გაუმჯობესება. ემატება თანამშრომლები, ხელისმომწერთა რიცხვი, შინაარსითაც უფრო მდიდარი ხდება. აქვე მოვიტანთ „ცისკარის“ ერთ-ერთ განცხადებას: „ექვსი თვეა, რაც გამოდის ეს ჟურნალი... ამ დროების განმავლობაში რედაქციას მიუღია სხვადასხვა პირთაგან ოცდაათხმეტ ლექსამდე, ხოლო მოთხრობა ცხრაამდინ; თხზულებათაგან ზოგიერთი ღირსეულ იქნენ და დაიბეჭდნენ ჩვენს ჟურნალში. ლექსებთაგან დავბეჭდეთ იმგვარნი, რომელნიცა ღირს არიან სახსოვრისა თავიანთი შუენიერის აზრისა გამო... აქედან ჩანს, რომ თავის დროზე შეწყვენიდა მღვთისათა ჩვენი ჟურნალი იქნება წარმატებაში და ამის მიზეზნი იქნებიან ვინა — რასაკვირველია ზემოხსენებულნი პირნი... მაშასადამე რედაქცია მოვალეთ რაცეს განუცხადოს უგულისათვისი მადლობა თანამშრომელთა ჩვენთა მწერალთა ს. ალექსიევი-მესხიევს, დ. ბაქრაძეს, სოფრ. დოდაევს, თ. რ. ერისთავს, დ. მგალობელოვს, თ. დ. მაჩაბელს, თ. ბ. ჩ. გ. კოხნიდელს, თ. ვ. ორბელიანს, თ. ალ. ორბელიანს, გ. რჩეულოვს, ალ. სავანელს, თ. ალ. ჩიქოვანს და თ. ილ. ჭავჭავაძეს; გარნა ვთხოვ არ დაგვაგდებენ და კვლავად გამოგვიგზავნიან თავიანთთა შუენიერთა თხზულებათა“-ო!.

დიდხანს არ შერჩენია ჟურნალ „ცისკარის“ რედაქციას ასეთი მდგომარეობა, მალე დაიწყო ჟურნალის ერთგვარი მოდუნება, მაგრამ 60-იან წლებში ჟურნალი კვლავ გამოცოცხლდა, მოემატა ხელისმომწერთა და ახალი თანამშრომელთა რიცხვი. ჟურნალში დაიწყეს თანამშრომლობა ანტ. ფურცელაძემ, ს. მესხმა, აკ. წერეთელმა და სხვ.

1875 წლის ივნისში ივ. კერესელიძეს უცნობებია კავკასიის საცენზურო კომიტეტისათვის, რომ მან აუადმყოფობის გამო შეწყვიტა ჟურნალ „ცისკარის“ გამოცემა. იქვე აღნიშნავდა, რომ გამოჯანმრთელების შემდეგ იგი კვლავ განაგრძნობდა ჟურნალის გამოცემას იმავე პროგრამით. მაგრამ როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ჟურნალმა იმავე წელს საბოლოოდ შეწყვიტა თავისი მოქმედება.

1862 წლის იანვრიდან ჟურნალ „ცისკართან“ ერთად ივანე კერესელიძე სცემდა გაზ. „გუთნისდედას“ ხალხში სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის გავრცელების მიზნით¹.

დასასრულ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჟურნალ „ცისკარმა“ დიდი როლი შეასრულა ქართული ეროვნული საზოგადოებრივი აზრის, კულტურისა და ლიტე-

¹ „ცისკარი“, 1857 წ., № 6, გვ. 74-76.

² იხ. საბ. № 56.

³ იხ. საბ. № 47.

რატურის განვითარებაში. საკმარისია ითქვას, რომ ამ ეურნალში დაიბეჭდა დ. ჭონჭაძის „სურამის ციხე“, ლ. არდაზიანის „სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილი“, ივ. კერესელიძის „სალაყბო ფურცლები“, ი. ჭავჭავაძის, აკ. წერეთლის, რაფ. ერისთავის, ანტ. ფურცელაძის, ნ. ნიკოლაძის და სხვათა ლექსები და კრიტიკულ-პუბლიცისტური წერილები. აქვე პირველად გაეცნო ქართველი მკითხველი დ. გურამიშვილის, ნ. ბარათაშვილის, ალ. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის თხზულებებს, აგრეთვე უცხოური და რუსული ლიტერატურის მთელ რიგ ნიმუშებს.

„ცისკარმა“ ნიადაგი მოუშადა ქართველ მესამოციანელებს, რომლებმაც 1863 წელს საკუთარი ორგანო „საქართველოს მოამბე“ დააარსეს.

1885 წლის დეკემბერში ი. კერესელიძემ კავკასიის მთავარმმართველის თანამდებობის აღმსრულებელს გენ.-ადიუტანტ შერემეტევს მიმართა თხოვნით ქართულ გაზეთ „ცისკარის“ გამოცემაზე ნებართვის მიცემის შესახებ, მხოლოდ იმ პირობით, რომ აღნიშნული გაზეთი იწოდებოდეს ამასთანავე „სასოფლო მოამბედ“. ი. კერესელიძის მიზანი იყო ამ გაზეთის საშუალებით თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების მოსახლეობაში გაეცრცელებინა სასოფლო-სამეურნეო ცოდნა. შინაგან საქმეთა მინისტრი გაეცნო რა გაზეთის პროგრამას, განოსთქვა თავისი აზრი, რომ მას არ მიაჩნია მიზანშეწონილად ახალი ქართული პოლიტიკურ-სალიტერატურო გაზეთის გამოცემა, რადგან მასში 9 განყოფილებიდან მხოლოდ მეოთხე განყოფილება აქვს დამოზოგილი სასოფლო-სამეურნეო ცნობებს, და რომ კერესელიძეს არ გააჩნია საკმარისი სახსრები ასეთი დიდი გაზეთის გამოსაცემად¹. შინაგან საქმეთა მინისტრის ასეთი აზრის მიუხედავად კერესელიძემ განაგრძობს კვლავ შუამდგომლობების გზავნას, და ერთ-ერთ თავის თხოვნაში კავკასიის მთავარმმართველისადმი აცხადებს, რომ აღნიშნული გაზეთის გამოცემისათვის ის არ მოითხოვს რაიმე სუბსიდიას, რადგან მას აქვს საკუთარი მამულები თბილისისა და გორის მაზრებში². ეს საბუთი კიდევ ერთხელ მოწმობს იმაზე, რომ ი. კერესელიძე, ისე როგორც წინა წლებში, მზად არის უკანასკნელი ქონება კვლავ მოახმაროს საზოგადო საქმეს.

ი. კერესელიძის ცდამ გამოიღო ერთგვარი ნაყოფი და 1886 წლის 11 სექტემბერს მან მიიღო ოფიციალური მოწმობა, რომ ის არის ნამდვილად გაზეთ „ცისკარის“ გამომცემელი³.

1887 წლის იანვარში იწყო გამოსვლა გაზეთმა „ცისკარმა“⁴. აქაც კერესელიძეს დასჭირდა დიდი ხეფნა და მუდარა, რომ გაზეთი გამოეწერათ; იგი მიმართავდა სახალხო სასწავლებლების დირექციას, რათა ეშუამდგომლათ სასოფლო სკოლების წინაშე გაზეთის გავრცელებისა და გამოწერის შესახებ⁵.

გაზეთმა „ცისკარმა“ დიდხანს ვერ იარსება და იმავე წელს დაიხურა.

¹ იხ. საბ. № 58, 60, 63, 64.

² იხ. საბ. № 70.

³ იხ. საბ. № 71.

⁴ იხ. საბ. № 85.

⁵ იხ. საბ. № 86, 87, 88.

* * *

ქვემოთ ჩვენ ვაქვეყნებთ საქართველოს სსრ ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივის ფონდებში დაცულ დოკუმენტურ მასალებს, რომლებიც ივანე კერესელიძის მოღვაწეობის ზოგიერთ საკითხებს აშუქებს. მცირე ნაწილი საბუთებისა გამოვლინებულია საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულ ი. კერესელიძის ფონდიდან და ნაწილიც პერიოდიკიდან. რამოდენიმე დოკუმენტი აღებულია პ. გუგუშვილის წიგნიდან „ქართული კურნალისტიკა“. აღნიშნული დოკუმენტები დაცულია ლენინგრადის ოლქის ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში.

პუბლიკაციაში შესულია ნ. ნიკოლაძის სტატია ი. კერესელიძისადმი მიძღვნილი სალამოსა და მისი მოღვაწეობის შესახებ¹ და აკ. წერეთლის მოგონება „ორი შეხვედრა“².

პუბლიკაციაში წარმოდგენილია 1850—1894 წლების მასალები, რომელთა უმრავლესობა იბეჭდება პირველად.

პუბლიკაციაში შეტანილი დოკუმენტების ერთი ნაწილი ბიოგრაფიული ხასიათისაა, მეორე ნაწილი ივანე კერესელიძის საკურნალო მოღვაწეობას ეხება.

ყველა გამოქვეყნებული საბუთი იბეჭდება თვით საბუთის ენაზე ახალი ორთოგრაფიით. ცალკეული საბუთებიდან გამოტოვებული ადგილები აღნიშნულია მრავალწერტილით, ხოლო ჩვენს მიერ დამატებული ან აღდგენილი სიტყვები და სიტყვის ნაწილები მოთავსებულია კვადრატულ ფრჩხილებში. მთელი პუბლიკაციის მანძილზე შემოკლებები როგორც თვით საბუთის, ისე სარედაქციო, უნიფიცირებულია. საბუთში აშკარა გრამატიკული და ორთოგრაფიული შეცდომები ჩვენს მიერ შენიშვნის გარეშეა შესწორებული. პუბლიკაციაში დოკუმენტები განლაგებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

¹ იბ. საბ. № 95.

² იბ. საბ. № 99.

1. 1850 წლის იანვრის 26. — თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექციის მმართველის პატაკი კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისადმი კერესელიძისათვის თბილისის გიმნაზიის შვიდი კლასის ატესტატის მიცემის შესახებ.

Педагогический совет Тифлисской гимназии, по рассмотрении средних годовичных и экзаменных отметок учеников VII класса определил: перевести из 7 в 8 класс... Ивана Кереселидзе...¹ в случае же если они не изъявят желания остаться еще в гимназии, то предоставить мне войти с представлением к вашему превосходительству о разрешении выдать им надлежащие аттестаты о науках их.

На основании этого я объявил ученикам 7 класса постановление совета, из которых только три ученика изъявили желание остаться продолжать науки, а именно: Владимир Желиховский, Степан Хитров и Иван Додаев, остальные же вошли ко мне с просьбами об увольнении их из гимназии с выдачею аттестатов о науке.

Вследствие сего представляя при сем список учеников 7 класса, которые удостоены выпуска с аттестатами 2-й степени с означением баллов среднего вывода, покорнейше прошу ваше превосходительство разрешить выдать аттестаты о науках Аветику Сардарову и Валериану Францкевичу 2-й степени, т. е. с правом на производство, по прослужении одного года в гражданской службе, в первый классный чин, а остальным ученикам 3-й степени, т. е. обыкновенные гимназические аттестаты...¹

ცსა, ფონ. 425, საქ. 23, ფურ. 16. შებულო, ხელით ნაწერი.

2. 1850 წლის იანვრის 26. — თბილისის გიმნაზიის კურსდამთავრებულ ივანე კერესელიძის თხოვნა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის ვ. ნ. სემიონოვისადმი ატესტატის გაცემის და ზოგიერთი ბიოგრაფიული ცნობები მისი მამის შესახებ.

Милосердное попечение в. пр-ства о благе воспитанников возбудило во мне смелость пасть к стопам вашей особы и просить следующее: отец мой, Иван Кереселидзе, и предки его, имеющие жительство в Мингрелии...¹ носили дворянское звание. Кереселидзе, достигши совершеннолетнего возраста, оставил все свое имение братьям, а сам вступил в подданство России и переселился в Тионетию...¹ Пришелец, имея любовь к христианству прежде всего, чтобы начальство обратило на него внимание, старался обратить тамошних жителей к христианству и чрез короткое время обратил несколько тысяч душ. По представлению преосвященнейшего митрополита Феофилакта об отличном усердии при обращении в христианскую веру хевсурского народа, с. и. вел-ство всемилоостивейше пожаловать соизволил медаль на Аниской ленте,

¹ მრავალწერტილი ჩვენია.

Сверх этого он оказал правительству многие услуги, ибо оно, нуждаясь завладеть разными странами, Кереселидзе означенных ему дорог бывал проводником, и насчет дорог и народов кочующих доставлял подробные, ясные и справедливые сведения, но кратковременная жизнь его уничтожила все замыслы и его намерения. Он, нашедший в селении Ардоте¹ золотую руду и доложивший об этом правительству, по сему случаю и за усердную службу был убит хевсурцами. В то время я родился и осиротевшая супруга подала прошение г. главнокомандующему графу Паскевичу и просила защиты, который пожаловал по разрешению правительства денежную награду и пенсией, которую получает и до сих пор; вместе с тем предоставил право осиротевшей супруге воспитывать своего сына в пансионе или в гимназии. Ныне же, кончив курс в Тифлисской гимназии, желая вступить в службу е. и. вел-ства и оказать еще больше [чем] услуги отца моего, покорнейше прошу в пр-ство во уважение и заслуги отца моего сделать предписание кому следует выдать мне аттестат, соответствующий моим отметкам, полученным на экзамене. При чем представляю для удостоверения метрическое свидетельство и аттестаты о службе отца моего².

Кончивший курс в гимназии Иван Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 425, საქ. 23, ფურ. 21. დედანი, ხელით ნაწერი.

3. 1850 წლის იანვრის 27. — ივანე კერესელიძის თხოვნა თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორ კ. ლ. ჩერმაკისადმი ატესტატის გაცემის შესახებ.

Кончив курс в Тифлисской гимназии и желая вступить в службу е. и. вел-ства, покорнейше прошу выдать мне аттестат, соответствующий моим отметкам, полученным на экзамене, причем представляю для удостоверения метрическое свидетельство и аттестаты о службе отца моего.

Кончивший курс в Тифлисской гимназии Иван Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 425, საქ. 23, ფურ. 20. დედანი, ხელით ნაწერი.

4. 1850 წლის მაისის 12. — ივანე კერესელიძის ატესტატი თბილისის გიმნაზიის მთლიანი კურსის დამთავრების შესახებ.

Предъявитель сего, Иван Кереселидзе, сын дворянина Ивана Кереселидзе, вероисповедания православного, от роду 22-х лет, обучался в Тифлисской гимназии с 184...³ года и окончил в ней полный курс уче-

¹ სოფელი ყოფილ თიანეთის მაზრაში.

² საბუღალრო მოზავერებული დამადების მოწმობა და ატესტატი ივანე კერესელიძის მამის შესახებ არ არის დაცული.

³ ასეა საბუღალროში

ნია 1849 году, декабря 23. Во время учения был поведения очень хорошего; в преподаваемых науках показал успехи следующие: в законе божием посредственные, в русской словестности посредственные, в грузинском языке отличные, в математике достаточные, в географии всеобщей и российской достаточные, в физике достаточные; в законах: о службе гражданской и состояниях в гражданских законах и судопроизводстве достаточные, в законах об учреждениях, в уголовных законах и судопроизводстве и в законах о предупреждении преступлений достаточные.

Ныне он, Кереселидзе, по выдержании окончательного испытания во всех предметах гимназического курса, удостоен, по определению педагогического совета Тифлисской гимназии, на основании § 71 высочайше утвержденного в 18 день декабря 1848 года положения о Кавказском учебном округе, выпуска с аттестатом, дающим право причисления по воспитанию ко второму разряду гражданских чиновников, каковое удостоверение утверждено господином попечителем Кавказского учебного округа. В удостоверение чего и даем ему, Ивану Кереселидзе, из Тифлисской дирекции училищ сей аттестат за подлежащей подписью и приложением казенной печати.

ცსსა, ფონ. 425, საქ. 23, ფურ. 55. პირი, ხელით ნაწერი.

5. 1850 წლის დეკემბრის 15. — თბილისის საგუბერნიო მმართველობის დადგენილებიდან კერესელიძის თბილისის პოლიციის დაბალ ხელფასიან მწერლის თანამდებობაზე გადაყვანის შესახებ.

По докладу г. управляющего 4-м отделением Губернского правления, приказали: вольнонаемного писца низшего оклада 2-го стола 4-го отделения Губернского правления из дворян Кереселидзе и писца низшего оклада Тифлисской городской полиции из кантонистов Стальчикова переместить одного на место другого, и для исполнения сего послать указ Тифлисской городской полиции. О прекращении Кереселидзе с настоящего числа жалованья дать указ казначею Губернского правления.

ცსსა, ფონ. 8, საქ. 5188, ფურ. 3. პირი, ხელით ნაწერი.

6. 1851 წლის იანვრის 13. — ივანე კერესელიძის თხოვნა ამიერკავკასიის სასწავლებლების დირექტორის კ. ლ. ჩერმაკისადმი სასწავლო ნაწილში ადგილის მიღების შესახებ.

Окончив курс учения в Тифлисской дворянской гимназии, я желаю поступить по учебной части, а посему, прилагая при сем свидетельства о дворянском моем происхождении, метрическое о рождении и крещении, прошу Вашего

ქართული
ნაწილობრივი

шении и аттестат¹, выданный из оной гимназии, покорнейше прошу определить меня.

Дворянин Иван Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

7. 1851 წლის იანვრის 18. — თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორის ცნობა ამავე სკოლების დირექციის ბუღალტერისადმი კერესელიძის დირექციის კანცელარიაში მწერლად დანიშვნის შესახებ.

Согласно прошению дворянина Ивана Кереселидзе я определил его писцом среднего оклада в канцелярию вверенной мне дирекции. Предлагаю вашему благородию производить ему жалование по сто пятьдесят рублей серебром в год с 14 числа сего месяца.

ცხსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 2. შებულო, ხელით ნაწერი.

8. 1851 წლის მარტის 27. — ივანე კერესელიძის თხოვნა თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორ კ. ლ. ჩერმაკისადმი მისი გამოცდის შესახებ ქართული ენის უფროსი მასწავლებლის წოდების მისაღებად.

Покорнейше прошу ваше высокоблагородие сделать распоряжение о проэкзаменировании меня на звание старшего учителя грузинского языка и выдать мне на то свидетельство.

Дворянин Иван Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

9. 1851 წლის მარტის 28. — თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორის კ. ლ. ჩერმაკის პატაკი კავკასიის ოლქის სკოლების მზურნევისადმი უფროსი მასწავლებლის წოდების მოსაბოვებლად კერესელიძის გამოცდაზე დაშვების შესახებ

Канцелярский служитель среднего оклада вверенной мне дирекции, кончивший курс 1849 года в Тифлисской дворянской гимназии, с обыкновенным гимназическим аттестатом, дворянин Иван Кереселидзе, от 27 сего марта обратился ко мне с просьбой о допущении его к экзамену на звание старшего учителя грузинского языка.

Вследствие чего покорнейше прошу в. пр-ство допустить дворянина Кереселидзе на это звание.

ცხსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 4. შებულო, ხელით ნაწერი.

¹ იხ. საბ. №№ 4, 17.

10. 1851 წლის აპრილის 5. — კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის სემონოვის მიმართვა თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორისადმი, რომ გიმნაზიის მასწავლებელთა შემოწმება უფროსი მასწავლებლის წოდებაზე ხდება უნივერსიტეტებში და არა გიმნაზიებში.

Вследствие рапорта вашего высокоблагородия от 28 марта № 455 имею честь уведомить вас, что для испытания на звание старшего учителя гимназии нужно иметь более сведений, нежели сколько мог, по роду воспитания своего, приобрести дворянин Иван Кереселидзе, — что вообще испытание на звание старших учителей гимназии производится не в гимназиях, а в университетах, и что это последнее обстоятельство должно было быть разъяснено просителю вашим высокоблагородием.

Попечитель, действительный статский советник Семенов.

ცსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი.

11. 1851 წლის აპრილის 24. — ივანე კერესელიძის თხოვნა თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორისადმი პირადი საბუთების დაბრუნების შესახებ.

Нуждаясь в документах, мною представленных, для представления начальству, покорнейше прошу ваше высокоблагородие возвратить мне на время документы: о дворянском происхождении и метрическое свидетельство о рождении и крещении.

Иван Кереселидзе.

ცსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 6. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლო აშიაზე აღნიშნა: «Свидетельство о дворянском происхождении и метрическое о рожд. и крещ. получил Кереселидзе 24 апреля».

12. 1851 წლის მაისის 18. — ივანე კერესელიძის თხოვნა თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორის ჩერმაკისადმი გორის სამაზრო სასწავლებელში პირველი კლასის მასწავლებლად დანიშვნის შესახებ.

Желая служить по учебной части, покорнейше прошу ваше высокоблагородие определить меня учителем 1-го класса в Горийское уездное училище, где есть вакансия учителя одного класса.

Дворянин Иван Кереселидзе.

ცსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 7. დედანი, ხელით ნაწერი.

13. 1851 წლის მაისის 19. — თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორის შეტუბინება კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისადმი ივანე კერესელიძის გორის სამაზრო სასწავლებელში პირველი კლასის მასწავლებლად დანიშვნის შესახებ.

Служащий в канцелярии моей дворянин Иван Кереселидзе поданным мне 18 сего мая прошением изъясняет, что он, желая служить по учебной части и узнав, что в Горийском уездном училище открывается вакансия учителя 1-го класса, просит ходатайства моего определить его учителем 1-го класса этого училища.

Представляю о таковой просьбе г. Кереселидзе в. пр-ству на благоусмотрение, долгом считаю присовокупить, что он окончил курс в Тифлисской дворянской гимназии в 1849 году.

ცხსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 8. შვებულო, ხელით ნაწერი.

14. 1851 წლის მაისის 26. — კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის კანცელარიის მმართველის მიმართვა თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორისადმი კერესელიძის საბუთების გადაგზავნის შესახებ.

Вследствие представления вашего высокоблагородия от 19 мая за № 706 об определении служащего в канцелярии вверенной вам дирекции дворянина Кереселидзе на открывающуюся вакансию учителя 1-го класса Горийского уездного училища, канцелярия сия, по приказанию господина попечителя, имеет честь покорнейше просить вас доставить ей, для доклада е. пр-ству, документы г. Кереселидзе.

Управляющий канцелярией Н. Прибыль.

ცხსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 9. დედანი, ხელით ნაწერი.

15. 1851 წლის მაისის 30. — თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორის მიმართვა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის კანცელარიისადმი კერესელიძის ატესტატის და ფორმულარული სიის გადაგზავნის შესახებ.

Вследствие отношения оной канцелярии от 26 мая за № 1409 честь имею препроводить при сем документы служащего в канцелярии моей писцом дворянина Кереселидзе, имеющиеся в дирекции, именно: формулярный о службе его список и аттестат об окончании курса наук в Тифлисской дворянской гимназии за № 644¹; что же касается прочих документов г. Кереселидзе, как-то: метрического свидетельства и свидетельства о дворянском его происхождении, то долгом считаю уведомить канцелярию, что документы эти возвращены г. Ке-

¹ საბუთში მოხსენებული ფორმულარი და ატესტატი ფონდში დაცულია და აქვე იბეჭდება. იხ. საბ. № № 4, 18.

რესელიძე 24 апреля по встретившейся ему в них надобности и, если эти документы тоже необходимы, то по истребовании их от г. Кереселидзе, они будут препровождены в канцелярию.

ცსსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 10—11. შვებულო, ხელით ნაწერი.

16. 1851 წლის ივნისის 13. — კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის სემიონოვის მიმართვა თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორისადმი იმის შესახებ, რომ მას შეუძლებლად მიაჩნია კერესელიძის მასწავლებლად დანიშვნა გორის სამაზრო სასწავლებელში რუსულ ენაში საშუალო წარმატების გამო.

Рассмотрев представленный вашим высокоблагородием аттестат писца канцелярии вверенной вам дирекции дворянина Кереселидзе, я нашел совершенно невозможным определить его на просимую им должность учителя 1-го класса Горийского уездного училища по его посредственным лишь успехам в русском языке, более всего важным для учителя приговорительного класса.

Уведомляя о сем ваше высокоблагородие на рапорт от 19-го минувшего мая за № 706, покорнейше вас прошу на будущее время при представлении об определении лиц на учительские должности обращать более внимания на аттестат, выданные им из тех заведений, где они обучались.

Аттестат о пройденных Кереселидзе науках за № 644 при сем возвращается.

Попечитель, действительный статский советник Семенов.

ცსსა, ფონ. 425, საქ. 40, ფურ. 12. დელანი, ხელით ნაწერი.

17. 1851 წლის სექტემბრის 30. — ივანე კერესელიძის დაბადების მოწმობა.

По указу е. и. вел-ства из Грузино-Имеретинской святейшего правительствующего синода канторы, из дворян, Ивану Иванову, сыну Кереселидзе в том, что, вследствие прошения его о выдаче ему метрического свидетельства о рождении и крещении его, произведено было надлежащее исследование, по коему открылось, что он, Иван Кереселидзе, рожден у дворянина Ивана Иосифова, сына Кереселидзе, с законною женой его Анной Моисеевою 10 ноября и крещен 28 числа того же месяца 1829 года в Тифлисском Анчисхатском соборе священником Давидом Месхиевым при восприемнике гражданине Коние Мелкипове. Во уверение чего дано сие означенному Кереселидзе за подписом члена и с приложением печати Синодальной канторы тысяча восемьсот пятьдесят первого года сентября 30 дня.

Член Грузино-Имеретинской синодальной канторы протоиерей (подпись).

საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, საბ. № 17475-ბ.
დელანი, ხელით ნაწერი.

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

18. 1852 წელი. — თბილისის კომერციული გიმნაზიის შეღწევა

I	II	III	IV	V	VI	VII
Чин, имя, отчество, фамилия, должность, лета от роду, вероисповедание, знаки отличия и получаемое содержание	Из какого звания происходит	Есть ли имение				Где получил воспитание и окончил ли в заведении полный курс наук, когда в службу вступил, какими чинами, в каких должностях и где проходил оную; не было ли каких особенных по службе деяний или отличий; не был ли особенно, кроме чином, чем награждаем, и в какое время; сверх того, если находясь под судом или следствием был оправдан и признан невинным, то когда и за что именно был предан суду и чем дело кончено?
		У него самого и у родителей		У жены, буде женат		
		Родовое	Благотворительное	Родовое	Благотворительное	
Состоящий в 12 классе надзиратель за вольноприходящими учениками Тифлисской коммерческой гимназии Иван Иванович Кереселидзе. Двадцати трех лет. Вероисповедания православного. Знаков отличия не имеет. Получает: жалов. 300 р. квартир. 90 р. Итого 390 р.	Из дворян	В селении Энотети Тифлиского уезда имеет сад с мелкими деревьями нераздельно с братьями				По окончании полного курса учения в Тифлисской гимназии (что ныне дворянская) определен канцелярским служителем низшего оклада в Тифлисское губернское правление тысяча восемьсот пятидесятого года мая одиннадцатого. По прошению его уволен того года 16 декабря . . . . . Г. директором училищ Тифлисской губернии определен согласно прошению его канцелярским служителем среднего оклада в канцелярии дирекции . . . . . По предписанию г. попечителя Кавказского учебного округа от 23 сентября за № 2339 допущен временно к исправлению должности надзирателя за вольноприходящими учениками Тифлисской коммерческой гимназии с 23 сентября. Г. попечителем Кавказского учебного округа назначен исправляющим должность надзирателя за вольноприходящими учениками Тифлисской коммерческой гимназии. Утвержден в должности надзирателя тысяча восемьсот пятьдесят второго года июня девятнадцатого. Под судом и следствием не был.

Директор училищ Тифлисской губернии

ცხსა, ფობ. 425, საქ. 542 ბ, ფურ. 225—228. დედანი,

კერუელიძის ფორმულარული სია მისი სამსახურის შესახებ

VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XIV
Годы	Месяды и числа	Был ли в походах против неприятеля и в самых сражениях, и когда именно?	Был ли в штрафах, под следствием и судом; когда и за что именно предан суду; когда и чем дело кончено?	К продолжению статской службы способен и повиновения чином достоин ли; если не женат, то по каким причинам?	Был ли в отпусках, когда и насколько именно времени; являлся ли на срок и если просрочил, то когда именно явился и была ли причина просрочки признана уважительной?	Был ли в отставке с награждением чина, или без оного, когда и с которого по какое именно время?	Холост или женат на ком, имеет ли детей, кого именно; год, месяц и число рождения детей; где они находятся и какого вероисповедания?
1850	Мая 11 Декабря 16	Не был		Способен и достоин	Не был	Был в отставке без награждения чином с 16 декабря 1850 по 13 января 1851 года	Холост
1851	Генваря 13						
1851	Сентября 23						
1852	Генваря 10						
1852	Июня 19						

коллежский советник Кирил Чермак.

ფორმულარული სიის ტრადიციულ ბლანკზე.

этом отношении он заслуживает самый лучший отзыв, и что Кереселидзе хотя и не имеет собственных денег, но пользуется кредитом.

Соображая отзыв этот господина попечителя Кавказского учебного округа с 356 стат. 2 тома губернских учреждений, и не находя препятствия к удовлетворению просьбы Ивана Кереселидзе, я имею честь покорнейше спрашивать ходатайства в. пр-ства о дозволении ему иметь типографию при редакции журнала, предполагаемого им к изданию с 1 января 1855 года.

Полковник Колюбакин.

ცხსა, ფონ. 3, საქ. 4107, ფურ. 1—2. დედანი, ხელით ნაწერი.

21. 1855 წლის იანვრის 22.— ამიერკავკასიის სამოქალაქო მმართველობის უფროსის გენერალ-ლეიტენანტ რეუტის მოხსენება კავკასიის სამოქალაქო ნაწილის მმართველისადმი კერესელიძისათვის ჟურნალის რედაქციასთან განსაკუთრებული სტამბის (რუსულ, აღმოსავლურ და ფრანგულ ენებზე) გახსნის ნებართვის მიცემის შესახებ.

Надзиратель Тифлисской губернской гимназии Иван Кереселидзе в поданной г. тифлисскому вице-губернатору докладной записке, объяснив, что с января текущего года намерен издавать на грузинском языке литературный журнал, о чем уже сделано представление по начальству, — просил ходатайства его о дозволении ему иметь при редакции предполагаемого им к изданию журнала особую типографию как русского, так и восточных и французского языков.

Вследствие чего управлявший губернией, за отсутствием тифлиского военного губернатора, г. председатель Закавказской казенной палаты требовал от попечителя Кавказского учебного округа сведения по этому предмету.

На это г. д. с. с., камергер двора е. и. вел-ства барон Николаи уведомил, что если благонадежность надзирателя Кереселидзе в настоящем случае предполагается в нравственности и в характере его, Кереселидзе, то в этом отношении он заслуживает самый лучший отзыв и что Кереселидзе хотя и не имеет собственных денег, но пользуется кредитом.

Г. тифлиссский вице-губернатор, соображая отзыв попечителя Кавказского учебного округа с 356-й ст. 2 т. губ. учреждений и не находя препятствия к удовлетворению просьбы Ивана Кереселидзе, в представлении от 17-го сего месяца № 39, ходатайствует о дозволении ему иметь типографию при редакции журнала, предполагаемого им к изданию в настоящем году.

О таком ходатайстве полковника Колюбакина имею честь почтительнейше представить на благоугодное разрешение в. высокопревосходительства.

Генерал-лейтенант Реутт.

ცხსა, ფონ. 3, საქ. 4107, ფურ. 3. შვებულო, ხელით ნაწერი.

22. 1855 წლის თებერვლის 18.—სამოქალაქო ნაწილის მმართველის გვ.

რედაქციის მიმართვადან კავკასიის კომიტეტის თავმჯდომარის ვ. პ. ბუტკოვი-სადმი გ. ერისთავის „ცისკარის“ კერესელიძის ხელში გადასვლისა და ამ საქმისადმი ხელისუფლების დამოკიდებულების შესახებ.

Милостивый государь Владимир Петрович! Вследствие почтеннейшего отношения в. пр.-ства, от 14 июля 1854 года, за № 852, был потребован от попечителя Кавказского учебного округа формулярный список надзирателя Тифлисской гимназии Кереселидзе, желающего издавать в Тифлисе литературный журнал на грузинском языке под заглавием «Заря» и некоторые конфиденциальные сведения о благонамеренности его в отношении образа мыслей и нравственных правил.

Д. с. с. барон Николай сообщил на это от 22 декабря следующее:

Г. Кереселидзе, предлагая дать означенному журналу более обширное значение и желая возможно лучше выполнить перед публикой принимаемую им на себя обязанность, обращался к д. с. с. Кипиани о принятии на себя наблюдения за выбором и достоинством статей для журнала, и г. Кипиани, в отзыве к г. попечителю, изъявил готовность официально принять на себя эту обязанность руководителя грузинского журнала, на следующих условиях:

1) Прежде всего, он полагал бы изменить название журнала: вместо «Заря» назвать его просто грузинским журналом.

2) Для возможного облегчения в будущем разработки исторических вопросов, он находил бы полезным дать этому журналу право печатать, в виде материалов, старинные акты, как те, кои могут быть приобретаемы редакциею от частных лиц, так и те в особенности, кои находятся в руках правительства, с тем, однако же, чтоб обнародование их не вредило частным интересам, т. е. чтоб не присвоилось обнародованным, таким образом, актам никакого официального значения, и чтобы при печатании опускаемо было из них все то, что не имеет прямого отношения к историческим исследованиям; можно бы также печатать и церковные гуджары, в которых предполагается много важных исторических сведений, — с тем только, чтобы редакция печатала только то из них, что имеет историческое лишь значение. По удостоверению г. Кипиани экзарх Грузии отозвался ему, что к этому не было бы никакого затруднения.

3) Как все те распоряжения правительства, объявления или вызовы, в обнародовании коих заключается либо самое их исполнение, либо способ к своевременному ограждению личных или имущественных прав, рассматриваемых в полицейском или судебном порядке остаются большею частью неизвестными для грузинского населения края, потому что на грузинском языке не существует никакого периодического издания: то было бы весьма полезно грузинскому журналу придать в этом отношении официальное значение и поставить правилом, чтобы в нем печатались все таковые распоряжения, объявления и вызовы, на том праве, на каком они печатаются в официальных губернских ведомостях. При этих условиях, на которых г. Кереселидзе с своей стороны согласился издавать журнал на грузинском языке, г. Кипиани просит: а) чтобы журнал этот состоял под покровительством главного закавказского начальства, и б) чтобы, в видах устранения всяких затруднений к исправному выпуску книжек оного, предоставлено было ему безответственное пред авторами

право пересмотра статей их, исправления и помещения или не помещения в журнале.

Относительно благонадежности г. Кереселидзе г. попечитель Кавказского учебного округа, с засвидетельствования директора училищ Тифлисской губернии, удостоверяет, что он вполне благонадежен в отношении образа мыслей его и нравственных правил, не принадлежащих ни к каким тайным обществам, предан и верен правительству и вполне заслуживает доверия по своим отличным нравственным достоинствам...

ბ. გუგუშვილი „ქართული ჟურნალისტიკა“, თბილისი, სახელგამი, 1941 წ., გვ. 139-141.

23. 1855 წლის მარტის 15. — კავკასიის კომიტეტის თავმჯდომარის გენ.-ადიუტანტ ი. ჩერნიშოვის მოხსენებიდან წარდგენილი იმპერატორისადმი გ. ერისთავის შურ. „ცისკარის“ კერესელიძისათვის გადაცემის შესახებ.

В 1851 году высочайше разрешено губернскому секретарю князю Эрстову издавать в Тифлисе литературный журнал на грузинском языке под названием «Заря» в пользу благотворительного заведения св. Нины.

Князь Эрстов, прекратив в прошлом году издание означенного журнала, право свое уступил надзирателю Тифлисской гимназии Кереселидзе, который по этому случаю представил через главное закавказское начальство совершенно новую программу грузинского журнала.

Принимая во внимание, что предположения Кереселидзе изменяют программу, по которой было дозволено князю Эрстову издавать журнал на грузинском языке и что допущение сего изменения, по заключающейся в нем особой важности, должно быть соображено с местными обстоятельствами, я, с своей стороны, полагаю бы просьбу Кереселидзе передать на предварительное обсуждение наместника кавказского генерал-адъютанта Муравьева, с тем, чтобы он дал ей движение по своему ближайшему усмотрению...

ბ. გუგუშვილი „ქართული ჟურნალისტიკა“, თბილისი, სახელგამი, 1941 წ., გვ. 141.

24. 1855 წლის აპრილის 25. — პოლკოვნიკ კოლუბაჰინის შუამდგომლობა ამიერკავკასიის სამოქალაქო მმართველობის თანამდებობის აღმასრულებლისადმი კერესელიძისათვის თბილისში სტამბის გახსნის ნებართვის მიცემის შესახებ.

Представлением от 17 января за № 39¹ тифлисский военный губернатор испрашивал ходатайства в. пр-ства о дозволении надзирателю Тифлисской губернской гимназии дворянину Ивану Кереселидзе иметь типографию при редакции предполагаемого им к изданию литературного журнала на грузинском языке.

Ныне Кереселидзе в прошении, поданном мне 16 сего апреля, объясняет, что разрешение на издание грузинского журнала может не так

¹ იბ. საბ. № 20.

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

скоро последовать, а между тем он приобрел уже типографию и просит ходатайства моего на дозволение ему теперь же открыть типографию.

Об этой просьбе дворянина Кереселидзе имею честь представить на благоугодное разрешение в. пр-ства. Полковник Колюбакин.

ცხსა, ფონ. 3, საქ. 4107, ფურ. 4. დედანი, ხელით ნაწერი.

25. 1855 წლის აპრილის 30.— ამიერკავკასიის სამოქალაქო მმართველობის უფროსის გენერალ-ლეიტენანტ რეუტის მოხსენება კავკასიის მეფის-ნაცვლისადმი კერესელიძისათვის სტამბის გახსნის ნებართვის შესახებ.

От 22 января настоящего года № 25¹ я входил к управлявшему гражданской частью на Кавказе и за Кавказом с докладом, в коем испрашивал разрешение на дозволение надзирателю Тифлисской губернской гимназии дворянину Ивану Кереселидзе иметь типографию при редакции предполагаемого им к изданию литературного журнала на грузинском языке.

Ныне Кереселидзе в прошении, поданном 16-го сего апреля, объясняет, что разрешение на издание грузинского журнала может не так скоро последовать, а между тем он приобрел уже типографию, а потому просит дозволить ему теперь же открыть типографию.

Исправлявший должность Тифлисского военного губернатора о таковой просьбе дворянина Кереселидзе, доводя до моего сведения, от 25 сего апреля № 521, испрашивает разрешение по настоящему предмету.

Об этом имею честь почтительнейше представить на благоуважение в. высокопревосходительства.

Генерал-лейтенант Реутт.

ცხსა, ფონ. 3, საქ. 4107, ფურ. 5. შვებული, ხელით ნაწერი.

26. 1855 წლის სექტემბრის 24. — კავკასიის მეფისნაცვლის გენ. მურავიოვის მოხსენება კავკასიის კომიტეტის თავმჯდომარის ჩერნიშოვისადმი იმპერატორისაგან შურნალ „ცისკარის“ გამოცემის ნებართვის გამოთხოვის შესახებ.

В 1851 году высочайше разрешено было губернскому секретарю князю Эристову издавать в Тифлисе литературный журнал на грузинском языке под названием «Заря».

Князь Эристов, прекратив в прошлом году издание означенного журнала, уступил право свое на это надзирателю Тифлисской гимназии Кереселидзе, по просьбе коего, управляющий гражданской частью на Кавказе и за Кавказом ходатайствовал о дозволении Кереселидзе продолжать издание грузинского журнала.

По всеподданнейшему докладу об этом государю императору, е. в.-ство, приняв во внимание, что предположения Кереселидзе изменяют

¹ იხ. სპ. № 21.

программу, по которой дозволено было князю Эристову издавать журнал, на грузинском языке и что допущение сего изменения, по заключающейся в нем особой важности, должно быть соображено с местными обстоятельствами, высочайше соизволил повелеть: просьбу Кереселидзе передать на предварительное обсуждение мое, с тем, чтобы я дал ей движение по ближайшему моему усмотрению.

По получении об этом отношения вашей светлости от 16 марта сего года № 229, дано было знать попечителю Кавказского учебного округа, от которого возникло ходатайство о дозволении Кереселидзе издавать журнал, что так как он изменил не только программу, но и самое название журнала, то издание его не может иметь уже поэтому никакой связи и отношения к журналу «Заря», на издание коего он приобрел право от князя Эристова.

Вследствие сего попечитель представил просьбу Кереселидзе о дозволении ему продолжать издание журнала «Заря» под этим же названием и на том самом основании на коем издавался оный князем Эристовым, так как Кереселидзе подготовил материалов на год и устроил уже типографию. Представленные Кереселидзе условия издания суть следующие: 1) журнал, предполагаемый к изданию, будет называться «Заря». 2) Сам Кереселидзе есть редактор и издатель журнала и всю ответственность по этому изданию принимает на себя. 3) Журнал будет разделен на четыре отдела, как это было и прежде, и из них I отдел будет заключать в себе стихотворения, II повести (прозу), III науки и искусства и IV смесь. 4) Ежемесячно будет выходить одна книжка этого издания и 5) если подписчиков на сие издание будет более 300, то редактор Кереселидзе обязывается воспитывать по своему выбору и на свой счет одну православного исповедания девицу в заведении св. Нины.

Не находя за этим никакого препятствия к дозволению Кереселидзе издания на изложенных условиях грузинского литературного журнала «Заря», я имею честь покорнейше просить вашу светлость принять на себя благосклонный труд к исходатайствованию на это высочайшего соизволения государя императора.

ბ. გუგუშვილი, „ქართული ჟურნალისტიკა“, თბილისი, საბეღამო, 1941 წ., გვ. 141-142.

27. 1855 წლის ნოემბრის 29. — გრაფ ორლოვის უკვე შევრდომოდეს მოხსენება ქართულ ჟურნალ „ცისკარის“ გამოცემის ნებართვის მიცემის შესახებ.

В 1851 году высочайше разрешено губернскому секретарю князю Эристову издавать в Тифлисе литературный журнал на грузинском языке под названием «Заря». В нем помещалась словестность: русская, грузинская и иностранная, а также сведения по части сельского хозяйства, наук и художеств.

Князь Эристов, прекратив в прошлом году издание означенного журнала, право свое уступил надзирателю за вольноприходящими учениками Тифлисской гимназии Кереселидзе.

По этому случаю наместник кавказский ходатайствует о дозволении

Кереселидзе продолжать издание означенного грузинского журнала.

По объяснению ген.-адъютанта Муравьева, представленные Кереселидзе условия издания суть следующие: 1) Журнал, предполагаемый к изданию, будет называться «Заря». 2) Сам Кереселидзе есть редактор и издатель журнала и всю ответственность по этому изданию принимает на себя. 3) Журнал будет разделен на четыре отдела, как это было и прежде, и из них: I отдел будет заключать в себе стихотворения, II повести (прозу), III науку и искусства и IV смесь. 4) Ежемесячно будет выходить одна книжка этого издания и 5) если подписчиков на сие издание будет более 300, то редактор Кереселидзе обязывается воспитывать по своему выбору и на свой счет одну православного исповедания девицу в заведении св. Нины.

Министр Народного просвещения и Главное управление цензуры не находят препятствий к дозволению Кереселидзе издавать грузинский журнал «Заря».

Справка. Кереселидзе происходит из мингрельских дворян, воспитывался в Тифлисской гимназии и по окончании в оной курса в 1850 году, служил в Тифлисском губернском правлении, а потом перешел в управление Кавказского учебного округа. Надзирателем состоит с 23 сентября 1851 года.

За отсутствием председателя Кавказского комитета, всеподданнейше докладывая о всем этом в. и. вел-ству, я долгом считаю испрашивать высочайшее соизволение в. вел-ства на дозволение Кереселидзе издавать означенный журнал по представленной им программе.

ბ. გუგუშვილი, „ქართული ჟურნალისტიკა“, თბილისი, სახელგამი, 1941 წ., გვ. 142-143.

28. 1856 წლის მაისის 11. — უწყისიდან ივანე კერესელიძის ჩინზედ წარდგენაზე უარის თქმის შესახებ.

Ведомость о чиновниках Тифлисской дирекции училищ, выслуживших узаконенные сроки на производство их в высшие чины, но непредставляемых к производству в те чины по каким-либо причинам

Должности, чины, имена и фамилии	На какой чин выслужили, срок и когда именно	По каким причинам не представляются
Надзиратель за вольно приходящими учениками Тифлисской губернской гимназии Иван Кереселидзе.	Выслужил срок на чин коллежского регистратора 8 июня 1851 года и был представлен к производству в этот чин еще 17 ноября 1851 года за № 1842, но Инспекторский департамент гражданского ведомства отказал.	Так как права мингрельских дворян еще поныне не рассмотрены, то и Кереселидзе происходящий из числа тех дворян, не утвержден еще в дворянском достоинстве и поныне, а посему и не представляется.

¹ საბუთო შედგომა, უნდა იყოს 1849 წელი.

Инспектор Тифлисской губернской гимназии, коллежский советник и кавалер Алексей Зайцев.

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 14418, ფურ. 99, დედანი, ხელით ნაწერი.

29. 1856 წლის ივნისის 26. — ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის პატაკი კავკასიის და ამიერკავკასიის სამოქალაქო ნაწილის მმართველისადმი წულუკიძის მიერ კერესელიძისაგან ნახესხებ თანხის გადახდევინების შეხატვებ.

Служащий при Тифлисской губернской гимназии Иван Кереселидзе подал мне докладную записку о взыскании с князя Давида Цулукидзе 40 руб. сер. по законной расписке, засвидетельствованной 25 мая 1853 года квартальным надзирателем Кутаисской городской полиции Церетелем.

По рассмотрении этой расписки оказалось, что в ней определены противозаконные проценты, именно с 10 руб. по 10 к. сер. в месяц.

По силе 2220 ст. улож. о наказаниях уголовных и исправительных расписки подобного рода подлежат судебному рассмотрению для взыскания с заимодавца втрое противу взятых им лихвенных процентов, равно подвергается ответственности чиновник полицейский, утвердивший или засвидетельствовавший сделку противозаконную, а статьей 1735 X тома свода зак. гражд. изд. (1842 года в VI прод.) кто дает взаймы деньги из лихвенных процентов, тот по изобличении в сем, судебным рассмотрением, подвергается денежному взысканию в пользу Приказа общественного призрения и ответственности, на основании вышеприведенной статьи улож. о наказаниях.

Манифестом, состоявшимся 27 марта 1855 года, квартальный надзиратель Церетели освобождается от взыскания, но относительно применения манифеста к взысканию как штрафа с кредитора, так самого капитала с должника, является недоумение, а именно: денежные взыскания прощаются по силе манифеста, когда они поступают в казну, и когда преступление и проступки совершились до состояния одного, но по соображении статьи 45 и 2220 улож. о наказ. уголов. и исправительных, взыскание с Кереселидзе подлежит обращению в особый капитал для улучшения тюрьмы, и поступок заимодавца хотя совершен в 1853 году, а он подал просьбу о взыскании лихвенных процентов в 1856 году, а, следовательно, Кереселидзе уже после всемилостивейшего манифеста обнаружил намерение воспользоваться незаконным актом.

Итак, являются вопросы:

1. Высочайший манифест, слагающий ответственность с чиновни-

ка, засвидетельствовавшего незаконный акт до издания высочайшего манифеста, освобождает ли от ответственности займодавца, представившего незаконный акт к взысканию уже после издания манифеста.

2. Манифест, освобождающий от штрафа в пользу казны, освобождает ли от штрафа, имеющего особое назначение, и допускается ли в этом случае взыскание капитала в пользу займодавца, а если он такового лишается, то капитал должен ли быть взыскан в пользу Приказа.

Вопросы эти честь имею представить на благоусмотрение и разрешение вашего сиятельства.

Полковник (подпись).

ცსსა, ფონ. 4, ანაწ. 2, საქ. 1611, ფურ. 1—2. დედანი, ხელით ნაწერი.

30. 1856 წლის ოქტომბრის 27.— ამონაწერი ამიერკავკასიის მთავარსამართველოს საბჭოს შურნალიდან წულუკიძის მიერ ი. კერგხელიძისაგან, ნახესებ ფულის შესახებ.

Слушали: 1) предложенный господином управляющим гражданской частью на Кавказе и Закавказом, при надписи от 10 прошлого июля № 2731, на рассмотрение и заключение совета Главного управления рапорт исправляющего должность кутаисского военного губернатора от 26 июня № 391 о должных князем Цулукидзе служащему при Тифлисской гимназии Кереселидзе деньгах;

2) Законы: учр. Закав. края, изд. 1855 года ст. 470 и 473, X т. св. гр. зак. ст. 1735 по 17 прод.; улож. о нак. ст. 45 и 2220 и высочайший манифест, последовавший 27 марта 1855 года.

Совет Главного управления находит, что коль скоро при разрешении дела губернское начальство встречает недоразумения в применении закона, то следует подвергнуть его рассмотрению Губернского правления (учр. Зак. края изд. 1855 года ст. 470) и если затем найдено будет нужным испросить разъяснение, то войти об этом с представлением по установленному порядку (473 ст. того же учр.), о чем представить на утверждение господина управляющего гражданской частью на Кавказе и Закавказом, и если утверждение последует, то предложить таковое положение совета, выпискою из сего журнала, исправляющему должность кутаисского военного губернатора в разрешение рапорта его за № 391.

Е. с-ство на положении сем изволил написать: «Исполнить».

Правитель дел совета Кипиани.

ცსსა, ფონ. 4, ანაწ. 2, საქ. 1611, ფურ. 3. პირი, ხელით ნაწერი.

31. 1857 წელი.— ივანე კერესელიძის მიმართვა ჟურნალ „ცისკარის“ მკითხველებისადმი.

ზოგნი ერთნი ითხოვენ რედაქციისაგან იმ გვარს რასმეს, რომელიცა ჯერეთ არ მოეთხოვება. რისთვის? მე ვიცი მკითხავთ საყვარელნო მკითხველნო, რომელთათვისაც ყოველთვის მზათა ვარ რაც რამ შეეხება ჩვენს ენას. ჩემი გულწრფელობითი ეს თქმა იქნება მიაწეროთ თავის მოყვარეობასა? არა! თავის მოყვარეობა ჩემი მდგომარეობს მასში, რომ მამული ჩემი, ჩემი ენა, რომლისათვისაც სისხლი უღვრიათ ჩვენთა განსვენებულთა წინაპართა, იყოს იმ მდგომარეობაში, როგორც შეშვენის ახლანდელს განათლებულს და ამასთან მშვიდობიანს ღრისა, რომელიცა მოქცევშია წყალობად ჩუენის დიდის რუსეთის იმპერატორისაგან, მაგრამ როგორც ვხედავ!... მგონია ამაზედ ყოველნი თანახმანი გახდეთ, რომ ყოველის ხალხის მამულის აღყვავებაში ყოფა და ენის სიმდიდრის საფუძველი იყოს ჟურნალი, მაშასადამე ვინცა არის წინააღმდეგი ამა უკანასკნელისა, ესე იგი ჟურნალისა, ის არის მტერი მამულისა და თავის ენისა; რომელიც კაცი მტრობს თავის ენას, ის სრულებით!... სჯობს სწორეთ ვალდებუროთ, ის როგორც იტყვიან უგრძნობელია და არ არის ღირსი ქართველად წოდებისა...! ყოველისა ამის შემდგომ, როგორ უნდა მოეთხოვოს რედაქციას: „ეს ასე არ არის, ამა და ამას ეს აკლია, ძალიან პატარა არის“. იმას კი არ ფიქრობენ, რომ ხელის მომწერნიც ძალიან პატარანი არიან...! რედ[აქტორი].

ჟურნალი „ცისკარი“, 1857 წ., № 6, გვ. 69—70.

32. 1859 წლის დეკემბრის 15. — თბილისის გუბერნიის გიმნაზიის ზედამხედველ ივანე კერესელიძის თხოვნა მეფისნაცვლის მრავალწამართველობს უფროსის კრუჟენშტერნისადმი აღნიშნულ სამმართველოში მისი შტატგარეშე მოხელედ დანიშვნის შესახებ.

Желая служить при Главном управлении наместника кавказского, почтительнейше прошу в. пр-ство сделать надлежащее распоряжение о перемещении меня из настоящего места моего служения при Главном управлении наместника кавказского сверхштатным чиновником до открытия вакансии.

Надзиратель за приходящими учениками гимназии Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 8, საქ. 5188, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

¹ მრავალწერტილი საბუთისაა.

საისტორიო
მთაბე

33. 1859 წლის დეკემბრის 21. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველს უფროსის კრუზენშტერნის მიმართვა ფინანსთა დეპარტამენტისადმი ქართული ჟურნალის „ცისკარის“ რედაქტორ ივ. კერესელისძისთვის სტაჰბის მოსაწყობად ფულადი დახმარების აღმოჩენის შესახებ 1000 მან. როდენობით.

Редактор издаваемого в Тифлисе грузинского журнала «Заря», Иван Кереселидзе с просьбою о выдаче ему денежного пособия на обзаведение типографии и выписку журналов, необходимых для расширения объема его издания.

По докладу об этом господину наместнику князь Александр Иванович приказать изволил выдать Кереселидзе, из сумм распоряжения его сиятельства, в пособие на издание грузинского журнала «Заря», одну тысячу руб.

Об этом уведомляю Финансовый департамент для зависящего исполнения.

Начальник главного управления, статс-секретарь Крузенштерн.

ცსა, ფონ. 10, საქ. 73, ფურ. 202. დედანი, ხელთ ნაწერი.

34. 1859 წლის დეკემბრის 24. — ფინანსთა დეპარტამენტის მიმართვა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველს ხაზინადრისადმი ჟურნალ „ცისკარის“ რედაქტორ ი. კერესელისძისთვის 1000 მანეთის მიცემის შესახებ.

Вследствие разрешения г. начальника кавказского, объявленного г. начальником Главного управления по Департаменту общих дел от 21 декабря за № 8894, Финансовый департамент предлагает в. выс. отпустить редактору издаваемого в Тифлисе грузинского журнала «Заря», Ивану Кереселидзе, в пособие на издание этого журнала 1000 р., выписав деньги в расход по книге № 3 об экстраординарной сумме, кредитными билетами.

Подписал за директора Д. Шмаков

ცსა, ფონ. 10, საქ. 73, ფურ. 203. პირი, ხელთ ნაწერი.

35. 1860 წლის იანვრის 20. — ივანე კერესელისძის პატაკი თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორისადმი ავადმყოფობის გამო მისი გიმნაზიის ზედამხედველის თანამდებობიდან განთავისუფლების შესახებ.

Известно вашему высокородию, что я более 10 лет служу по учебной части. В течение этого времени я получил от сильных напряжений грудную боль, которая не позволяет мне продолжать службу по учебному ведомству, а потому почтительнейше прошу ваше высокородие исходатайствовать мне на основании моей просьбы увольнение от занимаемой долж-

ности надзирателя за приходящими учениками гимназии и выдать мне аттестат¹.

Надзиратель гимназии Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 425, საქ. 244, ფურ. 1. ღედანი, ხელით ნაწერი.

36. 1860 წლის იანვრის 26. — თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექტორის მოხსენება კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისადმი კერესელიძის ზედამხედველის თანამდებობიდან განთავისუფლების შესახებ.

Надзиратель за приходящими учениками Тифл[исской] губ[ернской] гим[назии] Кереселидзе вошел ко мне с рапортом от 20 сего января, коим объясняет, что служа в должности надзирателя более 10 лет и получив в течение этого времени от сильных напряжений грудных органов грудную боль, которая не позволяет ему продолжать службу по учебному ведомству, просит исходатайствовать ему увольнение от занимаемой им должности и вовсе от службы по учебному ведомству и выдать аттестат.

Донося об этом вашему превосходительству и не встречая никаких препятствий к увольнению г. Кереселидзе, прослужившего в должности надзирателя с 23 сентября 1851 года...² 8 л. и 4 м., да в гражданской службе за исполняемые им...³ 1 л. 2 м. и 15 дней, всего 9 1/2 л., почтительнейше прошу в. пр-ство уволить его от должности и от службы по учебному ведомству, согласно его прошения.

ცსსა, ფონ. 425, საქ. 244, ფურ. 2, 6. შვებული, ხელით ნაწერი.

37. 1860 წლის თებერვლის 9. — თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექციის მიერ გაცემული ატესტატი ივანე კერესელიძის შესახებ.

Предъявитель сего, бывший надзиратель за вольноприходящими учениками Тифлисской губернской гимназии, Иван Иванович Кереселидзе, как значится из формулярного о службе его списка, вероисповедания православного, от роду тридцати одного года, орденов и знаков отличия беспорочной службы не имеет; имеет темную бронзовую медаль на Владимирской ленте в память войны 1853-1856 годов; по последней должности получал жалованье штатного 300 руб. и квартирных 90 руб., всего триста девяносто рублей; происходит из мингрельских дворян, еще не утвержденных в этом звании Герольдией; имения родового ни за собой, ни за женой не имеет; [в городе]⁴ Тифлисе в 4- части, 4 квар[тале]⁴ имеет благоприобретенный...⁵ одноэтажный дом.

¹ საბუთში მოხსენებული ატესტატი საქმეში დაცულია და აქვე იმეჭდება, იხ. საბ. № 4.

² ორი სიტყვა არ იკითხება.

³ ერთი სიტყვა არ იკითხება.

⁴ საბუთი დაზიანებულია.

⁵ საბუთი დაზიანებულია, ერთი სიტყვა არ იკითხება.

По окончании полного курса учения в Тифлисской гимназии канцелярским служителем низшего оклада в Тифлисское губернское правление тысяча восемьсот пятидесятого года, мая одиннадцатого (1850 г. 11 мая). По прошению его уволен 1850 года 16 декабря. Согласно прошению его, г. директором училищ Тифлисской губернии определен канцелярским служителем среднего оклада в канцелярию Тифлисской дирекции училищ 1851 года 13 января. По предписанию г. попечителя Кавказского учебного округа от 23 сентября 1851 года за № 2339 допущен временно к исправлению должности надзирателя за вольноприходящими учениками Тифлисской коммерческой гимназии 1851 года 23 сентября. Г. попечителем Кавказского учебного округа назначен исправляющим должность надзирателя за вольноприходящими учениками Тифлисской коммерческой гимназии 1852 года 10 января. Утвержден в должности надзирателя 1852 года 19 июня. По случаю упразднения Коммерческой гимназии [и пре]образования Тифлисской дворян[ской гимна]зии в губернскую, согласно полож[ению о Ка]вказском учебном округе, высочайше утвержденному в 29 день октября 1853 года, г. попечителем этого округа назначен надзирателем за вольноприходящими учениками Тифлисской губернской гимназии 1854 года 18 января. Награжден темной бронзовой медалью на Владимирской ленте в память войны 1853—1856 годов 1857 года 16 декабря.

Вследствие поданного им прошения и с разрешения г. попечителя Кавказского учебного округа уволен от занимаемой должности и вовсе от службы по учебному ведомству 1 февраля 1860 года. Препятствий к награждению знаком отличия беспорочной службы...² выслуги им лет на получение сего знака не имеем.

В походах против неприятеля и в самых сражениях не был. В штрафах, под следствием и судом не был. К продолжению статской службы и повышению чином аттестован.

В отпуску был в 1853 году с 19 мая по 20 июня, каковому отпуску дана была отсрочка по 20 июля, по истечении же этой отсрочки явился к должности. В отставке был с 16 дек[абря] 18[50] по 13 января 1851 года без [награждения]³ чином. Женат на девице Нине Узнадзе. Имеет дочь Елизавету, родившуюся 14 ноября 1858 года и находящуюся при родителях. Жена и дочь вероисповедания православного. В чем и дан ему, Кереселидзе, сей аттестат из Тифлисской дирекции училищ за надлежащей подписью и с приложением казенной печати.

ცსსა, ფონ 425, საქ. 244, ფურ. 4—5. შავი, ხელით ნაწერი.

¹ საბუთი დაზიანებულია.

² მრავალწერტილი ჩვენია, ერთი სიტყვა გაურკვეველია.

³ საბუთი დაზიანებულია.

38. 1860 წლის აპრილის 16. — ივანე კერესელიძის მოხსენებითი ბარათი მეფისნაცვლის მთავარსამმართველოს უფროსის კრუჟენშტერნისადმი მისი აღნიშნულ სამმართველოში შტატგარეშე ჩინოვნიკად დანიშვნის შესახებ.

В дополнение докладной записки, поданной мною вашему превосходительству, представляя при сем аттестат о службе моей по учебному ведомству за № 163, почтительнейше прошу в. пр-ство причислить меня к главному управлению наместника кавказского сверхштатным чиновником до открытия вакансии.

Редактор журнала «Заря» Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 8, საქ. 5188, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

39. 1860 წლის მაისის 8. — ცნობა იმის შესახებ, რომ კერესელიძეს არ აქვს უფლება შევიდეს სამოქალაქო სამსახურში, სანამ არ ექნება დამტკიცებული სამეგრელოს თავადობის ან აზნაურობის პირადი უფლებები.

Иван Кереселидзе, как видно из представленного им аттестата, происходит из мингрельских дворян. А так как личные права мингрельских тавадов и азнауров еще не разобраны, то Кереселидзе и не имеет права на поступление в гражданскую службу.

Хотя же он и был определен первоначально Тифлисским губернским правлением канцелярским служителем, а потом на должность комендантского надзирателя при Тифлисской гимназии, но служба его не иначе могла считаться, как на правах вольнонаемного.

ცხსა, ფონ. 8, საქ. 5188, ფურ. 4. შვებულო, ხელით ნაწერი.

40. 1860 წლის მაისის 11. — საერთო საქმეთა დეპარტამენტის მიმართვა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისადმი კერესელიძის საბუთების გადმოგზავნის შესახებ.

Бывший надзиратель заходящими учениками Тифлисской губернской гимназии Иван Кереселидзе обратился с просьбой об определении его на службу в Главное управление.

Департамент общих дел, усматривая из представленного Кереселидзе аттестата о службе его, что он происходит из мингрельских дворян, еще не утвержденных в этом звании, имеет честь покорнейше просить в. пр-ство доставить в сей Департамент для соображения дело об определении просителя на службу в канцелярию Тифлисской дирекции училищ 13 января 1851 года, которое, по миновании надобности, будет возвращено.

ცხსა, ფონ. 8, საქ. 5188, ფურ. 5. შვებულო, ხელით ნაწერი.

41. 1860 წლის მაისის 11. — კავკასიის სასწავლო ოლქის მზუნველის მიმართვა საერთო საქმეთა დეპარტამენტისადმი კერესელიძის საქმის გავჯანის შესახებ.

Вследствие отношения Департамента общих дел от 11 сего мая за № 3167¹, имею честь препроводить при сем дело Дирекции училищ Тифлисской губернии от 13 января 1851 года за № 30² об определении дворянина Ивана Кереселидзе на службу по учебной части, а также документы его, по описи.

Попечитель, действительный статский советник, камергер барон
 А. Николаи.

ცსსა, ფონ. 8, საქ. 5188, ფურ. 6. დედანი, ხელით ნაწერი.

42. 1861 წლის მაისის 26. — საზოგადოებრივი მზრუნველობის ამიერკავკასიის საგანგოს მმართველის თანამდებობის აღმასრულებლის მოხსენება კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსისადმი ივანე კერესელიძისათვის 15 წლის ვადით 5.250 მან. სესხად მიცემის შესახებ.

Дворянин Иван Кереселидзе подал 27 февраля настоящего года в Закавказский приказ объявление о выдаче ему в ссуду, сроком на 15 лет, 5.250 р., под залог дома его, состоящего 4 части г. Тифлиса в Куках.

В оценочной описи этому, составленной, по распоряжению Городового управления, присяжными оценщиками, показано: дом одноэтажный, выстроенный из сженого кирпича и камня. Земли под ним и двором 421 квадр. сажень. В доме: комнат 6, кухня 1, людская 1, подвал 1. Несгораемого материала на 3.045 р. и дом оценен в 7.000 р.

Ссуда 5.250 р. составляет $\frac{3}{4}$ оценки, согласно ст. 1.018 XIII по св. уст. об. призр.

По собранным по приказанию е. с-ва князя Григория Димитриевича справкам не оказалось препятствий к производству Кереселидзе ссуды, кроме того, что дом его состоит залогом в строительной комиссии по займу в 1858 году на 26 лет 3500 р. — На уплату этого долга в премию приказу нужно до 3.600 р.

Остальные 1.650 р. необходимы теперь Кереселидзе на устройство типографии при доме своем и на уплату долгов за типографские статьи и шрифты.

Очереды на ссуду Кереселидзе не может скоро наступить потому, что еще не окончено производство ссуд по просьбам, поступившим в конце 1860 г.

Коллежский советник (подпись).

ცსსა, ფონ. 10, საქ. 1587, ფურ. 37—38. დედანი, ხელით ნაწერი.

¹ საბუთში მოხსენებული მიმართვა საქმეში დაცულია და აქვე იბეჭდება, იხ. საბ. № 40.

² საბუთში მოხსენებული საქმე № 30 დაცულია თბილისის გუბერნიის სკოლების დირექციის ფონდში და აქვე იბეჭდება თითქმის მთლიანად.

43. 1861 წლის მაისის 29.— კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართვე-
ლოს უფროსის მიმართვა ამავე სამმართველოს საზინადრისადმი ივანე
კერესელიძისათვის 1650 მან. მიცემის შესახებ.

С разрешения, за отсутствием г. наместника кавказского, г. гене-
рал-адъютант князь Орбелиани, прошу в. в-дие выдать дворянину
Ивану Кереселидзе тысячу шестьсот пятьдесят руб. в счет следующей
ему из Закавказского приказа общественного призрения ссуды под
залог дома его состоящего в Тифлисе, выписав деньги эти в расход
кредитными билетами по журналу № 2 из оборотного капитала, на
счет возврата из сумм приказа, который вместе с ним поставлен об
этом в известность.

Подписал: начальник Главного управления ст. с. А. Крузенштерн.
г. Тб., 10, 1587, 42. პირი, ხელით ნაწერი.

44. 1861 წლის ივლისის 21.— სოფლის მეურნეობის და მრეწველობის
სამმართველოს მოხსენება მეფისნაცვლის თანამდებობის აღმასრულებელ
გრ. ორბელიანისადმი სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის გავრცელების მიზნით
შურნალ „ცისკარში“ სასოფლო-სამეურნეო განყოფილების გახსნის შე-
სახებ.

В. с-во, в бытность вашу вице-президентом Кавказского общества
сельского хозяйства в 1858 г. изволили внести на обсуждение
этого вопрос об издании на грузинском языке сельскохозяй-
ственного журнала. Осуществление этой мысли, как известно,
было обществом отложено как по неимению денежных средств, так
и по затруднению в приискании лица на коего можно было возложить
редакцию этого журнала. Двое молодых людей, из туземцев, полу-
чивших высшее специальное агрономическое образование на коих
общество вправе рассчитывать, состоят на службе при вверенном мне
управлении и не могут, до некоторого времени, принять на себя этой
обязанности, не отвлекаясь от своих прямых занятий. — Между тем
мысль эта, по ее важности в видах распространения между туземною
читающею публикою рациональных сведений по части сельского хо-
зяйства, заслуживает скорейшего ее осуществления.

Вполне сознавая это, я сделал предложение редактору грузин-
ского литературного журнала «Заря», г. Кереселидзе открыть особый
отдел под рубрикою «сельское хозяйство», в коем помещать как ори-
гинальные, так и заслуживающие особого внимания передовые статьи,
имеющие какое-либо предложение к хозяйству и промышленности края.
Приняв это предложение с готовностью, г. Кереселидзе просит
меня ходатайствовать у вашего сиятельства ему вспомощество-
вание 900 р. сер. на усиление средств его типографии.

Я нахожу просьбу г. Кереселидзе вполне заслуживающею уваже-
ния и выдача ему 900 руб. единовременно из сумм на улучшение сель-

вашим сиятельством о выдаче ему нового пособия на издание «Пахаря».

Находя просьбу г. Кереселидзе заслуживающею внимания, я имею честь покорнейше просить в. с-ства на выдачу ему вновь пособий для продолжения помянутого издания 900 р., из них 450 р. из 35 т. р. текущего года и 450 р. из 1.000 р. назначенных на вознаграждение за перевод.

ცხსა, ფონ. 416, ანაწ. 3, საქ. 583, ფურ. 2, 3. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

46. 1862 წელი.— ჟურნალ „ცისკარის“ პროგრამა და მისი წლიური ღირებულება.

«Заря» (ცისკარი), литературный журнал на грузинском языке, выходит помесечно книжками от 6-ти до 8-ми и более печатных листов. Программа этого журнала состоит из трех отделов: 1) изящная словесность, 2) науки и художества и 3) смесь. Подписка принимается в редакции, находящейся в доме редактора, г-на Кереселидзе, в предместии Тифлиса — Куках, куда и должны быть адресуемы все требования по журналу. Цена годового издания «Зари», состоящего из 12 книжек, семь руб. серебром, с пересылкою и доставкою на дом.

«Кавказский календарь», 1862 წ., გვ. 191.

47. 1863 წლის მაისის 27. — სოფლის მეურნეობის და მრეწველობის სამმართველოს მოხსენება კავკასიის მეფისნაცვლისადმი ივანე კერესელიძისათვის გაზეთ „გუთონსდელის“ გამოსაცემად დახმარების აღმოჩენის შესახებ.

В отчете вверенного мне управления доведено до сведения в. и. выс-ства на издающейся в Тифлисе на грузинском языке сельскохозяйственной и промышленной газете «Пахарь», которая основана и поддерживается до настоящего времени на счет издаваемого из управления пособия. В июне 1861 года редактору этой газеты г. Кереселидзе выдано 900 р. в виде единовременного пособия на открытие при издающемся под редакцию литературном журнале «Заря» хозяйственного отдела, который с 1 января 1862 года стал издаваться в виде особой газеты. По просьбе Кереселидзе в июне месяце прошедшего года ему повторено пособие, в размере первого, с тем, чтобы он поддерживал помянутое издание не менее как на один год, т. е. по 1 июня настоящего 1863 года. Ныне по приближении означенного срока, г. Кереселидзе вновь обратился ко мне с просьбой о выдаче ему пособия на поддержание, издаваемого им сельскохозяйственного журнала.

Издание это, как показал двухлетний опыт, несмотря на общепо-

лезную цель свою, требует коренных изменений и способ приобретения и редакции выходящих в нем статей, для избежаний тех недостатков, которые препятствуют распространению издания. Но имея в виду необходимость поддержать газету эту до истечения года для удовлетворения подписчиков ее, я бы полагал выдать г. Кереселидзе пособие еще на полгода, в количестве 450 р. и оставить помянутое издание в настоящем его виде до 1 января 1864 года.

Если изложенное выше мнение мое удостоится утверждения в. и. выс-ства, то означенные деньги могут быть выданы из ассигнованной на настоящий год суммы на развитие и усовершенствование сельского хозяйства и промышленности.

ცხსა, ფონ. 416, ანაწ. 3, საქ. 583, ფურ. 3. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

48. 1864 წლის თებერვლის 17.— სახელმწიფო ქონებათა დეპარტამენტის მოხსენება კავკასიის მეფისნაცვლის შთავარსამართველოს უფროსისადმი გაზეთ „გუთნისდედის“ გამოსაცემად ივანე კერესელიძისათვის 900 მანეთის დახმარების მიცემის შესახებ.

В заседании Кавказского общества сельского хозяйства 2 декабря 1863 года, рассматривалось переданное из Управления сельского хозяйства и промышленности представление редактора грузинской хозяйственной газеты «Пахарь», о выдаче ему, в текущем 1864 году, на издание этой газеты, по примеру прежних лет, вспомоществования в количестве 900 рублей серебром.

Совет общества, сознавая важность и необходимость издания сельскохозяйственной газеты на грузинском языке, полагал ходатайствовать у е. и. выс-ства наместника кавказского о продолжении вспомоществования г. Кереселидзе, в таком только случае, если он представит список сотрудникам, могущих гарантировать исправность издания. Вследствие этого, г. Кереселидзе представил условие, заключенное с агрономом Серебряковым, которым г. Серебряков принимает на себя обязательство доставлять, в продолжении настоящего года, для издаваемой г. Кереселидзе газеты «Пахарь», статьи оригинальные, переводные или извлечения из русских и иностранных журналов, в совершенно обработанном виде, так, чтобы они могли прямо печататься в газете.

На основании состоявшегося затем в заседании 16 декабря того же года постановления совета Кавказского общества сельского хозяйства по просьбе г. Кереселидзе, Департамент государственных имуществ имеет честь покорнейше просить в. пр-ство исходатайствовать у е. и. выс-ства наместника кавказского разрешения на выдачу г. Кереселидзе девятисот рублей на издание газеты «Пахарь» в настоящем году, из 35 т. ежегодно ассигнуемых на развитие сельского хозяйства и промышленности в крае.

ცხსა, ფონ. 416, ანაწ. 3, საქ. 583, ფურ. 4. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

49. 1864 წლის მარტის 17. — ივანე კერესელიძის თხოვნა თბილისის გენერალ-გუბერნატორ გ. დ. ორბელიანისადმი ფორმულარული სიის თბილისის სასწავლებლების დირექციაში გადაგზავნის შესახებ.

Хотя я обратился с просьбою [к] вашему сиятельству об определении меня в должности чиновника особых поручений при особе в. с-ства, но в настоящее время домашние мои обстоятельства не позволяют мне служить, потому прошу в. с-ство приказать копию с формулярного списка о службе моей возвратить в Дирекцию училищ Тифлисской губернии к месту первоначального моего служения.

Ив. Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 1464, საქ. 42, ფურ. 4. დედანი, ხელით ნაწერი.

50. 1864 წლის მარტის 18. — გენერალ-ადიუტანტ ორბელიანის მიმართვა გენერალ-გუბერნატორის კანცელარიის მმართველისადმი კერესელიძის განსაკუთრებულ დავალებათა მოხელის თანამდებობიდან განთავისუფლების შესახებ.

Г. Кереселидзе в данной 17 числа текущего марта просьбе объясняет, что хотя он обратился с просьбой ко мне об определении его в должность чиновника особых поручений при мне, но в настоящее время домашние его обстоятельства не позволяют ему служить, а потому просит: копию его формулярного списка о службе его возвратить в Дирекцию училищ Тифлисской губернии, к месту первоначального служения.

Посему увольняя г. Кереселидзе, согласно просьбе его, от исправления должности чиновника особых поручений VIII класса, предлагаю в пр-ству: распорядиться об отсылке как в Дирекцию училищ имеющегося при деле формулярного о службе его списка, так и в редакцию «Закавказского вестника», согласно установленному порядку статьи об этом увольнении.

Генерал-адъютант князь Орбелиани.

ცხსა, ფონ. 1464, საქ. 42, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი.

51. 1864 წლის მარტის 20. — თბილისის გენერალ-გუბერნატორის კანცელარიის მმართველის ალექსი-მესხიშვილის შეტყობინება თბილისის გუბერნიის სასწავლებლების დირექციისადმი კერესელიძის ფორმულარული სიის გადაგზავნის შესახებ მისი მოხელის თანამდებობიდან განთავისუფლების გამო.

Бывший надзиратель за вольноприходящими учениками Тифлисской губернской гимназии г. Кереселидзе, в поданной 17 сего марта г. тифлисскому генерал-губернатору просьбе объясняя, что хотя он обратился с просьбой к нему об определении его в должность чиновника особых поручений VIII класса при нем, но в настоящее время домашние

его обстоятельства не позволяют ему служить, — просит копию с формулярного списка о службе его возвратить в Дирекцию училищ Тифлисской губернии, к месту первоначального его служения.

Вследствие сего канцелярия тифлисского генерал-губернатора, по приказанию е. с-ства князя Григория Дмитриевича¹, имеет честь препроводить обратно в Дирекцию училищ помянутый формулярный список².

Правитель канцелярии Алексеев-Месхиев.

ცხსა, ფონ. 1464, საქ. 42, ფურ. 6. პირი, ხელით ნაწერი.

52. 1867 წლის სექტემბრის 19. — ქართულ ჟურნალ „ცისკარის“ რედაქტორ ი. კერესელიძის მოხსენებითი ბარათი მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის თანამდებობის აღმასრულებელ ბაკრატიონ-მუხრან-სკისადმი 625 მანეთის გადახდის შესახებ.

В 1861 году бывший наместник кавказский, генерал-фельдмаршал князь Барятинский, по вниманию к пользе, приносимой населению здешнего края издаваемым мною журналом «Заря» и к недостаточности материальных средств, коими я поддерживаю это издание, изволил разрешить мне взаимобразную ссуду 1650 руб. сер. из экстраординарной суммы, распоряжения наместника кавказского на улучшение принадлежащей мне типографии. По вступлении великого князя Михаила Николаевича в должность наместника, е. и. выс-ству, угодно было, в числе других должников в экстраординарную сумму, сложить и с меня-половину вышеозначенного долга, отдавший вместе с ним милостивое приказание отсрочить уплату оставшей половины, всего 825 руб. В счет сих денег внес я в 1863 году 200 руб., но с этого времени, по причине неприбыльности журнального дела, при неимении обязательных подписчиков в крае, где одна только зарождается потребность к чтению и по происходящей от сего для редактора необходимости назначать самую умеренную цену за свое издание, если он посвятил себя служению общественным интересам, я принужден был медлить внесением остального долга в количестве 625 руб. ибо выручкою от подписчиков я едва находил и нахожу доселе возможность покрывать расходы на самое издание и на скромное до последней степени содержание многочисленного моего семейства. Посвятив исключительно журнальному делу, столь мало прибыточному, оставив с давних пор коренную службу, не получая поэтому никакого жалованья, ни пенсии, и довольствуясь скудными жизненными средствами, я утешался мыслью, что приношу свою деятельностью пользу обществу, в каковой мысли утверждало меня и высшее в крае начальство, удостоивая труды мои поощрительного своего внимания. С того времени, как генерал-фельдмаршал князь Барятинский изволил оказать милостивую поддержку моему делу, литературное поприще мое расширилось, а вместе с тем приумножилась и польза, приносимая изданием моим делу просвещения, хотя личная выгода осталась в прежней

¹ იგულისხმება პოეტი გრიგოლ დიმიტრის-ძე ორბელიანი.

² იხ. საბ. № 18.

скудной норме. Кроме литературного журнала моего «Заря», служащего единственным проводником просвещения в громадной части грузинского населения не читающей по-русски, я издаю с 1862 года специальное к нему прибавление сельскохозяйственного содержания, распространяющее в том же населении понятие о добром хозяйстве и о домашней медицине. Несмотря на многочисленность подписчиков на это прибавление, я нахожусь в необходимости, чтобы не лишить простой народ этого полезного чтения, назначать на прибавление самую умеренную цену, едва выходящую расходы на печать и бумагу.

Служа таким образом и моральным и материальным интересам населения, я выполняю часть важнейшей государственной задачи, что признает за мною само начальство, оказавшее мне поддержку, и в этом то убеждении, изложив чистосердечно стеснительное мое положение, я осмеливаюсь утруждать в. с-ство покорнейшею своею просьбою не отказать мне в ходатайстве пред е. выс-ством великим князем наместником о сложении с меня вышеупомянутого долга 625 руб. для уплаты коих я не имею решительно никаких средств.

Редактор журнала «Заря» губернский секретарь Иван Кереселидзе.

ცხსა, ფობ. 5, საქ. 300, ფურ. 1, 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

53. 1867 წლის ოქტომბრის 30. — საერთო საქმეთა დეპარტამენტის დირექტორ ბარანოვსკის მოხსენება მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის თანამდებობის აღმასრულებელ ბაგრატიონ-მუსხრანსკისადმი ჟურნალ „ცისკარის“ რედაქტორ ი. კერესელიძის ვალის ჩამოწერის შესახებ.

Редактор грузинского журнала «Заря» губернский секретарь Иван Кереселидзе обратился к в. с-ству с просьбою о сложении числящегося на нем в суммы распоряжения наместника долга в количестве 625 руб., выданных ему для поддержания издания этой газеты, по случаю значительного сокращения числа подписчиков на его газету, и недостаточных средств его.

Из дел Главного управления видно:

1. В 1856 г. Кереселидзе, получив дозволение издавать грузинский журнал «Заря», просил об оказании ему пособия на обзаведение собственной типографии, вследствие чего и выдана ему, с разрешения бывшего наместника генерал-фельдмаршала князя Барятинского тысячу руб. во внимание к той общей пользе, которую может принести журнал грузинскому населению. Затем в мае месяце 1861 г. вследствие новой просьбы Кереселидзе, выдана с разрешения его же, князя Барятинского, 1650 руб. из сумм распоряжения наместника за счет возврата из ссуды, которая ему следовала из Закавказского приказа общественного призрения, под залог дома его, в Куках, оцененного в 7 т. р., несмотря на это, полученная им из сумм наместника ссуда не была пополнена, и в марте же 1864 г. представлена им великому князю наместнику просьба о сложении с него этого долга. Е. и. выс-ство, приняв во внимание, что занятая Кереселидзе сумма употреблена на устройство в Тифлисе грузинской

типографии, необходимой для издаваемого им журнала «Заря» принятого в видах общей пользы, с высочайшего разрешения, и с пособием из сумм наместника, изволил разрешить: сложить половину этого долга 825 р.; уплату же другой половины рассрочить на 3 года.

В данной Главному управлению 29 апреля 1863 г. подписке Кереселидзе представил на пополнение означенных 825 р. удерживать ежегодно по 200 руб. при получении им каких-либо сумм из казначейства Главного управления.

В 1865 г. Кереселидзе, намереваясь издавать при своем журнале «Заря» сельскохозяйственный листок «Пахарь», просил выдать ему на поддержку этого издания и на уплату разных долгов по типографии его, в пособие 1500 руб. Вследствие сего великим князем наместником разрешено выдать г. Кереселидзе из экстраординарной суммы распоряжения его высочества, в пособие 500 р. безвозвратно. Независимо этого, для поддержания сельскохозяйственного листка «Пахарь» назначено ему ежегодно по 900 руб., по Департаменту государственных имуществ и при выдаче Кереселидзе этой субсидии из казначейства Главного управления, в 1863 г. удержаны с него, согласно данной им подписке, 200 р. и обращены на пополнение долга его в суммы наместника, таким образом, на Кереселидзе состоит долг, в настоящее время, 625 р. о сложении коих он и просит.

Департамент общих дел представляя об этом на благоугодное разрешение в. с-ства имеет честь испрашивать приказания вашего по сему предмету.

Директор Барановский.

Начальник отделения Прокопенко.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 300, ფურ. 4—6. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ზედა აწიზე მინაწერი: «Великий князь, наместник изволил разрешить сложить с Кереселидзе числящееся на нем долг в сумме распоряжения наместника в количестве 625 р. 13/XII» საბუთის მარცხენა აწიზე რეზოლუცია: «Прошу Юлия Феодоровича¹ сообщить мне свое мнение по настоящему предмету, 4/XI». Кн. Мухранский.

54. 1867 წლის დეკემბრის 6. — კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოების პრეზიდენტი იული ვიტეს დასკვნა წარდგენილი მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის თანამდებობის აღმასრულებელ გ. კ. ბაგრატიონ-მუხრანსკისადმი ი. კერესელიძისათვის სასოფლო-სამეურნეო ფურცლის „გუთნისდედის“ გამოსაცემად აღებული სესხის გადახდის ვადის გაგრძელების ან ჩამოწერის შესახებ.

Милостивый государь, князь Георгий Константинович² в. с-ство препроводили на заключение мое, — по званию президента Кавказского общества сельского хозяйства, — доклад Департамента общих дел по

¹ იგულისხმება იული ვიტე, სოფლის მეურნეობის საზოგადოების პრეზიდენტი.

² იგულისხმება მეფისნაცვლია მთავარსამართველოს უფროსის თანამდებობის აღმასრულებელი ბაგრატიონ-მუხრანსკი.

просьбе редактора грузинского журнала «Заря», губернского секретаря Кереселидзе, о сложении с него числящегося в суммы распоряжения наместника, долга, в количестве 625 рублей.

Кереселидзе, с разрешения великого князя наместника, присоединил, в 1865 году, к издаваемой им газете «Заря» особый сельскохозяйственный листок, под названием «Пахарь», на грузинском же языке, собственно с целью распространять между туземным населением разные полезные сельскохозяйственные сведения. В издании этого листка участвуют агрономы Департамента государственных имуществ и на издание одного с разрешения е. выс-ства получает ежегодно Кереселидзе из суммы ассигнуемой ежегодно на развитие сельского хозяйства в крае, по 900 руб., и взамен этого пособия представляется в Общество сельского хозяйства по 250 экземпляров этого журнала безденежно, которые и рассылаются по краю во все благочиния.

Имея в виду пользу, которую приносит местному сельскому населению, листок «Пахарь», я бы полагал, ежели не признано будет возможным сложить с Кереселидзе вышеозначенный долг, то рассрочить ему уплату оного на три года, с тем, чтобы из отпускаемого ему пособия, на издание этого листка, удержано было с него по 200 руб. на уплату этого долга, начиная с будущего 1868 года, а самое пособие увеличить на 100 руб. в год, т. е. вместо 900 руб. отпускать ему по 1.000 рублей. Доклад Департамента общими дел имею честь при сем возвратить.

С совершенным почтением и преданностью имею честь быть в с-ства нижайший слуга.

Ю. Витте.

ცხსა, ფონ. 5, სპ. 300, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

55. 1867 წლის დეკემბრის 21.—კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართვედლოს მიმართვა ფინანსთა დეპარტამენტისადმი ჟურნალ „ცისკარის“ რედაქტორ ი. კერესელიძის ვალის 625 მანეთის ჩამოწერის შესახებ.

С разрешения бывшего наместника кавказского генерал-фельдмаршала князя Барятинского, в 1861 году выдано редактору грузинского журнала «Заря» Ивану Кереселидзе заимообразно из сумм наместника 1650 р. на счет возврата.

Половина этой ссуды, в количестве 825 руб., по приказанию великого князя наместника сложена с Кереселидзе в марте 1864 года, на пополнение же остальной суммы удержаны с него 200 руб. из отпускаемой ему на издание сельскохозяйственного листка субсидии, и затем в настоящее время состоит долгу Кереселидзе 625 руб.

Ныне Кереселидзе обратился с просьбою о сложении с него означенного долга во внимание значительного сокращения числа подписчиков на его газету и недостаточных средств его.

По докладу об этом великому князю наместнику, е. и. выс-ство изволил приказать: числящийся на Кереселидзе долг в суммы распоряжения наместника в размере шестисот двадцати пяти руб. сложить.

О такой воле е. выс-ства предлагаю Финансовому департаменту зависящего распоряжения.

Подписал исправляющий должность начальника Главного управления, сенатор князь Багратион-Мухранский.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 300, ფურ. 7, 8. პირი, ხელით ნაწერი.

56. 1875 წლის ივნისის 5. — ქართულ ჟურნალ „ცისკარის“ რედაქტორი. კერესელიძის განცხადება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი მისი ავადმყოფობის გამო ჟურნალის გამოცემის დროებით შეწყვეტის შესახებ.

По случаю грудной болезни и ныне требующей долгого лечения, я приостановил издание грузинского литературного журнала «Заря», о чем имею честь уведомить Закавказский цензурный комитет для сведения, затем имею честь почтительнейше донести, что по выздоровлении моем опять буду продолжать издание вышесказанного журнала «Заря» по той же программе, по которой издавался с высочайшего решения, о чем в свое время буду иметь честь уведомить комитет.

Редактор «Заря» И. Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 195, ფურ. 1. დედანი. ხელით ნაწერი. დოკუმენტის აშიაზე მინაწერი: «Заготовить по содержанию этого объявления донесение Главному управлению наместника кавказского».

57. არა უადრეს 1878 წლისა. — ცნობები ივანე კერესელიძის ოჯახურა შემადგენლობის შესახებ.

1857 წელსა ივნისის 14, შევირთე ცოლად (პირველი) უზნადის ასული ნინო.

1858 წელსა ნოემბრის 15, შუადღის მესამე საათზე დამებადა ქალი, რომელსაცა ვუწოდე ელენე (ლიზა), მონათლა დეკანოზმა ზაქარია მგედლოვმა, ნათლიად იყო კოლეცკის სოფეტნიკი დიმიტრი ბერივე.

1860 წელსა ნოემბრის 8, შუადღითგან მეათე საათზე, დამებადა კიდევ ქალი, რომელსაც ვუწოდე სოფიო, მონათლა დეკანოზმა ზაქარია მგედლოვმა, ნათლიად იყო ლენერალ-გუბერნატორი, ლენერალ-ადიუტანტი თავადი გრიგოლ დიმიტრიჩ ორბელიანი.

1865 წელსა სექტემბრის 28 დღესა, შუადღითგან მცხრე საათზე დამებადა ვაჟი, რომელსაცა ვუწოდე გიორგი, მონათლა დეკანოზმა ზაქარია მგედლოვმა, ნათლიად იყო სტატსკი-სოფეტნიკი ალექსანდრე ბეზირგანოვი.

1870 წელსა ოქტომბრის 17 დღესა, შუალამითგან ხუთ საათზედ გადაიცვალა დედაჩემი ანახანუმ ტუსიშვილის ასული, რომელიცა დაბადებული იყო 1805 წელს—1805—1870, გადაცვალების დროს იყო 65 წლისა.

1878 წელსა თებერვლის 21 დღესა შუადღითგან ცხრა საათზედ გადა-

გეგმა ბირველი ცოლი ნინო, როზელიცა დაბადებული იყო 1842 წელსა. — 1842—1878., რომ გადაიცვალა 36 წლისა იყო.

1878 წლის ივლისის 28, შეგართე მეორე ცოლი, თავადის გიორგი აბილხვარის ასული ანასტასია¹:

საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, საბ. № 1747.
დედანი, ხელით ნაწერი.

58. 1885 წლის დეკემბრის 11. — ი. კერესელიძის თხოვნა კავკასიის მთავარმართებლის თანამდებობის აღმასრულებელ გენ.-ადიუტანტ შერემეტიევისადმი ქართული გაზეთი „ცისკარის“ გამოცემაზე ნებართვის მიღების შესახებ.

Представляя при сем программу о предполагаемом мною издании на грузинском языке газеты «Заря», покорнейше прошу в. пр-ство, ходатайствовать у высшего начальства дозволения, об издании мною упомянутой газеты под моим редакторством. При этом осмеливаюсь обратить внимание в. пр-ства, что в течение 20 лет, начиная с 1857 года, по 1874 год издавал я на грузинском языке литературный журнал, под названием «Заря» и сельскохозяйственную газету «Пахарь» и проводимые мною идеи клонились и распространением между населением всех благ, которые высшее наше правительство делало в пользу края и издания мои удостоены были особого внимания августейшего наместника, которому благоугодно было, оказывать мне и материальную поддержку. Но к несчастью моему, при всем моем желании продолжать эти издания стечением многих неблагоприятных обстоятельств моей жизни, вынудили меня прекратить эти издания.

Коллежский секретарь Иван Иванович Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 12, ანაწ. 8, საქ. 193, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლოში აღნიშნულია ი. კერესელიძის მისამართი: «Жительство имею на Вере, в новой Голандии, близ Кирпичной улицы в доме чиновника Масарского № 3». საბუთის ბოლო აშიაზე მინაწერი დანაწერი: «Просить Цензурный комитет доставить свои соображения с заключением».

59. 1885 წლის დეკემბრის 17. — ი. კერესელიძის თხოვნა კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიისადმი ყოველდღიური გაზეთის „ცისკარის“ ქართულ ენაზე გამოცემის ნებართვის შესახებ.

Ввиду полезной цели, издаваемой с высочайшего соизволения при редакции «Правительственного вестника» газеты, преимущественно для сельского населения, под заглавием «Сельский вестник» и возможно большего распространения сельскохозяйственных и земледельческих

¹ საბუთი იხევედა ორთოგრაფიისა და სტილის შეცვლელად

сведений среди населения Тифлисской и Кутаисской губернии, я принял под моим редакторством издание в будущем 1886 году газеты на грузинском языке, под названием «Заря», которая вполне соответствовало цели, для которой издается «Сельский вестник», о чем мною подано прошение господину исправляющему должность главноначальствующего на Кавказе.

Желая предпринимаемое мною издание газеты «Заря» именовать вместе с тем и «Сельским вестником», и обратить ее в ежедневную газету для возможно большего распространения полезных сельскохозяйственных и земледельческих сведений для сельского населения неумеющего читать по-русски, я в дополнение моего прошения, поданного господину исправляющему должность главноначальствующего на Кавказе, покорнейше прошу, дозволить мне издавать означенную газету ежедневно с платою вместо означенных в программе, присланной при прошении, 6 рублей, по 8 рублей в год.

Коллежский секретарь Иван Иванович Кереселидзе.

ცსა, ფონ. 12, ანაწ. 8, საქ. 193, ფურ. 4. დედანი, ხელით ნაწერი.

60. 1886 წლის იანვრის 7. — კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი კერესელიძის შუამდგომლობაზე გაზეთ „ცისკართან“ დაკავშირებით სათანადო დასკვნის წარმოდგენის შესახებ.

Препровождая при сем два прошения коллежского секретаря Ивана Кереселидзе о разрешении ему издавать на грузинском языке газету «Цискари» (Заря) по представленной им и при сем прилагаемой программе, канцелярия, по приказанию г-на помощника главноначальствующего, имеет честь покорнейше просить Кавказский цензурный комитет не оставить сообщить, с возвращением приложений, надлежащие по содержанию оных сведения, с заключением своим о степени уважительности настоящего ходатайства. И. Кереселидзе.

За вице-директора М. Амбарданов.

ცსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

61. 1886 წლის იანვრის 24. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მოხსენება კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიისადმი გაზეთ „ცისკარის“ ქართულ ენაზე გამოცემის შესახებ.

Вследствие отзыва от 7 сего января за № 91, Цензурный комитет имеет честь уведомить канцелярию для доклада г. помощнику главноначальствующего, что в удовлетворение ходатайства коллежского секретаря Ивана Кереселидзе о разрешении ему издавать на грузинском

языке газету «Цискари» (Заря), со стороны комитета препятствия не встречается.

Два прошения г. Кереселидзе и программа газ. «Заря» при сем возвращаются.

ცხსა, ფონ. 480, ანწ. 1, საქ. 716, ფურ. 2. პირი, ხელით ნაწერი.

62. 1886 წლის თებერვლის 13. — თბილისის გუბერნატორის ცნობა მთავარმართებლის კანცელარიისადმი იმის შესახებ, რომ ი. კერესელიძე წარმოადგენს პოლიტიკურად კეთილსამედო პიროვნებას.

Вследствие отзыва от 28-го минувшего января за № 120, имею честь уведомить канцелярию главноначальствующего, что коллежский секретарь Иван Кереселидзе, как оказалось по собранным полициею сведениям, поведения и образа жизни хорошего и в политическом отношении благонадежен, вследствие чего я не нахожу препятствий к разрешению ему издавать в Тифлисе на грузинском языке газету «Цискари».

Губернатор генерал-майор (подпись).

ცხსა, ფონ. 12, ანწ. 8, საქ. 193, ფურ. 7. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლო აშიაზე მინაწერი ფანქრით: «По делу о разрешении Кереселидзе издавать в Тифлисе на грузинском языке газету «Цискари».

63. 1886 წლის აპრილის 2. — შინაგან საქმეთა მინისტრის მოსაზრებანი, წარდგენილი მთავარმართებლისადმი ყოველდღიური გაზეთის „ცისკარის“ გამოცემის შესახებ.

При отношении за № 329 в. с-ство изволили препроводить на распоряжение мое два прошения коллежского секретаря Ивана Кереселидзе о разрешении ему издавать в г. Тифлисе на грузинском языке газету «Цискари» (Заря), с тем, чтобы издание это именовалось и «Сельским вестником» ввиду того, что проситель главной целью издания ставит возможно большее распространение сельскохозяйственных и земледельческих сведений среди населения Тифлисской и Кутаисской губерний.

По рассмотрении проектированной г. Кереселидзе программы газеты «Цискари» оказывается, что из девяти ее отделов только один 4-й заключает в себе сельскохозяйственные сведения; остальные же дают изданию вполне политическо-литературный характер. Что именно такой характер предполагается просителем дать изданию, несмотря на рассуждения о полезном значении для русского населения «Сельского вестника», издаваемого при «Правительственном вестнике», можно понять из того, что он желает выпускать газету ежедневно, при подписной цене 8 руб в год, совершенно недоступной для большинства сельского населения.

Принимая в соображение, что г. Кереселидзе не приводит никаких серьезных оснований, удостоверяющих необходимость издания новой по-

литическо-литературной газеты на грузинском языке и что он лично не располагает достаточными денежными средствами для издания проектированной им большой газеты, так как и в прежнее время для издания журнала «Заря» и газеты «Пахарь» он пользовался материальной поддержкою е. и. выс-ства наместника кавказского, я затрудняюсь разрешить г. Кереселидзе издание ежедневной газеты «Цискари», о чем имею честь уведомить в. с-ство с возвращением приложенных к отношению за № 329 прошений.

Министр внутренних дел граф Д. Толстой.

ცხსა, ფონ. 12, ანწ. 8, საქ. 193, ფურ. 9—10. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლო აშრაზე მინაწერი ფანქრით: «Объявить через Цензурный комитет...» 18/IV.

64. 1886 წლის აპრილის 27. — ი. კერესელიძის თხოვნა კავკასიის შავ-ვარმართებელ გენ.-ადიუტანტ ღონდუკოვ-კორსაკოვისადმი ყოველდღიურ გაზეთ „ცისკარის“ გამოცემის ნებართვის შესახებ.

Желая издавать в Тифлисе на грузинском языке сельскохозяйственную газету, для распространения среди грузинского населения общепользных сведений по части сельского хозяйства, земледелия, виноделия, скотоводства, шелководства, огородничества, и др. и тем по мере возможности соответствовать касательно распространения упомянутых сельскохозяйственных познаний; указанным в циркулярном предложении Министерства внутренних дел губернаторам, от 22 ноября 1884 года за № 4558, я просил господина помощника в. с-ства ходатайствовать, разрешить мне это издание в Тифлисе, по представленной мною программе.

Господин помощник в. с-ства, одобрив оную, изволил снестись с министром внутренних дел, о дозволении мне этого издания.

Ныне известился я из Петербурга частным образом, что министр внутренних дел, крайнему моему сожалению, уведомил в. с-ство, что он находит затруднительным разрешить мне это издание, собственно потому, что в программе кроме сельскохозяйственных сведений указано и политические сведения и что я, якобы не имея средств, не могу издавать эту газету, так как при издании мною в прежнее время, литературного журнала «Заря» и затем, по распоряжению здешнего правительства, сельскохозяйственной газеты на грузинском языке «Пахарь», правительство давало мне пособие.

Почтительнейше докладывая об этом в. с-ству считаю долгом доложить, что я имел и имею достаточное недвижимое имение в Тифлисском и Горийском уезде, которые служат для меня достаточным обеспечением, и если правительство выдавало мне субсидию для издания грузинской сельскохозяйственной газеты «Пахарь», то эта выдача не служила мне пособием для поддержки газеты, а напротив, в виде награды за полезные для сельского населения познания, которые совершенно соответствовали указаниям начальства и что, краткие политические сведения и о движении законодательства нашего, касающиеся распоряжений боль-

¹ სიტყვა გაურკვეველია.

მეც რუსიისაჲს რუსკიმ ბუთჲს და კავკასკისკი ნაჩალსტვაჲს ნა გუზინკისკი აზუკი, ი ნაჲოჲუ ვჲოლნე სოობრაზნჲს იმჲს იჲდაჲს, ჯოჲბჲს სელსკიე ნასელენიე ჯნაჲოჲმჲს ს რუსკიმ და იჲსკიმ სმჲსლჲს სოჲდერჲჲჲს ჯანოჲნადჲსტვაჲს კასაოჲშეგოჲს კავკასიჲს და პროიჲსჲესტვიჲს რუსიიჲს და ჯაგრაჲნიეჲს რეპეჩატანოჲს ნა გუზინკისკი აზუკი იჲ „ჲრავიტელსტვენოჲს ვესტნიკაჲს“ და ჲაზეტჲს „კავკასიჲს“, დაჲბჲს რასპროსტრანჲსჲს ვ სელსკოჲს ნასელენიჲს ჲაჲრვჲე და ჲლანოჲმერენიჲს ობ ნიჲს იჲვესტიაჲს, და თემ, ოტვრატჲს ვ ნაროჲდჲს რეჲვრატნიჲს და იჲსკაჲჲენიჲს თოჲკი, რასპროსტრანჲსჲს ჯლანოჲმერენიჲს ჲოჲდჲმი ვ რეჲვოჲვოეს ვიჲდჲს რავიტელსტვაჲს, პოჲტოჲუ ოსმელჲვაჲს ვნოჲვ ობრატჲსჲს კ ვ. ს-სტვჲს ს პოკორნეიჲს რეჲსოჲბჲი, ჲოჲდატაიჲსტვოჲს რასჲრეჲსჲსჲს მნე ოჲმჲჲჲტუთჲს ვიჲს სელსკოჲსოჲჲჲსტვენჲს ჲაზეტჲს ვ თიჲფლისჲს პოჲდ ნაჲვანიჲს „ჲარჲ“, რი ოჲთჲს იმეჲს ჲესტჲს რეჲდსტავჲს რეჲგრამჲს ვ იჲმენენოჲს ვიჲდჲს, იჲ ჲოტორჲს იჲსკლუჲენა მნოი რუბრიკა პოჲდ ნაჲვანიჲს „პოლიტეჲსკიჲს სვედენიჲს“, ნა ჲოტორჲს გოჲსპოჲდინოჲს მინისტროჲს ჲოჲს ობრატჲსენო ვნიჲმანიჲს და ჲოტორჲს პო მოჲემჲს მნენიჲს ჲოჲს ჲო ჲოლესო სოოჲბჲაჲს სელსკოჲს ნასელენიჲს ვ კრატკიჲს იჲველენიჲს იჲ „ჲრავიტელსტვენოჲს ვესტნიკაჲს“ და „კავკასიჲს“, ვ ოტვრატჲსენიჲს რეჲვრატნიჲს თოჲკოვ სო სტოროჲს ნეჲლანოჲდჲჲჲს ჲოჲდჲს კაკ იჲჲოჲსენო ვიჲს.

კოლჲჲჲსკი სეკრეტარჲს ივ. კერესელიძე.

ცხსა, ფოჲ. 12, ანაჲ. 8, სჲჲ. 193, ფურ. 16—17. დედანი, ჲელით ნაჲწერი. საბუთოჲს მარცხენა აჲიანჲ მინაჲწერი ფანჲკრიოტ: „ჲრეჲდსტავჲს, ესლი ნე ვსტრეტიჲს რეჲჲჲსტვიჲს სო სტოროჲს ცენზურნოჲს კომიტეჲს“.

65. 1886 წლის აპრილის 27¹. — სასოფლო-სამეჲურნეო ჲაჲეთ „ცისკარის“ პროგრამა.

1. ტელეგრამჲს.
2. რავიტელსტვენოჲს რასპოჲრჲჲჲსიჲს, რეჲიმუჲესტვენოჲს პო ჲაჲსი სელსკოჲს ᲁოჲჲჲსტვაჲს და ვოოჲჲეს ოტნოჲსიჲსიჲს დო ჲემლევლადელჲსეჲს, ოსოჲენოჲსი კრესტჲან.
3. რაჲზიჲს იჲვესტიაჲს, ობ ოტკრჲთიჲს პო ჲაჲსი სელსკოჲს ᲁოჲჲჲსტვაჲს, ჲემლედელიჲს და დოჲოვოდსტვაჲს, ობ ᲁსოჲერჲსენსტვოჲსიჲს ჲემლედელიჲს, ვინოდელიჲს, სკოტოვოდსტვაჲს, პჲელოვოდსტვაჲს და ვოოჲჲეს ობჲეოჲლესნჲს სელსკოჲსოჲჲსტვენოჲს სვედენიჲს.
4. ნაროდნაჲს გიგენა.
5. ისტორიჲსკიჲს სტაჲტი კაკ ო რუსიიჲს, თაკ და ო კავკასიჲს.
6. მესტნაჲს კორესპონდენიჲსიჲს ს რაჲზიჲს სტოროჲს კავკასიჲს, რეჲიმუჲესტვენოჲს პო ჲაჲსი სელსკოჲს ᲁოჲჲჲსტვაჲს და ჲემლედელიჲს.
7. კრატკიჲს პოვესტი და რასკაჲზიჲს, რეჲიმუჲესტვენოჲს იჲ რუსკოი ჲიჲიჲს.
8. კრატკიჲს სვედენიჲს ო პროიჲსჲესტვიჲს რუსიიჲს და ჯაგრაჲნიეჲს იჲ „ჲრავიტელსტვენოჲს ვესტნიკაჲს“.
9. ანეკდოტჲს ო ჲამეჲატელჲს ნოჲდჲს და დეჲთელჲს რუსიიჲს და კავკასიჲს, ვრემენ რუსკოჲს რავიტელსტვაჲს.
10. ჲელჲეტონ: მელკიჲს სტიჲოტვოროენიჲს კაკ ორიგინალნიჲს, თაკ და რეჲეჲვოდნიჲს ს რუსკოჲს, ნრავსტვენოჲს სოჲდერჲჲჲს.
11. სპრავოჲჩნჲს ᲁკაჲზატელჲს, ო ცენაჲს ნა პროდუკტჲს ვ თიჲფლისჲს, ო ნაჲჲა-

¹ საბუთოჲს თარიღი არ ᲁჲის, აღებუღოა წინა დოკუმენტიდან.

чаемых в судебной палате и в окружном суде делах и разные объявления как казенные, так и частные.

Срок выхода газеты «Заря» ежедневно, подлисная цена в год 8 руб. сер.

Коллежский секретарь Ив. Кереселидзе.

ცსსა, ფობ. 12, ანაწ. 8, საქ. 193, ფურ. 18. დედანი, ხელით ნაწერი.

66. 1886 წლის მაისის 18. — კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი ი. კერესელიძის შუამდგომლობის განხილვისა და სათანადო დასკვნის წარმოდგენის შესახებ.

По поводу прошения коллежского секретаря Ивана Кереселидзе о разрешении ему издавать в г. Тифлисе на грузинском языке газету «Цискари» (Заря), по представленной им программе, с тем, чтобы издание это именовалось и «Сельским вестником», г. главноначальствующий, не встретив с своей стороны к тому препятствий, препроводил эти прошения на зависящее распоряжение г. министра внутренних дел.

Из последовавшего по сему предмету отзыва сенатора, действительного тайного советника графа Толстого от 2 апреля за № 1171, видно, что по приведенным в том отзыве причинам, встречено затруднение в разрешении г. Кереселидзе издания газеты «Цискари».

Между тем ныне коллежский секретарь Кереселидзе обратился к г-ну главноначальствующему с новым прошением, в котором излагая причины, побуждающие его издавать собственно сельскохозяйственную газету, с перепечаткою в оную из «Правительственного вестника» и «Кавказа» законодательств касающихся здешнего края, дабы распространить в сельском местном населении здравые и благонамеренные идеи, возобновляет ходатайство, с представлением программы, о разрешении ему издания в Тифлисе на грузинском языке сельскохозяйственной газеты.

Вследствие сего и согласно приказанию г-на главноначальствующего, препровождая при сем копию с отзыва министра внутренних дел за № 1171 и прошение г. Кереселидзе с программой предполагаемой им к изданию газеты, Канцелярия имеет честь покорнейше просить Кавказский цензурный комитет войти в подробное рассмотрение ходатайства г. Кереселидзе совместно с соображениями, приведенными в отзыве министра и доставить, с возвращением приложений, заключение свое по поводу вновь возбужденного г. Кереселидзе ходатайства.

За директора, вице-директор Рогге.

ცსსა, ფობ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლო აწივზე მინაწერი ფანქრით: «Предварительно рассмотренный дела по существу, вытребовать из канцелярии первоначальную программу».

67. 1886 წლის მაისის 23. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თხოვნა კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიისადმი გაზეთ „ცისკარის“ დაწვე-
ბითი პროგრამის გამოგზავნის შესახებ.

Цензурный комитет имеет честь покорнейше просить канцелярию, в дополнение к отзыву от 18 сего мая за № 4758, препроводить в комитет первоначальную программу предполагаемой к изданию коллежским секретарем Кереселидзе газеты «Цискари» (Заря).

ცსსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 4. პირი, ხელით ნაწერი.

68. 1886 წლის მაისის 29. — კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გაზეთ „ცისკარის“ პირ-
ველდაწვებითი პროგრამის გამოგზავნის შესახებ.

Вследствие отзыва 23 мая за № 1017, канцелярия главноначальствующего имеет честь препроводить при сем в Цензурный комитет первоначальную программу предполагаемой к изданию коллежским секретарем Кереселидзе газеты «Цискари» (Заря).

За вице-директора М. Амбарданов.

ცსსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 5. დედნაი, ხელით ნაწერი.

69. 1886 წლის ივნისის 5. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მოხსენებითი ბარათი მთავარმართებლის კანცელარიისადმი ი. კერესელიძის შუამდგომლობაზე უარის თქმის შესახებ.

Вследствие отзыва от 18 минувшего мая за № 4758, Цензурный комитет имеет честь уведомить канцелярию, что по рассмотрении поданного коллежским секретарем Кереселидзе кн. главноначальствующему вновь прошения о разрешении ему издавать сельскохозяйственную газету «Цискари» (Заря) и программы к ней, комитет нашел, что новая программа газеты «Цискари» весьма мало разнится от первоначальной программы, и потому, ввиду встреченного г. министром внутренних дел затруднения к удовлетворению первоначального ходатайства Кереселидзе о разрешении ему издавать газету «Цискари», по приведенным в препровожденной в комитет копии с отзыва графа Толстого за № 1171, соображениям, Цензурный комитет не признал возможным дать благоприятный, по упомянутому ходатайству Кереселидзе, отзыв.

Прошение Кереселидзе, программа и копия с отзыва г. министра внутренних дел за № 1171, при сем возвращается.

Председатель комитета К. Якимов.

ცხსა, ფონ 12, ანაწ. 8, საქ. 193, ფურ. 15. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის მარცხენა აშიაზე წარწერა ფანქრით: «Доложено. Приказано объявить г. Кереселидзе, что так как настоящая программа его не вполне соответствует сельскохозяйственному изданию, то ходатайство его не может быть удовлетворено, присовокупив, что князь готов ходатайствовать об издании грузинской газеты только при единственном условии, если программа ее будет отвечать исключительно целям сельскохозяйственным».

70. 1886 წლის ივლისის 23. — ი. კერესელიძის თხოვნა კავკასიის მთავარმართებელ გენ.-ადიუტანტ დონდუკოვ-კორსაკოვისადმი მისთვის გაზეთ „ცისკარის“ უსუბსიდიოდ გამოცემის ნებართვის მიცემის შესახებ.

Представляя при сем программу в измененном виде, о предполагаемом мною издании на грузинском языке сельскохозяйственной газеты «Заря» покорнейше прошу в. с-ство, ходатайствовать у высшего начальства о разрешении мне издавать на грузинском языке вышеупомянутый общепользующей газеты с будущего года с января месяца. При этом имею честь присовокупить, что я никакой субсидии у правительства не просил и не прошу, так у меня есть средства на это издание, так как имею населенное имение как в Тифлисском, так и Горийском уезде, Тифлисской губернии.

Бывший редактор грузинского литературного журнала «Заря» коллежский секретарь Иван Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 12, ანაწ. 8, საქ. 193, ფურ. 24. დედანი, ხელით ნაწერი.

71. 1886 წლის სექტემბრის 11. — ბეჰდვითი საქმის მთავარმმართველოდან გაცემული მოწმობა იმის შესახებ, რომ კერესელიძე არის ქართული გაზეთი „ცისკარის“ გამომცემელი.

Свидетельство № 2869. Выдано из Главного управления по делам печати, на основании ст. 33 прилож. к ст. 4 (примеч.) уст. ценз. т. XIV св. зак. по прод. 1876 года, коллежскому секретарю Ивану Кереселидзе, в удостоверение того, что он состоит издателем газеты на грузинском языке под названием «Цискари» (Заря), разрешенной к выпуску в свет в Тифлисе под предварительной цензурой. Гербовый сбор уплачен. С. Петербург. Сентября 11 дня 1886 г.

Начальник Главного управления по делам печати Е. Феоктистов.

ცხსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 11. პირი, ხელით ნაწერი.

72. 1886 წლის სექტემბრის 11.— ბექდვითი საქმის მთავარსამართვე-
ლოს უფროსის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარე-
სადმი კერესელიძისათვის სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ „ცისკარის“ გა-
მოცემის ნებართვის მიცემის შესახებ.

Проживающему в г. Тифлисе, коллежскому секретарю Ивану Кереселидзе разрешено издавать в этом городе, с дозволения предварительной цензуры, под его редакторством, по прилагаемой при сем програм-
ме на грузинском языке, сельскохозяйственную газету, под названием
«Цискари», но с тем однако же условием, чтобы проситель обязался осо-
бно подпискою не передавать права на издание этой газеты в другие ру-
ки, без разрешения на то Главного управления по делам печати.

Сообщая об этом к надлежащему сведению, имею честь покорней-
ше просить в. пр-ство объявить о вышеизложенном г. Кереселидзе и, в
случае, если он даст указанную подписку, выдать ему прилагаемое при
сем объявление с следующими к оному приложениями, взыскав с него
четыре гербовые марки 60 копеечного достоинства, каковые вместе с
подпиской благоволите доставить в Главное управление.

Начальник Главного управления по делам печати (подпись).

ცსსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 7. დედანი, ხელით ნაწერი.

73. 1886 წლის სექტემბრის 21.— ამონაწერი გაზეთ „კავკასიდან“ ი. კე-
რესელიძისათვის გაზეთ „ცისკარის“ გამოცემის ნებართვის მიცემის შესა-
ხებ და აღნიშნული გაზეთის პროგრამა.

11 сентября 1886 г. коллежскому секретарю Ивану Кереселидзе раз-
решено издавать в г. Тифлисе, с дозволения предварительной цензуры,
под его редакторством, два раза в неделю, на грузинском языке сельско-
хозяйственную газету под названием «Цискари» (Заря), по следующей
программе:

1. Правительственные распоряжения по части сельского хозяйства
и земледелия.

2. Разные известия об открытиях по части сельского хозяйства, зем-
леделия и домоводства; об усовершенствовании земледелия, виноделия,
скотоводства, пчеловодства и вообще общепользных сельскохозяйствен-
ных сведений.

3. Народная гигиена.

4. Местные корреспонденции с разных сторон Кавказа, исключитель-
но, по части сельского хозяйства и земледелия.

5. Краткие повести и рассказы, преимущественно из русской жизни.

6. Фельетон: мелкие стихотворения как оригинальные, так и перевод-
ные с русского нравственного содержания.

7. Краткие сведения о происшествиях в России и заграничей из
«Правительственного вестника» и «Кавказа».

8. Справочный указатель о ценах на продукты в Тифлисе, о назна-

чаемых в Судебной палате и Окружном суде делах и разные объявления как казенные, так и частные.

Срок выхода два раза в неделю.

Подписная цена шесть рублей за год.

За делопроизводителя (подпись).

ცხსა, ფონ. 12, ანაწ. 8, საქ. 193, ფურ. 29. პირი, ხელით ნაწერი.

74. 1886 წლის ოქტომბრის 8. — ი. კერესელიძის ხელწერილი, რომ ის არაღვის არ გადასცემს გაზეთის გამოცემის უფლებას.

Вследствие объявленного мне, нижеподписавшемуся председателем Кавказского цензурного комитета отзыва Главного управления по делам печати от 11 минувшего сентября за № 2871, относительно разрешения мне издавать в Тифлисе с дозволения предварительной цензуры, сельскохозяйственную газету, на грузинском языке, под названием «Цискари», с условием не передавать в другие руки права на издание помянутой газеты без предварительного на то разрешения Главного управления по делам печати, даю мною подписку в том, что указанные условия обязуюсь исполнить. При сем представляю затребованные от меня четыре гербовые марки шестидесятикопеечного достоинства. Октября 8 дня 1886 г. Тифлис.

Подписал коллежский секретарь Иван Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 16. პირი, ხელით ნაწერი.

75. 1886 წლის ნოემბრის 2. — სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ „ცისკარის“ რედაქტორის ი. კერესელიძის თხოვნა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისადმი გაზეთ „ცისკარის“ გავრცელებაში დაქმარების აღმოჩენის შესახებ.

Ввиду полезной цели, издаваемой с высочайшего соизволения при редакции «Правительственного вестника» газеты, преимущественно для сельского населения, под названием «Сельский вестник», и возможно большего распространения сельскохозяйственных и земледельческих сведений среди населения Тифлисской и Кутаисской губернии, я принял под моим редакторством издание в будущем 1887 году газеты на грузинском языке под названием «Заря», которое вполне соответствовало цели, для которой издается «Сельский вестник»; об этом мною получено, вследствие ходатайства в. с-ства, господина главноначальствующего, от господина министра внутренних дел и разрешение.

Представляя при сем программу¹ в нескольких экземплярах для передачи гг. директорам народных училищ, по которой будет издаваться мною на грузинском языке сельскохозяйственная газета «Заря», покорнейше прошу просвещенного и благосклонного распоряжения в. пр-ства в видах распространения в крае этого полезного и научного издания.

¹ საბუთში მოხსენებული პროგრამა საქმეში დაცულია და აქვე იბეჭდება, იხ. საბ. № 78.

предложить гг. директорам народных училищ как Тифлисской, так и Кутаисской губернии, равно и гг. директорам гимназий, об обязательной выписке для сельских школ и гимназий из остаточных школьных средств и следующие деньги передавались бы мне.

Подобная поддержка со стороны в. пр-ства, тем более, что как слышно как е. с-ству господину главноначальствующему, так и в. пр-ству благоугодно открыть в сельских школах и обучение сельскому хозяйству.

Редактор сельскохозяйственной газеты «Заря» Ив. Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 80. დედანი, ხელით ნაწერი.

76. 1886 წლის ნომერის 2¹. — ქართული სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ „ცისკარის“ პროგრამა.

1. Правительственные распоряжения по части сельского хозяйства и землевладения.

2. Разные известия, об открытиях по части сельского хозяйства, земледелия и домоводства; об усовершенствовании земледелия, виноделия, скотоводства, пчеловодства и вообще общепользных сельскохозяйственных сведений.

3. Народная гигиена.

4. Местные корреспонденции с разных сторон Кавказа, исключительно по части сельского хозяйства и земледелия.

5. Краткие повести и рассказы, преимущественно из русской жизни.

6. Фельетон: мелкие стихотворения как оригинальные, так и переводные с русского, нравственного содержания.

7. Краткие сведения о происшествиях в России и заграницею, из «Правительственного вестника» и «Кавказа».

8. Справочный указатель о ценах на продукты в Тифлисе, о назначаемых в Судебной палате и Окружном суде делах и разные объявления как казенные, так и частные.

Грок выхода два раза в неделю большими печатными листами.

Подписная цена 6 руб. за год.

Редактор И. Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 81. სტამბური წესით დაბეჭდილი.

77. 1886 წლის ნომერის 8. — კავკასიის სასწავლო ოფის მზრუნველის მიმართვა თბილისის გუბერნიის სახალხო სასწავლებლების დირექტორისადმი ივანე კერესელიძის სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ „ცისკარის“ პროგრამის ირგვლივ დასკვნის წარმოდგენის შესახებ.

Редактор сельскохозяйственной газеты «Заря» г. Кереселидзе в прошении своем ко мне от 6 сего ноября, заявлял, что в видах большого

¹ საბუთს თარიღი არ უნის, თარიღი აღებულია ი. კერესელიძის თხოვნიდან, რომელსაც ერთგის ეს პროგრამა.

საისტორიო მონაშენი
საისტორიო მონაშენი

распространения сельскохозяйственных и земледельческих сведений среди населения Тифлиской и Кутаисской губернии, им, с будущего 1887 года, предпринимается издание на грузинском языке газеты под названием «Заря», просит о выписке означенной газеты для сельских школ.

Препровождая при сем печатный экземпляр программы грузинской сельскохозяйственной газеты «Цискари» (Заря), имею честь покорнейше просить в. высочордие доставить мне по поводу названного издания и просьбы г. Кереселидзе ваше заключение.

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 93. შვებული, ხელით ნაწერი.

78. 1886 წლის ნოემბრის 9.— გაზეთ „ციცქარის“ რედაქტორ ი. კერესელიძის თხოვნა კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის დირექტორისადმი საბეჭდო დაზგის ქირით მიცემის შესახებ.

Вследствие ходатайства его сиятельства господина главноначальствующего на Кавказе, основанного на содействии в. пр.-ства, разрешено мне издавать на грузинском языке сельскохозяйственную газету «Заря» с 1 января будущего 1887 года в неделю два раза. Известно вашему превосходительству, подобное издание какие потребует расходы, особенно на типографии и что известно, подобное издание какую пользу принесет как правительству, так и сельскому населению края, где еще не умеют читать по-русски. Я никогда не осмелился и не осмеливаюсь просить у правительства никакой денежной субсидии, а прошу поддержку у в. пр.-ства, а поддержка эта будет заключаться в следующем: в типографии канцелярии в. пр.-ства находятся в настоящее время два станка, которые лежат без всякого употребления во дворе типографии, у меня есть шрифт, а станка еще не имею, потому убедительно прошу в. пр.-ство приказать кому следует отпустить мне один только станок в наймы, пока выпишу скоропечатную машину. Этим, с одной стороны, выведете меня из затруднительного положения, а с другой, будут соблюдены и интересы казны, так как в настоящее время станок этот никакого дохода не приносит. Надеюсь, что машина будет выписана мною в продолжении года. В обеспечение же того, что у меня будет находиться казенный станок, могу указать не только на сельские мои имения, но и на свободное недвижимое мое имение, находящееся в участке города Тифлиса, а именно, земли 160 кв. саж.

Редактор «Заря» Ив. Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 12, ანაწ. 6, საქ. 193, ფურ. 27—28. დედანი, ხელით ნაწერი.

79. 1886 წლის ნოემბრის 11.— თბილისის გუბერნიის სახალხო სასწავ-
ლებლების დირექტორის დასკვნითი ბარათი კავკასიის სასწავლო ოლქის
მზრუნველისადმი გაზეთ „ცისკარის“ სოფლის სკოლებისათვის გამოწერის
შესახებ.

На предложение от 8 сего ноября за № 6986, имею честь почтитель-
нейше доложить в. пр-ству, что, судя по программе грузинской сельскохо-
зяйственной газеты «Цискари» (Заря), можно думать, что предпола-
гаемая к изданию газета «Заря» будет не бесполезна для некоторых
учителей сельских школ. Но о действительных достоинствах этой газе-
ты можно судить только по ознакомлении с ней, и, если окажется она
действительно полезной, то по мере средств, сельские школы будут ее
выписывать.

Директор (подпись).

ცხსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 95. დედანი, ხელით ნაწერი.

80. 1886 წლის დეკემბრის 17.— ქართული სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ
„ცისკარის“ რედაქტორ ივანე კერესელიძის თხოვნა კავკასიის სასწავ-
ლო ოლქის მზრუნველისადმი თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების სა-
ხალხო სასწავლებლებში გაზეთ „ცისკარის“ გავრცელების შესახებ.

В дополнение просьбы моей, поданной в. пр-ству о распростране-
нии издаваемой мною грузинской сельскохозяйственной газеты «Ци-
скари» (Заря) в народных училищах Тифлисской и Кутаисской губер-
ний, почтительнейше имею честь представить пробный номер¹ в четырех
экземплярах, вместе с переводом на русский язык содержания этого
номера, всепокорнейше прошу покровительства в. пр-ства, о разреше-
нии гг. директорам народных училищ распространить в подведомст-
венных ими народных училищ вышеупомянутой сельскохозяйственной
газеты, как полезного научного издания.

Редактор И. Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 106. დედანი, ხელით ნაწერი.

81. 1886 წლის დეკემბრის 17².— სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ „ცისკა-
რის“ საცდელი ნომრის შინაარსი.

1. О-подписке на газету за 1887 г.

2. Передовая статья об упадке земледелия и вообще сельского
хозяйства у нас и о назначении издаваемой нами газеты.

¹ საბუთში მოხსენებული საცდელი ნომერი საქმეში დაცულია და აქვე იბეჭდება, იხ.
საბ. № 81.

² საბუთს თარიღი არ უზის, თარიღი აღებულია კერესელიძის თხოვნიდან, რომელ-
საც გუთვის ეს საცდელი ნომერი.

საქართველოს
ხალხთა განათების
საქართველოს

3. Заметка об улучшении внешнего вида и содержания этой газеты с 1887 г.
4. Распоряжения правительства относительно сельского хозяйства.
5. Об обработке земли.
6. Разные меры об удобрении земли.
7. Народная гигиена: а) против укушения бешеной собаки, б) против укушения ядовитой змей, или скорпиона, в) средство против дифтерита, г) о холере и о мерах против нее, д) фельетон: картина из природы и из крестьянской жизни.

Редактор «Заря» Ив. Кереселидзе.

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 107. დედანი, ხელით ნაწერი.

82. 1886 წლის დეკემბრის 19. — საცენზურო კომიტეტის მიერ ჩარკიანის სტამბაზე გადებული ბილეთი გაზეთ „ცისკარის“ ბეჭდვის შესახებ.

Билет. Выдан сей от Кавказского цензурного комитета находящейся в г. Тифлисе типографии Чарквиани на право предварительного набора, печатания и выпуска в свет подцензурного периодического издания газеты под заглав[ием] «Цискари», с применением к этому изданию 69 ст. т. XIV св. зак. уст. ценз., т. е. до получения дозволятельного билета, но с строжайшею ответственностью типографии, что издание будет печататься на одобренным цензурою рукописям или корректурным листам.

ცსსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 18. პირო, ხელით ნაწერი.

83. 1886 წლის დეკემბრის 19. — ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სასწავლებლების დირექტორის პატაკი კავკასიის სასწავლო ოქტის მზრუნველი-სადმი გაზეთ „ცისკარის“ გამოწერაზე უარის თქმის შესახებ.

Вследствие предписания в. пр-ства от 8 ноября настоящего года за № 6987, честь имею почтительнейше донести, что выписывать сельскохозяйственную газету на грузинском языке «Заря» на средства училищ нет возможности вследствие бедности их; на счет же казны я считал бы полезным выписывать какую-нибудь русскую газету, так как почти каждый учитель выписывает на свои средства грузинскую газету «Иверия», но ни один из них не выписывает газеты «Кавказ», между тем многие из учителей постепенно забывают русский язык, вследствие недостат[ат]ка чтения и разговора на этом языке.

Директор народных училищ (подпись).

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 115. დედანი, ხელით ნაწერი.

84. 1886 წლის დეკემბრის 27. — კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის მიმართვა თბილისის გუბერნიის სახალხო სასწავლებლების დირექტორისადმი სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ „ცისკარის“ სოფლის სკოლებისათვის გამოწერის შესახებ.

В дополнении к предложению от 8 минувшего ноября за № 6986, препровождая при сем два экземпляра грузинской сельскохозяйственной газеты «Цискари» (Заря) имею честь покорнейше просить ваше вышеслужившее уведомить меня, не признаете ли полезным приобрести означенную газету для сельских школ вверенной вам дирекции.

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 114. შევებული, ხელით ნაწერი.

85. 1887 წლის აპრილის 1. — ი. კერესელიძის კონფიდენციალური წერილი გორის სამაზრო მმართველობისადმი გაზეთ „ცისკარზე“ ხელისმომწერთა შეგროვებისა და სიების გადმოგზავნის შესახებ.

Милостивый государь, Александр Николаевич!

С соизволения местного начальства и с разрешения господина министра внутренних дел, я с 1 января 1887 года приступил к изданию сельскохозяйственной газеты «Цискари» (Заря). Цель этого моего издания та же самая, с какого основан в России «Сельский вестник». В газете я буду помещать на грузинском языке и уже помещаю все распоряжения правительства относительно сельских обществ, сельского самоуправления, взимания государственных повинностей, равно и воинской и т. п.; буду печатать и уже печатаю статьи, имеющие целью распространять в народе рациональные сельскохозяйственные сведения относительно земледелия, виноделия, садоводства, пчеловодства, шелководства, табаководства и этим, способствуя к поднятию материального благосостояния народа, увеличивать его поданную силу; буду помещать и уже помещаю, статьи, имеющие своим предметом улучшение и усовершенствование пород домашнего скота; рациональный уход за ним, с указанием средств бороться против эпизоотии, страшно вредящей народу, вследствие совершенного отсутствия ветеринарной помощи; буду давать место, и уже даю статьям популяризирующим гигиенические и медицинские сведения, которые крайне необходимы для простого народа, не пользующегося медицинскою помощью и делающегося жертвою разных невежественных знахарей; буду стараться искоренять в народе языческие суеверия во множестве встречающиеся и причиняющие народу массу зла; наконец буду печатать и уже печатаю, рассказы, развивающие и укрепляющие в народе нравственно-религиозные чувства и добрые христианские навыки. Таким образом издание мое являясь проводником воли правительства в народе, будет распространителем знаний, от которых зависит и материальное благосостояние крестьян и нравственная их чистота, но для осуществления цели и задачи издания, которые вполне совпадают с намерениями правительства, я нуждаюсь в поддержке начальства. Дело в том, что вследствие невежества крестьян, ни одно периодическое издание, коль бы оно целесообразно не было, не может най-

ტი в простом народе достаточного числа подписчиков, если дело будет предоставлено доброй воле сельских обществ. Это заставляет меня просить вас, сделать зависящее распоряжение, о распространении этого издания в сельских управлениях во вверенном вам уезде. При этом имею честь препроводить все вышедшие номера с 1 января сего года газеты «Цискари».

Если только будет угодно вам принять просьбу мою, то прошу прислать на имя редакции «Цискари» в Тифлис, список всех сельских управлений во вверенном вам уезде, дабы я мог отсылать вышеупомянутую газету, чрез Горийское уездное управление по упомянутому списку сельским старшинам, — следуемые же деньги, прошу приказать вносить в управление для передачи редакции. Плата за годовое издание с пересылкою шесть руб.

Имею честь быть покорнейшим слугою редактор И. Кереселидзе.

ცხსა, ფობ. 12, ანაწ. 8, საქ. 2077, ფურ. 1—2. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთზე რეზოლუცია: «Разослать по одному листу газеты «Цискари» всем исполнительным чиновникам и просить их предложить сельским обществам не пожелают ли они выписать эту газету; список желающих немедленно представить мне...¹».

86 1887 წლის აპრილის 20.—თბილისის გუბერნიის სახალხო სასწავლებლების დირექტორის მოხსენებითი ბარათი კავკასიის სასწავლო ოქტის მზრუნველისადმი სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ „ცისკარის“ სოფლის სკოლებისათვის გამოწერის შესახებ.

Во исполнение предложения в. пр-ства, от 27 декабря 1886 г. за № 8090, мною было поручено инспектору Хитарову ознакомиться с содержанием начавшей издаваться на грузинском языке под редакцією г. Кереселидзе газеты «Цискари» (Заря). Ныне г. Хитаров мне доносит, что: газета преследует специально сельскохозяйственные цели и в вышедших до пасхи №№ помещены статьи по земледелию вообще, обработке почвы, удобрению, по виноградарству и виноделию, по шелководству и пчеловодству, и по разведению некоторых из промышленных растений, например: хлопчатника, чайного куста и т. п. и 2) что в корреспонденциях газеты и заметках имеются весьма ценные сведения, касающиеся разнообразных отраслей сельского хозяйства, напр. сохранения и заготовления взрок некоторых из местных плодов, ухода за фруктовыми деревьями, уничтожения вредных в хозяйстве насекомых и др.

Ввиду сего, я полагаю полезным приобрести означенную газету для сельских школ вверенной мне дирекции, находящихся среди грузинского населения по одному экземпляру на школу. Сельских школ среди грузинского населения состоит в дирекции 47, из них 31 могут выписать газету на свои средства, остальные 16 по малому своему бюджету, не имеют таких средств.

Докладывая об этом в. пр-ству, имею честь почтительнейше про-

¹ ხელრთვა არ იკითხება.

სი, не сочтете ли возможным расхода на приобретение газеты для означенных 16 школ отнести на 15/т. ассигнованных на сельские школы среди христианского населения. Цена годового экземпляра газеты 6 рублей.

Директор (подпись).

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 122. დედანი, ხელით ნაწერი.

87. 1887 წლის აპრილის 24. — კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის მიმართვა თბილისის გუბერნიის სახალხო სასწავლებლების დირექტორისადმი სოფლის სკოლებისათვის გაზეთ „ცისკარის“ გამოწერის შესახებ.

Вследствие представления от 20 апреля сего года за № 629 имею честь уведомить в. высококордие, что к выписке издаваемой на грузинском языке, под редакцию г. Кереселидзе, газеты «Цискари» (Заря) для 31 школы, на собственные средства последних, с моей стороны препятствий не встречается. Что же касается испрашиваемого вами расхода из кредита на пособие начальным сельским училищам на приобретение означенной газеты для 16 сельских школ, не располагающих достаточным бюджетом, то дать разрешение на это пока не признаю возможным.

ცსსა, ფონ. 422, საქ. 15513, ფურ. 123. შვებული, ხელით ნაწერი.

88. 1887 წლის აპრილის 25. — გაზეთ „ცისკარის“ რედაქტორ ი. კერესელიძის თხოვნა კავკასიის მთავარმართებლის თანამდებობის აღმასრულებელ გენ.-ადიუტანტ შერემეტევისადმი თბილისის და ქუთაისის სასოფლო საზოგადოებების მიერ გაზეთზე ხელისმომწერთა შეგროვების შესახებ.

С соизволения местного начальства, с разрешения господина министра внутренних дел, я с первого января сего года (1887 г.) приступил к изданию грузинской сельской газеты «Цискари» (Заря). Цель этого издания та же самая, с каковою основан в России «Сельский вестник» при «Правительственном вестнике». В газете я помещаю все распоряжения правительства, относительно сельских обществ, сельского самоуправления, взимания государственных повинностей, всеобщей воинской повинности и тому подобные, печатаю статьи, имеющие целью распространять в народе рациональные сельскохозяйственные сведения, относительно земледелия, виноделия, садоводства, пчеловодства, шелководства, табаководства и проч., и этим, способствуя к поднятию материального благосостояния народа, увеличивать его податную силу; помещаю статьи, имеющие своим предметом улучшение и усовершенствование пород домашнего скота, рациональный уход за ним, с указанием средств бороться против эпизоотии и рекомендуя сельскохозяйственные машины, даю место статьям популяризирующим гигиенические и медицинские сведения, которые крайне необходимы для простого народа, не пользующегося рациональною медицинскою помощью и делаю-
87 საისტორიო მთაბმე, ტ. XI—XII.

щегося жертвою разных невежественных знахарей, стараясь изжить в народе языческие суеверия, во множестве встречающие у них и причиняющие народу массу зла, наконец печатаю различные и укрепляющие в народе нравственно-религиозные чувства и добрые христианские начала. Таким образом, издание мое, являясь проводником воли правительства в народе, служит распространением знания, от которого зависит и материальное благосостояние крестьян, и нравственная их чистота. Но для осуществления цели и задачи издания, которые вполне совпадают с намерениями правительства, я нуждаюсь в поддержке начальства. Дело в том, что вследствие невежества крестьян, ни одно периодическое издание, как бы оно целесообразно и разумно не было, не может найти в простом народе достаточного числа подписчиков, если дело будет предоставлено доброй воле сельских обществ. Это заставляет меня всепокорнейше просить в. выс-ство: учинить зависящее распоряжение о том, чтобы всем сельским обществам Тифлиской и Кутаисской губернии было предписано: обязательно подписываться на мою сельскохозяйственную газету «Цискари» (Заря) по одному экземпляру на общество. Это не составит особого бремени для крестьян, ибо на один двор причитается чуть ли не менее 1 коп. в год. Присовокупляю, что господином попечителем Кавказского учебного округа, который убедившись в пользу названной газеты, из содержания ее, сделал распоряжение, через директоров народных училищ, о распространении этого издания среди сельских школ по Тифлиской и Кутаисской губерний.

При этом имею честь представить и все вышедшие номера «Зари», с 1 января сего года для убеждения о пользе, которую приносит эта газета как правительству, так и краю.

Редактор издатель И. Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 12, ანაწ. 8, საქ. 193, ფურ. 34—35. დედნი, ხელით წაწერა. საბუთის თავისუფალ აწიზე წარწერა ფანქრით: „Прошу кн. Туманова просмотреть эти номера и если содержание и способ изложения газеты соответствуют уровню понятий грамотных крестьян, можно написать тифлисскому и кутаисскому губернаторам с просьбою не признают ли они возможным рекомендовать это издание для выписки его сельскими управлениями. 25/IV».

89. 1887 წლის აპრილის 27. — ი. კერესელიძის თხოვნა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი სასოფლო-სამეურნეო გაზეთ „ციკარის“ კვირაში ერთხელ გამოცემის შესახებ.

Мне разрешено правительством издавать сельскохозяйственную газету на грузинском языке два раза в неделю, но такой частый выпуск ее оказывается чрезвычайно трудным, во-первых, по ограниченности числа подписчиков и вследствие этого большою необходимостью материальных средств, а во-вторых, по малочисленности лиц, имеющих

специальное сельскохозяйственное образование и могущих доставлять редакции с знанием дела написанные статьи.

Вследствие этого и ввиду того обстоятельства, что в России и Европе все сельскохозяйственные издания выходят лишь раз в неделю, имею честь, почтительнейше просить Цензурный комитет разрешить мне собственною властью выпускать газету «Заря», вместо двух раз в неделю, только однажды по воскресеньям.

Редактор издатель коллежский секретарь Иван Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 480, ანაწ. 1. საქ. 716, ფურ. 20. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლო აწიანზე ფანქრით მინაწერი: «Объявлено мною г. Кереселидзе о том, что ему с подобным ходатайством надлежит обратиться непосредственно в Главное управление по делам печати».

90. 1887 წლის ივნისის 8. — ბეჭდვითი საქმის მთავარსამმართველოს მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარისადმი ი. კერესელიძის შუამდგომლობასთან დაკავშირებით მოსაზრების შეტყობინების შესახებ.

Издатель—редактор, выходящей в г. Тифлисе газеты, на грузинском языке, под названием «Цискари», коллежский секретарь Иван Кереселидзе, обратился в Главное управление по делам печати с ходатайством о разрешении ему выпускать эту газету, вместо двух, один раз в неделю и назначить подписную цену на оную за год, вместо 6 р., пять рублей.

Вследствие сего имею честь покорнейше просить в. пр-ство сообщить ваш отзыв по изложенному ходатайству.

Начальник Главного управления по делам печати Е. Феоктистов.

ცხსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 21. დედანი, ხელით ნაწერი.

91. 1887 წლის ივლისის 8. — ბეჭდვითი საქმის მთავარსამმართველოს ნებართვა გაზეთ „ცისკარის“ კვირაში ერთხელ გამოშვების შესახებ თანახმად ი. კერესელიძის თხოვნისა.

Канцелярия Главного управления по делам печати, по приказанию г-на и. д. начальника этого управления, сим объявляет издателю — редактору газеты на грузинском языке, под названием «Цискари», коллежскому секретарю Кереселидзе, что согласно его ходатайству, ему разрешено выпускать эту газету, вместо двух раз, один раз в неделю и назначить подписную цену на оную за год, вместо 6 р., пять руб. Гербовый сбор уплачен.

Заведывающий делопроизводством, член совета В. Адикаевский.

ცხსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 24. დედანი, ხელით ნაწერი.

92. 1888 წლის აპრილის 20.— ბეჭდვითი საქმის მთავარსამართლმცოდნის მიმართ კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარისადმი გზით „ცისკარის“ გამოცემის შეწყვეტის შესახებ.

На основании ст. 121 уст. ценз. св. зак. т. XIV, изд. 1886 г., издание в г. Тифлисе газеты на грузинском языке, под названием «Цискари» (Заря), разрешенной коллежскому секретарю Ивану Кереселидзе, признано окончательно прекратившимся.

Поставив о вышеизложенном в известность г. Кереселидзе, Главное управление по делам печати имеет честь покорнейше просить в. пр-ство сделать соответствующее распоряжение по вверенному вам комитету.

Начальник Главного управления по делам печати Е. Феоктистов.

ცსსა, ფონ. 480, ანაწ 1, საქ. 716, ფურ. 26. დედანი, ხელით ნაწერი.

93. 1889 წლის მაისის 12. — ქართული ლიტერატურული ჟურნალის „ცისკარის“ უოფილი რედაქტორის ი. კერესელიძის თხოვნა თბილისის გუბერნიის თავდაზნაურობის წინამძღოლის ი. კ. ბაგრატიონ-მუხრანსკისადმი, რათა მან უშუამდგომლოს თბილისის გუბერნატორთან მოხუცებულობის გამო დაუნიშნოს მუდმივი დახმარება.

Небезызвестно вашему сиятельству, что в течение 20 лет, я издавал на грузинском языке литературный журнал «Заря» и 10 лет сельскохозяйственную газету, в течение этого длинного периода времени настойчиво стремился к раз намеченной благой цели: распространить в народе, именно, в грузинском обществе идею, о полном духовном единении с единовременным русским народом и вселить в каждого грузина чувство непоколебимой преданности русским государям, взявшим под свое державное покровительство многострадальную Грузию. Для достижения этой цели, я не щадил своих сил. Чувство преданности к престолу, грузинский народ унаследовал от предков и оно укреплялось в нем еще более по мере введения русским правительством благодетельных для народа реформ. Сознательному, по отношению к этим реформам истолкованию предначертанию правительства немало способствовал я при посредстве своего журнала. Издавая затем в продолжении 10 лет другой грузинский сельскохозяйственный журнал «Пахарь», стремился я к осуществлению священной для меня идеи, сближения двух национальностей, тесно связанных друг с другом как в силу исторических условий, так и по единству веры и сходству характера обеих национальностей. Находясь на службе в бывшей Тифлисской дворянской гимназии в течение 9 лет и, не имея столько времени, заняться и литературою и служебными своими занятиями, чтобы лучше выполнять взятые мною вышесказанные задачи, я должен был оставить учебное ведомство.

Посвятив себя целиком служению идей, я не имел ни времени ни возможности заботиться о личном своем благосостоянии и обеспечении

будущности своего семейства. Вследствие этого в настоящее время, находясь уже в преклонных летах и бессильной к труду, не имею никакого имущества, которое могло бы обеспечить мое существование. Но ввиду заслуг моих пред правительством и грузинским народом, почти-тейнейшею просьбою обращаюсь вашему сиятельству, как близко известному все это, ходатайствовать у его сиятельства г. исправляющего должность тифлисского губернатора, не оставить ходатайством у высшего начальства об оказании мне постоянного пособия, о чем я уже просил у начальства по этому предмету.

Коллежский секретарь Иван Кереселидзе.

ცხსა, ფონ. 214, საქ. 2306, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

94. 1889 წლის მაისის 26. — თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის წინამძღოლის ბაგრატიონ-მუხრანსკის შუამდგომლობა თბილისის გუბერნატორ შერვაშიძისადმი ი. კერესელიძისათვის პენსიის დანიშვნის შესახებ.

Дворянин Тифлисской губернии, отставной коллежский секретарь Иван Иванович Кереселидзе обратился по начальству с просьбой назначить ему постоянное пособие. Мотивом к этой просьбе послужило: во-первых, заслуги Кереселидзе на литературном поприще — изданием в продолжение 20 лет на грузинском языке ежемесячного журнала «Заря», а затем в течение десяти лет сельскохозяйственного журнала «Патарь», а во-вторых, печальное материальное положение просителя.

Мне лично известно, что Кереселидзе, предавшись целиком литературной деятельности, оставил государственную службу, на котором он ранее состоял. Издаваемые им журналы, принесли грузинскому обществу большую пользу, как единственные в то время литературные органы. Идея, проводимые в них, были вполне благонамеренные.

Что касается материального положения Кереселидзе, то оно, действительно, крайне не завидно. Не имея никакого имущества, которое бы давало ему постоянный доход, Кереселидзе, находясь в преклонном возрасте, не может личным трудом зарабатывать себе средства к жизни. Между тем он должен содержать многочисленную семью.

Ввиду вышеизложенного, я покорнейше вас прошу возбудить с своей стороны ходатайство о назначении Кереселидзе просимого им ежегодного пособия в виде пенсии.

ცხსა, ფონ. 214, საქ. 2306, ფურ. 1. შებულო, ხელით ნაწერი.

95. 1889 წლის დეკემბრის 9. — ნ. ნიკოლაძის სტატია ი. კერესელიძის მოღვაწეობის შესახებ.

На этой неделе тифлисская публика попляшет в «Артистическом обществе» в пользу «престарелого грузинского литератора И. И. Кереселидзе». Счастливое это создание — публика: для нее из всего, что ни

делается на свете хорошего или скверного, в конце концов приготавливаются танцы да спектакли. Раздавит ли кого паровоз, пулю ли кто себе в лоб пустит, приключится ли где землетрясение, женится ли, приезжает или отъезжает важный туз, а она все пляшет да пляшет, притом одни и те же танцы...¹ И радость и горе у нее все одними и теми же способами выражаются. Но, сколько помнится, ей впервые приходится отплясывать «в пользу литератора». Артистическому обществу, бесспорно, делает большую честь то обстоятельство, что оно протянуло братскую руку помощи одному из инвалидов, ветеранов местной литературы. Публика, я уверен, с полным сочувствием отзовется на его призыв без различия национальностей, потому что всякий, кто хоть на малость содействовал просвещению своих сородичей, кто внедрял в них интересы и стремления высшего порядка, должен быть близок и дорог всем, кому противно жить среди людей, преданных одним лишь животным инстинктам.

— А разве г. Кереселидзе принадлежит к числу таких полезных деятелей? — спросите вы.

Имя И. И. Кереселидзе ничего не говорит современному поколению даже и грузин. Лишь немногие из них знают о нем едва ли не только то, что он некогда издавал грузинский журнал «Цискари» («Заря»). Имеет ли он за собою заслуги, и какие именно — об этом не спрашивайте никого: толком вам никто не ответит. Он «отстал», он «отжил свой век», — скажут вам с уверенностью, что этим все выражено. Происходит же это оттого, что мало еще в нашем обществе людей, что-нибудь путное сделавших для своей Родины. Тот, кто способен, кому посчастливилось быть ей полезным, всегда умеет высоко ценить заслуги лиц, прежде его трудившихся для его страны, на его поприще. В его глазах отсталость его предшественников не умаляет его признательности к ним: он твердо сознает, что лишь благодаря их трудам его собственные стали возможными, что его успехи ими-то и подготовлены...¹ Историческая же неблагодарность — неотъемлемый удел неудач² и эгоистов, которым даже и любовь к Родине не может внушить уважения к тем, кто ей служил верою и правдой, насколько хватало сил и средств...¹ Вот почему насколько не удивительно, что в нашей среде И. И. Кереселидзе не скоро еще дождется общественной признательности...¹

Уже одно то обстоятельство, что человек, всю свою жизнь неустанно работавший для своей литературы, вложивший в ее дело всю свою душу и весь преданный только труду, после тридцати лет суровой работы вынужден обращаться к общественной благотворительности, согласитесь, мало говорит в пользу его современников. Один этот факт свидетельствует, что за время Кереселидзе любовь к чтению среди его соотечичей не настолько была развита и сильна, чтобы прокормить и обеспечить единственного почти деятеля, удовлетворявшего этой потребности. Да, к сожалению, грузинской литературе, за исключением разве только последних дней, далеко было до того идеала, когда она могла бы ocupar, хоть и скудно, труд ее деятелей. Она жила до сих пор лишь благо-

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბჭოთაში.

² ასეა საბჭოთაში.

творительностью: ее служители должны были не только даром работать на нее, но даже и не жалея средств прикладывать с своей стороны, чтобы печатать и распространять — большей частью даром — свои или чужие произведения. Так, впрочем, везде бывало во время первых периодов литературного развития. Не удивительно, что и Грузия не могла избегнуть этой общей участи...¹

И. И. Кереселидзе выступил на литературное поприще в 1857 г. во обновлении издания «Цискари», предпринятого в 1852 году кн. Г. Д. Эристовым (основателем грузинского театра) и прекратившегося в следующем же 1853 году, когда Кавказу не до литературы было. «Цискари» был ежемесячный чисто литературный журнал, в 5—7 печатных листов, на три четверти посвященных переводным повестям и пьесам. Лишь изредка попадались в нем, не только при кн. Эристове но и позже, в шестидесятых годах, точно перлы, стихотворения старинных и новейших поэтов — Ал. Чавчавадзе, Гр. Орбелиани, Н. Бараташвили. При Кереселидзе в «Цискари» дебютировали кн. Акакий Церетели и Илья Чавчавадзе. Вплоть до основания Г. Е. Церетели в 1866 году «политической» газеты «Дрозба» журнал Кереселидзе служил единственным печатным органом, поддерживавшим грузинское слово...¹

Лично литературное участие И. И. Кереселидзе в его журнале по качеству и влиянию его собственных произведений не могло, разумеется, сравниться с блеском трудов его талантливых сотрудников, изредка, раза три-четыре в год, даривших «Цискари» своими стихами или статейками. Но ведь для успешного развития литературы, особенно же журналистики, важен не один только талант, не один только блеск. Публика этого в толк обыкновенно не берет. Она не знает, что деятели и труженики, неустанному, непрерывному труду которых, изо дня в день, мы обязаны срочностью и полнотой периодических изданий, в судьбах и успехах журналистики и литературы имеют не меньшее участие, чем талантливейшие из поэтов, критиков или публицистов. Она, повторяю, не знает этого, хотя и должна была бы уразуметь эту истину, хотя бы из значения, приобретенного в литературе всеми этими Бэртенами, Бабеттами, Краевскими и т. п. Просто изумителен размер труда, вложенного И. И. Кереселидзе в журналистику и литературу 1857—1887 гг. Сколько он написал и перевел стихотворений, пьес, рассказов, путешествий, бойких фельетонов (ему принадлежит псевдоним «Молакбе»)!.¹ Одни только его стихотворения, собранные вместе, составили увесистый том, и между ними немало годных попасть в любую хрестоматию. Конечно, если бы судьба дала ему возможность работать не изо дня в день, не на всех парах, а только изредка, когда вздумается, когда вдохновение снизойдет, он сумел бы пустить в свет только наиболее удачное и новое из своих писаний. Тогда они не утопали бы в балласте, который приходилось писать по нужде, для пополнения следующей книжки, для замещения «неудобных к печати» сочинений...¹ Но разве мы, в наши дни, настолько богаты литературными силами, чтобы требовать, чтобы все, выходящее из-под пера журналиста, отмечено (было) печатью бессмертия? Кажется, перворазрядный талант имелся у Армана Кареля,

¹ შრავალწერტილი ყველგან საბუთისაა.

ინი его даже и гением считали, а и тот говорил, что величайший гений не в силах постоянно давать журналистике выдающиеся произведения...¹

Главный элемент падения И. И. Кереселидзе, в глазах грузинской читающей публики, заключался в том, что слишком крут для него был перелом, внесенный в грузинскую жизнь эпохой реформ шестидесятых годов. Он пострадал по чрезмерной приверженности своей к кн. Гр. Д. Орбелиани, под влиянием которого всегда находился. Когда в 1861 г. молодые литературные силы грузин выступили в обществе и в печати с антикрепостнической проповедью, и когда они, во имя новых идей, стали оспаривать не только сущность, но и самую форму прежнего направления литературы — не исключая и орфографии ее — то и И. И. Кереселидзе оказался в лагере староверов, борцом против новаторов. Но нужно заметить, что он сам давал, в своем же «Цискари», приют ожесточеннейшим нападкам против себя и своего направления. А это несомненно свидетельствует, что интересы правильного разрешения волновавших общество вопросов он ставил выше своего самолюбия. Молодежь разбила его в его собственном же журнале, затем травila его беспощадно, в течение целого 1863 года, в журнале «Грузинский вестник», имевшем эфемерное, но плодотворное существование...² Наконец, первые годы газеты «Дрозба» окончательно доконали «Цискари».

Тем не менее, раньше чем пасть, И. И. Кереселидзе сделал героическую попытку вдохнуть в свой журнал «живую струю». Он открыл его страницы г. Ант. Пурцеладзе, сделавшему не мало усилий в борьбе с новым, торжествовавшим течением грузинской литературы. Но слабая литературная подготовка этого писателя, в связи с отсутствием в нем определенного направления, а особенно таланта, послужила лишь к ускорению поражения «Цискари». Кн. Илья Чавчавадзе ловко и талантливо воспользовался всем, что было противоестественного в этом союзе староверства и писаревщины, чтоб осмеять и опошлить «Цискари».

Все же, лишившись всякого влияния, оставшись один, без сотрудников, без читателей, И. И. Кереселидзе не падал духом. С мужеством, достойным иного направления, он продолжал выпускать в свет свой журнал, книжка за книжкой и год за годом. Распродав все, что имел, он расходовал на «Цискари» все, что зарабатывал сам, притом, будучи едва ли не единственным писателем, наборщиком, корректором, печатником, разносчиком и даже читателем своего журнала. Уже одна эта несломимая энергия, одно это постоянство достойны уважения и признательности в среде, где большинство, только понюхав труда, бежит от него, как от чумы, раз этот труд не осыпает его моментально розами и лаврами, без шипов и грязи...³

Олимпийцы, под влиянием устарелых, односторонних, даже эгоистических идей которых находился И. И. Кереселидзе, его поддерживали только тем, что давали ему печатать стихотворения, возмущавшие все, что было живого, бескорыстного, справедливого, возвышенного в грузинском обществе. А он нуждался в иной, более существенной под-

¹ მრავალწერტილი ყველგან საბჭოთისაა.

держке, которой ни в ком не нашел. Борясь за Олимпийцев, он принял на себя, на свою память, на свой журнал всю непопулярность, законно дошедшую их направлению...¹

Н. Николадзе.

გაზ. «Новое обозрение», № 2059, 1889 წ.

96. 1892 წლის ნომბრის 17. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მოხსენება ბეჭდვითი საქმის მთავარსამმართველოს უფროსისადმი კერესელიძის შუამდგომლობაზე სასოფლო-სამეურნეო შურნალ „ცისკარის“ განახლებაზე უარის თქმის შესახებ.

Бывший редактор — издатель еженедельной сельскохозяйственной газеты «Цискари» коллежский секретарь И. Кереселидзе обратился в Кавказский цензурный комитет с просьбой об исходатайствовании ему разрешения снова издавать в Тифлисе под его редакторством ежемесячный сельскохозяйственный журнал на грузинском языке под названием «Цискари» (Заря) по программе утвержденной в 1886 г.

Препровождая при сем прошение г. Кереселидзе с приложением программы честь имею донести вашему превосходительству, что г-ну Кереселидзе разрешено в сентябре 1886 года издавать газету «Цискари», в апреле 1887 г. он был уже принужден ходатайствовать о разрешении издавать газету вместо двух раз в неделю только однажды, ввиду недостатка как материальных средств, так и сотрудников и крайне ограниченного числа подписчиков, а в апреле 1888 года издание «Цискари» было признано Главным управлением [по делам печати] окончательно прекращенным.

Новое ходатайство г. Кереселидзе не представляет никаких ручательств в том, что возобновленное издание будет редактироваться...² с большим пониманием потребностей грузинских сельских хозяев, которые по-видимому обнаруживали весьма слабый интерес к подобного рода специальным периодическим изданиям, доказательством чего служит неловкое положение другой, издающейся с 1887 г. в Тифлисе еженедельной сельскохозяйственной газеты «Меурне» (сельский хозяин), которая вышла в текущем году в количестве 16 выпусков, причем последний номер выпущен 19 мая. «Меурне» получает ежегодную субсидию от дворянского банка в размере 600 руб.

Принимая во внимание вышеизложенное, комитет полагал бы отклонить ходатайство г-на Кереселидзе.

ცსსა, ფობ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 27—28. პირი, ხელით ნაწერი.

¹ მრავალწერტილი საბუთისა.

² სიტყვა არ იკითხება.

97. 1892 წლის დეკემბრის 5. — ბექდვითი საქმის მთავარსამართვე-
ლოს მიმართვა აკაკისის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარისადმი ფურ-
ნალ „ცისკარის“ გამოცემაზე უარის თქმის შესახებ.

Вследствие представления за № 2710, Главное управление по де-
лам печати имеет честь уведомить в. пр-ство, что ходатайство
коллежского секретаря Ивана Кереселидзе о разрешении ему издавать
в гор. Тифлисе ежемесячный сельскохозяйственный журнал на грузин-
ском языке под названием «Цискари» (Заря) признано г. министром
внутренних дел неподлежащим удовлетворению.

Начальник Главного управления по делам печати Е. Феоктистов.

ცსსა, ფონ. 480, ანაწ. 1, საქ. 716, ფურ. 29. დედანი, ხელით ნაწერი.

98. 1892 წლის დეკემბრის 24. — განცხადება ივანე კერესელიძის გარდა-
ცვალების შესახებ.

21 декабря, в 2 часа ночи, скончался от воспаления легких грузин-
ский писатель, бывший редактор журнала «Цискари» и «Гутниседа»
Иван Иванович Кереселидзе. Похороны состоятся в субботу, 26 декаб-
ря. Вынос тела из квартиры (Авлабар, Эчмиадзинская улица, д. Наза-
рова) в 1 час дня.

გაზ. «Кавказ», № 341, 1892 წ.

99. 1893 წლის იანვრის 10. — აკაკი წერეთლის მოგონება სათაურით
„ორი შეხვედრა“ ივანე კერესელიძის შესახებ.

ტფილისში ჩამოვედი 1862 წელს, თუმცა ისე ვიყავი დაღალული, რომ მარ-
ტო ერთი ღამის მოსვენება არ კმაროდა გამოსაშუშებლად. მე მაინც მეორე
ღღესვე აღრე წავედი „ცისკრის“ რედაქტორის სანახავად, რომელსაც პირადად
ვერ ვიცნობდი და მიწერ-მოწერით კი დიდი ხნის მეგობრები ვიყავით. ის იღვა
საკუთარ სახლში ალექსანდრეს ქუჩაში და სტამბაც აქვევ ჰქონდა. ერთმა ახალ-
გაზრდა ტან-მორჩილმა ქალმა გამიღო კარი და ჩემი ვინაობა რომ გაიგო, ნათე-
საურად შემომცინა და თანაც შესძახა ქმარს:

— ივანე! ივანე! ყმაწვილო, გამოდი, ნახე, ვინ გვესტუმრა!

გამოვიდა ერთი შავგვრემანი კარგი თვალ-ტანადი ვაჟკაცი, ამათვალიერ-
ჩამათვალიერა და ბოლოს ჩემი სახელი რომ ვუთხარი, სიცილით გადამხვია.
ის იყო ივანე კერესელიძე. საკვირველი მწუხარე სახე ჰქონდა. რომ იცინოდა,
მაშინაც თითქო სტირისო, ასე ეგონებოდა კაცს, მაგრამ ეს მოქმუხვნა-სევდი-
ნობა შვეწოდა და სასიამოვნო საყურებელიც იყო. შემოიწვია ოთახში. იქ მოხუ-
ცებული ქალი დაგვხვდა. ის მისკენ მიბრუნდა და უთხრა:

— დედი, ეს ის არის, რომ დასწერა: „გულს პერანგი დაჰფართხალეზოს“.
 ხომ გახსოვს? აჲ, ნატრობდი, ნეტავი მაჩვენაო!... აი, ავისრულდა კიდეც ნატვრა.

— უი, მართლა, შვილო!— წამოიძახა ბებერმა და გადამეხვია. დამსვენს,
 შემომისხდნენ გარს სამივე ისეთი შეხაფიფებით, თითქოს მათი ღიდი ხნის და-
 კარგული შვილი ვყოფილიყავ და დამიწყეს მუსაიფი.

რედაქტორი მეკითხებოდა, თუ როგორ არიან, რას იქმნენ და რას ამბო-
 ბენ „ცისკრის“ შესახებ პეტერბურგში სტუდენტებო? მოხუც დედამისს უნ-
 დოდა უფრო იმერეთის ამბები შეეტყო და ახალგაზდა ცოლი კი ლექსებზე მე-
 საუბრებოდა. არ ვიცოდი, რომელი ერთისთვის უნდა მეგო პასუხი და ცოტა
 ხანს შემდეგ წასვლა დავაპირე. მაგრამ რედაქტორმა როგორღაც ახირებულად
 შემომხედა, გაიცინა, ბროლივით კბილები გამოაჩინა, გადააქნია თავი და მითხრა:

— რაო, ყმაწვილო, ეკალმა ხომ არ გიჩხვლიტა? საღ მიდიხარ, რომ მიდი-
 ხარ? ვაიმე, ვაიმე შენც სკვინჩაობა გცოდნია? ვინ პოეტი და ვინ ეგა? განა შენც
 სხვებს უნდა აპყვე? სკვინჩობა! აი, ამოვარდეს მაგისი მომგონი!... მაგრამ ეგე-
 ბა, არ იცი თუ რას ვეძახი სკვინჩობას? „ვიზიტს“! ერთი სკვინჩა ჩიტი არის
 მოუსვენარი. ჯერ ერთ ხეზე შეხტება და დაიძახებს, მერე მეორეზე გადაფრინ-
 დება... მერე მესამეზე და ამგვარად, სულ ჩამოივლის მთელ ტყეს. ახლანდელი
 ვიზიტობაც სწორედ ამისთანაა!... ბიჭო, თუ არაფერი საქმე გაქვს, რად მოდი-
 ხარ? და თუ სათქმელი რამა გაქვს, მოიცადე და მითხარი. გიყვით რათ გარბი-
 ხარ? არა, მე ქართველი კაცი ვარ და ძალიან მეჯავრება ჩიტირეკიობა!... შენ
 ახლა საღ უნდა წახვიდე? სასტუმროში? აბა, კიდეც ეგ სასტუმრო დაგვყვენებს
 ჩვენ თვალებს! იქ ხომ წყალსაც ვერ იშოვნი უყიდლად? ერთი სადილი ერთი
 თვის ხარჯად დაგიჯდება. მერე, რას გაქმევნ, იმასაც რომ ვერ გაიგებ?! შეიძ-
 ლება მოხრატული თავი მოგიტანონ და შენ კი მწყერი გეგონოს. სჯობია ჩვენ-
 თან დარჩე სადილად. კაი მწვადი, კაი ჩიხირთმა, ყველი, წვანილი, ზედ კაი
 ღვინო, კაი პური და კაი გულიო...

მე სანამდი დავეთანხმებოდი, იმან ბიჭს დაუძახა. შემოვიდა ერთი პატარა
 მკერცხელი ახალგაზდა და გაჩერდა.

— ამას არ იცნობ, ბიჭო, ვინ არის?— ჰკითხა ბატონმა — ეს თქვენე
 აკაკი არის.

ბიჭმა შემომხედა და გაიღრიალა:

— არ ვიცი, ბატონო, მარა ახლა კი ვიცი! უპასუხა მარდად.

— ჰო და! მაშ ახლა შენებურად უნდა დატრიალდე. „სტატია“ აწყობილი
 გაქვს?

— ავაწყე ბატონო.

— კეთილი. სამზარეულოში?

— რიგზეა, ბატონო ყოლიფერი...

— მაშ ახლა გასწი შვილო, ჩამოუარე ჩვენებს ყველას, დიმიტრის*, ალექ-
 სანდრეს**, ლავრენტის***, ერთი სიტყვით ყველა ჩვენებს! ხომ იცი შვილო?...
 და სთხოვე, რომ დღეს სადილად ჩემთან მომხანდნენ, გესმის?

* ბერივეი, ** ორბელიანი, *** არდაზიანი.

ბიჭი შურდულივით გაეარდა.

— აი, ეს ბიჭი ხომ ნახე?— განაგრძო ივანემ. იმერელია. წელიწადი არ არის ჯერ, რაც გურიიდან ჩამომგვარეს. ანბანი ისწავლა და დღეს პირველი მესტამბეა... ნახავ თუ ცოტა ხანს შემდეგ ლექსების წერაშიაც არ მაჯობოს! ასე ნიჭიერები ხართ, შვილო, იმერლები. მერე მიუბრუნდა ქალებს:— დიასახლისებო! აბა თქვენ ახლა სამზარეულოს მიხედეთ და ჩვენ კი აქ ვიქნებითო. დავჩინით მარტო და ჩამოვადგეთ საუბარი მწერლობაზე. სხვათა შორის მითხრა, რომ შენი უქანასკნელი ლექსი „შამილის სიზმარი“ ძალიან მომწონსო. ეფრემ* მღვდელსაც მოეწონა, ცენზორსაო, მაგრამ ჯერ მაინც ვერ დავებეჭდავო... ამ ლაპარაკში რომ ვიყავით, შემოვიდა ერთი შუა ხნის კაცი ზრდილობიანად მოგვესალმა და რომ გამოვემცნაურეთ ერთმანეთს, ნელი ხმით მითხრა მიაშაო და მიჯდა განზე. ის იყო ლავრენტი არდაზიანი. როგორც ავტორს „მეგდანუაშვილისას“ სხვანაირად დაუწყვე ყურება და ცოტა ხნით სიჩუმე ჩამოეკარდა.

— რას გაჩერებულხარ? თუ მაგას უცდი, ეგ დიდ ხანს არ ამოიღებს ჩემს. მაგას არ უყვარს ლაპარაკი... ერთს იტყვის, მაგრამ კარგსო — სთქვა მასპინძელმა და მიათითა ლავრენტიზე — აი, მაგას მოეწონა შენი ლექსიო.

— რომელი!— იკითხა ლავრენტიმაც — „შამილის სიზმარი“, — დიად, მომეწონა. იბეჭდება?— არა.

— რატომო? ცენზორ...

— გრიგოლმა არა ქნა. ნამეტანი გამბედავად არის დაწერილი და კილოც იმერულიაო. ჯერ არ მინდა, რომ ვაწყენინო და მერე კი უთუოდ დავებეჭდავ.

— როდის მერე?

— ჩემ საქმეს, რომ მოვრჩები. რა ვქნა! მეტი რა გზა მაქვს, რომ არ დაუჯერო? რაღად დავფიცო, ჩვენიანები ხართ... ეს ოხერი სახლი მაქვს პრიკაზში შეტანილი და ვცდილობ, რომ მაპატიონ ვალი. გრიგოლიც შუამავლობს, მპირდება:— ჩვენი ყველაფერი მიაქვსო და ჩვენც რომ ყვავს კაკალი გავადგებინოთ, რა ცოდვააო.

ლავრენტიმ გაიღიმა. ივანემ შენიშნა და ჰკითხა:

— რას იცინი, მძრახავ განა?

— არა! მე სულ სხვა რამე მომაგონდა:— სთქვა დინჯად არდაზიანმა:— პატარძალი „ჯიჩი, ჯიჩის იბახოდა, საყენს აპნევდა და ქათმები კი ყოველი მხრით მიფართქილობდენ მისკენ. ხეზე აქვე მახლობლად გარეული ქათამი იჯდა და იმან გადმოსძახა შინაურ მოძმეებს:— ჰაი, თქვე უბედურებო! არ იცით, რომ მაგ საყენკით მოგიტყუებენ, მიგიჩევენ, გავასუქებენ და როცა დასჭირდებათ, ლიჭილიკის გიზმენ, თავს მოგჭრიან და შეგჭამენო.

— მერე ქათმებმა აღარ უბასუხეს, რომ სანამღი ჩვენ გავსუქდებოდეთ, შენ ხომ ორჯერაც მოკვდები შიმშილითო? ჰკითხა კერესელიძემ.

— არა, ეგ რომ ეკითხათ, პასუხსაც მიიღებდენ: გარეული ქათამი ამას ეტყოდა:— მართალია, ვერ გავსუქდები, მაგრამ შიმშილით მაინც არ მოკვდები.

* აღექსივე-მესხივეი.

ბი. სოფელი განიერია, თავს დავირჩენო... ძალუენებურად გასუქებას, ჩემს ნებაზე რომ მქლედ ვიყო, ის მიჩვენიაო...

როგორც შევატყუბაასი გაგრძელებოდა, მაგრამ ამ დროს ორი სტუმარი შემოვიდა: ერთი მუნდირით და მეორე ქართული კაბით. პირველი იყო დიმიტრი ბერივეი, მოლექსე და მეორე თ-დი ალექსანდრე ორბელიანი. მასპინძელმა ზუმრობით ვილაღ იმერლად წამადგინა. ალექსანდრეს იმერლების ხსენებაზე ღიმილი მოერია და სთქვა: ძალიან მომწონს იმერეთი და მიყვარს იმერლები!... ქართველობა ჯერ კიდევ იქ უფრო წმინდად არის შენახული. აქ კი ყოველივე-თი, ენა, ზნე, ჩვეულება თითქმის გადასხვაფერებული გვაქვს. ასე გასინჯეთ, რომ სიმღერასაც ველარ ვახერხებთ ქართულად... ბაიათებსა და შიქსტებს გავკივით. ზურნა-დაფის ხმაზე ჩვენი საქრისტიანო ამოვარდა; მეფეები და ერი ეწაბა და ჩვენ ღლეს კიდევ მოგვწონს და გვენატრება ის ხმა. მაგრამ სულ სხვა არის იმერული ჩანგური და ზედ ღიღინიო... ქართული გული იგრძნობს, რომ იმ ჩემბში ძალაც ქართულია ჩამარბული!... ამგვარად, და ამ კილოზედ აღაპარაკ-და მოხუცებული ალექსანდრე, თითქო თავის თავს ელაპარაკებო და თანდა-თან ცხარობდა. ბერივემა წასჩურჩულა მასპინძელს:

— ივანე, შეაჩერე, თორემ ხომ იცი მაგის ამბავი! თვითონაც ატირდება და ჩვენც აგვატირებს და რა დროსია?

მასპინძელმა მართლა გააწყვეტინა სიტყვა და უთხრა:

— ბატონო ალექსანდრე, ეს რომ იმერელია იცი, მაგრამ თავისთავად ვინ არის, ის ხომ არ იცი? აკაკია, აკაკი!

ამ სიტყვებზე ალექსანდრე წამოდგა და გადამეხვია. ბერივემა კი მხოლოდ ხელი გამოიმშვირა. ამ ხალხის ქცევამ, მათმა გულ-გახსნილმა ლაპარაკმა და აღტაცებულმა კილომ სწორედ რომ გამაყვირვა. ლაპარაკობდნენ ლიტერატურაზე, ჩვენს წარსულზე, მომავალზე და სხვა საზოგადო საქმეებზე, თუმცა ისინი შუახნის კაცები იყვნენ და მე ჯერ სრულიად ახალგაზდა, მაგრამ, მათი კბაუჯური აღტაცება მეხარბებოდა... სადილად მასპინძელიც და სტუმრებიც ასე გახალისდნენ, რომ მთვრალეებსა ჰგვანდნენ. მაგრამ ისე ღვინით არ ყოფილან მთვრალნი, როგორც სიამოვნებით.

კედელზე ჩამოკიდებული იყო თარი, ჩონგური, დაირა, დიპლიპიტო, სალა-მური, ჭიანჭური და სხვანი. მასპინძელმა ჩამოიღო თარი, დაუჭრა და დაამღერა:

ამ სოფლისა ცხოვრება
ვერცხლით არ მოიპოვება,
მდიდარიც ბევრი ნახულა
ოხრად რჩენოდეს ქონება...

შემოსძახა და მიუბრუნდა ალექსანდრეს. — ბატონო, მართალია გძულს ეს სიმღერა, მაგრამ რა გქნათ რომ მაინც კარგია. — ვინ მოგახსენათ? ეს სიტყვებიც კარგია და სიმღერის კილოც — უბასუხა ორბელიანმა. — ეგ სწორედ ნამდვილი ქართულია. მე ვამბობ, თათრულ კილოზედ და ბაიათებზე.

— ვიცი, ვიცი. რომ თქვენი ხათრი არა მქონდეს, აი, ჩემ დედაკაცს ვამღე-

რებდი... მეგრე მომიბრუნდა და მითხრა:—იცი, როგორ, იპლერის ბულბულია, ბულბული! ეს ხომ აქტრისად იყო. ერისთვის დროს. მეც იქ ვიყავ. ამისმა სიმღერამა და თამაშმა გამაგიჟა და გადაძრია. ვინ იცის, რაები არ ჩაედინე მაგის გულისთვის! რომ მოგიყვე, რომანია, რომანი... მაგრამ ახლა დრო არ არის კვლავ გეტყვი როდისმე...

სუფრამ დიდხანს გასტანა და მზიარულება თანდა-თან მატულობდა. ნასადილევს ყველა ისე ვიყავით გამზიარულბული, რომ მეტი აღარ შეიძლება. ყველანი სიყვარულით მეპყრობოდნენ და თანაც, როგორც ახალგაზდას, დარიგებას მაძლევდნენ. ორბელიანი ქვეყნისთვის თავ-დადებას მირჩევდა, კერესელიძე ბევრ წერას, არდაზიანი მეუბნებოდა, არ აპყვე ზოგიერთებს, რაჯულზე მტკიცედ იყავიო, და ღიმიტრი ბერიევმა გამისხმო განზე და მითხრა:

— მე შეგატყე, რომ ჩემი დანახვა არ გიამა, იმიტომ, რომ კვარტლის მუნდირი მაცვია. მაგრამ არც მაგრე გამოაშვარავება ვარგა თავის გრძნობისა. ეგების არც მე... მაგრამ არ გაგვიონია, ძალა აღმართსაც ხნავს. ვინ იცის, ეგების ამ მუნდირში მე სულ სხვა გული მიცემდეს, გარეგნობით კაცი არ გაისინჯებო.

ამ ახალ გაცნობილების დარიგება დღეს სასიამოვნოდ მაგონდება. მაშინ, როგორც ყმაწვილს, არ მეპიტნავა და დედაპირე მკვახე პასუხი მიმეცა, მაგრამ რედაქტორმა აიღო ჭიქა და დაიძახა:

— ეს ღმერთმა აცხონოს და საუკუნოდ განსვენება მისცეს პაატა ციციშვილს!

ამ სადღევრძელოზე ყველამ სიცილი დაიწყო, გარდა ორბელიანისა, რომელიც რე მომიბრუნდა და მითხრა:

— ნამეტანი არა ვარგარაო და ჩვენ ქართველებს კი ზომა არა გვაქვს! და თანაც ისიც მიაზბო, თუ რად იგონებენ პაატას?

პაატა ციციშვილი ყოფილა ძალიან პურადი ქართველი, დღე და ღამ სტუმრობაზე ყოფილა გადაყოლილი. ერთხელ მუხრან ბატონს შეუთვლია მისთვის მოციქულის პირით:— ბეჩა პაატაე! მე უფრო ბევრი შეძლება მაქვს შენზედ, მაგრამ შენსავით კი არა ვცხოვრობო. ერთხელაც არის ხომ შემოგვეკმება ყველაფერი და ჩერე რაღას იზამ? მაგის პასუხს ხვალ დილით მოგასხენებო, შეუთვალა პაატამ. მეორე დღილას თურმე გაიხედა მუხრან ბატონმა, შეხედა ციციშვილის სახლს, რომელიც იმის სახლის პირდაპირ იდგა, და დაინახა, რომ ფიცარია გამოკიდებული და ასე ეწერა: „მოდით სტუმრებო! სანამ მაქვს შეძლება, ჩემებურად სულ ასე ვსჭამ და ასე ვიცხოვრებ და როცა აღარ მექნება რა, მეც მუხრან ბატონსავით დავრჩებიო“.

ამ ანდაზას თურმე ძალიან ხშირად იმეორებდა კერესელიძე და იმ დღეს ჩემთანაც სოქვა.— იმ დღეს ძალიან გვიან გამოვეთხოვეთ მასპინძელს და წავედით ჩვენ ჩვენს სახლში.

შემდეგში კიდევ უფრო დაუუახლოვდი ივანე კერესელიძეს და დაერწმუნდი, რომ ის ძალიან გულკეთილი და ქვეყნის ერთგული კაცი იყო. ცოტა ახირებული ლაპარაკი იცოდა, მაგრამ ეს კიდევ შევნოდა... საკუთარ — ფერს სდებდა!... დრო და ვითარებამ შემდეგში ერთმანეთს დაგვაშორა.

ზარზან, სწორედ ოცდაათს წელს შემდეგ, ქუჩაში შემეყარა ერთი ვიღაც მოხუცი კაცი. გაჩერდა და შემომძახა: „კაცო, ეგ შენა ხარო?“ მეც შევჩერდი და ვიცანი კერესელიძე. — ღმერთო რა ცუდია სიბერე და რანაირად სცვლის კაცი! ძველი ნაცნობი კერესელიძის ნიშან წყალიც აღარ ეტყობოდა. სახეს მწუხარების ბეჭედი ღრმად დაესვა. რას მიყურებო! მითხრა მწუხარე ხმით. — გიყირს განა, რომ ასე მხედავ?... ასე სცოდნია ამ მუხთალ სოფელს.

დავბერდი, დავჩაჩანავდი,
წვერი შემექნა ჭალარა. —
შინ ცოლშვილს მოვჭლებივარ,
ბატონს უნდებვარ აღარა!...

მოიცა, შვილო, შენც ასე მოგივა, მაგრამ რას ვანბობ? შენ ღმერთმა გაშოროს ჩემი დღე. — კი სიბერეც კარგია, მაგრამ ჩემი ღმერთმა შეინახოს. — ის კურთხეული დრო, შენ რომ გინახავს, წავიდა. ჩვენიანები, ვისაც იცნობდი, წავიდნენ, აღარ არიან... ლავრენტი... დანიელი*, დიმიტრი, ალექსანდრე და სხვანი. მელა დავრჩი ობლად და მე რომ ჩემი გაჭირვება შევჩვილო, გულის მოსაფხანად, აღარავინ დარჩენილა. — სულ სხვა დრო მოვიდა, სხვა კაცები!... ჯვარცმული ვარ, სწორედ ჯვარცმული. აი, ახლაც სუდიდან მოვდივარ. ღარიბი ხომ ყველასთან მტყუანია. — ამტეხია ერთი ვიღაც იუდა მოვალე და მალჩობს: ხან დილას შემათრევს სულში და ხან საღამოს... ვეუბნები: კაცო, ქრისტიანო, რა მოგიცია, რომ მთხოვო? უსამართლოდ ლისტი ჩავიგდია ხელში და მალჩობს?... პა, შვილო, მიიხედ-მოიხედე, თუ რამე მეზადოს, წაიღე და მომშორდი!... არა! უნდა კოტრად „ნესოსტოიატელნად“ გამოგაცხადო; ამ აზრით შემეყვანა დღეს სულში, მაგრამ ღმერთმა უშველოს მღებროვს, ტყუილად კი არ უყვარს საწყალ ხალხს. მე ვუთხარი, არაფერი მაბადია-მეთქი.

— რა ხელობისა ხარო.

ქართველი ლიტერატორი-მეთქი.

— მაშ თუ მაგრეა, ნაწერები გექნება და ეგეც ქონება არის, და აქედან დაკმაყოფილდეს შენი მოვალეო!

ამ ერთ ჭირს! გადავრჩი, მაგრამ სხვებს? რომელ ერთს გავუძლო. მაგრამ ამ გზაში რომ გავაჩერე და შემოგჩივი, არა სჯობია, ჩემსა წავიდეთ!..

მომკიდა ხელი და წამიყვანა, ახალ გოლანდიაში იღვა, მის ოთახში რომ შევედი, შევკრთი... ძველებურად ველარა ვნახე რა! თარი და ქიანური კი ისევ კედელზე ჰქონდა ჩამოკიდებული.

— „აი, აბა, ამაზეა ნათქვამი — კიდეც დამიწყო:

ჩემი ავლა-დიდებაო,
კატას აეკიდებაო!

ერთი რაღაცა საცოდავი მამული მქონდა, იმასაც მიყიდის ბანკი, გუშინ მიველი დავუჩოქე საზოგადოებას, მაბატივეთ, ნუ გამიყიდით და უარი მი-

* კონქაძე.

¹ საბუთში: „ჭორს“.

თხრეს: უსტავი ნებას არ გვაძლევსო. ვინ მე და ვინ მათხოვრობა, ღმერთი დევ სხვამ გამაბედინა. საზოგადოთ ქართველისგან მამულის შეღვევა, ღვთის გამობაა. ჩვენი მიწები, სხვების ნეხვიან მიწებს კი არა ჰგავან,— „ჩვენი ქვეყანა გმირთა აკლდამაო,— ალექსანდრე იტყოდა ხოლმე. მე და ჩემმა ღმერთმა, რომ მართალია!... ჩვენი მიწები სულ ქართველების, ჩვენი მამა-პაპების სისხლით არის მორწყული და ძვლებით დაპოხიერებული. ის უნდა ვიგინდარას, უტყოს, ჩაუარდეს ხელში და ჩვენი სიწმინდე ფეხითა სთრგუნოს. ვისაც შაფანსკის მეტი არა დაუღვრია რა, ის, რასაკვირველია, არას ინალვლის. იმან რა იცის, თუ რა ნათესაური კავშირი აქვს ჩვენს მიწას ჩვენთან.— ჩემი დღე და სიფელი სულ ამას ვჟადაგებდი და დღეს კი ჩემი თვალითვე უნდა ვნახო, როგორ ჩაივლებენ ხელში ჩემს სიწმინდეს ვინმეები.— ამასა ვსწუხვარ, თორემ განა ქონების სიხარბე მაქვს?

ამგვარი რამეები ბევრი ილაპარაკა. ბედს უჩივოდა... მეც ჩემის მხრით ვანუგეშებდი და ვეუბნებოდი, რომ სახელი და დიდებაც კარგი რამე არის-მეთქი, მაგრამ ის კი წამდაუწუმ იძახოდა:

რათ მინდა შენი დიდებაო,
შიმშილით კუჭი მიხმებაო. და სხე.

ბოლოს მითხრა: ძალიან მიამა, რომ შემოხვედი. შენც უსახლკარო ხარ და მეც — არცარა შენა გაქვს და არც მე. მოდი, ერთი, ჩვენი არაფერები შევაერთოთ და პური ერთად ვსჭამოთო.— მეც დავეთანხმე, დაერჩი სადილად.

სუფრაზე ნელ-ნელა გამხიარულდა ივანე. დაავიწყდა დარდები, ჩამოაგდო საუბარი საზოგადო საქმეებზე და სრულიად შეიცვალა.— ძველად ბერძნებს სწამდათ, რომ ხანდახან, განგებ ჩამოდიან ღმერთები და მათ რჩეულ კაცებს შეენებას უმატებნო. სწორედ მართალია, როდესაც კაცი მაღალი, ღვთიური რამეთი არის გამსჭვალული, მაშინ მისი შინაგანი ძლიერება გარეგნათაც იხატება და შეენება უმატება.

ამგვარ ყოფაში ჩავარდა მაშინ კერესელიძე. სახე გაუბრწყინდა, თვალები გაუდიდდა, გაიმართა წელში, ჩამოიღო დიდ ხნის ხელ-უხლები თარი, ჩამოჰკრა სიმებს და დაამღერა:

„ხან მაქვს ყველი და პური;
ხანდახან მშვიერი ვარ,
მაგრამ ბედს ჰრ ვემღერი,
მაინც ბედნიერი ვარ!...“

სთქვა და ამოიოხრა — იმღეროდა, მაგრამ ის სიმღერა ორ-აზროვანი და ორ-ხმოვანი იყო. სახეც აერია... ცალი თვალით იცინოდა, მაგრამ მეორეთი კი

სტიროდა. და მეც, დღეს რომ მის საფლავს ვუყურებ, ორი თვალი ცრემლით მევსება.

საუკუნოდ იყოს შენი ხსენება, კარგო ქართველო¹.

ა კ ა კ ი.

გაზ. „კვალი“, 1893 წ., № 2.

100. 1894 წელი.— ზოგიერთი ცნობები ივანე კერესელიძის ბიოგრაფიიდან.

ივანე კერესელიძე დაიბადა 1829 წელს, სწავლა მიიღო თბილისის საზნაურო გიმნაზიაში, სადაც სწავლის დამთავრების შემდეგ მასწავლებლად და სკოლების ზედამხედველად იყო.

1853 წ. კერესელიძემ გამოსცა ქართული ანბანი, შემდეგ წლებში კიდევ რამდენიმე წიგნები გამოსცა, 1857 წელს დაიწყო ჟურნალი „ცისკარის“ გამოცემა, რომელიც 1874 წლამდე გამოდიოდა. მერე ისევ განაახლა 1887 წელს. მაგრამ დიდხანს ვერ გასტანა და უქონლობის გამო იძულებული იყო გაზეთი დაეხურა.

1861 წ. დაიწყო პირველად ქართულ ენაზე სამეურნეო გაზეთის „გუთნის-დღის“ გამოცემა, რომელიც კარგა ხანს გამოდიოდა.

ივანე კერესელიძე მეტად გულწრფელი და უანგარო მუშაკი იყო ქართველებში. ყველაფერში სცადა თავის თავი, აქტიურობაც კი გამოუტლია ქართულ თეატრის პირველ დაწყებაში. იგი წერდა მრავალ ლექსებს, მოთხრობებს, პიესებს, კრიტიკულ წერილებს და სხვა.

უკანასკნელ წუთამდე საქმეში და მუდმივ ცდაში იყო. გარდაიცვალა სიღარიბეში 1892 წელს. დაასაფლავეს დიდის ამბით და პატივით დიდუბის ეკლესიაში.

ვ. გუ ნ ი ა, „საქართველოს კალენდარი“, 1894 წელი, გვ. 437.

¹ საბუთი იბეჭდება ორთოგრაფიისა და სტილის შეთავაზებით.

ა. იოვიძე

სერგეი მესხი და მეზის ცენზურა

მე-19 საუკუნის ქართულ ჟურნალისტიკას, რომელსაც იმავე საუკუნის ათიანი წლების ბოლოს ჩაეყარა საფუძველი,¹ ბევრი ბრწყინვალე და გამოჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის სახელი ამშვენებს, სოლომონ დოდაშვილი, გიორგი ერისთავი, ივანე კერესელიძე, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, სერგეი მესხი, ივანე მაჩაბელი და სხვა გამოჩენილი ქართველი მწერლები და მოღვაწეები ქართული პრესის სულისჩამდგმელი და უანგარო მუშაკები იყვნენ.

მაგრამ ამ გამოჩენილ მოღვაწეთა შორის სერგეი მესხს, როგორც პროფესიონალ ჟურნალისტს, განსაკუთრებული ადგილი მიეკუთვნება. საქმე ის არის, რომ ქართული პრესის ზემოხსენებულ მუშაკთა დიდი უმრავლესობა ძირითადად სხვა საზოგადო სარბიელზე მოღვაწეობდა. სერგეი მესხი კი, შეიძლება ითქვას, სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლიდან სიკვდილამდე თლიანად ქართულ პრესას ემსახურებოდა.

* * *

გამოჩენილი პუბლიცისტი და მე-19 საუკუნის ქართული ჟურნალისტიკის შეუდარებელი მოღვაწე სერგეი სვიმონის ძე მესხი დაიბადა 1844 წლის 12 ოქტომბერს სოფელ რიონში. სერგეის მამა სვიმონი საშუალო შეძლების აზნაური იყო, რომელსაც 13 შვილი ჰყავდა. მშობლებმა დიდი მზრუნველობა გამოიჩინეს, რომ შვილებს ღრმა და საფუძვლიანი სწავლა-განათლება მიეღოთ და ის სამშობლოს კეთილდღეობისათვის გამოეყენებინათ. ეს ზრუნვა შვილებმა საცესებით გაამართლეს. ისინი თითქმის ყველანი საზოგადო სარბიელზე იღვწოდნენ და მშობლიური ქვეყნის აღორძინების საქმეს თავდადებათ და უანგაროდ ემსახურებოდნენ. „მესხის ოჯახი ქართული კულტურის მთელი ხომლია, რომლის ყოველი სანთელი მეტნაკლები სიძლიერით, მაგრამ ერთგვარი ურყეობით იწვოდა მრავალი წელი“, სამართლიანად აღნიშნავდა ნიკოლოზ ლორთქიფანიძე სერგეის დის, ანას გარდაცვალების გამო.

სერგეი უფროსი შვილი იყო სვიმონის ოჯახში და სწავლის დამთავ-

¹ პირველი ქართული გაზეთი — „საქართველოს გაზეთი“ 1819 წლის 8 მარტს გამოვიდა. იხ. მ. გ. ცაიშვილი, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, 1954 წ., გვ. 47.

საისტორიო მოამბე

საისტორიო მოამბე

რების შემდეგ უმცროსი და-ძმების აღზრდაში მშობლებთან ერთად ისიც მხურვალე მზრუნველობას იჩენდა.

ს. მესხმა საშუალო განათლება მიიღო ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში, რომელიც 1863 წელს დაამთავრა. იმავე წელს ის მიღებულ იქნა პეტერბურგის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე კავკასიის სტიპენდიატად. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ 1867 წლიდან ის მსახურობდა ქუთაისის სახელმწიფო ქონებათა სამმართველოს მდივნად.

1869 წლის 11 აპრილიდან ს. მესხი გ. წერეთლის პეტერბურგში გამგზავრების გამო დროებით „სასოფლო გაზეთს“ ხელმძღვანელობდა როგორც რედაქტორი. ამავე დროიდან გაზეთ „დროების“ რედაქტორობაც ს. მესხს გადასცა გ. წერეთელმა.¹

1872 წლის 15 თებერვლიდან გაზეთ „დროების“ გამომცემლადაც ს. მესხი იქნა დამტკიცებული.²

1873 წლის ივლისში ს. მესხი სწავლის გასაღრმავებლად და საერთაშორისო საქმის უკეთ შესასწავლად საფრანგეთში გაემგზავრა, საიდანაც ის 1874 წლის შემოდგომაზე დაბრუნდა. ამ ხნის განმავლობაში გაზეთ „დროებას“ კირილე ლორთქიფანიძე რედაქტორობდა.

1874 წლის ოქტომბრიდან, საზღვარგარეთიდან დაბრუნების შემდეგ, ს. მესხი ისევ გაზეთ „დროებას“ ჩაუდგა სათავეში და 1883 წლის მაისამდე მას ხელმძღვანელობდა. 1883 წლის მაისში მძიმედ დაავადებული ს. მესხი გაზეთ „დროებას“ გამოეთხოვა და რედაქტორობა ი. მაჩაბელს გადასცა. ამის შემდეგ მას დიდხანს აღარ უტოცხლია.

იმავ 1883 წლის 22 ივლისს გაზეთი „დროება“ სამგლოვიარო განცხადებით იუწყებოდა: „ეს არის, ეხლა მოგვივიდა ფრიალ სამწუხარო ამბავი, დღეს 21 ივლისს, აბასთუმანში გარდაიცვალა 14 წლის მოამავე გაზეთის „დროებისა“, ჩვენის ლიტერატურისათვის წამებული სერგეი სვიმონის ძე მესხი. ამ უეცარის მწუხარეს ამბით თავზარდაცემულნი მეტს ვერას ვახერხებთ და კალამიც არ გვერჩის, რომ საზოგადოებისათვის თავგანწირულს კაცუნდ მკითხველს ვუთხრათ რამე გარდა ჩვენი განუსაზღვრელის მწუხარების გაზიარებისა“.

აბასთუმნიდან სერგეი მესხის ცხედარი ქუთაისს ჩამოასვენეს. მიცვალებულის კუბოს მრავალი გვირგვინი ამკობდა. მათ შორის „დროების“ რედაქციისაგან წარწერით „დაუფიწყარ სერგეი მესხს“. გიორგი წერეთლისაგან: „სერგეი მესხს—საქმეთა შენთა აღგიგეს უკვდავი ძეგლი ჩვენს შორის“. „მესხეთის და ჯავახეთის გლეხთა-მუშეებისაგან“ და სხვა.

ქუთაისიდან სერგეი მესხის ცხედარი გაასვენეს და დაასაფლავეს სოფელ რიონში. ცხედარს ხალხმრავალი პროცესია აცილებდა. გზაზე, სოფ. რიონის გადასახვევთან, მგრძნობიარე სიტყვა წარმოთქვა გიორგი წერეთელ-

¹ ოფიციალურად გ. წერეთლის მიერ ს. მესხისადმი გაზ. „დროების“ რედაქტორობის გადაცემის გაფორმება მხოლოდ 1870 წლის სექტემბერში მოხდა.

² იბ. საბ. № 15.

მა, რომელმაც განსვენებული დაახასიათა, როგორც მგზნებარე პატრიოტი და ქვეყნისათვის თავდადებული უანგარო მოღვაწე.

როგორც აღენიშნეთ, სერგეი მესხი 1869 წელს ჩაუდგა სათავეში გაზეთ „დროებას“ და სიკვდილამდე მის ზრდას, დაფუძკაცებას, ნამდვილ პოლიტიკურ, ცოცხალ ორგანოდ გადაქცევას შეაღია მან თავისი ძალღონე და შედარებით ხანმოკლე, მაგრამ მეტად მდიდარშინაარსიანი სიცოცხლე.

გაზეთი „დროება“ 1869 წლის მარტში გამოვიდა.¹ გიორგი წერეთლის ზეირ დაარსებული „დროება“ მოწინავე იდეებით შეიარაღებული ქართველი ინტელიგენციის, ე. წ. „ახალი ახალგაზრდობის ჯგუფის“, მისწრაფების გამომხატველი იყო. ამ გაზეთის გარშემო მისი არსებობის თითქმის 20 წლის მანძილზე თავს იყრიდა ყველაზე უფრო პროგრესული ძალები ქართველი საზოგადოებისა, ეს ძალები ძირითადად და უმთავრესად რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიების იდეებზე აღზრდილ თერგდალეულთა თაობას წარმოადგენდნენ, იმ თაობას, რომელსაც განათლება რუსეთში მიეღო, მაგრამ მშობლიურ ნიადაგს ღრმად და მტკიცედ დაკავშირებოდა და რუსეთის პროგრესულ-დემოკრატიული და რევოლუციური იდეები მექანიკურად კი არ გადმოეტანა თავის ქვეყანაში, არამედ საქართველოს სინამდვილესთან შეეხამებინა და ამის მიხედვით მშობელი ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესების გამომხატველი სამოქმედო პროგრამა შეეშუშავებინა. ეს პროგრამა ძირითადად ქართველი ხალხის იმდროინდელ ეროვნულ და სოციალურ ინტერესებს გამოხატავდა. ეროვნული კულტურის აღორძინება და ქართული ენის დაცვა მეფის რუსეთის დიდმპყრობელური პოლიტიკის შენოტევისაგან ერთის მხრივ, ხოლო მეორეს მხრივ, ბატონყმური ნაშთების აღმოფხვრა, ქვეყნის სასიცოცხლო ძალების სამოქმედო ასპარეზზე გამოყვანა და ახლებურად, ახალი ცხოვრების მიხედვით ამუშავება, შეადგენდა ამ პროგრესულ-დემოკრატიული ინტელიგენციის სამოქმედო პროგრამას. ეს პროგრამა თავისი შინაარსით და მიზანდასახულობით უეჭველად ეპოქის მოწოდების სიმალლეზე იდგა.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ თაობის უძლიერეს წარმომადგენელთა დიდი პოპულარობა და უსაზღვრო სიყვარული ჩვენი ხალხის ფართო მასებში სწორედ იმით აიხსნება, რომ მათი სამოქმედო პროგრამა ეპოქის (60—70 წლების) მაჯისცემას და ხალხის სასიცოცხლო ინტერესებს საუკეთესოდ გამოხატავდა. ცნობილია, რომ ხალხს ყველაზე უფრო ის საზოგადო მოღვაწე უყვარს და ის მოღვაწე ხდება ყველაზე უფრო პოპულარული საუკუნეების მანძილზე, ვინც მის ინტერესებს ყველაზე უფრო ემსახურება. აკაკის, ილიას და სხვა თერგდალეულთა დიდი პოპულარობა როგორც სიცოცხლეში, ისე მათი გარდაცვალების შემდეგ, ამით აიხსნება და არა მარტო მათი მაღალი მხატვრული პოეტური ნიჭით.

რუსეთისაგან განსხვავებით, ჩვენში ორგვარი ჩაგვრა იყო გაბატონებული. ეროვნული და სოციალური, და ბუნებრივია, რომ ხალხის პროტესტიც

¹ გიორგი წერეთელმა გაზეთი „დროების“ გამოცემის ნებართვა 1869 წლის 30 დეკემბერს მიიღო კავკასიის მთავრობისაგან, მაგრამ გაზეთის გამოშვება 1866 წლის 4 მარტამდე არ მოხერხდა.

ორგვარი ჩაგვრის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ამ ხალხის და ინტერესების გამომხატველი ინტელიგენციაც, როგორც „გარეშების საყვარი“, ამ ორგვარი ჩაგვრის წინააღმდეგ უნდა ამხედრებულიყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის გაირიყებოდა.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ქართველ მოღვაწეთა ერთი ნაწილის უნიადგობა იმითაც აიხსნებოდა, რომ ის ეროვნულ საკითხს უგულვებელყოფდა მაშინ, როდესაც მეფის რუსეთის კოლონიური ჩაგვრის პირობებში საქართველოში (სოციალურ საკითხთან ერთად) ეს საკითხიც აქტუალური იყო. ამით აიხსნება, რომ ეროვნული ნილილიზმის და უნიადგო კოსმოპოლიტიზმის მჭადაგებელი ინტელიგენცია ჩვენში მივიწყებას მიეცა. რასაკვირველია, უშეცდომოდ არავინ არის, და ზოგ რამეში თერგდალეულებიც ცდებოდნენ. მაგრამ მიუხედავად ამისა, სამოციან, სამოცდაათიან წლებში ისინი თავისი ქვეყნის საუკეთესო შეილები და ყველაზე უფრო მოწინავე ადამიანები იყვნენ. მათ ჩვენში, საქართველოს თავისებურ პირობებში, ის მოწინავე როლი შეასრულეს, რასაც რუსეთში რუსი განოჩენილი რევოლუციონერ-დემოკრატები ასრულებდნენ.

ეს აზრი იშვიათის გულწრფელობით და სიმართლით გამოხატა ქერთმა თერგდალეულთაგანმა — იაკობ გოგებაშვილმა,¹ რომელმაც განაცხადა, რომ „ისინი (თერგდალეულები, სამოციანი წლების ქართველი რევოლუციონერ-დემოკრატები. ა. ი.) ნატრობენ იმასვე, რასაც მოისურვებდნენ, ჩვენს ქვეყანაში რომ ემოქმედნათ: ბელისკი, დობროლიუბოვი, ავტორები რომანებისა: „ვინ სტყუის“. „რა ვქნათ“, „შედრინი და სხვანო“.

სამოციანი წლების ჩვენი პროგრესულ-დემოკრატიული ინტელიგენციის იდეებისა და პროგრამის პროპაგანდისტი და ცხოვრებაში გამტარებელი ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ შემდეგ გაზეთი „დროება“ იყო. „დროება“ მისი დაარსებიდან დახურვამდე (1866—1885), როგორც ეს თავის დროზე აღვნიშნეთ,² ჩვენი ქვეყნის ყველაზე უფრო პროგრესულ ძალებს ემყარებოდა, ამ ძალებს იკრებდა გარშემო, ქართული აზროვნების განვითარების ყველაზე უფრო მოწინავე პოზიციებზე იდგა და თავისი საკმაოდ ხანგრძლივი არსებობის პერიოდში ერთ-ერთი მოწინავე გაზეთთაგანი იყო მაშინდელ რუსეთში და ყველაზე უფრო მოწინავე ორგანო საქართველოში.

ს. მესხი გაზეთ „დროების“ ლირსეული ხელმძღვანელი და „ახალი ახალგაზრდობის ჯგუფის“ პროგრესულ-დემოკრატიული მიმართულების მტყიცე, თანმიმდევრული და პრინციპული წარმომადგენელი იყო.

ცხოვრების ასპარეზზე გამოსვლიდანვე ს. მესხმა მიზნად დაისახა დაცემული და მიძინებული სამშობლოს გამოფხიზლება, მისი ეკონომიურად აღორძინება, კულტურულად აყვავება და კოლონიური ჩაგვრისაგან განთავისუფლება. ს. მესხი არ ეკუთვნოდა ჩვენი ინტელიგენციის იმ ჯგუფს, რომელიც წარსულში ხედავდა ყოველივე სიკეთეს და წარსულის იდეალიზაციას

¹ იხილეთ ამის შესახებ ჩვენი: „იაკობ გოგებაშვილი“, 1951 წ.

² იხ. ჩვენი „ივანე მაჩაბელი და მეფის ცენზურა“, საისტორიო მოამბე, ტ. 9, 1956 წ.

ახდენდა. წარსულის საფუძვლიანად შესწავლამ და აწმყოს სწორად გაგებამ ათქმევინა მგზნებარე პატრიოტს ს. მესხს, რომ „ჩვენი ისტორიით ძნელად შეიძლება იმის მტკიცება და ჩვენება, რომ ძველად ჩვენი მეფეების ხელში საქართველო უფრო ბედნიერ მდგომარეობაში იყო, ვიდრე ესალ რუსეთის მფლობელობაში. უბედურ საქართველოს მშვიდობით, ბედნიერად და კაცურად თითქმის არაოდეს არ ღირსებია ცხოვრება. მაგრამ—წარსულ დროს ის უბრაატესობა მაინც ჰქონდა, რომ ხალხი სხვა ხალხისაგან დამოუკიდებელი იყო და იმედი ჰქონდა, რომ თავის გაჭირვებულ, გაძაღლებულ ცხოვრებას დღეს თუ არა ხვალ შეიცვლიდა.“¹

მიძინებულ ქვეყანაში სასიცოცხლო ძალების გამონახვა, ამ ძალების საშუალებით ხალხის ფართო მასების ამოძრავება და საერთო ფერხულში ჩაბმა უკეთესი მომავლისათვის საბრძოლველად—ესეთია ს. მესხის აზრით ძირითადი მოვალეობა მისი დროის მოწინავე თაობისა. „ჩვენი ხალხი, წერდა ის, შევიწროვებულია თავისი პოლიტიკური და სოციალური მდგომარეობით, მაგრამ ამასთანავე ის მიძინებულია... მოწინავე თაობის ვალდებულება იმაში მდგომარეობს, რომ გაუხილოს თვალი ამ მიძინებულ საზოგადოებას და დაანახოს ნამდვილი მიზეზი ყველა იმის გაჭირვებისა და უბედურებისა. თუ ჩვენი თაობა ამას მოახერხებს, მაშინ ის თავის ნამდვილ მოვალეობას ასრულებს, მხოლოდ მაშინ დაიმსახურებს ის საზოგადოების და შთანთქმავლობის ძაღლობას და სახელს.“²

ს. მესხს კარგად ესმოდა, რომ ხალხის გამოფხიზლება და საბრძოლველად დარაზნვა მეფის უკუღმართი რეჟიმის წინააღმდეგ ადვილი საქმე არ იყო, ცალკე პიროვნებების დაქსაქსული ბრძოლა ვეებერთელა ვეშაბის წინააღმდეგ სასურველ ნაყოფს ვერ გამოიღებდა. საჭირო იყო რამე ორგანიზაცია, რომლის გარშემო ჯერ მოწინავე თაობა უნდა გაერთიანებულიყო, ხოლო შემდეგ ამ თაობას დაძაბული მუშაობა ეწარმოებინა თავისი იდეების ფართო მასებში გასავრცელებლად. მოწინავე თაობის გარშემოსაკრებად და დასაორგანიზებლად ს. მესხს საუკეთესო საშუალებად გაზეთი „დროება“ მიაჩნდა. გაზეთის საშუალებით ის ფიქრობდა ხალხის შეგნების ამაღლებას, ხალხში საჭირო ქსელის გაბმას, მის გაერთიანებას განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ჩასაბმელად. ის წერდა: „ჩვენი სიცოცხლე მუდამ საზოგადო. შრომაში უნდა გავატაროთ...თუ რამე გაკეთდა ჩვენში, თუ რამე მუშაობას და განხრახვას შეუდექით, უთუოდ ეს „დროების“ რედაქციასთან უნდა დაიწყოს, „დროების“ რედაქციასთან უნდა მოგროვდნენ საქმის კაცები, ისეთი პირები, რომელთაც სამშობლოს საქმე უნდა იკისრონ. ჯერჯერობით ჩვენ ახალგაზრდობას მხოლოდ ეს გაზეთი, მხოლოდ ლიტერატურა გვაერთებს.“³

ს. მესხს ნათლად აქვს წარმოდგენილი, რომ გაზეთი დიდი დანაორგანიზებელი ძალაა, თუ მისი მუშაობა პრინციპულ სიმადლზე დგას, თუ გაზეთს გარკვეული და მტკიცე მიმართულება ახასიათებს, თუ ამ მიმართულების ცხოვრებაში გატარებისათვის ის თანამიმდევრულად იბრძვის.

¹ ს. მესხი, ნაწერები, ტ. 1, გვ. 144.

² იქვე, გვ. 103.

³ იქვე, გვ. 101.

ისტორიის პრესა, რომელიც ცდილობს ყველას "ასიაზმონოს, ყველა მიმართულება გამოხატოს, მესხის აზრით, ნებრძოლ მოწინავე პრესად ვერ გამოდგება. ს. მესხი კატეგორიულად აცხადებს: „გაზეთი, რომელსაც მოწინააღმდეგე არ ჰყავს, რომელიც არავის არ სძულს, რომლის აზრებსა და მიმართულებას ყველა ეთანხმება, ის გაზეთი ან მკვდარი საზოგადოებაში უნდა გამოდიოდეს და ან თვით უნდა იყოს მკვდარი. რა კაცია ის კაცი, რომელიც ყველას მოსწონს, რომლითაც ყველა კმაყოფილია, რა გაზეთია ის გაზეთი, რომელსაც მოწინააღმდეგე არ ჰყავს, რა გაზეთია ის გაზეთი, რომლის აზრი და მიმართულება ყველას მოსწონს დიდსა და პატარას, გლეხსა და ბატონს, ერის კაცსა და ბერს.

მადლობა ღმერთს, ამ მხრით ჩვენს გაზეთს უკმაყოფილები გამოთქმა არ შეუძლია, რადგან მეგობრები, თანამოაზრენი თუ ჰყავს, მომეტებული თუ არა, ერთი იმდენი მაინც მტერი ჰყავს¹.

მართლაც სერგეი მესხმა, რომელიც იმ მოსაზრებიდან გამოდიოდა, რომ ყოველ გაზეთს გარკვეული მიმართულება, გზა და პროგრამა უნდა ჰქონოდა, ბევრი გააკეთა იმისათვის, რომ „დროება“ მხოლოდ მოწინავე ახალგაზრდობის პროგრესულ-დემოკრატიული იდეებისა და მისწრაფებების გამოხატველი ყოფილიყო. ეს იდეები საქართველოს მაშინდელ პირობებში ს. მესხს შემდეგნაირად ჰქონდა წარმოდგენილი: პირველად ყოვლისა ქართველი ხალხი ეროვნულ ჩაგვრას განიცდის, მას ეროვნული გადაგვარება მოელის. საქიროა ყველა სასიცოცხლო ძალების გაერთიანება ეროვნული კულტურის გადასარჩენად, ქართული ენის დასაცავად. მეორეს მხრით, თვით ერის შიგნით სოციალური ჩაგვრა არსებობს. საზოგადოების დიდი ნაწილი ეკონომიურად დაბეჭავებული. საქიროა ცხოვრების ისე გაარდაქმნა, რომ მშრომელი ხალხი თავის შრომის ნაყოფით სარგებლობდეს. საქიროა ფეოდალური ნაშთების აღმოფხვრა და მშრომელი გლეხკაცობის განთავისუფლება. საქიროა ქვეყნის ეკონომიურად აყვავება და ახალი პირობების მოთხოვნილებათა მიხედვით გადახალისება.

საქართველოს მაშინდელ პირობებში, ს. მესხის აზრით, ნამდვილი პატრიოტი, მოწინავე იდეების მატარებელი ადამიანი და მოწინავე პრესა ამ საქმეს უნდა ემსახურებოდეს: „მე... არავისზე ნაკლები სიყვარული და მტკიცე სურვილი არა მაქვს, რომ ჩემს სამშობლოს რაიმე სარგებლობა მოუტანო“ — გაბედულად აცხადებდა ის და მოწინავე პრესასაც ამასვე ავალბდა. ის წერდა:

„დროების“ აზრი ეს არის: ყოველი კაცი, რომელსაც გონიერულად ესმის თავისი მოვალეობა სამშობლო ქვეყნისადმი, ვალდებულია ამ სამშობლო ქვეყანაში იშრომოს, ამას მოუტანოს ის სარგებლობა, რაც კი შეუძლიან იმ ნიჭითა და ძალით, რაც იმისათვის ბუნებას მიუტია, ვალდებულია იმოქმედოს, რომ ამ ქვეყანაში შეჰქმნას ის, ამ ხალხმა გახადა ის კაცი, ამან მისცა იმას მოქმედებისა და ცხოვრების ძალა და, თუ რაიმე შეუძლია, თუ როგორმე მოახერხებს, თავის ვალი უნდა დაუბრუნოს.

¹ ს. მესხი, ნაწერები, გვ. 407.

დიახ, ქვეყანა, ხალხი, ყოველი თავის განცალკევებული წევრის კრედიტორია და ის, ვინც თავის ვალს არ უხდის იმას, ამისთანა წევრი უპირველესი ჯაგობრიულ მოვალეობას ვერ ასრულებს¹.

„დროებას“ არაერთხელ აუმაღლებია ხმა საერთოდ ეროვნული კულტურის ჩახშობისა და კერძოდ ქართული ენის დევნის წინააღმდეგ ჩვენს საწავლებლებში.

ს. მესხი გაბედულად ამხელდა და სასტიკად ჭკიცხავდა დიდმპყრობელური პოლიტიკის მოციქულებს საქართველოში, რომლებიც დევნიდან ქართველ შეგირდებს და უკრძალავდნენ ქართული გაზეთების, ჟურნალებისა და საერთოდ ქართული წიგნების კითხვას. ს. მესხი ენერგიულ წინააღმდეგობას უწევდა უხეშ რუსიფიკატორთა შემოტევას და სასწავლებლებში დამკვიდრებით ავრცელებდა გაზეთ „დროებას“ და ქართულ წიგნებს, რომ ახალგაზრდობა აღეხარა გაზეთის პროგრესულ-დემოკრატიულ და განმათავისუფლებელ იდეებზე.

შავრაზმულად განწყობილი სასულიერო და სამოსწავლო ხელისუფლება ავლდა საშუალებას ხმარობდა შეეზღუდა „დროების“ განმათავისუფლებელი იდეების გავლენა.

თბილისის სემინარიის მმართველობის განკარგულებით თბილისისა და ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლებში ფიცხელი მიწერილობა გაიგზავნა 1876 წელს, რომ „რადგან „დროება“ არაპატრიოტული (იგულისხმება არა შავრაზმულ-დიდმპყრობელური, ა. ი.) და ტვინის გამრყენელი გაზეთი არის, მისი გამო არც მასწავლებლებმა და განსაკუთრებით არც შეგირდებმა არ გაბედონ ამ გაზეთის კითხვაო“².

სამასწავლებლო სემინარიებშიც, სადაც „დროება“ იგზავნებოდა, სასტიკ თვალყურს ადევნებდნენ, რომ „დროება“ არ გავრცელებულიყო.

გაზეთი „დროება“ და მისი რედაქტორი ს. მესხი ასევე ილაშქრებდნენ სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ. ს. მესხი 1871 წელს წერდა:

„თუმცა ბატონყმობა კი გადავარდა და იქნება კაი ხანმა გაიაროს, სანამ ჩვენ ამ ბატონყმობის კვალისა და ამის შედეგებისაგან გავათავისუფლებდეთ და სწორე გზაზე დაგვიყენებდეთ ჩვენს ცხოვრებას“³.

ს. მესხი გრძნობს, რომ ბატონყმობის გადავარდნამ ვერც ჩვენში და ვერც ევროპის განათლებულ ქვეყნებში ვერ დაამყარა ისეთი წყობილება, რომ ღარიბები არ იყვნენ, რომ მშრომელი კლასები არ იჩაგრებოდნენ. „ინგლისში... საფრანგეთში და სხვა ევროპულ განათლებულ ქვეყნებში ბატონყმობა დიდი ხანია აღარ არსებობს, აღნიშნავს ს. მესხი, მაგრამ ღარიბი და ულუკმაპურონი იქაც მრავლის უმრავლესი მოიძებნება. ამ განათლებულ ქვეყნებშიც არიან ერთის მხრით ისეთი პირები, რომელნიც ფუფუნებითა და განცხრომით იტარებენ დროს და მეორეს მხრით ისეთები, რომელთაც არ იციან, ექნებათ დღე რამე საჭიელი და ღამე საღმე თავშესაფარებელი, თუ არა“⁴.

¹ ს. მესხი, ნაწერები, გვ. 412—413.

² იქვე, გვ. 393.

³ იქვე, გვ. 37.

⁴ იქვე, გვ. 63.

სერგეი მესხი და გაზეთი „დროება“ ამ დაჩაგრული მასების მოსაზრებულ გვევლინებიან. დაჩაგრული კლასის რევოლუციურ ბრძოლის წყველელთა კლასის წინააღმდეგ ს. მესხი გულწრფელი თანაგრძნობით ეგებება. „ღარიბი და მდიდარი ძალიან იშვიათად თავსდებიან ერთად... ჩვენ არ მოვთვლით იმ არეულობებს, რევოლუციებს და სისხლის ღვრას, გადმოგვცემს „დროების“ რედაქტორი ს. მესხი, რომელიც ამ ორი მხრის მტრობისა და სიძულვილის გამო მომხდარა ევროპაში, არაფერს არ ვიტყვით არც იმ საშინელ სისხლის ღვრაზე, რომელიც მოხდა შარშან, როცა კომუნა დაწესდა პარიზში და რომლის ნამდვილი მიზეზი იგივე მტრობა და ლუკმაპურის სურვილი იყო. გავახსენებთ მხოლოდ მკითხველს იმ სიტყვებს, რომელნიც ერთხელ „დროებაში“ იყო მოყვანილი და რომელთაც პარიზიდან გაქცეული კომუნის წომხრეები წერდნენ საფრანგეთის ბურჟუას (მდიდრებს, კაპიტალისტებს):

„იციოდით, ადრე თუ გვიან, ჩვენ თქვენზე ძლიერნი შევიქმნებით და მაშინ საშინლად გადაგხდით. მაშინ არ დაგზოგავთ იმათ, რომელთაც 1848—1871 წწ. დახოცეს ხალხი. თავებს გაფაყრევენ, თუნდ ეს თავები ქალარა თმით ქონდეთ შემოსილნი. თქვენ ცოლებსა და შვილებს სიკვდილი მოეღოს, არცერთს არ გაფუშვებთ ცოცხალს. იქნებ ღმერთმა ქნას და თქვენი დაწყევლილი გვარი სამუდამოდ მოისპოს“.¹

როგორც ზემოთხსენებული ამონაწერებიდან ჩანს, ს. მესხი და გაზეთი „დროება“ უკუღმართი სოციალური ყპობილების მოსასპობად ბრძოლის რევოლუციურ მეთოდებს არ უარყოფენ, მაგრამ სასტიკი ცენზურის პირობებში ამ მეთოდებზე მხოლოდ შეფარვით ახერხებენ ლაპარაკს.

ს. მესხი ეხება ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ ჩვენს სოფლებში შექმნილ მდგომარეობას, რომ იქ ან ყოფილი ნაბატონარია გაბატონებული ან წვრილი ვაჰარი, ან მეფახზე და მათ მუხრუჭივით წაუქირებიათ ხელი სოფლელების ყელში. ს. მესხი გრძნობს, რომ ამ სოციალური უკუღმართობის მოსპობა მარტო განათლების შეტანით და კაცთმოყვარეობის ქადაგებით არ შეიძლება. ის ამბობს: „ჩვენი ამ გვარი მდგომარეობის გაუნჯოჩესებას, როგორც ყოველი სხვა ხალხისა, დაეხმარება განათლება, უფრო გონიერს გზაზე დაყენება ჩვენის ხალხის შრომისა და ზოგი სხვა წაძალიც, რომელ ზედაც ლაპარაკის დრო ეხლად არ არის“² (ხაზი ჩვენი, ა. ი.). ამ წაძალში წერილის ავტორი ბრძოლის რევოლუციურ მეთოდებს უნდა გულისხმობდეს, რომელზედაც აშკარა ლაპარაკი მაშინდელი ცენზურის პირობებში ვერ მოუხერხებია. მაგრამ, როდესაც ამაზე ლაპარაკი მოსახერხებელია, ს. მესხი რევოლუციისადმი თავის თანაგრძნობას გულწრფელად ამჟღავნებს, „დროების“ ფურცლებზე ხშირად რევოლუციური მოძრაობის ამბებს აშუქებს და ამ გზით რევოლუციურ იდეებს ხალხშიც ავრცელებს.

მართალია, ს. მესხს, ისე როგორც თერგდალეულთა მთელ თაობას, ჩერნიშევსკისებური აშკარა რევოლუციური მოწოდებებით არ მიუღმართავს

¹ ს. მესხი, ნაწერები, გვ. 61.

² იქვე, გვ. 151.

გლეხაკობისადმი, მაგრამ როგორც ს. მესხი, ისე სხვა თერგდალეულები ჩვენი ქვეყნის რეალური მდგომარეობიდან გამომდინარე, როდესაც ხალხს აშკარა რევოლუციური ბრძოლებისა და აჯანყებისაკენ არ მოუწოდებდნენ იქ, სადაც და როდესაც ასეთი სიტუაცია არ იყო. მაგრამ ხალხის გამოფხიზლებას და, მაშასადამე, რევოლუციური სიტუაციის მომზადებას ისინიც ხელს უწყობდნენ. ბრძოლის რევოლუციურ მეთოდებსაც არ გამოირიცხებდნენ და რევოლუციურ მოძრაობას, შეიარაღებულ აჯანყებას მხურვალედ ეხმარებოდნენ.

ცნობილია პარიზის კომუნისადმი ს. მესხის, ი. ჯავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, გ. წერეთლის, ნ. ნიკოლაძისა და სხვა თერგდალეულთა დამოკიდებულება. საკმარისია გავიხსენოთ ის ძლიერი გამოხმაურება, ალტაცება და მხურვალე თანაგრძნობა, რომელიც პარიზის კომუნის გამარჯვებამ ჰპოვა „დროების“ ფურცლებზე.

„დროების“ რედაქციამ სპეციალური ნომერი მიუძღვნა ამ სასიხარულო ამბავს, და იქ პარიზის კომუნის გამარჯვებისადმი მიძღვნილი ნ. ნიკოლაძის წერილი დაბეჭდა. აკაკი წერეთლის ლექსები: „თავო ჩემო“ და „ციცინათლა“ პარიზის კომუნის გავლენით დაიწერა,¹ ხოლო ი. ჯავჭავაძემ პარიზის კომუნისადმი მიძღვნილ ცნობილ ლექსში კომუნის დამარცხება ისტორიის შეფერხებად მიიჩნია და მთელი თავისი თანაგრძნობა დამარცხებული კომუნარებისადმი ჭეშმარიტად ისტორიულ სიტყვებში განოხატა:

„კვლავ შეფერხდა ისტორია, განახლების შედგენე ძალნი და კვლავ დღესასწაულობენ გამარჯვებულნი მტარვალნი“.²

ს. მესხი, რომელმაც „დროების“ ფურცლებს არა ერთხელ დაუთმო ამ შესანიშნავი ამბავის გაშუქებას, ალტაცებით ელოდა პარიზში გამგზავრებას, ხოლო როდესაც 1873 წელს პარიზს ესტუმრა, ის გატაცებით დაეწაფა რევოლუციური მოძრაობის შესწავლას.³

საფრანგეთში ის მოუთმენლად ელის რევოლუციურ გამოსვლებს. 1873 წლის ოქტომბერში ის წერს: „მე ძალიან გულით მსურს, რომ ერთი რევოლუცია ენახო. ენახო გაიმარჯვებული ხალხი, რომელიც ძალიან ამ რევოლუციის დროს იჩენს თავის ნამდვილ ძალას და გულის მიდრეკილებას“.⁴

¹ იხ. ლიტერატურის მატრიანე, 1942 წ. № 3—4, ნ. ნიკოლაძე „რიონის პირას“.

² ასეთივე თანგრძნობით მიეგება ილია იტალიის განთავისუფლებისათვის ვარიზაბადის მეთაურობით წარმოებულ რევოლუციურ ბრძოლებს: „მესმის, მესმის სანატრული ხალხთ ბოროტობის ხმა მტკრევისათ“, წერდა ილია იტალიის განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესახებ და ნატრობდა: „ღმერთო, ღმერთო ეს ხმა ტკბილი გამაგონე ჩემს მამულშიო“. ასევე მხურვალედ გამოეხმაურნენ ამ თაობის წარმომადგენლები აკაკი წერეთელი და იაკობ გოგებაშვილი 1905 წლის რევოლუციასაც.

³ მეფის ქანდარმეგიის აგენტებს, რომლებიც ფიზიკად ადევნებდნენ თვალყურს პარიზში ჩასულ კავასიელებს და მათ შორის ს. მესხს, შემოწმებული არ დარჩენიათ ს. მესხის გატაცება რევოლუციური მოძრაობით. ამის გამო კავასიის მეფისნაცვალმა განკარგულება გასცა, რომ ს. მესხის კავასიაში დაბრუნების შემთხვევაში სასტიკი მეთვალყურეობა დაეწესებინათ მასზე. ზოლო როდესაც ს. მესხი დაბრუნდა საქართველოში, 1874 წლის 26 ოქტომბერს, თბილისის გუბერნატორმა მოახსენა მეფის მოადგილეს მისი თბილისში დაბრუნების შესახებ და აღწერა, რომ მასზე დაინიშნება სასტიკი მეთვალყურეობა. (იხ. საბ. 20, 21, 23, 24).

⁴ ს. მესხი, წერილები იოსებ ბოცვაძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და შენიშვნებით, 1950 წ., გვ. 73.

იმავე წლის ოქტომბერში ს. მესხი თავის შეყვარებულს ეკატერინე მე-ლიქიშვილს წერს ბაზელიდან: „ვინ იცის, რა ამბები მოხდეს ნოემბერში საფრანგეთში, თუ ხვთის მაღლით, რევოლუცია მოხდა, იმ წამსვე გამოეცევი პარიზში და ჩვენს კვარტალში საუკეთესო ბარიკადს გაუმართავ“. ხოლო როდესაც ეს მოლოდინი არ გაუმართლდა, ის დაღონებული წერს 1874 წლის თებერვალში: „პარიზში საშინელი მყუდროებაა, ეს ოხერი ქალაქი, მე რომ აქა ვარ, ეხლა დაყუჩდა, რა მინდოდა, რომ ერთი პატარა რევოლუცია მენახა“.¹

როგორც ვხედავთ, თერგდალეულთათვის და კერძოდ ს. მესხისათვის უცხო და შემთხვევითი არ იყო რევოლუციური მოძრაობით გატაცება, ბრძოლის რევოლუციური მეთოდების გამოყენების აღიარება და ხალხში რევოლუციური იდეების პროპაგანდა.

ს. მესხი საფრანგეთის დიდ რევოლუციას უდიდეს და ყველაზე უფრო შესანიშნავ ეპიზოდად თვლიდა კაცობრიობის ცხოვრებაში და ცდილობდა ამ რევოლუციის ისტორია გაეგრძელებინა საქართველოში, რაც მას ხალხის აღსაზრდელად დიდ სასარგებლო საქმედ მიაჩნდა.

„ერთი პატარა პროექტი მიტრიალებს თავში, წერს იგი თავის შეყვარებულს, მინდა შევადგინო ქართულად ერთი პატარა წიგნი საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე... მაგრამ ცენზურის მხრით იქნება ცოტათი საშიშო. ჩემის აზრით, დიდი რევოლუციის გაცნობა ჩვენი მკითხველისათვის აუცილებელ საქიროებას შეადგენს... თუ ჩემი პატარა წიგნი... ცოტათი ზიანც გააცნობს ჩვენს მკითხველებს ამ უდიდეს და ყველაზე უფრო შესანიშნავ ეპიზოდს კაცობრიობის ცხოვრებისას—ჯერჯერობით ესეც საქმარისი და სასარგებლო იქნება“.²

მეფის თვითმპყრობელური რეჟიმის წინააღმდეგ მიმართულ ჩვენი გლეხკაცობის შეიარაღებულ გამოსვლებსაც აქტიურად ესარჩლეშონდნენ ჩვენი თერგდალეულები და მათ შორის ს. მესხიც. აქ საინტერესოა გავიხსენოთ 1876 წელს თავისუფალი სვანეთის შეიარაღებული აჯანყება მეფის რუსეთის შემავიწროვებელი რეჟიმის წინააღმდეგ. ცნობილია აქაქი წერეთლის გამოსვლა სასამართლოს პროცესზე აჯანყებული გლეხების დასაცავად.³

ს. მესხი, რომელსაც განწირულად მიაჩნდა ამ ერთი მუჟა ხალხის უთანასწორო ბრძოლა მეფის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, დიდის თანაგრძნობით შეხვდა თავისუფალი სვანეთის აჯანყებას, კიდევაც გამოესარჩლა მას და დამარცხების მიუხედავად, ეს შეიარაღებული აჯანყება ზიანც სასარგებლო საქმედ მიიჩნია გასაწრთობად მომავალი ბრძოლებისათვის. „გაზეთებში არაფრის თქმის უფლება არა გვაქვს, წერდა ს. მესხი ამ აჯანყების შესახებ, დიდი უბედურებაა: ხალხს ამოწყვეტენ... ეს ერთი მუჟა ხალხი რას გააწყობს. მაინც არა უშავს: სისხლის დაღვრა ხანდისხან კარგია ხალხისათვის. აბის თაობაზე „გოლოსში“ კორესპონდენტის ვგზავნი ამ დღეებში, თუ დამიბეჭდეს...“⁴

¹ ს. მესხი, წერილები, გვ. 110.

² იქვე, გვ. 112.

³ იხ. ა. კოკლავაშვილი, „გლეხთა შეიარაღებული აჯანყება სვანეთში“ (საისტორიო მოამბე) ტ. I, 1945 წ., გვ. 129).

⁴ ს. მესხი, წერილები, გვ. 190.

ცენზურის მიერ აკრძალულ ერთ თავის სტატიაში „პოლიტიკური პროცესის გამო“¹ ს. მესხი კიდევ უფრო მეტის სიცხადით ამჟღავნებს თავის თანაგრძნობას რევოლუციისადმი.

„ყოველი საზოგადოება და ხალხი — გადმოგვეცეს აღნიშნულ სტატიაში ს. მესხი — სამგვარი პირებისაგან შედგება. არიან პირები მუდამ და ყველგან კმაყოფილნი... ისინი წინააღმდეგნი არიან ყოველი ცვლილების, თითქმის ყოველი წარმართების და ხალხის კეთილდღეობისადმი წადილისა.

მეორე მხრით, მოიძებნებიან ისეთი პირები, რომელნიც თუმცა არსებული სახელმწიფო მდგომარეობის კმაყოფილნი არ არიან, მაგრამ ცვლილების მოსახდენად და ხალხის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად, თავის დღეში ძალადობას, რევოლუციის მოხდენას... ვერ გაბედავენ. ესენი კანონისა და წყნარის პროგრესის მომხრენი არიან.

ამათ გარდა არიან... ისეთი პირები, რომელთაც... დაუყოვნებლივ უნდათ ხალხის გაბედნიერება, უწინდელი მდგომარეობის მოსპობა და იმის ნანგრევებზე... უკეთესი ხალხის ბედის დამყარება.

ამათი საშუალება — რევოლუცია არის. ამათი ნატვრაა... მდიდრისა და შეძლებულის კლანჭებისაგან ღარიბისა და დაჩაგრულის განთავისუფლება, ხალხის ბედის ისევე ხალხისავე ხელში ჩაგდება“.

ს. მესხიც ადამიანთა ამ უკანასკნელ კატეგორიას თანაუგრძნობს. მან კარგად იცის, რომ უკუღმართი ცხოვრების საფუძვლიანად გარდაქმნა არ ხდება ძალადობის გარეშე, თავისთავად, რაივე „ზეციურის ნახტანებით“. ის „კანონის და წყნარი პროგრესის თავყანისმცემელი“ არ არის და მასაც დაუბეჩაფებული ხალხის განთავისუფლების რადიკალურ საშუალებად რევოლუცია მიაჩნია.

მაგრამ ს. მესხის აზრით (როგორც ამას ცენზურის მიერ აკრძალულ სტატიებშიც ამჟღავნებს) შეიარაღებული აჯანყება სერიოზულ მომზადებას, საკუთარი ძალების აწონდაწონას, გამოანგარიშებას წოითხოვს, ხოლო უამისოდ და სათანადო რევოლუციური სიტუაციის არსებობის გარეშე აჯანყებისაკენ მოწოდება უსარგებლო მსხვერპლს იწვევს და ამდენად არამიზანშეწონილია.

ს. მესხის და გაზ. „დროების“ უფრო გაბედულად გამოსვლას რევოლუციური და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გასაშუქებლად ძალზე ზღუდავდა მეფის სასტიკი ცენზურა, რომელიც ყველა თავისუფალ აზრს ახშობდა და გასაქანს არ აძლევდა.

1874 წლის თებერვალში ეკატერინე მელიქიშვილისადმი გაგზავნილ ბარათში ის აღმფოთებით წერდა, რომ „გაზ. „დროებას“ შავი ღრუბელი შთანთქმას ემუქრებაო“, ხოლო ცოტა ხნის შემდეგ, იმავე წლის მარტში, ს. მესხი საყვედურს გამოთქვამს, რომ „გაზეთი ისეთი ვერ არის, როგორიც ჩემი აზრით უნდა იყოს. მაგრამ რასა იქ, რომ მეტი მეძლება არ არის და ამისთანა ცენზურა სულს გვაძრავს“.²

„გაზეთის ხელის მოჭერა და ცენზურისაგან შევიწროება ხომ ახალი ამბავი არ არის“, განაგრძობს ამის შესახებ იმავე წლის სექტემბერში კეკე-სადმი გაგზავნილი ბარათში ს. მესხი. ის ხშირად ჩივის, რომ ცენზურა უმოწყალოდ შლის და ამახინჯებს გაზეთს, „ხან მოწინავე სტატია, ხან თითქმის სულ ნახევარი ნომერი წაუშლიათო“.³

¹ იბ. საბ. №

² ს. მესხი, წერილები, გვ. 3, 8.

³ იქვე, გვ. 148.

საქცენზურო კომიტეტი გარდა იმისა, რომ „დროების“ ფურცლებზე შეუბრალებლად და უხეშად თარეშობდა, სხვა მხრივაც ავიწროებდა გაზეთის რედაქციას. ს. მესხს ხშირად ბრალდებულის სკანზე ვხვდებით სასამართლოში. ანისათვის ერთი უბრალო საბაბი იყო საქირო. ერთი ასეთი სასამართლო პროცესის შესახებ 1874 წლის 11 აგვისტოს ს. მესხი აღწერილობით გადმოგვცემს: „ცენზურნი კომიტეტი მიიღივს სულში, ვითომ იმისათვის, რომ დაძებნულს გაზეთებში ისეთი ალაგები, რომელიც ცენზურისაგან აკრძალული ყოფილიყოს. საინტერესო პროცესი იქნება... იქნება დაგესაჯონ მე და სტეფანე,¹ მაგრამ კარგია იმ მხრით, რომ ჩვენი ლიტერატურის მდგომარეობას მაინც გაიგებს საზოგადოებმა, თუ როგორ შევიწროვებული ვართ ცენზურისაგან და მთავრობისაგან“.²

კავკასიის მეფისნაცვალი, რომელიც ამჩნევდა, რომ „დროება“ მთავრობის საწინააღმდეგო მიმართულებას ავითარებდა, აცხადებდა, „დროება“ „ტენდენციურია“ და ცენზორებს მეტი სისასტიკის გამოჩენას ავალდებულებდა. „ამბობენ ჩვენი დიდი ბატონი (მეფისნაცვალი.—ა. ი.), აღნიშნავს ერთ თავის წერილში ს. მესხი, ყოველ „დროების“ ნომერს ათარგმნინებს და მკითხველობს. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ამ უკანასკნელ დროს ცენზურამ ისევე ძლიერ მოგვიჭირა ხელი. ისეთ სტატიებს აფუჭებს, რომ ხახო... გული მოგიკვდება...“.³

ასევე ცუდი თვალით უყურებდნენ „დროებას“ მეფის მოადგილის სხვა მოხელეებიც და მოითხოვდნენ გაზეთის კიდევ უფრო „მეზღუდავს“.

1882 წელს, როდესაც საქცენზურო პირობები საერთოდ ყველგან აუტანელი გახდა. „დროებას“ განსაკუთრებული მუხლი მიუყენეს და ცდილობდნენ აბრაოზბაშვად დაეყვანათ გაზეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შინაარსი და მნიშვნელობა.

ს. მესხმა ენერგიული პროტესტით მიმართა საქცენზურო კომიტეტს: „საქცენზურო დებულების წმინტის გამოყენება გაზეთისადმი, წერდა ის, იმდენად დიდი სასჯელია, რომ სერიოზულად ემუქრება თვით გაზეთის არსებობასო“ და შუამდგომლობდა, შეეჩერებინათ ზემოხსენებული მძიმე ბუხლის გამოყენება „დროებისადმი“, მაგრამ საქცენზურო კომიტეტმა ხმის უმრავლესობით დაადგინა: „Он не находит достаточно уважительных причин к отмене только что примененной им меры“.⁴

1883 წლის იანვარში, როგორც საბუთებიდან ჩანს, ძლიერ გამწვავებულა დამოკიდებულება ცენზორ ისარლიშვილთან. ს. მესხი ისარლიშვილის თავაშვებულ თარეშს „დროების“ ფურცლებზე ვერ შერიგებია და სიკვდილითაც კი დამუქრებია თავგასულ ცენზორს. დამოკიდებულება საქცენზურო კომიტეტთან იმდენად გამწვავდა, რომ კომიტეტის თავმჯდომარემ შუამდგომლობით მიმართა კავკასიის მთავარმართებლის მთავარ სამმართველოს უფროსს, რათა ს. მესხისათვის აღმინისტრაციული წესით ჩამოერთმიათ გაზ. „დროების“ რედაქტორობა.

ამ დროისათვის ს. მესხის ჯანმრთელობაც მეტად შერყეული იყო. ყველა ამის გამო რამდენიმე თვის შემდეგ, იმავე წლის მაისში, ის იძულებული გახდა სამუდამოდ აეღო ხელი თავის სატრფიალო საქმეზე და გამოთხოვებოდა ყმაწვილური გატაცებით შერდილ საყვარელს გაზეთს „დროებას“. ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში იშვიათად მოიპოვება საყურნა-

¹ სტეფანე მელიქიშვილი, გაზ. „დროების“ გამომცემელი.

² ს. მესხი, წერილები, გვ. 193.

³ იქვე, გვ. 181.

⁴ იხ. დოკ. 50, 51.

ლო მოღვაწეობით ასე გატაცებული, თავდადებული და უანგარო მოღვაწე, როგორიც ს. მესხი იყო. ს. მესხი თითქოს საზოგადო საქმისათვის და, განსაკუთრებით, საჟურნალო მოღვაწეობისათვის იყო დაბადებული. გაზეთი, პრესა ეს ხომ მისი სტიქია იყო. ამის გარეშე მას სიცოცხლეც ვერ წარმოედგინა.

„როგორც მწყურვალეს წყალი, ისე მომინდება ხანდისხან თბილისში ყოფნა, გაზეთის ხელში ჩაგდება, მოწინავე სტატიების წერა, საზოგადოებაში ლაპარაკის აღძრა, გაზეთის გაცხოველება და სხვა“, ¹ წერდა, საყვარელ სამშობლოს და „დროებას“ მოშორებული, საფრანგეთში მყოფი ს. მესხი.

საჟურნალო მოღვაწეობისადმი მხოლოდ ასეთი უმწიკვლო და უსაზღვრო სიყვარულით აიხსნება ის თავგამეტება, რომელიც ს. მესხმა გამოიჩინა ამ საქმისათვის და ის ნსხვერპლი, რომელიც მან გაიღო ქართული პრესის სასიცოცხლო ინტერესებისათვის.

ს. მესხს თავიდანვე კარგად ესმოდა, თუ რა ნარეკლიან გზაზე უნდა ევლო იმ მუშაკს, რომელიც ქართული პრესის მძიმე ტვირთს იკისრებდა მეფის პოლიციური რეჟიმის პირობებში.

„ისეთს დროში არ ვცხოვრობთ ჩვენ, რომ იმ კაცებს, რომელთაც ქართული ლიტერატურისათვის შეუწირავთ თავი, ტბილი, მოსვენებითი და უდარდელი ცხოვრება მოელოდესთო“ ², წერდა ის, მაგრამ ქვეყნის ინტერესები მოითხოვდა ამ სარბიელზე მუშაობას და მანაც შეგნებულად ეს ნარეკლიანი გზა აირჩია.

ს. მესხი 14 წელიწადი რედაქტორობდა „დროებას“. დაუღალავი შრომათა საკვირაო გაზეთი, რომელიც 1869 წელს მიიღო გ. წერეთლისაგან, მან ყოველდღიურ გაზეთად აქცია, რითაც ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია ქართულ ლიტერატურას და ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარებას.

14 წლის მანძილზე ესოდენ მძიმე და აუტანელი შრომა ს. მესხმა თითქმის მარტომ აიტანა. ამ შრომას ართულებდა და მეტად ამძიმებდა არა მარტომ მკაცრი საცენზურო პირობები და მეფის რუსეთის პოლიციური რეჟიმი, რომელზედაც ჩვენ ზემოთ შეეჩერდით, არამედ საჟურნალო მუშაობისათვის მძიმე ეკონომიური პირობები, საზოგადოებრივი ჩამორჩენილობა და გულგრილობაც. საქმე ის არის, რომ გაზეთს არავითარი სახსარი არ გააჩნდა არა მარტო რედაქციის თანამშრომელთა და კორესპონდენტთა შრომის ასანაზღაურებლად და დასაინტერესებლად, არამედ გაზეთისათვის ქაღალდის შესაძენად და სასტამბო ხარჯების გასაწევად. ³

„ახლა როდესაც ყველა სალუკმაპურო საქმეს დასდევს, როცა ჟურნალისტიკა თრთქმის ორ კაცსაც ვერ არჩენს, თანამგდრობელს და იმასთან ისეთებს, რომელთაც წერა შეუძლიათ, რასაკვირველია, გაჩენა, მოძებნა უნდა, უამისოდ გაზეთის წაყვანა ჩვენში შეუძლებელიაო“, გადმოგვცემს სერგეი მესხი და განაგრძობს:

¹ ს. მესხი, წერილები, გვ. 146.

² იქვე, გვ. 170.

³ გაზეთს თავიდან მხოლოდ 240 ხელმომწერი ჰყავდა და შემოსავალი სასტამბო ხარჯებსაც ვერ ჰფარავდა.

„გაზეთს მუდამი თანამშრომელი და გამგე მხოლოდ ერთი... და კვირაში სამჯერ გაზეთის გამოცემა, მგონი, ისე ადვილი საქმე არ არის... ლამეში 3—4 საათი თუ მძინავს, მუდამ დავრბივარ... და ამ დაუწყნარებელ შრომასთან არც სულის მშვიდობა მაქვს: ყოველ დილას მოვალეები შემოიწურებია ჩემს ოთახში და ამნაირად მთელ დღეს ჩამიშხამებენ ხოლმე“¹.

მართალია, „დროებას“ პერიოდულად ჩვენი ცნობილი მოღვაწეები ილია ქაგუავაძე, აკაკი წერეთელი, გ. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე, კირილე ლორთქიფანიძე, დ. მიქელაძე (მეველე) და სხვებიც დახმარებას უწევდნენ და უსასყიდლოდაც თანამშრომლობდნენ, მაგრამ ამ თანამშრომლობას უფრო სპორადული ხასიათი ჰქონდა, გაზეთს კი ყოველდღიური მუშაობა სჭირდებოდა და ეს შრომა მაღლიანად ს. მესხზე გადადიოდა. საჭირო სახსარსა და დახმარებას მოკლებული, ცენზურით შევიწროებული გაზეთი „დროება“ ზოგჯერ სახიფათო მდგომარეობაში ეარდებოდა.

„ჩვენი საქმეები... ისევ ძველებურად მიდის. იგივე ცენზურა, იგივე განმარტოებული შრომა, იგივე უფულობა და მოუსვენარი შრომა... ერთადერთი ცოტათი ხეირიანი გაზეთი გაგვანჩია და იმასაც რომ რამე დავმართოს, რაღა გვეშველებაო“², გადმოგვცემს ამ გარემოებით შემოფთვნილი ს. მესხი.

გაზეთს რომ არსებობა განეგრძო და თანაც ერთხელ აღებული მიმართულება, რადიკალური ხაზი და დემოკრატიული შინაარსი შეენარჩუნებინა არსებულ პირობებში, სერგეი მესხს კოლოსალური ენერგია და მოთმინება უნდა გამოეჩინა. და მან ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ ერთადერთი ქართული გაზეთი არა ნარტო შეენარჩუნებინა, არამედ ეპოქის მოთხოვნილებათა სიმაღლეზეც აეყვანა და ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესების ერთგულ გუშაგად გაეხადა. მაგრამ მოუსვენარმა შრომამ, უსახსრობამ, მეფის ცენზურასთან განუდმებულმა ბრძოლამ გატეხა ს. მესხის ჯანმრთელობა და შედეგ მისი სიცოცხლეც შეიწირა.

წუწუნი და გულგატეხილობა უცხო იყო ს. მესხისათვის, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე გაზეთისათვის თავდადებულ მუშაობას შეეხებოდა, მაგრამ „გასიტეს ქვასაცა მაგარსაო“ და აუტანელმა პირობებმა გატეხა ს. მესხის ჯანმრთელობა და ბოლო ხანებში მას მოუთმენლობა და ნერვიულობა დაეტყო.

„მეშინიან და ვერ ვბედავ ამაში ვაგტყდე, მაგრამ როგორცაღ დიდ უბედურებას ვატყობ ჩემს თავს, რომ ენერგია და ხალისი მაკლდება გულმოდგინე შრომისა და საქმისათვის“...³ მორცხვად აცხადებდა ჯერ კიდევ 1876 წელს უშომო შრომით და უსახსრობით შეწუხებული ს. მესხი.

ის კარგად ამჩნევდა, რომ ჯანმრთელობა თანდათან ხელიდან ეცლებოდა, მაგრამ სულის სიმტკიცე სიკვდილამდე არ დაუკარგავს და მოწი-

¹ ს. მესხი, წერილები, გვ. 176.

² იქვე, გვ. 144.

³ იქვე, გვ. 120.

ნავე პრესის მებრძოლის დროშა ყოველთვის მაღლა ეჭირა. მას ამხნევებდა ღრმა რწმენა თავისი საქმისადმი, სწამდა, რომ მისი საყვარელი გაზეთი „დროება“, რომელსაც ის ასე თავგანწირვით ემსახურებოდა, ქვეყნის სასარგებლო საქმეს აკეთებდა. „დროების“ არსებობის ათი წლის თავზე, აჯახებდა რა განვლილი მუშაობის შედეგებს, ს. მესხი გაზეთის ამ დამსახურების შესახებ კმაყოფილებით წერდა:

„დროების ამ ათი წლის სიცოცხლესა და სიტყვას უნაყოფოდ არ ჩაუვლია, სხვა არა იყოს რა, ამ დამბალ ცხოვრებას, ამ მიძინებულ საზოგადოებას ხანდახან მაინც ჩაჰყვირებდა ხოლმე ყურში ისეთს რამეებს, რომელიც აფხიზლებდა, მოსვენებას არ აძლევდა, ტვინს უღვიძებდა მას. სხვა არა იყოს რა, ქართულ სიტყვას, ქართულ მსჯელობას მაინც აგონებდა, ცუდად თუ ავად ევლა იმისთანა მოვლენაზე ლაპარაკობდა, რომელზედაც თვითონ საზოგადოებაც სჯიდა და ლაპარაკობდა“.

„დროების“ ღვაწლის ამ თავმდაბლურ შეფასებაში ს. მესხი სწორად აღნიშნავდა, იმ როლს, რომელიც „დროებამ“ შეასრულა ქართველი ხალხის გათავისუფლების და ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარების საქმეში. ამ მხრივ „დროებამ“, როგორც სამართლიანად წერდა ი. მაჩაბელი, „საშვილიშვილო საქმე“ გააკეთა, მან „ააღორძინა ის ძლიერი ჭაბრაკი, რომელსაც საზოგადოების აზრს ეძახიან“.

ს. მესხი გაზ. „დროების“ მაიცოცხლებელი და მისი ღირსეული მემკვიდრე იყო 14 წლის მანძილზე.

„ლიტერატორი, ნამეტნავად ჩვენი დროისა, იგივე მეომარია ბრძოლის ველზედ გასული, რომელიც ყოველდღე მკაცრად ებრძვის ყველასა და ყველათ, რაც საზოგადოების კეთილდღეობას ხელს უშლისო“¹, სამართლიანად აღნიშნავდა გაზ. „დროება“ სერგეი მესხის გარდაცვალებისადმი მიძღვნილ წერილში და უნდა ითქვას, რომ ს. მესხი სწორედ ასეთი მეომარი იყო. ის ქართული პრესის ინტერესებისათვის თავგანმეტებით იბრძოდა მანამ, სანამ გმირულად არ დაეცა, როგორც მხედარი ბრძოლის ველზედ.

ამდენად მასზე ზედგამოჭრილი იყო ა. ცაგარელის სიტყვები:

„აგერ დაცი სისხლგამშროლი, ძვალ-ვაფითული,
მათულისათვის განწირული და წაბეჭდილი...
თოთხმეტი წელი, გულ-ღვიძლი მწველი, შენ განატარე,
შენი გაზეთი, როგორც შვილი, გულზე ატარე...“²

* * *

ქვემოთ ჩვენ ვაქვეყნებთ საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში დაცულ საბუთებს ს. მესხის საფურნალო მოღვაწეობის შესახებ და აგრეთვე ქუთაისის მუზეუმში დაცულ ს. მესხის ზოგიერთ წერილს. აქვე ქვეყნდება ს. მესხის დასაფლავებაზე წარმოთქმული გიორგი წერეთლის სიტყვა, რომელშიც ს. მესხის მოღვაწეობის ნათელი სურათია მოცემული.

¹ გაზ. „დროება“, 1883 წ., 24 ივლისი, № 144.

² ა. ცაგარელი, „დროება“, 1883 წ., 22 ივლისი, № 144.

1. 1869 წლის ივნისი.—სასოფლო გაზეთის დროებითი რედაქტორის სერგეი მესხის მოხსენებითი ბარათი თბილისის გუბერნატორისადმი გაზეთისათვის 600 მანეთის ღახმარების მიცემის შესახებ.

В докладной записке, поданной в. пр-ству 30 сентября 1868 года, редактор „Сельской газеты“ Церетели, представляя всю несостоятельность газеты „Пахарь“ как в отношении удовлетворения видам правительства, так и в отношении удовлетворения потребителей сельского населения нашего края и доказывая возможность лучшего исполнения тех же целей редактируемой им „Сельской газеты“, и ответственное ее в материальном отношении, положение, просил ходатайства в. пр-ства о назначении для „Сельской газеты“ пособия в 600 руб. из суммы, выдаваемой обществом сельского хозяйства совершенно непроизводительно редактору „Пахаря“.

По усмотрению основательности просьбы редактора Церетели, в. пр-ство сообразовало ходатайствовать пред обществом сельского хозяйства о назначении пособия из сумм общества вместо „Пахаря“ „Сельской газеты“.

Общество сельского хозяйства в общем заседании своем 10 декабря прошлого года хотя и нашло полезным принять ходатайство в. пр-ства и постановило даже в свою очередь ходатайствовать об этом перед августейшим покровителем своим, по просьбе Церетели и не могла быть удовлетворена, так как сумма назначенная в пособие для грузинского сельскохозяйственного издания, была уже в это время выдана редактору „Пахаря“ г-ну Кереселидзе.

Основываясь на том, что „Сельская газета“ уже в настоящее время приносит немалую пользу сельскому населению, а в будущем при лучших средствах сумеет принести еще больше и что вместе с тем она будет соответствовать предначертаниям правительства, я имею честь снова просить ходатайства в. пр-ства о назначении на будущий 1870 год вышеозначенного пособия для „Сельской газеты“. Временный редактор и издатель „Сельской газеты“.

Действит. студент Сер. Месхи.

ცხსა, ფონ. 31, საქ. 21113, ფურ. 76—77. დედანი, ხელით ნაწერი.
ხელრთო: „Временный редактор и издатель „Сельской газеты“
действительный студент Сер. Месхи“. ავტოგრაფი.

2. 1869 წლის ნოემბრის 24.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის შეამდგომლობა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველს უფროსისადმი გაზეთ „დროების“ რედაქტორად ს. მესხის დამტკიცების შესახებ, № 319.

В редакции грузинской газеты „Время“ деятельное и почти исключительное участие принимал в последнее время, по желанию настоящего редактора, Георгия Церетели, дворянин Сергей Месхи. Ныне г. Церетели представил в комитет заявление о том, что он желает совсем передать редакцию означенной газеты с будущего 1870 года г. Месхи. С своей стороны дворянин Сергей Месхи, представляя в комитет документы, удостоверяющие его личность, просит о разрешении ему принять на себя означенную редакцию.

На основании гл. II ст. II приложения к ст. 5 цензурного устава, по последнему продолжению к XIV т. св. зак. изд. 1857 года, комитет честь имеет представить аттестат за № 176, и метрическое свидетельство за № 1235 дворянина Сергея Месхи и просить разрешения вашего превосходительства на принятие на себя г-ом Месхи редакции грузинской газеты „Время“. С своей стороны комитет считает долгом присовокупить, что г. Месхи известен ему, как опытный и благонамеренный редактор.

Председатель комитета Максимович.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

3. 1869 წლის დეკემბრის 3.—კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველს კანცელარიის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი ს. მესხის მიერ გაზეთ „დროების“ რედაქციის მიღების შესახებ, № 5467.

От 24 ноября за № 319 Цензурный комитет вошел с представлением к дозволению действительному студенту С. Петербургского университета Месхи принять на себя редактирование грузинской газеты „Время“ согласно его просьбе и изъявленному настоящим редактором—Церетели согласию.

Из дел Главного управления видно, что издание означенной газеты дозволено, согласно представлению Цензурного комитета, двум лицам: тифлисскому гражданину Меликову и бывшему студенту С. Петербургского университета Церетели (предлож. началь. Главн. управл. 30 декабря 1865, № 7827); по этому канцелярия честь имеет покорнейше просить Цензурный комитет сообщить, в дополнение к представлению за № 319, сведения, изъявил ли изданием Меликов согласие на перемену редактора издаваемой им газеты „Время“ или г. Месхи принимает на себя и заведывание изданием.

Правитель канцелярии Н. Прибыль.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 2. პირი, შემოწმებული.

4. 1869 წლის დეკემბრის 5.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის კანცელარიისადმი გავ. „დროების“ გამომცემელ მელიქიშვილის თანხმობის შესახებ გაზეთის რედაქციის ს. მესხისათვის გადაცემაზე.

На отношение канцелярии от 3 сего декабря за № 5467, комитет честь имеет уведомить, что издатель грузинской газеты „Время“ Меликов заявил, что он с своей стороны на передачу редакции газеты „Время“ г-ну Месхи согласен.

Председатель Максимович.

ცხსა, ფობ. 5, საქ. 799, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

5. 1870 წლის მარტის 24.—კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გ. წერეთლის მიერ გაზეთ „დროების“ რედაქტორობის ს. მესხისათვის გადაცემის შესახებ.

В ноябре минувшего года, от 24 числа за № 319, Цензурный комитет вошел с ходатайством о дозволении действительному студенту С. Петербургского университета Месхи принять на себя редактирование грузинской газеты „Время“ согласно его просьбе и изъявленному настоящим издателем Меликовым и редактором Церетели согласию.

По закону 6 апреля 1865 г. о печати, на перемену редактора испрашивается разрешение (ст. 11, отд. П, о поврем. изд.) порядком, указанным в статьях 4—7 того же отдела, т. е. требуется соблюдение правила, которое установлено при испрашении разрешения на выход в свет нового повременного издания, а на основании этого правила прошения по сему предмету подают в Главное управление по делам печати, с приложением к оным документов о личности редактора и письменного заявления о том, что он принимает на себя заведывание изданием, или частью оного и какого именно?

Между тем усматривая, с одной стороны, из доставленного цензурным комитетом, от 19 сего марта за № 78, подлинного по сему предмету дела, что гг. Церетели и Месхи не подано прошения о перемене редактора, а имеются в деле только заявления их, коими они доводят до сведения комитета о своих предположениях как бы совершившихся, не испрашивая на это никакого разрешения и не считая, как надо полагать, необходимым иметь подобное разрешение, а с другой, принимая во внимание, что на наместника кавказского возложены статьею 138, т. XIV, уст. ценз. обязанности Главного управ-

ления по делам печати и потому прошения о перемене редактора в пределах здешнего края должны быть подаваемы наместнику, я нужным считаю о вышеизложенном сообщить Цензурному комитету, впоследствии представления его за № 319, для надлежащего согласно приведенным узаконениям направления просителей.

Доставленные комитетом два документа Месхи за № 176 и 1235 и дело за № 13 при сем возвращаются.

Правитель канцелярии Н. Прибыль.

ცხსა, ფობ. 5, საქ. 799, ფურ. 6. შაბო.

6. 1870 წლის მაისის 21.—თბილისის საოლქო სასამართლოს პროკურორის მიმართვა საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარისადმი — „დროება“ რედაქტორის ს. მესხის წინააღმდეგ სისხლის სამართლის დევნის აღძვრის შესახებ.

Старший чиновник особых поручений при тифлисском губернаторе в качестве инспектора типографий 24 сентября 1879 г., за № 10, обратился к мировому судье II отдела с просьбою привлечь к суду, на основании цензурных правил и 1024 ст. улож. о наказ. содержателя типографии Степана Меликова за напечатание в № 191 газеты „Дрозба“ передовой статьи, недозволенной цензурою. На основании ст. 1140, т. XV, ч. П, уст. угол. суд. изд. 1876 г., право возбуждать преследование за преступления, совершаемые посредством печати, принадлежит исключительно Главному управлению и Цензурному комитету, а потому возбуждение настоящего дела инспектором типографии является незаконным, а следовательно и следствие, как произведенное, без законного основания, подлежит прекращению.

Предварительно же предложения суду заключения о прекращении по этому делу следствия, я счел возможным сообщить об этом вашему превосходительству на тот конец, не признает ли Цензурный комитет, с своей стороны, необходимым, на основании произведенной 1140 ст., возбудить уголовное преследование против редактора „Дрозба“ так как привлечение к ответственности содержателя типографии, за помещение в повременном издании неразрешенной цензурою статьи помимо редактора, противоречит прямому смыслу ст. 1029 и 1042—1044 улож. о нак.

При этом, считаю долгом присовокупить, что ни при отношении № 10, ни при производстве следствия, кн. Эристов не представил ни № 191 „Дрозба“, ни корректурного листа с отметкой цензора.

О последующем имею честь просить ваше превосходительство уведомить меня в возможно непродолжительном времени.

За прокурора (подпись)-

ცხსა, ფობ. 480, საქ. 370, ფურ. 4. დედანი, ხელით ნაწერი.

7. 1876 წლის სექტემბრის 5. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს მიმართვა საცენზურო კომიტეტისადმი მეფისნაცვლის ნებართვის თაობაზე სერგეი მესხისათვის გაზ. „დროების“ რედაქტორობის გადაცემის შესახებ.

По докладе великому князю наместнику просьбы редактора грузинской газеты „Время“ дворянина Георгия Церетели о дозволении ему передать редактирование этой газеты, с согласия издателя оной, Меликова, студенту С. Петербургского университета Месхи, и отзыва Цензурного комитета от 25 минувшего сентября за № 249 о немении к тому со стороны комитета никаких препятствий его императорское высочество соизволил на передачу означенной редакции студенту Месхи.

Об этом уведомляю Кавказский цензурный комитет для надлежащих с его стороны распоряжений.

При сем прилагаются документы студента Месхи: аттестат за № 176 и два свидетельства за №№ 1235 и 159, для возвращения по принадлежности.

Сенатор князь Багратион-Мухранский.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 12. შავი.

8. 1870 წლის სექტემბრის 15. — სერგეი მესხის მოხსენებითი ბარათი კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოსადმი თანხმობის შესახებ გაზეთ „დროებას“ რედაქციის მიღების თაობაზე.

Имею честь доложить в. с-ву, что я вполне согласен принять на себя редакцию газеты „Время“ и нести ответственность, которая сопряжена с этим званием.

При этом имею честь приложить документы мои: аттестат об окончании курса наук в императорском С. Петербургском университете, метрическое свидетельство и свидетельство о дворянском происхождении.

Действительный студент С. Петербургского университета Серг. Месхи.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 10. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელთა: „Действительный студент С. Петербургского университета Серг. Месхи“. სერგეი მესხის ავტოგრაფი.

9. 1870 წლის სექტემბრის 21. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს კანცელარიის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გაზ. „დროების“ რედაქტორობის სერგეი მესხზე გადაცემის შესახებ.

Редактор грузинской газеты „Время“ Георгий Церетели, с согласия издателя оной, Меликова, обратился в Главное управление с

просьбою о дозволении ему передать редактирование этой газеты студенту С. Петербургского университета Месхи.

В свою очередь и г. Месхи, представив документы о своей личности, изъявляет согласие принять на себя редакцию газеты „Время“.

Предварительно удовлетворения просьбы г. Церетели, канцелярия, препровождая при сем докладные записки Церетели и Месхи, с тремя документами последнего: аттестатом за № 176, и двумя свидетельствами за № 1235 и 159, имеет честь покорнейше просить Цензурный комитет уведомить ее с возвращением приложений, не встречается ли каких-либо с его стороны препятствий на передаче редакции газеты „Время“ студенту Месхи.

Правитель канцелярии Н. Прибиль.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 8. შავი.

10. 1870 წლის სექტემბრის 25.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის შეტყობინება კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს კანცელარიისადმი გავ. „დროების“ სერგეი მესხისადმი გადაცემის თაობაზე.

На отношение канцелярии от 21 сего сентября за № 4360 комитет честь имеет уведомить, что он с своей стороны не находит никаких препятствий к передаче редакции грузинской газеты „Время“ студенту С. Петербургского университета Месхи.

Уведомляя об этом канцелярию, комитет честь имеет возвратить присланные при этом отношении две докладные записки гг. Церетели и Месхи, с тремя документами последнего: аттестатом за № 176, и двумя свидетельствами за № 1235 и 159.

Председатель Максимович.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 9. დედანი, ხელით ნაწერი.

11. 1870 წლის ოქტომბრის 24.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის მოვალეობის შემსრულებლისადმი ს. მესხის ზუამდგომლობის გამო გავსეთ „დროების“ პოლიტიკური განყოფილების გაფართოების შესახებ.

Канцелярия в. с-ва препроводила в комитет докладную записку редактора грузинской газеты „Время“—Месхи о расширении свободы помещения в означенной газете иностранных политических известий, для обсуждения степени уважительности просьбы г. Месхи и донесения вашему с-ву.

При утверждении программы газеты „Время“ редакции поставлено было в неперемное условие, чтобы обозрение текущих политических известий было перепечатываемо только из официальных газет: „Русский инвалид“, „Северная почта“ и „Кавказ“. Настоящей докладной запиской г. Месхи просит отменить это условие и дать ему полную свободу, не только выбора иностранных политических известий и изложения их, но даже толкования, основывая главным образом свою просьбу на том, что официальные газеты „Северная почта“ и „Русский инвалид“ представляли достаточно материала для выбора политических известий, чего он не находит в заменившем их „Правительственном вестнике“.

Не говоря уже о том, что газета „Правительственный вестник“ может служить одним из лучших источников здешним газетам для выбора самых интересных для здешнего края сведений о России, ибо в ней постоянно помещаются статьи о ходе развития торговли и промышленности, железнодорожного дела, образования в России, земских учреждений, статьи юридические, проекты законодательных мер, коротко сказать, о всех явлениях русской жизни, не говоря уже об этом богатом материале, ознакомление с которым читателей здешних туземных газет всего было бы желательнее, „Правительственный вестник“ представляет также не бедный материал и для текущих политических известий. Выходя от 5 до 6 раз в неделю, он во всяком №-ре дает от 5 до 9 столбцов таких известий и кроме того 2—3 раза в неделю появляются в нем прекрасно составленные общие обзоры европейской политики, заимствуемые часто и нашими другими лучшими газетами. Странно, что в такой большой и обильной по содержанию газете редакция „Времени“ не находит достаточно материала для своей выходящей всего один раз в неделю, и в объеме несравненно меньшем.

Не разделяя мнения г. Месхи о недостаточности „Правительственного вестника“, комитет вместе с тем не находит с своей стороны препятствий к дозволению редакции „Времени“ заимствовать иностранные политические известия и изо всех других русских газет, во-первых потому, что в настоящее время и официальные наши газеты не делают строгого выбора помещаемых ими политических известий, а с другой стороны, цензура и теперь наблюдает и будет еще бдительнее наблюдать, чтобы в газете „Время“ не появлялось в отделе иностранных известий чего бы то не было противного цензурным постановлениям.

„Сокращать, резюмировать, излагать своими словами и пояснять“ газетные сведения цензура никогда не препятствовала и не препятствует, если автор при этом не изменяет смысла приводимой из дру-

გოი газеты статьи и представляет политические факты в их настоящем свете. Что же касается составления политических обзоров самим редактором и истолкования политических известий, т. е. говоря другими словами смысла фактов по своим соображениям, то для этого требуется слишком много политической опытности публициста.

Представляя свои соображения по этому предмету в с-ству комитета имеет честь возвратить при сем подлинную записку г. Месхи.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 58, ფურ. 1. შავი.

12. 1870 წლის დეკემბრის მ. — კავკასიის მეფისნაცვლის მოვარსამხატველოს უფროსის წინადადება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი მ. მესხის „შუამდგომლობის გამო გაზეთ „დროების“ პოლიტიკურ განყოფილების გაფართოების შესახებ.

Студент С. Петербургского университета Месхи обратился в Главное управление с докладною запискою, в которой просил отменить существующее ограничение относительно иностранных политических известий, получаемых в редактируемой им грузинской газете „Время“, подчинив этот отдел тем условиям, коим подчинены остальные отделы газеты „Время“.

Вместе с тем Месхи просил дать ему полную свободу не только выбора, по его усмотрению, иностранных политических известий и изложения их, но даже толкования, дабы этим сделать их более понятными для читающей публики.

Цензурный комитет, на заключение которого передавалась означенная записка г. Месхи, отозвался, что он не находит препятствий к дозволению Редакции газеты „Время“ заимствовать иностранные известия из всех русских газет, причем присовокупил, что излагать своими словами и пояснять газетные сведения комитет не препятствует, если автор не изменяет смысла приводимой из другой газеты статьи и представляет политические факты в их настоящем свете.

Одобрив означенное заключение комитета, я, на основании ст. 45 учрежд. Управлением Кавказского и Закавказского края, предлагаю комитету привести оное в исполнение, предоставлением редакции газеты „Время“ извлекать политические сведения из дозволенных к изданию русских газет, с необходимыми, в случае надобности, пояснениями редакции, но с тем, чтобы таковые извлечения и пояснения не были противны цензурным постановлениям.

Начальник Главного управления, сенатор статс-секретарь барон Николай.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 58, ფურ. 3—4. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლოს ს. მესხის ხელით, მელნით მიწაწერი: „В том, что сие предписание господина начальника Главного управления объявлено мне Кавказским цензурным комитетом 12 сего декабря, подписуюсь—редактор грузинской газеты „Время“ С. Месхи.

13. 1872 წლის თებერვლის 1.—კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამარტველოს მმართვეა კავკასიის საცენსურო კომიტეტისადმი გაზეთ „დროების“ გამოცემლად მელიქიშვილთან ერთად ს. მესხის დამტკიცების შესახებ.

Издание с 1866 года грузинской газеты „Время“ дозволено было, как неизвестно Цензурному комитету, двум лицам с просьбою Меликова: гражданину Меликову и бывшему студенту Церетели.

Затем в октябре 1870 года, по просьбе Меликова и Церетели, и с соизволения великого князя наместника, изясненного в предложении б. начальника Главного управления от 5 числа за № 4541, редактирование этой газеты передано студенту Месхи.

Ныне издатель газеты „Время“ Меликов вошел с новым заявлением о том, чтобы с 1872 года считать издателем этой газеты, совместно с ним, Меликовым и г. Месхи.

Препровождая означенную просьбу г. Меликова в Цензурный комитет, канцелярия имеет честь покорнейше просить уведомить ее, не встречается ли каких-либо со стороны комитета, препятствий к удовлетворению просьбы Меликова, с присовокуплением сведения, с передачею в 1870 году редактирования газеты „Время“ студенту Месхи, остается ли Церетели издателем этой газеты или сложив с себя, вместе с редактированием, и обязанность издателя.

Правитель канцелярии Н. Прибиль.

ცსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 13. შავი.

14. 1872 წლის თებერვლის 10.—კავკასიის საცენსურო კომიტეტის ცნობება კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამარტველოსადმი გაზეთ „დროების“ გამოცემლობის მოვალეობათა ს. მესხისათვის გადაცემის შესახებ.

На отношение канцелярии от 1 Февраля за № 575, комитет честь имеет уведомить, что он с своей стороны к удовлетворению просьбы Степана Меликова относительно принятия им в товарищество по изданию газеты „Время“ г. Месхи препятствия не имеет, и присовокупить, на основании отзыва г. Церетели, что последний передает вполне обязанности издателя тому же действительному студенту Месхи.

Председатель Максимович.

ცსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 14. დედანი, ხელით ნაწერი.

15. 1872 წლის თებერვლის 15. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის ცნობება საცენზურო კომიტეტისადმი ს. მესხის გაზ. „დროების“ გამოშვებულად დამტკიცების შესახებ.

Вследствие просьбы издателя грузинской газеты „Время“, Тифлисского гражданина Степана Меликова и доставленного по содержанию оной отзыва Цензурного комитета от 10 сего февраля за № 58, я предлагаю комитету признавать издателями газеты „Время“ гражданина Меликова и студента С. Петербургского университета Сергея Месхи, которого вместе с тем считать и редактором этой газеты.

Об этом Цензурный комитет имеет поставить в известность гг. Меликова и Месхи.

Сенатор, статс-секретарь барон Николай.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 788, ფურ. 15. შავი.

16. 1873 წლის ივლისის 4. — გაზ. „დროების“ რედაქტორის სერგეი მესხის თხოვნა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოსადმი საზღვარგარეთ გამგზავრების გამო გაზეთ „დროების“ დროებით რედაქტორად კირილე ლორთქიფანიძის ცნობის შესახებ.

Имея необходимость уехать на время за границу, покорнейше прошу Главное управление наместника кавказского признать князя Кирилла Бежановича Лордкипанидзе временным редактором газеты „Дрозба“, впредь до моего возвращения из за границы.

Редактор газеты „Дрозба“ („Время“) Сергей Семенов Месхи.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 2597, ფურ. 4. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთზე ფანქრით მიწერილი: „О признании кн. Лордкипанидзе временным редактором газеты „Дрозба“.

17. 1873 წლის ივლისის 4. — კირილე ლორთქიფანიძის განცხადება კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოსადმი იმის შესახებ, რომ ის თანახმაა იქნას დროებითი რედაქტორის მოვალეობა სერგეი მესხის საზღვარგარეთ ყოფნის განმავლობაში.

Честь имею заявить Главному управлению наместника кавказского, что я согласен принять на себя временное редактирование грузинской газеты „Время“, за отсутствием настоящего редактора газеты Сергея Семенова Месхи, и что во время редактирования я обязуюсь строго держаться установленной программы. При сем прилагаю следующие документы: университетское свидетельство № 976, метрическое

свидетельство № 1401, свидетельство о происхождении № 221 и свидетельство на проживание № 52.

Князь Кирилл Лордкипанидзе.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 2597, ფურ. 5. დედანი. კირილე ლორთქიფანიძის ავტოგრაფი. საბუთის ქვემოთ მინაწერი ფანქრით: „О согласии его принять временное редактирование газеты „Дрозда“.

18. 1873 წლის სექტემბრის 7. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველს უფროსის ცნობება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გაზ. „დროების“ დროებით რედაქტორობის კირილე ლორთქიფანიძისათვის გადაცემის შესახებ.

По докладе великому князю наместнику просьбы редактора грузинской газеты „Время“ Сергея Месхи о дозволении ему передать редактирование этой газеты князю Кириллу Лордкипанидзе, заявления сего последнего с изъявлением согласия на принятие на себя редакторских обязанностей, и отзыва Цензурного комитета от 2 августа за № 382, о немнении к тому со стороны комитета никаких препятствий, — его императорское высочество соизволил на передачу означенной редакции князю Лордкипанидзе.

Об этом уведомляю Кавказский цензурный комитет, для подлежащих с его стороны распоряжений.

При сем прилагаются документы князя Лордкипанидзе, для возвращения по принадлежности: метрическое свидетельство о рождении и крещении его за № 1401, свидетельство о княжеском его происхождении за № 221, свидетельство С. Петербургского университета за № 976, и свидетельство о свободном проживании за № 52.

Подписал: сенатор, статс-секретарь барон Николай.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 2597, ფურ. 6. შავი.

19. 1874 წლის აგვისტოს 12. — ჟანდარმათა მეფის მიმართვა კავკასიის მეფისნაცვლისადმი პარიზში მყოფ კავკასიელთა, მათ შორის სერგეი მესხის, სოციალიზმისა და კომუნისმის მოძღვრებით გატაცების შესახებ.

Ваше императорское высочество, получены сведения, что из русских посещающих в настоящее время высшие учебные заведения в Париже, отличаются особенною страстью к социализму и коммунизму кавказские уроженцы, живущие там под предлогом изучения химии и медицины, а в сущности занимающиеся только чтением разных произведений социалистов. Более других замечательны Измайлов, на-

зывающий себя журналистом, Мецкий¹ и Таргажанов. Последний прямо говорит, что он приехал в Париж с целью изучать социальные вопросы, чтобы, по возвращении в Россию, постараться разрешить их практическим путем.

По высочайшему государя императора повелению, имею честь сообщить о вышеизложенном вашему императорскому высочеству.

С глубочайшим высокопочитанием и преданностью имею честь быть вашего императорского высочества вернопреданнейший (подпись).

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 7193, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი, საბუთზე მეფისნაცვლის რეზოლუცია ფანქრით: „Бар[ону] Николаи. Иметь строжайший надзор за этими лицами в случае их возвращения на Кавказ и представить сведения какие они уроженцы, какого происхождения и где обучались на Кавказе? М[ихаил]“.

20. 1874 წლის ოქტომბრის 21. — სერგეი მესხის და სტეფანე მელიქიშვილის თხოვნა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველსადმი გაზეთ „დროების“ პროგრამის გაფართოების შესახებ.

В продолжение тех десяти лет, которые прошли со времени основания газеты „Дрозда“, редакция, по мере средств и возможности, старалась удовлетворить потребностям читающей публики.

Но в последнее время, в редакции особенно часто получаются, со стороны читающей публики, заявления и жалобы о том, что как сообщаемые в газете сведения и новости, так и всякие правительственные распоряжения доходят до нее несвоевременно и не в желаемой полноте и что желательно, чтобы редакция нашла возможным учистить срок выхода газеты. Такого рода заявления слышатся особенно часто с тех пор, как из трех журналов, издающихся у нас, один („Светоч“) совершенно прекратил свое существование, а другой („Сборник“), если и не прекратился совершенно, то во всяком случае, выходит далеко не аккуратно.

Редакция предполагает на будущее время обратиться в своей газете особенное внимание, с одной стороны, на русскую жизнь, с которою мы так тесно связаны, с другой, на беллетристический отдел газеты, который как в русских, так в иностранных газетах занимает обыкновенно такое видное место, и на который мы по недостатку места, принуждены не обращать почти никакого внимания.

Ввиду вышеизложенных обстоятельств, покорнейше просим в. с-ство разрешить нам издавать газету „Дрозда“ в формате до 8° и на место одного, три раза в неделю: по средам, пятницам и воскресеньям. Подписная цена газеты будет в год 8 руб., шесть месяцев — 4 руб., месяц 1 руб.

Кроме того имеем честь заявить просьбу о следующем изменении программы газеты „Дрозда“.

¹ მეცი — ს. მესხის (იხ. საბ. 22).

По программе газеты, утвержденной в 1866 году, нам дозволено было политические известия и вообще известия об европейской жизни заимствовать исключительно из официальных газет; таких газет тогда существовало несколько, как-то: „Северная пчела“, „Северная почта“, „Русский инвалид“, местная—„Кавказ“ и др. Следовательно, у нас тогда были газеты, из которых можно было черпать более или менее богатый материал для политического отдела газеты. Но со времени основания одной официальной газеты—„Правительственного вестника“, — который по необходимости обращает мало внимания на иностранную жизнь, этот материал для нас поневоле сузился.

Если принять во внимание с одной стороны, тот возрастающий интерес, с которым наша публика начинает следить за европейскою жизнью и другой—издание газеты три раза в неделю,—то становится очевидным на сколько для нашей газеты необходимо расширение программы в этом отношении.

Поэтому мы покорнейше просим, в. с-ство, расширить политическую часть нашей программы, и именно в той мере, как она разрешена остальным местным изданиям (армянской газеты „Мшак“ и русской—„Тифлисский вестник“), т. е. разрешить заимствовать политические известия из всех русских газет и иностранных, дозволенных в обращении в России, а также печатать собственные корреспонденции и статьи объявлении политической и общественной жизни Европы. Издатель Степан Меликов.

Редактор газеты „Дрозда“ Сергей Семенович Месхи.

ცხსა, ფონ. 5, სპ. 799, ფურ. 20. დედანი, ხელით ნაწერი.

21. 1874 წლის ოქტომბრის 23. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველს მიმართვა თბილისის გუბერნატორისადმი ს. მესხზე ცნობების მიწოდების შესახებ.

М. г. Константин Иванович!¹ В дополнение к письму от 10 минувшего сентября за № 228 касательно проживающих в Париже кавказских уроженцев Измайлова, Мецкого² и Таргажанова, я нужным считаю покорнейше просить в. пр-ство доставить мне просимые означенные письменные сведения о названных личностях, для доклада государю великому князю наместнику.

ცხსა, ფონ. 5, სპ. 7193, ფურ. 1. შავი.

¹ კონსტანტინე ივანეს ძე ორლოვსკი, თბილისის გუბერნატორი.

² მეცი — ს. მესხი.

22. 1874 წლის ოქტომბრის 26. — თბილისის გუბერნატორის ცნობება კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამმართველოსადმი ხერგეი მესხზე ფარული მეთვალყურეობის დანიშვნის შესახებ.

Ваше сиятельство, князь Георгий Константинович! ¹ Вследствие письма его высокопревосходительства барона Александра Павловича от 16 истекшего сентября за № 228 имею честь уведомить, что из числа трех лиц, изучающих в Париже с преднамеренно — вредною целью социальные науки о Торгажанове я не имею никаких сведений, фамилия его мне неизвестна даже по наслышке и, по справке, таковой в Тифлисе не существует, равным образом в списках местной классической гимназии за прежнее и нынешнее время ее не упоминается. Под именем же Мецкого, которого среди тифлисских уроженцев и воспитанников также никогда не было не следует ли подразумевать дворянина Кутаисской губернии Месхи, редактора грузинской газеты „Дрозда“, выезжавшего в июле 1873 года за границу и ныне возвратившегося в Тифлис. Что же касается до Измайлова, то он, будучи тифлисским уроженцем, сыном отставного надворного советника Александра Измайлова, и воспитывавшийся в свое время в здешней гимназии, принадлежит к числу тех студентов Петербургского университета, которые в 1869 году были высланы из столицы за разные беспорядки, потом состояли под надзором местной полиции и наконец освобождены из под него большею частью для продолжения курса наук в высших учебных заведениях. С этою последнею целью выехал из Тифлиса в Россию и упоминаемый в том письме Измайлов со свидетельством, выданным ему на основании предложения г. начальника Главного управления от 31 января 1870 г. за № 335, о чем и донесено мною своевременно в отзыве от 18 октября 1872 г. за № 100, но каким образом и по какому паспорту он проехал за границу, мне неизвестно.

При этом считаю долгом присовокупить, что относительно учреждения над Измайловым, в случае возвращения его в пределы вверенной мне губернии, строжайшего полицейского надзора мною сделано надлежащее распоряжение, и что таковой надзор будет установлен и над Месхи, по получении от вашего сиятельства разъяснения, что действительно он есть упоминаемый с сообщенном от шефа жандармов отзыве Мецкий.

С истинным почтением и совершенною преданностью имею честь быть, вашего сиятельства покорнейший слуга кн. Орловский.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 3330, ფურ. 4-5. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის პირველი გვერდის აშიაზე, შტამპის ქვემოთ ფანქრით მიწერილია: „Сообщить в III отдел, для выяснения двух фамилий: Мецкого и Торгажанова“.

¹ გიორგი კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონი — სენატორი, კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამმართველოს უფროსის თანამდებობის აღმასრულებელი.

23. 1874 წლის ნოემბრის 12. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველს კანცელარიის მიმართვა კავკასიის საცენტურო კომიტეტისადმი ს. მესხის შუამდგომლობის თაობაზე გაზ. „დროების“ პროგრამის გაფართოების შესახებ.

Издатели грузинской газеты „Дрозба“ (Время) тифлисский гражданин Степан Меликов и дворянин Сергей Месхи обратились в Главное управление с просьбою о расширении программы издаваемой ими газеты с дозволением заимствовать политические известия из всех русских газет и иностранных, разрешенных к обращению в России, а также печатать собственные корреспонденции и статьи о явлениях политической и общественной жизни Европы.

Означенную просьбу гг. Меликова и Месхи препровождая, в Цензурный комитет канцелярия имеет честь покорнейше просить комитет войти в подробное рассмотрение оной и соображения свои о степени уважительности ходатайства Меликова и Месхи представить г. исправляющему должность начальника Главного управления, с возвращением приложения.

Управляющий канцелярией Н. Прибиль.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 16. შავი.

24. 1874 წლის ნოემბრის 20. — კავკასიის საცენტურო კომიტეტის მიმართვა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველსადმი სერგეი მესხის და მედიკოსების შუამდგომლობის თაობაზე გაზ. „დროების“ პროგრამის გაფართოების შესახებ.

Издатель и редактор грузинской газеты „Дрозба“ в поданном в-шему с-ству прошении ходатайствуют о разрешении им: 1) издавать свою газету в формате, вместо листа в большую осьмушку (gr. in8°) и выпускать ее вместо одного по три раза в неделю, 2) расширить первый и второй отделы программы газеты, заключающие в себе: правительственные распоряжения, внутренние известия, касающиеся России и иностранные политические известия. Для последней цели они просят дозволения заимствовать внутренние и политические известия из всех русских газет и тех иностранных, которые дозволены к обращению в России, ибо этой газете дозволено было до сих пор заимствовать внутренние и политические известия только из официальных газет, наконец 3) помещать собственные корреспонденции из-за границы о явлениях общественной и политической жизни.

Принимая во внимание, что 1) при рассмотрении номера газеты, цензура может всегда исключать помещенную в нем статью, откуда бы она ни была заимствована, если почему-нибудь таковая будет
 40. საისტორიო მთაბეგ, ტ. XI-XII.

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

признана не удобною к напечатанию и 2) так как при разрешении издания газет: „Тифлисский вестник“ и „Мшак“, последовавшего в недавнее время, им дано право помещать „Известия о текущих политических событиях в заграничных государствах, а также о явлениях в их жизни, заимствованные из отечественных и из таких иностранных периодических изданий, получение коих в пределах Российской империи разрешено“ („Программа газ. „Мшак“. Предписание начальника Главного управления наместника кавказского 20 июня 1871 г., № 3207), комитет не находит препятствий к тому, чтобы дать такое же право и газете „Дрозба“, считая долгом присовокупить, что, по мнению его, при помещении заимствованных из газет политических известий не могут быть допускаемы собственные рассуждения здешней газеты о сообщаемых событиях.

Что же касается дозволения помещать собственные корреспонденции из-за границы о политической жизни, то, хотя цензура и в этом случае вправе не дозволять статей, или мест из них, на основании преподанных ей правил; однако, принимая в соображение направление газеты „Дрозба“, комитет полагает возможным разрешить ей помещение собственных корреспонденций только о явлениях общественной жизни Европы, ограничивая ей чисто общественную сторону, и не касаясь политической.

Такое мнение свое комитет честь имеет представить в. с-ству вследствие отношения канцелярии в. с-ства от 12 сего ноября за № 6109, причем имеет честь возвратить подлинное прошение гг. Меликова и Месхи.

Председатель комитета Максимович.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 799, ფურ. 18. დედანი, ხელით ნაწერი.

25. 1874 წლის დეკემბრის 17. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის ცნობება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი ვაზ. „დროების“ ფორმატის გადიდებისა და კვირაში სამჯერ გამოშვების შესახებ.

Вследствие просьбы, лично заявленной г. исправляющему должность начальника Главного управления издателем грузинской газеты „Дрозба“ (Время) Меликовым и редактором оной Месхи, его сиятельство изволил приказать сообщить Цензурному комитету, что со стороны Главного управления не встречается препятствий к представлению гг. Меликову и Месхи впредь до разрешения просьбы их о расширении программы газеты. „Дрозба“, объявить теперь же об изменении с будущего 1875 года формата газеты вместо лис-

в большую осьмушку (gr. in 8°); дней выпуска вместо одного, по три раза в неделю; и подписной цены, вместо 7 руб. по 8 руб. в год, по 4 руб. в шесть месяцев и по 1 руб. в месяц.

О таковом приказании г. исправляющего должность начальника Главного управления, канцелярия имеет честь уведомить Цензурный комитет на зависящее распоряжение.

Управляющий канцелярией Н. Прибиль.

ცხსა, ფობ. 480, ანაწ. 1, საქ. 72, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი.

26. 1874 წლის დეკემბრის 27. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს კანცელარიის მოხსენება ამავე სამმართველოს უფროსობადმი გაზ. „ღროების“ ფორმატის და პროგრამის გაფართოების და კვირაში სამჯერ გამოშვების შესახებ.

Издатель грузинской газеты „Дрозба“ (Время) тифлисский гражданин Степан Меликов и редактор той же газеты, дворянин Сергей Месхи, обратились к в. с-ству с прошением, в котором заявляют, что со времени основания газеты „Дрозба“ редакция старалась по мере средств и возможности удовлетворять потребностям читающей публики, но в последнее время стали поступать жалобы на несвоевременные и в не надлежащей полноте сообщения новостей, правительственных распоряжений и других сведений и потому желая ныне обратить особенное внимание на русскую жизнь и на беллетристический отдел, ходатайствуют о дозволении им:

1. Издавать газету „Дрозба“ вместо листа в большую осьмушку вместо одного, по три раза в неделю, причем предполагается подписную цену назначить в год вместо 7, — 8 руб.

2. Расширить политический отдел газеты, дозволив им известия политические заимствовать из всех русских газет и иностранных, разрешенных к обращению в России, а также печатать собственные корреспонденции и статьи о явлениях политической и общественной жизни Европы, подобно тому как это дозволено газетам: „Мшак“ — на армянском и „Тифлисский вестник“ на русском языках.

Кавказский цензурный комитет, с которым было сделано сношение по этому предмету, сообщил, что принимая во внимание, что он всегда имеет возможность исключить статью, откуда бы она не была заимствована, если таковая будет признана неудобною к напечатанию, и что испрашиваемое издателями газеты „Дрозба“ право представлено „Тифлисскому вестнику“ и „Мшаку“, он не находит препятствий к тому, чтоб дать такое же право и газете „Дрозба“, но вмес-

те с тем, по мнению комитета, при помещении заимствованных газет политических известий не должны быть допускаемы собственные рассуждения здешней газеты о сообщаемых событиях.

Что же касается дозволения помещать собственные корреспонденции из-за границы о политической жизни, то хотя цензура и в этом случае в праве не допускать статей, или мест из них, однако принимая в соображение направление газеты „Дрозба“, комитет полагает возможным разрешить ей помещение собственных корреспонденций только о явлениях общественной жизни в Европе, ограничивая ее чисто общественною стороною, не касаясь политической.

Справка: из дел Главного управления видно:

1. Что программа грузинской газеты „Время“ (Дрозба), по которой разрешено издание этой газеты (30 декабря 1865 г. № 7827) состоит между прочим из следующих отделов:

1) Правительственные распоряжения и внутренние известия, касающиеся России и в особенности Закавказского края.

2) Текущие политические известия, перепечатываемые только из официальных газет: „Русский инвалид“, „Северная почта“ и „Кавказ“.

3) Науки и искусства.

4) Беллетристика и фельетон из русской и преимущественно туземной печати.

5) Библиография вновь выходящих русских, иностранных и туземных книг. Критические статьи о замечательных явлениях в русской и туземной литературе и журналистике.

6) Смесь.

Газета „Время“ выходит один раз в неделю от одного до двух печатных листов. Цена в год без доставки 6 руб., а с доставкою и пересылкою 7 руб.

II. В июне 1871 г. разрешено дворянину Григорию Арцруни издавать в Тифлисе на армянском языке газету „Мшак“ (Работник), в программу которой входят между прочим: „Известия о текущих политических событиях в заграничных государствах, а также о явлениях в их жизни, которые имеют быть заимствованы из отечественных и из таких иностранных газет, получение коих разрешено в пределах империи.“

III. В сентябре 1872 г. дозволено отставному поручику князю Константину Бебутову издавать в Тифлисе на русском языке газету „Тифлисский вестник“, программа которой заключает в себе следующие, между прочим, отдел (II), „События отечественные и в мире иностранном. Политика“.

Канцелярия представляя об изложенном на благоусмотрение в. к-ства имеет честь доложить, что ввиду тех не совсем благоприятных последствий, какие являются по поводу данных газетам „Мшак“ и „Тифлисский вестник“ разрешений заимствовать политические сведения из газет безцензурных, и неоднократных отступлений Кавказского цензурного комитета от цензурных правил, что побуждало Главное управление приглашать цензоров к исполнению лежащих на них обязанностей, она полагала бы расширение политического отдела газеты „Время“ ограничить заимствованием известий политических из подцензурных газет империи.

Обращаясь затем к ходатайству об увеличении формата газеты, дней выхода и подписной платы, то к этому не встречается препятствий. Но вместе с тем, принимая во внимание, что главный сотрудник газеты, издатель-редактор оной Сергей Месхи, по сходству фамилии, навлекает на себя сомнение в политической неблагонадежности, о чем производится по Главному управлению секретная переписка, канцелярия полагает до выяснения этого обстоятельства, по просьбе Месхи и Меликова, испросить лишь разрешения великого князя наместника в отношении только увеличения формата газеты, дней выхода и подписной платы.

Управляющий канцеляриею Н. Прибыль.

ცხსა, ფონ. 5, სპ. 799, ფურ. 24. დედანი, ხელით ნაწერი.

27. 1875 წლის იანვრის 4. — კავკასიის მეფისნაცვლის მოვარსამხართველოს შეტყობინება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი მეფისნაცვლის ნებართვის თაობაზე გაზ. „დროების“ პროგრამის გაფართოების შესახებ.

По докладу великому князю наместнику прошения издателя грузинской газеты „Дрозба“ (Время) тифлисского гражданина Степана Меликова и редактора той же газеты дворянина Сергея Месхи о дозволении им расширить программу означенной газеты и изменить формат газеты, дни выпуска и подписную цену оной, вместе с отзывом Цензурного комитета от 20 прошлого ноября за № 793 и представленными соображениями канцелярии начальника Главного управления, его высочество соизволил на изменение с 1875 года формата газеты „Дрозба“ вместо листа, в большую осьмушку, (gr. in 8°); дней выпуска, вместо одного, по три раза в неделю; и подписной цены, вместо семи руб. по восьми руб. в год, по четыре руб. в шесть месяцев и по одному руб. в месяц.

О таком приказании великого князя наместника уведомляю Цензурный комитет к надлежащему исполнению.

Исправляющий должность начальника Главного управления, сенатор, статс-секретарь Багратион-Мухранский.

ცსა, ფონ. 480, საქ. 172, ანაწ. 1, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის პირველი გვერდის აშიაზე რეზოლუცია: „Сообщить гг. редакторам о дозволении его высочества на издание газеты „Дрозба“ в новом виде“. ქვემოთ: სერგეი მესხის და მელიქიშვილის ხელით: „Читал 14 января 1875 г. Сергей Месхи. Читал 14 января 1875 г. С. Меликов“.

28. 1877 წლის მაისის 24. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარამმართველოსადმი სერგეი მესხისათვის გაზ. „დროების“ ყოველდღიურად გამოცემის ნებართვის მიცემის შესახებ.

Редактор грузинской газеты „Дрозба“ Сергей Месхи в прошении от 26 сего мая высказав, что ввиду особенного интереса к военным и политическим известиям, возбужденного в последнее время в нашем обществе, он нашел нужным на все время, пока будет продолжаться русско-турецкая война, издавать газету свою ежедневно в формате gr. in 8, просил испросить надлежащее на это разрешение. Цензурный комитет не встречая никакого препятствия к удовлетворению просьбы редактора Месхи, имеет честь покорнейше просить ходатайства вашего превосходительства об испрошении ему дозволения издавать газету „Дрозба“ ежедневно, на все время русско-турецкой войны, с тем чтобы подписная цена на газету, а также программа ее не были изменяемы.

Исправляющий должность председателя (подпись).

ცსა, ფონ. 5, საქ. 3850, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთზე ფანქრით მიწაწერი: „О дозволении редактору грузинской газеты „Дрозба“ издавать ежедневно свою газету.“

29. 1877 წლის მაისის 26. — გაზ. „დროების“ რედაქტორის სერგეი მესხის და ამავე გაზეთის გამომცემლის სტეფანე მელიქიშვილის განცხადება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გაზეთ „დროების“ ყოველდღიურად გამოცემის ნებართვის შესახებ.

Ввиду особенного интереса, к военным и политическим известиям, возбужденного в последнее время, в нашем обществе, редакция газеты „Дрозба“ нашла нужным на все время, пока будет продолжаться эта война, издавать газету ежедневно в формате gr. in 8.

А потому редакция покорнейше просит Закавказский цензурный комитет испросить, у кого следует, надлежащее разрешение на это временное превращение газеты „Дроэба“ в ежедневное издание.

Считаем нужным заявить при этом, что как подписная цена на газету, так и ее программа останутся прежние.

Степан Меликов, редактор серг. Месхи.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 3850, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

30. 1877 წლის ივნისის 5. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის ცნობება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი „დროების“ რედაქტორ სერგეი მესხისათვის გაზეთის უოველდლოურად გამოცემის ნებართვის შესახებ.

По докладу государю вел. кн. наместнику кавказского цензурного комитета от 27 минувшего мая за № 504, о разрешении редактору газеты „Дроэба“ Месхи издавать означенную газету ежедневно на все время пока будет продолжаться русско-турецкая война, с тем, чтобы подписная цена на газету, а также программа ее не были изменяемы, е. и. выс-ство на сие соизволил.

О таковой воле е. и. выс-ства сообщаю Кавказскому цензурному комитету для надлежащего распоряжения и объявления редактору газеты „Дроэба“.

Подписал времен. испол. долж. нач. Главного управления генерал-майор Старосельский.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 3850, ფურ. 4. შავი.

31. 1877 წლის ოქტომბრის 3. — გაზ. „დროების“ რედაქტორის ს. მესხის წერილი თბილისის სასულიერო სემინარიის ინსპექტორისადმი „დროებაში“ მოთავსებული შენიშვნის გამო სემინარიელთა ცუდი კვების შესახებ.

Имею честь сим удостоверить, что ученик означенной семинарии Микеладзе никогда ни сам лично, ни через кого бы то ни было не передавал мне никаких сведений ни о каких делах или порядках господствующих в этой семинарии; не сообщали мне, как редактору газеты „Дроэба“, ни устно, ни письменно никаких сведений о способе кормления воспитанников семинарии и ни о каких бы то ни было вообще делах и порядках семинарии. Я вижу его сегодня в первый раз и уже потому одному он не может быть виновен ни в чем подобном.

საქართველოს
ხელნაწილების
სამეცნიერო ცენტრი

Вообще было бы чрезвычайно несправедливо, а мне прискорбно, еслиб он пострадал по этому поводу, так как он не может нести никакой ответственности.

Редактор газеты „Дрозба“ Сер. Месхи.

ცხსა, ფონ. 440, საქ. 759, ფურ. 233. დედანი, ხელით ნაწერი. ს. შესხის ავტოგრაფი.

32. 1878 წლის აპრილის 7. — გაზ. „დროების“ რედაქტორის სერგეი მესხის განცხადება კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამმართველოსადმი გაზეთ „დროების“ უოველდღიურად გამოცემის ნებართვის შესახებ.

В прошлом году, при открытии войны между Россиею и Турциею, мне было разрешено, согласно моей просьбе, на все время пока будет продолжаться война, издавать ежедневно газету „Дрозба“, до того времени выходившую три раза в неделю.

Ныне с прекращением войны, прекратилось и право мое, данное мне начальством, но ввиду общего желания подписчиков моей газеты иметь ее ежедневно, я бы желал обратить „Дрозба“ в ежедневную газету, а потому имею честь испрашивать ходатайства вашего превосходительства пред е. и. выс-ством вел. кн. наместником кавказским о разрешении мне издавать редактируемую мною газету „Дрозба“ ежедневно.

Формат газеты, программа и подписная цена остаются неизменны. Газета будет выходить ежедневно за исключением дней, следующих за воскресными и праздничными днями.

Редактор газеты „Дрозба“ Сергей Месхи.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 3850, ფურ. 7. დედანი, ხელით ნაწერი.

33. 1878 წლის აპრილის 12. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის ცნობება კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამმართველოსადმი სერგეი მესხისათვის გაზ. „დროების“ უოველდღიურად გამოცემის ნებართვის შესახებ.

Редактор грузинской газеты „Дрозба“ Месхи в прошении, поданном 7 сего апреля на имя вашего превосходительства, просит ходатайства вашего пред е. и. выс-ством г. наместником о разрешении ему издавать редактируемую им газету „Дрозба“ ежедневно, присовокупляя, что формат ее, программа и подписная цена останутся неизменны, и что „Дрозба“ будет выходить ежедневно, за исключением дней, следующих за воскресными и праздничными днями.

Цензурный комитет, принимая в соображение, что редактору Месхи, согласно его просьбе, с соизволения е. и. выс-ства в июне прошлого года разрешено было издавать газету „Дрозба“ ежедневно на все время пока будет продолжаться русско-турецкая война, и что и ныне, по прекращении войны между Россиею и Турциею, по мнению его, не представляется основания к отказу в новом его ходатайстве, постановил: о таковом заключении его довести до сведения вашего превосходительства.

О чем, с приложением самого прошения Месхи, имею честь сообщить на благоусмотрение вашего превосходительства.

Исправляющий должность председателя (подпись).

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 3850, ფურ. 6. დედანი, ხელით ნაწერი.

34. 1878 წლის ივლისის 12. — თბილისის სამოსამართლო პალატის პროკურორის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გაზეთ „დროების“ რედაქტორ მესხის საქმისათვის მსვლელობის მიცემის შესახებ.

Вследствие сообщения комитета от 28 июня текущего года за № 424, по делу привлечения к ответственности редактора газеты „Дрозба“ дворянина Сергея Месхи, за нарушение закона о печати, имею честь уведомить, что так как на основании 1000 ст. п. 3 (по прод. 1868 года) уст. угол. суд. дело это подсудно окружному суду, то вместе с сим я предложил прокурору тифлисского окружного суда дать делу о дворянине Месхи законное направление.

И. д. прокурора Тифлисской судебной палаты (подпись).

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 325, ფურ. 9. დედანი, ხელით ნაწერი.

35. 1878 წლის ივლისის 13. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველის ცნობება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი მეფისნაცვლის ნებართვის თაობაზე გაზეთ „დროების“ ყოველდღიურად გამოცემის შესახებ.

По докладу государю вел. кн. прошения редактора издаваемой на грузинском языке газеты, под заглавием „Дрозба“ (Время) Сергея Месхи и представленного по содержанию оногo Цензурным комитетом, от 12 минувшего апреля за 247, заключения е. вел. изволил разрешить издание означенной газеты ежедневно, за исключением дней, следующих за воскресными и праздничными днями, если в виду комитета имеется о сем просьба и издателя газеты „Дрозба“ Степана Меликова.

Об этом уведомляю Цензурный комитет, на зависящее распоряжение.

Подписал начальник Главного управления, генерал-лейтенант Старосельский.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 3850, ფურ. 8. შავი.

36. 1879 წლის თებერვლის 4. — თბილისის საფოსტო სამმართველოს მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი ცენზურის მიერ დაკავებული „დროების“ № 249 105 ცალის უკან დაბრუნების შესახებ.

Вследствие отношения 1 сего декабря № 818, почтовое управление препровождая у сего сто пять экземпляров газеты „Дрозба“ за № 249, возвращенных из Гори, Кутаиса и Поты, имеет честь покорнейше просить ваше превосходительство о присылке в сие управление по прилагаемым трем квитанциям двух рублей за отправленные телеграммы о задержании и возвращении означенных экземпляров, и на будущее время для отправления по подобным предметам, не оставить присылать для сего деньги при самих требованиях об отправлении тех телеграмм.

При этом управление присовокупляет, что из числа отправленных в Гори экземпляров вышепрописанной газеты за № 249, тринадцать выданы адресатам до получения телеграммы.

Начальник управления Безирганов.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 377, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

37. 1879 წლის სექტემბრის 18. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა სტამბის გამგის მელიქიშვილისადმი გავ. „დროების“ № 191 საცენზურო ფურცლების წარმოდგენის შესახებ.

В подтверждение вчерашнего отзыва моего за № 611, вновь покорно прошу вас немедленно прислать в Цензурный комитет цензурные листы № 191 газ. „Дрозба“, присовокупляю, что если предложение мое не будет опять исполнено, то я вынужден буду обратиться к помощи полицейской.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 370, ფურ. 1. შავი.

38. 1879 წლის სექტემბრის 19. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა თბილისის გუბერნატორისადმი გავ. „დროების“ № 191-ში დაბეჭდილ ნებადაურთველ მოწინავე სტატიის გამო.

В грузинской газете „Дрозба“ от 16 сего сентября № 191, печатающейся в типографии Меликова, напечатана целая передовая статья, неразрешенная цензурою. Главными виновниками в этом нарушении цензурных правил, Цензурный комитет, кроме редактора газеты, признает и содержателя типографии Степана Меликова.

Преступление, совершенное Меликовым предусмотрено 1024 ст. улож. о наказ.

А потому, и на основании постановления Цензурного комитета, имею честь покорнейше просить распоряжения вашего сиятельства о привлечении к ответственности содержателя типографии Степана Меликова.

Д. с. с. Пурцеладзе.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 370, ფურ. 2. შავი.

39. 1879 წლის ოქტომბრის 3. — თბილისის გუბერნატორის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი სტამბის მფლობელის (გამგის) მელიქიშვილის პასუხისგებაში მიცემის შესახებ.

На отношение, от 19 минувшего сентября, за № 621, имею честь уведомить ваше превосходительство, что как доносит мне старший чиновник особых поручений князь Эристов, 25 минувшего сентября, за № 11, содержатель типографии Меликов, за нарушение цензурных правил, при печатании 191 № газеты „Дрозба“, привлечен им, кн. Эристовым, к уголовной ответственности в установленном порядке.

И. д. губернатора (подпись).

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 370, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

40. 1879 წლის ნოემბრის 15. — ჟურნალ „ივერიის“ რედაქტორის ილია ჭავჭავაძის, გავზე „დროების“ რედაქტორის სერგეი მესხის და ამავე გავზეთის გამომცემლის სტეფანე მელიქიშვილის განცხადება კავკასიის მეფისნაცვლის მოავარსამართველოს უფროსისადმი ჟურნალ „ივერიის“ და გავზე „დროების“ ილია ჭავჭავაძისა და სერგეი მესხის საერთო რედაქციით გამომცემის ნებართვის შესახებ.

Имеем честь заявить вашему превосходительству, что с января будущего 1880 года мы, по взаимному согласию, решились издавать газету „Дрозба“ и журнал „Иверия“ под одной общей редакцией

გ. მესხი и Чавчавадзе. Поэтому первого, Месхи, просим признать вторым редактором газеты „Дрозба“. Имеем честь добавить к сему, что журнал „Иверия“ будет выходить по прежней программе книжками не менее 12-ти печатных листов четыре раза в год, а газета „Дрозба“ ежедневно листами несколько увеличенного формата, по утвержденной для газеты „Иверия“ программе, которая при сем прилагается в копии.

Годовая цена на оба издания предполагается 13 руб. серебром, а каждое в отдельности: „Дрозба“ — 9 руб., „Иверия“ — 6 руб. сер. с пересылкою.

Обо всем вышеизложенном покорнейше просим ваше превосходительство дать нам надлежащее разрешение.

Редактор журнала „Иверия“ Илья Чавчавадзе.

Редактор газеты „Дрозба“ Сергей Месхи.

Издатель газеты „Дрозба“ Степан Меликов.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 4764, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი. სამივე ხელთა: „Редактор журнала „Иверия“ Илья Чавчавадзе, редактор газеты „Дрозба“ Сергей Месхи, издатель газеты „Дрозба“ Степан Меликов“ ავტოგრაფები.

41. 1879 წლის ნოემბრის 27. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველს უფროსი მმართვეა საცენზურო კომიტეტიდან 1880 წლის იანვრიდან თურნალ „ივერიის“ და გაზეთ „დროების“ ილია ქავჭავაძის და სერგეი მესხის საერთო რედაქციით გამოცემის შესახებ.

По докладу вел. кн. наместнику просьбы издателя газеты „Дрозба“ тифлисского гражданина Степана Меликова, редактора той же газеты дворянина Сергея Месхи и редактора издателя журнала „Иверия“ кн. Илья Чавчавадзе, е. и. выс-ство изволил разрешить им издавать с 1 января 1880 года газету „Дрозба“ и журнал „Иверия“, под одной общей редакцией гг. Месхи и Чавчавадзе, согласно представленной ими и при сем в копии прилагаемой программе.

Сообщая об этом Цензурному комитету на зависящее распоряжение, нужным считаю присовокупить, что годовая цена на оба издания назначена в 13 руб., а на каждое отдельно: „Дрозба“ — 9 руб., „Иверия“ — 6 руб. с пересылкой.

Начальник Главного управления ген.-лейт. Старосельский.

Правитель канцелярии Якимов.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 372, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის პირველ გვერდზე, მარცხენა აწიანზე, წითელი მელნით: „Сообщить гг. редакторам „Дрозба“ и „Иверия“. Пурцеладзе“.

42. 1879 წლის დეკემბრის 8. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის ცნობა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოსადმი გაზ. „დროების“ № 249 კონფისკაციის და დაწვის შესახებ.

1 сего декабря редактор Месхи в № 249 издаваемой им газеты „Дрозба“ напечатал две статьи, с запрещенными в них лично мною местами. В тот же день я обратился к тифлисскому полицмейстеру и к начальнику Почтового управления с просьбою — к первому конфисковать № 249 „Дрозба“ на почте и в магазинах, где газета эта продается рознично, а к последнему — телеграфировать в Гори, Кутаис и Поти о задержании того же номера газеты. Вследствие сего мне прислал начальник почтового управления, 5 декабря 105 экз. № 249 „Дрозба“, задержанные в поименованных выше местах, а тифлисский полицмейстер, 6 декабря — 163 экз. конфискованные на почте и в магазинах. Все эти экземпляры сегодня, в присутствии полицейского чиновника, преданы огню в Цензурном комитете.

Об этом я имею честь довести до сведения вашего превосходительства.

Д. с. с. Пурцеладзе.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 4753, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

43. 1879 წლის დეკემბრის 19. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს კანცელარიის შეკითხვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გაზ. „დროების“ რედაქტორის სერგეი მესხის სამართალში მიცემის შესახებ.

Канцелярия, по приказанию г. начальника Главного управления, имеет честь покорнейше просить ваше превосходительство доставить, в дополнение к представлению вашему 8 сего декабря за № 830, сведения о том, возбуждено ли судебное преследование против редактора грузинской газеты „Дрозба“ за напечатание в этой газете статей запрещенных цензурою и если возбуждено, то когда именно и через кого?

Подписал правитель канцелярии Якимов.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 4753, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

44. 1880 წლის მაისის 26. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა თბილისის საოლქო სასამართლოს პროკურორისადმი. „დროების“ რედაქტორის ს. მესხის სამართალში მიცემის შესახებ.

На отзыв вашего высокоблагородия от 21 сего мая за № 4176, комитет, согласно журнальному постановлению своему от 24 мая, имеет честь уведомить, что он, независимо от дела, уже начатая, на ос-

новании 1000 ст. п. 8 устава уголовн. судопроизводства, инспектором типографий против типографщика Степана Меликова, с своей стороны признает необходимым во исполнение журн. постановл. от 17 сентября 1879 г. привлечь к уголовной ответственности и самого редактора грузинской газеты „Дрозба“ Сергея Месхи, на основании указанных вами статей 1029 и 1042—44 улож. о наказаниях, за напечатание им без цензурного разрешения передовой статьи „Как нам учиться“, в № 191 газеты, который при сем прилагается.

Что же касается корректурных листов, на которых для напечатания статьи должна быть разрешительная подпись цензора, то листы эти не находятся в распоряжении комитета и должны быть представлены суду, как оправдательный документ со стороны типографщика в том, что напечатанная им статья действительно была разрешена цензурой. Непредставление же цензурного листа, по мнению комитета, может служить доказательством, во-1-х, того, что такового разрешения не было, а во-2-х, того, что типография не соблюдает закона, по которому она, по смыслу § 11 инструкции инспекторам объявлена хранить при своих делах подписанные цензором оригиналы.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 370, ფურ. 6. შაბი.

45. 1880 წლის ნოემბრის 12. — ჟურნალ „ივერიის“ რედაქტორების ოლია ჰავჭავაძისა და სერგეი მესხის განცხადება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი ჟურნალ „ივერიის“ უფელთავიურად გამოცემის ნებართვის შესახებ.

Имеем честь заявить, что с будущего 1881 г. журнал „Иверия“ будет выходить ежемесячно по той же программе, которая была утверждена в 1879 г., в чем и просим надлежащего разрешения. При сем прилагаем упомянутую программу. Цена журнала „Иверия“ на год при газете „Дрозба“ будет пять руб., а отдельно семь руб. Ежемесячно журнал будет состоять из четырех листов большого формата.

Илья Чавчавадзе.

Сергей Месхи.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 417, ფურ. 6. დედანი, ხელით ნაწერი. ორივე ხელრთვა: „Илья Чавчавадзе, Сергей Месхи“ ავტოგრაფები.

46. 1880 წლის დეკემბრის 8. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს უფროსის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი ჟურნალ „ივერიის“ ყოველთვიურად გამოცემის ნებართვის შესახებ.

По докладе государю вел. кн. наместнику просьбы редактора — издателя грузинского журнала „Иверия“ кн. Ильи Чавчавадзе и второго редактора того же журнала дворянина Сергея Месхи, а также заключения по оной Цензурного комитета от 19 минувшего ноября за № 909, е. и. вы-ство изволил разрешить выпускать с будущего 1881 года означенный журнал вместо четырех книжек в год ежемесячно по одной книжке, согласно разрешенной уже программе и с назначением подписной цены отдельно для журнала „Иверия“ семь руб., а при газете „Дрозба“ пять руб.

Об этом сообщаю Цензурному комитету на зависящее распоряжение.

Временно исправляющий должность начальника Главного управления (подпись).

Правитель канцелярии Якимов.

ცხსა, ფონ. 480. საქ. 417. ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის პირველ გვერდზე მარცხენა აშიაზე მელნით: „Сообщить гг. редакторам“. მთავარსამართველოს უფროსის თანამდებობის დროებით აღმასრულებლის ხელრთვა გაურკვეველია.

47. 1881 წლის ნოემბრის 19. — გაზ. „დროების“ რედაქტორების ილია ჭავჭავაძისა და სერგეი მესხის განცხადება კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოსადმი ილია ჭავჭავაძის მიერ გაზეთ „დროების“ რედაქტორის უფლებათა სერგეი მესხისადმი გადაცემის შესახებ.

На основании ст. 30 приложения к ст. 4 (примеч.) цензурного устава по прод. 1876 г., имеем честь заявить Главному управлению, что я, кн. И. Г. Чавчавадзе, передал свои редакторские права другому редактору газ. „Дрозба“, Сергею Месхи, а я, Сергей Месхи, согласен принять на себя обязанности единственного редактора выше-означенной газеты.

Кн. Илья Чавчавадзе.

Сергей Месхи.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 417, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი. ორივე ხელრთვა: „Кн. Илья Чавчавадзе, Сергей Месхи“ ავტოგრაფებია.

48. 1881 წლის ნოემბრის 23. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მხმართვა კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარმმართველობისადმი ილია ჭავჭავაძის მიერ გაზეთ „დროებაზე“ თავისი სარედაქტორო უფლებათა სერგეი მესხისათვის გადაცემის შესახებ.

Редакторы газеты „Дроэба“ кн. Илья Чавчавадзе и дворянин Сергей Месхи, на основании ст. 30 прилож. к ст. 4 ценз. уст. по прод. 1876 г., сообщили к сведению комитета, что кн. Чавчавадзе передал свои редакторские права по „Дроэба“ в исключительное пользование г. Месхи, который с 19 ноября и вступил в заведывание названного журнала,¹ на правах его ответственного редактора, о чем Цензурный комитет имеет честь почтительнейше довести до сведения в. пр-ства, присовокупляя, что с его стороны не встречается никаких препятствий к такому соглашению гг. редакторов „Дроэба“.

И. д. председателя комитета, ст. сов. Л. Модзалевский.
За секретаря член комитета Шаншиев.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 5755, ფურ. 8. დედანი, ხელით ნაწერი.

49. 1882 წლის ოქტომბრის 8. — „დროების“ რედაქტორის სერგეი მესხის განცხადება კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გაზეთის წინააღმდეგ მიმართული შპატრი საცენზურო კანონის შეჩერების შესახებ.

Вследствие сообщения мне постановления Кавказского цензурного комитета, от 4-го сего октября за № 731, о применении к редактируемой мною газете статьи 68 цензурного устава, имею честь заявить следующее:

Принимая во внимание, во-первых, что нарушения цензурного устава были слишком незначительные: раз только, и то без ведома редакции, проскользнуло несколько слов, зачеркнутых г. цензором и два раза зачеркнутые г. цензором места заменены несколькими, точками.

Во-вторых, что ни одно из этих нарушений не доходило до моего сведения, так как я временно отсутствовал из Тифлиса, иначе я сделал бы, раз навсегда, распоряжение, чтобы таких, хотя и мелких нарушений впредь не повторилось.

В-третьих, что применение к газете ст. 68 уст. ценз. наказание настолько сильно и чувствительно, что может серьезно угрожать существованию самой газеты, — я покорнейше прошу Кавказский

¹ ასეა საბუთში.

цензурный комитет приостановить применение к издаваемой мною газете вышеупомянутой тяжелой статьи закона.

Вместе с этими, для гарантии Цензурного комитета на будущее время, я обязываюсь перед ним избежать всякие нарушения цензурного устава и законных распоряжений самого комитета.

Редактор газеты „Дрозба“ Сергей Месхи.

ცხსა, ფობ. 480, საქ. 552, ფურ. 1—4. დედანი, ავტოგრაფი.

50. 1882 წლის ოქტომბრის 12.—საცენზურო კომიტეტის მიმართვა მთავარსამართველს უფროსხალმა „დროებას“ მიმართ გამოყენებული მკაცრი კანონის შესახებ.

Вследствие нескольких нарушений требований цензуры со стороны газеты „Дрозба“, напечатавшей в 195, 196, 198, 190, 186 не только строки точек на зачеркнутых цензором местах, но даже и самый текст, исключенный им по цензурным соображениям, комитет в заседании от 24 сентября определил применить к газете „Дрозба“ 67 ст. ценз. устава, воспрещающую выпуск номеров газеты до получения разрешительного билета, о чем комитетом и были сделаны надлежащие сообщения г. тифлисскому губернатору, инспектору типографии для объявления типографии Меликова, где печатается „Дрозба“, а равно и самому редактору названной газеты г. Месхи.

В последствии такого распоряжения Цензурного комитета, редактор Месхи вошел с прошением от 8 октября о снятии с него столь тягостного наказания ввиду: а) незначительности самых нарушений, по существу не заключающих в себе ничего противозаконного, б) временного отсутствия его, редактора Месхи, из Тифлиса, каковое отсутствие и было причиной типографских беспорядков и в) представленной им, редактором Месхи, подписки в неуклонном исполнении цензурных требований на будущее время.

Цензурный комитет, заслушав протест г. Месхи, в заседании 8 сего октября большинством голосов определил, что он не находит достаточно уважительных причин к отмене только что примененной им меры (ст. 68 ценз. уст.), причем старший цензор Мелик-Меграбов остался при мнении, что нарушения требований цензуры со стороны газ. „Дрозба“ настолько незначительны по своей формальности, а применение 68 ст. настолько строги, что—равносильно закрытию ежедневной газеты, а потому он, г. Мелик-Меграбов, полагал бы справедливым отменить постановление комитета применении 68 ст. к газ. „Дрозба“.

Находя и с своей стороны мнение г. Мелик-Меграбова основательным, я имею честь почтительно представить вышеизложенный вопрос на разрешение вашего пр-ства и вместе покорнейше просить вас о последующем почтить комитет вашим уведомлением.

Председатель подписал Л. Модзалеvский.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 552, ფურ. 2-3. შავი.

51. 1883 წლის იანვრის 23. — ცენზორ ლ. ისარლოშვილის წერილი სა-
ცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარისადმი „დროების“ რედაქტორის
სერგეი მესხის შესახებ.

Ваше превосходительство, Лев Николаевич! ¹ Вчерашнего числа 22 сего января, в 6 часов вечера зашли ко мне редактор газеты „Дрозба“ Месхи и Иона Меунаргия; Месхи принес мне с собой только что отосланные мною процензированные листы той газеты, заготовленные для сего 23 числа января, из коих мною была вырезана статья под названием „Матинов и кн. Язон Туманов“ для представления на разрешение Цензурного комитета ввиду 1006 и 1039 ст. улож., так как она заключала в себе оскорбительное и неприличное для чести кн. Туманова. Месхи настоятельно требовал, чтобы я пропустил эту статью для печати, сопровождая свое требование словами неприличными и, наконец, выходя от меня в азарте, в присутствии г. Меунаргия обозвав меня оскорбительными и бранными словами за непропуск той статьи, грозил убить меня как только я поправлюсь и выйду из дому.

Прежде еще неприличные выражения Месхи очень часто повторялись им при объяснениях его по статьям „Дрозба“; но вчерашнее обращение его и оскорбление превзошли всякие пределы приличия, и потому я не могу далее просматривать „Дрозба“ и выносить дерзости Месхи.

Доктор не позволил [мне] выезжать из дому, а от вчерашнего поступка Месхи [я еще] более расстроен и потому я сам не мог приехать к вам и лично доложить подробнее; но, во всяком случае, я покорнейше прошу ваше превосходительство цензирование статей „Дрозба“ возложить на г. Евлахова, так как по болезни я ее просматривать не в состоянии.

С истинным почтением и совершенной преданностью имею честь быть вашего превосходительства покорнейшим слугою Л. Исарлов.

ქრასნოდარის სამხარეო სახელმწიფო არქივი, ფონ. 610, საქ. 391,
ფურ. 2-3.

¹ ლევ ნიკოლოზის-ძე მოღვაწეესკი, კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარე.

52. 1883 წლის იანვრის 25. — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მოხსენება კავკასიაში სამოქალაქო ნაწილის მთავარმართებლის მთავარსამმართველოს უფროსისადმი სერგეი მესხისათვის „დროების“ რედაქტორობის უფლების ჩამორთმევის შესახებ.

Конфиденциально

Представляя при сем письмо ко мне и. д. цензора грузинского языка статского советника Исарлова от 23 сего января, честь имею почтительнейше испрашивать указаний вашего превосходительства, не предоставлено ли будет комитету возбудить вопрос о лишении г. Месхи права редакторства административным порядком, так как в цензурном уставе не предусмотрено случаев, подобных совершившемуся 23 сего января.

К сему считаю долгом присовокупить, что я уже просил г. Исарлова хотя на некоторое время продолжать цензирование газеты „Дрозда“, впредь до разрешения вашим превосходительством вопроса о правах редактора Месхи.

Председатель Цензурного комитета действительный статский советник Л. Модзалевский.

ცხსა, ფონ. 610, საქ. 391, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

53. 1883 წლის მარტის 29. — სტეფანე მელიქიშვილის განცხადება მთავარმართებლის მთავარსამმართველოსადმი გაზეთ „დროებაზე“ თავის საგამომცემლო უფლებათა სერგეი მესხისადმი გადაცემის შესახებ.

Имею честь заявить в Главное управление, что издательские права свои по газете „Дрозда“ я с сего числа и на всегда передаю дворянину Сергею Семеновичу Месхи, которому вместе с сим поручаю подать и настоящее мое заявление.

Степан Григорьевич Меликов.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 552, ფურ. 10. დედანი, ხელით ნაწერი.

54. 1883 წლის აპრილის 21. — ნ. კანანოვის განცხადება მთავარსამმართველოს უფროსისადმი გაზ. „დროების“ რედაქტორად მისი დამტკიცების შესახებ ს. მესხის განცხადების თანახმად.

Желая принять на себя редактирование грузинской газеты „Дрозда“, имею честь покорнейше просить ваше превосходительство утвердить меня в звание ответственного редактора газеты „Дрозда“, вместо Сергея Семеновича Месхи.

При сем имею честь заявить, что я отказываюсь от первоначально поданной просьбы об издании газеты „Моамбэ“ при каковой просьбе находятся и документы о моей личности.

При сем представляется моя подписка. Подписал Николай Давидович Кананов.

Отказываюсь от редакторских прав на газ. „Дроэба“, изъявляю согласие на передачу моих прав Николаю Давидовичу Кананову.

Подписал дворянин Сергей Семенович Месхи.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 552, ფურ. 13. პირი, ხელით ნაწერი.

55. 1888 წლის აპრილის 24.—გაზ. „დროების“ რედაქტორის ს. მესხის განცხადება კავკასიაში სამოქალაქო ნაწილის მთავარმართებლის მთავარსამმართველოს უფროსისადმი გაზ. „დროების“ საგამომცემლო უფლების ნიკოლოზ ქანანოვისათვის დათმობის შესახებ.

Издательское право по газете „Дроэба“ уступленное мне издателем сей газеты Степаном Григорьевичем Меликовым, переуступаю дворянину Николаю Давидовичу Кананову, о чем, на основании II ст. (временных правил) законов о печати имею честь довести до сведения вашего превосходительства.

Дворянин Сергей Семенович Месхи. На принятие на себя издание газеты „Дроэба“ изъявляю свое согласие.

Дворянин Николай Давидович Кананов.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 552, ფურ. 11. დედანი, ხელით ნაწერი.

56. 1888 წლის ივლისის 27.—გიორგი წერეთლის სიტყვა ს. მესხის დასაფლავებაზე წარმოთქმული.

„ოჰ, ვით ძნელ არს მეგობრისთვის
მეგობარსა როს მარხავდეს“.

აწ საქართველოში ისეთი წერა-კითხვის მცოდნე არ მოიპოვება, რომ ერგეი მესხის სახელი არ გაეგონოს, მისის მამაცურის სიტყვებით გულში არ ჩაეარდნოდეს მამულისადმი წმინდა სიყვარული...

თოთხმეტის წლის განმავლობაში ამ ქველმოქმედმა კაცმა აუტანელის ჯაფით ატარა მაღლა ქართულის ლიტერატურის დროშა...

არც ერთი კაცი არ მოიძებნება ჩვენს შორის, რომ არ გრძნობდეს ამ დიდს ღვაწლს, მაგრამ ჯერ კიდევ არ დასდგომია დრომას ღირსეულად დაფასებისათვის. ვერც ერთი თქვენთაგანი იმ საშინელს ჯაფას და თავ-განწირულებით ბრძოლას ვერ წარმოიდგენს, რაც მე და ჩემს ამხანაგებს ვვინახავს და გამოგვიცდია სერგი მესხთან შრომაში.

ქართული

საისტორიო მოამბე

კვირის-კვირობამდის, თვის-თვეობამდის, დღენიდაღ უძრავი, უძრავი რკინის მტვერში ყოფნა და მით სუნთქვა, იმ მიმე ჰაერით ფილტვების ლბობა.

სის არ ახსოვს სერგეი მესხის თურაშაული ვაშლივით აწითლებული ლოყები, მისი ლამაზი სახე და სიცოცხლით აღვსილი დიდრონი თვალები, ყისი ჭორფა და ჭეშმარიტად გმირული ტანის აგებულება. ყველასაგან სავარელი და მიმზიდველი ხასიათი, მისი გამბედავი სიტყვა, რომლითაც ის დიდსა და პატარას ყურში ჩასძახოდა: დრო არის, განვიღვიძოთო, დრო არის აღვადგინოთო ჩვენი სამშობლო ენა...

მის მიერ ტარებულს დროშის ქვეშ შედიოდნენ აღრჩეულნი მუშაკნი, სიყვარულით და პატივისცემით უდგნენ მხარში მას და ერთგულად მუშაობდნენ ჩვენის ერის გამოსაღვიძებლად. მაგრამ ფრიალ მიძიმე შეიქნა მედროშესათვის იმისი ტვირთი. იგი მავრალი ნელ-ნელ სუსტდებოდა ამ სახელოვანი დროშის ტარებითა. ერთის მხრით რკინითა და ტყვიით დატვირთული სტამბის ჰაერი ჰგლეჯდა ნელ-ნელ მისს ფილტვებსა. დაუღალავი მისი მარჯვენი თანდათან სუსტდებოდა, მისი თურაშაული ვაშლივით წითელი ლოყები გადაიქცნენ ყვითელ სანთლის ფრად, რომელიც წმინდა მსხვერპლად დნებოდა სამშობლოს საკუთრების წინ.

დასუსტდა მისი მარჯვენი, გავარდა ხელიდან დიდებულ დროშა და აჰა, გულ-გარღვეული მდებარებს იგი უძრავად ჩვენს წინაშე. ესტიროდითა ძმანო, ამ პატივცემულის კაცის უდროვოდ დაკარგვას. ესტიროდით, ძმანო, მამულის ერთგულნო, რომ ჩვენს წრეს გამოაკლდა ერთი საუკეთესო მშრომელი!

ნეტავი იმ დედის გულს, რომლის ძენიც სამშობლო მამულს დაუმტკიცებენ მსხვერპლით სიყვარულს. საქმეზან შენზან ალგიგო, ძმანო, უკვდავი ძეგლი: საუკუნო იყოს შენი ხსენება!

გაზ. „დროება“, 1883 წ., № 145.

დამატება

1. 1866 წლის დეკემბრის 28.— სერგეი მესხის წერილი კირილე ლორთქიფანიძისადმი.

ძმანო კირილე! მომიტყევე, რომ ისე მალე ვერ გწერ შენი წიგნის პასუხს, როგორც შენ გეთხოვა და რიგი იყო. ახლა, რადგან საკმაოთა მაქვს თავისუფალი დრო (დღესასწაულებისა გამო), წიგნსაც გწერ და შენ ნათხოვნ წიგნებსაც („ბუნების კარს“, „ანზანს“ და „სახელმძღვანელოსაც“) ვიგზავნი. შენი სტატია, ჩემს ვარდა, სხვებსაც ბევრს მოეწონა. გოგებაშვილმა მიიღო ცნობაში ზოგიერთი შენი შენიშვნები და დარიგებანი; განსაკუთრებით მოსწონს იმას შენი „მანერა изложения“ და ფრაზების არ ყოფა შენს სტატიაში. ჩემის მხრით, შენიშვნავ მხოლოდ ერთს. (ამას შენც მიმხვდარხარ): შენი ჰირიმი, კირილე, უფრო მეტი სიცხოველე, შუშნი და ნაკლები სიმშრალე. დარწმუნებული იყავი, რომ ამას იმიტომ ვაჭირებ, რომ ვიცი „დროების“ მკითხველების და საზოგადოდ ჩვენი

საზოგადოების გახსნა და ხასიათი.— ნუ მეტყვი, საგანი იმისთანა არისო, რომ იმაზე შუშხიანად ლაპარაკი შეუძლებელი არისო; შენც კარგად იცი, ყოველს საგანზე შეიძლება ცხოველდაც და მშრალად სჯა. იქნება შენ მიიხრა უსულო საგნის გაცხოველებას ნიჭი უნდაო, მე მგონია, მაგდენი არა. ვისაც საზოგადოდ წერა შეუძლია, იმას ცოცხალი, მკვანხე სიტყვების ხმარება და გარდაკვრით, по поводу, ლაპარაკიც არ გაუჭირდება მაგდენად.

დანარჩენ შენს სტატიებს, რომლებზედაც იწერები, მოუთმენლად მოველი. საზოგადოდ, იმედი მაქვს შენი, რომ დამეხმარები მერმისს გაზეთის გაუმჯობესებაში. თუ შენისთანა კაცებისაგან რამე შემწეობა შეეძლება, მაშინ აღარ ვიქნები იძულებული დავბეჭდო ხანდისხან უაზრო და უღერული კორესპონდენციები და სტატიები ზოგიერთი ჩვენი ფსევდო-მწერლებისა. თავი ნუ მოგიკვდება, იუ იფიქრებ, რომ ამას გწერ მე — ვითარცა რედაქტორი მუქთ თანამშრომელს; შენც კარგად იცი, რომ გაზეთის გაუმჯობესება ჩემი კერძო საქმე არ არის. ამის (გაზეთის გაუმჯობესების) შედეგები როგორც ჩემთვის, ისე ყოველი ჩვენი რჩეული კაცებისათვის ერთნაირად სასურველი და სანატრელია.

შენს აზრზე, რომ იმნაირი ისტორიული სტატიები „დროებაში“, როგორც მე მოვწერე ნიკოს¹, შეუძლებელი არისო, ვერ დავეთანხმები; მე მგონია, რომ ისეთი სტატია, რომელიც დაეტევა სამს „დროების“ ნომერში (დაახლოებით ერთი ბეჭდის თბახი, 8 თბახი), ცოტაოდნად მაინც გააგებინებს ფრანციის ამ საუკუნის ცხოვრებას, მაგალითად: ავტორმა, რასაკვირველია, მხოლოდ ისეთს, მომენტებზე და ისტორიულ მოვლენებზე უნდა უჩვენოს, რომელთაც ამჟამად აქვთ ხალხის ცხოვრებაზე გავლენა. და რომლებზე სჯა და მოლაპარაკება ჭერაც არ გათავებულა. იმნაირი სტატიების დაწერა არა მგონია ისე საძნელო იყოს, როგორც შენ იწერები; იმათ, იმ დანიშნულების გარდა, რომლისთვისაც დიწერებიან, თავისთავადაც ექნება დიდი მნიშვნელობა ჩვენი მკითხველებისათვის. სპეციალისტობა კი ამისათვის, მართალი ვითხრა, სრულიადაც არ არის საჭირო, ქრისტიანო! მთელი ტრაქტატის დაწერას ხომ არ გეუბნებიან; კონსტიტუციების აღწერა, მგონია, ვერ ასრულებენ ამ სტატიების დანიშნულებას, რადგან ისინი მარტო ერთი, პოლიტიკური მხრით შევხებიან საგანს და შენც იცი, რომ ახლანდელი ევროპის ხალხების ცხოვრებაში სოციალურს მოძრაობას უფრო მომეტებული მობრძოლა აქვს, ვიდრე პოლიტიკურსა. პოლიტიკური შინა-არსიანი ფელეტონები კი აღკრძალულია „დროებაში“, როგორც საზოგადოდ ყოველი სხვა სტატია პოლიტიკური შინაარსით. პოლიტიკური ცნობების გარდამოღების ნება (პროგრამით) „დროებას“ შეუძლია მარტო „Кавказ“-იდან და „Правительственный вестник“-იდან. — ერთი სიტყვით, იმედი მაქვს, ამ საგანზე კიდევ მოიფიქრებ კირალე და მალე შემატყობინებ გარდაწყვეტით პასუხს. სტატიებს არ ვუჩქარი, მაისისათვის თუ იქნება, საკმაოა.

ამ დღეებში ნიკოს წიგნი მივიღე და პასუხი მინდოდა მომეწერა, მაგრამ მწერს, რომ ამ ორ კვირაში გამოვალ აქედანო და ამიტომ აღარ ვწერ წიგნსა. თუ მანდ არის კიდევ, უთხარი, კირილე, ჩემ მაგიერ პირველად მოკითხვა და მერე —

¹ ნიკო ნიკოლაძე.

წიგნები წამოიღოს ბევრი „დროებისათვის“ გამოსადეგი (გაიხსენე სენაქ, არწრუნი). როგორც შეეიტყვე, სხვა ჩვენებურებთ შორის, მამა მაგისიც მანდ ყოფილა; სიბერის დროს გახსენებია მაგ დალოცვილსაც რაინდობა — წმ. გიორგის ჯვარის კავალერი. ნიკომ დაიჭირა ეგზამენები, თუ არა. არაფერს არ იწერება ამაზე — იმის ნიშანია, რომ უკუქცეულა საშინელი სამსჯავროსაგან...

ნამდვილ რედაქტორად მე ჯერაც არა ვარ დამტკიცებული, ამასაც ხლადოროთი და დავიდარაბა ნდომებია. იმედი მაქვს კი, რომ დამამტკიცებენ, რადგან დამბარკოლებელი მიზეზი არა არის რა. ახლა, ღეკემბრის დასასრული რომ არის, „დროებას“ ჰყავს 50-მდე ხელის მომწერი მომავლის წლისა; ამ გარემოებამ მე კინაღამ სასოწარკვეთილებამდი მიმიყვანა, მაგრამ უწინდელმა გამოცემელებმა ნუგეში მცეს მით, რომ შარშანდელი ჟურნალი მიჩვენეს; აქედან შევიტყვე, რომ შარშან ამ დროს „დროებას“ 50 კიდეც ნაკლები ხელის მომწერი ჰყოლია, და უმეტეს ნაწილს იანვარში და თებერვალში მოუწერია ხელი; ასეთი ჩვეულება აქვთ თურმე. წელს „დროებას“ 290-მდი ხელის მომწერი ჰყავდა; ვნახოთ, 1870 წელიწადი რას იტყვის. 400 ხელის მომწერი, მარტო 400 რომ მეყოლებოდეს, ოთხასჯერ გადავალ ყირამალაზე.

სხვა, კირილე, რასა იქმ შენ, ან სხვა ჩვენები და ჩვენი ამხანაგები რასა შვრებიან. ჩემი ძმა რას შვრება, ხშირად ხედავ ხოლმე, თუ არა. როგორ ატყობ. ყველაფერი მომწერე, თუ ძმა ხარ, მოცლილი რომ იქნე. ამას წინეთ რომ გაუფთქიანდი და მოგეწერა წიგნი, რომლის სტრიქონებს შუა ურემი გაიარდა, ისე ნუ იქ. დაწვრილებით ნუ მომწერთქო, ის კი მითხოვნია, წვრილად ნუ მომწერთქო, ის გთხოვე მარტო!

მიუნხენიდან მომივიდა ცაგარელისაგან უშველელები სტატია, სახელად: „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“, по поводу „კაცია-აღამიანი“?!

შენი სერ. მესხი.

[P. S.] „სასოფლო გაზეთი“ თბილისის გუბერნიამი 3 მანეთად ღირს და ქუთაისის 4-ად, იმიტომ, რომ ის, როგორც ნახევარი, ოფიციალური გაზეთი, აქაური, სახელმწიფო ხარჯით იგზავნება; ქუთაისში კი არა. ათიოდე სურათები ცხოველებისა გიორგიმ მოსკოვიდან ჩამოიტანა.

ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. კირილე ლორთქიფანიძის არქივი, საბ. № 648, ს. მესხის ავტოგრაფი.

2. 1869 წლის აგვისტოს 30.— სერგეი მესხის წერილი კირილე ლორთქიფანიძისადმი.

ძმაო კირილე! დარწმუნებული ვარ, რომ თუ შენთან ხშირი მიწერ-მოწერა გავმართე, პუნქტუალურად წერას მიმაჩვევ და ეს, შენც იცი ჩემი ხასიათი, ძალიან სასიამოვნო არ იქნება ჩემთვის. მე არც ცხოვრებაში და არც წერაში არ მიყვარს ნემეცური სიფაქიზე და წესიერება; მაშინასავით მორთული კაცის სიცოცხლე — რა სიცოცხლეა. გარწმუნებ, რომ ხანდისხან თავხედობასა და უწყისობას თვით ბუნებაც მოითხოვს... ეგვეც შენთვის წინასიწყვაობა, რომელიც უსათუოდ გამოგადგება, თუ ყურადღებას მიაქცევ...

ეხლა დაეწყებთ თავიდან და ვეცდები — ყოველ შენი წიგნის პუნქტზე პასუხი მოგახსენო; მაგრამ, ღმერთმანი, ხელი მიჩერდება, როცა გამახსენდება — რამდენ რამეებზე უნდა მოვილაპარაკო შენთან; ნამეტურ შენი წიგნის პირველ გვერდს რომ გადავხედავ, სწორედ სასოწარკვეთილებაში ვვარდები: ხუმრობაა ძველი დეპეშებისა და ტელეგრაფის კვიტანციების ამოღება არხივიდან და იმათი გაჩხრეკა. ხუმრობაა ისე პუნქტებით გამოანგარიშება, როგორც შენ გიქმნია? ამისთვის მე არც მომეტებული დრო მაქვს და არც მოთმინება. ამის გამო, ამ საგანზე ორ-სამს გეტყვი და აღარც შემდეგში მოუბრუნდები, იმედი გქონდეს. — შენ სულ უბრალოდ მოგჩვენებია; რომ მე „ძალიან გაცხადი“ ჩემი წიგნების და დეპეშების უბასუხოდ დატოვებისათვის; რასაკვირველია, სასიამოვნო არ არის, როცა მეგობარს უბრალო წიგნსა სწერ და ხმას არ გვეცემს, მაგრამ ამ შემთხვევაში საქმე სულ სხვანაირად იყო: ჩემი პირველი დეპეშის პასუხი ისე ჩემთვის არ იყო საჭირო, როგორც იმათთვის, ვინც ფულები გამოიღეს და სხვა მონაწილეობა მიიღეს ამ საქმეში; იმათ მეორე დღესვე სურდათ შეტყობა — მიიღე შენ მანდ ფულები, თუ არა და შენ კი მწერ, რომ რას სწუხდი, მეთექვსმეტე დღეზე ხომ შეგატყობინებდა ტელეგრაფის სტანციაო. ასე თუ გვდომებოდა, არც „საპასუხო“ ფულებს (3 მან.) დავხარჯავდით და გთხოვდით — წიგნით გეცობებოდა. თუ კალნდარიშვილის და შენს პასუხს ორი კვირა ვუცადეთ, შენ რატომ ვერ მოიციდიდი, იწერები. თავი ნუ მოგვიცდებდა, მართალი თქვი, ვის უფრო შეჰფეროდა მოცდა — შენ და წერეთელს¹, თუ მე. მოიფიტქრე რანაირ შემთხვევაში ვიცდიდი მე და რანაირში — თქვენ. შენს წიგნში სამჯერ-ოთხჯერ არის მოხსენებული ჩემი სიტყვები „გაუხმეს კირილეს გოგრაო“, როგორც გეტყობა — კისერში გაგჩერებია ეს სიტყვები და ვერ გარდაგიყალბავს. ძალიან მივივრის, რომ გულით ნათქვამს სიტყვას ვერ არჩევ ფრაზასთან; თუმცა, როგორც ხედავ, მე სრული უფლება მქონდა შეავე სიტყვები მომეხსენებია შენთვის, მაგრამ (დახე ჩემ სულგრძელობას!) ფრაზის მეტი არა მითქვამს რა. შენ ამბობ, რომ ჩემი დეპეშა ბაზუნოვმა წაიღო და ზედ მომაწერინა ხელი აქ (ბერენშტამისთვის) გამოსაგზავნათაო. ძალიან მივივრის, რომ არ მიგიღია ყურადღებაში ის — თუ რა ბეჯითად და რა სიჩქარით ასრულებენ წიგნის მაღაზიები კერძო პირების თხოვნას და მინდობილობას; რატომ არ იფიქრე, რომ ბაზუნოვს ერთი თვის შემდეგ შეეძლო გამოეგზავნა ბერენშტამისთვის შენი ხელმოწერილი დეპეშა და რომ ამ საქმის შეტყობა ჩვენთვის საჩქაროდ იყო საჭირო. წინააღმდეგ შემთხვევაში ხომ არც „საპასუხო“ ფულებს გადავიხდიდით. შენ ორმოცჯერ იმეორებ — ეს და ეს უნდა გეფიქრაო; ეხლა ხომ ხედავ, რომ ცოტა შენც გეფიქრნა და იმწამსვე გამოგეგზავნა წიგნი ან დეპეშა, კარგს იზამდი. ჩემი სამდურავები შენთან პასუხის გაუცემლობისათვის უკან წამიღია. მართლა, მივივრის, როგორ ვერ მოვიფიქრე — რამდენი დრო სჭირდება კირილეს ჯერ დასაწერად მომზადებისათვის, მერე თვითონ წერისათვის, მერმე გამოგზავნისათვის და სხვ. შენ ძალიან კარგად ამბობ, რომ 14 დღეზე ადრე პასუხის მოწერა ხომ არ შეიძლებოდაო (.). მართლა, 28 დღის შემდეგ, როცა შენზე სამდურავი მოვიწე-

¹ გიორგი წერეთელი.

საისტორიო
მოამბე

რე, ბეჟანს რომ შენი პასუხი მოსელოდა, კირილე, ძალიან არ შეერცხვებოდი. მაგრამ უნდა გითხრა, ეს უფრო ძალიან გამიკვირდებოდა, რომ მოვითქვებოდი...

ბეჟანის ამბავი რომ უფრო დაწვრილებით არ მომწერე, გემდურე. ძალიან მაკვირვებ, როცა შენ, რაღაც წყენით, ამბობ, რომ ბეჟანი ბეთანოვსა და ანტონოვს ავიწროებდა. მე მგონია, ანტონოვი მაინც ჩივის ამ შევიწროებაზე და ბეთანოვს ცოტად ვიცნობ; დარწმუნებული ვარ, რომ ისინი შევიწროებულნი არიან, მაგრამ კარგი ამხანაგისთვის და კარგი კაცისათვის, რომ კაცმა ცოტა საქმე გაიკვიროს, მე მგონია, ეს დიდი საქმე არ არის. 30 ივლისს გამოვგზავნე შენს სახელზე ფოტო 125 მან. ბეჟანისთვის; თავი ნუ მომიკვდება, კირილე, ეცადე, რომ წამოვიდეს, თუ შეუძლია. სისულელე არ არის — არ წამოვალო რა ამბობს. მაგ დალოცვას — მანდ სიკვდილი ურჩევნია, თუ აქ წამოსვლა და სიცოცხლე. ვანა, რომ გამოირჩება, მერე არ შეიძლება ისევე დაბრუნდეს. ის 125 მან. თუ არ ეყოფა ან ნიკოლაძისაგან ან სხვაგან სადმე უშოვეთ და გარდახდის კაცი. მართლა, ნიკოლაძე და წერეთელი¹ მოდიან, თუ არ წამოსულან კიდევაც; რა კარგი იქნება, რომ იმათ წამოჰყოლოდა; თუ ისე ავად არის, მარტო წამოსვლა, რასაკვირველია, არას გზით შეუძლია.

გიორგი თუ წამოსული არ არის ახლა, ძალიან ცუდი ამბავი იქნება, იმიტომ რომ სხვა სალუკმა-პურო საქმეები ავიჩინე, იმათ უნდა მოვკიდო ხელი და გაზეთებისათვის ძალიან ცოტა დრო დამრჩება; ამის გამო, ისინი, იმედია, კიდევ უფრო შესუსტდებიან. სხვა საქმეს იმიტომ მოვეკიდე ხელი, რომ კაცს ყველაზე პირველად სტამბაყი აწუხებს. გაზეთს („დროებას“) რომ ჩემი რჩენა შეეძლოს, როგორმე, ვინ მამაძალი, ხელს აიღებდა იმაზე. მე ვიცი, რომ „დროებას“ 300 ხელის მომწერით ერთი კაცის დარჩენა კარგად შეუძლია; რადგან 800—1000 მანეთამდე დარჩენა ხარჯს გარდა, მაგრამ, უბედურება ეს არის, ჩემი თავის იმედი არა მაქვს; იმედი არა მაქვს, რომ ხეირიანად წავიყვანო ანგარიში; ამას გარდა, დეკემბრამდე რითი უნდა ვიცხოვრო (სანამ ხელის მოსაწერი ფული არ შემოვა). ნიკოლაძე რომ აიღებდეს გაზეთს თავის რისკზე (თუმცა რისკი არ არის ეს) და ერთად წავიყვანდეთ საქმეს, მგონია, ძალიან კარგი იქნება; მაშინ სხვა გარეშე საქმეს მივატოვებდი და გაზეთს მოვახმარდი მთელ დროს. ამას გარდა, ნიკოლაძეს შეუძლია მედიკოვის და კ. სტამბაში წილი ჰქონდეს. დ. ბაქრაძე ჰყიდის თავის წილს 2000 მანეთად და თუ უნდა, იყიდის. სტამბის საქმე ეხლაც კარგად მიდის და თუ скоропечатная машина გამოიწერეს, როგორც აპირებენ, მაშინ კიდევ უკეთ წავა, უმჯველია. ეს სხვაფრივაც ძალიან სასარგებლო იქნება, მე მგონია. ამ საქმეებზე რომ ჩამოვა ნიკოლაძე, მაშინ მოველაპარაკები და მოელაპარაკებიან.

„მნათობზე“ იწერები, რომ არ მეგონა თუ ამისთანა იქნებოდაო. მივირის. ამაზე უარესი რაღა უნდა გგონებოდა. მითხარი ოთხს ნომერში რამდენი სტატიის წაკითხვა ღირს. ერთი, ორი და *и обсчитался!* ჟურნალის ხასიათი, მე მგონია, მარტო ორს, ან სამ სტატიას აქვს. სბორნიკისთვის კი ივარგებდნენ

¹ ნიკო ნიკოლაძე და გიორგი წერეთელი.

ზოგიერთი თარგმანები. შენ ამბობ: „მეორე ნომერში მკითხველებთან მიტეხილი სიტყვები თანაგრძნობის აღმძვრელია“. წაიკითხე მეორეთა და მერე სიტყვები: რა მოგაგონდა, როცა ის სიტყვები წაიკითხე ამ სტატიაში, რომ ჩვენ „საქართველოს“ მოამბესავით“ არ ვეცდებით, რომ თავიდანვე გამოვილიოთ ჩვენი ძალა და მერე ყუყუბე დავრჩეთო (აზრი ეს არის). მე კი ეს მომივიდა იმ წამსვე ფიქრში, ჩემო ძმებო! მაშ თქვენ ძალიან ცოტა ძალა გქონიათ, რომ ასე მალე გეშინიათ იმის გამოღევა. ამას გარდა, ეს სიტყვები კიდევ იმას ნიშნავს, რომ ჯერ მ-რი მაირთვით, მკითხველებო, და მერე შეაქარს მოგართმევთ. ის აზრები („დროებასთან“ კონკურენციაზე და სხვა), რომლებსაც ავტორი ებრძვის, მარტო ერთმა კაცმა წარმოსთქვა და არა საზოგადოებამ. სად მონახე შენ „მნათობში“ „стремление к решению практических вопросов“, ან „პრაქტიკული გზა“ — არ მესმის. ერთი მარტო ჯანაშვილის სტატია განა ქურნალს მიმართულებას აძლევს?

შენი მოწონება ცოტათი მაინც „დროებისა“ და „სასოფლო გაზეთის“, დარწმუნებული იყავი, მე ძალიან მიამა. ჩემდა საუბედუროდ უკანასკნელი სამი თუ ოთხი „დროების“ ნომერი, ჩემი ავადმყოფობის გამო (მაციებდა), ძალიან შესუსტდა; სწორედ საზაფხულო ნომრები იყვნენ. თუ არავე მომეხმარა და ან წერეთელი და ნიკოლაძე თუ მალე წამოვიდნენ, მომავალი ნომრებიც ესეთები იქნებოდა, ზემო მოხსენებული მიზეზების გამო. ზაფხულში, მაინც ეს ოხრები, არავე არაფერს არ გზავნის, არც კორესპონდენციებს და არც სტატიებს. მარტო ქუთაისიდან უხეირო ლექსებმა გააჭირვეს საქმე. კირილე, ერთი შენებულად რომ მოიქაჩლებდე, თავს, გააბრტყელებდე ორ-სამს ფურცელს და გამოგზავნიდე; სწორედ ძალიან კარგს საქმეს იზამ. მასალების ნაკლებობა, მგონია, არ იქნება. შენს სტატიებზე „სასოფლო გაზეთისთვის“ არაფერს არ გწერ, რადგან გადაგიღვია იმათი წერა. ძალიან ვწუხვარ, რომ ვერც ერთი შენი თხოვნა ფიცხელაურთან, სარაჯოვთან და უმიკაშვილთან ვერ აგისრულე; არც ერთი იმათგანი ამჟამად აქ არ არიან; ფიცხელაური და უმიკაშვილი სალაც სოფლებში წავიდნენ და სარაჯოვი ტემირ-ხან-შურაშია. პირველ-ორს, როგორც ჩამოვლენ, იმ წამსვე გარდავცემ შენს თხოვნას და აწი მათ მოვაწერინებ შენთვის წიგნსა და ან მე მოგწერ იმათ პასუხს. სარაჯოვს მივსწერ [ტემირ-ხან]-შურაში წიგნს და როგორც მომივა პასუხი, შეგატყობინებ.

ჩემი ძმა როგორ მოთავსდა მანდ — თუ იცი; თუ ძმა ხარ, კირილე, იქონიე იმასთან საქმე; იარეთ ერთმანეთთან, ილაპარაკეთ, ხეირიანი წიგნები მიეცი საკითხავად და სხვ. თუ გინდა, რომ „Из насих“ იყოს.

ეხლა მშვიდობით... თუ წიგნი მომწერო, ოპტიკის კანონები იქონიე მხედველობაში, თავი ნუ მოგიკვდება: ქრისტიანო, ერთი თაბახი ქალაღი ნამეტანი წავიდეს, დაგლუპავს?... მანდაური ჩემი ნაცნობები ყველა მომიკითხე; განსაკუთრებით ბეჟანი და ანტონოვი; პირველს უთხარი — არ მოკვდე, თორემ დაგემდურებითქო...

შენი სერგ. მესხი.

ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, კირილე ლორთქიფანიძის არქივი, საბ. № 646.

3. 1873 წლის დეკემბრის 8. — სერგეი მესხის წერილი „დროების“ რედაქციისადმი.

ძმანო ქრისტიანენო! რასაკვირველია, მიწყრებით და ღმერთთან და მეგობართან სწორი სჯობს, ღირსიც ვარ თქვენი რისხვის ამდენი ხანი ცუდლუტობისა და თქვენი დაიწყებისათვის. მაგრამ... „მაგრამს“ ჩემს მეშვიდე წერილში წაიკითხავთ, თუ მომიტევენთ, ხომ კარგი, თუ არა, კისერიც მოგიტეხიათ. ვეცდები კი, რომ შემდეგში თქვენგან შესანდობლად და „დროებასთან“ პირშავად არ დამირჩეს საქმე და ამის გამო „ტორჟესტვენით“ გაბრდებით, რომ შემდეგში ყოველ კვირა გამოვიგზავნოთ წერილები, ეხლაც არ მომიტევენთ? ადამიანი — ყველა კაცნი — ადამიანი, სუსტნი ვართ!

პირველი ჩემი თხოვნა როგორც ამ წერილების, ისე შემდეგი წერილების შესახებ, ის არის, რომ ფელქეტონში დაბეჭდოთ, როდესაც კი ეს შესაძლებელი იქნება. მეორე, ყველა ჩემ წერილს ზევით ერთი და იმავე საზოგადო სათაური უნდა ექნეს: „ქართველი ევროპაში“ და მეორე პატარა სათაური. ქვევით ჩემი სახელი და გვარი (ს. მესხი) და რიცხვი. რასაც მეტს გამოგლვით ცეწურის კლანჭებს, რასაკვირველია, ის ემჯობინება, მაგრამ, თუ ეს ყოველთვის ვერ მოხერხდება და რომელიმე წერილი საგრძნობლად დაამაზინჯოს, რასაკვირველია, სულ დაუბეჭდებლობა ემჯობინება.

გასწორება, გაშალაშინება, მგონი, ბევრი არ დასჭირდეს.

მეოთხე წერილი, (მიუნხენი), როგორც მითხრეს, ცოტათი ცინიკური არისო, თუმც მე კი სრულებით ამისთანად არ მგონია. ამის გამო ერთად წაიკითხეთ: ცინიკმა და გარ-მა ნიკომ, ზნეობით აღჭურვილმა და პატარაძალმა კირილემ და ამ ორის შუაში მყოფმა დათამ! — და როგორც თქვენი რჩევა, თათბირი, ზნეობა და გემო გადაწყვეტს, ისე მოექეცით: გინდ დაბეჭდეთ, გინდ ნუ, ყოველ შემთხვევაში, გთხოვთ, რომ ამ ჩემი წერილების შავებს ნუ დამიკარგავთ; მე სხვა შავი არა მრჩება — შთამომავლობისათვის დასჭირდება ჩემი სიკვდილის შემდეგ გამომცემელს, ზუმრობა ხომ არ არის...

ყველა-ყველა და ნამუსი აღარ გაქვთ, რომ რედაქტორს ან მეფეს „ერთი ეკნემპლიარი თავის ვაზეთის გამოგზავნა რომ არ აღირსეთ. გამომიგზავნეთ, თავი ნუ მოგიკვდებათ, ჩემი აღრესი ხომ იცით! მუდამ ამ აღრესით გზავნეთ, რადგან იმედი არა მაქვს საღვთის გამოცვლისა და კიდევ რომ მიწოდდეს, ჩემ სახლის პატრონს (ამ მღვდელმთავრების სიძვირეში) ისეთი კლანჭები აქვს ჩემში ჩაჭირებული, რომ ვერსად ვერ გავეცევი. რა ამბავია, რომ ამ უკანასკნელი სამი კვირის განმავლობაში აქ არავის სახელზე არც ერთი „დროების“ ნომერი (41 № დამ) არ მოსულა, არც „მშაკი“ მოსვლია იზმაილოვს ეს ორი კვირაა. თუ ძმა ხარ, დათა, თავის დროზე გამოგიგზავნე ყოველთვის, ხომ გახსოვს, რა ინტე-

რესით, რა სულსაწულობით მოელოდი, აქ რომ იყავი. ჩვენც ისე ვართ ეხლა და შეგვიბრალეთ...

მომწერეთ, „კრებული“ რასა იქს. მეცხრე წიგნის შემდეგ გამოვიდა, თუ არა. ეს წელიწადი მიუტრუხლშია, ხომ ხელავთ და თუ არ დაუჩქარეთ, წახდა საქმე. მომავალი წლისათვის რას აპირებთ „კრებულის“ თაობაზე, ისიც შემატყობინეთ. ნიკოსთან წამხდარი და გაზარმაცებული, წიგნის წერაში, სწორედ კაცი არ მინახავს. თავის ძველებურ ცუდლუტობას ხომ არ მიჰყო ხელი, რას აპირებს, ჩემ „გამამტყუნებელ სიტყვებს“ და „აბლიჩენიებს“ სად წაუვა! ისმის, მალე (25 ამ თვისთვის) აქ აპირებს ჩამოსვლას. ნეტაი, მართლა; მაგრამ მანდ უთადარიგოდ არ დატოვოს საქმეები... პლანების დაწვობა ხომ კარგად იცის.

ვაი თქვე უმადურებო, რა ამბები მოხდა აქ, თქვენ მანდ ყოფნაში. თქვენ რომ აქ მყოლოდით, სხვა არა იყოს, გამბეტას მაინც დავსვამდით პრეზიდენტად. მაგრამ ნიკოს ახირებული ხასიათის ამბავი რომ ვიცე, იტყვის, გამბეტას მაქმასონი მირჩენიაო! ნიკო თუ დეკემბრის დამლევამდი ჩამოვიდა, კიდევ ბევრ რამეს მოუსწრებს: კონსტიტუციურ კანონებზე მოლაპარაკებას, კრებაზე, ბაზენის საქმის გადაწყვეტას და სხვ. და სხვ.

ჩემს ამბავს თუ იკითხავთ, ღვთისა და თქვენი წყალობით კარგა გახლავართ. სორონაში დავიარები პოლიტიკური ეკონომიის, ლიტერატურის და „სათრანგეთის მჭევრმეტყველობის“ ლექციებზე; გაზეთებს და წიგნებს კითხულობ „რასაც თქვენთვისაც ღმერთსა ესთხოვ“ მართლა...

გარდა ამისა მე და იზმაილოვი სტენოგრაფიის სწავლასაც ვაპირებთ. ეს იმისთვის, რომ, როდესაც ჩვენ მჭევრმეტყველებაში განვითარებული მჭევრმეტყველურ სიტყვებს მჭევრმეტყველურად წარმოვთქვამთ, შეგვეძლოს სტენოგრაფიის საშუალებით იმ მჭევრმეტყველური სიტყვების მჭევრმეტყველურად დაწერა. იპ, მოგტეხეთ ენა, თუ არა?

გიგზავნით წრევანდელი სემესტრის პროგრამას აქაური უმაღლესი სასწავლებლებისას, სადაც მუქთად შეიძლება ლექციების სმენა. რედაქციაში გქონდესთ, გამოადგება ვისმე. შემდეგ სემესტრში პროგრამა ცოტათი იცვლება.

თუ ძმა ხართ, შემატყობინეთ, ჩემი ძმები რას შერებიათ, სწავლობენ რიგიანად, თუ არა, სთხოვეთ, ჩემ მაგიერ, რომ უთუოდ გრძელი უშველებელი წიგნი მომწერონ ორივემ ცალ-ცალკე და ყველაფერი ამიწერონ. განსაკუთრებით თავიანთი სწავლის ამბები. რასაკვირველია, თქვენი იმედი მაქვს, ხომ კარგად უგდებთ იმათ ყურს...

მშვიდობით. ნახვამდი, ხელი მომეცი, ძმურად მოგიპირო.

თქვენი მეგობარი სერგეი მესხი.

ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, კირილე ლორთქიფანიძის არქივი, საბ. № 649. სერგეი მესხის ავტოგრაფი.

4. 1877 წლის მარტის 23.— ცენზურის მიერ აკრძალული სერგეი მესხის
სტატია „პოლიტიკური პროცესის გამო.“¹

ქვემოთ „დღიურში“ თქვენ წაიკითხავთ, სენატის გადაწყვეტილებას იმ პო-
ლიტიკური საქმის გამო, რომელიც 22 თებერვლიდან ირჩეოდა პეტერბურგში
და რომელშიაც, სხვათაშორის, რამდენიმე ჩვენი მხრის ყმაწვილებიც იყვნენ
გარეულნი².

ტელეგრაფმა გვაცნობებს, რომ 45 ყმაწვილ კაცში და ქალში, რომელთაც ამ
საქმეში მიეღოთ მონაწილეობა, სენატმა, სამს გარდა, სუყველა დასაჯა და დასა-
ჯა სასტიკად: ზოგი ციხეში ჩამწყვდევით, ზოგი ციმბირში გაგზავნით, ზოგი კა-
ტორლაში და სხვა.

დანაშაულობა ამ ყმაწვილებისა მდგომარეობდა იმაში, რომ ისინი კმაყო-
ფილნი არ იყვნენ ახლანდელ რუსეთის სახელმწიფო და განსაკუთრებით სო-
ციალურ მდგომარეობისა და განზრახვა ჰქონდათ, რომ ეს მდგომარეობა შეეც-
ვალათ, კანონმა დასაჯა ისინი იმიტომ, რომ ხალხში აერცელებდნენ მთავრობი-
საგან აღკრძალულ წიგნებსა და ისეთს აზრებს, რომლის შედეგიც უნდა ყოფი-
ლიყო რუსეთის სახელმწიფო წყობილების დამხობა და მის ნაცვლად სხვა ახა-
ლი წესისა და ახალი სოციალური მდგომარეობის დამკვიდრება.

ყოველ „ადამიანთა კრება“, ყოველი საზოგადოება და ხალხი შესდგება სამ-
გვარი პირებისაგან.

არიან პირები მუდამ და ყველაფრის კმაყოფილნი, რომელთაც ერთი გან-
ზრახვა ის არის, რომ თვით მშვიდობიანად და შეუშფოთებლად იცხოვრონ და
რადგან არსებული სახელმწიფო წყობილება იმათ ამ გვარს შეუშფოთებელს
ცხოვრებას ეხმარება, ხელს უწყობს, ამის გამო ისინი წინააღმდეგნი არიან ყო-
ველი ცვლილებისა, თითქმის ყოველი წარმატებისა და ხალხის კეთილდღეობი-
სადმი წადილისა.

მეორე მხრით, მოიძებნებიან ისეთი პირები, რომელნიც, თუმცა არსებული
სახელმწიფო მდგომარეობის კმაყოფილნი არ არიან, მაგრამ, ცვლილებების
მოსაზრდენათ და ხალხის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად, თავის დღეში ძა-
ლადობას, რევოლუციის მოხდენისა და ხალხის არევის ვერ გაბედვენ; მოვა
თავისით, გარეშე ძალის შემწეობით, ზეციურის მანქანებით, რაიმე კეთილი
ცვლილება, რაიმე საზოგადო სიკეთე. — კარგი და პატიოსანი, არა-და რა გაე-
წყობა? ღვთის ნება ყოფილა! ესენი კანონისა და წყნარის პროგრესის თაყვანის-
მცემელნი არიან.

ამათ გარდა, არიან აგრეთვე ყოველ ხალხში ისეთი პირები, რომელთაც მა-
ლე, დაუბრკოლებლივ, დაუყოვნებლივ უნდათ ხალხის გაბედნიერება, აწინდე-
ლი მდგომარეობის მოსპობა და იმის ნანგრევებზე უკეთესი მომავლის, უკეთესი

¹ სტატია მიმტვნილია ნაროდნიკული მოძრაობის მეთაურთა ეგრეთ წოდებული „50-ის
პროცესისადმი“.

² ესენი იყვნენ: ი. ჯაბაძარი, გ. ზდანოვიჩი (მაიაშვილი), ციციშვილი, ჩიკოძე და გა-
მყრელიძე.

ხალხის ბედის დამყარება. ამათი საშუალება — რევოლუცია არის, ამით ლითადი ნატერა — ხალხის სხვადასხვა წოდების გათანასწოლება, მდიდრის და შეძლებულის კლანჭებისაგან ღარიბისა და დაჩაგრულის განთავისუფლება, ხალხის ბედის ისევ ხალხისავე ხელში და განკარგულებაში ჩავდება.

ამ უქანსკნელ კატეგორიას ეკუთვნიან ის პირები, რომელზედაც ჩვენ ხე-
მით დავიწყეთ ლაპარაკი, რომელიც ახლა დასაჯა კანონმა.

ერთობ ჩქარა, ერთობ წინ-დაუხედავად, ერთობ გამოუანგარიშებლად და თავის შეძლებისა და ძალის აუწონველად მონიდომეს ამათ თავიანთი წადლის სისრულეში მოყვანა და ხალხის ბედის გაუმჯობესება.

ერთობ შეუფერებელს, ერთობ უადგილო საშუალებებს მოჰქიდეს ამათ ხე-
ლი ამ თავიანთი წადლის აღსასრულებლად.

და ამ წინდაუხედაობისათვის და მოუთმენლობისათვის დაისაჯნენ ისინი, დაისაჯნენ იმიტომ, რომ ყოველ მმართველობას აქვს სრული, შეუხებელი უფ-
ლება, მოიშოროს თავიდან და მოაშოროს ხალხსაც ისეთი პირები, რომელნიც იმას ერთხელვე დადგენილ სახელმწიფო წყობილებისათვის მავნებელ პირებად მიაჩნია, ისეთი პირები, რომელნიც ცდილობენ, რომ საზოგადო წესიერება და მშვიდობიანობა დაარღვიონ. მაგრამ როგორ არა ვსთქვათ, რომ ამგვარი ხალხის დანაშაულობა სრულებით უბრალო დანაშაულობა არ არის? როგორ არა ვსთქვათ, რომ ესენი უბრალო ავაზაკები არ არიან?

რაც უნდა არ მოგვწონდეს მათი მოუთმენელი და თავხედური მოქმედება, რაც უნდა უდროვით და მავნებლად მიგვაჩნდეს მათგან ჩადენილი საქმეები და მათი განზრახვები, ეს მაინც უნდა სთქვას კაცმა, რომ ისინი თავის აზრით, კერძო სარგებლობისათვის არ შრომობენ, რომ იმათ თავის კუჭი, თავის ჯიბე და თავის განსაკუთრებული ბედნიერება როდი აქვთ მხედველობაში.

ალტაცებით, წინ-დაუხედავობით და მოუთმენლობით მოქმედება ახალგა-
ზრდობის თვისებაა. საკმაოთ დაისაჯნენ ისინი ამ გვარის მოქმედებისათვის, და ჩვენ ნულა ვესვრით ქვას.

საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, სერგეი მეს-
ხის არქივი, № 15. ცენზურის მიერ აკრძალული გაზეთ „დროების“ მოწინა-
ვე სტატიის ამონაბეჭდი.

¹ ეს საბუთი ხელნაწერთა ინსტიტუტში გამოაგლინა და თავახიანად მომართა მკვლევარმა ნ. გ. ნიკოლაიშვილმა, რისთვისაც მადლობას მოვუხსენებ.

ალ. ჩაბიშვილი

ზაქარია ჭიჭინაძე

(დოკუმენტური მასალები)

ქართული წიგნის რაინდი, წიგნის განუყრელი მეგობარი და დაუღალავი საზოგადო მოღვაწე ზაქარია ეგნატეს-ძე ჭიჭინაძე დაიბადა 1854 წელს ქ. თბილისში¹. მისი მამა ეგნატე ღარიბი ხელოსანი იყო. წერა-კითხვა ზაქარიამ მთაწმინდის სკოლაში შეისწავლა. შემდეგ ის გადაიყვანეს ირაკლის სახელობის სკოლაში, სადაც იმ დროს მასწავლებლად იყო ცნობილი საზოგადო მოღვაწე პეტრე უმიკა-შვილი. სკოლაში ზაქარია დიდხანს არ დარჩენილა, 13 წლის სრულიად ანებებს თავს მასწავლებელს. ის იწყებს დამოუკიდებელ შრომას: მუშაობს შეგირდად ღურგალთან, თამბაქოს ქარხანაში მუშად, სასტუმროში ხელზე მოსამსახურედ და სხვა.

ზაქარია მუშაობას იწყებს საცენზურო კომიტეტში დაბალი მოხელის თანამდებობაზე. იქ მას საშუალება ეძლევა ისარგებლოს უამრავი აკრძალული და არაღებულური ლიტერატურით. შემდეგ ის მუშაობს თბილისის ერთ-ერთ წიგნსაცავში, სადაც მისთვის ყოველგვარი პირობებია შექმნილი უფრო გაძლიერებული ენერგიით მიჰყოს ხელი თვითგანვითარებას.

ქართული ჟურნალისტიკის გამოჩენილმა მოღვაწემ სერგეი მესხმა პირველმა მიაქცია ზაქარია ჭიჭინაძეს ყურადღება. იგი ყოველნაირად აქეზებდა და ახალისებდა მას. სწორედ ამიტომ ის თავის მასწავლებლად თვლის სერგეი მესხს. ზაქარია მალე თანამშრომლობას იწყებს გაზ. „დროებაში“, სადაც ათავსებს პატარა წერილებს.

„ჩემი თვალების გახელის დროს, წერს ზაქარია ჭიჭინაძე, ვიყავი ძლიერ დაღონებული და გულიც დარღიო მქონდა სავსე, რომ ქართველებს ქართული წიგნი სულ არ გვექონდა. ვიყავით დატუქსულები. ქართული ენა იდევნებოდა. წიგნების გამრავლება და გამოცემლა მიმანდა ჩვენი ეროვნების აღდგენის მალამოდ და ამიტომ დღე და ღამ ამ იმედით ვსულდგმულობდი“².

იმ დროს, როდესაც ზ. ჭიჭინაძე გამოვიდა კულტურულ ასპარეზზე, თბილისში ქართული წიგნი მაღაზიებში თითქმის სრულებით არ მოიპოვებოდა, უფრო სჭარბობდა რუსული და სომხური წიგნები. მაგრამ ამ დაბრკოლებას ის სძლედა, ვინაიდან თვით იყო დამწერი, დამბეჭდავი და გამსაღებელი. ხსნის წიგნის მაღაზიას, ფართოდ ავრცელებს ქართულ წიგნებს ხალხში. 1875 წლიდან კი

¹ ზაქარია ჭიჭინაძე გარდაიცვალა 1931 წლის 27 დეკემბერს და დასაფლავებულია მთაწმინდის ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში.

² ჟურნ. „დროება“, № 6, 1932 წ.

თვითონ იწყებს წიგნების გამოცემას. ხოლო წ. კ. გამაფრცველებელი საზოგადოების დაარსების შემდეგ ის აქტიურად ეხმარება ამ საზოგადოებას ქართული წიგნების გამოცემასა და გავრცელებაში.

საქართველოში პირველად ზაქარიაშვილმა გამოსცა ბროშურებად: სენ-სიმონი, ფურიე, პრუდონი, ლუი ბლანი და სხვა.

ფ. მახარაძე, ეხება რა ზაქარიას ჰიჭინაძის მოღვაწეობას 80-იან წლებში, წერს: „როგორც ვიცით, ზაქარია ჰიჭინაძე ლიტერატურულ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. იგი წერდა წინათ ისტორიულ ხასიათის შენიშვნებს და აგრეთვე საზოგადო მოღვაწეების და მწერლების ბიოგრაფიებს. ჩემი სემინარიაში ყოფნის (80-იან წლებში) უკანასკნელ წელს მან შეადგინა და გამოსცა, სხვათა შორის, პრუდონის, რობერტ ოუენის, შარლ ფურიეს, ლასალის, ლუი ბლანის ბიოგრაფიები. ამ პირთა ბიოგრაფიების შედგენის რაქტი მეტად საინტერესოა არა მარტო ზ. ჰიჭინაძის, არამედ მაშინდელი საზოგადოების პროგრესული და მოწინავე ნაწილის დასახასიათებლად. კარგი იყო ის, რომ იგი (ჰიჭინაძე) თავისებურად ლაპარაკობდა სოციალისტების შესახებ და აცნობდა მათ ქართველ მკითხველებს. ეს მკითხველები იქ იყვნენ უმთავრესად მოსწავლე ახალგაზრდობა და უწინარეს ყოვლისა სემინარისტები“.

ზაქარია ჰიჭინაძემ დაწერა ნეკროლოგი კ. მარქსის გარდაცვალების გამო. მანვე მიუძღვნა წერილი „კაპიტალის“ მეორე ტომის გამოცემას.

საქართველოში მოგზაურობის დროს ზაქარია ჰიჭინაძე ხალხური შემოქმედების ნიმუშებს: ლეგენდებს, ლექსებს და ზღაპრებს. იგი აგროვებდა ხელნაწერებს, სცემდა მათ, რათა ისინი ხალხისათვის გამხდარიყვნენ ხელმისაწვდომი.

ზაქარია ჰიჭინაძის სახელ ქართველი მწერლების, პოლიტიკური მოღვაწეების, თვითმპყრობელობისაგან დევნილი რევოლუციონერების თავშესაფარი იყო. ზაქარიას ამ სახლში ჰქონდა მდიდარი ბიბლიოთეკა, სადაც იპოვიდით ყველა ჟურნალ-გაზეთს და პოლიტიკურ ლიტერატურას. ამ ბიბლიოთეკის წიგნებით სარგებლობდნენ თბილისის სემინარიის მოწაფეები.

1892 წლის შემოდგომაზე ეგნატე ნინოშვილი ზუმრობის კილოთი წერდა თავის ზესტაფონელ მეგობრებს: „ჩამოვედი ქალაქსა სატახტოსა და დავემკვიდრე სახლსაშინა ზაქარიასა“. თბილისში ჩამოსვლის შემდეგ ეგნატე ერთხანს მართლაც ზაქარია ჰიჭინაძის ბინაზე ცხოვრობდა¹.

ზაქარია ჰიჭინაძე ქართული კულტურის ყველა დარგით იყო დაინტერესებული და თავისი ნიჭისა და ცოდნის მიხედვით შეჰქონდა მასში წვლილი. მას დაუწერია 250-მდე წიგნი, აქედან ნახევრამდე გამოცემულია. ის თანამშრომლობდა ყველა ქართულ ჟურნალ-გაზეთში.

ის ფართოდ ავრცელებდა წიგნებს საქართველოს დაბა-სოფლებში. მან ცხოვრების მიზნად ქართული წიგნის სამსახური დაისახა და ის ამ საქმეს თავგანწირვით ემსახურებოდა. არ ყოფილა არც ერთი შემთხვევა ერთი წუთითაც შეეწყვიტოს ქართულ წიგნზე ზრუნვა, მის გასაფრცველბლად მუშაობა, მას ჩვენი სამ-

¹ ს. ხუნდაძე, სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, ტომი II, თბილისი, სახელგამი, 1927 წ.

² იმ. ჟურნ. „დროშა“, № 6, 1932 წ.

შობლოს ყოველ კუთხეში საკუთარი ზურგით მიუტანია წიგნები და გაუვრცელებია ის.

ზაქარია ჭიჭინაძის მოღვაწეობა მარტო ეროვნული ლიტერატურის შესწავლით და მწიგნობრობით არ ამოიწურება, მას ღვაწლი მიუძღვის სასტამბო საქმეშიც. მან დაწერა ქართული სტამბის ისტორია.

ზაქარია ჭიჭინაძის მოღვაწეობა მჭიდროდაა დაკავშირებული აგრეთვე საქართველოში მუშათა მოძრაობის განვითარებასთან. მის სახლში იმართებოდა მუშათა კრებები. განაპირა უბანში მან შეადგინა მუშა-ხელოსანთა წრე, ამ წრეში ის თვითონ კითხულობდა ლექციებს, რაც დიდ ინტერესს იწვევდა მუშებში.

ზაქარია ჭიჭინაძე თავის მოგონებაში წერს: „1880 წელს მე უკვე ფანატიკი სოციალისტი ვიყავი და სოციალისტური აზროვნება ჩემში დღითი დღე ფართოვდებოდა. ამავე დროს ქართველ მუშებში მე ვავრცელებდი სამშობლო ენის და მწიგნობრობის სიყვარულს. მაგრამ ეს მათ არ აინტერესებდათ. ამიტომ მე ალლო ავართვი მათ, რომ მათში საჭირო იყო სოციალისტური აზრების და წიგნების ვრცელება, რაც იმათ მალე დააინტერესებდა და ქართულ წიგნების კითხვასაც უფრო უკეთ დაიწყებდნენ. ამ გარემოების თანახმად აი რა მოვახერხე: შევადგინე მუშათა და ხელოსანთა ერთი წრე. ამ წრეში ერივნენ თბილისის სახელისნო სკოლის მოწაფენიც, როგორც მ. თოიძე და ზოგნი სხვანი... ამათ პირველ კრებაზე მე წავიკითხე ილ. ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობი“, პოემა „კაკო ყაჩაღი“, დანიელ ჭონჭაძის მოთხრობა „სურამის ციხე“. მუშები და ხელოსნები დიდი მადლობელი იყვნენ. ამ კრებას დაესწრო 15 კაცი. მეორე კრებას დაესწრო 25 კაცი. მე წაუკითხე ზოგი რამ პოლიტიკური პროცესები, როგორც მაგალითად „ვერა ზასულინი-სა“ ასევე სხვები. ამის კითხვამ მუშები და ხელოსნები დიდათ დააინტერესა. მე-სამე კვირაზე მოგროვდა 45 კაცი. ამათ გავაცანი 60-იანი წლების მწერალთა ბიოგრაფიები, ამათ ნაწერების დედა-აზრები, ჩერნიშევსკის ცხოვრების ცნობები და მისი მოღვაწეობა, იმავე დროს ქართველ მუშებს კვირ-კვირაობით უკითხავდი ევროპელ სოციალისტების ცხოვრების ცნობებსაც: რობერტ ოუენის, სენ-სიმონის. ფურიეს კოოპერატიულ მოძღვრებას, აგრეთვე პროდუნის, ლუი ბლანის ცხოვრებას და ლასალის, მარქსის ცხოვრების ცნობებს. ბაკუნინის, კრაპოტკინის, ქართველი ჩერქეზოშვილის და სხვ... ამის შემდეგ თვითონ თბილისის მუშებმა განიზრახეს საკუთარი ხელნაწერი ჟურნალის „მუშის“ გამოცემა (ეს იყო 1899 წელს). წერილის გადაწერა იკისრა მუშა მებაღემ მიხეილ მეტრეველმა... ამ ჟურნალის თანამშრომლებიდან ახლაც ცოცხალნი არიან: გიორგი მანთაშოვი, მეჩექ-მე, აარგი მელექსია, ცნობილი ფსევდონიმით „შინატხელი“, გეურქა დიბროვი, ხელობით მეჩექმე, არაქელა ოქუაშვილი, გიგო მასალაშვილი ანუ ნორიელი სლესარი... ქართველ მუშათა და ხელოსანთა ასეთმა ენერგიულმა მოქმედობამ ისე გამაზნევა, რომ გაუბედე და ქართულ ენაზე არამც თუ წერა დაეწყო ქართველ მუშების ცხოვრებაზე, არამედ ევროპის სოციალისტებისა და კომუნისტების ცხოვრების აღწერასაც შეუღდექ ქართულად“¹.

¹ ს. ხუდამე, სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, II, ტომი თბილისი, 1927 წ.

ამრიგად ზაქარია ჭიჭინაძემ საკმაო ღვაწლი დასდო ქართველი მუშების გათვითცნობიერების საქმესაც. ამ დამსახურებულმა მწიგნობარმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა 80-იან წლებში ჩვენში სოციალისტური და რევოლუციური აზრების გავრცელების საქმეშიც. ის აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საქართველოში რევოლუციური ლიტერატურის გავრცელებაში. ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნის მაღაზიაში, რომელიც მოთავსებული იყო ნეკრასოვის ქ. № 32 სახლში, ინახებოდა სხვადასხვა არალეგალური ლიტერატურა: რევოლუციური ლიტერატურის შენახვისა და გავრცელებისათვის არა ერთხელ გაუჩხრეკიათ ზ. ჭიჭინაძის ბინა. მაგრამ წიგნის რაინდი ვერ შეაერთო ქანდაკებრივი მუქარამ და ის კიდეც პეტის ენერგიით ავრცელებდა მუშებში ასეთ ლიტერატურას. მთავრობის საწინააღმდეგო ლიტერატურის გავრცელებისათვის ზაქარია ჭიჭინაძეზე მეფის პოლიციის ფარულ ზედამხედველობა იყო დანიშნული, მას სდევნიდნენ და აპატიმრებდნენ¹.

განსაკუთრებით ფასდაუდებელია ის დიდი ღვაწლი და თავდადებული შრომა, რომელიც ზაქარია ჭიჭინაძემ, ამ უანგარო მოღვაწემ და მგზნებარე პატრიოტმა, დასდო (გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში) ახლად შემოერთებული მოძმე აჭარის გავრცელების და მშობლიურ წილში დაბრუნების საქმეს.

1878 წლამდე სამხრეთ საქართველო თურქეთის მიერ იყო მიტაცებული. ამ წელს კი ბერლინის ხელშეკრულების თანახმად თურქეთს ჩამოერთვა და გადაეცა რუსეთს: ზედა აჭარა, ქვემო აჭარა, ბათუმი, ჩაქვა, ქობულეთი და სხვ. იმ დროს მთელი მოწინავე ქართველი საზოგადოების ყურადღება მიქცეული იყო სამაჰმადიანო საქართველოსაკენ. განახლდა მიმოსვლა, როგორც თბილისიდან სამაჰმადიანო საქართველოში, ისე სამაჰმადიანო საქართველოდან თბილისში.

გაზ. „ივერიის“ 1879 წლის იანვრის ნომერში ილია ჭავჭავაძემ აჭარის განთავისუფლებას ერცელი წერილი მიუძღვნა: „ბერლინის ხელშეკრულებამ ჩვენ ერთი დიდი სიკეთე შეგვძინა და ამ მხრით შარშანდელი წელიწადი ჩვენთვის ფრიად ღირს-სახსოვარია — წერდა ი. ჭავჭავაძე — ჩვენი ძმები, ჩვენი სისხლ-ხორცი, ჩვენთან ერთად „მებრძოლი შავი ბედისა“, ჩვენი გმირების ბუდე, ჩვენის უწინდელის განათლების და სწავლის აკვანი, ჩვენი ძველი საქართველო დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა და თუ კარგად მოეწყვევიან, ვის ხელთაც აწ იმათი ბედია, ჩვენთან იქნება კიდეც სამუდამოდ...“

ეხლა ჩვენ ერთი დიდი და უდიდესი მოვალეობა გვაწევს: ძმებს ძმურად უნდა დავხედეთ ყველგან და ყოველისფერში: უნდა იმათთვისაც ვიზრუნოთ, როგორც ჩვენთვის, იმათთვისაც თავი გამოვიდოთ, როგორც ჩვენთვის. თუ ჭირში ვუძმეთ, ჭირში მოვეშველენით — ჩვენი ერთმანეთის დაურღვეველი კავშირის გაბმაც უეჭველია“².

გაზ. „დროება“ წერდა: „იმ მოკლე შენიშვნებიდან, რომელნიც „დროების“ უკანასკნელ ნომრებში იბეჭდებოდნენ, ჩვენი მკითხველი ცოტათი მაინც გაიცნობდა ჩვენთან ახლად შემოერთებულ ბათუმის და ქობულეთის მაზრის ქართველების ხასიათსა და ცხოვრებას. მკითხველი დარწმუნდებოდა იმაში, რომ ამ ქართვე-

¹ იხ. დოკ. დამატება № 2, 3, 4, 5.

² გაზ. „ივერია“, № 1, 1879 წ.

ღებში, რომელნიც ორას წელიწადზე მეტია მოშორებიან თავის მოძმეებს და ოსმალეთის ხელში გადასულან, ახლაც დაცულია ქართული ენა, ხასიათი, ზოგიერთი ცრუმორწმუნეობა და ჩვეულება.

„ბედის ბრუნვამ“ ხელახლად შემოგვიერთა ახლა ჩვენ ეს დიდი ხნით განშორებული ძმები¹...

ზაქარია ჭიჭინაძე დაინტერესა ქართველი მაჰმადიანების ბედმა და ის მათი ისტორიის შესწავლასაც შეუდგა. მან მოათავსა მთელი რიგი წერილები გაზ. „ივერიაში“, რომელთაც დიდი დახმარება გაუწიეს გადაგვარების გზაზე დამდგარ მოძმეთა გამოფხიზლებას და თავის ღელა-სამშობლოსთან დაბრუნებას.

ზაქარიას კალამს ეკუთვნის მრავალი წერილი და წიგნი ქართველ მაჰმადიანთა შესახებ. სამაჰმადიანო საქართველოში პირველად ზაქარიას წყალობით შეიქმრა ქართული წიგნი და იქ მან მშობლიური ენის აღდგენის საქმეს მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა.

1889 წელს ზაქარიამ იმოგზაურა სამაჰმადიანო საქართველოში, მან წაიღო დიდძალი წიგნები, რომელთაც უფასოდ არიგებდა ქართველ მაჰმადიანებში. ის მეორედ ეწვია აჭარას 1891 წელს. ამის შემდეგ იგი მუდმივად მოგზაურობდა სამაჰმადიანო საქართველოში ათი წლის განმავლობაში და ქართულ წიგნებს გულმოდგინედ ავრცელებდა.

ცნობილი მწერალი თედო სახოკია წერს: „1895 წელს ზაფხულში აჭარის გაცნობა და მცხოვრებთა შორის ქართული წიგნების გავრცელება განიზრახა ბ-ნმა ზაქარია ჭიჭინაძემ. თან წაიღო იაფფასიანი სახალხო წიგნები, განგებ სამისოდ აღბეჭდილი: „არსენას ლექსი“, „ქალ-ვაჟიანი“ და სახალხო ლექსები. ყოველ წიგნს შიგ ჩაურთო ანბანი და გაუდგა გზას. როგორც იმ ზაფხულს, ისე 1896 წლის ზაფხულს ბ-ნმა ჭიჭინაძემ მოიარა ზემო და ქვემო აჭარის სოფლები. ხალხს უსასყიდლოდ დაურიგა წიგნები, შეკრიბა მრავალი ამბები, ამ მხარის გამაჰმადიანების შესახებ ხალხში დარჩენილი, და „ივერიის“ საშუალებით მკითხველ საზოგადოებას გაუზიარა. საინტერესოა ის საშუალება, რომელიც ბ-ნ ჭიჭინაძეს უნმარია ამ ხალხის დასაახლოვებლად და მისი გულის მოსაგებად.

ბ-ნი ჭიჭინაძე თურმე, შედიოდა მათ ჯამეებში, შესვლის წინათ ფეხთ იხდიდა მათსავით. მაგრამ სასმელებისა და ლოთობის სიძულვილს უწუნებდა და ბევრს სხვასა. ხალხის გული თურმე მაშინვე მოიყვავილა და ყველასათვის ძვირფასი სტუმარი შეიქმნა. თანაც ქართულ წიგნებს უკითხავდა. ხალხში მიძინებული გრძნობა ქართველობისა იღვიძებდა და დიდი სიამოვნებით ართმევდნენ წიგნებს და ანბანსა სწავლობდნენ. ერთი წლის წინათ 1897 წლის ზაფხულში, როცა ამავე მხარეს მეც ვეწვიე სტუმრად, არა ერთგან და ორგან შემხვდა ბ-ნი ჭ. ჭიჭინაძის დატოვებული წიგნაკები, რომელშიაც ქართული ასოებით არაბულნი ლოცვები და აქაური ლექსები იყო ჩართული. ამ ლოცვებისა და ლექსების ხალხით ქართული ანბანიც უსწავლიათ და მადლიერი გრძნობით იგონებდნენ ამ წიგნაკების დამრიგებელს ბ-ნს ჭიჭინაძეს, ან როგორც ესენი

¹ გაზ. „დროება“, № 185, 1878 წ.

ეძახიან „ზაქარია-ეფენდისა“, ესე იგი სწავლულ ზაქარიას — „კაი კაცია, გურჯული (ქართული) ქითაბები (წიგნაკები) დაგვირიგა და ჩვენთან ერთად ჩვენს ჯამეზში ლოცულობდაო“¹.

ზაქარია ჭიჭინაძე მოგზაურობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში, განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო მისი მოგზაურობა აჭარა-ლაზისტანში, მესხეთში და საინგილოში. ის ეცნობოდა ხალხის ყოფა-ცხოვრებას, ჰკრეფდა ანდაზებს, ზეპირ გადმოცემებს და სხვა.

სამაჰმადიანო საქართველოში მოგზაურობიდან ზაქარია ჭიჭინაძე ერთ ასეთ ეპიზოდს მოგვითხრობს: „შარშან აჭარაში მე გამეცნო ჰასან ეფენდი ციციშვილი, მას ჩემი გაცნობა ესიამოვნა მით უფრო, რომ გაეგო, ქართული წიგნები მქონდა თანა. ბათუმიდან ქედამდის წამომყვა და გზაში ბევრი რამ საინტერესო ამბები მიაშმო ქართულ მაჰმადიანთა შესახებ. წიგნების გავრცელებაში დიდი დახმარება აღმომიჩინა მან. სულ იმას ნატრობდა ჩვენს დაეცემულ მხარესაც ეშველოს რამე — სწავლა-განათლება შემოვიდესო. ჩვენთა მოძმეთ ქართველების იმედი გვაქვს, თორემ სხვა ვინ რას გვიშველის. ჰასან ეფენდის ძლიერ ეწყინებოდა ხოლმე რომ ეთქვათ: „შენ თათარი ხარ, მე თათარი რაში ვიქნები, სჯულით მაჰმადიანი ვარ და ტომით ქართველი“. აჭარიდან თბილისში გამუდმებით იწერებოდა წერილებს ეს ციციშვილი. მოითხოვდა წიგნებს, ივედრებოდა: წელსაც ამოღით და ამოიტანეთ წიგნებიო, ბევრმა ისწავლა წერა-კითხვა, უფრო ბევრი ისწავლის თუ ხელს შეგვიწყობთო. ერთხელ თბილისში ჩამოვიდა, ანტონ ფურცელაძემ სადილად მიიწვია. ჰასან ციციშვილი ლაპარაკობდა დარბაისლურად: რაკი აქამდე მოვალწიეთ და დედა ენა არ დაეკარგეთ, ესლა ადვილად შევერთდებით სულით და გულითაო. ჰასანს ძალიან ენატრებოდა აქაური ციციშვილების გაცნობა“². ამნაირად ეყრებოდა მტკიცე საძირკველი სამაჰმადიანო საქართველოსთან დაახლოებას და ამ დაახლოების უპირველესი მქადაგებელი ზაქარია ჭიჭინაძე იყო.

ქართული ლიტერატურის ცნობილი მკვლევარი ლევან ასათიანი ასე გადმოგვცემს ზ. ჭიჭინაძის უკანასკნელ პორტრეტს: „პატარა, ჩია, თხელი კაცი, ტანთ ძველი, გახუენული სერთუკი, ან ასეთივე პალტო აცვია. თავზე ევროპული „ქებაუნა“, უფრო ხშირად კი შავი რბილი ქუდი ახურავს.

ხშირი, სქელი წვერ-ულვაში, გაჭადარებულ, სახე დანაოცებული, დღარული, დაჰმუჭნული დროისგან. სქელი წარბები დასწოლიან შავ ჩაბინდულ თვალებს.

მოკლე და ნელის ნაბიჯით მოდის ქუჩაში. ხელთ გაზეთები ან ძველი წიგნები უპყრია. მოდის თითქმის ველარავის ზედაეს, ველარავის სცნობს. მაინც იშვიათად შეხედება ნაცნობს. მისი თაობიდან ძალიან ცოტალა დარჩენილა, თითზე ჩამოსათვლელი, მარტოდ-მარტოა, პატარა, ჩია ქედ-წახრილი მოხუცი.

ასეთი დაახსომდება ჩვენს თაობას ზაქარია ჭიჭინაძე“³.

¹ თედო სახოკია, მოგზაურობანი. გურია, აჭარა, სამურზაყანო, აფხაზეთი. სახელგამი, თბილისი, 1950 წ.

² ზაქარია ჭიჭინაძე, სრულიად საქართველოს მშვერალთა კავშირის საბჭოს გამოცემა, თბილისი, 1922 წ.

³ ჟურნ. „დროშა“, № 6, 1932 წ.

საქართველოს სსრ რესპუბლიკის მთავრობამ 1922 წელს ზაქარია ჭიჭინაძეს გადაუხადა იუბილე მისი 50 წლის მოღვაწეობის აღსანიშნავად. მწერალთა კავშირის საბჭომ გამოსცა მოწოდება, რომელშიაც იწვევდა მთელ საქართველოს მშრომელ მოსახლეობას მონაწილეობა მიეღო ამ დღესასწაულში. მოწოდებაში ნათქვამი იყო: „სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭომ დაადგინა გადახდილ იქნას ჰალარით შემოსილი მწიგნობარის ზაქარია ჭიჭინაძის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილე და დაუკავშიროს მას ქართული წიგნის დღესასწაული. ქართული წიგნი სულია საქართველოს შემოქმედებისა, როდესაც მისი ისტორია დაიწერება. იგი იქნება არა მარტო წიგნის, არამედ საქართველოს კულტურის ისტორიაც. იყვნენ და არიან საქართველოს მწიგნობრობის რაინდები. ისინი უანგაროდ ემსახურებიან მისი აყვავებისა და აღორძინების საქმეს. მათ შორის ყველაზე უფრო თავდადებული არის ზაქარია ჭიჭინაძე. 50 წლის განმავლობაში მოღვაწეობს ეს რაინდი ქართული წიგნისა. როდესაც იგი ამ ასპარეზზე გამოვიდა, თითზე ჩამოსათვლელი იყვნენ საქართველოში საზოგადოებრივი იდეებით გატაცებული პიროვნებები. ზაქარია ჭიჭინაძე თავდადებით შეუდგა უკეთილშობილეს საქმეს. მთელი საქართველო მოფენილია მის მიერ გამოცემული წიგნებით. მან მრავალი ხელნაწერი პირველად გააცნო საზოგადოებას. მოაწმინდის ქუჩები კიდევ ინახავენ ლეგენდებს იმის შესახებ, თუ ვის ჭერქვეშ იფარებდა თავს ჩვენი დევნილი ახალგაზრდობა, რომელმაც შემდეგ სახელი გაითქვა ლიტერატურაში და სხვ... მათი რიცხვი ასობით ჩამოითვლება, უფრო მეტია იმათი რიცხვი, რომელთაც მიწერა-მოწერა ჰქონდათ ზაქარია ჭიჭინაძესთან. აკადემიკოსი მარი ბროსეს, პროფესორი დავით ჩუბინიშვილი, პრფ. ილია ოქროშედიშვილი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, პატრი მიხეილ თამარაშვილი და სხვები“¹.

გაზ. „კომუნისტი“ იუბილეს დღეს 1922 წლის 21 მაისს წერდა: „ზაქარიაძე თავისი ცხოვრების მიზნით წიგნის სამსახური დაისახა და ის ამ საქმეს დღემდე თავგანწირულებით ასრულებს. ორმოცდაათი წლის განმავლობაში არ ყოფილა არც ერთი შემთხვევა ერთი წუთითაც შეეწყვიტოს მას ქართულ წიგნზე ზრუნვა. მის გასაერცელებლად მუშაობა.

ის ნამდვილი ფანატიკოსი „მართმორწმუნე“ არის ამ საქმის. ის ყველაფერს იეიწყებს ამისათვის. ის არ ფიქრობს ოჯახურ ცხოვრებაზე, მაშინ როდესაც მას შეეძლო ოჯახური ბედნიერებით დამტკბარიყო, ის ერთ წუთსაც არ ისვენებს და განცხრომას არ ეძლევა, მაშინ, როდესაც მას ხშირად შემთხვევა ჰქონდა ამ მხრივ დაკმაყოფილებულიყო.

მისი მთელი არსება ამ ორმოცდაათი წლის განმავლობაში ერთიანად ჩანთქმული იყო ქართული წიგნზე ზრუნვით და მუშაობით.

ამნაირად მშრომელი ხალხის წინაშე, როგორც მშრომელი ხალხის შვილს მას ორმაგი ღვაწლი მიუძღვის: ერთი საერთო ქართული წიგნის ჩვენში შექმნა

¹ იხ. დოკ. № 24.

და მისი ფართოდ გავრცელება, ხოლო მეორე, ზოგი სოციალისტური აზრების მუშა-ხელოსანთა წრეებში პირველად შეტანა.

ამას გარდა საქართველოს სოციალისტური ინტელიგენცია, განუჩეგვლად ეროვნებისა და მიმართულებისა დიდი მადლიერი უნდა იყოს ზაქარია ჭიჭინაძის, ვინაიდან საქართველოში ის ერთადერთი ბუკინისტი იყო, რომელთანაც თითქმის მუქთად იშოვებოდა ყოველნაირი სოციალისტური ლეგალური და არალეგალური ლიტერატურა¹.

* * *

ქვემოთ ჩვენ ვაქვეყნებთ საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა, თბილისის გუბერნიის ყანდარმთა სამმართველოს და საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმის ფონდებში დაცულ დოკუმენტალურ მასალებს, რომელიც ზაქარია ჭიჭინაძის მოღვაწეობას აშუქებს. ნაწილი საბუთებისა მოტანილია პერიოდებიდან.

პუბლიკაციაში მოტანილი დოკუმენტები ასახავს ზაქარია ჭიჭინაძის მოღვაწეობას ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში და მის მიერ წიგნების გავრცელებას მაჰმადიან ქართველებს შორის.

პუბლიკაციაში წარმოდგენილია 1886 — 1931 წლების მასალები. დოკუმენტების უმრავლესობა იბეჭდება პირველად.

¹ იხ. ვახ. „კომუნისტი“, № 114, 1922 წ.

ზაქარია ჭიჭინაძე

1. 1886 წლის მარტის 26.—**ზაქარია კიკინაძის მოხსენება წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი საზოგადოების საწევრო გადასახადების შემცირებისა და შემოწირულობათა შესაგროვებლად ყულაბების შემოღების შესახებ.**

ამ სამი წლის განმავლობაში მე ხშირად შემხვედრია ხოლმე ლაპარაკი ზოგიერთ ქართველებთან. ქართველ-სომხებთან და ქართველ-კათოლიკებთან—ქართველების ერთად ერთს წერა-კითხვის სამმართველოს შესახებ. ხშირად მომხდარა, რომ ზოგიერთისათვის დაწერილებითაც გამიცნია საზოგადოების არსებობა, მისი მოქმედების მიზანი და ამასთანავე ამიხსნია ისიც, რომ ყოველი ქართველი კაცი ვისაც კი სწამს რამე თავის ვინაობისა, მოვალენი არიან ის ბარნი, რომ ამ საზოგადოებას შეეწივნენ, რადგანაც ერთადერთი ეს საზოგადოება არის მთელ საქართველოში და მთელ ქართველობაში, რომლის წევრნი და დამფუძნებელნი განუტრეველად ზრუნავენ, როგორც ქართველ კეთილშობილთ სისხლის მქონე თავადიშვილებისათვის, ისე საბრალო გლეხებისათვისაც. უნდა ვთქვა, რომ მარტო მე არ შემთხვევია ამნაირი ლაპარაკი; ასევე უსაუბრნიათ თითქმის ყველა იმ პირთაც, რომელნიც წერა-კითხვის სამმართველოს მიზანს იცნობენ, მაგრამ მათი ლაპარაკი ყოველთვის უსარგებლო დარჩენილა, რჩება და კიდევაც დარჩება, აი რისთვის: სიტყვა როცა დახმარებაზე მისულა, მაშინ მრავალთ უკითხავთ წლიური საწევრო ფული რა არისო—და როდესაც მე მომიგია, რომ ექვსი მანეთი თქვა, ყველანი გაიზე გამდგარა და უთქვამს: „ჩვენ გვეგონა, რომ ან მანეთი იქნებოდა, ან მანეთზე ცოტათი მეტიაო; ან რატომ ისიც არ უნდა იყოს, რომ ვისაც რა შეეძლოს მან მისი შემოწირა გაბედოსო“. ერთმა სიტყვა: „მე ღარიბი ვარ, თვეში 12 მანეთი მაქვს, მაგრამ ჩემის თორმეტის მანეთიდგან მინდა საზოგადოებას 20 კაპ. მაინც შევწიროვო. რატომ არ უნდა იყოს ისე დაწესებული, რომ ვისაც რა და რისი მოცემაც შეუძლია, იმან ის შემოიტანოსო, თუ არა ექვსი მანეთი ძლიერ ბევრია და ამ სიძვირეში ბევრს ვერ გაამეტებინებთო...“ ამ შენიშვნებს რომ კარგად დაუყვირდეთ ერთის მხრით მათ საფუძვლიანობას დაეინახათ და მეორეს მხრით, მათი მიხედვით არ შეგვიძლია არ უსაყვედუროთ წერა-კითხვის სამმართველოს მეთაურებს, რომ მათ აქამდის ვერ მიაქციეს ამას ყურადღება და მით ვერ განავრცეს, როგორათაც საზოგადოების სახელი. ისე მისი მოქმედების და დახმარების საჭიროება. ამიტომ მივმართავთ წერა-კითხვის სამმართველოს და ვთხოვთ რომ ამ შენიშვნებს ყურადღება მიაქციოს და გამართოს ფულის მოსაგროვებელი კრუშკები და დაურიგოს როგორც ქ. თბილისში, ისე სხვა საქართველოს წვრილ ქალაქებშიც. მაგ. თბილისში შეიძლება, რომ ერთი კრუშკა სახანაურო ბანკში გამართონ; მეორე თეატრის კასასთან; მესამე თბილისის ამქრებს გარდაეცეს, რომ სახელოსნო სამმართველოში დადგან, მეოთხე სიონის მახლობლად, სამთლის მალაზიაში; მეხუთე თამაშშევის ქარვასლაში, სადაც ბლომათ არის ქართველი ვაჭრები, მეექვსე — შეიძლება, დასატარებლად გაიმართოს. ერთ თვეს შეიძლება, რომ თბილისის მელვინებს დაუთმოთ, რომ ერთმანეთში მოკრიფონ ფული. მეჩრე დურგლებს, საპოენიკებს, მიკიტნებს, სასტუმროების და ტრაქტირების პატრონებს ასე, რომ ყოველ ხელობის ხელოსნებში შემოიაროს. მე დარწმუნებული

ვარ და სრული იმედიც მაქვს, რომ ეს შრომა უნაყოფოდ არ ჩაივლის. ამიტომ ^{გარკვეული} წერა-კითხვის სამმართველოს უნდა გავაცნო შემდეგი: სააზნაურო ბანკში და თეატრში ადვილად შეიძლება დაიდგას კრუშკა; სამთლის მაღაზიაში დასადგამად შეიძლება მიემართოთ სიონის მღვდელს პეტრიევს და მღებროვს, რომელთაც ადვილად შეუძლიათ ეს საქმე იკისრონ. ქარვასლაში შეიძლება ვაჭრის შათიროვის შემწვობით, სახელოსნო სამმართველოში შეიძლება მიემართოთ დ. გიგაურს, ამქრების უსტაბაშის თანაშემწეს, რომელიც ხელობით „რეზნიკი“ და ზულვარში შუკის სახლებში აქვს მაღაზია. მეღვინეებში შეგვიძლია გარდავცეთ ბ. მაისურაძეს, რომლის სარდაფი შაბუროვის შენობაშია. მთავარმართებლის სახლების პირდაპირ. სხვა მოხელეებზე ჭერ მე არ შემიძლია თქმა და ვეცდებით, რომ ამ ცოტა ხანში ცნობები შევკრიბო. თუ ვისთან შეიძლება საქმის დაჭერა.

აგრეთვე შეიძლება სხვადასხვა ქალაქებშიც, მაგ. კავკაზში, სადაც ქართველების რიცხვი ერთობ ბევრია და ეს საქმე შეიძლება იკისროს ბ. ვასო ბერილოვმა. ეს ბერილოვი მდიდარი ვაჭრის შვილია. მას აქვს მიხაილოვის ქუჩის დასაწყისზე საკუთარი სახლები და დუქნები, დიდუბეში ვენახი, კავკაზში სახლები და სხვა. მე იმედი მაქვს რომ ამნაირი პირებისაგან წერა-კითხვის საზოგადოებას შეუძლია თუ ბევრი არა ცოტა მაინც ისარგებლოს, რადგანაც იმას ბევრი იცნობენ იქ. მასვე შეუძლიან დაგვეხმაროს თბილისში. ქ. ოქუბში შეიძლება გავზავნოთ მეორე გილდიის ვაჭრის ივანე გეგიას სახელზე, რომელსაც იქ აქვს მაღაზია. იქვე არის მისივე ამხანაგი თავ. გუგუნაეა, ესეც შეიძლებული გონებაგანსილი ვაჭარია. ქ. ბაქოში შეიძლება ჩუბინოვის აფთქაში¹. იმას შეუძლია არა მცირედი ფულის შეგროვება. ამას წინეთ რამდენიმე ქართული წიგნები გაუგზავნე და სამი დღის განმავლობაში სულ დაეყიდათ და ფასიც გამომიგზავნეს. ჯავახეთის ახალქალაქში შეიძლება გაეგზავნოს აფთიაქარს ილია ალხაზიშვილს. ეს ახალგაზრდა ადრე „დროებაშიც“ წერდა, და როგორც მე თვითონ ვიცნობ კეთილი საიმედო პირია. ქ. თელავში შეიძლება გაიგზავნოს „დედაში“, ან ბაღდოევის კანტორაში ანდა გამსესხებელ-შემნახველ კასაში. ქ. გორში შეიძლება სამოქალაქო უპრავეს გადაეცეს. თიანეთში—აფთიაქარს ჭავჭავაძეს. ამნაირადვე შეიძლება ყოველ ქალაქში დაარიგოს კაცმა კრუშკები. თუ ამ შენიშვნას წერა-კითხვის სამმართველო ყურადღებას მიაქცევს და შეუდგება საქმეს, მაშინ მე ვეცდები, რომ თბილისის ქართველი ხელოსნებიდან თითო თითო პატიოსანი და სახელიანი ისეთი ოსტატები წარმოვადგინო, რომელნიც სიამოვნებით იკისრებენ ამ საქმეს. შეიძლება ამ საქმის ასრულება წერა-კითხვის სამმართველოს საძნელოდ ეჩვენოს, მაგრამ უნდა ესთქვათ, რომ აქ საძნელო არაფერია, თუკი საქმეს გულიანად შეუდგებით. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ამგვარი წვრილ-წვრილად შეიძლება შევკრიბოთ თბილისში უკანასკნელი 200 მან., კახეთში 50 მან. ქართლში—50 მან. ქუთაისში—100 მან. ასე, რომ წერა-კითხვის სამმართველოს მეტი რომ არ ესთქვათ წლობით 500 მან. მაინც შემოუვა. მე შევიტყე, რომ ამ საგანზე ვილაყას წერა-კითხვის სამმართველოში აღეძრა სჯა შარშან თუ შარშანწინ. მაგ. რამ მისი სჯა უყურადღებოდ დარჩენილა, შეიძლება ეს შენიშვნა ისევე დარჩეს,

¹ ანუ საბუთში. უნდა იყოს აფთიაქში.

მაგრამ გავახსენებ კი მაინც სამმართველოს, რომ ამგვარი საშუალებებით სომხები ბევრს სარგებლობენ და მე დარწმუნებული ვარ, რომ ამგვარი სომხების კრუშკებში ბევრი ქართველი მუშის შაური და აბაზი ჩავარდნილა და კიდეც ჩავარდება. აგრეთვე უნდა მოვახსენოთ ისიც, რომ ცოტა არ იყოს მრავალთაგან ისმის საყვედურიც „წერა-კითხვის“ წლიური გადასახადი ძლიერ ბევრიაო. ეხლა ისეთი დროა, რომ ყველას უჭირს ცხოვრება და ამიტომ კარგი იქნება რომ 3 ან 4 მანეთის მეტი არ იყოსო, ამ საგნის შესახებ ამას წინეთ ერთი ქართველი კაცი თუქნა წერა-კითხვის სამმართველოში უსაყვედურებდა ბ. მთვარელოს, რომ ექვსი მანეთი ერთობ ბევრიაო, ამიტომ არ უნდა დაივიწყოს წერა-კითხვის სამმართველომ, რომ ექვსი მანეთის ხელის მომწერს საქართველოში ბევრს ვერ ნახავენ და მცირე რომ იყოს ფასი: ესე 3—4 მან. მაშინ ხელის მომწერლების რიცხვი ერთითად იმატებდა. თუ ეს უკანასკნელი არა, ის მაინც მოვახერხოთ, რომ კრუშკები გაიმართოს და დაურიგდეს მთელ საქართველოში, რომ ვისაც რამდენი უნდა, ან მოეხერხება, იმდენი შესწიროს. ის ხომ ცხადია, რომ კრუშკებში საზოგადოებას არას დააკლებენ. თუ არ შეძენენ, რადგანაც წლიური ხელის-მომწერლები საზოგადოებამ უკვე იცის და არასდროს საფიქრებელი არ არის, რომ ვინმემ ხელის მოწერაზე ხელი აიღოს და 40 კ. კრუშკაში ჩაგდებით დაკმაყოფილდეს.

ზ. ჭიჭინაძე.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 135, ფურ. 9—10. დედანი, ხელით ნაწერი.

2. 1891 წლის ივნისის 15. — ზაქარია ჭიჭინაძის მოხსენება წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი ბათუმის და ართვინის ოლქებში მცხოვრებ ქართველ მაჰმადიანებისათვის წიგნების გადაგზავნის შესახებ.

ორჯელ ქართველ მაჰმადიანებში წასვლამ და რამდენიმე ათასი წერილი წიგნების წალბამ და დარიგებამ საკმარისი ნაყოფი შოიტანა. ეს ყველასათვის ცხად იქმნა, რადგანაც ამის შესახებ თვით მათგანვე იწყებოდა აქ და ზოგიერთ ცნობებს გვატყობინებენ. ასეთი ცნობები თვით საზოგადოებამაც იცის და „ივერიის“ დირექციამაც. დღეს იქ ყველა ითხოვს ჩვენს დახმარებას, ზოგიერთი მოლები, ხოვები, ბეგები, ალები და გლეხებიც იხვეწებიან გვიშველეო, გვიპატრონეთ, გავაგებინეთ რამე და სხვანიო. თორემ ჩვენ ახალი ხალხი ვართ და არაფერი ვიცითო. სწორედ ეს არის იმის მიზეზი, რომ მე ბევრს ისეთ ქართველ ფონტიკ ხოჯა მოლებმაც კი მიმიღეს და დამიმეგობრდნენ, რომელთაც ქრისტიანებთან სახის გახსნილ ლაპარაკიც კი ეჯავრებათ. ასეთი ცნობის მოყვანაზე რომ წავიდეს საქმე, მაშინ ეს ერთობ შორს წავა, საქმე კეშმარიტია. ეხლა მე კიდეც ვაპირებ წასვლას უკანასკნელად მაინც, რადგან 3000 წიგნი თავ. ციციშვილმა და მასხუღიამ დაბეჭდეს, რომლებიც იქ უნდა წავიღო. ამ წიგნებთან სხვა ბევრი წიგნებიც არის, ამიტომ მივმართავ წერა-კითხვის სამმართველოს მონაწილეობა და შეძლებისდაგვარად დახმარება აღმომიჩინოს. მე ვითხოვ ამ პატარა კარაბადინის 1000 ცელის დაბეჭდვას, ან წასასვლელი ფულით დახმარებას, უამისობა კი მე-ერთობ გა-

მიჭირვებს საქმეს. იმედი მქვს, რომ ხსენებული საზოგადოება ამ მეტად საჭირო საქმეს უყურადღებოდ არ დასტოვებს. მე წელს დახმარებას მიტომ უფრო ვითხოვ, რადგანაც შარშან, მე მხოლოდ 278 სოფელს მიუწიე, მხოლოდ იმ სოფლებს, რომლებიც ბათუმის ოლქშია, ართვინის ოლქში მე ფეხი ვერ შევადგი შეუძლებლობის გამო და ვერც წიგნებმა მიაღწიეს. წელს კი ართვინის ოლქშიც მინდა გადავიღე და იქიდან სკინის პალომდე, სადამდისაც კი ქართველები სახლობენ და ამ აღვილებში შემოვლებითაც ავლწერ და „ივერიას“ გავაცნობ ქართველობას. აქვე წარმოვადგენ კარაბადინს და სიას იმ სოფლებისას, რომლებშიც შარშან მიაღწიეს ქართულ[მა] წიგნებმა.

ვითხოვ აგრეთვე რამდენიმე ცალს „დედა-ენას“ ხუთიოდე „ვეფხის ტყაოსანს“ და ხუთიოდე „ბუნების კარს“, რომლებსაც იქაურ მოწინავე ბეგების შეილებს დაურიგებ, რომელთაც ქართული კითხვა იციან. კარგი იქნებოდა რომ ხსენებულ საზოგადოებას ან ერთი ვინმე გამეყოვლებინა თან, რომელიც შრომას შემიღავებდა და მასთანვე შესწავლიდა სუყველა იმ „ოსტატობას“ რითაც მათში აღვილი იქნება საქმის კეთება. თუ ყველა ამების წინააღმდეგი იქნება საზოგადოება, მაშინ ისე მაინც მომიხერხონ, რომ ჩემი წიგნები შეიძინონ რამდენიმე, რითაც ამ წიგნის გამოცემა მოხერხდება, ე. ი. 28—30 მან. თუ ეს არ დაიბეჭდა და არ წავიღე თან, უამისოდ ძლიერ მომერიდება, რადგან შარშან ამის წიგნის გამო იმედს ვაძლევდი, რომ ამოგიტანთ მეტეჩი, თქვენ ოდონდ ანბანის კითხვა ისწავლეთ.

ზ. კიკინაძე.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 279, ფურ. 11. დედანი, ხელით ნაწერი. სოფლების სია საქმეში დაცული არ არის.

3. 1891 წელი.—ზაქარია კიკინაძის წერილი „ქართველ მაჰმადიანებში პირველად ქართული წიგნების მიტანისა და მათგან მიღების ამბები“.

ქობულეთი. (ბათუმის ოლქი). პარასკევი დღე ქართველ მაჰმადიანთა ჯუმა (კვირა) დღეა, ამ დღეს ისინი წმიდათ ინახავენ, ყველანი ვინც კი არიან დიდი თუ პატარა, ქალს გარდა, ყველა ჯამეში მიდის სალოცავად. ქობულეთის ხეობის ყველა სოფელს თითო სათრულიანი ჯამე აქვს. პარასკევი დღეს ჯამე ყოველთვის ხალხით ივსება. ნამეტნავად ბევრი ხალხი ჩამოდის ჩურუქსუსი სავაჭროდ. ვაჭრობის შემდეგ ყველა ეს ხალხი თავს იყრის ჩურუქსუს ჯამეში, სულ ყველანი 400-ზე მეტი იქნებიან, ყველანი ქართველ მაჰმადიანები არიან, მათში ოცში იქნება ერთმა იცოდეს თათრული ლაპარაკი და წერა-კითხვა კი, ხოცების და მოღებების გარდა სხვამ არავინ იცის თათრული. უმეტესად ქართულად ლაპარაკობენ. შარშან რომ ვიყავ აქ და წიგნები მოვიტანე, ამ საქმეს ბევრმა ეჭვის თვალით შეხედა, ხოცამ წინააღმდეგი ლაპარაკიც დაიწყო, მაგრამ მალე დარწმუნდნენ საქმის უვნებლობას და წიგნების შეძენა დაიწყეს.

შარშან ამათში იშვიათად შეხედებოდათ ქართულის კითხვის მცოდნეს,

წელს კი ეს ასე არ არის, შარშანდელი 2. 000 წიგნი ისე მოფენილია ქობულეთის ხეობაზედ, რომ დღეს ქობულეთში ყოველს ნაბიჯზე შეხვდებით ქართულის მცოდნეს ქართველ მაჰმადიანებს, ნამეტნავად ბავშვებს. ასე წარმოდგინეთ ქალებსაც კი დაუსწავლიათ. მაინც ამათში ქალებმა უფრო იციან ქართული წერა-კითხვა ვიდრე კაცებმა. 5 ივლისს პარასკევ დღეს, მირჩიეს ჯამეზე მისვლა და წიგნების მიტანა, წავედი და მოვისმინე იმათი დილის ლოცვა, არაბულს ენაზე იყო, ხალხს სულ არ ესმის ამ ენაზე ლოცვა, ლოცვის დათავებამდის ზოგნი გალავანში გამოვიდნენ და დამიწყეს წიგნების თხოვნა, მთელი აქ მყოფი ქართველი მაჰმადიანობა დიდათ გახარებული იყო, აღარ იცოდნენ რა ექნათ. დიდის სასოებით მოისმინეს „მუჰამედის ცხოვრების“ წაკითხვა. ყველა ამას ამბობდა: „რაფერ დაგიბასმავთ ბატონო ესა და რაფერ დაგიბასმავთ“. „მუჰამედის ცხოვრების“ კითხვა დავიწყე. ხალხი საოცარს მდგომარეობაში ჩავარდა: ღალანი და სიხარული დაიწყეს. ჯამეში აღარავინ დარჩა და სულ კარში გამოვიდნენ, მოლებს კი ძალიან ეჯავრათ. ლოცვა გათავდა. მოლებიც გამოვიდნენ. ამათ საქმე რომ შეიტყვეს ყოველივე დიდათ ესიამოვნათ.

აბა, ჩქარა წიგნები, „აბა, იშალა“, შენი ჭირიმე“ ღონისძიება არ არის, 400 კაცი ერთად მეხვევა გარს, ყველა მთხოვს წიგნებს. დახმარება აღმომიჩინეს დედი-ალა ნიჟარაძემ და გულ-ალა კაკაც-ოღლიმ, აქაურ სამმართველოს გამგებლებმა. ამათ ხალხი დააყენეს, ერთი მხრივ, ესენი წიგნებს იღებდნენ და მეორე მხრივ, მიდიოდნენ. წაიღეს ძალიან ბევრი წიგნი. ბოლოს ხოჯები მოვიდნენ და ისურვეს ლოცვების და „მუჰამედის ცხოვრება“. წიგნების მიღების შემდეგ მეგობრულად გამეცნო ერთი ახალგაზრდა ხოჯა გვარად აბაშიძე, რომელიც სტამბოლში გაზრდილა, სწავლა მიუღია სტამბოლის ოსმალთა სასულიერო სასწავლებელს რუს-ტიაში, ამ დღეს ესეც იყო ჯამეში მლოცველად. მეტად ესიამოვნა ჩემი გაცნობა, მთხოვა ჩემთან წამოდიო და მეც წავეყვ, ქართულს კარგად ლაპარაკობს, ცოტა ქართული კითხვაც იცის, დამავალა ლოცვების და „მუჰამედის ცხოვრების“ წაკითხვა. მე წაუყვითხე, სიხარულისაგან აღარ იცოდა რა ექნა. გადამეხვია, დამკოცნა „ოი ვოლა, ოი ვოლა“-ს ძახილს რიცხვი არ ჰქონდა. ასეთ საქმეს ჩვენ ვერ მოვიფიქრებდითო. ხოჯა არც ისე ფანტიკოსია როგორც ჭანელი და ლაზელი ხოჯები. თვით სოფლად ცხოვრობს. აქ მხოლოდ პარასკევობით ჩამოდის სალო. ცაყად. თავის სოფელში სკოლა აქვს, 50 მეტს ქართველ თათრის ბავშვს ასწავლის თათრულს. ახლა გო, რაკი ქართული წიგნი მექნება, ჯერ მე შევეჩვენე და მერე ბავშვებს დავაწყებინებ კითხვასო.

ქობულეთში ძალიან სწუხან უსკოლობის გამო, არ იციან საიდან რა მონებრხონ. ამათ აქამდის თავიანთი სკოლა მაინც ჰქონდათ და ახლა ესეც აღარა აქვთ. ამის მიზეზი აი რა არის: ამათ ჰყავდათ ერთი მოხუცი ხოჯა გვარად ემინ-ეფენდი კობალაძე. 35 წელზედ მეტია, რაც ეს კაცი ხოჯათ იმყოფებოდა და ამათს ბავშვებსაც ასწავლიდა თათრულს წერა-კითხვას. ეს ხოჯა ქართულს კარგათ ლაპარაკობდა, მაგრამ ქართული წერა-კითხვა არ იცოდა. ეს მოხუცი ხოჯა, ამდენი ხნის ნამსახური ქობულეთის ქართველ მაჰმადიანებმა დაითხოვეს, რადგანაც იგი დაბერდა და ბავშვების სწავლება აღარ შეუძლიანო. ამის მაგიერ მიუღიათ ვიღაცა ჭანელი ხოჯა, რომელმაც ქართული ენა იცის, მაგრამ სკოლა კი მა-

ინც არა აქვს და თუნდაც რომ ჰქონდეს, ეს მაინც უარესის ფანტიკურის გრძნობებით გაფანტატიკებს ქართველ პატარა ბავშვებს. მანამდის კაცი თავის თვალთ არ ნახავს, მანამდის ვერ დარწმუნდება ამ ჭანელ და ლაზელ ხოჯების ასეთ სამიწელ ფანტიკოსობას, ესენი არიან მიზეზნი ქართველ მაჰმადიანთა ფანტიკოსობის და იმ სიძულვილისა, რომელსაც მაჰმადიანები იჩენენ ჩვენდა მიმართ.

ასეთი ხოჯები თავიანთის მოქმედებით ძლიერ იქებიან და იდიდებიან აქეთ და საწყალს შინაურს ქართველ ხოჯებს კი გაკითხვა არა აქვთ. ამას ისიც ამტკიცებს, რომ არც ეს ხოჯა იმყოფება აქ, ამას შემდეგ ნახევარჯერაც არ ყოფილა აქ და დღესაც საცალა იმყოფება ოსმალში. თავის ალაგას ვილაც ერთი ჭანელი ხოჯა დაუსვამს და ეს განაგებს აქ. იმის შესახებ კი არც ერთი ქართველი მაჰმადიანი სიტყვას არ ამბობს და ქართველი ხოჯა რომ ერთ დღეს წავიდეს სადმე იმაზე მაშინვე დაიწყებენ საყვედურთან საუბარს. კარგი იქნება რომ ქართველი მაჰმადიანები ამას ყურადღებას მიაქცევენ და უპირატესობას თავიანთ მოძმე ქართველთ აძლევდნენ, რომელნიც იმათ ჭირშიცა და ლხინშიცა მონაწილეობას მიიღებენ. ჭანელ-ლაზელ ხოჯებისაგან კი არ გამოვა საბოლოოდ არაფერი, ესენი აქ დროებით იქნებიან, გაჰყვლეფენ ხალხს, ფულებს მოაგროვებენ და ბოლოს წაბრძანდებიან იქითკენ საიდანაც მოვიდნენ. ამის მაგალითი ბევრი ყოფილა და ბევრიც იქნება. ერთმა ჭანელმა ხოჯამ ასე გამოაცხადა „ვინც ქვევით (ოსმალეთში) წავიდა ის ცხონდა და ვინც აქ დარჩა ის წაწუდაო“. ეს ხოჯები რომ მაგნებლები არიან და ქართველობის დიდი მტრები ამას ცხადათ ამტკიცებს მათი მოქმედება.

ამას გარდა ბევრი ქართველი ხოჯაც ლაპარაკობს, რომ თათრული ენა და წიგნები თუ გავრცელდა აქ ეს ჭანელ და ლაზელ ხოჯებისაგან მოხდებოდა. ეს ხოჯები აქა-იქ სოფელ-სოფელ დაძვრებიან, ათასს მაგნებელ საქმეს უქადაგებენ ქართველ მაჰმადიანებსა. ორმა-სამმა ხნიერმა და მცოდნე ქართველ მაჰმადიანებმა კი მიიტხრეს, რომ ჭანელ-ლაზელ ხოჯების აქ ყოფნა დროებითია, ესენი აქ ვერაფერს გაეწყობიან რამდენიც უნდა იქადაგონ მაინც არაფერი იქნება, ოსმალური აქ დავრდომას მიეცა და არა გავრცელებასაო, აქ კი არა და გულ-ალა კაც-ოღლიმ გადმოცა, რომ ქართულ წიგნებს ტრაპიზონდში გადასული ქართველები ისე კითხულობენ, რომ წიგნები სულ უბეში უძევთ. ეს წიგნები შარშან გაიგზავნა იქაო. ესევე აღიარა ერთმა იქიდან მოსულმა მოხუცებულმა ხოჯამ, საწყლები იქიდან მწარედ მოსტირიან თურმე საქართველოს, მაგრამ რას იზამენ, ოსმალის მთავრობა გადმოსვლის ნებას არ აძლევს. მაინც კი აქ, ჩურუქსუში, ძალიან ხშირად შეხვდება კაცი ქვევიდან მოსულებს. ჩურუქსუში ქართული წერა-კითხვის გარდა, გავრცელებულია კიდევ ქართული „ავგაროზები“. ამას გარდა აქა-იქ ძველბური ქართული ექიმობაც სცოდნიათ.

ერთ ოჯახში ძველი კარაბადინიცა აქეთ და ამ „კარაბადინის“ საშუალებით ექიმობენ. სხვათა შორის აქედან ქართველ თათარს გამოეწერა — ფალარათობის წამალი, ბალახი დაღმითთა იხმარება და ყაზბოძის აღმითითაო. ამათში ბევრი შელოცვა იცინა, რომელთა უმეტესი ნაწილი ქრისტიანობის მოძღვრებაზეა დაფუძნებული. სხვათა შორის, ქართველ მაჰმადიანთ ვაჟრებში აქა-იქ ქართულს

კედლის „კალენდარსაც“ შეეხედი, ბათუმში ვიშოვნეთო. მერმისს ქართველ მაჰმადიანთ ვაჭრები ძალიან ბევრს შეიძენენ ამ „კალენდრისასაო“. წიგნმა „თამარ მეფემ“ ბევრი ლაპარაკი გამოიწვია, აქა-იქ თამარ მეფის შესახებ საუბარი, ბევრს ზეპირ ამბებს ლაპარაკობენ ამის გამო, ერთთავად წიგნებს უბთი ატარებენ, წიგნებზე დაბეჭდილს თამარ მეფის სურათს უცქერიან და სტკებებიან მისი მზერით. დღესვე აქ ჩურუქსოს ჯამეზე ვნახე ერთი ქართველი მაჰმადიანი, რომელსაც 120 წლის პაპა ჰყავს.

ამ მოხუც კაცს თურმე კარგათ ახსოვს ქობულეთის გათათრება, 120 წელიწადიაო. ამ მოხუცს ბევრი რამ საინტერესო ცნობა ახსოვს იმერეთის მეფის სოლომონ პირველის, სოლომონ მეორის და განსაკუთრებით გურიელების ცხოვრებიდან თუ რა დამოკიდებულება ჰქონდათ ამათ ოსმალეთის მთავრობასთან და ამ ოსმალეთის რა გვარის ოსტატობით წაურთმევია ეს მხარე იმერეთის სამეფოსათვის. ჩურუქსოში „იეგრია“ ერთ ვაჭარს მოსდის და სხვა მაჰმადიანებიც კითხულობენ. ერთი ქართველი მაჰმადიანთაგანი წერს ისტორიას იმის შესახებ, თუ რაგვარ მდგომარეობაში იყვნენ ქართველი მაჰმადიანები ოსმალეთის ხელში. რაგვარის უფლებით სარგებლობდნენ და ან რა წესი არსებობდა რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლამდე. ქობულეთში ახალ გადმოსახლებული რუსებიც ცხოვრობენ და მათ გარდა, ქართველთ ქრისტიანებიც. აქამდის ამათ აქ მღვდლათ რუსის მღვდელი ჰყავდათ, ეხლა ეს აქედგან გადაუყვანიათ და ამის მაგიერ დაუნიშნავეთ ქართველი მოძღვარი, ბენიამინე ღლონტი. გურული, სემინარიელი, რომელმაც ამ ოთხი წლის წინად დამთავრა სემინარიაში სწავლა.

იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ბენიამინე აქაურს ქართველ მაჰმადიანებსა და ხოჯებში სრულს თანაგრძობას და სიყვარულს დაიმსახურებს. იქნება ქობულეთის სკოლის საქმე რითივე გათავდეს, „წერა-კითხვის საზოგადოება“ თუ ვერ დაარსებს ამ სკოლას, მაშინ ამ საქმეს არქიმანდრიტ ამბროსი კავკასიძემ მაინც მოჰკიდოს ხელი. ამის წინად ვნახე ეს არქიმანდრიტი და მან დამავალა გარდაეცით „წერა-კითხვის საზოგადოებას“, რომ თუ თქვენ არ დააარსებთ ქობულეთში სკოლას, მაშინ მე გადმომეცით რაც კი ამ სკოლისათვის მოგროვილი ფული გაქვთ და მე დავაარსებ სკოლასო. რომ ეს საქმე ღროზე დაბოლოვდება და სამუდამოდ გათავდება კინტარიშის ხეობის ქართველ მაჰმადიანთ ყმაწვილების საქმე, სწორედ გული ეტკინება კაცს, როცა ამ მხრის პატარა ბავშვებს ნახავს, ესენი ქართული პატარა წიგნებით დადიან, ეხეწებიან. ემუღარებიან, ქართული ანბანი შეგვასწავლეთო. დიდსა და პატარას ქართული წიგნები ყანებშიაც კი უბით დააქვთ, დასვენების დროს შიგ ჩასციცინებენ და ანბანს სწავლობენ.

ზაქარია ჭიჭინაძე.

ზ. ჭიჭინაძე. მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში. თბილისი, 1913 წ.

4. 1891 წელი.— ზ. კიკინაძის წერილი ქობულეთსა და ბათუმში სკოლა-ბის დაარსების შესახებ.

დიდის სიამოვნებით უნდა ვაუწყოთ ქართველ საზოგადოებას შემდეგი სა-სიამოვნო ამბავი: ამ ზაფხულს ქობულეთის უფროსი თხოვნა მიაართვეს მკვიდრ ქართველ მაჰმადიანთ საპატიო კაცებმა: გულო-ალა კაიკაციშვილმა და დედი-ალა ნიჟარაძემ და სთხოვეს, გვიშუამდგომლეთ მთავრობის წინაშე, რომ მისის დახ-მარებით ქობულეთში ისეთი სკოლა დაგვიარსოს, რომელიც უფრო გამოსადეგი იქნება ჩვენთვისაო. ქობულეთის უფროსი ამ საქმეს დიდის თანაგრძნობით მიე-გება და ზემოხსენებული თხოვნა მალე გარდასცა „ოკრუგის“ უფროსს.

ბათომიდან უფროსი საქაროდ ავიდა ქობულეთში და მთხოვნელთ მადლო-ბა გადაუხადა კეთილის საქმის თაოსნობისათვის. მეორე დღესვე უფროსის ბრძა-ნებით, დაიბარეს მამასახლისები და მოთავე კაცი ქობულეთის ხეობისა.

დანიშნულ დღეს მოვიდნენ ყველა დაბარებულნი და გამოეცხადნენ უფ-როსს. უფროსმა აუწყა სკოლის გამართვის ამბავი და მადლობა გადაუხადა ამ საქმის დამწყებთ. ხალხმა ჩოჩქოლი დაიწყო და უარყოფდა, სკოლა არ გვინდა ჩვენაო, ბატონო, ამბობდნენ თავი კაცები, ჯამები ვერ გავგიკეთებია და სკოლე-ბის გამართვა სად შეგვიძლიაო. დიდი ალიაქოთი ატყდა, ხალხი ორ ნაწილად გაიყო და საქმე სკოლის დაარსებით გადაწყდა. ბოლოს სკოლის დაარსების თა-ნახმა გაზდნენ თვით ისინიც, ვინც პირველად წინააღმდეგი იყვნენ ამ საქმისა, ამ საქმისათვის ბევრი შრომა და მეცადინეობა გასწიეს ზემოხსენებულმა ქართველ მაჰმადიანებმა გულო-ალა კაიკაციშვილმა და დედი-ალა ნიჟარაძემ. ხალხს ამათ ურჩიას, ამათ ჩაავონეს სკოლის სიკეთე და ბევრი საგრძნობელი სიტყვა უთხრეს.

სიღამოს მაინც ხალხი დამოშმინდა და აპყვა ნებას თავის გაგებულ წარმო-მადგენლებს. უფრო იმიტომ დაჰყვნენ ნებას, რომ პატრიცეუმელმა გულო-ალა კაიკაციშვილმა ამ ჩინებულის საქმისათვის საკმარისად დიდი ალავი შესწირა, ღირებული 500 მანეთად. ეს ადგილი ძვეს ქობულეთის მისაველში, ზღვის პი-რას, სადაც წინად ცხოვრობდა ალი-ფაშა თავდგირიძე. ამ ადგილის შეწირვა დი-დის სიამოვნებით იქნა ადგილობრივ მთავრობისაგან მიღებული. შეწირვის ამბავმა იქაური მაჰმადიანები ძლიერ გააკვირვა და ყველა გაოცებული იყო, რომ გ. კაიკაციშვილმა ამოდენა ადგილი შესწირაო. ამ მაგალითმა დიდათ წაახალისა სოფლის ხალხი. შემწირველმა ადგილი ჩააბარა მთავრობას; მთავრობამ მზრუნ-ველნი ამოარჩევინა თვით ქართველ მაჰმადიანთა შორის, ადგილი გაზომილ იქნა და შემოსაზღვრული. შეწირული ადგილის გვერდით დღეს მშენიერ ბაღს აკე-თებენ და ხალხს სურს, რომ მომავალი სკოლაც საბაღოსნო სკოლა იყოს.

სკოლის შენობისათვის სოფლებს მასალა შეეწერათ. ჯერჯერობით ქვასა და კირს უკვე ზიდავენ, შემდეგ ხე-ტყის მოტანას დაიწყებენ და მერე საძირკველს ჩაჰყრიან. შენობა საკმარისად ვრცელი იქნება; ბავშვებისათვის დასაძინებელ ოთახსაც აპირობენ სკოლასთან, რადგანაც სოფლის ყმაწვილებისათვის ყოველ-დღე აქ სიარული ერთობ ძვილია, იმიტომ რომ ზოგიერთი სოფელი ქობულეთზე 20—30 ვერსის მოშორებით ძევს.

მთავრობის მხრივ ბათუმის უფროსი ქართველ მაჰმადიანებს დიდ დახმარე-ბას დაჰპირდა. თქვენ შენობა გააკეთეთ და სწავლის ხარჯი მთავრობისა იქნებაო.

კრებაზედ ორიოდ სიტყვა ითქვა ქართულ ენის შესახებ. რადგანაც ჩვენ ქართველები ვართ და არა თურქები და თათრები, როგორც სხვები გვიწოდებენ, ამიტომ ვითხოვთ, სკოლაში ქართულ ენასა ასწავლიდნენ ყმაწვილებსო. უფროსი დაჰპირდა ამ სურვილის შესრულებასაც. სკოლაში ხოცაც ეყოლებათ სჯულისა და თათრულის წერა-კითხვის სასწავლებლად. უმეტეს საგნების სწავლება რუსულს ენაზედ იქნება. მაჰმადიანებს სურთ, რომ რუსული და ქართული ენა და წერა-კითხვა კარგათ ისწავლებოდეს.

ქართველი მაჰმადიანები ფიქრობენ, რომ ამ საქმის გამო თხოვნით ჯერ თავიანთ მოწინავე ქართველ მაჰმადიანებს მიმართონ დახმარებისათვის და მერე ქრისტიან ქართველებს. ქობულეთის სკოლის სასარგებლოთ, როგორც ვიცით „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ აქვს 600 მან. სხვადასხვა დროს შეწირული.

ქობულეთის სკოლაში სწავლა მიღებულ ყმაწვილებს თავისუფლად შეძლებათ შესვლა ახალციხის სატყეო სკოლაში, თბილისის საბალოსნო, სახელოსნო, სატექნიკო საშუალო სასწავლებლებში და სტავროპოლის გიმნაზიაში; ამ გიმნაზიაში აქაურობისათვის კარგა ხანია ორი სტიპენდიანტის ადგილია დანიშნული. მაგრამ იქ აქამდის მათგან არავინ წასულა. მხოლოდ შარშან წავიდა ზემოხსენებული ქართველ მაჰმადიანის დედი-აღა ნიყარაძის შვილი, რომელიც თბილისის I კლასიკურ გიმნაზიაში სწავლობს; შვილი დღეს პატივცემულ მაჰმადიან გულო-აღა კაიკაციშვილისა. ამ ყმაწვილებს გარდა ერთი ბავშვი „წერა-კითხვის საზოგადოების“ სკოლაში სწავლობს და სამი ყმაწვილიც ბათუმის სამოქალაქო სკოლაში.

ქართული წიგნების კითხვა მთელს ქობულეთში ვრცელდება ნელ-ნელა. ვაჭრებს დღეს დავითრები ქართულად აქვთ ნაწერი. ერთმანეთში მიწერ-მოწერაჲ ქართულად უფრო ეხერხებათ. ეხლა საქმე მამასახლისებზედაა დამოკიდებული. იმედია რომ მამასახლისებშიაც დროით შემოვა ქართულად წერა, რადგანაც თათრულად მიწერ-მოწერის გამო დიდ გაჰირვებაშია ხალხი. ხშირად მთელ სოფელში ერთ კაცსაც ვერ პოულობენ თათრულის მცოდნეს, რომ მეჭლიშებიდან თათრულად მოწერილი ქაღალდი წაიკითხოს.

ვიდრე ოსმალის საქართველო შემოგვიერთდებოდა ბევრს ქართველს სტიკი-ოდა გული მისთვის, უნდოდა მისი კარგის გაგება, მისი ქირისა და ღონის გაზიარება. 1874—75 წლებში თბილისიდან ბევრნი ვაპირებდით ოსმალის საქართველოში წასვლას და თან ქართულს წიგნების წაღებას, რისთვისაც ფულიც კი შეკრიბეს, მაგრამ ჩვენ დიდად გვაშინებდა ის მაგალითი, რომ 1878 წ. განსვენებული დ. ბაქრაძე 12 დღით დაჰყრილი იქმნა ბათუმის ფაშისაგან. ვიდრე ფაშას სტამბოლიდან ბრძანება არ მოუვიდა, მანამდე დ. ბაქრაძე აჭარაში არ გაუშვეს, ნება არ მისცეს მოგზაურობისა მხოლოდ ქვედა აჭარის დაბა ზულომდე; კლარჯეთში, შავშეთში, ერუშეთში, ლივანაში, ართვინის და ბევრს კიდევ სხვაგან არ მისცეს ნება სიარულის და გამოკვლევის.

გავიდა რამდენიმე ხანი, მოხდა დიდი ამბავი და ოსმალის საქართველო შემოუერთდა ჩვენს ქვეყანას, ქართველთა შეუსრულდათ გულის წადილი. ქართველებმა მაშინათვე ყურადღება მიაქციეს თავიანთი ძმების მღვდმარობას. ქართველებმა ფულის მოგროვებაჲ დაიწყეს და ბარე 300 მანეთამდე მოაგროვეს,

ეს ფული განსვენებულ სერგეი მესხს ჩააბარეს, რომელიც წავიდა ქართველ მაჰმადიანებში და ფული დაარიგა ისე როგორც უფრო საჭიროდ დაინახა. ქართველებში დიდი გულმტკივნეულობა დაიბადა ქართველ მაჰმადიანების შესახებ და სწორედ ამისი ბრალი იყო, რომ ქართველებში დაიბადა აზრი ბათუმში სკოლის დაარსების ამბავი მალე მოიფინა ქართველებში. ქართველები ამ ამბავს დიდის სიამოვნებით მიეგებნენ და ვისაც კი შეეძლო დახმარება არაფერი დაიშურა და თავის წვლილი სიამოვნებით გამოიღო და შესწირა მხოლოდ მისთვის, რომ ბათუმში, ჩვენს მოძმე მაჰმადიანთ შორის სკოლა გახსნილიყო. ეს ნატვრაც აკვისრულა და პირველ წლებში სკოლის საქმეს მაჰმადიანები დიდის პატივისცემით ეგებებოდნენ და რაც ხანი გადიოდა, მით ამ ხალხში პატივისცემა სკოლის მიმართ უფრო მატულობდა. მაჰმადიანთ შეილები რიცხვიც მრავლდებოდა. მალე იმათ ყმაწვილების რიცხვმა საგრძნობლად იმატა, ყმაწვილებმაც ჩინებულად დაიწყეს სწავლა. ჩვენდა საბედნიეროდ მაშინ ამ სასწავლებელს ისეთი მასწავლებლებიც შეხვდა, რომელიც დიდი გულშემატკივარი იყო ჩვენის ერის წარმატებისა. ქართველ მაჰმადიანების სიკეთისათვის ზომ არაფერს ზოგავდა. იქ ქართველ მაჰმადიანებთან ხშირად დაიარებოდა და მაჰმადიანებიც მიდიოდნენ მასთან. მასწავლებლის ოჯახში დაიარებოდნენ ქართველ მაჰმადიანთა ცოლები და ქალები. უნდა ითქვას, რომ მაჰმადიანებში დიდის პატივისცემის ნიშანია, რომ მაჰმადიან ქართველთა ქალები და ცოლები ქრისტიან ქართველთ ოჯახებში დაიარებოდნენ. ერთ დროს ესე იყო საქმე მომართული, რომ ბათუმის ქართველი სკოლის მასწავლებლის ოჯახი ქართველ მაჰმადიანს თავის ოჯახად მიაჩნდა და ამ გარემოებას დღესაც იგონებენ მაჰმადიანები. სკოლასაც დიდის თანაგრძნობით ეკიდებოდნენ შეილებიც სიამოვნებით მიჰყვანდათ სკოლაში სასწავლებლად. ამ სკოლიდან პირველ წლებში ისე მომზადებული ბავშვები გამოდიოდნენ, რომელნიც მის მოწმობით თავისუფლად მიდიოდნენ ოსმალეთში და ტრაპიზონის სამხედრო სკოლაში შედიოდნენ სწავლის განსაგრძნობლად. თვით მე, ამ წერილის დამწერმა, ენახე ტრაპიზონის სამხედრო სკოლის მოსწავლენი, რომელთაც პირველ დაწყებითი სწავლა ბათუმის ქართველთ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სკოლაში მიუღიათ. ესენი დღეს ამ სკოლას დიდის პატივისცემით იხსენებენ. ამ სკოლიდან გატანილი მოწმობით ჩვენ თავისუფლად შევედით ტრაპიზონის ოსმალთა სამხედრო სკოლაში და საქართველოდან თან წაღებული „დედა-ენა“, „ბუნების კარი“ დღესაც კი გვაქვს შენახული და ხშირად ვკითხულობთ ხოლმეო.

სწორედ უმაღლეს სიამოვნებასა გრძნობს კაცი, როცა ოსმალეთში მოსწავლე ქართველთ მაჰმადიანთ ნახავს, რომელნიც თავიანთ თავს ქართველებად აღიარებენ და რომელთაც საქართველოსათვის ფული შესტკივათ. ორი ყმაწვილი ჩვენის სკოლიდან ტრაპიზონის სკოლაში ყოფილა მოსწავლედ. იქ სწავლის დამთავრების შემდეგ ოსმალთს მთავრობას გერმანიაში გაუგზავნიათ სამხედრო სკოლაში სასწავლებლად. იქ სამხედრო სწავლა ჩინებულად დაუშვათ. ფრანგულის ენა კარგათ შეუსწავლიათ და თავიანთი სამშობლოს ქვეყნის შესახები თითქმის ყველა ფრანგული წიგნი შეუძენიათ. მაგალითად, ბროსეს მიერ

ნათარგმნი „ქართლის ცხოვრება“ და ვახუშტის „გეოგრაფია“ ამით ყოველთვის თან დააქვეთ და კითხულობენ. 1890 წ. ეს ყმაწვილნი კაცნი განზრახ გრიგოლ გურიელთან მივიდნენ სიამოვნებით ინახულეს და დაავალეს ქართულ ენაზე „ქართლის ცხოვრების“ და ვახუშტის „გეოგრაფიის“ შოვნა. ეს წიგნები ჩვენს ენაზე გვინდა წავიკითხოთო. პირდაპირ სთქვეს: „ჩვენ ქართველნი ვართ, ოსმალის საქართველო დიდი, ჩვენ ჩვენის ისტორიის გაგება გვინდა, მაგრამ საუბედუროთ, ოსმალთ ამის შესახებ არაფერი უწერიათო. ჩვენი ხალხი რაც უნდა ფანტიკოსი იყოს და მოძულე ქართველთა, ბოლოს, განათლების მეოხებით, რაკი თავის ქვეყნის ისტორიას გაიცნობს და თავის შთამომავლობასა, უეჭველად მოყვარე გახდება საქართველოსი და ქართველთა. ამას დიდი ლარი და ხაზი არ უნდაო. გერმანიაში ჩვენ ერთ დროს ქართულ ენაზე მოსაუბრე მოსწავლენი ენახეთ და ამის გამო დიდ აღტაცებაში მოვედითო. ერთ რესტორანში ვიყავით, ევლარ მოვიტმინეთ, საჩქაროთ მივედით მათთან და უთხარიო:

—„თქვენი ჭირიმეთ, თქვენი, რომ ძლივს ქართველები ენახეთ, ქართულ ენაზე მოლაპარაკენიო. იგიანი საქართველოს სომხები აღმოჩნდნენ, მაგრამ ჩვენ მაინც დიდათ გვესიამოვნა მათი ნახვა, მხოლოდ იმიტომ, რომ ერთმანეთში ხშირად ლაპარაკობდნენ ქართულ ენაზე. იმათ ბევრი რამ გვიამბეს ქართველების შესახებ, ბევრი კარგი და ბევრი ცუდი, მაგრამ ჩვენ მაინც უსიამოვნო აზრებს ყურადღებას არ ვაქცევდით და კარგს კი სიამოვნებით ვისმენდით. ჩვენთვის ისიც კმაროდა, რომ ეს ყმაწვილი კაცები გერმანიაში ქართულ ენაზე ლაპარაკობდნენ ჩვენთანა. რამდენჯერ ვინატრეთ ნამდვილი ქართველთ ნახვა უცნოეთშიო“.

ასე და ამგვარად, მიდიოდა წინათ ბათუმის ქართველთა სკოლის საქმე, მაგრამ არ გავიდა დიდ ხანი, რომ სკოლის წარმატება ცოტა არ იყოს შეფერხდა და ქართველთ მაჰმადიანის შვილებმაც უკლეს იქ სიარულს და სწავლას. სკოლის გამგეობა დიდათ ცდილობდა ეშველნა როგორმე ამ გარემოებისათვის, რომ უფრო გაემრავლებინათ სკოლაში რიცხვი მაჰმადიან ქართველთა მოსწავლეებისა, დანიშნეს ხოჯა, ხაფიზა ეფენდი, აჭარელი მაჰმადიანი, თვეში 20 მანეთს აძლევდნენ, მაგრამ ყმაწვილების რიცხვი მაინც 1888—89—90 წლებში 7—8—9 ზევით არ აღიოდა და უკანასკნელ წელს კი იქამდის მივიდა, რომ მხოლოდ 4 ყმაწვილი იყო. ეს იყო მიზეზი, რომ გამგეობამ ხოჯა დაითხოვა, რადგანაც 4 ბავშვისათვის მისი ყოლა აღარ ღირდა. ბათუმის ქართველთ სკოლაში ახლა მხოლოდ ერთი ყმაწვილი სწავლობს.

ამ ბოლო დროს ისე წავიდა ჩვენი სკოლის საქმე, ასე წავიდა იმის საქმე იმ დროს, როცა ჩვენის სკოლის მოშორებით ერთს ჯამეს გვერდით ქართველთ მაჰმადიანთ მოხუცებულ ხოჯას, გვარად ხუსეინ ეფენდი შარაშიძეს, 50 მეტი ქართველთ მაჰმადიანთ ყმაწვილები ჰყავთ მოსწავლეთ. უსეინ ეფენდი, რასაკვირველია, ძველებურის. ოსმალურის წესით ასწავლის ანბანს და არაბულს ლოცვას დაბეჯითებით. ამ ხოჯასთან რამდენჯერმე ვიყავით და ბავშვების შესახებ საუბარი მქონდა. უკანასკნელად უსეინ ეფენდიმ ეს აზრი გამოსთქვა: „თვეში 10 მანეთი მაძლიონ და ჩემს ბავშვებს იმ სასწავლებელში გადვაცივან და მეც იქ ვიქნები მასწავლებლადო. ესეც იმ პირობით, რომ მოახერხონ ბათუმის ვიცე-

გუბერნატორთან და ჩემი ჯამე არ დაეკარგო, თორემ თუ ჯამე დაეკარგე, მაშინ პიკეტაჟი იქნებოდა. აი, რა სიტუაცია იქნებოდა: „აი, რა სიტუაცია იქნებოდა“.

— „მე მოხუცებული ხოჯა ვარ, დიდი ხანია რაც აქ, ამ ჯამესთან მეტოე მაქვს, ეხლა მოგხუცდი, მექტეს შენახვის თავი აღარა მაქვს, ცოტა თვალებიც აღარ მიჭრის; თუ მექტეს არ უპატრონეთ ამ ბავშვებს, შეიძლება ყმაწვილები სულ დაიფანტნენ და მეც ჩემი მექტე გაუფიქრო, რადგანაც სწავლება ისე არ შეიძლება, როგორც „მექტეს“ შენახვა. აი, ეხლაც მე ჩემს სამშობლოში, აჭარას სოფელს კანისთავში მივდივარ ორი თვით, რომ დავისვენო. მოგცემთ ფიცსა და აღთქმას ხოჯებისა და მოღუბნის წინაშე, რომ მე 10 მანეთად დიდის სიამოვნებით დავთანხმდები, თუ კი მომცემენ, რომ ჩემი ბავშვები მთლად იქ გადავიყვანო.“

უსენი ეფენდი მითხრა ისიცა, რომ სკოლის გამგებობას ტყუილად გადაუწყვეტია ბათუმის სამს ჯამეს, თვითუფლებს წელიწადში 50 მანეთი აძლიონ იმ პირობით. თუ ეს ჯამეები ხუთხუთ ყმაწვილს წარმოადგენენო. ეს ფული უბრალოდ დაეკარგება, რადგანაც ორს ჯამეს მექტეები არ აქვს. აი, აქ მხოლოდ ამ მექტეს ჯამეს გვერდით არის მექტე, ეს ჯამე ბუფეთის ჯამეაო. თუ ჩემსას არ დაიჯერებო, ჰკითხეთ სხვებს, რომ ეს ასეა. როგორც შევიტყუე ბათუმის ყველა მოგზავსა და ხოჯებს დიდი უსიამოვნებაც ჰქონიათ ჩვენის სკოლის მასწავლებელ ხოჯა ხაზიფ ეფენდი აჭარელთან. სულ ამ უსიამოვნების მიზეზია თურმე, რომ ბათუმის ქართველთა სკოლაში ქართველთა მაჰმადიანთა შვილები ასე ცოტანი ყოფილან.

ამ დღეებში ვიყავ ჩვენის სკოლის მასწავლებელ ხოჯა ხაზიფ ეფენდისთან, რომელიც ტომით ქართველია, სტამბოლის სასულიერო რუსტიკაში გაზრდილი აჭარელი. ჩვენს სკოლაში მოსწავლეთა სიმცირის გამო ამასთან მექონდა საუბარი და აი, რა სიტუაცია:

„ჩემო ეფენდუმ, ჩვენის სკოლის საქმე იმიტომ წავიდა ცუდათ, რომ ამ სკოლაში ვინც სწავლობდნენ და ვინც კი სწავლა დაამთავრეს, თავიანთ მშობლებს არაფერში გამოადგენ, ისევე მშობლებთან დაბრუნდნენ და იქ დაიწყეს ცხოვრება, როგორც სხვა უსწავლელ ბავშვებმა. ამის გამო ყველამ ლაპარაკი დაიწყო, რომ ეს სკოლა რაიზე არსებობს, ან რა საჭიროა, თუ კი იქ ნასწავლისაგან არაფერი გამოვაო. სწავლა დამთავრებულთა შორის ყოველ წელს, რომ ერთი ან ორი წაეყვანათ აქედან სხვაგან და რამე საქმე ესწავლებინათ, თუნდა ფერშობა და ხელოსნობა, ბოლოს ნახავდით, თუ ამის მაგალითით წახალისებული ქართველი მაჰმადიანები რამდენს ყმაწვილებს მოიყვანდნენ სკოლაშიო, თვით დაიწყებდნენ ჩვენსა ყმაწვილები მიიბარეთო. ფულსაც კი მოგცემდნენ, დაგარწმუნებო, რომ, ვიდრე ეს ასეა და ჩვენს ხალხს სკოლის სარგებლობას საქმით არ დაუმტკიცებთ, მანამდინ არაფერს მოიყვანს შვილებს, ფულიც უბრალოდ დაიხარჯებაო“. უნდა ვსთქვათ, რომ ეს ხოჯა დიდის გამოცდილებითა და გულშემატკივრობით ლაპარაკობს ამ სკოლის და ქართველთა შესახებ და სურს, რომ ჩვენი სკოლიდამ გამოსული ბავშვები, მართლა კარგი იყვნენ, მცოდნენი ზოგი ხელოსანობისა და ზოგი ვაჭრობისა. სწორედ ასევე ილაპარაკეს მაჰმადიანთა ქართველ-

თა ბეგებმა და აღებმა, რომლებიც კი ბათუმში ცხოვრობენ და სწავლა განაგრძობენ, ლეზას თანაუგრძნობენ.

ზაქარია ჭიჭინაძე.

ზ. ჭიჭინაძე. მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში. თბილისი, 1913 წ.

5. 1892 წლის მაისის 25.—ზაქარია ჭიჭინაძის მოხსენება წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი კინტრიშის მაზრის მაჰმადიან ქართველებში წიგნების გავრცელების შესახებ.

შარშან მე წაველ ქობულეთში, იქედამ ვიმგზავრე კინტრიშის მაზრის სოფლებში, სადაც ქართველი მაჰმადიანები ცხოვრობენ. მე თან წავიღე 2500 მეტი წიგნი, 2000 მათებული ლექსები და დანარჩენი სხვა წიგნები. ქობულეთიდან ამ წიგნებს დარიგება დაუწყე. ამ საქმეს ქართველმა მოლებმა ეჭვის თვალით შეხედეს, ამიტომ მე მათ უახლოვდებოდი ყველა სოფელში, ძმურს საუბარს ემართავდი თავმდაბლობით. ვისწავლე მათებული ლოცვებიც. ესენი დავიწერე კიდეც. თვით მეც დავდიოდი მეჩეთებში და მათებურად ვლოცულობდი. ამ საქციელმა მე დიდი ნდობა გამიკეთა მათ წინაშე. თავისუფლად მესაუბრებოდნენ ყოველ თვინთან საქმეზე. აქა-იქ მეჩეთში დავისუფლად მაძლევდნენ შესვლის ნებას. ყველა ამაღებით ვისარგებლე მე და ქართული წიგნების დარიგება და კითხვა თავისუფლად დავიწყე. ბარასკეც დღეს მიედიოდი დიდრონ სოფლებში დილას ლოცვაზე ერთ სოფელში ვესწრებოდი. შუადღისას მეორეში და საღამოს ლოცვაზე მესამეში. ლოცვიდან გამოსვლის შემდეგ მეჩეთის გალავანში ზალხს ლექსების კითხვას უმართავდი და თან წიგნების დარიგებას. წიგნების კითხვის დროს ძლიერ აღტაცებაში მოდიოდნენ: მაგალითად, სოფელ სამებაში მოთხრობა „ქალგაყიანის“ კითხვის დროს ბებერი ქართველი თათრები სულ „ალას“ პყვიროდნენ და ახალგაზრდები კიდეც სულგანაბულნი უგდებდნენ ყურს. მე ვისაც კი ვაძლევდი წიგნს, იმას მაშინათვე ანბანსაც ვაკითხებდი. რამდენიმე ალაგას რამდენიმე კაცმა, ერთ დღეში დაისწავლეს ქართული ანბანი და ლექსების კითხვაც დაიწყეს. შემდეგ და შემდეგ საქმე ისე წამოვიდა, როს მარჯვნივ და მარცხნივ წიგნებს მეზვევებოდნენ და თან ანბანის წაკითხვას მე როგორც შემეძლო, ისე და იმდენს ვაკითხებდი ანბანს, მაგრამ ვიტყვი და იმაზე ბოდიშს მოვიხდი, რომ ძლიერ კი ვიღლებოდი. რამდენი წვალემა, თრევა და შიში გავიარე ამას არა ვწერ. ჩემი საქმეები ნახა განსვენებულმა გ. გურულმა და ეს აღტაცებული იყო იმისგან, რომ პატარა მაჰმადიანებს ხელში ქართული წიგნები უკავით და ლექსებს კითხულობდნენ. იქ ქართული წიგნის საჭიროებაზე განსვენებული ცხადათ დარწმუნდა და ამისათვის დახმარებაც აღმოიტყვა. მაგრამ სიკვდილმა უსწრო და ეს კეთილი საქმე ჩაიშალა.

ქართველ მაჰმადიანთ სოფლებში თითქმის ყოველ ჯამეში (სკოლა) მედრესე

აკაკი და ზაქარია კიკინაძე.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

აქვთ, სკოლაში ორი ტახტი ძვეს, ზედ სხედან პატარა ქართველ-ბავშვები და თათრულს ანბანს სწავლობენ, მაგრამ ვაი მათ სწავლას. სკოლიდან გამოსვლის შემდეგ იმათ სიტყვაც და ასოც არ იციან თათრულ ენაზე. საცა კი მივედი და რაც ამ მოწაფეებს ქართული წიგნები წაუკითხავს, იმისაგან იზინი სულ აღტაცებაში მოვიდნენ და გადირივნენ, აღარ იცოდნენ რა ექნათ, სულ სულ-სა და პირში გვარდებოდნენ და მთხოვდნენ ქართული ანბანის შესწავლას. ბევრს სოფელში, ბევრს პატარა მოწაფეს დავაწყებინე ანბანის კითხვა და მან რამოდენიმე წაკითხვის შემდეგ ქართული ასოები ისე დაისწავლა, რომ „ქალეფიანის“ კითხვაც დაიწყო. მე ცხადათ დავრწმუნდი, რომ ამ ხალხს პატრონი ჰყვანდეს, მაშინ ქართული ანბანი და წიგნები აქაც ისევე აღორძინდება, როგორც ქართლში და ნამეტურ იმერეთში. სულ მცირე ხნის განმავლობაში ამას ფიქრი არ უნდა. როცა მე ქობულეთში დავბრუნდი 7—8 ვერსით სიშორით პატარა ბავშვები მომღვედნენ და წიგნების და ანბანის წაკითხვას მთხოვდნენ. ეს ნახა ქობულეთში ბატ. ექ. თაყაიშვილმა. წელსაც, შარშანდელი იმედით საცხემა, მე განვიზარაზე წიგნების დაბეჭდვა და მეორედ გამგზავრება. ამისათვის მე შევაგროვე 68 მანეთი და დავბეჭდე ის წიგნები, რომლებსაც მხოლოდ მათში ექნება გავრცელება და რომელთ უბრალო წიგნების მეოხებით სულ ადვილათ გავრცელდება მათში ქართული ანბანი და წიგნები. ეს წიგნები არის: 1) არსენას ლექსი, 2) ქალეფიანი, 3) ალექსიანი, 4) თამარ მეფე, 5) დავით აღმაშენებელი, 6) მაჰმადის ცხოვრება, 7) ყურანის ერთი თავი. ყველა ესენი მე დავბეჭდე 15 ათასი წიგნი. 1) არსენას ლექსი 2400 წიგნი, 2) ალექსიანი 200 წიგნი, 3) ლოცვები 200 წიგნი, 4) თამარ მეფე 2400 წიგნი, 5) დავით აღმაშენებელი 2400 წიგნი, 6) ქალეფიანი 2000 წიგნი, 7) მაჰმადის ცხოვრება 2400 წიგნი.

ყველა ეს წიგნები დღეს დაბეჭდილია და ამხანაგობის და ხელაძის სტამბაში აწევიდა. გირავთთ გამოსახსნელი მაქვს, რადგანაც 65 მაქვს. ქალაქისა არ ეყო. ყველა ამ წიგნებს თავში და ბოლოში ქართული ანბანი მაქვს მოთავსებული. მე ახლა დასაბეჭდათ მაქვს ორი პატარა წიგნი კიდევ: 1) ყურანის ერთი თავი და 2) პატარა, ძლიერ პატარა კარაბადინი. ამის საშუალებით ყველა შეისწავლის ქართულ ანბანს, რადგანაც მათში ყველგან ქართულს ენაზე ლაპარაკობენ. პირდაპირ ვიტყვი: ყოველთ მაჰმადიანთ სამშობლო ენას ქართული ენა შეადგენს და ენის გარდა ისე ვერ ვნახავთ, რომ იქ ზუთმა და ექვსმა კაცმა ქართული კითხვა არ იცოდეს. ამით ოსმალოებთ, თავიანთ ნათესავეებთანაც ქართულ ენაზე აქვთ მიწერა-მოწერა. ეს მე ვნახე თვით ჩემის თვალით. ოსმალებითიდან გამოგზავნილი ერთი ქართული წერილი მე გადმომცა ქობულეთში გულ-აღა კაკაც-ოღლიმ, რომლითაც ქართველი მაჰმადიანები ოსმალებითიდან ქართულ წიგნებს თხოულობენ. მე იქ გასაგზავნათ 200 წიგნი გადაეცემა და იმ წერილს წარმოვადგენ თუ საზოგადოება ისურვებს.

ესლა მივმართავ წერა-კითხვის საზოგადოების გამგეობას და ესთხოვ, რომ თავის შეძლებისდა გეარად ამ საქმეში დახმარება აღმომიჩინონ და მე გამიადვილონ იქ წასვლა და წიგნების წაღება. ამ თხოვნას მე მით უფრო ვებედავ, რადგანაც აქედამ მე თან წაუვიყვან ერთ ან ორ ყმაწვილ კაცს, რომელიც სოფელ-სოფელ დაივლიან ჩემთან და ქართველ მაჰმადიანთ ბავშვებს წიგნების დარიგე-

ბის დროს ქართულ ანბანსაც შეევსწავლით. მე დავივლი ტრაპიზონდს ფაშალი-
კომდის და გავიცნობთ აგრეთვე ქართველ კათალიკოსებს, დროისა და უპატრო-
ნობის მეოხებით სულ გასომხდენ ენით. ყველა ამ საქმეების ცნობებს თავის
დროზე „ივერიაში“ დავებუდებით და მე წერა-კითხვის სამმართველოსაც ვაცნო-
ბებ ბევრს რასმე ამ ხალხის ყოფაცხოვრების შესახებ. მოგზაურობის დროს წიგ-
ნის გავრცელების გარდა მე დიდით ვიმეცადინებ სხვადასხვა ამბების შეკრე-
ბით, რომელიც დღევანდლამდე დარჩენილია მათში. იმედია, რომ ეს თხოვნა
უყურადღებოდ არ დარჩება, რადგანაც ჩემი და მრავალთა ფიქრით საქმე არ
არის უმნიშვნელო, იგი საკმარისად საყურადღებოა და ამიტომ უნდა ვიმეცადი-
ნოთ ამისათვის. ჩვენ თუ ამ საქმეს ყურადღებას არ მივაქცევთ შემდეგისათვის
ჩვენ დროსა და ძალას დავკარგავთ და რასაც დღეს უბრალო წიგნებით გავაქე-
თებთ, იმის შემდეგ ვერაფრით შევძლებთ. ესენიც ასევე წავლენ ჩვენგან, რო-
გორც გასომხებული ფრანგები და ჯავახეთის თათრები, ეს შეიძლება მიტომ
მოხდეს, რადგანაც აქამდის ოსმალეთის თათარ ქართველებმა ქართული ენის
გარდა თათრული სიტყვაც არ იცოდენ და დღეს და დღეს კი ოსმალების სასუ-
ლიერო მთავრობის მეოხებით და ბრძანებით ყველა სოფელში, მეჩეთის გვერდ-
ზე სკოლები დაუარსებიათ და სკოლებში ქართველ მაჰმადიანთა პატარა ბავ-
შეებს თათრულ ანბანს ასწავლიან, რაისა გამო ბავშვები საშინლად იტანჯებიან
და წვალობენ, რომ ქართული პატარა წიგნები გაჩნდეს, მას შემდეგ მოლები და
ხოჯები ვერას გააწყობენ და ქალი და კაცი და პატარა ყმაწვილები დიდის სია-
მოვნებით და ხალისით დაიწყებენ თავიანთ გასაგებ, ე. ი. ქართულ ენაზე კითხვას
და წერას.

კითხოვ, რომ პასუხი დროით მომეცეს, რადგან 15 ივნისამდე იქით უნდა
წავიდე.

ზ. ჭიჭინაძე.

ცსს, ფონ. 481, საქ. 318, ფურ. 13. დედანი, ხელით ნაწერი.

6. 1892 წლის დეკემბრის 8.—ზაქარია ჭიჭინაძის მოხსენება წერა-კითხვის
გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი მაჰმადიან ქართველებში
წიგნების გავრცელების შესახებ.

ქართველ მაჰმადიანებში ქართული წიგნების გავრცელება ძნელი საქმეა,
წიგნებს ახლო არ ეკარებიან, მოლები აშინებენ, რომ მაგვარ წიგნების კითხვა
ცოდო არისო. 1891 წელს მე წავიდი იქით, თან წავიღე ბევრი ქართული მოთხრო-
ბა და ლექსები, მაგრამ ვერაფერი გავაწეე. მე გავიცანი ხალხის ხასიათები, და
მათში ქართული წიგნების გავრცელების საშუალებით მათებური ლოცვების
შეკრება დავისახე. ლექსები შევკრიბე და მალე დავებუდე 2400 ცალი, წელს
მეორეთ წაველ მე იქით, და წავიღე 15.000 ცალი სხვადასხვა წიგნები. ლოცე-
ბის დანახვამ ისეთი ცვლილება მოახდინა, რომ მე ეს შემიძლიან გადმოგეთ
თქვენ, მოხუცებულნი სულ „ოლლას“ ყვიროდნენ და ხოჯები და მოლები გა-

კვირებულნი ზყენენ ქართველების ასეთ გულკეთილობაზედ. ხალხს ურჩევდნენ, რომ ეს ლოცვები ძრიელ კაი საქმეა და იკითხეთო. ასეთი ფანტიკი მოღებისაგან მადლობაც მივიღე, ასევე განაცხადა ბათუმის მეუფმა ახმედ ეფენდი გვერდელიძემ. იქიდანაც იწერებიან და აქ ჩამოსულვებამაც გვიამბეს, რომ ხალხი დიდ სასოებას იჩენს ლოცვების კითხვაზედ და წიგნებს უბით ატარებენო, მის დახვეას ვერაფერი ბედავს, სხვა წიგნებს კი უბრალოთ ხევენო. ქართული ასოებით დაბეჭდილ ლოცვებს იმიტომ უფრო ეტანებიან ხალხი, რადგანაც ქართულის ანბანის შესწავლა უფრო ეადვილებათ, ვიდრე არაბულისო, ლოცვების შესწავლა კი ყოველი ქართველი მაჰმადიანისათვის აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს.

ქვედა და ზედა აქარაში დავარიგე 7000 ცალი. 1000 ლოცვები. ამ ლოცვების დამრჩა 300 ცალი და 500 მაჰმადის ცხოვრება, რომელთა დარიგება ძრიელ საჭიროა ახალციხის და ახალქალაქის მაზრების ქართველ მაჰმადიანებში და საინგილოს ქართველ მაჰმადიანებში. ამაზედ უკეთეს საშუალებას მათთვის ჩვენ ვერას მოვახერხებდით. იმიტომ ვსთხოვ სამმართველოს, რომ „ივერიის“ რედაქციისაგან წარმოდგენილი 10 მანეთი, მე გადმომეცეს, რომელშიაც დაუთმოზ მე ზემოხსენებულ 25 მანეთის წიგნებს. ამას მე მით უფრო ვთხოულობ, რადგანაც წელსაც ვბეჭდავ მათთვის მათებურ მოთხრობებს, ლექსებს, ლოცვებს და „ყუღარანს“. უმჯობესი იქნება, რომ ეს წიგნები გაიგზავნოს ჯავახეთის ქართველ მაჰმადიანებში, სადაც ქართველ მაჰმადიანების ხილვით გაოცდებიან და ქართულ ანბანის კითხვასაც ისევე დაიწყებენ, როგორც ბათუმისა და ართვინის ოლქში. ამეების გაგზავნა მით უფრო არის საჭირო, რადგანაც ნოემბრის „ივერიი“-ს ერთ ნუმერში ახალციხიდან იწერებიან შემდეგ საყურადღებო ამბავს: „ჯავახეთის ქართველ მაჰმადიანებს მათი ფანტიკი მოღები ქართულ ენას ავიწყებენ, მოღების შიშით ხმას ველარ იღებენ, დროა ჩვენმა ქართველობამ ამ ხალხს ყუღარადება მიაქციონ და პატრონობა გაუწიონ. მეც მივიღე იქიდან ცნობა, „ბათუმის და ართვინის ოკრუგების ქართველ მაჰმადიანებს რომ პატრონობთ, რატო აქაურს მაჰმადიანებს კი არ პატრონობთ“... აქაც წიგნებს სთვლიან საჭიროოთუ საზოგადოება იკისრებს ამ წიგნებს და თუ მისთვის სამძიმო იქნება ამეების იქითგან გაგზავნა, მაშინ მე ვიკისრებ ამ წიგნების გაგზავნას და გაუგზავნი იქითგან მცხოვრებს ქართველ კათოლიკეთა მოძღვრებს, რომელნიც დიდის სიამოვნებით გაავრცელებენ ქართველ მაჰმადიანებში ამ წიგნებს. გავრცელების ცნობებს ბოლოს საზოგადოებას წარმოუდგენთ. გავახსენებ საზოგადოებას, რომ აქარაში და სხვაგან ისე საჭიროებას არ შეადგენს წიგნების დარიგება, როგორც ამ წიგნების დარიგება ჯავახეთის ქართველ მაჰმადიანებში.

ზ. ჭიჭინაძე.

7. 1894 წლის ივნისის 7.— ზაქარია კიკინაძის მოხსენება წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი შავშეთსა და იმერხევში ქართული წიგნების გავრცელებისათვის გასამგზავრებლად დახმარების აღმოჩენის შესახებ.

სამი წლის განმავლობაში მე დავიარე ქობულეთის სოფლებში აჭარის, ლივანის, მაჭახლის და ზეგნის. ამ ადგილებში 350 მეტი სოფელი აღმოჩნდა, ყველგან ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ ქართველი მაჰმადიანები. მათი საჭირო სახმარებელი ენა ქართული ენა არის. სიმღერა, ტირილი, თამაში და სხვანი სულ ქართულია. ქობულეთსა და აჭარაში ქართული წიგნები გავრცელდა და ახლა საქმე ზეგანზეა, სადაც 100 სოფელზე მეტია და ლივანში. იმედია, რომ უკანასკნელ ადგილებშიაც გაიდგამს ფეხს ქართული ანბანი. წელს მე მივდივარ შავშეთსა და იმერხევში. ეს ადგილები ქართველთათვის უცნობი ადგილებია, ჩვენ არ ვიცით, თუ დღეს იქ ქართული ენის საქმე რა მდგომარეობაშია და არც ის ვიცით, თუ ამ ადგილებში რამდენი სოფელი ძევს, სად როგორ ცხოვრობენ ქართველი მაჰმადიანები და ან იქ რა ადგილებია, რა ხეობები და ძველი ისტორიული ძეგლნაშთები. ჩვენდა სამწუხაროდ, არამც თუ მართოდ შავშეთია ჩვენთვის უცნობი, არამედ ოსმალეთის ყოფილ საქართველოს უმეტეს ადგილებიც არ ვიცით, თუ დღეს სად და რომელ ხეობებში და ადგილებში სუფევს ქართული ენა, ქართული გვარტომობა, ქართული სოფლები და სხვანი. რადგანაც შავშეთი აჭარიდამ კარგა შორს არის და იქ წასვლა, ერთის მხრით, საშიშიც არის, და მეორე, მეტად ძვირადაც ჯდება. ამიტომ მოემართავ საზოგადოებას და ეთხოვ დახმარებას. ფულით თუ არ იქნება დახმარება და წიგნებით იქნება, იქითკენ საჭირო იქნება შემდეგი წიგნები: „დედა ენა“, „ბუნების კარი“, „ვეფხისტყაოსანი“. აღნიაშვილის „ქართული კარაბადინი“ და სხვა რამ საბავშვო სურათებიანი წიგნები. წერილი წიგნები მე მაქვს.

ვთხოვთ აგრეთვე, რომ ერთი წიგნი „კარაბადინისა“ გაუგზავნოთ აბდულ ეფენდი მიქელაძეს, სამაგიეროდ მისგან წარმოდგენილის ხელთნაწერის „კარაბადინისა“ და მასთანვე მიეწეროს მადლობის წერილი იმ სპოლენძის გულსაკიდას გამო, რომელიც მან საზოგადოებას შემოსწორა. ზეგნის დაბა ხულოდამ ითხოვენ რამდენსამე ცალს „დედა ენას“. თხოულობს იქაური სამმართველოს მოხელე იმილ რობაქიძე, რომელიც ქართველ მაჰმადიანთა შვილებს ქართულ ანბანს ასწავლის. ასევე ქართულ ანბანს ასწავლის ბორჩხაში ივანე ჯაიანი, ხუთიოდე საბავშვო წიგნიც იმისათვის იქნება საჭირო. ხსენებული პირები თავის დროს საზოგადოებას წერილსაც მისწერენ და მადლობას გადაუხდიან.

ზ. კიკინაძე.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 398, ფურ. 55. დედანი, ხელით ნაწერი.

8. 1894 წელი.— ზ. კიკინაძის სტატიიდან „წერილი მაჭახლიდან“.

..... ამოდენა მხრის მშვენიერი სოფლების სახლები სულ ვერანად გადაქცეულა. მარჯენივ და მარცხნივ, მაღალი ნაძვის ტყეები სადგესა ოროლ სართულიანის სახლებით, რომელნიც საბრალოდ გაოხრებულია და აქა-იქ მინგრეულ-მიქცეული-კაცის გულს ცეცხლი მოედება, როცა კი დაინახავს ამოდენა მხარეში, ასე გაოხრებულ და ვერანად ქცეულს ქართველთ ძველს სოფლებს და მასში ძველად აგებულს მშვენიერ სახლებს. ამ მშვენიერ ხეობის მხერით კაცის თვალი ვერ გაძლება. ნამეტურ კარჩხალის წინ მდებარე ნაძვიანის ადგილებით და ხერთვისის ახლო-მახლო.

მთელი მაჭახელი გავიარე. 16 ივლისს ხერთვისის ჯამეზე დავესწარი, ქართველ მაჰმადიანების ჯუმა დღე იყო, ე. ი. პარასკევი, და აქ ერთობ დიდი ხალხი იყო მოსული, რადგანაც იქვე ასავლავებდენ ერთ ქართველ მაჰმადიანს. მიცვალებულის დასაფლავებაზე ამით არც ტირილი სცოდნიათ და არც ქელეხი. დასაფლავების შემდეგ შუადღის ლოცვა დაიწყეს. ლოცვის შემდეგ მე ძლიერ ბევრნი გავიცანი, რადგან აქაურს ერთ მათგან ქაღის ოღლისთან აჭარის ბეგ სელეიმან ბეჟანიძემ წერილი გამატანა. გარდა ამისა მე საკმარისი დახმარება აღმომიჩინა მაჭახელში მგზავრობის დროს მაჭახელის მკედრმა მცხოვრებმა ახმედ-ალა-მისილ-ოღლემ (კახიძე). ხალხი გაოცებით მიმზერდა. ფეს დახურული ქართველი მაჰმადიანი და პატარა ბავშვები კიდევ უკან დამდევდნენ და საშინელის გაკვირვებით მიცქეროდნენ და ერთმანეთს რაღაცას უჩურჩულებდნენ. ეს არც არის ამასთავან გასაკვირველი, რადგანაც მთელს დასავლეთ საქართველოს ნაწილში ყველაზე ველურ ტყის ნადირ ხალხად დღეს მაჭახელები ირიცხებიან და ყველაზე მიგდებულს და ყრუ მიუვალ ადგილად მაჭახელს სთვლიან.

ჩვენდა საუბედუროდ, მთელს მაჭახელში და აქაც ამ კრების დროს, მე ერთი კაციც ვერ ვნახე ისეთი, რომ მაღ ქართული კითხვა სცოდნოდა. მე ხალხს მათებური ლექსები წაუკითხე და „მოლა მასრადინის“ ზღაპრები. ხალხს ძლიერ ესიამოვნა. მეგრე მათებელი ლოცვები წავიკითხე და ამან ხომ უფრო გააკვირვა. ზოგიერთის ანბანის კითხვაიც დავაწყებინე. ორმა ბავშვმა გვარად დოღლიშვილებმა მტაცეს ხელი და მოხოვეს: „ჩვენ შენ აღარ გაგიშვებთ, ჩვენსა უნდა წამოხვიდე, რომ კითხვა გვასწავლო“.

ეს ყმაწვილები დიდს აღტაცებაში მოიყვანა „დედა ენამ“ და ნამეტურ ვ. აღნიაშვილის ანბანმა. სურათებმა და ანდაზებმა ერთობ გააოცეს ესენი. ერთმა მაჰმადიანმა ბავშვმა დაუწყო თავის ამხანაგებს ყვირილი:

— „უსუფა, მამედა, ერთი შეხედეთ რა ლამაზი ქითაბია, გურჯიჯა (ქართულ) წიგნებში. ბავშვებმა ჩახედეს და თვალებიდან კინაღამ ცრემლები წამოსცვივდათ, ყვირიათ:

— „შენი ჰორიმე, გვიჩვენე ეგ ქითაბები, გვასწავლე ალიფბები და სხვანი“. ამ დროს ჩემთან მოვიდა სოფელ ეფფრატის მაჰმასახლისი ოსმან-მლა-ტყაბორიძე, კაცი მოყვარე ქართველთა, და მითხრა:

— „შარშან თქვენ აპარაში წიგნები ამოგეტანათ და ხალხისათვის დაგერი-

გებინათ და ანბანის კითხვა გესწავლებინათ. ჩვენ რომ შევიტყუეთ ეს ამბავი, ძლიერ გვეწყინა და გული გვეტკინა, რომ ჩვენს დაღუპულს და კაცისაგან მოძულებულს ჩაჭახელში არ ამოხვედით. ესლა ძლიერ გამეზარდა მე და დიდი მადლობელი ვარ, რომ თქვენ აქაც ამოხველით. იმედია, რომ დღეის შემდეგ ხშირად გვნახავთ და ქართულს წერა-კითხვას გვასწავლით, ეს ჩვენთვის უფრო საჭიროა ვიდრე თათრული“.

ამან ბევრჯერ მთხოვა, რომ მე მას მშვენიერ სოფ. ეფრატში გავყოლოდი ყმაწვილების სასწავლად, მაგრამ მე მისილ-ოღლებმა (კახიძეებმა) და გვირილოღლებმა არ გამიშვეს. გარდა ამისა, მითხრეს, როკარხალის წინ, ეფრატისკენ შიშიც არისო, რადგანაც აქ ყაჩაღობა ხშირიაო. ამან უფრო დამაბრკოლა. მე პირობა მივე, რომ ერთისთვის შემდეგ გვნახავთ მეთქი.

აქვე გამაცნეს რამდენიმე ხოჯა და მოღები. ყველანი ფანატიკოსები არიან, ტომით ქართველნი და ქართულის ენის, საქართველოს და ნამეტურ აწინდელის მდგომარეობის მძულვარენი და წინააღმდეგნი. ერთი ამათგანი სოფ. ჩხუტუ-ნეთში ქართველ მაჰმადიანებს ასე უქადაგებს:

— თქვენ ცეცხლად უნდა შეგერგოთ ამ მურტალ ქვეყნის პური, რომ ამ პურს თქვენ აქ სჯამთ და ამავე დროს თქვენი ძმები კი, მუჰაჯირათ წასულები ოსმალში მშვიგრები იხოცებიან. თუ კაცები ხართ, წადით თქვენც მათკენ და იქ ამ საბრალოებთან დაიხოცებით და იქ ცხონდითო“. ასეთის მქადაგებელ მოღებთ საესეა აქაურობა. ამით აქ თათრული ლაპარაკი საქმარისად მოუფენიათ, ისე რომ მაჭახელში ყოველმა ქართველმა მაჰმადიანმა იცის თათრული ლაპარაკი და, ლაპარაკის გარდა, თათრული წერა-კითხვაც. აქაურს მუხთრებს (მამასახლისი) სულ თათრული მიწერა-მოწერა აქვსთ. ქართულ ენაში ბევრი თათრული სიტყვები შემოსულა, პატარა ბავშვებში კი დღეს თურმე შემცირებულია თათრულის ენის გავრცელება. ქალებმა ხომ სულ არ იციან თათრული. აქ ესენი ყოველთვის ქართულად ლაპარაკობენ და უფრო იმერულის კილოთი. სიმღერებიც იმერული იციან, ყველგან „ოდელიასა“ და სხვა სოფლურს ხმებს გაიგონებთ. სხვა რამ ხმები და ოსმალური სიმღერები ამათში ვერ შემოსულა.

ხოჯებთა შორის მე გავიცანი ერთი ახალგაზრდა ხოჯა ლომინ ეფენდი შოთიძე, სოფელ აკრიელი. ეს სოფელი მაჭახელშია, ეფრატის ახლოს. ეს ხოჯა 12 წელიწადია სტამბოლის მაჰმადიანთა სასულიერო სასწავლებელში სწავლობს; მერმის სწავლას ათავებს. წელს იმიტომ ჩამოსულა აქ, რომ ამას თავიანთ სოფელში დედ-მამა დახოცვია. თვითონ თავაზიანი კაცია, ცოტად ფანატიკი. მე ვკითხე:

რატომ ქართულს წერა-კითხვას არა სწავლობთ?

— „ჩვენ სტამბოლში ყველა ენებს გვასწავლიან, ფრანსუჯა, ალემანჯა, არაბი, მაგრამ ქართულს კი არა, რადგანაც ქართველი ჩვენგან შორს არის ან რა საჭიროა!“

— როგორ, განა შენ მაჭახელი არა ხარ, შოთიძე გვარად, ქართული ენის მოლაპარაკე! ეს როგორ იქნება, რომ შენ შენი სამამულო ენა არ იცოდე, შენის ქვეყნის ძველსა და ახალს ამბებს არ სწავლობდე?

— „მე აქ არ დავგრები, ქვევით უნდა წავიდე, თორემ აქ რომ ვრჩებოდე, მაშინ კი უსათაოდ ვისწავლიდი ქართულს წერა-კითხვას“.

ამ ხოჯამ მითხრა, რომ სტამბოლში ბევრნი სწავლობენ ჩვენთაგანიო, მაგრამ ქართულს არავენ სწავლობსო. მე სინამდვილით და ჭეშმარიტებით შევიტყვე, რომ ასეთ ახალგაზრდა პირებს სტამბოლიდან საქართველოში უფრო იმ განზრახვით გზავნიან, რომ ამათ აქ ხალხს გადასახლებაზე უქადაგონ, სკულის გულისათვის ურჩიონ ოსმალში წასვლა.

ამის მქადაგებელნი თავიანთ ბუდეთ ისეთ მიყრუებულ ადგილებს იკეთებენ, სადაც აწინდელის მთავრობის კაცი ერთობ იშვიათად ხვდება. ერთ ამისთანა ბუდედ მაჰახელი ითვლება და მათის მეოხებით აქ დღესაც ჰნახავს კაცი, ისეთ მაჰმადიანებს, რომლებიც მუჰაჯირად წასვლაზე ლაპარაკობენ. თუ ამით არ მოესპოთ აქ შემოსვლის უფლება და მასთანვე თუ აქაურებსაც არ აღეკრძალათ თავიანთ შვილების სტამბოლში გზავნა, მაშინ აქ ბევრი უბედურება დატრიალდება და ძლიერ ბევრი ოჯახი მოსწყდება თავის სამშობლოს.

ზ[აქარია] ჭ[იჭინაძე].

გაზ. „ივერია“, № 158, 159, 1893 წ.

9. 1896 წელი. — ზოგიერთი ცნობები ზაქარია ჭიჭინაძის ბიოგრაფიიდან.

ზაქარია ჭიჭინაძე დაიბადა 1857 წ.¹ ანბანი ისწავლა ქაშუეთის სამრევლო სკოლაში გიორგი დიაკენისაგან (ხალიკაშვილისაგან). ერთს ხანს ერეკლე ბატონიშვილის მიერ დაარსებულ სახალხო სკოლაშიაც სწავლობდა; ამ სკოლიდან სომხების სამრევლო სკოლაში შევიდა. ცოტა ხანს ტფილისის სამიჯნო სასწავლებელთან დაარსებულ საკვირაო სკოლაშიაც დაიარებოდა. ამ სკოლიდან სკოლაში სიარულით დაასრულა თავისი სწავლა ზაქარიამა. მერე სხვა სასწავლებელი არა ჰქონდა.

ზაქარია ჭიჭინაძე ლუქმაულის გულისათვისა იძულებული იყო ჯერ ისევ ბატარას სხვადასხვა ქარხნებში ემუშავნა.

ცოტა-ცოტაობით გონს მოსულმა ზაქარიამ ძველ ქართულ ხელნაწერ წიგნებს გროვება დაუწყო. იმ დროს თბილისის იარმუკაზე ბლომად გამოჰქონდათ ამგვარი წიგნები და სახვევ ქაღალდადა ჰყიდნენ. ზაქარიამ ხუთას ცალზე მეტი შეჰკრიბა ამგვარის წიგნებისა და ბოლოს 1880 წელს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ წიგნთსაცავს გადასცა.

ზაქარია ჭიჭინაძემ ამავე დროს გაიცნო „დროების“ რედაქტორი განსვენებული სერგეი მესხი, რომელმაც შეაჩვია ზ[აქარია] ჭ[იჭინაძე] გაზეთისათვის ახალი ამბებისა და სხვა საჭირო მასალების წერასა, რასაც ზ[აქარია] ჭ[იჭინაძე] 1876 წლიდან დიდი ხალისით ასრულებდა.

ამავე დროს, ე. ი. 1875 წ. ზაქარია ჭიჭინაძე შეუდგა ქართული წიგნების გამოცემასა. ჯერ ახლაც რომელი ქართული წიგნების გამომცემელი ჰხედავს

¹ საბუთში მოტანილი ზ. ჭიჭინაძის დაბადების წელი მცდარია. ზ. ჭიჭინაძე, როგორც ეს ნეტრიკელი ამონაწერიდან ჩანს, დაბადებულია 1854 წელს (იხ. საბუთი დოკ. დამატება № 1).

ხეირსა, რომ ზაქარიას ამ ოცი წლის წინათ ენახა ხეირი ამ გზითა? ისეთი დრო იყო, რომ წიგნებს არამც თუ მუშტარი არა ჰყავდა, მუქდადაც რომ გერიგებინათ, ოც კაცში ერთი თუ წაიკითხავდა. ზ. ქიქინაძემ ამ ოცი წლის განმავლობაში 200 მეტი სხვადასხვა სახელწოდების ქართული წიგნი დასტამბა.

ზ. ქიქინაძე არ დასჯერდა მარტო გამომცემლის სახელსა. იმდენი იმხნევა, რომ გაიცნო უცხოეთისა და რუსეთის მწერლობა და მათი წარმომადგენელი. ამ ოთხის თუ ხუთის წლის წინად გამოსცა კიდევაც ზოგიერთი უცხოელთა მწერლობის ბიოგრაფიებიცა. ამავე დროს გამოუშვა მთელი რიგი წიგნებისა „სამშობლო ქვეყნის მოღვაწეები“. ეს ოთხი წელიწადია ზ. ქიქინაძემ ზაფხულობით მოგზაურობა დაიწყო აჭარაში, რათა მანდაურის მაჰმადიან ქართველის ცხოვრება და მდგომარეობა გაგვაცნოს დანარჩენ ქართველობასა. ყველას ახსოვს მისი საინტერესო და საგულისხმიერო წერილები. „ივერიაში“ დაბეჭდილი ამ მხარეში მოგზაურობის შესახებ. დიდი შნო, დიდი უნარი, დიდი ოსტატობა გამოიჩინა ზ. ქიქინაძემ ამ მოგზაურობაში და მათთან ისე დაშინაურდა, რომ ქართული წერა-კითხვა შეასწავლა, შეაგნებინა, რომ ისინიც ქართველები არიან.

წრელს შესრულდა 20 წელიწადი, რაც ზ. ქიქინაძე ქართულს მწერლობას ემსახურება სხვადასხვა სასარგებლო წიგნების ბეჭდვითა თუ წერითა. ვისურვებთ ზაქარიასათვის კიდევ ხანგრძლივ სიცოცხლეს და ნაყოფიერ მოღვაწეობას.

ვ. გუ ნ ი ა, „საქართველოს კალენდარი“, 1896 წ., გვ. 122—123.

10. 1897 წლის აგვისტოს 24.—ზაქარია ქიქინაძის სტატია „ქართული მწიგნობრობა და ქართული წიგნების მსტამბელნი“.

იყო დრო, როცა ქართულ მწიგნობრობის საქმე მეტად ბელშავ მდგომარეობაში იყო; ქართველ კაცს, საქართველოში, ქართული წიგნი ანთებული სანთლით უნდა ეძებნა.

ლეონიცი ბრძანებს:—„წარსული აწმყოს მშობელიაო“, ამას განმარტება აღარ უირდება. ვინც ჩვენ წინანდელი მოღვაწეთა შრომას იცნობს, ცხადი საქმეა, რომ ის ქართული მწიგნობრობის აღორძინების დასაწყისათ ქართველებში 1866 წ. ქართულ ენაზე კვირის გაზეთ „დროების“ დაარსებას ჩათვლის, რამაც, საკმარისი რყევით შეაძძრა ქართველთ მიზნედილი და მიზავსებული ცხოვრება. მანამდის კი ქართული მწერლობა მხოლოდ მაღალი წოდების საკუთარ კლთენილებას შეადგენდა. ამ მოვლენას ქართული მწიგნობრობის ისტორიაში ისეთი ფართო მნიშვნელობა აქვს, იგი იქამდის მრავალფეროვანი და მრავალმხრივანია, რომ ამაზე აქ თუნდ მცირე საუბარიც კი შეუძლებელია.

„დროების“ დაარსების შემდეგ, მწიგნობრობამ გლეხკაცებშიაც იწყო აღორძინება და საქმე ისე მოეწყო და მოემართა, რომ მდამიოთა შეილნი წერა-კითხვის გარდა საგაზეთო წერილების წერასაც შეეჩვიენ, მათში ბევრმა შევნიე-

რი ლექსების წერაც იწყო. დღეს ჩვენი მწერლობის ასპარეზზე ასეთ ძვადბითაგან გამოსულ მოღვაწე და მეღელსე მწერლებს კაცი ხშირად შეხვდება, ესენი ხშირად ამშვენებენ ჩვენ დროგამოშვებითს გამოცემებს.

მწიგნობრობის აღორძინების საჭიროება ყოველმა ქართველმა შეიგნო, მისი მნიშვნელობა ყველა ახალგაზრდა ქართველის გულში იკაევებს ადგილს, ყოველ ახალგაზრდა ქართველს უარესათ სწამს ამ საქმის სარგებლობა, ყველამ კარგათ და ნათლათ შეიტყო, რომ ჩვენი მომავლის ბედნიერება დამოკიდებულია მხოლოდ ყოველნაირ განათლების და მწერლობის აღორძინებაზე.

ამ თუთხმეტი წლის წინათ იმერეთში არ იყო ორი სტამბა, მადლობა ღმერთს, თვით ოზურგეთს და სენაკშიაც არსებობს. ქალაქებში: ქუთაისს, ბათუმს და ფოთშიაც დაარსდა. ჩვენთვის პირველი მნიშვნელობა უფრო ბათუმის სტამბას უნდა მიენიჭოს, რადგანაც ისტორიულად ამ კუთხეს უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს და დღეინდელს მდგომარეობის პირობებითაც ხომ შესანიშნავია. მას დიდი წარმატება მოეღოს. ბათუმის სტამბის შემდეგ უპირატესობა სენაკს უნდა დაეთმოს.

აქამდის კი იმერეთის ხალხის საქმე მეტათ არა სანატრელ მდგომარეობაში იყო მოთავსებული, ვერც იმერთ და ვერც ამერთა ვერ გამოვიჩინეთ ხერხი, ლონე, წიგნების სტამბვის შნო და მათი გავრცელება. მთელი ერი და მისი წინსვლის საქმეები „ასოთ სამღერალს“ დაულოცეთ, სამთვარიოს, მკითხაოას, სიზმრის ახსნას, ქალის გულის გასაღებს, კვიმატის წიგნს, საარშიყო ლექსებს, მარკელიას, მოლამასრადინას, ხემ დაისხა ხილის, ბაყალ ნიკოლას ლექსს, კონი ნიკოლასი და მრავალ სხვებს, რომელთაც აქ ვერ ჩამოვთვლით. ვიტყვით, რომ ეს გამოცემები ყოველ წელს ისტამბებოდა არა ნაკლებ 2400 ცალისა და უმეტეს ნაწილს იმერეთში ასაღებდენ. ამ უგვანი წიგნების არსებობის და გავრცელების შესახებ ჩვენ მწერლობაში ხშირად ყოფილა ხოლმე სჯა, მაგრამ საქმე კი არა კეთდებოდარა, მთელი ქართველი ერი და ნამეტურ იმერეთი ზემოხსენებულის მაზინჯი წიგნების მსხვერპლათ შთებოდა...

იმერეთის ახალგაზრდობამ, თუმცა გვიან კი, მაგრამ დღეს მაინც შეიგნო თავის მამულისშვილური მოვალეობა. მათ ხელი მოჰკიდეს ქართული წიგნების სტამბვის საქმეს და მოკლე დროის განმავლობაში ბევრი რამ გამოსცეს. ამ საქმის წამხალისებელთ შორის უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ბ. კოწია თავარქილაძეს, რომელმაც თავისი შრომით, ენერგიული მეცადინეობით და მწიგნობრობის სიყვარულით იმერეთში პირველად დაიწყო ქართული წიგნების სტამბვა.

ამ პირის შრომა და მეცადინეობა მკაცრათ ეწინააღმდეგა ზემოთ ჩამოთვლილ უხეირო წიგნების გავრცელების საქმეს.

მას შემდეგ, რაც ხანი გამოდის, ისე, უფრო ახალგაზრდებს შორის, მზადველთა და მშრომელთ რიცხვიც ერთი ათად მატულობს. აი, ახლაც აცხადებენ გაზეთებში ერთი ისტორიული წიგნის გამოსაცემათ შემდგარ ამხანაგობის სურვილს. ეს ამხანაგობა დაუარსებიათ დაბა ყვირილაში მცხოვრებთ ქართველ ვაჟართა შვილებს; ამ ახალ საქმეს ჩვენ ბედნიერი თვალით შევხედავთ და ვინაბრით, რომ ახალ საქმეს კარგათ წაუყვიდეს თავის არსებობა. ამხანაგობის წარმომადგენელნი არიან: ალექსანდრე არაბიძე, ილია მალაყელიძე, ტ. ნიორაძე, მი-

ბელ გაჩეხილად, ე. არღვილი და ორიც სხვანი. ამით საწევროთ თითო კაცს ერქმუნული მივლინება

100 მანეთი გამოუღიოთ და ამით განუზრახავთ წიგნების სტამბე. ამ პირთა ამხანაგობას „გლეხი“ ეწოდება. შარშან პირველთ ამით დასტამბეს მოთხრობა „ყაჩაღი“ თეოფ. ხუსკივაძისა, რომელიც ადრე „კვალში“ ისტამბე-ბოდა, გამოცემა კარგი, ლაზათიანი იყო და იაფიც, გარდა ამისა, ეს მოთხრობა ბათუმში დაისტამბა და ამან უფრო გაგვახარა და დავავიძელა სხვა კეთილ წარმა-ტებაზეც მთელი გამოცემა ერთი წლის განმავლობაში გაასაღეს. მეორე წიგნი დასტამბეს „შენდობა“ კოპესი, თარგმანი. ახლა სტამბავენ ვოდოვოზოვის წიგნს — ევროპის ერთა ცხოვრების შესახებ, თარგმანი ა. ნიკიტინისა, რომლის ნაწყვეტები ხანდახან „ივერიაშიც“ ისტამბებოდა. იმედი გვაქვს, რომ მომავალ-ში ეს პირნი უფრო ჩვენი ქვეყნის ეტნოგრაფიის და ისტორიის მიაქცევენ ყუ-რადღებას და ვოდოვოზოვების ნაცვლათ ჩვენი ქვეყნის ერის ცხოვრების შესას-წავლებელს ცნობებს დასტამბავენ.

ამ ახალგაზრდა ყმაწვილებთან ერთად უნდა აღინიშნოს ქუთაისში ახალ წიგნთა გამომცემელი ბ. მიტრ. ლალიძე, რომელმაც ამ ორ წელიწადს ოთხი, ხუ-თი შევნიერი წიგნები გამოსცა ქ. ქუთაისს, ყველა ეს წიგნები იყვნენ დროის გამოსადეგნი, შინაარსით ღირსეული, სუფთათ დაბეჭდილი და მასთანვე მეტათ იაფი. ყველა ეს ცნობები ცხადათ გვარწმუნებს, რომ სადაც დღეს ჩვენ შორის ათასნაირი ცილი, მტრობა, ჭორია და არეულ-დარეული ქართველი ახალგაზრ-დები ცხოვრობენ, იქ, მათ შორის მოიპოვებიან თითო ოროლა ისეთი პირნიც, რომელნიც სამშობლო ერის განვითარების საქმეს წრფელი გულით ეკიდებიან.

ბ. შ. ლალიძეს და ზემოხსენებულ პირთ გარდა იმერეთში სხვებიც სტამბა-ვენ აქა-იქ, სხვადასხვა ქალაქებში, ქართულ წიგნებს: სენაკში ისევ და ისევ კო-წია თავართქილაძე, ფოთში ლაერენტი ტულუში, იქაური სტამბის პატრონი. ეამ-თა ვითარება და სხვადასხვა პირობები ფოთში მომავლისათვის უფრო დააწინაუ-რებს ამ საქმეს და გამომცემელნი სხვათა დახმარებით უფრო ხშირათ გამოსცე-ნენ ქართულ წიგნებს.

ამ უკანასკნელ დროს, თვით ქალაქ კავკავშიაც კი, ერთ სტამბაში მოათავსეს ქართული ასოები და ქართული წიგნიც დასტამბეს. „სიხალ-მართლ კაცს არ დაჰკარგავს“ ევანგელოვისა (დავითაშვილისა), გამოცემა ივ. ჩითაშვილისა.

კავკავში მცხოვრები ქართველნი იმედია ამ სამარადისო სახსოვარ საქმეს დიდს ყურადღებას მიაქცევენ და ზოგიერთი ქართველნი დაუკავშირდებიან ზე-მო ხსენებულ გამომცემლებს, პატარა გამომცემელთ წრეს შეადგენენ და კავ-კავში ქართული წიგნების გამოცემის საქმესაც აღადგენენ, ამის საპირობება ყო-ველ მათგანს ცხადათ უნდა ესმოდეს, რადგანაც კავკავის მიდამოებისაკენ დიდ-ძალი ქართველობა ცხოვრობს და მათში ქართული ენის საქმეც ქენჯნისა და რყევის გზაზეა დამდგარი.

კავკავის ახალგაზრდა ქართველთ გულშემატკივრებმა, რომ კავკავში სა-ხალხო წიგნების სტამბეა დაიწყონ, მაშინ იგინი ამით ჩვენ ისტორიაში სამარა-დისოდ სახსოვარ ნიშანს დატოვებენ და კავკავის მიდამოებში მცხოვრებ ქარ-თველთა შორის დედა ენის საქმესაც დიდ მკვიდრ სამსახურს გაუწევენ. ყველა ეს მხოლოდ მათ შრომასა და მამულის შეილობაზეა დამოკიდებული.

ახლა ქ. მოზდოქშიაც დაარსდა ქართული სტამბა, სადაც მხოლოდ ^{მხოლოდ} ქართული საეკლესიო წიგნიც დაისტამბა. კავკას და თვით განჯაში მცხოვრე ახალგაზრდა ქართველთ წადილს და ნატვრას, იმედია ჩვენი ძველი სამცხე-საათაბაგოს ქალაქ ახალციხეში მცხოვრები ქართველნიც მიაქცევენ ყურადღებას და იზრუნვენ, რომ ამ ძირეულს ქართულ ქალაქში ქართული სტამბა დაარსონ და ქართული წიგნების სტამბაც დაიწყონ.

მგონი ქართული სტამბის დაარსება და წიგნების სტამბვა ისე თელავს, სილნალს და გორს არ არის საჭირო, როგორც ახალციხეს, სადაც ქართველთა ცხოვრების ეთარება, სამწუხაროთ, გათახსირებულია და დედაენის საქმე ხომ სატირალს მდგომარეობაშია ჩაყარდნილი.

ამიტომ სულთ და გვენატრება ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ პირთა და საქმეთა წარმატება და, ეჭვი არ არის, ენერგიული შრომით აღესილნი შვილნი თავიანთ მოვალეობას პირნათლათ გაუძღვებიან, გააყეთებენ იმას, რაც აქამდის ქართველთა შორის მიხნედილი და მიღუღებული იყო.

ზ. კიკინაძე.

გაზ. „კვალი“, № 36, 1897 წ.

11. 1897 წლის აგვისტოს 31.— უცნობი ავტორის სტატია „ხალხში წიგნების გავრცელების გამო“.

ქართველებს სხვათა შორის, ერთი გლახა ზნეცა გვექირს: ყოველგვარ საქმეს, ყოველ კითხვას, მართო ერთი რომელიმე მხრით შევხედავთ ხოლმე და ჩვენ თავს ძალას არ ვატანთ, სხვა მხარეებიც მოუხსნოთ და ავწონ-გავზომოთ. შეიძლება, ეს გარემოებაც იყოს ერთი იმ მიზეზთაგანი, რომ ერთ და იმავე საგნის შესახებ ჩვენ შორის ხშირათ ახირებული კამათი და აზრის სხვადასხვაობა ატყდება ხოლმე. აი წელს ვინც კი ენა დამრა ხალხში წიგნების გავრცელების შესახებ, ყველა ერთმანეთს ეთანხმება, საქმე ცუდათ მიდისო, შეუძლებელიც არის არ დაეთანხმონ, რადგანაც ამას ყველა ხედავს. რაც შეეხება მიზეზს, აქ კი ერთი ბიბლიოგრაფიისა და კრიტიკის უქონლობას ასახელებს, მეორე გამომცემლებს, საქმის მოთავეებს, სოფლებში მყოფ შეგნებულ პირებს და სხვა. ყოველივე ეს სრული ჭეშმარიტებაა, მაგრამ უმთავრესი დამაბრკოლებელი მიზეზი, რომელიც ხალხში წიგნების გავრცელებას ხელს უშლის, სიღარიბე, წერა-კითხვის უცოდინარობა და მასთან სახალხო წიგნების უქონლობაც არის. ჩვენ ყურნალ-გაზეთებაში ყოველი ახლად გამოსული წიგნის ბიბლიოგრაფია და კრიტიკაც რომ იწერებოდეს, სოფლებში წიგნების გავრცელების საქმეს მაინც შესამჩნევათ წინ ვერ წასწევს, რადგანაც შუათანა რიცხვით ჩვენში სამ სოფელზე ერთი ქართული გაზეთი ან ყურნალი თუ მოდის, ისიც საეჭვოა. ამაში თვით ჩვენი რედაქციებიც დამეთანხმებიან, იმასაც მხოლოდ გამომწერი კითხულობს, სხვა არავინ. ჩვენი გლეხობა სიღარიბით ისე შევიწროვებულია, რომ ხშირად ნახავთ ოჯახს, რომელსაც ორი-სამი შაურის მოხერხება არ აქვს. ჯერ ფულიც რომ ჰქონდეს, მაშინაც წიგნის საყიდლად ვერ გამოამტებებოდა, რადგანაც მისი საჭიროება, მნი-

შენელობა და გემო ჯერ გაცნობილი არ აქვს; რომ ჰქონდეს კიდეც, სიღარიბე ღლეს ნებას არ მისცემს, წიგნები იყიდოს. ვთქვათ, შეასმინეთ იმდენათ, რომ წიგნების ყიდვა მოინდომა, ერთი მიბრძანეთ, რათ უნდა, რომ შეიძინოს კიდეც, ან რა სარგებლობას გამოიტანს იქიდან, როდესაც კითხვა არ იცის? ყოველ საქმეს ჩვენ ან ბოლოდან დავიწყებთ ხოლმე, ან კიდეც დაწყებად და გათავებად ერთბაშად გვინდა. ჩვენი ამგვარი მოქმედება მაგონებს უგუნურ დედას, რომელმაც პატარა ვაჟიშვილს ყბებზე წამლები შემოადგა, წვერები მალე ამოუვა და დავაჟაცდებო. წამალმა ისე მოუღბო ხორცი, რომ უდროოდ კი არა, როცა ბუნებისაგან დანიშნული დრო იყო, წვერები მაშინაც არ ამოსვლია. სანამ ხალხში წერა-კითხვა არ გავრცელდება, სახალხო წიგნები ყოველ დღეც რომ გამოვცეთ და სოფლებში ტყუილა დავარიგოთ, მაინც არა გამოვარა. ხომ დავრწმუნდით, რომ ყოველ სოფელში ორ-ორ კლასიანი სასწავლებლის გახსნა არ შეგვიძლია, დიდის მდევარი არც პატარას უნდა დავჯერდეთ? ჩვენ სოფლებში აქა-იქა არიან ისეთი პირები, რომლებსაც სამი თუ ოთხი კლასი გაუთავებიათ; მაგრამ თვითონ შეძლება არა აქვთ, სასწავლებელი ააშენონ და ხალხს წერა-კითხვა ასწავლონ. იმდენს რომ ვიხეირებდეთ, რვადე თუმანს ყოველ წლივ გავუჩენდეთ როგორმე, ყმაწვილების სწავლებას დიდის სიამოვნებით მოჰკიდებენ ხელს. დავეხმაროთ ამისთანა პირებს, ხარჯიც ნაკლები დავგჰირდება და საქმეც რიგიანად წავა. ყველა იმას ჩაგვჩიჩინებს: ქართველებო, თქვენი დღე დათვლილიაო, და ჩვენ კი მარტო ტუჩებს ვაცმატუნებთ იმის გამოსახატავათ, არა არარის დათვლილიო და ხმასაც კი არ ვიღებთ. რომ სიცოცხლის ნიშანი კიდეც გვეტყობოდეს, აბა კარგად ჩაუკვირდით ჩვენ ცხოვრებას და დაეკითხეთ მერე თქვენ თავს, თუ ამ გზით ვიარეთ დიდხანს ვიცოცხლებთ კიდეც თქო, და მგონია, სანუგეშო პასუხი ვერ მიიღოთ. რა იმედი უნდა ჰქონდეს ადამიანს იმ ხალხისა, რომლის ეროვნული სახის წასაშლელათ მარტო ერთი კაცია საკმარისი? საქართველოს მთელი სიმდიდრე თავადაზნაურის ხელში იყო, აზნაურობა ეხლა ისე გაღარიბდა, რომ ჭონებრივად ბევრს ველარას დავგეხმარება; თავადობას კიდეც აქვს იმდენი შეძლება, რომ თითო-ორილა მანეთი გამოიღონ, თუნდა ქალაქში წაუგიათ, და ამ ფულით ბევრგან შევიძლებთ, დახმარება აღმოვეჩინოთ იმ პირებს, რომლებიც იკისრებენ ხალხს წერა-კითხვა ასწავლონ, ცოტას ხალხიც დავგეხმარება; თუმცა უსაშუალოა, მაგრამ სულ სამადლოთ არც ის გაგვაზრდევინებს თავის შეილება. სხვებსა ვტყუებთ ფულებს, ვითომ საქველმოქმედო მიზნით, და ვვამთ, თორემ ჩვენი საკუთარი ჯიბიდან რას ამოვიღებთ? სიტყვით ღმერთმა კარგი მოგცეთ, კარგი ჩვენ ვიყოთ, საქმით კი არცერთი არ ვარგავართ: არც თავადი, არც აზნაური და არც განათლებული, არც გაუნათლებელი. ახლა წერა-კითხვის საზოგადოებას ქუთაისში დაუარსებია პატარა წრე იმ მიზნით, რომ ხალხში წიგნთსაცავები გააჩინონ. აი ამ წრეს უნდა ამოუდგეს გვერდში მეორე საზოგადოება იმ მიზნით, რომ სოფლებში წერა-კითხვის სწავლებას ხელი შეუწყონ. არც ისე უსაშუალო ვართ, რომ ფული ვერსად ვიშოვოთ, საქმე სურვილი და ხალხისა, თორემ სხვები თუ გახვრტილი ჯიბით საქმეს იწყებენ და აგვირგვინებენ რიგიანად, ჩვენ რა ღმერთი გავგიწყობა, ცოტა სიცოცხლის ნიშანწყალი მაინც ვერ დავატყოთ ცხოვრებას.

ზემოხსენებული წრის დაარსება დიდად სასიხარულოა, რადგანაც ნაღწი წერა-კითხვის სწავლისა და წიგნების კითხვის სურვილი გაძლიერდება, სარგებლობას კი ღმერთს წინაშე, ჭირ ბევრს ვერ მოგვიტანს, სანამ სასწავლებლები და წერა-კითხვის მცოდნენი არ გაგვიმრავლდება. წრის წევრებს ერთი შეცდომა მოსვლიათ: ბევრი ისეთი წიგნი გამოუგზავნიათ სოფლებში, რომლებიც ზალხისათვის შეუფერებელია, ბევრი უცხო სასარგებლო წიგნი კი გამოუტოვებიათ. არ გამოუგზავნიათ აგრეთვე „ჯეჯილი“, არ ეიცი, რა მიზეზისა გამო. ჯეჯილის წინა წლების ნომრების სიკარგეს ხომ არავინ არ უარყოფს და ძველი ნომრები რატომ მაინც აღარ გამოუგზავნეს, თუ ახლებს უწყრებიან? ვინც სოფელშია ყველა დამემოწმება, რომ „ჯეჯილის“ მართო სოფლის ბავშვები კი არა, დიდებიც დიდის სიამოვნებით კითხულობენ, ეს ჩვენი ერთადერთი საბავშვო ჟურნალი იმავე დროს საზალხოც არის სწორედ. თვით წრის წევრები დამეთანხმებიან, რომ იმათ გამოგზავნილი წიგნებში ზალხისათვის ბევრს „ჯეჯილი“ ჯობია... ნეტავი როდის მივაღწევთ იმ ზნეობრივ სიმაღლემდე, რომ საზოგადო საქმეში პირადი ინტერესები არ გაურიოთ ხოლმე.

ჟ. გ-ლი.

გაზ. „კვალი“, № 37, 1897 წ.

12. 1901 წლის აგვისტოს 20. — ზაქარია ქიქინაძის კორესპონდენცია ათთვინიდან შავშეთსა და იმერხევში მცხოვრებ ქართველ მაჰმადიანთა შესახებ.

მართალია ბევრჯერ ყოფილა ჩვენს გაზეთში ამ საგანზე ლაპარაკი, მაგრამ კიდევ უნდა ვისაუბროთ, რადგანაც აღნიშნული საგნის გარემოება უკიდურეს პირობებშია, საქმე სახუმრო აღარ არის და რაც დრო გადის მით დასავლეთ საქართველოს ქართველ მაჰმადიანთა შორის სხვადასხვა მხენე დასები და წრეები ფეხს იდგამენ, რომელნიც მცხოვრებთ გარდასახლებისათვის აქეზებენ. ამათგან უპირველეს წრეთ მაჰმადიანთა სასულიერო წოდება ითვლება, რომელთა ძალა და გავლენაც, რაც დრო გადის, ერთითად ძლიერდება და ფეხს იდგამს. როგორც აღმოჩნდა, ამათში შედგენილი ყოფილა მეტად დიდი წრე, გავლენიან კაცებისა, რომელთაც აზრად თურმე აქვთ მთელი ეს კუთხე დააცალიერონ და ოსმალეთის შუაგულ ადგილებში გარდასახლონ. ჩვენ აქ, რასაკვირველია, სჯას არ დავიწყებთ, მაგრამ ცნობებს მოვახსენებთ.

შავშეთსა და იმერხევში მცხოვრებ მაჰმადიანთა მოღებმა და ხოცებმა თვინათის ქადაგებით იქამდე მიღწიეს, რომ შავშელებში მათ სრული ფანატიკოზობა და ოსმალეთში გარდასახლების ტრფიალება გაავრცელეს. გადასახალხლებლად მოუშადლებათ დიდი ძალი ოიცივი ქართველ მაჰმადიანებისა. ივლისის 20 რიცხვებსაც შავშეთიდანა და იმერხევიდან აიყარა რვა კომლი და ჩუმათ ოსმალეთში გაიქცენ. მათ თან არაფერი არ წაიღეს: სახლი, კარი, ავეჯი, საქონელი, პური, ჭურჭელი, ლოგინი და ბევრი კიდევ სხვა რამ სულ სახლში დასტოვეს,

ყველა ამავს მათ საქართველოდან გარდასახლება და მით სულიერად დატკობა არჩიეს.

ამათი გაქცევის ამბავი ბევრსა სცოდნია, თვით სხვადასხვა სოფლის მამასახლისებსაც, მაგრამ ესენი რას განაცხადებდნენ, როდესაც მერე ნელ-ნელა მათ სხვებზე უნდა გაკყოლოდნენ თურმე, გარდასახლებულიყვნენ. ამათგან ხუთი კაცი იქმნა შვეშეთში დაბატონებული, დღეს ესენი ბათუმის ციხეში არიან. გვარები: 1) გაჭი დელელოგინაძე, 2) ისმაილ ტატუნაშვილი, 3) ალია გენძეხაძე (გენდუი-ოლი), 4) უზეირა ეუბ-ოლი და 5) მუსა საბიტაშვილი (საბიტ-ოლი). ამას გარდა უკვე ნათლად შეიტყეს, რომ ამავე კუთხეში ოსმალთა ფონეტოკ მოლეს, ხოჯებს, ხაზიფებს (მღვთის მეტყველნი) და სხვა დიდი ორგანიზაცია ჰქონიათ დაარსებული და მრავალ მუსულმანზედ უმოქმედიათ ჭერჭერობითა დღემდე მხოლოდ 800 კაცი იქმნა გამომტყდარი და სამართალში მიცემული; დღეს ამათ შესახებ სასტიკი გამოძიებაა დანიშნული.

აღმოჩნდა, რომ ამ ფანტიკოსთა წრეები აღრიდანე ყოფილა დაფუძნებული და მათი მზადება ისე ყოფილა წინ წასული და მომზადებული, რომ შარშან, მათის ბაირამის დროს, ბორჩხის მაჰმადიანთა ჯამეში სალოცავად დადიოდნენ თურმე რუსეთის საზღვარზე მდგომ ჯარისკაცთა ხუთი ყაზახის თათრების ჯარისკაცი, რომელნიც სრულიად მიზიდულნი ყოფილან მოლა-ხოჯების ქადაგებით. ამათ თავიანთი ბაირამი კი გაათავეს, დანიშნულ დღეს ჯამეშიაც ილოცეს და შემდეგ სამსახურიდან ჩუმთა გაიპარნენ ოსმალეთში. ამ საქმის შესახებ დიდა ამბები და მიწერ-მოწერა გაიშარათ, მაგრამ საქმის გაგება კი ვეღარ მოახერხეს. ის კი მალე აღმოჩნდა, რომ ხსენებულ ჯარისკაცთა გარდა, სხვა ყაზახელ ჯარისკაცებსაც სდომებიათ გარდასახლება, მაგრამ ვეღარ მოუხსრიათ; ამიტომაც ეს ჯარისკაცი და მათთან სხვანიც მრავალნი იმ წუთსავე გადაყვანილ იქმნენ საზღვრებიდან და მათს ალაგას სხვები იყვნენ დანიშნულნი. საშინლად დიდი გავლენა აქვს ხოჯებს საერთოდ ყველა მაჰმადიანზე.

სიტყვიერად ქადაგების გარდა, ოსმალეთიდან სხვადასხვა დაბეჭდილი პროკლამაციები შემოაქვთ, რომლებსაც საიდუმლოდ ხალხში ავრცელებენ. პროკლამაციებით იგინი ქადაგებენ შემდეგს: ვისაც კი შეგიძლიანთ და უშველთ თავს, მოახერხეთ და დროთ მოშორდით ამ ბინძური ღორებით სავსე ქვეყანას, რადგანაც თქვენი აქ ყოფნა და ლოცვა შეუძლებელია. ასეთი ფურცლები და სხვადასხვა წიგნები ოსმალეთის საზღვრებიდან ჩუმთა შემოაქვთ. ხშირად ეს შემოპარება საიდუმლოდა ხდება და ხანდახან კი მომტანთ იჭერენ კიდევ. ამ ერთიკი დაიჭირეს რუსის სტრატეგებმა ივლისის გასულს და მეორეც 10 აგვისტოს, რომელსაც მრავალი ფურცლები ჰქონდა თან. რაც შეეხება ოსმალეთიდან ჩუმად მოღობისა, ხოჯებისა და ხუნების (წინა დამცველნი) შემოსვლას, ეს დღეს უფრო ხშირად და უფრო ოსტატურად ხდება ვიდრე უწინ.

რაც შეეხება ქადაგების კილოს, ეს მათ უკანასკნელ დროს უფრო უკეთ მოუვარებიათ და უფრო ოსტატურად იქცევიან. რადგანაც აქაური მაჰმადიანთა ძველი ცხოვრების წესები ირრევა იგინი ძველი ფანტიკური მდგომარეობიდან გამოდიან და შრომისა და მრეწველობის საქმეს ესწრაფებიან. ამის გარდა, ბათუმის სასწავლებლებშიაც იჩინეს თავი. ოსმალეთის სასულიერო წოდება ქარ-

თველ მაჰმადიანთა საქმეებს გაფაციცებით ადევნებს თვალყურს და აღარ იცის რა ჰქმნან, შიშით ლამის თავები დაიხოცონ. მთელი ოსმალეთის თათრები შეუძრავთ და ის აზრები გაუვრცელებიათ, რომ თუ საქართველოში ქართველ თათრებს ჩვენ არ ვუბატრონეთ, უამისოდ მათ სულ მოკლე დროის განმავლობაში გააქრისტიანებენ, გააქართველებნო.

ამ საქმისათვის მათ ფუფილი ჰქონიათ შეკრებილი და სამოციქულოდ ანუ სამქადაგებლოდ კაცებიც ჰყოლიათ მომზადებული, რომელიც აღრიდგანვე უგზავნიან მათ საქართველოში და ამ პირებს დიდი ზეგავლენაცა ჰქონიათ საერთოდ ყველაზედ, როგორ უცქერის ოსმალეთის მთავრობა ამ ხალხს ამაზედ არავინ—რა იცის და ცხადი საქმეა, მათი წინააღმდეგი არა ექნებათ რა. აი ამის დასამტკიცებელი საბუთიცა: შარშან ერთი აჭარელი ოსმალეთში წავიდა, დროებით, მას აჭაური პასპორტიც ჰქონია. იქ ამან დროს გადააცილა, აღარ მოვიდა, რამდენიმე ხნის შემდეგ, გაჩნდა, მაგრამ როგორც გაჩნდა, თან ოსმალის პასპორტი მოიტანა, რომ იგი ვითომც ოსმალის ქვეშევრდომია და ნება ეძლევა რუსეთის იმპერიაში მიმოვიდეს. ეს გარემოება აჭარის უფროსმა მალე შეიტყო. აჭარელი დაიბარა და დავიანების მიზეზი ჰკითხა. პასპორტის ვადაც რათ გადააცილნო. მან თავისი ქვეშევრდომობა უარყო და ოსმალის პასპორტი უჩვენა. იგი მაშინათვე სამართალში მისცეს. ასეთი მაგალითი კი აქ მეტად ხშირად ხდება, ასე რომ მათი აღნუსხვა შეუძლებელია.

ართვინის ხილთან ამ დღეებში ჭოროხში ბანაობდა ერთი ჯარისკაცი, რუსის ქრისტიანი, რომელსაც ორი თვეა უკლდა სამსახურის გათავებამდე. ეს საწყალი უცაბედად ჭოროხმა დასძლია, ამ გარემოებას იქ მყოფმა მუსულმანმა მენავეებმა შეატყეს, მაშინათვე აქეთ-იქით ეცნენ და დაიძლინენ, რომ რუს ჯარისკაცისთვის გამოყვანაში შველა არ მიეცათ. ართვინის პრისტავმა ამ გარემოებას სასტიკი ყურადღება მიაქცია, მაგრამ რას გააწყობდა, როცა მოღვებისაგან მცნებითა ამით დატოვებული, ქრისტიანი გინდ იხრჩობოდეს, მაინც არ უშველოთ და არ გამოიყვანოთ, თორემ ცოდვა არისო. მენავეებმაც თავიანთი სჭულიერი ვალი შეასრულეს.

ამის წინად ოსმალეთიდან ერთი ოჯახი დაბრუნდა და თავის სოფელშივე მოვიდა; ვისაც წინეთ მამული გარდასცა შეეცილა და დავა დაუწყო, მე ოსმალეთში ვერ გაველი, ჩემი მამული დამიბრუნეო. ამზედ დიდი დავა გაიმართა, ახალი პატრონი პირობის წერილზედ იდგა და ძველი კიდევ ამას ამბობდა, რომ, რავეცა, რაკი უკან მოველ, მამული დამიბრუნე და შენს ფულს წერილად გადაგიხდო. ასეთი მამულების გარდაცემა ერთმანეთში შინაურულადა ხდება, ჩუმათ, ასე რომ ადგილობრივ მთავრობას არაფერს ატყობინებენ, რადგანაც აქედან წასულ კაცს უფლება არა აქვს თავისი მამული სხვას გარდასცეს, ან მიჰყიდოს. ასეთ შემთხვევას კაცი ყოველ სოფელში ნახავს ყოველ დროს.

მთელმა კუთხის ქრისტიანებმა კარგათ იციან დღეს, რომ მთელი ლივანის ქართველი მაჰმადიანები რაღაც ჩურჩულში არიან და ოსმალეთში გადასახლებას აპირებენ. ბორჩხის მცხოვრებნი მხოლოდ მისთვის ზრუნავენ, ფულს აგროვებენ და დღეს თუ ხვალ წასვლას აპირებენ, ძლიერ ბევრნიც წავიდნენ და დღესაც მიდიან, ვითომც და დროებით, რისთვისაც ბათუმის ოლქის სამმართველოდამ

მოწმობასაც იღებენ. იქედგან ესენი აქ აღარ მოდიან ვიდრე დიდს სიღატაკეში არ ჩასცვივდნენ. დღეს ესენი ისე აღარ ლაპარაკობენ და იგინებიან, როგორც ამ ათის წლის წინეთ იყვნენ. დღეს ჩუმად არიან და ამ სიჩუმის დროს დიდ სამზადისში არიან გარდასახლებისათვის. ამ საქმეში დიდს მონაწილეობას [ღებულობენ] ოსმალთგან შემოსული მოლები, ხოჯები, სოფისტები და ხაფიზები. ამ დღეებშიც გაჩნდნენ ოსმალთგან ჩუმად შემოსული ხოჯები, რომლებიც უფრო ყრუ ადგილებში დადიან და ჩუმიდა ჰქადაგებენ.

მთელმა ადგილობრივმა რუსეთის მოხელეებმა ძლიერ კარგათ იციან, რომ აჭაურს მაჰმადიანებში რალაცა ჩუმი ჰქადაგება და მზადებაა, რომ გარდასახლდნენ, მაგრამ ვერაფერს ვერა ღონობენ. შარშან კიდევაც იქმნა გარკვეული და ერთი მოთავეთავანი სამართალშიც იქმნა მიცემული. თბილისის პალატამ გაარჩია ეს საქმე და სამართალში მიცემული პირი დამნავეთ იცნო, სასჯელი მიესაჯა, მაგრამ მოასწრო ამან და საქმის მოთვებამდე ოსმალეთში გაიქცა.

თვითონ ხალხი კი შესანიშნავი ხალხია; ყველა საქმეში ნიჭი ეტყობათ და ამ ბოლო დროს სწავლ-განათლებას ყურადღება მიაქციეს, მაგრამ უბედურება ეს მოლები და ხოჯები, რომელნიც ოსმალეთიდან ჩუმად მოდიან და ამ საწყალს ხალხს ათასნაირ ბოროტებას უქადაგებენ, არ ასვენებენ, მამაპაპეული ბინიღანა ჰშლიან და ამ მოშლით თვითონაც სარგებლობენ.

ბევრჯერა თქმულა და კიდევაც იგივე უნდა გავიმეოროთ, რის ვიდრე რუსეთის მთავრობა ამ კუთხეში ოსმალთგან ხოჯებისა და მოლების შემოსვლას არ მოსპობს და მათ ბათუმში არ დაუნიშნავს სასულიერო სასწავლებელს, იმ დრომდე ამ კუთხის ერში მათი გავლენისა არაფერი არ დამყარდება, როგორც ეს დღემდესაც არ დამყარებულა.

ზაქარია ჭიჭინაძე.

ესა, ფონ. 480, საქ. 1696, ფურ. 21. დედანი, სტამბური წესით დაბეჭდილი.

13. 1902 წლის ივნისის 24. — ზ. ჭიჭინაძის წერილიდან „ქართული მწიგნობრობის ისტორიიდან. ექვთ. ხელაძის სტამბის 30 წლის არსებობის დღესასწაულის გამო“.

...საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ ექვთიმე ხელაძეს ბექვდის ასპარეზზედ საკმარისი შრომა მიუძღვის, მის ცხოვრებასთან მჭიდროთ არის დაკავშირებული ჩვენი სტამბის აღორძინების საქმე და მისი წარმატება. უნდა მოგახსენოთ, რომ თუ ოდესმე ქართული სტამბის აღორძინების ისტორია დაიწერა, იქ ექვთიმე ხელაძე ისეთსავე საპატიო ადგილს დაიკავებს, როგორც მაგალითებრ მის დროის პატივცემული ქართველი კათოლიკე მესტამბე სტეფანე მელიქიშვილი, რომელიც აგრეთვე გამომცემელი იყო გაზეთ „დროებისა“ დაარსებიდანვე, მასთანვე სხვაფორივაც ამაგდარი და ცნობილი ჩვენი სტამბის ასპარეზზედ. ამ პირმა და მისმა სტამბამაც მეტად დიდი სამსახური გაუწია ქართველობას, მას დიდი ამაგი

მიუძღვის ჩვენს მწიგნობრობაზედ. ამ სტამბის შრომასა და განვითარებასა დიდი ბაქრაძესაც დიდი შრომა აქვს დადებული, მასთან ვახტანგ თულაშვილს, ნიკოლოზ ლოღობერიძეს, გ. წერეთელს და სხვათა. ს. მელიქიშვილის სტამბის შემდეგ, თითქმის მთელ საქართველოში ექვთიმე ხელაძის სტამბა ითვლებოდა ერთადერთ სტამბად, სადაც მართლაც და ქართული წიგნებიც იმავე სიუხვით იბეჭდებოდა, როგორც მელიქიშვილის სტამბაში.

დღეს რომ ასე გამრავალდა ჩვენი სტამბები, ყველა ეს სულ მომდევარნი არიან მელიქიშვილის და ექვთ. ხელაძის სტამბისა. ამ სტამბათა გამაგრების ნიადაგის და ქართველთ შორის ქართული წიგნების ბეჭდვის განმტკიცების და აღორძინების შედეგია. უნდა მოგახსენოთ, რომ ს. მელიქიშვილის და ექვთ. ხელაძის სტამბათა არსებობის საქმეს მეტად დიდი მომავალი მოჰყვა. ბრწყინვალე შედეგი და დიდებით აღსანიშნავი გარემოება, რა გარემოებამაც ქართული წიგნების ბეჭდვის საქმეც ერთიანად მაღლა ასწია და ააღორძინა. დღეს ქართველი ერის ცხოვრების ასპარეზზედ ქართული წიგნების ბეჭდვის საქმე გაბრწყინებული, გამაგრებული. ამ სიმაგრეს და ძლიერებას ცხოველის შუქით და სინათლით ასულმეტყველებს და აბრწყინებს ქართული სტამბა და მისი გამაგრებული ჩარხი. მისი მანქანა, დაზგა და სხვა იარაღები. მეტად ძნელი საქმე იქნება, რომ მომავალში ან ამ სტამბის ასპარეზი და მისი ძალა და ან ამ სტამბის მქონე ერი და მისი ავტორიანობა რომელიმე გარემოებამ ანუ პირობებმა ჩანთქას და მიწასთან გაასწოროს, მას ვერაფერს მოერევა, ვერაფერს შესძლებს მის დაცემას და განადგურებას. ქართული სტამბის ძლიერება და ძალა არის სახსარი თვით ქართველი ერის, ქართველის გვარის, მის ენის და მწიგნობრობის განვითარების და მოქალაქობის წარმატების გაძლიერების, რომელსაც ადვილათ ვერავითარი მოსავალი ვერ გააქრობს, ვერ აღგვის დედამიწის პირიდან. ასეთია გარემოება ქართული სტამბის, ასეთი პირობები ჰქვლობს მას და ამავე პირობების ზვირთებს და ნაკადულებს შეადგენენ ქართველი მესტამბენი, რომელის წევრათაც ითვლება აქ მოხსენებული ექ. ხელაძე.

ექვთიმე ხელაძის სტამბის გახსნა, მისი მოღვაწეობა სტამბის ასპარეზზედ და მოქმედება აღსანიშნავია იმითაც, რომ ამ პირმა თავის პირველის დღიდანვე სტამბის ხელობის შესწავლის და სტამბის გახსნისთანავე ქართული სახალხო წიგნების ბეჭდვის საქმესაც ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია. მან სტამბის გახსნის უმაღლესე დაიწყო ქართული სახალხო წიგნების ბეჭდვა და უნდა ითქვას, რომ მესტამბის გარეშე ქართულ წიგნთა გამოცემის სახელიც დაიმკვიდრა. მისგან იმავე თავითვე დღემდე ძლიერ ბევრი ქართული წიგნებიც გამოცემულა. ბევრი მისი გამოცემა ჩვენი მწერლობის ასპარეზზედ საყოველთაოდ იქონიებს მნიშვნელობას. ოდესმე ქართული სიტყვიერების და მწერლობის ისტორიის დამწერიც მოიხსენიებს ექ. ხელაძეს, ვითარცა ქართულ მესტამბეობასთან ერთად ქართული წიგნების გამოცემილადაც, ექ. ხელაძის გამოცემლობის შესახებ უნდა აღვნიშნოთ, რომ მან მეტად საჭირო დროს დაიწყო ქართული წიგნების ბეჭდვა, ისეთ დროს, როცა საქართველოში ქართველთა შორის წიგნის ბეჭდვა ჰაჰანებდათაც არ იყო. მთელი წლები ისე გადიოდა, რომ ქართულს ენაზედ სულ პატარა წიგნებიც არ იბეჭდებოდა. ასეთ გარემოებაში მოთავსებულ ქართველთათვის

ექ. ხელაძის სტამბამ ის გავლენაც იქონია, რომ მათთვის ექ. ხელაძის მსგავსი პირები სხვა ახალგაზრდა ქართველებიც წახალისა წიგნების ბეჭდვის საქმეში, მან ბევრს ქართველს შეაჩვია წიგნის ბეჭდვის საქმე. ბევრს გაუადვილა იგი და ბევრი ქართველის გული მორთო და შემოსა ქართული წიგნების გამოცემის სურვილით. მის გაძლიერებით და აღორძინებით.

წიგნების გამოცემის გარდა, ექ. ხელაძემ, საქართველოს დიპლმატურ და სოფ-
ლებშიც პირველად დაიწყო ქართული წიგნების ტარება. მაგალითებრ, თბილის-
შიადა ამან პირველად წაიღო გურიაში ქართული წიგნები და დაუწყო [კაქრცე-
ლებს, თვით საერთო ბაზრობაზედაც მიდიოდა, თან წიგნები მიჰქონდა და ჰყი-
და. რაშიც ჯეროვან დახმარებას აძლევდნენ ადგილობრივი ქართველი მოხელე-
ნიც, ყველა მოხელე ექ. ხელაძის საქმეს სიამოვნებით უშვებდა, მხარს აძლევ-
დნენ. რომ გურიაში პეტრე-პავლობას, ნაგომრობას და სხვა დღესასწაულებშიც
წიგნები ეტარებინა. მისი წარმოება არ მოესპო. ამ საქმემ გურიაში ნიადაგი
იპოვა და ფეხი გაიმყარა. შემდეგ დროებში იქ ექ. ხელაძის გარდა სხვებიც
აღმოჩნდნენ წიგნების მბეჭდავ-დამტარებელ-გამყიდველ-გამავრცელებლად.

უპირველესობა კი ამ პირს ეკუთვნის. და მის შრომის აღსანიშნავია, რომ ასეთ დამოუკიდებელ ადგილებში ექვთიმე ხელად ქართულ წიგნებს ხშირად მუშტადმაც არივებდა. აქა-იქ სამკითხველოებს და სკოლებსაც მრავლად და კარგა რიცხვს ქართულ წიგნებსაც სწირავდა. იმერეთს გარდა ქართული წიგნების ტარება თბილისის ახლომახლო სოფლებში დაიწყო, როცა კი სადმე დღეობა იქნებოდა, მაგალითებურ, მცხეთობას მან წიგნები პირველად 1875 წელს წაიღო. ეს პირველი მაგალითი იყო. წიგნები ძლიერ ცოტა გაიყიდა, მაგრამ ამ გარემოებაში მაინც არ დააბრკოლა. შემდეგ აქ წიგნებს ყოველთვის ატარებდა და მას გარდა სხვაგანაც მიჰქონდათ. დღეს ეს საქმე წინ არის წასული და იგი ყველასათვის ცნაული გახლავთ. ამასთან ექვ. ხელად დროს შოულობდა და ხშირად წერილებსაც კი სწერდა გაზეთ „დროებაში“ და „სასოფლო გაზეთში“.

სასტამბო საქმეების მართვით და მუშაობით ისე წავიდა წიხ. რომ ექ. ხელაძემ 1879 წ. შეიძინა მსწრაფლ-მბეჭდავი მანქანა. სტამბის ასე მოწყობამ მას შესძინა დიდი საქმიანობაც. ამის სტამბაში იქმნა შეკრებილი დასაბეჭდათ ყველა ქართული გამოცემანი, ერთი სიტყვით. არ დარჩა რამე ქართული გამოცემა, რომ იგი ხელაძის სტამბაში არ ყოფილიყო დასტამბული. სტამბა საქმიანობით ხშირად ისე იყო დატვირთული, რომ მბეჭდავი მანქანა დღე და ღამე მუშაობდა. ბევრს ქართულ წიგნს მიწიჭებია ამ სტამბის საშუალებით ნათელი, ისიც უნდა ითქვას, რომ ექ. ხელაძეს ქართული წიგნები ყოველთვის იფადა უბეჭდავს. 1875 წელს ყველა საეკლესიო საბუთების ბლანკები და საეკლესიო ხელცარი წიგნები რუსეთში იბეჭდებოდა და ექვთიმე ხელაძის მეცადინეობით და ფასდაღებებით თბილისში იქნა გადმოტანილი, რომელიც დღესაც მის სტამბაში იბეჭდება და რამდენიმე პირი პურსა სჭამს. ამითი შესანიშნავია მისი ამბავი.

სასტუმრო საქმეთა გარეშე ექ. ხელაძე სხვადასხვა საზოგადო საქმეებშიც იღებდა და იღებს კიდევაც მონაწილეობას. მაგალითები: 1890 წ. იგი ამორჩეულ იქმნა ქაშუეთის წმინდა გიორგის ეკლესიის მნათედ და აქ იმას 10 წლის განმავლობაში ყოველთვის სიამოვნებით ირჩევდნ. ამ ხნის განმავლობაში ერთგულ

სამსახურისათვის მთავრობისაგანაც იქმნა დაჯილდოებული სტანისლაის მესამე სარისხის ორდენით.

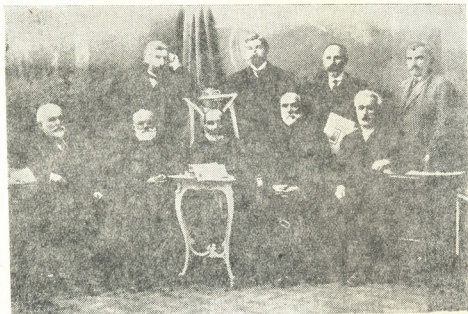
1896 წ. მთავრობის განკარგულებით 8 თვით შეჩერებული იქმნა ერთადერთი დღიური ქართული გაზეთი „ივერია“. ამ ამბავმა ბევრი ქართველი შეაწუხა. მთელი ერი უგაზეთოდ დარჩა. ამ დროს, ე. ი. 1896 წ. დამლევამდე ექ. ხელაძემ მთავრობას თხოვნა მისცა და დღიური ქართული გაზეთის გამოცემის „წყაროს“ ნებაართვა სთხოვა. თვით გამომცემლად იყო დანიშნული და რედაქტორად სხვა პირი ჰყავდა დასახელებული. ამ საქმისათვის იგი პეტერბურგშიაც წავიდა და მეცადინეობდა ნების აღებას. მაგრამ ეს ვერ მოუხდა და მალე ე. გუნიას „ცნობის ფურცელი“-ს გამოცემის ნებაართვა მოუვიდა, ამიტომ ექ. ხელაძემ თავის განზრახვას თავი დაანება, თორემ უამისოდ ექ. ხელაძე უსათუოდ დღიურ ქართულ გაზეთსაც გამოსცემდა.

წელს, 1902 წ. 24 ივნისს, ამდენ საქმეთა შემდეგ, ბ. ექეთიმე ივანესძე ხელაძემ შეასრულა 30 წელწადი მას შემდეგ, რაც იგი ქართული სტამბის ასპარეზზედ საკუთარის სტამბით იმოქმედა. როგორც ძველით, ისევე დღეს ექ. ხელაძის სტამბა დატვირთულია სხვადასხვა ქართულის გამოცემებით და როგორც უწინ, ისევე დღეს ამ სტამბაში ბევრი ვრცელი ქართული წიგნი გამოსულა და უშეკელია კიდევაც გამოვა. ვალად ვრაცხო დღეს აღვნიშნოთ ამ სტამბის 30 წლის არსებობა და ამ ხნის განმავლობაში მისგან სარგებლობის მოტანაც ქართველთ წინაშე.

ენიატრებთ სულით და გულით, რომ ამ სტამბას შემდეგაც ისევე შეესრულებინოს თავისი ვალი, როგორც ეს დღემდე იყო. ექ. ხელაძის სტამბის არსებობის მოგონებით ჩვენ ვიგონებთ არა მარტო მის არსებობას და შრომას, არამედ ყველა იმ პირთა და მუშაკთაც, რომელნიც ამ სტამბაში მუშაობდნენ და ქართულ საქმეებსაც პირნათლად ასრულებდნენ. ექ. ხელაძის სტამბის მოგონება და პატივისცემა ჩვენ ცხადს საბუთს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ქართველნი შეძლებიან და გვარად სასტამბო საქმეებს პატივით მოიხსენებენ და ვისაც კი ამის ასპარეზზედ დამდგარათ ნახავენ, ყველა იმათ შრომის ჭეოვან პატივს აგებენ და [და]ფასებენ.

ასოთ-ამწყობლობაში აღმოჩენილი შრომის მოყვარეობა ექ. ხელაძეს „ცისკრის“ რედაქციაში ყოფნის დროსვე შეეცყო. მუშაკობით ივ. კერესელიძე გახარებული იყო. ამ დროს რედაქციაში მობრძანდა აკაკი, ივ. კერესელიძემ აკაკის სიამოვნებით აუწყა, რომ ჩემს სტამბას ერთი გურული საოცარი ახალგაზრდა ხელოსანი ამოძრავებსო და თან უჩვენა ექვთიმე, როგორც ასოთამწყობი. მართლაც, და ექვთიმე ხელაძე შესანიშნავი ხელოსანია. იცის კარგათ ხელური კითხვაც და ამოწყობაში მას ძნელად რომ რომელიმე მუშაკი ხელოსანი შეედაროს, მას მთელი დამეობით შესძლებია მუშაობა და სუფთათ საქმის კეთება. სულ ასეთი პირობები და გარემოება იყო, რომ მისი ნაშეგირდალები ყველანი თუ არა, უმრავლესი ნაწილი მაინც დიდი შრომისმოყვარეობით არიან აღვსილნი, შრომისმოყვარეობის გარდა ყველა იგინი ექ. ხელაძის სტამბაში ქართული მწიგნობრობის სიყვარულითაც ხელმძღვანელობდნენ, კითხვას ეჩვეოდნენ და სამერძისოთ ქართულ მწიგნობრობის მცოდნეთაც რჩებოდნენ.

ზაქარია ჰიჭინაძე მეგობართა შორის

სხედან (მარცხნიდან მარჯვნივ): სოსიკო შერკვილაძე, ივანე როსტომაშვილი, ზაქარია ჰიჭინაძე, კოწია თავართქილაძე, სპირიდონ ჭელაძე.
დგანან (მარცხნიდან მარჯვნივ): იოსებ იმედაშვილი, მიხეილ გაჩეჩილაძე, ისიდორე კვიცარიძე, ვასო ვადილია.

საქართველოს სსრ ფოტო-ფონო კინოდოკუმენტების არქივი, საბ. 411.

როგორც თავშიაც ვსთქვით და ამას წინეთ გაზეთ „ცნობის ფურცელშიაც“ გამოთქვეს, ჩვენშიაც უკვე მოვიდა ისეთი დრო და გარემოება, როცა ჩვენც უნდა პატივით შევხედოთ ჩვენი სასტამბო მუშაკთა და მათი შრომის თავაზი და თანაგრძნობაც საქვეყნოთ ველიაროთ, რადგანაც ეს ვალია შესმენილის და შორის-მხედველის ერის. ამიტომ გვენატრება სულით და გულით, რომ ექ. ივანეს-ძე ხელაძის საქმის მიზნაძენი ჩვენში მრავლად გამოსულიყვნენ და ქართველთ შორისაც უფრო დიდის წარმატებით წინ წასულიყვნენ.

დღეს ექ. ხელაძის სტამბა ქალაქ თბილისის სტამბებთ შორის პირველ ხარისხის სტამბათა რიცხვში ითვლება. სანატრელია და საქები, როცა ასეთ ხელოსან მუშაკთა შრომა ფასდება და მის შეძლების და გვარად ჯეროვან პატივისაც სცემენ. ეს პატივისცემა ექ. ხელაძის სტამბამ, ერთად თვით ექ. ხელაძესთან დიდის აღსავსებით დაიმსახურა. და ამიტომ დღეს ჩვენ მაღლობს და პატივისცემას ორივეს უძღვნი.

ზაქარია ჰიჭინაძე.

ზ. ჰიჭინაძე. ექვთიმე ხელაძის სტამბის 30 წლის არსებობის გამო. თბილისი, 1902 წელი.

14. 1906 წელი. — ზაქარია ჭიჭინაძის მოხსენება წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების გამგეობისადმი მის მიერ გამოცემული წიგნების მაჰმადიან ქართველებში გავრცელების შესახებ.

ქართველ მაჰმადიანთა შესახებ გულდაწყვეტილი ვიყავით. მათში განათლების და ფანტიკოსობიდან განთავისებობისა ვერაფერს ვხედავდით. ბევრი მწაზრობის და წერის შემდეგ, ხსენებულს კუთხეში მგზავრობას 1896 წლიდან თავი დავანებეთ. მიზეზი თავის დანებებისა ის გახლდათ, რომ ჩვენ რამდენიც უნდა სიკეთე გვეთქვა, იგინი მაინც ყველაფერზედ უარს ამბობდნენ. ჩვენი არაფერი სწამდათ, ჩვენი საუბარი უმნიშვნელოდ მიაჩნდათ, არ სწამდათ ეროვნება, შემეცნებითი თვისი ენა. მწიგნობრობა და სწავლის მიღება, ყველაფერს ამღვრეულის თვალთ უმხერდნენ. ყველაფერს უარყოფდნენ. ქართველს გიჟურებს უწოდებდნენ. იტყვოდნენ: თქვენი არაფერი გვინდა, არც წიგნი, არც ენა, არც სწავლა და არც სამშობლო ქვეყანა. ჩვენ თათრები ვართ. ჩვენი ენა, წიგნი, ისტორია სამშობლო თათრისა არის, ყველაფერი თათრულია და ჩვენც თათრები ვართ.

ეს იყო მათი პასუხი და ასეც ოცნებობდნენ. ამან გული გაგვიტეხა. მიტომ გამოვეთხოვეთ მოგზაურობას და მათთან საუბარს. მას შემდეგ განვლო 10 წელმა და 1905 წ. ზაფხულს განგებ წავედი აჭარაში. ამ წასვლას თავის მიზეზი ჰქონდა. ჩვენდა მოულოდნელად სურათი შეცვლილი დამხვდა. ცხოვრებას თურმე დიდად უმოქმედნია მათზედ. იგინი მცირედ ფანტიკობიდან გამოსულან. თვალი გაუხედათ. ქართულის წიგნების კითხვაც დაუწყევიან, წიგნებთ შორის მათში გავრცელებულა თვია ახალი დროის წიგნებიც. ასეთი წიგნები გავრცელებულია უფრო ისეთ პირებში, რომელთა ოდესმე ბათუმის რომელიმე ქარხანაში უმუშავნიათ. ასეთ პირთა რიცხვი მათში დღეს თვალთ-საჩინოდ მოჩანს. იგინი ქართულ ენას, ქართველებს და საქართველოს ისტორიის შესწავლას დაუყოვნებლივ ითხოვენ, ითხოვენ აგრეთვე თავიანთ ქვეყნის და ერის ისტორიას მკვლს. თუ თანამედროვე ცხოვრების შესახებ სხვადასხვა წიგნებს. ნამეტურ სამცხე-საათაბაგოს ოსმალთაგან დაპყრობას, ქართველების გათათრებას და გაგებას მის თუ მათს სამშობლოში ოსმალთაგან დაპყრობის შემდეგ რა წვა და აზრებია ხდებოდა. ყველა ამ საქმეთა მიხედვრის და აღორძინების დასაწყისის მიზეზნი გახლავან ბათუმში მცხოვრებ ახალ საქმის მოღვაწე ქართველთა მამულიშვილები, რომელთაც ბათუმის მუშებს დიდი სამსახური გაუწიეს. მათში ბევრი რამ განაგრცა და თვალი აუხილეს.

ასეთ საქმეთა პატივისცემით განღვიძებულნი ადრევე ვიწყებ სხვადასხვა ისტორიული მასალების კრება და წერა. ამ მასალების ზოგი „დროებაში“ დაიბეჭდა. ზოგი „ივერიაში“, „ცნობის ფურცლებში“, „კრებულში“, „კვალში“ და „მოგზაურში“. სადღეისოდ ყველა ამ მასალაში ჩვენ მოვამზადეთ ქართველ მაჰმადიანთათვის სხვადასხვა საკითხავი წიგნი. მდებარედ შედგენილი. რომელთაც კითხვაც მათში კარგად აღორძინდებ.

მადლობა ღმერთს. რომ ამასაც მოვესწარი. გულდაწყვეტილთ მოგვეცა იმედი ჩვენის მოძიების დიდის ხნის დაძინების შემდეგ განღვიძებისა.

ეხლა ჩვენი ზნეობრივ ვალს შეადგენს. რომ ვისარგებლოთ ქართველ მაჰმა-

დიანთ თუნდ მცირე ნაწილის თვალის გახილებით და რაც შეიძლება დროით მიეწოდოთ ისეთი წიგნები, რაც კი მათ კარგად ვაცნობს როგორც ჩვენ წინაპართ ვითარებას და ცხოვრებას, ისევე იმასაც, თუ მათ მამაპაპებს რა წვალე-ბით და ტანჯვით მიუღიათ ისლამი, რა ბრძოლით და სისხლის ცრემლის ღვრით დაუთმიათ სამშობლო ოსმალთათვის, თავიანთი ვინაობა, ენა, მწიგნობრობა და ზნე-ხასიათები, ვიტყვით იმასაც, რომ ეს წიგნები ქართველ მაჰმადიანთ მოზარდ თაობას მარტივად შეუწყობს ხელს, ეს წიგნები მათში უადვილესად გაარღვევს ზვას, მერე, სამშობლოს ვინაობის ცნობებით აღესილნი პოლიტიკურსა და ეკონომიურს ასპარეზზედაც ადვილად გამოვლენ: 1. სამცხე-საათაბაგოს გათათრება, დაბეჭდვად უკვე. 2. ისტორია ოსმალის საქართველოსი. 3. ახმედ ფაშა ხიმშიაშვილი და მისაგან სამცხის ავტონომიის თხოვნა 1827 წელს. 4. ქართველ მაჰმადიანთ გვარის ფაშების 1639—1879 წლამდე. 5. ალი-ფაშა-თავდგირიძე და მათი გვარის ღალატი საქართველოს წინაშე. 6. ქართველ მაჰმადიანთ თანამედროვე პირნი და ქართველობის პატივისცემელნი. 7. სასულიერო წოდების ქართველ მაჰმადიანთა 1640—1905 წლამდის. 8. მედრესე და მექთები ანუ ქართველ მაჰმადიანთ თათრული სკოლები 1670წ. 9. გურჯის ტანის ქალი და მრავალ-ცოლია-ნობა ქართველ მაჰმადიანებში. 10. რა ენით უნდა განათლდეს ქართველთ მაჰმადიანთ შვილები. 11. ერუშეთის (არტაანი, — არდაგანი) გათათრება და ქართული ენის დაკარგვა. 12. ლაზისტანი და ჭანეთი, აღწერა ხალხის, გათათრების და ლაზურთ ენის. 13. შავშეთი და იმერხევი და ქართული ენის ვითარება. 14. ცრუ-მორწმუნეობა ქართველ მაჰმადიანთა და მათი ცხოვრების იარები. 15. კინტრისის ხეობა და ბათუმის დაარსების ისტორია. 16. მურღულის ხეობა, იქაური მღვ-ნეულობა და ქართველი მაჰმადიანები. 17. ზეგანი და ქართველ მაჰმადიანთა სოფლების და ხალხის აღწერა. 18. აქარა, აღწერა სოფლების, ხალხის, ძველის გვარების, ბეგების და სხვანი. 19. მუჰაჯირი, ანუ გარდასახლებულნი ოსმალეთ-ში. სად რა ადგილებში სცხოვრობენ. 20. მაჭახელი, სოფლები, ხალხი და ძვე-ლად მაჭახლური იარაღის კეთება მათში. 21. ლივანა, ანუ ლივანის ხევი, ესე იგი მთელი ჭოროხის ხეობა. 22. საფარ-ფაშა-ჯაყელი, როგორც პირველად გათათრე-ბული და გამათათრებელი მათი. 23. ფუხარა, ანუ ხელმოკლენი და შეუძლონი ქართველ მაჰმადიანები. 24. ხელოსნობა, ვაჭრობა და სხვადასხვა საქარხნო და სავაჭრო საქმეები მათში. 25. გემებისა, ნავებისა და ხომალდების კეთება ლი-ვანისა და ლაზისტანში. 26. დღევანდელი რიცხვი ქართველ მაჰმადიანების და მათში ქართული ენა. 27. სახალხო ლექსები, ანდაზები, შაირები და სიმღერები. 28. ძველებური ამბები, ლეგენდები და გადმოცემანი მათ წინაპართა შესახებ და 29. აქარის, ლივანის, მაჭახლის, შავშეთის და ქობულეთის გათათრება, დაიბეჭ-და უკვე.

ოცდაათი წიგნის ფასი ღირს სამი მანეთი. ვინც რას მოაწერს ხელს, მათ წიგნებიც იმ გვარად მოუვთ, თითო წიგნი უნდა დაიბეჭდოს 1200 ცალი, ნახე-ვარი აქედამ ქართველ მაჰმადიანებში დარიცდება უფასოდ.

ზ. ჭიჭინაძე.

ცსსა. ფონ. 481. საქ. 1004. ფურ. 75. დედანი, სტამბური წესით დაბე-ჭდილი.

15. 1907 წლის მაისის 30.— ზაქარია ჭიჭინაძის ანდერძი.

Тысяча девятьсот седьмого года мая тридцатого дня явился ко мне, Илье Ивановичу Цинамзгварову, тифлисскому нотариусу в конторе моей, находящейся на Вельяминовской улице, в доме номер второй, известный мне лично и к совершению актов законную правоспособность имеющей тифлисский гражданин Захарий Игнатьевич Чичинадзе, живущий в девятом участке города Тифлиса, в своем доме, в сопровождении лично известных мне свидетелей: дворянина Левана Джимшеровича Пирадова и тифлисских граждан: Самсона Никитича Гарибова и Герасима Алексеевича Мартирузова, живущих в городе Тифлисе: первый — в седьмом участке, в своем доме, второй — в шестом участке, в доме Манташева и третий в пятом участке, в своем доме и, объявил, что он, Чичинадзе, желает совершить нотариальное духовное завещание следующего содержания: я, тифлисский гражданин Захарий Игнатьевич Чичинадзе, находясь в здравом уме и твердой памяти, на случай смерти моей, объявляю следующую волю мою: все мне принадлежащее движимое и недвижимое имущество, в чем бы таковое не заключалось и где бы ни находилось, словом все без остатка, что останется после моей смерти, принадлежащее мне, я завещаю Обществу распространения грамотности среди грузинского населения. Проект сего акта читан завещателю в присутствии вышепоименованных свидетелей, и по одобрении оного и удостоверении, что он по доброй воле желает совершить этот акт и понимает его смысл и значение, внесен в актовую книгу из которой вновь прочитан тем же порядком. Выпись на гербовом листе в один рубль двадцать пять копеек следует выдать завещателю Чичинадзе, после смерти которого она должна быть представлена в Окружной суд на утверждение. Тифлисский гражданин Захарий Игнатьевич Чичинадзе. При совершении сего акта, собственноручно при нас подписанного завещателем Захарием Чичинадзе, находившемся при этом в здравом уме и твердой памяти, свидетелями были, дворянин Леван Джимшерович Пирадов, тифлисский гражданин Самсон Никитич Гарибов, тифлисский гражданин Герасим Алексеевич Мартирузов. Нотариус И. Цинамзгваров.

Выпись эта, слово в слово сходная с подлинным актом, внесена в реестр 1907 года, под № 3563 и выдана тифлисскому гражданину Захарии Игнатьевичу Чичинадзе, в присутствии вышепоименованных свидетелей. 1907 года, мая 30 дня.

Нотариус И. Цинамзгваров.

ცხსა, ფობ. 481, საქ. 1035, ფურ. 2. პირი, ხელით ნაწერი.

6. 1908 წლის ნოემბრის 7.— ზაქარია ჭიჭინაძის მოხსენება წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი მისი აქარაში გამგზავრებისა და იქ ქართველ მაჰმადიანთა შორის ქართული წიგნების გავრცელების შესახებ.

ოქტომბრის ნახევარს, მე წავედი აქარაში. თან „ყურანი“ მქონდა, „ნაკადულის“ წიგნები და სხვა წიგნაკები ქართველთა გათათრების შესახებ. 25 ოქტომბერს ქართველთა თათრების ბაირაში იყო. ამ დღისათვის ყველგან სადაც კი ვიყავი, ეს წიგნები დავარიგე. აქარაში ქართული წიგნის კითხვა საკმარისად აღმოჩნდა. 400 ცალამდის წავიდა მცოდნე პირთა შორის ასევე სხვა წიგნები. იქიდან დაბრუნებისას, ქუთაისში გამოვიარე, ერთ ალაგას ორი აქარელი კაცი ვნახე, ერთი ამათგანი ქუთაისის საადგილ-მამულს ბანკში მსახურობს სტრანინგ-მცველად და მეორე—ფირალოვის პაპიროსის ქარხანაში. ამათ მიცნეს, ლაპარაკის დროს „ყურანი“ მოხვეწე, ასევე სხვა წიგნები. მათ მიამბეს, რომ ქუთაისის გუბერნიაში, უფრო ქუთაისის და მის ახლო-მახლო ჩვენი კაცის 60-მდის არისო. ყველამ დავისწავლეთ ქართული კითხვანი. ასე უამბნია ორს აქარელს ქუთაისის ახლოს, სოფელ იანეთში ილიკო ხეთერელისათვის ჩემი ცნობა და თან დაუვალებათ, რომ მათ გაუგზავნო „ყურანი“ და ნათათრების წიგნები. როგორც შევითქვე ეს აქარელი ყორაელები ჩინებურად იქცევიან, მტაცავთ, მპარავთ და დამცემთ იქვრენ, არც კლამენ, არც სცემენ, არც მთავრობას აძლევენ, სასტიკად არცხვენენ თურმე და ისე უშვებენ.

გორშიც მიამბეს, რომ აქარელი ყორაელები გორის მაზრაშიაც მოუყვანიათ რამდენიმე კაცი. ეხლა მე მივდივარ ქუთაისს, მიმავალი გორშიც გავივლი, თან „ყურანი“ და სხვა წიგნები მიმაქვს, 60 კაცისათვის საჩუქრად. კარგი იქნება, რომ წერა-კითხვის სამმართველოს გამგეობამაც გადასდოს ამათთვის რამე კარგი წიგნები, 60 კაცისათვის 60 ცალი ჭავჭავაძის ლექსების და სხვა ასეთების. ესენი აქ დროებით იქნებიან, ამიტომ ხელი უნდა შეუწყოთ მათში ქართული კითხვის გავრცელებას, რადგანაც იგინი როცა შინ წავლენ, მაშინ თან წაიღებენ ყოველივე წიგნებს. ვითხოვ პასუხის მოცემას და დავსძენ იმას, რომ რამდენიმე ცალი გოგებაშვილის „დედა ენის“ პირველი წიგნიც იქნეს იქნება, რასაც ინებებთ ეს თქვენ იცით.

ზ. ჭიჭინაძე.

ცხსა, ფონ. 481, საქ. 1004, ფურ. 72. დედანი, ხელით ნაწერი.

17. 1908 ნოემბრის 17.— ზაქარია ჭიჭინაძის მოხსენება წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი ლაზისტანში მცხოვრებ ქართველ მაჰმადიანებისათვის წიგნების გადაგზავნის შესახებ.

ეხლა ჩემი მგზავრობის დროს, ვიყავი რუსეთის ლაზისტანში, იქ „ყურანი“ და სხვა წიგნები წავიღე, სხვათა შორის ვნახე, რამდენიმე ლაზი და იმათგან შევიტყვე, რომ ამ უკანასკნელ დროს, ოსმალის მთავრობის სასულიერო წოდების

საშუალებით ლაზისტანში, ლაზური ენა მოუხსიათ და მის მაგიერ ყველგან ოსმალური ენა შეუტანიათ. საქმე ისე მოწყობილა, რომ ლაზებს ტრაპიზონს და ეს კი ტრაპიზონს ახლო-მახლო, ლაზებს შორის ლაზური ენა მოსპობილა. იქ ეხლა თურმე ლაზელი ქალებიც აღარ ლაპარაკობენ ლაზურათ. ამის მეცადინეობა იქ ოსმალთს მთავრობისაგან 1855 წ. დაწყობილა. ლაზური ენის დაკარგვა შეგნებულ ლაზებს სულ სწყინდა რუსეთის ლაზისტანის საზღვარზედ. რუსის ტაშკენანში, კარგაზანს მსახურობდა ილია გვარამაძე. ამის მეუღლე ალექსანდრა გვარამაძისას, ლაზებისათვის პატარა სკოლა აქვნდა და 12 წლის განმავლობაში, ლაზებს ქართულ წერა-კითხვას ასწავლიდა. ამ სათნო პატიოსან ადამიანმა ბევრს ლაზს შეასწავლა ქართული. მისგან ნასწავლები არიან თვით უფროსი კაცებიც. ასეთნი, როგორიც არის ლიზან-მაქსიოლის მამასახლისი მეშიშ ეფენდი ზამბაია ჯაბული წერა-კითხვის მცოდნე. ასეთნი იქ სხვებიც მრავალნი არიან, ამათი ცდით, ქართული წერა-კითხვა თვით ოსმალთს ლაზისტანის ლაზებშიც შესულა. აქ ხსენებულ ქალის და მის დის საშუალებით. რომელიც ეხლა ლაზისტანის საზღვარზედ სცხოვრობს. ვიტყვი, რომ ლაზთა შორის, ქართულ წერა-კითხვის გავრცელების სასარგებლოდ ბევრი რამ გაკეთდა. ამიტომ კარგი იქნება, რომ ხსენებულ ქალს „წერა-კითხვის საზოგადოებამ“ ხანდისხან რამ წიგნები უგზავნოს ლაზთა შორის გასავრცელებლად. დაევალოს აგრეთვე იმ ქალს, რომ ლაზთაგან ჩვენს საზოგადოების რამდენიმე საპატიო წევრი აღმოეჩინოს, რომელთაც ქართული წერა-კითხვა კარგად ეცოდინებათ და რომელნიც თავს იდებენ იქით ქართული წიგნების გავრცელების საქმეს.

ლაზებში ქართული წიგნები ერთობ ადვილად ვრცელდება, რადგანაც იგი-წი მევრელებივით მკვირცხლნი და მხენი არიან როგორც ხელოსნობით, ისევე ვაჭრობაში.

გარდა ამისა, ვიტყვი კიდევ, რომ ჩვენმა საზოგადოებამ ოსმალთს ლაზისტანში გაგზავნოს ერთი მეგრელი, რომელსაც დაევალება ლაზებში ცხოვრება, მათებურნ ლექსების და ძველი ამბების კრება და მასთან პასწავლებლობა, ქართული წერა-კითხვის გავრცელება, რასაც არც ოსმალთს მთავრობა დაუფლის, რადგანაც ეს მეც ვიცი კარგად. თუ ხსენებულ საზოგადოებას მოუნდება ასეთი პირი, მაშინ მე ვუჩვენებ ერთს პატიოსან მეგრელს, სახელდობრ. მოსე კვარაცხელიას. მე მჭონდა ამასთან ლაპარაკი, საქმის გარემოება გაიცნა და სურვილიც აღძრა ლაზისტანში წასვლის და მოქმედების. მოვახსენებ საზოგადოებას, რომ ასეთი პირის დანიშვნით დიდს საქმეს გავაკეთებთ, პირველი: ლაზთა შორის გავრცელდება წერა-კითხვა და მეორე შეიკრიბება აუარებელი ძეგლებური ამბები, ლეგენდები, ზღაპრები და სხვა გადმოცემანი, რაც კი ლაზთა შორის დღემდე კიდევ არის და რაც ჩვენს ისტორიასაც დიდს მასალას და განძეულს სიმდიდრეს შესძენს.

თუ საზოგადოება თანხმობას განაცხადებს გვარამაძის მეუღლესთან მოლაპარაკებას, მაშინ განმიცხადდეს მე და დავალებას შევასრულებ. ბათუმში წავალ და ყოველივეს მოვახსენებ ზემოხსენებულ ქალს, იქიდან წერილსაც მოვაწერიებ. ასე იქნება თუ ისე, მაინც მოვახსენებთ, რომ მე მომავალ კვირას ბათუმისაკენ მიხდება წასვლა და კარგი იქნება, რომ „დედა ენის“ პირველი წიგნის

50 ცალი მომცეთ, რათა ეს წიგნები ზემოხსენებულ გვარამაძის მეუღლის დასაგვანოს ლაზისტანში. ეს წიგნები იქიდანაც მოითხოვეს ლაზებში დასარიგებლად.

ზაქარია კიკინაძე.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 1004, ფურ. 73—74. დედანი, ხელით ნაწერი.

18. 1909 წელი. — ზ. კიკინაძის წერილიდან „ლაზრენტი ტულუშის მიერ ქ. ფოთში სტამბის გახსნისა და ქართული წიგნების დაბეჭდვის შესახებ“.

.....ფოთის სტამბა ლაზრენტი ტულუშმა გახსნა 1890 წელს. ამ კეთილ საქმეში მას მხარი მისცა ა/წ განსვენებულმა ალექსანდრე მახარაძემ, რომელმაც 1880 წ. ბათუმში პირველად გახსნა ქართულ-რუსული სტამბა. თვით ლაზრენტი ტულუშმაც ამ პირთაგანს წაწავსასტამბო ხელობა, ბოლოს მასვე, ალ. მახარაძეს დაესიძა და მის მერე მოახერხა და ბათუმიდან ფოთში გადავიდა. კეთილ პირთა დახმარებით სტამბა გახსნა. თვითონ ახლა, ლაზრენტი ტულუში, 40 წელს მიღწეულია.

ფოთში მოაწყო სტამბა, სტამბაში თვით დატრიალდა, დაიწყო მუშაობა და ამწყობიც თვით იყო. მბეჭდავიც, კორექტორიც და მუშაც. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, უამისოდ მას სტამბის არსებობის საქმე ერთობ გაუჭირდებოდა. იმიტომ, რომ ახალდაწყებულ საქმეში თუ თვით პატრონი არ ტრიალებს და თუ მას ამ საქმის ცოდნა არ აქვს უამისოდ მას ძლიერ გაუჭირდება სტამბის წარმოების საქმე. ეს ჩვენ გამოცდილებით ვიცით. მაგალითებიც გვინახავს. ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ სტამბის აღორძინების და გამაგრების საქმეში მის მეუღლეს ალათია მახარაძის ასულსაც კი დიდი ამაგი მიუძღვის. ამათი სტამბის საშუალებით მეგრელთა შორის მცირედ მაინც შეანათა წიგნის ბეჭდვის სხივებმა, ამის გარდა იმათ სტამბის საშუალებით ბევრმა სტამბის ხელობაც შეისწავლა. სხვაფრივადც ეს სტამბა თავის არსებობით ფოთში, ბეჭდვის საქმეს ხელს კარგათ უწყობდა.

ფოთში პირველად ამ სტამბაში გამოიცენ ქართული წიგნები, წიგნებს შორის დაიბეჭდნ ბევრი უძველესი წიგნებიც კი VI საუკუნის და სხვაც მრავალნი. თვითონ ლაზრენტი ტულუში მწიგნობარი პირია, ქართული წიგნების მოყვარე. მისდევს ქართულ მწერლობის საქმესაც და ბეჭდავს ხშირად ქართულ სხვადასხვა წიგნებს. მიმართულებით და იდეით მთლად ცოლი და ქმარი საზოგადოებრივ პატივისცემას ემსახურებიან და შრომობენ. 1905 წელს უბედურება ეწყიათ. დროებით ამათი სტამბა დაიკეტა, შემდეგ ისევ გაღებული იქნა. ეხლა მოქმედებს. ამაზე იხილეთ მეორე წიგნშიაც.

ზაქარია კიკინაძე.

ზ. კიკინაძე. ქართული სტამბა და მეფე ვახტანგ მეექვსე. თბილისი, 1909 წ.

19. 1913 წელი. — ზაქარია კიკინაძის წერილი „ქართული მწიგნობრობის საქმე ბათუმში“.

მეტი არ იქნება, რომ მოკლედ მოგახსენოთ, თუ ბათუმში რა მდგომარეობაში იყო ქართული მწიგნობრობის საქმე. ამის გაცნობა ჩვენი აუცილებელ საპირობებს შეადგენს, რადგანაც იგი მკიდრად არის დაკავშირებული არა მარტო ადგილობრივ წევრთა უმეტეს ნაწილის გონებით და ზნეობით ზრდასთან, არამედ მთელს ქართულ გამოცემლებთანაც და უკეთ რომ ვსთქვათ მთელს მწერლობასთანაც.

ბათუმის შემოერთების შემდეგ ქართველთა უმთავრეს ნატვრას შეადგენდა შემდეგი: ბათუმში ქართული სასწავლებლის გახსნა, ქართული წერა-კითხვის გავრცელება, ქართული მწიგნობრობის მოფენა, ქართული წიგნის მალაზიის გახსნა, ქართულ მაჯის ცემიანი საზოგადოებრივი ძალის გაჩენა, დროთა მიმდინარეობის მეოხებით ბათუმში ქართველნი უკვე მოვესწარით ზოგ რამ სანუკვარ საქმეთა აღორძინებას. გაგვეხსნა სკოლა, გაჩაღდა იმერეთი ვაჭრობა, მრეწველობა და სხვანი, რაც კი კაცის თვალს ახარებს და ასიამოვნებს.

ქართველ ვაჭართა ხელოსანთა და მუშათა სიმრავლემაც ცხადად დაგვანახვა ქართული წიგნების სავაჭროს დაარსება და მით წიგნების გავრცელება, ორმა ქართველმა, სასკოლო ბეზარიონ და გერონტი კალანდაძეებმა, ბათუმში ქართული წიგნების პავილიონი გააქეთეს, შეკრიბეს ყველა ქართული წიგნები და დროის შესაფერად ყველას წინ უძღვებოდნენ. წიგნებს ავრცელებდნენ: ხელოსნებში, ქარხნის მუშებში, ვაჭრებში და მოხელეებშიაც.

ქართული მწიგნობრობის საქმე მეტად ჩინებულად მიჰყავდათ და ორასობით ასაღებდნენ: ყაზბეგის ნაწერები, აკაკის, ჭავჭავაძისა და სხვათა მოკლე დროში რადენ-რადენიმე ასობით გავრცელდა. შესანიშნავად მიჰყავდათ საქმე და მათს პავილიონში თითქმის ყველა ქართულ წიგნს ნახავდით, ამათ უმთავრეს ღირსებას ერთი ისიც შეადგენდა, რომ იგინი ქართული წიგნების ფულს გამოცემლობას და მწერლებს მალე უსწორდებოდნენ, სუფთად, თავანჯარად და მასთან ზომიერ სარგებელსაც იღებდნენ.

ასე, მაგალითად, მიჰყავდათ ხსენებულ პირებს ქართული მწიგნობრობის საქმე, მაგრამ, ზომ მოგეხსენებათ, ჩვენი ქართველების ბედი, ზსენებულ კალანდაძეები საქარხნო მუშაობისაგან ძლიერ დასუსტდნენ, ჯანში სნეულება შეეპარათ და ორივე უღროვოდ გარდაიცვალნენ და მათის გარდაცვალებით მოისპო ქართული წიგნების ბინაც. მას შემდეგ, ბათუმში, ქართული მწერლობის საქმეს თითქმის მზე დაუბნელდა, თითქმის მოსწყდა მის ცხოველ-მყოფელ შუქის ხილვა, თუმცა, რაც დრო გადიოდა, მით ქართული წიგნების მომთხოვნელთა რიცხვი კი ერთიათად მატულობდა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, ბათუმში გადმოვიდა ჩვენი ცნობილი მესტამბე და გამოცემელი კოწია თავართქილაძე და ამან გახსნა წიგნის მალაზია და სტამბა, უნდა ითქვას, რომ კ. თავართქილაძეც შესაფერად ასრულებდა თავის ვალს და ბათუმში ქართულ მწიგნობრობის აღორძინების საქმესაც დიდს ჭმავობას უწევდა. გარდა ამისა, იგი სასიხარულო მოვლენა იყო მითაც, რადგანაც მისი

გვქონდეს ბათუმში წიგნის საეაქრო და გვეყვდეს დამტარებელი. აქაც, როგორც თბილისსა და ქუთაისს, კიოსკი უნდა გაუკეთდეს, და უსათუოდ ამოხედ ზრუნვა უნდა იკისროს ბათუმის ქართველმა ინტელიგენციამ.

დღეის შემდეგ ბათუმში, უმთავრესს ქართულ სტამბად კ. თავართქილაძისა და მის ამხანაგობის სტამბა უნდა ჩაითვალოს, სადაც ქართული წიგნებიც იბეჭდებოდა, ხოლო დიხზურა და უდროვოდ მოისპო ბათუმში, რაც, სამწუხარო უნდა იყოს იმ დრომდე მაინც, ვიდრე ბათუმში სხვა ქართული სტამბა და წიგნის მალაზია გაიხსნება.

ზაქარია ჭიჭინაძე.

ზ ა ქ ა რ ი ა ჭ ი ჭ ი ნ ა ძ ე. მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში. თბილისი, 1913 წ.

20. [1912 წელი].—ზ. ჭიჭინაძის წერილი „აქარის განახლება“.

რაც ხანი გადის, მით აქარა ცოტა-ცოტა წარმატებას ეძლევა. ადრე აქეთ ხუთ კაცზედ ნაკლები ვერ წავიდოდა გზათ, ყველგან შიში იყო ოსმალთაგან გადმოსულ ყაჩაღებისა, დღეს კი, ბათუმიდან ახალციხემდე გზატკეცილია ვაკეთებული 150 ვერსტზედ. მაზარის ბუზსაც ვერავინ აუფრენს. მესხეთ-ჯავახეთი და ზოგილი სამცხე ამ გზამ კარგად დაუახლოვა ბათუმს.

აქარაში დღემდე ერთი სკოლა არსებობს, ზედა აქარას, სოფ. ხულოს. მეორე სკოლის შენობას ახლა აკეთებენ ქვედა აქარის დაბა ქედას. სკოლის შენობა საკმარისად ფართო შენობა არის და მის აშენებას 9.000 მანეთამდე დასჭირდება. სკოლას სხვათა შორის, სხვადასხვა სახელისნო განყოფილებაც ექმნება, ნამეტურ ბაღოსნობისა, სკოლის შენობა კეთდება ქედის მაზრის უფროსის შრომით და ცდით და ხალხისგან შეწირულობით და მოგროვილის ფულეთ. შენობა მაღელ დამთავრდება.

აქარაში სხვა სასიხარულო წესებიც შემოაქვს ადგილობრივ გამგეობას, მაგალითებრ, მთელს აქარაში იხსნება ფოსტები. უნდა მოგახსენოთ, რომ ადგილობრივ წერილებს გარდა, აქ საზღვარგარეთიდგანაც მოდის წერილები, რადგანაც დიდი ძალი ქართველობა არის ოსმალეთში გადასახლებული და მათ თავიანთ მონათესავეებთან მიწერ-მოწერა არ შეუწყვეტიათ.

სკოლის შენობის ადგილობრივ მეცხოვრებნი ზოგნი დიდი წინააღმდეგნი იყვნენ. ხოჯების და მოღუბისაგან გაბრწყინებულნი უფრო სასტიკი წინააღმდეგობას აცხადებდნენ. სკოლა არ გვიანდა, არც რამე მასალას მოვიტანთ, ხელსაც არ ვახლებთ, რადგანაც ასეთი სკოლა ჩვენ შვილებს გადააკეთებს, გამოიცვლებიანო. ამათი ფანტიკოსობით აღბორებულთ წინააღმდეგობა ქედის უფროსმა ჯერეთ დარიგებით აქარწლა და, ამით რომ ვერას გახდა, უკანასკნელ მახვილი და შიშით იხმარა და მხოლოდ ამით დააწყნარა ფანტიკოსი მოლაყბისა და ხოჯების წინააღმდეგობა.

ქედა აქარის შუაგულად ითვლება. ნას გარშემო დიდძალი სოფლები აკრავს.

იმავე დაბაში არსებობს ქსენონი, არის ექიმი, დოსტაქარი და ბებია. ექიმად იმყოფება ბ-ნი შენგელია, რომელმაც თავისი ენერგიული შრომით და ცდით ქართველ მუსულმანებს წამლობა და მისი მიღება საკმარისად შეაყვარა.

აქამდე აჭარელები ქართველის კაცისაგან არამც თუ წამალს, არამედ სასმელად წყალსაც კი არ იღებდნენ, რადგანაც ქრისტიანისაგან ამის მიღება მათ ურჯულოობის ნიშნად მიაჩნდათ; დღეს კი ასე აღარ არის და მთელს ოჯახობაში ექიმი და დოსტაქარი აქა-იქ ავადმყოფებთან სიამოვნებით იხმობენ და წამალსაც იღებენ.

თუმცა აქეთ ბევრს რამეს ემჩნევა წარმატების ნიშნები, მაგრამ ქართველთ მტრების, მოღლებისა და ხოჯების ფანატიკოსობას მაინც კიდევ იჯერებენ.

ოსმალეთში გადასახლების პროპაგანდა თავისებურად სწარმოებს და დღესაც კიდევ მიდიან ოსმალეთში დასასახლებლად. ამას წინედ აქ მოხდა შემდეგი შემთხვევა: ოსმალეთში ამ რამდენიმე წლის წინედ გადასახლდა 100 მოსახლე. ქვაბლიანის მცხოვრებნი; ესენი ოსმალეთში ისე გაქეციანდნენ და გაღატაკდნენ, რომ უკანასკნელ კინაღამ შიმშილით დაიხოცნენ და ამიტომ არჩიეს ისევ საქართველოში ქვაბლიანში დაბრუნება.

როცა ესენი საქართველოში მოდიოდნენ, მათ გზაში შეხვდნენ 50 კომლი ქართველ მაჰმადიანებისა, რომელნიც აჭარიდან ოსმალეთში მიდიოდნენ გასასახლებლად. მგზავრებს ერთმანეთში ლაპარაკი მოუხდათ. ქვაბლიანებმა აჭარელთ აუხსნეს თავგადასავალი, სიღარიბე, შიმშილი, მწუხარება და წარმოუდგენელი, აუტანელი ბავშვების ტანჯვა და გაჭირება, მაგრამ აჭარელებმა არ ირწმუნეს, სიტყვა არ დაუჯერეს, ქვაბლიანელთ უთხრეს შემდეგი:

— „ღმერთი, რჯული, ნუ მიხვალთ ოსმალეთში, თორემ იქ შვიგრები დაიხოცებით, ჩვენსავე ბევრს ინანებთ და ბოლოს შინ დასაბრუნებელი ფულიც არ გექნებათ. აჭარელთ არ შეისმინეს და მოღებისა და ხოჯების ამჟღინთ თავიანთ დასაღუბს გზას გაუდგნენ. ასე და ამ გვარად, ვნახეთ ერთი წყობა ოსმალში გარდასულებისა, რომელნიც თავიანთ ქვეყანაში ცრემლით ბრუნდებოდნენ და თან თავიანთ გამბრყველებს სწყევლიდნენ, და იმავე დროს ვნახეთ ისიც, თუ მეორე წყობა ასევე გაუბედურებულებისა როგორ მიდიოდა თავის დასაღუბ ადგილისაკენ“.

— „არა, ჩვენ ასე არ მოგვივა, ამბობდნენ იგინი, ჩვენი საქმე სხვაფერ წავაო“.

დღემდე ოსმალეთის მთავრობა გარდასახლებულთ ცოტა პატივისცემით ექცეოდა, დღეს კი ბევრს ადგილებს უფასოთ აღარ აძლევს. ვისაც საქართველოში თავის მამული ფასით გაუყიდნია, ის ოსმალეთში მამულს მხოლოდ შესყიდვით მიიღებს, უფასოდ არას აძლევენ, ცოტა ეს კი აბრკოლებს მათ გარდასახლებას.

ხანი გადის, მაგრამ ქართველ მაჰმადიანთა შორის სისხლის აღების ჩვეულება მაინც არ ვარდება. აჭარელნი დღეს უცხოელებს აღარ მტრობენ, მხოლოდ ერთმანეთს ხოცავენ, სჩეხენ და სჭრიან. დღე არ გავა, რომ სადმე სისხლის აღება და მტრობა არ მოხდეს. ასეთ შემთხვევაში სისხლის ამღები ყოველთვის სარ-

გებლობს და იგი ერთობ მალე გადადის ოსმალეთში. დღეს ოსმალეთი და ნაპეტქურ ზოფი, ირიზე, ტრაპიზონი და სხვა ქალაქები საესეა კაცის მკვლელებით, რამდენიმე კაცის მკვლელნი აქარენი ამ მოკლე დროს ტრაპიზონში იქმნენ დაკერილნი.

დღეს ყველა იგინი ტრაპიზონის ფაშის განკარგულების ქვეშ არიან. აჭარიდან კაცებიც იქმნენ გაგზავნილი, რომ იგინი ჩამოიყვანონ. ცოტა არ იყოს, ოსმალეთის მთავრობა ზოგიერთ ყაჩაღებს ჰფარავს.

ერთი სიტყვით, მოკლეთ უნდა მოგახსენოთ, რომ ამ სისხლის აღებისაგან მეტად დიდი უბედურება ხდება აქა-იქ და მის მეოხებით ტყეში გაეარდნა და ყაჩაღობა იმართება. ციმბირშიაც ბევრი იგზავნება.

ამ ბოლო დროს, აჭარელთ შორის, ზოგიერთ ძველმა წესებმაც იწყეს ამოვარდნა, მაგალითებრ: აქამდე ქალების გათხოვებაში მისი პატრონები ფულს იღებდნენ საქმროსაგან. ვისაც ბევრი ქალი ჰყვანდა, ის სთვლიდა თავის თავს ბედნიერად, დღეს კი ასე აღარ არის და ბევრს ალაგას ქალის პატრონები აძლევენ ფულს, — ოღონდ კარგი სიძე შეხედეთ.

უკანასკნელ დღეებში, მთავრობისაგან ადგილობრივ ქართველ მაჰმადიანებს გამოეცხადათ, რომ ყველა თქვენი ტყეები სახელმწიფოდ არის შერაცხილი და თქვენ უთუოდ სარგებლობის უფლება არ გეცნობათ, ხოლო თუ გასაყიდად წაიღებთ სადმე შეშას, იმაში კი ხარჯი უნდა გადაიხადოთო.

ზაქარია ჭიჭინაძე.

ზ. ჭიჭინაძე. მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში. თბილისი, 1913 წ.

21. [არა უგვიანეს 1916 წლის].—ზაქარია ჭიჭინაძის წერილი ლეონიდე (ოქროპირიძე) ეპისკოპოსისადმი, ქართველ ისტორიულ პირთა სურათების გამოცემის შესახებ.

ჩემგან გულით პატივცემულო ყოვლად სამღვდელო ლეონიდე!

ქართველთ წმინდანების მაქვს მე შემდეგი სურათები: 1. მირიან მეფე, 2. წმ. ნინო, 3. არჩილ მეფე, 4. კონსტანტინე ქართველი, 5. მიხეილ ახალციხელი, 6. ესტატე ქართველ-მცხეთელი, 7. გიორგი მთაწმინდელი, 8. აბო თფილელი, 9. თამარ მეფე, 10. დავით აღმაშენებელი, 11. კონსტანტინე მოწამეთის, 12. დავით მოწამეთისა, 13. ბიძინა ჩოლოყაშვილი, 14. ქეთევან დედოფალი, 15. ლუარსაბ მეფე და 16. ნეოფიტე ურბნელი. დანარჩენი წმინდანების სურათები მე არ მაქვს, თუ თქვენი წიგნისთვის კი საჭირო გახლავთ, მაშინ ყველა მათ ამოჭრა მოუნდებათ. ამისი ცნობა გვაუწყეთ და თუ სურვილი გექნებათ, მაშინ ყოველივეს მე ამოვაჭრევიან და დროით გაახლებთ. თუნდ პიროს მოსწერედ და უფრო უკეთესი იქნება, მისგან გავიგებ ყოველივეს.

ასეთი ქაღაგების დაბეჭდვა დღემდეც იყო საჭირო, ნამეტურ მანდეთ, საღაც

ქართულთა წმინდანებს სულ არ იცნობენ. მას დიდი მნიშვნელობა ექმნება. თქვენ პირველი ბრძანდებით, რომ ამ ნაკლს უფრადღება მიაქციეთ. იგი გაბრძოლვას კი არ იქონია მხედველობაში. გარდა ამისა კარგი იქნება, რომ ეს წიგნი ფოთის სტამბაში დაბეჭდოთ, ხალხიც დაგიმადლებთ, მეორე, ფოთის სტამბისთვისაც სასახელო იქმნება. მეორე, თვით მესტამბეც პატიოსანი პირია, ყოველივეს სულთად და კარგად გამოიყვანს. თქვენც მანდ ბრძანდებით და დაბეჭდილსაც თვალყურს ადევნებთ კარგად. ასე, რომ სხვაგან გამოცემა ძნელი იქმნება, მანდ ფოთში სჯობია ყოველთვის გამოცემა.

იმედია, რომ სურათების ცნობას არ დაივიწყებთ. ჩემი წიგნი 3 დეკემბერს გათავდება, მის შემდეგ სურათებიც თავისუფალი იქმნება, თუ ისურვებთ პიროს გადაეცემ, იგი გამოგიგზავნისთ. პიროს მე ხშირად ვხვდები, მასვე მოსწერეთ ყოველივე ცნობა სურათების გამო. საქართველოს დიდებაც მინდა ამოვკარგეინო. ამოჭრა დიუმბი 15 კაპ. ღირს.

ამასწინედ ქართველ მაჰმადიანთა წიგნები რომ მოგართვით, იქ 319 გვერდზე თქვენი ცნობაც გახლავთ მოხსენებული. იმედია ნახავთ. იქმნება ოდესმე ერთი წიგნი თქვენც გამოგაცემინოთ მათ სასარგებლოდ.

მარადის თქვენი პატივისმცემელი ზაქ. ჭიჭინაძე.

27 ნოემბერი.

ესა, ფონ. 1459, საბუთს თარიღი (წელი) არ უზის. ჩვენის აზრით უნდა ყოს დაწერილი არა უგვიანეს 1916 წლისა.

22. 1919 წლის მარტის 8. — ზაქარია ჭიჭინაძის მოხსენება წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი მისი ხარჯით გამოცემული წიგნების საზოგადოების მიერ შეძენის შესახებ.

ჩემს წიგნებში შესაძლებელია, რომ მე ნახევარი ფასი დავაკლო, ვინაიდან სხვები მაძლევენ იმ ფასს, რაც წიგნებს ზედ აწერია, ამიტომ შესაძლებელია, რომ მე თქვენ ნახევარ ფასად დაგიტოვოთ ეს წიგნები. არ იფიქროთ, რომ ამით მე თქვენი საზოგადოების არსებობის პატივისმცემელი არ ვიყო, არა, ეს ასე არ გახლავთ და ამასვე ასაბუთებს შემდეგი გარემოება:

500 ცალი ქართული ხელთნაწერი წიგნების თქვენ საზოგადოებას დაუთმე 150 მან. მაშინ, როდესაც პეტერბურგის აკადემია მაძლევდა 3000 მან. მეორე: 3000 ქართული ხელთნაწერი წიგნების საზოგადოებას დაუთმე 100 მანეთად, როცა მე შემძღოლ მასში ამეღო 3000 მან.

ეხლაზან ნიკო ვაიკიშვილი ისე წავაქეზე, რომ მან თქვენ საზოგადოებას დაუტოვა 40.000 მან ანდერძით.

ყველა ეს მოწმობს, რომ მე თქვენი საზოგადოების დიდი თანამგზავნობელი ვარ; ამის გარდა ვიმოწმებ იონა მეუნარგიას, რომ თვით ამ საზოგადოების მუზეუმში და სამკითხველო დაარსებულ იქნა ჩემის შრომით და მეუნარგიას დავალებით.

მაშასადამე ყველა ამიღამ შეიძლება თქვენ კარგად მოგეხსენებოდეთ, რომ მე თქვენს წინაშე არაფერი საძუნწი საქმე არ მექნება.

ამიტომ მე ვითხოვ, რომ ჩემს წიგნებში თქვენ ცოტაოდენი ფასი მომიმატოთ, ასე თქვენ მანათში დაგეგლებათ 20 კაპ. სხვები კი ამ წიგნებში თავის ფასებს მაძლევენ, მაგრამ მე მათ არ მივეყიდი, და თქვენ კი დაგიტომოთ მანეთზე 20 კაპ. მეტის კი არ შემოიღო.

ისიც იმ პირობით, რომ წიგნები თქვენ უნდა გადმოატანინოთ თქვენ კაცებს.

ზაქარია კიკინაძე.

ცხსა, ფონ 481, საქ. 1875, ფურ. 1—2. დედანი, ხელით ნაწერი. საქმეში დატულია გამოცემული წიგნების სია.

23. 1919 წელი. — ზაქარია კიკინაძის წერილი „ქართული მწიგნობრობის ისტორიიდან. ქართული წიგნის მალაზიის 40 წლის არსებობის გამო“.

...თბილისში გრიგოლ ვასილის ძე ჩარკვიანმა განიზრახა ქართული წიგნის მალაზიის გახსნა, რათა ამ მალაზიას შეეყრიბა ერთად ქართული წიგნები. ამას გარდა ხანდახან გამოეცა ქართული სახალხო წიგნები და მის საშუალებით ქართველი ხალხისთვის გაეადვილებინა ქართული წიგნების მოპოვების საქმენი, ამ ხერხით მისცემოდა ქართულს წიგნებს გავრცელება ქართველს ერში.

ასეთ კეთილ განზრახვასა და წადილს წინ ეღობებოდა ის გარემოება, რომ მაშინ ნებართვის აღება ძნელი იყო, წიგნის მალაზიისა, მიუხედავად ასეთის სიძნელის, გრიგოლ ჩარკვიანმა მაინც გაბედა და მთავრობას თხოვნა მისცა ქართული წიგნის მალაზიის გახსნის ნებართვის აღებისათვის. მცირე ხნის შემდეგ მთავრობისაგან გრ. ჩარკვიანმა უარი მიიღო. ამგვარად, ჩაიფუშა კეთილი საქმის განზრახვის სისრულეში მოყვანის თადარიგი. აქ ამისათვის ვიტყვი შემდეგს:

მაშინ ქართულა წიგნის მალაზიის გახსნის ნებართვის აღება და ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის ნებართვის აღების საქმენი ისეთი ძნელი იყო და იშვიათი, რომ მასზედ ძნელი სხვადა არაფერი იქნებოდა, როცა კი მოხდებოდა ესა და ვინმე რამე გამოცემის, ან წიგნის მალაზიის გახსნის ნებართვის მიიღებდა, იმას ყველა მცნობნი და მეგობრები დიდის სიხარულით მიულოცავდნენ, რომ „ღმერთმა გაღირსა და ნებართვა აიღეთ“, ასეთ ძნელ საქმედ იყო მაშინ გამხდარი ბოროტი მთავრობისაგან.

ამიტომაც გრ. ჩარკვიანი ძლიერ დაღონებული იყო ამანედ. ერთხელ ასე დაღონებული გოლოვინის ქუჩაზედ შეხვდა იაკობ გოგებაშვილს. ამას უამბო წიგნის მალაზიის გახსნის ნებართვის შესახებ უარის მიღება. იაკობ გოგებაშვილიც დაღონდა, მერე იმან რჩევა მისცა ასე: „მე ვნახავ ილია ჭავჭავაძეს, მას მოველაპარაკები დღეს, ხვალ შენ წადი და ნახე, დაავალე დახმარება და ის მოგიხერხებს უსათუოდ“.

მეორე დღეს გრ. ჩარკვიანი გიახლათ ილია ჭავჭავაძესთან და უამბო თავის დარდი და ქართული წიგნის მალაზიის გახსნის საჭიროება. ილია ჭავჭავაძემ მო-

ისმინა დავალება და დაჰპირდა გრ. ჩარკვიანს, რომ მე ენახამ მთავარმართებლის ხელქვეითს, მოველაპარაკები და საქმეს მოგიწყობო. ერთი კვირის შემდეგ შემოიარე ჩემთანო. გრ. ჩარკვიანი გახარებული წამოვიდა. ყველას იმედი მოეცა, რადგან რასაც ილია ჭავჭავაძე იტყოდა, ის უთქოდლ შესრულებულიც იქნებოდა, რადგანაც იმ დროს მთავარმართებლის ხელქვეითი მართველი ლენერალ სტაროსელსკი იყო, ის ილია ჭავჭავაძის ქვესლი გახლდათ.

ერთი კვირის შემდეგ გრ. ჩარკვიანი გიახლათ ილია ჭავჭავაძესთან. ილია ჭავჭავაძემ უამბო გრ. ჩარკვიანს, რომ მე ვნახე მთავარმართებლის გამგე, მოველაპარაკე და თან დავაღლე. იგი შემპირდა რომ დავალებას შეასრულებს. ეხლა შენ შეიარე და ნახე, გაახსენე ჩემი დავალება და პასუხს მიიღებო. მეორე დღეს გრ. ჩარკვიანი გიახლათ მთავარმართებლის გამგეობაში. იქ მთავარმართებელი მოველაპარაკა გრ. ჩარკვიანს და ბოლოს უთხრა, რომ თხოვნა შემოიტანე ახლაო.

მეორე დღეს გრ. ჩარკვიანმა თხოვნა მიართვა. თხოვნა მიიღეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ, შეიარა გრ. ჩარკვიანმა და 1878 წ. 10 მარტს მიიღო უკვე ნებართვა ქართულის წიგნის მალაზიის გახსნისა, რის გამოც დიდათ უმადლიდა ილია ჭავჭავაძეს.

ამ სიხარულის დროს, მე და გრ. ჩარკვიანი შევამხანაგდით წიგნის მალაზიის გასასწავლად. ჩვენი შეამხანაგების შემდეგ გრ. ჩარკვიანიც შეუდგა წიგნის მალაზიის გახსნის სამუშაოს. გ. ჩარკვიანმა მალე მალაზია დაიკავა ქაშუეთის ეკლესიის მამულში, ალექსანდრეს ბაღის შუა ალაგას და ამავე წლის ივლისის თვის განმავლობაში ჩვენ უკვე მალაზიაც გავხსენით. ამგვარად, გვედრისა ქართული წიგნის მალაზიის ნებართვის აღება და მოვესწართ მალაზიის გახსნასაც.

მალაზია მოეწყეთ ისე, რომ მთელი წიგნის მალაზიის ყაფაზეტი ჩვენ სულ ქართული წიგნებით გავავსეთ, რაც ჩვენ გვქონდა ყველა ძველი და ახალი გამოცემანი, ჟურნალები და გაზეთებიც კი, სულ ყდებში ჩასმულები და საკითხავად გამზადებულნი, რასაც გრიგოლ ჩარკვიანი და მეც ადრიდანვე ვაგროვებდით. დაბეჭდილ წიგნებს გარდა მე მქონდა დიდი ძალი ძველი ქართული ხელთნაწერი წიგნები, მათში ზოგი პერგამენტზე ნაწერიც იყო. ყველა ეს წიგნები ამ მალაზიაში იქმნა ჩემგან მიტანილი. მალაზია იქმნა ლამაზათ და სუფთათ მოწყობილი, გარედანაც ჰქონდა კარგი საუწყებელი ცნობა, რასაც ზედ ეწერა შემდეგი ქართული წარწერა: „ქართული წიგნის მალაზია გრიგოლ ვასილისძე ჩარკვიანისა“.

ამ მალაზიის გახსნას მავინდელი ქართული ორი გაზეთი „დროება“ და „ივერია“ დიდის სიხარულით მიეგება. ასეთივე სიხარულის პატივისცემით მიეგება მთელი ქართველი ერი და ნამეტურ თბილისის ქართველობა. მალაზიის გახსნის დღიდანვე ჩვენთან თითქმის მუდამ დღე-მობრძანდებოდნენ ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე, პოეტი რაფიელ ერისთავი, ალ. ყაზბეგი, ნიკოლოზ ლოლობერიძე, სერგეი მესხი და ასევე სხვანიც მრავალნი, თითქმის თბილისის ყველა ქართველი მოღვაწენი, მწერლები და მოწინავე კაცები.

მალაზიაში მე ვიყავ და ვაწარმოებდი, გრ. ჩარკვიანი კი სხვაგან მსახურობდა. ის მუდამ დღე მოდიოდა მალაზიაში და ჩვენ სადილიც ერთად გვქონდა.

ამ მალაზიამ მალე მოიპოვა დიდი მნიშვნელობა და პატივისცემა, დავსქენთ

აქ არა ქებით, რომ ალ. ყაზბეგმა ამ მაღაზიის არსებობის წყალობით აიღო კალამი ხელში. ამ გარემოების საფუძველზე ჩვენ ის გარემოება მიგვაჩნია, რომ მაშინ ჯერეთ ჩვენი წერა-კითხვის გამგეობა თავის სამკითხველო და წიგნის მაღაზიით ჯერეთ გაცნობილი არ იყო. ამიტომაც თბილისელი ქართველების მოწინავე პირნი ამ მაღაზიაში თითქმის მუდამ დღე დაიარებოდნენ და საუბარს მართავენ ქართულს მწერლობაზე და მის აღორძინების საქმიანობაზე.

აქ თითქმის კამათი, სჯა და ბაასი დილიდამ ღამის 10 საათამდე და ხან-უფრო გვიანამდისაც გასტანდა ხოლმე. ასეთ სჯასა, ბაასსა და კამათში ყოველთვის მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ შემდეგი პირნი: დიმიტრი ბაქრაძე, ცნობილი ისტორიკოსი, სჯა ბაასს მართავდა საქართველოს ისტორიის შესახებ.

რაფიელ ერისთავი. საუბარს მართავდა ძველსა და ახალ ქართულ პოეზიის შესახებ. ამ დროს დასწერა მან თავისი ისტორიული პოემა „ასპინძის ომი“. ამ მაღაზიაში, სჯა ბაასის შემდეგ მან თავის პოეზიას კილო შეუცვალა.

იაკობ სვიმონის-ძე გოგებაშვილი. ამის ლაპარაკის საგანი იყო ყოველთვის ქართულ ენაზე კარგი სახელმძღვანელო წიგნების ბეჭდვის საჭიროება.

ბეტრე უმიკაშვილი. ამის საუბრის საგანი იყო ძველი ქართული წიგნების გამოცემაზე, ძველი წიგნების შეკრებაზე.

ალექსანდრე ყაზბეგი. ამის საგანი იყო სჯა ქართულს თეატრზე და ქართულს პიესებზე, რადგანაც ეს ამ დროს სულ პიესებს სწერდა. აწინდელი მისი მოთხოვნები სულ პიესებზე ჰქონდა ნაწერი. მერე ეს პიესები გადააქეთა მოთხოვნებად.

ნიკოლოზ ბესარიონის-ძე ლოღობერიძე. ამის ლაპარაკის საგანი იყო ქართული წიგნების გამოცემის გამრავლების და ამის საშუალებით მაღაზიის ფუნქცია დაყენებაზე.

კირილე ბეჟანის-ძე ლორთქიფანიძე. ამის ლაპარაკის საგანი იყო ქართული წიგნების ლამაზად გამოცემა და მით ქართული წიგნების გამშვენება.

ხანდისხან მობრძანდებოდა ნიკოლოზ ნიკოლაძეც, სერგეი მესხი, გიორგი წერეთელი და ანტონ ფურცელაძე.

ახალგაზრდებთან დაიარებოდნენ იმ დროის ყველა ახალგაზრდა მწერლები და პოეტები, ვაჟა-ფშაველას ბინა თითქმის ამ მაღაზიაში იყო. ბევრნი გაჭირების დროს აქვე აფარებდნენ თავს და იოლათ მიდიოდნენ.

ასე და ამგვარად, ამ მაღაზიას მთელს ქართველობაში დიდად გაუვარდა სახელი. ისე გავრცელდა ხალხში ამ მაღაზიის ქება, რომ ერთ დღეს აქ გაიხლდნენ იმ დროის სამი ქართველი გამოჩენილი გენერლები. ესენი გახლდნენ: პოეტი გრიგოლ ორბელიანი, იმ დროის მთავარმართებლის ხელქვეითი ლევან ივანის-ძე მელიქიშვილი და ყაზახთა ატამანი გიორგი სიმონის-ძე ერისთავი. ესენი მაღაზიაში კარგ ხანს დარჩნენ, ილაპარაკეს ბევრი, შეაქეს მაღაზიის დაარსება და ინატრეს მაღაზიის წარმოება და აღორძინება. პოეტმა გრ. ორბელიანმა ღმერთს მადლობა შესწირა, რომ ქართული წიგნის მაღაზია გაიხსნათ. მერე დიდის მადლობით და თავაზით გავგვმორდნენ ივინი.

ხშირად მობრძანდებოდა ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრე ეპისკოპოსი.

რომელიც ალტაცებული იყო ქართული წიგნის ბეჭდვის აღორძინების საქმე-
 გბით.

ასეთ პირთა გარდა, მაღაზიაში ზშირად და მრავლად იწყეს სიარული იმ
 დროის სემინარიის გიმნაზიის და ასევე თბილისის სხვადასხვა სკოლების უფროს
 მოწაფეებმა. ყველა ამ მოწაფეებს ახალისებდა ის გარემოება და პირობები,
 რომ მაღაზიაში დაცული იყო ყველა ძველი ქართული ჟურნალები და წიგნები,
 რომელთაც იგინი დიდის ხალისით თხოულობდენ, შინ მიჰქონდათ და კითხუ-
 ლობდენ. ასეთის იშვიათის წიგნებისათვის აქ მოდიოდნენ არამც თუ მოსწავ-
 ლე ახალგაზრდები, არამედ ხნიერნიც კი და ისეთნიც, როგორც გახლდათ პოე-
 ტი ვახტანგ ორბელიანი, ანტონ ფურცელაძე და ასევე სხვანიც ზევრნი, ვისაც
 კი რამე ჩვენი ჟურნალი მოუწოდებოდა, იგი უსათუოდ აქ უნდა მოსულიყო,
 სხვაგან ვერსად რას იშოვნოდა. ასეთის სიხარულით ამ მაღაზიამ ცხადათ აღბეჭ-
 და თავისი მაღალი მნიშვნელობა.

აღსანიშნავია აქ ის გარემოე^რაც, რომ ხსენებულ პირთ გარეშე ამ მაღაზიის
 არსებობით დიდად სარგებლობდნენ ქართველი მუშები, ხელოსნები და ნამე-
 ტურ ამათი წვრილი შეგირდები, რომელნიც ამ მაღაზიის საშუალებით ადვილად
 შოულობდნენ საკითხავ წიგნებს. ვისაც ფული არ ჰქონდათ, იმას უფულოდაც
 ვაძლევდით საკითხავ წიგნებს, ზოგსა ჩუქებით. მუშებსა და ხელოსნებს გარდა
 ამავე მაღაზიიდან კარგად სარგებლობდნენ თბილისში მცხოვრები ვაჭრები და
 მოქალაქენი, რომელთაც ქართული წიგნები და ჟურნალები სახლში მიჰქონდათ
 და კითხულობდნენ.

ეს მაღაზია იყო ისეთი განძი და ისეთი საღარო ქართველის ერისათვის, რომ
 ვისაც სურდა ქართული მწიგნობრობის გაცნობა, ის რომ აქ მოსულიყო და
 დაეწყო სიარული და კითხვა, იგი ამ მაღაზიის არსებობის საშუალებით მთელს
 ქართულ მწერლობასაც გაიცნობდა. გრიგოლ ჩარკვიანის ცდას როგორც ამშვე-
 ნებს ამ მაღაზიის არსებობა და მისი შრომა და ამაგი, ისევე იგი საპატიო გახ-
 ლავთ იმითაც, რომ გრ. ჩარკვიანმა ქართული წიგნების გამოცემა დაიწყო ამ
 მაღაზიის გახსნის წინეთ.

1875 წ. გრ. ჩარკვიანმა გამოსცა ცალკე წიგნათ „თამარ ბატონიშვილი“,
 ისტორიული რომანი გრ. რჩეულოვისა, რამაც მაშინ ერთობ კარგი გავლენა იქო-
 ნია ქართულ საზოგადოებაზედ. ამის შემდეგ რაკი 1878 წ. ქართული წიგნის
 მაღაზია დავაარსეთ, ამიტომ გრ. ჩარკვიანმა იმავე წელს გამოსცა სხვადასხვა
 ქართული წიგნები. აქ ავღნიშნავთ მარტოთ ერთ გამოცემას, ეს გახლავთ ქარ-
 თული ზიმღერები, ნოტებზედ გადაღებული 1878 წლის ბოლოს, რომელს ნო-
 ტებსაც ასე აწერია სათაური: „სახალხო ზმები, ყმაწვილებისათვის გადაღებული
 ნოტებზედ, ერთს, სამ და ოთხ ზმათ, მიხ. მაჭავარიანისა, გამოც. გრ. ჩარკვიანისა,
 1878 წ“.

ესეც პირველი მაგალითი იყო მაშინ და მასთანვე სამაგალითო, რომ ღარიბ-
 მა მაღაზიამ შესძლო ამ ნოტების გამოცემის ხარჯის ატანა, საყურადღებოა კი-
 დევ ის გარემოება, რომ ამ მაღაზიის გახსნის დღიდან წიგნების გამოცემას მო-
 უხშირეს არსენ კალანდაძემ, ექვთიმე ხელაძემ, მ. ახატელოვმა, სერგ. მდივ-
 ნოვმა, ალ. თუთაევმა, დავ. გივიშვილმა, გ. სკანდაროვმა, „ყარამანიანის“ გამომ-

ცემლებმა, პეტრე უმიკაშვილმა, მე და სხვებმა. წიგნების გამოცემა ისე წავიდა წინ და ისე წახალისდნენ მრავალნი, რომ 1878 წ. შუა რიცხვს, ქართული წიგნების რიცხვი სულ 50 ნაირი იქნებოდა, ამ წლის გასულს 100 ნაირ წიგნს გადააჭარბა. ამას აჩენს თვით იმავე წელს გრ. ჩარკვიანის მიერ გამოცემული ქართული წიგნების კატალოგი, რომელსაც ასე აწერია ზედა პირზე: „ქართული წიგნის მალაზია ქაშუეთის ეკლესიის ქვემო დუქნებში № 2 გრიგოლ ჩარკვიანისა 1878 წ.“. ამ კატალოგიდან ჩანს, რომ 1878 წლის გასულს, ქართულ ენაზედ 105 ნაირი წიგნი ყოფილა უკვე. გრ. ჩარკვიანმა არც შემდეგ დროს დასტოვა წიგნების გამოცემა. ამავნის ანუსხვას არ შეუდგებოდით, დავასახელებთ მის მთავარ საქმეებს, რაც უფრო საყურადღებოა.

1881 წელს მან გამოსცა კედლის და ჯიბის კალენდარი, რაც პირველი მაგალითი იყო ქართველურში. შემდეგ ამისა გრ. ჩარკვიანმა ქართულ სასტამბო საქმესაც მოჰკიდა ხელი და მალე სტამბაც გაიჩინა, რომლის ამხანაგები იყვნენ ალ. ღარევიჩი, არსენ კალანდაძე, და წიგნის მალაზიაში კი ანთ. ჭულელი და მე. ამავე დროს გრ. ჩარკვიანის მეთაურობით დაარსებულ იქმნა ქართული წიგნების გამომცემელი ამხანაგობა, რომელმაც რამდენიმე ხანი იარსება და რამდენიმე წიგნიც გამოსცეს საამხანაგოთ. ამის სტამბის ისტორია, რადგანაც ჩვენს წიგნში გვაქვს აღნიშნული, ამიტომ აქ მაზედ მოკლედ მოვიხსენიებთ.

გრიგოლ ჩარკვიანის სტამბამ კარგა ხანს იარსება. 1905 წელს რევოლუციის დროს გრ. ჩარკვიანი რამდენჯერმე დაპატიმრებულ იქნა, ერთხელ გადასახლებულიც თბილისიდან სხვაგან. ამიტომ მეტი გზა არა ჰქონდა, სტამბის საქმეს უნდა გამოსთხოვებოდა და რადგანაც საოჯახო და ცოლ-შვილის საქმეც ამძიმებდა მას. გრ. ჩარკვიანი გასახლებულ იქმნა 1901 წ. მეუღლე მათი გახლდათ აწ განსვენებული ჩიგიანის ასული. სამწიგნობრო საქმეებშიც ეს ქალი დიდათ უწყობდა ხელს და თანაუგრძნობდა ყველაფერში, სტამბის მუშაობაშიც შეელოდა, იგი გარდაიცვალა 1916 წ.

გრ. ვას. ჩარკვიანს თავის მამაპაპეული მამული ავლაბარში ჰქონდა. რადგანაც იგი გადასახლდა დიდუბის მაზლობად, რკინიგზის ახლოს, რასაც შემდეგ ეწოდა „ნაძალადევი“, ამ კუთხეში ფეხს იდგამდა და სახლდებოდა რკინიგზის სახელოსნოს მუშები და ხელოსნები, რომლებთანაც დაახლოება და დამეზობლება გრ. ჩარკვიანსაც დიდათ ენატრებოდა.

ნატვრა აქ მას ჩინებულად აღუსრულდა. ამ კუთხეში თანამემამულეთა ქართველთა წინაშე სამოქმედოთ ახალი ასპარეზი გადაეშალა. როგორც გრ. ჩარკვიანმა ისევე ამის მეუღლემ, აწ განსვენებულმა ელისაბედმა დავითის ასულმა ხსენებულ კუთხეში დიდის გულის მოდგინებით დაიწყეს მოქმედება და შრომა. აქ, ამ „ნაძალადევის“ ქართველთა წინაშე გრ. ჩარკვიანმა დაიმსახურა დიდი სახელი და პატივისცემა. ხსენებულ ხალხში არ გაეეთებული არც ერთი საზოგადო რამ საქმე, რომ იქ, იმ საქმის გაცელებაში გრ. ჩარკვიანს მონაწილეობა არ მიეღო და თავის წილად რამე საქმე ანუ სამსახური არ გაეწია. ასეთ საქმეების ეთებაში ხელმძღვანელობდა და შრომის მიღება გრ. ჩარკვიანისა არის ერთობ კარგი და მასთან სიმპატიური.

მაგალითებზე „ნაძალადევი“ გრ. ჩარკვიანმა იმუშავა დიდის შრომის მოყვარეობით და თავდადებით, აღნიშნულის კუთხის მცხოვრებთა ინტერესებისათვის მან არასფერი დრო არ დაიშურა და სადაც კი საჭირო იყო, ყოველთვის ესწრაზებოდა სხვადასხვა კრებებს, სხდომებს და იქ იღებდა მონაწილეობას მსჯელობით და დარიგებით. დიდი შრომა მიუძღვის ამ კუთხის სკოლების გახსნაში. ასევე მას დაეთმობა თვალსაჩინო ადგილი ადგილობრივი სახალხო თეატრის დაარსების საქმეებშიც. ეს ორი ასპარეზი, სკოლა და თეატრი აშკარა მოწამე არის გრ. ჩარკვიანის პატიოსანი შრომის და მესამე გახლავთ კიდევ „ნაძალადევი“ ქართული ეკლესიის აშენება და ქართულ ენაზედ წირვა-ლოცვის დაარსება. ზოლონდელი საქმე გახლავთ „ნაძალადევი“, ანუ „ნახალოვკაში“ ქართული წიგნის მაღაზიის განახლება, რითაც მან ამ მაღაზიის გახსნით ადგილობრივ ხელისაწთანა და მუშათა შვილებს დიდი სამახსოვრო და კეთილი საქმე გაუკეთა. გუაღვილა სახელმძღვანელო წიგნების შოვნის საქმე და დღეის შემდეგ ამ კუთხის შვილები სხენებული კუთხიდან თბილისის შუაეულ ქალაქში აღარ მოდიან წიგნების საყიდლად და ამაზედ მთელ დღეებს არა ჰპარგავენ. ეს ისეთი სამაღლობელი და კეთილი საქმეა, რასაც ფასი არა აქვს. ამიტომ ჩვენ ქება-დიდებათ კი არ ვიტყვი, მხოლოდ გავისვენებთ გრ. ჩარკვიანის წიგნის მაღაზიის არსებობის მნიშვნელობას, თან თავსძენთ მასაც, რომ წელს 1919-ში შესრულდა 40 წელიწადი, რაც მაღაზია თავისი დამაარსებლის შრომით და მეცადინეობით არსებობს და ამიტომ არ იქნება მეტი, რომ ეს დიდებული სამწიგნობრო საქმის დაარსების დასაწყისი თავის თავის შესაფერი პატივისცემით აინუსხოს.

საჭიროდ მიგვაჩნია, რომ გამოვაცხადოთ შემდეგი:

ქართული წიგნის მაღაზია თბილისში პირველად არსენ კალანდაძემ გახსნა 1875 წელს. ესევე პირი წიგნის გამომცემელიც იყო 1874 წელს. ეს მაღაზია მთავრობამ დაკეტა და არსენ კალანდაძეც დაპატიმრეს მეტეხის ციხეში. არსენ კალანდაძის მოღვაწეობა ჩვენს წიგნში თავის ალაგას გვაქვს აღწერილი.

ზ. ჭიჭინაძე. ქართული მწიგნობრობის ისტორიიდან. ქართული წიგნის მაღაზიის 40 წლის არსებობის გამო. თბილისი, 1919 წ.

24. 1922 წლის თებერვლის 3. — სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭოს მოწოდება მცხოვანი მწიგნობრის ზაქარია ჭიჭინაძის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილეს ჩატარების შესახებ.

სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭომ დაადგინა გადახდილ იქნას, ჭაღარა შემოსილი მწიგნობარის ზაქარია ჭიჭინაძის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილე და დაუკავშიროს მას ქართული წიგნის დღესასწაული. ქართული წიგნი სულია საქართველოს შემოქმედებისა, როდესაც მისი ისტორია დაიწერება, იგი იქნება არა მარტო წიგნის, არამედ საქართველოს კულტურის ისტორიაც. იყვნენ და არიან საქართველოს მწიგნობრობის რაინდები. ისინი უანგაროდ ემსახურებიან მისი აყვავების და აღორძინების საქმეს. მათ შორის ყველაზე უფ-

რო თავდადებული არის ზაქარია ჭიჭინაძე. 50 წლის განმავლობაში მოღვაწეობდა ქართულ წიგნისა. როდესაც იგი ამ ასპარეზზე გამოვიდა, თითქმის მოსათვლელი იყვნენ საქართველოში საზოგადოებრივი იდეებით გატაცებული პიროვნებები. ზაქარია ჭიჭინაძე თავდადებით შეუდგა უკეთილშობილეს საქმეს. მთელი საქართველო მოფენილია მის მიერ გამოცემული წიგნებით. მან მრავალი ძველი ხელნაწერი პირველად გააცნო საზოგადოებას. მთაწმინდის ქუჩებში კიდევ ინახავენ ლეგენდებს იმის შესახებ, თუ ვის ჭერქვეშ იფარებდა თავს ჩვენი დევნილი ახალგაზრდობა, რომელმაც შემდეგ სახელი გაითქვა ლიტერატურაში და სხვ... მათი რიცხვი ასობით ჩამოითვლება, უფრო მეტია იმათი რიცხვი, რომელთაც მიწერა-მოწერა ჰქონდათ ზაქარია ჭიჭინაძესთან. აკადემიკოსი მარი ბროსე, პროფესორი დავით ჩუბინაშვილი, პროფ. ილია ოქრომჭედლიშვილი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, პატრი მისხილ თამარაშვილი და სხვები.

სამამშადად საქართველოში პირველად შეიჭრა ქართული წიგნი ზაქარია ჭიჭინაძის წყალობით, იქ მშობლიური ენის აღდგენის საქმეს მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა მან. მას პირველს ეკუთვნის აგრეთვე წერილები ქართველ კათოლიკეების შესახებ და დაკანონება სიტყვისა „ქართული კათოლიკე“. მან პირველმა დასწერა ქართველი ისრაელების ისტორია, მეტად მნიშვნელოვანი წიგნები ოსებისა და ლაზების შესახებ. მას ეკუთვნის საქართველოში პირველი წერილი კარლ-მარქსზე, მისი გარდაცვალების გამო 1887 წელს. პირველმა ახსენა ახალი სახელები საქართველოში: პრუდონი, ლუი ბლანი, რობერტ ოუენი, სენსიმონი, ფურიე. ის თანამშრომლობდა საქართველოს ყველა გაზეთებში და მათში დაბეჭდილი მასალები გამოვა რამდენიმე ტომი. რიცხვი ამ გაზეთებისა უდრის რამდენიმე ათას ნომერს. ზაქარია ჭიჭინაძის კალამს ეკუთვნის ორას ორმოცდაათამდე წიგნი, ამ რიცხვში დაბეჭდილია მხოლოდ ასთორმეტი, დანარჩენი კი, მეტად ძვირფასი მასალა, ჯერ კიდევ დაუბეჭდავია. ძნელია ჯერ კიდევ დათვლა იმ ავტორებისა, რომლებიც ცალკე წიგნებათ გამოიციენ ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ. მან მოიარა მთელი საქართველო, ის სხვადასხვა კუთხეში კრეფდა ქართულ შემოქმედების ნიმუშებს, ლეგენდებს, ზღაპრებს, ლექსებს.

ქართული ჟურნალ-გაზეთები სავსეა ზაქარია ჭიჭინაძის ისტორიული წერილებით. ქართული ლიტერატურის კორიფეები გულწრფელ დაფასებას პოულობდნენ ზაქარია ჭიჭინაძესთან. წინააღმდეგობა და შეშინებას განთქმული სახელები ზშირად პირველად იბეჭდებიან ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ.

ზაქარია ჭიჭინაძე ერთადერთი ადამიანია, რომელიც პირადად იცნობდა ყველას უძველესი ჟურნალის „ცისკარის“ თანამშრომლობიდან დაწყებული. იგი ერთადერთი ინახავს ძვირფას მოგონებებს ქართული წიგნის აღორძინებისას. იგი გაპიროვნებული ტრადიციაა ჩვენი 19 საუკუნის კულტურისა. იგი მუდამ სუნთქავდა ქართული წიგნის მაღაზიების პაერით. მისი ტიპიური ბიბლიოფილის სახე მარად ანთებულია ქართული წიგნისადმი სიყვარულითა და თვითონაც წიგნია ცოცხალი.

დადგა დრო როდესაც დაფასებული უნდა იქნას ეს უბრალო, მაგრამ დიდი პიროვნება. სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭო მოუწოდებს მთელ საქართველოს მხურვალე მონაწილეობა მიიღოს ზაქარია ჭიჭინაძის საიუ-

ბილგო დღესასწაულში. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ საქართველოს საზოგადოებრივი აზრი ღიბს იქითაც და აქეთაც ენერგიულად გამოეხმაურება ჩვენს მოწოდებას და ეს იქნება უკეთესი თავდები ამ დღის ბრწყინვალედ ჩატარებასა. საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭო.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 2087, ფურ. 3. სტამბური წესით დაბეჭდილი.

25. 1922 წლის თებერვლის 14. — საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭოს მიმართვა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი ზაქარია ჭიჭინაძის 50 წლის მოღვაწეობის მომწყო კომისიის დასაარსებლად საზოგადოების რწმუნებულის წარგზავნის შესახებ.

სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭო აწ თებერვლის ჩეიდმეტს პარასკევს, საღამოს ექვს საათზე ხელოვნების სასახლეში (სერაგიევის ქ. № 13) იწვევს ქართულ კულტურულ საზოგადოებათა და დაწესებულებათა წარმომადგენლებს ზაქარია ჭიჭინაძის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილეს მომწყო კომისიის დასაარსებლად. გთხოვთ გამოგზავნოთ რწმუნებული.

თავმჯდომარე კ. მაყაშვილი.

მდივანი მიხ. ბოჭორიშვილი.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 6647, ფურ. 1. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

26. 1922 წლის მაისის 18. — საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭოს მიმართვა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი ცნობილი მწიგნობარის ზაქარია ჭიჭინაძის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილეში მონაწილეობის მისაღებად საზოგადოების პრეზიდიუმის შემადგენლობის დასწრების შესახებ.

სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭო მაისის ოცდაერთს მართავს სახელმწიფო საოპერო თეატრის დარბაზში დღის 12 საათზე ცნობილ მწიგნობარის ზაქარია ჭიჭინაძის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილეს, მწერალთა საბჭო და საიუბილეო კომისია გთხოვთ მიიღოთ მონაწილეობა იუბილეში და დაესწროთ პრეზიდიუმის შემადგენლობით დღეობას.

თავმჯდომარე კ. მაყაშვილი.

მდივანი მიხ. ბოჭორიშვილი.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 6647, ფურ. 5. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

27. 1922 წლის მაისის 21.— მუშა მ. მოხუცის წერილი „ზაქარია ჭიჭინაძის იუბილეს გამო“.

მართლაც ღირსშესანიშნავია მისი მოღვაწეობა ქართულ მწერლობაში. ზ. ჭიჭინაძე მე გავიცანი 1877 წელს. ის ვაჭრობდა სალდათის ბაზარზედ კვირაობით, ძველი წიგნებით და ჟურნალ-გაზეთებით.

მეც და სხვა მრავალი ძველი მუშებიც, ზ. ჭიჭინაძისაგან შეძენილი და გამოცემული წიგნებით, გავეცანიტ პირველად ცხოვრების ავკარგიანობას და წერა-კითხვას.

ზ. ჭიჭინაძის ცხოვრებაში და მის დროის მწიგნობრობაში არც ერთ ქართველ მოღვაწეს იმდენი ამაგი და ღვაწლი არ დაუდევია ქართველ მუშებზედ და გლეხებზედ წერა-კითხვის გავრცელებაში, რამდენიც ზ. ჭიჭინაძეს მიუძღვის. მე ბევრჯერ მინახავს, ის მთელი იღლია წიგნებით საესე, შესული სახელოსნოებში და სავაჭრო დუქნებში და უფასოდ ურიგებია წიგნები შეგირდებისათვის და მოჯამაგირეებისათვის. და თუ ვინმე ძველს მუშა-მოსამსახურეს შეუსწავლია წერა-კითხვა და გასცნობია ცხოვრების ავკარგიანობას, ეს სულ ზაქარიასაგან, უფასოდ შეძენილ წიგნების მეოხებით: არამც თუ მარტო მუშები, არამედ — თვით ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასაც ბევრი ისტორიული მასალები შეუძენია ზაქარიასაგან. აგრეთვე ინტელიგენციაც მისგან იძენდა საისტორიო მასალებს და რაც შეეხება ძველ სემინარიელებს, მათ შორისაც მალულათ შეჰქონლა მას სოციალისტური შინაარსის წიგნები. მე მახსოვს 1888 წელს თუ არ ვცდები ზ. ჭიჭინაძემ შეიტანა სემინარიაში, ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის პირველი თხზულება, რომელიც ღირდა შეიდი მანეთი, როგორც თვითონ ზაქარიამ თქვა, ამ წიგნის გამო იყო, რომ სემინარიაში აღუთქმდა ერთი ამბავი და გამოიწვია ლექტორის მიბეგვა...

ზაქარიას სახლი ჰქონდა მთაწმინდაში და იმ დროს არ დარჩენილა არც ერთი მოწაფე, პროვინციებიდან ჩამოსული, რომ იქ არ ყოფილიყო თევობით და წლობით.

რაც შეეხება დაბა-სოფლებში წიგნების გავრცელებას, მთელ საქართველოში არ დარჩენილა არც ერთი კუთხე საქართველოსი, რომ ზაქარიას არ მოევლოს და ზოგან ფასით და ზოგანაც უფასოდ არ გავრცელებინოს წიგნები. 1884 წელს ზეც გამატანა ერთი ყუთი წიგნები კავკაზში მუქთად დასარიგებლად, მისგან აქარა მოფენილი იყო ქართული წიგნებით.

1892 და 1893 წწ. მე ბათუმში ვიყავი და ამ წლებში აუარებელი წიგნები მოჰქონდა აქარაში დასარიგებლად და თითონაც ისე იყო აქარლებში მიღებული, რომ ქართველი მაჰმადიანები ერთმანეთს ეცილებოდნენ მის მიღებაში.

აგრეთვე დაუფასებელია ზ. ჭიჭინაძის ამაგი თბილისის მუშებში. ძნელად მოიპოვება ძველი მუშა, რომელსაც არ ესარგებლოს მისი ბიბლიოთეკით და არ განვითარებულყოფოს. ის აწვდიდა მათ როგორც ქართულ ცხოვრებიდან, ისე უცხოეთის მწერლების ნაწერებს: „სურამის ციხე“, „კაცია-აღამიანი?!" და სხვა. აგრეთვე ვიქტორ ჰიუგოს, შექსპირის, ლუი ბლანის, პრუდონის და სხვ.

ასეთია მოკლედ, რამდენათაც მე ვიცნობ ზ. ჭიჭინაძის მოღვაწეობას. ჩვენ უსურვებთ მას მრავალჯამიერ სიცოცხლეს.

მ. მოხუცი.

გაზ. „კომუნისტი“, № 114, 1922 წ.

28. 1922 წლის აგვისტოს 30. — ზაქარია ჭიჭინაძის სტატია „ქართველ მაჰმადიანთა წარსულ ცხოვრებიდან. გულო-ალა კაიკაციშვილი“.

ქართველ მაჰმადიანთ ცხოვრებასა და ისტორიაში ამ კაცს ეთმობა პირ-ველი ადგილი.

სხვებმა ეს ცნობა, რომ ლიტონ სიტყვებად არ ჩამოგვართვან, ამიტომ შევე-ხებით ამ კაცის მოღვაწეობის უმთავრეს მუხლებს და მის შემდეგ მკითხველს გავაცნობთ მის მოკლე ბიოგრაფიასაც.

გულო-ალა კაიკაციშვილი დაიბადა ოსმალთა მონებაში 1840 წელს. თვალე-ბი გააჩილა ისეთ დროს, როცა ოსმალეთში ქართველ მაჰმადიანთა შორის ქარ-თველობის ყველაფერი იდევნებოდა. მაგალითად მოსპობილი იყო ქართული ენა ყველგან და მოსპობის გარდა იგი იდევნებოდა სასტიკადაც.

1878 წელს რომ სამუსულმანო საქართველო საქრისტიანო საქართველოს არ შემოერთებოდა, მაშინ აჭარაში მთლად ამოვარდებოდა ქართული ენა და მოისპობოდა, რადგანაც ოსმალთა მთავრობას ქართველების გათურქება ისე მკაცრად ჰქონდა დაყენებული.

შეიძლება ერთადერთი ქართული ენა შენახულიყოს ქობულეთელებში, ესეც გურულების სიახლოვის გამო, თორემ სხვაგან მთელს სამუსულმანო სა-ქართველოში გამქრალი იქნებოდა ქართული ენა და მოსპობილი. ეს ბედი არგუნა ქართულს ენას მისმა უხეირო შვილების მოქმედებამ და ბოროტებამ, ეს იყო ასეთი კაცთა ნაჭუჭი და საჩუქარი ქართველი ერის წინაშე. გულო-ალამ პირველმა აღიმაღლა მაშინ ხმა, პირველმა წარმოსთქვა საჭაროთ ქართველ მაჰმადიანებში შემდეგი სიტყვა:

„ჩვენ ტომით და ენით ქართველები ვართ, ჩვენ გვაქვს სჯული ისლამის და ვართ თანამორწმუნენი ოსმალთა თათრების, ხოლო ჩვენ არც თათრები ვართ, არც ქურთები, — ჩვენი დედაენა არის ქართული, ჩვენი ისტორიაც არის საქარ-თველოს ისტორია, ჩვენი სამშობლო გახლავთ საქართველო და არა ოსმალეთი და თურქეთი“.

„ჩვენ უნდა მტკიცედ დავიცვათ ჩვენი დედაენა ქართული, რადგანაც ჩვე-ნი ძველების ენა ეს იყო და იგივე ამ ენით ადიდებდნენ ღმერთს. ჩვენი ძველების ენის დათმობა ჩვენგან იქნება დიდი შეცდომა და სამარცხვინო საქმე“.

„ჩვენ ვართ ქართველი მაჰმადიანები, ანუ ქართველი მუსლიმანები და არა თათრები, როგორც ეს არის ჩვენს ხალხში გავრცელებული და ყოველი ქართ-ველი, ანუ ქობულეთელი, აჭარელი, ლივანელი, შავშელი და სხვანიც ამბობენ, რომ ჩვენ თათრები ვართ. ეს შეცდომა გახლავთ, ჩვენ ტომით და მოდგმით ქართველები ვართ და არა თათრები“.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

„ამიტომ მოგაგონებთ ქართველო მაჰმადიანებო და გავალბებთა ცხოვრებას და მოქმედებას, თქვენ ნურავის მისცემთ ნებას, რომ თქვენი ვინაობა, ენა და ისტორია აბუჩად აიგდონ და მასხარად გახადონ, თქვენი ენის დაბრკელება და მასხარად აღება იქნება თქვენი დახმარებით თქვენი აბუჩად აგდება, ამიტომ გთხოვთ, რომ ამის წინააღმდეგი იყოთ“.

ეს სიტყვები წარმოთქმული ჰქონდა ქობულეთის თემში, აჭარის, ლივანის ხევის, საქარელოს და სხვა თემთა ადგილას ქართველ მაჰმადიანებში. პირველი სიტყვა წარმოსთქვა ქობულეთის 1860 წელს.

მეორედ სიტყვა წარმოსთქვა აჭარას 1862 წელს. 1863 წელს საქარელს, 1864 წელს ლივანას და სხვა ადგილებშიაც ამისი ენა არ დამდგარა და ყოველთვის მზად ყოფილა ამ საგნით ლაპარაკს.

გულო-ალამ თავის დედის დახმარებით შეისწავლა ქართული წერა-კითხვა, დედა ამისი და ესეც ქობულეთიდან ძლიერ ზმირად გადადიოდა გურიამი და იქ ეს ქართულს წიგნებს შოულობდა საკითხავად. იმ დროის ქართველი ერის საკითხავი წიგნი იყო ერთადერთი ჟურნალი „ცისკარი“.

1866 წელს გამოვიდა გაზ. „დროება“ და ამასაც მალე გაეცნო გულო-ალა კაიკაიშვილი.

მიუხედავად იმ შიშის, რომ იქ ქართული ენა და წიგნი სასტიკად იდევნებოდა, მაინც გულო-ალა არ შეუშინდა არც ოსმალეთის ბოროტებას, არც შეუგნებელს ზოგებსა და მოღლებს და მან 1869 წელს ეს გაზეთი „დროება“ ქობულეთში გაიწერა კიდევ თვითურად.

1870 წელს ამ პატიოსანმა მამულიშვილმა გაზეთ „დროებაში“ შრომაც დაიწყო და ქობულეთიდან დაუწყო წერილების გზავნა „დროების“ რედაქციას, რასაც რედაქტორი ყოველთვის დიდის პატივისცემით ათავსებდა „დროებაში“, და ამისათვის გულო-ალასაც დიდათ აქეზებდნენ და პატივს სცემდნენ მის გამო, რომ მან ქართულ ენაზე წერა დაიწყო.

ეს იყო პირველი მაგალითი ქართველი მაჰმადიანებისაგან, რომ პატივცემულმა მამულიშვილმა ქართულ ენაზედ, ანუ თავის სამშობლო ენაზედ წერა დაიწყო იმ ქართულ გაზეთ „დროებაში“, რომელსაც ოსმალოს მთავრობა სასტიკად კრძალავდა; მათში შეტანა ამ გაზეთისა არავის შეეძლო.

გულო-ალას ეს გაზეთი ყოველთვის საიდუმლოთ მისდიოდა და ამას იგი მარტო თვითონ კი არ კითხულობდა, არამედ იგი სხვებსაც აკითხებდა ჟურმე. იმ საქმეში მისი კარგი მეგობარი იყო განსვენებული დელო-ალა ნიყარაძე, მამა აწინდელის აჭარისტანის გამგის რეჯებ ნიყარაძისა.

ამ კაცს გარდა გულო-ალას სხვებიც სცემდნენ პატივს და ქართულ გაზეთის კითხვაში მხარს აძლევდნენ. გულო-ალა არ სცხრებოდა და თბილისიდან იზარებდა სხვადასხვა ქართულს წიგნებს, ნამეტურ ქართულს ანბანს და ყველა ამით ურიგებდა ქართველ მაჰმადიანთა ბავშვებს და თან მათ კითხვასაც ასწავლიდა.

გულო-ალას მეცადინეობა იყო, რომ 1870 წლებიდან ერთმა სხვა ქართველ მაჰმადიანამც ისე კარგად შეისწავლა ქართული წერა-კითხვა, რომ ამანაც დაიწყო გაზ. „დროებაში“ წერილების წერა. ამათი ნაწერი წერილები ეხება ქართველ მაჰმადიანთა ცხოვრებას ქობულეთის თემში, აჭარაში და სხვაგანაც.

ყველა მათი წერილები ბრწყინავენ კეთილ მორალურ მიმართულებით ქართულის მამულისშვილურის თვითშეგნებით და მის ცნებით.

გულო-ალა კაიკაციშვილი პირველი იყო, რომელსაც ადრეიდანვე საქართველოსკენ ეჭირა თვალი და იგი ყოველთვის ღმერთს ავედრებდა ქართველ მაჰმადიანების საქრისტიანო საქართველოსთან შეერთებას.

ეს იყო პირველი გმირი ამისი, რომელიც გურიაში გრიგოლ დავითის-ძე გურიელს ყოველთვის ამაზე ელაპარაკებოდა და ავალებდა, რომ მას ემოქმედნა, როგორც მთავრის შვილს და რუსეთის მთავრობას უსათუოდ შეერთებინა ოსმალეთის საქართველო საქრისტიანო საქართველოსთან და მით მომხდარიყო ქართველი ერის გაერთიანება.

პირველი იყო გულო-ალა კაიკაციშვილი, რომელიც მთელს სამუხლიმანო საქართველოში ქართული ენის დაკარგვას მწუხარე გულით უმზერდა და ამაზედ იგი მწარეთ სწყევლიდა თვით ოსმალის მთავრობას და სასულიერო წოდებასაც.

პირველი ქართველი ეს გახლდათ რომელიც მოესწრო 1877 წლის ომის დაწყებას და მასთან მის შრომას, რომ ეგება ამ ომის მეოხებით მომხდარიყოს შემოერთება ჩვენთან.

უდიდეს მამულიშვილს და გულშემატკივარს ელირსა თავისი ნატვრა და 1878 წელს ბერლინის ტრაქტატის ძალით ქობულეთის თემი, ბათუმის თემი, მაჭახლისა, ლივანის ხევი, შავშეთი, ქვედა და ზედა აჭარა, მუხლიურის ხევი და სხვაც ბევრი ადგილები, სადაც იმ დრომდის იყო დაცული ქართული ენა, ყველა ეს ადგილები შეერთებული იქმნა ჩვენთან.

პირველი იყო გულო-ალა, რომ ჩვენს მომავალ ჯარს, როცა პირველად შევიდა იქ, მათ წინ დახვდა გულო-ალა პურიტ და მარილით და მასთან ქართულ ენაზედ წარმოსთქვა მშვენიერი სიტყვა.

პირველი იყო, რომელმაც თავისი შვილი ასლანი ქართულ სკოლაში შეიყვანა სასწავლებლად, ამის მაგალითს დაადგა დელი-ალა ლუარსაბიც. ასლანმა სწავლა თბილისის გიმნაზიაში დაამთავრა და მერე ადესაში წავიდა იქ უნივერსიტეტში სწავლობდა, ჩვენს ზედზე ეს საუკეთესო ქართველი იქ გარდაიცვალა 1878 წელს.

გვამი მისი მოასვენეს ქობულეთში და ამიტომ ქართველი მაჰმადიანები სძრაზადნენ გულო-ალას, რომ შვილი ქრისტიანების სკოლაში შეიყვანა და ამიტომ იგი ღმერთმა დასაჯაო. ესეთი სიტყვა რაჯამ ჯამეშიაც წარმოსთქვა. გულო-ალა მაინც არ შეუშინდა და იქვე ჯარებს ასეთი სიტყვა წარმოუთქვა:

„მითქვამს და ვამბობ კიდევ, რომ სწავლა განათლება ჩვენთვის აუცილებელს საჭიროებას შეადგენს, თორემ ბოლოს ჩვენ ზღვაში ჩასაყრელი გავხდებით, ნამეტურ ჩვენი შვილები, სწავლა განათლებასთან არც ისლამს აქვს საქმე და არც ქრისტიანებს, ჩემი შვილის სიკვდილთან არავითარი საქმე არ აქვს ისლამს, ან ჩემ ცოდვებს, ეს არის შეუგნებელი ხალხის ლაპარაკი“.

„ამიტომ მითქვამს და აქაც ვამბობ ჩემი შვილის დაკრძალვის დროს, რომ ჩემი შვილის სიკვდილთან არავითარი საქმე აქვს ჩვენი სჯულის ცოდვებს. ჩვენი შვილების უსწავლელათ დატოვება იქნება ჩვენი დაღუპვა და უძლუ-

რება, ამიტომ ვამბობ, რომ ჩვენის შვილების უსწავლელად დატოვება ჩვენი დალუპაა“.

„ამიტომ მე ჩემი შვილის სიკვდილის სამახსოვროდ მოგიწოდებთ ყველას და გთხოვთ, რომ ჩვენ ვიზრუნოთ და ქობულეთში ჩვენი ენის სკოლა გავაყუთოთ, სკოლის შენობის ადგილს მე შემოვწირავ“.

სკოლების გახსნის გამო გულო-ალას ბევრს ალაგას აქვს სიტყვები წარმოთქმული.

1882 წლის შემდეგ, რაკი ქართველ მაჰმადიანთა მუჰაჯირათ წასვლა მოხდა ამათ წინააღმდეგ დიდად მოქმედებდა ეს პატიოსანი კაცი და აფრთხილებდა ყველას, რომ ოსმალეთში ნუ სახლდებიოთ. ამის წინაშეც მას კაი სამსახური მიუძღვის.

1894 წელს ბათუმში გახლდათ ილია ჭავჭავაძე და გულო-ალამ პირველ ნახვის დღეს ისეთი სიტყვა უთხრა ილია ჭავჭავაძეს, რომ ამითი აღფრთოვანდა იგი.

გულო-ალას მე ვიცნობდი შორიდან, მისი პირველი გაცნობა მოხდა 1890 წელს. ამ წელს მე წავედი ქობულეთში, მე გავყევი გულო-ალას შვილს, გიმნაზიის მოწაფეს ასლანს. ბინათ ჩამოვხვტი გულო-ალას სახლში, თან ქართული წიგნები წავიღე. დღისით ქობულეთის თემის სოფლებში დავდიოდი, ქართულს წიგნებს ვარიგებდი.

ეს გარემოება ისე გაუხარდა გულო-ალას, რომ ღმერთს მადლობას სწირავდა იგი.

იქ ჩამოვიდა იმ დროს ყოვლად პატიოსანი გრიგოლ დავითის-ძე გურიელი. ეს პატიოსანი კაციც თავის ამალით გულო-ალას სახლში ჩამომხტარია. ჩემი მისვლა და ქართული წიგნების ჩატანა ამ მოხუცებულს გენერალს დიდად გახარებოდა.

სალამოს მე ჩავედი სოფლებიდან ქობულეთში, შევედი დაღალული სახლში და იქ დამხვდა გრიგოლ ურეილი, გულო-ალამ გავაცნო ერთმანეთი და თან მოულოცა გრიგოლ გურიელს ასე:

„პატიონო გრიგოლ, მოგილოცავთ იმ ზედნიერ დღეების დაწყებას, რომ ჩვენს ქართველ მაჰმადიანებში ქართული წიგნი იქმნა ჩამოტანილი, რასაც ზაქარია სკოლებში ატარებს და არიგებს“.

ამის შემდეგ ამათ ლაპარაკი დაიწყეს ქართველ მაჰმადიანების შესახებ, გულო-ალას სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა მათს შესახებ, რომ მე მოვესწარი იმ ზედნიერ დღეს, რომ ქართველმა ერმა ქართველ მაჰმადიანებს ყურადღება მიაქციეს და ჩვენს სოფლებში ქართული წიგნები გამოუგზავნეს.

ასეთი ამბების მოთვლით ჩვენ შორს არ წავალთ, ეს ერთობ ფართო წერილი გამოვა, დავასრულებ მხოლოდ ერთს მაგალითს.

აკაკის დასაფლავების დღეს გულო ალა თბილისში დაესწრო და ისეთი სიტყვა წარმოსთქვა და აკაკის ცხედარს ისეთი კილოთი მომართა, როგორც ქართველ მაჰმადიანმა, რომ იქ მყოფნი და მსმენელები განცვიფრებაში მიიყვანა, ზოგი აღელდა, ზოგს ტირილი მოუვიდა.

დღეს გულო-ალა კაიკაციშვილი, მოხუცებული ცხოვრობს ქობულეთში

და ჩვენის ცხოვრების მიმდინარეობას დიდის ხალისით ადევნებს თვალყურს და თან ქართულ გაზეთებსაც დიდის სიყვარულით და პატივისცემით კითხულობს.

ზაქარია ჭიჭინაძე.

გაზ. „ტრიბუნა“, № 283, 1922 წ.

29. 1922 წელი.— ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ ქ. ბათუმში წარმოთქმული სიტყვიდან ქართველ მაჰმადიანების წინაშე.

...ვიდრე ჩემი პატივისცემის გადახდის გამო, თქვენს წინაშე მადლობას გადავიხდით, მანამ ვალთ ვრაცხ, რომ მოკლე სიტყვით შევეხე ქართველ მაჰმადიანთ ცხოვრებას და მათ შესახებ ვთქვა რამდენიმე სიტყვა.

ქართველი ერი ძველთაგანვე დაღონებული იყო მასხედ, რომ ეს მშვენიერი კუთხე ჩამოგლეჯილ იქმნა საქართველოსაგან. ამაზედ დიდათ სწუხდნენ ყველა ჩვენი მწერალნი და მოღვაწენი. ქართველ ერს ელირსა და 1865 წ. აჭარაში სამგზავროთ გამოგზავნეს ადრინდელი ჟურ. „ცისკრის“ რედაქტორი ივანე კერესელიძე. ამის შემდეგ იმგზავრა გიორგი წერეთელმა 1871 წ., ისტორიკოსმა დმ. ბაქრაძემ 1872 წელს, გენერალმა გიორგი ყაზბეგმა, გრიგოლ გურიელმა, სერ. მესხმა და სხვებმაც. ყველა ეს მოღვაწენი დარღით იყვნენ აღვსილნი მასხედ, რომ მთელ სამუსულმანო საქართველოს მაჰმადიანებში გამქრალა თავიანთი თავის და ვინაობის ხსოვნა და შეგნება, ამის შესახებ მათ სულ არაფერი იციანო. ამის დარღით იყვნენ ყველა ჩვენი ძველი მწერალი და მოღვაწენი, ამის მაგალითი გახლავსთ ილია ჭავჭავაძის დარღები ამათ შესახებ. გ. წერეთლის, აკაკი წერეთლის, სერგეი მესხის, ანტონ ფურცელაძის და ბევრიც კიდევ სხვების, თითქმის მთელი ქართველი შეგნებული ინტელიგენცია ამათი დარღით იყვნენ შეპყრობილნი...

ასეთისავე ნაღველით ვიყავი მეც. ამიტომ 40 წლის წინეთ მე ვიახელი აჭარაში, ჩემს მგზავრობაში დიდი მონაწილეობა მიიღო გენერალ გრიგოლ გურიელმა. აჭარაში ამან გამამგზავრა მე. ამით გენერალმა დიდი ვალი დამდო. 40 წლის წინეთ მე დავიარე მთელი ბათუმის თემი და აქ მათში ქართველობის ნათესაობის მცნობად მე ვნახე სულ ხუთი კაცი; ესენი გახლდნენ ქობულეთში გულო-ალა კაიკაციშვილი, რომელიც დღესაც ცოცხალია, დელი-ალა ნიჟარაძე, იგივე ბასილ-ოღლი. ბათუმში სულემიან-ბეგ დიასამიძე, ანუ ბეჟან-ოღლი, აჭარაში ბეგი შარვაშიძე, აბდულ-ბეგი ბეჟანიძე, აბდულ-ეფენდი მიქელაძე და სხვ. მეტი არავინ, ეს იყო სულ მათი რიცხვი.

მე მაშინათვე ქართულ გაზეთებში წერა დავიწყე. მეც მეტათ მწუხარეს გულთ ვინახავდი მათ შესახებ ჩემს წერილებს. ასეთი წერილების ვწერ მე ბარე 25 წლის განმავლობაში. ამ წერილების წერით და ბეჭდვით არაფერი გამოდიოდა, მხოლოდ მე კი ვიკლავდი ჩემის თანამემამულეების წინაშე ჩემს მწუხარების ჟინს. მეც ვიყავი გულმოკლული და დაღონებული. რევოლუციის დაწყების დღიდან 1900 წ. მე ამ კუთხეში მგზავრობას თავი დავანებე. ეხლა კი მექნა

შემთხვევა მოსვლა და ნახვა იმ კუთხის, რაც მე პირველად ვნახე 40 წლის წინეთ.

დღეს ჩვენს მწერლებსა და მოღვაწეებს უნდა ვახარო და მოულოცო მათ, რომ მათ ნატვრა შეუსრულდათ და დღეს ქართველი მაჰმადიანები ის აღარ არიან, რაც ივინი ამ 40 წლის წინეთ იყვნენ, დღეს ქართველი მაჰმადიანები ბნელის გზი-დამ გაშოსულან და თვალები გაუხელიათ, ესენი დამდგარან სწორე გზის ცხოვრებაზე და ამიტომ მეც უნდა მიულოცო მათ მეტი წარმატება და დაწინაურება...

საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, საბ. № 5330.
ზ. ჭიჭინაძის ავტოგრაფი.

30. 1922 წელი.—ზ. ჭიჭინაძის მიერ დაბეჭდილი წიგნების სია.

1. სოლომონ დოდაშვილის ცხოვრება.
2. პლატონ იოსელიანის სამწერლო შრომანი.
3. ნიკოლოზ ბარათაშვილი.
4. ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე.
5. ივ. ივ. კერესელიძე ქურ. „ცისკრის“ დამაარსებელი.
6. ილია ჭავჭავაძე, როგორც ქართველი ეროვნების მღალადებელი.
7. აკაკი, როგორც რუსთაველის შემდეგი მგოსანი.
8. იაკობ გოგებაშვილი, როგორც უდიდესი პედაგოგი.
9. ნიკოლოზ იაკ. ნიკოლაძე.
10. ვახტანგ ვახტანგის-ძე ორბელიანი.
11. დავით ერისთავი „სამშობლოს“ დამწერი.
12. იოსებ დავითაშვილი.
13. გიორგი დავითის-ძე ქართველიშვილი (მრეწველობის ისტორიიდან).
14. გრიგოლ ჩარკვიანი (ქართული მწიგნობრობის ისტორიიდან).
15. აბატი პეტრე სარისქისაშვილი.
16. ივანე გვარაძე ვინმე მესხი.
17. პატრი ნიკოლა და 1800 წლის საქართველოს ამბები.
18. ქართველ კათოლიკეთა სასულიერო მოღვაწენი.
19. არელტი დონ ივანე ანტონოვი.
20. ვიზიტატორი დონ მიქაელ ანტონოვი.
21. ისტორია ზურსიძის გვარისა და შოთა რუსთაველი.
22. სამცხე-საათაბაგოს გაათათრება.
23. სამხრეთი საქართველო.
24. საქართველოს დაყოფილი სოფლები და ქართველი კათოლიკენი.
25. პავლე შაპილიონი, მესხეთის თემის ქართ. კათ. არქიმანდრიტი 1769—1855 წლებში.
26. მეფე დავით აღმაშენებელი.

27. ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია ბათუმში.
28. სამავალითო ადამიანი სტეფანე ზუბალაშვილი.
29. ლევან კონსტანტინეს-ძე ზუბალაშვილი.
30. ოსმალეთის ყოფილი საქართველო.
31. ქართველების გამაჰმადიანება.
32. ქართველ მაჰმადიანთ დიდი გადმოსახლება მუჰაჯირთ-ემიგრაცია.
33. მუსულმან ქართველობა და მისი სოფლები საქართველოში.
34. ქართველ მაჰმადიანთა ცხოვრება.
35. ქართველ მაჰმადიანთ ლოცვები არაბულის სიტყვებით და ქართული ასოებით.
36. ქართველ მაჰმადიანთა სახალხო ლექსები.
37. ალი-ფაშა თავდგირიძე და მისი გვარის ღალატი.
38. მრეწველობის წარმომადგენელი საქართველოში—დავით სარაჯიშვილი.
39. მათხოვრები ანუ პაუპერიზმი და პროლეტარიატი საქართველოში.
40. წერილები ქართველ მწერლობაზე.
41. ქართველ ქალთა ისტორიიდან.
42. კონრიდ კაფერი და ლევან ჯანდიერის მოღვაწეობა 1800 წლებს.
43. ალექსანდრე ეპისკოპოსის თქმულებანი და მელა ქართველები.
44. ვოლტერი და მისი მწერლობა.
45. ხელოსნები და ხელოსნობა საქართველოში.
46. ქართველი გრიგორიანები, ანუ სომხის რჯულის ქართველები.
47. ფარული საზოგადოების დაარსების მიზეზები.
48. ქართველ მეფეთა დროის ქართველ რესპუბლიკანები.
49. ქართული სტამბების ისტორიიდან 1625—1900 წწ.
50. ქართულ ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის ისტორიიდან 1817—1800 წ.წ
51. თამარ მეფე.
52. საქართველოს გაერთიანება მე-18 საუკუნეში.
53. მცხეთელი ანდრია, ალა-მაჰმადხანის თავის მკვეთელი.
54. დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე.
55. სენ-სიმონი და მისი კომუნისტური მოძღვრება.
56. ლუი-ბლანი და მისი პოლიტიკური მოძღვრება.
57. პრუდონი და მისი სოციალურ-ეკონომიური მოძღვრება.
58. კარლ-მარქსის გარდაცვალების გამო.
59. რუსთაველის შესახებ.
60. რაკველები და რაჭის ერისთავები.
61. საქართველოს ვაჭრობა ძველათ ინდოეთში.
63. ქართველები სპარსეთში.
64. ოსეთის ისტორია ქართულის წიგნებით.
65. სამცხე-საათაბაგო და იქაური ხალხი.
66. ანტონ ნიკოლოზის-ძე ფურცელაძე.

67. ქართული სტამბები და ნიკ. ლოლობერიძე 1887—1918 წწ.
68. დიმიტრი ივანეს-ძე ყიფიანი.
69. შოთა რუსთაველი.
70. აბდულ მესია შავთელი.
71. ბესიკი, ალ. ქავჭავაძე და გრ. ორბელიანი.
72. სარგის თმოგველი და მისი დილარიანი.
73. ქართველი მწერლობა მე-12 საუკუნეში.
74. ქართული მწერლობა მეცამეტე საუკუნიდან მე-17 საუკუნის გასვლამ-
დის.
75. ქართული მწერლობა მეჩვიდმეტე საუკუნეში.
76. ბენია ქართველ მეფეთა ზეშარა.
77. ლუტერის რჯულის ქართველნი.
78. რუსეთის სამამულიშვილო ომი და პეტრე ბაგრატიონი.
79. მეფე ვახტანგ მეექვსე და მისი სტამბის ისტორია.
80. მოკლე ისტორია ქართული თეატრისა.
81. ქართველ ისრაელნი და მისი ისტორია საქართველოში.
82. ისტორია ქართულ მკურნალობისა.
83. სოლ. დოდაშვილი და ნიკ. ბარათაშვილი.
84. საქართველოს მეფე და ორი გლაზა.
85. დიდებული საქმე ქართველთა ერისა.
86. ნიკოლოზ ზუბალაშვილის სამათხოვრო სახლი.
87. მოგონება სტეფანე ზუბალაშვილზე.
88. ქართველ კათოლიკენი ყველა ასპარეზზედ.
89. სურათები ზუბალაშვილისაგან ნაშთენ მამთების.
90. ქველმოქმედ ზუბალაშვილის გვარის წევრნი.
91. ასპინძის ომი და მისი ისტორიის სიყალბე.
92. საქართველოს ურთიერთობა ევროპასთან.
93. მარიამ დედოფალმა როგორ მოკლა რუსის გენერალი ლაზარევი.
94. რუსეთის გენერალმა სუტოხინმა როგორ მოატყუილა სოლომონ მეფე.
95. საქართველოს მოსპობა და ქართველი ერის გარუსება.
96. აღა-მაჰმადხანის მეორეთ შემოსევა და მისი წამქეზებელნი.
97. პეტრე დიდმა როგორ მოატყუილა ვახტანგ მეექვსე.
98. ისტორია ფარული საზოგადოებისა და ფილადელფოს კიკნაძე.
99. პავლე იმპერატორმა როგორ მოატყუილა გიორგი მეფე.
100. გერმანელი დოქტორი იაკოფ რეინგესი.
101. ქართველ კათოლიკეთა ქართული ტობიკონის ამბავი.
102. თბილისის ამბოხება ანუ დიდი ბუნტი 1865 წ.
103. ბატონყმობის გადაყარდნის სამზადისი.

104. მეფე ერეკლეს და ალა-შაჰადხანის ომში იმერლების ღალატის მოგონება.

105. სოლომონ ლეონიძე და მისი მოქმედება რუსეთის წინააღმდეგ.

106. ცუდათ მოსიარულე მუშათა ხალხი (1800 ცალი ცენზურაში დასწვეს).

ზ ა ქ ა რ ი ა ჭ ი ჭ ი ნ ა ძ ე, სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭოს გამომცემა, თბილისი, 1922.

31. 1926 წლის აგვისტოს 12.— მიხა ცხაკაიას სტატია „ზ. ჭიჭინაძის ნაწერები არ უნდა დაიკარგოს“.

როცა მე ვიგონებ ამ ორმოცდაათი წლის სიგრძეზე განვლილ რევოლუციურ ბრძოლას და ჩემს ზ. ჭიჭინაძესთან ნაცნობობას, მე ერთხელ კიდევ ვფიქრობ და გვევრდები ამ იშვიათი ადამიანის ორიგინალობით. უბრალო მუშა, რომელსაც სკოლის კარები არ უნახავს, პატარა ჩია კაცი და უდიდესი ნებისყოფა, უშრეტო ენერგია, საქმისადმი განსაკუთრებული თავდადება და სიყვარული, აი, ეს უმთავრესი თვისებები, რომლებიც მთელი ამ ხნის განმავლობაში თან ახლდა ზაქარია ჭიჭინაძეს.

რომ სანდალას (ზ. ჭიჭინაძე) შეენარჩუნებია და გაეღრმავებია ის მსოფლმხედველობა, რომელსაც იგი ოთხმოციან წლებში ადგა, ექვს გარეშეა ახლა საქმე გვექნებოდა არა მარტოდენ პროგრესისტთან, არამედ დიდ და საღ რევოლუციონერთანაც, მაგრამ უთანასწორო ბრძოლამ და მოწინააღმდეგეთა მუხანათობამ, სანდალა მოტეხა და გამოთიშა იმ რიგებიდან, რომელსაც ერთხელ სალი კლდესავით გვერდში ედგა.

ეს წიგნი თუ გინდ იმით არის საინტერესო, რომ მასში თავმოყრილია სანდალას ნაწერები მუშა და ხელოსან ხალხის შესახებ, რომლებიც არ შიძლებოდა დაბეჭდილიყო ოთხმოციან წლებში და ან დაიბეჭდა ფრიად უმნიშვნელო და ისიც ცენზორის უბადრუკი გადამახინჯებით.

მე ვფიქრობ, რომ ეს მასალები მეტათ გაუადვილებს მომავალ ისტორიკოსს ზოგადი საკითხების გარკვევას, ხოლო ახალ თაობას წარსულის შესწავლას. ზაქარია იცის თავისებური მიდგომით საკითხის ასახვა; აი, რატომ ვფიქრობ მე, რომ ზაქარია ჭიჭინაძის ნაწერები არ უნდა დაიკარგოს.

ს ა ნ დ ა ლ ა [ზაქარია ჭიჭინაძე] — ამქრული ეპოქა. მასალები, ტომი I, თბილისი, 1926 წ.

32. 1931 წლის დეკემბრის 30.— გაზეთ „კომუნისტის“ განცხადება ზაქარია ჭიჭინაძის გარდაცვალების შესახებ.

სრ. საქ. საბჭოთა მწერლების ფედერაცია აუწყებს საზოგადოებას, რომ 27 დეკემბერს გარდაიცვალა ისტორიკოსი, მწიგნობარი და საზოგადო მოღვაწე

ზაქარია ჭიჭინაძე. სამოქალაქო პანაშვიდი დანიშნულია დღეს საღ. 7 ს. პროტკავშირთა მცირე დარბაზში. დაკრძალვა 31 დეკემბერს, მთაწმინდის პანთეონში. გამოსვენება პროტკავშირის დარბაზიდან სრულ 4 საათზე.

გაზ. „კომუნისტი“ № 299, 1931 წ.

დამატება

1. 1854 წელი.—ზაქარია ჭიჭინაძის დაბადების მოწმობა.

მეტრიჩესკის წიგნი მიცემული საქართველო-იმერეთის უწმინდესის მმართველის სინოდის კანტორიდან თბილისის წმიდის სამების ეკლესიისა შინა, ჩასაწერელად დაბადებულთა, ქორწინებით შეუღლებულთა და გარდაცვალებულთასა ჩყნდ-ს [1854 წელი] წლისათჳს.

სათვალადობადგებულთა	თვე და დღე	სახელე-ბი დაბადებულთა	წოდება, სახელი, მამის სახელი და გვარი მშობელთა და რომლისა სარწმუნოებისა არიან	წოდება, სახელი, მამის სახელი და გვარი მიმკმელთა	ვინ აღასრულა საიდუმლო-ნათლისღებისა	ხელის მოწერა მოწამება, რომელთაჲსა ქსურთ ჩაწერა სურვილისამებრ
მამათა სქესისა	დედათა სქესისა	ნათლისღება	თბილისში მცხოვრებელი სახელმწიფო ყმა მგნატე ნიკოლოზის-ძე ჭიჭინაძე და სჯულიერი ცოლი მისი დარეჯან გიორგის ასული ორნივე მართლმადიდებლის სარწმუნოებისა	თბილისში მცხოვრებელი სახელმწიფო ყმა ზაქარია იოსების-ძე იასოშვილი	ადიპსანდემსკი ეპისკოპოსი -მესაქრე დაიპსანდემსკი	
4 —	1 28	მარტი	ზაქარია			

ცსსა, ფონ. 489, საქ. 1027. დედანი, ხელით ნაწერი.

2. 1908 წლის სექტემბრის 2.—თბილისის მე-9 უბნის ბოქაულის თანაშემწის ბაგირბეკოვის მიერ შედგენილი ოქმი ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნის მალაზიის გაჩხრეკვისა და არაღებულური ლიტერატურის აღმოჩენის შესახებ.

Помощник пристава 9 участка г. Тифлиса Багирбеков, вследствие постановления начальника Тифлисского губернского жандармского управления, сообщенного в ордере от второго сего сентября за № 3150, прибыл в 12 час. пополудни в магазин по Некрасовской улице в д. № 32, занимаемый тифлисским гражданином Захарием Чичинадзе, и произвел в присутствии нижеподписавшихся понятий тщательный и всесторонний обыск в магазине, о чем и составил в порядке ст. 23 Правил о местностях объявленных состоящими на военном положении настоящий протокол.

Магазин состоит из двух отделений: самого магазина и конторы.

Ко времени моего прибытия для производства обыска в квартире находился: временно заведывающий за арестом Чичинадзе гражданин г. Кутаиса Илларион Спиридонович Гачечиладзе.

Произведенным обыском обнаружены следующие нелегальные брошюры 1) на русском языке: сто сорок шесть экземпляров «Три короля», сочинения Чхенкели, Ленина «Нужды деревни» — один экземпляр, Вологодина «Революционное движение в России» — один экземпляр, Тарасова «Стихи» 1903—1905 гг — два экземпляра, Васильева «Учредительное собрание во Франции» — 11 экземпляров, Стефанович «Дневник корейца» — 16 экземпляров; 2) на грузинском языке: «Полный сборник платформ всех политических партий в России» — 15 экземпляров, «Профессиональные союзы, их значение и будущность» — 4 экземпляра. Постановил: об излженном записать в сей протокол и обнаруженные брошюры конфисковать.

Помощник пристава 9 участка Багирбеков.

Поняты: Михаил Тарвердян и Георгий Гумаритов.

Присутствовал при обыске временно заведующий магазином Илларион Спиридонович Гачечиладзе

Переводчик Н. Шавдия.

Отдельного корпуса жандармов
ротмистр (подпись).

ცხსა, ფონ. 3-ს, საქ. 119, ფურ. 359—360. დედანი, ხელით ნაწერი.

3. 1911 წლის დეკემბრის 5.—საბრალმდებლო აქტი შეპირი პიკინაძის ბინაზე არალეგალური ლიტერატურის აღმოჩენის შესახებ.

2 декабря 1911 года, по распоряжению начальника Тифлисского губернского жандармского управления, был произведен обыск в квартире проживающего в г. Тифлисе Захария Игнатьевича Чичинадзе, причем было, между прочим, обнаружено: 157 экземпляров брошюр на грузинском языке под заглавием: «Кто враги народа, социал-демократы или федералисты», 256 экземпляров брошюры на грузинском языке под заглавием «Три рассказа» и 37 экземпляров брошюры на грузинском языке под заглавием «В чем нас обвиняют». (В протоколе обыска количество брошюр обозначено несколько иное, а именно: брошюры «Кто враги народа» — 153 экз., брошюры «Три рассказа» — 240 экз., брошюры «В чем нас обвиняют» — 30 экз. (лд. 6).

В этих брошюрах оказались сведения противоправительственного характера.

На возникшем по этому поводу формальном дознании осмотром означенных выше брошюр было установлено, что в брошюре под заглавием «Кто враги народа, социал-демократы или федералисты», посвященной вообще возникновению учения социал-демократического, между прочим, заключаются следующие суждения:

«В современном обществе меньшинство, т. е. буржуазия, эксплуатирует большинство, т. е. трудящийся народ. Поэтому происходит между ними борьба, которая все больше усиливается. В этой борьбе пролетариат набирает опытность, организовывается и сознательно борется, для чего и составляет политическую партию, которая называется социал-демократической партией, под руководством которой пролетариат стремится к социализму: для него борется он и осуществит его, так как политическая сила постепенно переходит в его руки, и в конце концов сделается диктатором. Такова цель социал-демократии всего мира, таков ее идеал, объединяющий трудящихся всего мира под одно знамя. Девиз Маркса «Пролетарии всех стран, объединяйтесь» ныне проводится в жизнь»... «Социал-демократы говорят всему крестьянству, что их спасение только в социализме, а потому необходима борьба с остатками крепостничества—помещиками»... «Поэтому и говорят социал-демократы, чтобы у каждого крестьянина осталось столько земли, сколько он может обработать, а остальные земли передать избранным от крестьян общественным учреждениям, которые полученные отсюда деньги употребляют на разные культурные потребности крестьян и таким образом крестьяне постепенно познают необходимость социализма и будут сознательно бороться»... (лд. 29).

В брошюре под заглавием «Три рассказа» осмотром установлена наличность нижеиследующих суждений:

«Недалеко то время, когда осуществится то, для чего многие деятели пожертвовали собой, ускорение же этого осуществления зависит от народа»... «Везде зашевелился трудовой народ, громом грянуло народное восстание во всех местах, трудящийся вступил в борьбу с тиранами и потребовал то, что принадлежит народу»... «Товарищи, довольно столько рабства, пора потребовать свободу. Да здравствуют требования рабочих. Долой самодержавие! (лд. 29 об.).

Наконец, в брошюре под заглавием «В чем нас обвиняют» оказываются следующие суждения:

«Мы хотим преобразовать современный общественный строй, так как этот строй вызывает враждебное столкновение между собой, так как этот строй противопоставляет друг другу угнетателей и угнетенных, эксплуататоров и эксплуатируемых. Пусть не будет ни господ, ни рабов; пусть будут только товарищи—люди с одинаковыми правами и обязанностями»...

...Мы боремся против классового господства, являющегося корнем всякого классового порока и происходящего отсюда политического неравенства»... «...Мы хотим уничтожить рабство и мучения... Да, господа буржуа, мы—враги вашей культуры, ваша культура противоречит истинной культуре». (лд. 29—30).

Наведенными справками было установлено, что приговором Тифлисской судебной палаты от 23 декабря под заглавием «Кто враги народа—социал-демократы или федералисты?» признаны совмещающими в себе признаки суждений, предусмотренных 2 п. 1 ч. 129 ст. Уг. ул. и издание этой брошюры было уничтожено (лд. 220).

Брошюра же под заглавием «В чем нас обвиняют?» помещена в качестве запрещенных к обращению в циркуляре Главного управления по делам печати от 8 ноября 1911 года за № 12573 (лд. 27).

საქართველოს
ნაციონალური ბიბლიოთეკა

Привлеченный к делу в качестве обвиняемого Захарий Игнатьев Чичинадзе не признал себя виновным в хранении с целью распространения означенных выше брошюр, и объяснил, что с 1878 по начало 1911 года он содержал в Тифлисе книжную торговлю, которую в начале 1911 г. закрыл. Когда он занимался книжной торговлей жена арестованного в настоящее время Иосифа Мачавариани принесла ему для продажи брошюру под заглавием «Кто враги народа—социал-демократы или федералисты?», сочинение Иосифа Мачавариани. Это было, кажется, в 1909 г. Сколько экземпляров названной брошюры принесла ему жена Иосифа Мачавариани, он не помнит. Брошюра раскупалась мало и он за все время успел продать всего несколько экземпляров, не более 10. С содержанием брошюры он знаком не был. Равным образом ему не было известно, что на брошюру наложен арест. После ареста Иосифа Мачавариани распространился слух что брошюру «Кто враги народа—социал-демократы или федералисты?» запретят. Поэтому он, во избежание неприятностей, все экземпляры этой брошюры принес из магазина к себе на квартиру, предполагая возвратить их жене Иосифа Мачавариани, но последняя за ними не являлась (лд. 14—16). Что же касается брошюр под заглавиями «Три рассказа» и «В чем нас обвиняют?», то эти брошюры ему не принадлежат, а принадлежать некоему Сергею Кандашвили. К нему же они попали при следующих обстоятельствах. Названный Сергей Кандашвили до 1908 г. имел киоск около вокзала. К 1908 г. он этот киоск закрыл, а имевшиеся в киоске книги передал книгопродавцу Спиридону Челидзе.

В 1908 г. книжная торговля Спиридона Челидзе была также закрыта, сам же Спиридон Челидзе был выслан в административном порядке. Находившиеся в магазине Челидзе книги были перенесены в особое помещение, где и хранились. В октябре 1911 г. Челидзе вернулся из ссылки и решил возвратить оставшиеся у него книги тем лицам, от которых таковые были получены. В числе таких книг были и книги Кандашвили. Кандашвили в то время не было в Тифлисе и потому Челидзе передал книги Кандашвили ему, Чичинадзе, прося сохранить их до явки Кандашвили. Он эту просьбу исполнил, так как с Кандашвили был знаком. Полученных от Челидзе книг он, однако, не только не читал, но даже не знал, каковы их заглавия и сколько их числом. Книг этих он Кандашвили вернуть не успел (лд. 43—45).

Сергей Кандашвили (лд. 46) и Спиридон Челидзе (лд. 49) приведенное выше объяснение в общем подтвердили. Только Спиридон Челидзе заявил, что книги, принадлежащие Кандашвили (названия этих книг он не помнит), были переданы Чичинадзе по просьбе самого Кандашвили (а не за ненахождением последнего в Тифлисе) и притом на хранение (а не для передачи Кандашвили по явке последнего).

Из дела видно, что издателем брошюры под заглавием «Кто враги народа—социал-демократы или федералисты?» является Иосиф Мачавариани и что приговором Тифлисской судебной палаты от 2 декабря 1910 года он за издание и распространение этой брошюры был приговорен в крепость на 1 год (лд. 21—22).

В отношении Сергея Кандашвили возбуждено отдельное дознание по обвинению его в преступлении, предусмотренном 132 ст. Уг. ул. (лд. 57 об.).

На основании изложенного мещанин г. Тифлиса Захарий Чичинадзе, 56 лет, обвиняется в том: 1) что в период времени с 1909 по 1911 годы в городе Тифлисе распространил путем продажи около 10 экземпляров брошюры на грузинском языке под заглавием «Кто враги народа—социал-демократы или федералисты?», в которой заведомо для него заключались суждения, возбуждающие к ниспровержению существующего в России общественного строя...¹

Преступления эти предусмотрены 2 п. 1 ч. 129 и 2 ч. 132 ст. Уг. ул. Вследствие сего и на основании 2 п. 1032 ст. Уг. ул. с. Захарий Чичинадзе передается суду Тифлисской судебной палаты с участием сословных представителей.

ცხსა, ფონ. 33-ს, საქ. 243, ფურ. 3—8. შავი, ხელით ნაწერი.

4. 1912 წლის თებერვლის 29.—პოლკოვნიკ პასტრიულის მოხსენებით ბარათი პოლკოვნიკ რედროვისადმი ზაქარია ჭიჭინაძის ბინაზე არალეგალური წიგნების საწყობის აღმოჩენის შესახებ.

Бвиду полученных мною сведений о том, что в одном доме с обысканным в ночь на 25 ноября 1911 года Захарием Чичинадзе, проживающим в собственном доме, по 2-ой Тумановской улице (при упоминаемом обыске у Чичинадзе было обнаружено значительное количество однородной нелегальной литературы, за что он, в порядке 1035 ст. Уст. уголов. судопр. при вверенном мне управлении привлечен к дознанию в качестве обвиняемого по 132 ст. Уг. улож.), находится на складе в двух комнатах нелегальная социал-демократическая литература, принадлежащая арестованному в прошлом году Гадилия, имевшему свой книжный магазин, двадцать седьмого минувшего февраля был произведен обыск в указанных комнатах, причем в одной из них, ключ от которой хранился у крестьянина Моисея Мурзаевича Кварацхелия, обнаружен склад разных книг и брошюр на русском и грузинском языках.

При просмотре склада оказалось около 20 пудов нелегальной соц.-демокр. литературы как явно преступного, так и вообще тенденциозного содержания.

Препровождая при сем протоколы обысков, произведенных 27 сего февраля в квартире Василия Читаевича Гадилия и Моисея Мурзаевича Кварацхелия со всеми отображенными предметами, протокол допроса Кварацхелия, в ведении которого находился книжный склад, и постановление о заключении Кварацхелия под стражу от 28 сего февраля, предлагаю вам приступить к дознанию в порядке 1035 ст. Уст. уг. судопр.; каковое по окончании представить мне.

Полковник Паструлин.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 2422, ფურ. 12—13. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

¹ მრავალწერტილი ჩვენია.

5. 1912 წლის მაისის 16.—როტმისტრ ბახმეტევის მოხსენებით: **ზანა-**
თი ქუთაისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის თანაშემწი-
სადმი აღექსანდრე ჭელიძის მიერ ზაქარია ჭიჭინაძისათვის არაღლეგალური
ლიტერატურის გადაცემის შესახებ.

Препровожая при сем копию моего постановления о привлече-
нии к производимому мною дознанию в качестве обвиняемого по призна-
кам преступления, предусмотренного 129 ст. Угол. улож., крестьянина
сел. Баджи, Рачинского уезда Александра (он же Спиридон) Мерабова
Челидзе, прошу ваше высокоблагородие допросить названного Челидзе
в порядке 1035 ст. Уст. угол. судопр., в качестве обвиняемого, предло-
жив ему ответить: 1) признает ли он себя виновным в том, что в октя-
бре или ноябре 1911 года он передал тифлисскому мещанину Захарии
Игнатьеву Чичинадзе, в двух связках, брошюры на грузинском языке:
«Три рассказа»—256 экземпляров и «В чем нас обвиняют»—37 эк-
земпл., содержащие в себе: первые—суждения, возбуждающие к на-
сильственному изменению в России установленного законами основны-
ми образа правления, и вторые—суждения, возбуждающие к ниспро-
вержению в России общественного и государственного строя, с целью
передачи таковых брошюр тифлисскому гражданину Сергею Иосифову
Кандашвили; и 2) знал ли он содержание означенных брошюр, а также
прошу предложить ему другие вопросы, вытекающие из смысла его
показаний.

Мерою пресечения благоволите избрать залог в сумме 100 рублей,
а впредь до представления такового заключить под стражу.

Протоколы следственных действий, копию лит. «Б» и регистраци-
онную карточку прошу препроводить в возможной скорости.

Приложение: по одному экземпляру брошюр: «Три рассказа» и
«В чем нас обвиняют».

Справка: лит. «А» представлена в Департамент полиции 21 марта
сего года за № 3993.

Ротмистр Бахметьев.

ცხსა, ფონ. 10, საქ. 221, ფურ. 87—88. დედანი, საწერ მანქანზე დაბეჭ-
დილი.

სასტამბო თაბახთა რაოდენობა 46. სააღრიცხვო-საგამომც. თაბახთა
რაოდენობა 52. ანაწყოების ზომა 7 X 11; ჭაღალდის ზომა 70X105;

№ 01678

შეკვეთა 136

ტირაჟი 1000

საქ. კბ ეკ.-ის გამომცემლობის ა. დ. მთაწარი-საბ.
სტამბა „ზარია ვოსტოკა“, თბილისი, რუსთაველის გამზ., 42.

ფანა 26 მან.

1/1-1961 წ. 2 მ. 50 კ.

